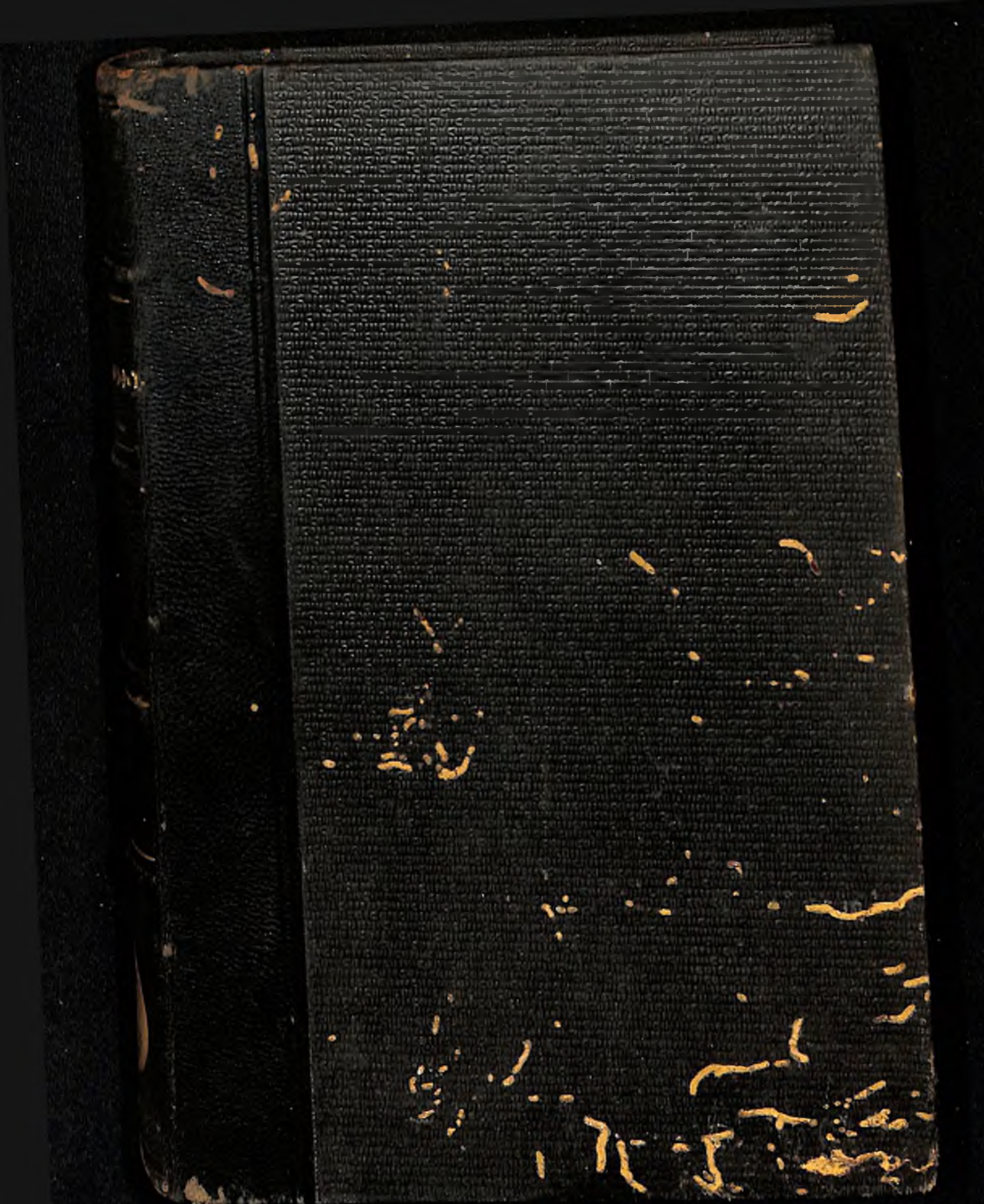

Հեղինակ
ԷՄԻԼ ԶՕԼԱ

Թարգմանիչ
ՍՄԲԱՏ ԲԻԻՐԱՏ

ՉՈՐՍ ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

Ա.

ԱՐԳԱՍԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏԱՐ

ԱԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՆ 40

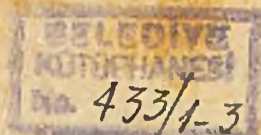
ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՒ Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս — Չարմաթըլար, Թիս. 24—26

Տպագր. Ռ. ՍԱԴԱԵԱՆ

1910

ու պագնելով և իրենց փոքրիկ թւիկները վզին անցընելով : Ու երբ հասկնայով ննջասնենակը մտաւ, իր կինը Մարիան հոն անկողնի մէջ դտաւ, թէեւ արթնցած և կէս մը նստած : Վարագոյր մը վար քաշելու դադած էր. մայիսեան ամբողջ ճաճանչաւուստ առաւօտը կ'ողողէր զինքը զուարթ արեւի ալիքով մը, ինքը, որ դեռ նոր կը մտնէր իր քսանըչորս տարիներու թարձ ու աւողջ գեղեցկութեանը մէջ : Մաթիէօ երեք տարու մեծ էր կնոջմէն, զոր կը պաշտէր :

— Գիտես, անուշիկս, կ'արտորամ, շոգեկառքը կը վախնամ որ փախցնեմ... : Ուստի, դուն բան մը յարմարցո՛ւր, դեռ երեսուն սուստ կայ քովդ, այնպէս չէ՛ :

Մարիան սկսաւ խնդալ, իր մերկ բազուկներով ու հիանալի թուխ ու թուլարձակ մազերով հրապուրիչ : Հակառակ իրենց դեռակազմ ընտանիքին մշտատեւ նեղութեան, միշտ արի ու միշտ դուարթ էր, ինքը տասնեօթը տարեկանին ամուսնացած, իսկ Մաթիէօ քսանին, ու չորս զաւակներու տէր եղած էին արդէն :

— Քանի որ այսօր ամսագլուխն է և այս իրիկուն պիտի առնես... : Վտոր Ժանվիլի մէջ մեր ունեցած մանր մուկն պարտքերը կը վճարեն : Եր միան միայն Լաբայլէօրներունը, կաթին ու հաւկիթներուն պարտքէն, որոնք կը նեղեն զիս, որովհետեւ կը հարծեն թէ չպիտի վճարենք իրենց... : Երեսուն սո՛ւ... : աղւո՛րք քնչ կ'ըսես, ատա՛յ չիտո՛ւմ եմ ի՛նչքան մենք :

Ու միշտ կը ընդար Մարիան, իր ճերմակ առոյգ թեւերը կ'երկնցընէր ամէն առտուան ողջերթի համար :

— Շուտով գնա՛, քանի որ կ'արտորաս... : Այս իրիկուն քեզի սպասելու կ'երթամ փոքրիկ կամուրջին վրայ :

— Ո՛չ, ո՛չ, կ'ուզեմ որ դուն պառլիս... : Լաւ գիտես որ այսօր, եթէ նոյն իսկ ժամը տասներմէկին քառորդ մնացած, շոգեկառքը չի փախցնեմ, հազիւ ժամը տասներմէկ ու կէսին պիտի հասնիմ Ժանվիլ... : Օ՛, ի՛նչ օր... : Մօրանքներուն խոստացած գըտնուեցայ ճաշել իրենց տունը, և Պօլէն այս իրիկուն հացկերոյթ կուտայ յաճախորդի մը, գործի հացկերոյթ մը, որուն ե՛ս ալ պէտք է ներկայ ըլլամ... : Դուն պառկէ՛ ու աղէկ մը պաճիկ ըրէ՛ մինչեւ որ դամ :

Մարիան վայելչօրէն երեքցուց գլուխը, առանց ո՛ր և է բան մը խոստանալու:

— Մի՛ մոռնար, յարեց սակայն, տանտէրը տե՛ս ու ըսէ՛ իրեն թէ տղոց սենեակը կը կաթէ: Ատ Հորտէլի Սէկէնը, միլիոնատէր մը, զո՛ւր այս խարխուլ տնիկը մեզի վարձել տուեր է վեց հարիւր ֆրանքի. ի՛նչ, ատոր համա՞ր պիտի ստիպուինք թրջուիլ, իրր թէ փողոցը մնացած ըլլայինք:

— Աղէ՛կ ըսիր, քիչ մնաց պիտր մոռնայի... կը հանդիպիմ իրեն, կը խոստանամ քեզի:

Բայց Մաթիէօ գիրկին մէջ առած էր իր կինը, ցտեսութիւնը դեռ կը տեսէր ու դեռ չէ՛ր մեկնէր ինքը: Կինը նորէն կը խնդար ու շափուռ շուփուռ կը պագնէր զինքը: Նրկուքն ալ կայտառ, զիրար կը սիրէին, կը հրճուէին որ սիրտերը միացած էին իրարու, մէ՛կ մարմին ու մէ՛կ հոգի:

— Դնա՛, գնա՛ ուրեմն, աղւո՛րս...: Ախ, չի մոռնաս ըսելու Դոսթանսի որ, գիւղը մեկնելէ առաջ, կիրակի մը Մօրիսի հետ հոս պէտք է դար:

— Այո՛, այո՛, կ'ըսեմ իրեն...: Այս իրիկուան, անուշիկս: Ետ դարձաւ, նորէն պինդ մը գրկեց իր կինը, չրթուեցնեալուն վրայ երկայն համբոյր մը դրոշմեց, զոր կինը բոլոր սրտովը փոխարինեց: Մաթիէօ բամբուկեցաւ գնաց:

Սովորաբար, հիւսիսի կայսրանը հասնելուն, հանրակառքը կ'առնէր: Բայց տունը միա՛յն երեսուն սու գտնուած օրերը, ճամբան ոտքով կը կտրէր կտրիճի պէս: Եւ սակայն շատ գեղեցիկ ճամբայ մըն էր. — Լաֆայէթ փողոցը, Օբէրան, մեծ պողոտաները, Ռօյալ փողոցը, յետոյ Դոնդորտի հրապարակէն ետքը, Լա Բեն Դուռը, Բօն տ'Ալմա և Բէ տ'Օրսէն:

Պօչէն գործարանը Բէ տ'Օրսէի ծայրը կը տարածուէր, Ֆետէրսսիօնի փողոցին ու Կոքնէլի պողոտային միջեւ: Հոն ընդարձակ գետին մը կար ուղղանկիւնի, որուն մէկ ծայրը, քարափին վրայ, գեղեցիկ բնակարան մը կը գտնուէր, ճերմակ քարերով շրջանակուած աղիւսներով օթէլ մը զոր արդի գործարանատէր Ալեքսանդրի հայրը Լէօն Պօչէն կառուցանել տուած էր:

Պատշգաւմներէն, Սենի միւս կողմը, ըլուրին վրայ, Բասիլ

Բարձր տունները կը նշմարուէին կանանչներուն մէջ. իսկ աջ կողմը կը ցցուէին Դրօքատէրոյի պալատին երկու զանգակատունները: Դիմը, Յէտէրասիօի փողոցին երկայնքը պարտէզ մըն ալ կը տեսնուէր ու տնայ մը, Լէօն Պոչէնի հին համեստ տունը, կատաղի աշխատանքի հերոսական օրերուն, երբ ան իր հարստութիւնը կը հիմնէր: Յետոյ, գործարանին շէնքերը, սայլատունները, գորշագոյն կառոյցներու կոյտ մը, ահագին ծխնելոյղներով, կը գրաւէին գետնին երեսը և անկիւնի մասը, կռնէլի պողոտային վրայ, որ անլուսամուտ մեծ պատով մը դոցուած էր: Մեքենագործ-կառուցելի այս խիստ կարեւոր տունը, հանրածանօթ, կը շինէր մանաւանդ երկրագործական մեքենաներ, ամենէն ուժեղ մեքենաներէն սկսեալ, ինչեւ հնարարուեստ ու նուրբ գործիքները, որոնք կառարելութեան մասնաւոր խնամքներու կը կարօտին: Եւ ամէն օր գործածուած քանի մը հարիւր մարդերէն զատ, հոն աշխատանք մը կար ուր կ'աշխատէին յիսուս կիներ, փայլեցնողներ ու յղկողներ:

Աշխատանքներուն ու գրասենեակներուն մուտքը Յէտէրասիօի փողոցէն էր, մեծալայն րակ դուռ մը, ուրկէ կը նշմարուէր ընդարձակ դահլիճ, իր շարունակ սեւ սալարկով, որ յաճախ կ'ակօսուէր միացող ջուրի աւազակներէ: Թանձր փոշիներ կ'ելլէին բարձր բուխերիկներէն վեր, մինչդեռ գետնը սաքսեցնող խողջնցում մը դուշակել կուտար ներսի զզրգումը, աշխատութեան անվերջանալի որոտումը:

Կեդրոնական շէնքին խոշոր մամացոյցով՝ ժամը ութը երեսուն հինգ անցած էր, երբ Մաթիէօ գաւիթը կտրեց, գլխաւոր դժուարի իր գրասենեակը երթալու համար: Սրդէն ութը տարի տուաջ մտած էր գործարանը եւր սասնինը տարու էր, խիստ փայլուն մասնագիտական ուսումներէ ետքը, իր օգնական գծագրիչ, հարիւր Փրանգ ամսականով, Հայրը Բիէռ Պօրմոն, որ իր Մաուի կնոջմէն չորս որդիներ ունեցած էր — անդրանկը՝ Ժան, յետոյ Մաթիէօ, Մարք ու Լիւք —, չորսն ալ իրենց կոչումին ազատ տէրը պահելով հոգ տարած էր իւրաքանչիւրին տալու ձեռարուեստ մը, Լէօն Պոչէն, գործարանին հիմնադիրը, մէկ տարի առաջ մեռած ու իր տղան Սելէքսանդր յաջորդած էր իրեն և ամուսնացած՝ Մաուիի՝ նկարէն թղթի հարուստ գործարանատերով մը աղջ-

կան՝ Գօսթանա Մէօնիյէի հետ, երբ Մաթիէօ գործարան մտաւ, իրմէ հաղիւ հինգ տարի աւելի մեծ եղող ա՛յնքան երիտասարդ գործարանատիրոջ հրամանով: Հո՛ն ճանչցան Մարիանը, այն ատեն տասնըվեց տարու, Աղեքսանդրի մէկ աղքատ հօրեղբոր աղջիկը, որուն հետ ամուսնացաւ յաջորդ տարին:

Մարիան, տասներկու տարու էր դեռ, երբ իր հօրեղբոր, Լէօն Պոչէնի վրայ բեռ եղաւ: Ասոր մէկ եղբայրը՝ Ֆիլիքս Պոչէն, ամէն տեսակ գլխուճներէ ետքը, արկածախնդիր ու խռովայող միտք, իր կնոջ ու աղջկան հետ գացած էր Ալճէրի բաղդը փորձելու: Եւ այս անգամ, իր ստեղծած ագարակը, կը բարդաւաճէր հոն, երբ յանկարծական աւազակային յարձակման մը մէջ հայրն ու մայրը ջարդուեցան, շէնքերը քանդուեցան, այնպէս որ իեղծ աղջիկը, հրաշքով աղատուած, չունեցաւ ուրիշ ապաստան, բայց միայն իր հօրեղբոր տունը, որ անոր հանգէպ շատ բարձր եղաւ, շարունակ երկու տարի որ ապրեցաւ: Բայց հոն Ալեքսանդրը կար, ընկերակցութիւնը ծանր, և մանաւանդ ասոր մէկ կրտսեր քոյրը՝ Սէրաֆին, խանդարուած ու յուր մեծ աղջիկ մը, որ բարեբաղդաբար մեկնեցաւ տունէն անմիջապէս, անասնութ տարեկանէն, ահաւելի գայթակղութեան մը մէջ, վախճելով Պատօն ալ: Լստիցի մը հետ, վաւերական պառօն մը, դրամաշորթ—գրամանկագ, որուն հետ հարկ եղաւ ամուսնացնել զինք, երեք հարիւր հազար ֆրանկ տալով անոր: Յետոյ, երբ, իր հօր մահուանէն ետքը, Ալեքսանդր ալ խորհեցաւ կարգուիլ, ստիպուելով ամուսնանալ իր գրածին համար Գոսթանսի հետ, որ իրեն կէս միլիոն դրամօժիտ մը կը բերէր, Մարիան աւելի՛ օտար գտաւ ինքզինք, աւելի՛ մեկուսացած, իր նոր հօրեղբոր դստերը քով, նիհար, չորցած, բռնաւոր, բացարձակ տիրուհի մը տանը մէջ: Մաթիէօ հոն էր, և մէկ քանի ամսուան մէջ, գեղեցիկ, առողջ ու բուռն սէր մը ծնաւ, մեծցաւ երկու երիտասարդներուն միջեւ, չէ՛ թէ այն շանթի հարուածը որ երկու սիրահարները կը նետէ իրարու գիրկերուն մէջ, այլ յարգանքը, գորովը, հաւատքը, փոխադարձ տուրքի մէջ երջանկութեան ստուգութիւնը, որոնք կը կազմեն անքակտելի ամուսնութիւնը: Ու խիստ ուրախ եղան որ առանց մէկ կուտի զիրար առին, իրենց մեծ սիրտը բերելով իրարու, յաւիտենապէս: Մաթիէօ երկու հազար

չորս հարիւր Ֆրանգով կապուեցաւ, միայն թէ՛ Ալեքսանդր, խնամութեամբ հօրեղբորորդին, հեռաւոր ապագայի մը համար իրեն ընդնշմարել տուաւ հնարաւոր բնկերակցութիւն մը:

Եւ սակայն, քիչ քիչ, Մաթիէօ Ֆրոմոն անհրաժեշտ դառնալու վրայ էր: Դործարանին երիտասարդ տէրը, Ալեքսանդր Պոչէն, վրդովեցուցիչ տագնապ մը դեռ նոր անցուցած էր: Դրամօժիտը, զոր իր հայրը պարտաւորուած էր դրամարկէն քաշել ամուսնացնելու համար Սէրաֆինը, ուրիշ չափազանց ծախքեր՝ այս ըմբոստու մոլի աղջկան երեսէն, հարկադրած էին զինքը պահ մը պակսեցնել իր շահագործումի դրամագլուխը: Յետոյ իր մահուան յաջորդօրը, հասկցուած էր թէ՛ կտակ չը ձգելու անհոգութիւնն ունեցած էր, ինչ որ բաւական յաճախադէպ է, այնպէս որ, Սէրաֆին, ժանտօրէն իր եղբոր շահերուն դէմ խոչընդոտներ յարուցած էր, իր ժառանգութեան բաժինը պահանջելով և ուզելով ստիպել զայն որ գործարանը ծախէր: Այս կերպով ամբողջ հարստութիւնը քիչ մնացած էր որ վճանար, գործարանը կտոր կտոր բաժնուէր, ոչնչանար: Պոչէն դեռ կը դողար սարսափէն ու բարկութենէն, ուրախ ըլլալով որ վերջապէս յաջողած էր, իր քոյրը մէջէն դուրս հանելու համար, անոր խիստ առատօրէն վճարել իր բաժինը, հնչուն դրամով: Բայց բացուած վէրքը վէրք էր և զայն գոցելու համար էր որ ամուսնացած էր Դոնսդանիսի կէս միլիոնին հետ, տգեղ աղջիկ, որուն ստացուած դառն կը գտնէր, արու գեղեցկի իր ախորժակներով, և ա՛յնքան ցածաք, ա՛յնքան նիհար, որ ի՛նք իսկ այս ոսկորը կ'անուանէր զայն, իրեն կին ընելու հաւանելէն առաջ: Հինգ վեց տարուան մէջ, ամէն ինչ դարմանուեցաւ, գործարանին գործերը կրկնապատկուեցան, մեծ յառաջդիմութիւն մը տեսնուեցաւ: Ու Մաթիէօ, որ ամենէն գործօն, ամենէն աւելի պիտանի աշխատակիցներէն մէկը դարձած էր, ի վերջոյ գլխաւոր գծագրիչի պաշտօնին անցած էր, չորս հազար երկու հարիւր Ֆրանգ տարեթոշակով:

Մօրանժ, գլխաւոր համարակալը, որուն գրասեղանը մօտ էր, երկնցուց գլուխը, երբ իմացաւ որ երիտասարդը տեղաւորուեցաւ իր գծագրութեան սեղանին առջեւ:

— Ըսէ՛ք նայիմ, սիրելի՛ Ֆրոմոն, մի՛ մոռնաք որ մեր քով պիտի ճաչէք։

— Այո՛, այո՛, ազնի՛ւ Մօրանժա, անտարակոյս, այս կէսօրին ձեզի եմ։

Իւ Մաթիէօ սկսաւ նորէն խնամով զննել իր հնարած կալնիչ շոգեմեքենայի մը ուրուագիծը, ամենապարզ ու շատ ուժեղ, որուն երկար ատենէ ի վեր կ'աշխատէր, և զոր մեծանարուստ Պօսրրոնցի հոգատէր մը Պ. Ֆիրօն—Պատինիյէ, պիտի գար քննէր կէսօրէ ետքը։

Բայց գործարանատիրոջ սենեակին դուռը բացուեցաւ յանկարծ, Պօյէն երեւցաւ։ Մեծզի, գունեղ երես, խոշոր քիթ, թանձր բերան, ճակտին կպած թուխ մեծ աչուրներ, մօրուեղ, սեւ մօրուք մը զոր շատ կը խնամէր, ինչպէս նաեւ իր մաղերը, գանկին վրայ խոպոպիքով, ծածկելու համար լրջօրէն սկսուած ճաղատութիւնը, հազիւ երեսուն երկու տարու։ Առտուրնէ, ուղտեկողով, կը ծխէր արդէն սիկլու մը, և իր բարձր ձայնէն, իր հնչուն զուարթութենէն իր տղմկոտ գործունէութենէն կը հասկցուէր թէ ինքը քաջառողջ հասած վայելող մըն էր որուն համար դրամը, ուրիշներուն աշխատանքով տասնապատկուած դրամագլուխը՝ միակ, գերագոյն զօրութիւնն էր։

— Ահ, ահ, պատրաստ է, այնպէս չէ...։ Պ. Ֆիրօն—Պատինիյէ ինծի արդէն գրած է թէ՛ ժամը երեքին հոս պիտի ըլլար։ Եւ գիտէ՞ք որ ձեզ ճաշարան պիտի տանիմ իրեն հետ, այս իրիկուն։ Որ վնասեւ այդ մեծապատիւները կարելի չէ համոզել որ ապսպրանքներ ընեն մինչեւ որ զիրենք ազնոր գինիով մը չ'ռոտօգես...։ Հոս չրլլար, Գոսթանսը կը սրգողի, և ես կը նախընտրեմ դուրսը տեսնուիլ անոնց հետ...։ Լուր տուե՛ր էք Մարիանի։

Կատարելապէ՛ս Գիտէ որ ես ժամը տասնըմէկին քառորդ փնացած շոգեկուռքով միայն պիտի վերադառնամ։

Պօյէն երկնցած ինկած էր աթոռին վրայ։

Ահ, բարեկամս, խիստ յոգնած եմ։ Երէկ իրիկուն քաշաքր ճաշեցի, ժամը մէկին պառկեցայ, Հապա բոլոր այս աշխատութիւնը, որ ինծի կը սպասէր այս առտու...։ Իրաւցնէ երկաթէ առողջութիւն մը պէտք է։

Մինչեւ հոն, իրօք արտակարգօրէն տոկուն ու կորովի, վիթ-
խարի աշխատող մը ցոյց կուտար ինքզինք: Ասկէ զատ, յաջող
գործողութեանց մասին խորունկ հմտութեան մը ասպցոյցը տուած
էր: Ամէնէն առաջ, գործարանին մէջ ինք ելած, ամէն բան
կը տեսներ, ամէն բան կը կանխատեսէր, իր բուն եռանդով կը
լեցունէր զայն, այնպէս որ ամէն տարի գործերուն թիւը կը կրկ-
նապատկէր: Բայց ժամանակէ մը ի վեր, յոգնութիւնը չատ կը
ձղձր դինք ու մէ: Միշտ, չափազանց կը զուարճանար, իր աշխա-
տութեան կեանքին մէջ լայն բաժին մը հանելով իր հաճոյքներուն,
թէ՛ խոստովանածներուն և թէ՛ անոնց զօրս չէր խոստովաներ:
Այն աստիճան որ, հիւայ, ինչպէս ինքը կ'ըսէր, ա'լ չէր կրնար
տոկալ ամէն խրախճանքի:

Մարթիէօյի կը նայէր:

— Ի՞նչ քաջառողջ կ'երեւիք: Ի՞նչպէս կ'ընէք որ երբեք
յոգնած չէք երեւիր:

Երիտասարդը, իրօք, իր գծագրութեան սեղանին առջեւ
ոռացի վրայ, կարծես թէ մատղաշ կազմի մը կայտառ առողջու-
թիւնն ունէր: Մեծ, նուրբ, թուխ, փրօ հոններուն ճակատն ունէր,
լայն ու բարձր, աշտարակաձեւ: Խիտ մաղերը կտրճ կտրուած, մօ-
րուքը սրածայր, քիչ մը գանգուր: Իր գէմքին յատկանշական մա-
սը կը կազմէին մանաւանդ աչքերը, խորունկ ու պայծառ, վառ-
վրձուն ու խոկուն միանգամայն, գրեթէ միշտ ժպտուն: Մարդ
մըն էր ան մտածող ու գործող, խիստ ասարղ ու խիստ զուարթ,
նաեւ խիստ բարի:

— Օհ, ե՛ս, պատասխանեց խնդալով, ես խելօք եմ:

Բայց Պօլէն կը բողոքէր:

— Ա՛հ ո՛չ, դուք չէ՛ք խելօք: Խելօք չեն ըլլար. երբ ար-
դէն չորս զաւակներ կ'ունենան քսանեօթը տարիքին մէջ: Եւ եր-
կու երկւորեակներ, ձեր Պլէզն ու ձեր Տընին, առջի բերան: Եւ
յետոյ ձեր Ամպրուաղը, յետոյ ձեր փոքրիկ Ռօզը...: Առանց հաշ-
ուելու միւս փոքր աղջիկը, զոր կորսնցուցիք երբ որ ծնաւ, այս
վերջինէն առաջ: Հինգ պիտի ըլլային, թշուառական...: Ո՛չ,
ո՛չ, ե՛ս խելօք եմ, ե՛ս որ մէկ հո՛տ միայն ունիմ և զիտեմ ինծի
սահման դնել, իրրեւ խոհեմ ու խելացի մարդ:

Ասոնք սովորական կատակներն էին, ուր ճշմարիտ սրտմտութիւն մը պահուած կար, որով կը հարուածուէր իր բաղդին անտարբեր այս երիտասարդ ընտանիքը, Մարիանի արգասաւորութիւնը, հօրեղորսը աղջկան, զոր գայթակղական կը գտնէր:

Մաթիէօ դեռ կը խնդար, առանց պատասխան մը տալու, վարժուած՝ այս յարձակումներուն, որոնք երբէք չէին կորսնցնել տար իր անհանդարտութիւնը, երբ որ գործաւոր մը ներս մտաւ, Մուանօ հայրը, ինչպէս որ կը կոչուէր գործարանին մէջ, թէեւ հազիւ քառասուն երեք տարու ըլլար, կարճ ու գիրուկ, կլոր գլխով, ցուրի վիզով, երեսն ու ձեռքերը ճաթաւտած, քառորդ դարէ առաջի աշխատանքէն: Մերքենադէտ յարգարիչ մըն էր որ եկեր գործարանատիրոջ իմաց կուտար մեքենայ մը շտկելու միջոցին պատահած դժուարութիւն մը: Բայց տէրը ժամանակ չը թողուց անոր խնդիրը բացատրելու, խիստ բաղմանդամ ընտանիքներուն դէմ իր կատաղութեան մէջ ա՛յնքան թաղուած էր:

— Իսկ դո՞ւք, Մուանօ՛ հայր, քանի՞ զաւակ ունիք դուք:

— Եօթը, Պ. Պօլէն, պատասխանեց գործաւորը, քիչ մը շուարած: Երեք հաստ ալ կորսնցուցած եմ:

— Այն ատեն, տասը հաստ պիտի ըլլային: Աղէկ, աղւոր բան, ինչպէ՞ս կ'ուզէք որ անօթութիւնէ չը մեռնիք:

Մուանօ, ինք ալ սկսած էր խնդալ, Բարիզցի անհոգ ու զուարթ գործաւոր մը, որուն ամբողջ ուրախութիւնը՝ իր կնոջ հետ իյնալ ելլելն էր, երբ պտաթ մը խոսած ըլլար: Կտնէրը, մէկ կողմէ կը բռնէին առանց ինք զգալու, և նոյն իսկ շատ կը սիրէր զիրենք, երբ դեռ չէին թռած ըլլար բոյնէն: Եւ յետոյ, կ'աշխատէին ալ, քիչ մըն ալ կը վատկէին: Բայց աւելի լաւ սեպեց չքմեղանալ, ծաղրալարժ բառով մը, որ իսկապէս ալ իրեն շատ ճշմարիտ կը թուէր:

— Զարմանալի՛, Պ. Պօլէն, ե՛ս չեմ գանոնք չինոյը, կնիկս է:

Երեքն ալ խնդալին, և գործաւորը, վերջապէս ճագած դժուարութիւնը բացատրած ըլլալով, միւս երկուքը հետեւեցան, անձամբ զատկելու համար աշխատութիւնը: Նրբանցքի մը մէջ կը մանէին, երբ որ գործատէրը, կիներու աշխատանոցին դուռը բաց

գտնելով, ուղեց անկէց անցնիլ, փափագելով հոն իր սովորական ակնարկը նետել: Ընդարձակ երկայն սրահ մըն էր, ուր յղկիչները, սեւ սոփէ սլուզով, իրենց փոքրիկ կաղժածներուն առջեւ երկու կարգերու վրայ նստած, կտորները կը յղկէին ու զանոնք յետանէ կ'անցընէին: Գրեթէ ամէնքն ալ դեռահասակ էին. մէկ քանիները սիրուն, չատերր հասարակ ու գծուձ դէմքով: Ու շիկերէի հոտ մը կը խառնուէր ճարպերու հոտին:

Աշխատանքի միջոցին, բացարձակ լռութիւնը կանոն էր: Ամէնքը կը շաղակրատէին: Յետոյ, տէրր երեւնալուն պէս, ձայնները քաշուեցան. Մէկը միայն որ, գլուխը դարձած, բան մը չէր տեսներ ու կը վիճէր ուրիշի մը հետ, շարունակեց վէճը, կատաղիօրէն: Երկու քոյրերն էին ասոնք, նոյն ինքն Մուանօ հօր երկու աղջիկները. Էօֆրազի, կրտսերը, ան որ կը պոռար, տասնեօթը տարու նիհարուկ մը, տմոյն մաղբրով, երկայն դէմքով, ցամաք ու սրածայր, աղւոր չէր, գծնէ կերպարանք մը. երէցը, Նօրին, հաղիւ տասնըինը տարու, աղւորիկ աղջիկ մը. նոյնպէս խարտեայ, քայց կաթի պէս միւս մը. գիրուկ, հուժկու ուսեր, բազուկներ, զիատեր, արեւի պէս պայծառ երես մը. խոյ վստեռով ու սեւ աչքերով, իր բարիզեան կղակներուն ըօրոր թարմութիւնը, ուր սատանայի գեղեցկութիւնը կը շողայ:

Նօրին միշտ կռիւի բռնուած Էօֆրազիի հետ, ծածկամտօրէն կը ձգէր որ ան չարունակէր և կ'ուրախանար զայն յանցանքի մէջ բռնել տալու: Ու պէտք եղաւ որ Պօլէն միջամտէր. ինքը սովորաբար շատ խստօրէն կը վարուէր կիներու աշխատանոցին մէջ, առանց երբէք անուշ երթալու, մինչև այն ատեն այն վարդապետութեան հետեւելով թէ՛ գործատէր մը կը քանդուի. եթէ իր գործաւորուհիներուն հետ խնդալու տայ ինքզինք: Արդէն, հակառակ դուսերը պտրտուցած իր արուի խոշոր ախորժակներուն, կ'ըսէին թէ իր գործաւորուհիներուն և իր միջև ամենադոյզն պատմութիւն մը չէր լսուած, և ո՛չ մէկուն գպած էր դեռ:

— Ա՛յ հերիքէ օրիո՛րդ Էօֆրազի, պիտի լռէ՞ք, չի վայելեր, ամօթ է...: Բնան սու տուգանք ունիք հիմակ և անգամ մըն ալ եթէ իմանամ ձեր ձայնը, ութ օր կը զրկեմ ձեզ գործէ:

Դեռատի աղջիկը դարձաւ ետին, բռնուած էր: Կատաղութե-

նէն խեղդուած, ահռելի ակնարկ մը շանթեց իր քրոջ, որ շատ լաւ կրնար իրեն կանխաւ իմաց տալ: Բայց քոյրը դեռ կը ժպտէր, աղ-
ւոր տենչալի աղջկան իր զգաստ դէմքով, կարծես վստահ ըլլալով
թէ՝ անկէ ա'լ վախնալու բան մը չունէր ինք: Աչուները հանդի-
պեցան իրարու, և մէկզմէկու մէջ երկու երկվայրկեան մոռցան
զիրար. ու Պօլէն, երեսները վառուած, ամենուն ուղղելով խօսքը:

— Հսկողունին կունակը դարձնելուն պէս, կը շաղակրատէք,
կը կռոււտիք: Չգուշացէք, եթէ ո'չ, դործ պիտի ունենաք ինծի
հետ:

Մուանօ հայրը, տեսարանին ներկայ էր, անտարբեր, իբր թէ՝
այն երկու գործաւորուն հիները — թէ՝ գործատիրոջ պատժածը և թէ՝
միւսը, այն որ անոր գաղտագողի կը նայէր —, իր աղջիկները չըլ-
լային:

Պտոյտը շարունակեց, երեք մարդերը մեկնեցան կիներուն աշ-
խատանոցէն, մինչ մեռելական լռութիւն մը տիրէր հոն, և փոքրիկ
երկաններուն շունչիւնը միայն կը լսուէր:

Վարը, երբ մեքենային խանգարումը շակուեցաւ ու գործա-
ւորին պատուէրներ տրուեցան, Պօլէն նորէն վեր ելաւ իր յարկա-
բաժինները, հետը տանելով Մաթիէօն, որ Դոսթանսի պիտի հա-
ղորդէր Մարիանի յանձնարարուած հրաւերը: Գործարանին սեւ շէն-
քերը՝ քարափի չքեղ հիւրանոցին կը միանային նրբասրահով մը:
Ու Գուլթանսը գտան դեղին սնդուսով ծածկուած փաքրիկ սալոնի
մը մէջ, որմէ կախորժէր, քանցալիքի մը վրայ նստած, որուն վրայ
երկնցած էր Մօրիս, պաշտելի մէկ հատիկ տղան, որ նոր եօթը
տարու կ'ըլլար:

— Հիւանդ չ'ըլլայ, հարցուց Մաթիէօ: Տղան հուժկու կ'ե-
րեւնար, շատ կը նմանէր իր հօրը, կղակները՝ աւելի թանձր: Բայց
դունատ էր, կոպերը ծանր, թեթեւ մը գոցուած. իսկ մայրը, «այս
ոսկորը», փոքրիկ թուխ կնիկ մը, դժգոյն, դալկան ու թոշնած,
քսանըվեց տարիքին մէջ, տղան կը դիտէր եսական հպարտու-
թեամբ մը:

— Օհ, ո'չ, երբէք հիւանդ չէ, պատասխանեց: Մինակ, սը-
րունքներէն կը գանգատի: Ուստի, կը թողում որ երկնայ, և երէկ
իրիկուն տօգթոր Պուլթանի գրեցի որ այս առտու հանուպի:

— Բա՛, պոռայ Պօչէն լեցուն քրքիջով մը, կիները միշտ միւս նոյնն են: Տղայ մը որ ուժով է թուրքի մը պէս... Ա՛հ, կուզէի հասկնալ թէ այս կայտառ տղան ի՛նչպէս քաջակաղ՝ չ'ըլլար...:

Ճիշդ ատենին տօգթ. Պուտան ներս մտաւ, հաստ ու կյոր մարդ մը, քառսուննոց մը կար. շատ նուրբ աչքեր իր թանձր երեւսին վրայ, բոլորովին անկուած, որ մեծ բարութիւն կը բուրէր: Անմիջապէս քննեց տղան, երակը զննեց, ականջը զրաւ, յետոյ բարեացակամ, բայց լուրջ դէմքով մը.

Ո՛չ, ո՛չ, բան մը չկայ: Կ'աճի կոր: Տղայ մը, որ Բարիզի ձմեռէն քիչ մը դեղներ է, և քանի մը շաբաթ օգտփոխութեամբ անցընելով պիտի աղէկնայ:

— Ես արդէն կ'ըսէի, նորէն պոռայ Պօչէն:

Պօսթանս իր ձեռքերուն մէջ առած էր տղուն փոքրիկ ձեռքը, որ նորէն երկնցուցած, յոգնած դէմքով մը նորէն կը գոցէր թարթիչները և մայրը կը ժպտէր, ուրախ, հակառակ իր աստիճանաւոր դէմքին՝ հաճոյալի, երբ որ ուղէր յոգնիլ այդ բանին համար: Բժիշկը նստեր էր, կը սիրէր տնտնալ, խօսքի բռնուիլ բարեկամ տուներուն մէջ: Մանկաբարձ ըլլալով, ու մանաւանդ կիներուն ու տղոց հիւանդութիւնները խնամելով, բնական խոստովանահայրն էր, բոլոր գաղտնիքները դիտէր, ընտանիքներուն մէջ ինքզինք կը նկատէր իրեն և իր տան մէջ: Պօսթանսի այդ մէկ հատիկ զաւկին, որ ա՛յնքան չփայած էր, ինչպէս նաև Մարիանի ունեցած չորս զաւակներուն ալ ի՛նքեղած էր մանկաբարձը:

Մաթիէօ, ոտքի վրայ կեցած կ'ըսպասէր իր հրաւերն ընելու համար:

Ուրեմն, ըսաւ, եթէ մօտերս պիտի մեկնիք գիւղ, եկէ՛ք թանձիլ անցընել կիրակի մը: Կինս շատ ուրախ պիտի ըլլայ եթէ ձեզ իր քով ունենայ և մեր տունտեղը ցոյց տայ:

Եւ կատակի առաւ իրենց բառական հեռաւոր խրճիթին խեղճութիւնը, պատմեց թէ տասներկու պնակ միայն ունէին դիւռ և հինգ հաւկթաման: Բայց Պօչէն կը ճանչնար խրճիթը, որովհետեւ ամէն ձմեռ այն կողմերը որսի կ'երթար, վարձակալութեան բաժին մըն ալ քնք ունէր ընդարձակ անտառներէն, որոնց սեփական նատէրը բաժիններու գրած էր որսորդութիւնը:

— Դուք լաւ գիտէք թէ՛ Սէկէնը բարեկամս է։ Ես հոն ճաշած եմ, ձեր խրճիթին մէջ։ Խորխուլ չէնք մըն է։

Իսկ Գոսթանս, այսպիսի աղքատութեան գաղափարէ մը՝ ծաղրածուի հովեր առած, յիշեց Տիկին Սէկէնը, գոր ինք վալանթին կ'անուանէր, իրեն ըսած էր որսորդութեան այս հին ժամադրաւայրի խեղճութեան մասին։ Բժիշկը, որ ժպիտով մտիկ կ'ընէր, միջամտեց.

— Տիկին Սէկէն ծուխերէս մէկն է։ Իր վերջին ծննդաբերութեան ատեն, խորհուրդ տուած էի երթալ հոն բնակիլ, այդ խրճիթին մէջ։ Օգը հիանալի է հոն, աղաքը պիտի բուսնին հոն սէզի պէս։

Յանկարծ իր հնչական քրքիջով, Պօլէն դարձեալ սկսաւ իր սովորական զուարճաբանութեան։

— Է՛հ ուրեմն, սիրելի՛ Մաթիէօս, զգուշացէ՛ք...։ Ե՛րբ կուգայ ձեր հինգերորդը։

— Մհ, ըսաւ Գոսթանս նախատուածի պէս, ճշմարիտ իսկնդութիւն մը պիտի ըլլար ատիկա։ Կը յուսամ թէ Մարիան ա՛լ հոն կանգ կ'առնէ...։ Իրօք, այս անգամ, կը մեղադրուիք ու չէ՛ք ներուիր։

Եւ Մաթիէօ լաւ կը հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէին երկուքն ալ։ Ասոնք Մարիանն ու զինքը կը ծաղրէին, իրենց վրայ կը գլխաւորէին, երբեմն ալ կը բարկանային, չէին ըմբռներ թէ՛ սիրտը զուարթ բռնելով՝ տառապանքը տանել կարելի էր։ Իրենց վերջին զաւկին, փոքրիկ Ռօզի աշխարհ գալովը, իրենց բռնները շատցած էին, այնպէս որ ստիպուած էին գիւղը քաշուիլ, աղքատներու աղտոտ խորշի մը մէջ։ Ու գերագոյն անխոհեմութիւնը գործած պիտի ըլլային, եթէ ուրիշ զաւակ մըն ալ ունենային, իրենք որ բան մը չունէին, ոչ մէկ հարստութիւն, և ո՛չ իսկ աի մը կալուած՝ արեւուն տակ։

— Յետոյ շարունակեց Գոսթանս, իր իստակրօն դաստիարակութեան կեղծ համեստութեամբը, ատիկա վերջի վերջոյ կեղտոտ բան մը պիտի ըլլար իրօք։ Ես, երբ կը տեսնեմ մարդիկ, որոնք ետեւնին ձգած կը տանին տղոց խումբ մը, կը գանձիմ ես՝ գինովներու ընտանիք մը տեսածի պէս։ Ճիշդ ասոր պէս է, նոյնիսկ աւելի՛ աղտոտ։

Պօլէն նոր քահանայ մըն ալ փրցուց, թէ և այդ մասին, հակակարծիք ըլլալու էր: Եւ սակայն, Մաթիէօ խիտ հանդարտ կը մնար: Մարիան ու Գօսթանս երբէք չէին կրցած համաձայնիլ. ամէն բանի մէջ իրարմէ չափազանցօրէն կը տարբերէին. ինքը Մաթիէօ զուարթութեան կը զարնէր յարձակումները, սրդողելէ կը խորշէր, խզումի յը չը յանգելու համար:

— Իրաւունք ունիք, ըսաւ պարզապէս, խենդութիւն մը պիտի ըլլար...: Սակայն, եթէ հինգերորդ մը պիտի գայ, կարելի չէ՝ անշուշտ ետ զրկել հոն ուսկից որ կուգայ:

— Օհ, միջոցներ կա՛ն, պոռաց Պօլէն:

— Միջոցներ, կրկնեց տօգթոր Պուլթան որ մտիկ կ'ընէր հայրաբար, ես այդ միջոցներէն մէկը չեմ ճանչնար որ մեղապարտ ու վտանգաբեր չըլլայ:

Պօլէն կիրքի ելաւ, ծնելու և արդի բնակչութեան պակսելու խնդիրը անոնցմէ էր, զորս ինք կը կարծէր թէ լիովին սերտած էր և թէ իբրեւ լաւ խօսող մը յօժարակամ կրնար լուծել զայն: Նախ Պուլթանը հերքեց, զոր բազմածին ընտանիքներու համոզուած առաքեալը կը դաւանէր, կատակելով ու ըսելով իրեն թէ՝ մանկաբարձ բժիշկ յը չէր կրնար այս խնդրին մէջ անշահախնդիր կարծիք մը ունենալ:

Յետոյ, Մաթիւսի վրայ ինչ որ տարտամօրէն գիտէր, մէջտեղ թափեց, ծնունդներու երկրաչափական յառաջատուութիւնը և ապրուստներու թուաբանական յառաջատուութիւնը, երկիրը բաղմամարդութեամբ լեցուած և առ նուազն երկու տարու մէջ սովի բռնուած: Յանցանքը աղքատներուն էր, եթէ քաղցէ կը մեռնէին, թո՛ղ իրենք զիրենք զսպէին, թո՛ղ ա՛յնքան թիւով տղաք չինէին ո՛րքան որ կրնային սնուցանել: Հարուստները, իբրեւ ընկերութեան միասագիր տարր զրպարտուած, ո՛չ միայն թշուառութեան պատասխանատուներ չէին, այլ, ընդհակառակն, միակ խեղացիներն էին անոնք, որ իրենց ընտանիքը սահմանափակելով, բարի քաղաքացիներ կը հանդիսանային: Ու ինքը կը յաղթէր, կը կրկնէր թէ ոչինչ ունէր մեղադրելի, թէ՛ իր հարստութիւնը, միշտ աւելցած, իր խիղճը հանդարտ կը ձգէր. աւելի՛ գէշ աղքատներուն հաւար, եթէ աղքատ մնալ կ'ուզէին...:

Պարապ տեղը բոխկը կը պատասխանէր իրեն թէ Մալթիւսի վարկածը՝ այսուհետեւ գոյութիւնէ դադարած էր ու իր հաշիւները կը յարմարէին լոկ հնարաւոր և ո՛չ թէ իրական աճումին։ Չուր կ'ապացուցանէր իրեն թէ՝ արդի տնտեսական տագնապը, հարստութեանց յոռի բաշխումը դրամատէրի դրութեան տակ, միակ ու զարշելի պատճառն էր թշուառութեա՛ն և թէ՝ այն օրը, երբ աշխատանքը պիտի արդարացի կերպով բաշխուէր, արգասաբեր երկիրը դիւրաւ պիտի սնուցանէր տասնապատկուած ու երջանիկ մարդկութիւն մը։ Պօչէն բան մը չէր ուզեր լսել, հանդարտօրէն իր եսը կը քչէր առաջ, յայտարարելով թէ՝ այս ամէնը, կարեւորութիւն չունէր իր քով, իր խիղճը հանդարտ էր հարուստ ըլլալուն, և հարուստ ըլլալ փափաքողները պէտք էր մէկ խօսքով իրեն պէս ընէին։

— Ուրեմն, ա՛յս է Ֆրանսայի տրամաբանութեան վախճանը, այնպէս չէ՞, ըսաւ Պութան չարաճճիօրէն։ Ծնունդներու թիւը, Անգլիա, Գերմանիա, Ռուսիա, միշտ կը բարձրանայ, մինչդեռ մեր մէջ ահռելիօրէն կը ցածնայ։ Արդէն, թիւի կոզմէն, մենք շատ ստորին կարգ մը կը բռնենք Եւրոպայի մէջ, և այսօր, թիւը, զօրութիւնն է աւելի քան երբէք։ Միջին հաշուով մէն մի ընտանիք պէտք է չորս զաւակ ունենայ, որպէս զի բազմամարդութիւնը յառաջդիմէ, ազգի մը զօրութիւնը վճռէ ու պահպանէ։ Դուք միայն մէկ զաւակ ունիք, յոռի հայրենասէր մըն էք։

Ինքզինքէն դուրս ելած, Պօչէն զայրացաւ, կատղեցաւ։

— Ե՛ս, յոռի հայրենասէ՞ր մը... Ե՛ս որ, ինքզինքս կսպաննեմ աշխատելէն, Ե՛ս որ մինչև իսկ օտարներուն մեքենաներ կը ծախեմ... Ի՞նչ, ես չուրջս կը տեսնեմ ընտանիքներ, մեզի ծանօթներ, որոնք կրնան ունենալ չորս զաւակ, և կ'ընդունիմ որ անոնք յանցաւոր են երբ չունին մէկ հատ... Բայց ես սիրելի՛ս, ես, չեմ կրնար, լաւ գիտէք թէ, իմ կացութեանս մէջ, բացարձակապէս չեմ կրնար...։

Եւ հարկերերորդ անգամն ըլլալով իր փաստերը մէջ դրաւ, պատմեց թէ ինչպէ՛ս գործարանը քիչ միացեր էր որ քայքայուէր, փճանար, որովհետեւ տաղտուկն ունեցած էր քրոջ մը գոյութեան։

Սէրաֆին գարշիլի կերպով վարուած էր. նախ դրամները, յետոյ, իր հօր մահուան միջոցին, ժառանգութեան բաժանումը, գործարանին ազատումը անագին դրամական զոհողութեամբ մը, որ անոր քարգաւաճումը վտանգած էր: Ու կ'երեւակայուէր թէ՛ ինք ալ իր հօր անխոհեմութիւնը պիտի սկսէր դարձեալ գործել, ինքզինք փոքրիկ Մօրիսին եղբայր մը կամ քոյր մը տալու վտանգին ենթարկել, որպէս զի Մօրիս նորէն ինքզինք գտնէր մահացու զեղխութեան մէջ, ուր կրնար ընկղմիլ հայրենի կալուածը: Ո՛հ, ո՛հ, ինքը չպիտի ենթարկէր զայն բաժանումի մը, քանի որ օրէնքը գէշ յօրինուած էր: Ինքը կ'ուզէր որ իր տղան ըլլայ միակ տէրը այդ հարստութեան, զոր իր հօրմէն կը ժառանգէր և զոր օրէնքը պէտք էր որ անոր փոխանցէր տասնապատկուած: Անոր համար կ'երազէր գերագոյն հարստութիւնը, վիթխարի հարստութիւնը, որ, մի'այն կ'ապահովէ այսօր իշխանութիւնը:

Գոսթանս, որ չէր թողուցած դալկադէմ տղուն ձեռքը, դարձեալ սկսած էր դիտել զայն արտակարգ հպարտութեան կիրքով մը, ճարտարագործի ու ելմտագէտի հարստութեան հպարտութիւնը, որ այնչափ բուռն է ու մարտորոտ, որչա՛փ հին ազնուականի համար՝ անունի հպարտութիւնը: Ինքը մինակ, և, որպէս զի թագաւոր ըլլար, ճարտարարուեստի այս իշխաններէն մէկը՝ նոր աշխարհին տէրերը...

— Օ՛հ, աղւորի՛կս, հանդարտէ՛, չպիտի ունենաս ո՛չ եղբայր, ո՛չ քոյր, մենք այդ մասին բոլորովին համաձայն ենք: Եւ, եթէ հայրիկը մոռնար ինքզինք, հո՛ն է մայրիկը, որ պիտի հսկէ:

Այս բառը Պօլէնի վերադարձուց իր մեծ ուրախութիւնը: Գիտէր որ իր կինը պինդգլուխ էր իրմէ աւելի, և ընտանիքը սահմանափակելու աւելի հաստատ որոշողութեան տէր: Պօլէն, կերող խմող խնդացող, միտքը՝ դրած լաւ ապրել, բաւական ձախողակի նենգութիւններ կ'ընէր ամուսնական անկողինն մէջ, դուրսերը կ'անցընէր և թերեւս կինը գիտէր ալ, բայց կը ներէր, աչքերը կը գոցէր այն բանին վրայ որ չէր կրնար արգիլել:

— Պօլէն ծռեցաւ ի՛նք ալ պագաւ տղան:

— Կը լսե՛ս, Մօրի՛ս: Շա՛տ ճիշդ է մայրիկին ըսածը, չպիտի
երթանք ուրիշ մը փնտոելու կաղամբին մէջ:

Ու դառնալով դէպի Պուլթան.

— Դիտէ՛ք, տօքթո՛ր, որ կիները պղտիկ միջոցներ ունին:

— Ափսո՛ս, ըսաւ րժիշկը մեղմով, ա՛նհնցմէ վերջերս մէկը
խնամեցի, որ անկէ մեռաւ:

Ասոր վրայ, Պօլէն սկսաւ խենդի պէս խնդալ, մինչդեռ Գօս-
թանս, վիրաւորուած, չը հասկնալ կը կեղծէր: Եւ Մաթիէօ, որ
միջամտել չէր ուզած, ծանրագլուխ կը կենար, որովհետեւ ծննդա-
կանութեան այս հարցը սոսկալի, հրատապ կը թուէր իրեն, մայր
հարցը, այն որ վճռական է մարդկութեան ու աշխարհի համար:
Չէ՛ եղած յառաջդիմութիւն մը, որ արդիւնք եղած չըլլայ չափա-
ղանց բաղմամբութեան: Եթէ ժողովուրդները դարգացած են, եթէ
քաղաքակրթութիւնը մեծցած է, պատճառն այն է որ անոնք նա-
խապէս բաղմապատկուած են, յետոյ տարածուելու համար երկրիս
բոլոր գաւառներուն մէջ: Ու վաղուան բարեշրջումը, ճշմարտու-
թիւնը, արդարութիւնը, դարձելու պռաջ եկած չպիտի ըլլայ աւե-
լի ստուար թիւին հոսանքէն, աշխատողներուն ու աղքատներուն
յեղափոխական արգասաւորութիւնէն: Բոլոր այս բաները, որոշակի
չէ՛ր ըսեր ինքնիրեն, ինքզինք արդէն քիչ մը ամօթօտար կը զգար
իր չորս գաւակներուն համար, Պօլէններուն իրեն տուած յայտնի
խոհեմութեան խրատներէն չփոթած: Բայց կեանքին հանդէպ իր
հաւատքը կը մաքառէր, իր այն հաւատքը թէ կարելի էր ամէն չափ
աւելի կեանք մը՝ աւելի կարելի երջանկութիւն մը պէս լինել:
Իսկ մը կը ծնի լո՛կ ստեղծելու համար, փոխանցելու ինչ որ աւելի
ու համար կեանքը: Կա՛յ նաեւ օւկանին ուրախութիւնը, գործա-
ւորին որ իր պաշտօնը կատարած է:

— Ուրե՛մն Մարիան ու ես, առաջիկայ կիրակի՝ ձեզի՛ կը
պաասենք Ժանվիլ:

Դեռ պատասխան չառած, ծառայ մը ներս կը մտնէր ըսելու
թէ կին մը, տղայ մը գիրկը, կը փափաղէր խօսիլ տիկնոջ: Եւ
Պօլէն, ճանչցած ըլլալով Մուանօի, մեքենավար գործաւորին կինը,
ներս մտցուց: Պուլթան, որ ոտքի ելած էր, հետաքրքրութեամբ
մնաց հոն:

Մուանօտը՝ կարճ ու գիրուկ կին մըն էր, իր էրկան պէս, քառսուռնոց մը, տարիքէն առաջ մաշած, գորշագոյն դէմքով մը, պղտոր աչքերով, ցանցառ ու տոգոյն մաղերով, թուր բերնով մը, ուր արդէն շատ ակռաներ կը պակսէին։ Բաղմաթիւ ծննդաբերութիւններէ տգեղցած, ինքզինք թողուցած էր։

— Ըսէ՛ք նայիմ, աղնի՛ւ կնիկ, ի՞նչ կ'ուզէք, հարցո՛ց Գոսթանս։

Բայց Մուանօտ, շուարած կը կենար, նեղուած բոլոր այդ բազմութենէն, որուն չէր սպասեր ինք հանդիպիլ։ Կը լռէր, կարծելով թէ տիկինը մինակը պիտի գտնէր։

— Ձեր վերջինն է, հարցուց Պօլէն, զիտելով անոր գրկի տղան, գունատ ու տխեղծ։

— Այո՛, պարո՛ն, իմ փոքրիկ Ալֆրէտս է, տասն ամսու է և ծիծէ կտրած ևմ զինքը, որովհետեւ կաթս ա՛լ չէր գար...։ Ասկէ դատ, ուրիշ ինը հատ ալ ունեցած եմ, որոնցմէ երեքը մեռած են։ Անդրանիկս Էօթէն՝ զինւորական է աշխարհիս անդիլի ծայրը, Թօնքին։ Ձեր գործարանին մէջ են իմ երկու մեծ աղջիկներս, Նօրին ու Էօֆրազի։ Միւս երեքս կը մնան տունը, Վիգթօրս, որ տասնըչորս տարու է, յետոյ Սէսիլ և Իրմա, մէկը տասը, միւսը՝ եօթը տարու...։

Ա՛լ հոն կեցաւ, այնպէս կարծեցի թէ՝ ա՛լ ասանկ յաճախ յաճախածելու վերջը հասած էր։ Բայց ահաւասի՛կ, այս լաճն ալ եկաւ...։ քառսուռն տարեկանիս մէջ, եթէ ներելի՛ է...։ Բարին Աստուած մեզ լքած ըլլալու է, զիս ու խեղճ էրիկս։

Յիշատակ մը զուարթացուց Պօլէնը։

— Գիտէ՞ք, ի՞նչ կ'ըսէ ձեր էրիկը։ Կ'ըսէ որ ինքը չէ՛, այլ դո՛ւք էք զաւակներ չինողը։

— Ա՛հ, այո՛, կատակ կ'ընէ։ Ի՞նչ կ'արժէ արդէն իրեն համար որ...։ Ծա, կը հասկնաք, աւելի՛ ուրիշ բանէ պիտի ախորժէի...։ Առաջին օրերը, սոսկացի անկէ։ Բայց, ի՞նչ ընէի, հպատակիլ պէտք էր, ու տեղի կուտայի, բնականաբար չէի ուզեր որ մարդս ուրիշ կիներ աեսնելու երթար։ Յետոյ, չար չէ՛ ինքը, կ'աշխատի։

խման չէ՛, ու երբ մարդ մը ատկէ զատ հաճոյք չունենար, իսկապէս դժբաղդութիւն մը պիտի ըլլայ, այնպէս չէ՛, եթէ իր կինը հակառակէր իրեն այդ մասին:

Տօգթօր Պութան միջամտեց, իր հանդարտ դէմքով, խնդիր մը մէջտեղ դնելու համար:

— Զէի՞ք ուրեմն գիտեր որ, նոյնիսկ զուարճանալու ատեն, կարելի էր զգուշութիւններ ձեռք առնել:

— Ահ, սակայն, պարո՛ն, ատիկա միշտ չի՛ յաջողիր: Իրիկունները, երբ մարդ մը տուն կուգայ ուրախ զուարթ, իր ընկերակիցներուն հետ լիտր մը զինի խմելէ ետքը, բրած թողածը շատ չգիտնար, Եւ յետոյ, Մուանօ կ'ըսէ թէ՛ ատիկա իր հաճոյքը կը խանդարէ:

Այնուհետեւ, բժիշկը հարցաքննեց կինը, առանց նայելու Պօչէններուն: Բայց իր շարամուծիւնը կը ժպտէր փոքրիկ աչքերուն մէջ, և յայտնի կ'ըլլար որ ինքը կը զուարճանար նորէն ձեռք առնելով գործարանատիրոջ պատճառարանու թիւնները ծայրայեղ արգասաւորութեան դէմ: Իւր թէ կը նեղանար, իրր թէ Մուանօսի երեսին կը զարնէր իր տասը զաւակները, թշուառներ, թնդանօթի բերնին կամ բողբոջեան սահմանուած միւս, ու կ'ըսէր անոր որ ի՛նչ էր յանցանքը, եթէ թշուառ էր, որովհետեւ երբ մարդ կ'ուզէ հարստանալ, չի՛ բեռնաւորեր ինքզինքը շատ ր զաւակներով: Խեղճ կինը տրտմօրէն կը պատասխանէր թէ իրաւունք ունէր բժիշկը: Բայց հարստութիւն չինելու գաղափարն անգամ չէ՛ր անցնէր իրենց մտքէն, Մուանօ գիտէր թէ՛ ինք երբէք չգիտի նախարար ըլլար, հետեւաբար, բաղուկներուն վրայ աւելի կամ նուազ զաւակներ ունենալը ազդեցութիւն մը չէր ընել տաքին կամ պաղին վրայ: Նոյնիսկ կ'օգնէր այլ շատ զաւակ ունենալը, երբ աշխատելու տարիքին մէջ էին տղաքը:

Պօչէն, լուռ ու մունջ դանդաղաբայլ ման կուգար: Շփոթութեամբ, սրտնեղութիւնը կ'աւելնար երթալով ու Գօսթանս շուտ մը սկսաւ նորէն:

— Վերջապէս, խաթո՛ւնս ի՞նչ կրնամ ընել ձեզի համար:

— Աստուած իմ, շա՛տ կը նեղուի՛, տիկին. . . Բան մըն է որ Մուանօ չէ՛ համարձակեր խնդրել պարոն Պօչէնէն: Իսկ էս,

կը յուսայի ձեզ առանձին գտնել և աղաչել որ միջնորդէք մեզի համար... Ահա՛ ըսելիքս. մեծապէս, անհունապէս երախտապարտ պիտի ըլլայինք ձեզի, եթէ մեր փոքրիկ Վիգթորը գործարանին մէջ առնել ուզուէր:

— Բայց տաւնրհինգ տարու է լոկ, ըսաւ Պօլէն: Սպասեցէ՛ք որ անշուքեց ըլլայ: Կանոնը կանոն է:

— Անտարակոյս, միայն, կարելի էր թերեւ քիչ մը ստել: Ասով մեզի ա'յնքան մեծ ծառայութիւն մը պիտի եղած ըլլար:

— Ո՛չ, անկտրելի է:

Խոշոր արցունքներ երեցան Մուանօտի աչքերուն մէջ: Եւ Մաթիէօ, որ աչք ականջ եղած մտիկ կ'ընէր, տակնուվրայ եղաւ: Ա՛խ, աշխատանքի այս թշուառ միսը, որ կուգար նուիրուիլ, առանց սպասելու որ հաստէնար ճգունքի համար... գործաւորը որ ստել կ'ուզէ, որ քաղցէն կը ստիպուի զինք աշտպանող օրէնքին դէմ ելլել...: Երբ Մուանօտ յուսահատ մեկնեցաւ, բժիշկը շարունակեց խօսիլ զաւակներուն ու կիներուն աշխատութեան վրայ:— Առաջին տղարեքէն ի վեր կին մը չի կրնար գործարանին մէջ մնալ: յղուծիւնը, դիեցումը տանը մէջ կը գամեն զինք. եթէ ո՛չ, ծանր վտանգներ կը սպառնան, թէ՛ իրեն և թէ՛ ծծկերին: Եւ գալով տղուն, անարիւն կը մնայ, յաճախ խեղանդամ, առանց հաշուելու թէ՛ վաճառ գնով իր գործաւոր բռնուիլը՝ վարձերու ցածնալուն անարդար մէկ պատճառն է: Յետոյ նորէն մէջ բերաւ թշուառութեան արգասաւորութիւնը, արագ արագ աճումը՝ ստորին դասակարգերուն մէջ, որոնք ո՛չ ինչ ունին վտանգելու կամ նախանձելու: Եւ մենազղուելի բազմաթիւներ չէ՞ այն, որ յանհունա կը բազմապատկէ սովամահներն ու ապստամբները:

— Ես լաւ կը հասկնամ ձեր միտքը, ըսաւ ի վերջոյ Պօլէն առանց բարկանալու: Եանկարծ կեցրնելով իր պտոյտը, զոր դարձեալ սկսած էր: Դուք զիս ինծի հետ հակասութեան մէջ դնել կ'ուզէք, ինծի խոստովանել տալ թէ՛ ընդունիմ Մուանօտի եօթը տղաքը, և թէ՛ պէտք ունի իրենց, մինչդեռ ես մէկ հատիկ զաւակ մը միայն ունենալու բացարձակ կամքովս, կը կրճատեմ ընտանիքը, չի կրճատելու համար ստացուածքը, միանսան, մէկհատիկ որդիներու երկիրը, ինչպէս կը կոչուի հիմակ, այնպէս

չէ... Անշո՛ւշտ, այո՛, ճշմարի՛տ է, Բայց, սիրելի՛ս, խնդիրը
այնքա՛ն բարդ է, և ես ո՛րքան իրաւունք ունիմ իսկապէս :

Եւ ուզեց իր միտքը բացատրել, նորէն ինք իր կուրծքը
ծեծեց պոռալով թէ՛ ազատական էր ինք, ռամկավարական,
պատրաստ՝ պահանջելու բոլոր լուրջ յառաջդիմութիւնները, Յո-
վարամիտ կ'ընդունէր որ պէտք էր չինել զաւակներ, թէ՛ բանակը
պէտք ունէր զօրքերու և թէ՛ գործարանները՝ գործաւորներու :
Միայն, մէջ կը բերէր նաև բարձր դասակարգերու խոհեմութեան
պարտականութիւնները, իբրև հարուստ կը բանավարէր, իբրև պահ-
պանողական՝ որ կը քաշուի կը նստի վաստկուած հարստութեան
մէջ :

Եւ Մաթիէօ հասկցաւ վերջապէս անբանային ճշմարտութիւ-
նը. դրամագլխիս կըստիպուի ստեղծել թշուառութեան միս, պար-
տի անպատճառ արգասաւորութեան մղել վարձուած դասակարգեր,
որպէս զի իր յահելուն յարատեւութիւնն ապահովէ : Օրէնքը կը
կայանայ անոր մէջ որ պէտք է միշտ խիստ շատ զաւակներ ունե-
նալ, որպէս զի վար գնով բաւական գործաւորներ ըլլան : Ասկէ
զատ, թոյլաւորութեան մասին չահադիտումը՝ ամէն աղնուակա-
նութիւն կը վերցնէ աշխատանքէն, ինչ որ յոռեգոյնը կը նկատուի
չարիքներուն, մինչդեռ բարիքներուն ամենէն թանկագինն է իրա-
կանին մէջ : Յար և նման է մարմինը մաշեցնող կեղի : Դադաքա-
կան հաւասարութիւն և տնտեսական անհաւասարութիւն տիրող
երկիրներուն մէջ, դրամագլխի դրութիւնը, անարդար կերպով
բաշխուած հարստութիւնը, կը զայրացնէ և կը սեղմէ միանգամայն
բազմաձևութիւնը, հետզհետէ ախտաւորելով անիրաւ բաշխումը.
մէկ կողմէ, մէկ հատիկ զաւկի տէր հարուստները, որոնց՝ ո՛չ մէկ
բան տալու յամառութիւնը կ'աւելցնէ անդադար իրենց հարստու-
թիւնը. միւս կողմէն աղքատները, որոնց անկարգ արգասաւորու-
թիւնը, կը մանրէ անդադար իրենց ունեցած քիչը : Վաղը թող աշ-
խատանքը յարգուի, թո՛ղ հարստութեան արդար բաշխում մը կա-
տարուի, այն ատեն հաւասարակշռութիւնը պիտի ծնի : Այլապէս
յեղափոխութիւնը կը պայթի, և անկէ կուգան ու ամէն ժամ կը
ծանրանան որոտումները, դղրդումները, որոնք կը ցնցեն հին ըն-
կերութիւնը, որուն փտած լաստակը կը փլչի :

Բայց Պօլէն, յաղթական, ինքզինք խիստ լայնամիտ ցոյց կուտար, կը ճանչնար բնակչութեան նուազելուն վրդովեցուցիչ ընթացքը, մատնացոյց կ'ընէր պատճառները, ալքօլամոլութիւնը, զինուորականութիւնը, նորածիններու մահերը, և ուրիշ խիստ բազմաթիւ պատճառներ: Բնտոյ կ'որոշէր պայմանները, տուրքերու նուազումներ, պետական գանձային միջոցներ որոնց գրեթէ չէր հաւտար, աւելի՛ ազդու կտակային ազատութիւնը, ամուսնութեան վերաբերեալ օրէնքին վերաքննութիւնը, առանց մոռնալու հայրութեան պրպտումը:

Պութան վերջապէս ընդմիջեց:

— Բոլոր միջոցները բան մը չեն ըներ: Բարքերը փոխելու մէջ է խնդիրը, թէ՛ բարոյականին գաղափարը, և թէ՛ գեղեցիկութեան գաղափարը: Եթէ փրանսան կ'ամայանայ բնակչութիւնէ, իր ուղելով է. պէտք է ուրեմն, պարզապէս, որ ա՛լ չուզէ՛ այլպէս ընել: Բայց ի՞նչ շփուարին գործ է, ամբողջ աշխարհ մը վերստեղծել է:

Մաթիօ, զուարթօրէն, խրոխտ աղաղակ մը ձգեց.

— Ի՛նչ ուրեմն, մենք պիտի վերստեղծենք՝ զայն, ես արդէն սկսած եմ:

Գոսթանս, բաւական ակամայ խնդուով մը, պատասխանեց վերջապէս Մաթիէօյի հրաւերին, ըսելով թէ՛ ուրախ պիտի ըլլար հոն երթալու, բայց կը վախնար որ չը կարենար Ժանվիլ երթալու համար կիրակի մը տրամադրել: Մեկնելէ առաջ, Պութան բարեկամական ապտակ մը փակցուց մեղմով Մօրիսի այտին, որ, բանավէճին աղմուկովը քնանալէն ետքը, հորէն կը բանար իր ծանր թարթիչները: Եւ Պօլէն վերջին կատակ մըն ալ ըրաւ:

— Ուրեմն, իմացար Մօրիս՝ վճռուած լինցած է... Մայրիկը վաղը շուկան պիտի երթայ կաղամբը գնելու, և դուն քուրիկ մը պիտի ունենաս:

Բայց տղան ճչեց, սկսաւ լալ:

— Ո՛չ, ո՛չ, չեմ ուզեր...

— Կըքտ շարժումով մը, իր խստաբարոյ ու խելօք կնոջ ցըրտութեամբը, Գոսթանս բռնեց տղան ու մազերէն պազաւ:

— Ո՛չ, ո՛չ, անո՛ւշտ... կը տեսնես որ հայրիկը կառակ
կընէ... Երբէ՛ք երբէ՛ք, կ'երդնում քեզի... :

Պօչէն կ'ընկերանար բժիշկին: Դեռ կը շարունակէր կատակա-
բանութիւնը ապրելէն ուրախ, ինքիրմէ և ուրիշներէն գոհ, վստահ
ըլլալով ապահովելու իր կեանքը, իր հաճոյքներուն ու իր շահե-
րուն լաւագոյնովը:

— Յտեսութիւ՛ն, տօքթո՛ր, Առանց ոխի. հա, ...

— Յետոյ, ըսէ՛ք, խնդրեմ, երբ հատ մըն ալ ուզուի, միշտ
ատեն կա՞յ զաւակ մըն ալ շինելու:

— Ո՛չ միշտ, պատասխանեց Պութան, որ դուրս կ'ելլէր:

Բառը, մեկին ու հատու, ինկաւ, տապարի հարուածի մը
նման: Եւ մայրը, որ տղան շալկած էր, զանի գետին դրաւ, ըսե-
լով իրեն որ երթայ խաղայ:

Ժամ մը վերջ, որովհետեւ կէսօր զարկած էր քանի մը վայր-
կեանէ ի վեր, և, Մաթիէօ, աշխատանոցներուն մէջ ուշացած, վեր
կ'ելլէր առնելու Մօրանժը, ինչպէս որ անոր խոստացած էր, մտա-
ծեց ճամբան կարճեցնել, կիներու աշխատանոցէն անցնելով: Եւ
հոն, ընդարձակ սրահին մէջ, որ պարպուած էր, ամայի և լուռ,
կոխեց անսպասելի տեսարան մը, որ զինք ապշեցուց: Նօ-
րին, պատրուակով մը ամէնէն ուշ մնացած, կը նուաղէր, գլուխը
գետին, աչքերը խեղդուած, մինչդեռ Պօչէն որ զայն ուժով մը
բռնած էր, թեւերովը մարմինն փաթթուած, անոր շրթունքները
կը ճղմէր իրեններուն տակ: Նենգող էրիկը, իգամու արուն, որ
այլուր կը տանէր սերմը: Փսփսուք մը ունեցան, անշուշտ ժա-
մադրութիւն մը տուին: Յետոյ, տեսան Մաթիէօն, բռնուած մնա-
ցին, իսկ Մաթիէօ թողուց գնաց, վրայ հասած ու բռնած զաղտ-
նիքին համար սիրտը խիստ նեղուելով:

Բ.

Մօրանժ, գլխաւոր համարակալը, երեսուն տարու մարդ մըն էր, կունտ, ա'լ ճերմակ ինկած, փառահեղ թուխ ու հովահարի պէս մօրուք մը ունէր որով կը պարծենար: Իր կլոր, պայծառ աչքերը, իր շիտակ քիթը, կոկիկ բերանը՝ քիչ մը լայնկեկ, իր երիտասարդութեան ատեն, գեղեցիկ տղու համբաւը շինել տուած էին իրեն և ինքզինք շատ կը խնամէր, միշտ բարձր բեղոյրով, խղճամխտ ու երեւելի պաշտօնեայի մը ուղղութիւնը պահելով:

— Դուք չէք ճանչնար մեր նոր տունը, ըսաւ Մաթիէօյի, ասիկա տարած միջոցին: Մ'հ, բոլորովին լաւ է, հիմա պիտի տեսնէք: Անեակ մը մեզի, սենեակ մը Ռենի համար: Եւ գործարանէն երկու քայլ ասդին, չորս վայրկեանի մէջ հոս եմ, ժամացոյցը ձեռքս:

Մօրանժ մէկ հատիկ որդին էր վաճառականի պաշտօնեայի մը, որ իր աթոռի կաշիէ բարձին վրայ մեռած էր քսանըչորս տարի շարունակ մէկ գրասենեակի մէջ ապրելէ ետքը: Ու համեստուկ ամուսնութիւն մը կնքած էր, իր աշխարհին մէջ, ինք ալ ընտրելով պաշտօնեայի ազնիւ մը, Վալէռի Տիւշմէն, որուն հայրը դժբաղդութիւնն ունեցած էր իր կնոջ չորս ազնիւներ շինելու, ձախորդութիւն մը, որ իր ընտանիքը քանդած էր, վերածելով զայն ճշմարիտ դժոխքի մը, ընտանիք մը, բովանդակ ամօթալի խեղճութիւններով, ամէն անխոստովանելի տառապանքներով: Անդրանիկը Վալէռի, սիրուն կամչոտ ազնիւ, բաղդը ունեցած ըլլալով ամուսնանալու առանց դրամօժիտի այս գեղեցիկ, պարկեշտ ու աշխատասէր տղուն հետ, ընկերակային բարձրագոյն սանդղղամտը բարձրանալու, իր արգահատանքը չարժող փոքրիկ պաշտօնեաներու աշխարհէն դուրս ելլելու երազովը կ'օրօրուէր, իր տղան փաստաբան մը կամ բժիշկ մը պատրաստելով: Դժբաղդաբար,

ա՛յնքան փափաքուած այս զաւակը՝ աղջիկ Վը եղաւ ու մայրը
դող ելաւ, և կարծեց թէ՛ եթէ վերսկսէր, ի՛նք ալ իր մօրը պէս՝
չորս աղջիկ պիտի ունենար իր թեւերուն վրայ:

Ուստի թուրովին փոխեց իր երազը, յամառօրէն կառչած
մնալ իր փոքրիկ Ռօզին, իր էրիկը մղել բարձրագոյն պաշտօննե-
րու, իր աղջիկին ճոխ դրամօժիտ մը պատրաստել, վերջապէս,
ասոնցմով, ասոնց հետ, մանկ բարձր շրջանակներու մէջ, որոնց
տօներուն ու խրախճանքներուն իղձովը կը խենդենար: Իսկ Մօ-
րանժ, միջակ, տկար ու գորովոտ, որ կը պաշտէր իր կինը, վերջ
ի վերջոյ միեւնոյն փառասիրութեամբ կը տոչորէր, իր կնոջ համար
փառքի ու յաղթանակի ընդարձակ ծրագիրներ կը պտըտցնէր: Ութ
տարիէ ի վեր Պօլէնի գործարանին մէջ էր, դեռ միայն հինգ հա-
զար ֆրանք կ'առնէր հոն, և ընտանիքը կը սկսէր յուսահատիլ,
որովհետեւ հոն մնալով չէ՛ր որ համարակալը պիտի երբէք հարըս-
տութիւն չիներ:

Կեցէ՛ք, ըսաւ Մօրանժ, երեք հարիւր մեղրի չափ Կորնէլի
պողոտան կտրելէ ետքը, այն նոր տունն է, հոն վարը, այս փողո-
ցին անկիւնը: Օգաւէտ չէ՛:

Մաթիէօ նշմարեց արդիական բարձր շէնքերէն մէկը, պա-
տըլգամներուն ու քանդակներով զարդարուած, որ թաղին խեղ-
ճուէ տնակներով մէջտեղ հայհոյանք մըն էր:

— Բայց ապարա՛նք մըն է, գոչեց Մաթիէօ հաճոյք մը պատ-
ճառելու համար Մօրանժի, որ կ'ուռենար հպարտութենէն:

— Սիրելի՛ս, հիմա սանդղճիւր պիտի տեսնէք... Գիտէ՛ք,
հինգերորդ յարկը, Բայց, ասանկ զիւրին սանդղճիւսէ մը, մարդ
առանց գիտնալու վեր թող ելլէ:

Իր հրաւիրեալը մտցուց գաւիթը, կարծես թէ տաճարի մէջ
ըլլար: Կճածնփ պատերը կը փայլէին, սանդղամատներուն վրայ
գորգ մը կտր և լուսամուտներն ալ ապակեկարներ: Յետոյ, հին-
գերորդ յարկը, երբ դուրը բացաւ իր բանալիով, զարմացիկ դէմ-
քով մը կրկնեց միայն:

— Հիմա կը տեսնէք, հիմա կը տեսնէք:

Բայց Վալէրի ու Ռեն կ'երեւայ թէ կը սպասէին հոն: Վա-
ղեցին, Վալէրի, երեսուներկուքին մէջ, հրաշագեղ դէմքը դեռ

չատ առոյգ էր: Թուխ սիրուն մը, երեսը կկոր ու ծիծղուն, գեղեցիկ մազերով շրջանակուած, կուրծքը քիչ մը շատ գլուխ ցցած, սակայն հիանալի ուսեր, որոնց համար Մօրանժ ինքզինք շատ հպարտ կը զգար, երբ կ'ընէ տէյօրի ըլլար: Ռենն այն ատեն տասներկու տարու, իր մօր աչքառու պատկերն էր, միեւնոյն ծիծղուն դէմքը, միեւնոյն սեւ ծամակալներուն տակ:

— Ա՛խ, ո՛րքան աղնիւ էք ընդունելու մեր հրաւերը, կ'ըսէր Վալէրի խնդումներես, Մաթիէօի երկու ձեռքերը սեղմելով: Ի՛նչ կ'ըլլար, եթէ տիկինն Պրօմօն ալ ձեզի հետ եկած ըլլար...: Ռենն, հանէ՛ պարոնին գլխարկը:

Յետոյ, իսկոյն.

Կը տեսնէք, մեր նախասենեակը շատ լուսաւէտ է: Հիմա, մտիկ ըրէք, հաւկիթը թող խաշուի եռացող ջուրին մէջ. կ'ուզէ՞ք այցելել մեր յարկաբաժինը: Կը լիննայ կ'երթայ, գոնէ պիտի դիտնաք թէ ո՛ւր կը ճաչէք:

Ասիկա ա՛յնչափ ախորժալի դէմքով մ'ըսուած էր, և Մօրանժ ալ ա՛յնչափ բարեմտօրէն կը խնդար, որ Մաթիէօ յօժարակամ հաւանութիւն տուաւ այս անմեղ անախառութեան ցոյցին: Նախ, դահլիճը, որ տունին անկիւնը կը կաղմէր, ոսկեծաղիկ մարդրիտի գորշ թուղթով մը պատած, հարեւանցի գործուած սպիտակ դաճէ Լուի Ժ՛Դ կարասիներով, որոնց մէջտեղ մութ մանիշակ դաշնակը ծանր սեւ բիծ մը կը դնէր: Յետոյ, Կռնէլի պողոտային վրայ, Ռենի սենեակը, բաց կապոյտ, փոքրիկ աղջկան յատուկ ամբողջ կահոյքով մը, ջնարարկուած շոճեփայտէ: Ննջասենեակը, խիստ վռժր, յարկաբաժինն միւս ծայրը կը գտնուէր, ճաշասրահէն դատուած, դեղին որմակալներով զարդարուած: Մէջը մահճակալ մը, հայելադարան մը, և խայտանոծիէ յարդոյք մը (toilette): Վերջապէս, բաւական հին կաղնեփայտը կը յաղթանակէր ճաշասրահին մէջ, որ ձեղունէն կախուած ոսկեզօծ, սպիտակափայլ սեղանի ծածկոցին վերեւ կը շողշողար հրատի մը պէս:

— Բայց հեռասքանչ է, կը կրկնէր Մաթիէօ, քաղաքավար ըլլալու համար: Բայց սքանչելի՛ք մըն է:

Հայրը, մայրը, աղջիկը չէին դադարի գայն պտըտցնելէ, գոյքերը բացատրելէ ու շօշափել տալէ անոր: Նւ իր ուշը կը գրա-

ւէին մանաւանդ, առաջուրնէ տեսածի պէս, իրեն ծանօթ դահ-
լիճի մը կարգուսարքը, սենեակին տեսակ մը զետեղուած գեղոր-
ները: Յետոյ, յիշեց, Մօրանժ ինք, անտարակոյս առանց իրենք
գիտնալու, փորձած էին ընդօրինակել Պօլէնները, խորունկ հիւ-
ցումով մը, և խուլ նախանձով մը, որմէ բռնուած էին: Իրենք,
դրամի կողմէ ձեռքերնին միշտ կարճ, ստորին ապրանքները միայն
կրնային գործածել իրր պերճանք, և սակայն, դարձեալ հպարտ
էին այդ պերճանքով, կը կարծէին թէ՛ բարձր ու նախանձելի
դասակարգին կը մօտենային, հեռուէն անոր նմանողութիւն ընե-
լով:

Եւ, վերջապէս, ըսաւ Մօրանժ, ճաշասրահին լուսամուտը
բանալով, ա՛յս ալ կայ:

Յարկաբաժնին բովանդակ երկայնութեան վրայ պատշգամ
մը կը թափաւորէր: Այդ բարձրութեան վրայ, տեսարանը խիստ
գեղեցիկ էր արդարեւ, հեռուն Սենը և Բասիլի բարձունքները,
որոնք կը նշմարուէին տանիքին վրայէն, միեւնոյն տեսարանը, զոր
կը վայելէր Պօլէն հիւրանոցէն, բայց աւելի ընդարձակուած:

Նոյն բանը դիտել տուաւ Վալէրի:

— Հէ՛, փառահն՛դ է, քարափէն նշմարուող չորս ծառերէն
աւելի՛ ուրիշ կերպով գեղեցիկ...:

Սպասուհին կը բերէր թերխաշ հաւկիթը, և սեղան նստան,
մինչդեռ Մօրանժ, յաղթական, կը բացատրէր թէ այս ամէնը զուտ
հազար վեց հարիւր ֆրանքի կը նստէր իրեն: Բան մը չէր թէեւ
այս գումարը, կը ծանրաբեռնէր ընտանիքին պիւտճէն: Մաթիէօ,
որ ի վերջոյ կը հասկնար թէ զինք հրաւիրած էր մանաւանդ իրեն ցոյց
տալու համար նոր յարկաբաժնը, առանց ռիս սրտերու կը զուարճա-
նար անով, այս բարի մարդիկը ա՛յնքան երջանիկ կը թուէին իր
առջեւ յոխորտալու: Չունենալով ամենադոյզն հաշիւը սնափառու-
թեան, ուրիշներու տուներուն պերճանքին չը նախանձելով, մինչեւ
նոյն օրը գոհ իր նեղ կեանքէն, իր Մարիանին ու իր զաւակներուն
քով, կը զարմանար միայն երեւելու և հարստանալու պէտքէն
տանջուող այս ընտանիքին վրայ, զարմացող դէմքով մը կը դիտէր
դայն, քիչ մը տխուր ժպիտով մը:

Վալէրի դեղին ծաղկենկար թեթեւ ճամուկէ սիրուն արդու:

զարդ մը կը կրէր, մինչդեռ իր աղջիկը Ռեն, զոր կը սիրէր կուկիկ մը պէս, կապոյտ կտաւէ շրջագգեստով էր, Եւ նախաճաշը նոյնպէս շատ շքեղ էր. հակիրթներէն ետքը՝ լեզուաձուկ, յետոյ կողիկներ, յետոյ ծնեքեկներ, Լիկոյն Ժանվրի վրայ դարձած էր խօսակցութիւնը:

— Ձեր զաւակները լաւ են, չէ՞: Օ'հ, ինչ աղուոր տղաքներ են...: Եւ դուք երջանիկ էք գիւղը: Տարօրինակ բան, ինծի կուգայ թէ պիտի տաղտկանամ հոն, զբօսանքները խիստ քիչ են...: Անտարակոյս, մենք մեծ հաճոյք պիտի զգանք ձեզ տեսնելով, քանի որ տիկին Ֆրոմոն այնչափ սիրելէն է որ մեզ հրաւիրած է:

Բայց, ճակատագրականօրէն, խօսակցութիւնը դարձաւ ինկաւ շուտով Պօլէններուն վրայ: Մօրանմաներուն տունը, յաճախանք մըն էր ասիկա, յաւիտենական հիացման մը մէջ կ'ապրէին. որուն հետ խառնուած էին ո'չ նուազ խուլ քննադատութիւններ: Վալէրի, խիստ կը հպարտանար որ ինքը Գոսթանսի օրը կ'ընդունուէր, չաբաթ օրը, և երկու անգամ ալ ճաշի հրաւիրուած էր. ինք ալ, անցած ձմեռ, երեքշաբթի օրը ընտրած էր իրեն ու մտերմական երեկոյթներ կուտար, մանր խմորեղէններով կը քանդուէր: Նոյնպէս, խորունկ յարգանքով մը, Հորտելի տիկին Սէկէնի, տ'Անդէն պողոտայի հոյակապ հիւանդանոցին վրայ կը խօսէր, ուր Գոսթանս ազնուօրէն պարահանդէսի մը հրաւիրած էր ղինք: Նաև աւելի կը պարծենար բարեկամութեան վրայ, զոր իրեն ցոյց կուտար Սէրաֆին, Պօլէնի քոյրը, զոր կը յորջորջէր միայն տիկին պառոնուհի տը Լովիքս:

— Եկաւ անգամ մը իմ օրիս, այնքան բարի է և այնքան զուարթ...: Առաջուրնէ ծանօթ էր ձեզի, այնպէս չէ՞. իր ամուսնութենէն ետքը, երբ հաշտուեցաւ իր եղբոր հետ, դրամական վէճերէ վերջ...: Ահաւասիկ մէկը, որ չի սիրեր տիկին Պօլէնը...:

Անգամ մըն ալ խօսքը բերաւ անոր վրայ, յիշեց թէ՛ փոքրիկ Մօրիսը, որչափ որ ալ խոշոր էր վատառողջ էր սակայն, հասկցնել ուղեց թէ ինչ սոսկալի հարուած պիտի ըլլար ծնողքին համար, եթէ կորսնցնէին այս մէկ հատիկը: Շատ անիրաւ էին որ փոքրիկ եղբայր մը չէին տար: Բայց և այնպէս, ընտանեկան դադարի մ'ալ

գիտցած ըլլալը կը ցուցնէր, գիտէր որ կինը աւելի կը յամառէր քան թէ էրիկը։ Եւ աչքերու քթթումներով Ռենի պատճառով, որ ամբօրէն քիթը ծռած էր իր պնակին վրայ —, ի վերջոյ պատմեց թէ ինքը բարեկամուհի մը ունէր որ դաւակներ չէր ուզեր, մինչդեռ էրիկը կ'ուզէր. ուստի, այդ բարեկամուհին իր գլխուն ճարը կը գտնէր։

— Բայց, ըսաւ Մաթիէօ խնդալով, ինծի կը թուի թէ, դուք ալ նոյնը կ'ընէք։

— Օ՛, գոչեց Մօրանտ, ինչպէս կրնաք բազդատել մեզի պէս խեղճուկ մարդիկները, Տիար և Տիկին Պօլէնի, որոնք այնքան հարուստ են։ Թող ինծի տան ուրեմն իրենց հարստութիւնը, իրենց զէրքը, ու ես կը հաւանիմ զաւակներ չարել իրարու ետեւէ...։

— Եւ յետոյ, ըսաւ Վալէրի սարսուռով, շնորհակալ եմ, կուզէք որ աղջիկէ մըն ալ տառապինք...։ Ախ, եթէ վստահ ըլլա՞մինք մանչ զաւակ մը ունենալու, չե՛մ ըսեր, թերեւս փորձուէինք։ Բայց սաստիկ կը վախնամ, ես անանկ կը կարծեմ թէ մայրս քաշեր եմ, որ չորս աղջիկ ունեցաւ։ Ասիկայ չէ՛ի երեւակայեր, ապականութիւն մըն է։

Աչքերը գոցեր էր, վերստին կը տեսնէր ամենաթշուառ ընտանիքը, չոր, զարհուրելի, նիհա՛ր լաճուկները, որոնք ամիսներով կօշիկներ, շրջագգեստներ, ու գլխարկներ կը սպասեն, կը պառւին, էրիկ չկրնալ գտնելու դողին մէջ։ Աղջիկները, պէտք է դրամօժիտ գտնել անոնց։

— Ո՛չ, ո՛չ, յարեց խելօք մը, մենք չափազանց կը մեղանչենք, կը տեսնէք, եթէ մեր կացութիւնը ա՛լ աւելի ծանրացունենք։ Մարդ երբ իր բաղդը պիտի չինէ, ոճիր մըն է զաւակներով վարակուիլ։ Ի՞նչ պահեմ մեղքս, ես շատ փառասէր եմ էրկանս համար, համոզուած եմ որ, եթէ ինծի մտիկ ընէ, ամենաբարձր պաշտօններու պիտի բարձրանայ. ու երբ կը մտածեմ թէ ե՛ս պիտի արգիլէի, խեղդէի զինքը, աղջիկներու դէզով մը. որ իմ հօրս վիշիւն անցուած քարը եղած էր, իրօք կը սարսափիմ...։ Մինչդեռ կը յուսամ թէ, ինքզինքնիս ղրկելով, պիտի յաջողինք դրամօժիտը պատրաստել Ռենի, երբ մե՛նք ալ հարստացած ըլլանք։

Մօրանտ, խիստ յուզուած, բռնեց պագաւ կնոջը ձեռքը։ Ան իսկապէս իր կամքն էր. ինքը որ տկար էր ու բարի, ան՝ փառա-

սէր ըրած էր իրեն պէս, և ատոր համար աւելի՛ շատ կը սիրէր իր կինը:

— Դիտէ՛ք, սիրելի՛ Թրոմօնս, իմինս՝ պատուական կին մըն է: Դիտի՛ս ու սիրտ ունի:

Եւ երբ կը շարունակէր Վալէրի, բաղդի բարձր երազը կը տեսնէր, գեղեցիկ յարկաբաժինները, ընդունելութիւնները, մանաւանդ երկու ամիսները, զորս ծովուն վրայ պիտի անցընէր, Պօլէններուն պէս, Մաթիէօ կը նայէր իրենց ու կը խոկար: Ասիկա Մուանօյի պարագան չէր, որ լաւ գիտէր թէ՛ երբէք նախարար չ'պիտի ըլլար ինք, Թերեւս Մօրանժ կ'երազէր թէ՛ իր կինը զինք օր մը նախարար պիտի չլինէր: Ռամկավարութեան մը մէջ, ամեն պզտիկ միջակորեար կրնայ ու կ'ուզէ բարձրանալ, և ասիկա խոտի դէզ մըն է, ամէն ոք գաղան կը կտրի, կը հրմշտկէ ուրիշները, աւելի շուտ կտրել անցնելու համար սանդուխը: Այս ընդհանուր ամբարձումը, մազականութեան այս երեւոյթը կարելի կ'ըլլայ լո՛կ քաղաքական հաւասարութիւն ու տնտեսական անհաւասարութիւն ունեցող երկրի մը մէջ, որովհետեւ, հարստութեան հանդէպ իւրաքանչիւրին իրաւունքները նոյնն են հոն, և վայրագ եսակոտութեան կռուի մը մէջ, պէտք է յաղթանակը տանիս միայն, եթէ կը տոչորիս տիրանալ բարձր դիրքի հաճոյքներուն, որոնք ամենուն աչքին առջև սիւսուած են և որոնց անյագօրէն կը բաղձաս: Ժողովուրդ մը չի կրնար երջանիկ ապրիլ ռամկավարական սահմանադրութեամբ մը, երբ բարձր պարզ և պայմաններն ալ գրեթէ հաւասար չեն: Այլապէս, կը յափշտակուին ազատ արուեստներ, աւարառութեամբ կը ստացուին հանրային պաշտօնները, ձեռքի աշխատանքը կ'արհամարհուի, դիւրակեցութիւնն ու պերճանքը կ'աճին, հարկաւոր կը դառնան. հարստութիւնն է այն ատեն, մոլեգնօրէն յարձակումով ձեռք բերուած իշխանութիւնն է, վայելելու որկրամուկ հեշտանքին համար: Եւ ինչպէս որ Վալէրի կ'ըսէր, չէր ուզուեր զաւակներով ծանրաբեռնուիլ, այլ կ'ուզուէր անկաշկանդ ունենալ անդամները, ասանկ պատերազմի մէջ, աւելի ղի ղին կերպով կոխել անցնելու համար ուրիշներու փորին վրայէն:

Յետոյ, Մաթիէօ կը խորհէր նաեւ նմանողութեան այն օրէնս

քին վրայ, որուն երեսէն նուազ երջանիկները կ'աղքատնան ա'լ աւելի, այս աշխարհի երջանիկներն ընդօրինակելով, ինչ տառապանք, այս ա'յնքան խանդակաթօրէն ըղձացուած, նմանցուած պերճանքին խորը, նոյն իսկ երբ խաբէակա'ն է։ Ամէն տեսակ անօգուտ պէտքեր լըստեղծուին, արտադրութիւնը կ'արուի, պարզ պիտանիէն կը խոտորի։ Ալ ճիշդ չէ՝ ըսել թէ՝ հացը կը պակսի, բացատրելու համար մարդոց թշուառութիւնները։ Պակսածը՝ աւելւորդն է, որմէ չեն կրնար հրաժարիլ, առանց ինքզինքնին ինկած և անթուփենէ մեռնելու վտանգին մատնուած կարծելու։

Ազանդերին ատեն, երբ սպասուհին ա'լ չկեցաւ հոն, Մօրանժ հաղորդիչ եղաւ, համով նախաճաշէն գրգռուած, նայելով իր կնոջ աչքի թարթումովը ցոյց տալով իրենց հիւրը։

Տեսնենք, վատահելի բարեկամ մըն է, ամէն բան կրնանք ըսել իրեն։

Եետոյ, երբ Վալէրի հաւանութիւն տուաւ, գլխի շարժումով մը, ժպտելով։

Է՛հ ուրեմն, ահաւասիկ, սիրելի՛ բարեկամս, կարելի է որ մօտեցաւ ձգեմ գործարանը։ Մ, դեռ եղած չէ, բայց սակայն կը խորհիմ...։ Այո, կը խորհիմ ասոր վրայ, ամիսներէ ի վեր, որովհետեւ վերջապէս, հինգ հազար ֆրանք վաստկելաւ, ութ տարուան գործունէութենէ վերջ, և ինքնիրենդ ըսես մանաւանդ թէ՝ երբէ'ք աւելին չպիտի ունենաս, կեանքէն յուսահատի'լ է ասիկա։

Հրէշային է, ընդմիջեց երկտասարդ կինը, անմիջապէս գլուխը պատին զարնել կոտորելը կուգայ մարդուն։

Այս պայմաններուն տակ, սիրելի՛ բարեկամս, լաւագոյնը՝ տեսնել է ուրիշ տեղ, այնպէս չէ...։ Կը յիշէք Միշոն, վեց տարի առաջ, գործարանին մէջ իմ հրտմաններու տակ գտնուող տղան, որ գիտէք, խիստ մտացի ալ էր...։ Ահաւասիկ, հազիւ վեց տարի է որ մեզ ձգած էր ու գոհտի նաւիօնալը մտած, գիտէ՞ք այսօր ինչ կը վաստկի։ Տասներկու հազար ֆրանք, կը լսէք, տասներկու հազար ֆրանք։

Այս թուանշանը գալարափողի մը պէս գոռաց։ Ընտանիքը, սքանչանքով աչքերը խոշոր մը բացած, իրարու կը նայէին։ Նոյն իսկ աղջիկը կասկարմիր եղած էր։

Ա. ՀԱՍՏՐ

(Արգասաւորութիւն 3)

— Անցած Մարտին, դիպուածով հանդիպեցայ Միշօյի, որ այս ամէնը պատմեց ինծի ու շատ քաղաքավար երեւցաւ, կ'առաջարկէր զիս առնել իրեն հետ, զիս ալ առաջ քշել: Միայն աչք առնելիք վտանգ մը կայ. ինծի բացատրեց թէ՛ պէտք էր առջի բերան երեք հազար վեց ընդունէի, յետոյ բարձրանալու համար, աստիճանաբար, խիստ խոշոր գումարի մը... Երեք հազար վեց... Ինչպէս ապրինք, դուք ըսէք, երեք հազար վեցով, մանաւանդ այսօր որ այս յարկաբաժինը կ'աւելցնէ մեր ծախքերը:

Ուռուցիկ ձայնով մը, խօսք առաւ Վալէրի.

— Ո՛վ որ բան մը չի՛ վտանգեր, բա՛ն մը չունենար... Ա՛յս է իրեն կրկնածս: Անշո՛ւշտ, ես խոհեմութեան կողմն եմ, երբէք չպիտի թողում իրեն գործելու յիմարութիւն մը, որ իր ապագան պիտի փճացընէ: Բայց սակայն չը կրնար մգլոտիլ իրեն անարժան կացութեան մը մէջ:

— Ուրեմն վճռակա՞ն է, հարցուց Մաթիէօ.

— Տէ՛ր Աստուած, յարեց Մօրանժ, կի՛նս ըրած է բոլոր հաշիւները, եւ մենք վճռեք ենք, այո՛, եթէ անակնկալներ չըլլան: Եւ սակայն, Գրէտի նասիօնալի մէջ, Հոկտեմբերին միայն բաց տեղ պիտի ըլլայ...: Ըսէ՛ք ուրեմն, սիրելի՛ բարեկամս, մէջերնիս թող մնայ գաղտնիքը, որովհետեւ հիմակուընէ չենք ուզեր Պօլէններուն հետ աւերուիլ:

Ժամացոյցը նայեցաւ, լաւ պաշտօնեայի մը իր միջակութեանը մէջ խիստ ճշգրտապէս, փափագելով ուշ չերթալ իր գրասենեակը: Սպասուհիին շուտով պատրաստել տուին սուրճը և դեռ նոր պիտի խմէին, երբ նոր այցելութիւն մը տունը տակն ու վրայ ըրաւ ու իրեն մոռցնել տուաւ ամէն բան:

— Օ՛, դուքեց Վալէրի, տեղէն վեր ցատկելով, հպարտութեանէն կարմրելով, տիկին Պառոնուհի աը Լովի՛քը...:

Սէրաֆին այն ատեն քսանինը տարու, չէկ, գեղանի, խոշոր, հոյակապ, հրաշալի վիզով մը, բովանդակ Բարիզէն ճանչցուած, կարմիր չրթունքները յաղթականօրէն կը խնդային, և իր խոշոր թուխ, ոսկեղող աչքերուն մէջ, տուփանքի անշէջ բոց մը կը վառէր:

— Բարեկա՛մներս, անհանգիստ մի՛ ըլլաք, կաղաչե՛մ: Սպասուհին

կ'ուզէր զիս դահլիճը տանիլ, բայց ես դէմ կեցայ: Ուղեցի հոս մըտ-
նել, որովհետեւ քիչ մը կ'աճապարեմ: Կուգամ փնտռել մեր տնե-
ջալի Ռհնը, զինքը Կրկէսը տանելու ցերեկոյթի մը:

Հիացումի նոր խանդավառութիւն մը: Աղջիկը խնդումէն
նստած տեղը կը մնար, մինչ մայրը կը հրճուէր, կտոր կտոր կըլլար:

— Օ՛, տիկի'ն Պառոնուհի, դուք մեզի կը լիացնէք, այս
պղտիկը կը չփացնէք...: Բայց տակաւին չէ հագուեր և պիտի
ձանձրոյթը կրէք սպասելու վայրկեան մը...: Օ'ն, շո'ւտ եկուր,
ես քեզի օգնեմ: Տասը վայրկեան, խնդրեմ, միայն առաջ վայր-
կեան...:

Սէրաֆին որ երկու մարդոց հետ մնալով, Մաթիէօն հոն նշ-
մարելուն համար զարմացական շարժում մը բրած էր, զուարթօ-
րէն մօտեցաւ, անոր ձեռքը սեղմեց, հին բարեկամուհի մը,

— Աղէ՛կ էք, դո՛ւք:

— Շա՛տ աղէկ եմ:

Եւ երբ Սէրաֆին իր քովը կը նստէր, ակամայ փոքրիկ շար-
ժում մը ունեցաւ, իր աթոռը ետ ետ հրելու համար, հանդիպու-
մէն սիրտը նեղուելով:

Մաթիէօ ժամանակով ճանչցած էր զինքը, երբ որ նոր մտած
էր Պօլէններուն քով: Հուրքոտ, ջլախտոտ վայելող մը, առանց
խղճմտանքի և առանց բարոյականի: Յանդուգն ու հզօր, ամբող-
ջովին հեշտանքին անձնատուր: Ասիկա գործարանին, աշխատանքի
հերոս հօր մը գործունէութեան մէջ աճած էր, իր եղբօր Աղեքսանդ-
րի քովիկը, որ վայրենի եսապաշտ մըն էր, և աւելի յետոյ իր
հօրեղբօրդուստր Մարիանի քով, որ առողջ, զուարթ ու բարի
աղջիկ մըն էր, չատ խելացի: Մատաղ հասակէն ի վնր, ամենա-
յոռի հետաքրքրութիւններ ունեցած էր: Կը պատմուէր թէ սօ-
նախմբութեան գիշեր մը, դեռ տասներհինգ տարու, ինքզինք յանձ-
նած է անձանօթի մը: Յետոյ, պառոն տը Լօվիքի հետ իր ամուս-
նութեան արտասովոր պատմութիւնը կար, հրեշտակապետի գեղեց-
կութեամբ այս դրամաշորթին բազուկներուն մէջ իր փախուստը:
Մէկ տարի ետք, մեռած զաւակ մը կը ծնէր, վիժուկ մը, կ'ըսէին:
Իր հրճուանքներուն մոլին, անյագօրէն աղւահ, չէր կրցած հօրմէն
բան մը ժառանգել, առանց աւրուելու իր էրկան հետ, զոր վրէն-

տած էր իր տունէն, և որ Պերլին գացեր սպաննուեր էր խաղա-
տան մը մէջ: Անկէջ ի վեր բոլորովին ազատ մնալուն համար
խիստ զոհ, մահակամարդ այրիի իր ազատութիւնը կը վայելէր սան-
ձարձակ: Բոլոր հաճոյքներուն, բոլոր տօներուն կը մասնակցէր,
և շատ մը պատմութիւններ կը փսփսային իր վրայ. իր դիչերուն
մը քմայքները, իր ախորժած մէկ մարդուն՝ նոյն վայրկեանին իր
քով ունենալու իր խենեշ վճռականութիւնը, զգայութեան մինչեւ
ծայրայեղ խենդութեան աստիճանը գոհացում գտնող ազատ սէրի
իր ճաշակը: Բայց, վերջապէս, որովհետեւ դադարէր կը պահէր ե-
րեւոյթները և ո՛չ մէկ հոմանի չէր բռնած, տոկաւին կ'ընդունուէր
ամէն տեղ, խիստ հարուստ, խիստ գեղեցիկ, խիստ սիրուած:

— Գի՞ւղն էք գուք, հարցուց, դառնալով նորէն Մաթիէօյի:

— Այո՛, երեք չաբաթէ ի վեր:

— Գոթթանս ինծի ըսաւ: Անցած օր հանդիպեցայ իրեն,
այցելութեան մէջ, տիկին Սէկէնի տունը: Գիտէք որ հիմա շատ
լաւ ենք, յորմէհետէ բարի խորհուրդներ կուտամ եղբօրս: Իր նուն
Գոթթանս կ'աւտէր դինքը, և կը քաշկռտէր, իր սովորական յան-
դգնութեամբ, որ համարձակօրէն ամէնուն վրայ կը խնդար:

— Երեւակայեցէ՛ք որ օտքեր Կօտի վրայ խօսուեցաւ հոն,
այն անուանի վերաբոյժը, որ արձատական միջոց մը գիտէ կիները
զաւակներ բերել: արդի ելու: Կարծեմ թէ անոր հասցէ՛ն պիտի
տըլէր:

Ձը համարձակեցաւ:

Մօրանժ միջամտեց:

Տօգթօր Կօտ, ա'հ. այո՛, կնոջս մէկ բարեկամուհին իրեն
խօսած է ասոր վրայ: Կ'երեւայ թէ արտասովոր գործողութիւններ
կ'ընէ, ճշմարիտ հրաշքներ: Հանդարտօրէն կը բանայ փոր մը,
ինչպէս դարան մը կը բանան. ներսը կը նայի, ամէնը կը հանէ
մէջէն, յետոյ, նորէն կը գօցէ փորը, և կիներ կը բռնուի: Աղուո՛ր
բան...:

Ուրիշ մանրամասնութիւններ տուաւ, խօսեցաւ Մարպէօֆի
հիւանդանոցին մէջ գտնուող բուժարանին վրայ, որուն պե-
տը օտքեր Կօտ էր. բուժարան մը, ուր կը դիմէին դիտելու
թե ինչպէս կ'ընեն արծողութիւններ, նորաձեւութեան համար,

ինչպէս կ'երթան թատրոնը: Տօգթօրը, որ դրամը չէր արհամարհեր, և ընդհակառակն խստապահանջ էր հարուստ յաճախորդներուն հետ, կը սիրէր նոյնպէս վառքը, մեծ պարծանք մը կը սեպէր երբ յաջողէր խիստ վտանգաւոր փորձերուն մէջ, զորս ի գործ կը դնէր իր բուժարանի աղքատ կնիկներուն վրայ: Լրագիրները շարունակ իրմով կ'զրազէին, իսկ ինքը, հրապարակ լրայ ամէնուն ցոյց կուտար այն կիները, որոնց վրայ կատարած էր աննշան գործողութիւն մը, և այս կերպով գեղեցիկ արկիւնները կը քաջալերուէին արկածը փորձելու: Եւ սակայն, յոռետես ու զուարթ, կը կրտէր կին մը. ինչպէս կը կրտեն էգ ճագար մը. և տախտակ իր ներսիդինո՛ւ և է խղճահարուածիւն չ'էր յարուցաներ, և ոչ ա՛լ բարոյական վէճ մը թշուառներ՝ պակաս, աւելի լաւ չէ՛ր:

Սէրաֆին սկսաւ խնդալ, քաժ գայլի իր ճերմակ ակռաներով, իր արիւնոտ շրթունքներուն մէջէն, երբ տեսաւ Մաթիէօյի վրդուլանքն ու տրտմութիւնը:

— Զէ՛, բարեկա՛մս, ահա բժիշկ մը, որ չի նմանիր գրեթէ ձեր տօքթօր Պութանին, որ, բոլոր հիւանդութեանց դէմ իբր միակ զեղ, իր յաճախորդուհիները կը խրատէ զաւակ ունենալ: Զիս զարմացնողը՝ սա է թէ Գոսթանս իրեն բժիշկ բռներ է այս Հայր Ժիլիօնը, ինքը որ ամէն առտու ինքիւր փորը կ'ափլվիէ, դողալով որ յղի ինկած չըլլայ...: Բայց, շատ ալ իրաւունք ունի: Էօֆ, աղտոտութիւնը, գարշանքը...:

Հաճոյակատար մարդ, Մօրանտ ալ կը խնդար անոր պէս, վափաքելով ցոյց տալու թէ ո՛րքան համախոհ էր իրեն: Եւ այց վալէրի դեռ չէր երևնար Ռենի հետ, էրկան համբերութիւնը կը հատնէր, անհանգիստ կըլլար որ իր կինը այսպէս սպասելու կը դատապարտէր տիկին պառնոստին: Ուստի թոյլատուութիւն կը խնդրէր երթալ տեսնելու, խորհելով որ ինք ալ կրնար օգնել պըղտիկին արդուղարդին:

Մաթիէօյի հետ մինակը մնալուն պէս, Սէրաֆին անոր վրայ յառեց իր խոշոր, ուրքոտ ու ոսկեշող աչուրները: Ա՛լ նոյն խընդալը չի մնաց, իր խիզախ դէմքը տեսակ մը հեգնող հեշտանքով կը լուսավառուէր, իր մազերուն կարմիր ցոլքերուն մէջ, Բաւական

երկար լռութիւն մը տիրեց, կարծես թէ Սէրաֆին ուզած ըլլար Մաթիէօն վրդովելու եւ յաղթահարելու :

— Ի՞մ բարի հօրեղբօր աղջիկս Մարիան աղէ՞կ է . . . :

— Շատ աղէկ :

— Ձաւակները միշտ կը բուսնի՞ն :

— Միշտ :

— Ըսել է թէ, իբրեւ ընտանիքի բարի հայր, երջանի՞կ էք ձեր անշուք տնակին մէջ :

— Կատարելապէ՞ս երջանիկ,

Դարձեալ լռութիւն պահեց, բայց Մաթիէօյի վրայէն աչքը չը հեռացուց, աւելի հրապուրիչ, աւելի արփաւէտ, կախարդունիի թովանքով մը որոնք աշուրները կ'այրեն, կը թունաւորեն սրտերը : Եւ, կամաց մը նորէն սկսաւ :

— Ա՛յ մոռցանք զիրար, ամէն բան վերջացա՞ւ, երկուքիս մէջտեղ :

Պարզ շարժումներով մը, Մաթիէօ ըսաւ որ վերջացած էր : Արդէն իրենց պատմութիւնը հինցած էր : Տասնինը տարու էր, նոր մտած էր Պօլէնի գործարանը, երբ Սէրաֆին, քստներկու տարիքին մէջ կարգուած, յանկարծ, գիշեր մը մինակ մնացած ատեննին ինքզինք յանձնած էր անոր : Իսկ Մաթիէօ երեք տարու կրտսեր իրմէ, չէր կրցած կռուիլ մարմնի այս անակնկալներէն մէկուն դէմ : Որուն տէրը չէ՛ մարդ մը : Յետոյ, մէկ քանի ամիս ետքը, Մարիանին հետ ամուսնանալու նախընթացը, լացարձակապէս խղած էր ամէն կապ :

— Վերջացած է, վերջացած, բոլորովին վերջացած, դարձեալ հարցոց իր յարձակսը ու ծիծղուն դէմքով :

Եւ իրօք պաշտելի էր, անդիմադրելի տուփանքի ուժ մը կը կրէր իր մէջ : Մաթիէօն երբէք զայն այնքան գեղեցիկ, անմիջական ստացումի մը պէտքէն այնքան վառուած չէր տեսած : Սէրաֆին ինքզինք կընծայէր սէգ հպարտութեամբ մը, որուն մէջ ամօթալի կամ ցած բան մը չէր մտներ, ինք իր գլխուն ազատ, համարձակօրէն առաջարկելով ուրախութեան սակարկութիւն մը, բոլորովին վստահ որ նոյնչափ ալ պիտի հատուցուէր և թերեւ աւելի քան ինչ որ ունէր, պիտի տրուէր իրեն :

Աօրկա՛ միայն ապրելու հոգը կ'արժէր իրեն համար, Եւ միայն մէկ գէշ բան կար ասոր մէջ.— Մաթիէօն փորձելու սատանայական գաղափարը, էրիկ մարդ մը կնոջ մը, տխմար փոքրիկ ազգականուհի մը ձեռքէն խլելու, զանի լացնելու չար դիտաւորութեամբ:

Յետոյ, երբ տեսաւ թէ Մաթիէօ այս անգամ բնաւ չէր պատասխաներ նոյնիսկ շարժուածելովը, չը նեղացաւ սակայն, պահեց իր սիրուհիի անյաղթելի կերպարանքը:

— Ես աւելի՛ ասիկա կը սիրեմ, մի՛ պատասխանէք, ամէն բան վերջացած լինցած է մի՛ ըսէք...: Ինծի հետ, աւո՛րս, երբէք չը լմնար: Եւ երբ որ ուզէք, կրլայ. կը հասկնա՛ք... այս գէշեր վաղը, ո՛ր օրը որ ուզէք գալ դուռս բախել, Հերիք է որ ես փափաքիմ, ալ ձեր մերժումը չ'կրնար զիս նեղացնել: Դիտէք ո՛ւր ըլլալս, անանկ չէ՞, կըսպասեմ ձեզի:

Մաթիէօյի երեսին վրայէն բոց մը սահած անցած էր: Աչքերը գոցեց, ա՛լ չտեսնելու համար Սէրաֆինը, որ իրեն վրայ կ'ը ծռէր հուրքոտ ու հոտաւէտ: Եւ իր գոցած աչքերուն մթութեանը մէջ, նորէն տեսաւ անոր բռնած յարկաբաժինը, ուր ինքը Մարիանի հետ անգամ մը գացած էր, տան մը բոլոր գետնայարկը, որուն ինք էր տէրը, Մարիյնեան փողոցը, Հոն ունէր իրեն յատուկ դուռ մը, գաղտնի սենեակներու վրայ բացուող, թանձր դորգերով ու ծանր ծածկոցներով կահաւորուած, որոնք չշուկները կը խեղդէին: Լոկ կիներ կը ծառայէին իրեն, այցելուները ներս կը մոյ՞նէին, բաւ մը չըսելով, ստուերներու պէս կ'անյայտանային: Նորապսակ ամուր զինքը գտած էր փոքրիկ սրահի մը մէջ, առանց յայտնի լուսամուտներու, խուլ, խորունկ, գերեզմանի պէս, օր ցերեկով վառուած երկու աշտանակներու տասը մոմերով: Մաթիէօ, տարիներ ետքը, դեռ կ'զգար թափանցող ու տաք հոտը, որ զինքը թուլցուցած էր:

— Բեզի կը սպասեմ, կրկնեց Սէրաֆին, չունչով մը, իր չորթութենքները գրեթէ անոր չորթութենքներուն վրայ:

Եւ երբ Մաթիէօ ետ ետ կ'երթար, կը դողար, չատ նեղանալով՝ որ ինք ցանկալի սնիկ մը մերժող մարդու մը ծաղրելի դերը խաղար, Սէրաֆին կարծեց թէ դարձեալ «ո՛չ» պիտի ըսէր, ուժով մը բերնին վրայ դրաւ իր երկայն ու պարփակող ձեռքը:

— Լուէ՛, ահա՛ կուգան: Ու դուն գիտես որ ես պէտք չունիմ կօտի: Կերջը ղաւակ չի կայ, գիտես:

Մօրանմենրը վերջապէս կը վերադառնային Ռենի հետ: Մայրը գինքը գանգրած էր: Ռեն իրա՛ւ հեշտալի էր, փոքրիկ վարդագոյն մետաքսէ չրջաղգեստով, ճերմակ ժանեակներով թլիւռած, չրջաղգեստի նոյն կերպասէն մեծ դլխարկ մը գլուխը: Իր կլոր զուարթ դէմքը սև վարսակալներով, ծաղկի փափկութիւն մը կը բուրէր:

— Օհ, սէ՛րը, գոչեց Սէրաֆին, հաճոյք մ'ընելու համար ծնողքին: Գիտէ՞ք որ պիտի խլուի ձեռքէս: Յետոյ, երևակայեց որ զայն կաթոգին կը պագնէր, մայր չըլլալուն համար վշտացող կնոջ մը յուզումը ձեւացուց:

— Այո՛, ցա՛ւ մըն է, երբ ասանկ գանձ մը կը տեսնուի: Եթէ վստահ ըլլայինք որ Աստուած ուրիշ ա՛յսքան սիրուն մըն ալ կուտար ձեզի, իսկոյն պիտի հաւանութիւն տայինք... Աւելի՛ գէշ... կը գողնամ գինքը, ա՛լ ետ չեմ դարձնեմ ձեզի...

— Չմայլած, կուշտ կը խնդային: Եւ Մաթիէօ, որ զայն լաւ կը ճանչնար, ապուշ ապուշ մտիկ կ'ընէր: Քանի՛ քանի՛ անգամներ, իրենց կարճ ու բուռն մտերմութեան մէջ, իրեն խօսած էր, կատաղի ատելութեամբ մը, այս աղտոտութեանց վրայ ղաւակներու, որոնց միշտ հնարաւոր լոյս-աշխարհ դալը կ'ահաբեկէ սէրը: Աստուք յախտենական սպառնալիքի մը պէս հո՛ն են, աւրելով ու սահմանափակելով հեշտանքը, մէկ ժամուան ռարախութիւնը՝ վճարել տալով երկայն տառապանքով մը, անվերջ խոչընդոտով մը և այն ատեն, ամիսներ, տարիներ, հաճոյքէ կը զրկէին անոնք: Առանց հաշուելու որ ամէն անգամ իբրեւ կնոջ քանդիչներ աշխարհ կուգային, զայն թուովեցնելով, զայն ծերացնելով, և մարդոց համար զայն ընելով նողկանքի առարկայ մը: Տխմար բնութիւնը, որ մայրութեան փրկանքը ստիմանած էր սէրին, Մանաւանդ, անգամ մը յղի մնալով, երբ անվտանգ վիժումով մը յաջողած էր ազատիլ, այդ յղութիւնը՝ բաւական եղած էր իրեն իբր ազդարարութիւն, որմէ կը դողար ինք, և այնուհետեւ ամենակատաղի տարիուհի մը դարձած էր, պատրաստ նոյնիսկ ոճիւր գործելու, լոկ զերծ մնալու համար զաւկէն, զոր միաստարեր գազան մը կը նկատէր և

որուն վա՛խը միայն իր հետաքրքրութեանց նորանոր վայելքներու պէտքին մէջ կը կաշկանդէր զինք։

Ագագ իր վրայ Մաթիէօյի ապուշ նայուածքը, զուարճացաւ, իր մեղապարտ հեգնանքը տարաւ այնքան առաջ, որ ըսաւ.

Այնպէս չէ՞, բարեկամս, քիչ մը առաջ կ'ըսէի ձեզի, իմ այրիութենէս ի վեր. հիմակ երբէք զաւակ չունենալու դատապարտուած ըլլալուս կը մխիթարուիմ, ինչպէս որ կրնամ։

Եւ դարձեալ Մաթիէօ գգաց դէմքին վրայէն անցնիլը զինք այրող բոցին, լաւ ը՛րսնելով, ինչ որ Սէրաֆին ըսել կուզէր ինչ անարգասարբեր ու գարշելի հեշտանքներ կը խոստանար։ Ա՛հ, կարենալ ինքզինք յանձնել սանձարձակ, անսահման, ամեն ժամ, միակ հաճոյքին համար... Եւ նոյնինքն Սէրաֆին ողջ ողջ այրած ոճրագործ կնոջ մը բոցավառ ցաւագին դէմքը առաւ, որովհետեւ ինքը վայրագ ու չարչարուած տենչանքն էր, որ կեանք ստեղծել չուզեր, և որ, միշտ, ահաբիւրօրէն կը կրէ ատոր տխուր հետեւանքը։

Ռհն կը նայէր անոր, փոքրիկ կնոջ մը հիացումով, պչրասէր կնոջ մը, որ այդքան գեղանի տիկնոջ մը փաղաքշանքներէն կը գինովնար։ Գոհունակ փառամոլութեամբ մը թրթռուն, անոր բաշուկներուն մէջ նետուեցաւ։

Օ՛հ, տիկին, շատ կը սիրեմ ձեզ...։

Մինչիւ սա՛ղուխին ոտքը, Մօրանժները ընկերացան Պառնունհի տը Լօվիքի, որուն կը հետեւէր Ռհն։ Եւ ա՛լ չէին գտներ ջեր՝ շնորհակալութեանց բառ մը, արտայայտելու իրենց ուրախութիւնը թողոր այն պերճանքին համար, իրենց կողմէն ա՛յնքան ցանկացուած, որ այսպէս եկած էր գտնել իրենց աղջիկը։ Յետոյ, երբ յարկաբաժնի դուռը նորէն գոցուեցաւ, Վալէրի գոչեց, վազելով դէպի պատշգամբ։

Կ'երթանք իրենց մեկնիլը դիտել։ Մօրանժ որ ա՛լ չէր մըտքէն անցընէր բնաւ գրասենեակի ժամը, եկաւ կրթնիլ անոր քով, Մաթիէօն կանչեց, անոր ալ ստիպեց վարժուել։ Վարը Վիքթօրիւս մը կեցած էր, շատ աղւոր լծուած, չոյակապ կառապանով մը, որ անշարժ կը նստէր իր տեղը։ Այս տեսքը՝ թոցուց ընտանիքին խելքը։ Եւ երբ Սէրաֆին, աղջիկը կառքին մէջ իր քովը նըստեցուց, սկսան բարձրաբար խնդալ։

— Ի՛նչ սիրուն է, ի՛նչ ուրախ է... :

Ռեն այս րոպէին զգացած պէտք է ըլլար որ զինքը կը դիտէին : Գլուխը վերցուց, ժպտելով, բարեւելով, Սէրաֆին ալ ըրաւ նոյնը, մինչդեռ ձին, արշաւանքի, պողոտային անկիւնը կը դառնար : Այն ատեն վերջին խանդավառութիւն մըն ալ եղաւ :

— Նայեցէ՛ք, իրեն նայեցէ՛ք, կը կրկնէր Վալէրի : Այնքա՛ն անրիժ է... : Տասներկու տարու է, բայց դեռ օրօրոցի ազջկան մը պէս անմեղունա՛կ է : Եւ գիտէք որ զինքը չեմ վստահիր ո՛չ մէկու : Հէ՛, չե՛ս ըսեր թէ դքսուհի մըն է, որ միշտ կառք ունեցած է... :

Մօրանժ նորէն սկսաւ իր հարստանալու երազը :

— Բայց ես քաջայոյս եմ թէ՛ երբ զինքը կարգենք, ի՛նք ալ կ'ունենայ հատ մը... : Թո՛ղ որ մտնեմ : Գրետի Նասիօնալը, և բոլոր ինչ որ կրցեր ես փափագիլ, պիտի իրագործուի :

Ու դառնալով դէպի Մաթիէօ.

— Տեսնե՛նք, սիրելի՛ս, ոճիւր մը չպիտի՞ ըլլար ուրիշ զաւակ մըն ալ առնել մեր թեւերուն վրայ : Արդէն երեք ենք, և ա՛յնքան դժուար է ստակ չա՛իլ... : Երբ քիչ մը զգոյշ կենանք, զուգուելու ատեն, զերծ կը մնանք այդ բեռէն : Եւ սակայն ատիկա չ'արգիլէր մեզ զիրար պաշտելու, այնպէս չէ՛, Վալէրի՛ :

Գ.

Կէս օրէն ետքը, գործարանին մէջ Մաթիէօ, որ Կ'ուզէր աւելի կանուխ ձգել աշխատութիւնը, ինչպէս սր խոստացած էր Մարիանի, ճաշարան երթալէ առաջ, իրենց տան տիրոջ հանդիպելու համար, այնչափ զբաղեցաւ, ինքզինք նեղեց ու աակնուվրայ եղաւ, որ հազիւ նշմարեց Պօլէնը։ Ասոր համար թեթեւացում մը զգաց, որովհետեւ արդէն շատ կը նեղուէր, քանի՜ միտքը բերէր դադանիքը, զոր դիպուածով բռնած էր, ու կը վախնար որ կը նեղէր զանի։ Բայց Պօլէն, ոտքի վրայ իրենց երկուքին միջև փոխանակուած քանի մը խօսքերուն մէջ, այդ մասին ո՛ր է նեղութիւն մը կրել անգամ մտքէն չէր անցընէր։ Երբէք այնչափ դործունեայ երեւցած չէր, այնչափ եռանդուն իր գործերուն համար, իր բոլոր խելքով ու իր բոլոր ճիգով յանձնելով ինքզինք իր տան բարդաւաճման։ Առտուան յոգնութիւնը անհետացած էր, կը խօսէր, կը խնդար քրքջալիւր, մարդու մը պէս, որ չը սոսկար աշխատանքէն և գոհ է իր կեանքէն։

Ժամը հինգ ու կէսէն ի վեր, Մաթիէօ, որ սովորաբար ժամը վեցին կը մեկնէր, Մօրանժի հոնդիպեցաւ իր. ամսականը առնելու համար։ Երեք հարիւր յիսուն ֆրանգ էր։ Բայց որովհետեւ, յունվարին, հինգ հարիւր ֆրանք կանխիկ ստացած էր, զոր ամսէ ամիս յիսուն ֆրանք թերհաշիւներով կը վճարէր, միայն երեք հարիւր ֆրանք աւաւ։ Համբեց տասնը հինգ լուլները, և գործպանեց այնքան զուարթ դէմքով մը, որ հաշուակալին կողմէն պատճառը հարցուեցաւ իրեն։

— Ի՛նչ կ'ըսէք... յարմար ատեն կը հասնին, այս առտու կրնս երեսուն սուով ձգեցի։

Արդէն ժամը վեցը անցած էր, երբ Մաթիէօ հասաւ հոյակապ հիւրանոցին առջև, զոր Սէկէն տիւ Հօրտէլները բռնած էին տ'Անդէն պողոտան։

Սէկէնի մեծ հայրը պարզ գեղջուկ հողագործ մըն էր, ժամ-
վիլի մէջ: Իր հայրը, զօրաբանականներու հայթայթիչ, վիթխարի
հարստութեան մը տիրացած էր յետոյ, Իսկ ինքը, չրտեսի զաւակ,
հողէն ազնուականացած, հարուստ, պերճ դատարկապորտի մը
կեանքը կը վարէր, մեծ զինուորական անդամ, մանաւանդ սիրահար
ձեւերու, նաև արուեստի ու գրականութեան ճաշակ ծախող, լու-
սամիտ, յառաջագէտ սիրող մը, որ նորաձեւութեամբ կը մղուէր
ծայրայեղ կարծիքներու: Գրեթէ առանց դրամոփտի պարզօրէն ա-
մուսնացած էր խիստ վաղեմի ազնուականի աղջկան մը հետ, Վա-
լանդին, Վոթլատներու վերջինը, աղքատ արիւնով ու նեղ ըղեղով
զոր իր մայրը, մոլեռանդ կաթոլիկ, ժամասէր մը շինած էր, աշ-
խարհիկ ուրախութիւններէ զրկուած մը այնպէս որ, էրիկն ալ, իր
ամուսնութենէն ի վեր աչքառու քարեպաշտութիւն մը ցոյց կու-
տար: Մեծհայրը, գիւղացի, տասը զաւակներ ունեցած էր. հայրը
բանականներու հայթայթիչ, վեց հատով մնացած էր. Իսկ ինքը եր-
կու զաւակ ունենալէ ետքը, մէկը մանչ, միւսը՝ աղջիկ մը, բա-
ցորոյապէս կը յայտարարէր թէ՝ ա՛լ պիտի կենար հոն աւելցնելով
թէ՝ արդէն ա՛յլ ալ յոռի արարք մըն էր, տշխարհ բերել երկու
խեղճեր որոնք ծնիլ չէին ուզեր:

Սէկէնի հարստութեան մէջ, կը գտնուէր ընդարձակ կալուած
մը, հինգ հարիւր արտավար անտառներով ու կորդ հողերով, զոր
իր հայրը գնած էր ժամվիլի վերև, երբ գործերէն քաշուած էր,
ահագին վաստակներով: Երկար ատենէ ի վեր իր փայփայած փա-
փագը եղած էր յաղթական վերադառնալ իր ծնած գիւղը, ուրկէ
մեկնած էր աղքատիկ: Եւ պիտի չինել տար իշխանական ապա-
րանք մը, անհուն որոտիակ դարաստանի մը մէջտեղ, երբ յան-
կարծ մահը զինք առած տարած էր: Այս կալուածը գրե-
թէ ամբողջութեամբ ժառանգութեան բաժին իյնալով Սէկէնի,
սա բաւականացած՝ շահագործելով անոր որսորդութիւնը, ստեղծե-
լով հինգ հարիւր ֆրանքնոց բաժնետոմսեր, զայն ձեռքէ ձեռք կը
յափշտակէին բարեկամներ, ու այս շահագիտական ձեռնարկը նիհա՛ր
հասոյթներ կը բերէր: Անտառներէն դուրս, մնացածը կը բաղկա-
նար լոկ խոպան հողերէ, ճահիճներէ, աւտոցներէ, քարքրուած
դաշտերէ, եւ առասպելական կարծիք մը կար թէ՝ ո՛չ մէկ հողա-

գործ բարիք մը չպիտի կրնար քաղել անոնցմէ։ Միայն բանական-
րուն հայթայթիչը կրցած էր անոնց մէջ տեսնել վիպական չրջափակ
մը, զոր կ'երազէր իր արքայական ընակարանին բոլորտիքը, առանց
հաշուելու որ ինք արտօնուած էր իր Սէկէն անուսին կցել տալ
Հօրտէլի տիտղոսը, իր կալուածին մէջ գտնուող Հօրտէլ կոչուած
աւերակ աշտարակէ մը փոխ առնուած։

Բաժնէտէր որսորդներէն Պօլէնի միջոցաւ Սէկէնի ծանօթա-
ցած էր Մաթէիօ, և անտառներուն ծայրը գտած էր որսորդութեան
վաղեմի ժամադրավայրը, այնքա՛ն խաղաղիկ, մենաւոր խարխուլ
տնիկը, որուն սիրահար ինկած էր, ա՛յն աստիճան որ դայն վարձած
ու իրեններով հոն ապաստանած էր։ Վալանթին, որ Մարիանի հետ
աղնուօրէն կը վարուէր, իբրեւ աղքատ բարեկամուհի հետ մինչև
իսկ ասոր հոն հաստատուած միջոցին, զինքը գալ տեսնելու աստիճան
աղնիւ գտնուած էր, և բացագանչած էր դիրքին բանաստեղծու-
թեան վրայ, ծաղրելով կալուածատէրի իր տգիտութիւնը,
և իր կալուածին նկատմամբ ո՛ր և է տեղեկութիւն չու-
նենալով։ Եւ սակայն սա ճիշդ էր որ Վալանթին մէկ ժամ չպիտի
կրնար ապրիլ հոն։ Իր էրիկը զինքը նետած էր խենդի պէս գրական
արուեստագիտական ու աշխարհիկ Բաքիդի հրատապ կեանքին մէջ,
իրեն հետ մէկտեղ յաճախել ակումբները, գործատեղիներն և ցու-
ցահանդէսները, թատրոններն ու հաճոյքի վայրերը, բոլոր այն
հրատներուն մէջ, ուր կը խանդարուին խախուտ գլուխներն
ու դողդոջ սրտերը։ Ինքը որ ցուցամուլ էր ու տաղտուկէ կը տա-
ռապէր ամէն տեղ, իրօք հանգիստ չէր կրնար գտնել ո՛չ ուրեք,
բայց միայն իր ձիերուն հետ, հակառակ վաղորդայնի բուռն գրա-
կանութեան ու փիլիսոփայութեան նկատմամբ իր ունեցած յաւակ-
նութիւններուն, հակառակ միջակորեարէն դեռ մերժուած արուես-
տի առարկաներու իր հաւաքածոներուն, իր կահոյքներուն, իր ա-
խորժակներուն, իր անագեղէններուն, իր կաղմիրուն մանաւանդ,
որոնցմով կը պարծենար։ Ու իր կինն ալ իր պատկերին վրայ կը
կաղապարէր, զանի կը մոլորեցնէր իր կարծիքներուն համակոր
ծայրայեղութեամբը, կ'աղտոտէր զանի խառնակեցութիւններով,
ընկերակցութիւններով, զորս ինք պերճօրէն յանդուդն կը դատէր.
այնպէս որ իրեն յանձնուած փոքրիկ ժամասէր աղջիկը՝ կը քաշէր
հիմա գէպի բոլոր խենդութիւնները, միշտ Հաղորդութիւն տուն։

լով, բայց մեղքը գործելով անշուշտ, ամէն օր ընտանեանալով յան-
ցանքի գաղափարին հետ: Յոռեգոյն աղէտը՝ վերջին աստիճանը
գտած ըլլալու էր, որովհետեւ էրիկը՝ յաճախակի հեգնող ու կոշտ
ալ էր իր կնոջ նկատմամբ, ինչ որ վիրաւորիչ էր ասոր համար, և
կը ծառայէր լո՛կ անջատելու զինքը, և իրեն երազել տալու որ
այլապէս կրնար սիրուիլ ու փայփայփուիլ, գուրգուրանքով ու
քաղցրութեամբ:

Երբ Մաթիէօ ներս մտաւ հիւրանոցէն, որուն ճակատը՝ Վե-
րածնութեան ոճով էր, խիստ զարդարուն, երկու յարկերուն մէջ ալ
ութը բարձր լուսամուտներ չարուած, թեթեւ մը խնդաց, դարձեալ
զուարթացած այս մտածումով:

— Ահա՛ ընտանիք մը, որ, գրպանին մէջ երեսուն սուռով,
չսպասեր իր երեք հարիւր ֆրանգ ամսականին: Գաւիթը մեծապէս
ճոխ էր, պղինձ ու մարմար: Աջ կողմը կար երկու ընդունելու-
թեան դահլիճներ ու ճաշի սրահ մը: Զախ կողմը՝ գնդասեղան մը
(պիլարտո), ծխասենեակ մը, և ձմեռնային պարտէզ մը: Առաջին
յարկը լայն սանդուխին դիմացը, Սէկէնի գրասենեակը, ընդար-
ձակ սենեակ մը, հինգ մէդր բարձր, տասներկու մէդր երկայն և
ութ մէդր լայն, հիւրանոցին ամբողջ կեդրոնը կը բռնէր, մինչդեռ
էրկան յարկաբաժինը կը գտնուէր ալ կողմը, իսկ կնկանը՝ ձախ
կողմը, զաւակներուն սենեակներն ալ հետը: Վերջապէս, երկրորդ
յարկը, երկու ամբողջ յարկաբաժիններ վերապահուած էին, այն
շրջանին համար, երբ տղաքը մեծցած ըլլային:

Սենեկապան մը, որ կը ճանչնար Մաթիէօն, անմիջապէս զայն
վեր հանեց պարոնին դրասենեակը, ու խնդրեց որ չքիչ մը սպասէր,
ըսելով թէ՛ պարոնը նոր կը հագուէր: Վայրկեան մը, այցելուն
ինքզինք առանձին կարծեց, և ակնարկ մը ձգեց իր շուրջը, ըն-
դարձակ սենեակին մէջ, հաճոյքով դիտելով իրօք չքեղ զարդա-
նկարը, բարձր ապակեդարանը, հին ապակիներէ շինուած, հին
կերպասներէ որմակալները, ճէնէվրայի թաւիչները, ոսկիէ ու
արծաթէ բանուած մետաքսները, կաղնիփայտէ մատենադարանները,
հատորներուն պերճաշուք կոնակները տողադրուած, գեղորներով
բռնաւորուած սեղանները, ոսկերչական գործուածքները, ապա-
կեղէնները, պղինձները, մարմարները, որոնց մէջ էին նաեւ ար-

դիական հաճախեալ անագներու հաւաքածոները։ Աւէն տեղ փռուած էին Արեւելքի դորգեր, ցած աթոռներ ամէն ծուլութեանց յարմար, միայնութեան անկիւններ, բարձր կանանչ տունկերու ետին, ուր կարելի էր ապաստանիլ երկու հոգի, թաղուիլ ու անհետանալ։

— Օ, դժուար էք, պարոն միօժօն, ըսաւ յանկարծ ձայն մը, որ անազանեղանէն կուգար։

Եւ խոշոր երիտասարդ մը, հրեսուննոց մը, որ մինչեւ այն ատեն հողմարգելով մը ծածկուած էր, առաջացաւ, ձեռքը երկընցուցած։

— Ահ, ըսաւ Մաթիէօ, քիչ մը վարանելէ ետք, պարոն Շառլ Սանթէն։

Երկրորդ անգամին էր միայն որ կը տեսնէր զայն, այս միեւնոյն սենեակին մէջ, ուր հանդիպած էր իրեն։ Շառլ Սանթէն, արդէն հռչակաւոր վիպագիր, դահլիճներէն սիրուած երիտասարդ վարպետ, ունէր գեղեցիկ ճակատ մը, գգուող թուխ աչքեր, սաստիկ կարմիր բերան մը, չափազանց լայն, զոր կը ծածկէր իր մօրուքին տակ, ասորական ոճով կտրուած, խնամով գանգուրուած։ Զիրենք ուսումնասիրելու պատրուակով, կիներուն քով գորովանքով յաճախելէն, որոշած էր քաղել իրենցմէ ինչ որ կրնար, իր հաճոյքին ու իր հարստութեան համար։ Եւ սակայն, անոնց հետ, խիստ հեղ, իրիստ ճկուն էր; կ'ըսէին, իբրեւ փորձ սիրահար, ցորչափ զանոնք տակաւին ձեռք անցուցած չէր. յետոյ, զանոնք վայրագօրէն կը լքէր, երբ որ ա'լ անօգուտ կը դառնային։ Ամուրի մնալ վճռած, սկզբունքով ու հաշիւով, ուրիշներուն բոյնին մէջ հաստատուելով, աշխարհիկ մոլութիւնը պարզապէս շահագործող, գրականութեան մէջ որդեգրած էր շնութեան մասնագիտութիւնը, նկարելով լո՛կ մեղապարտ սէրը, պերճ ու նրբացած սէրը, անբեղուն սէրը, որ երբէք չէ՛ր ծնունդ արտադրեր։ Նախ ո՛ր է պատրանք ունեցած չէր իր գիրքերուն վրայ, լո՛կ սիրելի ու շահաբեր արհեստ մըն էր ան, զոր կ'ընտրէր գիտմամբ։ Յետոյ, իր յաջողութիւններէն խաբուած, իր հպարտութենէն համոզուած էր թէ գրագէտ մըն էր ինքը; Եւ հիմա ինքզինք կը նուիրէր, մահամերձ աշխարհի մը ճերմակ փողկապով նկարիչին նման, է՛ն հմայաթափ

յոռետեսութիւնը կը քարոզէր, սուփանքին վախճանը, անէացման մէջ փոխադարձ ձեռնպահութեամբ, որ վերջնական երջանկութեան կրօնքն է, կ'ըսէր:

Սէկէն պիտի գայ, յարեց կատարեալ գործովանքով մը: Մտածեցի զիրենք դուրս հանել տունէն, ինք ալ կի'նն ալ, ճաշի առնել տանելու համար գինեատունը, զանոնք ներկայացման մը տանելէ առաջ, ուր այս իրիկուն աղմուկ ու ապստակներ պիտի ըլլան:

Այն ատեն միայն, Մաթիէօ դիտեց անոր հագուած ըլլալը: Եւ պահ մը խօսքի բռնուեցան, Սանթէռ նոր անագ մը ցոյց տուաւ, փոքրիկ մերկ կին մը, նիհար ու երկայն փորին վրայ փռուած, գլուխը մաղերուն մէջ կորսուած, որ հեծկլտալ կը թուէր: Գլուխ դործոց մը, կ'ըսէր, բոլոր մարդկային աղէտքը, այրենէն վերջապէս քեցուած, մենակեաց կնոջ սնանկութիւնը: Ինքը Սանթէռ, տանը սեղանակիցն ու բարեկամը դարձած, գրաւանութեամբ թէ արուեստով, հոն կը փչէր խելայեղութիւնը, որուն դղորդը հետզհետէ կը խորտակէր բոլոր օրերուն պարզ կեանքը:

Բայց Սէկէն երեւցաւ, Սանթէռի տարեկից, աւելի խոշոր, աւելի նուրբ, խիստ խարտեալ: Քիթը կամարածէւ, աչքերը դուր, չըթունքները բարակ, բարակ պիտներով: Ա'ն ալ հագուած էր:

— Ա'ն, սիրելի'ս, ըսաւ առանց չտապելու, քիչ մը ծեփեւանքով, որ իր վրայ կար, Վալանթին կը յամառի նոր շրջադգեստը հագնելու: Համբերող ըլլանք, դեռ ժամ մը կայ:

Յետոյ, Մաթիէօն նշմարելուն պէս, ծայրայեղ քաղաքավարութեամբ մը չքմեղանք յայտնեց, ցուրտ ազնուականութեան մը և բարձրագոյն անձնաւորութեան մը կերպարանքը չմիազանցելով: Ու երբ «իր սիրելի վարձակալը» յորջորջածը յայտնեց իրեն իր այցելութեան չարժառիթը, տանիքին զինկին մէջ վերջին անձօրեւներէն գոյացած ճեղքը, անմիջապէս հաճութիւն տուաւ որ ժանվրի կապարագործը երթար ու գոցէր դայն ղողուածով: Բայց նոր բացատրութիւններէ ետքը, երբ հասկցաւ թէ ամբողջ տանիքը նորէն պէտք է շինուէր, ա'յն աստիճան մաշած լմնցած էր, յանկարծ կորսնցուց. իր անուշ ու հեղուկ կերպերը, բացագանչելով

յայտարարեց թէ՛ ինք չէր կրնար ասանկ նորոգութեան մը համար ծախսել գումար մը, որ վեց հարիւր ֆրանքի տարեկան խեղճուկ վարձքէ՛ն ալ աւելի պիտի նստէր իրեն։

— Զօդուած մը, կրկնեց, զօդուած մը, կը հասկնամ։ Կը գրեմ կապարագործին։

Եւ խօսակցութիւնը կտրել ուղելով,

— Պ. Յրօմօն, կեցէ՛ք...։ Զեղի սքանչելիք մը կ'ուզեմ յայտնել, ձեզի, որ ճաշակի տէր մարդ մըն էք։

Արդարեւ շատ կը յարգէր Մաթիէօն, զոր բանիմաց մէկը գիտէր, շարունակ ստեղծագործող, Մաթիէօ սկսած էր ժպտիլ, բան մը չհասկնալու զարնելով, և հաստատապէս միտքը դնելով տեղի չի տալ երբէք, մինչեւ որ ամբողջ տանիքը նորոգել չի տար։ Հաւաքածոներու սիրահարը Աէկէն՝ ապակեպատ մատենադարանի մը մէջէն գացեր փառակազմ գիրք մը բերեր էր ու երկիւղածօրէն կ'երկնցունէր Մաթիէօյի որ զայն առաւ իր ձեռքը։ Մետաքսի կաշիէ, ձիւնի պէս ճերմակ կողքին վրայ դրուագուած էր արծաթէ մեծ շուշան մը, մանիշակագոյն խոշոր եկքաններու խուրձով մը պատած, եւ կրկնակ տիտղոսը, «Անկորնչելի գեղեցկութիւնը», վերի կողմը նետուած էր, կարծես թէ երկինքի մէկ անկիւնը։

— Ա՛հ, որքա՛ն գունագեղութեամբ ու սքանչելի արուեստով շինուած է, բացաքանչեց Մաթիէօ, ի՞նչ հիացած։ Հիմա կազմեր կ'ընեն որոնք գոհարներ են։

Տիտղոսը զիտեց։

— Բայց Պ. Սանթէռի վերջին վէպն է ասիկա...

Աէկէն, աչքին պոչովը, կը դիտէր ժպտելով գրագէտը, որ մօտեցած էր, եւ երբ տեսաւ որ ի՛նք ալ կը զննէր գիրքը, փառաքանքէն զգածուած։

— Սիրելի՛ս, կազմարա՛րս այս առտու բերած էր ու ես յարմար առիթի մը կը սպասէի ձեզի անակնկալ մը ընելու համար։ Ասիկա իմ հաւաքածոյիս մարգարիտն է...։ Ի՛նչ կ'ըսէք գաղափարին. այս շուշանը, որ յաղթական անբծութիւնն է, և այս եկքանները, աւերակներու տունկեր, որոնք ամլութիւնը կը պատմեն, վերջապէս ամայացած աշխարհիս վրայ, որուն դարձեալ անբացած է կատարեալ երջանկութիւնը։ Ա՛ս է ձեր ամբողջ երկը։

Ա. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 4)

— Այո՛, այո՛, զիս կը շիւսցնէք, հի՛մա պիտի զիս հպարտացնէք :

Մաթիէօ կարգացած էր վէպը, միտքը դրած ըլլալով զայն տիկին Պօշէնէն փոխ առնել, որպէս զի իր կինը Մարիա՛ն ալ ճանչնար գիրք մը, որուն վրայ կը խօսէր ամէն մարդ : Եւ ի վերջոյ ըմբոստացած ու զայրացած լմնցուցեր էր անոր ընթերցումը : Սանթէն թողելով օսվորութիւն դարձած վաւաչոտութիւնը, ուր իր աշխարհիկ կիները կը նենգէին ամուսնական անկողնէն դուրս, հինգէն եօթը, ուղած էր այս անգամ բարձրանալ մաքուր արուեստին, քնարական խորհրդանշանին : Կը պատմէր Աննա-Մառի կոմսուհիի մը նրբահիւս պատմութիւնը, որ զաւակներ չինող արուեստէն՝ կոպիտ էրկան մը ձեռքէն փախչելու համար կ'երթար Պրըթաներ կ'ապաստանէր, աստուածային ներշնչումով, երիտասարդ արուեստագէտի մը քով, Նօպէն անունով, որուն պաշտօն տրուած էր իր տեսիլքներով զարդարելու վանքը մտած աղջիկներու մենաստանի մը մատուոյ : Նրեսուն տարի շարունակ, իր գիւհաւարացուկ նկարիչի աշխատութիւնը կը տեւէր, հրեշտակներուն հետ խօսակցութեան մը պէս. իսկ վէպը՝ երեսուն տարիներուն պատմութիւնն էր լոկ :

Աննա-Մառիի գիրկին մէջ իր երեսուն տարիներու սէրերուն պատմութիւնը, ամուլ գգուանքներու կենակցութեան մը մէջ, առանց երբէք ո՛ր և է խորշումով մը խաթարուելու անոր կնոջական գեղեցկութիւնը, այդ անարգասաբերութեան հրեսուն տարիներէն ետքը՝ ա՛յնքան առոյգ, ա՛յնքան թարմ, ո՛րքան առաջին օրը, երբ զիրար սիրած էին : Դասը տպաւորիչ ընելու համար, մէկ քանի երկրորդական քանձաւորութիւններ, քաղքենի կնիկներ, դրացի փոքրիկ քաղքէն հարսեր ու մայրեր խառնուած ֆիզիքական ու բարոյական անկումով մը, հրէշներու զաւաւթութեան մը մէջ կը վերջանային :

Մաթիէօն ընդվզեցընողը՝ անզաւակ սիրոյ այն ապուշ ու ոճբագործ վարդապետութիւնն էր, բոլոր ֆիզիքական գեղեցկութիւնը, բոլոր բարոյական աղնուականութիւնը՝ կոյսին մէջ դըրուած : Ուստի պարտաւորուեցաւ ըսել հեղինակին.

— Խիստ չահեկան, խիստ երեւելի գիրք մը... Բայց սակայն, ի՞նչ պիտի պատահէր, եթէ Նօպէս և Աննա-Մառի զաւակ մը ունենային, եթէ կինը յղի մնար... :

Սանթէռ ընդմիջեց շուարած, վիրաւորուած :

— Յղի... միթէ կին մը յղի կը մնայ, եթէ աշխարհիկ մարդէ մը կը սիրուի :

— Ձէ՞ք գիտեր ի՞նչ է զիս զայրացնողը, գոչեց Սէկէն, թիկնաթոռի մը մէջ երկննալով, վիճելով, այն ապուշ ամբաստանութիւնը, կաթողիկոսութեան երեսին նետուած, տեսակի այնքան անելի դաճելուն համար, որ ճշմարիտ կեղտոտութիւն մըն է և ամօթ մը : Սփիկա սխալ է, և ասիկա լա՛ւ տեսած էք ձեր գիրքին մէջ : Դուք վճռական էջեր գրած էք հոն, և ես, իբրեւ լաւ կաթողիկ մը, կը շնորհաւորեմ ձեզ ատոր համար :

— Բացայայտ է, ըսաւ Սանթէռ, որ իսկոյն թիկնաթոռի մը մէջ նետուեցաւ : Փնտուեցէ՛ք ուրեմն նոր կտակարանին մէջ Յօնն-Դոցին «Աճեցէ՛ք և բազմացարո՛ւք և լցէ՛ք զերկիր»ը... : Յիսուս չունի ո՛չ հայրենիք, ո՛չ ստացուածք, ո՛չ արհեստ, ո՛չ ընտանիք : ո՛չ կին, ո՛չ զաւակ : Նոյնինքն անարգասաւորութիւնն է : Քրիստոնէական առաջին դռներն ալ ամուսնութենէն կը զարչէին, Սուրբերուն համար՝ կինը՝ կեղտ, տանջանք ու դատապարտութիւն էր : Բացարձակ ողջախոհութիւնը կ'ըլլար կատարեալ վիճակը, ինք՝ հերոսը՝ հայեցողը, անպտղաբերը, եսամու մենակեացը, բոլորովին իր անձնական փրկութեանը նուիրուած : Կոյս մըն է կնոջ մտատիպարը, նոյնիսկ մայրութեա՛ն ալ մտատիպարը : Ժամանակէ մը վերջը միայն կաթողիկոսութիւնը դրաւ ամուսնութեան հիմը, իբրեւ բարոյական պահպանութիւն մը, տուիանքը կանոնաւորելու համար, քանի որ ո՛չ մարդը, ո՛չ ալ կինը, չեն կրնար հրեշտակներ ըլլալ : Քանի մը պայմաններու մէջ, ա՛յն քրիստոնեաները, որ չունին ա՛յնքան քաջութիւն, ներելի՛ է, նոյնիսկ տնխուսափելի պէ՛տք մըն է, արտօնուած վիճա՛կ մըն է, որ անոնք անթերի սուրբեր չըլլան : Բայց այսօր որ տասնութը դար անցած է, սուրբը, հաւատքի ու շնորհքի մարդը՝ չի՛ դպլիր կնոջ, կը դատապարտէ զայն ու կը խորշի անկէ : Մառի չուշանները միայն կը բուրաւէտեն երկինքը :

Կը ծաղրէ՞ր, իր ձայնին մէջ թեթեւ ծիծաղ մը կար, զոր իր խօսակիցը կարծես թէ չը հասկցաւ։ Սէկէն կը հաստատէր անոր խօսքերը, կը տաքնար։

— Անանկ է, անանկ է... Գեղեցկութիւնը միշտ յաղթական է, և անկորնչելի գեղեցկութիւնը, ձեր գի՛րքը զայն սլայծառափայլ ցոյց կուտայ, Անարատ կո՛յսն է ան, իր ծաղիկին մէջ, զոր ո՛չ մէկ շուշ չէ՛ ապականած, որուն մէջ ծնուցիչ, անարգ պաշտօնները ջնջուած են... Կարելի՞ է առանց նողկանքի, սիրո խառնուրդի տեսնել փողոցներուն մէջ այդ կեղտոտ կիները, մէջքերնին կոտրած, հասակնին ծռած, ու զաւակներու պոչեր կը ձգեն ետեւնին, ինչպէս մատակ կենդանիներ՝ իրենց ձագերը։ Եւ հանրային ողջմտութի՛ւնը նոյնիսկ ինքնաբերաբար արդարութիւնը ի գործ կը դնէ իրենց նկատմամբ, ծաղրելով ու նախատելով զանոնք իրենց անցքին վրայ։

Մաթիէօ, որ ոտքի վրայ կը կենար, հարկ տեսաւ միջամտել։

Բայց գեղեցկութեան գաղափարը կը զանազանի։ Դուք զայն կը դնէք կնոջ ամուսնեանը մէջ, երկայն ու նուրբ ձեւերուն մէջ, նեղ արգանդներուն մէջ։ Ամբողջ վերածնութեան շրջանին, գեղեցկութիւնը՝ քաջառողջ և ուժեղ, լայն զիստերով, հզօր կոռօտով կնոջ մէջ եղած է։

Ռուպէնսի, Թիծիանօյի նոյնիսկ Ռաֆայէլի համար, կինը քաջառողջ է, Մարիամ խկապէս մայր է։ Եւ դիտեցէ՛ք որ եթէ գեղեցկութեան այդ գաղափարը փոխուէր, այսօր պատուի մէջ եղող աւծնունդ ընտանիքին պիտի յաջորդէր բազմանդամ ընտանիքը. որ ի՛նքը միայն պիտի ըլլար գեղեցիկը... Ըստ իս, ա՛յս է միակ վճռական դարմանը՝ բնակչութեան սպառնացող նուազման չարիքին, որ այսօր այնչափ մտահոգութիւն կը պատճառէ մեզի։

Երկո՛ւքն ալ անոր կը նայէին ժպտելով և արգահատանքի բարձր հովեր առած։

— Բնակչութեան նուազումը չարի՛ք մը... ըսաւ Սէկէն։ Ի՛նչպէս, սիրելի՛ պարոն, դուք ա՛յնքան խելացի, ասանկ հինգ զլուխ մնացեր էք։ Խորհեցէ՛ք, քիչ մը տրամաբանեցէ՛ք։

— Ահա՛ զո՞նք մըն ալ ցաւալի լաւատեսութեան... յարեց Սանթէռ։ Ամէն րանէ առաջ, մտածեցէ՛ք թէ՛ ընութիւնը առանց

ընտրութեան կը գործէ և թէ՛ ով որ չի՝ սրբագրեր զայն, անոր զո՛հը կ'ըլլայ:

Մէկը միւսէն ետքը խօսեցան, չատ անգամ երկուքն ալ միասին: Կը գրգռուէին, կը գինովնային իրենց մթին երեւակայութիւններով: Նախ, յառաջդիմութիւնը գոյութիւն չունէր: Կը բաւէր միտքով փոխադրուիլ անցած դարուն վերջերը, երբ որ Գոն-տորսէ կ'աւետէր ոսկեդարուն վերադարձը, մօտալուս հասարակութիւնը, մարդերուն ու սուգերուն միջև խաղաղութիւնը, ազնիւ պատրանք մը կ'ուռեցնէր բովանդակ սրտերը, վարդազոյն ցնորքը բոլոր յոյսերուն առջև կը բանար լայնարձակ երկինքը, եւ հարիւր տարի ետք, ի՞նչ անկում, մեր արդի դարուն վերջը, որ կը կատարուի գիտութեան, ազատութեան և արդարութեան սնանկացումովը, որ արիւնին, ցեխին մէջ կ'իյնայ, նոյն իսկ ապագայ դարուն սպառնացող անձանցօթին չեմքերը: Յետոյ, փորձառութիւնը չունինք արդէն: Այնքա՛ն փնտռուած այն ոսկեդարը, հեթանոսները դրած էին դարերէն առաջ, քրիստոնեաները եկած էին դնել զայն դարերէն վերջը, մինչդեռ այսօրուան ընկերվարականները զայն կը դնէին ամէն դարերու մէջ: Ասոնց երեքն ալ ողորմելի պատ-րանքներ էին լոկ, միայն մէկ բացարձակ երջակութիւն կար կարելի, անէացման երջանկութիւնը, անտարակոյս իրենց բարեմիտ կաթո-լիկութիւնը վարանել կուտար իրենց մէկ հարուածով աշխարհը շրջելու, բայց զայն սահմանափակել՝ սիրելի կը համարէին: Շորէն-հաուէր և նոյնիսկ Հարթման, իրենց համար ա՛լ հինցած էին: Նիէձ-չէին կը մօտենային, մարդկութիւնը սեղմուած, ընտրեալ դասակարգի մը ազնուապետական հրաղը աւելի փափուկ օճեւնդ մը, աւելի նրբացած մտածումներ, աւելի գեղանի կիներ, երթալով յանգելով կատարեալ մարդուն, գերագոյն մարդուն որուն վայելքները պիտի տասնապատկուէին: Եւ անիկա սակայն առանց հակասութեանց չէր ըլլար, որոնց համար նուազ կը շուարէին, գեղեցիկ ըլլալու հոգը միայն ունենալով, իրենց բացատրութեան համաձայն: Մալթիւս էր իրենց մարդը, ինչպէս նաև Պօլէնին ալ, լոկ այն ոլորտառաւ որ անոր վարդապետութիւնը, աղքատները միայն պատասխանա-տու բռնելով իրենց թշուառութեան, հարուստները՝ խղճի խղճէ տաղտկացուցիչ լուծէն կը թեթեւցնէր, բայց անիկա եթէ օրէնք

ըրած էր զրկումը, մերժած էր խարդախութիւնը, տառնք զայն կ'ուրանային, վայրագ սեղմումներ կ'երազէին, հրէշային անառակութիւններով նրբացած ամուլ սէրեր երեւակայելով: Եթէ տառնք տխուր բանաստեղծութեան ծայրայեղութեամբ մը, յօժարակամ աշխարհի կատարածը կը մաղթէին, այդ վախճանը մինչև ցարդ անծանօթ մնացած հարիւրապատկուած, զայրագին ստնգանքի մը (spasme) մէջ կը տեսնէին:

— Դուք պէտք է գիտնաք որ, ըսաւ Սանթէռ սառնօրէն, Գերմանիոյ մէջ առաջարկուեցաւ մալել տարուէ տարի չատ մը թշուառ տղաքներ, ծննդեան ցուցակներու վրայ: Ասիկա միջոց մը պիտի ըլլար ժողովուրդին ապուշ արգասաւորութիւնը կեցընելու:

Այս գրական յուետեսութիւնը չէր որ կրնար վրդովանք առթել Մաթիէօյի, որովհետեւ ինք ալ կը խնդար ատոր վրայ, սիւնոյն ժամանակ կեանքի ատելութիւնն ու ողնջութեան կիրքը սովորեցնող գրականութեան «ը» քարքերուն վրայ ըրած աղետաբեր աղղեցութիւնը ճանչնալով:

Այդ տունին մէջ իսկ կը դգար որ ապուշ նորածեւութիւնը կը չնչէր ինք, անձկոտ ու տառապող դարու մը տաղտուկը, դարու մը, որ մահուան հետ խաղաղ ժամանակ անցընելու աստիճան նուաստացած էր: Փոխադարձաբար գիրար թունաւորող այդ երակուքէն ո՛րը կը նեակեր միւսը հիասթափումի մէջ: Ամէն ճշմարիտ յուետեսի խորը, անտաժէտ մը կայ, ապիկա՛ր մը: Ինքը Մաթիէօ, իր արգասաւորութեան կրօնքին մէջ համոզուած կը մնար թէ՛ կեանքին վրայ հաւատք չունեցող ժողովուրդ մը՝ վտանգաւոր կերպով հիւանդ ժողովուրդ մըն է: Եւ սակայն, բազմաթիւ ընտանիքներու պատշաճութեան մասին տարակոյսի ժամեր ալ ունէր, տնտեսական և քաղաքական պարագաներուն համեմատ, ինքնիրեն կը հարցնէր թի՛ ապար հազար երջանիկներ աւելի չէի՞ն տրժէր քան թէ հազար թշուառներ, երկրի մը փառքին և ուրախութեան համար:

— Տեսնե՛նք, գոչեց Սէկէն, նորէն սկսելով յարձակումը, դուք չէք կրնար ուրախուի, սիրելի՛ պարոնս, որ է՛ն խելացիները՝ նուազ արգասաւորներն են: Մարդու մը բզեղը ընդարձակուելուն պէս՝ իր ծննդական կարողութիւնը կը անբաժնայ: Ձեզ հրապուրող աճումն ու դաճումը, որով կը փափաքիք կազմել գեղեցկութիւնը, այսօր լո՛կ

Թշուառութեան ու տգիտութեան աղբին վրայ կը բուսնի: Եւ ձեր գաղափարներով, դուք պէտք է հանրապետական ըլլաք, այնպէս չէ՝: Շատ լաւ, ապացուցուած է միանգամայն թէ՛ բռնակալութիւնը մարդիկներուն թիւը կը շատցնէ, մինչդեռ ազատութիւնը կ'աւելցնէ անոնց արժէքը:

Ճիշդ այդ գաղափարներն էին որ երբեմն խորապէս կը խռովէին Մաթիէօն: Միթէ անիրա՞ւ էր երբ կը հաւատար մարդկութեան անսահմանելի բարգաւաճումը: Մի՞թէ գէ՞շ գործ մը կ'ընէր երբ գեղեցկութիւնն ու երջանկութիւնը կը դնէր կարելի եղածին չափ աւելի շատ կեանքի մէջ: Պատասխանեց սակայն.

— Ասոնք իրողութիւններ են, որոնց ճշմարտութիւնը յարաբերական է: Մալթուսի վարդապետութիւնը գործնականին մէջ սխալ ճանչցուած է: Եթէ այնպէս բնակչութեամբ լեցուէր ամբողջովին, և եթէ նոյն իսկ ապրուստը պակսէր, քիմիագիտութիւնը հոն է, բոլոր անգործարանաւոր նիւթէն սնունդներ կը հանէ ան: Եւ արդէն այս բաներուն պտտանկանութիւնը ա՛յնչափ հեռաւոր է, որ հաւանականութեան հաշիւներ կարելի չէր դնել ո՛չ մէկ գիտական ստուգութեան վրայ: Եւ սակայն, Պրանսայի մէջ, ո՛չ միայն դէպ ի այդ վտանգը չենք հրթար, այլ ետ կը դառնանք, դէպ ի ոչնչութիւնը կը քալինք:

Պրանսան, որ Եւրոպայի քառորդը կը հաշուուէր, այսօր մէկ ութերորդէն աւելի չէ՛: Մէկ կա՞մ երկու դարէն, Բարիզ պիտի մեռած ըլլայ կեցած տեղը՝ վաղեմի Աթէնքին ու Հռոմին պէս և մենք պիտի իյնանք հիմակուտն Յունաստանին կարգը...: Բարիզ մեռնի՛լ կ'ուզէ:

Սանթէռ բացադանչեց և ի՛նք ալ իր կարգին պաշտպանեց իր դատը:

— Բայց ո՛չ, բայց ո՛չ...: Բարիզ կ'ուզէ կայուն մնալ լոկ, և ասոր պատճառն այն է որ՝ այնպէս ամենէն մտացի ամենէ՛ն քաղաքակիրթ քաղաքն է՝ Հասկցէ՛ք ուրեմն որ՝ քաղաքակրթութիւնը, նոր վայելքներ ստեղծելով, միտքերը նրբացնելով, անոնց առջև գործունէութեան նոր դաշտեր բանալով, անհատը կը նպաստաւորէ ի միաս տեսակին: Քանի՛ քաղաքակրթութիւն ժողովուրդները, նուազ կը ստեղծագործեն անոնք: Եւ իրօք, մենք

որ ազգերուն գլուխը կը քալենք, մե'նք եղած ենք առաջին հասնողները իմաստութեան ա'յն աստիճանին որ երկիր մը կը սըրբազարէ արդաստաւորութեան անօգուտ ու փնասակար ծայրայեղութիւններէն: Բարձր մշակութեան օրինակ մըն է ասիկա, բարձրագոյն իմացականութեան, զոր կուտանք քաղաքակիրթ աշխարհին, և որուն պիտի ամբողջ աշխարհը հետեւի ապահովապէս, քանի՜ ժողովուրդները, իւրաքանչիւրն իր կարգին, մեր կատարելութեան վիճակին հասնին: Եւ արդէն ամէն կողմէ ախտանիշերը կը յայտնուին:

— Յայտնապէ՛ս... հաստատեց Սէկէն: Եթէ մեր մէջ բնակչութեան պակսելուն դէմ երկրորդական պատճառներ կան, իրենց դրուած կարեւորութիւնը չունին, և կարելի է անոնց դէմ մաքառիլ: Բնեւեռային ընդհանուր է, բոլոր ազգերն ալ ենթարկուած են, կը նուազին կամ պիտի նուազին, երբ որ աւելի շատ քաղաքակրթուին: Ծարօնը շօշափուած է, Զինաստան ալ պիտի կանգ առնէ այն օրը, երբ Եւրոպան անոր դռները խորտակէ:

Մաթիէօ, ծանրագլուխ դիրք մը առած, մտիկ կ'ընէր, յորմէ հետէ երկու աշխարհիկները, — որոնք հոն, իր առջև էին, հագուած ու ճերմակ փողկապով — քանաւոր բաներ կ'ըսէին: Ա'լ խօսքը չէր դառնար անարիւն ու տափակ, անսեռ կոյսին վրայ, որ մարդկային գեղեցկութեան մտատիպարը կը ներկայէր իրենց համար: Ապրող, սարսուռն մարդկութիւնն էր որ իր պատմութիւնը կը հօլովէր: Յայտնեց իր մտածումը:

— Ուրեմն, ալ չէ՞ք վախնար դուք դեղին վտանգէն, ասիական բարբարոսներուն զարհուրելի այն աճումէն, որոնք պիտի կրնային չարաղէտ վայրկեան մը, խուժել մեր Եւրոպայի վրայ, զայն տտկն ու վրայ ընել ու նորէն արգաստորել...: Պատմութիւնը միշտ այսպէս վերսկսած է, ովկիանոսներու գահալէժ տեղափոխութիւններով, վայրագ ժողովուրդներու արշաւանքներով, որոնք կուգային նոր արիւն ներարկելու տկարացած ժողովուրդներուն մէջ. եւ ամէն անգամ, քաղաքակրթութիւնը վերածաղկած է, աւելի լայն և աւելի ազատօրէն...: Ինչպէս Բաբելոն, Նինուէ, Մեմփիս, ևն. մոխրաթաւ ինկան, իրենց ժողովուրդներով, որոնք կարծես թէ մեռած են կեցած տեղերնին:

Ինչպէս Աթէնք ու Հռոմ այսօր ալ հոգեվարքի մէջ են դեռ, չեն կրնար վերածնիլ իրենց ածիւններէն, իրենց վաղեմի փառքին պայծառութեանը մէջ։ Ինչպէս հիմակուրէն մահը դպած Բարիլի, հակառակ իր պերճանքին, Ֆրանսայի մայրաքաղաք, որուն առուգութիւնը կը տկարանայ։ Պարապ տեղը դուք պիտի տրամաբանէք ու ըսէք թէ՝ աշխարհի վաղեմի մայրաքաղաքներուն հման ա՛ն ալ կը մեռնի զարգացման, իմացականութեան և քաղաքակրթութեան ծայրայեղութենէն. այդ ալ ո՛չ նուազ մահ մըն է, տեղատուութիւնը, որ նոր Ժողովուրդի մը պիտի փոխանցէ անոր փայլն ու անոր զօրութիւնը... Ձեր հաւատարակչուքիւնը խաբէական է, բա՛ն մը չկրնար կայուն ըլլալ, ան որ ալ չաճիր, ըսել է թէ կը նուազի, և կ'անհետանայ։ Եւ ի՞նչ է Բարիլի մեռնիլ կ'ուզէ, պիտի մեռնի և հայրենիքն ալ իրեն հետ պիտի մեռնի։

— Մ'հ, Աստուած իմ, յայտարարեց Սանթէո իր չքեղ յոռետեսի գիրքը նորէն առնելով, եթէ մեռնիլ կ'ուզէ, չեմ հակառակիր որ մեռնի։ Եթէ ինծի մնայ, հաստատապէս որոշած եմ իրեն օգնել այս մասին։

— Ձաւակներ չ'ուզեր, բացայայտօրէն հո՛ս է պարկեշտութիւնը, հո՛ս է իմաստութիւնը, եզրակացուց Սէկէն, որ կ'ուզէր ինքզինք չքմեղել իր երկու զաւակներուն համար։

Բայց Մաթիէօ, իբր թէ զանոնք իմացած չ'ըլլար, շարունակեց.

— Սփէնսըրի օրէնքը, գիտեմ զայն, և նոյնիսկ ճիշդ կը կարծեմ զայն տեսականին մէջ։ Ստոյգ է թէ քաղաքակրթութիւնը սանձ մըն է արգասաւորութեան, այնպէս որ կարելի է երեւակայել ընկերային բարելոյմներու շարք մը, որոնք բնակչութեան մէջ ընկրկումներ կամ ծայրայեղութիւններ կ'որոշեն, վերջնական հաւասարակշռութեան մը յանգելու համար, նոյնիսկ յաղթական զարգացման արդիւնքովը, երբ աշխարհը բնակչութեամբ լեցւի ու քաղաքակրթութիւն տարողովին։ Բայց ո՞վ կրնայ նախատեսել կարելիք ճամբան, ո՞րքան աղէտներու մէջէն, ո՞րքան տառապանքներու մէջ... Ազգեր պիտի անհետանան դեռ, ուրիշներ պիտի անոնց տեղը ընեն, և քանի՜ հազար տարի պէտք պիտի

ըլլայ վերջին հաւասարութեան հասնելու համար, որ պիտի ըլլայ վերջնապէս ձեռք բերուած ճշմարտութեամբ, արդարութեամբ և խաղաղութեամբ... Խելքը կը դողայ և կը վարանի. օրորը կը սեղմուի անձուկով:

Մեծ լուսթիւն մը կոխեց, երբ ան վրդովեալ կը մնար, կեանքի բարի զօրութեանց մասին ունեցած հաւատքը խախտած, ա'լ չգիտնալով թէ ո'վ իրաւունք ունէր, ինքը, ա'յնչափ պարզ, թէ իրենց աթոռներուն վրայ մեղկօրէն տարածուած այն երկու մարդիկը, որոնք կը կնճռոտէին ու կը թունաւորէին իրենց ոչնչութիւնը:

Վալանթին ներս մտաւ, խնդումներս, մանչօրիորդի քաշուած քներով, որուն համար բաւական հոգ տարած էր:

— Ահ, գիտցէ՛ք դուք, պէտք չէ սրդողիլ ինծի: Այս Սէլէսդը չի՛ ձգեր օձիքս:

Քսանը հինգ տարու, նիհար էր, մանրիկ, պղտիկ դեռափը թիթ աղջկան մը կերպարանքը: Խարտեաչ, նուրբ դէմքով մը, ծիծղուն ծաւի աչքերով, անփոյթ, թեթեւ քիթով մը, աղուոր չէր, բայց և այնպէս չարաճճի էր ու հրապուրող: Իր էրկան հետ գէշ վայրեր պտըտելով, վերջը վերջը, ընտանեանալով գրազէտներուն հետ, արուեստագէտներուն հետ, որոնք իր տունը կը յաճախէին, դարձեալ Վօժլատներուն վերջինը կ'ըլլար, լոկ ծայրայեղ անբարոյականութեամբը, յանկարծ սառած ու արհամարհոտ:

— Ահ, դո՛ւք էք, պարո՛ն Ֆրօմօն, ըսաւ նազելիօրէն առաջանալով դէպի Մաթիէօ, համարձակօրէն ձեռքը սեղմելու համար: Տիկին Ֆրօմօնի առողջութիւնը լա՛ւ է, տղաքը միշտ կայտա՞ռ են ու աղւոր:

Բայց Սէկէն, որ անոր շրջագգեստը կը զննէր, սպիտակ մետաքսէ շրջագգեստ մը, թխորակ ժանեակներով թլփուած, վայրենութեան նոպայէ մը բռնուեցաւ, որ քիչ մնաց որ կոպտօրէն պայթէր հրազենի մը պէս, իր բարձր քաղաքավարութեան կեղծիքին տակ:

— Եւ այս քուրջը հագնելու համա՛ր էր որ մեղ կը սպասցը՝ նես...: Երբէք ա'յսքան անճոռնի հագուած չէիր:

Իսկ Վալանթին, որ հրապուրիչ ըլլալու համոզումով կու-

գար... ինքզինք բռնեց չիլալու համար, մինչդեռ փոքր աղջիկի
իր դէմքը, մթագնած, ամբարտաւան ու վրէժխնդիր ըմբոստաց-
ման արտայայտութիւն մը կ'առնէր: Դանդաղակի, աչքերը դար-
ձուց դէպի հոն կեցող բարեկամը, որ հիացիկ դէմքով մը կը նայէր
իրեն, չափազանցելով իր ստրուկի կեցուածքը, հլու գգուանքի մը
մէջ, որով ղինքը կը շրջապատէր:

— Սքանչելի՛ էք, մրմնջեց, և այս շրջագգեստը ձշմարիտ
հրաշալիք մըն է:

Ասոր վրայ խնդաց Սէկէն ու Սանթէոը ծաղրեց որ այսքան
կը տափակնար կրներուն առջեւ: Վալանթին, գովեստէն մեղ-
մացած, իր ազատ թռչունի ցնծումը նորէն գտնելով, խօսքի խառ-
նուեցաւ յայտարարեց թէ՛ մարդ մը կրնար իր անուշ լեզուով ղին-
քը տանիլ ո՛ւր որ ուզէր: Եւ հոն սկսաւ խօսակցութիւն մը, ա՛յն-
քան անկեղծ, ա՛յնքան ապերասան, որ ապշեցուց Մաթիէօն, սաս-
տիկ չուարած, ա՛յն աստիճան որ կ'ուզէր առնել քալել, բայց կը
յամառէր հոն կենալ, մինչեւ որ ձեռք բերած չլլար իր տանտի-
րոջմէն իր փափաքած նորոգութիւնը:

— Օ՛հ, խօսքով, բոլոր խաղերը կը ներեմ, եղբակացուց է-
րիկը: Բայց մի՛ մտքէդ անցնեն ուրիշի մը հետ պառկիլ, քեզ կը
սպաննեմ փոքրիկ ճագարի մը պէս:

Արդարեւ շատ նախանձոտ էր ինք: Վալանթին, սփոփուած,
հաշտուեցաւ իրեն հետ, իր փոքրիկ կնկան ձայնով աւելցնելով.

— Համբերէ՛ քիչ մը, Սէլէսդի ըսի որ տղաքը բերէ մեզի,
որպէս ղի համբուրենք ղիրենք, դեռ չի մեկնած:

Մաթիէօ, այս նոր սպասումէն ուղեւով օգտուել, փորձեց
երկրորդել իր խնդրանքը: Բայց Վալանթին նորէն կըսկսէր, կ'ը-
սէր որ ամէնէն պզտոր ճաշարանը ընտէին հոն ճաշելու համար,
կը հարցնէր թէ ոճիրներու դէմ կը սուլէին առջի օրը, երբ որը նդհա-
նուր փորձը կ'ընէին իրենց տեսնելիք թատերախաղին: Ու երկու
մարդերուն մէջտեղ, ինքը հլու աշակերտունի մը կ'երեւէր, աւելի՛
չափազանցելով անոնց արտառոց կարծիքները, չափազանց յոռե-
տեսութեամբ մը, գրականութեան մէջ, արուեստի մէջ զայրագին
անհաշտութեամբ մը, որոնց վրայ իրենք ալ կը խնդային: Վա-
լանթինի կարծիքով, Վալենէր խիստ չափազանցուած էր, անողնա-

յարային երաժշտութիւնը կ'ուզէր ինք, անցնող հովին ազատ
դաշնակութիւնը: Գալով բարոյականին, սուկում կը բերէր ան.
կրկնակի ապրած էր Իսպէնի ըմբոստունիներուն բանավարող սէ-
րերը, իր ուղածը՝ կինն էր անհպելի, անապակ գեղեցկութեամբ
կինը, Աննա-Մարին Սանթէռի վերջին երկը, չափէն աւելի նիւթա-
կան ու անարգ կը գտնէր, որովհետեւ հեղինակը, ցաւալի էջի մը
մէջ կ'ըսէր թէ՝ Նօրպէռի համբոյրները՝ իրենց դրոշմը կը ձգէին
անոր ճակտին վրայ: Վիճեց այն հատուածին վրայ, վաղեց ինկաւ
հատորին վրայ, այն պարբերութիւնը փնտռեց:

— Տեսնե՛նք, կը կրկնէր յուսափափ վիպագիրը, գաւակէ
խորշեցուցեր եմ զինքը:

— Բա՛ւ, գոչեց Վալանթին, մենք ամէնքս ալ կը խորշինք
անկէ, ասոր մէջ ի՞նչ զիւցաղնութիւն կայ, հասարակ քաղքե-
նին է...:

Աննա-Մարի, մեղ սրտապնդելու համար. պէտք է ըլլայ ամ-
բիժ մարմարը, և Նօպէռի համբոյրները չեն կրնար հետք թողու-
անոր վրայ:

Բայց Վալանթին ընդհատուեցաւ. սենեկասլանունին, Սէլէսթ
խոշոր թուխ աղջիկ մը, ձիու գլխով, ուժեղ դիմազներով, ախոր-
ժելի դէմքով, երկու տղաքը կը բերէր: Կաստոն հինգ տարու էր՝
և Լիւսի՛ երեք, երկուքն ալ չուքի մէջ ծաղկած վարդերու պէ-
ղեղնած, մանչը չէկի վրայ, իսկ աղջիկը՝ գունատ, վարսակի գոյ-
նով, երկուքն ալ ունէին իրենց մօր կապոյտ աչքերը, և իրենց հօ-
երկայն երեսները: Գանդրուած, սպիտակ հագուած, խիստ պշրոյ
կեցուածքով, կը նմանէին խոշոր ու կենդանի պաճուճապատանք-
ներու, որոնց դիւրաբեկութեան վրայ կը դողաս: Հօր ու մօր աչ-
խարհիկ հպարտութիւնը շոյուեցաւ, և պահանջեցին որ այդ փոք-
րիկները խաղային իրենց դերը:

— Եկէ՛ք նայինք, մարդու բարի իրիկուն չե՛ն ըսեր:

Տղաքը, առանց երկչոտութեան, վարժուած ըլլալով մարդ-
մէջ երեւնալու, համարձակ կը նայէին: Եթէ քիչ աշխոյժ կ'երե-
ւային, իրենց բնական ծուլութենէն էր ան, չէին սիրեր հնազան-
դիլ: Եւ սակայն հաւանեցան, թողուցին որ զիրենք պագնեն:

— Բարի իրիկուն, բարեկա՛մ Սանթէռ:

Յետոյ, վարանեցան Մաթիէօյի առջև: Հարկ եղաւ որ հայրը
միջոցէր իրենց պարոնին անունը, զոր սակայն երկու կամ երեք
անգամ տեսած էին:

— Բարի իրիկուն, պարո՛ն Ֆրոմոն, Վալանթին առաւ զանոնք
վեր վերցուց, գգուանքներով խեղդեց զանոնք: Կը պաշտէր, բայց
երբ գետինը դնէր զիրենք, ա՛լ կը մոռնար:

— Մայրի՛կ, հիմա կերթա՛մ դարձեալ, հարցուց փոքրիկ մանչը:

— Այո՛ ի՛նչ կայ, անուշիկս, լաւ գիտես որ հայրիկներն ու
մայրիկները կ'ունենան իրենց գործերը:

— Ուրեմն, մայրի՛կ, մինա՞կ պիտի ճաչենք:

Ա՛լ չը պատասխանեց, դարձաւ սենեկապանուհիին, որ կըս-
պասէր:

— Կ'իմանա՞ք, Սէլէսթ. մէ՛կ վայրկեան չպիտի դատուիք
իրենց քովէն, և մանաւանդ, թող չերթան խոհանոցը: Օր չըլլար
որ ամէն վերադառնալուս, զիրենք խոհանոցը չի գտնեմ: Զարու-
րեցուցիչ է ասիկա...: Ծիչդ ժամը եօթին ճաշերնին տուէք, եւ
իննին պառկեցուցէք: Եւ թող քնանան...:

Խոշոր աղջիկը, ձիու գլխով, յարգալիբ հնաղանդութեան մը
դէմքով մտիկ կընէր, մինչդեռ իր նուրբ ժպիտէն կը յայտնուէր
թէ՛ ան՝ Նօրմանտունին էր հինգ տարի առաջ ցամաք ելած ու Բա-
րիլ եկած, ծառայութեան մէջ ծեծուած, ու լաւ գիտէր թէ ի՛նչ
կ'ընեն տղաքը, երբ անոնց տէրերը տունը չեն ըլլար:

— Տիկի՛ն, ըսաւ միայն, օրիորդ Լիւսին կը տառապի: Դար-
ձեալ փսխեց:

— Ի՛նչպէս, դարձեալ փսխեց... պոռաց հայրը կատղած: Ասոր
խօսքը կը լսեմ լոկ, ուրեմն միչդ կը փսխե՞ն: Ու ասիկա միշտ
մեր դուրս ելլելու ժամանակը կը պատահի...: Սիրելի՛ բարեկա-
մունիս, ասիկա անախորժելի է, պէտք է լաւ հսկէիր որ մեր տղաքը
ծամած թղթէ ստամոքս մը չունենային:

Մայրը բարկութեան շարժուածք մը ունեցաւ, կարծես ըսելու
համար թէ՛ աղջիկը բանի մը կարող չէր: Իրենք, պղտիկները յա-
ճախ ստամոքսէ կը տառապէին: Մանկութեան բոլոր հիւանդու-
թիւնները կրած էին, գրեթէ շարունակ տենդոտ ու հարբխոտ:

Եւ սպասուհիներուն խնամքին թողուած տղոց մունջ ու քիչ մը անհանգիստ կերպարանքն ունէին :

— Իրա՞ւ է որ «պօ՛ պօ՛» ըրիր, վոքրի՛կ Լիւսիս, հարցու Վալանթին, աղջնակին վրայ ծռած : Ա՛լ, պօպօ չունիս, անանկ չէ՛ : Չէ՛, չէ՛, բան մը չէ՛, բա՛ն մը չէ : Պագի՛ր զիս, իմ գա՛նձս, սանկ անուշիկ բարի իրիկուն մը ըսէ՛ նայի՛մ հայրիկին, որ ցաւ չընէ, մեկնած ատեն :

Վալանթին ա՛լ ապահով ու զուարթ, ոտքի ելաւ ու նշմարեւոյ Մաթիէօն որ իրեն կը նայէր :

— Ա՛խ, այս փորքրիկ էակներ՛ը, ցա՛ւ կուտան, ցա՛ւ : Բայց կը տեսնէք որ դարձեալ կը պաշտօնին, մտածելով հանդերձ թէ՛ իրենց երջանկութեան համար, աւելի՛ լաւ ըրած կ'ըլլային բնաւ աշխարհ եկած չըլլալ... : Վերջապէս, հայրենիքիս հանդէպ, ես կանոնը բռնած եմ, թո՛ղ բոլոր կիներն ալ, ինծի պէս, միայն մէ՛կ մանչ ու մէ՛կ աղջիկ բերեն :

Այն ատեն, Մաթիէօ տեսնելով որ կը զուարճաբանէր, ի՛նք ալ ըսաւ խնդալով .

— Ո՛չ, ո՛չ, տիկի՛ն, դուք կանոնը չէ՛ք բռներ : Չորս գաւաակ պէտք է բերուի, որպէս զի հայրենիքը բարգաւաճի, և դիտէ՛ք, ի՛նչ կ'ըսէ ձեր բժիշկը, տօգթ . Պուլթան, ամէն անգամ որ իր ձեռքէն անցած ծննդաբեր կիներ չորս հատ չեն բերեր . «Հաշիւը չի գտա՛ւ» կ'ըսէ :

— Չո՛րս, չո՛րս, պոռաց Սէկէն, բարկացած : Եթէ երրորդ մըն ալ գար, ինքզինքս ոճրագործ մը պիտի համարէի : Ա՛հ, ձեզի կ'ըսեմ որ մենք ամէն ճիգ կը թափենք ա՛լ հոն կանգ առնելու համար :

— Չէ՛ք խորհիր ուրեմն, հարցուց խնդուումով Վալանթին, ես արդէն ա՛յնքան սաստիկ պառաւցած եմ որ չեմ վտանգեր դեռ իմ պահած քիչ մը թարմութիւնս... : Եւ սակայն չեմ ուզեր երկվանս համար հակառակութեան առարկայ մը դառնալ :

— Բայց, պատասխանեց Մաթիէօ, ուրեմն այդ մասի՛ն ալ խօսեցէ՛ք Տօգթ . Պուլթանի հետ : Ես, բա՛ն մը չեմ դիտեր : Ինքը՛ կը պնդէ որ՝ յղի մնալէն չէ՛ որ կիները կը պառաւնան ու կ'աւա

րուին, այլ ա՛յն ձեռնածութիւններէն, որոնց կ'ենթարկուին, իրենք զիրենք թարմ պահելու համար:

Այս խօսքերը խեղդուեցան պարարտ կատակներու և սանձարձակ ակնարկութիւններու ալիքի մը մէջ, որոնք շատ համով կուգային այս տունին մէջ: Իսկ, երբ Մաթիէօ աւելցուց թէ բուն նպատակը եղող օւկանի պաշտօնին առանց գոհացում տրուելու, եթէ լո՛կ միջոցի ծառայող տուփանքը կաշկանդուէր, ստնգանքը (spasme) աւերիչ կը դառնար, այն ատեն չքեղ պերճափայլ անպարկեշտութեան տարափ մըն է տեղալ սկսաւ: Սատիղմի շունչ մը ահաւ, մանկամարդ կնոջ իր էրկան ուղղած նայուածքները քիչ մը պատմեցին իրենց ընտանեկան յարկին գաղտնի ձեռնարկութիւններէն, ահուսնական շուայտութիւնը, որով կը յոգնեցնէր զինք ու կապականէր, իր կինը բոլորովին հեշտանքի յատկացած աղջիկ մը շինելով: Շատ առտուններ, ջախջախուած կ'ելլէր, ըղբը շրջուած, ամենառօր անկումներու վարժուած, երազելով Աննա-Մառին, զոր Նօպէսի համբոյրները չէին աւերեր:

— Ա՛խ, մեղմեխանքները, գոչեց Սանթէօ, որ խիզախօրէն պատասխանը կուտար վալանթինի, մեղմեխանքներուն դէմ իրենց պայքարով զիս կը զուարճացնեն: Փոքրիկ քաղքի բժիշկ մը մտածումն է ունեցեր, գիրքի մը մէջ, կռուելու իսկապէս նողկալի, բոլոր երեւակայելի մեղմեխանքներուն դէմ, և սա եղած է արդիւնքը որ պարզապէս սովորեցուցեր է այդ բաները գիւղացիներուն, որոնք, մինչև այն ատեն, անգիտացած էին թէ ի՛նչպէս կ'ընէին, այնպէս որ ծնունդները կէս առ կէս պակասած են երկրին մէջ:

Սէլէսթ տեղէն չէր շարժեր, տղաքը մտիկ կ'ընէին առանց հասկնալու: Եւ այս պատմուածքին վրայ, քրքիջ մըն է փրթաւ, ու Սէկէնները վերջապէս մեկնեցան, Սանթէօն առաջնորդուելով: Միայն վարը, գաւիթին մէջ, Մաթիէօ իր տանտիրոջմէն խոստում առաւ որ պիտի դրէր Ժանվիլի կապարագործին, և տանիքը պիտի ամբողջովին վերաշինուէր, քանի որ սենեակներուն մէջ կը կաթէր:

Լաֆուօն կը սպասէր դուռին առջև: Եւ երբ զոյգը հոն նստաւ, բարեկամին հետ, Մաթիէօ, որ ոտքով կ'երթար, մտածումն ունեցաւ. աչքերը վեր առնելու: Պատուհանի մը մէջ, տեսաւ Սէլէսթը

Յետոյ, Պօլէն մայթին վրայ Մաթիէօյի հետ մինակ մնացած, հանեց գլխարկը, պահ մը զովացուց իր այրած գլուխը յայնսեան հեշտալի իրիկուան մը օդին մէջ:

— ՈւՖ, լմնցա՛ւ... ըսաւ խնդալով: Եւ ասիկա առանց դժուարութեան չեղա՛ւ: Բօմառ գինին պէտք եղաւ՝ վճարել տալու համար այդ փուճ կենդանիին... Ասով մէկտեղ սոսկալի վախ մըն ալ ունէի որ կ'ելլէր մեկնել չէր ուղեր ու զիս ժամադրավայրէս կ'ընէր:

Կէս գինովութեան մէջ բերնէն փախցուցած այս բառերուն վրայ, յանկարծ որոշեց բացուիլ Մաթիէօյի, նորէն զրաւ գլխարկը, ուրիշ սիկառ մը վառեց, ու երիտասարդին թեւէն բռնելով, զանդաղ քայլերով, պողոտային եռուղեւին ու գիշերային փողփողումներուն մէջտեղ:

— Օ՛հ, ատեն ունի՛նք, ժամը իննուկէսի՛ն կը սպասեն ինծի, և երկու քայլ անդին է... Սիկառ մը կ'ուղէ՞ք: Ո՛չ, երբէք չէք ծխեր դուք:

— Երբէ՛ք:

— Այն ատեն, բարեկա՛մս, տխուրութիւն է ձենէ գաղտնիք պահել, քանի որ զիս այս առտու տեսաք: Եւ ապուշ բան մըն էր որ ինծի պատահեցաւ, ե՛ս ալ կ'ընդունիմ, որովհետեւ կատարեւապէս գիտեմ, մաքուր բան մը չէ՛, ո՛չ ալ խոհեմութիւն է, որ դործարանատէր մը պառկի իր դործաւորուհիներէն մէկուն հետ: Ասիկա միշտ ձախորդ կ'ըլլայ, այս կերպով է որ կը կորսուի տուն մը, և մինչեւ ցարդ, կ'երդնո՛ւմ ձեզի, բաւական արթուն եղած եմ որ անոնցմէ մէ՛կ հատին անգամ չեմ դպած: Կը տեսնէք ճշմարտութիւնները չեմ ծածկեր: Բայց, ի՛նչպէս ըսեմ, այս չաբաճճի խարտեաչ խոշոր աղջիկը կրակ ձգած է արիւնիս մէջ, մորթին ծայրերովը, զոր ինծի կը ցուցնէ, և իր խնդալու ձեւովը, կարծես թէ մէկը միշտ զինքը կը խողտեցնէր:

Առաջին անգամն էր որ Մաթիէօյի ասանկ խոստովանանք մը կ'ընէր, սովորաբար խօսքերուն մէջ պարկեշտ էր գինովներու նման, որոնք կը խորշին գինիին խօսքն ընելէ: Յորմէ յետէ Մարիանի հետ կարգուելով, Մաթիէօ իրեն քեռայր եղած էր, այնչափ կանոնաւոր կեանք վարող մէկը ճանչնար զայն, այնքան հաւատարիմ սրտի

տէր, իր ընտանիքին մէջ, որ անտարակոյս իրեն մտիկ ընելու ու իր խօսքերուն ծիծաղելու համար՝ դեռ պատրաստուած չէր նկատեր զայն: Վերջապէս ինքզինք կը վտանգէր, իր յաջողութիւններուն մէկ մտերիմն էր ան, ա'լ չէր ձգեր զինքը, կը սեղմէր, ականջին քաներ մը պատվելով, ձայնը քիչ մը ցածցնելով, իբր թէ ամբողջ պողոտան կրցած էր իմանալ իր ըսածները:

— Ա'լ եղաւ եղածը, կը տարակուսիք անշուշտ, առանց նախապէս իմ կողմէս կասկածուելու: Իոյորտիքս կը դառնար, զիս կը գրգռէր վերջապէս: Ինքնիրեն կըսէի «դո՛ւն, աղջիկս, ժամաւաճառ կըլլաս», մայթին վրայ բաւական կան ատանկներէ, որոնք կը հաւաքեմ, երբ իրենց պէտք ունենամ: Եւ սակայն ասիկա արգելք մը չէ՝ որ այս առտու, տեսաք դուք, իր վրայ ցատկեցի. և այս վայրկեանին ալ պիտի ըլլայ այդ բանը՝ որովհետեւ ինք հաւանութիւն տուաւ դալ զիս նորէն գտնել այս իրիկուն, իմ մէկ փոքրիկ խորշիս մէջ...: Տխմարութիւն մըն է, աւելի՛ դէշ...: Փայտ չենք: Ես, երբ կ'ըմբ մը տուփանքէն կը բռնուիմ, կը խենդենամ...: Եւ սակայն, խարտեաշ կիները դործիս չեն ի գար: Բայց ատ աղջիկը հետաքրքիր եմ զինքը տեսնելու անկողնին մէջ, Հէ՛, ի՞նչ կը խորհիք դուք այդ մասին: Զուարճալի՛ պէտք է ըլլայ:

Յետոյ, իբր թէ կարեւոր կէտ մը մոռցուած ըլլար,

— Հա՛, գիտէ՞ք, արդէն աղջիկ չէ որ: Տեղեկութիւն ունիմ, դեռ ասանդվեց տարու էր, կը պառկէր գինեվաճառին աչկերտին հետ, որ Մուանօներուն տունը վարձած էր, երեք պզտիկ սենեակներ, ուր մեծ ու պզտիկ իրարու վրայ կը դիզուէին...: Կոյս աղջիկները, ես համ չեմ առներ անոնցմէ, և արդէն պէտք ալ չէ՛, կո'թ է, կո'թ:

Մաթիէօ, որ քիչ մը նեղսրտած մտիկ կ'ընէր, մտքով ու մարմինով անհանգիստ եղած, պարզապէս հարցուց:

— Աղէ՛կ, հապա ձեր կի՞նը:

Յանկարծ Պօլէն կեցաւ մայթին վրայ, պահ մը չփոթած:

— Ի՞նչպէս, կի՞նս: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, կիսս մէջ խառնելով: Բնականաբար մեր տունն է, պիտի պանկի և ինծի սպասէ, ապահով ըլլալէ ետքը թէ՛ փոքրիկ Մօրիսին քունը տարեր է...: Կիսս պարկեշտ կին մըն է, սիրելի'ս, ի՞նչ կուզէք որ դեռ ըսեմ:

Եւ, վերսկսելով իր ընթացքը, հետզհետէ աւելի գործովոտ ու մտերիմ դառնալով, գինիներուն ու միսերուն թմրութեան տակ, որ, գիշերուան այդ ժամուն, բարիզեան մայթի օդէն, աւելի՛ կը թուէր ծանրանալ:

— Տեսնե՛նք, տեսնե՛նք, տղաքներ չե՛նք, մարդեր ե՛նք, զարմանալի՛ բան... Եւ կեանքը կեանք է, ես հոնկէ դուրս չե՛մ ելլեր... Կի՛նս... բայց աշխարհիս մէջ չիկայ մէկը, զոր իրմէ աւելի յարգեմ...: Երբ զինքը կին առի, դրամական տխուր տագնապներու մէջ, ձեզի՛ կը խոստովանիմ, ձեզի՛ միայն, որ զինքը չէի սիրեր, մարմնապէս ըսել կ'ուզեմ, կը հասկնաք միտքս:

Առանց կարծելու թէ յարգանքի պակաս մը գործած կ'ըլլամ իրեն, կը համարձակիմ ըսել թէ՛ իրօք չափազանց նիհար էր իմ ճաշակիս համար, այնքան նիհար որ՝ ինք ալ հասկցած ըլլալով, ամէն փորձ րաւ քիչ մը գիրնալու համար, բայց երբէք չի յաջողեցաւ: Միայն թէ, այնպէս չէ՞, կին մը չե՛ն առներ, զայն իր տիրուհին ընելու մտքով... Հիմա դո՛ւք ըսէք, ես իրեն հանդէպ կը տածեմ այն յարգանքը, զոր ընտանիքի հայր մը կ'ունենայ իր տղուն մօրը նկատմամբ: Ընտանեկան յարկը հո՛ն է, չե՛նք ազտոտեր զայն: Նիթէ ես չեմ կրնար իրեն հետ վարուիլ հաւատարիմ էրկան մը պէս, գէթ անո՛վ կրնամ չքմեղանալ որ՝ իրենց կիները գլխէ հանողներն չեմ: Երբ չեմ կրնար ամէն գիշեր զաւակ մը չինել իմինիս, եւ երբ պիտի կարմրէի խնդրել իրմէ խել մը հաճոյակատարութիւններ, յայտնապէս զինքը յարգե՛լ է այլուր երթալ գոհացնել գաղանը, երբ դժբաղդաբար ծոմապահութենէ կը տառապի մարդ, ինչպէս որ ես կը տառապիմ, հիւանդանալու աստիճան:

Կը խնդար, կը կարծէր թէ խիստ անբժօրէն կ'ըսէր իր ընտանիքին համար, այս փափուկ բաները:

— Եւ, յարեց Մաթիէօ, մեր քենին Դոսթանս այս աղւոր վարդապետութիւնը գիտէմ: Կը հաստատէ՞ զայն, ձեզի կը թողո՞ւ երթալ ուրիշ տեղ ինչպէս որ կ'ըսէք:

Ասոր վրայ Պօլէնի վառ գուարթութիւնը կրկնապատկուեցաւ:

— Ո՛չ, ո՛չ, ինծի խենդ բաներ ըսել մի՛ տաք: Ընդհակառակն, Գոսթանս, մեր ամուսնութեան առաջին ատենները խիստ նախաճոտ կ'երեւար: Ի՛նչ պատմութիւններ հնարեցի, գիտէ՞ք:

տէր, իր ընտանիքին մէջ, որ անտարակոյս իրեն մտիկ ընելու ու իր խօսքերուն ծիծաղելու համար՝ դեռ պատրաստուած չէր նկատեր զայն: Վերջապէս ինքզինք կը վտանգէր, իր յաջողութիւններուն մէկ մտերիմն էր ան, ա'լ չէր ձգեր ղինքը, կը սեղմէր, ականջին բաներ մը պատմելով, ձայնը քիչ մը ցածցնելով, իբր թէ ամբողջ պողոտան կրցած էր իմանալ իր ըսածները:

— Ա'լ եղաւ եղածը, կը տարակուսիք անշուշտ, առանց նախապէս իմ կողմէս կասկածուելու: Բոյորտիքս կը դառնար, զիս կը գրգռէր վերջապէս: Ինքնիրեն կըսէի «դո՛ւն, աղջի'կս, ժամավաճառ կըլլաս», մայթին վրայ բաւական կան ատանկներէ, որոնք կը հաւաքեմ, երբ իրենց պէտք ունենամ: Եւ սակայն ասիկա արգելք մը չէ՝ որ այս առտու, տեսաք դուք, իր վրայ ցատկեցի, և այս վայրկեանին ալ պիտի ըլլայ այդ բանը՝ որովհետեւ ինք հաւանութիւն տուաւ դալ զիս նորէն գտնել այս իրիկուն, իմ մէկ փոքրիկ խորչիս մէջ...: Տխմարութիւն մըն է, աւելի՛ գէշ...: Փայտ չենք: Ես, երբ կնոջ մը տուփանքէն կը բռնուիմ, կը խենդենամ...: Եւ սակայն, խարտեալ կիները գործիս չեն ի գար: Բայց ատ աղջիկը հետաքրքիր եմ զինքը տեսնելու անկողնին մէջ: Հէ՛, ի՞նչ կը խորհիք դուք այդ մասին: Զուարճալի՛ պէտք է ըլլայ:

Յետոյ, իբր թէ կարեւոր կէտ մը մոռցուած ըլլար:

— Հա՛, գիտէ՛ք, արդէն աղջիկ չէ որ: Տեղեկութիւն ունիմ, դեռ ասանդվեց տարու էր, կը պառկէր գինեվաճառին աշկերտին հետ, որ Մուանճներուն տունը վարձած էր, երեք պղտիկ սենեակներ, ուր մեծ ու պզտիկ իրարու վրայ կը դիզուին...: Կոյս աղջիկները, ես համ չեմ առներ անոնցմէ, և արդէն պէտք ալ չէ՛, կո'թ է, կո'թ:

Մաթիէօ, որ քիչ մը նեղարտած մտիկ կ'ընէր, մտքով ու մարմինով անհանգիստ եղած, պարզապէս հարցունց:

— Աղէ՛կ, հապա ձեր կի'նը:

Յանկարծ Պօլէն կեցաւ մայթին վրայ, պահ մը չփոթած:

— Ի՞նչ պէս, կի'նս: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, կի'նս մէջ խառնելով: Բնականաբար մեր տունն է, պիտի պառկի և ինծի սպասէ, ապա հով ըլլալէ ետքը թէ՛ փոքրիկ Մօրիսին քունը տարեր է...: Կի'նս պարկեշտ կի'ն մըն է, սիրելի'ս, ի՞նչ կ'ուզէք որ դեռ ըսեմ:

Եւ, վերսկսելով իր ընթացքը, հետզհետէ աւելի գորովոտ ու մտերիմ դառնալով, գինիներուն ու միսերուն թմրութեան տակ, որ, գիշերուան այդ ժամուն, բարիզեան մայթի օդէն, աւելի՛ կը թուէր ծանրանալ:

— Տեսնե'նք, տեսնե'նք, տղաքներ չե'նք, մարդեր ե'նք, զարմանալի՛ բան...: Եւ կեանքը կեանք է, ես հոնկէ դուրս չե'մ ելլեր...: Կի'նս...: Բայց աշխարհիս մէջ չիկայ մէկը, զոր իրմէ աւելի յարգեմ...: Երբ զինքը կին առի, դրամական տխուր տագնապներու մէջ, ձեզի՛ կը խոստովանիմ, ձեզի՛ միայն, որ զինքը չէի սիրեր, մարմնապէս ըսել կ'ուզեմ, կը հասկնաք միտքս:

Առանց կարծելու թէ յարգանքի պակաս մը գործած կ'ըլլամ իրեն՝ կը համարձակիմ ըսել թէ՛ իրօք չափազանց նիհար էր իմ ճաշակիս համար, այնքան նիհար որ՝ ինք ալ հասկցած ըլլալով, աւէն փորձ ըրաւ քիչ մը գիրնալու համար, բայց երբէք չի յաջողեցաւ: Միայն թէ, այնպէս չէ՛, կի'ն մը չե'ն առներ, զայն իր տիրուհին ընելու մտքով...: Հիմա դո՛ւք ըսէք, ես իրեն հանգէպ կը տածեմ այն յարգանքը, զոր ընտանիքի հայր մը կ'ուսնեայ իր տղուն մօրը նկատմամբ: Բնտանեկան յարկը հո'ն է, չե'նք աղտոտեր զայն: Եթէ ես չեմ կրնար իրեն հետ վարուիլ հաւատարիմ էրկան մը պէս, գէթ անո՛վ կրնամ չքմեղանալ որ՝ իրենց կի'ները գլխէ հանողներն չեմ: Երբ չեմ կրնար ամէն գիշեր զաւակ մը չլնել իմինիս, և երբ պիտի կարմրէի խնդրել իրմէ խել մը հաճոյակատարութիւններ, յայտնապէս զինքը յարգե'լ է այլուր երթալ գոհացնել գաղանը, երբ դժբաղդաբար ծովապահութենէ կը տառապի մարդ, ինչպէս որ ես կը տառապիմ, հիւանդանալու աստիճան:

Կը խնդար, կը կարծէր թէ խիստ անբժօրէն կ'ըսէր իր ընտանիքին համար, այս փափուկ բաները:

— Եւ, յարեց Մաթիէօ, մեր քեանին Դոսթանս այս աղւոր վարդապետութիւնը գիտէմ: Կը հաստատե՛ զայն, ձեզի կը թողո՛ւ երթալ ուրիշ տեղ ինչպէս որ կ'ըսէք:

Ասոր վրայ Պօլէնի վառ գուարթութիւնը կրկնապատկուեցաւ: — Ո՛հ, ո՛հ, ինծի խենդ բաներ ըսել մի՛ տաք: Ընդհակառակն, Գոթթանս, մեր ամուսնութեան առաջին ատենները խիստ ախանձոտ կ'երեւար: Ի՞նչ պատմութիւններ հնարեցի, գիտէ՛ք:

փախչելու և ես առանձին քանի մը երեկոյթներ ունենալու համար
Այսպէս, այդ շրջանին, կառուած էի, զիս կը յուսահատեցնէր ինչ
ուրիշ քան քիչ զբօսցնող էր, սիրելի պատուակաւ կինը: Անկողն
մէջ ոսկոր մը, բարեկամս: Առանց ոխի կ'ըսեմ ասիկա, և
կարծեր թէ՛ իր արժէքը կը պակսեցնեմ, որովհետեւ ատո՛վ ալ
հաստատուի թէ աշխարհի մէջ իրմէ աւելի պարկեշտ անձ
չկայ...: Յետոյ խելքը գլուխը եկաւ և կարծես թէ հասկցայ
ինքը քիչ մը կը թոյլատրէր անխուսափելին, երբեմն կը հաւատ
աչք գոցել: Այսպէս զիշեր մը գրեթէ զիս կոխեց իրեն ծանօթ
բէն տիկնոջ մը հետ և փափկանկատ գտնուեցաւ այդ մասին ին
երբէք բառ մը չըսելու:

Սակայն իր ծանօթներուն հետ յարաբերութիւններէս կը
բաւորուի, մինչդեռ, փողոցը, մայթին անձանթ աղջիկները, բնա
նաբար շատ հոգը չեն: Օրինակի համար, այսօրուան այդ աղջիկ
ինչ պիտի ըսէ կարծես ատոր: Ես չեմ սիրեր, այդ աղջիկը, կ'
նեմ զայն ու կը ձգեմ: Ասիկա, կնոջմէս այնքան հեռու, այնքան
ստոր մէկու մը վրայ է, որ զինքը չի կրնար հարուածել...
է ամէն բան ալ ըսել: Գոսթանս յանցանքներ ունի, օհ, մեծ
ցանքներ: Անչուշտ, բացարձակապէս վճռած եմ ես
կէտը, ինչպէս նաև ինքը, մենք մեր փոքրիկ Մօրիսով պիտի
Միայն, ա՛յ առտու: Երբեք իրմէ, իրօք ահաւելի է: Չէ՛ք
երեւակայել իր ձեռք ատած զգուշութիւնները, մարդուս
ուսմք կը պատճառեն:

Կը ծամծմէր սրկառը, և աւելի՛ կը մխացընէր, քանի՛
գառնար իր խոստովանանքը. նիւթը շատ վրանբաց էր, այնքան
որ իր արիւնը կ'եռար, կ'եփէր: Բայց իր ննջախորշի գաղտնիք
բէն ո՛չ մէկը ծածկեց, կէտ առ կէտ պատմելով բոլոր մանրամասն
նութիւնները: Մէկ խօսքով, ինքը ո՛չ մօլի մըն էր, ո՛չ ալ
մը. լոկ բնութեան սահմանին մէջ կ'ապրէր, միայն խոշոր
ժակներէ կը տառապէր, և միշտ անօթի կ'զգար ինքզինքը:
մանր զուարճութիւնները, այս յարատեւ քաղցը խաբելու
փոխարինումները, երբէք չէին կշտացներ զինքը: Գոսթանս
ինքը ալ իր ամուսնի պարտականութեան զիտակից էր, կը
լրացնէր զայն, իր էրիկը ձեռքէ չհանելու համար: Կը

հաճոյքին, ինքը ալ կը համակերպէր անոր, ջղայնութեամբ մը, իր
նրբին վիշտը կը ծածկէր երբեմն այս մարդէն, որուն կը զգար չը
յագեցած ու սրդողած ըլլալը, ամէն իր գիրկին մէջէն ելլելուն:
Միշտ տառապած էր իրմէ ասոր խտութենէն, ասոր անվերջ կատա
ղութենէն, և պարապ բան էր այնուհետեւ զաւակ ունենալէ խորշելը,
նենգութիւնները աւելի յոգնեցուցէ՛լ էին, խորտակիչ քաղցենի
պարկեշտ անկողիններուն մէջ բոլոր գործածուած նենգութիւնները,
և որոնց քիչօքի պակասը և յարաբերական վերապահումը՝ չեն արգիւր
որ չարաչար գործածութենէն, պատուական ամուսիններուն կէսը,
վերջապէս աստաւոր չը դառնար:

— Վերջապէս, օրերի՛ս, այս ամէնը աղւոր, բայց դուք ալ
գիտէք ինծի պէս որ՝ երեսուններկու տարու մարդ մը լոկ իր կնոջ
հետ ապրելու դատապարտուած, շուտով կը ձանձրանայ երբ իր
մօրթին տակ արիւն ունի. ասկէ զուտ հս դարձեալ պիտի բաւա
կանանայի սոսկ իմ կնոջմովս, պայմանով որ տոկուն ըլլայ ինքը,
միտը, լաւ, և կարենայի մխրճել մինչեւ... հո՛ն... Անցած գիշեր,
երեւակայեցէ՛ք...:

Շարունակեց պատմութիւնը քննկալին ականջն ի վար, չուն
ը բռնուած, խեղդուկ ու թասելով, իր խեղճ կնոջ վրայ բարեկա
մարար գթալով, որ կը կարծէր թէ իրօք անանկ էր:

— Ուրեմն, չէ՛. չէ՛, այնպէս չէ՛, սիրելի՛ս: Ես չար չեմ, երբէք
չեմ ուզեր զինքը ցուցնել, եւ մեծ հաճոյք կը զգամ երբ կը տես
նեմ որ խելացի է, կը սկօի աչք գոցիլ քիչ մը, անխուսափիլի պէտ
քան լաւ ըմբռնելով: Բաւական է որ դուրսը, մաքուր կերպով,
այնքան շատ սուղի նստելու, ըլլայ այդ բանը, և իրեն համար ինչ
լաւ կայ ասոր մէջ, ձեզի կը հարցնեմ: Բարեկամներէս մէկը պատ
ուական կին մը ունի, իմ ճանչցած կիներէս է՛ն ընտիրը, որ ինք
մանրաբերաբար կ'ըսէ իր էրկան. — «Գնա՛, գնա՛ բարեկամս, աւելի սի
րելիք բացարձակ ճշմարտութիւն է: Ես երբ գոհացում կը զգա
նեմ, ուրախ զուարթ ահրիկի մը պէս կը վերադառնամ տունս, և
փոքրիկ նուէր մըն ալ կը բերեմ Գոսթանսի, երջանիկ կըլլայ տունը,
երբ քեզ օրուան համար: Ամեն ոք այս կերպով կ'օգտուի, և գիտե

ցէք որ ասիկա լաւագոյն միջոց մըն է զաւակ բերել չտալու կնոջ, երբ աս չուզեր որ բերէ :

Այս վերջին պարբերութիւնը ղինք այնչափ խնդացուց որ քերէն արցունք եկաւ, ա'յնքան գոհ էր իր անձէն :

— Բայց, ըսաւ Մաթիէօ, չէ՞ք վախնար որ դուրսը ձեր տահաբար գտած աղուոր աղջիկներէն կը վաստկիք այդ զաւակայն ատեն ինչ վաստկած կ'ըլլաք, եթէ ասոնց հետ ալ նենգ թեամբ իյնաք ելլաք, ինչպէս ձեր կնոջ հետ :

Պօշէն հանդարտեցաւ, զարմացած այս առարկութեան վրա զոր բնաւ չէր նախատեսած :

— Կը նենգուի՞, կը նենգուի՞, այսինքն ինքզինք քիչ մը գոյգողը դարձեալ կրնայ զգուշութիւններ ընել : Եւ յետոյ այդ զուգահեռ աղջիկները բնաւ զաւակ չեն ունենար, յայտնի է : Եւ զէն, վճարումով չէ՞, թող իրենք մտածեն, արուեստին վտանգութիւնը նախատեսեն և ըստ այնմ վարուին... : Վերջապէս, սիրելի ինչպէս պիտի հասկցուի որ զաւակ մը շիներ էք իրենց, քանի ա'լ ուրիշ անգամ չես տեսներ ղիրենք, և նոյնիսկ ենթադրելով իրենց օր մըն ալ հանդիպիս և յղի մնացած գտնես ղիրենք, իրեն չեն կրնար ըսել թէ ո'ր պարոնէն մնացեր են յղի... : Զաւակ բայց աղջիկներուն հետ ատանկ բան չի պատահիր... :

Զուարթացած, ինքզինք նորէն շտկած, առանց ունէ խալթի, և գիշերային իր հաճոյքին համար առանց ունէ խղճահարթութեան, Գօմարթէն փողոցին մէկ տունին անկիւնը կանգ առաւ : Փողոցին մէկ տանը մէջ. դաւիթին խորը, քասանկ արկածներ համար, յատկապէս իրեն համար բնակ մը բռնած էր, որուն ընդ նալին յանձնած էր դոնապաուուհիի : Եւ իր գործաւորուն հետ մէկուն հետ իյնալէ չքաջուելով պարզապէս փամաղութիւն տուած էր աղուոր խարտեալ աղջկան : Բայթին վրայ, դուռին առջև

Հեռուէն Մաթիէօ ճանչցաւ Նօրինը, որ օդային կազի տների մը տակ կը կայնէր. անչաքժ կեցած էր հոն. բացգոյն չըջաղգեստով և իր աղուոր մագերը, իր կլոր գլխարկէն ինկած, այն թրթռուն նշոյլին մէջ ոսկեշող չէկ փայլ մը կը

Խիստ զրգուռած ճառագայթեց Պօշէն, երիտասարդին

քը թօթուեց ուժով մը, որուն տակ ծածկուած էր իր բոլոր տըռփանքը:

— Ի՛նչ ուրեմն, վաղը՛, սիրելի՛ս, գիշեր բարի:

— Դիտէ՛ք, կապիկի մը պէս չարածճճի՛ է: Հօրը կըսէ թէ՛ բարեկամութիւնի մը հետ թատրոն պիտի երթայ, ասով կրնայ դուրսերը մնալ մինչև առտուան ժամը մէկը:

Մաթիէօ մինակը մնաց մայթին վրայ. տեսաւ որ գործարանատէրը Նօրինի հետ կառադոււի մը տակ անյայտ եղաւ. անոր վերջին իօսքերը սակայն, իր միտքը բերին Մուանօ գործաւորին կերպարանքը. անգամ մըն ալ իր աչքին առջեւ կուգար, ձեռքերը ձաթուղած, աշխատանքէն, անհոգ ու մունջ կեցած՝ կիներու աշխատանոցին մէջ, երբ իր Էօֆրազի աղջիկը կշտամբանք կը լսէր, մինչդեռ միւսը, խոշոր խարսեալ աղջիկը, չարամտօրէն կը խնդար իրորոք աղքատին դաւակները կը բուսնին, զինուոր կամ պոռնիկ ըլլալու սահմանուած միտեր, անդին հայրը, տառապանքէն ինկած, ի՛նչ հոգը պիտի ըլլայ թէ՛ հովը ո՛ր աղէտի մէջ կը տանի կը ձգէ բոյնէն ինկած իր ձագերը:

Ժամը իննուկէս կը զարնէր, Մաթիէօ դեռ մէկ ժամէ աւելի ճամբայ ունէր Հիւսիսի կայարանը երթալու համար, ուստի չարտօրաց այլ պտոյտ ընողի մը պէս, պողոտաներուն գիծը բռնելով, կը սլքտար: Ինք ալ խիստ շատ կերած ու խման էր, իր ընդունած խոստովանանքները դեռ կը տզգային ականջներուն, և հուսկ յետոյ կը թմրեցնէին զինքը խուլ գինովութեամբ մը: Ձեռքերը կ'այրէին, բոցեր կ'անցնէին երեսին վրայէն: Եւ ի՛նչ գաղջ գիշեր մը, ելեկտրական լամպերէն հրդեհուած, կառքերու և հանրակառքերու անընդհատ դղրդումին մէջտեղ, զիրար հրմշտկող ամբոխին մռնչիւնովը տենդոտած պողատաներուն երկայնքը...: Դետ մըն էր հրավառ կեանքի, որ կը հոսէր մօտեցող գիշերուան մէջ, և ինքը, Մաթիէօ կը տարուէր, թաւալգլոր, այն մարդկեղէն շունչին մէջ որուն տաք փափաքին անցնիլը կը զգար իր վրայէն:

Եւ ահա իր խռով երազանքին մէջ իր ցեր կը վերսկսաւ. նախ ինքզինքը, վերստին գտաւ առտուն, Պօլէններուն տունը: Հայրն ու մայրը, խելօք մեղսակիցներու պէս կը համաձայնէին, երբ անդին իրենց փոքրիկ Մօրիսը, մէկ հատիկ տղան, այնքան դժգոհած, քանաբէին վրայ կը քնանար, մօմէ Յիսուսի մը պէս: Ու հիմա

կը տեսնէր Գօսթանսը, քնացող տղուն քով երթալէ վերջ, ան-
վայելչօրէն պառկած, յետոյ մինակը հսկելով ամուսնական ցուրտ
անկողնին մէջ, մինչեւ որ շատ ուշ ատեն իր էրիկը տուն վերա-
դառնար: Ինքը, որձը, որ կնոջը հաւանութեամբը կաթէ(?) կտրուած
էր, սյուրը կ'երթար անասնօրէն իր գրկանքը փոխարինելու և կնո-
ջը չուզած զաւակը՝ ուրիշի մը չինելու վտանգին կ'ենթարկէր ինք-
զինք: Երբ կինը կը կարծէր թէ իր էրկան հանդէպ ամէն կերպով
հաճոյակատար եղած էր, եթէ, էրիկը դարձեալ անօթի մնար ամուսնական նենգութեանց երեսէն, ա'լ կը պառկէր ասանկ ու կը
սպասէր այն գիշերները, երբ, պէտքէն ստիպուած, էրիկը կ'երթար
սերմը թափելու, հոն, ուր դիպուածը կամ հովը կը տանէր զինք: Գործարանը զերծ էր օր մը բաժան բաժան ըլլալու վտանգէն, Մօ-
րիս մինակը պիտի ժառանգէր տասնապատկուած միլիոններ, որ-
պէս զի ճարտարարուեստի իշխաններէն մէկը ըլլար ան: Գործերու
համար էր, առանց ո' և է բարքի ապականութեան, որ կը նեն-
գէին իրենք զգօնաբար: Երբ էրիկը կ'ուշանար լկտի կնկան մը
հետ, իր կինը աչք կը դոցէր: Եւ այդ կերպով էր որ դրամատէր
միջակորեարը, հին աղնուականութեան յաջորդած, իր օգտին կը
վերահաստատէր անդրանկութեան իրաւունքը, ինքը որ զայն ջըն-
ջած էր, մէկ հատիկ զաւկին կառչած, հակառակ ամէն բարոյա-
կանի և ամէն առողջութեան:

Ետոյ, Մաթիէօ իր ուշադրութիւնը դարձուց չրջուն վա-
ճառորդներու, որոնք, իրիկուան թերթի մը վերջին հրատարակու-
թիւնը պոռալով, Գռէտի Նասիօնալի հրապարակ հանած արժէ-
թղթերուն վիճականութիւնը կը ծանուցանէր: Եւ դարձեալ տեսաւ
յանկարծ Մօրանժները, իրենց ճաշարահին մէջ, երբ խոշոր բաղդի
երազներ կը տեսնային դարձեալ, երբ հաշուակալը պիտի պատկա-
նէր մեծ դրամատուներէն մէկուն, որոնք աւելի բարձր պաշտօն-
ներու կը մղեն արժանիքի տէր մարդերը: Այդ ընտանիքը, փառա-
մոլութենէ տանջուելով, կը դողար տակաւին իրենց աղջկան համար
որ չըլլայ թէ խեղճուկ պաշտօնեայի մը հետ ամուսնացնէին զայն,
բռնուելով այն անդիմադրելի տինդէն, որով ամէն մարդ պէտքը
կըզգայ սանդղամատ մըն ալ ցատկելու, դասակարգէ մը վեր
բարձրանալու, շնորհիւ այն տարակիւնութեան, որ յատուկ է քաղա-
քական հաւասարութիւն ու տնտեսական անհաւասարութիւն ունե-

ցող ռամկապետութեան մը: Ուրիշներուն պերճանքը՝ զտնոնք կը տոչորէր նախանձով, պարտքեր կ'ընէին հեռուէն ընդօրինակելու համար բարձր դասակարգին պերճութիւնները, և փառամով հպարտութեան այն յիմարութեան մէջ, մինչև իսկ իրենց բնական պարկեշտութիւնն ու բարութիւնն ալ կ'աւրէին: Եւ այդ ժամուն, Մաթիէօ կը տեսնէր այդ ընտանիքը, կանուխ պառկած, որովհետեւ անձանթ չէին իրեն Մօրանժի տնապահ սովորութիւնները, ո՛չ ալ չէլէրիի համակերպեալ ագահութիւնները, որ շարթուան մէջ վառելիք ձէթն անգամ կը խնայէր, որպէս զի կիրակիները, իշխանի պէս դուրս ելլել կարենային. կը տեսնէր Մօրանժը անկողնին մէջ, լոյսը վիռած, կաթոգին պլլուած, գրկակցութեան մը մէջ զիրար պաշտող լու էրիկ կնկան մը պէս, որ սակայն սոսկումով կը հակէ միշտ կարելի եղող մոռացումի մը հետեւանքներուն վրայ. տղան հո՛ն ալ սոսկում կ'ազդէր, ինչպէս գործարանատիրոջ տունին մէջ, որ չ'ուզեր ինչքի բաժանում. տղան, որուն աշխարհք գալը մահացու խոչնդոտ մը պիտի ըլլար, պիտի ետ ձգէր, պիտի արգիլէր դէպի այնքան փափաքուած հարստութեան վերելակումը: Պէտք է խարդախել, զարձնալ մեղմելսել, հաւատարիմ ամուսիններու անբեղուն խաղալիք, որոնք վճռած են լոկ անվտանգ գգուանքներով շատանալ, յետոյ, երբեմն ալ անխոհմտութեան մը հետեւանքով խիստ սոհանգիստ, օրերը համբելով, սպասելով դաշտանի շրջանին, որ լիովին պիտի ապահովցնէ զիրենք: Ռեն ալ չէր քնանար, յարկարածին միւս ծայրը, դեռ սարսուռը կը կրէր այն ցերեկոյթին, ուր զինքը տարած էր Պառոնուհի տը Լօվիք: Ռեն ջղայնացած էր, գրգռուած էր զինքը պագնող այն ազուր տիկնոջմէն, կ'երագէ՛ր արդէն մեծահարուս որ էրիկը, զոր իր ծնողքը կը խոստանային իրեն, եթէ փոքր եղբայր մը կամ քուրիկ մըն ալ չր տային իրեն:

Համախմբում մը խափանեց Մաթիէօյի անցքը, տեսաւ որ Թատրոնի մը առջեւ, գիշերը ներկայացում մը կը տրուէր: Վրանբաց զաւեշտախաղերու Թատրոն մըն էր, որ կը համարձակէր ազդագրել իր աստղը, երկայն չէկ աղջիկ մը, որուն պատկերը կը փակցընէր պատերուն վրայ, բնականէն կրկին մեծութեամբ, և այս անգամ, արտակարգօրէն խորհրդապաշտութեամբ մը, ամուլ տափաժութեան մերկ ու տափակ կոյսը կը պատկերացնէր, ժանտ ու

գռեհիկ խոշոր շուշան մը, որ անցորդները կը հաւաքէր իր շուրջը։
Կեղծ խորհրդածութիւններ լսեց, միտքը ինկաւ որ Սէկէնները,
Սանթէռի հետ, այդ թատրոնը կը գտնուէին, զուարթանալով այդ
այնքան ապուշ թատերախաղով, որ, հասարակութիւնը, առջի օրը
փորձի միջոցին քիչ մնացեր էր որ նստարանները կոտրտէր առանց
ո՛ր և է խղճի խայթի։ Անդին, տ'Անդէն պողոտային հիւրանոցին մէջ,
Սէլէսթ տակաւին նոր պառկեցուցեր էր Կասթօնը և Լիւսին, և
շուտ մը վար իջած էր խոհանոցը, ուր իրեն կը սպասէր տիկին
Մընու, իր մէկ բարեկամուհին, մանրավաճառուհի մը, որ մօտերը
կ'աշխատէր։ Կասթօն կը քնանար, անարատ զինի խմած էր՝
Լիւսի, որուն փորը դեռ շատ կը ցաւէր, վախէն կը դողար, չէր
հասարակեր Սէլէսթը կանչել, որովհետեւ զինքը կը տանջէր, եթէ
մօքէն անցընէր անհանգիստ ընել զայն։ Եւ, առտուան ժամը եր-
կուքին միջոցները, երբ Սէկէնները, Սանթէռի երկվեցեակ մը ոստ-
րէ հրամցընելէ ետքը, ժուռ դառնային, հետեւին պիտի բերէին
սեռային մոլուցքը պիղծ ու բորբոք թատրոնին և գիշերային ճա-
շարանին, ուր աղջիկներ պիտի հրմշտկած ըլլային անձնատուր նորա-
ձեւութեամբ ապականուած բոլոր կարիքներուն մոլութեան ապուշ ու
չինծու գրականութեան մը երեսէն ըղբղին խանգարուած, անկո-
ղին պիտի մտնէին, այնպէս որ, այդ երկուքին մեղմխանքներուն
վրայ կը բարդուէր նաեւ շքեղօրէն փնտռուած թերութիւն մը,
կամաւոր յուսատեսութեան մը հետ խառնուած։

Զաւակ ունենալը ոճրագործութիւնը մը կ'ըլլար, անբեղուն
ստեղծանքը աշխարհի կողմէն մաղթուած նպատակն էր։ Գործողու-
թեան ամէն կերպերը, բայց առանց զաւկի, և ցոփութիւնը՝ ու-
սուցուած շնութիւնը՝ ճակատագրական։ Մինչդեռ Սանթէռ պիտի
երթար հանդարտիկ մը պառկիլ մինակը, սպասելով իր ժամուան,
պարը վարելով, կայտառ խոհեմի մը պէս, որ ինքզինքը կը հոգայ՝

Եւ, իբրեւ եզրակացութիւն իր անցուցած օրուան, ամենէն
աւելի Մաթիէօյի աչքին զարկաւ մեղմխանքը, ամէն տեղ մեղ-
մխանքը, այն բոլոր մարդերուն տունը, ուր օտք դրած էր առ-
տուընէ ի վեր։ Ամէն զինքը չրջապատողները, բոլոր անոնք, զորս
կը ճանչնար, կը մերժէին կենագործել. մեղմխանքով կը վար-
ուէին, զաւակ չունենալու համար, կամաւորապէս, յամառօրէն։

շահու կամ հաճոյքի եսական մանրակրկիտ հաշիւներով։ Այն պահուն, Մաթիէօ, կամաւոր զսպումի երեք պարագաներ կ'ստուգէր հոն, երեք միջավայրեր, և երեքի'ն մէջ ալ, նոյն տարամերժումը, տարբեր պատճառներու համար։ Եւ թէ և արդէն գիտէր այդ բաները, սակայն և այնպէս իրեն համար անակնկալ մըն էր տեսնել զանոնք այսպէս հաւաքուիլ, ամփոփուիլ, այդ յայտնի ուժով, մեծ վրդովում մըն ալ էր, մինչեւ այդ օրը իր ունեցած հաւատքին խախտումը, տարակոյս մը՝ կեանքին, պարտականութեան և երջանկութեան վրայ, որոնց նկատմամբ ինք զեռ նոյն առտուն ունէր իր սեփական ընթանումները։

Կանգ առաւ. լայն շունչ մը քաշեց, ինքզինք ժողվել ուզեց, թօթուել վրայէն գինովութիւնը, որ երթալով կ'աւելնար ու կը նեղէր զինք։ Օրէրան անցաւ, Տրուօ քառուղին կը հասնէր, և արդէն գիշերուան այս ժամուն, այս հրաւառ պողոտաներէն չէ՞ր որ կուգար իրեն այն սաստիկ տենդը։ Ճաշարաններուն սրահները դեռ կը պլպլային, սրճարանները կը հրդեհէին խճուղին, և իրենց դատաւանները՝ կը խափանէին մայթերը յաճախորդներուն խռնումէն։

Ամբողջ Բարիզը կարծես թէ հոն իջած էր, վայելելու համար հեշտալի երեկոյթը, հոն սլքտալով, այնքան խառնամբօխ բազմութեամբ մը որ՝ շարունակ իրարու կը քսուէին մարմինները, շունչերու գաղջութեան մէջ։ Զոյգերը կը տնտնային գոհարավաճառներու շողշողուն խանութներուն առջև։ Միջակորեար ընտանիքներ կը խռնէին, ելեկտրական լամպարներու լուսաշող կամարներուն տակ, երգեցիկ սրճարաններու մէջ, զաւեշտներու և մերկամարմիններկայացումներու խոստմնալիյ խոշոր ծանուցումներով։ Հարիւրներով կնիկներ, մէկ տողի վրայ շարուած, իրենց կիսազգեստները ձգած ետեւէին, կըսպասէին որ մարդիկ թեւերնին մտնէին, կամ իրենք ի վերջոյ կը մտնէին անոնց թեւը, փսփսուքներով ու գրաւիլ ծիծաղներով։ Կնորս մարդերը կ'արհամարհէին զիրենք. անոնք արկած փնտռողներ էին, պարկեշտ մոլորած կիներ կը փնտռէին, փոքրիկ քաղքենի կիներ կամ անձնատուր եղող գործաւորուհին, որ կը հետապնդէ չէկ կամ թուխ պարոն մը կռնակի ետեւէն թութովելով բոցավառող խօսքեր։ Օրինաւոր կամ ապօրինի կենակցողներ, արդէն տարիքնին առած, հինցած էրիկկնիկներ. դիպուածի-

սիրահարներ, բաց կառքերու մէջ կը թաւալէին, զիմելով դէպի մօտակայ ննջախորշ մը, էրիկ մարդը լուռ, կինը կէս մը երկնցած, երազոտ դէմքով, յանկարծական մթութեան մը կամ աճող պայծառութեան մը փոփոխ պատկերներուն մէջ տեղ: Եւ այսպէս, այս մարդկեւէն գետը, կը հոսէր ըստ ըստ բոցանշոյլ տուններուն մէջէն, ամբոխին ժխորին ու փողոցներուն մռնչիւնին մէջ, հասարակաց ծովու մը պէս, ուր շուտով կ'երթային կորսուիլ ամէնքը, իրենց սպասող գիշերը, անկողինը, ուր պիտի պառկէին ամէնքը, վերջնական գրկախառնումը, ուր ամէնքը պիտի քնանային:

Մաթիէօ քալել սկսած էր նորէն, հոսանքին տեղի տալով և ուրիշներուն հետ ինք ալ տարուելով, ցերեկուան գրգռումներէն, բարձրէն ու ընկերային միջավայրէն առաջ եկած միեւնոյն տաք տենդովը: Եւ ամուսնական կեղծարարները՝ լոկ Պոլէնները, Մօրանները, Մէկէնները չէ'ին, ասոնց հետ ամբողջ Բարիզ կը նենգէր: Կանխամտածուած տարամերժանքը, օրէնքով հաստատուած, կը ճարակէր ամբոխին մէջ, կ'ընդարձակուէր, կը բռնէր պողոտաները, մօտիկ փողոցները, թաղերը, անհուն քաղաքը: Մութը կոխելուն պէս, Բարիզի բորբոքուն հրապարակը, կատաղի կռիւէն, ցերեկուան տաժանքոտ աշխատանքէն եռացած, ալ քարքրուտ դաշտ մըն էր, կրացած, ուր սերմը կը չորնար, փողոցը պարապ ցանուած, հունձքը սաստիկ ատող սերմը: Այդ կամաւոր արգասաւորութիւնը, ամէն ինչ զայն կը բացատրէր, զա'յն կ'ազդակէր ու կը հրապարակէր յաղթական լիտութեամբ մը: Ալքօլի շունչ մը դուրս կը հոսէր ճաշարաններէն ու սրճարաններէն, և կը մայէր մարդիկը, կ'աւրէր կիները, տղան սաղմին մէջ կը թունաւորէր: Աղջիկները, որոնք կիսազգեստնին գետինը կը քսէին, չարունակ փչող հովին դէմ, կրկին պատահներ ներս նետելէ դատ մտմտութեամբ մը չունէին, ստիկա, յետոյ անիկա: յետոյ ուրիշ մը, շուտ շուտ կը պարպէին արդու զարդի դոյլերը, կեղտոտ, ցեխոտած կեանք, որ կոյանոցը կ'երթար: Մայթին բոլոր բազմութիւնը, բոլոր բոզերը զօր մէկ ժամուան տուփանքը, թափոնէն ելլելէն ետքը, զբօսավայրերուն մէջ կը ժողովէր, պլլուող ու վճարուող բոլոր միսը, որ պերճ մոլութեան սնդուսին կամ մութ սենեակներու աղտեղութեանը մէջ կ'երթայ յագեցնաս, կեանքը կը

սպաններ ու զայն խայտառակօրէն կը թքնէր առուի ցեխին մէջ։ Եւ մեղմեխանքներէ՛ն աւելի տիեզերական ուսուցում չկար, բոզութիւնը՝ դաստիարակուհի՛ն էր սպանութեան, սերմերը՝ հալածանքի ու փճացումի մատնուած, զանոնք վնասաբեր գազաններու պէս ջարդելը՝ սովորութիւն դարձած, իբր թէ՛ ատոնց աշխարհ գալէն՝ պիտի ապականէր կեանքը։ Յետոյ, ամէն իրիկուան այս Բարիզին մէջ, դէպի անարգասաբեր զուգաւորումի ճամբան բռնող դասը՝ օգտակար կ'ըլլար. բազմամուտ զո՛յգն էր ան, գրական ջղայնութենէ բռնուած, ծայրայեղ կարծիքներու շաղկրատ մը, որ իր նրբացման հարկը կը վճարէր, գործէն խոյս տալով. բարձր ճարտարարուեստի զոյգն էր ան, բարձր առեւտուրի, որ իր գիշերներուն տոմարը կը բռնէր, իր ընթացիկ հաշիւներուն տոմարին պէս, ինք իր վրայ հսկելով որ հաշուեկշիռը՝ միշտ զրոյով հաստատուէր. ազատական դաւանանքներու զոյգն էր ան, ինչպէս նաեւ միջին դասակարգերունը, փաստաբանէն, բժիշկէն, երկրաչափէն ետքը՝ փոքրիկ վաճառականը, փոքրիկ պաշտօնեան, որոնք իրենց զգուշաւորութիւնները կը կրկնապատկէին, քանի՛ աւելի վայրագ դառնար սնապարծութեան ու դրամի պայքարը, նոյնիսկ գործաւոր զոյգն էր, որ վերէն տրուած օրինակէն ապականէր, ամէն օր աւելի հմուտ դարձած՝ ամէնը կոյանոցը տանել ձգելու կիրառութեանը մէջ, հաճոյքին ուրախութեանը համար։ Բոպէ՛ մըն ալ, և ահա, երբ ժամացոյցը կէս գիշեր դարնէր, զաւկին սպառնալիքը՝ պիտի ահուգողի մատնէր Բարիզը։ Ոյրերը՝ ա՛լ չէին ուղեր զաւակ չինել, ո՛չ ալ կիները կ'ուզէին որ զաւակ չինուէր իրենց։ Նոյնիսկ տուփուհիները, կիրքի զառանցանքին, մէջտեղ, խնամով կը հսկէին որ չըլլայ թէ յզի մնային։ Եթէ յանկարծ կարելի ըլլար բանալ բոլոր ննջախորշերը, բոլորն ալ գրեթէ ամուլ պիտի դնուէր, շուայտանքի, փառամոլութեան ու ամբարտաւանութեան երեսէն, թէ՛ պարկեշտ մարդերուն ննջախորշերը, և թէ՛ ուրիշներունը, անա՛նկ ապականութեան մը մէջ, որ գձուձ հաշիւները՝ գեղեցիկ զգացումներու կը փոխակերպէր, ետամոլութիւնը՝ խոհական իմաստութեան, վատութիւնն ալ՝ ընկերային պարկեշտութեան մէջ տաքելու։ Եւ հոն էր Բարիզը՝ որ մեռելի կ'ուզէր, կեանքի բոլոր փրփանքը՝ Բարիզի մէկ գիշերուան մէջ

կորսուած սերմի ալիքը՝ շեղած իր ճշգրիտ կիրառութենէն, օայա-
յատակին վրայ ինկած, ուր բան մը չէր բուսներ, վերջապէս Բա-
րիզը գէշ ցանուած, չ'արտադրեր մեծ ու առողջ հունձքը զոր
պէտք է արտադրէր:

Մաթիէօյի մէջ յիշատակ մը արթնցաւ, այն աշխարհակալին
խօսքը, որ ճակատամարտի մը իրիկունը, դիակներով ծածկուած
դաշտին մէջ, ըսած էր թէ՝ Բարիզի մէկ գիշերը կը բաւէր դար-
մանելու այս ամէնը: Բարիզ ուրեմն ա'լ չէ՛ր ուզեր լեցրնել
մարդկեղէն միսին մէջ գնտահներուն բացած ծակերը: Մինչդեռ
զինեալ խաղաղութիւնը հարիւրներով միլիոններ կը լափէ, Պրան-
սան տարուէ տարի մեծ ճակատամարտ մը կը կորսնցնէ, չը չինե-
լով հարիւր հազար զաւակներ, զորս կը մերժէ չինել: Եւ կը խոր-
հէր նսեւ զօրանոցներուն անկողիներուն վրայ, ուր առանձին կը
քնանան, անարգասաւոր ու միջավայրէն ապակտանած, չորս հա-
զիւր հազար երիտասարդներ, է'ն հուժկուները, ցեղին ծաղիկը,
մինչդեռ, իրենց ցուրտ անկողիներուն մէջ, մեծ թիւով ազդիկ-
ներ, որ դրամօժիտ չունին, կ'ըսպասեն էրկան, որ գալիք չունի,
և կամ, խիստ ուշ պիտի գայ, արդէն բանը լմնցած, աւրուած, և
քաղմաթիւ ընտանիք մը պահելու անկարող:

Մաթիէօ, երեսները կրակներու մէջ, քնորէն նայեցաւ չուրջը:
Մօնմարթրի կառուղին հասած էր, պողոտաներու զիծին այս է'ն
գլորդուն ու է'ն վստանգաւոր ամբոխային յորձանքին մէջ: Ա'յն աս-
տիճան խռնած էր հոն ամբոխը, որ ստիպուեցաւ պահ մը կենալ,
Փօպուր-Մօնմարթրի փողոցը, դեռ չէի բռնած, ուրկէ երթալ կ'ու-
զէր, անկէց ալ փողոցներուն մէջէն, Հիւսիսի կայարանը երթալու
համար:

Եւ ինքը, կենդանի ու ստուար զանգուածէ մը սեղմուելով,
հրհրուելով, քշուեցաւ տարուեցաւ հոն կեցող կիներու չուկային մէջ,
որոնք, ամուլ գիշերուան համար յարածուն, զգլխեցուցիչ գլու-
ղումն էին համակ: Երբեմն այդ բանին վրայ խորհր էր բայց
երբէք ա'յդքան վրդովիչ նեղութիւն չէր զգացեր ներսի դին,
ստաբերելով սերմերու այն ահագին քանակութիւնը զոր պէտք է
տօթողնէր անցնող հովին, դեռ հա'տ մը չը ծլած: Միլիոններով
հատիկներ ու հաւկիթներ կը հոսէին աշխարհի երակներուն մէջ,

անսահման առատութիւն մը, բեղմնաւոր հեղեղ մը, որ իր վազ-
քին մէջ կ'ողողէր ամբողջ գործարանաւոր նիւթը: Կարծես թէ՝
կանխատես ընութիւնը, անսպառելի առատաձեռնութեամբ մը նա-
խատեսած էր որ տունկերուն ու էակներուն սեր՛ը պէտք էր յոր-
դէր, բաւելու համար: Արեւը կը չորցնէ հատիկը, չափազանց խո-
նաւութիւնը կը փտտեցնէ զայն: Փոթորիկ մը կ'աւելէ կը տանի
ձուկի հաւկիթներու ա՛րողջ խումբեր, ուժգին մորիկ մը կը փլցնէ
բոյները, կ'ոչնչացնէ ամբողջ գարնան մը կենսաբերութիւնը: Մարդ
իր ա՛նէն մէկ քայլափոխին, տիեզերքներ կը ճզմէ, անհունօրէն
փոքրիկներու անթիւ ժողովուրդի մը փթթումը կ'արգիլէ: Էռ-
թիւներու զարհուրելի վատնո՛ւմն է անհկա, որուն կրնայ հաւա-
սարիւ լո՛կ ծննդագործ փոշիին զարհուրելի գեղխութիւնը, որ հողն
ու ջուրերը վեր կը հանէ, օդերուն մէջ կը թռչի, արեւին արգա-
սաբեր ջերմութեանը տակ: Եւ ամէն աւերուած էութիւն՝ կը դառ-
նայ նորէն կեանք կ'ըլլայ, նոր եռուզեռով մը կը խմորուի, էակ-
ներու նոր վերածնունդով մը կը փթթի, յաւերժօրէն: Բայց մարդը
միայն կ'ուզէ փճացումը, կ'որոճայ ու կը գործադրէ զայն,
եսասէր նպատակով մը, լո՛կ ինք իր ուրախութեան համար,
ի՛նք է լոկ որ իր օգտին համար կը ճգնի պղտիկցնել
ստեղծագործութիւնը, կը ջանայ զայն զեղչել, նո՛յն իսկ կա-
սեցնել զայն, և, իրմէ ծնած տեսակը սահմանափակել, լո՛կ իր
վայելքը չատցնելու համար: Եթէ փոթորիկը կ'առնէ կը տանի ա-
ւազներուն վրայ դրուած հաւկիթները, եթէ մորիկը՝ բոյները կը
քանդէ, ճիւղերը կոտրելով. մարդն է միայն, որ կամաւորապէս
կը պղծէ ու կ'աւետէ մարդուն սերմը, անէութեան ճիւղադային
ճաշակով մը, այսինքն, գործարանի գալարումի սեւ հեշտանքին
սիրոյն, որուն պաշտօնը կը ջնջէ: Ոճի՛ր կայ, անասնութիւն ալ
կայ, և ի՛նչ հզօր ու մեծ երազ է, երբ ամբողջ ծնելիք մարդկու-
թիւնը ընդունուի, օգտակար դառնայ, լեցնէ ընդարձակ աշխարհը,
ուր ամբողջ ցամաքներ գրեթէ ամայի մնացած են մինչև այժօր: Պիտի
ըլլայ երբեք չափէն աւելի կեանք, միթէ կարելի եղածին չափ
աւելի կեանք՝ նոյնչափ ալ աւելի ուժ մը չէ՞, աւելի հարստու-
թիւն մը չէ՞, աւելի երջանկութիւն մը չէ՞: Բոլոր երկրագունդը՝
յղի է անով, իր ընդերքները՝ ուռած, կը սարսուռն ինչպէս յղի

կնոջ մը արգանդը: Հոյզէն կը ճաթի ան, շարունակ ծնունդ տալով ապագային, տիեզերական և եղբայրական ժողովուրդին, զորս ծնելու համար հազար տարիներ պէտք են իրեն: Հաւատքն է ամէն ծնածի, ամէն մեծցողի վրայ, մարդկային երջանիկ, ուժեղ բարգաւաճման համար ազատօրէն գործող, բոլոր ստեղծիչ զօրութիւններու վրայ դրուած յոյսն է, կեանքին խանդակաթ սէ'րն է որ՝ պահուած, արգասաւորուած բոլոր հունտերուն բնապաշտ մաղթանքը կը կազմէ, և որ մահը կ'ընդունի միայն, որովհետեւ ան՝ վերանորոգումը մըն է լոկ, խմոր մը, դարձեալ կեանք է, և նոյն իսկ՝ կեանքն է ան:

Բայց, տափանքով զեղուն տաք հովը, որ Մաթիէոյի երեսին վրայէն կ'անցնէր, յանկարծ յիշեցուց իրեն Սէրաֆինի պատկերը: Աչքերուն ու շրթունքներուն միևնոյն բորբոքումը կ'զգար, ինչ որ Մօրաժներու տունը զգացած էր, երբ այդ կինը, իր հոտովը, իրեն վրայ ծռած էր:

Անշուշտ յանգէտս, մարմնովին առած տարած էր ղինքը, որովհետեւ գիշերուան իր յարաճուն խռովանքը, ճաշարանին իր դիտովութիւնը, Պօլէնի խոստովանութեանց գրգռումը, և դէպի ամուլ գիշերուան մը հեշտանքը դիմող այդ ամբոխին՝ իրեն աղղած տարակոյսը, այս ամէնը կը յանգէր արթնցնելու այս կինը որ, ճամբուն մէջ տեղը, իր դիմացը կանգնած, ծիծղուն, հրապուրիչ, դարձեալ ինքզինք կ'ընծայէր: Երբէք ա'յնքան դժուար մարտնչումի չէր ենթարկուած, առտունէ ի վեր իր բանավարութեան ուղղուած յարձակումներուն ներքեւ, ա'լ չէր գիտեր թէ ո՛ւր էր իմաստութիւնը, ո՛ւր էր ճշմարտութիւնը, և շուարած կը կենար, միջավայրի հրատապ ստիպումներուն մէջ տեղ, այս Բարիզի մէջ, որ եսասէր վայելքի կրօնքին՝ պատարագ կը մատուցանէր: Միթէ Պօլէնները, Մօրաժները, Սէկէնները իրաւունք չունէին, երբ գործողութեան հրճուանքը միայն կը դաւանէին, և երբ կը գանգէին ու կը դողային զաւկէն: Թո՛ղ որ ամէն մարդ ալ անոնց պէս կընէր, ամբողջ անհուն քաղաքը՝ անարգասաւոր ըլլալ կ'ուզէր: Ատկէ կը խախտէր իր հաւատքը, կը վախնար որ չըլլայ թէ միշտ չեւ այն ատեն խաբուած մըն էր ինքը: Ամեն մարդու ըրածը չընել անտարակոյս ամօրտապան յամառութիւն մըն էր լոկ: Եւ իր առ-

չեւ, Ալերաֆինը կը տեսներ, չքեղ, չէկ մաղերովը, բուրումնաւէտ ծղիներովը, որ իրեն կը խոստանային անծանօթ հեշտանքներ, առանց վտանգելու և առանց խղճի խայթի:

Յետոյ, գրպանին մէջ ղգաց իր ամսական երեք հարիւր ֆրանքը, զոր կը տանէր: Երեք հարիւր ֆրանգ՝ ամբողջ ամսուան մը հաւար, երբ ինք արդէն ունէր թեթիւ պարտքեր, և հազիւ Մարիանի ժապաւէն մը, և պղտիկներուն շաքարեղէններ գնելու չափ ստակ: Եւ Մօրանժները մէկդի դնելով, միւս երկու տունները, Պոլէններն ու Սէկէնները հարուստ էին, այնչափ հարստութիւն մը, զոր սիրտցաւով պատկերացուց իր առջեւ:

Դարձեալ տեսաւ գոռուն գործարանը, որ իր սեւ չէնքերով կը ծածկէր մեծալայն գետին մը. գործաւորներու ամբողջ ժողովուրդ մը, որոնք կը տասնապատկէին գործատիրոջ հարստութիւնը, որ կը բնակէր հոյակապ տաղաւարի մը մէջ, և որուն մէկհատիկ որդին, մօրը քաջարթուն աչքերուն առջեւ, կը մեծնար երազուած վեհապետութեան համար: Դարձեալ տեսաւ տ'Անդէն պողոտային մեծափարթամ ապարանքը, գաւիթը, հոյակապ սանդուղը, առաջին յարկին հրաշալիքներով խճողուած ընդարձակ սրահը, խոշոր հարստութեան բոլոր այս նրբացած ու չքեղ հանդերձանքը, որ կենցաղասէր ընտանիքին դիւրակեցութիւնը կը պատմէին. օտիտը, զոր իրենց աղջկանը պիտի տային, բարձր դիրքը զոր պիտի գնէին իրենց տղուն համար: Իսկ ինքը, Մաթիէօ, մերկ, ձեռքերը պարապ, բա՛ն մը չունէր, ո՛չ իսկ քար մը, զաչտի մը ծայրը, անտարակոյս բա՛ն մըն ալ չպիտի ունենար երբէք. ո՛չ բանւորներով վխտացող գործարան, ո՛չ ալ իր գոռոզ ճակատը աշտարակող ապարանք մը: Ու ի՛նք էր անխոհմը, միւս երկուքն էին իմաստունները. ինք՝ անկարգ, անկանխատես իր աղքատութեան մէջ, զօր յօժարակամ կը ծանրացընէր իր խուժը մը շաւակներովը, կարծես թէ ուխտած ըլլար յարդին վրայ մեռնելու, իր թշուառներու հօտին հետ, մինչդեռ միւս երկուքը, որոնք կըրնային բազմանդամ ընտանիքի մը պերճանքը վայելել, սակայն գերազոյն նախազգուշութեամբ մը, արհամարհելով կեանքը, լո՛կ երջանիկներ ծնիլ ու ժառանգ թողուլ ուզելով, բա՛ն մը չէին ընէր: Արդարեւ, անոնց քո՛վ էր ճշմարտութիւնը, պարզ ողջմտու-

Թիւնը, մինչդեռ ինքը կը սկսէր ինքզինք արհամարհել, ինք իր աչքէն ինկած, վախնալով որ մի՛ գուցէ մինչեւ այդ օրը՝ նենգ և ապուշ խաբէութեան մը զոհը եղած ըլլար:

Դարձեալ իր աչքին առջեւ եկաւ Սէրաֆինի պատկերը, ճիշդ ինքը, անդիմադրելիօրէն տուփոտ ուժով մը կը թախանձէր: Իրեն հետ պիտի համարձակէր մեղմեսիւն, խելօք պիտի կենար: Ուստի փոքրիկ սարսուռ մը զգաց, երբ իրեն երեւցաւ Հիւսիսի կայարանին փողփողումը, կայարաններու մուտքերուն հրմշտուքներուն մէջ տեղ, ուր դարձեալ կը գտնէր տենդոտած ամբօխներու կատղած ութիւնը: Ասդին, Մարիանը կար, և երբ այս հնոցէն վերադառնար ինք, էնի զաւակ մըն ալ պիտի ունենար, պարկուտ, անխուսափելի գրկապնդումով մը: Ուրիշ զաւակ մըն ալ, հինգերորդ մը, զուտ խենդութիւնը, ուղուած, ընդունուած, արժանաւոր կործանումը: Եւ քանի որ չորս հատը կար արդէն, Պութան ինք պիտի ըսէր. «Հաշիւը գտա՛ւ»: Ուրեմն ինչո՞ւ յամառիլ կենալ մօլորութեան մէջ. ինչո՞ւ, այս գիշերը, չընել ինչպէս կ'ընէր Պօլէն, որ չարածճի մըն էր: Մինչդեռ կինը կը սպասէր իրեն հանդարտօրէն, ինքը, կայտառ խելացի մը, Նօրինի հետ էր, առանց ո՛ր և է հետեւանքէ վախնալու: Հաճոյքին կրօ՛նը միայն կրնար ըլլալ ամեօնաբարին: Ու Սէրաֆին նոյն իսկ մարմնացումը կ'ըլլար անարգաւանդ գիշերի՛ն վրայ խուժող այս հուրքոտ քաղաքին, իբրեւ հաճոյքին փոխարէն հաճոյքին յաղթական հրաւէրը, անկանոն ու տասնապատկուած զգայութեան մարդասպան ուրախութեանը մէջ, որ զաւակը կը սպաննէ:

Ուստի, ա՛լ չգիմացաւ, խենդի պէս ետ դարձաւ, նորէն իջաւ պողոտաներուն կողմը: Յանկարծական յիմարութիւն մը, այս կնոջ խօլ տուփանքը կը յաղթէր իրեն: Մարմինը կ'այրէր, քանի՛ կը մտածէր որ՝ այս սատանայական նենգութիւններուն խելամուտ պիտի ըլլար, ինք ալ և թէ՛ անոր գրկապնդումներուն ամբօլութեանը մէջ իր անդամները պիտի թուլնային: Դաժան, հոյակապ վիճակի մը պէս կը ցցուէր էնի, որ մոլեգին վայելքներու գաղտնիքներ գիտէր, մարդիկներուն մէջ հոսեցնելով իր չէկ վարսերուն, իր չէկ ու խոշոր մարմինն կախարդանքը, որուն հո՛տը լոկ կը նուաճէր զինքը: Եւ էնի կը սպասէր իրեն ընտրել հաճած գիշերը:

ինքզինք կ'ընծայէր իր անխռով ժպտանքով, լո՛կ մը մնար իրեն երթալ Մօրինեան փողոցը, դուռը դարնել լուռ հիւրանոցին, որ մեծ ննջախորշի գաղտնապահութեան մը դրոշմը կը կրէր։ Յանկարծ յիշեց փոքրիկ սրահիկը, առանց երեւցող պատուհանի, գերեզմանի մը պէս խուլ ու խորունկ, զոր մէ՛կ անգամ միայն տեսած էր, օր ցերեկով վառուող երկու աշտանակներու տասը մոմերովը տաքցած ։

Դիլիսի պտոյտ մըն ալ աւելցաւ և նորէն բռնկեցաւ, ուստի երազեց իր ընթացքը։ Յետոյ իր միտքին մէջ ուրիշ յիշատակներ արթնցան. անոր հետ մէկ տեղ ատենօք տնցուցած ժամերը, որոնք առջի օրը միտքէն ելած էին դրեթէ, և որոնք յանկարծ դրդուիչ համ մը կուտային իրեն, բորբոք տենդի նոպային մէջ, այնպէս որ կ'ուզէր անոր իրական հեշտանքը վայելել նոյն պահուն։ Եւ զինքը մղոյ տազնապին անձնատուր եղած, վաղուան համար պատժութիւն մը կը յարմարցնէր, իր կնոջ սլիտի ըսէր թէ՛ Պօլէնի հետ հաշի բռնուած ըլլալով՝ շոգեկառքը փախցուցած էր։

Կառքերու ազմուկի մը վրայ կեցաւ, աչքերը վեր առաւ, տեսաւ որ նորէն եկած էր մինչեւ պողոտաները։ Ու բոլորաթիւր գիշերուան ամբօխը միշտ կը վիտար, ամէն կողմէն կը հասնէր, հաճոյքի տենդէն բռնուած, տուն վերադառնալու, անկողինը մտնելու։ Կզակը շարունակ իրարու կը դարնուէր, բառեր կը տըղտորդային. — ուրիշներուն պէս ընել, ուրիշներուն պէս նենգել, քան թէ աւելի ծնել։ Բայց վարանում մը, վհատում մը կ'ուգար իր վրայ, քանի՜ հոն կը կենար մայթին վրայ կանդուն, անշարժ, կառքերուն տողանցքին անհամբեր դիրքի մը մէջ։ Շփոթութիւնը կարծես թէ կ'աւելնար վայրկեանէ վայրկեան, վերջապէս հոն խոչընդոտ մը տեսաւ, որ իր տոգմանքը կը կտրէր, խնուզին խափանելով իր առջև։ Եւ իսկոյն ուրիշ պատկեր մը ցցուեցաւ զիմասքը, Մարիամինը, ծիծղուն ու վատահ, որ գորովանքով իրեն կը սպասէր անդին, գիւղին անհուն, թարմ անդորրութեանը մէջ։ Ուրեմն ինչո՞ւ համար երկու՝ քն ալ խելօք չըլլային, ընկերաբար իրարու գիշեր բարի ըսելով ու խորչելով այդ հինգերորդ դաւկէն, որ կործանումը պիտի ըլլար։ Ուխտեց ա՛լ չունենալ երբէք զաւակ։

նորէն ուժով մը բռնեց կայարանին ճամբան, վախնալով որ իր շոգեկառքը չը փախցընէր։ Ա՛լ չէր ուզեր լսել, ա՛լ չէ՛ր ուզեր տեսնել բոլոր ուրիշները, հրավառ, եռուղեռ ամբոխով Բարիզը, և բաւական կանուխ, ճիշդ ժամանակին հասաւ, ինքզինքը կառախուժի մը մէջ նետելու համար։ Դռնակէն վար ծռած, երեսը գիշերուան ցուրտ հովիկին տուած, ճամբորդեց, կարծես թէ լուացուելու սրբուելու համար գէշ տուփանքէն, որով իր երակներուն այրիլը կը զգար։

Ե.

Գիշերը, առանց լուսնի, ա՛յնքան վառ, ա՛յնքան վճիռ աստղերով ծակծկուած էր որ՝ կապուտակ մերկ պայծառութեան մը տակ՝ լայնատարած դաշտը կը տեսնուէր, անվերջանալիօրէն կ'ընդարձակուէր։

Մարիան, ժամը տասնըմէկը քսան անցած, իեօղի փոքրիկ կամուրջին վրայ գտնուեցաւ, իրենց բնակած տաղաւարին՝ Շանդալէին՝ ու ժանվիլի կայարանը տանող ճամբուն ճիշդ մէջտեղը։

Տղաքը կը քնանային, իրենց քովը սպասուհին ձգեր էր։ Զօէ, որ կը հիւսէր լամբի մը քով, որուն լոյսը կը նշմարուէր հեռուէն, կենդանի կայծի մը նման, անտառներուն և դետին մէջտեղը։

Ամէն իրիկուն, սովորաբար, Մարիան այսպէս կուգար մինչև կամուրջը, Մաթիէօն դիմաւորելու, երբ կը վերադառնար ժամը եօթնի շոգեկառքով։ Երբեմն իր երկու անդրանիկները կը բերէր հետը, երկու էակները, թէեւ իրենց տոտիկները, վերադարձին, ետ կը մնային, երբոր պէտք էր դարձնալ կտրել մէկ քիւմէթը ճամ-

բան որ քալած էին արդէն, բաւական դժուար վերելքով մը, մինչեւ կամուրջը գալու համար։ Եւ, Մարիան, այդ գիշերը, հակառակ առաջացած ժամուն, չէր կրցած ձգել քաղցր սովորութիւնը, ուրախ գուարթ երթալ դիմաւորել իր մարդը, զոր կը պաշտէր։

Երբէք չէր անցներ կամուրջը, որ իշու կռնակի պէս, նեղ գետակին վերեւ ձգուած էր։ Կը նստէր վանդակորմին վրայ, ցած ու լայն՝ գեղջուկ նստարանի մը պէս, ուրկէ կ'իշխէր ամբողջ դաշտին վրայ, մինչեւ ժանվիլի տունները, երկաթուղիին գիծովը խափանուած, այնպէս որ արտերուն մէջէն երկարող օձաձեւ ճամբայէն, իր սպասած ամենասիրեցեալին գալը լը տեսնէր։

Թաւիշէ մեծ, ոսկեճաճանչ երկինքին տակ, Մարիան սովորական տեղը նստաւ։ Թախանձագին շարժումով մը, դարձած էր դէպի փոքրիկ լոյսը, որ կը պլպլար անդին, մթին անտառներուն ծայրը, պատմելով խաղաղութիւնը սենեակին, ուր կը վառուէր ան, սպասահին հանդարտիկ հսկումը, քովի սենեակը քնացող տղոց հանդիստ քունը։ Յետոյ, իր նայուածքը պտըտցուց, վայրկեան մը գրկեց լայնատարած հորիզոնը, բոլոր այն ընդարձակ կալուածը, որ Սէկէններուն կը պատկանէր։

Որսորդութեան նախկին ժամադրաւայր խարխուլ տնակը՝ կը գտնուէր մեծ անտառներուն վերջին եղբերքը, որոնց խոպան կտորները լայնարձակ դաշտագետին մը կը դրաւէին մինչեւ Մարէօյի և Լիլյօնի հեռաւոր ագարակները։ Եւ ասիկա չէր բոլորը, հարիւր հեքթարէ աւելի տեղ, դաշտագետին արեւելեան կողմը, ճախճախուտ գետիններ, մացառներու մէջ հոտած եղտիւրներ, ամբողջակ մնացած ընդարձակ տարածութիւններ, ուր ձմեռը բուստ կ'որսային, իսկ կալուածին երկրորդ մասը, հեքթարներով ու հեքթարներով հողեր՝ նոյնպէս խոպան, աւաղուտներ, քարքրուտներ, մեղմ զառիվայրի մը վրայ կ'իջնէին երկննալով մինչեւ երկաթուղիին գիծը։ Մշակութեան համար կորսուած երկրի անկիւն մըն էր ուր աղէկ հողի քանի մը դաշտերը կը մնային անբեր, ամբողջովին չըջափակուած, անշարժութեան դատապարտուած, ամբողջ որսորդութեան վարձակալութիւն մը, որուն բաժիններուն վրայ կռիւ կ'ըլլար։ Սակայն ասիկա պաշտելի միայնութիւն մը կուտար այս երկրին, չքնաղ վայրենութիւն մը, որ լիալիւր ընութեան սիրահար,

առողջ հոգիներ հմայելու կը ծառայէր, և այս գեղեցիկ գիշերին տակ, այս անհուն ինքնամոհովումին, մէջ ոչինչ կար աւելի խորունկ ու աւելի բուրուփնաւէտ, քան այդ խաղաղութիւնը:

Մարիան, որ արդէն գոց ըրած էր անտառներուն արահետները, քրքրած էր մացառուտները, եղտիւրներուն շուրջը, խճաքարուտ դարեւադներէն իջած էր. երկա՛ր մնաց այս դանդաղ նայուածքին մէջ, հորիզոնին վրայ, որուն դարձեալ կը դտնէր այցելուած, սիրուած կէտերը, որ այն ժամուն ստուերի մէջ թաղուած էին: Սնտառներուն խորէն, բու մը կը ձգէր իր մեղմ ու կանոնաւոր վայոցը, մինչդեռ, աջ կողմը, հեռաւոր մօրուտէ մը գորտերու կռկռոց մը կը հասնէր, այնքան կորսուած որ՝ բիւրեղի թեթեւ թրթռում մը կը կարծէր զայն: Իսկ, հորիզոնին միւս եզրքէն, Բարեղի կողմէն, խուլ, ստուարացող որոտում մը կար լոկ, որ քիչ քիչ կը խեղդէր մութին ըլլոր աղմուկները: Չայնը լսած էր, ի վերջոյ անո՛ր միայն մտիկ կ'ընէր: Վերադարձող կառախումբը, որուն կը ճանչնար ընտանի շնկոցը, և որուն կրսպասէր Մարիան ամէն իրիկուն: Շոգեկառքը Մօնվալի կայարանէն մեկնած չը մեկնած, Ժանվիլ հրթալու համար, ա՛լ կը սկսէր լսուիլ իր թաւալումը, թէև դեռ այնքան տկար որ՝ վարժ ականջ մը պէտք էր զայն որոշելու համար, միւս ցանցնուած շուկներուն մէջէն: Էնի անմիջապէս կը հասկնար, իսկոյն կը հետեւէր ձայնին, ինքիքեն հաշուելով բոլոր ճամբան գիծին բոլոր կորութիւնները:

Բայց այն իրիկուան պէս երբէք ա՛յնքան աւելի լաւ հետեւած չէր գիծին, հրաշալի գիշերուան համատարած հանդարտութեան, երկրի քունին խաղաղութեանը մէջ:

Մօնվալէ մեկնած էր, կը դառնար յետոյ աղիւսնոցները, և հիմայ կր կտրեր Սէն-Ժօրժ մարգերուն երկայնքը, Երկու վայրկեա՛ն ալ, և Ժանվիլ պիտի հասնէր:

Յանկարծ, Մէսնիլ-Ռուժի կաղամախներէն ետքը, շոգեկառքի ճերմակ կրակո երեւցաւ, գետնին երեսէն սուրալով, մինչդեռ վայրաշարժի ուժգին շնչառութիւնը կը շեշտուէր, նման վիթխարի վազողի մը, որ կը մօտենայ, և այդ կողմէն, դաշտավայրը, կը տարածուէր անձայնաբեր, մթին, անսահման անձանօթին մէջ, աստղերէ ծակծկուած երկինքին տակ, որ հրակարմիր ցուքով մը

կը հրդեհհուէր հեռուն, գիշերային Բարիզին նշողումը, որ աղջա-
մուղջին մէջ կ'այրի ու կը մխայ հրաբուխի խառնարանի մը պէս:

Մարիան ոտքի ելած էր: Կառախումբը կեցաւ ժանվիլ. յե-
տոյ, նորէն սկսաւ որոտումը, նուազեցաւ, կորսուեցաւ Վիէո-
Պուրկի կողմէն: Արդէն, ա'լ չէր լսէր էնի, ա'լ հիմա ականջ ու
աչք ունէր լո'կ ճամբուն համար, որուն դարկան ժապաւէնը կ'ո-
րոշուէր ցորեններուն, սեւ գոյն առած կանանչ ընդարձակ գետիննե-
րուն մէջէն: Իր էրիկը տապը վայրկեան չէր անցըներ, կայարանին
ու փոքրիկ կամուրջին մէջտեղի քիւօ էղբը կտրելու համար: Ու
հիմայ, հեռուէն կը նշարէր զինքը, կը ճանչնար իր կինը, կայա-
րանէն դուրս ելլելուն պէս: Բայց, այդ գիշերը, անանկ եղաւ որ՝
կինը արձագանգող ճամբուն վրայ լսեց անոր ոտնաձայնը, խո-
րունկ լուսթեան մէջ, ճամբուն դեղնութիւնը բծաւորող մութ բա-
րակ ձողը դեռ չը տեսած:

Եւ ա'յսպէս գտաւ Մաթիէօ իր կինը, աստղերուն տակ կայ-
նած, ծիծաղադէմ, կայտառ, իր ուժեղ զիստերուն վրայ, նուրբ
հասակովը, ստնտուի բարակ ու հաստատուն իր վիղովը: Մորթը
կաթի պէս ճերմակ, աւելի՛ կը շեշտուէր իր հիւսնալի սեւ մազե-
րովը, պարզօրէն վեր տոնուած՝ հոյակապ ծոծրակի մը վրայ, և
իբրոշոր սեւ աչքերը, սիրուհիի ու մօր պէս անուշ, արգասաւոր
բարի աստուածուհիի սրբազան անփութութեամբ մը:

Իր շիտակ ճակատը, քիթը, բերանը, ա'յնքան հաստատուն,
ա'յնքան վճիտ գծագրութեամբ իր ծնօտը, համեղ պտուղի իր
թուշերը, իր հեշտալի փոքր ականջները, սիրոյ ու գորովանքի
բոլոր այս դէմքին վրայ կը կարգացուէր անոր քաջառողջ գեղեց-
կութիւնը, կատարուած պարտականութեանց զուարթութիւնը, և
կեանքը սիրելով՝ լաւ ապրելու անխռով ապահովութիւնը:

— Ինչպէս... դուն եկե՛ր ես, գոչեց Մաթիէօ Մարիանի,
երբ իրեն քով էր: Բայց ես քեզի աղաչած էի որ անհանգիստ
չըլլայիր ա'յնքան ո՛ւշ... Ձե՛ս վախնար ուրեմն, միս մինակ,
ճամբաներէն:

Մարիան սկսած էր խնդալ:

— Վա՛խ, երբ գիշերը քաղցր է այսքան, և ա'յնքան բարե-
բար... Եւ յետոյ, դուն չէի՛ր ուզեր ուրեմն որ հոս գայի ես,
տապը վայրկեան առաջ քեզ գրկելու համար:

Այս ա՛յնքան պարզ բառին վրայ ա՛յնչափ յուզուեցաւ որ աչքերուն մէջ արցունք եկաւ : Նողկանք ազդեցին իրեն այն բոլոր վերդովիչ ու աթոթալի բանե՛րը , որոնց հանդիպեցաւ Բարիզի մէջ , Գորովանքով մը՝ թեւերուն մէջ առած էր էնի , համարոյներուն ամենէն խորունկը , ամենէ՛ն մարդկայնը փոխանակեցին իրարու հետ , քնած ցող դաշտերուն անհուն խաղաղութեանը մէջ :

Յերեկուան տաժանքոտ պայքարէն , գիշերուան ամուլ ու պոռնիկ մոլուցքէն , ելեկտրական լամբերու հրդեհին տակ ցամքած Բարիզի սալայատակէն ետքը , ի՛նչ պաշտելի հանգստութիւն էր այս համատարած լռութիւնը , դրախտային այս մեղկ կապոյտ պայծառութիւնը , այս անվերջ համասփռումը՝ մթութենէն զովացած դաշտերուն , որոնք ծագելիք արեւին առջեւ սպասելով , արտադրել կ'երազէին . . . :

Եւ ի՛նչ առողջութիւն , ի՛նչ երանութիւն կը բղխար այս յարածին ընութենէն , որ գիշերային ցոլերուն աակ կը ննջէր միմիայն յաղթական զարթումներու համար , անդադար , առուգագած՝ կեանքի հեղեղէն որ կը հոսէր մինչև ճամբաներուն փոշիին մէջ . . . :

Կամացուկ մը , Մաթիէօ նորէն Մարիանը նստեցուցած էր կամրջակին ցած ու լայն վանդակորովին վրայ , կուրծքին վրայ սեղմած , կը նայէր անոր , գորովի տեսակ մը դադար էր ասիկա , զո՞ր ո՛չ մէկը , ո՛չ միւսը կրնար մերժել իրարու , այս տիեզերական հըրաւէրին տուջե , որ աստղերէն , թէ՛ ջուրերէն , թէ՛ անտառներէն , թէ անսահման դաշտերէն կուգար իրենց :

— Աստուած իմ , մրմնջեց Մաթիէօ , ի՛նչ հիասքանչ գիշեր . . . :
Ի՛նչ ազուոր , ի՛նչ աղէկ է կեանքը . . . :

Յետոյ , զմայլանքի լռութենէ մը վերջ , ուր երկուքն ալ իրենց սիրտի բարախումը կը լսէին , պատմեց Մաթիէօ իր անցուցած ցերեկը , Մարիան գորովոտ հետաքրքրութեամբ մը կ'ազդէր հարցումները , և Մաթիէօ կը պատասխանէր , ուրախ ըլլալով որ ստելու բան մը չունէր :

— Ո՛չ , Պօլէնները չե՛ն կրնար հոս գալ անցընել կիրակի մը՝ Դուն գիտես որ Գոսթանս երբէք մեզի սիրած չէ՛ , իրենց փոքրիկ Մօրիսին սրունքները կը ցաւին , տօքթ . Պուլթան հոն էր , և դարձ

ձեալ բանավէճ մը բացուեցաւ զաւակներու հարցին վրայ, Պիտի պատմեմ քեզի...: Ասոնց տեղը, Մօրանմենքը պիտի գան: Չես գիտեր ի՞նչ անապարծ ուրախութեամբ ցոյց տուին ինծի իրենց նոր յարկաբաժինը: Շատ կը վախնամ որ, այս պատուական մարդիկ, հարստութիւն չի նեղու իրենց գաղափարին երեսէն՝ խոշոր արժարութեան մը մէջ չի նետուին...: Ա՛հ, կը մոռնայի՛ կոր, տանտէ՛րը տեսայ: Ի վերջոյ հաւանութիւն տուաւ, ո՛չ սակայն ասոնց դժուարութեան, որ տանիքը վերաշինուի ամբողջովին: Ի՛նչ տուն էր սա Սէկէններուն ալ: Շլմորած դուրս ելայ անկէց, հի՛մա պիտի պատմեմ քեզի ասիկա, մնացածն ալ հետը:

Մարիան՝ էրկանը գաղտնիքները հասկնալ ուզող հետաքրքիր շաղակրատ մը չէ՛ր սակայն. էրիկը, զինքը, զաւակները միայն կը մտաւար:

— Ամասկանդ առիր, այնպէս չէ՞, հարցուց.

— Այո՛, այո՛, հանգիստ եղի՛ր:

— Օ՛հ, հանգիստ եմ ես, սա զիս նեղող մանր մունր պարտքերուն համար է որ հարցուցի.

Յետոյ, դարձեալ հարցուց.

— Զեր սա գործերու հացկերոյթը լաւ անցաւ: Կը վախնայի որ Պօլէն քեզ ուպասցնելով չոգեկառքդ փախցնել չի տար:

Մաթիէօ ամօթէն կարմրեցաւ, նեղութիւն զգաց, սիրտը սեղմուեցաւ այս հարցումէն. պատասխանեց որ ամէն բան լաւ անցաւ, կարճ կապելու համար, ինքզինք խնդումներեա ցոյց տալով յանկարծ.

— Տեսնե՛նք, անուշի՛կա, դուն ի՞նչ ըրիր նայինք, երեսուն տուերովդ:

Երեսուն տուե՛րս, պատասխանեց խնդումով, ի՛նչ կ'ըսես, խի՛ստ հարուստ էի, հինգերնիս ալ իշխաններու պէս ապրեցանք, դեռ կը մնայ վե՛ց տու:

Ու պատմեց իր անցուցած օրը, իր ամենօրեայ ամբիծ կեանքը, պատմեց ինչ որ ըրած էր, ինչ որ ըսած էր, տղաքը ի՛նչպէս վարուեր էին հետը, ասոնց ու տանը վրայ բոլոր մանր պարագաները պատմեց: Թող որ բոլոր օրերն ալ իրարու կը նմանէին: Մտքիան ամէն առտու, միեւնոյն երջանկութեամբ, նոյն կեանքը կը վերսկսէր:

—Ա՛հ, աղէկ միտքս ինկաւ, այսօր այցելու մ'ունեցանք՝ Տիկին Լըբայեօրը, հոն, դիմացը, Զաղացքին կինը, եկած էր ինծի ըօելու թէ՛ ծախու աղաւոր վառեկներ ունէր։ Որովհետեւ հաւկիթի ու կաթի տափնակու ֆրանդ պարտք ունէի իրեն, կարծեմ թէ այդ պատճառով կը հանդիպէր ինծի, տեսնելու համար թէ միտք չունէի՝ վճարելու։ Իրեն ըսի որ վաղը պիտի երթամ իրեն, տունը։

Մէկ շարժուածքով, Մարիան, մութին մէջ, ցոյց տուած էր Իեօզի մէկ խոշոր, խարխուլ սեւ շէնքը։ Ժանվիլի մէջ Զաղացք կը կոչուէր այդ շէնքը, հին ջաղացք մը որ դեռ կը բանէր։ Երեք սերունդներէ ի վեր Լըբայեօրները հոն հաստատուած էին։ Վերջինը, Ֆրանսուա Լըբայեօր, ինքզինք ապուշ մը չը կարծող մարդուկ մը, զինուորական ծառայութենէն զօրագունդին վերադարձին, հետը բերած ըլլալով աշխատանքի գլուանքը, այնպէս կը կարծէր թէ՛ իր այդ ջաղացքը չէ՛ր որ զինքը պիտի հարստացնէր, ինչպէս որ չէ՛ր հարստացած ո՛չ իր հայրը, ո՛չ ալ մեծ հայրը։ Ուստի խորհած էր այն ատեն, կարգուիլ հողագործի մը անդրանիկ աղջկանը, Վիդթուա Գօրնուի հետ, որ դրամօժիտ ունէր քանի մը մերձակայ դաշտեր, Իեօզի երկայնքը։ Այսպէս, երիտասարդ ընտանիքը, յարաբերաբար հանգիստ կ'ապրէր, այս արտերուն արդիւնքով և քիչ մը ցորենով, որ չըջակայքի գլուղացիները դեռ կը բերէին աղալու հին ջաղացքին մէջ։ Արդարեւ ասիկա հարստութիւն մը պիտի կրնար սեպուիլ, եթէ գէշ նորոգուած, խիստ հին մեքենական յօրինուածքին տեղ լողորովին նոր, գրութիւն մը մտցուած ըլլար և եթէ մէկ քանի դաշտերը, փոխանակ հինցած սովորութեան երեսէն աղքատացած ըլլալու, խելացի ու յառաջդիմասէր մարդու մը ձեռքը ինկած ըլլային։ Բայց Լըբայեօր, միայն աշխատանքէն տաղտկացած չէր, հո՛ղն ալ կ'ատէր ան։ Իր հայրերուն չափազանց սիրած յաւիտենական տիրուհիէն ա՛լ ձանձրացած, վերջը վերջը կը գարչէր իր՝ մեղք որ, կըսէր, իր հայրերը, զայն արգասաւորելու համար սոսկալի նեղութիւն կրած էին։ Մինչդեռ ան երբէք հարստացուցած չէր զիրենք, ո՛չ ալ երջանկացուցած։ Ա՛լ անոր վրայ հաւատք չունէր, կատաղի կերպով կ'ամբաստանէր զայն, որ բեղուն չէր, մաշած էր, գէ՛շ էր, սպանդանոցը զրկուող

ծեր կովերուն պէս։ Եւ, իր կարծիքով, ասիկա սնանկութիւնն է ամէն բանի, հողին՝ որ հատիկները կ'ուտէր, երկինքին՝ որ կը զեղ-
ծանէր, եղանակներուն՝ իրենց բնական կարգով գալէ կը դադ-
րէին։ մէկ խօսքով, կանխամտածուած աղէտք մըն էր, զօրութեան
մը կողմէն իրադործուած։ գիւղացիներուն դէմ, որոնք այն աս-
տիճան ապուշ էին, որ զուր տեղը մօրուին կուտային իրենց քըր-
տինքին արիւնը։

— Երեւակայէ՛ որ, յարեց Մարիան, Լըբայեօրի կինը, իր երեք
տարու փոքրիկ Անտօնէնը միայն ունէր, երբ իրեն հարցուցի թէ
ե՛րբ պիտի գային ուրիշները, պոռաց ըսելով թէ՛ ուրիշները՝ եղած
տեղերնին պիտի կենային ապահովապէս։ Երիտասարդ կին մը, որ
հաղիւ քսանըչորս տարու է, և որուն էրիկը քսանըեօթը հազիւ
կայ... Այս գիւղացիները՝, ասո՞նք ալ անանկ են։ Ես կը կարծէի
թէ դեռ հին օրէնքէն էին անոնք։ կրցածուն չափ զաւակներ չինե-
լու կողմը։

Այս խօսքերուն վրայ նորէն արթնցան Մաթիէօյի բոլոր խոր-
հըրդածութիւնները, բոլոր մտահոգութիւնները։ Պահ մը լռութիւն
պսակց։

— Այդ կինը քեզի բաւ անշուշտ իր պատճառները։

Օ՛հ, ի՛նքը, իր ձիւ գլխով, իր կարմիր բիծերով երկայն
երեսով, դունատ աչուրներով և իր ագահի սեղմ՝ բերնով, պարզ
խենդուկի մը տեղ եմ դրիւր զինքը, իր էրկանը վրայ հիացող մը,
որովհետեւ Ափրիկէի մէջ կուուեր է և լրագիրներ կը կարգայ։ Լո՛կ
այս յամառ կարծիքը կրցայ քաշել անկէ։ զաւակները, որ-
քան սուղի կը նստին... Բայց էրիկը, ապահովապէս ունի գա-
ղափարներ, 'Իուն զինքը տեսար, այնպէս չէ՛. այն մեծ բարակ
մարդը, չէկ ու նիհար՝ իր կնոջ պէս, անկէ՛ւնտոտ հրեսով, կանաչ
աչքերով, ցցուած թուշերով, Չհանդարտելու դէմք մը ունի։ Եւ
ես հասկցայ որ, ուրիշ զաւակներ չուզելուն պատճառը այն է որ,
իր անեքը կ'ամբաստանէ թէ ինչո՛ւ երեք աղջիկներ ու մէկ մանչ
ունեցած է, որով իր կնկանը բաժինը մէջ խաղցած է։

Ասկէ զատ, ջաղացպանի արհեստէն հայրը հարստացած չըլ-
լալով, իր ջաղացքին վրայ կը թափէ իր բարկութիւնը, առտուը-
նէ մինչեւ իրիկուն, կը կրկնէ թէ՛ ինքը չպիտի արգիլէ Անտօնէնը

որ Բարիզ երթայ ճերմակ հաց ուտելու, եթէ հոն լաւ պաշտօն մը գտնէ ան:

Մաթիէօ, հո'ն ալ, գիւղերու ժողովուրդին մէջ ալ դարձեալ կը գտնէր ընտանիքը սահմանափակելու նոյն պատճառները, ինչպէս Պօլէններուն ու Մօրանժներուն քով գտած էր. ժառանգութեան բաժանման վախը, դասակարգէ մը վեր բարձրանալու պէտքը, ձեռային աշխատութեան արհամարհանքը, որ քաղաքներուն ընդնշմարուած պերճանքին ծարաւին երեսէն՝ աւելի սաստկացած էր: Քանի որ երկիրը կը սնանկանար, ինչո՞ւ ուրեմն կատաղօրէն պիտի մշակէր դայն, վստահ ըլլալով թէ՝ երբէ՞ք չպիտի հարստանար ատով: Այս բաները իր կնոջը բացատրելու վրայ էր՝ Յետոյ սա՛ միայն ըսաւ.

— Անխրա՛ւ է գանգատելու. երկու կողմ ունի, և մէկ ձի, ու երբ աշխատութիւնը կը ստիպէ, կրնայ օգնակա մըն ալ առնել: Իսկ մենք, այս առտու երեսուն սոս ունէինք, ո՛չ ջաղացք ունինք, ո՛չ ալ ափ մը հող... Եւ իր ջաղացքը շատ գեղեցիկ կը գտնեմ, ես կը նախանձիմ անոր, ամէն անգամ որ այս կամ մուրջին վրայէն անցնիմ: Մե՛նք եթէ ըլլայինք ջաղացպանն ու ջաղացպանուհին, խիստ հարուստ ու խի՛ստ երջանիկ պիտի ըլլայինք մենք:

Այս խօսքը խնդացուց զիրենք: Պահ մըն ալ նստած մնացին: Ինօզի եղբրքը, Ջաղացքին մութ զանգուածը դիտելով, Առուակէ անհունապէս խաղաղ էր, երկու եզերքներուն ուռենիներուն ու կաղամախներուն մէջտեղ, հազիւ կը լսուէր միմունջը, ջուրի տունկերուն մէջ, որոնք անոր բիւրեղը կը հայելացնէին: Յետոյ՝ կաղնիներու խիտ շարքի մը մէջ, սայլատունը կար, որ անիւր կը պատսպարէր, մօտակայ շէնքերը, բաղեղնելով՝ այծտերեւուկներով, կոյս որթատնկերով պսակուած, վիպական ոճով պննազարդուած խորշ մը: Եւ, գիշեր, մանաւանդ, երբ Ջաղացքը կը քնանար, առանց լոյսի, չկար բան մը, որ ասկէ աւելի երազկոտ և աւելի քաղցր հրապոյր մը ունենար:

— Կեցի՛ր, դիտել տուաւ Մաթիէօ. ձայնը ցածցընելով, մէ՛կը կար հոն, ուռենիներուն տակ, ջուրին եզերքը: Շշնկոց մը լսեցի՛ր.

— Օ՛հ, գիտե՛մ, ըսաւ Մաշիան, գորովալի ցնծումով մը:

երիտասարդ ընտանիքը ըլլալու է, որ հոն, տնակին մէջ հաստա-
տուած է, հազիւ տասնընինգ օր կայ: Դուն գիտե՞ս, տիկին Ան-
ժըլէնը, Գօսթանսի գիշերօթիկ դպրոցի բարեկաւուհին:

Այս Անժըլէն ընտանիքը, իրենց գիւղի դրացին եղած, կը
շահագորդէր զիրենք. կինը, Մարիանի հետ միեւնոյն տարիքով,
խոշոր, թուխ աղուոր մազերով, աղուոր աչքերով, միշտ չէնչոզ
ու հաճոյքը պաշտող. էրիկը, Մաթիէօյի տարեկից, աղուոր մարդ,
խիւղ սիրահար, հրացանակրի ծանրագլուխ զուարթութեամբ, պե-
խերը հովին: Սիրահարութեան մը թափին մէջ ամուսնացած, եր-
կուքը մէկտեղ տասը հազար ֆրանք եկամուտի հարստութիւն մը
ունէին, որ ինքը, հովահարներու սիրուն նկարիչ, պիտի կրնար
կրկնապատկել, եթէ չըլլար անուշ ծուլութեան խենդութիւնը, ուր
իբր կնոջ սէրը կը ձգէր զինքը: Ու այդ գարնան, եկած էին քաշ-
ուիլ ժամկիւրի այդ ամայքը, հոն սիրուելու համար ազատօրէն,
մոլեգնօրէն, բնութեան գիրկը: Միայն իրե՛նց կը հանդիպէր մարդ,
պլլուած, սնտառներու կածաններուն մէջ, զանխուլ ապաստան-
ները, տերեւներուն տակ ծածկոնած խոտի ձերպերը փնտռելով:
Գէշերը մանաւանդ, այսպէս գլուխնին առած կ'երթային դաշտե-
րուն մէջէն, թաւուտներուն ետին, Իեօզի հովանուտ եղերքներուն
երկայքը, երկուքն ալ զմայլուն, երբ յետոյ կարենային մոռնալ
իրենք զիրենք, մրմնջաձայն ջուրին քով, ուռնիններուն թանձր
շուքին տակ:

— Ահա՛ զաւակ չուզող մըն ալ, յարեց Մարիան: Անցած օր
ըսաւ ինծի, վճռեր է զաւակ չունենալ երեսունը չը մտած, իր էրկան
հետ քիչ մը կեանքը վայելելու համար, առանց իսկոյն նեղուելու
մայրութեան հոգէ մը, որով ժամավաճառ պիտի ըլլար: Եւ էրիկը կը
քաջալերէ զինք այս գաղափարին մէջ, վախճալով որ, կարծեմ, չ'ըլլայ
թէ աւրուի մարմինը, և ծոցուորութեան ու ծծցնելու միջոցին դադ-
րի ինք սիրուհի մը ըլլալէ: Պարա՛պ տեղը կը գրկուին ամէն տեղ,
առտուընէ իրիկուն, կերպը դտեր են հաճոյք միայն ունենալու...:
Երեսուն տարիքէն, մահչ մը միայն պիտի չինեն, լուսնկայէ՛ն ալ
աղուոր:

Եւ երբ Մաթիէօ, նորէն լրջութիւնը չձգելով, կը շարունա-
կէր լուռ մնալ, յարեց Մարիան.

— Եթէ կրնան :

Մաթիէօ, դարձեալ կը խոկար: Երբէք կը գիտցուէր թէ ո՛ր է իմաստութիւնը: Հեշտաւր չէ՞ր միթէ սէրը, ինքիւր գլխին մինակը ապրելով, ընդարձակ գիւղին մէջ: Յիշեց Բարիզի մէջ իր ըրած երդումը, ա՛յլ զաւակ չունենալու:

— Զգէ՛, հեծեց վերջապէս, ամէն ոք իր կերպով կ'ապրի...: Կը նեղենք զանոնք, երթա՛նք պառկինք:

Կամացուկ մը Շանթ պլէ տանող ճամբան սկսան դարձեալ բռնել, վեր ելլելով: Իրենց առջեւ, տաղաւարի մէկ պատուհանին առջեւը վառող լամպին լոյսը կը տեսնէին, խաղաղ ու ազօտ լոյս մը, անտառներուն թանձր աղջամուղջին մէջ կորսուած: Եւ ալ չէին խօսեր, գիշերուան վեհ լուսթիւնէն յափշտակուած, քակելով դէպի ամիսքան հանդարտիկ երգիքը, ուր իրենցը զաւակները կը քնանային:

Երբ ներս մտան, Մաթիէօ դուռին նիզը դրաւ, գոցեց, յետոյ, ափլիփելով վեր ելաւ, կարելի եղածին չափ քիչ աղմուկ հանելով: Գետնայարկը կը բաղկանար, ալ կողմը՝ սրահէ մը և ճաշասրահէ մը, և ձախ կողմը՝ խոհանոցէ մը և կառատունէ մը: Առաջին յարկը, չորս սենեակ կար: Բարիզէն բերուած իրենց խիստ անշուք կահոյքը, չափազանց ընդարձակ սենեակներուն մէջ կը պարէր: Բայց հպարտութիւն չունէին, խնդացին իրենք այդ քանին: Իրենց ամբողջ պերճանքը՝ պատուհաններէն փոքրիկ ադրիանապոլսեան վարագոյրներ կախելու մէջ կը կայանար, որոնց կարմիր ցոլքը՝ կարծես թէ սենեակներուն արտակարգ ճոխութիւն կուտար:

— Ապահովապէս, Զօէ քնացեր է, ըսաւ Մարիան, չի լսելով ո՛չ մէկ չռուկ, ո՛չ մէկ չունչ:

Եւ ճիշդ էր, գեղջկուհին — որ պատուհանը տեղաւորուած, ժանեակ կը հիւսէր, էրիկ կնկամ սենեակը, որպէս զի քովի սենեակին մէջ պառկող աղաքը լոյսէն չը նեղուէին —, խորունկ քուն մը կը քաշէր, քիթը ձեռագործին վրայ ինկած: Եւ խորունկ քունի մը խաղաղութիւնը՝ խոշոր մը բաց ձգուած դռնէն ալ կուգար:

Հարկ եղաւ մեղմով արթնցնել Զօէն, լուցնել իր չքմեղանքի խօսքերը, պառկելու զրկել զայն, թմրած, ապշած, և պատուի-

րելով որ աղժուկ չը հանէր: Արդէն Մաթիէօ առած էր լամբը, տղոց սենեակը անցած էր, զիրենք տեսնելու և պագնելու համար: Բիւ անգամ կ'արթննային, լամբը դրաւ վառարանին վրայ և երեք փոքրիկ անկողինները կը դիտէր, երբ Մարիան ալ եկաւ գտաւ զինքը: Խորքէ անկողինին մէջ, պատին տակ էին Պլէզ ու Տընի, երկու երկւորեակները վեց տարու քաջառողջ տղեկներ, որոնք շատ անգամ իրարու գիրկի մէջ կը պառկէին: Դիմացի պատին տակ, երկրորդ անկողինը, Ամպրուազ կը պառկէր մինակը, չորս տարու, չքնաղաքեղ քերովբէ մը: Եւ երեք չարաթէ ի վեր ծիծէ կտրուած, տասնընչինգ ամառ օրիորդ Ռո'զը, իր փոքրիկ ճերմակ մարմնովը կը ծաղկաւէտէր երրորդ անկողինը, օրօրոց մը, ուր կը հանգչէր կիսամերկ: Մայրը ծածկեց վրան, ա'յնքան տաշնուվրայ ըրած էր վերմակը, իր կամաւոր բռունցքներով: Յետոյ այդ միջոցին հայրն ալ անհանգիստ եղաւ Ամպրուազի բարձին համար, որ սահած էր: Երկուքն ալ, առանց չլուկի, դորովոտ շարժումներով, կ'երթային կուգային, կը ծռէին, ետ կը դառնային, ծռելու համար քնացող անուշ գէմքերուն վրայ ապահով ըլլալու համար որ ա'լ հանգիստ էին, որ հրշտակներուն հետ կը խնդային: Պագին զանոնք, տնտնացին, կարծելով թէ Պլէզ ու Տընի երեքցած էին: Վերջապէս մայրը տարաւ լամբը, գացին իրարու ետեւէն, մատներուն ծայրին վրայ:

Եւ երբ Մարիան լամբը սեղանին վրայ դրաւ, իրենց սենեակին մէջ, հաղորդակցութեան դուռը բաց ձգելով, դարձեալ իր ձայնը գտաւ, բարձրկեկ ըսելու համար:

— Չուղեցի քեզի անհանգիստ ընել, ասիկա դուրսը պատմելով. Ռոզ այսօր մտահոգութիւններ տուաւ ինձի, զինքը լաւ չը գտայ և այս իրիկուն միայն հանդարտեցայ:

Յետոյ տեսնելով Մաթիէօյի յանկարծական ոստումը, դալկութիւնը.

— Օհ, բան մը չէ', ես դուրս կ'ելլէի՞, եթէ սա'նկ պղտիկ վախ մը ունենայի: Միայն թէ այս պղտիկներուն մասին երբեք հանգիստ չէ կարելի ըլլալ...: Պառկէ, նայիմ, կէս գիշերը անցած է:

Հանգարտօրէն, սկսաւ ինք ալ հանուիլ, առանց հոգը ընելու բայց ձգուած պատուհանը, և չը վախնալով ուրիշ աչքերէ,

բայց միայն հորիզոնի սահմանին մէջ, միլիոնաւոր աստղերէն: Երբ որ հանեց իր շրջադգեստը, կիսասագեստը, իր սեղմիրանը, պահ մը կեցաւ հայելիին առջեւ, գիշերուան համար գլուխը շտկելու, թուի մազերը ձգած կախած ծոծրակն ի վար, երկայն հիւսքով մը որ մինչեւ սրունքները կ'իջնէր:

Մաթիէն կ'երեւայ թէ այն տեղերը չէր: Փոխանակ էնոր պէս հանուելու, լամբին տակ, սեղանին առջեւ նստած էր: Պարպեց գրպանները, հանեց տասնըհինգ լույնները, իր ամսականին երեք հարիւր ֆրանքները: Ասոնք համրելէ ետքը, ըսաւ դառն կատակի՛ ձեւով մը:

— Ծի'չդ տասնըհինգ հատ է, ճամբան ձագեր չըրին...: Ա'ռ, ահաւասի'կ: Վաղը պիտի վճարես պարտքերնիս:

Այս բառը՝ գաղափար մը թելադրեց իրեն: Առաւ մատիտը, իր հաշուետետրիկին ճերմակ էջի մը վրայ թուանշաններ շարեց:

— Տասներկու ֆրանգ հաւկիթի ու կաթի պարտք կ'ըսենք Լըբայլեօրի...:

— Ո'րչափ է պարտքդ մսավաճառին:

Առջեւը նստած, գուլպաները կը հանէր:

— Մսավաճառին, քսան ֆրանգ դի'ր:

— Նպարավաճառի'ն, հացագործի'ն:

— Ծի'չդ չեմ գիտեր, դի'ր երեսուն ֆրանգ. արդէն այդ է բոլորը:

Ու գումարեց:

— Վաթսուներկու ֆրանգ կ'ընէ: Հանելով երեք հարիւրէն վաթսուն երկուքը, կը մնայ երկու հարիւր երեսունըութը ֆրանգ, առառաւելն ութ ֆրանգ օրը...: Լա'ւ ուրեմն, ահա հարուստ ենք, ազուր ամիս մը պիտի անցընենք, չորս զաւակներու ապրուստովը, եթէ մանաւանդ մեր փոքրիկ Ռօզը հիւանդ իյնայ...:

Մարիան, չապիկով ու բոպիկ ոտքերով հիմա, տախտակած մածին վրայ, իր յերկ բաց բազուկները հրապոյրի ու հրաւէրի շարժուձեւով մը, կը նայէր էրկանը, արգասաբեր կնոջ յաղթական գեղեցկութեամբ մը, գեղեցիկ ու առողջ մարմինով: Եւ անոր այսպէս խօսելուն վրայ կը զարմանար: Զուարթ վստահութեան ծիծաղ մը ունեցաւ:

— Ի՞նչ ունիս այս գիշեր, սիրելի՛ս։ Այս ի՞նչ յուսահատական հաշիւներ կ'ընես, դուն որ միշտ կը սպասես վաղուան, ինչպէս կը սպասուի հրաշալիքի մը, այն վստահութեամբ թէ՛ կեանքը սիրել կը բաւէ, եթէ կ'ուղուի երջանիկ ապրիլ։ Իսկ ես, գիտես դուն, յայտնի է թէ՛ աշխարհիս է՛ն հարուստ, է՛ն երջանիկ կի՛նն եմ ես... եկո՛ւր պառկէ։ Բազդը, ներս մտնելու համար, կը սպասէ որ լա՛մբը փչես։

Կը կատակէր, և թեթեւ ուստուժով մը, խաղալով, անկողինը մտաւ. յետոյ, բարձին վրայ գլուխը բարձր բռնած կեցաւ, թեւերը վերմակէն դուրս, գորովոտ հրաւերի միեւնոյն շարժուձեւին մէջ։ Բայց գլուխը կ'երերցնէր Մաթիէօ, վերսկսաւ նորէն ապրիլ տրտմօրէն, որոճալ իր անցուցած ցերեկը, յամբ, անվերջ խօսքերու ալիքի մը մէջ։

— Չէ՛, կը տեսնես, սիրելի՛ս, սիրտս կ'ուռի, երբ հոս կը վերադառնամ, մեր խեղճութեան մէջ, ուրիշներու տուններ այնքան բարօրութիւն և ա՛յնքան յաջողութիւն տեսնելէ հետքը։ Դուն գիտես ո՛րքան քիչ նախանձոտ եմ ես, առանց սնափառութեան, մեծնալու փափաք չունիմ, ո՛չ ալ հարստանալու։

Միայն թէ՛ ձե՛ռքս չէ, ժամեր կան, ուր ձեզի համար կը տառապի՛, այո՛, քեզի՛ համար ու զաւակներուն համար, ժամեր, ուր կը փափաքիմ քեզի բազդ մը չինել, գոնէ ձեզ աղատել սպառնացող թշուառութենէն...։ Այն Պօլէնները, իրենց գործարանով, իրենց պզտիկ Մօրիսով, զոր ապագայ իշխանի մը պէս կը մեծցնեն, բաւակա՛ն զգացնել կուտան ինծի թէ՛ մենք անօթութենէ պիտի ճաթինք, մենք երկուքս, մեր չորս զաւակներով։ Եւ այն խեղճ Մօրանժները, որոնք իրենց աղջկան՝ արքայական օժիտ մը տալու խօսքեր կ'ընեն, ահա՛ անոնք ալ իրենց նոր հասաւորուած բնակարանին կեղծ պերճանքին մէջ հպարտացած, տասներկու հազար ֆրանքի պաշտօն մը կ'երազեն ու բարեկամական արհամարհանքով մը տողորուած են մեզի հանդէպ...։ Հապա մեր տանտէրները, սա Սէկէնները, եթէ տեսնայի՛ր դուն թէ ի՛նչպէս իրենց միլիոնները, սքանչելիքներով լեցուն իրենց ապարանքը ի՛նչպէս ցուցադրեցին առջեւս. ինչպէ՛ս զիս ընկճեցին, վրաս խղճացին ու խնդացին մեր բազմաթիւ ընտանիքին պատճառով,

Ա. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 7)

իրենք որ իրենց իմաստութեամբ գիտեն լո՛կ մէկ մանչով
և մէ՛կ աղջիկով մնալ...: Եւ, վերջապէս, նոյն իսկ այդ Լըբայ-
եօրները, որոնց ջաղացքը մե՛զ կը ծօղրէ, որովհետեւ յայտնի բան
է, եթէ այդ կիներ, իր Անտօնինով եկաւ քեզի ըսելու թէ՛ ա՛լ
երկրորդ մըն ալ չպիտի ունենար երբէք, ըսել է թէ՛ մեր տունը
չորս հատը տեսնելը՝ վախ կ'աղղէր իրեն թէ առնելիքը չպիտի՝
վճարենք մենք...: Ա՛խ, ապահովապէս, չպիտի մենք ունենանք
երբէք գործարան մը, ո՛չ ալ ապարանք մը, ո՛չ ալ նոյն իսկ ջա-
ղացք մը, և ո՛չ ալ անշուշտ տարին տասներկու հազար ֆրանք
պիտի վաճառէիմ երբէք: Ուրիշները՝ ամէն բան ունին, իսկ մենք՝
ոչինչ, ահա՛ իրականութիւնը: Եւ ես, սիրելի՛ս, քեզի պէս, դժ-
խեմ բաղդի դէմ գոհարտ պիտի երեւնայի, ինքզինքս համբար-
տար, և նոյն իսկ զուարթ պիտի ցոյց տայի, եթէ խղճի խայթը
չունենայի ինքնիրենս ըսելու թէ՛ մեր քաջած նեղութիւնը՝ մեր
գո՛րծն է...: Այո՛, այո՛, յանցաւոր ենք մենք, որ անխոհմ,
անհեռատես գտնուեր ենք:

Քանի՛ խօսէր Մաթիէօ, ա՛յնքան կ'աւելցնէր իր զարմացումի
նշանները: Մարիան ելած էր, բացուելով, ցոյց տալով իր կայտառ-
ու ճերմակ մերկութիւնը, որուն վրայ կը ծփծփային իր մութ ու
խիտ մազերը մինչդեռ, իր կաթնորակ հրեսին վրայ կը շողային
իր սեւ, խոշորցած աչուրները:

— Բայց ի՞նչ ունիս, ի՞նչ ունիս արդեօք այս գիշեր, կրկնեց
էնի: Դուն ա՛յնքան բարի, դուն ա՛յնքան պարզուկ, որ երբէք
սաակի խօսք չես ըներ, դուն որ ա՛յնքան երջանիկ ես մեր մի-
ջակութեան մէջ, ելեր հիմա Պօլէն հօրեղբորորդիիս պէ՛ս կը խօ-
սիս: Ձգէ՛, Բարիզի մէջ գէշ ցերեկ մը անցուցած ըլլալու ես,
եկո՛ւր պառկէ՛, ցաւդ մոռցի՛ր:

Մաթիէօ ոտքի ելաւ վերջապէս, հանուեցաւ, դարձեալ խուլ
խօսքեր մտնալով:

— Անշուշտ պիտի պառկիմ: Չը մոռնանք սակայն որ մենք
խարխուլ տնակի մը մէջ ենք հոս Բէ իթէ այս գիշեր ալ անձրևէր՝
տղաքը պիտի թրջուէին: Ի՛նչպէս կ'ուզես որ բաղդատութիւններ
չընեմ ես...: Այս խո՛ղճ դաւակնորդ...: Ես ալ ուրիշ հայրիկնե՞-
րու պէս եմ, չեմ փափաքիր որ շատ երջանիկ ըլլան իրենք:

եւ պիտի անկողին մտնէր, երբ լալու ձայն մը, զոր լսել կարճեց քովի սենեակին մէջ. զինքը հոն կեցուց սենեակին մէջ-տեղը. Մտիկ ընելէ, նոյն իսկ մտահոգ ըլլալէ հտքը, նորէն առաւ վերջապէս լամբը, հոն երթալ ձագուկները տեսնելու համար, բո-պիկ ոտքերով ու շապիկով երկու երեք վայրկեան վերջը, երբ Մաթիէօ նորէն երեւցաւ լոխի. սաստիկ զգուշութիւններով քաշուով, մայրը գտաւ անկողնոյն մէջ նստած, վիզը երկնցած, միշտ մտիկ ընելով, ամենավտար ձայնին՝ էրկանը քով կրթալու կազմ ու պատ-րաստ:

— Բա՛ն չը կայ, ըսաւ խիստ ցած ձայնով մը, իբր թէ տղաքը կրցած էին իմանալ. Ուսը դարձեալ բացուեր էր...: Զո՛րոս ալ կը քնանան Յիսուսներու նման,

Յետոյ, լամբը նորէն սեղանին վրայ տեղաւորելով.

— Մարե՛մ, չէ՛. .

Բայց, երբ գէպի պատուհանը կ'ուզողուէր, զայն գոցելու հա-մար, էնի արգիլեց զինքը.

— Ո՛չ, ո՛չ, թո՛ղ բաց մնայ կռնակին վրայ, ի՛նչ աղուոր է ողը, ի՛նչ անուշ է: Հի՛մա, դեռ չը քնացած, կը գոցենք:

Ճիշդ էր, չը կար բան մը, որ գեղեցկութեան ու քաղցրու-թեան մասին բաղդատուէր այս հրաշագեղ գիշերուան հետ, ներս կը մտնէր ընդարձակ դաշտերուն բոլոր սու խաղաղութեամբը, բոլոր անվրդով ու հզօր բուրումովը: Հեռուն, իր յաւերժական արգասաւորութեան մէջ նիրհող երկրին խորունկ շո՛ւնչը կը լըս-ւէր լոխ: Կեանքը կը յորդէր դարձեալ այս հանգստութենէ՛ն ալ, կը ծառայէր այս գիշերային սարսուռին մէջ, որուն սէրը, անդու, անվերջ, կը շարժէ խոտերը, պուրակները, ջուրերը, դաշտերը, իրենց քունին մէջ անդամ...: Հիմակ որ լամբը մտած էր, մթին սենեակէն կը տեսնուէր, հրավառ աստղերը կը պլպլային երկինքը, անհուն երկինքին ամբողջ համատարած երեսը, զոր Բարիդ, անշին, շարունակ կը հիդեհէր իր խառնարանի ցուքով, ճիշդ երկուքին պառկած անկողնին ղիմացը:

Ստանդադատանքով մը, Մաթիէօ իր թեւերուն մէջ առաւ Մարիանը, յետոյ, սեղմելով իր կուրծքին վրայ, իր սրտին վրայ զետեղելով, այն գրկապնդումին մէջ ուր ա՛յնքան ճկուն ու ա՛յն-

քան կայտառ կը զգար զինքը, յուզուած ձայնով մը շարունակեց անոր ականջին.

— Անուշիկս, լա՛ւ հասկցիր որ ես մի՛միայն քե՛զ կը մտածեմ, փոքրիկներս ու քեզի... Ուրիշներ, որոնք հարուստ են, խելացի են որ ընտանիքով չեն բեռնաւորուիր, և մե՛նք ենք, աղքատներ, որ զաւակներ կը շարենք ետեւէ ետեւ, առանց հաշուելու: Երբ քիչ մը խորհուի, խենդութիւն կը թուի, ամենավերջին անհեռատեսութիւն... Այսպէս, մեր փոքրիկ Ռօզի ծնունդը մեզ անտարակոյս լմնցուց, ստիպելով մեզի որ հոս քաշուինք, որովհետեւ, առաջները, դեռ ծարը ծարին կը բերէինք, պարտքեր չէինք ըներ... հէ՛, ի՛նչ կ'ըսես ասոր:

Մարիան չէր երեւար, չէր քակեր թեւերը, ա՛յնքան թարմ գորովանքով մը պլլուած էր անոր: Բայց անհանդարտ սպասում մը՝ յամրացուցեր էր իր կուրծքի բարախումները:

— Այդ մասին բան մը չեմ խորհիր, սիրելի՛ս, ատիկա՛ նրբէք չեմ անցուցած միտքէս:

— Վերջապէս, յարեց Մաթիէօ, դարձեալ քեզ յղի կը տեսնե՛ս. հինգերորդ զաւակ մըն ալ պիտի ունենանք: Այդ օ՛րը իրաւունք պիտի ունենան մեր վրայ խնդալու և ըսելու մեզի թէ՛ մեր ուղեւոր՝ է որ թշուառ կ'ըլլանք մենք... Ուստի, այնպէս չէ՛, այս բանը կը կրծէ ըղեղս. և այսօր երդում ըրի որ ա՛լ կենանք՝ անա՛նկ մ'ընենք որ հինգերորդ մըն ալ չի գայ ընաւ... Ասոր ի՛նչ կ'ըսես, անո՛ւշս:

Այս անգամ, Մարիան, առանց ինք զգալու, թեւերը քիչ մը թուլցուց և Մաթիէօ՝ իր մորթին վրայ փոքրիկ սարսուռի մը աստիճանով զգաց էնոր մօրթին գէ՛մ: Յուրտ էր առեր էնի, փափա՛ք ունէր լալու:

— Կը խորհիմ որ դուն իրաւունք ունենալու ես: Ի՛նչ կու՛զես որ ըսեմ քեզի, ես: Դո՛ւն ես տէրը, կ'ընենք ինչ որ ուղեւոր:

Բայց ա՛լ էնի չէր, սիրուհին, ամուսինը, զոր իր գրկապըն՝ դումին մէջ առած էր, ուրիշ մըն էր, կրաւորական կինը, լոկ հա՛նճոյքի ծառայելու համակերպած: Եւ մօնաւանդ, Մաթիէօ կզգար թէ Մարիան չէր հասկնար, ինքզինքէն ելած, ինքիւրեն կը հարցնէր թէ ի՛նչի համար էր որ այս ռանհոռ կ'ոսէր.

— Դո՛նէ քեզի չե՛մ նեղեր, անուշի՛կս, յարեց կատակի զար-
նելով: Ասիկա չ'արգիլեր մեր... քէյֆը, գիտես, եւ մե՛ք պիտի
ապրինք հանգիստ ու երջանիկ, ամէն մարդ ալ առաւելս կ'ոնէ,
բոլոր անոնք, որոնց անունները տուի քեզի, ուրիշ կերպով չեն
վարուիր...: Եւ դարձեալ իմ պաշտած կնիկս պիտի ըլլաս դուն:
Քաշեց էնի, աւելի ուժգին սեղմեց, չրթունքները փնտռեց
համարոյրի մը համար, մինչդեռ էնի կը կմկմար, ու սրտի անգիտա-
կից ընդվզումի մը մէջ, վրդոված:

— Այո՛, անշո՛ւշտ, ես գիտեմ...: Ինչպէ՛ս հոճե՛լ է քեզի,
ապագային հոգը դո՛ւն ես չալկեր:

Եւ հեծկլտաց, գլուխը թաղեց իր կուրծքին մէջ, արցունք-
ներ խեղդելու համար, խոշոր արցունքներ, որոնց գաղջ հոսումը
կը զգար: Մաթիէօ լեզուն բռնուած կեցած էր, ի՛նք ալ նեղուե-
լով տեսակ մը խուլ հակառակութենէ վիշտին հանդէպ, որուն
խորունկ պատճառները չպիտի կրնար ըսել: Ինքնիրմէ Դժգոհ,
վհատ, ինք իր մէջ պահեց իր ցաւը:

— Մի՛ լար, անուշի՛կս...: Ես ապուշ եմ, կոչտ մըն եմ ու
տմարդի մը՝ որ այս բաներուն վրայ խօսեցայ քեզի այսպէս, երբ
դուն, հո՛ւս քովս ես, քու թեւերուդ մէջ գգուօրէն սեղմած...:
Դուն պիտի խորհիս անոր վրայ, յետոյ նորէն կը խօսինք: Եւ դուն
մի՛ նեղուիր, հանդարտ քնացի՛ր, գիտես, հո՛ն, ուսիս վրայ,
ինչպէս մեր զիրար շատ սիրած գիշերները կ'ընես:

Արդարեւ սովորութիւն էր էր առիկա: Մաթիէօ այսպէս կը
պահէր էնի, գլուխը ուսին վրայ, մինչեւ որ իր շունչին մեղմ
կանոնաւորութիւնը ցոյց տար թէ՛ քունը տարեր էր և այն քունէն
միայն, զգուշութեամբ մը կը դնէր զայն իր բարձին վրայ, առանց
զինք արթնցնելու:

— Հոս, աղջի՛կս, պաճիկ բրէ՛...: քեզի չպիտի՛ տանջեմ:

Ա՛լ չէր լար էնի, ա՛լ բան մը չէր ըսեր, Մաթիէօյի կուշտին
կծկտած, ամբողջովին անոր քով հաւքած ինքզինք: Եւ Մաթիէօ
կրցաւ յուսալ թէ այս կերպով պիտի քնանար: Մաթիէօ, մինչդեռ
ինքը, աչքերը խոշոր մը բացած, կը խոկար, գիտելով ընդարձակ
երկինքը ուր կը թրթռային աստղերը:

Արդէն, Բարիզի հորիզոնը հրդեհող լոյսը՝ նորէն յիշեցուց

իրեն հաշտող Էրեկոյթը, բարեկէ վերադարձած էր ա'յնքան տակնուվրայ եղած : Հիմա, Պօլէն՝ Նօրինը կը թողուր եւ քաջաբար կը վերադառնար ամուսնական անկողինը : Արդեօք ինչո՞ւ համար իր անցուցած ցերեկոյթը Մարիանի պատմած ատեն, չէր համարձակած պատմել իրեն Նօրինի և հօրեղբորորդի Պօլէնի այդ արկածը : Աւելի չատ զգաց ատոր աղտոտ ու ամօթալի կողմը : Յետոյ, դարչանքի մը պէս յիշեց իր անձնական կեղտոտութիւնը, զոր քիչ էր Գացիւր գործելու : Դիւնելը Սէրաֆինի քով երթալ անցընելով : Այս ժամուն, հոն պիտի ըլլար : Այս մտածումը, այդ անկողինն մէջ, այս սիրելի կնոջ հետ որ իր ուսին վրայ կը նսնջէր, իրեն անտանելի եղաւ խղճի խայթի մը պէս :

Արդէն մէկ ժամուան այս կատաղի տռիւփքը չէ՞ր որ, ախտաժէտ տագնապի մը պէս, աղտոտած էր զինք. իր միտքը մթագնած ու մարմինը խաթսրած էր : Թոյն մը բանած ըլլալու էր իր ներսիդին որ՝ ա'լ ինքզինք չէր ճանչնար, և կ'ունենար այսպէս անանկ զգացումներ ու կամէութիւններ, զորս երբէք չէր ունեցած : Կը սկսէր ինք իսկ տպիլ այն խօսքերէն, զորս դեռ նոր ըրած էր իր կնոջ. որովհետեւ անտարակոյս, եթէ առջի օրը, մըտքէն իսկ անցընէր թէ այս բառերը պիտի ըսէր ինք, յուսահատած և կեցած տեղը պիտի մնար անշարժ :

Մարիան չէր քնանար, իր սովորական գորովոտ վստահութեամբ : Պարա'պ տեղը գոցած էր աչքերը, ու անշարժ կեցած : Միթիէօ կը գուշակէր թէ էնի նսղացած էր, .

Եւ արդէն հարստանալու հոգը դացած վրայէն, ճիգ մը պէտք էր ընէր Պօլէնի մը կամ Մօրանմի մը բանալարութիւնները նորէն գտնելու համար, այս ամբարտաւան պէտքը՝ զասակարգէ մը վեր բարձրանալու, հարստութիւնը դիվելու մէ'կ գլխու վրայ, աստիճանով բաժանումը, և սոսկալով անկէ : Սակայն Սէկէններուն տունը խօսուած վարդապետութիւններէն դեռ կը յաճախէուր ինք, որովհետեւ չէր կրնար ուրանալ դէպքին իրողութիւնները. է'ն խելացիները՝ է'ն քիչ արգասաւորներն էին ապոհովաբար, թշուառութեան աղբին վրայ մ'այն կրնային բուսնիլ մեծ թիւով զաւակները : Միայն, ընկերային իրողութիւն մը կար հոն, կախում ունենալով մանաւանդ ընկերութեան վիճակէն, ուր կ'արտադրուէր ան : Թըն

առութիւնը մարդիկներու անարդարութենէ՛ն կուգար, ո՛չ թէ երկրիս ազահութենէն, որ պիտի կրնար սնուցանել տասնապատիկ ազգեր, այն օրը ուր պիտի կարգադրուած ըլլար հարկաւոր աշխատանքի հարցը, ամէնքին միջեւ բաժնուած, առողջութեան եւ ուրախութեան համար:

Եթէ ճիշդ էր որ պէտք էր տասը հազար երջանիկները նախընտրելի ըլլային հարիւր հազար թշուառներէն, ուրեմն ինչու՞ համար այս հարիւր հազար թշուառները, չափէն աւելի թիւով, կ'ըսուէր, իրենց ճիշդ չպիտի թափէին ընդարձակելու կեանքը, եւ ըլլալու ա՛յնչափ երջանիկ որչափ տասը հազար մենաշնորհալիները, որոնց եսասէր բարեկեցութիւնը կ'ուզուէր ապահովցնել, բնութիւնը մալելով:

Եւ տեսակ մը ազատագրում, անհուն կենսաւորող չունչ մը շէտք իր մէջ, երբ հաստատապէս սա համոզումը գոյացուց թէ՛ արգասաւորութիւնը ստեղծած էր քաղաքակրթութիւնը, թէ՛ չափէն աւելի թիւով էակները, երջանկութեան իրենց օրինաւոր քաժինը պահանջող թշուառներուն եռուզե՛ռը յարուցած էր ժողովուրդները, ցնցումէ ցնցում, մինչեւ ճշմարտութեան ու արդարութեան յաղթանակը: Պէտք էր չափազանց չատ ըլլալ, որպէս զի բարեշնորհ կարենար կատարուիլ, մարդութիւնը կարենար որդել աշխարհի վրայ բազմամարդեւ ու խաղաղեցնել զայն, իր ձոցէն հանել առողջ ու համերաշխ կեանքը, որով ուռած էր անախտի որ արգասաւորութիւնը ծնո՛ղ էր քաղաքակրթութեան, և քանի որ այս էր միւսը կանոնաւորողը, ներելի էր նախատեսել թէ՛ երբ ժամանակները պիտի լրանային, երբ ամբողջովին բնակուած երկրագունտին վրայ մէ՛կ եղբայրական մոլովուրդ միայն պիտի ըլլար, այդ օրը պիտի հաստատուէր վճռական հաւասարակշռութիւնը: Բայց մինչեւ այն ատեն, հազար տարիներ ու հազար տարիներու մէջ, արդար գործ մը, բարի գործ մըն էր բնաւ սեւ մը կորսնցնել, ամէնքն ալ հողին յանձնել նման սերմանողին՝ որուն հունձքը, որչափ ալ առատ ըլլար, քիչ եղած ըլլար, մարդիկներու այս հունձքը, ուր իւրաքանչիւր աւելի մարդ՝ ոյժ մըն է և յոյս մը: Հիմա, բաց լուսամուտէն, երկարածիք, տարտամ մեծ մըրմունջը, որ Մաթիէօյի ականջին կուգար գարնան գաղջ գիշեր-

ւան մէջէն, ուրիշ բան չէր, բայց եթէ յաւիտենական արգասաւորութեան սարսուռը Մտիկ կ'ընէր, ողողուած էր այդ սարսուռով, ինչպէս եւ Մարիանի փոքր յունչին մէջ, որ միշտ չէր քնանար, անշարժ, առանց կեանքի ուրիշ նշանի, բաց ի իր թեթեւ շունչէն, որ Մաթիէօյի վիզին վրայէն կը սահէր: Ամէն ինչ կը ծլէր, ամէն ինչ կը րուսնէր, կը փթթէր, սիրոյ այս եղանակին մէջ, Անսահման երկինքէն, աստղերուն թըրթռումներէն կը թափէր տիեզերական զուգաւորումի օրէնքը, աշխարհները կառավարող ձգողութիւնը: Մութի մէջ պաշտօնած համատարած երկրէն, ինչպէս որ կին մը էրկանը ցիրկը, դէպի վեր կ'ելլէին ծննդագործ ստնգանքի հեշտանքները, միլիառներով ձուկներով ուռած, երջանիկ ջուրերու խոխոջիկը, կտղանքի շրջանը մտած գազաններով կենդանացած, ըզրզացող անտառներուն, հիւթը վազող ծառերուն լայն հառաչանքը, ամէն կողմէ ցորենահատիկներու ծլումէն գլուխ բարձրացնող արտերուն խորունկ տատանումը: Եւ անշուշտ, որքան հակիթներ կորսուած, որքան սերմեր ցամքած կամ նեխած, անհուն բաց մը, զոր կը լեցնէր անդտդար անսպառելի ընութիւնը: Բայց երբէք այնքան լաւ զգացած չէր որչափ նոյն պահուն որ, եթէ գաղաթին մէջ, տունկին մէջ, կեանքը մահուան դէմ կը մաքառի կատաղի, անխոնջ կորովով մը, մարդը միայն կ'ուզէ մահը մահուան համար: Այս մայիսեան դաշտերուն մէջ, այնքան եղկ, իրերուն ու էակներուն արգասաւոր տուփքէն այնքան գալարուն, այն պահուն երբ սիրահարներ կային կամաւորապէս անարգասաբեր, այնքան զուարթ, այնքան շնորհագեղ մարդասպաններու այն ամուր, որոնք կը գրկէին զիրար անդին, ինօզի եզերքը, ուռենիներուն տակ, քերթողներէն երգուած, ամուլ կիրքի իրաքուններով:

Ուստի, Մաթիէօյի մէջ, խորհրդածութիւնները, դատողութիւնները աւելուեցան, լոկ տուփանքը մնաց, անկուշտ ու յաւերժական տուփանքը որ ստեղծած է աշխարհները, որ զանոնք ամէն օր կըստեղծէ տակաւին, առանց մէկ երկվայրկեան ուշացնելու յղութիւնը ո՛չ ալ ծենդաբերութիւնը: Տուփանքը, տիեզերքի ամբողջ հոգին ա՛ն է, նիւթը յարուցանող ոյժը, որ հիւլէները՝ իմացականութիւն մը, զօրութիւն մը, գերիշխանութիւն մը չինէ: Եւ նոյն իսկ չէ՞ր

բանաքննէր տուփանքը, բռնուած էր անկէ, յափշտակուած ինչպէս անյաղթելի օրէնքէն որ կը տարածէ, կը յաւերժացնէ կեանքը, կը բաւէր որ զգար անչարժ Մարիանի չնչիկին իր վիղին վրայէն սահել անցնելը, որպէս զի բոց մը վառուէր իր հրակներուն մէջ, Սակայն էնի միշտ անէացած էր, սառած դէմքով, աչքերը գոց, առանց կարենալ քունը տանելու: Բայց իրմէ դարձեալ կը բխար յաղթական տուփանքը, իր վիղին ու ծղիներուն մերկ անդուսը, իր նուրբ մորթին ու թաւ մազերուն հոտը: Մայրութիւնը Մարիանի մէջ փոխանակ աւերիչ ըլլալու, տուած էր էնոր ձեւերու կատարելութիւն մը, անդամներու պնդակազմ տոկունութիւն մը, բոլոր այն պայծառ գեղեցկութիւնը մօր, որուն քով կոյսին վարանոտ, երկդիմի գեղեցկութիւնը կ'ոչնչանայ:

Մաթիէօ, հարբած տոբիքով մը, Մարիանը գրկեց իր թեւերուն մէջ.

— Ահա, սիրեցեալ կին, մեր վրայ տարակոյս ունեցայ ես... Ո՛չ ես ո՛չ դուն, չպիտի քնանանք մինչև որ ինծի չը ներես: —

Էնի անուշ ծիծաղ մը ունեցաւ, արդէն սփոփուած, անձնատուր ըլլալով այն աղապատանքին, որուն յաղթական բոցին բարձրանալը զգացած էր:

— Մէ, ես, չը տարակուսեցայ, լաւ գիտէի թէ՛ դուն զիս նորէն պիտի գրկէիր:

Եւ երկարօրէն պազտուեցան կաթոգին, գարնանային արգասաւոր, տարիատենչ գիշերուան հրաւերին վրայ, որ պատուհանէն ներս կը մտնէր, իր թրթռուն աստղերով, իր ջուրերով, իր անտառներով, իր մկնուած դաշտերով: Երկրին հիւթը վեր կ'ելլէր, կը ստեղծագործէր մութին մէջ, որ կենդանի արքշաանքի հոտով մը խնկաւէտուած էր: Ասիկա ծորումն էր անվերջանալիօրէն աշխարհներէն քշուած տարուած սերմերուն: Միլիոնաւոր էակներու զուգաւորման սարսուռն էր անիկա, արգասաւորման տիեզերական ասնդանքը, կեանքին հարկաւոր, չարունակեալ յղութիւնը, որ կեանք կուտայ: Եւ բոլոր բնութիւնը, անգամ մըն ալ, ուզեց այնպէս որ էակ մըն ալ աւելի յղացուէր:

Բայց Մարիան չարժուածելով մը կեցուցեր էր Մաթիէօն, ստքի ելլելով, ականջելով տղոց սենեակին կողմը:

— Մտիկ ըրէ՛... .

Երկուքն ալ ականջ դրին, ծռեցան, և շունչերնին բռնեցին :

— Կը կարծես թէ կ'արթննա՞ն :

— Այո՛, ինծի թուեցաւ թէ խլրտոււմ մը լսեցի :

Յետոյ, երբ ա'լ դադրեցաւ շարժումը, և քովի սենեակէն անմեղունակ խոր խաղաղութիւն մը միայն կուգար, էնի դարձեալ սկսաւ անուշ մը խնդալ, քիչ մը հեգնոտ :

— Մեր թշուառ չորս խեղճ ձագուկները... : Հիմա, միասնաբար, հինգերորդը կ'ուղեւ դուն, ուրիշ խեղճ թշուառ ձագուկ մըն ալ :

Այրող համբոյրի մը տակ խցեց անոր բերանը :

— Լռէ՛, անբա՛ն մըն եմ ես... : Ա՛հ, կրնան անոնք մեղի ծաղրել ու արհամարհել : Դո՛ւն իրաւունք ունիս, մե'նք ենք կտրիճներն ու խելացիները :

Ու փառաւոր, աստուածային անհոգութիւն մը ունեցան : Իրենց օտացման մէջ, բոլոր գձուճ հաշիւները տակը մնացին, մնաց մի'այն յաղթական սէրը, որ վստահութիւն ունի իր առանց հաշուելու ստեղծած կեանքին վրայ : Եթէ, իրարու գիրկի մէջ, զըստապատ ըլլային գործողութիւնը, ա'լ իրենց բոլոր էութեամբը սիրած պիտի չըլլային զիրար, փոխադարձաբար իրենցմէ բան մը վերապահելով, զրկելով, կենդանի կապը քակուած պիտի ըլլար, Մաթիէօ էնոր հետ վարուած պիտի ըլլար իբրեւ օտարունիի մը հետ, ինչպէս որ էնի ալ պիտի կարծած ըլլար թէ՝ ա'լ անոր կիներ չէր ինք : Երկուքն ալ իրարու կուտային զիրար՝ ամբողջովին, առանց սիրտի կամ մարմինի ո՛ր և է սեղմումի, և կեանքի'ն կը մնար ընել ընելիքը, ինչպէս որ աղէկ դատէր :

Ա՛խ ասոր հեշտանքները, իր անհունին մէջ բացարձակ այս օէրին հեշտալի՛ արքայաճը, որ առողջութիւն ու գեղեցկութիւն ալ է... : Ասիկա իրենց հաւատամբը եղաւ կեանքին, սրբազան երգ մը՝ արգասաւորութեան, աշխարհներու առատաձեռն, անբաւարար ստեղծագործին : Տուփանքը՝ ա'լ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ յաւերժական յոյսը : Ահաւասիկ, խանդակաթ երջանկութեան հիշի մը մէջ, ակօսը ձգուած հունտը. թո՛ղ ծլի ուրեմն և թո՛ղ ստեղծէ :

նորէն կեանք, մարդկութիւն, իմացականութիւն և զօրութիւն . . .
Մայիսեան աճողով տարիատենչիկ գիշերը՝ ցնծումով խայտաց ա-
նով, աստղերն ու երկիրը՝ գալարուեցաւ հարսին հետ: Փոթորիկի
պէս անցնող հաճոյքէն վեր, մարդկային յաւերժական հրճուանք
վը կը մնայ, յղութեան վեհագոյն իրողութիւնը, աւելի էակ մը,
ո՛չ թէ թշուառութիւն, այլ աւելի ոյժ, ճշմարտութիւն և արդա-
րութիւն:

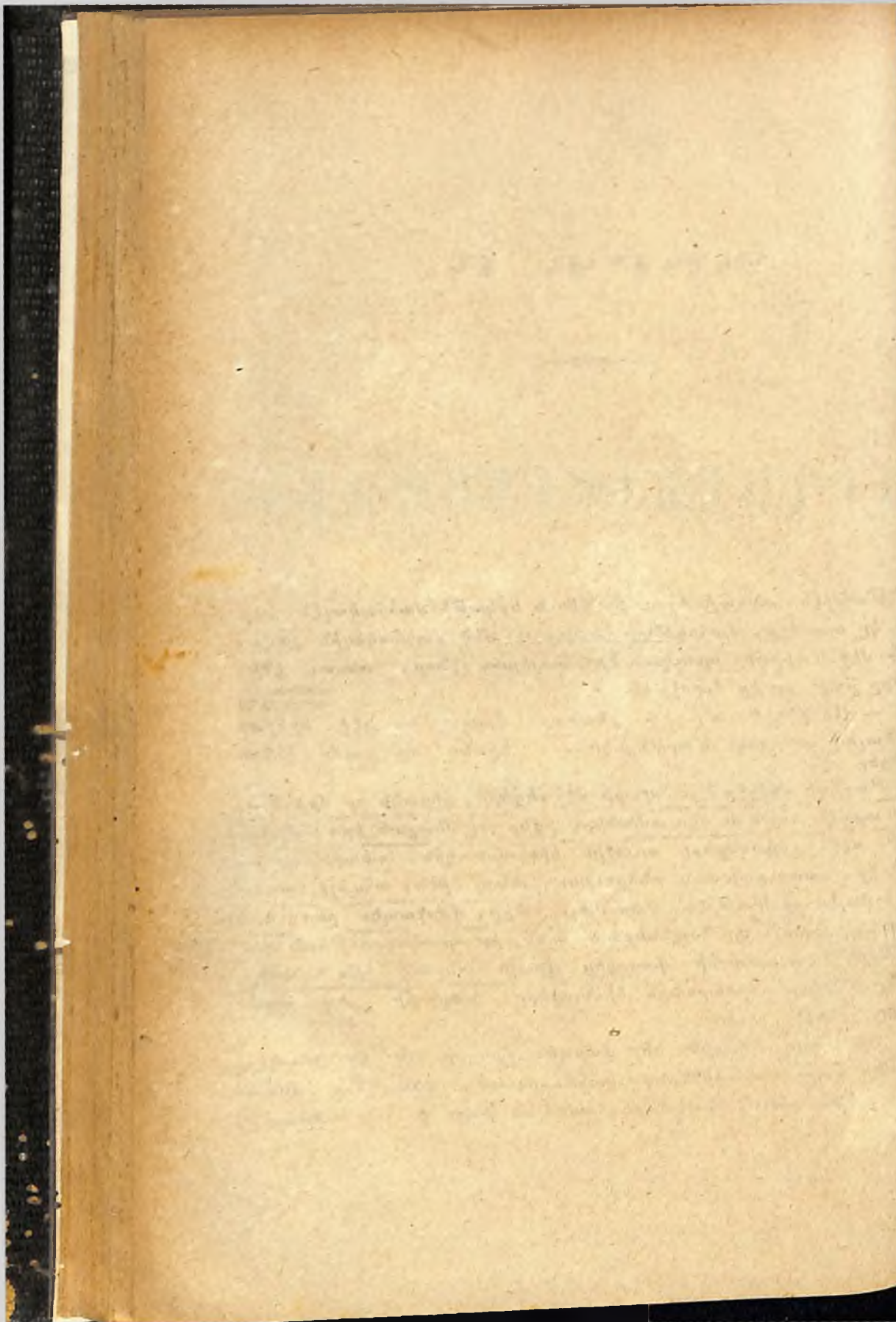
Եւ այս էակին, էակներուն մէջ նետուած այս հիւլէին յղա-
ցումը վեհ է և նուիրական է, և անհաշուելի, թերեւս վճռական
կարեւորութիւն ունի:

ԱՐԳԱՍԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա.

Մաթիէօ, անձայն ելաւ իր ձկուն երկաթի մահճակալէն ուր
ինքը կը պառկէր, մահոգենիի (acajou) մեծ մահճակալին քովը,
որուն մէջ Մարիանը պառկած էր: Նայեցաւ էնոր, տեսաւ էնի,
աչքերը բաց, որ կը ժպտէր:

— Աս ի՞նչ է. ա՛լ չե՛ս քնանար: Հապա ես չէի երերար
վախնալով որ քեզ կ'արթնցնէի...: Դիտես որ ժամը իննին
մօտեցեր է:

Բարիզի մէջ էր, յունվարի մէջտեղերը, կիրակի օր մը: Մա-
րիան արդէն եօթն ու կէս ամիսներէ ի վեր յղի մնացած էր: Շանթը-
պէյի մէջ, դեկտեմբերի առաջին կիսամսեակին, սաստիկ ցուրտ
ըրած էր. սառուցախառն անձրեւներ, յետոյ ձիւն, առեւի ցուրտ
մը, այնպէս որ Մաթիէօ, վարանձլէ հտքը, վերջապէս ընդունած
էր հաճելի առաջարկը Պօլէններուն, որոնք իր տրամադրութեան տակ
կը դնէին Ֆէտէրասիօնի փողոցին վրայի անշուք հին տնակը,
ուր կը բնակէր դործարանին հիմնադիրը, քարաւիի չքեղ ապա-
րանքը չիսելէ առաջ:

ձիւղէ այդ միջոցին, ծեր վարպետ մը, որ հոն կը բնակէր,
երբեմնի պարզ կարասիներովը կահաւորուած, դեռ նոր մեռած
էր: Նւ երիտասարդ ընտանիքը, ամիս մը կար որ հոն տեղաւոր-

ւած էր, որոշած ըլլալով որ մեծ խոհեմութիւն էր տղաքերէն սպասել Բարիզի մէջ, յետոյ Շանթալէ վերադառնալ քառասունքին համար, Ապրիլի գեղեցիկ օրերուն մէջ:

— Կեցի՛ր, յարեց, լոյս ընեմ ներսը: Ինաց վարագոյր մը վերցուց: Սենեակը կէս մը մութ, լուսաւորուեցաւ ձմեռուան դեղին արեւի առատ ճառագայթով մը:

— Ա՛խ, արե՛ւը, արե՛ւը, պայծա՛ռ օդ մը, և կիրակի՛ մը: Վերջապէս, այս կէս օրէ վերջը, պիտի կրնամ ուրեմն քեզ քիչ մը պտըցնելու տանիլ տղոց հետ:

Մարիան կանչեց Մաթիէօն, ձեռքերը բռնեց, երբ անկողնին եզերքը նստաւ, և, խնդումներես.

Ահաւասիկ, քսան վայրկեան է որ ե՛ս ալ չեմ քնանար, քաշ ուելով ետիս դառնալէ, փափաքելով քեզ թողուլ որ վայելեալ կիրակի առտուան հաճո՛յքը: Հէ՛, մե՛նք լաւ կ'ընենք, երկուքս ալ, զիրար չե՛նք արթնցնել, եբք երկուքս ալ աչքերնիս խոշոր մը բացեր ենք:

— Օ՛հ, ըսաւ Մաթիէօ, ես ո՛րքան ուրախ էի, կարծելով թէ դուն հանգիստ կ'ընէիր:

Հիմա, մէկ ուրախութիւն ունիմ, սենեակէն չը պիտի հեռա՛նամ, առտուն, ամբողջ օրը քեզի հետ ու պզտիկներուն հետ պիտի անցունեմ:

Յետոյ, խղճի խայթի և զարմանքի ճիչ մը փրցուց:

— Վա՛յ, քեզ չի պագի՛...:

Մարիան քիչ մը շտկուած, իր երկու բարձիկներուն կրթընցուցած էր արմուկը:

Մաթիէօ երկու թեւերուն մէջ առաւ էնի, ուժգին գրկաւ պընդումով մը:

Մարիան թեթեւ տհաճութիւն մը ունեցաւ:

— Օ՛հ, անուշի՛կս, զգուշացի՛ր...:

Այն ատեն Մաթիէօ վհատած, կը պաշտէր էնի...:

— Իեղի մըս տուի, քեզի մըս տուի. ո՛րքան կոշտութիւն է քեզի այսպէս հրմտկելը...:

— Օ՛հ, սիրելի, տարփելի՛ կին, դուն որ ինծի համար նուիրա՛ւ:

Հա՛ն ես, դուն, որուն լո՛կ գգուանքով կ'ուզեմ դպիլ, որուն նեղութիւնները կ'ուզէի ես ինքս առնել վրաս...:

Այո՛, կ'երազեմ պարիկի (fée) ձեռքեր՝ ունենալ, ձեռքեր, որոնք դուն չպիտի՛ զգայիր անգամ, որոնք քու ցաւերդ ուրախութեան պիտի փոխէին...:

Ու ե՛ս քեզի մըս պիտի տայի...:

Մարիան պարտաւորուեցաւ սփոփել Մաթիէօն:

— Բայց, ո՛չ, նա՛ քեզի. դուն ինծի ի՛նչ մըս ըրիր. վախ՛ցա՛յ միայն, կը տեսնես որ կը խնդամ:

Մաթիէօ նայեցաւ Մարիանի, որ իրեն երեւցաւ անբաղդատելիօրէն գեղեցիկ փողփողումով մը: Անկողինը ոսկեզօծող վճիտ արեւին ճառագայթումին մէջ, Մարիան ալ կը շողշողար առողջութեամբ, ուժով և յոյսով: Երբէք իր թաւ ու թուխ մազերը՝ ա՛յնքան զօրեղօրէն ձգուած չէին ծոծրակն ի վար, երբէ՛ք իր խոշոր աչքերը չէին ժպտած ա՛յնքան կայտառ զուարթութեամբ:

Եւ իր դէմքով, որ համակ բարութիւն էր, սէր էր, ա՛յնքան առողջ, հաստատուն կեցուածքով, նոյնինքն արգասաւորութիւնն էր, չքնաղաղեղ միսերով, անթերի մարմինով, վեհագոյն աղնուականութեամբ բարի դիցունհին:

Պատկառանք մը զինք առաւ, պաշտեց էնի, բարեպաշտ մէկու մը նման, որ, խորհուրդին սեմը կեցած, կը ներկայանայ իր Աստուծուն:

— Ի՛նչ աղուոր ես, ի՛նչ բարի ես, ո՛րքան կը սիրեմ քեզ, փարեի՛ կին...:

Փորը մերկացուց, կրօնային շարժուածքով մը: Դիտեց զայն, ա՛յնքան ճերմակ, նուրբ մետաքսի մը պէս, սրբազան գմբեթի մը պէս կըր ու վեր ելած, ուրկէ աշխարհ մը դուրս պիտի գար:

Մտեցաւ, զայն համբուրեց սրբութեամբ մը, այս համբոյրին մէջ դնելով իր բոլոր գորովանքը, բոլոր հաւատքը, իր բոլոր յոյսը: Յետոյ, վայրկեան մը կեցաւ, ալօթքի կեցող հաւատացեալի մը պէս, թեթեւակի, փափուկ խոհեմութեամբ մը, դպցնելով իր բերանը:

— Հո՛ս է ցաւդ, անուշի՛կս: Հո՛ս է... հո՛ս է...: Ա՛խ, ի՛նչ կ'ըլլար գիտնայի, աւ կարենայի քեզ բժշկել:

Ո. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 8)

Բայց վեր ելաւ. դալկահար ու դողալով, իր բերնին դէմ յանկարծ փոքրիկ բաղխում մը զգացած ըլլալով:

Մարիան նորէն կը խնդար, առաւ էրիկը դէպ իրեն քաշեց, գլուխը պառկեցուց իր գլխին քով, բարձին վրայ, Յետոյ, ցած ձայնով մը, փափօաց ականջին.

— Հէ՛... զգացի՛ր, վախցա՛ր, նա՛ քեզի, Ա՛հ, գիտե՛ս ի՞նչ է, հիմա աւելի ուժով կ'աքացէ, կը սկսի թմբել դուրս ելլելու համար...:

— Է՛, ըսէ՛ հիմա, ի՞նչ կ'ըսէ քեզի...:

— Կ'ըսէ թէ՛ դուն զիս կը սիրես, ինչպէս որ ես քեզ կը սիրեմ և թէ՛ աշխարհիս բոլոր նըշանիկները՝ ինծի չափ երջանիկ չեն:

Պահ մը գրկախառնուած մնացին, բոսորագեղ արեւին տակ, որ զանոնք ոսկիով կը պատէր: Յետոյ, Մաթիէօ չտկեց էնի, բարձերը բարձրացուց, աղէկ մը վերմակը քաշեց, չուղեց որ էնի անկողնէն ելլէր, ինքը դեռ սենեակը կարգի չը դրած: Ի՛ր փոքր մաս հիճը կը վերցնէր արդէն, վերմակներն ու անկողինները, կը ծալլէր զանոնք, նորէն կը գոցէր երկաթէ վանդակը, զոր գորգի մը տակ կը ծածկէր: Պարա՛յ տեղը, Մարիան խնդրած էր որ ձգէր ատիկա, ըսելով որ՝ գիւղէն բերուած սպասուհին Զօէ կրնար այդ նեղու թիւնը ի՛նք առնել վրան: Մաթիէօ կը յամառէր, կը պատասխանէր թէ՛ սպասուհիէն չէր ախորժէր ինք, թէ՛ կը նախընտրէր ի՛նքը մինակը հոգալ իր բաները, և ինք ընել ընելիքը Մարիանի չուրջը: Ի՛նք ուզած էր այն կերպով պառկիլ, այն երկաթէ մահճակալին վրայ, իրեն թողելու համար ամբողջ մեծ անկողինը, ուր կը վախնար զինքը նեղելու: Իսկ հիմա, տնական գործերով կը դրած զէր, նախանձոտօրէն կը պահէր սենեակին դուռը, որպէս զի սիրեցեալ ամուսինը իրեն ըլլար ամբողջովին, ուրախ կ'ըլլար երբ ամենաչնչին խնամքներու կ'իջնէր, և դարձեալ այսքանը բաւական չէր համարեր այն պաշտումին համար, որով կը պատուէր Մարիանը:

— Կ'աղաչե՛մ, քանի որ տղաքը մեզ հանդարտ կը ձգեն՝ քիչ մըն ալ պառկած մնացի՛ր: Ասով պիտի հանգիստ ընես: Որովհետեւ կը մտէր, զգաց որ տաք չէր ըներ, նեղուեցաւ:

Թէ ինչո՞ւ չէր խորհած իսկոյն կրակը վառել։ Խոշոր վառելափայտեր կային անկիւն մը, մանր տաշեղով։

— Ապո՞ւշ բան է, քեզ կը թողո՞ւմ որ սառիս, կրնայի առաջուրնէ ընել այս բանը։

Վառարանին առջեւ ծռակ չոքած էր, մինչդեռ Մարիան կը պոռար.

— Ա՛ռ քեզի խելք մըն ալ...։ Զգէ՛ կ'ըսեմ, Զօէ՛ն կանչէ՛։

— Ո՛չ, ո՛չ, էնի չը գիտեր կրակ շինել, ես կը զուարճանամ ալ ասով։

Եւ յաղթանակի ծիծաղ մը փրցուց, երբ մեծ փայլուն կրակ մը ճարճատեց, սենեակը նոր հրճուանքով լեցնելով։

— Հիմա, կ'ըսէր Մաթիէօ, սենեակը ճշմարիտ դրախտ մըն էր։ Բայց հազիւ թէ սրբուեցաւ հագուեցաւ, անկողնին ետեւի տախտակորմը բուռի հարուածներով երերաց.

— Ա՛հ, չարածճիները, յարեց զուարթօրէն, արթնցա՛ն...։ Զոգ չէ՛, այսօր կիրակի է, ձգե՛նք թո՛ղ դան։

Կից սենեակին մէջ ա՛լ սկսած էր խառնաձայն թռչնիկներու աղմուկ մը։ Գարգափ մը, սուր ճլւղոց մը կը լսուէր քրքիջներով խառնուած։

Յետոյ, խլացուցիչ բաղխումներ, անշուշտ նեղ ու երկայն բարձեր ու բարձիկներ էին որ կը թռչէին, մինչդեռ՝ երկու փոքրիկ բռունցքներ չարունակ կը դափդափէին տախտակորմը։

— Այո՛, այո՛, ըսաւ մայրը ժպտուն ու անհանգիստ, պատասխան տո՛ւր, ըսէ՛ իրենց որ դան։ Հիմա կը կոտորտեն ամէն բան։

Հայրն ալ բուռովը դափեց։ Իսկոյն, պատին միւս կողմէն, յաղթութեան պոռթկում մը, ցնծութեան յաղթանչան աղաղակներ բարձրացան։

Ու հայրը հազիւ ժամանակ ունեցաւ դուռը բանալու, և ահա՛ նրբանցքին մէջ տեսնուեցաւ ոտքերու մրցում մը, շիրար կը հրճուէին։

Փոքրիկ հօտն էր, փառաւոր մուտք մը գործեցին։ Զորսն ալ գիշերուան երկայն չափիկներ հագած էին, մինչեւ իրենց մերկ տոտիկներուն վրայ ինկած, կը ցատկուէին ու կը խնդային, իրենց

Բայց վեր ելաւ. դաւկահար ու դողալով, իր բերնին դէմ
յանկարծ փոքրիկ բաղխում մը զգացած ըլլալով:

Մարիան նորէն կը խնդար, առաւ էրիկը դէպ իրեն քաշեց
գլուխը պառկեցուց իր գլխին քով, բարձին վրայ: Յետոյ, ցած
ձայնով մը, փսփօաց ականջին.

— Հէ՛... զգացի՛ր, վախցա՛ր, նա՛ քեզի, Ա՛հ, գիտե՛ս ի՞նչ
է, հիմա աւելի ուժով կ'աքացէ, կը սկսի թմբել դուրս ելլելու
համար...:

— Է՛, ըսէ՛ հիմա, ի՞նչ կ'ըսէ քեզի...:

— Կ'ըսէ թէ՛ դուն զիս կը սիրես, ինչպէս որ ես քեզ կը
սիրեմ և թէ՛ աշխարհիս բոլոր երջանիկները՝ ինծի չափ երջանիկ
չեն:

Պահ մը գրկախառնուած մնացին, բոսորագեղ արեւին տակ,
որ զանոնք ոսկիով կը պատէր: Յետոյ, Մաթիէօ շտկեց էնի, բարձ
ձերը բարձրացուց, աղէկ մը վերմակը քաշեց, չուղեց որ էնի ան-
կողնէն հլլէր, ինքը դեռ սենեակը կարգի չը դրած: Իր փոքր մա-
հիճը կը վերցնէր արդէն, վերմակներն ու անկողինները, կը ծալլէր
զանոնք, նորէն կը գոցէր երկաթէ վանդակը, զոր գորգի մը տակ
կը ծածկէր: Պարա՛պ տեղը, Մարիան խնդրած էր որ ձգէր ատիկա,
ըսելով որ՝ գիւղէն բերուած սպասուհին Զօէ կրնար այդ նեղու-
թիւնը ի՛նք առնել վրան: Մաթիէօ կը յամառէր, կը պատասխա-
նէր թէ՛ սպասուհիէն չէր ախորժէր ինք, թէ՛ կը նախընտրէր ի՛նք
մինակը հոգալ իր բաները, և ինք ընել ընելիքը Մարիանի շուրջ:
Ի՛նք ուզած էր այն կերպով պառկիլ, այն երկաթէ մահճակա-
լին վրայ, իրեն թողելու համար ամբողջ մեծ անկողինը, ուր
վախնար զինքը նեղելու: Իսկ հիմա, տնական գործերով կը զբա-
ղէր, նախանձոտորէն կը պահէր սենեակին դուռը, որպէս զի սի-
րեցեալ ամուսինը իրե՛ն ըլլար ամբողջովին, ուրախ կ'ըլլար
ամենաչնչին խնամքներու կ'իջնէր, և դարձեալ այսքանը բաւական
չէր համարեր այն պաշտումին համար, որով կը պատուէր Մա-
րիանը:

— Կ'աղաչե՛մ, քանի որ տղաքը մեզ հանդարտ կը ձգէ
քիչ մըն ալ պառկած մնացի՛ր: Ասով պիտի հանգիստ ընես:

Որովհետեւ կը մսէր, զգաց որ տաք չէր ընել, նեղուցեալ

Թէ ինչո՞ւ չէր խորհած իսկոյն կրակը վառել: Խօշոր վառելափայտեր կային անկիւն մը, մանր տաշեղով:

— Ապո՛ւշ բան է, քեզ կը թողո՞ւմ որ սառիս, կրնայի առաջուրնէ ընել այս բանը:

Վառարանին առջեւ ծռնկ չոքած էր, մինչդեռ Մարիան կը պոռար.

— Ա՛ռ քեզի խելք մըն ալ...: Զգէ՛ կ'ըսեմ, Զօէ՛ն կանչէ՛:

— Ո՛չ, ո՛չ, էնի չը գիտեր կրակ չիւնել, ես կը զուարճանամ ալ ասով:

Եւ յաղթանակի ծիծաղ մը փրցուց, երբ մեծ փայլուն կրակ մը ձարձատեց, սենեակը նոր հրճուանքով լեցնելով:

— Հիմա, կ'ըսէր Մաթիէօ, սենեակը ճշմարիտ դրախտ մըն էր: Բայց հազիւ թէ սրբուեցաւ հագուեցաւ, անկողնին ետեւի տախտակորմը բուռի հարուածներով երերաց.

— Ա՛հ, չարածձինները, յարեց զուարթօրէն, արթնցան...: Հոգ չէ՛, այսօր կիրակի է, ձգե՛նք թո՛ղ գան:

Կից սենեակին մէջ ա՛լ սկսած էր խառնածայն թռչնիկներու աղմուկ մը: Գարգափ մը, սուր ճլըլոց մը կը լսուէր քրքիջներով խառնուած:

Յետոյ, խլացուցիչ բաղխումներ, անշուշտ նեղ ու երկայն բարձեր ու բարձիկներ էին որ կը թռչէին, մինչդեռ՝ երկու փոքրիկ բռունցքներ շարունակ կը դափադափէին տախտակորմը:

— Այո՛, այո՛, ըսաւ մայրը ժպտուն ու անհանգիստ, պատասխան տո՛ւր, ըսէ՛ իրենց որ գան: Հիմա կը կոտորեն ամէն բան,

Հայրն ալ բուռովը դափեց: Իսկոյն, պատին միւս կողմէն, յաղթութեան պոռթկում մը, ցնծութեան յաղթական աղաղակներ բարձրացան:

Ու հայրը հազիւ ժամանակ ունեցաւ դուռը բանալու, և հահա՛ նրբանցքին մէջ տեսնուեցաւ ոտքերու մրցում մը, զիրար կը հրժեղէին:

Փոքրիկ հօտն էր, փառաւոր մուտք մը գործեցին: Զօրսն ալ գիշերուան երկայն շաղկներ հագած էին, մինչեւ իրենց մերկ տատիկներուն վրայ ինկած, կը ցատկուաէին ու կը խնդային, իրենց

Թեթիւ թուիս մազերը ցիր ու ցան, իրենց երեսները վարդ կը վառէր, իրենց աչքերը ա՛յնքան կը փայլէին անրիժ բերկրանքով որ իրօք կը ճառագայթէին լոյսով։ Ամպրուադ, թէեւ ամէնէն կրտսերը, հաղիւ հինգ տարու, ամէնէն առաջ կը քալէր, ըլլալով էն ձեռներէցը, ամէնէն աւելի յանդուգնը, Նտեւէն կուգային երկու երկուորեակները, Պլէզ ու Տընի, իրենց եօթը տարիներովը խորխորաւ աւելի խոհուն, մանսուանդ երկրորդը, որ միւսներուն կարգաւ կը սորվեցնէր, մինչդեռ առաջինը, վեհերոտ միացած, քիչ մը վախկոտ, խուժրին երազկոտն էր։

Ասոնք, ամէն մէկը մէկ ձեռքովը, Ռօզը կը բերէին, փոքրիկ հրեշտակի մը գեղեցկութեամբ, աջ կողմը քաշելով, ձախ կողմը քաշելով, քահքահներու մէջտեղ, և սակայն իր երկու տարիներով ու երկու ամիսներով դարձեալ կայտաւորէն ոտքի վրայ կը կենար։

— Ա՛խ, գիտե՛ս, մայրի՛կ, ես չե՛մ տաքնար, ես կը մսի՛մ տեղուկ մը ըրէ՛։

Մէկ ոստումով, ցաակեց անկողինը, փաթթուեցաւ վերմակին մէջ, մօրը սլլուած, կծկտեցաւ, այնպէս որ իր ծիծաղկոտ գլուխը միայն կ'երեսնար, դանդաղած նուրբ մազերով։

Սակայն երկու երէցները, ասիկա տեսնելով, մարտի գոռօտ գո՛ղ մը վրցուցին, իրենք ալ խուժեցին, գրաւեցին պաշարուած քաղաքը։

— Տեղուկ մըն ալ, տեղուկ մըն ալ ըրէ՛... Կռնա՛կդ՝ մայրիկ, ուսի՛դ դէմ, մայրի՛կ...։

Ռօ՛զը միայն մնաց գետինը, ինքզինքէն ելած, սրտմտած։ Ձուր փորձեր էր յարձակելու, նորէն վար էր ինկեր ուկիլին վրայ։

— Հապա ե՛ս... մայրի՛կ, հապա ե՛ս...։

Հարկ եղաւ օգնել իրեն, երբ որ կը մագլցէր, երկու բռնակներով վեր կ'ելէր, ու մօրդը դայն իր թեւերուն մէջ առաւ դրաւ ամէնէն լաւ տեղը։

Նախ, հայրը դող էր ելեր, ինքիրեն խորհելով որ այս արշաւող երկրապալներու հրոսախուժը՝ խեղճ մայրիկը պիտի տանջէր անուկիօրէն։ Սակայն, Մարեան կը հանդարանցնէր զինք, անոնք հետ ստատիկ խնդալով։

Ո՛հ, ո՛հ, բնաւ յիստ մը չէին հասցներ անոր, լոկ անուշ գգուանքներ կ'ընծայէին իրեն:

Ուստի, սքանչացաւ, ա՛յնքան զուարճալի էր պատկերը, պաշտելի ու զուարթ գեղեցկութեամբ մը:

Ա՛խ գեղեցիկ ու բարի մայր Ժիկոյի, ինչպէս երբեմն ինք. ղինք կ'անուանէր զուարճաբանով, Ռօզը կուրծքին վրայ, Ամ. պրուազը՝ մէկ կշտին, կէս մը չորսուած, և Պլէզ ու Տընի՝ իր ուսերուն ետին... Ամբողջ բոյն մըն էր, ամէն կողմէ երկնցող վարդադոյն կտուցիկներ, փետուրներու պէս ցցուած գիսախուիւ նուրբ մաղեր, իսկ ինքը, կաթի պէս ճերմակ ու թարմ, փառաւորապէս կը յաղթանակէր իր արգասաւորութեան մէջ, ղինքը վերականգնող կեանքովը թրթռուն, անդամ մըն ալ տղայ բերելու պատրաստ:

— Աղէ՛կ է, տա՛ք է, դիտել տուաւ Ամպրուազ, որ կը սիրէր իր հանգիստը:

Տընի, խելօքը, սկսաւ ըանհր մը բացատրել թէ ի՞նչու համար այնչափ աղմուկ հանած էին:

— Պլէզ ըսաւ թէ՛ մամուկ մը տեսած էր, վախցաւ:

Սրդողած, ղինք ընդհատեց եղբայրը:

— Սխալ է... Մամուկ մը տեսայ, բարձս վրան նետեցի, ղայն սպաննելու համար:

— Ե՛ս ալ, և՛ս ալ թոթովեց Ռօզ. խնդամով քրքիչներով: Սանկ, բարձր, հո՛ւր, հո՛ւր...:

Ամէնքը կը մարտէին խնդալէն, խիստ ծիծաղաշարժ կը գրտնէին այդ բանը: Իրողութիւնը սակայն սա էր թէ՛ անոնք բարձի կռուի բռնուած էին իրարու հետ, մամուկ մը սպաննելու պատրուակով, և թէ՛ Պլէզ կը պատմէր միայն որ ինք տեսած էր այդ մամուկը, բան մը, որ կասկած կուտար: Ինչ ամբողջ ընտանիքը, այնքան քաջառողջ էր, այնքան թարմ, մայրն ալ, տղաքն ալ, վարդադոյն ու վեհտ, պայծառ արեւի մէջ ողողալով մաքմիններու փողփողումի մը մէջ, որ հայրը, չկրցաւ դիմադրել զանոնք ամէնքը մէկտեղ իր թեւերուն մէջ առնելու և ղանոնք ամէնքը միասին իր երանաւէտ շրթունքներով պագնելու պէտքին, վերջնական զբօ-

սանք մը: Յաւիրացան, ճիշերու և քրքիջներու նոր պայթումի մէջ տեղ:

— Օհ, ինչ զրօսանք, ինչ զրօսանք....:

— Տեսնե՛նք, ըսաւ մայրը, յաջողելով քիչ մը ինք զինք թեթեւցնել լեռէն, ա՛լ կողքեմ ոտքի ելլել: Ինծի համար այնքա՛լաւ չէ ծոյլ ծոյլ նստիլ: Յետոյ պէտք է լուալ, սրբել հագուեցնել տղաքը:

Արդուզարդը՝ բոցափայլ խոշոր կրակին առջեւը տեղի ունեցաւ: Ժամը տասնին ժօտ էր, երբ ընտանիքը, մէկ քանի ժամ աւելի ուշ իջաւ սեղանատունը, ուր յախճապակիէ վառարանը կը շոյէր, մինչդեռ նախաճաշիկի տաք կաթէն շոգի կեկէր սեղանին վրայ: Տնակը Գեորգիայի վրայ, կը բաղկանար սեղանատունէ մը և Գաւիթին աջ կողմը՝ սրահակէ մը, աշխատանքի խուցէ մը և ձախ կողմը՝ խոհանոցէ մը:

Այս սեղանատունը, որ սենեակին պէս, Զեյնեբի փողոցին վրայ կը նայէր, առտո՛ւները, ծագող արեւուն զուարթութեամբը կը լեցուէր:

Տղաք արդէն սեղանի նստած էին. քիթերնին իրենց գաւաթին մէջ, երբ դուռին զիւր հնչեց:

Տօգթօր Պութան ներս մտաւ:

Եւ ահա՛ դարձեալ աղմկալից ցնծում մըն է սկսաւ, որովհետեւ տօգթօրին բարի կըլոր դէմքը՝ փոքրիկներուն հրճուանք կ'ազդէր: Ինք էր անոնց ամէնքին ալ մանկաբարձը, իրեն հետ վաղեմի ընկերոջ պէս կը վարուէին, և իրեն հետ ընտանկան ձեւերը արտօնուած էին: Ուստի, կը հրմշտկէին իրենց աթոռները, վրան նետուելու համար, բայց մայրերնին մէկ բառով կեցուց զիրենք.

— Տօգթօրը հանգիստ պիտի ձգէք, այնպէս չէ՛:

Յետոյ խնդումներես.

— Բարի՛ լոյս, տօգթօ՛ր: Շնորհակա՛լ եմ աղուոր արեւէն՝ որովհետեւ դուք էք ապահովապէս զայն յանձնարարողը, որպէս զի կարենամ կէս օրէ ետքը պտըտիլ:

— Անշո՛ւշտ, ես եմ, այո՛: Շիտա՛յր հոս կը հանգիպէի տես՝ նելու թէ՛ ինչպէս կը հեռուէիք պատուէրներուս:

Եւ Պուրթան, զուարթ դէմքով, առաւ աթոռ մը, եկաւ նստաւ սեղանին քով, մինչդեռ Մաթիէօ, որ համակրանքով ոեղմած էր անոր դէմքը, իրեն կը բացատրէր թէ ինչպէս ազուոր առաւօտ մը անցուցած էին։

— Շատ աղէկ էր, թո՛ղ հանգիստ ընէ, թո՛ղ կարելի եղածէն աւելի մարզանք ալ ընէ...։ Սեկայն, կը տեսնեմ որ ախորժակը տե՛ղն է։ Երբ ես յաճախորդուհիներս սեղանի նստած կը գտնեմ, ա՛լ բմիչկ մը չե՛մ ես, այլ այցելող բարեկամ մը։

Մարիան մատը վերցուց, կատակով իբր թէ սպառնալով.

— Տօքթօ՛ր, կամաց կամաց զիս խիստ տոկուն կ'ընես, ահանկ առողջութեամբ մը, որ զիս պզտիկ կը ձգէ։ Դուք պիտի ստիպէք որ ձեզի խոստովանիմ ցաւեր, որոնք ձեռնէ կը պահեմ, չեմ ըսեր, չվրդովելու համար ո՛չ ոք։ Այսպէս, այս գիշեր, ահռելի ժամեր անցուցի, խիթեր, կարծես թէ զիս չորս կտոր կ'ընէին։

— Իրա՛ւ կ'ըսես, հարցուց է՛Մաթիէօ դեփ դեղին կտրած։ Յա՛ւ ունէիր, երբ ես կը քնանայի։

— Ի՛նչ ինչս ունի, խե՛նդ, պատասխանեց Մարիան, չարունակ զուարթանալով մեղմօրէն, քանի որ ես հոս եմ, հիմա, դեւի մը պէս կ'ուտեմ։

Տօքթօ՛րը, լուրջ ու ծանրախոհ, գլուխը կ'երերցնէր։

— Մի՛ գանգատիք, դուք լոկ ձեր վիճակին ցա՛ւն է որ կը կրէք, չե՛մ ըսեր թէ հարկաւոր ցաւ մըն է, բայց անխուսափելի է։ Իմ բաղդաւոր, կորովի ու կայտառ յաճախորդներէն էք դուք, և ձերինին չափ կանոնաւոր յղութիւններ քիչ տեսած եմ։ Միայն թէ, ի՛նչ ընենք. կ'երեւայ թէ նեղուելու է։

— Օ՛, գոչեց, ես տառապիլ կ'ուզեմ, կատակ կ'ընեմ կոր, ա՛յս է բոլորը։

Եւ աւելի ցած, խորունկ ձայնով մը.

— Տառապիլ, տառապիլ, ա՛յս ալ աղէկ է. ա՛յնքան պիտի սիրէի՞, եթէ չտառապէի։

Այս խօսքերը, տղոց՝ երգելներով հանած աղմուկին մէջ կորսուեցան։ Խօսակցութիւնը դադար առաւ, և տօքթօրը սկսաւ նորէն, խօսիլ, մտքէն անցուցած կարգ մը գաղափարներու իբր շարունակութիւն։

— Գիտեմ, հինգշաբթի օրը Սէկէններուն քով պիտի ճաշեմ, խեղճ կնիկը, ահաւաթիկ տոռնցմէ մէկը, որուն յշուօթի սոսկալի՝ է։

Մէկ շարժումներով հասկցուց ամբողջ տուամը, թէ՛ ինչպէս այս անսպասելի այդ յղութենէն ապահար եղած էր ընտանիքը որ այնքան ճարտար նախազգուշութիւններ ձեռք տուած կը կարծէր, հասկցուց կնոջ յուսահատութիւնը, էրկանը նախանձոտ յուզումները և իրենց աշխարհիկ հաճոյքներու կեանքը, դարձեալ շարունակուելը, վէճերու մէջ, և ողբալի վիճակը, որուն ենթարկուած էր հիմա կինը, երկայն աթոռի մը վրայ պառկած, մինչդեռ էրիկը, զինքը ձգած երեսի վրայ, նորէն իր ամայի, կեանքը ձեռք կառնէր։

— Այո՛, յարեց Մարիան, տիկին Սէկէն այնքան բուռն կերպով պնդեց որ՝ չկրցանք մերժել, Քրիստոսը մըն է, լաւ գիտեմ, ինծի հետ խօսակցելու փափաք մըն է, հասկնալու համար թէ ինչպէս կրլլայ որ ես տոկուն ու ոտքի վրայ կ'ըլլամ։

Պութանը նորէն զուարթացաւ յանկարծական մտածումէ մը։

— Գիտէ՞ք որ երկուքնի՛դ ալ, միեւնոյն կէտին վրայ էք, ան ալ ձեզի պէս մարտ մէկին կը սպասէ վախճանին, Հինգշաբթի օրը, ջանացէ՛ք ուրեմն համաձայնիլ, չելլէք ընտրէք միեւնոյն օրը, որովհետեւ չեմ կրնար միեւնոյն ժամանակ երկուքնուդ ալ հասնիլ։

— Մեր հօրեղբոր աղջիկ Դօսթանսը, նոյնպէս ձեր յաճախորդուհին է, հարցուց զուարճօրէն Մաթիէօ, ա՛ն ալ չունի՛ բան մը, որպէս զի տօնը կատարեալ ըլլայ։

— Օհ, չէ՛, չէ՛, բան մը չունի ան։ Ձե՛ք յիշեր, երգում ըրած է ա՛լ զաւակ չբերելու բնաւ, և անիկայ իր խօսքը բռնելու համար գիտէ վարուելու կերպը... Կը մաղթեմ որ այդ կերպով չը վնասուի։

Ոտքի ելած էր մեկնելու վրայ էր, երբ որ ծայր տուաւ արշաւանքը, որմէ կը վախնար արդէն։ Առանց մէկուն մտքէն անցնելուն, տղաքները իրենց աթոռները ձգելով, մէջ տեղ նետուել էին, մէ՛կ ակնարկով իրարու մէջ խօսք մէկ ընելէ ետք։ Եւ յանկարծ, խեղճ տօգթօրը, երկու տարեցները իր ուսերուն վրայ

գտաւ, մինչդեռ կրտսերը կախուէր էր հասակն ի վար, իսկ փոքրիկ աղջիկը *սրունքներն ի վեր կը մագլցէր*։

— Հո՛ւ, օ՛ն, հո՛ւ, երկաթուղի խաղա, օ՛ն...։

Կը հրէին զինքը, կը թօթուէին քրքիչներով, դարձեալ քահանայներով, օրինգի ձայներ հանելով անդադար։ Հայրն ու մայրը վաղած էին անոր օգնութեան, բարկացած, յանդիմանելով։ Բայց տոբթօրը, կը հանդարտեցնէր զանոնք։

— Թո՛ղ տուէ՛ք, Թո՛ղ, բարի լո՛յս կ'ըսեն ինծի, այս սիրոնիկները։ Որովհետեւ, ինչպէս որ մեր Պօլէն բարեկամը զիս կը մեղադրէ, յանցանքը իմա է քիչ մը, եթէ աշխարհ եկան, անշուշտ պէտք է հանդուրժեմ իրենց...։ Կը տեսնէ՞ք ձեր տղաքները այս անուշ բանն ալ ունին որ, քաջառողջ են, զիրենք ծնող մայրիկին պէս։ Առ այժմ, իրենցմէ աւելին մի՛ պահանջէք։

Ու երբ զանոնք գետին դրաւ, կուշտ ու կուռ համարներով, տուաւ մօրը երկու ձեռքերը, յարելով թէ՛ ամէն բան սքանչելի կ'երթար, թէ ինքը հանդարտ սրտով կը մեկնէր և թէ Մարիան պէտք է այսպէս երթար։ Եւ երբ հայրը կ'ընկերանար բօխչիին մինչեւ գաւիթը, դեռ կը լսուէր այդ փոքրիկներուն ուրախ զուարթ խաղալ խնդալները։

Կէսօրուան ճաշէն անմիջապէս ետքը, Մաթիէօ ուզեց որ դուրս ելլէին իրենք, որպէս զի Մարիան օգտուէր պայծառ արեւէն, Սեդան նստելէ առաջ տղաքը հագուեցուցեր էին, և գրեթէ լից ժամ անցած էր, երբ որ ընտանիքը, մէտէրասիօնի փողոցին անկիւնը դառնալով, քարափները հասաւ։

Կընէլի թաղին այս ծայրը, Շանտը Մարսի և Թաղին կեդրոնին բազմամարդ փողոցներուն մէջտեղ, մասնաւոր տեսք մը ունի, լայնատարած մերկ անջրպետներով, ուղղանկիւնի ձեւով զիրար կտրող գրեթէ ամայի երկայն փողոցներով, որոնց եզերքը բոլոր, գորշագոյն անվերջանալի պատերով գործարաններ կան։ Այնտեղիքի ժամերուն մանաւանդ, մա՛րդ չանցնիր անկէ, և երբ գլուխդ պատերն ի վեր բարձրացնես, ուրիշ բան չես տեսներ, բայց միայն ամուսի թանձր ամպեր ժայթքող ծխնելոյզներ, ընդարձակ շէնքերու տանիքներուն վրայ իշխող, փոշելից ապակիներով, եթէ լայն բակի դուռ մը բացուի, խորունկ գաւիթներ կը

— Գիտեմ, հինգշաբթի օրը Սէկէններուն քով պիտի ճաշէր Ախ, խեղճ կնիկը, ահաւասիկ ատոնցմէ մէկը, որուն յղութիւնը սոսկալի՝ է:

Մէկ շարժումէ ետք հասկցուց ամբողջ տուամը, թէ՛ ինչպէս այս անսպասելի այդ յղութենէն ապշահար եղած էր ընտանիքը, որ այնքան ճարտար նախազգուշութիւններ ձեռք տուած կը կարծէր, հասկցուց կնոջ յուսահատութիւնը, էրկանը նախանձոտ յուսաւորները և իրենց աշխարհիկ հաճոյքներու կեանքը, դարձեալ շարունակուելը, վէճերու մէջ, և ողբալի վիճակը, որուն ենթարկուած էր հիմա կինը, երկայն աթոռի մը վրայ պառկած, մինչդեռ էրկը, զինքը ձգած երեսի վրայ, նորէն իր ամայի, կեանքը ձեռք կառնէր:

— Այո՛, յարեց Մարիան, տիկին Սէկէն այնքան բուռն կերպով պնդեց որ՝ չկրցանք մերժել: Բնականօրէն մըն է, լաւ գիտեմ, ինծի հետ խօսակցելու փափաք մըն է, հասկնալու համար թէ ինչպէս կրլայ որ ես տոկուն ու ոտքի վրայ կ'ըլլամ:

Պութանը նորէն զուարթացաւ յանկարծական մտածումէ մը:

— Գիտէ՞ք որ երկուքնի՛դ ալ, միեւնոյն կէտին վրայ էք, ան ալ ձեզի պէս մարտ մէկին կը սպասէ վախճանին: Հինգշաբթի օրը, ջանացէ՛ք ուրեմն համաձայնիլ, չելլէք ընտրէք միեւնոյն օրը, որովհետեւ չեմ կրնար միեւնոյն ժամանակ երկուքնուդ ալ հասնիլ:

— Մեր հօրեղբօր աղջիկ Գոսթանսը, նոյնպէս ձեր յաճախորդուհին է, հարցուց զուարճօրէն Մարիէօ, ա՛ն ալ չունի՛ բան մը՝ որպէս զի տօնը կատարեալ ըլլայ:

— Օհ, չէ՛, չէ՛, բան մը չունի ան: Չէ՛ք յիշեր, երդում ըրած է ա՛լ զաւակ չբերելու բնաւ, և անիկայ իր խօսքը բռնելու համար գիտէ վարուելու կերպը... կը մաղթեմ որ այդ կերպով չը մնասուի:

Ոտքի ելած էր մեկնելու վրայ էր, երբ որ ծայր տուամը արշաւանքը, որմէ կը վախնար արդէն, Առանց մէկուն մաքէն անցնելուն, տղաքները իրենց աթոռները ձգեր, մէջ տեղ նստուէր էին, մէ՛կ ակնարկով իրարու մէջ խօսք մէկ ընելէ ետքը, եւ յանկարծ, խեղճ սօգթօրը, երկու տարեցները իր ուսերուն վրայ

գաւաւ, մինչդեռ կրտսերը կախուէր էր հասակն ի վար, իսկ փոքրիկ աղջիկը սրունքներն ի վեր կը մագլցէր.

— Հո՛ւ, օ՛ն, հո՛ւ, երկաթուղի խաղա, օ՛ն...:

Կը հրէին զինքը, կը թօթուէին քրքիչներով, դարձեալ քահանաներով, սրինգի ձայներ հանելով անդադար: Հայրն ու մայրը վազած էին անոր օգնութեան, բարկացած, յանդիմանելով: Բայց տոքթօրը, կը հանդարտեցնէր զանոնք:

— Թո՛ղ տուէ՛ք, Թո՛ղ, բարի լո՛յս կ'ըսեն ինծի, այս սիրունիկները: Որովհետեւ, ինչպէս որ մեր Պօլէն բարեկամը զիս կը մեղադրէ, յանցանքը իմս է քիչ մը, եթէ աշխարհ եկան, անշուշտ պէտք է հանդսւրժեմ իրենց...: Կը տեսնէ՛ք ձեր տղաքները այս անուշ բանն ալ ունին որ, քաջառողջ են, զիրենք ծնող մայրիկին պէս: Առ այժմ, իրենցմէ աւելին մի՛ պահանջէք:

Ու երբ զանոնք գետին դրաւ, կուշտ ու կուռ համբոյրներով, առաւ մօրը երկու ձեռքերը, յարելով թէ՛ ամէն բան սքանչելի կերթար, թէ ինքը հանդարտ սրտով կը մեկնէր և թէ Մարիան պէտք է այսպէս երթար: Եւ երբ հայրը կ'ընկերանար բժիշկին մինչեւ գաւիթը, դեռ կը լսուէր այդ փոքրիկներուն ուրախ զուարթ խաղալ խնդալները:

Կէսօրուան ճաշէն անմիջապէս ետքը, Մաթիէօ ուզեց որ դուրս ելլէին իրենք, որպէսզի Մարիան օգտուէր պայծառ արեւէն: Սեղան նստելէ առաջ տղաքը հագուեցուցեր էին, և գրեթէ վեց ժամ անցած էր, երբ որ ընտանիքը, Ծէտէրասիօնի փողոցին անկիւնը դառնալով, քարափները հասաւ:

Կրընէլի թաղին այս ծայրը, Շանտը Մարսի և Թազին կեդրոնին բազմամարդ փողոցներուն մէջտեղ, մասնաւոր տեսք մը ունի, լայնատարած մերկ անջրպետներով, ուղղանկիւնի ձեւով զիւրար կտրող գրեթէ ամայի երկայն փողոցներով, որոնց եզերքը բոլոր, գորշագոյն անվերջանալի պատերով գործարաններ կան: Այլ խառանքի ժամերուն մանաւանդ, մա'րդ չանցնիր անկէ, և երբ գլուխդ պատերն ի վեր բարձրացնես, ուրիշ բան չես տեսներ, բայց միայն, ածուխի թանձր ամպեր ժայթքող ձխնելոյքներ, ընդարձակ շէնքերու տանիքներուն վրայ իշխող, փռելից ապակիներով, եթէ լայն րակի դուռ մը բացուի, խորունկ գաւիթներ կը

նշմարուին կծու մութերով լեցուն, բռնասայլերով խճողուած։ Ուրիշ աղմուկ մը չկայ, բայց եթէ շոգեցայտքի սուր շունչը, մեքենաներու խուլ տատանումը, երկաթեղէններու ուժգին պարպումներ, որոնք սալայտաակին վրայ կը շառաչեն։ Բայց, կիրակիները, գործարանները չե՛ն բանիր, թաղը մեռելային լռութեան մը մէջ կը թաղուի, ամառուան օրերը, մայթերը կիզող բոցավառարեւ մը միայն կը մնար հոն, իսկ ձմեռուան օրերը, սառած հովը միայն, ձիւնով բռնաւորուած, փողոցներուն ամայութիւնը կտրեւ լով կ'անցնէր։ Կ'ըսուի թէ կրճէլի բնակչութիւնը՝ Բարիզի է՛ն խեղճերէն է, ամէ՛նէն վատթարը, ամէ՛նէն ապականածը, գործարանի լկտի աղջիկներու ամբողջ կոյտ մը, վարնօց բողբոս, ղորճ Զինուորական Վարժարանի դրացնութիւնը կը քաշէ իրեն և որոնք իրենց ետեւէն կը քշեն գձուձ ժողովուրդի մրուր մը։ Եւ կարծես թէ, իբրեւ հակապատկեր մը, դիմացը կը բարձրանայ Բասիլ ժըպտուն միջակորեար թաղը, Սենի միւս եզերքը, Էնվալիտներու և Սէն Ժէրմէն արուարձանին ազնուապետական փարթամ թաղերը կը տարածուին քովը, չքեղ պողոտաներէն անդին, այնպէ՛ս որ Պօլէն գործարանը, քարափին վրայ շինուած, ինչպէս երբեմն կ'ըսէր խնդալով գործարանատէրը, ձիւն վրայ էր, կոնակը դարձուցած՝ թշուառութեան, դիմագրաւելով բոլոր բարգաւաճումներուն, այս աշխարհի բոլոր ուրախութիւններուն։

Մաթիէօ կը սիրէր այս պողոտաները, գեղեցիկ ծառեր ամէն կողմերէն, Շան տը Մարսի և Էնվալիտներու Էնրլանատի երկայնքը տնկուած, մէջերնին օր ու արեւ մտնելու բոլոր բացուածքներով։ Զիկայ Բարիզի անկիւն մը, ա՛յնքան խաղաղ, որ պտոյտը աւելի՛ աղաթ ու աւելի քաղցր ըլլայ, որ մարդ աւելի՛ երազանքի և աւելի՛ մեծութեան մէջ ողողուի։ Բայց, մանաւանդ, քարա՛փը կը նետէր, ա՛յնքան երկայն, այնքան այլազան Քէ տ'Օրսէն, որ Պագի փողոցէն կ'սկսի, ճիշդ կեդրոնը, կ'անցնի Բալէ Պուրպօր առջեւէն, Էսքրանատը կտրելով ու Շան տը Մարսը, և կը վերջանայ Կրճէլի ծառուղին, գործարաններու սեւ երկիրը։ Եւ ի՛նչ վերահաշուք ընդարձակու՞մ, ի՛նչ հարկւրամեայ հովանիներ հոն, Սէնի այս գետախորշը, Մանիւֆաքթիւր տէ՛ թապագէն մինչև Դուր Էյֆէլի արդի պարտէզը... Դետը կը գալարուի, վեհաշնորհ գեղեց-

կութեամբ մը, Պողոթան կը տարածուի, աշխարհի գեղեցկագոյն ծառերուն տակ, Եւ հոն մարդ հեշտալի անդորրանքի մը մէջ կը քալէ, ուր մեծն Բարիզ կարծես թէ կը դնէ իր բոլոր ոյժը, իր բոլոր հրապոյրը:

Մաթիէօ մինչեւ հոն կ'ուզէր տանիլ իր սիրելի տառապողը և իր բոլոր աշխարհը: Միայն, յանդուգն արկած մըն էր որ պիտի փորձէր. սրտի քաջութիւն ունենալ պէտք էր:

Մանաւանդ Ռօզի տարիքները մտահոգութիւններ կ'առթէին, փոքրիկ աղջիկին հոգը յանձնուեցաւ Ամպրուաղի, որ թէեւ կրտսերը, բայց արդէն առեր քալեր էր, կատարեալ կայտառ մը: Այս երկուքը բացին ճամբան, առջեւէն, յետոյ եկան Պլէզ ու Տընի, երկուորեակները: Յետոյ, հայրիկն ու մայրիկը՝ վերջապահները եղան:

Մայթին վրայ, այս խումբը՝ ճշմարիտ գիշերօթիկ դպրոց մըն էր: Նախապէս, հիանալի կ'երթար ամէն բան, բնականաբար կըրեայի քայլերով կ'առաջանային, ա'յնքան եղկ, ա'յնքան զուարթ արեւին մէջ սլքտալով: Զմեռնային գեղեցիկ կէս օրը խիստ վճիտ էր ու պայծառ, շուքին մէջ շատ ցուրտ, համակ ոսկեզօծ ու թաւաշապատ այն տեղերը, ուր աստղը կը տարածէր իր լուսապայծառ փռօցները:

Շատ մարդ կար դուրսը, կիրակի բռնաղ ու միամիտ Բարիզը, որ, ամենափոքրիկ ճառագայթ մը տեսնելուն, խուռներամ ամբողջով մը, դուրս կ'ելլէ պտոյտներու:

Նոյնիսկ Ռօզը, զուարթացած, տաքցած, կը կանգնէր, կ'ուզէր ցոյց տալ այդ բոլոր մարդիկներուն թէ՛ խոշոր աղջիկ մըն էր ինքը, Շան տը Մարսը կտրեցին անցան, և մտքէն անգամ չանցուց որ ղինքը շալկել տար:

Երեք մանչերը, ոտքերնին կը զարնէին մայթերու սալարկին վրայ, որ սառած էր ու ձայն կը հանէր:

Տողանքը փառաւոր էր:

Սակայն Մարիան, Մաթիէօյի թեւին տակ կը դողդոջէր, կանաչ չուխայէ չըջաղգեստ մը հագած էր, պլուզի ձեռով, որ իր հասակը չէր ցուցնէր: Բայց, յղութենէն արդէն խիստ ուռած, գիտէր որ կը տեսնուէր, և ի'նքն ալ կը ժպտէր շնորհալի գորովանա-

քով մը, կրցածին չափ քաշելով, յամրաքայլ, իր ղիստերուն վրայ երերալով: Եւ իրօք սրտագրաւ հրապոյր մը ունէր, անսահման, ա'յնքան ժպտուն համեստութեամբ մը գեղեցիկ, ա'լ աւելի պաշտելի դարձած՝ մարմինի այդ թոյլարձակ շիրքովը, լքուովը, որ ա'լ աւելի օգոստափառ կ'ըլլար աստուածային տառապանքովը:

Շրջագայողներ, իր գեղեցկութենէն զարնուած, ետ դարձան, աչքերով հետեւեցան իրեն:

Յետոյ կ'աճէր թիւը մարդիկներուն, որոնք՝ զինքը կը դիտէին, զիրար կ'արմկէին, իրարու ցոյց տալու համար շիրենք:

Կացութիւնը ծանրացնողը՝ իր առջեւի չըջուն օթեւանն էր: Արդէն չորս զաւակներ, հօտի մը պէս, և հինգերորդը ճամբան... Ասիկա խեղկատակութիւնն էր, մարդուն խնդալը կը բերէր,

Նեղացողներ ալ կային, որոնք կ'ըսէին թէ՝ ասանկ անհողութիւն մը. հասարակաց ճամբուն վրայ պարզուած, ողբալի օրինակ մըն էր:

Ա'լ այս ընտանիքին ետեւէն խառնիխուռն դիտողութիւններ, հիացում, ծաղր, արգահատանք.— Ա'խ խեղճ կնիկ, ա'յնքան աղուոր, ա'յնքան դեռատի, և անա' հինգ զաւակներ... Սակայն էրիկը՝ կոպիտի մը դէմքը չունէր: Եւ Մաթիէ'օն ալ, Մարիանն ալ, լուս կը հասկնային, շարունակ կը ժպտէին, անզեղջ արիւնջութեամբ մը, առանց ամօթի, ցոյց տալով փողոցին մէջ, իրենց երջանիկ արդասաւորութիւնը, հանդարտօրէն համոզուած ըլլալով թէ՝ իրենք էին ոյժը, թէ՝ առողջութիւնը, թէ՝ գեղեցկութիւնը:

Բայց երբ հասան մերկացուցուած խոշոր ծառերուն, պէտք եղաւ վայրկեան մը Ռօզը նստեցնել նստարանի մը վրայ, որ, բարեբաղդաբար տակաւին արեւ կար: Տաք չէր օդը, արեւը կը խոնհարէր, հարկ եղաւ քիչ մը շտապել վերադարձին համար:

Ա'ս ալ շատ աղէկ եկաւ, այն խիստ ցուրտը, որ կը կճէր դէմքը, այն մեծալայն երկինքը, որ թեթեւակի վարդագոյն, դաւկահար ոսկիի մը գոյն առաւ:

Մանչերուն ոտքերը աւելի ուժով կը զարնէին գետինը, փոքրիկ, զուարճացած աղջիկը չլացաւ:

Ժամը երեք էր, երբ հայրն ու մայրը, բաց, ընդարձակ

օղի հրճուանքէն արուլիւ, պտոյտէն հիացած, իրենց առջեւէն քնեցին գիշերօթիկ խումբը, ֆէտէրասիօնի փողոցը դառնալով: Հո՛ս ալ մարդիկներ խմբուեցան, ասոնց անցնիլը դիտեցին, բայց անտարակոյս բարի մարդիկ, որովհետեւ կը խնդային այս ազուրկ տղաքներուն, զուարթ ակնարկներով հայրիկին ու մայրիկին, բոնք այնքան շուտ կ'երթային գործի:

Երբ տունը դարձան, Մարիան քիչ մը յոգնած, երկայն աթոռի մը վրայ երկնցաւ, սրահին մէջ, ուր Մաթիէօ, դուրս ելլելէ առաջ, Զօէյի պատուիրած էր աղէկ կրակ մը չինել, վերադարձին համար:

Իսկ տղաքները պահ մը խոնջէնքէն չատ խելօքցած, փոքրիկ սեղանի մը բոլորտիքը, մտիկ կընէին պատմուածք մը, զոր իրենց կը կարդար Տրնի, երբ որ այցելութիւն մը վրայ եկաւ:

Գոսթանս էր, որ կառքով, Մօրէնի հետ, պտոյտէ վերադառնալու ատեն, մտածեր էր ներս մտնել, լուրեր առնել Մարիանի մասին զոր գրեթէ՝ ամէն երեք կամ չորս օրը չէր տեսներ, թէև ապարանքին ու տնակին մէջանդը պարտէզ մը կար միայն:

— Աւելի՛ կը նեղուիք, սիրելի բարեկամուհի, հարցուց Գոստան, ներս մտնելուն պէս, կէս մը երկնցած տեսնելով Մարիանը:

— Մհ, ո՛չ, ընդհակառակը, երկու ժամուան ոտքով պտոյտ մը ըրինք քիչ առաջ, և հանգիստ կընեմ հիմա:

Մաթիէօ թիկնաթոռ մը երկնցուցած էր հարուստ ու անախառքներին, որ սակայն ճիգ կ'ընէր ինքզինք անթերի ցոյց տալու անոնց դիմաց:

Նստաւ չնստաւ, ներողութիւն խնդրեց յաճախ չկրնալ գալուն, բացատրեց տանտիրուհիի բոլոր պարտականութիւնները, որոնցմով ծանրաբեռնուած էր ինք, մինչդեռ Մօրիս, սե թաւիչէ հագուստով իր մօր կիսազգեստին մէջ ապաստանած, չէր զատուեր քովէն, կը նայէր չորս տղաքներուն, ասոնք ալ իրեն կը նայէին ճանշնալու համար գինքը:

— Քեզի՛ եմ, Մօրի՛ս, բարի լոյս չե՛ս ըսեք փոքրիկ հօրեղբորորդիներուդ:

Պարտաւորուեցաւ վճռել, գնաց դէպի անոնց: Բայց հի՛նգն ալ նեղուած մնացին: Քիչ անգամ կը տեսնէին գիրար, դուռ իրա-

րու հետ երես երեսի չէին եկած, Շանդպլէի այն չորս անընդեղ-
ները քիչ մը օտար՝ միջակորեարի ձեւերով այս Բարիզցիին համար:

— Աղէ՛ք էք ուրեմն ձեր ամբողջ փոքրիկ աշխարհով, յարեց
Գոսթանս, որ իր սուր ալքերով իր տղան կը բաղդատէր միւս
երեք մանչերուն հետ: Ամպրուազ մեծցե՛ր է, ձեր երկու երէց-
նե՛րն ալ խիստ ուժեղ են:

Անտարակոյս իր քննութիւնը չէր դառնար ի նպաստ Մօրիսի,
որ թէեւ ինք ալ տոկուն կ'երեւար, բայց մօմի մը դեղնութիւնը
ունէր, որովհետեւ բռնի խնդուածք մը ունէր. Գոսթանս աւել-
ցուց.

— Ես ձեր փոքրիկ Ռօզի՛ն կը նախանձիմ...: Ըլմարի՛տ գո-
հար մը...:

Մաթիէօ սկսաւ խնդալ, և խանդով մը, որուն համար ան-
միջապէս զղչաց:

— Օ՛հ, ըսաւ, նախանձ մը, որ գոհացնելը զիւրին է, այդ
գոհարներէն կա՛յ շուկան, սո՛ւղ ալ չէ:

— Սո՛ւղ չէ՛, սո՛ւղ չէ՛, կրկնեց Գոսթանս, լրջադէմ, ատի-
կա ձեր կարծիքն է, գիտէք որ իմինս չէ՛: Ամէն մարդ իր եր-
ջանկութիւնը կամ դժբաղդութիւնը կը շինէ իր կերպովը:

Եւ իր հեգնական ու արհամարհոտ պարսաւի նկատը՝ լրացուց
իր մտածումը: Չորս տղաքներէն, միսերու այս կենդանի, այս զե-
ռուն բողբոջուծին վրայէն իր նայուածքը դարձուց այն նոր յղա-
ցած կնոջ, այն յորդուն որովայնին, ուրկէ դարձեալ պիտի ծնէր
կեանքը: Գոսթանս կը խոցոտուէր անկէ, իբրեւ անհամեստութե-
նէ մը, դաւող արարքէ մը: ամէն բանի դէմ զոր ինքը կը յար-
գէր. — Չափը, խոհմութիւնը, կարգը: Երբ իմացած էր այս նոր
յղութիւնը, իր տհաճութիւնը չէ՛ր ծածկած, և ինքը կը հաւանէր
այնուհետեւ լռել այդ մասին, բայց պէտք չէր որ իրեն դէմ յար-
ձակում ըլլար, կատակի առնուէր իր կամաւոր ամլութիւնը: Երբ
աղջիկ չէ՛ր բերեր, պատճառը այն էր որ ինքը չէր ուզեր
նենալ:

Խաղաղութեան փափաքող, Մարիան որ իր էրկան չարածի-
քառին վրայ կը ժպտէր, չո՛ւտ մը փոխեց խօսակցութիւնը.
նի մասին լուրեր հարցուց:

— Աղեքսանդրը, ինչո՞ւ ինծի չը բերիք, ահա՛ ութ օր է որ չէ եկած :

— Բայց, ընդհատեց Մաթիէօ յանկարծ, ըսի քեզի թէ՛ երեկ թրիկուն որսի մեկնած էր : Շանդալէյի միւս կողմը, Բիւյիմորոյի մէջ ստիպուած է պառկիլ, որպէս զի առտուն կանուխ անտառները երթայ և անշուշտ վա՛ղը միայն պիտի վերադառնայ :

— Ա՛հ, այո՛ . ճի՛շդ է, կը յիշեմ : Աղւոր օդ կայ անտառներուն մէջ որս հալածելու :

Այս ալ խօսակցութեան վտանգաւոր առարկայ մըն էր և Մաթիան կը զղջար զայն յարուցանելուն համար, քան զի լաւ չէին գիտեր թէ Պօլէն ո՞ւր կրնար եղած ըլլալ, երբ որօր գացած եմ կըսէր : Առտուն կանուխ որսի երթալու պատրուակը լաւ պատըրուակ մըն է գիշերը դուրսը անցընելու համար, և այնքան չարաչար կերպով կը գործածէր զայն որ Գոսթանս անշուշտ գիտեր թէ օրքան հաւատք ընծայելու է ատոր : Բայց այդ սիրակցորդ ընտանիքին հանդէպ, որուն ամուսինը կնոջ յղի մնալէն ի վեր դուրս չէր ելլեր բնաւ ու միշտ ընտանիքը խնամելով կ'անցնէր, Գոսթանս ուզեց արիաքար հանդարտ երեւալ :

— Ես կը ստիպեմ որ դուրս ելլէ և ինքզինք յոգնեցնէ, որովհետեւ շատ արիւնոտ է և մաքուր օդի պէտք ունի, որսորդութիւնը շատ օգտակար է իրեն :

Այս միջոցին դարձեալ դուռը զարնուեցաւ, նոր այցելութիւն մը ծանուցանելով և Վալէրի ներս մտաւ իր աղջկան՝ Ռէնի հետ : Աղջիկը կարմրեցաւ երբոր նշմակեց տիկին Պօլէնը, այնքան իր վրայ տպաւորութիւն կը գործէն այդ կինը : Բայց Գոսթանս օգուտ քաղեց նորեկներու դալուստէն առաջ եկած իրարանցումէն, ոտքի ելլելու համար, ըսելով որ դժբախտաբար աւելի չէր կրնար մնալ, քան զի բարեկամուհի մը իրեն կը սպասէր :

— Գոնէ Մօրիսը ինծի ձգեցէ՛ք, խնդրեց Մաթիէօ . ահա Ռէնը եկաւ հիմա, վեցը միասին թո՛ղ խաղան . պզտիկը ձեզի կը վերադարձնեմ նախաճաշէն ետքը :

Մօրիս եկաւ իր մօրը փեշերուն մէջ : Այս վերջինը մերժեց իօքին եղած առաջարկութիւնը :

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ... գիտէ՞ք որ առողջապահական կանոնի մը

կը հեռեւի, չեմ ուզեր որ սուսնէն դուրս ճաշէ... բարի իրիկուն
կ'երթամ կոր: Կ'ուզէի միայն անցած ատենս ձեր որպիսութիւնը
հարցնել: Ողջ եղէ՞ք, բարի իրիկուն:

Եւ տղան առաւ տարաւ, մտերմօրէն Վալէրիին ձեռքը սեղ-
մելէ ետքը, առանց բառ մը արտասանելու, ինչ որ այս վերջինը
չատ վայելուչ գտաւ: Ռէն ժպտեցաւ Մօրիսին, զոր քիչ մը կը
ճանչնար: Հիանալի էր այդ օրը իր կապոյտ կտաւէ չրջագգեստովը
դէմքը ծիծաղկոտ իր առատ գանգուրներուն տակ, գրեթէ յարե-
նման իր մօրը, որ կարծես իր մեծ քոյրն էր:

Մօրիան՝ յափշտակուած՝ զայն իր քովը կանչեց:

— Եկուր զիս համբուրէ... ո՛հ, գեղեցիկ օրիորդը: Զարմա-
նալի բան, որքան աղուոր ու մեծ է. քանի՞ տարեկան է:

— Բիշ ատենէն տասներեք տարեկան պիտի ըլլայ, ըսաւ Վալէրի:
Բոսթանսի թողած թիկնաթոռին մէջ նստեցաւ և Մաթիէ-
նշմարեց անոր գեղեցիկ աչքերուն մտատանջ արտայայտութիւնը:
Ինքն ալ ըսելէ ետքը թէ հոնկէ կ'անցնէր լուր առնելու համար,
գոհութիւն յայտնեց տղոց և մօրը քաջառողջ դէմքերուն համար՝
յետոյ լռեց, տխրադէմ, կրկին իյնալով իր գաղտուկ վիշտին մէջ:
մինչ Մօրիան չնորհակալութիւն կը յայտնէր իր այցելութեանը
համար: Յետոյ մտածեց առանձին թողուլ զիրենք:

— Փոքրիկ Ռէնս, եկո՛ւր տղոց հետ ճաշասրահ. նախաճաշը
պատրաստենք ու սեղանը դնենք: Շատ պիտի զուարճանանք:

Այս առաջարկը խլացուցիչ իրաւանցում մը յառաջ բերաւ:
Ընթերցումը մոռցուեցաւ, սեղանը հրմշտկեցին և երեք մանչերը
Ռէնը առնելով խօլաբար վազեցին, Ռօղ թաթիկներուն վրայ ինկած
պոռալով անոնց կը հետեւէր և փոքրիկ կատուի մը պէս կը ցատկէր:

Մօրիանի հետ առանձին մնալուն պէս, Վալէրի հառաչեց:

— Ա՛հ, սիրելիս, որքան երջանիկ ես առանց նեղուելու
սանկ գեղեցիկ տղաք ունենալ կարենալուդ: Ահա՛ երջանկութիւն
մը որ արգիլուած է ինձ:

Դեռատի կինը զարմացած անոր նայեցաւ:

— Ինչպէ՞ս, ինձ կը թուի որ դուն ալ ազատ ես ինծի չափ:

— Ո՛հ, բնաւ երբէք, սիրելիս, բնաւ երբէք. դուն պարզ
ճաշակներ ունիս, քու կեանքդ իմինիս պէս կարգադրուած չէ:

Գիտենք, մարդ իր կեանքը կը չինէ, ձերինը չինուած է: Մենք ա-
մէն բան կարգադրած ենք Ռէնի և յեզի համար և աղէտք մը պի-
տի ըլլար եթէ հիմա ժպէն բան փոխել հարկ ըլլար:

Յետոյ, յուսահատութեան յանկարծական թափով մը ա-
ւելցուց:

— Եթէ տեսնայի որ ձեզի պէս յղի եմ, եթէ վստահ ըլլայի
ատոր, ա՛հ, ինչ ընելիքս չեմ գիտեր, պիտի խենթենայի:

Եւ հակառակ ըրած ճիգին, աչքերէն արցունքներ ցայտե-
ցին և դողահար ձեռքերով դէմքը ծածկեց:

Մարիան հետզհետէ աւելի զարմացած, ոտքի ելաւ, խան-
դաղատանքով անոր ձեռքերը բռնեց, անոյ խօսքերով ուղեց
հանդարտեցնել, վերջապէս վալէրի խոստովանեցաւ, ըսաւ թէ
երեք ամիսէ ի վեր պատճառներ ունէր ինքզինքը յղի կարծելու:
Նախ հանդարտացած էր մտածելով որ դաշտանի յապաղումը դիպ-
ւածական բան մըն էր, բայց այս ամիս իր կասկածը իրականու-
թեան կը փոխուէր և ա՛լ մտատանջութեան մէջ ինկած էր: Եւ
կը պատմէր իրենց սարսափը, իր ու իր ամուսնոյն, այս անսպա-
սելի յղութեան հանդէպ, քանզի շատ վստահ էին իրենց ձեռք
առած զգուշական միջոցներուն վրայ: Ուստի եղածը անբացատ-
րելի էր. երբեք չէին կարծեր որ ասանկ բան մը պիտի պատահէր
իրենց ընտանիքին մէջ ուր այնքան սիրով ու համաձայն էին
իրաւու հետ:

— Բանի որ չարիքը գործուած է, ըսաւ վերջապէս Մարիան
հաշտարար եղանակով մը. թո՛ղ բարի գայ խեղճ սգափկը:

— Բայց անկարելի է, անկարելի է, գոչեց վալէրի շարժե-
լով և կրկին յուսահատութեան և բարկութեան մատնուած: Մեր
բոլոր կեանքին մէջ այսպէս միշտ միջակութեան մէջ չենք կրնար
մնալ... Զեր ամուսինը ձեզ ըսած ըլլալու է էրկանս խորհուրդ-
ները: Ուրեմն գիտէք որ Միշօյի մէկ սիրալիւր առաջարկին վրայ,
ամուսինս որոշեց թողուլ Պօլէնի գործատունը ուր ապագայ չի
կայ, որպէս զի ինքն ալ մտնայ Միշօյի գտնուած Քրէտի Նասիօ-
նալ գրամատունը, ուր յոյս ունի մօտաւոր ապագայի մը մէջ բարձր
դիրք մը գրաւելու: Միայն թէ, պէտք էր որ նախ համեստ պաշ-
տօն մը ընդունէր տարեկան 3600 ֆրանքով, թողով գործատան

Ա. ՀԱՏՈՐ

(Արգասաւորութիւն 9)

մէջ վաստկած 5000 ֆրանքը: Եւ ինչպէ՛ս կ'ուզէք որ ասկէ ետքը
ատանկ բախտտխնդրութիւն մը փորձենք, գոհանանք ամսական
երեք հարիւր ֆրանքով, աչքի առջեւ ունենալով յղութիւն մը,
ծննդաբերութիւն մը և մեծցնելիք նոր զաւակ մը... Բոլոր մեր
հաշիւները կարգադրած էինք և այս թշուառ զաւակը ամէն բան
տակնու՛րայ դարձուց և մեզ յաւիտեան թշուառութեան մէջ նե-
տեց:

— Ի՛նչ տրամաբանութիւն, ըսաւ Մարիան իր հանդարտ ու
ժպտազին դէմքովը:

— Բայց, սիրելիս, ըսածներս ճիշդ են... Առիթ մը կը ներ-
կայանայ ու ահա՛ ձեռքէ կը փախցնենք: Եթէ ամուսինս գործա-
րանը չթողու, այն օրն ուր բախտը ուրիշ կողմէ մը կը ներկայա-
նայ, հոն քամուած պիտի մնայ և մեր բոլոր երազները ջուրը կ'իյ-
նան... Ուէնի դրամոսիտը, երջանկութիւնը, մեր բոլոր կեանքին
նպատակները: Ինչպէ՛ս կ'ըլլայ որ դուք, այնքա՛ն խելացի, չէք
հասկնար այս բանը:

— Սյո՛, այո՛ կը հասկնամ... միայն թէ, ինչ ըսեմ, ես այն-
քան հեռու եմ այդ տեսակ հաշիւներէ որ ինծի համար դժուար է
անոնց ուղիղ ըլլալը հասկնալ: Զիս կը զարմացնէք և միանգա-
մայն գութս կը չարժէք... տղաքը կը բուսնին, պէտք է որ զի-
րենք ընդունինք, ինչ որ ալ ըլլայ ատիկա ուրախութիւն և հարս-
տութիւն ըսել է. ասկէ պարզ բան չի կայ:

Վալէրի, նոր արցունքներով, բողոքեց այս խօսքերուն:

— Գացէ՛ք այդ բաները ըսէք իմ խեղճ էրկանս որ այնքա՛ն
սրտաբեկ ու ամօթահար է, այս գործը տեսնալէն ի վեր: Տեսէ՛ք
այսօր՝ կիրակի՝ գիտէ՛ք թէ ո՛ւր է: Տունը մնաց աշխատելու հա-
մար, իր գրասենեակէն դուրս քանի մը փարա կը վաստկի...
Բայց, եթէ պէտք ըլլայ, ամէն բան պիտի ընեմ իրեն համար:
Այնքա՛ն տկար ու այնքա՛ն բարի է:

Յետոյ, մտածումներ, դորս չէր ըսեր, կարծես յանկարծ
խենթեցուցին զինքը: Զեռքերը ճվեց և արցունքներու մէջ մուտաց:

— Ո՛չ, ո՛չ, յղի չեմ, չեմ կրնար ըլլալ. ո՛չ, ո՛չ, այդ բանը
չպիտի ըլլայ, չեմ ուզեր:

Եւ կը տանջուէր այնպիսի տառապանքով մը որ Մարիան

հրամարեցաւ զինքը համոզելէ և զայն քաղցրութեամբ իր թեւերուն մէջ առաւ, վիշտը մեղմացնելու համար, մանաւանդ թէ կը վախնար որ անոր լացը լսուի քովի սենեակէն ուր տղոց բարձրագոյ ծիծաղները կը հնչէին։ Եւ երբ անոր աչքերը չորցուց զինքը տարաւ ճաշասրահը։

— Ընդամենը նստինք, սեղանն նստինք կը գոչէին տղաքը, ձեռքերնին ու ոտքերնին վարնելով։

Նախաճաշի համար յարգարուած այս սեղանը, որուն վրայ Մաթիէօ և Ռէն կարկանդակի և անուշեղէնի չորս պնակներ կը դնէին, հիանալի էր։ Երբք ժանչերը ուղեւոր իրենք ալ օգնել, աւելի կ'ուշադնէին գործը, մինչ Ռօզ կը սպառնար ամէն բան ջարդուիչութեամբ ընելու։ Բայց որքան կը զրօնուէին և Ռէն որքան սիրուն էր իր փոքրիկ տանտիկինի դերին մէջ։ Երբ Ապրուազ եկաւ իր մօրը ըսաւ թէ Ռէնը իր կնիկն է և Ռօզն ալ իրենց պէպէքը, աղջիկը գիտակից գէմքով մը ժպտեցաւ։ Մարիան ժանչը լռեցուց տեսնելով որ Վալէրի կրկին լալ կը սկսէր։ Յետոյ նախաճաշեցին, տղաքը կը լաւիէին։

Այս գեղեցիկ կիրակիին, արդէն իսկ ժամը իննին տղաքը պառկած էին, իրենց քունին մէջ ժպտելով հրեշտակներուն, երբ Մաթիէօ և Մարիան իրենց սենեակին մէջ փակուեցան։ Իրիկը ուղեց որ կ'ընը անսովապէս անկողին մտնայ. անոր քով գնաց, բարձրը գլխուն տակ դրաւ։ Յետոյ, մինչեւ ժամը տասը անոր քով հսկեց, ընթերցում մը ըրաւ որպէս զի քունը չտանի, որովհետեւ ժամը տասնին գաւաթ մը օխրամուր պիտի խմէր։ Երբ գաւաթը պարպեց, անոր բարի գիշեր մաղթեց, եղբայրական երկու աղուոր համբոյր առնելով այտերէն, քանզի իրեն համար նուիրական էր Մարիան և այդ ժամին իրարու հետ կը կատակաբանէին անուշուշութեամբ, զիրար տիկին և պարոն անուանելով։ Իր փոքրիկ անկողինը հոն մօտն էր. հանուեցաւ, լամպան մարեց և ըսաւ կնոջը որ քնանայ։ Բայց ինք, ականջ դրած, աչքերը չէր գոցեր և կը սպասէր որ կնոջը քնանալուն հանդարտ ու կանոնաւոր շնչառութիւնը լսէ։ Եւ քանի՜ քանի՜ անգամ անկողնէն կ'ելլար, անոր շուրջը կը պտտուէր ու կը շարունակէր կրօնական պաշտամանքով մը շրջապատելու անոր քունը։

Մարիան, զոր Մաթիէօ՝ ձմեռուան արեւին տակ՝ հեքեաթնե-
րու գեղանի իշխանուհիի մը պէս կը պտըտցնէր, գիշերը ննջասեն-
եակին մէջ իր կողմէ կը պաշտուէր, աստուածութեան մը պէս
Աւելի բարձր ու աւելի ճշմարիտ պաշտամունք քան Կոյսինը
պաշտամունքը Մօր, սիրուած ու փառաբանուած մօր, ցաւա-
տանջ ու վեհափառ իր տառապեալ չարչարանքին մէջ, կեանքի
յաւիտենական փթթումին համար:

Բ.

Այն հինգշաբթին ուր Փրօմանները պիտի ճաշէին Սէկլեններու
Տ'Անթէնի ծառուղիի չքեղ բնակարանին մէջ, Վալանթին կանչեց
իր սենեկապանուհին Սէլէսթը, ժամը տասնին, որպէս զի զինքը
հաղուեցունէ և երկուքն աթուին վրայ պնդաբար երկնցած՝
սպասեց. ինքն էր որ աղաչած էր Մարիանի առտուն կանուխ գա-
լու, ուղեւով խօսիլ իրեն պէս յղի կնոջ մը հետ այն հիւանդագիւն
սարսափներուն մասին որոնք իր միտքը կը լլկէին:

Հայելի մը ուզեց, մէջը նայեցաւ, յուսահատաբար գլուխը
շարժեց, այնքան տգեղցած կը դառնէր ինքզինքը. իր սիրուն դէմ-
քը կարմիր արատներով ծածկուած՝ նուրբ մարմինը տձեւցած էր:

— Արդեօք պարոնը հո՞ս է, հարցուց:

Առջի օրուէն է ի վեր տեսած չէր: Գործերը պատճառ կը բըռ-
նէր, յաճախ դուրսը կը ճաշէր ու կ'ընթեր, յետոյ առտուն կը
պգուշանար կնոջը սենեակը մտնելու, առարկելով թէ չուզեր զին-
քը անհանգիստ ընել:

— Ո՛հ, տիկին, պարոնը դուրս ելաւ ժամը իննին ատենները
և վստահ եմ որ տակաւին չէ վերադարձած:

— Լաւ... պարոն և տիկին Ֆրոմանները գալերնուն պէս քովս բերէ՛ք :

Մոյլօրէն գիրք մը առաւ ձեռքը և սպասեց :

Ինչպէս որ տոքթոր Պութան նշմարել տուած էր Մաթիէօյի և Մարիանի, Վալանթինի այս անսպասելի յղութիւնը կռիւի շարունական պատճառ ո՛րն էր տանը մէջ, Նախ՝ Սէկէն տմարդօրէն բարկացած էր, պոռայով թէ այդ տղան իրմէ բլլալու չէր. կ'ըսէր թէ ամէն նախզգուշական միջոց ձեռք առած էր, յայտնապէս կ'ամբաստանէր իր կի՛նը թէ հոմանիի մը հետ պտուկած է. և սայլապանի կատաղի ու ստորին նախանձ մը, որ ամօթալի խօսքերով, ծեծի սպառնալիքներով կը պայթէր, երեւան կուգար այդ սկեպտիկ մարդուն մէջ: Ահռելի տեսարաններ տեղի ունեցան: Սեասյ՝ կի՛նը աղաչեց պաղատեցաւ որ տոքթոր Պութանը իրրեւ իրաւարար ընդունին: Բայց ի գո՛ւր, տոքթորը էրիկը առանձին հարցուփորձելէ և բացատրելէ ետքը թէ իր ձեռք առած զգուշութիւնները կրնային բաւական չլլալ և յիշելով հանդերձ շատ մը օրինակներ ուր նմանօրինակ պայմաններու մէջ յղութիւն տեղի ունեցած էր, չյաջողեցաւ համոզել զայն, որ քիչ մը հանդարտելէ ետքը կրկին իր ամբաստանութիւնները կը սկսէր, չժխլը մեկնելուն պէս:

Այս վերջնոյն դէմ կը պոռար կը կանչէր, մինչեւ իսկ կ'ըսէր թէ ան ալ մեղսակից է, մանաւանդ որ զայրացած էր ըժչկին դէմ զաւակ չունենալու մասին անկէ ընդունած խիստ դասերուն պատճառաւ. քանզի այդ յանցապարտ միջոցներէն յառաջ կուգար բո՛ւոր այն չարիքը որուն մէջ կը տապալտկէր այդ ընտանիքը. եթէ էրիկը ամուսնական խարդաւանանքներ գործած չլլար, իր սրտին մէջ չպիտի ունենար այն սոսկալի կասկածը թէ՛ զաւակը գուցէ իրմէ չէ: Բնականաբար բարի տոքթորը, որ այդ խարդաւանանքները կ'ամբաստանէր իրրեւ բոլոր աղէտքներուն պատճառները, չէր քաշուէր մէկիկ մէկիկ թուելու անոնցմէ առաջ եկած անթիւ հեռանքները, ինչպէս ժողովրդին նուազումը, դեղին ալլասերումը. ընտանիքին նախ ապակոնումը և յետոյ փճացումը. վերջապէս մարդուս մի միայն դրամի և հաճոյքի հետապնդելը՝ և կնոջ ալլամերկութեան դիմելը: Եւ Սէկէն այդ պատճառաւ յարատեւ գրգմանումի մը մէջ էր, մանաւանդ որ այն տեսակ գաղափարներ կը

դատապարտէին որոնց մինչեւ այն ատեն հաւատալ ուղած էինք :

Այսուհանդերձ ընտանիքը կը շարունակէր իր աշխարհիկ կեանքը . կինը չխոստովանելով իր յղութիւնը, խեղճութեամբ տիճան ինքզինք սեղմելով, պարահանդէսներու մէջ պարելով թատրոնէն ետքը՝ ցայգընթրիքներու մէջ չամբանեայ խմելով . մինչէրիկն ալ պահելով իր ամօթալի նախանձին տագնապները, իրենց սովորական կեանքը կեղծելով ծաղրական անփութութեամբ մը Արդէն կ'ընէր որ ինքզինքին մեղադրելու բան մը չունէր, կ'ուզէր պահել իր ամուսինը, աւելի հպարտութեան՝ քան թէ սիրելուն համար . քանզի ինչպէս երբեմն կ'ըսէր . էրիկը ամէն բան կ'ընէր որպէս զի հովանի մը ունենայ : Եւ եթէ ինքզինք կը չարչարէր իր սեղմիւրաններուն մէջ, եթէ վիժուած մը ունենալու վտանգին կ'ենթարկուէր ամէն իրիկուն, պատճառք այն էր որ կ'ուզէր միշտ իր ունեցած զիրքը պահել : Բայց գիշեր մը, ներկայացումէ մը վերադարձին, մաղ մնաց որ մեռնէր և հետեւեալ օրէն սկսեալ, պարտաւորուեցաւ . հենեակէն դուրս չելլել . ասիկա նահանջ մը, սպարտութիւն մը եղաւ . ցաւատանջ յղութիւն մը երեւան եկաւ որ այն եւս ժամ մը զինքը հանդիստ չթողուց : Այլ անկէ ետքը, էրիկ կրնային յարաբերութիւնները աւելի դառնացան, և կնոջ ունեցած երկիւղները իրականացան . էրիկը, գարշելի բնոյթի մը տէր, առանց կռուելու չէր կրնար քովը մնալ : Այդ հիւանդ, տղեղցած և հաճոյքի անյարմար կինը զինքը կը սրտմտեցնէր . Նոյն իսկ իրեն ատելի կ'երեւար . սկսու աւելի յաճախ դուրս ելլել և ամուսինի սովորութիւններ առնել, Բախտախաղի կիրքը, որ իր մէջ կար, վերաբարձուեցաւ գէշ մարտած հրդեհի մը ուժգնութեամբ : Տունէն դուրս պառկեցաւ, գիշերներով քլիւպը մնաց : Յետոյ կ'ընէր ճանկը ինկաւ . կ'իսաշխարհիկներ որոնք յղի մնալու ապշութիւնը չէին գործեր, որոնք միշտ զուարճալի, գեղեցիկ, տենչալի էին : Երբ տանդ մէջ չունիս քեզ պէտք եղած կինը, բնական է որ ուրիշ տեղ պիտի փնտռես : Եւ տուն դառնալուն պէս կ'իյնար իր նախանձի տագնապներուն մէջ . կ'ուզէր սպաննել այդ տառապող թշուառական կնիկը որուն փորը իրեն հեղնութիւն և ամօթ կը թուէր :

ժամը տասներմէկին միջոցները Սէլէսթ երեւցաւ .

— Պարոնն է , հարցուց Վալանթին փութով , գիրքը ձեռքէն թողլով ,

— Ո՛չ տիկին , ձեր սպասած անձերն են , պարոն և տիկին Պրոման ,

— Ներս մտցուր . . . պարոնը գալուն պէս իմաց տուր ինծի :
Եւ երբ Մարիան և Մաթիէօ ներս մտան՝ ոտքի ելաւ , սիրա-
վոր կերպով երկու ձեռքերը երկարեց ըսելով .

Կը ներէք ինձ , սիրելի տիկին , եթէ պնդեցի որ դուք
գայիք ինծի՝ բայց , կը տեսնէք որ ես չէի կրնար գալ ձեզի և մեր
բարի տոբթօր Պութանը ըսաւ ինձ թէ ո՛ր աստիճան առողջ ու
արի էք դուք . . . Որքան բարի էք որ ճաշի հրաւէրս ընդունե-
ցիք , այնքան մեծ փափաք մը ունէի ձեզ տեսնելու , ձեզի հետ
քիչ մը խօսելու : Աս թիկնաթուղ բաղմեցէք , հոս , իմ մօտիկս :

Մաթիէօ անոր կը նայէր և կը զարմանար այդքան դեղնած ,
աւերուն տեսնելով այն դոր տեսած էր այնքան հմայիչ իր խարտ-
եաշ գեղեցկութեանը մէջ , մինչ Վալանթին անձկագին կը դիտէր
Մարիա՝ ինքն ալ իր կարգին զարմանալով անոր հանդարտ դէմ-
քին ու մեծ աչքերուն պայծառ ու զուարթ արտայայտութեան
վրայ ,

Ես շնորհակալ եմ ձեր հրաւերին համար , պատասխանեց
Մարիան : Մարդանքը շատ օգտակար է ինձ , ոտքով գալու հա-
ճօյքը ունեցայ . . . ո՛հ , եթէ ուզէիք , ինծի պէս կը քալէիք , ասոր
համար միայն քաջութիւն ունենալ պէտք է :

Ա՛յ անկէ ետքը մտերիմ խօսակցութիւն մը սկսաւ երկու կի-
ներուն միջեւ , մինչ Մաթիէօ փոքրիկ սեղանի մը վրայ գտնուած
գիրք մը կ'առնէր , անոնց հանգիստը չխռովելու համար , այնպէս
մը ցոյց տալով որ մտիկ անգամ չըներ իրենց խօսակցութիւնը :
Երկուքն ալ քիչ անգամ իրար տեսած էին և գաղափարի կամ սո-
վորութիւններու նոյնութիւն չի կար մէջերնին , բայց իրենց ներ-
կայ կացութեան նոյնութիւնը գիրքնք իրարու կը մօտեցնէր , եւ
մանաւանդ Վալանթինի կողմէ մեծ փափաք մը կար գիտնալու ,
ճանօթութիւններ ստանալու , ապահովուելու : Նախ տոբթօր Պութ-
անի վրայ խօսեցաւ , ուղեւով որ իրեն կրկնեն որ երբեք իր

յաճախորդները չէր կորսնցուններ, թէ անկէ աւելի թեթեւածեռ
ու յաջող դահեկ չի կար: Մարիան՝ զարմացած՝ իրեն դիտել տուաւ
թէ զայն աղէկ ճանչնալու էր, քանի որ արդէն երկու անգամ իր
ձեռքէն անցած էր: Այո՛, անշուշտ, բայց ինք աւելի կը վստա-
հանար երբոր ուրիշներն ալ հաստատէին անոր արժանիքը: Յետոյ,
աւելբերջանալի կերպով հարցումներ ուղղեց, ամէն մէկ մանրամաս-
նութիւնները կրկնեց, պահանջեց որ Մարիան բացատրէ թէ ի՞նչ
կը զգայ, ո՞ր էին ցաւերը, ի՞նչ տեսակ ցաւեր էին, ինչպէ՞ս կ'ու-
տէր, ինչպէ՞ս կը քնանար, վերջապէս բոլոր իր զգայութիւնները,
իր մտածո. մտերը, իր երանելի յղութիւնը: Եւ Մարիան, ժպտերես
ու արի, գոհ կ'ընէր այս հետաքրքրութիւնը, բարեսրտաբար զայն
զբաղեցնելու և քաջալերելու համար, իր յոյսերը կը յայտնէր, կ'ը-
սէր թէ ամէն ինչ աղէկ պիտի անցնէր, թէ նորէն մանչ մը պիտի
ունենար: Կալանթին յանկարծ լալ սկսաւ.

— Ո՛հ, ես պիտի մեռնիմ, պիտի մեռնիմ, վստահ եմ,

Իր մօտալուտ մահուան այդ ապահովութիւնը միտքը կը
լլկէր, թէ եւ չէր համարձակեր ամենուն ըսելու: Իր խանքարուած
ջիղերուն, իր լքումին մէջ ատիկա ամէն ժամու տանջանք մըն էր
իրեն, սեւ անդունդը որուն մէջ զինքը կը ձգէր այդ թշուառական
զաւակը. որ իր ամուսնական տունը քայքայելէ ետքը, իր կեանքն
ալ պիտի կտրէր:

— Ինչպէ՞ս մեռնիլ, գոչեց Մարիան զուարթութեամբ, միթէ
կտրելի՞ է մեռնիլ... Գիտէ՞ք ընդհանրապէս ի՞նչ կ'ըսեն. այն կի-
ները որ այդ տեսակ չարաչաւք երեւակայութիւններ կ'ունենան
ամէնէն հանդարտ ծննդաբերութիւնները կ'ընեն:

Մաթիէօ, որ այս սիրուն սուտին վրայ ժպտեցաւ, ինքն ալ
քոլորովին հաստատեց զայն, ինչ որ քիչ մը մեղմացուց յուսակը.
տուր կինը, որ կը դողար անցնող ամէնէն աննշան շունչէն և որ
լաւատես խօսքերու ծարաւի, յաջող ծննդաբերութեան մը խոս-
տումը կը մուրար ամէնէն, նոյն իսկ եթէ կեղծ ըլլար այն: Սէ-
լէսթ կրկին ներկայացաւ և առանց սպասելու, իր տիրուհիին աչքի
համը հարցումին պատասխանեց.

— Ո՛հ, տիկին, դարձեալ պարոնը չէ... Իմ երկրէս եղող
կիներն է որսւ մասին խօսեցայ, Սօֆի Բութօ, Լա Բութօ, ինչպէ՞ս

մեր տեղը, Ռուսմօսնի մէջ, կը կոչեն զինքը և որ Բարիզ ստնտու-
նէր բերելու արհեստը կը կատարէ:

Այս խօսքերուն վրայ, Վալանթին որ սենեկապանուհին ճամ-
բելու վրայ էր, այդպէս զինքը անհանգիստ ըրած ըլլալուն համար,
հանդարտեցաւ:

— Լաւ ուրեմն, ետքը:

— Լաւ ուրեմն, այդ կինը հոս է... ինչպէս ըսի, եթէ հի-
մակուրնէ կը հաւանիք իրեն յանձնարարել, կրնայ ձեզի խիստ լաւ
ստնտու մը ճարել երկիրը և որոշեալ օրը բերել:

Լա Քուլթօ որ կիսաբաց դրան ետեւն էր, համարձակեցաւ
ներս մտնել, առանց հրաւերի սպասելու: Փոքրիկ կնիկ մըն էր,
չար ու վարվռուն, գեղացիի ձեւերով, բայց Բարիզ ըրած յաճա-
խակի ճամբորդութիւններուն չնորհիւ աչքը բացուած: Իր երկար
դէմքը, պզտիկ արթուն աչքերը, սրածայր քիթը, անհաճոյ չէին,
սիրալիք բարեմտութիւն մը կար վրան որ սակայն կը խաթարուէր
նենգամիտ ու ընչաքանձ բերնով մը: Սեւ չրջազգեստ մը, սեւ վե-
րարկու մը, սեւ գդակ մը և դեղին ժապաւէններ իրեն պատարագի
գացող գեղջկուհիի մը պատկառելի երեւոյթը կուտային:

— Ստնտու եղած էք, հարցուց Վալանթին զայն քննելով:

— Այո՛, տիկին, ո՛հ, տասը տարի կայ, երբ քսան տարեկան
էի, Եետոյ ամուսնացայ, և մտածեցի որ երբեք մարդ չհարստանար
ստնտու ըլլալով, այն ատեն խորհեցայ միջնորդութիւն ընել:

Խելացի կնոջ թեթեւ ժպիտ մը ըրաւ, հասկցնելով որ կաթըն-
տու կովի այդ գործը քաղքենիներու քով, իրեն համար խաբե-
բայութիւն մըն էր, Բայց վախցաւ չափէն աւելի խօսած ըլլալուն:

— Մարդուս իր մատուցած ծառայութեան համեմատ կը վճա-
րեն, այնպէս չէ՞, տիկին: Բժիշկը ինձ իմաց տուաւ որ այլ եւս
երբեք ազէկ կաթ չպիտի ունենայի, ես ալ փոխանակ խեղճ պըզ-
տիկները գէշ սնուցանելու, նախընտրեցի տարբեր կերպով
իրենց օգտակար ըլլալ:

— Ուշաի ստնտուներ կը բերես Բարիզի ծիծայրներու գոր-
ծակալութիւններուն:

— Այո՛, տիկին, ամիսը երկու անգամ, բազմաթիւ գործա-
կալութեանց, բայց մասնաւորաբար Պրօքէթ տան համար, Ռօք-

փին փողոցը: Շատ պարկեշտ տուն մըն է և խաբուհու վտանգ չի կայ... ուստի, եթէ կը հաճիք, ձեզի համար լաւագոյններէն մէկը կը զատեմ: Ես լաւ կը ճանչնամ, կրնաք ինծի վստահիլ:

Սէլէսթ տեսնելով որ իր տիրուհին որոշում չէր տար, պարտք համարեց միջամտել, փափաքելով բացատրել թէ ինչպէ՞ս է առ իր թոյն առտուն հոն եկեր էր:

— Երբ երկիր կը վերագառնայ, միշտ ծծկեր մանուկ մը կը տանի հետը, ստնտուի մը մանուկը կամ ու է ընտանիքի մանուկ մը որուն ծնողքը բաւական հարուստ չեն տան մէջ ստնտու մը պահելու համար և հոն կը զրկեն տղայ մեծցնողի մը քով: Այս առթիւ է որ վեր ելած էր զիս տեսնելու, տիկին Մընուի երախան առնելէ առաջ. որ այս գիշեր ծնաւ:

Վալաթին հիշ մը արձակեց և ըսաւ.

— Ահ, փերեզակուհիին տղան ծնաւ և ինծի իմաց չտուիր... խօսէ՛ տեսնենք, ինչպէ՞ս եղաւ:

Այդ տիկին Մընուն նախկին զինուորի մը կիներն էր. մարդը, գեղեցիկ կտրիճ մը որ ամսական 150 ֆրանքով թանգարանի մէջ պահակի մը պաշտօն ունէր: Կինը զինքը կը պաշտէր և քաջարի գաղափարը ունեցաւ փերեզակի փոքրիկ խանութ մը բանալու որով իր էրկանը չափ ալ ինք կը շահէր, այնպէս որ ընտանիքը հանգիստ ու երջանիկ կ'ապրէր:

Սէլէսթ որ քսան անգամ յանդիմանութիւն լսած էր այդ խանութին մէջ ժամերով խօսակցութեան բռնուելուն համար՝ շատ հպարտութիւն զգաց այս կերպ հարցութորձ ըլլալուն:

— Բայց, ամէն բան շատ աղէկ տեսաւ, տիկին: Հիանալի ծննդաբերութիւն, փոքրիկ գեղեցիկ մանչ մը... կը խօստովան նիւ տիկինին որ այս առտու վաղեցի գացի դայն տեսնելու: Շատ ներելի հետաքրքրութիւն մըն է, այնպէս չէ:

Յետոյ, որովհետեւ Վալանթին ամենամեծ հետաքրքրութեամբ միշտ կը հարցութորձէր, ամենափոքր մանրամասնութիւններու մէջ մտաւ:

— Արդէն, լաւ ձեռքերու մէջ էր: Ես իրեն ցոյց տուի տիկին Ռուշը, Ռօշէ փողոցին ծայրի դահեկը, քանզի բարեկամուհիներէս մին որ անոր ձեռքով խնամուեցաւ, մեծ գովեստով խօսաւ:

էր վրան, Անշուշտ տիկին Պուրտիէօյի չափ չարժեր, որ այնքան գեղեցիկ բնակարան մը ունի Միրօմէնսիլ փողոցը. բայց նուազ տուգ է, խալ՛ որ, գործը լմնալէն ետքը ամէնքն ալ նոյն բանն են... տիկին Ռուչի հետ գործը չերկարիր, մանաւանդ շատ ալ հաճոյակատար է:

Յանկարծ լռեց, տեսնելով Մաթիէօյի աչքերը որ իր վրայ յուռած էին: Ի՛նչ ըսած է որ այդ պարոնը խոսակցութիւն կը նայէր: Խռովեցաւ, գաղտուկ և մտահոգ աչք մը նետեց ինքզինքին վրայ: Ինքն ալ վեց ամսուան յղի՝ խեղդուելու աստիճան մարմինը կը սեղմէր, վախնալով որ գործը կը կորսնցնէ: Արդէն ուրիշ անգամ մը, Բարիդ հասնելուն պէս, իր ծառայած տան տղուն հետ, ինքնամոռացման վայրկեանի մը մէջ, յարաբերութիւն ունենալով, յղի մնացած էր և մեռած զաւակ մը ծնած էր տիկին Ռուչի օգնութեամբ, որուն մասնագիտութիւնն էր այդ: Այս անգամ տղան հայթայթիլէ մը ըլլալու էր և կը կատգեր կրկին խաղի եկած ըլլալուն, ինք որ հիմա այնքան վարպետ էր և առանց նեղութեան հաճոյք վայելել զրա՞ծ էր միտքը: Եւ եթէ այնքան ուրախ կ'երեւար և այնքան մեծ գովեստներ կուտար տիկին Ռուչի, պատճառը այն էր որ որոշած էր կրկին մեռած տղայ մը բերելու անոր օգնութեամբը, և արդէն իսկ կը պատրաստուէր ամսուան մը արձակուրդ ուղելու, պատրուակ բռնելով իր մայրը որ իբր թէ Ռուժմօնի մէջ ծանրապէս հիւանդ էր և թէ խիստ կը փափաքէր զայն տեսնել, աչքերը գոցելու համար:

— Ո՛հ, ըտաւ, միամիտ: Դէ՛մք մը կեղծելով, ինչ որ իր մասին կ'ըսեմ ուրիշներէ լսած եմ: Ես ինքս անշուշտ բան մը չեմ գիտեր: Հաստատաբար այդ խոշոր թուխ նղջիկը, թարմ ու գրգռիչ մտով, ոեւ է վստահութիւն չէր ներշնչեր Մաթիէօյի զոր զայն չափազանց քաջատեղեակ կը տեսնար դահեկներու մասին: Կը շարունակէր նայիլ անոր ժպիտով մը, ուր աղջիկը որոշապէս կը կարողար ինչ որ այդ պարոնը կը մտածէր իր մասին:

— Բայց, հարցուց Մարիան, ինչո՞ւ համար Փերեզակուհին որո՞ւ վրայ կը խօսիս, երախան ինք չպահեր:

Լա Բուժօ շեղ, սեւ ու խիստ ակնարկ մը նետեց այդ յղի կնոջ վրայ որ, յոսպէս ուրիշներու առուտուրին մը տալ կ'ուզէր:

— Է՛հ, անկարելի է, գոչեց Սէլէսթ, ինչպէ՞ս կ'ուզէք տիկին Մընու երախան քովը պահէ, իր խանութին մէջ որ գրողն իսկ հազիւ կայ, Ետեւի կողմը փոքրիկ խուց մը ունի միտք և այդ խուցն ալ նեղ բակի մը վրայ է, առանց օդի, առանց սիւ. տղան չաքաթ մը չկրնար ապրիլ հոն: Յետոյ, նոյնիսկ մասնակցական չկրնար ունենալ անով զբաղելու, բոլոր օրը իր խանութին մօտը սպասուհի չունի և ստիպուած է կերակուրն ալ ինք պատրաստել: Երբոր էրիկը կուգայ թանգարանէն... Եթէ կարենար, երջանակ ապրիլ ըլլար զաւակը քովը պահելով: Իրար այնքան կը սիրէին այնքան աղին ևն էրիկ կնիկ:

— Յշմարիտ է, ըսաւ Մարիան տխրած, խեղճ մայրեր որոնք բոլոր հոգւովս կը մեղքանամ: Այդ կինը նեղութեան չէ և սակայն ի՞նչ անողոք բաժանումի մը կ'ենթարկուի... չպիտի կրնայի ապրիլ եթէ զաւակս այսպէս անծանօթ երկիր տանէին ուրիշ կնոջ մը յանձնելու համար:

Անշուշտ Լաքութօ այդ խօսքերուն մէջ անձնական յարմարութեամբ մը տեսաւ: Բարեմիտ անձի մը զէմքը առաւ, սիրող երախաները, որոնց վարանոտ մայրերը իր սուտերովը կը հրապուրէին:

— Ո՛հ, Ռուսթօն սիրուն տեղ մըն է: Յետոյ, Պայէօյէն ուռ չէ. բնակիչներն ալ վայրենիներ չեն: Օգը լաւ է. մարդ կան որ հոն եկած են բժշկուելու համար: Առանց հաշուելու մեզի յանձնուած պղտիկները չատ չաւ կը խնամուին, խօսքս վկայ: Մարդ անսիրտ ըլլալու է որ այդ պղտիկ ները չսիրէ:

Բայց լուեց, տեսնելով Մաթիէօն, որ միշտ լուռ, այժմ իրեն կը նայէր: Դուցէ, իր գեղջական կեղեկին տակ շատ խոր մանկ ըլլալով, հասկցաւ թէ իր ձայնը անկեղծ չէր հնչէր: աստի ի՞նչ օգուտ ունէին իր երկրին մասին ըրած գովեստները քանի որ այդ տիկինը տանը մէջ պահելիք ստանալու մը կ'ուզէ և վերսկսաւ իր խօսքը:

— Ուրեմն, համաձայնեցանք, տիկին, ձեզի կը բերեմ ւազոյն ստանալուն, ճշմարիտ գանձ մը:

Վալանթին, որ կարծես տիկին Մընուի յաջող ծննդաբերութեան վրայ կը խորհէր և իրեն համար բարեգուշակ իրողութեամբ

մը կը համարէր զայն, բաւական կամքի ոյժ ունեցաւ ըսելու.

Ո՛չ, ո՛չ, առաջուց չեմ ուզեր պայմանաւորուիլ: Մէկը կը գրկեմ որ աչքէ անցնէ գործակալութեան բերած ստնտուներդ և տեսնենք թէ անոնց մէջ փափաքածս կրնանք գտնել:

Յետոյ, աւելի եւս զբաղելով այդ կնոջ մով, զայն ձեռքի շարժումով մը ճամբեց և իր խօսակցութիւնը շարունակեց Մաթիանի հետ:

— Այս ծնելիքին ալ դժժեք կաթ պիտի տաք:

— Անշուշտ, ինչպէս միւսներուն տուի: Գիտէք որ այդ մասին ես և էրիկս մեր որոշ դադափարը ունինք, կարծես թէ մեր զաւակը չպիտի թուեր մեզի եթէ մենք չսնուցանէինք:

— Այո՛, կը հասկնամ. ա՛հ, եթէ կարենայի ես տլ, Բայց չեմ կրնար, անկարելի է:

Լա Բութօ անշարժ կեցած էր իր անօգուտ դիմումէն բարկացած, մեղքնալով այն պարգեւը զոր պիտի ստանար իր ծառայութեան փոխարէն: Իր բոլոր ոխը դրաւ այն չեղ ակնարկին մէջ զոր նորէն նետեց այդ յղի կնոջ վրայ որ ինք կաթ կուտար զաւակին: չիտակը աղուոր բան, յայտնի կը տեսնուէր որ այդ մարդիկը դրամ չունէին ստնտու մը բռնելու համար: Եւ սակայն Սէլէսթի մէկ ակնարկին վրայ՝ խոնարհաբար բարեւեց և աներեւոյթ եղաւ աննկատապանակին հետ:

Գրեթէ անմիջապէս Սէլէսթն ներս մտաւ, իրիստ վայելուց, ինչպէս միշտ, դուրսէն հետը բերելով բերկրութեան այն չողողողումը զոր այլեւս իր տան մէջ չէր գտնար:

— Ներում կը խնդրեմ, կարծեմ ձեզ սպասցուցի: Անվերջաւոր երթեւեկութիւններ, այցելութիւններ որոնք չէի կրնար յետաձգել... սիրելի տիկին, հիմա ալ դէմք մը ունիք... երջանիկ եմ ձեր ձեռքը սեղմելով, սիրելի պարոն մորման:

Յը մոռնար իր կինը որուն քով եկած չէր աւջի օրուընէ ի վեր: Միայն վայրկեան մը ետքը մօտեցաւ անոր, վերջապէս նշմարելով մեղադրանքի ակնարկը որ իրեն կ'ուղղէր. ու ծռեցաւ, չրթունքը դպցուց մազերուն:

— Աղէկ քնացա՞ր:

— Այո՛, շատ աղեկ, չնորհակալ եմ:

Նորէն պիտի լար, այն յուսահատութեան ջղային տաքնալով որ չէր կրնար զսպել: Բայց յաջողեցաւ ինքզինք սեղմել հոն գրտնուող հիւրերուն դիմաց: Արդէն սեղանապետը եկաւ ծանուցանելու թէ ճաշը պատրաստ էր:

Մանրաքայլ և Մարիանի թելին յենած՝ Վալանթին մօտեցաւ սեղանին որ դրուած էր աշխատութեան ընդարձակ խուցին մէջ անկիւնը: Մաւազին ժպիտով մը ներում խնդրեց որ Մաթիէօի թելը չէր կրնար մտնել և ուղեց որ երկու էրիկմարդիկը առաջ անցնին ու թողուն որ կիները ուղածնուն պէս վարուին: Սեղանը այնպէս մը դրուած էր որ երկուքն ալ հանգիստ էին, ոտքերնին ազատութիւն երկնցուցած:

Մարիան միայն չորս սպաս նշմարելով ըսաւ.

— Հապա ձեր տղա՞քը, առկաւին չտեսայ, Հիւանդ չէ՞ն ա՛:

— Ո՛հ, ո՛չ, փառք Աստուծոյ, պատասխանեց Վալանթին: ատ էր պակաս... առտուն վարժուհիին կուգայ՝ մինչեւ կէսօր կ'աշխատին:

Այն ատեն, Մաթիէօ որուն աչքերը Մարիանի աչքերուն հանդիպեցան, համարձակեցաւ հարցնելու.

— Ուրեմն ձեզի հետ ճաշել չէ՞ք ի տար:

— Ա՛հ, ո՛չ, գոչեց Սէկէն, բարկացած դէմքով մը, բաւ է որ չափ մեզ կը ձանձրացնեն առանձին եղած ատեննիս: Տղոց պէս անտանելի բան չի կայ երբ մարդ հիւր ունի և չէք կրնար երեւակայել թէ որքան անկիրթ են մերինները:

Թեթեւ պաղութիւն մը տիրեց, ամէնքը լռեցին, մինչ սեղանապետը հաւկթեղէն կերակուր մը կը հրամցնէր:

— Տղաքը կը տեսնաք, ըսաւ կամաց մը Վալանթին: Աղանջներին ատենը բերել կուտամ:

Նախաճաշը, հակառակ այն մտերմութեան որ յառաջ կուգար երկու յղի կիներու ներկայութենէն, շատ խնամոտ, շատ պերճաշուք էր: Հաւկթեղէնէն ետքը, խորոված արքայաձուկ բերուեցաւ, յետոյ կտցար և կարկինոս (քարիտաքիա): Դինին էր սառուցեալ շամբանեա, ճերմակ և կարմիր Պորտո:

Դիտողութիւն եղաւ թէ՛ տոքթոռ Պութան հրաման չպիտի տար այսպիսի ճաշի մը, բայց Սէկէն ուսերը թօթուեց և ըսաւ.

— Պահ, առթո՞րը աղուոր պատառ մը եթէ ըլլայ չէ չըսեր : Արդէն անտանելի է իր տեսութիւններովը : Միթէ մարդ գիտէ՝ թէ իր ըրածը աղէկ կամ գէշ է :

Անկէն այլեւս դուրսէն բերած զուարթ դէմքը կորսնցուցած էր : Կարծես իր կնոջ չսպասուած յղութենէն եղծանած իր տան բո-
ւոր մտմտութիւնները զինքը կը բռնէին ոտքը բնակարանը դրածին
պէս : Զէր կրնար ժամ մը հին մնալ առանց կծու, ցասկոտ, գրեթէ
կոշտ դառնալու : Իր կատարեալ վայելչութեան տակ, հիւանդ,
ապականիչ, կործանիչ, կոշտ ու անգութ ոգին կ'երեւար շուտով,
այն օրէն ի վեր ուր կ'ապրէր իր խռովուած ու կաղմալուծուած
գոյութեան շարունակական գրգռութեանը մէջ : Եթէ գիշերները
թղթախաղով կ'անցնէր, եթէ հոմանուհիներու կ'երթոր, ապահո-
վարար յանցանքը իր կնոջն էր որ, ըստ իր կոշտ ասացուածքին,
այլ եւս դործածուելիք կին մը չէր : Եւ ասոր համար ո՞ր ունէր
անոր դէմ, կարծես մանաւանդ հաճոյք կը զգար զայն չարչարելէ,
իր աղապ մարդու ցոփութիւններէն ետքը տուն վերադարձին,
դժգոհութիւն յայտնելով տանը մէջ տեսածներէն, պռաւով որ
ամէն բան գէշ կ'երթայ և թէ դժոխք դարձած է իր տունը :

Դիտողակ ճաշ մը եղաւ : Երկու երեք անգամ էրիկ կնկան մէջ,
ուրի պէս վիրաւորիչ խօսքեր փոխանակուեցան : Եւ ասիկա ոչինչ
բաներու՝ բերուած կերակուրին, եղած դիտողութեան մը համար :
Անուշադիր մէկու մը համար ատոնք կարեւորութիւն չունէին, բայց
վերքը թունաւոր էր, արցունքը կը լեցուէր տխուր կնոջ աչքերուն
մէջ, մինչ էրիկը կը հեգնէր աշխարհիկ մարդու դէմքովը, իր փա-
ռասիրութիւնը դնելով յոռետեսութեան մը մէջ և յայտարարելով
որ աշխարհը հոգտ մը չ'արժէր : Այսուհանդերձ, շատ ծանր խօսք
մը այնքան ըմբոստացուց վալանթինը որ էրիկը ստիպուեցաւ նե-
քում խնդրել, քանչի կը վախնար անկէ՝ երբ վժռչատներու արիւնը
երեւան կուգար, անոր մէջ, զինքը հպարտ արհամարհանքով մը
ջախջախելու և իրեն հասկցնելու համար թէ՝ օր մը իր վրէժը պի-
տի լուծէ : Նոր ցաւաւ մը անցաւ սեղանին ծաղիկներուն մէջէն :

Յետոյ, մինչ վալանթին և Մարիան կը վերսկսէին խօսիլ ի-

րենց վիճակին՝ իրենց վախերուն և յոյսերուն վրայ, Սէկէն իր դառնութիւնը թափեց Մաթիէօյի բացատրելով իր մտմտութենքը Շանթըպլէի կալուածներուն նկատմամբ: Որսերը հետզհետէ կը նուազէին, որսի բաժնեթուղթերը չէր կրնար ծախել, իր ենամուտը տարուէ տարի կը պակսէր: Ըսաւ թէ շատ գոհ պիտի ըլլայ եթէ Շանթըպլէն տղատի, բայց ո՛ւր գտնելու էր գնորդ մը այդ քիչ արտադրիչ տնտառներուն, այդ անսահման ամուլ հողերուն, այդ ճախճախուտներուն և այդ խճալից դաշտերուն համար: Մաթիէօ ուշադիր մտիկ կ'ընէր, քանզի հետաքրքրուած էր այդ կալուածով առջի ամառուան երկար պտոյտներուն ժամանակ:

— Իրաւցնէ կը կարծէ՞ք որ, հարցուց, այդ հողերը մշակուած թեան կարելի չէ գործածել... մարդ կը մեղքնայ անմշակ թողուած բոլոր այդ դաշտերը:

— Մշակութիւն ընել, գոչեց Սէկէն, կ'ուզեմ տեսնել այդ հրաշքը: Դարերէն ու գորտերէն ուրիշ բան կարելի չէ քաղել հոն:

Աղանդերի վրայ էին և Մարիան յիշեցուց Վալանթինի որ խօսք տուած էր տղաքը բերել տալու, ըսելով որ շատ երջանիկ պիտի ըլլար զանոնք տեսնելով ու համբուրելով. բայց միջադէպ մը պատահեցաւ որ կրկին մոռցուց տղաքը:

Սեղանապետը տանտիկնոջ մօտեցած էր՝ ցած ձայնով ըսելու համար.

— Պարոն Սանթէռ եկած է և կը հարցնէ թէ տիկինը կրնա՞յ զինքը ընդունիլ:

Գոհ աղաղակ մը արձակեց.

— Ա՛հ, ուրեմն մեզ կը յիշէ կոր... այո՛, այո՛, ներս հրամար:

Եւ երբ Սանթէռ մօտեցաւ ձեռքը համբուրելու համար, Վալանթին իր նուազկոտ դէմքովը ըսաւ.

— Ուրեմն չէք մեռած, բարեկամ, անաւասիկ տասնըհինգ օր է որ երեսնիդ տեսած չունինք... Ո՛չ, ո՛չ, ինքզինքնիդ մի՛ արդարացնէք, շատ բնական է, ամէնքը զիս կը լքեն:

Սէկէն երիտասարդին ձեռքը՝ անդմեւով ծաղրական ժպիտ մը ունեցաւ: Զճմարտութիւնը այն էր որ Սանթէռ, երբոր տեսած էր որ իր սիրաբանական ձեռնարկը կ'ընդմիջուէր Վալանթինի անպա-

տե՛հ յղութեամբը, յարմար դատած էր իր այցելութիւնները քիչ-քիչել: Անշուշտ ամուսնոյն պէս, Վալանթինը նուազ ցանկալի և նեղացուցիչ կը գտնէր: Ուստի համակերպած էր իմաստութեամբ ապաստելու յղութեան վերջաւորութեանը, վճռական յարձակումը հտքի թողլով: Բայց իր ցանցառ այցելութեանց ատեն չատ գգուիչ ու քաղցր ցոյց կուտար ինքզինքը, գիտնալով որ Վալանթին երախտապարտ պիտի մնար այս կերպով:

— Ո՛հ, սիրելի տիկին, ես քաջուելուս չեմ ի գար, վախնալով որ ձեզ անհանգիստ կ'ընեմ: Յետոյ, գիտէ՞ք որ այս միջոցիս թաաերախաղ մը ունիմ որուն փորձերը կը կատարուին և ժամանակս գրաւուած է:

Անմիջապէս մեծարանքներ շալլեց Վալանթինի, հիացողական ձայնով մը:

— Սքանչելի էք այդ բաճկոնակով որ ուրիշ կին մը եթէ հա-գած ըլլար տգեղ պիտի երեւար: Այո՛, այո՛, սքանչելի, ըսած խօսքս կը կրկնեմ:

Սէկէնի համար ուրախութիւն մը եղաւ այս խօսքերը որոնց մէջ ծաղրանք մը կը տեսնէր: Իր սաստիկ նախանձովը հանդերձ՝ միտքէն չէր անցնել որ Սանթէր կրնար իր կնոջ հոմանին ըլլալ: Երբոր իր խնթութեան վայրկեաններուն մէջ կնոջը կը պողար թէ տղան իրմէ չէր, անմիջապէս անարգ ենթադրութիւններ կ'ընէր, զայն ամբաստանելով թէ՝ ծառայի մը կամ փողոցէն անցնող անցորդի մը հետ յարաբերութիւն ունեցած է: Գալով Սանթէրին, այն տանը բարեկամն էր, զոր օր մը ուզած էր կնոջը քով տանիլ երբ այդ վերջինը լոգարանին մէջ կը լուացուէր, ցոյց տալու համար թէ ի՞նչ բօնամի էր իր կինը ջուրին մէջ:

— Տե՛ս ինչպէս քեզ կը ծաղրէ, ըսաւ:

Բայց Վալանթին Սանթէրին շնորհակալ կ'ըլլար անհուն երախտաբերութեան ակնարկով մը: Այդ խօսքերը չպիտի մոռնար:

Սանթէր Մաթիէօյի ձեռքը սեղմելէ հտքը, խոնարհութիւն մը ըրած էր Մարիանի զոր տանտիկինը իրեն ներկայացուց: Այս երկու փորբերին ուռած կիները, դէմ դիմաց սեղան նստած, երկու ամուսիններով, իրեն չատ գուարճալի թուած ըլլալու էին, քանզի իր հեգնութեան ժպիտը ծածկեց փաղտքչական խօսքերու

տարափի մը տակ, ներուժ խնդրելով այնպիսի ժամանակ մը գալուն ուր ամէն մարդ աակաւին ճաշի վրայ էր: Յետոյ, Սէկէն նեղացած ըլլալով որ ճաշը ուշ մնացած էր, կինը ըսաւ թէ ինք էր տտոր պատճառը ուշ եկած ըլլալուն համար: Մաղ մնաց որ նորէն կռիւ մը ծագէր:

Սուրճը և ըմպելիները բերուեցան ուրիշ սեղանի մը վրայ, մինչ սեղանապետը փութով կը վերցնէր սպասները: Եւ Վալանթինն նորէն երկնցաւ, իր թուլութեամբը, մաշկեայ քաղմոցի մը վրայ: Խնդրելով իր հիւրերէն որ իրենք իրենց ձեռքով առնեն սուրճն ու ըմպելին, քանի որ ինք կարողութիւն չունէր իր տան տիկնոջ գերը կատարելու: Բայց Մարիան անմիջապէս ոտքի ելաւ, ինք հրամցուց ղուարթ հաճոյակատարութեամբ մը, ըսելով որ շատ գոհ պիտի ըլլայ քիչ մը ոտքի մնալով: Սուրճէն ետքը փոքրիկ գաւաթներուն մէջ քօնեաք լեցուց և էրիկմարդոց արտօնութիւն արուեցաւ ծխելու:

— Ահ, սիրելիս, ըսաւ յանկարծ Սանթէր, խօսքը Սէկէնին ուղղելով, չէք կրնար երեւակայել այն գեղեցիկ ըծչկական գործողութիւնները որոնց ներկայ գտնուեցայ այս օրերս, տոքթոր Կոտի դարմանատան մէջ:

Բայց խօսքը ընդմիջուեցաւ ուրիշ այցելութեամբ մը: Պառօնունի տը Լօլիք տիկնոջ որպիսութեանը մասին լուր կ'ուզէր: Եւ երբ խնդրեցին որ վեր ելլէ, վազելով եկաւ Վալանթինը համարուրեց և գոչեց:

— Ձեր ուղեր ձեզ անհանգիստ ընել, սիրելիս, ինչ որ է շատ գոհ եմ ձեզ տեսնելուս և ըսելու որ բոլոր սրտովս կը խղճամ ձեր վրայ:

Ծանօթներու մէջ ինկած էր, ինչպէս ինք աւելցուց, և ամէնուն ձեռքը թօթուեց: Մաթիէօյի այնպէս թուեցաւ որ իր ձեռքը մասնաւորապէս նշանակալից կերպով սեղմեց, խիստ ու կարճ կերպով, սուր ու հեղնական ծիծաղի մը ընկերակցութեամբ: Եւ իր դէմքը յստակօրէն արտայայտեց այն խորին ծաղրանքը որ արդէն Սանթէրի դէմքին վրայէն անցեր էր, երբ որ աչք մը նետեց երկու յղի կ'էնտուն վրայ որոնք հոն քով քովի նստած էին: Այս տեսարանը կարծես չափազանց կը զբօսցնէր զինքը, մինչ խորխտա-

բար ցոյց կուտար իր գրգռիչ գեղեցկութիւնը նուրբ հասակովն ու կրակոտ ու ձկուն խոշոր մարմինովը։ Երբեք այսպէս ազատ հրճուանքի կեանք մը ապրած չէր։

Շնորհաւորեց իր ազգականուհին՝ Մարիանը։

— Լաւ ուրեմն, սիրելիս, երջանիկ ըլլալու էք, ահաւասիկ հինգերորդ զաւակն ալ որ գրեթէ շինուած է և հիմա կրնաք վեցերորդին պատրաստուիլ...։ Բայց ո՛չ, վատահեղիք, ծաղրելու համար չեմ ըսեր։ Նս կը հասկնամ որ երբ մարդ ազաքը կը սիրէ մինչեւ տասներկու հատ կրնայ ունենալ։

— Տասներկու աղայ, ըսաւ Մարիան իր հանգարաւ ժպիտովը, բուն իմ որոշած թիւս է։

— Աստուած իմ, հառաչեց Վալանթին, ևս կ'երգնում ա՛լ ուրիշ չունենալ, եթէ ողջ մնամ։

Անկէն՝ միշտ ծաղրելով՝ ուղեց Սանթէրի հետ վերսկսիլ խօսակցութիւնը որ պառնուհիին գալովը ընդմիջուած էր։

— Կ'ըսէիք որ գեղեցիկ գործողութիւններ տեսաք տոքթոր Կոտի դարմանատան մէջ։

Բայց պարոնուհին, նորէն տարփոտ դէմքով մը, խօսքի մէջ նետուեցաւ։

— Տօքթօր Կոտը, կը ճանչնա՞ք զինքը՝ Ո՛հ, սիրելի պարոն, կը խնդրեմ խօսեցէք ինձ իր մասին։ Ամէն տեղ կը լսեմ թէ հրաշագործ մարդ մըն է։

Վիպագիրը հաճոյակատարութեամբ ժպտեցաւ։

— Հրաշագործ բուն բառն է։ Ուսումնասիրութեան մը համար ծանօթութիւններու պէտք ունէի և կրցայ եօթը ութը գործողութիւններու ներկայ գտնուիլ։ Արդէն գիտէք որ շատեր կ'երթան ներկայացման երթալու պէս. հոն գտայ բոլոր Բարիզի բարձր դասը և նոյն իսկ քանի մը կիներ...։ Այսպէս ուրեմն Կոտ կ'առնէ մէկ երկու կամ երեք կիւն և տարօրինակ վարպետութեամբ մը փորներին կը պարպէ, ձեռքի հարուածով մը, առանց ունէ ծանր հետեւանալի, ինչպէս որ ենքը կը հաստատէ։ Ապշեցուցիչ բան մըն է ասիկա։

Սէրուիէի դէմքը վառ հիացումով մը ծիրանեփայլած էր և դառնալով դէպի Վալանթինին, որ ինքն ալ անյագօրէն մտիկ կ'ընէր, ըսաւ։

— Հէ՛յ, սիրելիս, մարդուս փափաքը կ'ուզայ այդ դարմանա-
տունէն անցնելու, գտնուած վիճակէդ փրկուելու համար... մոգ
մըն է այդ մարդը, ինչպէս որ կ'ըսեն: Եւ կ'երեւայ որ գեղեցիկ
ալ է, միշտ ուրախ և կայտառ: Ահա՛ մարդ ըսուելու արժանի
մէկը:

— Բայց հարցուց Մաթիէօ որ սարսուած էր, գործողութեան
ենթարկուած կրները հիւանդ են:

— Անշուշտ, պատասխանեց Սանթէր և այս հարցման վրայ իր
հեզնական ուրախութիւնը կրկնապատկեց... գոնէ ինք այնպէս
կ'ըսէ:

Մինչդեռ այդ ատեն Սէկէն դոհացած էր չեղտելով իր փոք-
րիկ չար ժպիտը՝ ակնարկներ փոխանակելով վիպագիրին հետ: Ի-
րենց դրական յուսահատութիւնը, մարդկային սուռի արագ բնա-
ջնջումի իրենց ցանկութիւնը, կոտի ձեռքով յաջող սկզբնաւորու-
թիւն մը կ'ունենար: Եւ երիտասարդ ամուսինները վարմացնելու
բաղձանքով կոչ մը ըրաւ ոչնչութեան դոր վայելուչ ու բարձրա-
դոյն ապականութիւն մը կը համարէր:

— Ահ, հիւանդ կամ ո՛չ, թող կտրէ ամէնքն ալ... աւելի
շուտ կը լինայ ամէն բան:

Սէրաֆին միայն զուարթ դէմք մը առաւ: Այդ խօսքերը
ստուգուած ազդեցին Մարիանի:

Նեղութիւն զգալով նստեցաւ, նայելով Սանթէրի, որուն
վերջին վէպը կարդացած ըլլալը կը յիշէր: Այդ վէպը սիրոյ պատ-
մութիւն մըն էր որ իրեն ապուշ բան մը երեւցած էր, այնքան
մանկան դէմ ատելութիւնը կը փայլէր անոր մէջ անպատկառօրէն:
Մահ տղաքներուն, այս էր ուրեմն աղաղակը այդ եսասէր հա-
ճայքներէ և նուրբ յիմարութիւններէ ապականած երջանիկ միջա-
վայրին: Եւ ակնարկով մը հասկցուց Մաթիէօյի իր ձանձրոյթը ու
իր փափաքը տուներին վերադառնալու, անոր թիւը մտած, կա-
մաց կամաց, արեւոտ քարափներուն վրայէն անցնելով: Մաթիէօն
ալ հրաշալիքներով լեցուն այդ ընդարձակ սրահին մէջ կը ննջուէր,
այդքան հազուադիւտ հարստութեան մը մէջ ցուցադրուած խն-
դութիւններէն: Արդեօք շատ սուր քաղաքակրթութեան մը փոր-
նայուն էր կեանքի դէմ տալ անպարկեշտ կատաղութիւնը, որ

բան ջնջելէ զատ ուրիշ բան չերազեր: Ա'լ կը խեղդուէր այս մըթ-
նոլորտին մէջ, իր կնոջը պէս, ուստի նշան ըրաւ մեկնելու:

— Ինչպէ՛ս, կը մեկնի՞ք, գոչեց Վալանթին: Չեմ համարձա-
կիր ձեզ վար դնելու եթէ յոգնուի՞մ: Կը գոչուի:

Յետոյ, երբ Մարիան յանձնարարեց որ իր կողմէ երկու զա-
ւակները համբուրէ.

— Իրա՛ւ, ըսաւ Վալանթին, ղիրենք չտեսաք: Ո՛չ, ո՛չ,
սպասեցէք, կ'ուզեմ որ դուք անձամբ համբուրէք:

Բայց երբ զանգակի ձայնէն Սէլէսթ արհեստաւ, ըսաւ թէ
պարոն կասթօնը և օրիորդ Լուսին իրենց վարժուհիին հետ դուրս
ելած էին: Ասիկա նոր փոթորիկ մը փրցուց, Սէլէն կատաղաբար
հարցուց կնոջը թէ երբէ՞ն ի վեր վարժուհին այսպէս կը համարձա-
կէր տղաքը դուրս հանել առանց բան մը ըսելու և և երբ կ'ու-
ղէին տղաքը իրենց քով ունենալ համբուրելու համար, չէին գտնար
այսպէս: Սպասաւորներուն ձեռքը թողուած էին, սպասաւորներն էին
հիմա որ տունը կը վարէին: Վալանթին լացաւ:

— Աստուա՛ծ իմ, ըսաւ Մարիան էրկանը երբոր երջանկօրին
անոր թեւը մտած՝ դուրսի օդը շնչեց, Աստուա՛ծ իմ, խենթ են
այս տունի մարդիկը:

— Այո՛, պատասխանեց Մարթէ, Էնէթ՝ ու մանաւանդ թեւ-
ուառներ են:

Գ.

Քանի մը օր ետքը, երբ Մաթիէօ առտու մը իր կնոջ մօտ ժամանակը մոռնալով, կ'աճապարէր իր գրասենեակը երթալու անցնելով այն փողոսկ պարտէզէն որ տաղաւարը գործատան բակէն կը բաժնէր, Գոսթանսի և Մօրիսի հանդիպեցաւ որոնք մօռտակներով ծածկուած դուրս կ'իլլէին ձմեռուան այս գեղեցիկ ու պաղ օդով պտոյտ մը ընելու համար:

Պօչէն որ մինչեւ վանդակորմը իրենց կ'ընկերանար, գլուխը բաց, միշտ հաստատ ու յաղթական, զուարթօրէն գոչեց.

— Լաւ մը քալեցուր այս պղտիկ մարդը, թող բաց օդը չնչէ օդն ու ապուրը մարդը մարդ կ'ընեն:

Մաթիէօ կանգ առած էր:

— Նորէն անհանգիստ էր:

— Ո՛հ, ո՛չ, փութաց պատասխանել մայրը, ինքն ալ խիստ ուրախ: Միայն թէ տոքթորը կ'ուզէ որ մարդանք ընէ և երկինք այնքան գեղեցիկ էր այս առտու որ պտոյտի ելանք: Զուարճալի է այս սաստիկ ցուրտը:

— Քարափներէն մի' երթաք, գոչեց Պօչէն, դէպ ի էն վախժան ելէք... ա՛հ, երբոր մեծնայ և ղինուոր ըլլայ ուրիշ բաներ ալ պիտի տեսնայ:

Եւ երբոր մայրն ու տղան գացին, գործատուն մտաւ Մաթիէօյի հետ ու իր յաղթական վստահութեան դէմքովը աւելցուց.

— Դիտէ՞ք սր այս պղտիկը կաղնիի մը պէս հաստատուն է, բայց ի՛նչ ընենք կիները միշտ հոգ կ'ընեն... ես, կը տեսնէ՞ք շատ հանդարտ եմ իր մասին:

Յետոյ, խոշոր խնդումով մը.

— Երբ մարդ հատ մը միայն ունի, լաւ կը պահէ:

Այդ առտուն, ժամ մը վերջը, կատաղի վէճ մը ծագեցաւ.

կիներու աշխատանոցը, Նօռին և Էօֆրազի քոյրերուն միջեւ, ու բոլոր գործատուներ յիշափոխեց: Նօռին որ վեց ամսուան յղի էր, մինչեւ այն ատեն կրցած էր իր յղութիւնը ծածկել, խեղդուելու աստիճան ինքզինք հեղմելով, քան զի կը վախնար հօյւմէն ծեծ ուտելէ ու գործատուէն ճամբուելէ: Բայց իր քոյրը Էօֆրազի, որուն ծոցը կը պառկէր, բնականաբար տեղեակ էր իրողութեան և որին նոյնպիսի նկարագրովն ու չար նախանձովը, չէր քաշուէր վիրաւորիչ ակնարկութիւններ ուղղելէ քրոջը, որ դող կ'ելլէր և միշտ սարսափի մէջ էր որ գաղտնիքը կը յայտնուի: Առտու և իրիկուն աղուոր աղջիկը արցունք կը թափէր անձնատուր ըլլալուն համար այնպիսի մարդու մը որ զինքը կը լքէր և որուն դիմաց չէր համարձակէր նոյնիսկ երերալու: Կ'ողբար նաեւ որ այս պատճառաւ իր տգեղ, չար ու խռուարար քրոջ ձեռքը ինկած էր: Եւ այն գայթակղութիւնը որմէ այնքան կը վախնար, որուն մօտենալը կը զգար, այս առտու կը պայթէր ոչինչ բանի մը, յիմարութեան մը համար:

Ընդարձակ և երկայն սրահին մէջ յիսունի չափ գործուորները գլուխին ծռած կ'աշխատէին և կռիւի աղմուկ մը իրենց գլուխը վեր բարձրացուց: Նախ՝ Էօֆրազի ամբաստանած էր Նօռինը, ցած ձայնով ըսելով թէ ապակիի թուղթի կտոր մը առած էր իրմէ:

— Իեզի կ'ըսեմ կոր թէ հոս էր և տեսայ որ ձեռքդ երկնս ցուցիր: Բանի որ անյայտացեր է, ըսելէ որ դուն առած ես:

Նօռին չպատասխանեց և ուսերը թօթուեց: Բան մըն ալ առած չէր: Բայց միւսը կատղած՝ ձայնը կը բարձրացնէր.

— Երէկ եղս առիր, ամէն բանս կ'առնես, գող մըն ես, այո՛, գող մը, կը լսես:

Մօտը գտնուողները սկսան խնդալ, վարժուած ըլլալով երկու քոյրերու կռուրտութիւն, որ ամենուն համար ժամանց մըն էր: Այն ատեն անդրանիկը համբերութիւնը կորսնցուց, ինքն ալ բարկացաւ:

— Ահ, ի վերջոյ, զիս կը նեղացնես կոր: Յանցանքը իմն չէ, եթէ նիհար եւ առիկա քեզի համար անտանելի է...: Ինչ կ'ուզես որ ընեմ քու թուղթդ առնելով:

Սրտէն զարնուած՝ Էօֆրազի տագունեցաւ: Իր տկարութիւնը,

իր աղաղուն տգեղութիւնը երբոր կը բաղդատեր իր անդրանիկ քրոջը հետ, որ այնքան թարմ ու գիրուկ էր. իրեն համար բոլորն վերք մը կ'ըլլար ուրկէ կը տառապէր:

Ինքնիրմէ ելած՝ ամէն բան դուրս տուաւ.

— Խա՛չ որ, եթէ թուղթս առիր անով փո՛րդ չփելու հա-
մար, տարբեր բան... գուցէ ատով աւելի խոշորնալուն առաջքը
կ'առնես:

Հայհուչ մը, ծիծաղներով լեցուած, բարձրացաւ ամբողջ
աշխատանոցին մէջ: Նօսին, իր կարգին շատ տոգիւնեցաւ: Ուրեմն
եղածը եղած էր, ամէնքը պիտի գիտնային իր յղութիւնը և այդ
անդամանելի դժբաղդութիւնը իր սոսկալի կրտսեր քրոջ կը
պարտէր, որուն առջեւ չաքաթներէ ի վեր կը դողար: Բոլոր
պաղարիւնութիւնը կորսնցուց և քիթին բերնին ապտակ մը իջե-
ցուց: Էօֆրազի անմիջապէս վրան ցատկեց և եղունքներով երեսը
ճանկռտեց՝ կատղած կատուի մը պէս: Ու կատաղի կռիւ մը տեղի
ունեցաւ, երկու քոյրերը գետին ինկած իրար կը լափէին, ոռնա-
լով այնպիսի աղմուկով մը որ Պօլէն, Մաթիէօ և Մօրանտ որոնց
գրասենեակները դիմացն էին, վազեցին եկան:

Գործաւորուհիները կը գոչէին.

— Եթէ իրա՛ւ է որ յղի է, միւսը իր տղան պիտի մեռցնէ՛,
Բայց մեծամասնութիւնը խիստ կը զրօնուր այս տեսարանէն
ու չէր միջամտեր, կանացի վատութեամբ մը դատապարտելով
թշուառ աղջիկը որ իրենց ճարտարութիւնը չունենալով՝ այդ
վիճակին հասած էր: Անշուշտ իրենք ալ կ'սեղէին հաճոյք վայելել՝
բայց զաւակ ունենալ, ո՛հ, ո՛չ:

Թո՛ղ ծեծկուին, իրենց գիտնալիք բանն է: Իրաւցնէ
յղի է, ատիկայ կերեւար կոր..., իրեն գէշ:

Երեք մարդիկը վազեցին, մէկ կողմ ըրին հետաքրքիրները՝
որպէս զի կռուողները բաժնեն իրարմէ: Բայց կռիւը այնքան
տաք, այնքան կրքոտ էր որ վարպետին ներկայութիւնն իսկ ա-
ռաջքը չառաւ: Զինքը չէին տեսնար, աղմուկը կը մեծնար: Եւ
Պօլէն իր ձայնը լսելի ընելու համար պոռաց.

— Ի՛նչ խաղճութիւն է աս, ո՞վ բերաւ ասանկ չըլդիկները...
պիտի վերջացնէ՞ք կռիւը, ամէնքդ ալ դուրս կը նետեմ հա՛:

Արդէն Մաթիէօ և Մօրանտ երկու քոյրերուն վրայ խոյացած
էին և կ'աշխատէին հարուածները կեցնել: Բայց Պօլէնի որոտացող
ձայնը, ողիմպական սպառնալիքը միայն կրցաւ յանկարծ խաղա-
ղութիւնը հաստատել: Սարսափած ու յաղթահարուած՝ գործաւո-
րուհիները ետ քաշուեցան, սմանդուկ կերպով նստան իրենց տե-
ղերը, մինչ Նօսին և Էօֆրազի շնչասպառ ոտքի կ'ելլային, մա-
զերնին փեթրտած, հագուստին պատռած, կատաղութենէ
այնպէս կուրացած որ հաղիւ ներկայ անձերու կրնային ճանչնալ:

— Ուրեմն խե՛նթ էք, շարունակեց Պօլէն իր իշխանութեան
դատաւորական վեհութեամբը. Միթէ երբեք տեսնուա՛ծ է որ
երկու քոյր այսպէս ծեծկուին. աշխատութեան ատեն իրարու
մազ կը փեթթէ՞ք... տեսնենք ի՛նչ կայ, ի՛նչ եղաւ:

Այս վայրկեանին հայր Մուանօ, զոր քանի մը բտրի ոգիներ
գացած վաղը փնտռած ըլլալու էին, ըսելով որ իր երկու աղ-
ջիկները իրար կ'ուտէին կոր վերը, ներս մտաւ իր ծերացած գոր-
ծաւորի անհոգ դէմքովը: Բայց ոչ ոք զինքը նշմարեց և կատղած
Էօֆրազի որ կռնակը անոր դարձուցած էր, կրկին խօսական բար-
կութեան մը մատնուած, հեծկտալով, պատժուելէ վախնալով,
ինքզինքը արդարացնել ուզելով, կը պոռար Նօսինի երեսին.

— Այո՛, քեզ ամբաստանեցի որ ապակիի թուղթս առիր, և
իրա՛ւ է որ առիր և չստեցի ըսելով որ անով կրնայիր փորդ չփել,
եթէ կ'ուզէիր որ աւելի չխոշորնար:

Խեղդուած ծիծաղներ կրկին չըջան ըրին գործաւորուհիներու
միջեւ: Յետոյ կատարեալ լռութիւն մը տիրեց, Նօսին յղի՛ էր:
Այս յանկարծակեան յայտնութիւնը այն աստիճան ափի բերանը-
րաւ Մաթիէօն, այնպիսի կասկած մը ունեցաւ որ Պօլէնի նայե-
ցաւ: Բայց այս վերջինը կտրիճութեամբ ընդունեց հարուածը, հա-
ղիւ թեթեւ դողահարութիւն մը ունեցաւ, նեղանալով որ այսպիսի
անակնկալ պարագաներու մէջ երեւան կ'ելլէր դէպք մը որ օր մը
չէ օր մը անպատճառ պիտի գիտցուէր, Վեհ ու հաստատուն մնաց,
արժանաւոր կերպարանք մը առաւ, մինչ Էօֆրազի կը շարունա-
կէր իր խելահարած քոյրը չփոթեցնել.

— Հէ՛յ, համարձակէ՛ ըսելու որ յղի չես, աղտոտ արարած,
երկար ատենէ ի վեր ես գիտեմ յղի ըլլալդ...: Եւ չես կրնար հա-
կառակը ըսել, անանկ չէ՞, տեսէ՛ք մէյ մը սա...

Բուռն շարժումով մը բռնեց Նոսինի պուշան, աշխատութեան երկար պուշան որ մինչեւ այդ որ իրեն թոյլ տուեր էր իր մէջքը ծածկելու. և ձեռքը անցնելով պատուածքէ մը որ կոխել տուին եղած էր, պատահաբար վերէն վար պատուեց, այնպէս որ Նոսինի փորը երեւցաւ, այդ հրապուրուած խեղճ ազնկան թոյլ փորը որուն մեծնալը կը տեսնէր յուսահատօրէն և զոր կ'ուզէր իր փռուած ցեղին տակ ջրով լցնել: Ուրախալի բան չի կար. պարտաւոր ճարմանդները բրդած էին և փորը դուրս կը խուսափէր ու կը յորդէր: Նոսին՝ դողահար՝ երեսը ծածկեց և լալ սկսաւ:

— Գայթակգութիւն մըն է աւ, անհերիւի գայթակգութիւն մը, փութաց ըսել Պոչէն, կրկին ձայնը բարձրացնելով, Օրիորդ Եօֆրազի կը հրամայեմ ձեզի որ լռէք, ալ բառ մը աւելի չեմ կրնար հանդուրժել:

Ինչ մը կը կակազէր, քանզի կը մտնար որ այդ կատարած աղջիկը ամէն բան գիտէր և կրնար բորձրաձայն պատմել, իր գրեթէ նուաճ մօլեգնութեան մէջ: Բայց անդրանիկը շատ կը զգուշանար իր կրտսեր քրոջմէն և իր դադանիքները անոր չէր յայտնել: Պոչէն այդ բանը զգաց երբ իր ակնարկը հանդիպեցաւ լալահառայ թրուառ աղջկան ակնարկին, խեղճ տկար էակի մը ակնարկը, ինքզինքը այնքան խոնարհ, այնքան կորսուած զգալով որ տակաւին ամէն ինչ կը խոստանար բոլորովին չլքուելու համար: Իր ամենազօր տիրոջ հանդարտ թիկնաւետութիւնը վերերեւցաւ, մինչ Եօֆրազի պզտիկ չոր ձայնովը կ'եղրակոյնէր:

— Ո՛հ, ես, Գարոն Պոչէն, ա՛յ բաւիք մը չունիմ: Այս բանը գիտնալուս համար վրաս խեղդուիլ կուգար կոր, և հոգս չէ եթէ հայրիկն ալ իմանայ:

Հայրը իր ետեւ կեցած էր և իմացած էր ամբողջ խայտառակ պատմութիւնը: Ինչ ձախորդութիւն որ եկեր զինքը փնտռելու բերելու էին: Ինք այնպիսի մարդ մըն էր որ աղմուկը չէր սիրեր, արդէն այնքան յոգնած ըլլալով իր քայտնիքէն, ինքնիրեն ըսելով որ ի զո՛ւր արիւն քրտինք կը թափէր և թէ երբէք չպիտի կրնար յաղթել կեանքի աղտոտութիւններուն: Վերջ ի վերջոյ ընդունած էր անխուսափելի բաները, գիտակ ըլլալով որ ազաքն ու աղջիկները զէշ ճամբու մէջ էին յաճախ և ինք իրեն հանդարտ կեանք

մը չհնած էր ամէն բանի վրայ աչք գոցելով: Աւ ահա՛ հիմա զինքը կը ստիպէին բարկանալու: Ու երբ հասկցաւ թէ զինքը տեսած են, ճշմարտորդ շատ աղէկ զիջք մը բռնեց, ամենուն քով այսպէս անպատուած ըլլալուն բարկացած՝ Նոռենի վրայ նետուեցաւ, փռուեցքը բարձրացուցած, ձայնը դողահար:

— Ուրեմն ճշմարիտ է, չէ՛ չես ըսեր կոր... ա՛հ, թշուառական... զինքը պիտի մեռցնեմ:

Նորէն Մաթրէօ և Մօրանօ միջամտեցին, կեցուցին հայրը որ տակաւին կը պոռար:

— Թո՛ղ երթայ, թո՛ղ անմիջապէս երթայ, եթէ ո՛չ փորձանք մը կը բերեմ գլխուն: Աւ չըլլայ որ տունս ոտք կոխէ: Իրիկունը վերադարձիս զինքը հոն չի գտնեմ եթէ չուզեր որ պատուհանէն վար նետեմ:

Նոռին, տհաբեկեալ, առաւ քայեց հօրենական անէծքնորդ տակ: Իր գեղեցիկ մազերը շտկրտեց և իր պուլգային թափթփուքները իրարու վրայ բերաւ և մէկ ոտու մով դրանը քով գտաւ ինքզինքը և գործատեղիին սառն լռութեան մէջ անհետացաւ:

Ասոր վրայ Պօլէն ինքզինքին եկաւ:

— Ինձի նայէ, իմ պատուական Մուանօս, հանդարտե և քաջութիւն ունեցիր: Ասանկ դայթակղութենէ մը ետքը կարելի չէ որ Նոռինը վար դնեմ որուն վիճակը կը ստիպէ զինքը գործատեղիէն հեռանալու: Բայց գիտես թէ ամէնքս որքան կը յարգենք զքեզ: Այս ամէն եղածը կը հասկնաս, պատճառ մը չէ որ դուն աղէկ գործաւոր մը և ազնիւ անձ մը չըլլաս:

Մուանօ շատ զգածուած երեւցաւ:

— Անշուշտ, պարոն Պօլէն. միայն թէ դժուար է այս տեսակ աղաոտութիւն մը մաքրել:

Բայց վարդետը պնդեց:

— Պա՛հ, յանցանքը քուկդ չէ, դուն չես յանցաւորը:.. քեզ տեսնեմ ձեռքդ տուր:

Աւ Պօլէն Մուանօյի ձեռքը սեղմեց, որ այս ցոյցէն շատ փաղաքշեալ, ելաւ զնաց աչքերը յուղումէն լեցուած: Էօֆրազի յաղթական, իր գործասողանին քով դարձած էր: Բոլոր գործաւորուհիները ամենափութը աղմուկի մը համար վռնտուելու սպառ-

նալիք ընդունած ըլլալով, անշուտ կ'աշխատէին, քիթերնին իրենց պղտիկ երկանին վրայ ծռած:

Մաթիէօ տակն ու վրայ եղած էր, թէեւ խորհուրդածու թիւնները իրեն կը պահէր, բայց շատ մը հարցումներ միտքը պաշարած էին, որոնց չէր համարձակեր ինքն իրմէ պատասխանել: Յարաճուն զարմանքով մը աչքով հետեւած էր Պօլէնի որ վեհփառօրէն կը քաշուէր կ'երթար կորովարիւր մարդու մը պէս, գոյ ըլլալով որ կարգապահութիւնը վերահաստատուած է: Յետոյ իր գրասենեակը վերադառնալու համար անցաւ Մօրանի սենեակէն ու զարմանքով տեսաւ հաշուակալը որ իր թիկնաթոռին վրայ ինկած, գրեթէ լալկան ու յուռահատ դէմքով մը նստած էր:

— Ի՞նչ ունիս, բարեկամ, հարցուց:

Կիներու աշխատանոցին մէջ, դժնդակ տեսարանին ատեն, Մօրանի բառ մը արտասանած չէր: Բայց իր դժգունութիւնը, դողահար ձեւերը կը յայտնէին կրած յուզումը:

— Ա՛հ, սիրելիս, մըմնջեց վերջապէս, չէք կրնար երեւալ կայել թէ ի՞նչ ազդեցութիւն վրաս բերին այդ յղութեան պատմութիւնները: Ոտքս ձեռքս կտրեցան:

Այն ատեն Մաթիէօ յիշեց այն թախծեալ խոստովանութիւնը զոր Վալէրի եկած էր Մարիանի ընելու և որ այս վերջինը նոյն իրիկունն իսկ իրեն կրկներ էր: Կը խղճար այդ խեղճ մարդուն վրայ որ այսքան սարսափահար եղած էր երկրորդ զաւակ մը ու նենալու երկիւղէն, և հակառակ իր զարմացումին թէ՛ կարելի է այնքան տառապիլ այսպիսի զուարթ ու կենդանի յոյսէ մը, ու զեց զայն սրտապնդել:

— Այո՛, գիտեմ, կինս ինծի ըսաւ ձեր տիկնոջ տուած լուրը՝ Ուրեմն կասկած չունի՛ք, իրողութիւնը հաստատ է:

— Ո՛հ, սիրելիս, բոլորովին հաստատ: Մեր կործանումն է այս, հիմա ինչպէ՞ս կրնամ գործարանը թողուլ և Քիտի նախօնալ մտնալ, հոն նախ համեստ զիրքով մը գոհանալու: Ահա՛ հիմակ յաւիտեան աղքատութեան մէջ պիտի մնանք, ինչպէս խեղճ կինս կ'ըսէ... Առտուընէ մինչեւ իրիկուն կուլայ: Դեռ այս առտու արցունքներու մէջ ձգեցի զինքը և այս բանը սիրտս տակնուվրայ կ'ընէ: Ես վիճակովս կը գոհանայի կոր, բայց կինս զի

փառասէր ըրաւ իրեն համար, այնքան մեծ յոյսեր դնելով վրաս. ու հիմա կը տառապիմ իբ փափաքած պերճանքն ու հաճոյքները չկրնալ տալուս համար...: Յետոյ, մեր փոքրիկ Ռէնը կայ: Ինչպէ՞ս օժտելու է զինքը, ինչպէ՞ս ամուսնացնելու է ալդ սիրելի աղջիկը, որ այնքան խելացի, սիրուն է և իշխանի մը արժանի...: Կը հասկնա՞ք, գիշերը ա՛լ քունս չի տանիր, կինս միշտ այնպիսի բաներ կը կրկնէ որ ուզեղիս մէջ կը դառնան, այն աստիճան որ ապրիլս անգամ չեմ գիտեր:

Եւ խեղճ մարդը, այնքան զգայուն, սրաով ու կամքով այնքան տկար, խուճապեալ ձեւ մը ըրաւ իր մտամոլորութիւնը յայտնելու համար:

Պա՛հ, ամէն բան կարգի կը մտնայ, ըսաւ Մաթիէօ ազնուութեամբ... այդ ծնելիք փոքրիկը պիտի պաշտէք:

Մօրանի սարսափահար դէմքով մը գոչեց,

— Ո՛հ, ո՛չ, մի՛ ըսէք այդ բանը: Ա՛հ, եթէ Վալէրի ձեր ըսածը լսէր, պիտի կարծէր որ իր գլխուն փորձանք մը պիտի բերէք...: չկրնար ընդունիլ որ զաւակը ծնի:

Յետոյ, ձայնը ցածցնելով, իբր թէ մէկը կրնար լսել զինքը, աւելցուց խորհրդաւոր սարսուռով մը.

— Դիտէ՛ք որ երկիւղի մէջ եմ. կինս կարող է իր մոլորութեանը մէջ չարիք մը գործել:

Բայց կեցաւ, վախնալով որ պէտք եղածէն աւելի խօսած է: Առտուընէ ի վեր, ամբողջ գիշերուան մը վէճերէն ու արցունքներէն ետքը, որոնք անցած էին մութ անկողնին մէջ, այդ ահեղ ըմբռնող զինքը կը լկէր: Միթէ ինքն ալ որոշած չէ՞ր:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, հարցուց Մաթիէօ:

— Ոչինչ, կնկան խենթութիւններ... վերջապէս, սիրելի բարեկամ, ձեր առջեւ կը տեսնաք աշխարհիս ամէնէն դժբախտ մարդը: Ճամբաներուն վրայ քար կոտորող մարդիկը նախանձս կը շարժեն:

Երկու խոշոր արցունքներ ունեցաւ այտերուն վրայ: Դժնդակ լուրսին մը տիրեց: Հանդարտեցաւ, խօսքը վերսկսաւ, վերադառնալով նօսինին, առանց անունը տալու.

— Եւ այդ աղջիկը, քեզի կը հարցնեմ, միթէ պէտք ունէ՞ր

զաւակի մը, կարծես անէծք մըն է այս, սիշտ տնոնք որ չեն ուզեր կ'ունենան: Հիմա փողոցը նետուեցաւ. Դրամ չի կայ, հաց չի կայ, աշխատանք չի կայ, ոչ ոք կայ օգնող. ու ահա՛ լաճ մըն ալ որ կուգայ...: Ի՞նչ մը առաջ լացս եկաւ իր խեղճ փորը տեսնելով՝ Վարպետն ալ ղիկնքը կը վռնտէ: Ի՛հա՛ւ որ արգարութիւն ըսուած բանը չի կայ:

Մաթիէօ կասկած մը ունեցաւ:

— Գուցէ տղուն հայրը օգնութեան կը հասնի:

— Ո՛հ, կը կարծէ՞ք, պատասխանեց հաշուակալը, տխուր դէմքով մը ժպտելով: Ես բան մը ըսել չեմ ուզեր, իմ խառնուելիք բանս չէ, բայց, բնականաբար, աչք ունինք կը տեսնանք և երբեմն այնպիսի բաներ կը գիտնանք որ լաւագոյն էր չգիտնալը...: Բոլոր աւոնք աղտոտ ընկեր են. յանցանքը բնութեանն է, որ շատ գէշ կտրգադրած է ամէն բան. վայրկեանի մը հաճոյքին համար անմիջապէս զաւակ մը, չիտակը, ասիկա մարդուս կեանքը կ'ապականէ:

Եւ Մօրանժ յուսաբեկ փիլիսոփայի մը շարժումով իր հայրուակալի գործը սկսաւ, մինչդեռ Մաթիէօ իր գլխահնարակը վերադառնար:

Կէսօրէն ետքը, ճաշէն վերադարձին, երբ առանձին կը գլուխուէր և թաղուած էր նոր սերմացանի մը ուրուանկարին քննութեան մէջ, դողդղաց՝ յանկարծ ետեւը թեթեւ հալ մը լսելով: Տասներկու տարեկանի մօտ աղջնակ մըն էր, որ ներս մտած ու գուռը գոցած էր առանց աղմուկի և որ հոն կը կենար գուցէ երկարատեանէ ի վեր, առանց իրեն խօսք ուղղել համարձակելու:

— Ո՞վ ես, ի՞նչ կ'ուզես:

Աղջիկը չխռովեցաւ և ծածկաբար ժպտեցաւ:

— Մայրիկս ղրկեց ըսելու համար որ լարեհաճիք վայրկեան մը վար իջնել:

— Բայց ո՞վ ես դուն:

— Պղտիկ Սէսիւն եմ:

— Սէսիւ Մուանօ:

— Այո՛, պարոն:

Մաթիէօ հասկեցաւ: Խնդիրը նօտինի եղկելի պատմութեան վրայ ըլլալու էր:

— Եւ ո՛ւր կը սպասէ ինծի մայրիկդ :

— Ի՞նչ, փողոցը կը սպասէ, հո՛ն, ետեւը... Եւ ինծի ըսաւ որ ձեզ ըսեմ թէ՛ եթէ չի գաք մեծ գէշութիւն մը պիտի ըլլայ ամենուն համար :

Մաթիէօ աղջկան կը նայէր : Սէսիլ արագ աճած՝ շատ մեծ կ'երեւար իր անգոյն մազերովը, մօրը պէս համակերպող դէմքովը ու կը դողդաղար իր բարակ չըջաղկեցող տակ : Սիրտը շարժեցաւ. աղջկանը ըսաւ որ առջեւէն քալէ և ան սահեցաւ նորանցքին մէջ, ստնդուխէն վար իջաւ ամենայն զգուշութեամբ : Յետոյ, գործատան դուռը ուրիշ աղջկայ մը նշմարեց, ութը տարեկանի մօտ, որ հոն կը սպասէր և որ իրենց առջեւէն քալել սկսաւ :

— Ս.ս ո՛վ է, հարցուց Մաթիէօ :

— Ի՞նչ փոքրիկ քոյրս՝ Իւման է :

— Ի՛նչ կ'ընէր դրանն առջեւ, ի՞նչու միասին վեր չելաք :

— Հոս կը հսկէր որ մեզ չլրտեսէին : Աղէկ կը ճանչնանք գործատան մարդիկը և մայրիկս գիտէ որ ապուշներ չենք :

Եւ Սէսիլ Մաթիէօն ձգելով վաղեց Իւմայի քով, որ խարտեաչ աղուորիկ աղջիկ մըն էր Նօռինի պէս, բայց աւելի տկար, նուրր և հիւանդոտ դէմքով :

— Հարկ չի կոյ որ մեր միասին քալելը տեսնան, ըսաւ աղջիկը... Դուք մեղի հետեւեցէ՛ք, պարոն :

Հետեւեցաւ անոնց որոնք քսան մէդր հեռուէն թոյլօրէն կը քալէին պարապ պտտող տղոց պէս : Սակայն դուրսը շատ մնալիք ուր մը չէր, քան զի արեւը ծածկուած էր, սառած հով մը կը փչէր կ'անցնէր երկար, շիտակ ու ամայի փողոցներուն մէջէն, սալայատակը ճերմկցնող ձիւնահատիկները վերցնելով : Ձմեռուան այս խիստ ցուրտերուն աշխատանքի այդ թաղը մօայլ տխրութեան մը մէջ կ'իյնար : Ուղիներու երկու լայն եղբրքներէն, անվերջանալի թուխ պատերուն երկայնքը, ուրիշ բան չէր լսուեր այլ եթէ գոց գործատուներէն ելող շողիի կանոնաւոր ցայտաբերը, ճիւղի ու տառապանքի անվերջ հռչակներու պէս : Ու այս ամայի առանձնութեան մէջ, երկու փողոցներուն անկիւնը, մայր ու աղջիկ կը սպասէին, մայրին վրայ կեցած, սառած հովին մէջ որ շերտէ կը մտրակէր, երկուքն ալ դողահար, պառաւը սեւ գդա-

կով, իսկ պատանուհին կարմիր շալով մը իրենց գլուխը ծածկած։
Նոսին երբ նշմարեց Մաթիէօն սկսաւ լալ։ Իր կաթնաթոյ
թարմ ու սիրուն դէմքը, սովորաբար այնքան զուարթ ու ան-
պատկառ, արցունքներէն աւրուած էր։ Իր յուսահատութիւնը գու-
ցէ քիչ մը կը չափազանցէր գութ շարժելու համար։

— Ա՛հ, պարոն, հեծեծեց մայրը թոյլօրէն, որքան բարի էք
որ եկաք։ Յոյսերնիս միայն ձեր վրայ է։

Խօսելէ առաջ դէպ ի պղտիկները՝ Իւմային ու Աէսիլին դար-
ձաւ, որ հո՛ն իրենց մեծ քրոջ քով կեցած էին, փափաքելով
ըսուելիքները լսել, քանզի իրենց հետաքրքրութիւնը շատ գրգռ-
ուած էր այս արկածէն։

— Դուք երկուքդ վազեցէ՛ք գացէ՛ք մէկերնիդ այս փողոցը
միւսնիդ մէկալ փողոցը և հսկեցէ՛ք, ու եթէ տեսնաք որ մարդ
կուգայ իմաց տուէ՛ք։

Բայց մանկուհիները չշարժեցան տեղերնէն և մայրերնին ալ
այլեւս ուշադրութիւն չդարձուց իրենց։ Հոն միացին, աչքերնին
չողչողուն՝ ուշադիր մտիկ ընելով։

— Գիտէք, պարոն, վերսկսաւ Լա Մուսնօտ, մեղի հասած
դժբախտութիւնը։ Կարծես բաւական մտմտութեամբ չունէինք... Ինչ
պիտի ըլլանք, Աստուած իմ։

Իր կարգին, մայրն ալ սկսաւ լալ, արցունքները ձայնը կը
կտրէին։ Եւ Մաթիէօ որ տարիէ մը ի վեր զայն չէր տեսած, ձե-
րացած, խիստ պառակտեցած կը գտնէր այդ հազիւ քառասուններն
տարեկան կինը, քայքայուած՝ իր յաջորդական յղութիւններէն, ու
րոնց միջոցին չարաչար կ'աշխատէր, առանց խոհեմութեան, առանց
ո և է խնամքի։ Եթէ իբրեւ հլու բարի ոգի մը կը համակերպէր
տարիքէն առաջ մաշած կապարագոյն դէմքովը, այսուհանդերձ
հաճոյք կը զգար՝ մխիթարուելու համար, իր դժբախտութիւնները
պատմելով. ու վայրկեան մը մոռցաւ իր անդրանիկ աշջկան ար-
կածը, մէկիկ մէկին յիշելու համար վեց ամիսէ ի վեր գլխուն եկած
փորձանքները։

— Իրա՛ւ է որ Վիքթորը գործատուն առին երբ տասնըվեց
տարեկան եղաւ և ատիկա քիչ մը թեթեւցուց մեզ, քանզի երբ
ուրիշ հոգի կայ տան մը մէջ, իր ապրուստը ճարող մը եթէ աւելի

ըլլայ բան մըն է: Բայց միշտ երեք հատ կը մնան որոնք բան մը չեն ըներ, այս երկու պղտիկները և վերջին բերածս, Ալֆրէտը, որ չծներ նէ ալ կ'ըլլար: Բաց աստին յաճախ հիւանդ է, մազ մնաց որ մեռնէր, ինչ որ գուցէ թէ՛ իրեն և թէ մեզի համար լաւագոյն կ'ըլլար: Առանց հաշուի առնելու որ Իսման ալ որ հոս կը տեսնաք, բնաւ առողջ չէ և դեզի շատ դրամ կուտանք... Առջիններս՝ Էօմէնին մահուան խօսքը չեմ ըներ որ գաղթականութեանց մէջ զինուոր էր: Զինքը ճանչցաք գործատունը, այնպէս չէ, զինուորական ծառայութեան երթալէ առաջ: Անցած առտու, կառավարութենէն եկած թուղթ մը մեզի կ'իմացնէր թէ փորհարութենէ մեռեր է: Տղայ չինենք որ ուրիշները մեռցունեն, առանց վերջին անգամ մը կարենալ համբուրելու և առանց գիտնալու թէ հողին տակ ո՛ւր թաղուած են:

Նօռինի մէկ հեծկլտուքը իրեն յիշեցուց ներկայ կացութիւնը:

— Այո՛, այո՛, հիմա ատոր վրան ալ կը խօսինք... Ա՛հ, զաւակ չինե՛լ, պարոն, բարեբախտաբար ատիկա ա՛լ լմնցած է ինծի համար: Ես հաշիւս փակեցի և ատ միակ մեծ երջանկութիւնն է որուն կը սպասէի: Այսպէս իմ խեղճ էրէկս կրնայ զրօսնուլ որքան որ կ'ուզէ քանի որ հետեւանք չուենար այլ եւս:

Հովը կը փչեր և, ցուրտը այնքան սաստիկ էր որ Մաթիէօ կը զգար որ իր պելսերը կը սառէին: Ուզեց գործը կարճ կապել:

— Զեր աղջիկները այս տեղ պիտի մտնէ: Ի՞նչ կ'ուզէք տեսնալ, շուտ ըսէ՛ք:

— Աւա՛ղ, պարոն, Նօռինի գլխուն եկած փորձանքին համար է, դուք աղէկ գիտէք: Ամէն բան պատմեց ինծի, միայն ես կամ որ քիչ մը զինքը կը պաշտպանեմ, քանզի ի՞նչ օգուտ կ'ըլլայ եթէ ես ալ գաւազան մը առնեմ վրան իյնամ... Ուրեմն ի՞նչ պիտի ըլլայ խեղճը, հիմակ որ Մուանօ զայն վռնտեց, սպառնալով մեռցընել եթէ մեր տունը դառնայ: Մուանօ չար չէ, բայց պէտք է ընդունիլ որ իրաւամբ չէր կրնար այսպիսի ամօթ մը ընդունիլ ամենուն քով: Տղաքը մարդ կը չինէ առանց մտածելու, այնպէս չէ, յետոյ կը բռնանին և ուզենք չուզենք կը սիրենք զիրենք: Եթէ մանչ ըլլան ինչ որ է, թռչուններու պէս են, ուզած տեղերուն կ'երթան, ուզած բաներնին կ'ընեն, բոյնէն դուրս ելլելուն

Ա. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 11)

պէս. Բայց աղջիկները անանկ չեն, և քեզ նեղութիւն կը պատճառեն երբ կը տեսնես որ գէշ ճամբու կը հետեւին... Մուանօ դժգոհ է և կը սպառնայ ամէն բան կոտորել, չատ բնական է այս:

Մթթիէօ գլխովը հաւանութեան նշաններ կ'ընէր. Ատիկա բազմանդամ գործաւոր ընտանիքներու սովորական պատմութիւնն էր. հայրը ներքնապէս բարի մարդ, հոգ չտանելով իր յորդող բոնին: Մայրը իր զբաղմանց պատճառաւ չկրնալով հսկել զաւակներուն վրայ՝ ճակատագրական չեղումը, ծնողքին բարկութեան զարթնումը, երբ յանցանքը գործուած է. և ամէն բան յանգելով ընտանիքին ցրուումին, ընկերական կեանքին թշուառաբար խանգարման և կորստեան:

Նօռին՝ համբերութիւնը հատած՝ տեսնելով որ մայրը չատ կ'երկարէ խօսքը, աւելի բարձր լալ սկսաւ և հառաչանքներու մէջ մըմնջեց:

— Ըսէ՛ պարոնին որ ամէն բան պատմեցի:

Վերջապէս Լա Մուանօտ ստիպուեցաւ սոսկալի նիւթին դառն նալու: Ձայնը ցածցուց:

— Այո՛, պարոն, Նօռին ինձ բացատրեց թէ դուք միակ անձն էք որ կրնաք մեզի ծառայութիւն մը մատուցանել, քանզի իրիկուն մը տեսեր էք զինքը, իր ծնանելիք տղուն հօրը հետ, և հետեւաբար կարող էք վկայել թէ աղջիկս չի ստեր... Կը հասկնաք թէ ի՛նչու Մուանօ պէտք չէ որ այս գործին մէջ խառնուի: Երբեք իրեն չպիտի յայտնենք անունը. և եթէ օր մը դիպուածով իմանայ, պիտի պաղատիմ իրեն որ այնպէս մը վարուի թէ չգիտեր, ահա՛ տարիներէ ի վեր գործատունն է, մեր կործանումը կ'ընայ եթէ ստիպուի գործը թողուլ... Ուրեմն կը տեսնէք որ աղմուկ յարուցանել չենք ուզեր: Ո՛չ ես, ո՛չ աղջիկս բանը մէջտեղ պիտի հանենք, քանզի անով ոչինչ կը շահինք: Բայց և այնպէս Նօռին փողոցը չկրնար մնալ, իր տղուն հայրը այնքան չար չկրնար ըլլալ որ փողոցը ձգէ: Եւ ձենէ կը խնդրենք, սիրելի պարոն, որ իրեն խօսիք և իրմէ ընդունիք այն օգնութիւնը որ չպիտի զլանար կորսուած չան մը, եթէ երբեք ճամբուն վրայ հանդիպէր, առանկ օղով մը:

Կը դողար՝ իր թշուառ կեանքէն տհաբեկած խեղճ կնոջ մը:

խօնարհութեամբը, կարծես շուարած իր յանդգնութենէն՝ համար-
ձակելով այսպէս ամբաստանել մեծագոր անձ մը ուրկէ կախուած
էր իրեններուն բոլորին ապրուստը: Յանկարծ նշմարելով երկու
պզտիկները, Իսման և Սէսիլը, որ զինքը մտիկ կ'ընէին, հետա-
քրքիր դէմքով մը, անոնց վրայ ինկաւ:

— Ի՜նչ կ'ընէք կոր հոս, ձեզի ըսի որ երթաք երկու փողոց-
ներուն ծայրը հսկէք... հո՛ւփ, կորսուեցէք, տղաքը պէտք չէ եր-
բէք որ մեծերուն խօսքը մտիկ ընեն:

Մանկուհիները հանդարտօրէն յամառեցան: Շատ կը դբօս-
նուին, նոյն իսկ երթալու ձեւ չըրին և նորէն մայրը զիրենք մոռ-
ցաւ:

Մաթիէօ թէեւ շատ յուզուած, սակայն կը վարանէր: Շատ
լաւ կը գուշակէր ինչ որ Պօլէն պիտի պատասխանէր իրեն: Ուստի
պատրուակներ փնտռեց միջամտելու մասին իր մերժումը բացատ-
րելու համար:

— Խնդճ կին, իմ կարողութեանս մասին կը սխալիս: Շատ
կը վախճամ որ չեմ կրնար յաջողիլ...

Բայց Նօսին թոյլ չտուաւ խօսքը աւարտելու: Տեսաւ որ
ինքն ալ խառնուելու էր խօսքի: Ա՛լ չէր արտասուեր, կամաց
կամաց բորբոքեցաւ:

— Մտիկ ըրէ՛ք, մայրս ձեզի չըսաւ ինչ որ պիտի ըսէր... Ինչ
որ է. ես չէի որ ձեր գիտցած մարդուն ետեւէն ինկայ, ինքն էր
որ իմ ետեւէս ինկաւ անդադար, մինչեւ որ հաւանեցայ ընելու
ինչ որ կ'ուզէր...: Եւ, հիմա, զիս այսպէս կը ճամբէ... Կարծես թէ
ընաւ ճանչցած չըլլար: Եւ սակայն եթէ չար ըլլայի, կրնայի իրեն
խոշոր փորձանքներ բանալ... ես պարկեշտ աղջիկ մըն եմ, կ'երդ-
նում որ խենթութիւնը գործելէս առաջ, տակաւին իրեն հետ չգա-
ցած...

Մազ մնաց որ սուտ պիտի խօսէր, ըսելով որ Պօլէն աւրած
էր իր կուսութիւնը: Բայց Մաթիէօյի աչքերէն զգաց որ տեղեկու-
թիւն ունէր, և խելացութիւն համարեց այս մասին չպնդել իր մօր
քով, որուն խօհեմութիւն չէր համարած առաջին յանցանքը խոս-
տովանելու: Այդ դէպքը, զոր մօրմէն ծածկած էր, իրեն պէս գե-
ղեցիկ գործաւորուհիներու սովորական պատմութիւն էր: Այլա-

տանոցի և փողոցի կրթութիւնը ունեցող աղջիկներ, որոնք տաս-
ներկու տարեկան հասակնուն արդէն ապականած են ու ամէն բան
դիտեն, բայց և այնպէս ինքզինքնին կը պահպանեն հաշիւով,
գիտնալով իրենց արժէքը: Ինք որ շատ խորամանկ էր իր թեթե-
ւաբարոյ երեւոյթին տակ, երկարատեմ սպասած էր լաւ առիթի
մը: Յետոյ, ուրիշ շատերու պէս, ինքնամոռացումի օր մը, ոչինչի
մը համար անձնատուր եղած էր ընկերոջ մը, որ նոյն իրիկունն
խսկ թողած փախած էր: Այդ խենթութիւնը դարմանելու համար
էր որ յետոյ միլիոնատէր վարպետին բազուկներուն մէջ ինկած էր,
իրիւ Բարիզի սալարկներուն մէկ մտացի աղջիկը, ուղեւով իր
կարգին աստիճան մը վեր ելել և բարձրագոյն հաճոյքներու համե-
տունել, տիրանալ այն պերճանքին զոր աչքերովը կը լալիէր, մեծ
թաղերու խանութներուն մէջ տեսնելով զայն: Միայն թէ Պօլէն
այնպիսի բացարձակ եսասէր վայելող մըն էր, այնքա՛ն վեհափա-
ռօրէն անհոգ էր իր շահէն որ հաճոյքէն դուրս բաներու համար,
որ այս արկածախնդրութիւնը արդիւնք մը չունեցաւ և ինք եղաւ
խաբուողը և անպատկառօրէն կողոպտուողը, վրայ տալով ինչ որ
ունէր, իր զուարթ երիտասարդութիւնը, իր համեղ թարմութիւնը,
իր կաթնաթոյր միսը, որ գարնանային ճշմարիտ խնճոյք մըն էր և
այդ ամենէն ուրիշ բան չէր մնար այլ այս փորձանքաւոր աղան,
բնական լուծումը ուրկէ աղջիկները անէացած կը մնան, անակնկալ
կայծակի հարուածի մը պէս:

— Վերջապէս, վերսկսաւ յուսահատօրէն, չպիտի համարձա-
կի ըսելու որ պղտիկը իրմէ չէ: Ատիկայ բացարձակ ստախօսու-
թիւն պիտի ըլլար: Թո՛ղ թուականները յիշէ, արեւուն պէս պայ-
ծառ է: Ես իմ հաշիւս ըրած եմ, և եթէ հարկ ըլլայ իրողութիւնը
կ'ապացուցանեմ երբ որ ուզէ...: Կը հասկնաք, պարոն, որ կա-
րող չեմ այսպիսի ծանրակշիռ բանի մը մասին սուտ խօսելուս:
Լաւ ուրեմն, կ'երդնում որ իրմէ զատ մարդու հետ յարաբերու-
թիւն չեմ ունեցած, աղուն հայրն է, այնքա՛ն անհերքելի կերպով
կը լսէ՛ք, կ'երդնում և պիտի երդնում գլուխս կիյեթթիինին
աակ... ըսէ՛ք ասիկա իրեն, ըսէ՛ք և տեսնենք թէ զիս փողոցը
ձգելու սիրտ պիտի ընէ՛:

Շեշտը այնքա՛ն անկեղծ և խորին էր որ Մաթիէօ համոյուն

ցաւ, Ապահովաբար այդ աղջիկը չէր ստեր: Այժմ մայրն էր որ կուլար, շարունակական հեծկտուքով մը. և երկու մանկուհիներն ալ տեսարանէն յուզուած՝ արցունքով կը թրջէին իրենց դէմքը: Մաթիէօյի սիրաւ տակնու վրայ եղաւ և տեղի տուաւ:

— Աստուած իմ, ըսաւ, կ'ուզեմ փորձ մը ընել, բայց յաջողութիւնը չեմ խոստանար...: Ձեզի լուր կուտամ եղածին վրայ:

Արդէն մայր ու աղջիկ իր ձեռքերը բռնած էին ու կ'ուզէին համբուրել: Որոշուեցաւ որ Նօնին գիշերը երթայ բարեկամուհիի մը սենեակը անցնէ, սպասելով իր մասին տրուելիք որոշումին: Եւ մայրի փողոցին մէջ, ուր միայն դրացի գործատուներու հեւ ի հեւ ձայնը կը լսուէր, ահռելի ձիւնի հովը կը փչէր աւելի սառուցեալ ու կը խարաղանէր չորս թշուառ արարածները. որոնք ցրտէն կը դողային իրենց բարակ հագուստներուն տակ: Եւան Գաջին, դէմքերնին կարմրած, ձեռքերնին ցրտէն խածնուած, կարծես ձմեռուան անգուլթ սարսուռէն տարուած: Ու Մաթիէօ նայեցաւ երեք վշտադին աղջիկներուն որոնք աներեւոյթ կ'ըլլային՝ իրենց լաւահառաջ մօրը շուրջը սեղմուած:

Երբ Մաթիէօ գործատուն վերադարձաւ, կը ցաւէր միջնորդելու խոստում տուած ըլլալուն. վախնալով որ այդ խեղճերուն պատրանք պիտի տայ, ինչպէ՞ս պիտի ընէր, ինչ պիտի ըսէր: Եւ զիպուածը ուղեց որ ճիշտ գրասենեակ մտած պահուն Պօլէն հոն ըլլայ: Մեքենայի մը մասին տեղեկութիւն առնելու համար կը սպասէր:

— Ո՛ւր էիք, սիրելիս, քառորդ ժամ է որ ձեզ կը փնտռեմ ամէն տեղ:

Մաթիէօ պատրուակ մը կը փնտռէր ինքզինքը արդարացնելու համար, երբ խորհեցաւ աւելի՞ն օգտուիլ և խօսքը բանալ. հշտարտութիւնը ըսելով, Եւ այդ բանը լրաւ արխարար, պատմեց թէ մանկուհիները ինչպէ՞ս եկեր զինքը փնտռելու էին, յետոյ ինչ տեսակցութիւն ունեցած էր քիչ մը առաջ Նօնիի և անոր մօրը հետ:

— Վերջապէս, սիրելի Սեփօսանդր, ինծի մի վշտանաք այս դործին մէջ խառնուելուս համար: Պարագաները բաւական ծան-

բակչիւն կը թուին ինձ՝ և ասոր համար ձեզ նեղացնելը աչքս աս
Սակէ զատ, ձեզի բան մը չէի ըսեր, եթէ նախապէս ինձ
քանի խոստովանութիւններ ըրած չըլլայիք:

Պօչէն մտիկ ըրաւ, յանկարծակի եղած, խուլ բարկութեա
մը համակուած, որ իր դէմքը կ'ուռեցնէր արեան հոսանքով մ
կը խեղդուէր, փռունցքը կը սեղմէր, կարծես ամէն բան փշրել
դիտաւորութեամբ: Յետոյ, այնպէս մը ցոյց տուաւ թէ վրան ա
դիմադրելի զուարթութիւն մը եկած է և արհամարհական ուր
խութիւն մը յափռեց, որուն սակայն կեղծ ըլլալը յայտնի է:

— Բայց, բարեկամ, ատիկտ պարզապէս շանքում է...:

Ինչո՞ւ մէջ կը խառնուիս: Շիտակը քեզ այդքան միամի
չէի կարծեր. ճշմարիտը աղուոր դեր մը խաղցնել չեն տար կ
քեզ...: Ուրեմն, մայրն ու փոքրիկ քօյրե՞րն ալ գործին կը խառ
նուին. ատ էր պակաս, զուարճալի բան...: Եւ քեզ պաշտ
յանձնեցին վերջնագիր մը մատուցանելու, այնպէս չէ՞. Պէտք
որ տղան ճանչնամ, եթէ ո՛չ գլուխս փորձանք պիտի բանան
անանկ չէ՞... շիտակը հոյակապ գործ մըն է այս:

Սկսաւ վեր վար քալել, խնդալէն մարելով, թէ և ներք
նապէս շատ նեղացած՝ որ այսպիսի ծաղրելի դէպք մը կը պա
տահէր իրեն՝ որ այնքան խորամանկ էր: Յանկարծ կեցաւ:

— Կատակ է այդ ըսածներդ այնպէս չէ՞. դուն որ վերջ
պէս ապուշ մը չես, պիտի ընդունէ՞ր այդպիսի հայրութիւն մը
Այդ Նոռինը աղջիկ մըն է որ անցած տարի գինեվաճառին ման
չուն հետ պառկեցաւ և անկէ ի վեր ո՛վ գիտէ ինչ աղտոտութիւն
ներ ըրաւ: Իրենպէսները լեցուն են փողոցներուն մէջ:

Եւ, որովհետեւ Մտթիէօ կ'ուղէր զինքը ընդմիջել, բողբ
քելու և ըսելու համար թէ իր համոզումը այն էր որ թշուա
աղջիկը չէր ստեր, Պօչէն խստօրէն անոր բերանը գոցեց:

— Ո՛չ, ո՛չ, լռէ՛ և ինձ մտիկ ըրէ...: Եո ապահով եմ, կը
լսէ՞ք, ապահով եմ ամէն զգուշական միջոց ձեռք առած ըլլա
լուս: Եւ այդ մասին վարպետ եմ, բարեկամս: Իրա՛ւ որ շատ
մեծ դժբաղդութիւն մը պիտի ըլլար եթէ ես, որ կը յաջողիմ
տեսակ փորձանք մը չունենալու կնոջս հետ, հոմանիի մը
միամիտ դպրոցականի մը պէս վարուէի: Ձեռքս կրակին
կ'ըսեմ թէ այդ փոքրիկը կրնայ ուրիշ հայր մը փնտռել:

Եւ սակայն այնքան հաստատ ապահովութիւն մը չենեմ ալու
չէր, քան զի թուականներու վիճաբանութեան մը մէջ նետուեցաւ:
նփոթեցաւ, ինքզինքին հակասեց, սուտեր խօսեցաւ: Ըշմար-
տութիւնը այն էր որ տղան առջի գիշերուընէ չէր, տյօինքն այն
գիշերը ուր իր խոստովանութիւնը ըրաւ Մաթիէօյի, Քոմարթէն
փողոցի անկիւնը գործաւորուհիին մօտենալէ առաջ: Բայց յետոյ
յաճախ տեսած էր զայն, փափաքի մոլեգնութենէ մը տարուած,
ամբողջ երեք չորս ամիս, մինչեւ այն օրը ուր յղութեան բացա-
յայտ իրողութեանը առջեւ, անորմէ գանած էր, զայն տարուած
ու նեղացուցիչ գտնելով, գուցէ ուզելով նաեւ ժամ առաջ հետը
խզուելու, ու է պատասխանատուութենէ խուսափելու համար:
Հիմա անոր արժէքը կը կոտրէր, զայն բաց օդին պարզ նախա-
նայի մը կը նմանցնէր, իր սատանի գեղեցկութեամբ և կ'ըսէր
թէ չէր հասկնար որ ինչպէ՞ս այդպիսի ստորին քմահաճոյք մը ու-
նեցած էր ինք:

Իր մէջ գործարանատէրը վերերեւեցաւ. սնապարծ, հեղինա-
կաւոր և սա բարձրագոյն անգիտակցութեան ազաղակը արձակեց.

— Իր գործաւորուհիներուն մէկուն հետ պառկիլ, ինչ որ է,
թէեւ արդէն շատ մեծ յիմարութիւն մըն է. բայց իրմէ զաւակ մը
ունենալ, ո՛չ, ո՛չ, չափազանց ապուշութիւն է առիկա, ա՛լ իս
բանի տեղ չպիտի դնեն, պիտի կործանիմ:

Բայց այլեւս բուռն հաստատումներ չէր ընել, և Մաթիէօյի
լռութենէն վրդովուած էր, որ կը սպասէր Պօլէնի առաջին բար-
կութեան անցնելուն, որպէսզի բարեխօսէ խեղճ Նօռինի հասար:
Պօլէն, վախցաւ այս լռութենէն, աթոռի մը վրայ ինկաւ, հեւա-
լով, գոռալով:

— Եւ յետոյ, բան մըն ալ ընդունինք, ըսենք որ վայրկեան
մը ինքզինքս մոռցայ: Այդ իրա՛ւ է, երբ մարդ ուրախ ճաշ մը
կ'ընէ, երբեմն ըրածը թողածը կը մոռնայ: Բայց, նոյն իսկ այդ
պարագային, ատիկա բուռնաւն է որ այս ջլղիկը իր տղան գլուխս
փաթթէ: Տղան իրեն կը վերաբերի, ի՛նչ կ'ուզէ թող ընէ: Ատիկա
իւր ըրած գործին մէկ վտանգն է... Ո՛վ կրնայ ըսել որ այդ
թուականին շաբաթը երկու երեք մարդու հետ պառկած չէ: Այս
պայմաններուն տակ կրնա՞ս ստոյգ բան մը գիտնալ, Ապահովաբար

ինքն իսկ չգիտեր թէ ո՞ր պարոնէն է այդ գեղեցիկ պարզեւը Այսպէս ես պիտի կրեմ Վլասը, հա՛, որովհետեւ պատրուակ մը ունի զիս գործին մէջ խառնելու, եւ ահա՛ այսպէս այդ պզտիկ պատմութիւնը կը յօրինէ։ Հտրուստ մօրդ մը, գործարանատէր մը որ գայթակղութենէ կը փախչի լաւ որս մըն է և կարելի է շատ դրամ քաշել իրմէ... ահա՛ այդ աղջկան խորհուրդը, շանթած բարեկամ, շանթած և ո՛չ ուրիշ բան։

Մեծ լռութիւն մը տիրեց։ Մաթիէօ, իր կարգին, սկսաւ քալել դրասենեակին մէջ զոր յախճապակեայ խոշոր վառարան մը լաւ մը կը տաքցնէր։ Խօսելէ առաջ տակաւին սպասեց, մինչ դողդողուն տախտակամածին տակ կը լսուէր աշխատանքի մէջ եղող գործարանին աղմուկը։ Ու վերջապէս ըսելիքը ըսաւ, ամենայն պարզութեամբ. իր համոզումը թէ Նօնին չէր ստեր, այն մանրամասնութիւնները զորս իրեն հաղորդած էր, երկու խեղճ կիներուն լացը, այդ թշուառ աղջիկը փողոց ձգելու ահռելի անգթութիւնը։ Ենթադրելով նոյնիսկ թէ տղան իրմէ չէր, այսուհանդերձ այդ աղջիկը իր հոգանին եղած էր, չէր կրնար իրեն օգնութիւն բնել մերժել, հիմակ որ այնքան խղճալի լքումի մը մէջ կը գտնուէր։

— Այնքան գէշ մարդ չէք որքան ցոյց տալ կ'ուզէք, ես վստահ եմ որ պիտի մտածէք և հարկ եղածը պիտի ընէք։ Զեզի պէս աղնուասիրտ մարդ մը շնորհքով պէտք է վարուի։

— Բայց, եթէ բան մը ընեմ, գոչեց Պօլէն յաղթահարեալ և մտատանջ, ամէն տեղ պիտի ըսեն թէ տղան իրաւցնէ իմա է։ Այն ատեն պիտի կրնայ տղան բոլորովին գլուխս փաթթել։

Կրկին լռութիւն տիրեց։ Շոգի ժայթքող խողովակի մը սուր ձայնը կը լսուէր բակին խորը։ Յետոյ Պօլէն վերսկսաւ խօսիլ, վա-րանումէ մը ետքը,

— Միթէ կը սպառնա՞յ աղմուկ յարուցանելու...։ Վայրկեան մը վախցայ որ կ'երթայ կնոջս կը պատմէ ամէն բան։ Ատիկա շատ նեղացուցիչ բան մը կ'ըլլայ։

Մաթիէօ իր ծիծաղը զսպեց։ Զգաց թէ դատը կը շահէր։

— Իրա՛ւ որ, երբեք կարելի չէ այդ մասին որոշ բան մը ըսել...։ Անշուշտ չար աղջիկ մը չէ բնաւ. միայն թէ երբ զինքը ծայրայեղութեան մղեն՝ կարող է ամենամեծ յիմարութիւնները գոր-

ծելու... Իւ, արդէն, ու է պահանջում չընել, միայն ըսաւ որ փողոցը չէր կրնար մնալ ասանկ օդով մը, քանի որ հայրը վաճառած էր զինքը տունէն... Իմ կարծիքս եթէ կ'ուզէք, այն է որ վաղուընէ իսկ զինքը տեղաւորելու է դահեկի մը տունը: Քանի որ վեց ամսուան յղի է, չորս հինգ ամսուան դրամը պիտի տաք, կ'որիկ հաշուով 500 ֆրանքի գումար մը: Ասանկ չատ աղէկ կ'ըլլայ:

Պօչէն յանկարծական շարժումով մը ոտք ելաւ, մինչեւ պատահան դնաց, յետոյ, վերադառնալով ըսաւ.

— Սիրտս չար չէ, դուն զիս կը ճանչնաս, անանկ չէ՞ և 500 ֆրանք եւել կամ պակաս է եղեր, ինծի համար բան մը չէ: Եթէ բարկացայ, պատճառը այն է որ խաղի եկած ըլլալու գազափարը միայն զիս կը կատղեցնէ... Քանի որ խնդիրը բարեսրտութեան մը վրայ է, ո՛հ, ընենք լմնայ: Պայմանով մը սակայն. ես բանի մը չեմ խառնուիր, նոյն իսկ չեմ ուզեր գիտնալ թէ ի՛նչ պիտի ընէք: Դահեկ մը զատեցէք, տեղաւորեցէ՛ք օրիորդը ուր որ ձեզի հաճելի է, ես միայն հաշիւը կը վճարեմ: Մնաք բարով:

Խոշոր հառաչանք մը արձակեց, սիրող հանդարտած և ազատ գէշ շէրքէ մը որուն իրեն տուած մտմտութիւնը չէր ուզեր խոստովանել: Եւ կրկին բարձրա՛հիտ ու յաղթա՛յան դարձաւ, մարդու մը պէս որ ապահով է կեանքի բոլոր պայքարներուն յաղթելու: Նոյն իսկ կատակաբանեց. այդ Նօռինը, չիտակը ըսելու համար անոր հետ հակառակութիւն չունէր, քանզի երբեք անոր մորթին պէս մորթ տեսած չէր, ճշմարիտ սնդուս մը, վարդի թարմութիւն մը:

Յետոյ, մտքի բացարձակ ազատութեան ապացոյցը տալով, սկսաւ վիճաբանիլ մեքենայի ծրագրին վրայ որուն մասին ծանօթութիւն մը հարցնելու եկած էր. գործարանատէրի իր շահերուն համար բռնուն խելք մը, արտակարգ խստութիւն մը ցոյց տուաւ: Արդէն ելեր գացեր էր, երբոր վերերեւցաւ, դուռը բացաւ և կրկնեց.

— Ըսէ՛ք մանաւանդ իմ բացարձակ պայմանս... Տղան, որդուած է ասիկա, չեմ ուզեր գիտնալ թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ: Թո՛ղ ընեն ինչ որ կ'ուզեն, բայց թո՛ղ իր մասին երբեք չխօսին ինձ:

Նոյն իրիկունն իսկ Պօլէններու բնակարանը սոսկալի իրարանցում մը պատահեցաւ: Փոքրիկ Մօռիսը, սեղան նստած ատեննին, յանկարծ մարելիք մը եկաւ վրան և գետին ինկաւ: Մարելիքը քառորդ ժամու չափ տեւեց և ծնողքը՝ խելայեղ՝ սկսան դռնէլ իրարու հետ կռուիլ և զիրար փոխադարձաբար ամրաստանել ըսելով որ առտուն տղան դուրս ելլելուն պատճառ եղած են, ատանկ պող օդով մը. հաւանօրէն այդ յիմարական պտոյտն էր որ տղան սառնցուցներ էր, գոնէ այնպէս կ'ըսէին իրարու, իրենց մտատանջութիւնը փարառելու համար: Մանաւանդ Գոսթանս. որ տղան թեւերուն մէջ առած էր, զայն գրեթէ մեռած հը տեսնար: Առաջին անգամ ըլլալով, ահռելի սարսուռ մը կ'անցնէր. ինքնիրեն ըսաւ թէ՝ կրնար զաւակը մեռնիլ, խեղճ կնոջ սիրտը խշխշաց, այնպիսի դժնդակ ցաւ մը զգաց որ յանկարծ իր մայրութիւնը երեւան ելաւ:

Բայց փառառենչ կինը, այն որ իր զաւակին փառաւորութիւնը կ'երազէր, միակ ժառանգը, ժողովուած հարստութեան ապագայ միակ իշխանը, ահռելի կերպով կը տառապէր այսպէս: Եթէ զայն կորսնցնէր, ուրեմն ա՛լ տղայ չպիտի ունենար: Եւ ինչո՞ւ համար ուրիշ մը չունէր: Եւ ի՞նչ յիմար բան էր այդ անխոհեմ յամառութիւնը ամէն միջոցներով ուրիշ զաւակ չունենալու համար: Այս ցաւը իր մէջէն անցաւ արող փայլակի մը պէս, անոր անբուժելի այրուցքը զգաց իր մօին մինչեւ խորը: Այսուհանդերձ, Մօռիսի խելքը գլուխը եկած էր և նոյնիսկ բաւական ակորժակով ճաշեց Պօլէն անմիջապէս սկսաւ ուսերը թօթուել, կիներու անհիմն երկիւղներուն վրայ խնդալով: Յաջորդ օրերը նոյնիսկ Գոսթանս այդ դէպքին վրայ չմտածեց:

Դ.

Հետեւեալ օրը՝ երբ Մաթիէօ կը զբաղէր ի գլուխ հանելու
այն փափուկ պաշտօնը զոր վրան առած էր, միտքը ինկաւ այն
երկու դահեկները որոնց անունը լսել էր սենեկապանուհի Սէլէսթի
բերնէն՝ Սէկէններու տունը ճաշի գացած ատեն։ Նախ մէկ կողմ
թողուց տիկին Ռուշը, որու մասին այնքան տարօրինակ բաներ
ըսած էր աղախինը, և ելցնելով թէ ալդ տիկնոջ հետ գործերը
լէին ձգձգուելու և թէ «ճշմարիտ հաճոյակատարութեամբ կ'ընէր
ամէն բան»։ Բայց ուղեց տեղեկութիւն առնել Միրօմէսնիլ փո-
ղոցին մէջ բնակող տիկին Պուրտիէօյի վրայ, որ իր տունը հիւանդ-
կ'ընդունէր։ Եւ յիշեց թէ այս վերջինը, ժամանակաւ, երբ նոր
սկսած էր, խնամած էր տիկին Մօրանժը՝ Ռէնը ծնած տանն. ա-
սոր վրայ գաղափար յղացաւ երթալ Մօրանժը հարցուփորձելու
նախ եւ առաջ։

Այս վերջինը արդէն գրասենեակին մէջ, գործին գլուխն էր
և առաջին հարցումներէն իսկ վրդոված երեւցաւ։

— Այո՛, բարեկամուհի մը յանձնարարեց տիկին Պուրտիէօն
իսկնոջս... բայց ինչո՞ւ այս հարցումը կ'ընէք ինծի։

Եւ անձկութեամբ անոր կը նայէր, իբր թէ այս տիկին
Պուրտիէօյի անունը իր մտազբաղմանց մէջ կայծակի հարուածի
մը պէս իջնար։ Ասիկայ գուցէ իր մէջ մտայլ մտալիկում մը կը
զարթուցանէր, ցաւատանջ բան մը որ մտքէն կ'անցնէր, առտնց
կարենալ այդ մասին որոշում մը տալու։ Եւ վայրկեան մը դժ-
գունած մնաց, չրթունքը դողահար։

Յետոյ, կամքին հակառակ խոստովանանք մը բերնէն փախաւ.
բերոր հասկցաւ, Մաթիէօյի դառն բացատրութեան վրայ, թէ
ինչէրը Նօրինը տեղաւորելուն վրայ էր։

— Ծիշտ այս առտու կինս տիկին Պուրտիէօյի խօսքը կ'ը-

նէր...: Այս՝, չեմ գիտեր թէ ինչպէս խօսք բացուցաւ, Դիտէք շատ ժամանակ անցած է և որոշ տեղեկութիւն մը չի կրնա տալ: Բայց ի՛նքեւայ որ շատ յաջողած է իր գործին մէջ և այսօր հիա՛նալի հաստատութեան մը վարիչն է...: Դուք ալ գացէ՛ք տեսէ՛ք, անշուշտ ձեզ պէտք եղածը պիտի գտնէ՛ք:

Մաթիէօ հետեւեցաւ այս խորհուրդին: Եւ սակայն, որովհետեւ իմաց տուած էին որ գիները շատ սուղ են տիկին Պուրտիէօյի հաստատութեան մէջ, նախ զնաց Ռոշէ, փողոցի ծայրը ուղղակի տեղեկութիւն ստանալու համար տիկին Ռուշի մասին Միմիայն տան երեւոյթը զինքը սառեցուց: Հին Բարիզի մէկ սենյակ տունը, փողոցի այն կէտին վրայ ուր ճամբան կը շեղի և որուն մօտ թ և գարշահոտ ուղիւն կը տանի նեղ բակ մը, որուն վրայ կը բացուին դահեկին պատկանող մէկ քանի խեղճուկրակ սենեակները: Այդ ամէնքը կոյանոց ու ոճիւր կը հոտէր: Ճամբուն վրան շիւ ծանուցում մը կ'երեւար, դեղնած աղդագիր մը, խոշոր գիրերով, տիկին Ռուշի անունը կը կրէր: Երբ դուռը զարկաւ, աղջկան գոգնոցով աղախին մը զինքը առաջնորդեց փոքրիկ սանդուղի մը, որուն ողբ խոհանոցի հոտովը ապականուած էր, և անմիջապէս խնջիւնքը գտաւ 35-36 տարեկան կնոջ մը դիմաց, սենեկի հագած, չոր, կապարագոյն, քիչ մազերով և որուն խոշոր քիթը ամբողջ դէմքը լեցուցած էր: Իր համրացած խօսուածքովը, խոհանոցի կատուի իր ձևերովը, աւրուած մեղրի իր շարունակական ժպիտովը, իր վրայ սոսկալի կնոջ մը տպաւորութիւնը գործեց, որ առանց բռնութեան կը խեղդէ և ճկոյտի լուռ հարուածով մը վրէժնշութեան մէջ կը նետէ կեանքը որ տակաւին չէ փթթած, մեղքէն, իրեն ըսաւ որ ծննդաբերութեան ութը կամ տասը օր անցած կիները միայն կ'ընդունի, պէտք եղած տեղը շունենալուն համար. այս բանը կարճ կապեց իր քննութիւնը, ձգեց գնաց, սիրտը խառնուած և սոսկումէ սեղմուած:

Միքոմէսնիլ փողոցը, Պօէսի և Փանթիէվըր փողոցներուն միջեւ, եռաշարկ փոքրիկ տունը ուր կը գտնուէր տիկին Պուրտիէօյի հաստատութիւնը, գոնէ՛ աւելի գրաւիչ կերպարանք մը ունէր, իր պայծառ ճակատովը, ճերմակ մուսլինով զարդարուած իր պատուանակներովը, Գեղեցիկ աղդագիր մը կը ծանուցտնէր առաջին

կարգի դահեկ մը, ծննդաբերութեան տունով: Գետնայարկի խանութը ծաղկեւաճառ մը բռնած էր, որուն հոտաւէտ խոտերը կ'առնչարուէին տան սեմը: Բոլը ճամբուն դուռը միշտ գոց կը մնար, յատուկ ընակարանի մը դրանը պէս. եւ այդ ճամբան, մաքուր պահուած, կը տանէր խորը գտնուած բաւական ընդարձակ բակ մը, որուն ետեւը պահուած էր հտեի փողոցի զօրանոցը: Նոյն իսկ շատ զուարթ էր այդ տեղը, կ'ըսէին որ թ'հրդ. կի եւ փողի ձայները կը լսուէին հաճելի կերպով, պատին թանձրութենէն մեղմացած: Առաջին յարկը կը գտնուէին սալօնը, տիկին Պուրտիէօյի գրասենեակը. իր խուցը, հասարակաց ճաշասրահը եւ խոհանոցը. յետոյ երկրորդ եւ երրորդ յարկերը, հիւանդներուն սենեակները զետեղուած էին, ամէնքը տանկերկուքի չափ, ոմանք 3-4 սյլ մէկ անկողնով, այս վերջինները քնականաբար տեւի սուղ էին: Եւ տիկին Պուրտիէօ, որ այն ատեն երեսուներկու տարեկան էր, հոն կ'իշխէր իբրեւ գեղեցիկ թուխ կին մը, քիչ մը գիրուկ ու կարճ, բայց լայն ու զուարթ դէմքով, շատ սպիտակ եւ որ յաջողած էր իր տան բարի համբաւ մը չիներ: Կ'ըսէին թէ եւ որ ծակը ծուկը շատ քննելու չէր ի դար, բայց ատոնք գուցէ նախանձոտ մրցակցի խօսքեր էին: Տակաւին բնաւ աղտոտ պատմութիւններ չէին լսուած իր մասին: Հանրային Օգնութեան կողմէ իր հաստատութիւնը ընդունուած էր եւ տնոր միջոցաւ յղի կիներ կ'ընդունէր, երբ որ հիւանդանոցներու մէջ անկողինները պակսէին: Եւ ասիկա հաստատութեանը պատուաւորութեանը մասին ակներեւ փաստ մը կը կը նկատուէր, այնպէս որ իր յաճախորդները շատ շնորհքով կիներ էին:

Մաթիէօ պարտաւորուեցաւ միճաբանիլ տիկին Պուրտիէօյի հետ, քանզի նախ իրմէ ամսական երկու հարիւր ֆրանք ուղեց եւ որովհետեւ մարդը կը բողոքէր, մազ մնաց որ դահեկը բարկանար, եւ խորիտաբար թէ եւ ներքնապէս բարեսրտութեամբ, ըսաւ.

— Բայց, սիրելի պարոն, ինչպէս կ'ուզէք որ գործին մէջէն ելլեմ: Մենէ եւ ո'չ մին հարստութիւն կրնայ դիզել, Երկու տարի հիւանդանոցը ծառայելու ստիպուած ենք վկայագիր ստանալու համար եւ ասիկա տարին 1000 կ'արժէ մեզի: Յետոյ, տեղաւորուելու ծախքերը կան, բոլոր այն նեղութիւնները որոնցմէ կ'անց-

նինք յաճախորդ ունենալէ առաջ. ասոր համար է որ մենէ շատերը գէշ ճամբուն կը հետեւին, եւ նոյնիսկ երբ յաջողինք այսպիսի տուն մը ունենալ, Աստուած գիտէ ինչ ջանքերէ ետքը, նեղութիւնները կը շարունակուին. երբէք հանգստութիւն չկայ. ամէն ժամ պատասխանատուութեան տակ ենք, ամենադոյզն անխոհմտութեան մը, գործողութեանց մէջ ամենադոյզն անուշադրութեան մը և գործիքներու սխալ գործածութեան մը համար սպառնալիքներ կը տեղան: Առանց հաշուելու ոստիկանական հսկողութիւնը, քննիչներու յանկարծական այցելութիւնները, վերջապէս ձեռք առնուելիք անթիւ զգուշութիւններ զորս չէք կրնար երեւակայել:

Չկրցաւ խնդալը զսպել, երբոր Մաթիէօ, շարժումով մը, իրն հասկցուց թէ տեղեակ էր ամէն բանի և թէ քննիչները չէին որ հոգ կը պատճառէին երբեք դահեկներուն:

— Այո՛, այո՛, անշուշտ, կարելի է հետեւնին համաձայնիլ: Բայց հոս, կրնան ուզած ատեննին ներկայանալ, երբեք հակասութեան մը մէջ չպիտի բռնեն զիս: Նորէն պատուաւոր մարդիկն են որ լաւ գործեր կ'ընեն: Այսպէս իմ երեսուն անկողիններու վրայ միշտ քսանըհինգը բռնուած են և ամէն դասակարգի պատկանող կիներու կողմէ: Բաւ է որ կանոնին հնազանդին, զրամբ կանոնաւոր վճարեն կամ հանրային Օգնութիւնը իրենց համար վճարէ: Երբեք չեմ հարցներ իրենց թէ ուրկէ՞ կուգան: Ո՛չ անուն, ո՛չ հասցէ, նոյն իսկ պաշտօնիս պահանջմունքը ինծի կ'արգիլէ երեւան հանելու ինչ որ դիպուածաբար իմացած եմ: Հոս եկող կիները ազատ են բացարձակապէս, բնաւ վախնալիք բան մը չունին եթէ համաձայնինք այն կնոջ մասին որուն համար հոս ներկայացած էք, ուրիշ բան չունիք ընելիք այլ թէ որոշեալ օրը հոս բերել, իմ քովս պիտի գտնէ ամէնէն խորհրդապահ և առողջ ապաստանարանը:

Իր սովորութեան համեմատ՝ աչքի ակնարկով մը դատած էր ներկայացած պարագան. աղջիկ մը յղի մնացած ըլլալու էր և պատճառն մը կ'ուզէր շուտով ազատիլ այդ փորձանքէն: Ատոնք գործեր էին: Եւ երբ իմացաւ որ խնդիրը չորս ամիս պահելու վրայ էր, կակուղցաւ և ի վերջոյ հաւանեցաւ վեց հարիւր ֆրանքով

ընդունելու, պայմանաւ որ գալիք կինը երեք անկողնով սենեակի մը մէջ պիտի պառկէր, երկու սենեակակիցներով: Ամէն բան կարգադրուեցաւ, նոյն իրիկունն իսկ աղջիկը իրեն բերուեցաւ:

— Անունդ Նօռին է, աղջիկս. շատ լաւ, ատիկա բաւական է: Զեղ կը տեղաւորեմ երբոր փոքրիկ սնտուկդ վեր հանեն...: Գեղեցիկ էք և վստահ եմ որ շատ բարեկամ պիտի ըլլանք իրարու:

Հինգ օր ետքը միջոյն Մաթիէօ եկաւ Նօռինը տեսնել, հարցունելու համար թէ ինչպէ՞ս էր տիկին Պուրտիէօյի հաստատութեան մէջ: Երբ կը մտածէր կնոջ, իր սիրելի Մարիանի վրայ, որուն յաջող յղութիւնը կը շրջապատէր այնքան քաղցր պաշտամունքով մը. սրտին մէջ տառապանք մը, անհուն գթութիւն մը կը զգար ամօթալի, ծածկուած, նախատուած յղութիւններու համար, բոլոր այն ցաւատանջ կիներուն համար որք կ'ոգեւորէին: Նողկանքի ու սոսկումի այդ գաղափարը, ուր մայրութիւնը կրնար նետել կինը մինչեւ ցեխի, մինչեւ ոճիւրի սահմանները, զինքը կը չարէին պղծութեան մը պէս. և երբեք չէր զգացած մարդկային համերաշխութեան համար իր տածած սիրոյն մէջ, աւելի թրթռուն քարութիւն մը: Յետոյ, պարտաւորուեցաւ տակաւին վիճաբանիլ Պօլէնի հետ, որ բողբոսած էր իմանալով որ հինգ հարիւր Ֆրանքը բաւական չէր եղած: Ի վերջոյ Մաթիէօ իր կողմէ քիչ մը ճերմակեղէն և քիչ մը գրպանի դրամ, տասը Ֆրանք ամիսը, տուաւ: Եւ կ'ուզէր որ ամէնէն առաջ տանէր այդ տասը Ֆրանքը աղջկանը տալ:

Հազիւ ժամը իննը կը հնչէր երբոր Մաթիէօ ներկայացաւ Միփօմէանի փողոցը: Աղախին մը որ վեր ելած էր Նօռինի իմաց տալու համար, վար իջաւ ըսելու թէ տակաւին անկողինն էր, բայց պարօնը կրնար գայ, քանզի տիկինը առանձին պառկած էր սենեակին մէջ: Եւ Մաթիէօն առաջնորդեց վեր, դուռ մը բացաւ, երբորդ յարկը ըսելով.

— Տիկին, ահաւասիկ պարօնը:

Մաթիէօն տեսնելով՝ Նօռին գեղեցիկ աղջկան մը ծաղրական խնդումը ունեցաւ.

— Գիտէք որ տիկինը ձեզ տղուն հայրը կը կարծէ և մեղք որ հիմարիւմ չէ, քանզի շատ հաճելի էք դուք:

Իր խարտեալ գեղեցիկ մագերը խնամով սանտրած և խոշոր չինեօն մը չինած և թեթեւ զգեստ մը հագած էր ու անկողնին մէջ նստած, կռնակին ետեւ երկու բարձերով, խիստ մաքուր խիստ ճերմակ, ամօթխած ու խելօք աղջկան մը պէս, Նոյնիսկ վերմակը վրան բերաւ մերկութենէն բան մը ցոյց չտալու համար, ամօթխածութեան այնպիսի բնազդական շարժումով մը, որ ցոյց կուտար անկումէն ետքը տակաւին իր մէջ գտնուած անբծութիւնը:

— Ուրեմն հիւանդ էք, հարցուց Մաթիէօ:

— Բայց ոչ, պարզապէս ինքզինքս չփացնեմ: Ներելի է պառկած մնալ, ուստի ես ալ առտունները ուշ կ'ելլեմ: Ասիկա փոփոխութիւն մըն է ինծի համար, որ ժամը վեցին կ'ելլայի, սաստիկ ցուրտին, գործատուն երթալու համար...: Կը տեսնէ՞ք, կրակ վառուած է, սւ յետոյ նայեցէ՛ք սենեակիս, իշխանուհիի պէս եմ հոս:

Մաթիէօ շուրջը նայեցաւ: Բաւական ընդարձակ սենեակ մըն էր, պատերը թուղթ փակցուած: Նրեք երկաթէ փօքրիկ անկողիններուն երկուքը քով քովի դրուած էին եւ երրորդը շեղակի և իրարմէ բաժնուած էին փօքրիկ սեղանով մը և աթոռով մը: Դարակ մը և պահարան մը կար, կահաւորուած պանդոկի աղքատիկ կարասիներ վերջապէս: Բայց երկու պատուհանները, որոնք այն մեծ թուխ պատին վրայ կը բացուէին, որուն ետեւ զօրանոցը կը գտնուէր, այս միջոցին թող կ'ուտային արեւու պայծառ լոյս մը ներս մտնելու:

— Այո՛, տխուր չէ այս տեղը, մըմուսց:

Մաթիէօ դէպի խորը գտնուած անկողնին դարձած էր և լոեց՝ անկողնին առջեւ նշմարելով օտքի վրայ կեցած իրկար սեւ դէմք մը, զոր առաջ չէր տեսած: Տարիքը անորոշ խոշոր աղջիկ մըն էր, չոր, նիհար, խիստ դէմքով, մարած աչքերով և տոգոյն բերանով: Ո՛չ զիսդ ունէր ո՛չ կուրծք, իրանը տախտակի մը պէս տափակ: Պայուսակի մը փոկերը սեղմելու վրայ էր, որ անկողնին վրայ դրուած էր, ճամբորդութեան փօքրիկ տոպրակի մը քով:

Յետոյ, երբ դէպի դուռը կ'ուղղուէր, առանց նոյն իսկ այցելուին նայելու, Նօռին կեցուց դայն:

— Ուրեմն, եղաւ լմնցաւ, վար կ'իջնաք հաշիւնիդ մաքրելու, հարցուց:

Միւսը մտածեց, կարծես խօսքը չհասկնալով և հանդարտօրէն պատասխանեց անգղիական շեշտով մը .

— Եհս, հաշիւս մաքրելու :

— Բայց կրկին վեր պիտի ելլէք, մնաք բարով ըսելու . այնպէս չէ :

— Եհս, եհս :

Երբ դուրս ելաւ Նօոին բացատրեց թէ այդ կի՛նը Ամի կը կոչուէր, թէ քիչ մը ֆրանսերէն կը հասկնար, բայց հազիւ քանի մը խօսք կրնար խօսիլ : Եւ Նօոին անոր պատմութիւնը երկար բարակ պիտի ընէր, եթէ Մաթիէօ քովը նստած՝ զինքը չընդմիջէր, ըսելով .

— Ինչ որ է, կը տեսնեմ որ ամէն բան կարգին է և զո՛հ ես այս տեղէն :

— Այո՛, անշուշտ, չառ գոհ : Երբեք ասանկ հանգիստ եղած չէի . կը կերակրուիմ, կը խնամուիմ, առտուընէ մինչեւ իրիկուն, առանց գործ մը ընելու : Գիտէ՛ք, բան մը միայն կը փափաքեմ, այսինքն՝ այս վիճակս կարելի եղածին չափ երկար տեւէր :

Այսպէս խնդալ, խիստ զուարթօրէն, ապագային մասին անհոգ, բնաւ չմտածելով այն փոքրիկ էակին վրայ որ կը բուսնէր : Ի զո՛ւր Մաթիէօ փորձեց իր մէջ արթնցնելու մայրութիւնը . հարցուց թէ տղան ծնելէն ետքը ի՞նչ պիտի ընէր, թէ ի՞նչ էին իր ծրագիրները : Նօոին նոյն իսկ չհասկցաւ անոր ըսածները, կարծեց թէ հօրը մասին կը խօսի և ուսերը թօթուեց, հասկցնելու համար թէ հոգն անգամ չէ, թէ երբեք այնքա՛ն տխմար եղած չէր որ յոյսը անոր վրայ դնէր : Մայրը եկեր էր զինքը տեսնելու, հոն գալուն հետեւեալ օրը : Բայց այդ այցելութիւնը ու է պատրանք չէր տար իրեն, յոյս չէր դնէր այլեւս իր ընտանիքին վրայ, որոնք ամենուին բաւիլու չափ հաց չունէին : Ուրեմն ի՞նչ էր միտքը... ատրկա ետքի գործ էր, իրեն պէս գեղեցիկ աղջիկ մը, իր տարիքին մէջ, երբեք չէր նեղուեր : Ու Նօոին կ'երկնար իր ճերմակ անկողնին մէջ, իր թարմ ու ցանկալի ըլլալը գգալուն երջանիկ, արդէն իսկ այս գաղջ ծուլթենէն յաղթահարուած՝ և փափաքէր գալով այսպէս ուշ ելլելու առտուները, հիմա որ ատոր այնքա՛ն գգուիչ քաղցրութիւնը ճանչցած էր :

Ա. ՀԱՏՈՐ

(Արգասաւորութիւն 12)

Ապա, հպարտութեամբ կրկին խօսեցաւ դռնուած հաստատութեան կարգապահութեանն ու պատուաւորութեան վրայ, կարծես անձնապէս իրեն համար պատիւ մը ըլլար ատիկա:

— Վէճ մը չլսուի, հայհոյանք մը չլսուի: Ամէնքն ալ շատ պատուաւոր են: Ապահովաբար թաղին ամենէն մաքուր տունն է և ըսելիք չկայ, կրնաք ամէն անկիւնները նայիլ, աղտոտ բան մը չպիտի գտնաք: Բնականաբար մինակ իշխանուհիներ չեն որ կ'ընդունուին հոս. բայց երբ մարդ ինքզինքը բռնել գիտէ, ուր տեղէն գալը նշանակութիւն չունի:

Եւ ուզեց օրինակ մը տալ:

— Այսպէս, տեսէ՛ք, հոս գտնուող երրորդ անկողինը, որ Անգլուհիին անկողինին քովն է... տասնըութը տարեկան փոքրիկ սպասուհի մը կը պառկի: Ո՛հ, իր ճշմարիտ անունը տուաւ Վիքթորուար Բօքլէ կը կոչուի ու նոյն իսկ իր պատմութիւնն առ չծածկեր: Իր գեղէն գալով՝ Բարիզ չիլ գործերով զբաղող մարդու մը տունը կ'իյնայ, որուն տղան՝ քսան տարեկան չոր ու երկար մարդ մը, խոհանոցին մէջ իրեն տղայ մը կը չինէ, իր հասունելուն հինգերորդ օրը: Ի՞նչ կ'ուղէք որ ընէ. նոր հասած Բարիզ տակաւին մինչեւ այսօր ապուշ կտրած է գլխուն եկած այս փոքր ձանքէն, առանց նոյն իսկ եղածը աղէկ մը հասկնալու... Բնականաբար տղուն մայրը զինքը դուրս կը վռնտէ: Խեղճ աղջիկը փողոցէն կ'առնին և հանրային Օգնութեան տնօրէնութեան կողմէ հոս կը դրուի: Բայց ձեզ կը վստահեցնեմ որ շատ աղնիւ է, շատ ալ աշխատասէր և այնքան արի որ, հակառակ իր վիճակին, ուրիշ երկտասարդ յղի կնոջ մը կը ծառայէ, որ մասնաւոր սենեակ մը կը բնակի, հո՛ն, սա միջնորմին ետեւ: Հոս հրաման կայ, աղջկանքները կրնան հարուստներուն ծառայել... Դալով միւս մասն կատի կնոջ որ միայն Ռօզին կոչուիլը յայտնեց, ո՛հ, իրը արկածալից պատմութիւն մըն է զոր ինք մտերմաբար պատմած է Վիքթորուարի:

Դուռը բացուեցաւ, Նօռին խօսքը ընդմիջեց և գոչեց.

— Է՛հ, տհաւասիկ Վիքթորուարն է:

Մաթիէօ տեսաւ տեղոյն աղջկան մը ներս մտնելը, որուն տասնեութը տարիները հազիւ տասնըհինգ կ'երեւային:

իր չէկ մաղերը իրար խառնուած, քիթը դէպի վեր ցցուած, աչքերը նուրբ, բերանը խոշոր: Շատ մաքուր հագուած չէր եւ դէմքը տակաւին ահարեկած՝ դիտին եկած փորձանքէն, կարծես չուրջը եղողներուն կը նայէր բացատրութիւն ուզելու համար: Թէեւ Մաթիէօ այդ խեղճ էակին ետեւ, յանկարծ տեսիլքը ունեցաւ հազարաւոր խեղճ արարածներու զոր գաւառը եր զրկէ Բարիզի սալարկներուն և որոնց պատմութիւնը միեւնոյնն է... յզի մնացած և վառուած սպասուհիներու երկար թափօր մը, յանուն քաղքենի առաքինութեան: Ինչ պիտի ըլլար այդ աղջիկը, ինչ անվերջանալի սպասաւորութիւններ պիտի ընէր և տակաւին ուրիշ ինչ յղութիւններ կը սպասէին իրեն:

— Ամին տակաւին չմեկնեցա՛ւ, հարցուց, կ'ուզեմ երթա՞ս բարով ըսել իրեն:

Երբ նշմարեց որ պայուսակը տակաւին անկողինն քոյնէր և երբ Նօռին Մաթիէօն իրեն ներկայացուց իբրեւ շատ խորհրդապահ բարեկամ մը, երկուքը միասին խնդրեցին սպասուհիէն որ իրենց ըսէ ինչ որ գիտէ Անգլուհիի մասին:

Շիտակը որոշ բան մը չէր գիտեր, խօսած Ֆրանսերէնէն անկարելի էր բան մը հասկնալ, բայց աստի ախքան տակաւախօս էր որ ամենուն անծանօթ էր իր դոյութիւնը: Այսուհանդերձ կը պատմէին թէ՛ արդէն եկած էր այս տունը, երեք տարի առաջ, առաջին զաւակ մը բերելու համար: Եւ երկրորդ անգամուն ալ, առաջին անգամուան պէս, առտու մը ելեր եկեր էր, սուանց նախապէս իմաց տալու, ծննդարերութենէն ութը օր առաջ. յետոյ երեք չարաթ անկողին պառկելէ և տղան՝ Բնկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանը զրկելէ ետքը, հանդարտօրէն զինքը բերող շոգենաւը կը մօնար իր երկիրը վերադառնալու համար: Նոյնիսկ ամէն յղութեանը փոքրիկ խնայողութիւն մըն ալ կ'ընէր երթուղարձի տոհմակով ճամբորդելով:

— Շատ հանգիստ բան է այս, ըսաւ Նօռին, կ'երեւայ որ խումբերով այսպէս մեզի կուգան օտար երկիրներէ: Երբ հաւկիթը Բարիզի մէջ կ'ածուի, ո՞վ կրնայ անոր կեղեւը գտնալ...: Կարծեմ այս կինը կրօնուհի մըն է, ո՛հ, ո՛չ թէ Ֆրանսայի մէջ մեր ունե-

ցած մայրապետներուն պէս, բայց այն կիներէն որոնք ամէնքը միասին տան մը մէջ կը բնակին, միանձնուհիներու պէս: Մինչեւ ետքը քիթը աղօթագիրքներէն դուրս չ'ելլար:

— Ամէն պարագային, ըսաւ Վիքթուար համողուած դէմքով մը, շատ շնորհքով է, անշուշտ գեղեցիկ չէ, բայց շատ քաղաքավար և բնաւ երբէք չատախօս:

Երկուքն ալ լռեցին: Ամի ներս կը մտնար: Մաթիէօ, որուն հետաքրքրութիւնը արթնցեր էր, դայն գիտեց: Ինչ տարօրինակ բան, այդ խոշոր աղջիկը որ բնաւ սիրոյ համար չինուած չէր, այդ այնքան գեղին կոշտ տախտակի կտորը, որ պարբերաբար փրանսա կուգար զաւակ ծնանելու: Եւ ինչ գործերով, և ինչ սրտի խաղաղ կարծրութեամբ, մեկնումի պահուն առանց ունէ յուզումի մը, առանց մատածում մը ունենալու հոն լքած զաւկին վրայ: Նոյնիսկ ակնարկ մը չնորհեց այն սենեակին ուր տառապած էր և գնաց պարզապէս իր թեթեւ բռնները առնելու, երբոր միւս երկուքը, իրմէ շատ աւելի յուզուած, ուզեցին զինքը համբուրել:

— Աստուած հետդ ըլլայ, ըսաւ Նօռին, բարի ճամբորդութիւն:

Անգլուհին այտը երկնցուց, յետոյ այդ աղուոր, գիրուկ ու թարմ աղջկան մագերը համբոյսեց, վրդովուն ամօթխածութեան գէշ վիճակով:

— Նոյ, բարի, բարի... դուք ալ:

— Եւ մեզ մը մոռնար, ցտեսութիւն, այնպէս չէ, աւելցուց Վիքթուար անխորհուրդ կերպով, երկու խոշոր համբոյր տալով իրեն, բերնին մէջտեղ:

Այս անգամ Ամի տեգոյն ժպիտ մը ունեցաւ, առանց բառ մը պատասխանելու: Յետոյ ետին իսկ չդարձաւ, իր հանդարտ ու հաստատ քայլովը դուրս ելաւ, փոքրիկ շփոթած աղախինին ետեւէն, որ կը գոչէր:

— Որչափ ապուշ եմ, մոռցայ ըսելու որ օրիորդ Ռօզինը կ'ուզէ ձեզ երթաք բարով ըսել, շուտ, շուտ ինծի հետեւեցէք:

Նօռին Մաթիէօյի հետ առանձին մնալուն պէս, իր ամօթխած գեղեցիկ շարժումովը վեր քաշելէ ետք վերմակը որ վար սահած էր սագտորուրի միջոցին, մեծուստու իր պատմութիւնները:

— Գալով օրիորդ Ռօզինի գլխուն եկածին, որուն մասին ձեզի խօսեցայ և որ վիթթուար ինծի պատմեց, չիտակը զուար-
ճալի՝ բան մը չէ...։ Նրեւակայեցէ՛ք որ՝ խիստ հարուստ գոհա-
բավաճառի մը աղջիկն է։ Բնականաբար անունը չենք գիտեր, ո՛չ
ալ այն թաղը ուր կը գտնուի վաճառատունը։ Նոր տաանըութը
տարեկան եղած է այս աղջիկը, տասներհինգ տարեկան եղբայր մը
ունի և հայրը քառասունըջորս տարեկան մարդ մըն է։ Իրենց տա-
րիքը կ'ըսեմ, հիմա պիտի տեսնէք թէ ինչո՞ւ համար...։ Գոհա-
բավաճառին կիներ կը մեռնի և գիտէ՞ք ինչպէ՞ս անոր տեղը կը
լեցնէ, Թաղումէն երկու ամիս ետքը, գիշեր մը կ'երթայ իր աղ-
ջիկը՝ Ռօզինը՝ կը գտնայ և կամացուկ մը անոր հետ կը պառկի։
Հէ՛յ, անշնորհք բան, անանկ չէ՛։ Ատիկա հազուադիւս չէ աղքատ
մարդոց մէջ, շատեր գիտեմ կրննելի թաղը որ ատկէ անցած են-
թայց քաղքեցիները, մարդիկ որ դրամ ունին ուղած կնիկներն վա-
յելելու։ Եւ ինչ որ մանաւանդ դիւս կը զայրացնէ։ ո՛չ թէ հայրե-
րուն այդ բանը ուզելն է, այլ աղջիկներուն հաւանութիւն տալը...։
Իսկ, օրիորդ Ռօզին այնքան քաղցր, այնքան սիրալիր է որ
կ'երեւայ թէ չէ ուզեր իր հօր վիշտ պատճառել։ Ինչ որ է, անա՛-
հիմա երկուքին ալ գլխուն եկած փորձանքը։ Աղջիկը հոս բան-
տարկուածի պէս է. զինքը անտեսելու ո՛չ ոք կուգայ. և կը հաս-
կրնաք որ հրաման եղած է տղան մէջտեղէն անհետացնելու։ Շի-
տակը այդ տղան ազուոր արդիւնք մը պիտի ըլլար, որ գեղեցիկ
տեղ մը պիտի գրաւէր աշխարհի մէջ։

Իրան առջեւ բուռն խօսակցութիւն մը զինքը ընդմիջեց։
Մատը չրթունքին տարաւ, ճանչնալով օրիորդ Ռօզինի ձայնը որ
կ'ընկերանար Ամիի և ցած ձայնով ըսաւ.

— Կուգէ՞ք զինքը տեսնել։

Եետոյ, առանց նոյն իսկ Մաթիէօյի պատասխանին սպասելու,
զանի կանչեց։ Մաթիէօ որ լսած պատմութենէն սառ կտրեր էր
զարմանքով տեսաւ սքանչելի մանկուհիի մը ներս մտնելը. թուի
կոյսի հիանալի գեղեցկութեամբը օժտուած, սեւ վարսակալով մը
և ամբիժ մաքրութեամբ կապոյտ աչքերով, իր նայուածքին մէջ
զարմացկոտ անմեղութիւն մը, անսահման քաղցրութեամբ սրբու-
թիւն մը կար։ Եւ կը թուէր թէ տակաւին իր վիճակը չ'էր գիտեր,

թէ և եօթը ամսուան յղի էր արդէն, գրեթէ Նօսինի հետ հաւասար: Ինչ արգահատելի բան, Աստուած իմ և ինչ ահռելի մայրութիւն. դայթակղութեան և ոճիւրի մէջ, աղտոտելով սէրը, պղծելով կեանքը, յանգելով այդ մեղսեայ զաւկին ահռելիութեան զոր պէտք էր մէջտեղէն վերցնել, իբրեւ հրէշ մը:

Նօսին ուղեց անպատճառ իր քովը նստեցնել զայն:

— Օրիորդ, վայրկեան մը հոս մնացէ՛ք, քովինս աղագակա՛ն մըն է...: Աէք գիտե՞ր որքա՛ն հաճոյք կը պատճառէք ինծի:

Մաթիէօ զարմացած էր տեսնելով այն մտերմութիւնը որ այնքա՛ն արագօրէն կը հաստատուէր այսպէս այդ կիներուն միջեւ որոնք եկած էին հոն ումէն դասակարգներէ, հորիզոնին ամէն ծայրերէն: Նոյն իսկ Ռօզինի և Վիքթուարի, այսօրն տիկնոջ և աղախինի՝ միջեւ յայտնի եղբայրակցութիւն կը կար նոյն արգահատելի փորը, նոյն կենագործութիւնը ցաւի մէջ, ինքնութիւնները կը տապալէին, ամէնքն ալ մի միայն իբրեւ կին կը ճանչնային զիրար, յաճախ նոյն իսկ առանց անունի, հոն եկած ինկած անձանցօթէն, այլ ևս միայն ցաւատանջ արարածներ ըլլալու համար, իրարու հաւասար՝ թշուառութեամբ ու յանցանքով: Ներկայ եղող այդ երեք կիներէն երկուքը բնականաբար կը շոյէին միւսը, ստորադասներու յարգալից խանդաղատանքով: Բայց Ռօզին որ լաւ կրթութիւն մը առած էր, որ դաշնակ կ'ածէր, սիրայօժաբանոնց հետ բարեկամութիւններու պէս կը վարուէր, ժամերով հետերնին կը խօսէր և նոյն իսկ իր պաղտնիքները կը հաղորդէր:

Այսպէս, երեքը մէկէն, Մաթիէօյի ներկայութիւնը մոռնալով սկսան տանը մէջ անցած դարձածին վրայ բախտասանքներ ընել:

— Դիտէ՛ք որ, ըսաւ Վիքթուար, տիկին Շարլօթ, քովի սենեակին այնքա՛ն վայելուչ կիւր, այս գիշեր տղան բերաւ:

Խուլ ըլլալու էր զինքը չլսելու համար, նկատել տուաւ Նօսին:

Օրիորդ Ռօզին իր անբիծ դէմքովը ըսաւ.

— Ես բան մը չլսեցի:

— Որովհետեւ մեր սենեակը իր սենեակը ձերինէն կը բաժնէ, բացատրեց Վիքթուար: Բայց ամէնքը այս չէ: Զարմանալին այն

է որ տիկին Շարլօթ անմիջապէս կը մեկնի: Դացին իրեն աղէկ կառք մը բերելու:

Միւս երկուքը բացագանչեցին: Ուրեմն ինքզինքը մեռցնել կ'ուզէր այդ կինը: Կին մը որուն ծննդաբերութիւնը այնքա՛ն դժուարին եղած կը թուէր և որ տակաւին վիրաւոր ու արիւն-լուայ, ոտքի կ'ելար, կառք կը նստէր ու տուն կը վերադառնար: Բեռլիօսիօր (ներքնաթաղանթատապ) պիտի ըլլար ապահովաբար: Ուրեմն խենթ էր այդ կինը:

— Ի՛նչ ընէ, ըսաւ փոքրիկ տղախինը, երբ ուրիշ կերպ չկըր-նար ընել առանց մեծամեծ դժբախտութեանց պատճառ ըլլալու: Կ'երեւակայէք անշուշտ որ խեղճ կինը նախամեծար կը համարէր հանգիստ իր անկողինը պառկած մնալ, բայց կը յիշէք իր մասին պտտած զրոյցները... այնպէս չէ՞, օրիորդ Ռօզին, դուք լաւ գի-տէք, քանի որ այդ կինը ձեզ շատ կը սիրէր և ամբողջ իր կեանքը պատմած է:

Արդարեւ Ռօզին խոստովանեցաւ թէ շատ բան գիտէր: Եւ Մաթիէն կրկին ցաւատանջ պատմութիւն մը լսեց սրտատրոփ: Տի-կին Շարլօթ երեսուն տարեկան թուիս կին մըն էր, խոշոր, նուրբ դիմագիծներով, քաղցր ու գեղեցիկ աչքերով, հմայիչ ու բարե-մոյն բերանով մը: Անունը տիկին Հուրի ըլլալու էր, թէեւ այդ մասին բացարձակապէս վտտահ չէին, ինչ որ ապահով կը թուէր՝ այն էր թէ ամուսին մը ունէր որ վաճառականութեան ուղեւոր միջնորդ էր, որուն պաշտօն յանձնուած էր Պարսկաստան և Հնդ-կաստան երթալու, մեծ վաճառատուն մը համար գորգեր, բան-ուածքներ և օթոցներ գնելու համար: Իրեն համար կ'ըսէին որ կոշտ, սոսկալի կերպով նախանձոտ էր և խօսքի մը համար կը ռաստէր խեղճ կիւր: Վերջապէս կինը տեղի տուաւ միտթարիչ քաղցրութեան մը՝ սիրահար մը ընտրելով, խիստ երիտասարդ մէկը, կը հաւաստէին, պարզ փոքրիկ պաշտօնեայ մը որ զինքը գգուանք-ներով կը հմայէր: Դժբաղդութիւնը այն եղաւ որ յդի ինկաւ: Թէև առաջինը շատ հոգ չրբաւ, քանզի ամուսինը տարի մը դուրսը անցընելու համար մեկնած էր, և ինք հաշուած էր որ մինչեւ անոր հասնիլը ինք ազատած և ոտքի ելած պիտի ըլլար: Այսպէս ուրեմն երբ տեսաւ որ յղութիւնը յայտնի ըլլալու վրայ է, գոհացաւ իր

թէ և եօթը ամսուան յղի էր արդէն, գրեթէ Նօսինի հետ հաւասար: Ինչ արգահատելի բան, Աստուած իմ և ինչ ահռելի մայրութիւն, դայթակղութեան և ոճիւրի մէջ, աղտոտելով սէրը, պըղծելով կեանքը, յանգելով այդ մօզնեայ դաւկին ահռելիութեան, շոր պէտք էր մէջտեղէն վերցնել, իբրեւ հրէշ մը:

Նօսին ուղեց անպատճառ իր քովը նստեցնել զայն:

— Օրիորդ, վայրկեան մը հոս մնացէ՛ք, քովինս աղգակա՞ն մըն է...: Չէք գիտեր որքա՞ն հաճուք կը պատճառէք ինծի:

Մաթիէօ զարմացած էր տեսնելով այն մտերմութիւնը որ այնքա՞ն արագօրէն կը հաստատուէր այսպէս այդ կիներուն միջեւ: Որոնք եկած էին հոն տմէն դասակարգներէ, հորիզոնին ամէն ծայրերէն: Նոյն իսկ Ռօզինի և Վիքթուարի, այսինքն՝ տիկնոջ և աղախինի՝ միջեւ յայտնի եղբայրակցութիւն կը կար նոյն արգահատելի փորը, նոյն կենագործութիւնը ցաւի մէջ, խըտութիւնները կը տապալէին, ամէնքն ալ մի միայն իբրեւ կին կը ճանչնային զիրար, յաճախ նոյն իսկ առանց անունի, հո՛ն եկած ինկած անծանօթէն, այլ ևս միայն ցաւատանջ արարածներ ըլլալու համար, իրարու հաւասար՝ թշուառութեամբ ու յանցանքով: Ներկայ եղող այդ երեք կիներէն երկուքը բնականաբար կը շոյէին միւսը, ստորագրասներու յարգալից խանդաղատանքով: Բայց Ռօզին որ լաւ կրթութիւն մը առած էր, որ դաշնակ կ'ածէր, սիրայօժաբանոնց հետ բարեկամութիւններու պէս կը վարուէր, ժամերով հետերնին կը խօսէր և նոյն իսկ իր գաղտնիքները կը հաղորդէր:

Այսպէս, երեքը մէկէն, Մաթիէօյի ներկայութիւնը մոռնալով սկսան տանը մէջ անցած դարձածին վրայ բախտասանքներ ընել:

— Դիտե՛ք որ, ըսաւ Վիքթուար, տիկին Շարլօթ, քովի սենեակին այնքա՞ն վայելուչ կինը, այս գիշեր տղան բերաւ:

Խուլ ըլլալու էր զինքը չլսելու համար, նկատել տուաւ Նօսին:

Օրիորդ Ռօզին իր անբիծ դէմքովը ըսաւ.

— Ես բան մը չլսեցի:

— Որովհետեւ մեր սենեակը իբ սենեակը ձերինէն կը բաժնէ, բացատրեց Վիքթուար: Բայց ամէնքը այս չէ: Զարմանալին այն

է որ տիկին Շարլօթ անմիջապէս կը մեկնի: Գացին իրեն աղէկ կառք մը բերելու:

Միւս երկուքը բացագանչեցին: Ուրեմն ինքզինքը մեռցնել կ'ուզէր այդ կինը: Կին մը որուն ծննդաբերութիւնը այնքա՛ն դժուարին եղած կը թուէր և որ տակաւին վիրաւոր ու արիւնլուայ, ոտքի կ'ելար, կառք կը նստէր ու տուն կը վերադառնար: Բեռլիքօֆիք (ներքնաթաղանթատապ) պիտի ըլլար ապահովաբար: Ուրեմն խենթ էր այդ կինը:

— Ի՛նչ ընէ, ըսաւ փոքրիկ տղախինը, երբ ուրիշ կերպ չկըրնար ընել առանց մեծամեծ դժբախտութեանց պատճառ ըլլալու: Կ'երեւակայէք անշուշտ որ խեղճ կինը նախամեծար կը համարէր հանգիստ իր անկողինը պառկած մնալ, բայց կը յիշէք իր մասին պտտած զրոյցները... այնպէս չէ՞, օրիորդ Ռօզին, դուք լաւ գիտէք, քանի որ այդ կինը ձեզ շատ կը սիրէր և ամբողջ իր կեանքը պատմած է:

Արդարեւ Ռօզին խոստովանեցաւ թէ շատ բան գիտէր: Եւ Մաթիէօ կրկին ցաւատանջ պատմութիւն մը լսեց սրտատրոփ: Տիկին Շարլօթ երեսուն տարեկան թուիս կին մըն էր, խուշոր, նուրբ դիմագիծներով, քաղցր ու գեղեցիկ աչքերով, հմայիչ ու բարեմօյն բերանով մը: Անունը տիկին Հուրի ըլլալու էր, թէեւ այդ մասին բացարձակապէս վտռահ չէին, ինչ որ ապահով կը թուէր՝ այն էր թէ ամուսին մը ունէր որ վաճառականութեան ուղեւոր միջնորդ էր, որուն պաշտօն յանձնուած էր Պարսկաստան և Հնդկաստան երթալու, մեծ վաճառատուն մը համար գորգեր, բանուածքներ և օթոցներ գնելու համար: Իրեն համար կ'ըսէին որ կոշտ, սոսկալի կերպով նախանձոտ էր և խօսքի մը համար կը սաստէր խեղճ կինը: Վերջապէս կինը տեղի տուաւ մխիթարիչ քաղցրութեան մը՝ սիրահար մը ընտրելով, խիստ երիտասարդ մէկը, կը հաւաստէին, պարզ փոքրիկ պաշտօնեայ մը որ զինքը գգուանքներով կը հմայէր: Դժբաղդութիւնը այն եղաւ որ յղի ինկաւ: Թէև առաջինը շատ հոգ չրբաւ, քանզի ամուսինը տարի մը դուրսը անցընելու համար մեկնած էր, և ինք հաշուած էր որ մինչեւ անոր հասնիլը ինք ազատած և ոտքի ելած պիտի ըլլար: Այսպէս ուրեմն երբ տեսաւ որ յղութիւնը յայտնի ըլլալու վրայ է, գոհացաւ իր

խիստ դեղեցիկ բնակարանը թողլով, որ Ռէն փողոցի կողմն էր, գիւղը քաղուեցաւ: Հոն էր որ, իր հաւանական ծննդաբերութեան թուականէն երկու ամիս առաջ, նամակ մը ստացաւ իր ամուսինէն որով կը ծանուցանէր թէ իր վերադարձը հաւանօրէն պիտի փութացնէ: Ա՛յ անկէ ետքը գիւրին է երեւակայել թէ ի՞նչ երկիւղներու մէջ ապրեցաւ խեղճ կինը: Կրկին իր հաշիւները ըրաւ, խելքը կորսնցուցած, զարհուրած հաւանականութիւններէ զօրս կը կը հիմնէր իրողութիւններու վրայ որոնց մասին որոշ յիշողութիւն չունէր այլևս: Վերջապէս երբ կարծեց թէ ծննդաբերութեան այլեւս երկու շաբաթ մնացած է, եկաւ փակուիլ տիկին Պուրտիէօյի հասաատութեան մէջ, խիստ զաղտնաբար. և հոն իր չարչարանքը աւելի ծանրացաւ, իր ամուսինէն հասած նոր նամակէ մը իմանալով թէ ամսուն 25ին Մարտէյլ կը հասնէր: Ամսուն 16ն էր, տաակաւին ինը օր կար: Օրերը համրեց, յետոյ ժամերը համրեց: Փոքրիկ կանխոյթ մը պիտի ունենա՞ր, յապաղո՞ւմ մը պիտի ունենար: Իր փրկութիւնը կամ կորուստն էր որ կ'որոշուէր, իր կամքէն դուրս, արցունքի յարատեւ տազնապներուն միջեւ, որոնցմէ հոգեմաշ կըլլար, յարաճուն սարսափի մը մէջ: Դահեկին ամենադոյզն մէկ բառը դողահար կ'ընէր զինքը ու ամէն վայրկեան զայն կը հարցուի որ՝ ձէր, վախէն տակնուվրայ եղած իր անձկագին գէմքովը: Երբէք թշուառ արարած մը այսպիսի սրտադողով չէր վճարած ժամ մը սիրուած ըլլալու հաճոյքը: Ամսուն 25ի առտուն, յետին յուսահատութեան մէջ ինկած՝ ցաւերը բռնեց. ուրախութենէն տիկին Պուրտիէօյի ձեռքերը համբուրեց, հակառակ կրած ահռելի տառապանքներուն: Վերջին անբախտութեամբ մը, ցաւերը բոլոր օրը և բոլոր գիշերը տեւեցին. կորսուած պիտի ըլլար, եթէ ամուսինը գիշերը Մարտէյլ մնալու չ'ստիպուէր: Յաջորդ գիշերը պիտի հասնէր, եւ ինք տուտուան ժամը հինգին աղատած, ըլլալով, մինչեւ իրիկուն ժամանակ ունեցաւ տուն դառնալու, հիւանդութիւն մը կեղծելու: անակնկալ արիւնհոսութիւն մը որ զինք կը ստիպէր անկողնէն չելլելու: Բայց ի՞նչ ահռելի տղաբերք, ի՞նչ սոսկալի քաջութիւն, այդ արիւնլուայ, քայքայուած կինը, որ կիսամեռ իր բնակարանը կը գառնայ:

— Դուռը բացէ՛ք, խնդրեց Նօոին, կ'ուզեմ անոր անցնիլը տեսնել :

Վիքթօռար դուռը հրեսին բացաւ, նրբանցքին վրայ, Վայրկեանէ մը ի վեր ձայներ կը լսուէին քովի սենեակը, եւ քիչ ետքը տիկին Շարլօթ երեւցաւ, դողդոջուն, գինովի մը պէս, երկու կիներու կռթնած՝ որոնք գրեթէ զինքը կը կրէին: Իր քաղցրիկ ու աղուոր աչքերը, իր հմայիչ ու բարեմօյն բերանը, ա՛յ՛ կարծես սուղի մէջ էին. և մինչեւ իսկ իր փափկակազմ կնոջ վայելչութիւնը կը թուէր կորսուիլ իր դժբախտութեան անէացումին մէջ, Այսուհանդերձ, երբ դուռը բաց տեսաւ, ուզեց կենալ, մարմնող ձայնով մը Ռօզինը կանչեց, և տկար ժպիտով մը ըսաւ.

— Եկէ՛ք աղջիկս, գոհ պիտի ըլլամ ձեզ համբուրելով... ա՛հ, վրաս ոյժ չմիաց, բայց դուցէ մինչեւ տուն կը հասնիմ... մնաք բարով, աղջիկս, և ձեզի ալ մնաք բարով պղտիկներ: Աւելի երջանիկ եղիք:

Ձինքը առին տարին, աներեւոյթ եղաւ:

— Գիտէ՞ք որ մանչ մը ծնաւ, ըսաւ Վիքթօռար: Ինք որ ընաւ մանչ ունեցած չէ հղեր և շատ կը փափաքէր հատ մը ունենալու: Միայն թէ այնքա՛ն չարչարանք կրեց խեղճ կինը, որ նոռածինը ծնելէն երկու ժամ ետքը մեռաւ:

— Մեծ բարեբախտութիւն մըն է այդ խեղճ կնոջը համար, յայտարարեց Նօոին:

— Անշուշտ, հաստատեց Ռօզին սիրուն կերպով մը, իր կուսական գէմքովը: Այս պայմաններու մէջ տղայ ունենալը ո՛չ ոքի կրնայ հաճոյք պատճառել:

Մաթիէօ՝ տակնուվրայ եղած՝ զանոնք մտիկ կ'ընէր: Իր աչքերուն մէջ պահած էր սարսուցեցեցիկ՝ անմոռանալի տեսիլքը այդ ողորականին որ քիչ մը առաջ անցեր էր, այդ անծանօթ նահատակը որ կ'երթար իր բաց վէրքովը, ծածուկ ու յանցապարտ տղաբերքի այդ եղբրական տանջանաւորը, եւ մտովի կը տեսնար միւս երէքն ալ, Ամի՛ հեռակացը՝ որ այնքա՛ն խստօրէն իր բեռը նետած էր օտար հողի վրայ. Վիքթօռարը. սասմուկած գերուհին, անցնող փրօջ հաճոյքի միսը, վաղը առաջին զաւակ մը, յետոյ ուրիշ մը, յետոյ ուրիշ մը. Ռօզին՝ հաճոյակատար մծղնէն, այնքա՛ն քաղց-

րաբարոյ, այնքան լաւ կրթուած որ թարմ ժպիտով մը կը կրէր
այն հրէշը զոր պիտի ճշմէին, որպէսզի ինք կարենար ըլլալ արա-
տաւոր՝ բայց յարգուած ամուսին մը: Ինչ դժոխքի մէջ ինկած էր,
արհաւիրքի, անօրէնութեան և տառապանքի ինչ անդունդի մը
մէջ: Ու տղաքերքի այս տունը ամէնէն մաքուրն ու պատուաւորն
էր թաղին մէջ և իրա՛ւ էր, այս տեսակ ապաստանարաններ հար-
կաւոր էին ընկերային ապականութեան համար, գաղտնի օթեւան-
ներ ուր թշուառ յղի կիներ կարենային գտլ փակուելու: Անհրա-
ժեշտ խարանն էր այս, թոյլտուութիւնը որ կը ներէ վիժումն ու
մանկասպանութիւնը: Աստուածային մայրութիւնը կ'իյնար այս
ծածկուած ցեխին մէջ, կեանքի հոյակապ արարքը կը յանգէր այս
կոյանոցին: Հարկ էր զայն պաշտամունքի մը ոլէս պատուել, ու
ահա՛ անիկա կասկածելի տան մը աղտեղութիւնը կ'ըլլար. մայրը
անարգուած, աղտոտած, մէկ կողմ նետուած. տղան՝ անիծուած,
նզովուած, ուրացուած: Աշխարհի երակներուն մէջ չընդ սերմերաւ
յաւիտենական յորդութիւնը, ծլելու վրայ եղող բոլոր մարդկու-
թիւնը որ ամուսիններու փորը կ'ուռնցնէ, ինչպէս հոշը գարնան
ամօթալի հունձը մը կը դառնար, առաջուց ապականուած, խայ-
տառակ եղած: Որքան զօրութիւն, որքան առողջութիւն, որքան
գեղեցկութիւն կորսուած այսպէս: Այժմ Մաթիէօ կը զգար անոնց
գալը անձանօթին խորէն, ու ամէնքը կը մեղքնար, բոլոր այդ
խեղճ յղի կիները, անոնք որ աղքատութեան պատճառաւ փողոցը
մնացած էի և անոնք որ պարտաւորուած էին ծածկուելու, գողա-
ցիկները, յանցաւորները, որոնք կեղծ անուններ կուտային, գաղտնի
կը ծնէին զաւակներ որոնք կը նետէին անանուն տառապանքին
ծոցը ուրկէ եղած էին: Յետոյ, խանդաղատանք մը ունեցաւ, սիրտը
սեղմող այս անձկութեան մէջը. դարձեալ կեանքը չէ՞ր ստիկա-
պէտք չէ՞ր ընդունել մարդկային անտառին մէջ բուսնող բոլոր
սնուցիչ հիւթերը և ամէնէն հաստարմատ նոճիները անոնք
որոնք արգելքներու դէմ աճած են, մացառներու և քարերու միջև:

Երբ Նօռին կրկին առանձին մնաց Մաթիէօյի. հետ, խնդրեց
իրմէ որպէս զի տան տիկնոջ խօսի որ իրեն հրաման տան ցերեկ-
ուան ճաշին սուրճ խմելու: Դանի որ ամսական տասը ֆրանք
պիտի տար իրեն իրրիւ գրպանի դրամ, ինք կրնար վճարել սուր-

նին դրամը: Եւ զինքը ճամբեց, խօսք առնելով ոչ վարը սրահը իրեն սպասէ, մինչեւ որ հագուի:

Վարը, Մաթիէօ նախ սխուլեցաւ, դուռ մը բացաւ, ճաշա-
որահը նշմարեց. ընդարձակ սրահ մը ուր երկար սեղան մը դր-
ուած էր և որուն մէջ, քովը գտնուած խոհանոցէն, աղտոտ
լուացարանի հոս մը կուգար. յետոյ, դիմացը, սպասման սրահին
մէջ, որ մահոգեւիտի և գոյնը թափած կերպասով մը կահաւորուած
էր, երկու կիներ որոնք կը խօսակցէին, իրեն ըսին որ տիկին
Պուրտիէօ զրազած էր: Այն ատեն մեծ թիկնաթոռի մը մէջ նստաւ,
գրպանէն լրագիր մը հանեց, ուղեց կարդալ: Բայց երկու կիներու
խօսակցութիւնը զինքը կը շահագրգռէր և մտիկ ըրաւ: Յայտնի
կերեւար որ մին տանը մէջ կը բնակէր խնամուելու համար և
աղաքերի վերջին շրջանին հասած էր, դժնդակ յղութիւն մը որ
իր զէտքը քայքայած ու զինքը զգետնած էր: Եւ հասկցաւ որ
միւսը, որ ծնանելու վրայ էր, եկած էր համաձայնելու դահեկին
հետ, հետեւեալ օրը հոն փոխադրուելու համար: Ուստի կը հար-
ցափորձէր առաջինը փափաքելով գիտնալ թէ լաւ կը խնամուին,
ինչպէ՞ս կը կերակրուէին, ինչպէ՞ս կը հոգածուէին:

— Ո՛հ, դժգոհ չպիտի ըլլաք, մանաւանդ դուք որ քիչ մը
դրամ ունիք, բացատրեց խեղճ ցաւատանջ կինը: Զիս հանրային
Ոգնութեան վարչութիւնն է որ հոս դրած է, անշուշտ տունէս
հարկը անգամ աւելի աղէկ է, միայն թէ մտատանջութեան մէջ
եւ որովհետեւ տղաքս լքուած մնացին: Ըսի ձեզի որ արդէն երեք
զաւակ ունիմ, և Աստուած գիտէ թէ ինչպէս կը խնամուին, քան-
զի մարդս շատ շնորհքով մէկը չէ: Ամէն աղաքերիս միեւնոյն
բանն է. գործը երեսի վրայ կը թողու, ինքզինքը խմելու կու-
տայ, կիներու ետեւէ կը պտտի, այնպէս որ նոյնիսկ վստահ չեմ
թէ զինքը պիտի գտնեմ տուն վերադարձած ատենս: Տղաքս փո-
ղոք ձգուածի պէս բան մըն են: Կը հասկնաք որ ինքզինքս կ'ու-
տեմ, երբ հոս ինձ ամէն պէտք եղածը ունիմ, աղէկ կը կշտանամ,
աղէկ կը տաքնամ, մինչ այդ խեղճ տղաքը, հո՛ն, գուցէ ո՛չ
հաց, ո՛չ կրակ ունին... հէ՛յ, ի՛նչ կ'ըսէք ասոր երբ հիմա հատ
մըն ալ կ'ուենենամ, որպէս զի մեր ամենուս դժբախտութիւնը քիչ
մըն ալ աւելնայ:

— Անշուշտ, անշուտ, մրմնջեց միւսը, որ հազիւ մտիկ կ'ընէր, բոլորովին ինքզինքովը համակուած: Ինձ գալով, իմ էրիկս պաշտօնեայ է: Եթէ հոս կուգամ, պատճառը այն է որ ասիկայ նուազ հոգ կուտայ մեզի, քանզի մեր բնակարանը չստ նեղ ու անյարմար է: Արդէն, տակաւին միայն երկու տարեկան պղտիկ աղջիկ մը ունիմ որ ազգականուհիներէս մէկուն տունը կը մնայ: Պէտք պիտի ըլլայ անիկա առնել և տեղը այս նոր գալիքը դնել: Աստուած իմ, այս որքան դրամ կը ծախսուի:

Բայց խօսքերնին ընդմիջեցին: Սեւեր հագած կին մը, դէմքը քողարկուած, ներս մտաւ, աղախինէ մը առաջնորդուած, որ խնդրեց նորեկէն իր կարգին սպասելու: Մաթիէօ ոտքի ելլելու պատրաստուեցաւ: Կունակը դարձուցած ըլլալով՝ հայելին մէջէն ճանչցաւ տիկին Մօռանժը: Վարանումէ մը ետքը, այդ սեւ արդու զարդը, այդ թանձր քօղը տեսնելով, որոշեց վերստին թաղուիլ իր թիկնաթոռին խորը, ընթերցումի զբաղած դէմքով մը: Ապա հովաբար տիկին Մօռանժ չէր տեսնար զինքը, և ինք չեղակի ակնարկով մը՝ հայելին մէջէն, անոր մէկ շարժումը չէր կորսընցունէր:

— Թէեւ քիչ մը սուղ ըլլալով հանդերձ հոս գալու որոշում տալուս պատճառը, ըսաւ պաշտօնեային կինը, այն է որ երգում ըրի ալեւս ինքզինքս չյանձնել այն դահեկին որ աղջիկս առաւ: Շատ քան տեսայ իր տունը, և ի՞նչ ազտոտութիւններ, ի՞նչ գարշութիւն:

— Ո՛վ է այդ դահեկը, հարցուց միւսը:

— Ա՛հ, գարշելի արարած մը, դիարանի արժանի: Ո՛չ, չէք կրնար երեւակայել թէ ի՞նչ է այդ ազտոտ տեղը, հորի պէս խոնաւ տուն մը, զգուելի սենեակներ, անկողիններ որ մարդուս օրտ խառնուք կը պատճառեն, և ի՞նչ խնամք, ի՞նչ կերակուր: Բաց աստի չի կայ աւաղականոց մը ուր այդ տեղին չափ ոճիւրներ գործուին: Կարելի չէ ըմբռնել թէ ինչպէ՛ս ոստիկանութիւնը չի միջամտեր: Տան յաճախորդներէն, խառնակեաց կիներէն լսեցի որ հոն գացողը կրնայ վստահ ըլլալ որ զաւակը մեռած պիտի բերէ: Մեռելածինը տան մասնագիտութիւնն է: Ատոր գինը առաջուց կը կարուի: Առանց հաշուելու որ այդ ջատուկը վիժումի գործն

բով ալ կը զբաղի: Ես, հոն գտնուած միջոցիս, կրնամ հաստատել թէ երեք կիներ եկան որոնք իրենց զաւակներէն աղատեց վարա-
շայրներու երկաթէ ձողերուն միջոցաւ:

Այս միջոցին, Մաթիէօ նշարեց որ Վալէրի, անշարժ, ան-
յագութեամբ մտիկ կ'ընէր: Նոյնիսկ գլուխը չէր դարձներ դէպ ի
երկու կիները. բայց քօղին տակ, իր գեղեցիկ աչքերը տենդէն
կ'այրէին:

— Հոս, նկատել տուաւ գործաւորուն հին այս տեսակ բաներ
չէք տեսնար: Տիկին Պուրտիէօն չէ որ ինքզինք այդպիսի դէշ
շիրքի մը մէջ պիտի դնէ:

Միւսը ձայնը ցածցուց:

— Եւ սակայն ինձ պատմեցին որ ինքն ալ այդ տեսակ բանե-
րու խառնուած է, կոմսուհիի մը առթիւ զոր բարձր անձնաւորու-
թիւն մը հոս բերած է: Եւ նոյնիսկ շատ հին բան չէ ըսածս:

— Ահ, եթէ խնդիրը շատ հարուստ մարդոց վրայ է, չէ չեմ
ըսեր: Ամէնքն ալ կը խառնուին. ատիկա ապահով է...: Ատիկա
արգելք մը չէ որ տունը շատ շնորհքով չըլլայ:

Նոր լուսթիւն մը տիրեց: Յետոյ, շարունակեց, առանց ան-
ցումի.

— Գոնէ եթէ կարենայի՝ մինչեւ վերջի օրը աշխատի: Բայց,
այս անգամ, խեղճ փորս այնպիսի վիճակի մը մէջ է որ ստիպուե-
ցայ ամէն աշխատանք թողուլ երկու շաբաթէ ի վեր: Եւ պէտք չէ
որ ինքզինքս շփացնեմ, ասկէ պիտի երթամ՝ նոյնիսկ առողջանա-
լուս չսպասելով՝ ոտքի ելլելուս պէս: Պատիկները հո՛ն ինձի կը
սպասեն...: Շիտակը կը ցաւիմ կոր որ ձեր ըսած աղտոտ ջատու-
կին չեմ գացած: Զիս ազատած կ'ըլլար: Ո՛ւր կը բնակի այդ ձեր
ըսած կինը:

— Բայց տիկին Ռուչն է զոր թաղին բոլոր աղախինները և
բողբերը կը ճանչնան: Իր տեղը Ռօչէ փողոցին վարն է, գարշելի
տուն մը ուր ցերեկ ատեն չպիտի համարձակէի մտնել հիմակ որ
չիտեմ հոն անցած դարձած ժանտագործութիւնները:

Երկուքն ալ լռեցին ու մեկնեցան: Տիկին Պուրտիէօ թիկն ա-
ն իր գրասենեակին սեմին վրայ: Եւ որովհետեւ Մաթիէօ՝ թիկն ա-
ն իր մէջ ծածկուած՝ տեղէն չշարժեցաւ, Վալէրի մտաւ դահեկին

սենեակը, Մաթիէօ տեսաւ զայն որ՝ աչքերը բոցավառ՝ նորէն մտիկ կ'ընէր երկու կիներու վերջին խօսքերը, Լրագիրը ձգեց ծռւկերուն վրայ ահռելի մաածմունքի մը մէջ կորսուեցաւ, այն կիներուն պատմութիւններէն մտալկուած, դողահար միտքը բերելով այն հրէշային բաները որոնք մթութեան մէջ կ'անցնէին: Որչա՛փ ժամանակ անցաւ, չէր գիտեր. միայն թէ ձայնի շշուկ մը զինքը սթափեցուց իր նրազանքներէն:

Տիկին Պուրտիէօ ճամբսւ կը դնէր Վալէրին: Միշտ իր լեցուն ու թարմ բարի դէմքը ունէր, նոյնպէս մայրական ձևով մը կը ժպտէր, մինչ դեռատի կինը, դողդոջուն՝ լացած ըլլալու էր երեսը վիշտէն ու ամօթէն կ'այրէր:

— Խելօք չես վարուիր, սիրելի ազնիկս, յիմար բաներ կ'ըսես զորս չեմ ուզէր լսել: Շուտով տուն վերադարձէ՛ք և խելօք զիք:

Յետոյ, երբոր Վալէրի առանց խօսք մը ընելու մեկնեցաւ, տիկին Պուրտիէօ զարմացաւ Մաթիէօն նշմարելուն, որ ոտքի կենցած էր: Յանկարծ լուրջ դէմք մը առաւ, անշուշտ մարդու քով խօսած ըլլալուն զղջալով: Բայց Նօռին վրայ հասաւ և զուարթ խօսակցութիւն մը տեղի ունեցաւ, քանզի դահեկը յատուկ գուրգուրանք մը ունէր ազուր որ աղջիկներու համար: Իեղեցիկ ըլլալով կ'ըսէր, գոնէ շատ բան ներելի կ'ընէ: Սուրճին հրաման տրուեցաւ, քանի որ Նօռին զրպանէն վճարել կը խոստանար: Եւ Մաթիէօ աղջկան խօսք տուաւ կրկին գալ զինքը տեսնելու եւ մեկնեցաւ:

— Յառաջիկայ գալերնուդ, ինծի նարինջ բերէք, գոչեց իրեն ազուր որ աղջիկը սանդուխին գլխէն, ուրախ զուարթ:

Երբ Մաթիէօ Պօէսի փողոցէն կ'անցնէր, յանկարծ կեցաւ: Այդ փողոցին անկիւնը նշմարեց Վալէրին, մայթին վրայ կեցած, խօսելով մարդու մը հետ. այդ մարդը ճանչաւ որ Մօրանժն կնոջ ամուսինը: Մէկէն ի մէկ որոշապէս լուսաւորուեցաւ. Մօրանժն կնոջը հետ միասին եկած էր, փողոցին մէջ սպասած էր, մինչ կ'անցնէր տիկին Պուրտիէօյի տունը կ'երթար. յետոյ, այժմ, երկուքը կեցած էին, վրդովուած, վարանոտ, անձկութեան մէջ, ու խորհրդ հուրդ կ'ընէին: Նոյն իսկ չէին զգար անցորդներու հրմշտուքը, կատաղի հեղեղի մը մէջ ինկած խեղճերու պէս, որոնք մահուան

երկրւղէն խլացած, ճակատագրին անողոք զօհերը կ'ըլլան: Իրենց անձկութիւնը ակնբերել էր, հառելի կռիւ մը տեղի կ'ունենար ներսիդինին: Տոտը անգամ տեղերնին փոխեցին: Կ'երթային, կուգային, կը կոխկրտէին տենդային շարժումներով, յետոյ կրկին կը կենային իրենց վիճարանուխիւնը վերսկսելու. ցած ձայնով, անշարժ, կարծես իրողութիւնները ջնջելու իրենց անկարողութենէն քարացած: Վայրկեան մը, Մաթիէօ, անհուն թեթեւացում մը ղգաց, կարծես թէ փրկուած էին, քանզի Պօէսի փողոցին անկիւնը դարձան և դէպի Կրնէլ ուղղուեցան, ընկճուած և հակերպող քալուածքով մը: Բայց նորէն կեցան, յուսահատութեան մէջ կրկին քանի մը բառէր կակաղեցին: Եւ հառելի կերպով սըրտի սեղմում մը ունեցաւ տեսնելով որ ետ կը դառնան, Պօէսի փողոցէն վար կիջնան, յետոյ Բէքինիէր փողոցէն մինչեւ Թօշէ փողոցը կը հասնին:

Մաթիէօ անոնց հետեւեցաւ, իրենց չափ դողահար և ամօթահար: Դիտէր թէ ո՛ւր կ'երթան, բայց կ'ուզէր հառելի իրողութիւնը աչքովը ստուգել: Գարշելի սեւ տունէն երեսուն քայլ ասդին կեցաւ, դրան մը տակ ծածկուեցաւ, վստահ ըլլալով որ թշուառ զոյգը կասկածանքի ակնարկ մը պիտի նետէ չուրջը: Եւ այսպէս ալ եղաւ. Մօրանմները սեւ ու դարչահոտ ծառուղիին առջեւ հասնելով, անցան նախ չեղակի ակնարկով մը դիտելով դեղին ազդագիրը, յետոյ, վերադարձան, ապահով եղան թէ ա՛յ ոք զիրենք տեսած էր: Ա՛լ վարանում չուէին, դէպի տունը գացին կինը առջեւէն ու էրիկը ետեւէն, քանզի կ'երեւայ թէ կինը կ'ուզէր որ ան ալ հետը երթայ: Ա՛լ իրենցմէ բան մը չէր ձեար, այլ միայն ոճիրէն հաւրեկ՝ իրենց սարսուռը: Հին ու ճաթըրտած տունը, որ կոյանոց ու ոճիր կը հոտէր, կարծես զիրենք կ'լեց:

Բայց միեւնոյն սարսուռին մէջ, Մաթիէօ, հոն կեցած՝ մտովի կ'ընկերաւոր անոնց, վերյիշելով իր գիտցածները: Կ'երեւակայէր զանոնք որ թարթափուն քայլերով կ'երթային, անցնելով խոնաւ բակէն, և աղտոտ գոգնոցով սպասուհիէն առաջնորդուած՝ ու կ'ընդունուէին պզտիկ սրահին մէջ Լա Թուշի կողմէ, որուն խոշոր խորամանկ ու ոճրագործ քիթը և աւրուած մեղրի ժպիտը կը տես-

նէր: Եւ սակարկութեան կը յանգնէին ու կը համաձայնէին: Հոս ալ
 եւս միայն ծածուկ մայրութիւնը, անիծուած յղութիւններն ու
 յանցապարտ և անպատուիչ տղաբերքները չէին, որոնք իր սիրտը
 խոցեր էին տիկին Պուրտիէօյի տան մէջ. այլ ցած ու վատ ոճրա-
 քործութիւնը, անարգ վիժումը որ կեանքը կը բառնայ իր սկզ-
 նաւորութեանը մէջ: Մանկասպանութիւնը այնքան աղետաւոր չէ՝
 որքան՝ այսպէս՝ արգանդի մէջ եղած խեղդումները, ծածկաբար կա-
 տարուած՝ այնպիսի պայմաններու տակ որ կարելի չէ ճշդիւ գիտ-
 նալ անոնց ահելի քանակութիւնը: Հրապուրուած աղջիկներ ու
 որոնք չեն կրնար տղուն հայրը մատնանիչ ընել, աղախիններ որոնց
 համար տղան անտանելի բռն մըն է, ամուսնացած կիներ որոնք
 չեն ուզեր մայր ըլլալ, էրկանը յօժարութեամբ կամ հակառակ
 անոր... ատոնց ամէնքն ալ անամօթութեան այս աղտոտ որջը
 կ'իյնային, ապականութեան և անէացման այս աշխատանոցը: Վի-
 ժողներու պժգալի մանգաղը՝ վարագոյրի ելկաթէ ձողը՝ անձայն
 կ'անցնէր ու հազարաւոր գոյութիւններ կը թափէին գետին մէջ,
 ցեխի խառնակոյտ մը ձեւացնելով:

Մինչդեռ, պայծառ արեւուն տակ, էակներու առատութիւնը
 կ'աճէր ու կը յորդէր, կենսատու հիւթին շարունակական եռումը
 վը, Լա Ռուշի փողբիկ չոր ձեռքերը ծիւերը կը փշրէր, իր մութ
 ծակին մէջ: Ու ասկէ աւելի ոճրագործ սրբապղծութիւն, ասկէ
 աւելի անարգ նախատինք չէր կրնար ըլլալ՝ երկրին յաւիտենական
 արգասաւորութեանը դէմ:

Ե.

Մարտ երկուքի առտուն Մարիան տղաքերի առաջին ցաւե-
րը զգաց արեւածագին: Նախ չուզեց արթնցնել Մաթիէօն որ իր
մօտը կը քնանար, փոքրիկ երկաթէ անկողնին մէջ: Ժամը եօթին
միջոցները երբ տեսաւ որ կը շարժէր, խելացութիւն համարեց ի-
մաց տալ: Մաթիէօ ելաւ և համբուրեց կնկանը ձեռքը որ վերմա-
կէն դուրս, դէպի վար կախած էր:

— Այո՛, այո՛, իմ բարի սիրելիս, սիրէ զիս, շփացուր
դիս... կարծեմ այսօր վերջին օրն է:

Երեք օրէ ի վեր կը սպասէր, զարմանալով պզտիկ յապա-
ղումին մասին: Մաթիէօ ըոպէի մը մէջ ոտքի ելաւ և սրտատրոփ
հարցուց:

— Կը տառապի՞ս կոր:

Բայց Մարիան խնդալ սկսաւ զինքը ապահովելու համար:

— Ո՛չ, տակաւին չատ չեմ տառապիր կոր: Դեռ նոր սկը-
սաւ... պատուհանը բաց, սենեակը կարգի դիր: Նայինք ի՛նչ
կ'ըլլամ:

Երբ վանդակափեղկները հրեց, զուարթ արեւ մը խուժեց
սենեակէն ներս: Առտուն անհուն երկինքը քաղցր ու հիանալի
կապոյտ մը կը պարզէր, առանց ամպի մը: Կանխահաօ գարնան
դաղջ շունչ մը ներս մտաւ, մինչ դրացի պարտէզի մը մէջ կը
տեսնէին արդէն կանանչացած խոշոր եզրեւանիի փունջ մը, ժան-
եակի նրբութեամբ:

— Տե՛ս, տե՛ս, աղուորս, ի՛նչ գեղեցիկ օդ է: Ա՛հ, ի՛նչ
բախտաւորութիւն, արեւուն մէջ պիտի ծնի սիրական պզտիկը:

Ապա, հազուելէ առաջ եկաւ նստաւ Մարիանի քով, ան-
կողնին եզրը, մօտեն քննելով զայն ու աչքերը համբուրելով:

— Երեսս նայէ՛ նայիմ, որպէս զի հասկնամ... տակաւին շատ զօրաւոր չէ, չափազանց չես տառապիր, այնպէս չէ՛:

Մարիան կը շարունակէր ժպտիլ, այդ վայրկեանին իսկ պայքարելով բուռն խիթի մը դէմ. և երբ կրցաւ վերջապէս խօսիլ, ըսաւ.

— Կը վստահեցնեմ թէ՛ չէ՛: Շատ աղէկ եմ: Համբերող պէտք է ըլլալ, քանի որ ճգնաժամ մը պիտի անցնեմ...: Աղուոր մը համբուրէ՛ ինծի, աղուոր մը, քաջութիւն տալու համար և մի՛ խղճար վրաս, քանզի պիտի լացնես զիս:

Հակառակ կամքին՝ արցունքները երեւցան աչքերուն խորը՝ ժպիտին մէջ: Մաթիէօ, ուժգին սիրով մը՝ ալ փափկութեամբ զայն թեւեռուն մէջ առաւ. գրկընդխառնեցաւ անոր կիսամեղմարմնուն, գլխով իր մտին վրայ անոր բովանդակ ցաւատանջ հէգուն երովուն միտը, որ կը ջնցուէր տղաբերքի սրբազան պարսպառովը:

Այն պահուի կին, իրաւունք ունին, պէտք է որախ ըլլալ, պէտք է յուսալ: Կ'ուզէի բոլոր արիւնս դնել ըստ մէջդ, քեզի հետ տառապելու համար...: Դոնէ իմ սէրս քեզի վստահութիւն և զօրութիւն տար:

Իրենց համոյրները իրար խառնեցին, խորին խանդաղատանք մը զիրենք խաղաղեցուց և սկսան խնդալ ու կատակարանել վերստին: Մարիան նա, կարծես այդ քաղցր յուզումէն հանդարտած, դադրեցաւ տառապել, և ինկաւ խաղաղութեան մը մէջ որ ընդհանրապէս մեծ ճգնաժամները կը կանխէ: Մարիան մտածեց թէ գուցէ սխալած է և տղաբերքի ժամը տապաւին չէ հասած: Ուստի խորհուրդ տուաւ իր ամուսնոյն որ ամէն բան կարգի դնելէ ետքը՝ սոնժիթիսինին պէս իր գրասենեակը երթայ: Մաթիէօ մերժեց, և ըսաւ թէ մէկը պիտի զրկէ իմաց տալու համար որ այդ օրը քացակայ պիտի մնայ: Այն ատեն, երբ անկողինը չիակելէ ետքը, իր արդուղարդը չ'ընէր, խօսեցան իրենց ձեռք առնելիք միջոցներդէն վրայ: Աղաքինը պիտի շրջէին որ երթար բերէր հիւանդապահը որ թաղին մէջ բնակող կին մըն էր: Բայց նախ պէտք էր որ հանդիմանէր տղաքը որոնց զուարթ աղմուկը կը օկսէր լսուիլ բովի սենեակէն: Որոշուած էր որ տղաբերքի օրը չորս սատանորդիները

Պօլէնին տունը պիտի լըկէին, օրերնին հոն անցնելու համար: Գոսթանո ազնուութեամբ ըսած էր որ նոյն օրը իր փոքրիկ Մօսիսը ճաշ մը պիտի տար անոնց: Մտահոգութեան մեծ կէտը լայն էր որ տոքթոր Պուլթան տակաւին մինչեւ առջի օր տիկին Սէկէնի մօտ կը հսկէր, որ, քսանըջորս ժամէ ի վեր, ահռելի տառապանքներու մէջ կը տապալկէր առանց կարենալ ծնանելու: Այսպէս երկու կիներու վախը կ'իրականանար. երկուքն ալ միեւնոյն օրը, տղաբերք կ'ունենային: Եւ ինչ կ'նճոտութիւն մը պիտի ըլլաք եթէ Սէկէնի տան դօրծը չլմննար, եթէ տոքթորը չկարենար թողուլ խեղճ Վեանթինը, աւրկէ աղէկ լուր մը չէին առած առջի իրիկուն ժամը տասնըմէկին միջոցները, պառկած ատեննին:

— Իրենց կ'երթամ, ըսաւ Մաթիէօ, և կը հասկնամ թէ ինչ ջուրի վրայ են և տոքթ. Պուլթանն ալ կը բերեմ:

Երբ ժամը ութը զարկաւ՝ ամէն բան կարգադրուած էր: Հիւանդապահը արդէն եկած էր և պէտք եղածները կարգադրելու կը զբաղէր: Տղաքը՝ հագուած՝ կը սպասէին որ զիրենք իրենց փոքրիկ բարեկամ Մօսիսին տանին, պարտէզին միւս կողմը, Ռօզ, մայրը համբուրելէ ետքը, սկսած էր լալ, չկրնար լացատրելով պատճառը և կ'ուզէր հոն մնալ. բայց Պլէզ, Տընի և Ամպրուազ, երեք մանչերը, զինք առին տարին, իրեն բացատրելով որ ըրածը ապուշութիւն էր, թէ պէտք էր թողուլ ժայրիկը որ առանձին շուկայ երթայ քանի որ այդ օրը ծախու պիտի առնէր պղտիկ աղբարիկ մը, որ իրենց խոստացած էր: Եւ տղաքը սկսան խաղալ, պոռալ, ոտքերնին գետին վարնել հիւրասրահին մէջ, երբ յանկարծ Դրան զանգակը զարնուեցաւ:

— Գուցէ տոքթորն է, գոչեց Մաթիէօ, որ Մարիանի քով մնացած էր և ամապարանքով վար իջաւ:

Բայց անդաստակին մէջ դէմ առ դէմ եկաւ Մօրանթի և աղջկանը՝ Ռէնի՝ հետ: Նախ չկրցաւ անոր դէմքը տեսնել սակայն, չատ դարմացաւ այս անսպասելի, առաւօտեան այդ ժամուն այցելութեանը և չժածկեց իր զարմանքը:

— Ինչպէս, դուք էք, սիրելի բարեկամ: Հաշուակալին չայնը իր ուշադրութիւնը գրաւեց, այդ ձայնը փոխուած, ջախ-

ջախուած, երկիւղալի բան մը ունէր և Մաթիէօ սպառառ մը ունեցաւ:

— Այո՛, ես եմ... եկայ, պէտք ունիմ որ ինծի ծառայութիւն մը մատուցանես...

Եւ սրահին մէջ տղոց ձայնը լսելով՝ իր աղջիկը դէպի հոն հրեց:

— Գնա՛, սիրելիս, անհոգ եղիր, պզտիկ բարեկամներուդ հետ խաղա՛: Յետոյ կուգամ քեզ կ'առնեմ: Համբուրէ ղիս:

Երբ սրահին դուռը գոցելէ ետքը վերադարձաւ, Մաթիէօ անոր դէմքը տեսաւ, ահռելի անձկութենէ մը գունատած ու քայքայուած դէմք մը:

— Աստուած իմ, խեղճ բարեկամս, ի՞նչ ունիս տեսնենք:

Վայրկեան մը կակաղեց, արցունքները զսպելով. ու դողահար, հաղիւ կրցաւ խօսիլ.

— Սա ունիմ որ կինս մեռնելու վրայ է... տունը չէ՛ այլ ուրիշ տեղ: Ամէն բան պիտի պատմեմ ձեզի... Արդ, մէն կը կարծէ որ իր մայրը կը ձամբարդէ և իրեն ըսի որ պարտաւոր եմ երթալ զայն գտնելու: Շատ կ'աղաչեմ, մէնը ձեր քով պահեցէք այս միջոցիս... Բայց ամէնքը այս չէ, կառք մը վարձած եմ, ձեզ հետս պիտի տանիմ, անպատճառ պէտք է որ անմիջապէս ինծի հետ միասին գաս:

Հակառակ իր խորին վշաակցութեան՝ Մաթիէօ մերժումի ձև մը ըրաւ:

— Ո՛հ, այսօրուան հպմար անկարելի է: Կնիկս տղայ կը բերէ կոր:

Մօրանժ՝ ապուշ կտրած՝ վայրկեան մը անոր նայեցաւ, իբր թէ նոր աղէտք մը իր վրայ կը խուժէր: Յետոյ, ահռելի յուզման մը մատնուեցաւ, դառնութեան հեղեղ մը զինքը կը թունաւորէր և բերանը կը գալարէր:

— Ա՛հ, այո՛, ճշմարիտ է, ձեր կինը յղի էր և հիմա կը ծնանի, այո՛, շատ բնական է: Կը հասկնամ որ հոս ըլլալ կ'ուզէ՛ք՝ բարեբաստիկ դէպքին ներկայ ըլլալու համար... Բայց հոգ չէ՛, բարեկամս ինծի հետ պիտի գաք, վստահ եմ որ ինծի հետ պիտի գաք, քանզի չափազանց դժբաղդ եմ, չափազանց դժբաղդ: Չեմ

կը վստահեցնեմ որ առանձին չպիտի վերադառնամ այն տեղը ուր ձեզ տանիլ կ'ուզեմ, ա'լ չեմ կրնար, ա'լ ոյժ չմնաց վրաս, մէկը պէտք է ինծի, մէկը որ հետս ըլլայ, ա'հ, կ'աղաչեմ, կը պաշտօնիմ:

Այնպիսի արհաւիրք մը, այնպիսի անձկութիւն մը կար այդ շողշոյունն ու կցկտուր խօսքերուն մէջ որ Մաթիէօ մինչեւ իր ընդերք յուզուեցաւ, կը տեսնար խեղճ մարդը, տկար ու գործ-վալի, վհատութեան եզրը հասած, ա'լ միս մինակը, առանց կամքի, տղու մը պէտ որ ջուրը ինկած է և կը խեղդուի:

— Սպասեցէ՛ք, նայիմ կրնամ ձեզ ընկերանալ:

Շուտով մը Մարիանի քով ելաւ և ըսաւ թէ՛ սոսկալի աշտք մը եկած ըլլալու էր Մօրանժի գլխուն և թէ հաշուակալը վարը կ'եցած՝ կ'աղաչէր որ վայոկեան մը օգնութեան հասնիմ իրեն: Անմիջապէս Մարիան որոշեց որ չէր կրնար խնդիրքը մեր-տել, մանաւանդ առ այժմ ինքն ալ ցաւ չունէր: Գուցէ սխալած էր: Եւ գաղափար մը յղացաւ. քանի որ Մօրանժ կառք մը ունէր, Մաթիէօ կրնար նստիս Սէկէններուն երթալ, իմաց տալ տօքթօր Պութանի և զայն իրեն ղրկել, եթէ ազատ էր. յետոյ աւելի հան-շարտութեամբ կրնար երթալ իր բարեկամին խնդրած ծառայու-թիւնը կատարելու:

— Իրաւունք ունիս, արիասիրտ կին մըն ես, ըսաւ Մաթիէօ որ զայն կրկին համբուրեց բերնէն: Պութանը կը ղրկեմ և ես ալ կարելի եղածին չափ շուտ կը վերադառնամ:

Վարը, սրահ մտաւ, տղաքը համբուրեց, ինչպէս նաեւ մէնը, որ բոլորովին անկասկած կ'երեւար և շատ ուրախ էր Պօլէններուն տունը ճաշի երթալուն համար: Մաթիէօ աղախինը կանչեց և ու-ղեց որ իր աչքին տակ, անմիջապէս, տղաքը տանի: Եւ զանոնք ձեռքովը պարտեզ հանելէ ետք, աչքովը հետեւեցաւ իրենց մին-չեւ որ տեղերնին հասան:

Անդաստակին մէջ, Մօրանժ առանց մտքէն անցնելու աղ-ջիկը վերստին տեսնալ, անդադար վեր վար կը քալէր ու անձ-կութենէն և անհամբերութենէն ինքզինքը կ'ուտէր:

— Եղա՛ւ, պատրաստ էք, ըսաւ շուտաւ գէմքովը, Աստուած իմ, աճապարենք:

ճատման մամուլով անվճար

— Թեւեալ բռնեցին, արգիլեցին վազեց բժիշկ մը բերելու յոյ՛նս, ամէն բան պիտի ջախջախէի, պատուհանէն պիտի ցատկէի, երբոր հասկցայ թէ խեղճ կինս կորսուած էր, երբոր ահաւայ պղտարիւնը որ կը հոսէր, եւ եթէ գիտնայիք թէ ինչ ըսին ինձի չէ՛ր, ըսին թէ խենթ էի, թէ ամէնքս ալ թիտրան պիտի երթայինք, նոյնիսկ Վալէրի ինձի դէմ կը բարկանար, Միւսները ձեռքերնին բերնիս կը դնէին ազաղակներս խեղդելու համար, հաւատեալ վր եղածը բան մը չէր, թէ արիւնը պիտի կեցնէին... ան, թշուառականները, թշուառականները:

Ամէն բան կ'ըրէր, կը խոտոտվանէր վարդաշորի ձողը, այդ անարգ երկաթը որ սակայն վարպետ ու փորձ ձեռքի մը մէջ կը գործէր, բայց որ կ'երեւայ թէ շատ վար ինկած գործարանի մը հանդիպած էր և զայն ծակած էր քիչ մը բուռն հարուածով մը: Անմիջապէս արիւնահոսութիւն մը առաջ եկած էր, որուն դէմ չախի ի դուր կուրեր էր դահեկը: Ապա ժամը տասնին միջոցները քիչ մը յոյս ունեցեր էին: Բայց կէս գիշերին հիւանդը յանկարծական մահով իր բերանէն արտաբերեց իր:

— Երեւակայեցէ՛ք որ ժամը իրիկուան եօթէն ի վեր, անքն էինք, այդ կինը ուզած ըլլալով որ գործը մուծը կոխելէն ետքը ըլլայ... կ'ըրէր թէ լոյսի պէտք չունէր, թէ մոմ մը բաւական էր և թէ այդ ժամը յարմարագոյն էր շատ մը պատճառներով... Առտուան ժամը երկուքին տակաւին այդ անիծեալ սենեակին մէջ էի, ուր որոշած էինք որ Վալէրի պիտի մնար հինգ վեց օր, միւսները ինքզինք գտնար: Ու խելքը դուրսը չեկաւ, միշտ մարած վիճակի մէջ, ճեփ ճերմակ, պաղած, միայն պզտիկ շունչ մը իրեւեկեանքի նշան... Ուրեմն ինչ կ'ուզէք որ ընէի: Տաւը մէջ, Ռէն, մտաւորաբար թեմէն խենթեցած ըլլալու էր, քանզի իրեն ըսած էի որ մայրը կայարան պիտի տանիմ և անմիջապէս պիտի վերադառնամ: Վերջապէս զիս դուրս հանեցին և ըսին որ գուցէ այս առտուով վերադառնալով լաւ անակնկալ մը կ'ունենամ. և չեմ գիտեր թէ ինչպէս տունս մտայ և ձեզ միտքս բեսի ինձ օգնելու համար: Անտառի խնդրինքս անկարող զգացի առանձին վերադառնալու այդ տեղը... Աստուած իմ, Աստուած իմ, հէգ կինս արեւօք ինչ վիճակի մէջ պիտի գտնանք:

Յետոյ, կառքին մէջ ինկաւ ջախջախուած՝ անէացած, աչքերը գոց, ձեռքին մէկը դէմքին վրայ, Մաթիէօ, կառք նստելէ առաջ իրեն հարցունց թէ կրնա՞ր Տ'Անդէնի ծառուղիէն անցնիլ և իր պատասխանին վրայ թէ՝ ճիշտ իրենց ճամբան էր, Սէկէննե-րուն հասցէն տուաւ: Բնակարանին առջեւ վար իջաւ, ներում խնդրելով՝ Սենեկապանուհիէ մը իմացաւ որ տիկինը վերջապէս աղատած էր, բայց դեռ ամէն բան աւարտած չէր թուեր: Բայց հանդարտեցաւ երբոր Պութան լուր դրկեց իրեն թէ ժամ մը չանցած տիկին ծորմանի քով պիտի ըլլայ:

Երբ կառք մտաւ կառապանը՝ ծոնցաւ երթալիք տեղերնուն հասցէն ստեղծու համար:

— Այս մարդը հանցէն կը հարցնէ, ըսաւ, Մաթիէօ Մօրան-ժին:

— Հասցէն, հասցէն... ահ, այո՛, ճշմարիտէ: Ռոշէ փո-ղոցին ծայրը, թիւը չեմ գիտեր: Բոլոր ամիսավաճառի խանութ մը կայ:

Մաթիէօ հասկցաւ, Տեսած էր ու գիտէր: Արդէն, երբ Մօրանս հէտ-խենթ տուն եկած էր, ըսելով թէ կինը կը մեռնէր, ո՞՞րքին պաղուծիւնը զղացած էր անոր դէմքին վրայէն անցնող սարսուռին մէջ: Լա Ռուշի տանը մէջ կը մեռնէր Վալէրի:

Անշուշտ Մօրանս խոստովանութեան պէտքը զգաց, գոնէ մէկ քանի բացառութիւններ տալու անհրաժեշտութիւնը, Լու-թիւնը խղեց և յուզումի տենդը վերսկսաւ: Բայց չկրցաւ նախ ճշմարտութիւնը ըսել, փորձեց յետը:

— Այո՛, Վալէրի դահեկի մը գացած էր որպէս զի զինքը խնամ-մէն ևս քննութեան միջոցին արիւնավիժութիւն մը պատահեցաւ, ամբասն դօրաւոր որ անկարելի եղաւ արիւնը դադրեցնել:

— Ուրիմն քօիկը չկանչերի՞ք:

Այս հարցումը բաւական եղաւ զինքը չփոթելու համար: Պահ մը, խօսքը կորսնցուց և կմկմաց:

— Բժիշկ մը, անշուշտ... քօիկ մը գուցէ զինքը աղատէր: Բայց ինձ ըսին որ ամէն ինչ անօգուտ է:

— Անկարգապէս հեծկառքի մը՝ անուելի յուսահատութեան ըմբոստացումի մը մէջ խոստովանանքը բերնէն փախաւ:

քերը գոցող ձևովին մէկը դէմքին վրայ: Մաթիէօ, կառք նստույս
առաջ իրեն հարցուց թէ կրնա՞ր Տ'Անդէնի ծառուղիէն անցնիլ և
իր պատասխանին վրայ թէ՛ ճիշտ իրենց ճամբան էր, Սէկէննե-
րուն հասցէն տուաւ: Բնակարանին առջեւ վար իջաւ, ներում
խնդրելով: Սենեկապանուհիէ մը իմացաւ որ տիկինը վերջապէս
աղատած էր, բայց դեռ ամէն բան աւարտած չէր թուեր. բայց
հանդարտեցաւ երբոր Պութան լուր գրկեց իրեն թէ ծամ մը չան-
ցած տիկին ձրօմանի քով պիտի ըլլայ:

Երբ կառք մօտօ՛ կառապանը ծոցեցաւ երթալիք տեղերնուն
հասցէն արենելու համար:

— Այս մարդը հասցէն կը հարցնէ, ըսաւ, Մաթիէօ Մօրան-
ժին:

— Հասցէն, հասցէն... ահ, այո՛, ճշմարտէ. Ռօչէ փո-
ղոցին ծայրը, թիւը չեմ գիտեր: Բովը ամխաղաճառի խանութ
մը կայ:

Մաթիէօ հասկցաւ: Տեսած էր ու գիտէր: Արդէն, երբ Մօ-
րանժ կէտ խենթ տուն եկած էր, ըսելով թէ կինը կը մեռնէր,
ոմիտին պաղուփթեցը զոյացած էր սնոր դէմքին վրայէն անյետ
սարսուռին մէջ: Լա Ռուչի տանը մէջ կը մեռնէր Վալէրի:

Անշուշտ Մօրանժ խոստովանութեան պէտքը զգաց, գոնէ
մէկ քանի բացաբութիւններ տալու անհրաժեշտութիւնը: Լու-
թինը խղեց և յուզումի տենդը վերսկսաւ: Բայց չկրցաւ նախ
ճշմարտութիւնը ըսել, փորձեց ստել:

— Այո՛, Վալէրի դահեկի մը դացած էր որպէս զի զինքը խնա-
մէ: Եւ քննութեան միջոցին արիւնավիթութիւն մը պատահեցաւ,
այնքան զօրաւոր որ անկարելի եղաւ արիւնը դադրեցնել:

— Ուրեմն քօրիկը չկանչերի՞ք:

Այս հարցումը բաւական եղաւ զինքը չփոթելու համար: Պահ
մը խօսքը փորձեցուց և կմկմաց:

— Բժիշկ մը, անշուշտ... բժիշկ մը գուցէ զինքը աղատէր:
Բայց ինձ ըսին որ ամէն ինչ անօգուտ է:

Անվերջապէս հեծկտուքի մը՝ անուրի յուսահատութեան
ըմբոստացումի մը մէջ խոստովանանքը բերնէն փախաւ:

... անշտ բան պիտի շարժարար...
երրոր հասկցայ թէ խեղճ կինս կորսուած էր, երրոր անգայ այդ
արիւնը որ կը հոսէր, եւ եթէ գիտնայիք թէ ի՞նչ ըսին ինձի...
ըսին թէ խենթ էի, թէ ամէնքս ալ թիտրան պիտի երթայինք...
նոյնիսկ վալէրի ինձի դէմ կը բարկանար։ Միւսները ձեռքերնին
բերնիս կը դնէին ազադակներս խեղդելու համար, հաւատելով որ
եղածը բան մը չէր, թէ արիւնը պիտի կեցնէին... ահ, թշուառա-
կանները, թշուառականները։

Ամէն բան կ'ըոէր, կը խոտոտովանէր վարագոյրի ձողը, այդ
անարգ երկաթը որ սակայն վարպետ ու փորձ ձեռքի մը մէջ կը
գործէր, բայց որ կ'երեւայ թէ շատ վար ինկած գործարանի մը
հանդիպած էր և զայն ծակած էր քիչ մը բուռն հարուածով մը։
Անմիջապէս արիւնահոսութիւն մը առաջ եկած էր, որուն դէմ միայն
ի զուր կռուեր էր դահկը։ Ապա ժամը տասնին միջոցները քիչ մը
յոյս ունեցեր էին։ Բայց կէս գիշերին հիւանդը յանկարծական մա-
րելիք ունեցեր էր։

— Երեւակայեցէ՛ք որ ժամը իրիկուան եօթէն ի վերջերս
էինք, այդ կինը ուղած ըլլալով որ գործը մուծը կոխելէն ետքը
ըլլայ... կ'ըոէր թէ լոյսի պէտք չունէր, թէ մոմ մը բաւական էր
և թէ այդ ժամը յարմարագոյն էր շատ մը պատճառներով... Առ-
տուան ժամը երկուքին տակաւին այդ անիծեալ սենեակին մէջն էի,
ուր որոշած էինք որ վալէրի պիտի մնար հինգ վեց օր, միւսները
ինքզինք գտնար։ Ու խիսիքը դուրսը չեկաւ, միշտ մարած վիճակի
մէջ, ճեփ ճերմակ, պաղած, միայն պզտիկ շունչ մը իրեւ կեանքի
նշան... Ուրեմն ի՞նչ կ'ուզէք որ ընէի։ Տանը մէջ, Ռէն մտա-
տանջութենէն խենթեցած ըլլալու էր, քանզի իրեն ըսած էի որ
մայրը կայարան պիտի տանիմ և անմիջապէս պիտի վերադառնամ։
Վերջապէս զիս դուրս հանեցին և ըսին որ գուցէ այս առտու վե-
րադառնալով լաւ անակնկալ մը կ'ունենամ. և չեմ գիտեր թէ
ինչպէս տունս մտայ և ձեզ միտքս բեսի ինձ օգնելու համար, այն
աստիճան ինքզինքս անկարող զգացի առանձին վերադառնալու
այդ տեղը... Աստուած իմ, Աստուած իմ, հէգ կինս արդեօք
ի՞նչ վիճակի մէջ պիտի գտնանք։

Հիմա անհամբերութեան մատնուած, ըսելով որ կառքը չէր քալեր, Մօրանժ կրկին սարսուռ մը ունեցաւ մտածելով որ առաջ կ'երթար և թէ քիչ յետոյ մէկն բան պիտի իմանար: Փողոցներուն վրայ յարաճուն ականարկ մը կը նետէր. արդէն ուսերուն վրայ կը զգար արհաւիրքի տան խոնաւ պաղուծիւնը, իբր թէ անոր մօտութիւնը զգար:

— Ա՛հ, բարեկամս, մի՛ գտապարտէք զիս: Եթէ գիտնայիք թէ որքան կը տառապիմ:

Մաթիէօ, խօսք մը չգտնալով, գոհացաւ ձեռքը բռնել սեղմելով իր ձեռքին մէջ, եւ գորովալից կարեկցութեան ու ներումի՛ այս ապացոյցը խեղճ մարդը իրապէս յուզեց:

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ:

Բայց կառքը կեցաւ և Մաթիէօ վար դրաւ զայն: Արդէն իսկ Մօրանժ խորասուզեցաւ տանը մէջ, պէտք եղաւ որ իր ընկերը անապարէ անոր միանալու համար: Զուարթ արեւը ձգելով, որ շողշողուն առաւօտը կը տաքցնէր, մտան զարչահոտ ուղիին կէս մթութեանը մէջ, ճաթտած ու մզլտած պատերով: Յետոյ կարգը եկաւ կանանչկէկ բակին, ջրամբարի մը խորքին նման և կապարէ թունաւորուած կպչտուն սանդուխին և դեղնորակ դրան: Զոր ձեռքերու կեղտերը սեւցուցած էին: Գեղեցիկ օդին՝ այդ տունը աւելի ցոյց կ'ուտար իր խայտառակութիւնը.

Զանգակի զօրաւոր հարուածին վրայ՝ աղաոտ գոգնոցով աղախինը եկու դուռը բացաւ: Բայց, այդեւուն ճանչնալուն պէս և տեսնելով որ բարեկամի՛ ընկերակցութեամբ եկան է, ուղեց երկուքն ալ թողուլ նեղ նախասենեակին մէջ:

— Պարո՛ն, պարո՛ն, սպասեցէ՛ք...

Եւ որովհետեւ Մօրանժ կոշտութեամբ զայն մէկ կողմ կը հրէր, ըսաւ.

— Հրահանգ ոտացած եմ, պարոն, չպիտի անցնիք: Թողէ՛ք երթամ տիկինը կանչելու:

Մօրանժ չվիճեցաւ, բառ մը չ'արտասանեց, ուսի հարուածով մէկ կողմ նետեց աղջիկը և անցաւ: Մաթիէս հետեւեցաւ իրեն, մինչ աղախինը շտապով ոտքի կ'ելլէր, երթալ դահեկը փնտռելու համար:

Մօրանժ նրբանցքին մէջ դարձաւ, մինչեւ խորը, մինչեւ իրեն ծանօթ դուռը գնաց: Չայն բացաւ մուրրած՝ խարխափուն՝ դողալար ձեռքով մը: Այդ աղախինը որ ներս մտնելու արգելք ըլլալ կ'ուզէր, այդ սենեակը զոր իրմէ կը պահէին, զինքը յիմարացուցեր էին: Ու ինչ սոսկուծի ու գարշանքի սենեակ երբոր ներս մտան, Լոյսը բակէն կ'առնէր, նեղ ու փոշոտ պատուհանէ մը: Դուրդոտ ձեղունին տակ, չորս պատերու միջեւ որոնց վրայ փակցուած թուղթը խոնաւութենէն անջատուած էր, այդ խուցը իբրեւ կարասի կոտրած մարմարով հեշտադարան մը, խարխուլ սեղան մը, երկու հին աթոռ և ներկուած մահոգենիէ անկողին մը ունէր: Եւ հո՛ն, այդ զաղիւր գծծութեան մէջ, սենեակին մէջտեղ քաշուած՝ այդ խշտեակին վրայ, Վալէրի, բոլորովին պաղած, մեռած, կը հանգչէր տասը ժամէ ի վեր: Իր պաշտելի գլուխը, մեղրամոմի մը տոճգունութեամբ, իբր թէ իր մարմնոյն բոլոր արիւնը գացած ըլլար եղեռնաւոր վ'րքէն, պառկած էր իր թուխ մազերուն ծփանքին մէջ: Իր կլոր ու թարմ գէմքը, այնքան զուարթ, այնքան բոցավառ պերճանքի ու հաճոյքի փափաքով, երբ դեռ կ'ապրէր, մահուան մէջ ահռելի լրջութիւն մը առած էր. այնքան սոսկալի կերպով թողած բոլոր բաներուն յուսակտուր ցաւը կարծես դրոշմուած էր հոն: Վերմակը սահած էր, իր ուսերէն մաս մը կ'երեւար, արդէն շատ գիրուկ այդ ուսերը, բայց այնքան գեղեցիկ որ էրիկը անոնցմով կը հպարտանար, երբոր հոլանի էր կինը: Աջ ձեռքը, շատ տոճոյն, շատ նուրբ, կարծես քաշուած այն ոյնչութենէն ուր կ'իյնար, կը հանգչէր վերմակին վրայ, անկողնին եզրը: Մեռած էր ու առանձին էր, առանց քովը հոգի մը գտնուելու, առանց գլխուն վերեւը մոմ մը վառուելու:

Մօրանժ ապշահար նայեցաւ: Վալէրի կարծես կը քնանար, աչքերը յաւիտեան գոցած: Բայց ինք խաբուեցաւ, ալ չէր տեսներ պզտիկ շունչը, շուրթերը ճեփ ճերմակ էին: Այս սենեակին անարգութիւնը, ցուրտ արհաւիրքը այս լքուած մեռելին, առանձին թողուած՝ ճամբուն վրայ սպաննուած կնոջ մը պէս՝ Մօրանժի արտին այնպիսի հարուած մը կուտային, որ ապուշ կը դարձնէր զինքը: Ձեռքը բռնեց, սառ պաղութիւնը զգաց, խուպոտ հառաչանք մը արձակեց, որ աղիքներէն կ'ելլէր: Եւ ծունկերուն վրայ ինկաւ,

պարզապէս չըթուենք զրաւ այդ մարմարեայ ձեռքին վրայ, առանց խօսքի մը, նոյնիսկ առանց հեծկլտուքի մը, իբր թէ ուղելով սառիւ այս տնէացումէն, անոր հետ մտնել մահուան պաղու թեան մէջ: Ու ա՛յ չշարժեցաւ:

Մաթիէօ ինքն ալ անշարժ կեցած էր, սարսափահար եղած այս դժնդակ վերջաւորութենէն, այս ջախջախումէն՝ ուր թշուառ ընտանիքը եկեր խրեր էր: Ահռելի լռութիւնը կը շարունակէր. ի վերջոյ թեթեւ շուկ մը լսուեցաւ, կարծես խոհեմ կատու մը կը մօտենար: Բաց թողուած դռնէն տիկին Ռուշ ներս կը մտնէր, կը յառաջանար իր քաղցր ու հանդարտ դէմքովը, փոքրիկ ու խորհրդապահ, իր յաւիտենական սեւ շրջազգեստովը, իր խուղարկի մեծ քիթը անմիջապէս դարձաւ դէպ ի այն պարոնը որուն այցելու թիւնը կը յիշէր օր մը երբ եկած էր կին մը բերելու իրեն: Անշուշտ այդ մարդը զինքը անհանգիստ չըրաւ, զայն քննեց և յետոյ պահեց իր գեղեցիկ հանդարտութիւնը որ շատ կը զարմացնէր Մաթիէօն: Կը թուէր թէ պարզապէս խորին վշտակցութիւն մը կը զգար ամուսնոյն համար, որ մեռեալին քովը փռուած էր: Իր սիրալիր ակնարկը կ'ըսէր. «Ինչ արկած, ինչ տխրութիւն որքան ոչինչ ենք կեանքի դժնդակ պատահարներուն հանդէպ:» Յետոյ երբոր Մաթիէօ ուղեց միջամտել, վեր առնուլ և սրտապնդել թրշուռ մարդը: Լա Ռուշ զայն արգիլեց փսփսալով.

— Ո՛հ, ո՛չ, թողէք զինքը, ատիկա իրեն աղէկութիւն կուտայ... եկէ՛ք, պարոն, կը փափաքիմ ձեզի հետ խօսիլ:

Եւ զայն դուրս հանեց: Բայց նրբանցքին մէջ արհաւիրքի հով մը անցաւ, խուլ ձայներ լսուեցան, հեռուէն օգնութեան կոչ մը թնդաց: Եւ Լա Ռուշ, միշտ հանդարտ, դուռ մը բացաւ, Մաթիէօն սենեակ մը մտցուց, ըսելով.

— Հաճեցէ՛ք հոս ինծի սպասել:

Այս խուցը զահեկին գրառենեակն էր, նեղ տեղ մը, կարկի հինցած թաւիշով կահաւորուած, մահոգենիէ սեղանով մը: Սենեակին մէջ գլուխը բաց դեռատի կին մը. — ապահովաբար տղարեւրքէ նոր ելած, — այնքան տոգոյն էր տակաւին, — թոյլ ձեռքով կար կը կարէր, կիսովի երկնցած խուշոր թիկնաթոռի մը մէջ

Երբ աչքերը վեր վերցուց, Մաթիէօ զարմանքով հանչեցաւ:

Ուէլսթը, տիկին Սէկէի սենեկապանունին: Աղջիկն ալ դողդղաց-
ալս հանդիպումէն ապշահար, և այս անբացատրելի երեւումէն
վախցած՝ խոստովանանքի հետեւեալ ճիգը արձակեց.

— Ոհ, պարոն փրօման... մի՛ ըսէք տիկնոջ որ զիս հոս տե-

սաք:

Այն ատեն Մաթիւօ յիչեց թէ՛ երեք շաբաթէ ի վեր Սէլէսթ
վալանթինէն հրաման ստացած էր երթալ Ռուժմօն քանի մը օր
անցնելու իր երկիրը, մահամերձ մօրը քով, իրմէ կանոնաւորապէս
նամակներ կը հասնէին, Նոյնիսկ տիրուհին ալ գրած էր իրեն պա-
հանջելով որ շուտով գայ իր ծննդաբերութեան ատեն քովը գլու-
նուէլու համար. բայց սենեկապանունին պատասխանած էր որ
մայրը հոգեվարք ըլլալով, չէր կրնար թողուլ զայն այդ վիճակին
մէջ և ժամէ ժամ անոր մահուանը կը սպասէր: Եւ հիմա այն աղ-
ջիկը կը գտնէր իսկ Ռուի տունը, շաբաթէ մը ի վեր տղաբերքէն
աղաւաած:

— Ծշմարիտ է, պարոն, յդի էի: Օր մը տեսայ որ դուք նըշ-
մարեցիք այդ բանը: Միայն էրիկ մարդիկ կը տեսնան ատանկ բա-
ները: Տիկինը երբէք ամենաիոքը կասկած մը չունեցաւ, այն աս-
տիճան լաւ կարգադրած էի ամէն բան, կը հասկնա՞ք, չէի ուզեր
անկա կորսնցնել և ըսի թէ մայրիկս հիւանդ էր. բարեկամունիս՝
Լա Բուրժօ՝ կը ստանայ նամակները հոն տեղ և ինքն է որ իմ պա-
տասխաններս թղթատան կը յանձնէ...: Անշուշտ սուտ խօսիլը
աղէկ բան չէ, բայց ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեն մեզի պէս խեղճ աղ-
ջիկները որոնց վատերն ու խօսամաղորութները զաւակներ չինելու
աղաւաածութիւնը կը գործեն:

Բան մը կար որ չէր ըսեր. այն թէ երկրորդ զաւակն էր որ
կը ծնէր և թէ այս անգամ գործը առաջին անգամուան պէզ աղէկ
էր քայած: Նախորդ տարին Լա Ռուշ գրեթէ օրը օրին զինքը ա-
ղաւաած էր մեռած զաւկէ մը, չնորհիւ այն ձեռքի ճտրտաբութեան
որ իր մասնագիրութիւնն էր: Այս անգամ, թէեւ տակաւին հազիւ
հօթը ամսուան՝ տղան ոգջ ծնած էր և արդէն կայտաւ: Եւ սա-
ղայն մեռած ըլլալու բոլոր հաւանակութիւնները ապահովուած կ'ե-
րեւային: Ետեւայն կ'իմանաք այս տեսակ յամառութիւններ ունի: Եւ
տան կանոնը արդիւած ըլլալով մանկասպանութիւնը, հարկ եղաւ

դիմում ընելու ևա Բուժօյի որ գերագոյն միջոցը, հասարակած փոսն էր այս տեսակ դժնդակ պարագաներու ատեն: Լա Բուժօ ծնելուն հետեւեալ օրը եկած էր տղան կաթնտուրի մը տանելու Ռուժմոնի մէջ: Հիմա արդէն մեռած ըլլալու էր նորածինը:

— Կ'ըմբռնէք, պարոն, որ ինքզինքս չեմ կրնար չփացնել տիկինի մը պէս: Բժիշկները կ'ըսեն թէ առնուազն քսան օր պէտք է պառկած մնալ կաղզուրուելու համար: Ես վեց օր մնացի անկողին և այսօր ելայ, որպէս զի ոյժ առնեմ և կարենամ երկուշար թի տեղս երթալ: Սպասելով, կ'աշխատիմ ինչպէս կը տեսնէք... Տիկին Ռուչի ճերմակեղէնները կը կարկտեմ, որ այնքան բարի է ինձ համար... համաձայնեցանք, այնպէս չէ, պարոնը պիտի համարէր զազտնիքս պահելու:

Մաթիէօ գլխովը հաւանութիւն տուաւ, կը դիտէր այդ հասակէն 25 տարեկան աղջիկը. առանց գեղեցկութեան, իր ձիւն երկայն գլխովը. բայց թարմ մտով, փայլուն ակունքով, ու կը տեսնար զայն որ այսպէս յղութենէ յղութիւն կը քալէ, մեռելաձիւններ նետելով հողին, գէշ փթթած հոռետեր զոր խոնաւութիւնը կ'ապականէր: Այդ աղջիկը իրեն սոսկում կ'ազդէր ու միանգամայն վրան կը խղճար:

— Թո՛ղ պարոնը ներէ եթէ զինքը կը հարցուփորձեմ... արդեօք պարոնը կրնայ ըսել թէ տիկնոջս տղաբերքը կատարուեցաւ:

Եւ երբ իմացաւ որ Տիկին Սէկլէն այդ ժամուն աղատած պիտի ըլլար և թէ քառասունը ութը ժամ անընդհատ տառապած էր ըսաւ.

— Ահ, այդ բանը շատ չղարմացներ զիս, տիկինը շատ փուկ է... ինչ որ է, գոհ եմ որ ազատած է, չնորհակալ պարոն:

Այս վայրկեանիս Տիկին Ռուչ ներս մտաւ, դուռը անշուշտ գոցեց, ծածկամիտ դէմքով մը: Բնակարանը, արհաւիրքի խուռաղակներէն ետքը, նորէն գերեզմանական լուծեան մէջ ինկած էր: Լա Ռուչ եկաւ նստաւ իր փոքրիկ գրասեղանին առջեւ, ու անոր կռթնցուց, դէմքը միշտ հանդարտ և բարեացակամ, Մաթիէօյէն խիստ քաղաքավարութեամբ խնդրեց որ աթոռ առնէ ու նստի: Զեռքի շարժումով մը ըսաւ Սէկլէսթին որ

Մայ. սպասուհին բարեկամ մը, խորհրդակից մը և վստահելի աղջիկ մըն էր, որուն առջև կարելի էր աւելն բան խօսիլ:

— Պարոն, նոյն իսկ պատիւ չունիմ ձեր անունը գիտնալու. բայց անմիջապէս հասկցայ թէ դործս աղնիւ և լրջախոհ մարդու մը հետ է որ կը ճանչնայ կեանքը: Եւ ասոր համար ուղեցի առանձին ըսել ձեզի որ ձեր բարեկամին յուսահատութիւնը քիչ սր մատանջութիւն կը պատճառէ ինձ, ո՛հ, իր մասին պարզապէս: Զէք կրնար երեւակայել այն յիմարական տագնապը զոր այս գիշեր ունեցաւ և որ պէտք եղաւ հանդարտեցնել: Կը վախնամ որ եթէ իր յիմարութիւնը վերսկսի այնպիսի արարքներ կը գործէ որոնց վտանգաւոր հետեւանքները չեն կրնար խուսափիլ ձեր աչքերէն: Անշուշտ զինքը հարուածող աղէտքը ահաւելի է, կը տեսնէք որ ես ալ տակն ու վրայ եղած եմ և այս դժբախտութենէն ի վեր չկրցայ աչքս գոցել: Միայն թէ՛ հարկաւ կը հասկնաք՝ եթէ այս ընթացքը շարունակէ խնդիրը կը կնճռոտի և ամենածանր պատասխանատուութիւններու կ'ենթարկուինք, առանց օգուտ մը բերելու իր վշտին...: Եւ կ'երդնում որ ես աւելի իր վրայ կը մտածեմ քան թէ իմ, քանզի ես, փառք Աստուծոյ, միշտ գործին մէջէն կ'ելլամ:

Մաթիէօ շատ լաւ կը հասկնար: Ասկէ աւելի լաւագոյն կերպով կարելի չէր պարզել Մօրանժի մեղոակցութիւնը և հասկցնել որ՝ եթէ ոճիրը երեւան հանելու ապուշութիւնը գործէր, անխոհեմ խօսքերով, ինք առաջինը պիտի ըլլար դատապարտուող:

— Պէտք է յարգել բարեկամիս ահաւելի ցաւը, պատասխանեց Մաթիէօ պաղութեամբ: Ես պէտք չունիմ իրեն բան մը ըսելու, որպէս զի խելացիութեամբ գործէ, քանզի ապահովաբար ինք այս սոսկալի ոճրափորձութեան պատասխանատուները լաւ գիտէ:

Լուծութիւն մը տիրեց: Տիկին Ռուչ անոր կը նայէր իր հանդարտ դէմքովը, և անյաղթելի ժպիտ մը կը ձեւանար իր նուրբ շրթներուն վրայ:

— Կը դիտեմ որ, պարոն, զիս եղեռնագործի մը, մարդասպանի մը տեղ կը դնէք...: Ահ, եթէ հոս ըլլայիք, երբոր այս խեղճ մաքրը եկաւ իր տիկնոջ հետ: Տղոց պէս հեծկտացին, ծունկերուս ինկան, քանզի նախ չէի ուղեր ընել: Եւ ի՞նչ չնորհակալութիւններ, ի՞նչ յաւիտենական երախտապարտութեան խոստում:

ներ, երբ ի վերջոյ հաւանեցայ: Գործը անյաջող գնաց, անշուշտ
գործաբաններու գէշ յօրինուածք մը ղիս շփոթեցուց, ան
ճան որ այս մեծ դժբախտութիւնը յառաջ եկաւ: Միթէ ես առաջ
ընէի չեմ յուսահատող և նոյն իսկ վտանգուող, միթէ կը կարծէի
որ միայն ես կ'ընեմ՝ բոլոր դահեկները կ'ընեն, բոխկներն ալ կ'ը-
նեն. մէջերնէս կա՞յ մէկը որ չընէ, երբ այն ողբալի խոստովա-
նանքներուն առջեւ գտնուի ամէն օր...: Ահ, պարոն, եթէ կա-
րենայի ձեզ այս գրասենեակին մէջ պահել, եթէ լսէիք այն թըր-
ուառուհիները որոնք հոս կը ներկայանան, ձեր դաշափարները պի-
տի փոխուէին: Խեղճ փոքրիկ խանութպանուհի մը կ'իյնայ հոս,
կէս մը մեռած, փորէն վիրաւոր՝ էրիկէն ընդունած ոտքի հարուա-
ծէ մը: լալով ողբալով կ'ըսէ թէ չուզեր տղայ ունենալ. արդ-
իրաւունք չունէի վիժել տալու: Անցած շաբթու ագարակի մէ-
ջ խառնող աղջիկ մը կը ներկայանայ, վեց ամսու յգի, Պօսէն եկած
էր ոտքով: ամէն կողմէ վռնտուած, տղաքներէ քարի բռնուած,
ստիպուեցր է աղօրիքներու մէջ պառկիլ շուներու կերակուր-
ագոյնալով: չէ՞ք կարծիր որ բարութիւն մըն էր ղինքը անմիջապէս
ազատելը, որպէս զի աւելի երկար ատեն չկրէ իր թշուառ պոստ-
ղը: Եւ բոլոր անոնք որ դաւառը ինձ կը զրկէ, որոնք Սէն Լա-
զարի կայարանէն ոստում մը ընելով հոս կ'իյնան, քաղքենի
ներ, գործաւորուհիներ, ինձ կ'երգնուն որ դաւապնին պիտի
ցնեն եթէ ղիրենք չազատեմ: Ու բոլոր Բարիզի կիներն ալ
սպառնալիքը ունին բերաննուն մէջ, թէ աղքատ աղջիկները
չատ հարուստ, երջանիկ, յարգուած կիներ: Ամէնքն ալ, ամէնք
ալ, կը լսէ՞ք, որոշած են ծայրայեղ գէշութիւններու գիմելու,
զերով ինքզինքնին թունաւորելու վտանգին ետեւիկուելու,
դուխէն ինքզինքնին վար գլտորելու, որպէս զի վիժում մը
առաջ բերեն, առանձին ծնանելու, որպէս զի տղան խեղդեն
տանին փողոց նետեն: Ուրեմն, ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ, կը կարծէի
որ պէտք եղածին չափ փոքրիկ դիակներ չե՞ն գտնուիր կոյանոց
ներու կամ գործարաններու մէջ: Եթէ մերժէինք մեզի եղած
առաջարկութիւնները, միթէ մանկասպանութեանց թիւը չպիտի
գրկնապատկուէր: Միթէ, առանց հաշուի առնելու այն գիշար-
ագնութիւնը որ կ'ընենք այս խեղճ կիներուն, ատոր մէջ հարկաւոր

դարման մը, ընկերական նախզգոյշ խոհմութեան գործ մը չի կայ, որով առաջըը կ'առնուի շատ մը եղբայրներու և յոճիւններու... Ես, պարոն, երբ ձեզի պէս խելացի մարդու մը դիմաց կը գտնուիմ, իմ կարծիքս, որ շատ յստակ է, չեմ օգտակեր: Երեք աստիճան կայ... անանկ մը ընել որ կինը մեռելածփն մը բերէ, ինչ որ բացարձակապէս օրինաւոր կը նկատեմ, քանզի կինը, իր ազատ կամքով, իրաւունք ունի, այնպէս չէ, կեանք տալու կամ չտալու: Սեւոյ կայ վիժումը, որ արդէն իմ աչքիս դժնդակ գործ մը և վիճելի բան մըն է, որուն պէտք է հաւանութիւն տալ միայն մասնաւոր պարագաներու մէջ. խօսքը չեմ ըներ, այն շտանգներու մասին որոնք կրնան յառաջ գալ վիժումի գործողութենէն: Վերջապէս կայ մանկապանութիւնը, ճշմարիտ ոճիր մը, զոր բոլորովին կը դատապարտեմ... կը լսէ՞ք, պարոն, կ'երդնում որ երբէք տղայ մը, որ ողջ ձնած է, մեռցուած չէ իմ տաճն մէջ: Մայրը կամ ստնտուն յետոյ ուղածնին կ'ընեն, Թոթի չեմ խառնուիր:

Լա Ռուշ կը յաղթանակէր, իր պատիւին վրայ կ'երդնուր, ձեռքը բարձր, Մաթիէօյի դողդոջուն լռութեանը մէջ տեսնելով ընկճուած մարդու մը հաւանութիւնը, որ պատասխանելիք բան մը չգտնար, Եւ որովհետեւ Մաթիէօ չարժում մը կ'ընէր փախչելու համար այս դժոխքէն, կինը եռանդով խնայքը չարունակեց:

— Բառ մըն ալ, պորոն... Տեսէ՞ք, օրինակ մը տամ: Դիմացի տան մէջ, խիստ հարուստ սեղանաւորի մը քով, ձմեռուան սկիզբը, փոքրիկ խարտեալ աղախին մը կար, ո'հ, հիանալի աղջիկ մը, երաշխիք մը: Եւ անա՛յ յղի կը մնայ ու բնականաբար կուգայ զիս տեսնելու, բայց շատ ուշ էր և չէի համարձակեր միջամտել իմ սկզբունքներուս համեմատ: Սեւոյ, կը խորհէի որ այդ պզտիկը շատ մօտ կը բնակէր ինձի, ինչ որ վտանգաւոր է, բամբասանքներու պատճառաւ... Երկու ամիս կ'անցնի: Առտու մը, ժամը տասնին, նոյն տան խոհարարուհին կը վազէ դիմ փնտռելու, գաղտուկ մը ծառաներու յատուկ սանդուխէն կ'անցնէ, վեցերորդ յարկը կը հանէ տանելու համար այն տենեակը որուն մէջ կը բնակէր փոքրիկ խարտեալ աղախինին հետ: Եւ ինչ տեսնամ երկու անկողիններէն մէկուն մէջ... Թշուառ աղջիկը, սրունքները բացած, արեան ճահիճի մը մէջ, ձեռքերը ձեղմուած՝ գալարուած

ներ, երբ ի վերջոյ հաւանեցայ, Գործը անյաջող գնաց, անշուշտ
գործարաններու գէշ յորինուածք մը զիս չփոթեցուց, այն աստի-
ճան որ այս մեծ դժբախտութիւնը յառաջ եկաւ: Միթէ ես առա-
ջինը չեմ յուսահատող և նոյն իսկ վտանգուող, միթէ կը կարծէք
որ միայն ես կ'ընեմ՝ բոլոր դահեկները կ'ընեն, բժիշկներն ալ կ'ը-
նեն. մէջերնէս կայ մէկը որ չընէ, երբ այն ողբալի խոստովա-
նանքներուն առջեւ գտնուի ամէն օր...: Ահ, պարօն, եթէ կա-
րենայի. ձեզ այս գրասենեակին մէջ պահել, եթէ լսէիք այն թոյ-
ուառուհիները որոնք հոս կը ներկայանան, ձեր գաղափարները պի-
տի փոխուէին: Խեղճ փոքրիկ խանութպանուհի մը կ'իյնայ հոս,
կէս մը մեռած, փորէն փրաւոր՝ երկէն ընդունած ոտքի հարուա-
ծէ մը, լալով ողբալով կ'ըսէ թէ չուզեր տղայ ունենալ. այդ-
իրաւունք չունէի՝ վրժել տալու: Անցած շարթու ագարակի մէջ
աշխատող աղջիկ մը կը ներկայանայ, վեց ամսու յգի, Պօսէն եկած
էր ոտքով, ամէն կողմէ վռնտուած, տղաքներէ քարի բռնուած,
ստիպուեր է աղօրքներու մէջ պառկիլ շուներու, կերակուր
գողնալով. չէ՞ք կարծիր որ բարութիւն մըն էր զինքը անմիջապէս
ագատելը, որպէս զի աւելի երկար ատեն չկրէ իր թշուառ պտու-
ղը: Եւ բոլոր անոնք որ գաւառը ինձ կը զրկէ, որոնք Սէն Լա-
զարի կայարանէն ոստում մը ընելով հոս կ'իյնան, քաղքենի
ներ, գործաւորուհիներ, ինձ կ'երդնուն որ գաւազնին պիտի մեռ-
ցնեն եթէ զիրենք չաղատեմ: Ու բոլոր Բարիզի կիներն ալ
սպառնալիքը ունին բերաննուն մէջ, թէ աղքատ աղջիկները
չատ հարուստ, երջանիկ, յարգուած կիներ: Ամէնքն ալ, ամէնքն
ալ, կը լսէ՞ք, որոշած են ծայրայեղ գէշութիւններու գիմելու,
զերով ինքզինքնին թունաւորելու վտանգին ենթարկուելու,
դուխէն ինքզինքնին վար գլտորելու, որպէս զի վրժում մը
առջ բերեն, առանձին ծնանելու, որպէս զի տղան խեղդեն
տանին փողոց նետեն: Ուրեմն, ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ, կը կարծէք
որ պէտք եղածին չափ փոքրիկ դիակներ չե՞ն գտնուիր կոյանոց
ներու կամ գործարաններու մէջ: Եթէ մերժէինք մեզի եղած
առաջարկութիւնները, միթէ մանկասպանութեանց թիւը չպիտի
գրկնապատկուէր: Միթէ, առանց հաշուի առնելու պէն գթասիրտ
օգնութիւնը որ կ'ընենք այս խեղճ կիներուն, ատոր մէջ հարկաւոր

դարման մը, ընկերական նախագոյն խոհեմութեան գործ մը չիկայ, որով առաջըը կ'առնուի շատ մը եղբուներու և տծիրներու... Ես, պարոն, երբ ձեզի պէս խելացի մարդու մը դիմաց կը գտնուիմ, իմ կարծիքս, որ շատ յստակ է, չեմ քննադատէր: Երեք աստիճան կայ... անանկ մը ընել որ կինը մեռելածին մը բերէ, ինչ որ բաշարձակապէս օրինաւոր կը նկատուի, քանզի կինը իր ազատ կամքովը, իրաւունք ունի, այնպէս չէ՞, կեանք տալու կամ չտալու: Յետոյ կայ վիժումը, որ արդէն իմ աչքիս դժնդակ գործ մը և վիճելի բան մըն է, որուն պէտք է հաւանութիւն տալ միայն մասնաւոր պարագայներու մէջ. խօսքը չեմ ընէր, այն վտանգներու մասին որոնք կրնան յառաջ գալ վիժումի գործողութենէն: Վերջապէս կայ մանկասպանութիւնը, ճշմարիտ ոճիր մը, զոր բոլորովին կը դատապարտեմ...: Կը չվէ՞ք պարոն, Կ'երդնում որ երբէք տղայ մը, որ ողջ ծնած է, մեռցուած չէ իր տաճա մէջ: Մայրը կամ ասնտուն յետոյ ուղղածին կ'ընեն, տոտի չեմ խաշնուիր:

Լա Ռուշ կը յաղթանակէր, իր պատիւին վրայ կ'երդնուր, ձեռքը բարձր, Մաթիէօյի դողդոջուն լռութեանը մէջ տեսնելով ընկնուած մարդու մը հաւանութիւնը, որ անտասխանելիք բան մը չգտնար: Եւ որովհետեւ Մաթիէօ չարժու՞մ մը կ'ընէր փախչելու համար այս դժոխքէն, կինը եռանդով խնայքը շարունակէր:

— Բառ մըն ալ, պորոն... Տեսէ՛ք, օրինակ մը տամ: Դիմացի տան մէջ, խիստ հարուստ սեղանաւորի մը քով, ձմեռուան սկիզբը, փոքրիկ խարտեալ աղախին մը կար, ո՞ր հիանալի աղջիկ մը, հրաշալիք մը: Եւ ահա՛ յղի կը մնայ ու բնականաբար կուգայ զիս տեսնելու, բայց շատ ուշ էր և չէի համարձակեր միջամտել իմ ակզրունքներու համեմատ: Յետոյ, կը խորհէի որ այդ պղտիկը շատ մօտ կը բնակէր ինծի, ինչ որ վտանգաւոր է, բամբասանքներու պատճառաւ...: Երկու պմիս կ'անցնի: Առտու մը, ժամը տասնին, նոյն տան խոհարարուհին կը վազէ զիս փնտռելու, գաղտուկ մը ծառաներու յատուկ սանդուխէն կ'անցնէ: Վեցերորդ յարկը կը հանէ տանելու համար այն օճենաղը որուն մէջ կը բնակէր փոքրիկ խարտեալ աղախինին հետ: Եւ ինչ տեսնամ երկու անկողիներէն մէկուն մէջ... Թշուառ աղջիկը, սրունքները բացած, արեան ճահիճի մը մէջ, ձեռքերը օղմուած՝ գալարուած

տակաւին փոքրիկ երախային վզին շուրջ, զոր խեղդած էր հազիւ
 դուրս ելած. և ինքն ալ մեռած, պարոն, մեռած՝ առիւ-
 նահոսութեան մը հետեւանքով, արիւնահոսութիւն որ ամբողջ ան-
 կողնէն անցեր և մինչեւ գետին վազեր էր: Բայց տարօրինակը
 այն էր որ միւսը, խոհարարուհին, երկու մէկը հեռաւորութեամբ
 քովը պառկած, բան մը չէր լսած, ո՛չ ճիշ մը, ո՛չ շունչ մը՝ ար-
 թընցած միջոցին միայն նշմարած էր բանը... Կը տեսնէ՞ք, խեղճ
 աղջիկը, որ իր ցաւը ծածկած, իր աղաղակները կլլած էր, սպա-
 սելով ծնանելիք տղուն՝ որպէսզի իր երկու տենդահար ձեռքերովը
 խեղդէ զայն: Ու յետոյ, այդ յետին ճիգէն ետքը, առանց կարո-
 ղութեան, ձգեր էր որ իր բոլոր արիւնը երթայ երակներէն, իր
 կարգին մահուան մէջ քնանալով փոքրիկ էակին հետ, զոր իր եր-
 կու պրկուած ձեռքերը չէին թողած: Բնականաբար ըսի խոհարա-
 րուհիին որ ատիկա ինծի վերաբերեալ բան մը չէր և զրկեցի բժիշկ
 մը կանչելու, որպէս զի մահը հաստատէ...: Բայց հաւատացէ՞ք,
 պարոն, երբէք այս դէպքը մտքէս չելլեր: Այո՛, ճշմարիտ խղճի
 խայթ մըն է ինծի համար այդ աղջիկը ճամբած ըլլալու: Ու կը
 հարցնեմ ձեզ, եթէ վիժել տայի աղջիկը կը դատապարտէի՞ք զիս,
 վերջապէս բարի գործ մը ըրած չպիտի ըլլայի:

— Ահ, ապահովաբար, գոչեց Սէլէսթ, որ հոգեւին հետեւած
 էր այս պատմութեան:

Մաթիէօ զգաց թէ սիրտը կը պայթէր: Նողկալիութեան յե-
 տին աստիճանին հասած էին, ա՛լ աւելի ցած իջնել կարելի չէր:
 Ծշմարտապէս մայրութեան գերագոյն դժոխքէն էր այս: Յիշեց ինչ
 որ տեսած էր Տիկին Պուրտիէօյի տան մէջ, յանցաւոր ու ծածուկ
 մայրութիւնը, հրապուրուած աղախիններ, անհաւատարիմ ամուսին-
 ներ, մղձնեայ աղջիկներ որոնք կուգային գաղտուկ զաւակ բերե-
 լու. անանուն, հէգ էակներ որոնք անծանօթին գլրկը կ'իյնային:
 Յետոյ, հոս, Լա Ռուշի տան մէջ, կեղծաւոր ոճիւրն էր, սաղմը որ
 կը խեղդուէր դեռ չծնած, մեռած ծնած, կամ բռնի դուրս նետ-
 ուած արգանդէն, անկատար, և օդին առաջին շունչէն իսկ մահա-
 ցած: Յետոյ, ուրիշ տեղեր, ամէն դի, մանկասպանութիւն, ոճիւրը
 խոստովանուած, ապրելի ծնած տղան խեղդամահ եղած, երբեմն
 կտոր կտոր կտրուած, թերթի մը մէջ ծրարուած և դրան մը ետեւ

թողուած : Ամուսնութեանց թիւը նուազած չէր, իսկ ծնունդները պակսած էին, և մեծ քաղքին բոլոր կոյուղիները փոքրիկ զիականեր կը քչէին կը տանէին :

Մարդկային անկման այս ծանծաղուտքներուն մէջ, Մաթիէօ կը զգար մոռյլ խայտառակութիւնը և աշնքան տոռամներու, այնքան ծածուկ սպաննութիւններու հովը կ'անցնէր իր երեսէն : Եւ զարհուրելին այն էր որ այս կիինը, այս ցատ ու վատ ոճրագործը բարձրագլուխ կը խօսէր, իր պաշտօնին համոզուած կը թուէր, ճշմարտութիւններ կ'ըսէր որոնք զինքը տակնուվրայ կ'ընէին : Մայրութիւնը այս ոճրագործ յիմարութեան մէջ կ'իյնար ընկերային ապականութեան, սիրոյ խաթարման և օրէնքներու անիրաւութեան պատճառաւ : Աստուածային տենջանքը, կեանքի անմահ բոցը կ'աղտոտէին ու անիկա ա'լ ուրիշ բան մը չէր այլ մոլուցքը որ անցնող էգը՝ ըստ բաղդի՝ կը յղացնէ : Մայրերու խայտանքը՝ մանկան երեւումին պահուն՝ սոսկումի սարսուռի մը փոխուէր և անոնք կը վախնային ծնանելու թիւրիմացութեան մը զարհուրելի պտուղը և պէտք կը զգային զայն իր ծլումին մէջ բնաջինջ ընելու, դէշ խոտի մը պէս : Եսասիրական աղաղակ մը կը բարձրանար՝ ա'լ չենք ուզեր աղաքը որոնք կուգան խանգարել դրամի ու փառասիրութեան հանիւնները : Մահ մարդկային կեանքին՝ բաւ է որ այսօրուան հաճոյքը ընենք : Ամբողջ հոգեվարք ընկերութիւնը կը բարձրացնէր այս սրբապիղծ աղաղակը որ ազգին մօտաւոր վերջաւորութիւնը կը ծանուցանէր : Եւ Մաթիէօ, որ Բարիզը այնքան գէշ սերմանուած կը զգար ինը ամիս առաջ, հիմա կը հաստատուէր թէ չար ու յանցապարտ ձեռքեր ինչպէ՞ս կը քաղէին հունձքը : Անշուշտ, շատ հունտեր կը կորսուէին սալայատակին նետուած՝ չորցած՝ այրած : Եւ որքան կորուստ մշակութեան ատեն : Բայց ատիկա բան մը չէր տակաւին, վայրագ ձեռքեր կը շարունակէին վատնումի գործը, երբոր հունձքը կը հասնէր : Բարիզ գէշ սերմանուած, գէշ հնձուած : ա'յս էր կամաւոր վիժումին սատանայական արարքը : մահուան բոլոր դօրութիւնները կը կռուէին կեանքին դէմ, անզղայ բնութեան առջեւ որ ծիւերու անհուն առատութիւնը կը ստեղծէ, ճշմարտութեան և արդարութեան անհուն հունձքին համար :

Այն ատեն Մաթիէօ ոտք ելաւ ըռելով :

Ա. Հասնր

(Արգասաւորութիւն 14)

տա՛կաւին փոքրիկ երախային վզին շուրջ, զոր խեղդած էր հաշիւ-
դուրս ելած. և ինքն ալ մեռած, պարոն, մեռած՝ ահաւելի արիւ-
նահոսութեան մը հետեւանքով, արիւնահոսութիւն որ ամբողջ ան-
կողնէն անցեր և մինչեւ գետին վազեր էր: Բայց տարօրինակը
այն էր որ միւսը, խոհարարուհին, երկու մէթը հեռաւորութեամբ
քովը պառկած, բան մը չէր լսած, ո՛չ ճիշ մը, ո՛չ շունչ մը՝ ար-
թընցած միջոցին միայն նշմարած էր բանը... Կը տեսնէ՞ք, խեղճ
աղջիկը, որ իր ցաւը ծածկած, իր աղաղակները կլլած էր, սպա-
սելով ծնանելիք տղուն՝ որպէսզի իր երկու տենդահար ձեռքերովը
խեղդէ զայն: Ու յետոյ, այդ յետին ճիգէն ետքը, առանց կարո-
ղութեան, ձգեր էր որ իր բոլոր արիւնը երթայ երակներէն, իր
կարգին մահուան մէջ քնանալով փոքրիկ էակին հետ, զոր իր եր-
կու պրկուած ձեռքերը չէին թողած: Բնականաբար ըսի խոհարա-
րուհիին որ ասիկա ինծի վերաբերեալ բան մը չէր և զրկեցի բժիշկ
մը կանչելու, որպէս զի մահը հաստատէ...: Բայց հաւատացէ՞ք,
պարոն, երբէք այս դէպքը մտքէս չելլեր: Այո՛, ճշմարիտ խղճի
խայթ մըն է ինծի համար այդ աղջիկը ճամբած ըլլալու: Ու կը
հարցնեմ ձեզ, եթէ վիժել տայի աղջիկը կը դատապարտէի՞ք զիս,
վերջապէս բարի գործ մը ըրած չպիտի՞ ըլլայի:

—Ահ, ապահովաբար, գոչեց Սէլէսթ, որ հոգեւին հետեւած
էր այս պատմութեան:

Մաթիէօ զգաց թէ սիրտը կը պայթէր: Նողկալիութեան յե-
տին աստիճանին հասած էին, ա՛լ աւելի ցած իջնել կարելի չէր:
Ճշմարտապէս մայրութեան գերագոյն դժոխքէն էր այս: Յիշեց ինչ
որ տեսած էր Տիկին Պուրտիէօյի տան մէջ, յանցաւոր ու ծածուկ
մայրութիւնը, հրապուրուած աղախիններ, անհաւատարիմ ամուսին-
ներ, մղձնեայ աղջիկներ որոնք կուգային գաղտուկ զաւակ բերե-
լու. անանուն, հէգ էակներ որոնք անծանօթին գիրկը կ'իյնային:
Յետոյ, հոս, Լա Ռուշի տան մէջ, կեղծաւոր ոճիւրն էր, սաղմը որ
կը խեղդուէր դեռ չծնած, մեռած ծնած, կամ բռնի դուրս նետ-
ուած արգանդէն, անկատար, և օդին առաջին շունչէն իսկ մահա-
ցած: Յետոյ, ուրիշ տեղեր, ամէն դի, մանկասպանութիւն, ոճիւր
խոստովանուած, ապրելի ծնած աղան խեղդամահ եղած, երբեմն
կտոր կտոր կտորուած, թերթի մը մէջ ծրարուած և զրան մը

թողուած։ Ամուսնութեանց թիւը նուազած չէր, իսկ ծնունդները պակսած էին, և մեծ քաղքին բոլոր կոյուղիները փոքրիկ դիակներ կը քչէին կը տանէին։

Մարդկային անկման այս ծանծաղուտքներուն մէջ, Մաթիէօ կը զգար մոայլ խայտառակութիւնը և այնքան տուալներու, այնքան ծածուկ սպաննութիւններու հովը կ'անցնէր իր երեսէն։ Եւ զարհուրելին այն էր որ այս կիներ, այս ցատ ու վատ ոճրագործը բարձրագլուխ կը խօսէր, իր պաշտօնին համոզուած կը թուէր, ճշմարտութիւններ կ'ըսէր որոնք զինքը տակնուվրայ կ'ընէին։ Մայրութիւնը այս ոճրագործ յիմարութեան մէջ կ'իյնար ընկերային ապականութեան, սիրոյ խաթարման և օրէնքներու անիրաւութեան պատճառաւ։ Աստուածային տենջանքը, կեանքի անմահ բոցը կ'աղտոտէին ու անիկա ա'լ ուրիշ բան մը չէր այլ մոլուցքը որ անցնող էգը՝ ըստ բազմի՝ կը յղացնէ։ Մայրերու խայտանք՝ մանկան երեւումին պահուն՝ սոսկումի սարսուռի մը փոխուէր և անոնք կը վախնային ծնանելու թիւրիմացութեան մը զարհուրելի պտուղը և պէտք կը զգային զայն իր ծնումին մէջ բնաջինջ ընելու, գէշ խոտի մը պէս։ Եսասիրական աղաղակ մը կը բարձրանար ա'լ չենք ուղեր տղաքը որոնք կուգան խանգարել դրամի ու փառասիրութեան հանիւնները։ Մահ մարդկային կեանքին՝ բաւ է որ այսօրուան հաճոյքը ընենք։ Ամբողջ հոգեւվարք ընկերութիւնը կը բարձրացնէր այս սրբապիղծ աղաղակը որ ազգին մօտաւոր վերջաւորութիւնը կը ծանուցանէր։ Եւ Մաթիէօ, որ Բարիզը այնքան գէշ սերմանուած կը զգար ինը ամիս առաջ, հիմա կը հաստատուէր թէ չար ու յանցապարտ ձեռքեր ինչպէ՞ս կը քաղէին հունձքը։ Անշուշտ, շատ հունտեր կը կորսուէին սալայատակին նետուած՝ չորցած՝ այրած։ Եւ որքան կորուստ մշակութեան ատեն։ Բայց ատիկա բան մը չէր տակաւին, վայրագ ձեռքեր կը շարունակէին վատնումի գործը, երբոր հունձքը կը հասնէր։ Բարիզ գէշ սերմանուած, գէշ հնձուած։ Այս էր կամաւոր վիժումին սատանայական արարքը։ մահուան բոլոր զօրութիւնները կը կռուէին կեանքին դէմ, անզգայ բնութեան առջեւ որ ծիւերու անհուն առատութիւնը կը ստեղծէ, ճշմարտութեան և արդարութեան անհուն հունձքին համար։

Այն ատեն Մաթիէօ ոտք ելաւ ըոկելով։

Ա. ՀԱՏՈՐ

(Արգասաւորութիւն 14)

— Ձեզ կը կրկնեմ տիկին որ իմ գիտնալիք բանս չէ ինչ որ եղած է հոս: Բայց այս յեռելին հոս ներկայութիւնը մեծ վտանգ մը չէ:

Տիկին Ռուշ նուրբ ժպիտ մը ունեցաւ:

— Այո՛, հսկողութիւնը բաւական խիստ է: Բարեբաղդաբար ամէն կողմ բարեկամներ ունինք: Մարդ զրկեցի մահը յայտարարելու համար, բժիշկը հիմա պիտի գայ և վիժումի պարզ դիպում մը պիտի հաստատէ:

Հա Ռուշ ալ ելած էր ոտքի, քաղցրադէմ ու խորհրդապահ, արգահատական դէմք մը տոնելով աշխարհիս սէջ տեղի ունեցած անախորժ բաներուն համար: Եւ իր համեստութիւնը վիրաւորուն, ցաւ ու ձեռքովը բարեկամական ձեւ մը ըրաւ բերանը գոցելու երբ որ Սէլէսթ գոչեց:

— Ինչ որ տիկինը ըսաւ շատ ճշմարիտ է, պարոն: Իրմէ լաւագոյն կին չկայ աշխարհիս երեսը, մարդ յօժարակամ ինքզինքը կտոր կտոր կ'ընէ անոր համար... մնաք բարով, պարոն: Յիշեցէք ձեր ըրած խոստումը:

Մեկնելէ առաջ, Մաթիէօ ուզեց տեսնել Մօրանժը, նոյնիսկ ջանաց զայն հանել այդ սենեակէն՝ եթէ կարելի էր: Ձինքը գտաւ առանց արցունքի, նստած՝ մեռած կնոջը քով, անէացումի մը մէջ ուր իր ցաւը կը սուզէր: Մաթիէօյի առաջին խօսքերուն՝ թշուառ մարդը զայն լռեցուց, ցած ձայնով մը, կարծես կը վախնար խառն վելու այն որ ընդմիջտ կը քնանար:

— Ձէ՛, բարեկամս չէ՛, բան մը մի՛ ըսեր, ինչ որ պիտի տի ըսես անօգուտ է... Դիտեմ թէ ի՛նչ է գործած ոճիրս և երբեք ուրիշ բան մը չ'ուզեցի այլ եթէ իր երջանկութիւնը, իմ միակ տկարութիւնս զինքը չափազանց սիրելս էր: Սակայն ի՛նչ փոյթ, ես էրիկ մարդ էի, երբ ինք յիմար դիտաւորութիւններ ունեցաւ, պարտաւոր էի խելացի վարուիլ, պէտք էր որ իրեն հասկցնէի թէ ոճիր մը պիտի գործէինք որուն համար անշուշտ պիտի պատժուէինք... ինք, Աստուած իմ, լու կը հասկնամ զինքը, որ կը ներեմ իրեն, սիրելի ու ցաւատանջ արարած: Իսկ ես, մնացած է, թշուառական լին եմ, ինքզինքէս կը գարշիմ:

Բոլոր իր միջակութիւնը, բոլոր իր աղապատանքը կը հեծ-

իրտար այդ տկարութեան խոստովանանքին մէջ : Շարունակեց առանց ձայնը բարձրացնելու, իր ջախջախութեամբ, այլեւս առ յաւէտ պօրապէս էութենէն դուրս ելած :

— Ուրախ, հարուստ, երջանիկ ըլլալ կ'ուզէր : Շատ իրաւունք ունէր այդպէս ուզելու, ինք որ այնքան խելացի այնքան աղուոր էր : Միակ ուրախութիւն մ'ունէի, այն է իր ճաշակները գոհացնել, իր փառասիրութիւնները իրագործել... : Դիտէ՞ք մեր նոր բնակարանը, շատ չափազանց ծախք ըրինք անոր համար : Յետոյ այդ Բրէտի նասիօնալի խնդիրը վրայ եկաւ, վերջապէս չուտով մը հարստանալու յոյսը : Այն ատեն երբ անսայ որ խենթ դարձած էր երկրորդ զաւակով մը ինծի նեղութիւն պատճառելու գաղափարէն, եւ ալ իրեն պէս խելքս կորսնցոյցի ու հաւատացի թէ միակ փրկութիւնն էր խելճ պղտիկը մէջ եղէն վերցնել... : Ու իմ հէգ կինս հոս է ահա', Աստուած իմ : Եւ դիտէ՞ք մանչ մըն էր, մենք որ այնքան կը փափաքէինք մանչ մը ունենալ, եւ այն գործը ըրինք այն վստահութեամբ թէ աղջիկ էր ու պէտք պիտի ըլլար օգիտ պատրաստել : Ու պղտիկը չկայ այլեւս, եւ մեռցուցի զիրենք : Չուզեցի որ տղան ապրի, ու տղան մայրը առաւ գնաց :

Առանց արցունքի. առանց խռովքի այս ձայնը, հեռուէն եկող զանգակի զօղանչիւնի մը պէս, կտոր կտոր կ'ընէր Մաթիէօյի իրար : Ի դուր միտքարանքներ փնտռեց ու Ռէնի վրայօք խօսեցաւ :

— Ահ, այո՛ իրաւունք ունիս, Ռէնը, չաա կը սիրեմ : Շատ կը նմանի մօրը... զինքը քովդ պիտի պահես մինչեւ վաղը, այնպէս չէ : Բան մը մի՛ ըսեր իրեն... Թող տուր որ խաղայ, ես իրեն կ'իմացնեմ դժբարդութիւնը... : Եւ կը պաղատիմ քեզի, մի չարչարեր զիս, մի՛ տանիր զիս ասկէ : Կը խոստանամ շատ խելօք ըլլալ, հոս պիտի մնամ, հանգարտօրէն, անոր վրայ հսկելու համար : Ձայնս անգամ չպիտի լսուի, մարդու նեղութիւն չպիտի տամ :

Յետոյ, ձայնը չփոթեցաւ, աւելի խելդուեցաւ, անկապ խօսքեր թոթովեց, իր կործանած կեանքին երազանքին մէջէն :

— Ինք որ կեանքը այնքան կը սիրէր, այսպէս մէկէն ի մէկ գնաց, այնքան սոսկալի կերպով... երէկ, այս ժամուս կը քալէր

կը խօսէր, քովս էր, կ'ուզէի զլիարկ մը գնել իրեն որուն նա չէր... Աստուած իմ, քանի որ ես ալ մեղսակից էի, ինչ որ իսկ ալ չտարաւ տղուն հետ:

Մաթիէօ պարտաւորութեամբ զայն թողելու որոշում տեսնելով որ այնքան ընկճեալ ու հանդարտ էր, Վար իջաւ կանգնէր մէջ ցատկեց որ իրեն կը սպասէր: Ա՛հ, ինչ մխիթարանք մը տեսնել արեւափայլ փողոցները, բազմութեամբ ելող զեռուն, շնչել կենսատու օդը որ բաց թողուած կրկու պատահաններէն կը մտնար: Այդ գարշելի խաւարէն ելլելով՝ լիաթիւ կը շնչէր առողջ հրճուածքով շողողուն անհուն երկինքը: Ու Մաթիէօի դէմքը, որուն քով երթալու կ'աճապարէր, իր առջեւ ցցուէր, իբրեւ կեանքի յաղթութեան մէկ մօտալուտ և մխիթար խոստումը, իբրեւ փոխանակութիւն մը բոլոր ամօթութեանց անիրաւութեանց: Սիրեցեալ կիներ, ուրեմն ա՛ն էր՝ քաջառողջ քաջարին որ կանգուն կը պահէր յաւիտենական յոյսը, ուրեմն ա՛ն՝ նոյն իսկ ցաւին մէջ՝ յաղթելի պիտի տար սիրոյ, պիտի դարձակէր արգասաւորութեան գործը, վաղուան անուամբն ու ճիգին պիտի աշխատէր: Ու կառքին դանդաղութիւնը չէր կրնար հաստատել, կ'այրէր կը տալորէր ժամ առաջ երթալ համար փոքրիկ ու պայծառ տունը որ այնքան լաւ կը բոլորէր որպէս զի ներկայ գտնուի կեանքի հազներգութեան, նոր էակի գալստեան այս օգոստոսափառ սօնին, էակ մը՝ այնքան տառապանքներով ու այնքան ուրախութեամբ շինուած... մարդկային յաւիտենական օրհներգութիւնը:

Տուն հասնելով՝ աչքին դարկաւ իր պզտիկ տանը պայծառ գոլարթութիւնը: Արեւը հոն կը փայլէր ամէն կողմ: Դուրսը վաղ գիրու փունջ մը կար զոր դուրս հանած էին Մարիանի սենեակէն և որ սանդուխը կը բուրումնաւէտէր: Յետոյ սենեակը պէս ճերմակեղէններու առաստալէն մը, լաթերու ձիւն մը կը ծածկէր արեւոտ կարասիները: Կիսաբաց պատուհան թողուր որ ներս մտնէ կանխահաս հարունը:

Բայց անմիջապէս նշմարեց որ հիւանդապահ կինը

էր:

— Ինչպէ՞ս, տոքթոր Պուրճանը տակաւին չեկաւ :

— Ո՛չ, պարոն, մարդ չեկաւ... տիկինը շատ կը տառապի : Մաթիէօ մօտեցաւ Մարիանի, որ խիստ աժդոյն, աչքերը դոյ, իրա՛ւ մեծ ցաւերու մատնուած կ'երեւար : Մաթիէօ բարկացաւ, պատմեց թէ երկու ժամ կտր որ տոքթորը խոստացած էր անխնայէս վաղել դալու :

— Եւ ես, սիրելիս, որ այսքան երկար ատեն քեզ առանձին կը թողու՞մ... կը կարծէի որ տոքթորը քովդ էր... տիկին Սէկէն աղաւաւած էր, պէտք էր որ ինք եկած ըլլար :

Մարիան յամբարար աչքերը բացած էր և կը ջանար ժպտելու : Բայց չկրցաւ անխնայէս խօսիլ, ի վերջոյ կցկտուր ձայնով մը ըսաւ կամաց կամաց .

— Ինչո՞ւ կը բարկանաս : Եթէ չի գար ըսելէ որ բան մը պատահած է... արդէն ի՞նչ կայ ընելիք, պէտք է սպասել :

Եւ այնպիսի տագնապ մը իր խօսքը կտրեց որ բոլոր մարմինը ցնցուեցաւ, մինչ խորհին հառաչանքներ կ'արձակէր : Խոշոր արցունքներ կը վազէին այտերն ի վար :

— Ո՛հ, սիրելիս, սիրելիս, մընջեց Մաթիէօ, ինքն ալ լալով, միթէ կարելի՞ է որ այս աստիճան տառապիս... ես որ կը յուսայի թէ ամէն բան աղէկ պիտի անցնէր... Վերջին անգամ ինչ ասանկ ցաւեր չունեցար :

Մարիան կը հանդարտէր, երեսին վրայ կրկին երեւցաւ իր բարի ժպիտը :

— Վերջին անգամ կարծեցի թէ ա՛լ բան մը չպիտի մնար քորէս : Դուն մոռցեր ես... գործդ նայէ՛, միշտ միենոյն բանն է, տեղ պէտք է վճարել ուրախութիւնը : Բայց մի՛ հոգ ընէր, գիտի որ յօժարակամ կը կրեմ ցաւերս... սանկ մօտս նստէ ու տը մի խօսիր : Ամենափոքր շարժում մը տաղնապը կը ծանրացնէ :

Այն ատեն, մաթիէօ՝ յուշիկ յուշիկ ու խանդաղատանքով ծունկի եկաւ, անկողնին եզրը երկնցող ձեռքը բռնեց, շրթունքը դպցուց այդ մեղի կտոր մը միսին, կարծես ամբողջովին անոր մէջ մտնալու և անոր տառապանքին մասնակցելու համար : Յանկարծ միշտակ մը ինկաւ միտքը, յիշեց որ Մօրանտ ալ այս ձեւով, խանդաղատանքով իր հրատուր շրթունքը հպեցուցած

էր մեռած Վալէրիի սառնոցեալ ձեռքին: Կեանքին ու մահուան մէջ միեւնոյն կապը կը կապուէր: Բայց թշուառ մարդուն բոլոր տենդը չէր կրցած տաքցնել այդ մարմարեայ ձեռքը, մինչդեռ ինք, ընդհակառակը, լաւ կը զգար որ այս հպումով կը մասնակցէր դժնդակ աշխատանքի մը վրայ եղող իր կնոջ տառապանքին: Անոր հետ կը տառապէր, անոր քաջած ցաւին ամենափոքր վետս վետումները կը լսէր և զայն կը մխիթարէր անձկութեան այդ ժամուն ուր մարդկային բոլոր ուրախութիւնը կը վճարուէ: Աշխատանքի այս միութիւնը չէ՞ր ուղած ինք, այն գիշերէն՝ ուր տեղի տալով յաւիտենական տոնջանքին՝ հրկուքն իրարու միացած էին բեղուն հեշտութեան մը բոցին մէջ: Այդ օրէն, ա՛յ աւելի իմ եղած էր Մարիանը, ինքզինքն ա՛յ աւելի զգացած էր անոր մէջ, աւելի սերտ կերպով իրար խառնուած էին: Այն խնամքները որոնցմով զայն շրջապատած էր, իր դուրգութեանը մնայուն ապաստարի մը պէս անոր վրայ հսկելու համար միշտ, իր ջտնքը ամենափոքր հոգ մը չպատճառելու անոր, ամէն ուրախութիւն տալու, ասոնք ամէնը իր աչքին պէտք եղածէն շատ փոքր կը թուէին: Երբ մարդ պարկեշտ հայր մըն է, երբ կը փափաքի որ տղան կայտառ ու գեղեցիկ ըլլայ, պէտք է որ յղի մայրը սիրէ այնպէս ինչպէս կը սիրէ տարփոտենչ կինը յղացման գիշերը, այսինքն՝ սրբազան եռանդով մը, անհուն հրայրքով մը, այն աստիճան որ խառնուի, աներեւոյթօնայ իր կնոջ մէջը: Ու հիմակ Մաթիէօյի միակցաւոր այն էր որ, այժմ որ անոր այս աստիճան տառապանքի տեսնար, լոկ մխիթարանք մը ու դորավիզ մը կրնար ըլլալ անոր փոխանակ կարենալ հետը ըստնելու ցաւը, ինչպէս բաժնած էր երջանկութիւնը:

Մաթիէօյի համար երկար չարչարանք մը եղաւ: Վայրկեանները սահեցան, յետոյ ժամ մը, յետոյ երկու ժամ: Տոքթոր Պաթան չէր ի գար: Աղախինը զրկեցին Սէկէններուն տունը և պատասխան բերաւ որ անմիջապէս պիտի գար: Եւ սպասումը վերսկսաւ: Մարիան ստիպեց Մաթիէօն որ նստի, ձեռքը անոր քերուն մէջ թողլով, Երկուքն ալ միեւնոյն աագնասէն տոգունած, կը լուէին, ատեն ատեն միայն քաղցր մտատանջութեամբ խօսքեր փոխանակելով: Միասին կը ճանչնային մեծ ու բարի տառապանքը:

այն՝ որուն ճիգը կեանք յառաջ կը բերէ։ Եւ այս ցաւը բոլորովին չիրար կը միացնէր, զիրենք կը բարձրացնէր սիրոյ այնպիսի գեղեցկութեան մը, որ իրենցմէ ո՛չ մէկ տխրութիւն կը բղխէր, եւ ընդհակառակը, սենեակը իրենց հրայրքէն կը շողշողար ու արէն իսկ կ'երգէր յաղթանակը։

Ջանգակը զարնուեցաւ։ Մարիէօ դողահար փութաց վար իջնելու։ Եւ երբ տեսաւ տոքթոր Պութանը տանդուխտն գլուխը, գոչեց.

— Ահ, տոքթոր, տոքթոր...

— Մի՛ յանդիմանէք զիս, սիրելի բարեկամ։ Չէք կրնար երեւակայել այն մտատանջութիւնները որոնցմէ անցայ։ Այդ խեղճ կիւր երկու երեք անգամ մազ մնաց որ ձեռքերուս մէջ հոգին փչէր։ Վերջապէս աղատած էր, երբոր նոր տազնապ մը վրայ եկաւ, որմէ կը վախճայի սկիզբէն ի վեր... փառք Աստուծոյ, կը կարծեմ որ ա՛լ աղատեցաւ վտանգէն։

Յետոյ, գլխարկն ու վերարկուն հանելով ճաշասրահին մէջ, խօսքը շարունակեց.

— Այսպէս ինչպէս կ'ուզէք որ կին մը լաւ տղաբերք մը ունենայ երբոր, մինչեւ վեցերորդ ամիսը, խեղդուելու չափ ինքզինք կը սեղմէ, այցելութիւններու կ'երթայ, թատրոն կ'երթայ, ինչ որ ըլլայ կ'ուտէ կը խմէ, առանց ու եւ է նախզգուշութեան։ Այս ամենուն վրայ աւելցուցէք որ տիկին Ալկէն մտատանջութիւն պատճառելու աստիճան ջղային է և տանը մէջն ալ միշտ կոխներ ունի։ Բայց բոլոր ասոնք ձեզ չեն շահագրգռէր... ձեր դործին նայինք։

Երբ վեր սենեակը մտաւ, իր խոշոր ուսերովը, իր գունաւոր բարի դէմքովը, վառ աչքերովը ու նուրբ ժպիտովը, Մարիան շինք ընդունեց իր ամուսնոյն բառերովը։

— Ո՛հ, տոքթոր, տոքթոր։

— Ահաւասիկ եմ, սիրելի տիկին։ Կ'երդնում որ աւելի կանաչ է ի կրնար գալ։ Արդէն կը խոստովանիմ որ ձեր մասին ու եւ վախ չունէի, գիտեմ թն որքա՞ն քաջառողջ ու արիասիրտ էք։

— Բայց, տոքթոր, ահռելի կերպով կը տառապիմ։

— Աւելի աղէկ, աւելի աղէկ, պէտք եղածն ալ այդ է։ Ա-

մէն բան չուտով մը պիտի լմնայ եթէ կանոնաւոր խիթեր ունիք:

Կը խնդար, զուարթ էր և կը կատակաբանէր, Մարիանի ըսելով որ այլ եւս վարժուած ըլլալու էր այդ ցաւերուն: Չորս հինգ ժամուան տառապանք մը ինչ կարեւորութիւն ունէր, երբ ամէն բան կանոնաւոր կ'ընթանար, առանց լուրջ մտահոգութեան՝ բանականօրէն: Յետոյ, երբ մեծ ճերմակ գոգնոց մը հագաւ և լաւ մը քննեց հիւանդը, հիացմամբ գոչեց:

— Հիանալի է, երբեք այսքան նպաստաւոր պայմաններու մէջ տղաքերք մը չեմ տեսած: Դժմ մը շանցած պղտիկը պիտի տեսնենք... ան, մարդուս հաճոյք կը պատճառէ, անա՛ գեղեցիկ գործ մը, ինչպէս կ'ըսեն կիները:

Աշխուժով, հիւանդապահ կնոջ օգնութեամբ, կը պատրաստէր ամէն բան, լաթերը, ևն.: Բարի խօսքով մը կը պատասխանէր Մարիանի ամէն մէկ տրտունջքին, իրեն կը կրկնէր որ աէտք էր համբերութեամբ տառապիլ որպէս զի գործը շուտով վերջանար: Յետոյ, տագնապին մէկ հանդարտած վայրկեանին, երբ Մարիան տիկին Սէկէնի մասին լուր հարցուց, պատասխանեց թէ՝ աղջիկ մը ունեցած է, ինչ որ աւելի յուսահատեցողացած էր էրիկը: Եւ Մաթիէօ եւս, որուն Մարիան նմանապէս հարցումներ ըրաւ Մօրանիներու մասին, պատասխանեց թէ Վալէրի չատ հիւանդ էր: Ինչո՞ւ համար տխրեցնէր Մարիանը իր տառապանքի միջոցին, անոր իմացընելով բոլոր այդ դուրսի սուգերը: Վերջին ցաւերը կը սկսէին՝ այնքան սուր, որ հիւանդը մեծ աղաղակներ կ'արձակէր կանոնաւորապէս, նման փայտահարներու աղաղակին երբ կը ճգնին կաղնիներ կտրելու: Գլուխը ետին կը նետէր, աչքերը դոց, մկանունքներու ամէն մէկ բուռն շարժումին մարմինը դէմ առաջ կը նետուէր ու կ'երեւար մերկ փորը որ կը դողդոջէր, սրբազան փորը որ կը բացուէր ինչպէս հողը ծիլին տակ, կեանք տալու համար: Յայնժամ Մաթիէօ, խելացնոր, չկրցաւ իր տեղը մնալ: Այդ շարունակական արտունջքները զինքը կը ջախջախէին, կը զգար որ իր անդամները կտոր կտոր կ'ըլլային այդ տառապանքներէն: Անկողնին քովէն կը հեռանար, յետոյ վերստին կուգար ծռելու այդ ուրիշեցեալ ու չարչարուող գլխին վրայ, որուն գոց աչքերէն արեւոյնքներ կը գլորէին. և զանոնք կը համբուրէր բարեպաշտօրէն՝ այդ հէ՛ք թաց աչքերը ու արցունքները կ'ըմպէր:

— Սիրելիս, ըսաւ վերջապէս տոքթորը, պէտք է որ դուրս ելլես, շատ արգելք կ'ըլլաս կոր ինծի:

Ճիշտ նոյն միջոցին աղախինը վեր կ'ելլէր ըսելու որ պարոն Պօլէնը վարն էր և լուր կը հարցնէր: Մաթիէօ զգալով որ լալու վրայ է, խելակորոյս վար ինչաւ վայրկեան մը:

— Լաւ ուրեմն, բարեկամս, ո՛ւր տեղուանքն էք նայինք. Գոսթանս զիս զրկեց իմանալու համար... եղաւ լինցա՛ւ:

— Ո՛չ, ո՛չ տակաւին, ըսաւ խեղճ ամուսինը դողահար:

Միւսը սկսաւ խնդալ, երջանիկ մարդու մը պէս որ այլ եւս այդ տեսակ մեծ յուզումներու ենթակայ չէ: Իր սիկառը չէր մարած, դէմքը միշտ հոյակապ, ապրելու հաճոյքին անձնատուր:

— Եւ յետոյ, կ'ուզէի քեզ ըսել որ ձեր երեք զաւակները չեն ներանար կոր մեր տունը, ըսաւ Պօլէն: Ա՛հ կտրիճները, քաղցած գայլերու պէս կերան և հիմա կը ցատքեն, կը պոռան: Չեմ գիտեր ինչպէս կրնաս ապրիլ այսպիսի իրարանցումի մը մէջ... ասոնցմէ զատ, մարդ զրկեցինք նաև հոս բերել տալու համար Սէկէն-ներու երկու պղտիկները որոնք իրենց մօրաքրոջ քով զրկած էր մայրիկին, հանգիստ կերպով տղաբերքը կատարելու համար: Բայց անոնք շատ աշխոյժ չեն, կը վախնան վրանին աղտոտելու... մերինն ու այդ մեծ աղջկան. Ռէնի հետ, որ արդէն կնոջ մը կերպարանքը ունի, եօթը հատ եղան: Եւ ասիկա շատ է մեզի համար որ մէկ հատէն աւելի ունենալ չենք ուզեր:

Այս կատալը կրկնապատկեց իր աղէկ ապրողի ծիծաղը: Բայց Ռէնի անունը սարսուռ մը պատճառեց Մաթիէօյի: Կներստին կը տեսնէր հո՛ն, աղտոտ խշտիլ մը վրայ, վալէրին մեռած, մինչ իրեն քով, Մօրանտ ջախջախուած՝ կը հսկէր:

— Ու այդ մեծ աղջիկն ալ կը խաղայ, հարցուց:

— Ո՛հ, խենթի մը պէս: Մայրիկի դեր կը կատարէ միւսներուն մէջ: Միայն թէ մէկ պէպէքէն աւելի ունենալ չուզեր: Մնացած միւս հինգը պղտիկ սպասաւորներ են... Ի՛նչ սքանչելի կին մը պիտի ըլլայ երեք չորս տարիէն:

Լռեց, շունչ առաւ, պահ մը դադրեցաւ իր զուարթութիւնը:

— Դժբաղդութիւնը այն է որ մեր Մօռիսին սրունքները կը կրկին: Այնքան կը մեծնայ կոր այս մանչը, այնքան կը

գօրանայ կոր որ... Մայրը պարտաւորութեամբ զինքը, միւս վեցին մէջ, նստարանի մը վրայ տեղաւորել և կ'ըմբռնէր որ կը նեղուի կոր քիչ մը միւսներուն պէս չկրնար ցատկել պողալուն համար:

Իր աչքերը արծարծեցան, ամպ մը վայրկեան մը մթաքնեց երեսը, գուցէ ինքն ալ կը զգար իր կարգին այն խորհուրդաւոր ցուրտ շունչին անցնիլը, որ գիշեր մը Գոթթանսը ստուցուցած էր սարսուռով մը, իր տղուն դիմաց որուն վրայ մարելիք եկած էր: Արդէն կ'ելլեր այդ օտուերին մէջէն և կարծես թէ իր երազանքին մէջ անգիտակից մերձեցում մը կատարուած ըլլար, յանկարծ ցարցուց զուարթօրէն:

— Աղէկ միտքս ինկաւ, ըսէ տեսնեմ ի՞նչ եղաւ գեղանի լաւատեչունին, տակաւին չբերա՞ւ:

Մաթիէօ զարմացաւ, ի վերջոյ հասկցաւ որ Նօռինի մասին լուր կը հարցնէր:

— Ո՛չ տակաւին, դեռ ամբողջ ամիս մը կայ, դուն լաւ գիտես:

— Ե՛ս, բան մըն ալ չեմ գիտեր և հարցումս իրաւ ապուշ արցում էր, քանզի բան մըն ալ գիտնալ չեմ ուզեր... Երբոր ամէն բան վճարէք, իմ կողմէս կրկնեցէ՛ք իրեն թէ ո՛չ ինք ո՛չ ալ մանաւանդ զաւակը գոյութիւն չունին ինծի համար:

Այս վայրկեանիս հիւանդապահուհին ձայնը լսուեցաւ ստանդալին գլուխը:

— Պարոն, պարոն, չուտ եկէք:

Եւ Պօլէն ինքն ալ փութացուց Մաթիէօն որ վեր ելնէ:

— Գնա՛, գնա՛ բարեկամս: Կ'ուզեմ քիչ մը սպասել գիտնալու համար որ մա՛նչ է թէ աղջիկ:

Ննջասենեակէն ներս մտնելով Մաթիէօ չլացած մնաց: Պատուհանէն, որուն վարագոյրները վեր առնուած էին, արեւու այնպիսի լուսարձակ չող մէջ ներս կը մտնէր, որ կարծես յաղթապանծ ընդունելութեան աստղ մըն էր: Եւ տեսաւ ճերմակ գոգնոցով տոբթորը, որ սրբազան գործիչի ձեռքերով, կ'աշխատէր տղան կեանքի սեմէն ներս մտցնելու: Եւ լսեց Մարիանը, իր սիրեցեալ պաշտեցեալ Մարիանը որ մեծ աղաղակ մը կ'արձակէր, մայրերու գերագոյն աղաղակը, աղաղակը ամէն նոր կեանքի, ցաւէ, ու...

րախութենէ, յոյսէ իւելահեղ, որուն դրեթէ միեւնոյն վայրկեանին պատասխանեց նորածինին պայծառ ճիչը, ողջունելով օրուան լոյսը, կատարուած էր ամէն բան. նոր էակ մըն ալ կը շարունակէր միւս էակները արեւուն լուսաշողշող բոցին մէջ:

— Մանչ է, ըսաւ տոքթորը:

Արդէն իսկ Մաթիէօ ծնած էր Մարիանի մօտ և խանդաղատանքի, անհուն երախտագիտութեան սլացքով մը կրկին կը համբուրէր անոր գեղեցիկ աչքերը որոնք արցունքով ողողած էին: Բայց իր արցունքներուն տակ, հիմա կը ժպտէր, արշալոյսի ուրախութեամբ մը համակուած, երջանիկ, թէեւ տակաւին տառապանքէն դողահար:

— Ո՛հ, սիրելի, սիրելի կին, որքան բարի ու քաջ եղար և որքան կը սիրեմ քեզի:

— Այո՛, այո՛, շատ երջանիկ եմ, ես քեզ աւելի կը սիրեմ, բոլոր այն սիրովը որով դիմ լեցուցած ես:

Տոքթոր Պուլթան միջամտեց, արգիլեց էրկանը ու է բառ արտասանելու: Ու բարի տոքթորը նորածինին գեղեցկութիւնը կը գովէր, կատակարանելով, կրկնելով թէ կայտառ տղաքներ ունենալու համար պէտք էր կարելի եղածին չափ շատ շինել: Երբ հայր ու մայր իրար կը պաշտեն, թո՛ղ չդիմեն այնպիսի միջոցներու որոնք բնութիւնը կը խաբեն. թո՛ղ սրբութեամբ, պարկեշտութեամբ ապրին, հեռու աշխարհի ապուշ բարքերէն: Ինչպէ՞ս կարելի էր այդքան կայտառ զաւակներ չունենալ երբ զանոնք պատրաստելու համար այսքան սէր ունէին: Ու բարեմիտ տոքթորը կը խնդար միշտ:

Բայց Մաթիէօ սենեակէն դուրս սլացած էր, սանգուսին վրայէն պոռալու համար:

— Մանչ մըն է:

— Լաւ, պատասխանեց վարէն Պօլէնի ծաղրածու ձայնը, չորս հատ եղաւ հիմա, առանց հաշուելու աղջիկը: Շնորհաւորութիւններս... կը վազեմ կ'երթամ կոյ լուրը Դոնսթանի հաղորդելու:

Ա՛հ, պայքարի ու յաղթութեան այս սենեակը, որուն մէջ Մաթիէօ մտաւ կրկին, յաղթապանծ փառքի մը մէջ մտնելու հա-

մար: Մարիան անցուցած տառապանքէն տակաւին կը դողդոջար: Բայց ինչ սուրբ տառապանք, կեանքի յաւիտենական գործունէութեան այս տառապանքը: Եւ ինչ անվերջ յոյս մը, ապագայի դուռները բանալով, այժմ կը լեցնէր զինքը հիանալի ուրախութեամբ մը, զաւակ ծնած ըլլալու յաղթական հպարտութեամբը թրթռուն: Ի զո՛ւր մահը իր հարկաւոր գործը կը կատարէր, չէ՛ղ ցանուած, դաշտը ի զո՛ւր իր հունձքէն մեծ մաս մը կը կորսնցունէր, միշտ հունձքը աւելի առատ պիտի ըլլար, շնորհիւ սիրահարներու աստուածային շուայլութեան, որ կ'ընդգրկէ սէրը, աշխարհի ստեղծիչը: Եւ փոխարինութիւնը անընդհատ կը շարունակուէր, կեանքը ամէն կողմէ կը ժայթքէր, կը վիտար մէկ կողմէն, երբոր մանդաղը կ'անցնէր միւս կողմէն ու այս սենեակին մէջ նոյն պահուն կը չսղշոջար, զուարթ ու խանդաղատ, կարծես քաւելու համար ուրիշ յանցապարտ ու ծածուկ յղութիւնները: Ուրիշ ահռելի ու եղբունական տղաբերքները: Միակ էակ մը որ կը ծնի, այդ հէգ մերկ էակը մեկոտ թռչունի ճիչերովը, աճած կեանքի անստնման դանձն է, յաւիտենականութիւնն է ապահովուած: Եւ ինչպէս որ յղացման գիշերը, գարնան հրայրքոտ գիշերը սենեակէն ներս մտած էր որպէսզի բոլոր բնութիւնը մասնակցի արգասաւոր գրկընդխառնումին, ի՞նչպէս այսօր, ծննդեան ժամուն, բոլոր բոցավառ արեւը կը շողար հօն, կեանք բերելով՝ ու յաւիտենական սիրոյ միջոցաւ յաւիտենական կեանքը օրհներգելով:

ՎԵՐՋ ԱՌՍՁԻՆ ՀԱՏՈՐԻՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Այս հասորիկն լինելու 126րդ. տրեսը Տ. Սևքաս Բի-
րաս քարզմանս ի իսկ մնացեալ մասը Երուսնդ Օսեան,
որ պիտի քարզմանէ նաեւ միւս երկու հասորները:

մար: Մարիան անցուցած տառապանքէն տակաւին կը դողդաղար՝
բայց ինչ սուրբ տառապանք, կեանքի յաւիտենական գործունէու-
թեան այս տառապանքը. և ինչ անվերջ յոյս մը, ապագայի դուռ-
ները բանալով, այժմ կը լեցնէր զինքը հիանալի ուրախութեամբ
մը, զաւակ ծնած ըլլալու յաղթական հպարտութեամբը թրթռուն:
Ի զո՛ւր մահը իր հարկաւոր գործը կը կատարէր, ի՞նչ ցանուած,
դաշտը ի զո՛ւր իր հունձքէն մեծ մաս մը կը կորսնցունէր, միշտ
հունձքը աւելի առատ պիտի ըլլար, շնորհիւ սիրահարներու աստ-
ուածային շռայլութեան, որ կ'ընդգրկէ սէրը, աշխարհի ստեղծիչը՝
եւ փոխարինութիւնը անընդհատ կը շարունակուէր. կեանքը ամէն
կողմէ կը ժայթքէր, կը վխտար մէկ կողմէն, երբոր մանգաղը
կ'անցնէր միւս կողմէն ու այս սեննակին մէջ նոյն պահուն կը
շողշողար, զուարթ ու խանդաղատ, կարծես քաւելու համար ու-
րիշ յանցապարտ ու ծածուկ յղութիւնները, ուրիշ ահռելի ու ե-
ղեռնական տղաբերքները: Միակ էակ մը որ կը ծնի, այդ հէգ
մերկ էակը մսկոտ թռչունի ճիչերովը, աճած կեանքի անստնձան
գանձն է, յաւիտենականութիւնն է ապահովուած: Եւ ինչպէս որ
յղացման գիշերը, գարնան հրաշքոտ գիշերը սենեակէն ներս մտած
էր որպէսզի բոլոր բնութիւնը մասնակցի արգասաւոր գրկընդխառ-
նումին, ինչպէս այսօր, ծննդեան ժամուն, բոլոր բոցավառ արեւը
կը շողար հոն, կեանք բերելով՝ ու յաւիտենական սիրոյ միջոցաւ
յաւիտենական կեանքը օրհներգելով:

ՎԵՐՋ ԱՌՍՋԻՆ ՀԱՏՈՒՅՆ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Այս հասորին մինչեւ 126րդ. երեսը Տ. Սեբաս Բի-
րաւս քարզմանաւ է իսկ մնացեալ մասը Երուանդ Օսեան.
որ պիտի քարզմանէ նաեւ միւս երկու հասորները:

Հիդրոնակ
ԷՄԻԼ ԶՕԼԱ

Թարգմանիչ
ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ՉՈՐՍ ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

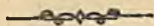

Ա.

ԱՐԳԱՍԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

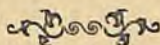
Ա. ԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 40

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՒ Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս—Չաքմաքճըլար, ԹԻՒ 24—26

Տպագր. Ռ. ՍԱԿԱԵԱՆ

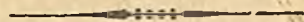
1910

Բ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 15)

ԱՐԳԱՍԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՐԻՔ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐԳԱՍԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ

Գ Ի Ր Դ Գ

Ա.

— Գեղի կ'ըսեմ որ Զօէին պէտք չունիմ, պզտիկը լուալու համար, կը գոչէր Մաթիէօ նեղացած: Անկողինդ կեցի՛ր ու հանգիստ ըրէ:

— Բայց, կը պատասխանէր Մարիան, աղախինը պիտի պատարաստէ անշուշտ լոգարանը և տաք ջուր բերէ:

Ու կը խնդար զբօսնելով այս կռիւէն. ի վերջոյ Մաթիէօն ալ սկսաւ խնդալ:

Նախորդ օրէն ի վեր եկեր, վերստին տեղաւորուեր էին այն պղտիկ տաղաւարին մէջ զոր Սէկէններէն վարձած էին ժանվիլի մօտ, անտառներու եզրը: Գիւղ վերադառնալու իրենց աճապարանքը նոյն իսկ այն աստիճան էր որ Մարիան, հակառակ բժշկի

րելի կ'ըլլար ճիշդ կշիռք մը ունենալ բաղդատութիւն մը ընելու համար նախորդ կշիռքներուն հետ, որ մէկ շաբթէն յիւսը 180էն 200 կրամ յաւելում ցոյց կուտար սովորաբար:

Հօրը համբերութիւնը կը հատնէր ընդհանրապէս: Պէտք կ'ըլլար որ մայրը մէջ մտնէ:

— Իս նայէ՛, կշիռքը անկողնիս քով, սեղանին վրայ դիր և պզտիկը իր անձեռոցին մէջ փաթթուած ինծի տօւր: Յետոյ անձեռոցին ծանրութիւնը կը զեղջենք:

Բայց այս վայրկեանին ամէն առտուան բուռն արշաւանքը տեղի ունեցաւ: Չորս տղաքը որոնք սկսած էին առանձին հագուիլ, մեծերը պզտիկներուն օգնելով, երեւցան ու խուժեցին փախած դեռատի ձիերու պէս: Արդէն հայրիկին ճիտը ցատկած, մայրիկին անկողնին վրայ յարձակած էին, բարի լոյս ըսելու համար, երբ ժէպէին տեսքը կշիռքին մէջ, զիրենք հետաքրքրութեամբ ու հիացումով դամեց:

— Ինչո՞ւ համար նորէն կը կշռեն, հարցուց կրտսեր Ամպրուազը:

Երկու մեծերը, Պլէզ ու Տընի երկուորեակները, միասին պատասխանեցին.

— Բեզի ըսինք որ գիտնալու համար է թէ՛ մայրիկը խաբուած է ու պակաս առած՝ երբոր գնաց Մատլէնի շուկայէն դայն գնելու,

Բայց Ռօզ, միշտ անվստահ իր սրունքներուն վրայ, անկողնին վրայ կը շուլուէր, կշիռքին կը կառչէր, իր սուր ձայնովը գոչելով.

— Ե՛ս ալ տեսնալ կ'ուզեմ, ես ալ տեսնալ կ'ուզեմ:

Ու մազ մնաց որ ամէն բան տակն ու վրայ դարձնէր: Հարկ եղաւ զիրենք անմիջապէս դուրս հանել սենեակէն, քանզի հիմա չորսն ալ գործի խառնուիլ կ'ուզէին ու իրենց փոքրիկ թաթիկները կ'երկարէին:

— Տղաքս, ըսաւ հայրը, գացէ՛ք պարտէզը խաղացէ՛ք: Գըլ՝ խարկնիդ առէ՛ք որովհետեւ արեւ կայ և պատուհանին տակը կեցէք որպէսզի ձայներնիդ լսենք:

Վերջապէ՛ծ Մարիան կրցաւ ճշգորէն կշռել հակառակ պարոն

ժէշտէի տրտունջներուն ու ոստումներուն, եւ ինչ ուրախութիւն, մէկ չարթուան մէջ երկու հարիւր տասը կրամ աւելցած էր: Բոլոր նորածիններու պէս առաջին երեք օրերը ծանրութիւնը կորսնցնելէ ետքը ահա՛ այժմ կ'աճէր, կը մեծնար իջրեւ մարդկային աղէկ ու հաստատ տունկ մը: Զինքը կ'երեւակայէին արդէն որ կը քալէր, աղուոր ու զօրաւոր: Մայրը իր ճարտար ձեռքերով լաւ մը խան-ձարուրեց զայն, կատակելով ու անոր ամէն մէկ ճիչին պատաս-խանելով:

— Այո՛, այո՛, շատ անօթի ես, գիտեմ... հիմա պիտի գայ ճաշը, ապուրը կրակին վրայ է և տաք տաք պիտի հրամցնենք պարոնին:

Մարիան արթննալուն պէս կիրակնօրեայ պարզ արդուզարդ մը լրած էր, իր շքեղ մագերը ժողվուած էր գլխուն գագաթը, իր վզին ամբողջ սպիտակութիւնը երեւան հանելով: Շերմակ ֆանէ-լայէ պարզ ու գեղեցիկ քոթանակ մը հագած էր, ժանեակներով դարդարուն՝ որ թոյլ կուտար տեսնել իր մերկ թեւերուն մէկ մա-որ: Եւ կռնակը երկու բարձերուն կռթնցուցած ու շարունակ խըն-դալով՝ քոթանակին մէջէն դուրս հանեց իր կարծր ծիծերէն մին, զոր կաթը կ'ուռեցնէր և որ սպիտակ ու վարդագոյն՝ կեանքի մեծ ձաղիկ մը կը թուէր, մինչ որկրամու տղեկը, տակաւին աչքը հետնեւելով, թաթիկները կը՝ պտտցունէր ու շրթունքը կ'ափլափէր: Երբ ծիծը գտաւ, ուժգնօրէն ծծել սկսաւ, իր մայրը խմելով՝ մինչ-հեւ անոր արիւնին լաւագոյնը:

Մարիան, իր գեղեցիկ ժպիտին մէջ տեղ, ցաւի պզտիկ ճիգ մը արձակեց:

— Ահ, փոքրիկ սատանան իս կ'ուտէ կոր:

Յետոյ, երբ Մաթիէօ կ'երթար վարագոյրը քաշելու, տեսնե-լով որ կինը արեւով ողողուած էր:

— Ձէ՛, չէ՛, արեւը մեզի թող, ըսաւ Մարիան, մեզի չնե-ղեր կար, ընդհակառակը բոլոր գարունը մեր երակներուն մէջ կ'անցնէ:

Մաթիէօ ետ եկաւ ու սխրալի տեսարանին մէջ ինքզինքը մոռցաւ: Արեւը իր բոցը կը ծաւալէր, կեանքը կը ցլար հոն, ա-ռողջութեան և գեղեցկութեան փթթումի մը մէջ: Աւելի փա-

ռապանծ փթթում մը, կենդանի յաւիտենականութեան աւելի սըրբազան խորհրդանշան մը չէր կրնար ըլլար. տղան իր մօր ծիծին փարած. տղաբերքն էր որ կը շարունակուէր. մայրը տուկաւին երկար ամիսներ ինքզինքը կուտար, ստեղծագործութիւնը կը լրացնէր, կեանքի աղբիւրը կը բանար որ իր մսէն կը վազէր աշխարհի վրայ: Իր աղիքներէն մերկ ու դիւրաբեկ տղան դուրս կը հանէր՝ իր գաղջ ծոցին մէջ առնելու համար, սիրոյ նոր ապաստանարան՝ ուր մանկիկը կը տաքնար ու կը սնանէր: Եւ ոչինչ աւելի պարզ ու աւելի հարկաւոր կը թուէր: Մայրը միայն իրենց երկուքին դեղեցկութեանն ու առողջութեանը համար, սանտուէր, ստեղծիչ ըլլալէն ետքը: Այսպէս, իրենց շուրջը սփռած ուրախութեան և անհուն յոյսին մէջ, լոկ բնական մեծութիւնը կտրային ամէն բաներուն որոնք առողջաբար ու տրամաբանօրէն կ'աճին՝ մարդկային հունձքը ընդարձակելով:

Այս միջոցին Զօէ, որ սննեակը կարգի դնելէ ետքը, ամանի մը մէջ եզրեանիներու խոշոր փունջ մը դրած վեր կ'ելէր, ծանուց թէ սպարոն և աիկին Անժըլէն, առտուան պոտոյտէ մը վերադառնալով, վարը կը սպասէին և տիկնոջ մասին լուր կը հարցընէին:

— Վեր հրաժցուր զիրենք, ըսաւ Մարիան զուարթօրէն, կըրնամ ընդունիլ:

Անժըլէնները այն երիտասարդ էրիկ կնիկներն էին որ ժամը վիճի փոքրիկ տան մը մէջ տեղաւորուած՝ սիրատարիկ կը պըտըտէին ամայի արահետներու մէջ, տղայ չըրերելով, որպէս զի նեղութիւն չկրեն և իրենց եսասէր գգուանքներով թափառիկ կեանքը չխանգարուի: Կինը հրաշալի էր, թուխ, խոշոր, առողջ, շարունակական զուարթ գէմքով մը և հաճոյքի անընդհատ պաշտամունքով մը: Երիկն ալ աղսւոր մարդ մէն էր, խարտեաշ ու քառակուսի ուսերով հրացանակիրի մը ցցունազարդ կերպարանքը ունէր, պիսիներն ու մօրուքը հովին տուած, Բացի տասը հազար ֆրանք եկամուտէն որ իրենց թոյլ կուտար ազատօրէն ապրելու մարդը քիչ մը դրամ ալ կը չահէր ծաղկազարդ հովահարներ չեղելով: Այսպէս, իրենց կեանքը միջնաւ տնայնի, լոկ սիրոյ կերակցութիւն մը, շարունակական ճռուողում մը եղած էր:

ցած ամսուան վերջերը Թրոմաններու հետ մտերմօրէն կ'ապուծ էին, ամենօրեայ հանդիպումներու շնորհիւ:

— Կրնա՞նք մտնել, առանց ձեզ անհանգիստ ընելու, գոչեց գաւթիձէն Անժըլէնի հնչական ձայնը:

Եւ երբ տիկին Անժըլէն, համակ թրթռուն գարնանային արեւոտ պտոյտէն, համբուրեց Մարիանը, սկսաւ ներում խնդրել այնքան կանուխ այցելութեան գալերնուն համար:

— Երեւակայեցէ՛ք, սիրելիս, երէկ իրիկուն միայն իմացանք որ նախորդ օր հոս փոխադրուեր էք: Ութը կամ տասը օրէն ետք կը սպասէինք ձեզի... Ուստի քանի որ ձեր տունին առջեւէն կ'անցնէինք, չկրցանք համբերել և ուզեցինք ձեր ժասին լուր առնել... կը ներէք, այնպէս չէ՞:

Յետոյ, առանց պատասխանին սպասելու, բաց օդէն գինով-ցած երաշտահաւի մը թափովը շարունակեց:

— Ահաւասիկ ուրեմն այս նոր պղտիկ պարոնը: Մանչ է, այնպէս չէ՞: Եւ ամէն բան աղէկ անցաւ, չէ՞... արդէն կը տեսնուի կոր: Ո՛հ, ձեզի հետ միշտ ամէն բան աղէկ կ'անցնի... Աստուած իմ դեռ որքան փոքր ու սիրուն է: Նայէ՛, Ռոպէր, ինչ սիրուն կերպով կաթ կը ծծէ. կարծես ճշմարիտ պուպրիկ մըն է: Դէ՛յ, ի՛նչ զուարճալի է:

Ամուսինը տեսնելով կնոջը ուրախութիւնը, մօտեցաւ, ինքն ալ հիացաւ և բացաւ.

— Ա՛հ, այո՛, ասիկա իրացնէ սիրուն է... Ուրիշներ տեսած եմ որոնք անուելի են, որոնք չի՛նար ու կապտագոյն կը մնան փետրամած հաւերու պէս... Տղաքը երբ ճերմակ ու գիրուկ են՝ հաճելի են:

— Բայց, գոչեց Մաթիէօ խնդալով, եթէ ուզէք դուք ալ ասոր պէս հատ մը կրնաք ունենալ: Երկուքնիդ ալ հիանալի տղաքներ շինելու համար եղած էք:

— Ձէ՛, չէ՛, մարդ երբեք վստահ չկրնար ըլլար այդ մասին... Ու յետոյ, զիտէք որ Դէլուր երեսուե տարեկանէն առաջ զաւակ ունենալ չուզեր: Տակաւին հինգ տարի կը սպասենք, մենք մեզի համար ապրելով...: Երբ Դէլուր երեսուն տարու ըլլայ այն ատեն կը նայէք թէ ի՞նչ պիտի ընենք:

երկու քրահոգեղացիներու մէջ
էր, ստեղծիչ ըլլալէն ետքը: Այսպէս, իրենց շուրջը սփռած ու
բախութեան և անհուն յոյսին մէջ, լոկ բնական մեծութիւնը կար
այն ամէն բաներուն որոնք առողջաբար ու տրամաբանօրէն կ'ա-
նին՝ մարդկային հունձքը ընդարձակելով:

Այս միջոցին Ձօէ, որ սենեակը կարգի դնելէ ետքը, ամանի
մը մէջ եղրեւաններու խոշոր փունջ մը դրած վեր կ'ելլէր, ծա-
նուց թէ պարոն և տիկին Անժըլէն, առտուան պտոյտէ մը վերա-
դառնալով, վարը կը սպասէին և տիկնոջ մասին լուր կը հար-
ցընէին:

— Վեր հրաժցուր զիրենք, ըսաւ Մարիան զուարթօրէն, կըր-
նամ ընդունիլ:

Անժըլէնները այն երիտասարդ էրիկ կնիկներն էին որ ժամ-
վիւի փոքրիկ տան մը մէջ տեղաւորուած՝ սիրատարիկ կը պըտը-
տէին ամայի արահետներու մէջ, տղայ չըբերելով, որպէս զի նե-
ղութիւն չկրեն և իրենց եսասէր գգուանքներով թափառիկ կեանքը
չխանգարուի: Կինը հրաշալի էր, թուխ, խոշոր, առողջ, շարու-
նակական զուարթ գէմքով մը և հաճոյքի անընդհատ պաշտա-
մունքով մը: Էրիկն ալ ազուր մարդ մէն էր, խարտեաշ ու քա-
ռակուսի ուսերով հրացանակիրի մը ցցունազարդ կերպարանքը
ունէր, պիսիւրն ու մօրուքը հովին տուած, Բացի տասը հազար
ֆրանք եկամուտէն որ իրենց թոյլ կուտար ազատօրէն ապրելու,
մարդը քիչ մը դրամ ալ կը չահէր ծաղկազարդ հովահարներ
ընելով: Այսպէս, իրենց կեանքը մինչեւ այն ատեն, լոկ սիրոյ
կերակցութիւն մը, շարունակական ճոռուողում մը եղած էր:

Այսուհանդերձ տիկին Անժըլէն հմայուած էր և կը շարունակէր դիտել մանկիկը, փորձութեան ենթարկուած կնոջ մը պէս, որ նոր խաղալիքի մը փափաքը կ'ունենայ, ու նաև անշուշտ՝ իր էութեան մինչեւ խորը յուզուած՝ մայրութեան յանկարծական զարթնումով մը։ Քլէո չար սիրտ մը չէր, ընդհակառակը անհուն բարութիւն մը ունէր սիրահարի իր անհոգութեան տակ։

— Ո՛հ, Ռոպէր, մըմնջեց մեղմիւ, եթէ մենք ալ հատ մը ունենայինք... :

Էրիկը նախ ընդվզեցաւ, յետոյ կատակեց։

— Ուրեմն ես չեմ բաւեր կոր քեզի։ Գիտես որ յղութեան ինը ամիսներուն և կաթնտուութեան տասնընինգ ամիսներուն, նոյնիսկ չպիտի կրնանք իրար համբուրել։ Ըսել է երկու տարի առանց զիրար սիրելու պիտի անցընենք... Պարոն Մաթիէօ արդեօք ի՞նչ առնէ՞ թէ ամուսին մը որ մօրն ու զաւկին առողջութեանը հոգ կը տանի, այդ ժամանակամիջոցին իր կնոջ բնաւ չդպիր։

Մաթիէօ սկսաւ ինքն ալ խնդալ։

— Ի՞նչ մը չափազանցութիւն կայ ըսածնուդ մէջ։ Բայց և այնպէս յիշէ՛ր ճշմարիտ է, Լաւագոյն է կ'ընը հանգիստ թողուլ՝

— Կ'ըմանա՞ս Քլէո, կնոջմէն հեռու մնալու է, հէ՛յ, ի՞նչ տեղ գեղ խօսք։ Ուղածդ ա՛յդ է միթէ... Եւ եթէ ես չկրնամ համբուրել, եթէ ուրիշ տեղ երթամ... :

Երկու դեռատի կիները՝ կարմրելով՝ իրենք ալ կը խնդային, այդ փափուկ նիւթին վրայ սովորական կատակները լսելով։ Միթէ այդ էրիկ մարդիկը իրենց խանդաղատանքին մեծ ու քաղցր նշանը չէին կրնար տալ, հաւատարմաբար սպասելով։ Ուրիշ տեղ էր ի՞նչ... Բայց զարչելի բան էր այդ ու նողկանք կ'ազգէր սրտի։

— Թո՛ղ տուէք որ խօսի, եզրակացուց տիկին Անժըլէն, զի՞ս չափազանց կը սիրէ, նոյնիսկ այլևս չգիտեմ թէ ուրիշ կին կայ թէ ո՛չ։

Եւ սակայն նախանձոտ վախ մը կը սկսէր զինքը ցնցել։ Եւ ինչ որ չէր համարձակեր բարձր ձայնով ըսելու, մինչ Մարիանին կը նայէր ակնապիշ, սա էր թէ արդեօք յղութիւնը չպիտի ապագաներ, և խաթարեր իր գեղեցկութիւնը։ Անշուշտ այդ զուարթութեամբ կ'ընէր, իր աղուոր մանկիկը գրկած ճերմակ անկողնին վրայ։

արեւուն մէջ, հիանալի պատկեր մը կը ներկայացնէր: Բայց մարդիկ կային որոնք կը սոսկային այդ տեսարանէն: Ու իր մէջ անցած այդ ծածուկ պայքարը սա խորհրդածութեամբ արտայայտեց:

— Եւ սակայն կրնամ ես չդիտենել և ստնտու մը բռնել:

— Արդարեւ, ըսաւ ամուսինը. երբեք թոյլ չպիտի տամ որ կաթ տաս... ապուշ բան պիտի ըլլայ ատիկա:

Մէկէն զղջաց այդ կոշտութիւնը ըսած ըլլալուն համար և ներուժ խնդրեց Մարիանէն: Եւ բացատրեց թէ այսօր և ոչ մէկ մայր կաթ տալու նեղութիւնը յանձն կ'առնէ, երբ քիչ մը հարցնուածիւն ունի:

— Ո՛հ, ես, ըսաւ այն տոնն Մարիան իր հանդարտ մպկտովը, եթէ նոյն իսկ հարիւր հազար ֆրանք եկամուտ ունենամ նորէն կաթ կուտամ թոյր զաւակներուս, նոյն իսկ եթէ տասներկու հազար ունենամ: Վստահ եմ որ նախ հիւանդ կ'ըլլամ եթէ այդ սիրելի պղտիկը զիս չազատէ այս կաթէն որ կ'ողողէ ծիծերս. իմ առողջութեան համար է որ այսպէս զիս կը խմէ: Եւ յետոյ, այնպէս պիտի երեւակայի որ ամբողջովին ես չեմ շինած և ինքզինքս յանցաւոր պիտի համարէի եթէ ամենափոքր անհանգստութիւն մը ունենար, այո՛, ինքզինքս ոճրագործ մայր մը պիտի համարէի, մայր մը որ իր զաւակին առողջութիւնն ու կեանքը չուզեր:

Մանկիկին վրայ խոնարհեց իր քաղցր ու աղուոր աչքերը, անոր անյաջօրէն կաթ ծծելը դիտեց, անհուն սիրոյ ակնարկով մը, երջանիկ զգալով ինքզինքը նոյն իսկ երբ երբեմն իրեն ցաւ կը պատճառէր, երբ զօրաւոր կերպով կը ծծէր, ինչպէս ինք կ'ըսէր: Ու խօսքը շարունակեց երազուն ձայնով մը:

— Զաւակս ուրիշի մը ձեռք, ո՛հ, չէ՛, երբեք, երբեք, չափազանց պիտի նախանձէի, կ'ուզեմ որ ինէ շինուած ըլլայ անիկա, ինէ ելած, ինձմով լրացած: Իմ զաւակս չպիտի ըլլար եթէ ուրիշ մը զայն լրացնէր: Խնդիրը իր ֆիզիքական առողջութեանը վրայ չէ, իր բոլոր էութեանը համար կը խօսիմ, իր ունենալիք խելքին ու սրտին համար, որ պէտք է ինէ ու մի միայն ինէ առնէ: Եթէ յետոյ տեսնամ որ ապուշ ու չար է, պիտի հաւատամ որ միւսը զինքը թունաւորած է... Սիրելի, պաշտելի, փոքրիկ, երբ

այսպէս ուժով կը ծծէ, կը զգամ թէ ախողջութեամբ իրեն կ'անցնի, ու ասիկա հեշտանք մըն է ինծի համար:

Այլքերը վերցուց և նշմարեց Մաթիէօն՝ անկողնին ոտքը՝ որ յուզուած իրեն կը նայէր: Ու զուարթօրէն աւելցուց:

— Դուն ալ բաժին ունիս մէջը:

— Ահ, գոչեց էրիկը, դէպի երկու սիրամուկները դառնալով, շատ իրաւունք ունի կինս: Իցիւ թէ բոլոր մայրերը լսէին զինքը ու սովորութիւն ընէին, Դրանսայի տէջ, իրենց զաւակները իրենք զիեցընելու: Ասիկա բաւ էր որ դիեցուժը գեղեցիկ բան մը համարուէր: Եւ միթէ ամենէն փայլուն ու բարձր գեղեցկութիւնը չէ՞...:

Անժըլէնները սկսան կրկին խնդալ հաճութեամբ: Իրենց եսասէր սիրահարի տենչանքին մէջ ամրացած՝ երկեք համոզուած չէին թուէր: Եւ ինչ որ նահանջը կատարեալ ըրաւ, պզտիկ աննշան գէպք մըն էր: Պարոն Ժէպլէ կաթ ծծելը աւարտած ըլլալով՝ Մարիան նշմարեց որ պզտիկը տեղը ըրած էր: Ասիկա զինքը աւելի զուարթացուց, մաքուր շոր մը առաւ և տղուն վրան փոխեց: Սպունգը ուղեց, լուաց, չորցուց: Պայծառ արեւուն տակ, այս զուարթմամբ, այս մերկ վարդագոյն փոքրիկ մարմինը, իրեն համար ուրախութեան նոր առիթ մըն էր: Բայց և այնպէս, անոնք որոնց չպատկանիր տղան, կրնան տարրեր աչքով նայիլ: Եւ Անժըլէնները ոտքի ելան ու մնաք բարով ըսին:

— Ուրեմն ինը ամիսէն, այնպէս չէ՞, հարցուց Մաթիէօ կրտսերիճօրէն:

— Տասնեութը ըսենք, պտտասխանեց էրիկը, եթէ խորհրդածութեան ամիսներն ալ հաշուենք:

Զիշտ նոյն պահուն՝ պատուհանին աակ՝ աղճուկ մը կը բրդէր՝ ազատ դաշտին մէջ ձգուած պզտիկ վայրենիներու սուր ճիգերով: Քանզի Ամպրուազ գնդակ մը նետած էր որ գացած ծառի մը վրայ մնացած էր: Պլէզ և Տընի քար կը նետէին, Ռօզ կը ցատկէր ճիչ արձակելով, կարծես յոյս ունենալով բաղուկները մինչեւ ծառին բարձունքը երկարելու: Անժըլէնները զարմացած ու մտաւտանջ մնացին:

— Աստուած իմ, մրմնջեց Բլէռ, ի՞նչ պիտի ըլլայ երբոր տասներկու հատ ունենաք :

— Բայց, ըսաւ Մարիան զուարթօրէն, տունը մեռած պիտի թուէր մեզի եթէ չպոռային, չկանչէին... : Յտեսութիւն, սիրելի բարեկամներ, դուրս ելնելուս պէս պիտի գամ ձեզ տեսնելու :

Մարտ և ապրիլ ամիսները հիանալի եղան, Մարիանին ոտքի ելլելը շատ յաջող կերպով կատարուեցաւ : Այսպէս ուրեմն, տերևներու մէջ կորսուած մէկուսի փոքրեկ տունը շարունակական ուշախաղութեան մէջ կ'ապրէր : Մասնաւանդ ամէն կիրակի առօրէ օրերէն, երբոր հայրը դրասենեակ չէր երթար : Միւս օրերը, առտուն կանուխ կը մեկնէր և իրիկուան ժամը եօթին կը վերադառնար միշտ աշխատութեամբ ճնշուած : Եւ եթէ այդ անընդհատ երթեւեկութիւնները չէին խաթարէր իր զուարթ բնաւորութիւնը, այսուհանգերձ ապագայի մտատանջութիւնները կը սկսէին զինքը լլկել : Տակաւին երեքը նեղութիւնը որուն մէջ կը տեսնար իր նորակազմ բնասնիքը, իրեն հոգ չէր պատճառած : Փառասիրութեան կամ հարստութեան ու և է փափաք չունէր, գիտէր որ իր կինն ալ, իրեն պէս, երջանկութեան ուրիշ երազ չուներ, այլ այդ տեղ ապրիլ, պարզօրէն, առողջութեան, խաղաղութեան և սիրոյ կեանք մը : Բայց չերազելով հանդերձ բարձր դիրք մը կամ մեծ հարստութեան մը վայելքը, ինքնիրեն կը հարցնէր թէ ինչպէ՞ս պիտի ապրէր, նոյնիսկ շատ համեստօրէն, հիմալ որ իր ընտանիքը անդադար կը բաղմանար, եթէ տակաւին ղաւակներ ունենար, ի՞նչ պիտի ընէր, ի՞նչ կերպով հարկաւոր եղածը պիտի գտնար, ամէն անգամ որ նոր ծնունդ մը նոր պէտքեր պիտի աւելցնէր : Գալով նաեւ աղոց, պէտք էր քանի այդ բերանները կը բացուէին ու հաց կ'ուռնէին, միջոցներ հնարել, հողէն սնունդ հանել, եթէ չէր ուզեր զէնքէնքով անհեռատեսութեան մը մէջ իյնալ : Կարելի չէր թռչունի զէնքէնքով ըստ զիպուածի ամել ու բոյնը բախտին թողուլ, ուրիշներու ընդդէմ, մասնաւանդ որ ժէռվէի ծնելէն ի վեր նեղութիւնը կը ծանրանար տանը մէջ, այնպէս որ Մարիան չէր գիտեր թէ ամսու ղիկուն ի՞նչպէս ծայրը ծայրին բերէ, հակառակ ծայրայեղ խնայողութիւններու : Հարկ կ'ըլլար ամենափոքր ծախքերը խնդրոյ նիւթ.

ընել, տղաքներուն հացին վրայ քսուելիք կարագը խնայել, գուստներնին մինչեւ բոլորովին մաշիլը հագցնել, ի լրումն նեղ թեան, ամէն տարի աւելի կը մեծնային ու աւելի կ'սպառէր Պարտաւորութեան երեք մանչերը ժանվիլի մէջ փոքրիկ դպրոց դնել, ինչ որ շատ սուղ չէր, Բայց յաջորդ տարին պէտք չ'ուրաւր զիրենք լիսէն զրկել և ուրկէ՞ պիտի գտնային դրամը, Մինչդիմանք էին ասոնք, ամէն ժամու յարածուն մտահոգութիւն որ քիչ մը կ'աւրէր հիանալի գարունը որուն բարի գալուստը ծաղկաւետէր ընդարձակ դաշտը:

Ամենէն գէշը այն էր որ Մարիէօ համոզուած էր թէ Պօլէնի դործատան մէջ իրրիւ գծագրիչ ունեցած պաշտօնին բանտարկուած էր յաւիտեան: Նոյնիսկ ենթադրելով որ օր մը ամսականը կրկնապատկէին, եօթը կամ ութը հազար ֆրանք տրեկանով չէր որ պիտի կրնար իրագործել բազմանդամ ընտանիք երազը, ազատօրէն ու խրոխտաբար աճող ընտանիքը ինչպէս աւտառ մը որ իր զօրութիւնը, առողջութիւնն ու գեղեցկութիւնը կ'առնէ հասարակաց բարի մօրմէն, հողէն, ուրկէ կը քաղէ հոսսառու հիւթը: Եւ ասոր համար, ժանվիլ դառնալէն ի վեր, չ'ընէր զինքը դէպ ի իրեն կը քաշէր ու յաճախակի պտոյտներու միջոց տարտամ մտածումներ կ'ունենար, որոնք անդադար կ'ընդլայնէին: Երկար վայրկեաններ կը կենար ցորենի դաշտի մը զինտ թաւ անտառի մը եզրը, ջախջախուտքի մը քով որուն ջուրն արեւուն կը փայլէին՝ եղիններու և քարերու մէջտեղ: Այն ատեն սակ տեսակ անորոշ ծրագիրներ մտքին մէջ ծնունդ կ'առնէին անսահման անըջանքներ, այնքան ընդարձակ, այնքան եզակի որ անոնց մասին մարդու բան չէր ըսած, և ո՛չ իսկ կնոջը: չուշտ իր վրայ պիտի խնդային, ինք վրդովմունքի ու դողդոջի մօտն այն վիճակը ունէր որուն մէջ կ'իյնան հնարիչները երբ իրեն վրայ կը զգան գիւտի մը հովը, տակաւին ամբողջական գաղտնի փարը չկազմուած: Ինչո՞ւ դիմում չ'պիտի ընէր հողին, այդ տենական ոնուցչին. ինչո՞ւ չ'մշակէր, չարգասաւորէր այդ ման հողերը, այդ անտառները, այդ քարուտ դաշտերը, որ կը շրջապատէին և որոնք ամուլ թողուած էին: Ինչո՞ւ քանի որ արդար էր որ ամէն մարդ իր հարստութիւնը բերէր:

ապրուստը ստեղծեր, ամէն մէկ նոր զաւկի հետ նոր դաշտ մը ալ չարգասաւորէր զայն ապրեցնելու համար, առանց բեռ ըլլալու ուրիշներուն, (կյս էր իր երազանքը, առանց աւելի որոշ բանի մը, և անոր իրականացումը կը թուէր գեղեցիկ երազներու մէջ) :

Պրօֆանները ամիսէ մը ի վեր գիւղն էին, երբ իրիկուն մը, Մարիան կատարելապէս ապաքինած, մինչեւ ինօզի կամուրջը եկաւ, իր առջեւէն քշելով ժէռվէի փոքրիկ կառքը և հոն սպասեց Մաթիէօյի, որ նոյն իրիկունը կանուխ պիտի վերադառնար: Եւ իրա՛ւ ալ ժամը վեցին եկաւ: Մարիան այդ գեղեցիկ իրիկունը, փափաքեցաւ շեղում մը ընել իրենց ճամբէն և Լըփայեէօրներու աղօրիքէն անցնիլ, գետին վարի կողմէն, թարմ հաւկիթներ գտնելու համար:

— Ծառ լաւ, ըսաւ Մաթիէօ, գիտես որ կը պաշտեմ իրենց վրպական հին աղօրիքը. թէեւ, եթէ իմա ըլլար կը փոցնէի և տեղը նոր մը կը յինէի աղուոր մեքենայով մը:

Հին շինութեան բակին մէջ, որ կէս մը պատատուկով ծածկուած էր, գտան երկու ամուսինները, շէկ մարդը, մեծ ու չոր ու կինը նոյնպէս չոր և շէկ, երկուքն ալ երիտասարդ և խոժոռ: Տղան՝ անթօնէն՝ հողին վրայ նստած, իր պզտիկ ձեռքերովը ծակ մը կը բանար:

— Հաւկիթ, ըսաւ Լըփայեէօրի կինը, անշուշտ ունենալու ենք, տիկին:

Սակայն չաճապարեց, ժէռվէի նայեցաւ որ կառքին մէջ կը քնանար:

— Ա՛հ, ձեր վերջի՛նն է, ի՛նչ խոշոր ու սիրուն է. ժամանակնիդ չէք կորսնցուներ:

Բայց էրիկը չկրցաւ ծաղրածու ժպիտ մը զսպել: Եւ գիւղացիի մտերմութեամբը դէպի քաղքենին որ գիտէ թէ նեղութեան մէջ է, ըսաւ.

— Ուրեմն, հինգ հատ եղաւ, պարոն, մեզի պէս խեղճերը չեն որ պիտի կրնան այդքան տղայ մեծցնել:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Մաթիէօ հանդարտութեամբ: Միթէ այս աղօրիքը չունի՞ք, միթէ արտեր չունի՞ք աշխատեցնելու համար: Գալիք բազուկները և որոնց աշխատանքը պիտի կրկնապատկէր ու եռապատկէր ձեր եկամուտը:

Այս պարզ խօսքերը մտրակի հարուածներ եղան որոնց տակ
Լըփայեէօր վեր ցատկեց։ Անգամ մըն ալ դուրս թափեց իր քէնն
ու ոխը։ Ա՛հ, ապահովաբար այս անպիտան ազօրիքը չէր որ
զինքը պիտի հարստացնէր, քանի որ ո՛չ իր մեծ հայրը, ո՛չ ալ
հայրը հարստացուցած էր։ Իսկ գալով իր արտերուն, շիտակն ը-
սելու համար կինը թղուոր օժիտ մը բերած էր, արտեր ուր բան
մը կարելի չէր բուսցնել, որոնք ի դո՛ւր քրտինքով կ'ողողէին ու
չէին կրնար նոյն իսկ աղբին ու հունտերուն ծախսերը հանել։

— Նախ, ըսաւ Մաթիէօ, հարկ է որ ձեր ազօրիքը նորոգէք,
հին մեքենան փոխէք, կամ լաւագոյն է՝ շոգեշարժ նոր մեքենայ
մը դնէք։

— Ազօրիքս նորոգել, շոգեշարժ մեքենայ մը դնել, բայց
խենդութիւն է այդ և ինչո՞ւ համար, քանի որ երկու ամիսէն աւելի
չեմ գործեր յորմէյետէ երկրին մէջ ցորեն չեն մշակեր։

— Յետոյ, շարունակեց Մաթիէօ, եթէ ձեր արտերը քիչ
կ'արտադրեն, պատճառը այն է որ գէշ կը մշակէք, հին ու դա-
տապարտուած սովորութեան համեմատ, առանց խնամքի, առանց
մեքենայի, և առանց աղբի։

— Դարձեալ մեքենաներ, դարձեալ այդ խաղերը որոնք
խեղճ աշխարհը կործանեցին։ Ա՛հ, ես գիտեմ ըրածս. կ'ուզէի որ
դուք փորձէիք լաւագոյն կերպով մշակելու երկիրը, անկէ՛ք քաղե-
լու համար ինչ որ չուզեր տալ։

Լըփայեէօր բոլորովին բարկացաւ, կոշտ ցասկոտութեամբ մը
յարձակեցաւ հողին դէմ՝ ահաստանելով դայն իբրեւ ծոյլ և յա-
մառ։ Ինք ճամբորդած էր, Ա. փրիկէ գացած էր, կարելի չէր ըսել
թէ տգէտ կենդանիի մը պէս իր ծակէն դուրս ելած չէր։ Բայց զօ-
րագունդէն վերադառնալէն ետքը՝ անմիջապէս զդուած էր տես-
նելով որ մշակութենէ խեր չի կայ և հասկցած էր որ չոր
զատ բան մը տալիք չունի։ Երկիրը կը սնանկանար Աստուծոյ
պէս, գիւղացիները ալ հաւատք չունէին վրան, այնքան ծերա-
ցած, պարպուած, ուժահատած էր այդ երկիրը։ Ու մինչեւ իսկ
արեւը կ'եղծանէր, յուլիսի մէջ ձիւն կուգար, դեկտեմբերի
փոթորիկ կ'ըլլար, եղանակներու տակնուվրայութիւն մը որ առա-
ջուց հունձքը կը փճացնէր։

— Ո՛հ, պարոն, կարելի չէ, ամէն բան վերջացած է։ Երկի-
րը, աշխատանքը ալ գոյութիւն չունին։ Չարաչար կը կողոպ-
տենք, գիւղացին որ յոգնութենէ ինքզինք կը մեռցնէ՝ քիչ ա-
տենէն խմելիք ջուր չպիտի գտնայ։ Ասոր համար ահա՛ կը նախ-
ընտրեմ ինքզինքս գետը նետել քան թէ կնոջս դաւակ մըն ալ
չինել, քանզի անօգուտ բան է դժբաղդներ բերել աշխարհ։
Անթանէն գոնէ ապրելու բան մը պիտի ունենայ մենէ ետքը եթէ
առանձին ըլլայ...։ Ու կը տեսնէ՞ք Անթանէնը, լաւ ուրեմն,
կ'երդնում որ զինքը գիւղացի չպիտի ընեմ հակառակ իր կամքին։
Եթէ ուսման փափաք ունենայ, եթէ Բարիդ երթալ ուզէ, է՛հ,
պիտի ըսեմ որ իրաւունք ունի և թէ կրկին Բարիդն է որ բախտը
փորձողին յոյս մը կուտայ...։ Կրնայ ունեցածը բոլոր ծախել, իր
հունձքը վտանգել, հո՛ն, Բարիդի սալարկներուն վրայ, Հո՛ն են
որ դրամները կը բուսնին և ես ցաւ մը միայն ունիմ, այն է
բախտս փորձած չըլլալս երբ տակաւին տեսնուի էր։

Մաթիէօ խնդալ սկսաւ։ Չարմանալի չէ՞ր որ ինք քաղքենի,
դպրոցաւար ու գիտութեան մարդ, կ'երազէր երկրին դառնալու,
որ ամեն աշխատութեանց և ամեն բերքերու հասարակաց մայրն
էր, երբ այս գիւղացին, այս գիւղացիի որդին կ'անիծէր, կը նա-
խատէր երկիրը և այլեւս ուրիշ փառասիրութիւն չունէր այլ միայն
տեսնել որ տղան ալ ուրանար դայն։ Երբէք խօսէց աւելի նշանա-
կալից ընդդէմադրութիւն մը չէր տեսած. աղէտալի դադթումն
էր զեղբորուն՝ պէպի քաղաքները, որ տարուէ տարի կ'աճէր, ու-
ժաթափ ընելով ու եղծանելով ապգը։

— Անիրաւ էք, ըսաւ Մաթիէօ դուարթ գէմքով մը, որպէս
պատաւ համանուհի մըն է ատիկա որ վրէժ կը լուծէ։ Ես եթէ ձեր
կնոջ ըլլայի ամէն ուզածս կ'առնէի իրմէ, խնամքը կրկնապատ-
նէն է ան և միշտ հարկւրապատիկ կը ծնանի, երբոր զինքը սի-
րան հաստատ գրկընդխառնումով մը։

Բայց Լըփայեէօր կը հակառակէր, իր երկու կռուիները կը
բարձրացնէր։

— Չէ՛, չէ՛, ալ զգուած եմ այդ բողէն։

— Մտիկ բրէք, շարունակեց Մաթիէօ, ինչ որ ինծի զմանք կը պատճառէ այն է թէ՛ մինչև հիմա չէ գտնուած լացի ու արխարտ մէկը որ օգուտ քաղէ այս անսահման ու ուսած կալուածքէն, այս Շանթալէն զոր ժամանակով հայր Սէփերաղէր արքայական ստացուածք մը դարձնել, Բէդարձակ զեր կան խոպան մնացած, անտառներ՝ որոնք կարելի է դիւմակել: Ինչ գեղեցիկ գործ, ինչ ստեղծագործութիւն մարմը համար:

Մէկէն Լըփայեէօր ապուշ մնաց. յետոյ իր ծաղրածութիւնը դնեցաւ:

— Բայց, պարոն, ներեցէք որ ըսեմ թէ խենթ էք դուք: Շանթալէն մշակել, այդ քարաստանը հերկել, այդ ճախճախտքին մէջ ընկղմիլ. է՛հ, միլիոններ կրնաք թաղել հոն առանց գէտ մը վարսակ հնձելու: Այս հողը անիծուած տեղ մըն է զոր հօրս հայրը այս եղածին պէս տեսած է և զոր թոռանս տղան այսպէս պիտի տեսնայ...: Հետաքրքիր չեմ՝ բայց պիտի փնտրեմ ճանչնալ այն ապուշը որ այս տեսակ խենթութիւն մը պիտի ձէր: Կարելի է ըսել որ այդ մարդը նշանաւոր ապուշ մը ուտէ:

— Աստուած իմ, ո՞վ գիտէ, եզրակացուց Մաթիէօ հանդուստութեամբ, բաւական է սիրել՝ հրաշքներ գործելու համար:

Լըփայեէօրի կինը, որ գացած տասներկու քի շափ քերած էր, էրկանը դիմացը կեցած՝ հիացումով մտիկ կ'ընէր քաղքենիի մը հետ տանկ ազուոր խօսիլը, Երկուքն ալ հերպով համաձայնած էին փրիչի միջոցաւ դրամ չհնձելու: Զրկութիւն ալ փառասիրութիւնն էր իրենց տղան պարոն մը քանի որ միայն պարոնները կրնային հարստանալ: Այսպէս, Մարիան հաւկիթները ժէռվէի կառքին բարձրէն մէկուն տեղաւորելէ ետքը կը պատրաստուէր մեկնելու, Լըփայեէօրի անձնահաճ սնապարութեամբ իր Սենթօնէնը հոյց տուաւ, որ վրայ ծակ մը բռնալէ ետքը՝ անոր մէջ կը թքէր:

— Ո՛հ, շատ խորամանկ է, տեւրցուց, արդէն այլէն գիտէ՛ք: Ժանչնայ և զինքը դպրոց պիտի ղեննք: Եթէ իր հօրը ելած է՝ վստահեցնեմ որ ապուշ մը չպիտի ըլլայ:

Տասն օր վերջը, կիրակի մը, երբ Մաթիէօ Մարիանի և տղոց հետ պտոյտ մը կ'ընէր, գերագոյն յայտնութիւնը ունեցաւ, լոյսի տեսիլը որ իրենց բոլորին կեանքը պիտի վճռէր: Կէսօրէն ետքը մեկնած էին, նոյնիսկ որոշած էին գուրսը ընել իրենց նախընթրիքը, դաշտերուն վրայ, բարձր խոտերուն մէջ: Եւ արահետներէ ու ծառաստաններէ անցնելէ, տափաստաններու մէջ թափառելէ ետքը, եկած էին անտառին եզրը, կաղնիի մը տակ տեղաւորուելու: Հոն էլ կը տեսնէին ընդարձակ տարածութիւնը, պղտիկ տաղաւարէն, որսի նախկին մամալարավայրը ուր կը բնակէին, մինչեւ ժանվրիի հեռակայ գիւղը: Իրենց աջ կողմը կը գտնուէր ճախճախուտ սահրահարթը, ուրկէ չոր ու աճուլ լայն զաւի վայրեր կ'իջնէին, որոնց ծործորումները կը կորսուէին իրենց ձախ կողմը: Մինչ, իրենց կոնակին ետեւ, անտառակները կը մխրճուէին, անտառակներ խոտնէկ բացաստաններով, խոտնոյններով զոր մանգաղը երբեք կորած չէր: Եւ մարդ մը չի կար անոնց բոլորտիքը, այլ միայն բնութիւնը իր վայրի վիճակին մէջ թողուած՝ հանդարտ մեծութեամբ մը, ապրիլի հիանալի օրուան լուսաշող արեւուն տակ: Իրիշուած բոլոր կենսատու հիւթը կարծես երկիրը կ'ուռնեցնէր կեանքի լիճով մը որ անծտնօթ կը միայր երկրին տակ և որուն հումկու ծառերուն՝ զեղուն առնկերուն և հողը ծածկող տառակներուն ու եղիճներուն մէջ թրթռալը կը զգացուէր: Անյաճ սիրոյ հոտ մը, հզօր և խիստ, կը բուրէր ամէն կողմ:

— Դաս մի՛ հեռանաք, գոչեց Մարիան տղոցը, այս կաղնիին տակ պիտի նստինք ու քիչ ետքը պիտի նստահաշնք:

Արդէն իսկ Պէլզ և Տընի կը վստիւտէին, տեսնին ձգած Ամպրուաղը, տեսնելու համար թէ ո՞վ ամենէն արագ կրնար վաճաղիկ ժողվէին: Բաց օդէն զինովցած էին, մինչեւ մազերնին խոտով ծածկուած՝ մացառներու մէջ թաղուած՝ պղտիկ պոյներու պէս: Յետոյ վերադարձան, փունջեր չինեցին, յետոյ կրկին գաւառի, դարձեալ վազվառնեցին, մեծ եղբայրները պղտիկ քուրիկը կոնակին տուած, խօլական գնացքով մը:

Բայց, երկար պտոյտի միջոցին, Մաթիէօ մտացիբ վիճակ մը ունէր: աչքերը բոլորտիքը ժուռ ածելով:

ներքեմն, երբ Մարիան իրեն խօսք կ'ուղղէր, չէր լսեր, նորջանքի մը մէջ ինկած՝ անձակ դաշտի մը, մացառապատ տառակի մը, ջրակունքի մը դիմաց: Եւ սակայն Մարիան կը զոր էրկանը սրտին մէջ անտարբերութիւն կամ տխրութիւն չի կ'ընէր, իրեն մօտենալուն պէս, իր բարի ու քաղցր ժպտովը ժպտէր: Մարիան ինքն էր որ յաճախ էրիկը կը շրկէր, նոյն առանձին, որ ման գայ դաշտերը իր օգտին համար. և եթէ զշակեց որ Մաթիէօյի հոգւոյն մէջ մեծ տագնապ մը կ'անցնէր ամենայն վստահութեամբ սպասեց որ ա'ն խօսի:

Այսուհանգերձ, որովհետեւ կրկին ինկած էր իր երազանքի մէջ, ակնարկը հեռուն, ուսումնասիրելով աչքին առջեւ պարզուած անսահման հողերը, Մարիան թեթեւ աղաղակ մը արձակեց.

— Ո՛հ, նայէ՛, նայէ՛:

Խոյնոր կաղնիին տա'յ Մարիան տեղաւորած էր ժէռովէն՝ կառքովը, խօլարձակ խոտերու մէջ որոնք անիւները կը ծածկէն եւ մինչ արծաթեայ թաս մը կը պատրաստէր նախաճաշին համար նշմարած էր որ մանկիկը գլուխը, վերցնելով՝ կը հետեւէր ձեռքին՝ որուն մէջ արծաթը՝ արեւէն զարնուած՝ կը շողշողէր Փորձը վերսկսաւ և տղան նորէն աչքով հետեւեցաւ լոյսին որ փայլը, առաջին անգամ ըլլալով, իր տեսութեան պղտոր փառքի մէջ կը փայլէր:

— Ա՛հ, չպիտի ըսես որ կը սխալիմ կամ ենթադրութիւններ կ'ընես: Հիմա պայծառ կը տեսնայ, ասոր վստահ եմ... Իմ ունոր սիրունիկս, իմ աննման գանձս:

Անոր վրայ նետուած էր համբուրելու համար, այս առաջին նայուածքին ուրախութենէն խենթեցած: Եւ յետոյ առաջին տին եւրախութիւնը ունեցաւ:

— Տե՛ս, տե՛ս, ըսաւ իր կարգին Մաթիէօ որ կնոջը ծռած էր, ինքն ալ տեղի տալով նոյն յափտակութեան, ահա մակ ալ երեսիդ կը խնդայ... այս պզտիկները այնպէս են, նեղնուն պէս խնդալ կը սկսին:

Մարիան ալ խոյնոր ծիծաղ մը արձակեց:

— Իրաւունք ունիս, կը խնդայ կոր, կը խնդայ կոր՝ զուարճալի է ու որչա'նի գոհ եմ:

Եւ մայր ու մայր բերկրութեամբ կը խնդային, միասին կը խնդային տղուն այս խնդումին դիմաց, հազիւ զգալի ու վախճանայ այդ ժպիտին համար, որ աղբիւրի մը մաքուր ջուրին վրայէն անցնող թեթեւ սարսուռին կը նմանէր:

Իրենց հրճուանքին մէջ՝ Մարիան կանչեց միւս չորսերը, որոնք իրենց շուրջը կը ցատկոտէին, նորածիլ տերեւներուն մէջ:

— Օ՛ն Ռօզ, օ՛ն Ամպրուազ, օ՛ն Պլէզ և Տընի... եկէ՛ք, նախաճաշելու ստենն է:

Ամէնքն ալ վաղեցիկն եկան և սեղանը դրուեցաւ կակուղ դալարիքի փսիաթի մը վրայ: Մաթիէօ փոքրիկ կառքին առջեւ կախուած սակառը վար առնելով, Մարիան անոր մէջէն հանեց կարագով հացի չերտերը և սկսաւ բաժնել: Մեծ լռութիւն մը տիրեց, չորան ալ անյազօրէն կը խածնէին ու կը լափէին առողջ ախորժակով մը որ տեսնողին հաճոյք կը պատճառէր: Բայց ճիչեր կը բարձրացան, պարոն Ժէռվէն էր որ անհամբերութեան նշաններ ցոյց կուտար, ամէնէն առաջ իրեն կերակուր չտրուելուն համար:

— Ա՛հ, այո՛, իրաւ է, քեզ մոռցայ, ըսաւ Մարիան զուարթօրէն, դուն ալ քսւ բաժինդ պիտի ունենաս... կտուցդ բա՛ց, սիրունիկս:

Պարզ ու հանդարտ շարժումով մը, լայնօրէն քակեց կոճակները, մետաքսի փափկութեամբ սպիտակ ծիծը հանեց որուն վարդազոյն ծայրը կաթով ուռեցած էր, կոկոնի մը պէս ուրկէ կենաց ծաղիկը պիտի ծնէր: Եւ ասիկա ըրաւ արեւուն տակ որ զինք կ'ողողէր, ընդարձակ դաշտին դիմաց որ զինք կը տեսնար առանց ամօթի և ո՛չ իսկ մերկութենէն մտատանջ, քանզի երկիրն ալ մերկ էր, տունկերն ու ծառերն ալ մերկ էին, կենսատու հիւթով թաթառու, Յետոյ նստաւ բարձր խոտերուն մէջ, հոն գրեթէ աներեւոյթ եղաւ, ապրիլի ծիւերու այդ փթթումին միջեւ, մինչ տղան իր մերկ ու լայնարաց կուրծքին վրայ, կուշտ ու կուռ կը խմէր գաղջ կաթը, ինչպէս այդ անթիւ դալարիքը երկրի կեանքը կը խմէին:

— Ի՛նչ անօթութիւն, գոչեց Մարիան, մի՛ խածներ այդպէս, պղտիկ ոկրամու:

Մաթիէօ ոտքի կեցած էր, տղուն առաջին ժպիտին յափշտակութեանը մէջ, այդ անյազ անօթութեան ի տես, ինչպէս նաեւ

այդ կաթին որ կը հոսէր ու հացի շերտերուն որոնք միւսները կը լափէին: Ստեղծութի երազանքը նորէն տիրեց վրան և բերնէն փախուց ապագայի այն գաղափարը զոր միտքը կը լլկէր և որու մասին ոչ ոքի չէր խօսած:

— Լաւ ուրեմն, ատենը չէ՞ որ դործի սկսիմ, որ թագաւորութիւն մը հիմնեմ, եթէ կ'ուզեմ որ այս տղաքը բաւական կերակուր ունենան մեծնալու համար: Ու պէտք է նաեւ մտածել անոնց վրայ որոնք վաղը պիտի գան, որոնք ճաշի սեղանը պիտի երկարեն տաշուէ տարի... կ'ուզե՞ս գիտնալ, կ'ուզե՞ս որ քեզի ըսեմ:

Մարիան աչքերը վերցուց, ուշադիր և մպտեղեալ:

— Այո՛, ըսէ գաղտնիքդ, եթէ ժամանակը հասաւ... ո՛հ, աղէկ գիտէի որ մեծ բանի մը վրայ յոյս դրած էիր, բայց բան մը չէի հարցնել քեզի ու կը սպասէի:

Մաթիէօ ուղղակի չպատասխանեց, յանկարծական յիշատակէ մը դայրացած:

— Դիտե՛ս որ այդ Լըփայեէօրը, հակառակ իր խորամանկ դէմքին, ծոյլ ու ապուշ մըն է: Միթէ աւելի սրբապիղծ տխմարութիւն մը կո՞յ քան երևակայել թէ երկիրը իր արգասաւորութիւնը կորսնցուցած է, թէ սնանկանալու վրայ է, ինք որ յաւիտենական մայրն ու յաւիտենակուն կեանքն է: Անիկա խորթ մայր մըն է զէջ զաւակներու, չարերու, յամառներու, սահմանափակ ուղեղներու համար, անոնց համար որ ո՛չ զինքը սիրել ո՛չ ալ մշակել զիտեն: Բայց թող խելացի մէկը ըլլայ, որ բոլորովին անոր նուիրուի, որ դիտնայ գիտութեան բոլոր նոր միջոցներով և փորձառութեան օգնութեամբ զայն մշակելու և այն ատեն պիտի տեսնուի որ անդադար պիտի արգասաւորուի և անհաշուելի հունձքով մը պիտի ծածկուի... Ա՛հ, այս տեղ կ'ըսեն թէ Շանթալէի այս կալուածքը երբեք չէ արտադրած՝ ու չպիտի արտադրէ փուշ ու տատասկէն զատ բան մը: Լաւ ուրեմն, պիտի գոյ այն մարդը որ անկէ պիտի հանէ ուրախութեան և առատութեան նոր հող մը:

Յետոյ, յանկարծ, դառնալով՝ բաղկատարած ցոյց տուաւ մէկիկ մէկիկ այն կէտերը որոնց կ'ակնարկէր:

— Հո՛ն, ետին, երկու հարիւր եզվար տարածութեամբ փոքրիկ ծառաստաններ կան, որոնք մինչեւ Մարէօյի և Լիւպօնի ա-

գարակները կ'երթան։ Ատոնք իրարմէ բաժնուած են հիանալի հող
ունեցող բացաստաններով և որոնք կարելի է դիւրաւ արածելի
դաշտերու վերածել, քանզի բազմաթիւ ջրի ակներ կան հոն...
Բայց այդ ակները այնքան յորդառատ են հոս, աջ կողմը, որ այս
ընդարձակ սարահարթը տեսակ մը ճախճախուտքի փոխած են,
ջրակոյտներով կտրտուած ուր եղէգ ու կնիւր միայն կ'աճին։ Եւ
երեւակայէ՝ որ յանդուգն ոգի մը, մշակող մը, աշխարհակալ մը
այս հողերը հերկէ, դիւրաւ շինուելիք ջրանցքներու միջոցաւ այդ
ջուրերէն փրկէ, ու ահա՛ այս անհուն դաշտին կը տիրանայ, զայն
մշակութեան կը յատկացնէ ու ցորենը կը մեծնայ արտաքոյ կարգի
զօրութեամբ մը։ Ամէնը այս չէ. տակաւին կը մնան ժանվիլէն
վիէօ-Պուր գացող դառի վայրերը, հրկու հարիւր եզվարի չափ
տեղ, որ դրեթէ անմշակ թողուած է չորութեան և հողին քարուտ
նիհարութեանը պատճառաւ։ Արդ, շատ պարզ միջոց մը կայ, այն
է վերը եղած այսօրուան միայուն ջուրերը առնել և զանոնք բե-
րել ու այս ահուկ զառի վայրերը ոռոգել, որոնք կամաց կամաց
աննշարդասարք գետիններ պիտի դառնան... Ամէն բան տե-
սայ, ամէն բան ուսումնասիրեցի, կարճ խոսքով հինգ հարիւր եզ-
վար հող կայ զոր խիզախ մարդ մը կրնայ ստացուածքներու ամէ-
նէն բեղմնաւորը դարձնել։ Յորենի ամբողջ թագաւորութիւն մըն
է, աշխատանքի չնորհիւ առաջ բերուելիք նոր աշխարհ մը, բա-
րերար ջուրերու օգնութեամբ և չնորհիւ մեր ամենուս հօր՝ արեւ-
ուն, որ գոյութեան յաւիտենական աղբիւրն է։

Մարիան էրկանը կը նայէր ու կը հիանար, մինչդեռ ան կը
սարսառ իր երազանքին ոգեկոչութեան յափշտակութեանը մէջ։
Բայց կինը վախցաւ այսպիսի յոյսի մը մեծութենէն և չկրցաւ զըս-
ով մտաւորութեան և խոհեմութեան ճիշդ։

— Չէ՛, չէ՛, չափազանց է, անկարելին կ'ուզես, Ինչպէ՞ս
կրնաս հաւատալ որ կրնանք երբեք ունենալ այս ամէնը, որ մեր
հարստութիւնը կարելի ըլլայ տարածել բոլոր երկրին վրայ։ Հապա
դրամագլուխը, հասաւ բազուկները այսպիսի աշխարհակալութեան
մը համար, ուրկէ՞ պիտի գտնենք։

Մաթիէօ վայրկեան մը լուռ մնաց, ցնցումէն խռովուած և

իրականութեան դարձած։ Յետոյ իր բանաւոր ու քաղցր գէտքովը սկսաւ խնդալ։

— Իրաւունք ունիս, կ'երազեմ, յիմարութիւններ կ'ըսեմ։ Իմ փառասիրութիւնս մինչեւ Շանթապէի թագաւորը ըլլալու չհասնիր տակաւին։ Այսուհանդերձ ինչ որ քեզի կ'ըսեմ ճշմարիտ է և ինչ միշտ ունի մեծ ծրագիրներ երազելը, ինքզինքին քաջութիւն ու հաւատք տալու համար...։ Առ այժմ որոշած եմ փորձել մշակութիւնը, ո՛հ, շատ համեստ սահմանի մը մէջ, մէկ քանի եզրափակ վրայ դոր անշուշտ Սէկէն աժան գնով ինձ կուտայ մեր նստած փոքրիկ տաղաւարին հետ միասին։ Դիտեմ որ իր ստացուածքը որ բանի մը չծառայեր, բեռ մըն է իրեն համար։ Ու յետոյ կը տեսնենք թէ հողը կ'ուզէ՞ մեզ սիրել ու մեզի դալ, ինչպէս մենք իրեն կ'երթանք... տո՛ւր, սիրելի կինս, կեանք տո՛ւր այս պղտոր որկրամոլին և դուք, սիրելի զաւակներս, խմեցէ՛ք ու կերէ՛ք ու զօրութեամբ աճեցէ՛ք, երկիրը անոնցն է որոնք առողջութիւն ու բազմութիւն կը ներկայացնեն։

Պէէզ և Տընի իրեն պատասխանեցին հացի նոր շերտեր առնելով, մինչ Ռօզ գինեխառն ջուրի թասը կը պարպէր զոր Ամպրուազ իրեն տուած էր։ Բայց նամանաւանդ Մարիանն էր փթթած արգասաւորութեան հանդէսը, ուժի ու աշխարհակալութեան աղբիւրը, իր մերկ ծիծովը զոր Ժէռվէ բոլոր սրտանց կը ծծէր։ Այնքան ուժով կը քաշէր որ իր չրթունքներուն ձայնը կը լսուէր, ինչպէս ակունքի մը թեթեւ շնկոցը իր բխման տեղը, կաթի նոսր վտակ մը որ հետզհետէ պիտի մեծնար ու գետ մը ըլլար։ Մայրը մտիկ կ'ընէր իր շուրջը այդ ակունքին ամէն կողմէ բխելն ու տարածուիլը։ Ինք չէր միայն անուցանողը, ապրիլի կենսատու հիւթը երկիրը կ'ուռեցնէր, անտառակները սարսուռով մը կը շարժէր ու վեր կը վերցնէր բարձր խոտերը որոնց մէջ Մարիան շնկոյտէր։ Ու իր տակը, շարունակական տղաբերքի մէջ եղող հողին ծոցէն, Մարիան լաւ կը զգար այն ծփանքը որ իրեն կը հասնէր, զինքն կը շնոր որ իրեն կաթ կուտար, իրմէ բխած կաթին տեղը լեցնէր։ Լու հոմար։ Ու այդ կաթի ծփանքն էր որ աշխարհի վրայ կը վազէր, յաւիտենական կեանքի ծփանքը էակներու յաւիտենական հունձքին համար։ Ու Գարնան զուարթ օրուան մէջ, չողչողուն

երգալից ու բուրումնաւէտ դաշտը անով թրջուած՝ յաղթականօրէն կեցած էր այս մօր գեղեցկութեան առջեւ, որ արեւուն տակ ու անսահման հորիզոնին դիմաց, իր մերկ ծիծերովը զաւակը կը անուցանէր :

Բ.

Հետեւեալ օրը իր գրասենեակին մէջ առտուան ծանր աշխատութենէ մը ետքը, Մաթիէօ, որուն ընթացիկ գործերը խիստ կարգին էին, ուղեց տիկին Պուրտիէօյի բնակարանը երթալ տեսնելու համար թէ ի՞նչ եղած էր Նօսինը : Գիտէր որ արդէն տասնըփնգ օրէ ի վեր տղարեւրքը կատարուած էր և կը փափաքէր անձամբ տեսնել թէ ի՞նչպէս էին մայրն ու մանկիկը, մինչեւ ծայրը ի գլուխ հանած ըլլալու համար այն պաշտօնը զոր Պօլէն իրեն յանձնած էր : Թէեւ այս վերջինը բնաւ բերանը բացած չէր անոնց մասին ու ինքն ալ առանց ըսելու թէ ո՛ւր կերթար, միայն իմացուց Պօլէնի որ կէսօրէն ետքը բացակայ պիտի ըլլար : Բայց գիտէր որ գործարանատէրը զազտուկ թեթեւացում մը պիտի զգար երբոր իմանար որ այդ գործը վերջացած է, տղան աներեւոյթ եղած է ու մայրը ուրիշ հոմանիի մը գիրկերուն մէջն է :

Միամէկանիլ փողոցը, դահեկին տունը, պարտաւորութեամբ մինչեւ Նօսինի սենեակը ելլելու, քանզի տակաւին պառկած էր, թէեւ գրեթէ ապաքինած և յտուջիկայ հինգչարթի պիտի մեկնէր տիկին Պուրտիէօյի բնակարանէն : Ու զարմացաւ անկողնին քով տեսնելով իր օրօրոցին մէջ պառկած նորածինը որ կը կարծէր թէ արդէն աներեւութացուցած էին :

— Կերջապէ՛ս դո՛ւք էք, գոչեց Նօոին ուրախութեամբ, ես ալ ձեզի պիտի գրէի գոնէ չմեկնած անգամ մը տեսնելու համար, փոքրիկ քոյրս նամակը բերելու վրայ էր։

Արդարեւ Սէսիլ հո՛ն էր իր կրտսեր քրոջ՝ Իոմայի հետ։ Տիկին Մուանօ չկրնալով տունը թողուլ, զանոնք շրկեր էր լուր առնելու համար, յանձնարարելով իրենց որ քոյրերնուն երեք հաս նառինջ տանին։ Այդ նառինջները զրուած էին անկողնին քով գտնուած փոքրիկ սեղանին վրայ։ Երկու մանկուհիները ոտքով եկած էին, գոհ ըլլալով այդ երկար ճամբէն ու խանութները ղիտելով հետաքրքրութեամբ։ Այժմ այդ զեղեցիկ տունը, ուր իրենց մօտ քոյրը պառկած էր, շիրենք կը հիացնէր. առանց հաշուելու նաեւ նորածինը որ հո՛ն էր, այդ կենդանի պուպրիկը իր մօտը լինէ՛ վարագոյրին տակ և որ շիրենք բուռն կերպով կը շահագրգռէր՝

— Ուրեմն, ամէն բան աղէկ անցա՛ւ վերջացա՛ւ, հարցոց Մաթիէօ։

— Ի՛նչ, այո՛, կատարելապէս։ Հինգ օրէ ի վեր անկողնէս քիչ մը կ'ելլամ և մօտերս պիտի երթամ... Թէեւ ուզելովս չէ՛ գիտէք, քանզի աղուոր չփացուցին զիս այստեղ ու ահա՛ գեղեցիկ օրերս կը վերջանան... փողոցին մէջ չէ որ պիտի գտնանք այսքան լաւ անկողին մը ու այսքան աղէկ անունդ, այնպէս չէ՛, Վիքթուար։

Յայնժամ Մաթիէօ ճանչցաւ Վիքթուարը, պզտիկ աղախինը, որ իր անկողնին քով նստած՝ ճերմակեղէններ կը կարկտէր, Նօոինէն ութը օր առաջ բերած էր զաւակը և արգէն ոտքի վրայ էր ու տունէն պիտի մեկնէր հետեւեալ օրը։ Առ այժմ կ'աշխատէր մօզինի հաշուոյն, այն հարուստ ազնկան որուն հայրը զինք բռնաւորարար էր և որ դեռ նախորդ օր տղարիւրքը ըրած ըլլալով տակաւին քովի սենեակը կը գտնուէր առանձին։ Երեք անկողնով սենեակին մէջ, թէեւ նուազ գեղեցիկ՝ բայց արեւով լուսողով՝ Նօոին և Վիքթուար ընկերակից չունէին յորմէյետէ Ա. Ի իր երկիրը վերադարձած էր շողենաւով։

Փոքրիկ աղախինը կարելի չադրեցնելով՝ գլուխը վեր առաւ՝

— Անշուշտ ա՛լ ասկէ ետքը չպիտի կրնանք անկողինը պառկած մնալ ու ելլելէ առաջ, առտուն, տաքուկ կաթերնիս խմել։

Բայց և այնպէս շատ զուարճալի չէ միշտ այդ զիմացի խոշոր ու
գորշ պատը զիտել: Չհնք կրնար կեանքերնիւ անցնել առանց բան
մը ընելու:

Նոռին կը ինդար, գլուխը կ'օրօրէր, գեղեցիկ աղջկան մը
պէս որ նոյն կարծիքը չունի: Յետոյ, որովհետեւ իր երկու փոք-
րիկ քոյրերը զինքը կը նեղէին ուզեց զանոնք ճամբու դնել:

— Ուրեմն այսպէս, պզտիկներ, կ'ըսէք որ հայրիկը տակա-
ւին այնքան բարկացած է ինծի դէմ որ պէտք չէ տուն վերա-
դառնամ:

— Ո՛հ, բացատրեց Սէսիլ, այնչափ բարկութեան մէջ չէ,
միայն թէ միշտ կը պոռայ որ այս եղածը զինքը պիտի սնպատ-
ուէ, թէ բոլոր ինչպիսի մէջ զինքը մատով պիտի ցոցենն: Պէտք է
ըսել որ Էօֆրազին ալ զինքը կը գրգռէ, մտնաւանդ այն օրէն ի
վեր ուր պիտի ամուսնանայ:

— Ինչպէ՞ս, Էօֆրազի կ'ամուսնանայ, հապա չըսիք նէ:

Եւ Նոռին շատ նեղացած դէմք մը առաւ, մանաւանդ երբ
իր երկու քոյրերն ալ միաբերան խօսելով, պատկեցին թէ Էօֆրա-
զիի ապագայ ամուսինը Օկիւսթ Պէնարն էր, երիտասարդ զուար-
թաղէմ ողմնադիրը որ իրենց ընկալարանին վերի յարկը կը նստէր:
Թէեւ Էօֆրազի գեղեցիկ չէր ու տասնըութը տարեկան հասակին
մարտի մը պէս նիւար էր, բայց երիտասարդը խելք տուած էր
անոր, անշուշտ զայն առողջ ու աշխատասէր գտնելով:

— Իրարու խեղ թո՛ղ տեսնան, բայց վեց ամիս չանցած էրի-
կը զինք պիտի ծեծէ, որովհետեւ շատ չար է... մայրիկին ըսէք
որ ամենուր ալ խեղն անիծեմ և թէ ոչ մէկերնուդ պէտք ունիմ:
Տակաւին փողոցը չեմ, գործ պիտի փնտռեմ ու անշուշտ մէկը
պիտի գտնամ ինծի օգնելու համար... կը լսէ՞ք, ա՛լ մի գաք,
ա՛լ մի ձանձրացնէք զիս:

Իռմա, որ ութը տարեկան փափուկ աղջիկ մըն էր, սկսաւ
լալ:

— Ինչո՞ւ ատանկ պարապ խօսքեր կ'ընես մեզի, մենք քեզ
վիշտ պատճառելու համար չեկանք: Ես կ'ուզէի քեզ հարցնել թէ
այս պզտիկը իրաւցնէ քու կի՞նդ է և կրնա՞նք մեկնելէ առաջ համա-
բուրելու:

Մէկէն Նօոին զղջած իր բուռն խօսքերուն համար: Մանկունիներուն զգուիչ խօսքեր ըրաւ, քաղցրութեամբ համարեց, կրկնելով որ պէտք էր երթային, բայց կրնային նորէն զալ եթէ ատկէ հաճոյք կը զգային:

— Ըսէ՛ք մայրիկին որ շնորհակալ եմ զրկած նառնջներուն համար: Իսկ զալով պղտիկին: Կուղեմ որ նայիք իրեն, բայց մի՛ զպիք, քանզի եթէ արթննայ, ձայնը այնպէս մը կը ձգէ որ ա՛լ իրար չենք կրնար լսել:

Այն ատեն, մինչ երկու մանկունիները, պղտիկ կիներու բուռն հետաքրքրութեամբը վառուած՝ ծուկան նորածինը զիտելու համար, Մաթիէօ, ինքն ալ նայեցաւ: Տեսաւ որ առողջ երախայ մըն էր, հաստատուն կերպարանքով, քառակուսի դէմքով և զօրաւոր գիմագիծներով: Եւ իրեն թուեցաւ որ տարօրինակ կերպով Պօլէնի կը նմանէր:

Այս միջոցին, տիկին Պուրտիէօ ներս մտաւ, կնոջ մը ընկերակցութեամբ և Մաթիէօ ճանչցաւ որ Սօֆի Բուլթօն էր, այն միջնորդունին զոր յիշեց թէ Սէկէններու տունը տեսած էր այն օրն ուր եկեր էր ստնտու մը առաջարկելու: Անշուշտ կիներն ալ ճանչցաւ այդ պարոնը որուն յղի կինը ինքն իսկ տղուն կաթ կուտար և առեւտուրին արգելք ըլլալ կը թուէր: Բայց Լա Բուլթօ այնպէս մը ձեւացուց թէ առաջին անգամ կը տեսնէր Մաթիէօն, որովհետեւ իր պաշտօնին բերմամբ շատ խորհրդապահ էր, ատկէ զատ շատ հետաքրքիր չէր: Երկու մանկունիները անմիջապէս մեկնեցան:

— Լաւ ուրեմն, աղջիկս, հարցուց տիկին Պուրտիէօ Նօոինին, կրկին խորհեցա՞ր և ի՞նչ որոշում տուիր այս հէգ պղտիկին համար որ այնքան սիրուն կերպով կը քնանայ...: Ահաւասիկ այն անձը որու մասին խօսեցայ: Նօումանտիէն կուգայ տասնըհինգ օրը անգամ մը, ստնտուներ կը բերէ Բարիզ և ամէն անգամ հոսկէ նստածիններ կը տանի հո՛ն տեղաւորելու համար...: Բանի որ յամառօրէն չեա ուղեր դուն կաթ տալ, կրնայիր չլքանել զաւակդ: Ղայն իրեն յանձնել մինչեւ որ քովդ պահելու միջոցներ ունենայիր...: Եւ կամ, վերջապէս, եթէ բացարձակապէս լքանել որոշած ես, տիկին Բուլթօ յանձնառու կ'ըլլայ զայն անմիջապէս տանիլ ընկեցիկ մանուկներու ապաստանարանը:

Մեծ խոռովք մը տիրեց Նօռինի վրայ, գլուխը բարձին վրայ
ինկաւ, դէմքը մաւյլամած և ձայնը դողդոջուն:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, մրմնջեց, նորէն զիս պիտի
չարչարէք:

Եւ երկու ձեռքերը աչքերուն վրայ գրաւ, իբր թէ չտեսնե-
լու համար:

Իմ կարգախօսս է այս, պարոն, բացատրեց դահեկը Մա-
թիէօյի, ձայնը ցածցնելով և թողլով դեռատի մայրը իր մտածում-
ներուն մէջ, Մեզի յանձնարարուած է որ ամէն բան ընենք որպէս
զի դաւակ բերողները, մանաւանդ երբ անոնք այս աղջկան՝ կա-
թօթեանը մէջ են, իրենք սնուցանեն իրենց զաւակները: Գիտէք
անշուշտ որ ասիկա յաճախ պատճառ մըն է որ ո՛չ միայն զաւակը
աղատի, այլ նոյն իսկ մայրը փրկուի այն տխուր ապագայէն որ
իրեն կը սպառնայ: Ուստի, ի զուր մայրը կ'ուզէ տղան լքանել,
զայն իր քով կը թողունք կարելի եղածին չափ երկար ժամանակ,
Պրայքրօնով կը կերակրենք, սպասելով որ մայրութեան զգացումը
արթննայ իր մօր մէջ ի տես այս հէ՛գ փոքրիկ էակին: Տասնին
վրայ ինը անգամ, մէյ մը որ անոր կաթ տալ սկսի, ա՛յլ կը յաղ-
թահարուի ու կ'որոշէ քովը պահել... անա՛ ասոր համար է որ
նորածինը տակաւին հոս կը գտնէք:

Մաթիէօ՝ խիստ յուզուած՝ մօտեցաւ Նօռինին՝ որ միշտ կոր-
սուած կը մնար իր մաղերուն մէջ, ձեռքովը դէմքը ծածկած:

— Ինձ նայեցէ՛ք, դուք չար չէք, ընդհակառակը բարի աղ-
ջիկ մըն էք: Ի՞նչու չէք ուզեր սնուցանել ու ձեր քովը պահել
այս պղտիկ սիրունիկը:

Այն ատեն Նօռին իր հրավառ ու անարցունք դէմքը բացաւ:

— Միթէ հայրը անգամ մը եկա՞ւ գոնէ զիս տեսնելու: Զէ՛,
չեմ կրնար սիրել մարդու մը զաւակը որ այդքան աղտոտ կերպով
կը վարուի հետս: Նոյնիսկ այդ տղուն ներկայութիւնը, հոս, օրօ-
րօցին մէջ՝ զիս կը բարկացնէ:

— Բայց հէ՛գ անմեղը ո եւ է յանցանք չունի: Այս կերպով
դուք ինքզինքնիդ կը պատժէք, քանզի հիմակ անա՛ առանձին էք
և գուցէ այս մանկիկը ձեզի համար մեծ մխիթարանք մը պիտի
ըլլայ:

— Չէ՛, չէ՛, կ'ըսեմ ձեզի, չեմ ուզեր, զօրութիւն չեմ զգար՝
այսպէս, այս տարիքիս մէջ զաւակ մը ունենալու, երբ անոր հայրը
հոս չէ օգնելու համար: Ի դուր ինքնիրենս մտածեցի այն աստիճան
քաջ ու ապուշ չեմ որ տղուն հոգը առանձին վրաս առնեմ... չէ՛,
չէ՛, չէ՛:

Մաթիէօ լռեց, հասկնալով որ Նօոինի համար իր աղատու-
թենէն թանկագինն լինէր իր կար: Դարձումով մը իր տխրութիւնը
յայտնեց, առանց աղջկան դէմ սրտմտութիւն կամ բարկութիւն
զգալու, չքմեղացնելով զայն այդպէս ըլլալուն. այսինքն՝ գեղե-
ցիկ աղջիկ մը՝ փողոցի հաճոյքներէն զինովցած:

— Լա՛ւ, հասկցանք, քեզ չենք բռնադատեր տղան սնուցա-
նելու, ըսաւ տիկին Պուրտիէօ, վերջին փորձ մըն ալ ընելով, բայց
աղուոր բան չէ բնաւ զայն լքանելը: Ինչո՞ւ տղան տիկինին չեմ
յանձնէր, որպէս զի օր մը կրկին քովդ առնես երբոր գործ
գտնաս: Այդ բանը սուղի չպիտի նստի քեզի, հայրը անշուշտ
վճարէ ծախքերը:

Այս անգամ Նօոին նեղուեցաւ:

— Ինք վճարէ՛ ծախքերը... դուք զինքը բնաւ չէք ճանչ-
նար, մէկ փարա չի տար... ո՛չ թէ՛ դրամ չունենալուն համար,
որովհետեւ միլիոնատէր է, ալ քանզի միակ փափաք մը ունի այդ
մարդը, այն է որ պղտիկը աներեւոյթ ըլլայ, զայն ու է ծախք մը
նետեն, և եթէ համարձակէր՝ ինձ պիտի ըսէր որ զայն մեռցնեմ...
պարոնին հարցուցէ՛ք թէ սո՞ւտ կը խօսիմ: Տեսէ՛ք լոռութիւն կը
պահէ... Ու ե՛ս պիտի վճարեմ ծախքերը, երբ սու մը չունիմ,
երբ երբ գուցէ վաղը փողոցը պիտի մնամ, առանց գործի, առանց
հացի. չէ՛, չէ՛, հազար անգամ չէ՛, չեմ կրնար:

Եւ ճշմարիտ ջղագրգռութեան և յուսահատութեան տաղանա-
պի մը մէջ իննալով՝ հեծկտաց:

— Կը պաղատիմ ձեզի, հանգիստ թողէ՛ք զիս... տասնը հինգ
օր է զիս կը չարչարէք այս տղուն համար, զտոյն քովս կը ձգէք
կարծելով որ ի վերջոյ կաթ պիտի տամ իրեն. քովս կը բերէք,
ծունկերուս վրայ կը դնէք, որպէսզի երեսը նայիմ և համբուրեմ:
Միշտ կը ջանաք որ իրմով ղբաղիմ, զինքը կը լացնէք այն յոյսով
որ պիտի մեղքնամ և ծիծ պիտի տամ...: Ո՛հ, Աստուած իմ:

չէ՞ք հասկնար որ եթէ գլուխս անդին կը դարձնեմ, եթէ չեմ ուզեր զինքը ո'չ համբուրել ո'չ ալ տեսնել, պատճառը այն է որ կը վախճամ ծուղակը ինչալէ, զինքը սիրելէ, ինչ որ մեծ դժբախտութիւն մը պիտի ըլլայ թէ՛ իրեն և թէ ինծի համար: Առանձին աւելի երջանիկ կ'ըլլայ... կը լսէ՞ք, կը պաղատիմ, անմիջապէս տարէ՛ք զինքը, ա'լ մի չարչարէք զիս:

Նորէն ինկած էր անկողնին վրայ ու խոշոր արցունքներ թափելով կուլար, երեսը բարձին մէջ խօթած, հերարձակ՝ ու իր չփութութեանը մէջ գեղեցիկ մերկ ուսը ցոյց տալով:

Լուռ ու անշարժ՝ Լա Բութօ ոտքի կեցած էր, անկողնին քով սպասելով, իր առուեղէն մութ գոյն շրջագցեստովը, դեղին ժապաւէնով զարդարուն սեւ գդակովը, կիրակի օրուան լաթերը հագած գեղջկուհիի կերպարանքը կը պահէր: Ու իր երկայն, ընչաքաղց ու խորամանկ նեղ դէմքը կը ջանար արգահատեալ բարեմտութիւն մը արտայայտել: Թէեւ զգաց որ գործը ձեռքէն կ'երթար, բայց ուղեց իր սովորական խաբեբայութիւնը կրկնել:

— Գիտէ՞ք, տիկին, որ ձեր մանկիկը իր տանը պէս պիտի ըլլայ Ռուսմօնի մէջ: Գաւառին մէջ հոնկէ լաւագոյն օդ չի կայ, յայեւոյէն չատ մարդիկ հոն եկած են բժշկուելու համար: Եւ եթէ դիտնալիք որ այս պզտիկները ինչպէ՞ս կը խնամուին ու կը փայփայուին, Բոլոր երկիրը պզտիկ Բարիզցիներ նայելով կը զբաղի...: Բաց աստի սուղ ալ չէ, բարեկամուհի մը ունիմ որ արդէն երեք ծծկեր երախայ կը պահէ և որովհետեւ զանոնք բնականաբար պիպրօնով կը մեծցնէ, իրեն համար նեղութիւն մը չէ եթէ չորրորդ մըն ալ ունենայ, ձերինը գրեթէ ձրի պիտի նայի... ձեզ տեսնեմ, չէ՞ք համոզուիր, չէ՞ք փորձուիր կոր:

Բայց երբ տեսաւ որ միայն Նօռինի արցունքները իրեն կը պատասխանեն, կորսնցնելիք ժամանակ չունեցող գործունեայ կնոջ մը յանկարծական շարժումը ըրաւ: Իր ամէն տասնըհինգօրեայ ուղեորութիւններուն ատեն, Լա Բութօ հետը բերած ստնտուները դահեկի գործակալութեանց գրասենեակները տեղաւորելէ ետք, կը փութար մէկ քանի ժամուան մէջ դահեկներուն այցելելու և գիւղ տանելիք երախաները ժողովելու, որպէս զի կարող ըլլայ նոյն իրիկունն իսկ երկաթուղիով վերադառնալու, երկու երեք կիներու

ընկերակցութեամբ, որոնք իրեն կ'օգնէին երախաները փոխադրելու: Այս անգամ մանաւանդ աւելի կ'աճապարէր, քան զի տիկին Պուրտիէօ, որ զինք ամէն բանի կը դործածէր, իրմէ խնդրած էր որ Նոռինի երախան անմիջապէս ընկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանը յանձնէ, եթէ Ռուժմօն չպիտի տանի:

— Ուրեմն, ըսաւ դէպի դահեկը դառնալով, միւս կնոջ երախան միայն կը տանիմ: Լաւագոյն կ'ըլլայ որ անմիջապէս տեսնեմ զինքը հետը վերջնականապէս համաձայնելու համար...: Յետոյ, կը վերադառնամ առ պղտիկը առնելու և ապաստանարան յանձնելու համար... վաղեմ երթամ, քան զի ժամը Յի կառախումբին հասնելու եմ:

Երբ դուրս ելաւ սենեակէն, քովի խուցը երթալու համար, ուր Ռոզին պառկած էր, սրահին ծանր լռութեան մէջ միայն Նոռինի հեծկլտուքը կը լսուէր, որ շարունակ կուլար արցունք թափելով: Մաթիէօ նստած էր օրօրոցին քով, անհուն գթասրտութեամբ դիտելով հէգ էակը որ կը շարունակէր հանդարտիկ քնանալ: Եւ Վիքթուար, փոքրիկ աղախինը, որ բոլոր այս տեսարանին ատեն լուռ մնացած էր, իր կարկտուքին մէջ թաղուած, սկսաւ խօսիլ այս խոր լռութեան մէջ, յամբ, անվերջանալի կերպով մը, առանց նոյն իսկ իր աչքը հեռացնելու ասեղին վրայէն:

— Կատարելապէս իրաւունք ունիս տղադ այս աղտոտ կնոջ չվստահելու: Ինչպէս որ ալ նային, հո'ն, ապաստանարանին մէջ, միշտ աւելի լաւ պիտի խնամուի քան թէ այդ կնոջ ձեռքը: Գոնէ ապրելու բախտը կ'ունենայ: Ասոր համար ես ալ յամառեցայ, քեզի պէս, որպէս զի իմա ալ հոն տանին անմիջապէս: Գիտէ՞ք, ես այդ կողմերէն եմ, այո՛, Պէռվիլցի եմ, Ռուժմօնէն վեց քիլօմէթր հեռու, և կը ճանչնամ Լա Բուլթօն, մեր մէջ շատ կը խօսուի մը վրան: Շիտակը լկտի արարած մըն է: Այդ կինը նախ զաւակ մը բերած է փոսի մը մէջ, պարզապէս ստնտու ըլլալու համար, յետոյ տեսնելով որ իր կաթը ծախելով բաւական չկրնար կոր գողնալ, սկսաւ ուրիշներուն կաթը ծախել: Խայտառակ գործ մը որուն համար ո'չ սիրտ և ո'չ հոգի ունենալու է մարդ: Ասոր վրայ աւելցուցէ՛ք նաեւ որ բախտ ունեցաւ կարգուելու կոշտ ու խոշոր մարդու մը հետ, զոր հիմա քիթէն բռնած կը խաղցնէ և իրեն կը

ծառայեցնէ: Էրիկն ալ ստնտուններ կը բերէ ու մանուկներ կը փոխադրէ երբ դործը շատ ըլլայ: Երկուքը առանձին իրենց խղճին վրայ շատ աւելի ոճիրներ բռնին քան բոլոր սյն մարդասպանները զորս մահուան կը դատապարտեն...: Պէշվիլի գիւղապետը, որ գործէ քաշուած բարի քաղքենի մըն է, կ'ըսէր թէ՝ Ռուսթօն գաւառին նախատինքն է: Գիտեմ որ Պէշվիլի և Ռուսթօնի միջեւ միշտ հակառակութիւն եղած է: Բայց ասիկա արգելք մը չէ որ Ռուսթօնցիները իրենց այդ կեղտոտ արուեստը ի գործ չդնեն Բարիլցի մանուկներուն մօտին: Կամաց կամաց գեղին բոլոր բնակիչները այդ գործին խառնուեցան, ամբողջ գիւղը ուրիշ արհեստ չունի. և տեսնելու է թէ ինչպէ՞ս կազմակերպած են ամէն բան որպէս զի կարելի եղածին չափ շատ երախայ թաղեն: Ձեզ կը վըստանեցնեմ որ ապրանքը երկար ատեն ձեռունին չի մնար... որչափ շատ մեռնի, այնքան շատ կը շահին...: Ուստի ահա՝ ասոր համար Լա Բուրթօ ամէն շաբաթ կ'ուզէ քրցածին չափ տղայ տանիլ հետը:

Ու վերջթուար այդ ահուկի բաները կ'ըսէր պարզ աղջկան իր շվորած գէմքովը, աղջիկ մը որ տակաւին Բարիլ աստիսոս չէր ըրած և որ մինչեւ ծայրը կը պատմէր բոլոր գիտցածը:

— Եւ, շարունակեց, կ'երեւայ որ առաջ աւելի գէշ է եղեր: Հայրս կը պատմէր թէ՝ իր Ժամանակի միջնորդունիները, ամէն մէկը չորս հինգ երախայ միանգամայն կը բերեն սղեր: Ճշմարիտ ծրարներ որոնք չուանով կը կապեն և թեւերնուն տակ առած կը տանին եղեր: Կայարաններու մէջ զանոնք սպասման սրահի նման րաններուն վրայ կը շարեն. նոյնիսկ որ մը Ռուսթօնցի միջնորդունի մը հատ մը կը մոռնայ կայարանի մը մէջ ու ասիկա բաւական խնդիր կ'ըլլայ, քան զի աղան մեռած կը գտնան: Յետոյ, պէտք էր տեսնել կառախումբներուն մէջ այդ խեղճ արարածներուն խճողումը որոնք անօթութենէ կը ճուան: Ձմեռը փութին մանաւանդ խղճալի բան 'ըն էր տեսնել այդ պղտիկները որոնք ցուրտէն կապուեցած՝ կը դողային, հազիւ ծածկուած պատառատուն քուրջներու մէջ: Յաճախ չղիմանալով ճամբան կը մեռնէին ու փոքրիկ գիւղը մօտակայ կայարանը կ'իջեցնէին ու ամենէն մերձակայ գերեզմանոցը կը թաղէին: Կրնաք ըմբռնել թէ ճամբան չմեռնող-

ները ինչ վիճակի մէջ կը հասնէին դեղ, Մեր մէջ խողերը աւելի աղէկ կը խնամուէին, քանզի ասպնուլարար այդ կերպով չեն փոխադրուիր: Հայրս կ'ըսէր թէ այս տեսարանը քարերն անգամ կը լացնէր...: Բայց, հիմա, աւելի հսկողութիւն կ'ըլլայ և միջնորդութիւնները մէկ երախայէ աւելի չեն կրնար փոխադրել: Անշուշտ կը փախցնեն երբեմն ու երկու հատ կը տանին հետերնին, ու յետոյ, կարգադրութիւններ ըրած են, կիներ կան որոնք կ'օգնեն իրենց. այսպէս՝ օգուտ կը քաղեն գիւղ վերադարձող կիներէն: Լա Բուլթօ հարիւր տեսակ հնարք ունի օրէնքէն խուսափելու. համար, Նամանաւանդ որ բոլոր Ռուսթօնցիք աչք կը գոցեն, քան զի իրենք ալ չան ունին որ այդ առուտուրը քալէ ու միակ երկիւղ որ ունին այն է որ չըլլայ թէ ոստիկանութիւնը իր քիթը խօթէ իրենց գեղի գործերուն մէջ...: Ա՛հ, ի զուր կառավարութիւնը քընդիններ կը զրկէ ամէն ամիս, տետրակներ կը պահտնջէ, դիւղապետներու ստորագրութիւնը. գիւղին կնիքը կ'ուղէ, եւլն., ատոնք բնաւ կտրեւորութիւն չունին: Ատիկա չարգիւր որ կիները իրենց արհեստը հանգարտութեամբ չչարունակեն ու անդի շախարհ չը զրկեն կրցածնուն չափ երախաներ: Ռուսթօն աղագականութիւնը ունինք որ օր մը կ'ըսէր. «Մալիվուար անուն կինը չատ բախտ ունի. անցած ամիս դարձեալ չորս երախայ մեռան իրեն քովը»:

Վիքթուար վայրկեան մը կեցաւ ասեղին թիւ անցնելու համար: Նօտին միշտ կուչար: Մաթիէօ լուռ գարչանքով մը մտիկ կ'ընէր, աչքերը սեւեռած ննջող մանուկին վրայ:

— Անշուշտ, վերսկսաւ աղախինը, այսօր նուազ բաներ կը պատմուին Ռուսթօնի վրայ, քան ասկէ առաջ: Բայց այսուհանդերձ այս օրուան հղածներն ալ ձեզ կը զղուեցնեն զաւակ ունենալէ...: Երեք չորս մանկաբոյժ կիներ կը ճանչնանք որոնք բան մը չեն արժեր: Գիտէք որ պիպրուօնով կաթ տալը ընդհանուր կանոն է. և եթէ տեսնայիք թէ ինչ պիպրուօններ են, երբեք չմաքրուած, գանելիք աղտոտութեամբ, ձեռքը սառած՝ իսկ ամառը աւրուած կաթով լեցուած: Լա Վիմէօ անուն կինը կ'ըսէ թէ պիպրուօնը սուղ կը նստի և իրեն յանձնուած երախաները ապուրով կը կերակրէ. ասով աւելի չուտ կը մեռնին, ամէնքն ալ ուռած խոյր փորեր ունին, կտրծես պիտի ճաթին: Լա Լուադօ անուն

կնոջ տանը աղտոտութիւնը ա՛յն աստիճան է որ մարդ քիթը գո-
ցելու է երբ մօտենայ այն անկիւնը ուր երտխաները պառկած են
հին քուրջերու վրայ, իրենց աղբին մէջ, Լա կովէթի տան մէջ
կինը դաշտ կ'երթայ աշխատելու իւր էրկանը հետ, ա՛յնպէս որ
երեք չորս երախաներու պահպանութիւնը յանձնուած է մեծ հօրը,
եօթանասուն տարեկան տնկար ծերունի մը որ նոյն իսկ չկրնար առ-
գիւեր հաւերը որոնք կուգան պղտիկներուն աչքը կտցելու: Լա
Քօչուայի տան մէջ նորէն աւելի աղէկ է, քանզի տղաքը պահելու
համար բնու մէկը չունենալուն՝ դուրս ելած ատենը զանոնք օրօ-
րօցին մէջ կը կապէ որպէս ղի վար իյնալով գլուխնին չպատահն:
Եւ եթէ գիւղին բոլոր տուները այցելէք նոյն բանը պիտի տեսնէք
ամէն տեղ: Զիկայ տուն մը որ այս գործը չընէ: Մեր շուրջը գիւ-
ղեր կան ուր ժանեակներ կը շինեն, ուրիշ գիւղեր ուր պանիր կը
շինեն կամ խնձորօղի կը շինեն. իսկ Ռուսթմոնի մէջ պղտիկ դիակ-
ներ կը շինեն:

Յանկարծ կարը դադրեցուց, Մաթիէօյի նայեցաւ իր ահա-
բեկեալ անմեղի ցինջ աչքերովը:

— Բայց ամենէն նշանաւորը Լա Քուիյարն է, պառաւ գող
մը, որ ատենօք վեց ամիս բանտ պառկած է և որ այժմ կը բնակի
գիւղէն քիչ մը դուրս անտառի մուտքին բերանը...: Երբեք մա-
նուկ մը կենդանի չէ ելած Լա Քուիյարի տունէն: Իր մասնագի-
տութիւնն է այդ: Երբ կը տեսնեն որ միջնորդուհի մը, օրինակի
համար Լա Քուիթօ, իրեն երախայ մը կը տանի, անմիջապէս կը
հասկնան թէ ատիկա ի՛նչ կը նշանակէ: Անպատճառ Լա Քուիթօ
պղտիկին մահը սակարկած է: Այդ սակարկութիւնը շատ պարզ
կերպով կը կատարուի. երախային ծնողքը երեք չորս հարիւր
Քրօնք կը վճարեն, պայմանաւ որ պղտիկը պիտի պահուի մինչեւ
մեծնալը. և կ'ըմբռնէք որ ութը օրէն կը մեռնի: Ասոր համար
բուռ է որ պատուհանը բաց ձգուի, ինչպէս կ'ըսէր մանկաբոյժ մը
որ հայրս ճանչցած էր և որ ձմեռը, երբ հինգ վեց մանկիկ ունէր,
դուռը լաւ մը կը բանար և կ'երթար պտոյտ մը ընելու...: Այս-
պէս, տեսէ՛ք, քովի սենեակի նորածինը, այն դոր Լա Քուիթօ
տեսնելու գնաց, վստահ եմ որ Քուիյարին պիտի տանի, քանզի
անցած օր լսեցի օրիորդ Ռօզինը որ իրեն հետ համաձայնեցաւ մէկ

անգամէն չորս հարիւր ֆրանք վճարելու, պայմանաւ որ մէյ մըն ալ երախայով չպիտի զբաղի:

Ստիպուեցաւ լռել, Լա Բուլթօ ներս կը մտնէր առանձին, տիկին Պուրտիէօյի, Նօռինի տղան առնելու համար: Այս վայրը, փոքրիկ ազատիսինն պատմութիւններէն հանդարտած էր և լացը դադարեցուցած՝ ուշադիր մտիկ կ'ընէր անոր: Բայց երբ միջնորդուէին նշմարեց, երեսը բարձին վրայ նետեց, կարծես վախնալով և ըլլալիքը տեսնելու քաջութիւն չունենալով: Մաթիէօ ամբողջն ելած էր, ինքն ալ դողահար:

— Ուրեմն որոշուած է, տղան կը տանիմ, ըսաւ Լա Բուլթօ: Տիկին Պուրտիէօ թուղթի մը վրայ գրեց պէտք եղած տեղեկութիւնները, թուականը ու թաղին անունը: Միայն թէ հարկ է անունը տալ... Ինչ անուն կ'ուղէք որ տրուի տղուն:

Նօռին նախ չպատասխանեց: Զետոյ, չարչարուած՝ բարձէն խեղդուած ձայնով մը ըսաւ:

— Ալէքսանդր:

— Լա, Ալէքսանդր... Բայց աղէկ կ'ըլլայ որ իրեն ուրիշ անուն մըն ալ տաք, որպէս զի եթէ օր մը խելքերնիդ փչէ զինքը փնտռելու՝ աւելի դիւրաւ գտնաք:

Նորէն հարկ եղաւ պատասխան մը խել Նօռինէն:

— Օնօռէ, ըսաւ:

— Աղէկ, Ալէքսանդր-Օնօռէ, սոյս անունը ձերն է և առաջինը հօրը պզտիկ անունն է. այնպէս չէ՞: Հիմա խնդիրը կարգադրուեցաւ, ինծի պէտք եղածը այս էր: Միայն թէ արդէն ժամը չորսն է և երբեք չտիտի կրնամ վեցի կառախումբին հասնիլ եթէ կառք չնստիմ: Ապաստանարանը հեռու է. Լիւքսէնպուրկի միւս կողմը և կառքն ալ ծախքի դուռ է... Ինչպէս պիտի ընենք:

Մինչ Լա Բուլթօ այսպէս կը տրտնջար յուսալով որ ցաւէն ջգադրագուռած աղջիկէն բան մը կրնայ քրցնել, Մաթիէօ յանկարծ դադարեալ ունեցաւ իր պաշտօնը կատարելապէս լրացնելու համար, տղան մինչեւ Բնկեցիկ Մանուկներու ադաստանարանը տանելու, որպէս չի կարենայ Պօլէնի հաւաստել թէ տղան իր ներկայութեանը տեղաւորուած է հոն: Ուստի յայտարարեց Լա Բուլթօ:

թոյի թէ իրեն հետ վար պիտի իջնէր կառք մը բռնելու և միասին երթալու համար։

— Շատ լաւ, ատիկայ գործիս կուգայ... երթա՛նք։ Մեղք է այս պզտիկը արթնցնել, անոյշ անոյշ քնացած տեղը. բայց ուրիշ ճար չի կայ։

Իր չոր ձեռքերովը, որոնք վարժուած էին այդ տեսակ ապրանքներ բռնելու, բռնեց տղան, թերեւս քիչ մը կոշտութեամբ, մոռնալով իր կեղծ բարեմիտի կերպարանքը։ Մանկիկը արթնցաւ և սկսաւ բռնուն ճիչեր արձակել։

— Ա՛հ, կրճղ, ըսաւ միջնորդուհին, զուարճալի բան մը չպիտի ըլլայ եթէ կառքին մէջն ալ այս երաժշտութիւնը շարունակէ... Շո՛ւտ, երթա՛նք։

Բայց Մաթիէօ զայն կրկին կեցուց։

— Նօռի՛ն, չե՞ս ուզեր անգամ մը համբուրել։

Տղուն ճիչերուն վրայ խեղճ աղջիկը ա՛լ աւելի թաղուեր էր վերմակներուն տակ, ձեռքերը ականջներուն տանելով, սիրտը տակնուվրայ եղած։

— Ո՛չ, ո՛չ, տարէ՛ք, տարէ՛ք անմիջապէս, նորէն մի՛ տառապեցնէք զիս։

Ու Նօռին թարթիչները կը խփէր ու բազուկովը անդին կ'ընէր այն պատկերը որով զինքը կը հալածէին։ Այսուհանդերձ, երբ զգաց թէ միջնորդուհին մանկիկը անկողնին վրայ կը դնէր, սարսուռ մը ունեցաւ, պառկած տեղէն ելաւ, պարապին մէջ խոշոր համբոյր մը տուաւ, որ տղուն փոքրիկ գդակին հպեցաւ։ Հազիւ բացած էր արցունքէ յետքնած իր աչքերը ու տեսաւ միայն տարտամ ուրուականը այդ փոքրիկ էակին, որ կը պոռար ու կը թափթէր այն վայրկեանին ուր զինքը անձանթին գիրկը կը նետէին։

— Կը մեռցնէք կոր զիս, տարէ՛ք, տարէ՛ք, գոչեց մայրը։
Կառքին մէջ մանկիկը յանկարծ լռեց, կա՛մ կառքին ճօճուով զինքը հանդարտեցուց և կամ անիւներուն ձայնէն զգածուեցաւ։ Լա Բութօ որ զայն գրիկը առած էր, նախ լռութիւն պահեց, մայր թերէն՝ որոնց վրայ արեւը կը շողար՝ շահագրգռուած երեւցաւ. մինչ Մաթիէօ իր ծունկերուն վրայ փոքրիկ էակին ոտքերը զգալով՝ ցաւատանջ կերպով կ'երազէր։ Յետոյ, մէկէն, Լա Բութօ

խօսեցաւ ու իր խորհրդածութիւնները շարունակեց բարձրաձայն
— Այդ փոքրիկ կիներ մեծ սխալ գործեց տղան ինչ չվտա-
հելով, զայն այնքան լաւ պիտի տեղաւորէի, ծառի մը պէս պիտի
մեծնար Ռուսթմօնի մէջ... Բայց ահա՛ այսպէս է, ամէնքը անանկ
կ'երեւակայեն որ աղէկ չեն նայուիր: Ձեզի կը հարցնեմ, եթէ
ինծի հինգ ֆրանք տար և վերադարձս վճարէր, միթէ պիտի կոր-
ծանէ՞ր: Իրեն պէս աղուոր աղջիկ մը միշտ դրամ կը գտնայ...
Գիտեմ որ մեր գործին մէջ կան անձեր որոնք պարկեշտ չեն բնաւ,
որոնք կը շահագործեն, պարգեւներ կը պահանջեն, յետոյ տղան
նուազուրդով կը տեղաւորեն, խաբելով թէ՛ ծնողքները և թէ՛
մանկաբոյժը: Բնաւ աղէկ չէ այս փոքրիկ սիրուն էակները վաճա-
ռելի ապրանքներ դարձնելը, հաւեղէնի կամ բանճարեղէնի պէս:
Այդ տեսակ առուտուրի մէջ կը հասկնամ որ մարդուս սիրտը կը
կարծրանայ, որ տղան ձեռքէ ձեռք կ'անցնեն առանց յարգանքի,
իբր թէ ապրանք մը ըլլար... Միայն թէ ես, պարոն, պատուա-
ւոր կ'իմ մըն եմ, մեր տեղի գիւղապետէն արտօնութիւն ունիմ,
բարոյականիս մասին վկայագիր մը ունիմ որ կրնամ ամենուն ցոյց
տալ: Եւ եթէ երբեք Ռուսթմօն երթաք հարցուցէ՛ք Սօֆի Ռուսթմի
մասին. ձեզ պիտի ըսեն թէ աշխատասէր կ'իմ մըն է որ մէկու
տասը փարա պարտք չունի:

Մաթիէօ չկրցաւ ինքզինք զսպել և նայեցաւ տեսնելու հա-
մար թէ ինչ երեսով այդպէս ինքզինքին գովեստը կ'ընէր: Այս
շատագովականը զինքը կը զարմացնէր, վիքթուարի բոլոր պատ-
մածներուն իբրեւ պատասխան մը գալով, իբրեւ թէ միջնորդու-
հին, իր խորամանկ գեղջկուհիի հոտառութեամբ, գուշակած ըլլա-
րին դէմ ըսուած ամբաստանութիւնները: Երբ զգաց թէ սուր
ակնարկով մը մինչեւ իր հոգւոյն խորը զինքը կը քննէին, վախ-
ցաւ որ պէտք եղած աներեսութեամբ չէր ստած և պակասութիւն
մը ըրած էր, քանզի այլ եւս չպնդեց, աւելի քաղցրալեզու դար-
ձաւ ու գոհացաւ միայն Ռուսթմօնի գովեստը ընելով, ուր տղան
կ'ընդունուէին, կը անուցուէին, կը խնամուէին ու կը շփացուէին
իշխանի զաւակներուն պէս: Յետոյ կրկին լռեց, տեսնելով որ պա-
րոնը բերանը չբռնար: Անօգուտ էր այդ մարդուն համակրանքը
գրաւելու աշխատիլ: Եւ կառքը թաւալեցաւ ու թաւալեցաւ:

շոյնները փողոցներու կը յաջորդէին՝ բազմաւորիս, աղմկալից: Սէն գետէն անցած էին, Լիւքսէնպուրկ կը հասնէին: Պարտէզէն անցնելէ ետքը կրկին խօսեցաւ Լա Բուլօ:

— Աւելի լաւ եթէ այդ փոքրիկ կինը այնպէս կ'երեւակայէ թէ իր տղան չհաւոր պիտի ըլլայ Լիւկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանը դրուելով... Գիտէ՞ք, պարոն, ես չեմ քննադատեր վարչութիւնը, թէեւ շատ ըսելիքներ կան: Ռուժմօնի մէջ բազմաթիւ մանուկներ ունինք որ վարչութեան կողմէ զրկուած են և ատոնք, ձեզ կը վստահեցնեմ, միւսներէն աղէկ չեն աճիր և անոնց պէս կը մեռնին: Ինչ որ է, պէտք է թողուլ որ ամէն մարդ ուղածին պէս վարուի: Բայց կ'ուզէի որ դուք ալ, ինծի պէս, կարենայիք գիտնալ հոն անցած դարձածները:

Կառքը կեցաւ Տանֆէր Ռօշըռօ փողոցին վերի կողմը, արտաքին պովվարը չհասած: Երկար՝ գորշ պատ մը կը տարածուէր. վարչական մեծ շէնքի մը ցուրտ ճակատը. և այդ պատին ծայրը մտաւ Լա Բուլօ, տղուն հետ փոքրիկ մերկ ու պարզ գռնէ մը: Մաթիէօ անոր հետեւեցաւ: Բայց չպնդեց որ հետը ընկերանայ մինչև գրասենեակ ուր կին մը կ'ընդունէր ժանկիկները, քանզի խիստ յուզուած էր և հարցութիւններէն կը վախնար, կարծէք թէ ոճիրի մը մեղսակիցը ըլլար ինք: Միջնորդունին ի զո՛ւր ըսաւ իրեն թէ տիկինը բան մը չպիտի հարցնէր իրեն, թէ ամենախիստ գաղտնապահութիւն մը կը տիրէր. ինք նախընտրեց ուրիշ սենեակի մը մէջ սպասել ուր կը կենային՝ իրենց կարգին սպասելով՝ ուրիշ անձեր որոնք նոյնպէս տղաքներ բերած էին: Եւ տեսաւ որ Լա Բուլօ աներեւոյթ եղաւ, տանելով պղտիկը, որ միշտ խելօքիկ էր՝ իր խոռվեալ աչքերը մեծ մեծ բացած:

Սպասուած որ հողիւ քսան վայրկեան տեւած էր, ահելիօրէն երկար թուեցաւ իրեն: Մեռեալ խաղաղութիւն մը կը տիրէր կաղնեփայտով պատած այդ խոժոռ ու տխուր սրահին մէջ որ հիւանդանոց կը հօտէր: Միայն նորածինի մը խուլ ճուղցը կը լսէր որ ատեն ատեն կը ծածկուէր զսպուած խոշոր հեծկլտանքով մը. գուցէ քովի խուցերէն մէկուն մէջ սպասող մօր մը հեծկլտանքն էր: Եւ Մաթիէօ կը յիշէր նախկին աշտարակը, կլոր տուփով որ պատին մէջ կը դառնար: Մայրը գաղտուկ մը կուգար, տղան

տուփին մէջ կը խօթէր, զանգակը կը զարնէր ու կը փախչէր՝
ինք, չատ երիտասարդ ըլլալով, այդ տուփը տեսած էր միայն
Բօռթ Սէն Մարթէնի թատրոնը, Միլօտրամի մը մէջ։ Բայց ինչ
պատմութիւններ կ'ոգեկոչէր... Սակառի մէջ դրուած հէգ էակ-
ներ, գաւառէն բերուած ու կառապանին ձեռքով անգաւորուած
տուփին մէջ. դքսուհիներու զաւակներ որոնք գաղտնագողի անձեր
կուղային սոռացութեան մէջ նետելու, խնդճ գործաւորուհիներու
տողանցքը ստուերին մէջ, հրապուրանքի պտուղներէն խալսելու
համար։ Որքան փոխուած էին իրերը, աշտարակը վերցուած էր,
տղան պէտք էր բացայայտ կերպով յանձնել, Հիմակ լերկ ու խո-
ժու շէնք մըն էր ապաստանարանը, վարչութիւն մը կար որ
թուականն ու անունը կ'արձանագրէր, միշտ անբռնաբարելի
գաղտնիքը պահելով։

Դիտեր որ ոմանք աշտարակներու բարձումը կ'ամբաստանէին
իրբեւ պատճառ վիժումներու և մանկասպանութեանց թիւին կըրկ-
նապատկուելուն։

Նս սակայն հտնրային չարծիքը ամէն օր ա'լ աւելի կը գա-
տապարտէ երէկի ընկերութեան ընթացքը, կատարուած իրողու-
թիւններու հանդէպ այն գաղափարը թէ՛ հարկ էր չարիքը ընդու-
նիլ, թումբեր շինել անոր շուրջը և ընթացքը կանոնաւորել զայն
ծածկելով՝ անհրաժեշտ կոյուղիի մը պէս, մինչ ազատ ընկերու-
թեան մը ճամբարիտ դերը՝ ընդհակառակը՝ պէտք է ըլլայ այդ շա-
րիքը նախատեսել, անոր դէմ յարձակիլ և զայն բնաջինջ ընել իր
օրրանին մէջ։

Լքումներու թիւը նուազեցնելու միակ միջոցը մայրերը ճանչ-
նալ, զանոնք քաջտլերել, անոնց օգնել և մայր ըլլալու միջոցներ
հայթայթելն է։

Բայց այս վայրկեանին Մաթիէօ չէր տրամաբաներ, իր սիրտը
միայն կը գործէր յարաճուն անձկութեամբ մը և գթութեամբ
լեցուած՝ մտածելով բոլոր այն ոճիրներուն, ամօթներուն, անեղի
ցաւերուն վրայ որոնք իր գտնուած սրահէն անցած էին։ Այդ կիներ
որ իր խորհուրդաւոր գրասենեակին մէջ մանկիկները կ'ընդունէր,
ինչ սոսկալի խոստովանութիւններ, գարշութիւններ ու թշուառու-
թիւններ կը լսէր արդեօք, Փոթորիկի հով մը դէպի իրեն կը քշէր

սալայատակի խլեակները, վերի անձկութիւնները, ապականութիւնները, բոլոր անձանօթ մնացած չարչարանքները, Հո'ն էր նաւաթեկութեան նաւահանգիստը, մռայլ ծակը ուր կուգային ան-
յայտանալ թշուառ կիներու դատապարտուած պտուղները: Եւ մինչդեռ իր սպասումը կ'երկարէր, երեք նորեկներու գալը տեսաւ. մին ապահովարար աղքատ գործաւորուհի մըն էր, սակայն նուրբ ու գեղեցիկ, այնքա՛ն նիհար ու այնքա՛ն ալ աժգոյն՝ և որուն շուարած կերպարանքը իրեն յիշեցուց լուր մը որ թերթի մը մէջ կարդացած էր. ասոր պէս աղջիկ մը, որ իր տղան լքանելէ ետքը՝ դացած ինքզինքը գետը նետած էր: Միւսը ամուսնացած կին մը թուեցաւ իրեն. բազմանդամ գործաւորի մը կինը թերեւս, որ այնքաւ նոր բերան մըն ալ կարող չէր կշտացնել. երրորդը Լըր-
ուհի մը ըլլալու էր մեծ, ուժեղ, անպատկառ դէմքով, այն կի-
ներէն որոնք վեց տարուան մէջ երեք չորս տղայ կը բերեն. ետեւէ
ետեւ, ինչպէս առտուն աղտեղութեանց ամանը փողոցը կը պար-
զեն, Եւ երեքն ալ իրարու ետեւէ աներեւոյթ եղան ու Մաթիէօ
լսեց որ զանոնք կը տեղաւորէին զատ խուցերու մէջ, մինչդեռ ինք, սիրտը արտասուալից, զգալով էակներու վրայ ճակատագ-
րային ծանրութեան ճնշելը, կը սպասէր միշտ:

Երբ վերջապէս Լա քութօ երեւցաւ, գիրկը պարապ, խօսք
մը չարտասանեց, Մաթիէօ եւս ու է հարցում չըրաւ ու այսպէս
լռին կառքը մտան: Տոսը վայրկեան ետքը երբ կառքը կը թա-
ւալէր բազմամրոխ փողոցներուն մէջէն, Լա Բութօ սկսաւ խնդալ:
Յետոյ, որովհետեւ իր ընկերը, միշտ համար ու ինքնամիտի, չէր
բարեհաճէր այդ յանկարծական ուրախութեան պատճառը հարցնե-
լու, բարձր ձայնով ըսաւ.

— Ձէ՛ք գիտե՛ր ինչու համար կը խնդամ...: Եթէ ձեզի քիչ
մը սպասցուցի հո'ն, պատճառը այն է որ գրասենեակէն ելնելուս
բարեկամուհիի մը հանդիպեցայ, որ տան մը մէջ հիւանդապահու-
թիւն կ'ընէ: Պէտք է ըսել որ հիւանդապահներն են որ նորածին-
ները գաւառի սանտուներուն կը բերեն...: Լաւ ուրեմն, բարե-
կամուհիս ինձ ըսաւ թէ վաղը Ռուսմօն պիտի երթար ուրիշ երկու
հիւանդապահներու հետ և թէ իրենց բերելիք երախաներուն մէջ
պիտի գտնուի նաեւ այն պզտիկ զոր յանձնած էի:

Կրկին չոր ծիծաղով մը խնդաց իր դէմքը ծամածռելով :

— Հէ՛յ, զուարճալի չէ՞ ասիկա, մայրը չուզեց որ տղան Ռուսթումն տանիմ եւ ահա սակայն հոն պիտի բերեն : Ասանկ բաներ ահա՛ կը պատահին աշխարհի մէջ :

Մաթիէօ չպատասխանեց : Բայց սառ պաղուծիւն մը անցաւ սրտէն : Ծշմարիտ էր ճակատագիրը կ'անցնէր անողոքաբար : Կիտի ըլլար այս խեղճ էակը : Ի՞նչ մօտակայ մահուան, ի՞նչ տառապադին կեանքի, ցականքի կամ ոճրի մէջ պիտի նետէին զայն յանկարծօրէն, պղտիկ շան մը պէս որ կ'առնեն ու հեռուն կը նետեն :

Եւ կառքը շարունակեց թաւալիլ, ա՛լ միայն անխնայութեամբ կ'որնջէր լսուէր : Միայն երբոր Միրօմէնէն փողոցէն իջան, զատ հեկին տանը առջև, իա Բուլթօ տեսնելով որ ժամը արդէն հինգն է, տրտնջաց ըսելով որ կառախուժը պիտի փախցնէր, մտաւ նաւանդ որ տակաւին կարգադրելիք հաշիւներ ունէր եւ բաց աստիճանով վերը գտնուող միւս երախան ալ պիտի առնէր : Մաթիէօ որ կ'ուզէր կառքը պահել հիւսիսային կայարանը երթալու համար, բան տեսնելու, միջնորդուհիներուն մեկնումին ներկայ գտնուելու, դժնդակ հետաքրքրութիւնը ունեցաւ : Եւ հանդարտեցուց իր թօն, ըսաւ որ աճապարէ եւ թէ ինք անոր պիտի սպասէր : Յետոյ որովհետեւ իա Բուլթօ քառորդ մը ժամանակամիջոց կ'ուզէր, փախքեցաւ անգամ մըն ալ տեսնել Նոռի՛ը, ուստի անոր ելաւ :

Երբոր սենեակէն ներս մտաւ, նշմարեց որ առանձին էր, կ'որնջէր մէջտեղը նստած, իր երկու պղտիկ քոյրերուն բերած ռինջներէն մին ուտելու ղրաղած : Գիտորկ աղուոր աղջկան որքան մոլուծիւն մը ունէր, նառինջին շերտերը խնամքով կը բրցնէր զանոնք կը ծծէր իր կարմիր ու թարմ չրթունքներուն բոլոր ժովը, աչքերը կիսաբաց, մորթը թրթուռն՝ իր քաղաւած մաշկէն ծփանքին տակ, հեշտամու կատուի մը պէս որ պնակ մը լափէ : Մարդու մը յանկարծական մուտքը զինքը սարսափեցուց : Երբ այցելուն ճանչցաւ, նեղուած ձեւով մը ժպտեցաւ :

— Եղաւ, ըսաւ Մաթիէօ պարզապէս :

Անմիջապէս չպատասխանեց, մատները թաշկինակովը սրբեց. բայց վերջապէս ստիպուեցաւ խօսելու :

— Ձրսիք որ պիտի վերադառնայիք եւ ձեզի չի սպասէր... : Ինչ որ է, քանի որ եղաւ լմնցաւ, աղէ՛կ, ձեզ կը վստահեցնեմ որ ուրիշ միջոց չի կար :

Եւ խօսեցաւ իր մեկնումին մասին, հարցուց թէ կրնա՞ր նորէն գործատուներ մտնել, յայտարարեց թէ՛ ինչ որ ալ ըլլար՝ ինք պիտի երթար ներկայանալու, տեսնելու համար որ վարպետը պիտի յամարձակէ՞ր զինքը փողոց նետելու :

— Դիտէ՛ք որ նեղուելուս համար չէ, ո՛չ ալ զինքը կորսնցնեալու կը ցաւի, քանզի երբեք իրմէ աւելի գէշ խողի մը չպիտի հանդիպիմ ասկէ ետքը :

Յետոյ, վայրկեաններ անցան, երկայն վայրկեաններ, եւ խօսակցութիւնը կը քաջըռտուէր դժնդակօրէն : Մաթիէօ հաղիւ կը պատասխանէր Նոռինի խօսքերուն, երբ վերջապէս իա Բուլթօ երեւցաւ, նորէն բռնաւորուած, թեւերուն մէջ ունենալով միւս երախան :

— Աճապարենք, աճապարենք, այո՛ հաշիւներուն վերջը չի դար կոր, իրարու գլուխ կ'ուտեն որպէս զի տասը փարա պակաս ինծի :

Բայց Նոռին կեցուց զինքը :
— Օրիորդ Ռօզինին զաւակն է, կը խնդրեմ ցուցուցէ՛ք ինծի : Պղտիկին երեսը բացաւ եւ գոչեց :

— Ո՛հ, ինչ գեր է, ինչ գեղեցիկ է : Ահաւասիկ պղտիկ մը որ ապրելէ զատ ուրիշ բան չուզեր :

— Բէ՛տ, ըսաւ միջնորդուհին փիլիսոփայաբար միշտ ասանկ է : Երբ տմէնուն նեղութիւն տալու սահմանուած է, կրնաք վըստանալ ըլլալ որ անպատճառ քաջառողջ կ'ըլլայ :

Նոռին զուարթ եւ սրտալուս՝ մանկիկին կը նայէր կիններու այն գգուիչ աչքերով որոնց միշտ կը հետաքրքրուին ի տես մանուկի մը : Եւ սկսաւ խօսիլ :

— Մե՛ղք, ինչպէս սիրտ կ'ընեն...
Միայն թէ՛ կեցաւ եւ խօսքը փոխեց :

— Այո՛, ի՛նչ սիրտ մաշուք է երբ մարդ կը պարտաւորուի
լքանել այս փոքրիկ հրեշտակները:

— Մնաք բարով, ողջ եղիք, գոչեց լա Բութօ, կառախսւմբ
փախցնել պիտի տաք: Ու երթուղարձի տոմսակներն ալ իմ քով
են, միւսները ինձ կը սպասեն կայարանը, հիմա չչնկոցը կը բրցնեն:
Եւ որովհետեւ վաղելով կ'երթար, Մաթիէօ հետեւեցաւ ի-
րեն: Սանդուխին վրայ, զոր լա Բութօ չորս չորս աստիճան կ'իջ-
նար, մազ մնաց որ իր թեթեւ բեռովը միասին վար իյնար: Սե-
տոյ, կառքին խորը նետուեցաւ ու կառքը ճամբայ ելաւ:

— Ո՛ւֆ, վերջապէս լմնցաւ...: Կը տեսնա՞ք սա աղջիկը,
ինք չուզեց ամիսը տասնըհինգ ֆրանք տալ ու ելեր այդ բարի
օրիորդ Ռօզինը կ'ամբաստանէ, որ ինձ չորս հարիւր ֆրանք տուաւ
որպէս զի պզտիկը խնամեն մինչեւ մեծնալը...: Ճշմարիտ է որ
սքանչելի է այս պզտիկը. նայեցէ՛ք. ա՛հ երբ սէրն է որ տղաք
կը չինէ՝ աղուոր կը չինէ: Մեղք որ գեղեցիկները ընդհանրապէս
անոնք են որոնք ամենէն շուտ կը մեռնին:

Մաթիէօ կը նայէր մանկիկին որ միջնորդուհիին ծունկերուն
վրայ յաջորդած էր Նօնինի տղան: Խիստ ճերմակ խանձարուրի մը
մէջ փաթթած էին, չափ նուրբ ճերմակեղէններ հագցուցած, ման-
եակներով զարդարուն, դատապարտուած իյսաեի մը տղուն պէս
զոր պերճօրէն չարչարանքի կը տանին: Ու վերջիչեց հրէշալի
պատմութիւնը. հայրը իր աղջկան անկողին մէջ, մօրը մեռնելէ
երեք ամիս ետքը, մծղնէութեան զաւակը որ գաղտնի տղաբերքով
ծնած էր ու ապա տրուած՝ չորս հարիւր ֆրանքի փոխարէն՝ անու-
ցումի մը որ զայն հանդարտօրէն պիտի մեռցնէր, բաց թողուած
պատուհանի մը կամ դրան մը միջոցաւ: Մանկիկը, հազիւ բաց-
ուած, նուրբ դէմքով մը ուրկէ արդէն հրեշտակային գեղեցկու-
թիւն մը կը ցոլար, չափ խելօք էր, ճիշ մը չէր արձակէր: Դար-
չելի սարսուռ մը անցաւ:

Սէն-Լազարի կայարանի բակին մէջ լա Բութօ անապարան
քով վար ցատկեց կառքէն:

— Շնորհակալ եմ, պարոն, չափ աղնիւ էք...: Պատրաստ եմ
ինքզինքս տրամադրելու այն տիկիններուն զորս կը ճանչնաք:
Եթէ բարեհաճիք զիս յանձնարարելու իրենց:

Մաթիէօ ինքն ալ ինչաւ մայթին վրայ ու ներկայ եղաւ տե-
սարանի մը որ զինքը քանի մը վայրկեան կեցուց։ Գեղջկուհիի
կերպարանքով հինգ կիներ կեցած էին հոն ամէն մէկը մէյմէկ
երախայ գրկած, ու ճամբորդներու և բռններու թոհ ու բռնին և
հրմտուկներուն մէջ, կը վազվզէին անաբեկ՝ ուրուներու պէս,
իրենց զեղին կտուցները անձկութեան մատնուած և իրենց սեւ
թեւերը մտատանջութեամբ զարնելով։ Յետոյ, երբ վերջապէս
նշմարեցին լո Քութօն, կռկռոց մը լսուեցաւ, հինգը մէկէն իր
վրայ վազեցին՝ կատաղի ու գիշատիչ թռիչքով մը։

Բռնն աղաղակներու փոխանակութենէ մը և կծու բացատ-
րութիւններէ ետքը, վեցն ալ ժողուեցան, դէպի կառախումբը
խուժեցին, իրենց գտակներու ժապաւէնները հովին տուած՝ և
չըջողեցան ծփծփուն, տանելով երախաները գիշատիչ թռու-
չուններու պէս։

Ու անյայտ եղան ծուխին և սլումներու ձայներուն մէջ։

Մաթիէօ առանձին մնացած էր ամբոխին մէջ։

Այսպէս այդ գիշատիչ ուրուները Բարիզէն տարին կը տանէին 20
հազար տղայ որոնց երեսը այլեւս մարդ չէր տեսնար։ Բաւ չէր որ
հունցքը գէշ կերպով քաղուէր, որ վիժումներ ու մանկասպանու-
թիւններ ըլլար, հարկ էր որ կենդանի հունձքն ալ գէշ պահպան-
ուէր, որ անոր կէսն ալ բնաջինջ ըլլար, ջախջախուէր, մեռցուէր։
Փճացումը կը շարունակուէր, գողուհիներ ու մարդասպանուհիներ,
չահու հոտը առնելով, հորիզոնին չորս անկիւններէն կը հասնէին
ու կ'աւելնէին կը տանէին հեռուն որչափ որ իրենց բազուկները նո-
թածին կեանքեր կրնար տանիլ, զանոնք դիակներ չինելու համար։
Գող կիներ էին անոնք և դռներու ետեւ դարանակալ կը հսկէին,
հեռուէն զգալով անմեղ միսի հոտը։

Ու մեծ հոսանքը կը վազէր դէպի կայարանները, պարպելով
որորոցները, հիւանդանոցներու սրահները, ծննդաբերութեան դար-
մանատունները, դահեկներու շիւ սենեակները, առանց կրակի ու
առանց հացի տղաբերք ընող կիներու թշուառ խշղեակները։ Բոլոր
այդ մանուկի ծրարները իրարու վրայ կը դիզուէին, կը հրմառկ-
ուէին, կը շրկուէին, կը բաժնուէին, հո'ն, անծանօթին գիրկը։
Անգիտակից կամ կամաւոր սպանութեան համար։

Հովի մը պէս կ'անցնէր այդ ժողովուրդը. մանգաղը ամէն
ժամ կը կտրէր նորածիլ հասկերը, առանց մեռեալ եղանակ ունե-
նալու: Ինչպէս որ գէշ ցանուած ու գէշ հնձուած էին, նոյնպէս
ալ այդ պղտիկները գէշ պիտի շնուցուէին: Ու ասկէց առաջ կու-
գար հրէշային փճացումը, ապրելի ծնած տղաքը զորս կը սպան-
նէին, զանոնք կորզելով մօրմէն որ միակ ստնտուն է որուն կաթը
կ'ապրեցնէ:

Արիւնի ծփանք մը տաքցուց Մաթիէօյի սիրտը երբ յանկարծ
միտքը ինկաւ Մարիանը, առողջ ու զօրաւոր, որ անշուշտ իրեն
կը սպասէր Իէօզի կամուրջին վրայ, ընդարձակ դաշտին մէջ,
իրենց փոքրիկ Ժէռվէն ծոցին վրայ գրկած:

Իր կարգացած թուանշանները արթնցան յիշողութեանը մէջ,
կարգ մը գաւառներու մէջ ուր մանկաբուծութեան արհեստը է
գործ կը դրուէր, նորածիններու մահուան թիւը հարիւրին յիսուն
էր. լաւագոյնները՝ հարիւրին քառասուն, իսկ յոռեգոյնները՝ հա-
րիւրին եօթանասուն: Հաշիւ ըրած են որ մէկ դարսա մէջ տաս-
նըեօթը միլիոն նորածին մեռած է: Երկար ատեն մահերու միջին
թիւը հարիւրէն հարիւր քսան հազար եղած է տարին: Ամենէն
մահաբեր իշխանութիւնները, սոսկալի աշխարհակալներու ամենէն
մեծ նախնիները, այդքան մարդ չեն ջարդած: Սոսկալի պարե-
րազմ ժըն էր զոր Ծրանսա ամէն տարի կը կորսնցունէ... ամէն
զօրութեանց վիհը, ամէն յոյսերու գերեզմանը:

Ասոր ծայրը ճակատագրականօրէն նահանջքը պիտի ըլլար
և Մաթիէօ սոսկումով համակուած՝ խոյս տուաւ և ա'լ ուրիշ
մխիթարիչ պէտք չգագաց այլ երթալ գտնել Մարիանը, իրենց լաւ
ղաղութեան, իմաստութեան և առողջութեան մէջ:

Գ.

Հինգչարթի առտու մը Մաթիէօ կը ճաչէր տոքթոր Պութանի տունը, այն միջնայարկին մէջ ուր այս վերջինը կը բնակէր տասը տարիէ ի վեր, Փալէ-Պուրպոնի ետեւ, Իւնիւվէրսիթէ փողոցը: Հակասութեա՛ր մը որուն վրայ ինքն ալ կը խնդար, տոքթորը, արգասաւորութեան այդ հրայքոտ առաքեալը: ամուրի էր. և այս բանը կը բացատրէր իր զուարթ բարեմտութեան դէ՛մքովը ըսելով թէ՛ առով ինքզինք աւելի ազատ կը զգար ուրիշներու կիները ծնուցանելու, իր բազմաթիւ յաճախորդներուն շարունակական երթեկութեանց մէջ՝ միայն կերակուրի ժամանակ աղատութիւնը կը գտնար. այնպէս որ երբ բարեկամ մը կ'ուզէր լրջօրէն հետը տեսնուիլ, կը նախընտրէր զայն հրաւիրել իր ամուրիի համեստ ճաշին՝ որ կը բաղկանար հակիթէ մը, կողիկէ մը և գաւաթ մը սուրճէ որոնք հարկ էր շտապով լափել:

Մաթիէօ կը փափաքէր ծանր խնդրի մը մասին իրեն խորհուրդ հարցնել, Երկու շաբաթուան նոր խորհրդածութիւններէ ետքը, մշակութիւնը փորձելու, ամէնէն անգիտուած՝ Շանթալէի այդ կայուածքէն բան մը քաղելու երազը զինքը այն աստիճան կը լկկէր, որ իրաւամբ կը տառապէր վճռական որոշում մը չկրնալ տալուն համար: Ամէն օր իր մէջը կ'աճէր երկնելու, կեանքը յաւերժացնելու անյաղթելի պէտքը, հրամայողական փափաքը մարդու մը որ գտած է ըլլուելիք գործը, առողջութիւնը, զօրութիւնը, ստեղծուելիք հարստութիւնը. և որ ասոր համար ալ քսւնը չտանիր: Բայց ինչ գեղեցիկ արիութիւն, ինչ ժպտուն յոյս մը պէտք էր իրեն որպէս զի նետուէր այդքան խօլական երեւոյթով ձեռնարկութեան մը մէջ, որուն նախատեսող ու խորին իմաստութիւնը ինք միայն կը զգար: Եւ որո՞ւ հետ կարելի էր ազատօրէն վիճաբանիլ այս մասին, որո՞ւ յայտնել իր յետին վարանումները:

Բ. ՀԱՍՏՈՐ

(Արգասաւորութիւն 18)

Հովի մը պէս կ'անցնէր այդ ժողովուրդը. մանգաղը ամէն
ժամ կը կտրէր նորածիլ հասկերը, առանց մեռեալ եղանակ ունե-
նալու: Ինչպէս որ գէշ ցանուած ու գէշ հնձուած էին, նոյնպէս
ալ այդ պղտիկները գէշ պիտի մուցուէին: Ու ասկէց առաջ կու-
գար հրէշային փճացումը, ապրելի ծնած տղաքը շորս կը սպան-
նէին, զանոնք կորզելով մօրմէն որ միակ ստնտուն է որուն կաթը
կ'ապրեցնէ:

Արիւնի ծփանք մը տաքցուց Մաթիէօյի սիրտը երբ յանկարծ
միտքը ինկաւ Մարիանը, առողջ ու զօրաւոր, որ անշուշտ իրեն
կը սպասէր Իէօզի կամուրջին վրայ, ընդարձակ դաշտին մէջ,
իրենց փոքրիկ ժէռվէն ծոցին վրայ գրկած:

Իր կարգացած թուանշանները արթնցան յիշողութեանը մէջ,
կարգ մը գաւառներու մէջ ուր մանկաբուծութեան արհեստը ի
գործ կը դրուէր, նորածիններու մահուան թիւը հարիւրին յիսուն
էր. լաւագոյնները՝ հարիւրին քառասուն, իսկ յոռեգոյնները՝ հա-
րիւրին եօթանասուն: Հաշիւ ըրած են որ մէկ դարսա մէջ տաս-
նըեօթը միլիոն նորածին մեռած է: Երկար ատեն մահերու
թիւը հարիւրէն հարիւր քսան հազար եղած է տարին: Ս. մենէն
մահաբեր իշխանութիւնները, սոսկալի աշխարհակալներու ամենէն
մեծ նախնիները, այդքան մարդ չեն ջարդած: Սոսկալի պարե-
րազմ ժըն էր զոր մրանսա ամէն տարի կը կորսնցունէ... ամէն
զօրութեանց վիհը, ամէն յոյսերու գերեզմանը:

Ասոր ծայրը ճակատագրականօրէն նահանջքը պիտի ըլլար.
և Մաթիէօ սոսկումով համակուած՝ խոյս տուաւ և ալ ուրիշ
միտքարիչ պէտք չզգաց այլ երթալ գտնել Մարիանը, իրենց լաւ
դաղութեան, իմաստութեան և առողջութեան մէջ:

Գ.

Հինգչարթի առտու մը Մաթիէօ կը ճաշէր տոքթոր Պութանի տունը, այն միջնայարկին մէջ ուր այս վերջինը կը բնակէր տասը տարիէ ի վեր, Փալէ-Պուրպոնի ետեւ, իւնիւվէրսիթէ փողոցը: Հակասութեա՛ր մը որուն վրայ ինքն ալ կը խնդար, տոքթորը, արգասաւորութեան այդ հրաշքոտ առաքեալը: ամուրի էր. և այս բանը կը բացատրէր իր զուարթ բարեմտութեան դէ՛քովը ըսելով թէ՛ ատով ինքզինք աւելի ազատ կը զգար ուրիշներու կիները ծնուցանելու: Իր բազմաթիւ յաճախորդներուն շարունակական երթեակութեանց մէջ՝ միայն կերակուրի ժամանակ աղտութիւնը կը գտնար. այնպէս որ երբ բարեկամ մը կ'ուղէր լըջօրէն հետը տեսնուիլ, կը նախընտրէր զայն հրաւիրել իր ամուրիի համեստ ճաշին՝ որ կը բաղկանար հաւկիթէ մը, կողիկէ մը և գաւաթ մը սուրճէ որոնք հարկ էր շտապով լափել:

Մաթիէօ կը փափաքէր ծանր խնդրի մը մասին իրեն խորհուրդ հարցնել: Երկու շաբաթուան նոր խորհրդածութիւններէ ետքը, մշակութիւնը փորձելու, ամէնէն անգիտուած՝ Շանթալէի այդ կալուածքէն բան մը քաղելու երազը զինքը այն աստիճան կը լկէր, որ իրաւամբ կը տառապէր վճռական որոշում մը չկրնալ տալուն համար: Ամէն օր իր մէջը կ'աճէր երկնելու, կեանքը յաւերժացնելու անյաղթելի պէտքը, հրամայողական փափաքը մարդու մը որ գտած է ըլլուելիք գործը, առողջութիւնը, զօրութիւնը, ստեղծուելիք հարստութիւնը. և որ ասոր համար ալ քսւնը շտանիր: Բայց ի՞նչ գեղեցիկ արիութիւն, ի՞նչ ժպտուն յոյս մը պէտք էր իրեն որպէս զի նետուէր այդ քան խօլական երեւոյթով ձեռնարկութեան մը մէջ, որուն նախատեսող ու խորին իմաստութիւնը ինք միայն կը զգար: Եւ որո՞ւ հետ կարելի էր ազատօրէն վիճաբանիլ այս մասին, որո՞ւ յայտնել իր յետին վարանումները:

Բ. ՀԱՍՏՈՐ

(Արգասաւորութիւն 18)

Երբ գալաւիար յղացաւ Պութանի խորհուրդ հարցնելու, անմիջապէս իրմէ Ժամագրութիւն մը խնդրեց:

Իրեն պէտք եղած խորհրդատուն էր տոքթորը, լայնախոհ, արի, կեանքը պաշտող, ընդարձակ իմացականութեամբ և իր արհեստին անձկաւորութիւններէն ազատ մարդ մը, որ գործադրութեան առաջին դժուարութիւններէն հեռուն կը տեսնար:

Երբ սեղանին երկու ծայրը դէմ դէմի նստան, Մաթիէօ անմիջապէս խանդավառութեամբ խոստովանեցաւ, երկար բարակ իր երազը բացատրեց, իր քերթուածը ինչպէս կ'ըսէր ինք խնդարով: Տոքթորը առանց ընդմիջելու մտիկ ըրաւ, ինքն ալ յայտնապէս յաղթահարուած անոր յարաճուն յուզմունքէն: Վերջապէս երբ կարգը իրեն եկաւ խօսելու, ըսաւ.

— Աստուած իմ, բարեկամս, գործնականապէս բան մը չեմ կրնար ըսել, քանզի աղցան մը անգամ տնկած չեմ երբեք: Նոյն իսկ կ'աւելցնեմ որ ձեր ծրագիրը այնքան յանդուգն կ'երեւայ որ արհեստէն եղող ու է մարդ, եթէ անոնցմէ մին հարցուփորձէիք: ձեզ ձեր խորհրդէն պիտի հրաժարեցնէր ամենահաստատ և ամենահամոզիչ պատճառաբանութիւններով: Միայն թէ՝ այդ գործին վրայօք այնպիսի մեծ հաւատքով մը, տոչորուն սիրով մը կը խօսիք, որ ինծի բացարձակ ստուգութիւն կուտայ թէ պիտի յաջողիք: Միւս կողմէ՝ աստով իմ բոլոր գաղափարներս կը փայփայէք: Եւ ահա՛ տասը տարի է որ չեմ դադարիլ ցոյց տալէ թէ՝ Ֆրանսայի համար, եթէ կ'ուզէ բաղմանդամ ընտանիքներու վերածաղկիլը տեսնել, անհրաժեշտ է խանդավառութեամբ դառնալ հողագործութեան, թողուլ քաղաքները դաշտերու, ուժեղ ու արգաւանդ կեանքին համար: Ինչպէ՞ս կ'ուզէք որ համաժիտ չըլլամ ձեզի: Նոյն իսկ կ'ենթադրեմ որ հոս եկած էք, ինչպէս բոլոր խորհուրդ հարցնողները, միակ մտածումով մը, այն է՝ իմ մէջս գտնելու եղբայր մը, պատրաստ միեւնոյն պատերազմին:

Երկուքն ալ ի բոլոր սրտէ խնդացին: Յետոյ Պութան իրեն հարցնելով թէ՝ ի՞նչ դրամագլխով գործի կը սկսէր, Մաթիէօ հանդարտօրէն անոր բացատրեց թէ իր ծրագիրն էր բնաւ պարտքի տակ չմտնալ և գործը սկսիլ, եթէ հարկ ըլլար, մէկ քանի եզրվար հողով, վստահութիւնը դնելով աշխատութեան յաղթող ուժին վրայ:

Ինք պիտի ըլլար զլուխը և պիտի կրնար գտնել հարկաւոր բողոկները : Իր միակ յատհոգութիւնն էր համոզել Սէկէնը որ իրեն թողու որսի նախկին տաղաւարը , ինչպէս նաեւ շուրջը մէկ քանի եզլար հող , տարեկան հատուցումով և առանց կանխիկ դրամի : Եւ մինչ կը հարցուփորձէր տոքթորը այս մասին .

— Ո՛հ , պատասխանեց այս վերջինը կարծեմ շատ տրամադիր է այդ մասին , քանզի գիտեմ որ խիստ գոհ պիտի ըլլայ ծախելով այդ անսահման ու անմէակ հողերը որոնք զինքը կը նեղեն , ստակի մասին իր ունեցած յարաճուն պէտքերուն մէջ . . . : Դիտէք որ երթալով կը գէշնայ իր բնտանեկան կեանքը :

Իայց խորհրդապահարար խօսքը ընդմիջեց և հարցուց .

— Եւ ձեր Պօլէն բարեկամը , արդեօք իրեն իմաց տուի՞ք թէ գործատունը կը թողուք :

— Իրաւ որ տակաւին ոչ , Եոյն իսկ կը խնդրեմ որ խօսքը մէջերնիս մնայ , քանզի կ'ուզեմ ամէն բան լմնցնել իրեն խօսելէ առաջ :

Շուտով սուրճերնին խմեցին և տոքթորը Մաթիէօյի առաջարկեց զինքը գործատուն առաջնորդել իր կառքովը ուր ինքն ալ կ'երթար , տիկին Պօլէն խնդրած ըլլալով որ այսպէս ամէն շաբաթ որոշեալ օր մը երթայ Մօռիսի առողջութեան վրայ լուր առնէ : Տղան որ միշտ սրունքներէն կը տառապէր , ատկէ դուրս այնքան փախուկ և տկար ստամոքս մը ունէր , որ խիստ զգուշաւոր սնունդ մը առնելու ստիպուած էր :

— Այն տեսակ տղոց ստամոքսին պէս որ մօրը կաթով չէ սնած , շարունակեց Պութան : Ձեր արի կինը այդ բանը չգիտեր , կրնայ թող տալ իր տղոց որ ուղածնին ուտեն : Այդ հէգ փոքրիկ Մօռիսին համար երեքի տեղ չորս կեռասը կրնայ անմարսողութիւն մը առաջ բերել . . . : Ուրեմն այսպէս , ձեզ գործատուն կ'առաջնորդեմ : Միայն թէ հարկ է որ նախ Ռօքէիին փողոցէն անցնիմ ստուռ մը զատելու համար : Կը յուսամ որ երկար չտեւեր . . . չճշտ , մեկնինք :

Կառքին մէջ , պատմեց թէ ճիշտ Սէկէններու համար էր որ դահեկներու գործակալութեան կը դիմէր : Իրենց տունը ամբողջ նշխարութիւն մը տեղի կ'ունենար : Սէկէն իր կնոջ տղարեքին

հետեւեալ օրը, անոր մասին յանկարծական խանդաղատանք մը զգալով, յամառութեամբ ուղեր էր որ ինք զատէ նորածին աղջկան՝ Անտրէի՝ ստնտուն։ Կը յառակներ որ ինք լաւագոյնը կը ճանչնայ և յաղթանդամ աղջիկ մը ուղած էր, հոյաչէն մարմինով մը ու խոշոր ծիծերով։ Բայց երկու ամիսէ ի վեր երախան կը հիւծէր և տոքթորը կանչուելով՝ տեսած էր որ տղան պարզապէս անօթութենէ կը մեռնէր։ Հոյաչէն աղջիկը կաթ չունէր, կամ մանաւանդ իր կաթը որ տարրալուծման ենթարկուած էր, չատ թեթեւութեամբ անբաւական էր։ Մեծ խնդիր մըն էր ստնտունի փոփոխումը՝ փոթորիկը կը մոնչէր տանը մէջ, Սէկէն՝ կրակ կտրած՝ կը յայտարարէր թէ այլ եւս բանի մը չպիտի խառնուի։

— Ուստի, եզրակացուց Պութան, ինծի յանձնուեցաւ նոր ստնտուն մը զատելու և զրկելու գործը. ու ասիկա ստիպողական է, որովհետեւ չատ մտատանջութեան մէջ եմ այդ պղտիկ Անտրէին համար։ Մարդ կը մեղքնայ այդ տեսակ տղաքը։

— Բայց, հարցուց Մաթիէօ, ինչո՞ւ մայրը կաթ չտուաւ։
Տոքթորը յուսահատութեան մեծ շարժում մը ըրաւ։

— Ահ, սիրելիս, չափազանց կը պահանջէք, ինչպէ՞ս կ'ուզէք որ հարուստ միջակորհարի պատկանող բարիգուհի մը, իր վարած կեանքովը, իր ասան ընթացքովը, ընդունելութիւններովը, խնճոյքներովը, երեկոյթներովը, տունէն դուրս անվերջանալի երթեւեկութիւններովը, ամէն տեսակ աշխարհիկ պարտականութիւններովը, կարնայ ընդունիլ տղու մը կաթ՝ տալու պարտականութիւնը, այդ արի ու երկարատեւ գործը։ Տասնըհինգ ամսուան համար անձնուրացութիւն և հրաժարում հարկաւոր է։ Ու չեմ խօսիր սիրամով կամ նախանձոտ կիներու մասին որոնք տղուն ու ամուսնունոյն միջեւ, վերջինը կ'ընտրեն, ինքզինքնին միայն անոր կը պահեն, վախճալով որ էրիկը իրենց երես կը դարձնէ...։ Այսպէս, այս փոքրիկ տիկին Սէկէնը ամէնուն քթին կը խնդայ երբ տուած դէմք մը կ'առնէ ըսելով թէ՝ ինք չատ կ'ուղէր երախային կաթ տալ, բայց չէ կրցած, թէ կաթ չէ ունեցած։ Մինչդեռ երբ չէ փորձած, եթէ իր առջինէկ զաւկին ատեն ուղէր, կրնար ինքն ալ ուրիշներուն պէս կաթ ունենալ։ Այսօր եթէ իր ամուսնունոյն համար ունեցած խանդաղատանքը չէ պատճառ կաթ տալու

արգելքին, դժբախտաբար ապահով եմ որ անկարող եղած է այդ-
պիսի ճիգի մը իր վարած ապուշ ու խանգարուած կեանքին պատ-
ճառաւ... Եւ ամէնէն գէշը այն է որ երբ մայրեր երեք չորս սե-
րունդ կաթ չեն տար իրենց զաւակներուն, անկէ ետքը իրաւամբ
անկարող կ'ըլլան տալու. սոնալին գեղձը կը ծիրի ու իր կաթ-
նային ծորման կարողութիւնը կը կորսնցնէ: Այսպիսով է, բարե-
կամ, որ կը դիմենք դէպի թշուառ, խաթարեալ ու անկատար կի-
ներու սերունդ մը, որ գուցէ դիպեալածով կարող ըլլայ տակաւին
աղայ ծնանելու, բայց արմատապէս անկարող՝ զայն սնուցանելու:

Այն ատեն Մաթիէօ յիշեց ինչ որ տեսած էր Պուրօիէօյի
տունը և Լենկեցիկ Մանուկներու Ապաստանարանը: Իր մտածմուն-
քը յայտնեց Պուլթանի, որ կրկին յուսահատութեան չարժուժ մը
ըրաւ: Բայտ իրեն մարդկային համերաշխութեան և ընկերային փրո-
կութեան հսկայ գործ մը կար ընելիք: Անշուշտ խելացի մարդա-
սիրութեան չարժուժ մը նշմարուէր աղէն, չատ մը անհատական
բարեգործութեան ձեռնարկներ, գթութեան հարկեր կը հիմնուէին:

Բայց ահռելի, անսահման և միշտ արիւնշուայ խոցին հան-
դէպ այդ սահմանափակ դարմանները խաբէական կը մնային ու
միայն ցոյց կուտային հետեւելիք լաւ ճամբան: Պէտք եղածը ընդ-
հանուր դարմաններ էին, ազգը փրկող օրէնքներ. կնոջ օգնու-
թիւն և պաշտպանութիւն իր յղութեան առաջին դժնդակ օրերէն
իսկ, զինքը ազատելով ծանր գործերէ. յետոյ միջոցներ որ-
պէս զի տղան հանդարտութեան մէջ ծնանի, գաղտնարար՝ եթէ
այնպէս ուզէ, իրմէ ուրիշ բան չպահանջելով՝ այլ թէ միայն մայր
ըլլալ. ապա կինն ու երախան խնամել և անոնց օգնել մինչեւ
մօրը ապագինուժը և տղուն կաթէն կտրուիլը վերջապէս մինչեւ
այն ժամանակը ուր տղան աշխարհ գալէ ետքը, մայրը կտրենայ
կրկին առողջ և ուժեղ ամուսին մը ըլլալ: Ասոր համար կարգ մը
նախադրուածութիւններ հարկ էր ընել, հիմնել տուններ, յղութեան
ապաստանարաններ, աղաքերքի դարմանատուններ, ապաքինման
տեղեր, առանց խօսելու պաշտպանիչ օրէնքներու կամ սնունդի
օգնութեան մասին: Կուտելու համար չարիքին դէմ, ծնունդներու
ահռելի փճացումին դէմ, մանուկներու մահուան դէմ, միակ դո-
րաւոր իմշոց մը կար. այն է՝ ատոնց առաջը առնել: Միայն

կանխազգոյշ միջոցներով կարելի էր կեցնել նորածիններու ահեղի զոհաբերութիւնը, աղգին կողքին վրայ մշտաբաց այդ վէրքը որ զայն կը հրւժէ և ամէն օր մէյմէկ քիչ կը սպաննէ :

— Եւ, շարունակեց տոքթորը, բոլոր անոնք կրնան ամփոփուիլ սա ճշմարտութեան մէջ թէ՛ պէտք է մայրը կաթ տայ իր զաւկին... Մեր ռասակապետութեան մէջ, կինը յղի մնալուն պէս՝ սրբազան է և ինքն է ամէն մեծութեան, զօրութեան խորհրդանշանը և կոյսը ոչնչութիւն է միայն, մայրը կեանքի յաւիտեանականութիւնն է և հնկերային պաշտամունք մը պէտք է մատուցանել իրին, պէտք էր որ մեր կրօնքը ըլլար անիկա և երբ գիտնանք մայրը պաշտել, այն ատեն նախ հայրենիքը և յետոյ մարդկութիւնը կը փրկուին... Ասոր համար բարեկամ, կ'ուզեմ որ իր տղուն կաթ տուող մօր մը պատկերը մարդկային գեղեցկութեան բարձրագոյն արտայայտութիւնը ըլլայ : Ա՛հ, բնչպէ՛ս համոզելու է մեր Բարեգուհիները, մեր բոլոր Պարստուհիները թէ կնոջ գեղեցկութիւնը մայր ըլլալն է՝ ծունկին վրայ մանկիկով մը և Այն օրն ուր այս նորոյթը ընդունուի, բնչպէս ասարօյի պէս մազ յարդարելը կամ նեղ պարեգօտները, աղգերու թագունին՝ աշխարհի տիրուհին պիտի ըլլանք :

Ի վերջոյ ցաւատանջ կերպով կը խնդայ, իր յուսահատութեան մէջ չգիտնալով թէ ի՛նչպէ՛ս փոխելու էր բարքերը, նորոյթի կարգ անցնելու համար բաղձանդամ ընտանիքները, գիտնալով որ ժողովուրդ մը միմիայն կը յեղափոխուի գեղեցկութեան յղացումը փոխելով՝ և եզրակացուց :

— Վերջապէս ինծի համար լուազոյն բանն է մօր կաթ տալը՝ Ամէն մայր, որ կարենալով հանդերձ, կաթ չի տար մեծ յանցաւոր մըն է... յետոյ երբ ո և է սպարազայ մը կը ներկայանայ, երբ մայրը իր պարտականութիւնը կատարելու բացարձակապէս անկարելիութեան մէջ է, պիպըրօնը կայ, որ եթէ աղէկ պահուի, խնամքով դործածուի, զտեալ կաթով, պէտք եղած արդիւնքը կուտայ... Գալով հեռաւոր ստնտուին, տղուն գրեթէ ապահով մայն է, իսկ տան մէջ ստնտու ունենալը ամօթալի իրաւախօհութիւն մը, չարիքներու անհաշուելի աղբիւր մը և յաճախ կրկնակի ոճի մըն է, մօր զաւկին և ստնտուի զաւկին միջեւ եղած կրկնակ զսահաբերութիւն մը :

կառքը կեցաւ Ռօքէփին փողոցը, ստնտուի գործակալութեան ղիմաց:

— Գրաւ կը դնեմ որ, ըսաւ տոքթորը զուարթութեամբ, երբեք ստնտուի գործակալութեան գրասենեակ չէք մտած հինգ զաւկի հայր ըլլալով հանդերձ:

— Իրա՛ւ է՛, պատասխանեց Մաթիէո:

— Լաւ ուրեմն, վար իջէք, ձեզի ցոյց տամ. ամէն բան ճանչնալու է:

Ռօքէփին փողոցի գործակալութիւնը ամենէն կարեւորն էր և թաղին մէջ լաւագոյն հանրաւր ունեցողը: Վարիչն էր տիկին Պրօքէթ, քառասուն տարեկանի մօտ խարտեալ կին մը, ծանրաշուք դէմքով, երեսը քիչ մը նշաններով, միշտ իր սեղմիրանին մէջ պնդուած և գոյնը նետած մետաքս հագուստով մը: Բայց եթէ այս կինը տան ծանրութիւնն ու վայելչութիւնն էր և յաճախորդներու հետ յարաբերութիւն ունեցողը, ըսէն հոգին անդադար գործի վրայ եղողը պարոն Պրօքէթն էր, կնոջ ամուսինը, յիսուն տարեկան փոքրիկ մարդ մը, սրածայր քիթով, վարվուռն աչքերով և յուզակի մը ճապուկութեամբ: Ստնտուներու հսկողութիւնն ու կրթութիւնը իրեն յանձնուած ըլլալով, զանոնք կ'ընդունէր, կը մաքրէր, անոնց ժպտիլ ու հաճոյակատար ըլլալ կը սորվեցնէր, սենեակներուն մէջ կը տեղաւորէր ու կարգիւնը չափազանց շատ ուտելը: Առտուրնէ մինչեւ իրիկուն զինքը կը տեսնային որ կը չըլէր, յանդիմանելով ու վախցնելով այդ աղտոտ ու կոշտ, ստախօս ու գող, սոսկալի ազդիկները: Տունը նախկին հինցած պղտիկ ապարանք մըն էր, խոնաւ միջնայարկով մը, ուր յաճախորդները միայն կ'ընդունուէին, և երկու ուրիշ հարկերով՝ ամէն մէկը վեցական սենեակ ունեցող, որոնք ննջարաններ էին, ու վարձու կը տրուէին ստնտուներու օրականով: Այս տան մէջ անընդհատ երթեւեկութիւն մը կար, շարունակական արշաւանք մը առտուն հասնող գեղջկուհիներու, որոնք սնտուկներով ու իրենց երախաներով բեռնաւորուած, սենեակները, նրբանցքներն ու սրահները կը լեցնէին վայրագ ճիւղերով ու գարշահոտութեամբ, ամէնէն ղգուելի աղտոտութեան մը մէջ տեղ: Տանը մէջ կը գտնուէր նաև օրիորդ Պրօքէթ՝ որուն անունն էր Հէրմինի, տասնըհինգ տարեկան

տոժգոյն աղջիկ մը, կանանչախտութենէ (chlorose) մաշուած, երկայնահասակ և անարիւն, որ թոյլօրէն կը պտտցնէր իր անհամ կուսութիւնը, ցուցադրուած միսի այս բազմութեան, առաւել կամ նուաճ կաթով յորդած այդ ծծմայրներու ամբոխին մէջ:

Պուժան որ լաւ կը ճանչնար տունը, ներս մտաւ Մաթիէօյի հետ: Կեդրոնի անցքը, բաւական լայն, գոցուած էր ապակեայ դռնով մը որ տեսակ մը բակի վրայ կը բացուէր ուր փոքրիկ ծառ մը կար խոնաւութենէ փտած կլոր մարգի մը մէջտեղ: Այս անցքին աջակողմը կը գտնուէր դրասենեակն ուր տիկին Պրօքէթը, յաճախորդներու փափաքին վրայ, ցոյց կուտար ստնտուները որոնք իրենց երախաները գրկած՝ պատրաստ կը սպասէին քովի սենեակը որ պարզապէս կահաւորուած էր մէջտեղը դրուած սպիտակ փայտէ աղտոտ սեղանով մը և պատին երկայնքը դրուած նստարաններով: Դրասենեակը հին կարասիներ ունէր, կարմիր թաւիչէ և կայսրութեան ժամանակի ոճով, ինչպէս նաեւ մահօգեցիկ սեղան մը, ոսկեզօծ ժտմացոյց մը և թիկնաթոռներուն վրայ դրուած ժանեկաւոր ծածկոցներ: Անցքին ձախակողմը, խոհանոցին մօտ, կը գտնուէր հասարակաց ճաշարանը. երկու երկայն սեղաններ մոմաթով ծածկուած որուն շուրջ հին՝ թափթփած աթոռներ շարուած էին: Սեմին վրայէն իսկ բարկ հոտ մը կը բուրէր, խոհանոցի ճենճերուն հոտը, թթուած կաթի ապականութիւնը, աղտոտ շորերու և գեղջկուհիներու լաթերուն հոտը իրար խառնուած:

Երբ Պուժան գրասենեակին դուռը հրեց, տիկին Պրօքէթը զբաղած գտաւ. ծեր պարոնի մը առջեւ բացած էր իր ծծմայրներու ծրարը: Տիկին Պրօքէթ ճանչցաւ տոքթորը և չուարուն կերպարանք մը առաւ:

— Վնաս չունի, վնաս չունի, ըսաւ բժիշկը. աճապարեղով պէտք չունիմ, կը սպասենք քիչ մը:

Բաց դռնէն Մաթիէօ նշմարած էր Հէրմինին, տան աղջիկը՝ պատուհանին մօտ կարմիր թաւիչէ թիկնաթոռի մը խորը, երազիկաւ կերպով մխրճուած վէպի մը ընթերցումին մէջ, մինչ իր մայրը կանգնած՝ ծանրագլուխ դէմքովը իր ապրանքները կը գովէր ու մէկիկ մէկիկ ծեր պարոնին առջեւէն կ'անցնէր ծծմայրները, և որ սակայն լռին՝ կարծես չէր կրնար որոշում մը տալ:

— Երթա՛նք պարտէզը տեսնելու, ըսաւ տօքթորը խնդալով։
Իրաւամբ տանը ծանուցումներուն մէջ յաւակնութեամբ գրուած էր որ հաստատութիւնը օգուէտ պարտէզ մը ունի։ Ապակեայ դուռը բացին և ծառին մօտ, նստարանի մը վրայ տեսան խոշոր աղջիկ մը որ անշուշտ նոյն վայրկեանին հասած էր և որ իր երախայիւ ետեւը կը մաքրէր լրագրի կտորով մը։ Ինքն ալ աղտոտ էր, հո՛ն եկած ինկած՝ առանց տակաւին լուացուելու։ Լեկիւն մը խոհանոցը կ'երեւար, միւս ծայրը կը բացուէր դուռ մը, ծծմայրներու սպասման սրահն էր այն, աղտոտ ու դարչելի անկիւն մը։

Բայց յանկարծ սլարոն Պրօքէթ խուժեց, առանց գիտցուելու թէ ուրկէ՞ կ'ելլէր։ Նշմարած էր Պրօթանը, յաճախորդ մը որուն հետ հարկ էր ակնածանքով վարուիլ։

— Ուրիմն ախիրն Պրօքէթ զբաղած է...։ Երբեք թոյլ չպիտի տամ որ հոս մնաք. եկէ՛ք, եկէ՛ք, կը խնդրեմ։

Իր յուզակի պզտիկ աչքերը սեւեռած էին աղտոտ աղջկան վրայ որ մանուկը մաքրելու վրայ էր. ու այդ տեսարանէն շատ սիրաւը նեղուած՝ բուռն կերպով կը պնդէր զիրենք այդ տեղէն հեռացնելու, որպէս զի այդ պարոնները ա՛յլ աւելի չտեսնան իր տան ներքին կողմերը։ Տօքթորը իր ընկերոջ աւարած էր ճիշտ հասարակաց սրահին առջեւ ուրկէ ծծմայրներու վրայ նետուած ակնարկ մը բնաւ հաճելի չէր։ Այդ կիները կոճակնին կը քակէին, կը յօրանջէին բոլոր այն երկար ժամերու միջոցին ուր հո՛ն նըստարաններուն վըայ կը մնային յաճախորդի սպասելով։ Թեւեռնին յօգնած՝ հանգստանալու համար իրենց երախաները կը դնէին սեղանին վրայ, որ միշտ այդ ծրարներով խճողուած էր. ա՛յն տեսակ աղտոտութիւն կ'ապականէր գետինը, իւղոտ թղթեր, հացի կտորուանք, քարչելի քուրջեր։ Ու երկու մարդոց սիրտը տակն ու վրայ կ'ըլլար այս անխնամ թողուած ախոռին, այո կովանոցին դիմաց։

— Կը խնդրեմ, տօքթոր, ինձ հետեւեցէ՛ք կը կրկնէր պարոն Պրօքէթ։

Վերջապէս հասկցաւ որ խստութիւն ցոյց տալ պէտք էր, տանը բարի համբաւը փրկելու համար ու խոշոր աղջկան վրայ ինկաւ։

— Ինձ նայէ՛, աղտոտ արարած, միթէ չէի՞ր կրնար քեզ մը

տաք ջուր առնել այդ պղտիկը մաքրելու համար... Նախ, ինչ
կ'ընես հոս, ինչո՞ւ անմիջապէս վեր չես գացած վրադ գլուխդ
չիտկելու... արդեօք պէտք է որ ես երեսիդ դոյլ մը ջուր նե-
տեմ:

Ստիպեց աղջիկը որ ելլէ, վռնտեց զայն՝ որ խոյս տուա-
չուարած ու սարսափած: Եւ երբ այսպէս մինչեւ սանդուխ հրմը-
տըկեց, երկու պարոնները գրասենեակ առաջնորդելով սկսաւ գըժ-
գոհանալ:

— Ահ, տոքթոր, եթէ գիտնայիք որքան հեղութիւն կը կը-
րեմ որպէս զի այս աղջիկներուն գոնէ ձեռքերնին լուալ սորվե-
ցընեմ: Մենք որ այնքան մաքուր ենք, մենք որ մեր բոլոր հը-
պարտութիւնը մեր տան մաքրութեան մէջ դրած ենք, գիտէ՞ք
որքան ծանր կուգայ մեզի ասանկ բաները: Կրնամ ձեզ վստահե-
ցընել որ եթէ տանս մէկ կողմը փոշիի հատիկ մը ըլլայ, յանցանքը
իմս չէ:

Սակայն, աղջիկը վեր ելլելէն ի վեր ահռելի աղմուկ մը
բրդած էր վերի յարկերը: Վէճ, մը կոիւ մը ծագած ըլլալու էր,
Այդ սանդուխէն, ուրկէ երբեք դուրսէն մարդ վեր չէր ելլեր, ա-
տեն ատեն, գարշահոտութեան խառնուած խաղճութիւն մը կը
ղեղուր, վար կ'իջնար: Եւ որովհետեւ ապականած շունչը անլուր
աղմուկի մը հետզհետէ սաստկանալը ցոյց կուտար, անկարելի եղաւ
այլեւս համբերել:

— Ներում կը խնդրեմ, ըսաւ վերջապէս պարոն Պրօքթըր,
տիկինը հիմա ձեզի պիտի ընդունի:

Եւ կծիկը դրաւ, սանդուխէն վեր խուժեց լուռ ճապուկու-
թեամբ մը: Եւ անմիջապէս շառաչիւն մը լսուեցաւ: Յետոյ, տունը
մէկէն գերեզմանական լռութեան մէջ ինկաւ: Դրասենեակին մէջ
միայն տիկնոջ ձայնը կը լսուէր, որ կը շարունակէր, ծանրագլուխ
դէմքով մը իր ապրանքները գովել:

— Լաւ ուրեմն, բարեկամ, բացատրեց Պութան Մաթիէօյի՝
անցքին մէկ ծայրէն միւսը անոր հետ պտտելով, իրերու այս նիւ-
թական հակակոզմը տակաւին բան մը չէ: Հարկ է որ ձեզի ցոյց
տամ հոգիներու հակակոզմը: Եւ նկատեցէ՛ք որ այս տունը միջնա-
կարգ հաստատութիւն մըն է, քանզի ասկէ յոռեգոյն որջեր գո-

յութիւն ունին, զորս ոստիկանութիւնը պէտք կը տեսնէ երբեմն
 քոցելու, խիստ ծանր որին ազանցութեանց պատճառաւ... Ան-
 շուշտ անոնց վրայ հսկողութիւն կ'ըլլայ, անշուշտ խիստ կանոնադ-
 րութիւններ կան, որոնք կը ստիպեն ստնտունները բարոյականու-
 թեան վկայադիրներով և ուրիշ տեսակ տեսակ թուղթերով զալու,
 զորս հոս հասնելուն պէս պարտաւոր են վաւերացնել տալ ոստի-
 կանութեան, ուր վերջնական արտօնութիւնը կը տրուի իրենց:
 Բայց ատոնք խաբէական նախզգուշութիւններ են անբաւական
 կաթին բո՛ւն տարիքին կամ ծծմայրերու հիւանդ երախաներուն
 մասին, որոնց տեղ քաջառողջ երախաներ ցոյց կը տրուին. ո՛չ ալ
 կարելի է ստուգել յղի կիները, որոնք կը համարձակին ինքզինք-
 նին ներկայացնել իւրեւ տղարեքէ նոր աղատած: Չէք կրնար
 երեւակայել ընդ որ այն հզեռնագործ նենգութիւնները, ոճրագործ
 սուտերը զորս այդ կիները կարող են հնարել, դրամի տարօրինակ
 ընչաքաղցութեամբ մը... Եւ այս բանը շատ հասկնալի է, միայն
 այդ ստնտուի արհեստը ընտրելու իրողութիւնը, ըստ իս, զիրենք
 կը զնէ մարդային ընկերութեան ստորնագոյն աստիճաններուն
 վրայ: Ասկէ աւելի ընդվզեցնող, ասկէ աւելի անպատուարեր
 դործ չկրնար ըլլալ: Շատեր, ու մինչեւ այն ատեն խելօք ապրող
 աղջիկներ, էրիկ մաքդու կ'երթան կաթ ունենալու համար, ինչպէս
 կովերը ցուլերուն հետ կը զուգաւորեն: Արհեստով սնտուններու
 համար՝ տղան իրենց աչքին պարզապէս նախակարգ հարկաւո-
 թիւն մը, առեւտուրի միջոց մըն է: Այսպէս, ծնելուն պէս, կաթը
 զալուն պէս, ի՞նչ փոյթ եթէ երախան մեռնի, այլեւս հաշիւի
 չառնուիր, Ասիկա ապուշ անգիտակցութեան յետին աստիճանն է,
 կենդանական ստորնութիւնն է... Եւ տեսէ՛ք ոճրապարտ հե-
 տունքը կնքուած սակարկութեան, քանզի երախան որուն ստըն-
 թեան իր կաթը կը ծախէ, յաճախ կը մեռնի այդ կաթէն որ բնու-
 թեան կողմէ իրեն սահմանուած կաթը չէ, գրեթէ միշտ կը պա-
 տարի որ ստնտուին զուական ալ կը մեռնի խնամքէ ու հոգածու-
 թենէ կողմէ. անասուններու քով թողուած. այնպէս որ երկու
 զո՛ւ կայ և երկու մայրերն ալ յանցաւոր են ոճրին համար, ամէնէն
 վրդովեցուցիչն, ամէնէն վատ ոճիրը, այսինքն՝ սպաննուած այդ
 հազիւ ծնած հէ՛գ էականերուն, որոնց աներեւոյթացումը չխռովեր

սչ Դքի անտարբերութիւնը, մինչդեռ պէտք էր որ ամէնքս բողոքի
և սոսկումի աղաղակը բարձրացնէինք, մեր գգուանքներուն և
մեր յոյսերուն այդ տխուր ջարդին հանդէպ... Ահ, անդունդը
անյատակ է, ամբողջ երկիրը մէջը պիտի իյնայ, հոն պիտի թաղ-
ուի, եթէ չդադրին այդ հարկը վճարելէ ոչնչութեան:

Երկու բարեկամները խօսակցելով՝ կեցան ճաշարանի դրան
առջեւ որ բաց մնացած էր և նշմարեցին Լա Բուսթօն որ երկու դե-
ռատի գեղջկուհիներու հետ սեղան նստած, երեքն ալ գոհ գէտքով
ու մաքուր հագուած, ճաշի ժամը անցած ըլլալով, անապարանքով
խողենի կ'ուտէին, առանց պնակի ու պատառաքաղի. և կը թուէր
թէ միջնորդուհին նոյն վայրկեանին հասած ըլլալով, իր ծծմայրները
իրենց տեղերը յանձնելէ ետքը, կը փութար քիչ մը փորը կշտա-
ցընել, իր միւս դործերուն վաղելու համար, այդ երկու աղջիկնե-
րուն հետ որոնք բերած ապրանքներուն մնացորդներն էին, ճա-
շարանը, զինիէն թրջած սեղաններովը, իւզոտ պատերովը, աղտոտ
լուացարանի մը հոտը կը բուրէր, որ մինչև նրբանցքը կը հասնէր:

— Կը ճանչնա՞ք Լա Բուսթօն, գոչեց Պուսթան երրորդ Մաթիէօ
իրեն պատկեց անոր հետ իր հանդիպումները: Այն ատեն սիրելիս
ոճիրին խորը թափանցած էք: Լա Բուսթօն մարդակեր ճիւղն է...
Նւ ըսել թէ մեր ընկերական գեղեցիկ կողմակերպութեան մէջ, օգ-
տակար դէր մը ունի և թէ ես բարեբախտ պիտի ըլլամ պաշտօնս
ի գլուխ հանելով իր բերած ստնտուններէն մին զատելով:

Բայց տիկին Պրօքէթ, խիստ սիրալիկ կերպով, զանոնք իր
զրասենեակը մտցուց: Ծեր պարոնը երկար բարակ քննելէ
տանը մէջ գտնուող բոլոր ստնտունները, չէր կրցած որոշում
տալ և մեկնած էր ըսելով որ կրկին պիտի վերադառնար:

— Մարդիկ կան որոնք ուզանին չեն գիտեր, յայտարարեց
տիկին Պրօքէթ արդարացի կերպով Յանցանքը իմա չէ, հաղար նե-
բողութիւն կը խնդրեմ պարոն տոքթոր...: Նւ եթէ լաւ ստնտու-
մը կ'ուզէք, գոհ պիտի մնաք, քանզի ճիշտ այս միջոցիս
չեղիններ հասան... հիմա ձեզի ցոյց պիտի տամ:

Հէրմինի նոյն իսկ չէր հաճած քիթը իր վէպին վրայէն վեր-
վերջնելու: Իր թիկնաթոռին մէջ թաղուած մնաց, միշտ կարգա-
ւով, կանաչախտէ վարակուած իր նուրբ դէմքովը, թուութեան

ձանձրոյթի մէջ ընկղմած : Մաթիէօ, քիչ մը հեռուն կեցած՝ աթոռ մը առնելով նստեր էր ու գիտելով կը գոհանար . մինչ Պութան, գնդապետի մը պէս որ զօրահանդէս մը կ'ընէ, ոտքի վրայ կը մնար, շատ ուշադիր, ամէն մանրամասնութիւն գիտելով : Ու տոգանցը սկսաւ :

Նախ՝ տիկին Պրօքէթ՝ բանալով այն դուռը որ գրասենեակը հասարակաց սրահին հետ հաղորդակցութեան կը դնէր, հանդարտիկ և շատ ազնուական ձեւերով ներս բերաւ իր լաւագոյն ստնտոնները, երեք երեք խումբերու բաժնուած՝ ամէն մէկը երախան գիրկը առած : Տասներկու հատ մը անցան, ամէնքն ալ իրարմէ տօբեր, աննման, կարճահասակներ խոշոր անդամներով, ձողի պէս երկայնահասակներ, կարծր մազերով թխագոյններ, Սպիտակ մսով խարտեաչներ, եռանդուններ ու թուլամորթներ, ագեղներ ու հաճելիներ : Բայց ամէնքն ալ նոյն ապուշ և մտատանջ ժպիտը ունէին, նոյն վախկոտ ու անշնորհ տատանումը մարմնոյ, աղախինի անձկոտ դէմքը, տօնավաճառի այն ստրուկներու դէմքը որոնք կը վախնան թէ գնորդ մը չպիտի գտնուի իրենց համար : Ինքզինքնին կ'ընծայէին, կուտային, անճարակ խեղձ աղջիկներու շնորհալիութիւններ կ'ընէին, մէկէն ուրախանալով երբ յաճախորդը հաւանութեան նշաններ ցոյց կուտայ, յետոյ յանկարծ ընդհակառակը տխրելով, ու սեւ նայուածքներ նետելով իրենց ընկերուհիներուն երբ անոնք յաղթութիւնը տարած կը թուէին : Բաղերու պէս ետեւէ ետեւ քալելով կուգային ու նոյն ձեւով կը վերադառնային, ծանրօրէն կոխելով տախտակամածին վրայ, յոգնած ու չմտած : Այդ տասներկուքէն երեքը տոքթորը մէկ կողմ դրաւ, յետոյ մէկ հատը միայն պահեց, զայն խորին քննութեան մը ենթարկելու համար :

— Յայտնի կը տեսնուի որ պարոն տոքթորը լաւ ճանչցող է, ըսաւ տիկին Պրօքէթ շողօքորթիչ ժպիտով մը : Այդ տեսակ գոհարներ չունիմ յաճախ... դեռ նոր հասաւ, եթէ ոչ ապահովաբար հոս չպիտի ըլլար : Եւ իր մասին անձիս պէս կրնամ երաշխաւորել տոքթորին, քանզի արդէն իմ ձեռքովս ուրիշ տուն տեղափոխուած եմ :

Քսանըվեց տարեկանի մօտ աղջիկ մըն էր, թուխ, միջահաս-

սակ, բաւակոն զօրեղ, թանձր ու հասարակ դէմքով ու խիստ կղզակով մը: Բայց արդէն ծառայած ըլլալով՝ չնորհքով կը կենար:

— Ուրեմն այս տղան առջինեկդ չէ՞:

— Ո՛չ, պարոն, երրորդս է:

— Ու ամուսնացած չէ՞ք:

— Ո՛չ, պարոն:

Պութան զոհ երեցաւ, քանզի թէեւ տոբկա անկարգ կեանքի մը ապացոյցն էր, սակայն աղջիկ մայրերը միշտ նախընտրելի են իրրեւ ստնտու: Աւելի հնազանդ, աւելի խանդակաթ կ'ըլլան, նաեւ նուազ գինով կը ծառայեն ու բաց աստի ետեւնին ընտանիքի կամ աժուսիին հոգ չունին, որոնք շարունակական սարսափի պատճառներ են:

Տոքթորը զինքը աւելի չհարցութործելով, իր թուղթերը վկայականները Լէն, Նայեցաւ ու յետոյ ընդհանուր քննութեան մը ենթարկեց: Բերանը նայեցաւ, լիւտերը քննեց, տեսաւ որ ձերմակ ու հաստատուն ակռաներ ունէր: Ետոյ վզին խոյլերը զննեց և նոյն իսկ զայն տարաւ քովի սենեակը աւելի մանրամասն քննութեան մը համար: Յետոյ, երբ վերադարձան, ծիծերը Նայեցաւ մանրամասնօրէն՝ գեղձին զարգացումին, պտկունքի ձեւին, կաթին օրակին ու քանակութեանը ուշադրութիւն ըրաւ: Բանի մը կաթիլ ձեռքին մէջ առաւ, բերանը տարաւ, ցնաց լոյսին մէջ քննելու:

— Աղէկ է, աղէկ է, կը կրկնէր ատեն ատեն:

Վերջապէս երախայովը զբաղեցաւ զոր մայրը թիկնաթոփ մը վրայ ձգած էր և որ հոն կը մնար աչքերը բացած ու շատ խելօքիկ: Երեք ամսու մանչ մըն էր, հաստատ ու զօրեղ դէմքով, ըննեց Ռտքերուն ներքաններն ու ձեռքերուն մէջը նայելէ ետքը, բերնին լորձնաթաղանթը և սրբանը, քանզի ժառանգական ֆրանկախտէ միշտ կը վախցուի: Ու և է արատ չգտաւ:

Վայրկեան մը գլուխը վերցուց ու հարցուց.

— Իրաւ ձեռքն է այս տղան:

— Ո՛հ, պարոն... ուրկէ՞ կ'ուզէք որ զայն առած ըլլամ:

— Է՛հ, աղջիկս, տղաքը երբեմն փոխ կը արուին:

Քննութիւնը լմնցած էր: Անմիջապէս որոշում չտուաւ, տալու էր ինչ որ անհրաժեշտ էր: Անմիջապէս որոշում չտուաւ, տալու էր ինչ որ անհրաժեշտ էր:

նեղուելով, թէեւ կինը բոլոր փափաքելի լաւ պայմանները իր վրայ միացուցած կ'երեւար:

— Ձեր ընտանիքին մէջ ամէնքն ալ առողջ են, երբեք կուրծքի հիւանդութենէ մեռնող ազգական չէ՞ք ունեցած:

— Երբեք, պարոն:

— Բնականաբար եթէ ըլլար իսկ չպիտի ըսէիք: Հարկ է որ ձեզ տրուած թուղթերը այս մասին ծանօթութիւններ պարունակեն... Եւ ժուժկալ է՞ք, չէ՞ք խմեր:

— Ո՛հ, պարոն, ի՛նչ կ'ըսէք:

Այս անգամ աղջիկը կը սրդողէր, կը սրտմտէր և տոքթորը ստիպուեցաւ զինք հանդարտեցնել: Իր ղէժքը սակայն բուռն ու բախութեամբ լուսաւորուեցաւ երբոր տոքթորը, մարդու մը պէս որ իր ընտրութեան մէջ գուցէ սխալած ըլլալու երկիւղը ունի միշտ, շարժում մը ըրաւ և յայտարարեց:

— Լաւ ուրեմն, համաձայնեցանք, ձեզ կ'ընտրեմ... Եթէ ձեր երախան կրնաք անմիջապէս զրկել, այս իրիկուն իսկ կը ներկայանաք այն հասցէին զոր պիտի տամ... Ի՛նչ է անուննիդ:

— Մարի Լըսլէօ:

Տիկին Պրօքթըր, առանց ինքզինքին ներելու տոքթորի մը գործին միջամտելը, պահած էր իր վեհափառութիւնը, որ իր տան քարոյական ու քաղքենի դիրքին յայտարար նշանն էր: Հիմակ ղէպի իր աղջկան դառնալով ըսաւ.

— Հէրմինի, դնա՛ նայէ որ տիկին Քութօ տակաւին հո՞ս է:

Բայց, որովհետեւ դեռատի աղջիկը թոյլօրէն կ'ելլար, աչքերը ընկղմած ու տոգոյն, առանց նոյն իսկ շարժելու, մայրը յարմար դատեց որ ինք անձամբ կատարէ յանձնարարութիւնը և գնաց Լա Քութօն բերաւ, որ երկու աղուորաղջիկներուն հետ մեկնելու վրայ էր: Այս երկու վերջինները նրբանցքին մէջ անոր օպասեցին:

Տոքթորը կարգադրեց գրամի խնդիրը, ստնտուին ութսուն ֆրանք ամսական, քառասուն ֆրանք գործակալութեան օննեակի ու անունդի ծախք, զոր իր ամսականէն կրնային ղեղչել, թէեւ ատիկա երբեք չէր պատահէր: Կը մնար իր երախան երկիր վերադարձնելու խնդիրը. երեսուն ֆրանք ալ ասոր համար, առանց հաշուելու միջնորդուհիին տրուելիք նուէրը:

— Այս իրիկուն կը վերադառնամ, ըսաւ Լա Բուլթօ, պզտիկը հետս կը տանիմ: Տ'Անթէն ծառուղին ըսիք այնպէս չէ: Գիտեմ, գիտեմ, այդ տանը մէջ մեր երկրէն օհնեկապանուհի մը կայ... Մարին կրնայ անմիջապէս երթալ: Ես, երկու ժամէն, երբ գործերս լմնցնեմ, կ'երթամ տղան առնելու:

Այս միջոցին, բաց մնացած դռնէն, Պուլթան նշմարեց նըրբանցքին մէջ երկու դեռատի գեղջկուհիները որոնք կը խնդային ու կատուներու պէս իրար կը հրմշտկէին:

— Ինձ նայեցէ՛ք, այս երկուքը ցոյց չտուիք, շատ սիրուն են... արդեօք սանտուկ են:

— Ստնտուկ, ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց Լա Բուլթօ նուրբ ժպիտով մը, անձեր են որոնք ինձ յանձնեցին տեղաւորելու համար:

Լա Բուլթօ ներս մտած ատեն շեղակի ակնարկով մը քննած էր Մաթիէօն, թէեւ այնպէս կը թուէր որ չէր ճանչցած: Այս վերջինը աթոռին վրայ մնացած էր, ներկայ գտնուելով ծախու հանուած այդ անասունին գնումին, յետոյ, այդ ծախուող մօր սակարկութիւնը մտիկ ընելով լռէն՝ սիրտը կամաց կամաց յուզուած էր գթութենէ ու ընդվզումէ: Ապա սարսուռ մը զգացած էր երբ միջնորդուհին դարձած էր դէպ ի խելօքիկ աղուոր մանչուն, զոր առնել տանիլ կը խոստանար: Ու վերստին կը տեսնար զայն, միւս հինգին հետ, Սէն Լազարի կայարանը, որոնք թռչելով՝ ամէն մէկը մէյմէկ նորածին կ'առնէր կը տանէր, կոտորածի ու սուգի առաւելներու պէս: Յափշտակումն էր որ կը վերսկսէր, մեծ Բարիքի կեանքն ու յոյսերն էին որ կը գողնային, ոճրապարտ նոր քուլ մըն էր ոչնչութեան ծոցը, այս անգամ կրկնակի սպաննութեան սպառնալիքով, ինչպէս կ'ըսէր տոքթորը, երկու երախաներ մահուան վտանքին մէջ, ստնտուինը և մօր երախաները:

Վերջապէս Պուլթան և Մաթիէօ ելան գացին տիկին Պրօքէթի խոշոր խոշոր երթաք բարովներով ընկերացած: Նըրանցքին գտան Լա Բուլթօն և պարօն Պրօքէթը որ կարեւոր խօսակցութեան մը մէջ էին: Այս վերջինը տակաւին չէր հանդարտած այն կռիւէն զոր պահ մը առաջ ունեցած էր մսավաճառին հետ, քանզի անընդհատ կը նեղէր հայթայթիչները: Իր ստնտուններուն ամենագէշ տորները կը կերցնէր, աւրուած ուտեստներ, վար գնով գնուած,

նոյնպէս խնայողութիւններ կ'ընէր լուացքի վրան, աղբանոց նետել տալով ինչ որ աչքի տակ չէր ինար: Ու այժմ, Հա Գութոյի հետ քիթ քիթի կը փսփսար ակնարկներ նետելով երկու աղուոր աղջիկներուն վրայ որոնք կը շարունակէին խնդալ: Կ'երեւայ որ ծրագիր մը ունէր, զանոնք տեղաւորելու համար աղէկ տեղ մը:

— Աւէն արհեստ կայ հոս, ըսաւ տոքթորը կառք մտնելով:

Գործատուն կը հասնէին, երբ դրան առջեւն իսկ հանդիպում մը ունեցան որ կրկին յուզեց Մաթթէօն: Մօրանժն էր որ, ճաշէն ետքը, իր աղջկան Ռէնի հետ գրասենեակ կուգար, երկուքն ալ խոր սուգի հագուստներով: Վալէրիի թաղման հետեւեալ օրը իր հաշուակալի գործին սկսած էր, ջախջախուած բեկումով մը և համակերպութեամբ մը որ գրեթէ մոռացումի կը նմանէր: Աւանկէ ետքը պայծառ կ'երեւար որ ուրիշ տեղ աւելի մեծ բախտ մը փորձելու մասին գործատունը ձգելու ամէն փառասիրական ծրագիր մէկ կողմ թողած էր:

Բայց, այսուհանդերձ, չէր կրցած որոշում տալ բնակարանը փոխելու, որ այլ եւս չատ մեծ ու չատ սուղ էր իրեն համար: Իր կինը հոն ապրած էր, ինքն ալ կ'ուզէր հոն ապրիլ. յետոյ որոշած էր պահել այդ պերճանքը և վայն իր աղջկան նուիրել: Իր սրտին բոլոր տկարութիւնն ու գուրգուրանքը այդ աղջկան կ'երթային: Որուն նմանութիւնը իր մօրը հետ զինք վերի վայր կը շրջէր, ժամերով անոր կը նայէր, աչքերը արցունքով լեցուած: Մեծ կիրք մըն էր որ կը ծնէր իր ներսիդին, ա'լ ուրիշ երազ չուներ եթէ ո'չ զայն ճոխարար օժտել ու, եթէ կարելի էր տակաւին, անով երջանիկ ըլլալ:

Ագահութիւնը տիրած էր վրան. աղջկանը չդպլող ամէն բաներուն վրայ խնայողութիւն կ'ընէր, յաւելուածական գործեր գտնելու ծրագիրներ կը յղանար, անոր աւելի բարեկեցութիւն բնծայելու և օժիտը շատցնելու համար: Առանց անոր տաղտկութենէ ու քրտմէ պիտի մեռնէր: Ռէն իր կեանքը կ'ըլլար:

— Այո՛, պատասխանեց Ռէն: Պութանի մէկ հարցումին իր սիրուն ժպիտովը, ես կ'առնեմ կը բերեմ խեղճ հայրիկս, վստահ ըլլալու համար որ գործի սկսելէ առաջ փոքրիկ պտոյտ մը պիտի բնէ: Եթէ ո'չ, սենեակին մէջ կը փակուի ու ա'լ չչարժիր:

Մօրանժ տարտամ շարժում մը ըրաւ ինքզինք արդարացնելու : Արդարեւ իր տանը մէջ , վիշտէն ու խղճահարութենէն չբացած , սենեակը քաշուած կ'ապրէր , կնոջը պատկերներուն մէկ հաւաքածոյին հետ , տասնըհինգ հառի չափ լուսանկարներ որոնք պատէն կախած էր և որոնք իր կինը կը ներկայացնէին զանազան տարիքներու մէջ :

— Այսօր չատ գեղեցիկ օդ կայ . պարոն Մօրանժ , ըսաւ Պուլթան , իրաւունք ունիք պտտելու :

Խեղճ մարդը զարմացկոտ աչքերը վեր ըրաւ , արեւուն հայեցաւ , կարծես տակաւին չտեսածի պէս :

— Իրա՛ւ գեղեցիկ է... Ու յետոյ , Ռէնի համար ալ շատ լաւ է քիչ մը դուրս ելլելը :

Ու քաղցրութեամբ նայեցաւ աղջկանը , որ այնքա՛ն հմայիչ , այնքա՛ն վարդագոյն էր իր սգաւորի սեւ զգեստներովը : Մօռանժ միշտ կը վախնար որ Ռէն կը նեղանայ երբոր ամբողջ օրը զայն առանձին կը ձգէ տանը մէջ , սպասուհիին հետ : Առանձնութիւնը իրեն համար տառապանք մըն էր , լեցուած իր կնոջ յիշատակովը , դոր սպաննած ըլլալուն ինքզինք կ'ամբաստանէր :

— Հայրիկս չուղեր հաւատալ որ իմ տարիքիս մէջ երբեք կարելի չէ ձանձրանալ , ըսաւ աղջիկը զուարթօրէն : Խեղճ մայրիկս մեռնելէն ետքը , հարկ է որ ես պզտիկ տանտիկին մը ըլլամ... Ասկէ զատ պառօնուհին երբեմն կուգայ զիս փնտռելու :

Փոքրիկ ճիւղ մը արձուկեց տեսնելով որ կառք մը կը կենար մայթին եզերքը : Կնոջ գլուխ մը ծռեցաւ կառքին դռնակէն . Ռէն ճանչցաւ զայն :

— Տե՛ս , հայրիկ , ահաւասիկ պառօնուհին... Մեղի գացած ըլլալու է և Դլառա իրեն ըսած է որ քեզի ընկերացայ :

Ռէնի ըսածը ճիշտ էր : Մօռանժ փութով Ռէնը կառքին քով տարաւ , մինչ Սէրաֆին առանց վար իջնելու , կը սպասէր : Եւ երբ իր աղջիկը ուրախ ոստումով մը աներեւոյթ եղաւ կառքին մէջ , Մօռանժ վայրկեան մըն ալ հոն մնաց , սրտանց շնորհակալ ըլլալով որ իր սիրելի աղջիկը զուարճալի օր մը պիտի անցնէր : Զետոյ , երկարօրէն դիտեց կառքին աներեւութացումը , գործատուն մտաւ , մէկէն ի մէկ ծերացած , ընկճուած , կարծես թէ իր վիշտը յանկարծ

ուսերուն վրայ ինկած ըլլար, ու այն աստիճան չքացաւ որ մոռցաւ երկու մարդիկը ու չբարեւեց զիրենք:

— Խեղճ մարդ: Երմնջեց Մաթիէօ, որ Սէրաֆինի հեգնական ու չէկ մաղերով գլուխը տեսնելով՝ սառած էր:

Այդ վայրկեանին, բնակարանին պատուհանէն, Պօլէն շարժումով մը կանչեց Մաթիէօն, ըսելով որ տոքթոռին հետ վեր ելին: Եւ այս երկու վերջինները փոքրիկ սրահին մէջ, ուր հայրը եկած էր սուրճը խմելու, սիկար մը ծխելով, գտտն Դոսթանսն ու Մօսիսը: Պուրթան անմիջապէս տղովը զբաղեցաւ, որուն սրունքը աղէկ վիճակի մէջ էր, բայց ստամոքսը միշտ աւրուած էր: Կանոնէն դուրս ամենափոքր զանցառութիւն մը ծանր կնճռոտութիւն յառաջ կը բերէր: Այն ատեն, մինչ Դոսթանսի մայրական մտատանջութիւնը շատ վրդովուած՝ անդադար տոքթորը կը հարցափորձէր և ամենայն ուշադրութեամբ անոր խօսքերուն ունկն կը դնէր, Պօլէն մէկ կողմ տարաւ Մաթիէօն:

— Ինձ նայէ՛, ըսաւ, ինչո՞ւ համար ինծի չըսիր թէ ամէն բան կարգադրուած, լմնցած է:

Պօլէն կը խնդար, այտերը կարմրած, սիկառը ծծելով ու խոշոր մուխեր արձակելով:

— Այո՛, ինչո՞ւ չըսիր... Գեղեցիկ խարտեչուհին՝ երէկ փողոցը հանդիպեցայ:

Մաթիէօ հանդարտօրէն պատմեց թէ՛ կը սպասէր որ Պօլէն իրեն հարցնէր, որպէս զի տեղեկութիւն տար, քանզի ինք չէր ուզեր առաջին անգամ խօսք բանալ այդ դժնդակ նիւթին վրայ: Իրեն յանձնուած դրամը օգտած ըլլալով՝ ուրիշ բան չունէր ընելիք այլ Յոյց տալ ընկալագիրները որոնք փոքրիկ Պարութայ մը կը կաշմէին, իր տրամադրութեան տակ դրուած: Եւ Մաթիէօ կը սկսէր մէկ քանի մանրամասնութիւններ տալ, երբ Պօլէն իր խօսքը կտրեց, ուրախ գէմքով մը:

— Գիտե՛ս ի՛նչ եղաւ, ըսաւ, այդ աղջիկը համարձակեցաւ հոռ գալ և գործ ուզել, անուշտ ո՛չ թէ ինծի՝ այլ կանանց աչխտատանոցին գլխաւորին: Բարեբախտաբար նախադուշակած էի այդ պարագան և բացարձակ հրամաններ տուած. և գլխաւորը պատասխանեց իրեն որ չէր կրնար զինքը ընդունիլ գործատան կարգա-

պահութեանը պատճառաւ: Իր քոյրը Էօֆրատի, որ յառաջիկայ
չարթրւն կ'ամուսնանայ, տակաւին աշխատանոցն է: Կ'ուզես որ
նորէն իրարու մալ փթթեն: Ու յետոյ, վերջապէս իր տեղը այլ
եւս հոս չէ....

Գնաց վառարանին վրայէն իր քօնեաքի գաւաթը առնելու,
զուարթ դէմքովը շարունակելով.

— Աշխատելու պէտք չունի, շատ աղուոր աղջիկ է:

Մաթիէօ լռեց այդ գարշելի խօսքը լսելով: Ինքն ալ առջի
օրուընէ ի վեր, Նօռինի հանդիպած ըլլալով, գիտէր թէ տիկին
Պուրտիէօյի տունէն ելլելէն ետքը, աղջիկը չուզելով իր ծնողքին
քով կռուրտութի կեանք մը վերսկսելու, գացած՝ ասպնջականու-
թիւն խնդրած էր, մէկ քանի գիշերուան համար, բարեկամուհիի
մը տունը որ իր սիրահարին հետ կ'ապրէր: Պօլէնի գործատունը
ըրած իր անյաջող դիմումէն ետքը, Նօռին ուրիշ երկու աշխատա-
նոց ներկայացած էր՝ բայց ճշմարտութիւնը այն էր որ շատ սրտանց
աշխատանք չէր փնտւեր: Իր յղութեան միջոցին, չորս ամիս երա-
նելի ծլութեան և առտունները ուշ ելլելու վարժութեան հետեւան-
քով, բոլորովին զզուած էր գործաւորի կեանքէն: Հիմակ իր ձեռ-
քերը ճերմակ ու փափուկ էին, այժմ անձնդիւր կեանքի անյաղ-
թելի փափաքը, գիւրին հաճոյքներու ծարաւը ունէր, որոնք իր
մանկութիւնը օրօրած էին Բարիզեան մայթերուն վրայ:

— Ուրեմն, ըսաւ Պօլէն, քեզ կ'ըսէի, սիրելիս, սր իրեն հան-
դիպեցայ: Եւ երեւակայէ՛ թէ ի՞նչ պայմաններու մէջ... պճրուն,
սիրուն կերպով զարդարուած՝ մօրուքուոր երիտասարդի մը թեւը,
որ աչքերով զայն կ'ուտէր... գործը կարգին է, հաւատա՛ որ
գործը կարգին է: Կ'ըմբռնես թէ ի՞նչ հանգստութիւն մը զգացի՝
անկէ ի վեր տակաւին կը խնդամ:

Եւ խորին հառաչանք մը արձակեց, կարծես թէ կուրծքին
վրայէն հարիւր քիօնոց ծանրութիւն մը վերցուցած ըլլային: Նօ-
ռինի հետ ունեցած այդ տաղտկալի արկածէն ետքը, ամուսնացած
կնոջ մը հետ գործ ունեցած էր, յետոյ հեռացած էր անկէ, յան-
կարծ վախճալով որ նոր թակարդի մը մէջ կ'իյնայ, ու այժմ փո-
ղոցի սովորական աղջիկներուն կը վերադառնար, մէկ գիշերուան
համար աղջիկներ, որոնք անհեռեւանք կը մնան, արդէն բնու-
թեամբ այդ տեսակ աղջիկները կը սիրէր, որոնց հաճոյակատրա-

հլուծիւնը յագուրդ կուտար իր սեռական շուայտութիւններուն :
կատարելապէս երջանիկ էր և երբէք այսքան յաղթական, այսքան
ինքզինքէն գոհ երեւցած չէր :

— Բայց ինծի նայէ՛ , սիրելիս , արդէն ասանկ ըլլալը գիտէի :
Կը յենէ՞ : Ինչ որ յաճախ ըսած եմ քեզի : Այդ աղջիկը ասոր հա-
մար շինուած էր և ո՛չ թէ ուրիշ բանի համար , բացէ իրաց կ'ե-
րեւար : Այդ տեսակ աղջիկները այսպէս են , նախ երազներ կ'ընեն ,
ինքզինքնին կ'ուզեն պահել իշխանի մը համար որ իրբեւ թէ չատ
դրամ պիտի վճարէ իրենց . յետոյ գործը կը տեսնան և քեզնին
կ'ողջ գինեպանի առաջին աշկերտին հետ , անկէ ետքը կը ջանան
ապուշ քաղքենիի մը կառչելու , եթէ երբեք ատանկ ապուշներ
դեռ մնացած են աշխարհի վրայ . և երբ չեն յաջողիր՝ շուտով
սիրահարի մը կը դառնան , յետոյ ուրիշի մը , յետոյ կրկին ուրիշի
մը . . . վերջապէս այնքան որքան տէրտէր մը կրնայ օգնել . . . :
Ո՛հ , ես աղատեցայ , իրթայ բարով և թո՛ղ ուզածին չափ
շուարճանայ :

Պօչէն դէպի իր կիներ ու տոքթորը կը դառնար , երբ միտքը
բան մը ինկաւ և Մաթիէօյի քով վերադարձաւ ու ցած ձայնով
հարցուց .

— Ինչ կ'ըսէիր որ տղան . . .

Ու երբ Մաթիէօ պատասխանեց թէ՛ ուզած էր ինքն իր
ձեռքով լնկեցիկ Մարուկներու Ապաստանարանը տանիլ , սրպէս
շի վստահ ըլլայ , ուժով մը անոր ձեռքը սեղմեց :

— Շա՛տ աղէկ , շնորհակալ եմ , սիրելիս . . . ա՛յ հիմա հան-
դըստացայ :

Սկսաւ քթին տակէն երգել , եկաւ կեցաւ Գոսթանսին առ-
ջեւ որ կը շարունակէր տոքթորը հարցափորձել : Փոքրիկ Մօռիսը
իր ծունկերուն կռթնցուցած էր , քաղքենի կնոջ մը նախանձատ
գորգուրանքով անոր կը նայէր , հսկելով իր միակ տղուն առող-
ջութեան վրայ , զոր կը պաշտէր , և զոր կ'ուզէր ընել ճարպա-
բարուեստի ու դրամի իշխաններէն մէկը : Մէկէն ի մէկ գո-
չեց .

— Բայց ուրեմն , տոքթոր , ես եմ յանցաւորը . . . : Ի՛րա՛ւ կը
հաւատաք որ երբ տղայ մը իր մօրը կաթը կը ծծէ աւելի զօրա-

ւոր կա՞ղէ՛ կ'ունենայ և աւելի կը դժմադրէ՞ մանկութեան հիւանդութիւններուն :

— Ո՛հ, անկասկած, տիկին :

Պօլէն իր սրկառը ծամծմելով, ուսերը թօթուեց և խընդաց :

— Գործդ նայէ՛, պղտիկը հարիւր աարի պիտի ապրի, իրեն կաթ տուող Պօլրկինիօն դահեկը ճշմարիտ ապառաժ մըն էր... Ուրեմն որոշած էք, առքթոր, որ երեսփոխանական Ժողովէն որոշում մը քուէարկել տալ թէ՛ մայրական կաթնտուութիւնը պարտաւորիչ է :

Պութան ինքն ալ խնդալով պատասխանեց,

— Աստուած իմ, ինչո՞ւ չէ :

Ասիկա Պօլէնի համար ծողրարանոսութեան ահագին նիւթ մը եղաւ, ըսաւ թէ այդպիսի օրէնք մը ի՞նչ տակնուվրայութիւն յառաջ պիտի բերէր սովորոյթներու և բարքերու մէջ. աշխարհիկ կեանքը պիտի կասէր, ընդունելութեանց սրահները պիտի փակուէին ընդհանուր կաթնտուութեան պատճառաւ և կին մը չպիտի գտնուէր որ երեսուն տարեկանէն անդին ներկայացուելիք կուրծք մը ունենար. ու էրիկները պիտի ստիպուէին սէնտիքա կաղ մել պալատ մը ունենալ ուր փոխնորդ կիներ ըլլային, երբ իրենց կիները ստնտուի պաշտօն կը կատարէին :

— Վերջապէս, եզրակացուց Պօլէն, յեղափոխութիւն մը կ'ունենայ :

— Յեղափոխութիւն մը այո՛, ըսաւ տոքթորը մեղմ կերպով պիտի ընենք այդ յեղափոխութիւնը :

Գ.

Մաթիէօ Շանթալլէն մշակելու հսկայ ծրագրին ուսումնասիրութիւնը ի գլուխ հանեց. այդ աշխատութիւնը որ վերջապէս ամուլ թողուած հողէն զեղուն արգասաւորութիւն մը առաջ պիտի բերէր: Եւ որոշումը տուաւ, հակառակ ամէն խոհեմութեան, հաւատքի և յոյսի գեղեցիկ յանդգնութեամբ մը:

Առտու մը իմաց տուաւ Պօլէնի թէ ամսուն վերջը կը թողուր գործարանը: Առջի օր Սէկէնի հետ երկար տեսակցութիւն մը ունեցեր էր և ապահովութիւն առած էր որ այս վերջինը իրեն պիտի թողուր որսի նախկին տաղաւարը և շուրջը գտնուող քսան եղջարի չափ հող, շատ թեթեւ պայմանով: Մաթիէօ գիտեր որ Սէկէն դրամական շատ խառնաշփոթ կացութեան մը մէջ կը գլտնուէր, մեծագումար դրամ կորսնցուցած ըլլալով խաղի մէջ, ահաքին ծախսեր ընելով իր հոմանունիներուն համար ու կործանաբար կեանք մը վարելով՝ յորմէ հետէ ընտանեկան կեանքը կը խանգարուէր: Ու կը շարունակէր տժգոհանալ այն շնչին եկամուտէն զոր Շանթալլէի անսահման ու անմշակ հողերը իրեն կը բերէին, միայն որսի ընկերութիւններու վարձու տրուելով: Իր հաստատ մտադրութիւնն էր զանոնք ծախել, բայց որո՞ւ, ո՞ւր պտնելու էր գնորդ մը ճախճախուտքներու, տափաստաններու և մացառուտքներու համար: Ուստի շատ գոհ մնաց Մաթիէօյի առաջարկութենէն. այն յոյսով որ, եթէ այդպիսի փորձ մը յաջողէր, պիտի կրնար իր բոլոր կալուածքը ծախել:

Յետոյ ուրիշ տեսակցութիւններ ունեցան միասին, հաւանեցան որ առանց կանխիկ դրամի ծախէ՝ փոխարժէքը տարուէ տաւրի ընդունելով, առաջին վճարումը երկու տարի ետքը ըլլալու պայմանով: Այսուհանդերձ, համաձայնեցան որ պայմանագրութիւնը կնքուելէ առաջ, կրկին տեսնուին, վերջնական մանրամասնու-

Թիւնները կարգադրելու համար: Եւ երկուշաբթի օր մը, ժամը տասնին միջոցները, Մաթիէօ ուղղութեցաւ տ'Անթէն ծառուղի ապարանքը, որպէս զի գործը վերջացնէ:

Այդ առտուն, սենեկապանուհին՝ Սէլէսթ, ժամը ութին, ձերմակնդէններու սենեակին մէջ ուր սովորաբար կը կենար, ընդունեց տիկին Մընուի այցելութիւնը, զիմացի փողոցի փոքրիկ մանրավաճառուհին, որուն տղարերքը այնքան շահագրգռած էր տիկին Սէլէնը, երբ միեւնոյն ժամանակ ինքն ալ յղի էր և յղութեան հետեւանքներուն պատճառաւ սարսափահար մնացած: Մանրավաճառուհին իր նեղ խանութը կրնար թողուլ միայն այսպէս շատ կանուխ վայրկեանի մը, անոր պահպանութիւնը յանձնելով իր դռնապանուհիին փոքրիկ պղջկան: Տիկին Մընու կը սպասէր որ իր ամուսինը, նախկին զինուոր, գեղեցիկ մարդ մը զոր կը պաշտէր և որմէ կը պաշտուէր, երթար թանգարան ուր պահապանի պաշտօն մը ունէր. ու կը փութար իր գործերուն վազվզելու և շուտ մը կը վերադառնար այն մութ ծակը ուր էրիկ կնիկ հազիւ արժուկնին շարժելու չափ տեղ ունէին: Բայց իր վաստկած դրամը կցելով էրկանը ամսականին, գրեթէ հանգիստ կ'ապրէին: Իւ դրացնութեան յարաբերութիւնները Սէլէսթի հետ աւելի սեղմուած էին այն օրէն ի վեր որ Լա Քութօ իր նորածին տղան, պզտիկ Բիէռը, Ռուժօն տարած էր՝ ծծօր մը յանձնելու հետար, կարելի եղածին չափ լաւագոյն պայմաններով, այսինքն ամսական երեսուն ֆրանքի: Նոյնիսկ Լա Քութօ, խիստ հաճոյակատարութեամբ, խոստացած էր ամէն ամիս գալ, իր երթեւեկութեանց միջոցին, և երեսուն ֆրանքը գանձել, ինչ որ թղթատարով զբոս կելու ձանձրոյթէն կ'ազատէր զինքը և միեւնոյն ատեն թոյլ կուտար իրեն պզտիկին մասին թարմ լուրեր ունենալու: Այսպէս ամսու գլխուն, եթէ Լա Քութօ օր մը միայն ուշանար, տիկին Մընու դող կ'ելար ու Սէլէսթի քով կը վազէր, միշտ երջանիկ զգալով ինքզինք վայրկեան մը խօսելու այդ աղջկան հետ որ այն երկրէն էր ուր իր փոքրիկ Բիէռը հը զտնուէր:

— Կը ներես, այնպէս չէ՝, օրիորդ, քեզ այսպէս սկանուխ անհանգիստ ընելուս համար: Ինծի ըսիր որ տիկինդ ժամը իննէն առաջ պէտք չունի քեզի... Եւ զիտէ՛ք, եկայ որովհետեւ լուր

Տը չունիմ գեղէն: Ուստի խորհեցայ որ գուցէ մէկը քեզ գրած կ'ըլլայ գեղէն:

Փոքրիկ, նիհար ու խարտեալ, տիկին Մընու, աննշան պաշտօնեայի մը աղջիկը, տոգույն ու նուրբ դէմք մը ունէր, տխրաբոյր հրապուրով մը: Անշուտ ատկէ առաջ կուգար իր մեծ սքանչացումը էրկանը մասին որ խոշոր գեղեցիկ մարդ մըն էր, և որ կրնար զինքը երկու մատներովը ջախջախել: Ու յամառ և անընկճելի քաջութեամբ տիկին Մընու աշխատութենէ ինքզինք մեռցընելու կարող էր, որպէս զի իր էրիկը ամէն ճաշէ ետքը իր սուրճն ու քօնեաքը ունենայ:

— Ո՛հ, ինչ կ'ուզես ըսէ, ծանր բան է այսպէս մեր Բիւնը այդքան հեռու շրջել: Ես որ արդէն էրիկս չեմ տեսնար օրուան մէջ, ահա՛ զաւակ մը ունիմ որ բնաւ չեմ տեսնար: Դժբաղդու թիւնն այն է որ հարկ է ապրիլ: Ինչպէ՞ս կրնայի պահել մեր այդ ծակին մէջ, ուր առտուընէ մինչեւ իրիկուն վայրկեան մը հանգիստ չունիմ... Այսուհանդերձ միշտ կուլամ տղաս չկրնալ իմ քովս անուցանելուս համար. և երբ էրիկս կը վերադառնայ գործէն, ապուշի պէս անոր վրայ կը խօսինք մինչեւ ետքը... Ուրեմն, օրիորդ, կ'ըսես որ շատ առողջարար օդ մը ունի այդ Ռուծմօնը, և թէ գէշ հիանդութիւններ չի կան այդ կողմերը:

Բայց խօսքը ընդհատեց ուրիշ հիւրի մը գալովը, որ իրեն ուրախութեան ճիշտ արձակել տուաւ:

— Ո՛հ, տիկին Բութօ: Որչափ գոհ եմ ձեզ տեսնելուս, ինչ լաւ մտածում ունեցեր եմ հոս գալով:

Երջանիկ անսկիւկալի բացադանշութիւններու միջեւ, միջնորդուհին բացատրեց թէ գիշերուան կառախումբով մը եկած էր, ստնտուներով և թէ զանոնք Ռօքէփին փողոցը յանձնելէ ետքը, անմիջապէս իր երթուկներուն սկսած էր:

— Ոտքի վրայ Սէլէսթին բարի լոյս ըսելէն ետքը, միտքս ձեռքի դալ էր, սիրելի տիկին... բայց քանի որ հոս էք, կրնաք մեր ամսական հաշիւը կարգադրել եթէ կ'ուզէք:

Տիկին Մընու անձկութեամբ անոր կը նայէր:

— Պզտիկս ինչպէ՞ս է, հարցուց:

— Բայց գէշ չէ, գէշ չէ... գիտէք, շատ զօրաւոր չէ, կա-

րելի չէ ըսել որ խոշոր տղայ մըն է: Միայն թէ չափ սիրուն չափ աղուոր է իր քիչ մը տժգունիկ դէմքովը... յայտնի է որ տղոց մէջ խոշորն ալ կը գտնուի պզտիկն ալ:

Ձայնը կը դանդաղեցնէր, բառերը փնտռելով, որպէս զի մտատանջութիւն տայ մօրը առանց սակայն յուսահատեցնելու զայն: Իր սովորական վարպետութիւնն էր այսպէս սիրտերը խռովել ու յետոյ մայրական անձկութենէն կարելի եղածին չափ դրամ բրցնել: Սյս անգամ տեսաւ որ կրնար աւելի առաջ մղել խաղը և փոքրիկ հիւանդութիւն մը հնարել:

— Այսուհանդերձ, պէտք է որ ձեզի ըսեմ, որովհետեւ ես ստել չեմ կարող, ու ասկէ զատ իմ պարտականութիւնս է... լաւ ուրեմն, պզտիկ գոհարը հիւանդ էր և տակաւին բոլորովին չէ աղէկցած:

Տիկին Մընու այլագունած՝ իր երկու փոքրիկ ձեռքերը իրար միացուց:

— Առտուա՛ծ իմ, պիտի մեռնի:

— Բայց ո՛չ, բայց ո՛չ, հիմա աղէկի դարձած է... Ահ լաւ խնամքը չէ որ իրեն կը պակսի, տեսնալու է թէ ինչպէ՛ս լաւ լուաւ զօ զինքը կը շփացնէ: Երբ մանուկները սիրուն են՝ ինքզինքնին դիւրաւ կը սիրցնեն: Բոլոր տնեցիները խենթ կ'ըլլան վրան ու պէտք եղած ծախքերը կ'ընեն: Իժիկը երկու անգամ եկաւ, նոյն իսկ դեղ տրուեցաւ իրեն... միայն թէ բոլոր ասոնք դրամով կ'ըլլան:

Բառը լախտի մը ծանրութեամբ ինկաւ: Յետոյ, առանց մտա մանակ ձգելու անաբեկ ու դողահար մօրը որ ինքզինք գտնէ, լաւ ֆութօ ըսաւ:

— Կ'ուզէ՞ք որ հաշիւը ընենք, սիրելի տիկին:

Տիկին Մընու որ միտք ունէր խանութ դառնալէ առաջ երթալ վճարում մը ընելու, չատ գոհ եղաւ որ վրան դրամ ասած էր: Թուղթի կտոր մը փնտռեցին գումարը ընելու համար: Նախ ամսականը՝ երեսուն ֆրանք. ապա բժիշկին երկու այցելութիւնները՝ վեց ֆրանք և դեղերուն հետ՝ տասը ֆրանք:

— Ահ, մոռցայ ըսելու որ իր հիւանդութեան պատճառաւ այնքան լաթ աղտոտեց որ հարկ է երեք ֆրանք ալ տալ օճառի:

համար: Ասիկա արդար է, առանց հաշուելու որ տակաւին պզտիկ ծախքեր ալ կան, չաքար, հաւկիթ, ևն. այնպէս որ ես ձեր տեղը, իրեւ բարի մայր մը, հինգ ֆրանք կ'աւելցնէի... ամէնքը քանասունըհինգ ֆրանք, եղա՞ւ մի:

Հակառակ իր յուզումին, մանրավաճառուհին զգաց թէ զինքը կը կողոպտէին և իր մտատանջութիւնը կը շահագործէին: Զորմանքի և ընդվզումի շարժում մը ըրաւ, այդքան դրամ վճարելու համար, դրամ՝ զոր այնքան մեծ յոգնութեամբ կը շահէր: Որքան թերցան և ասեղ հարկ էր վաճառել այսպիսի գումար մը ժողվելու համար: Ու իր խելացիոր պայքարը, իր խնայողութեան պէտքերուն և մտատանջ սիրոյն միջեւ ամէնէն կարծր սիրտերը պիտի յուզէր:

— Բայց ասով կէս ամսական աւելի տուած պիտի ըլլամ, Մէկէն Լա Բութօ չոր չեշտ մը առաւ:

— Ի՞նչ ընեմ, յանցանքը իմա չէ: Եւ սակայն չէի կրնար թողուլ որ ձեր մանուկը մեռնէր: Կարծեմ ուղածնիդ բնաւ այդ չէ: Ուրեմն պէտք է հարկաւոր ծախքերը ընել: Ու յետոյ, եթէ այլ եւս վստահութիւն չունիք վրաս, ըսէ՛ք բացէ ի՞նչ բաց. դրամը ուղղակի կը զրկէ՛ք, իրարու մէջ հաշիւնիդ կը կարգադրէք. ես ալ յոգնութենէ կ'ազատիմ, քանզի բոլոր այս գործին մէջ ժամանակս ու յոգնութիւնս կը կորսնցունեմ, որովհետեւ շատ բարի ըլլալու ապուշութիւնը ունիմ:

Տիկին Մընու դողահար և յաղթահարեալ տեղի տուած ըլլալով, նոր դժուարութիւն մը ներկայացաւ: Մանրավաճառուհին ոսկի դրամ ունէր միայն, երկու քսան ֆրանքնոց և հատ մըն ալ տասը ֆրանքնոց: Երեք ոսկեդրամները սեղանին վրայ կը չողային: Լա Բութօ անոնց կը նայէր, իր դեղին ու սեւեռուն աչքերով:

— Ես չեմ կրնար ձեզ հինգ ֆրանք տալ, մանր դրամ բնաւ չունիմ... զուն ունի՞ս, Սէլէ'սթ, տիկնոջ վճարելու համար հինգ ֆրանքը:

Այս հարցումը ըրած էր այնպիսի ձայնով մը և ակնարկով մը որ միւսը հասկցաւ:

— Վրաս մէկ սուս չունիմ:

Լաութիւն մը տիրեց: Յետոյ, յետոյ տիկին Մընու, սիրտը

խոցահար, յուսահատ համակերպութեան շարժումով մը ըստ:

— Այդ հինգ ֆրանքը ձեզի համար պահեցէ՛ք, տիկին Բոթո, քանի որ այնքան յոգնութիւն կը քաշէք: Աստուած իմ, թող բոլոր այս դրամը երջանկութիւն բերէ ինծի, գոնէ խեղճ պղտիկս, իր հօրը պէս, խոշոր ու գեղեցիկ մարդ մը ըլլայ:

— Ահ, այդ մասին ձեզ կը վստահեցնեմ, գոչեց միջնորդուհին խանդավառ: Այդ թեթեւ անհանգստութիւնները բան մը չեն, ընդհակառակը: Իմ ձեռքէս չա՛տ կ'անցնին այդպէս պղտիկներ, և յիշեցէ՛ք թէ ի՛նչ դուշակութիւն ըրի. ձերինը արտաքոյ կարգի բան մը պիտի ըլլայ, իրմէ լաւագոյնը չի կայ:

Երբոր տիկին Մընու մեկնեցաւ, Լա Բուլթո զինքը այնքան շողոքորթութիւններով ու խոստումներով ողողած էր որ թեթեւաքայլ ու զուարթ դնաց հէգ կինը, առանց ցաւելու տուած դրամին վրայ, երազելով այն օրուան վրայ ուր իր Իիէսը պիտի վերադառնար, խոշոր այտերով ու զեռաբոյս կաղնիի մը զօրութեամբը:

Դուռը գոցուելուն պէս՝ Սէլէսթ սկսաւ խնդալ իր գեղեցիկ անպատկառի դէմքովը:

— Աղէկ պատմութիւններ հնարեցիր: Դրաւ կը դնեմ որ իր պղտիկը նոյն իսկ հարրուխ չէ եղած:

Լա Բուլթո նախ ծանրագլուխ կերպարանք մը առաւ:

— Բա՛ն՝ տեսնենք որ սուտ կը խօսիմ: Տղան աղէկ չէ, կը վստահեցնեմ քեզի:

Սենեկապանուհին զուարթութիւնը կրկնապատկուեցաւ:

— Շիտակը շատ զուարճալի ես, ինծի հետ ալ այդպէս ձեռք եր առնելով. քեզ աղէկ կը ճանչնամ և գիտեմ թէ ի՛նչ կը նշանակէ երբոր քիթիդ ծայրը կը շարժի:

— Տղան շատ տկարակազմ է, կրկնեց միջնորդուհին աւելի թոյլ կերպով մը:

— Ո՛հ այդ մասին կը կասկածիմ: Այսուհանդերձ կ'ուզեմ բժիշկին դեղագիրները տեսնել, ինչպէս նաև օճառը, շաքարը, եւլն... Ես, դիտե՛ս, հոգս անգամ չէ: Այդ փոքրիկ տիկին Մընուն, բարի լոյս, բարի իրիկուն, ասկէ անդին հետը գործ էութիւնը իր գործը ունի, ես իմ գործս... ճիշդ քեզի պէս...

գործդ ունիս, կրցածիդ չափ դրամ կը քաշես, ո՞վ ի՛նչ կրնայ ըսել:

Բայց Լա Բուլթո խօսակցութիւնը փոխեց հարցնելով որ խմբութեան մը չունէ՞ր, քան զի՝ գիշերային ճամբորդութիւնները իր ստամոքը կը խանգարէին: Ու Սէլէսթ, խնդամուրիկ, դարակիւ ալ մէջէն մալակայի կիսատ շիշ մը հանեց պիսքիւրի տուփի մը հետ: Այդ տեղը իր թաքստոցն էր խոհանոցէն գողցած ուտելիքները պահելու համար: Յետոյ, միջնորդունին երկիւղ յայտնած ըլլալով որ կրնայ տիկինը վրայ հասնիլ, Սէլէսթ նախատական արհամարհանքի շարժում մը ըրաւ: Ահ, ա՛յս, տիկինը իր քիթը լուացարանէն դուրս չէր հաներ. վտանգ չի կար որ զինքը կանչէ, կարգ մը արդուզարդներ ընելէ առաջ:

— Միայն աղաքներէն կը վախցուի, իրենց Կաթօնն ու իրենց Լիւսին, որոնք միշտ կռնակս ի վեր են, քանզի ծնողքնին բնաւ անոնցմով չեն զբաղիր և թող կուտան որ առտուընէ մինչեւ իրիկուն հոս կամ խոհանոցը գան խաղան... Ասոր համար չեմ համարձակիր դուռը գոցելու, վախնալով որ կուգան ոտքով ձեռքով կը զարնեն:

Երբ նախզգուշական տխրակ մը նետեց նորանցքին կողմը և երբ երկուքն ալ սեղան նստան, շուտով սկսան բարոքութեամբ խօսակցութեամբ մը մը դուրս թափել ներսիդինին եղածը: Ու վերջապէս ամէն բան ըսելու հանդարտ անպատկառութեան և դարչելի անզիտակցութեան հասան:

Սէլէսթ պուտ պուտ Մալակայի գինին խմելով, գիւղէն լուր կը հարցնէր և Լա Բուլթո այլեւս չէր ստեր, չիտկէ չիտակ կ'ըսէր կոշտ ճշմարտութիւնը պիսքիւրները ուտելով, Վիմէօներու տունը աղան մեռած էր, Ռուժմօն հասնելէն տասնըհինգ օր ետքը, սենեկապանուհիին վերջին մանուկը, այն որ Լա Ռուշ, ուշ անցնելով՝ կարող չէր եղած մեռելածին մը ընել, Վիմէօները որ իրեն քիչ մը ազգական էին, իրեն բարեւներ կը զրկէին և կը ծանուցանէին թէ աղջիկնին պիտի ամուսնացնէին: Կալէթներու տունը, ծերունին որ նորածինները կը խնամէր երբ տնեցիները դաշտ կ'երթային ալլատելու, կրակին մէջ ինկած էր՝ մանուկ մը թեւերուն մէջ՝ բայց և այնպէս երկուքն ալ ազատած էին: Լա Բօշուայի տունը,

գիշեր ատեն պատուհան մը բաց թողուած ըլլալով՝ չորս մանուկ մէկանց մեռած էին, չորսն ալ փոքրիկ բարիզցիներ, երկուքը ընկեցիկ Մանուկներու Ապաստանարարէն և երկուքն ալ դահեկ տիկին Պուրտիէօյի տունէն զրկուած։ Տարեգլխէն ի վեր կարծես զիս մամբ կ'ըլլար, որչափ տղայ կը հասնէր, այնքան տղայ կը մեռնէր։ Անպէս որ գիւղապետը վերջապէս ըսաւ թէ չափազանց շատ կը մեռնին, թէ գիւղին հանքաւը պիտի աւրուի։ Եւ ապահովաբար իա Բուխյար, առաջինը պիտի ըլլաւ որ մը ոստիկաններու այցելութիւնը ընդունող, պէքտ է ատեն ատեն գոնէ տղոցմէ հատ մը ողջ պահէր։

—Ա՛հ, այս Բուխյարը... երեւակոյէ՛, սիրելիս, որ իրեն նորածին մը տարի, ճշմարիտ Յիսուս մը, աղուոր օրիորդի մը մօտակը, գոր կարծեմ հօրմէն ունեցած էր։ Չորս հարիւր Փրանք, որպէս զի մինչեւ մեծնալը պահէ... հինգ օր ապրեցաւ... չափ բարկացայ. ըսի իրեն որ այդպէսով զիս կ'անպատուէր... Ես իմ բարի սրտիս պատճառաւ միշտ պիտի կորսնցնեմ։ Չեմ կրնար զի մագրել երբոր ինձմէ ծառայութիւն մը կը խնդրին և Աստուած գիտէ թէ որքան կը սիրեմ մանուկները, կեանքս անոնց հետ անցուցած եմ, դուն հատ մըն ալ պիտի ունենաս...

—Ո՛հ, ո՛չ, ի՛նչ կ'ըսես, գոչեց Սէլէսթ ըմբոստացած։ Երկու անգամ խաղի եկայ, հիմա շատ զգուշութիւն կ'ընեմ։

—Ըսածս ենթադրութիւն մըն է։ Եթէ հատ մըն ալ ունենամ՝ քեզի պիտի ըսեմ. «Աղջիկս, տղան Բուխյարի քով չ'ընենք, պէտք չէ ընաւ փորձել Աստուած»։ Ինչ որ ալ ըլլայ, երկու պարկեշտ կիներ ենք, այնպէս չէ՛ և ես ձեռքերս կը լուամ, քան զի եթէ այդ հրեշտակները կը տանիմ, ես չեմ կերակրողը։ Երբ մարդուս սիրող հանդարտ է հանգիստ կը քնանայ։

—Արդարեւ այնպէս է, եղբակացուց Սէլէսթ խորին համոզուածի դէմքով մը։

Եւ մինչ այսպէս սիրտերնին կը կակղէր, իրենց մաշակային գինին լմնցնելով, կարմիր տեսիլք մը կը ըարձբանար, աստիճաններէն իջնալով, քաղցր խաղաղութիւններու գիւղացիներով սալարկուած իր գեղեցիկ մանկոցովը, գարշելի ու արիւնալից գիւղը, վատ մարդասիրտ պանութիւններու ոսկրակոյտի մը պէս, որուն զանգակատունը

հանդարտիկ կը ցցուէր ընդարձակ դաշտերու հորիզոնին վրայ։
Բայց նրբանցքին երկայնքը վազվաւորութիւն աշմուկ մը լսուեցաւ և սենեկապանուհին դուրս խուժեց, ճամբելու համար կասթօնն ու Լիւսին, որոնք հոն կը դիմէին։

— Գաղէ՛ք, չիմ ուզեր, մայրերնիդ արգելած է ձեզ հոս գալու։

Յետոյ, սենեակ վերադարձաւ բարկութենէն կատղած։

— Զարմանալի՛ բան, խօսք մը չեմ կրնար ըսել, բան մը չեմ կրնար ընել առանց այդ տղաքը սրունքս ի վեր ունենալու։ Թո՛ղ քիչ մըն ալ իրենց տատային քով երթան։

— Աղէկ միտքս ինկաւ, շարունակեց Լա Բուլթո, գիտե՞ս որ Մարի Լըպլէօյի պղտիկն ալ մեռաւ։ Իրեն նամակով իմացուցին։ Ի՜նչ աղուորիկ տղայ մըն էր, չարաշուք հով մը կը փչէ այս միջոցիս գիւղին մէջ։ Անկէ զատ ստնտուի զաւակ՝ զո՛րի զաւակ, ինչպէս կ'ըսէ առածը։

— Այո՛, ինծի ըսաւ նամակ գրուիլը։ Բայց շատ աղաչեց որ տիկինին բան մը չըսեմ, քանզի ատինա միշտ գէշ ազդեցութիւն կ'ընէ։ Ներքնապէս հոգն անգամ չէ, քանի որ հիմակ կաթ ունի։ Ատոր մէջ պատիժն այն է որ եթէ իր տղան մեռած է, տիկնոջ տղան ալ ընաւ աղէկ չէ։

Միջնորդուհին ականջները տնկեց։

— Ահ, աղէկ չէ՞։

— Ձէ՛, չիտակը։ Ո՛չ թէ կաթին պատճառաւ, որովհետեւ շատ առատ է կաթը և շատ ալ աղէկ. միայն թէ՛ երբեք ատանկ գէշ նկարագիր ունեցող մէկը չեմ տեսած միշտ։ Բարկութեան մէջ, կոշտ ու անպատկառ. պղտիկ խօսքէ մը կը բռնկի ու ամէն բան տակնուվրայ ընելու կը սպառնայ։ Ու յետոյ, չիտակը սարսափելի կերպով կը խմէ, այնպէս որ ներելի չէ կնոջ մը այդչափ խմել։

Զուարթութիւն մը կամաց կամաց կը վառէր Լա Բուլթոյի տոգոյն աչքերը և գլուխը ուժգնօրէն կը շարժէր, ըսելու համար թէ աղէկ գիտէր որ այդ պատմութիւնները պիտի չսէր։ Նոստանիոյ այդ մատին մէջ, Ռուժմօն, բոլոր կիներն ալ քիչ շատ կը խմէին, փոքրիկ աղջիկներ սակառին մէջ, միասին դպրոց կը տանէին իրենց օղիի փոքրիկ շիշը։ Բայց Մարի Լըպլէօ անոնցմէ էր որոնք

սեղանին տակ կը գլտորին և կարելի է ըսել որ իր վերջին յղու-
թեան միջոցին վայրկեան մը առանց գինով ըլլալու հանցուց։ Այդ-
պիսով կարելի չէր առողջ մայրեր ու զօրաւոր վաւակներ ունե-
նալ։

— Սիրելիս, զինքը կը ճանչնամ, անկարելի է կարգի բերել։
Միայն թէ բժիշկը որ զինքը ընտրեց իմ կարծիքս չհարցուց, այն-
պէս չէ։ Արդէն ինծի վերաբերեալ գործ չէ, մանուկը կը բերեմ
կը տանիմ, ո՛չ կը տեսնուիմ, ո՛չ կը ճանչցուիմ, թո՛ղ անոնք ի՛նչ
կ'ուզեն ընեն։

Սէլէսթ սկսաւ խնդալ։

— Իրա՛ւ որ չես կրնար երեւակայել այն դժոխայիէ կեանքը
որ հոս կ'անցնէ։ Ամէնուն հետ կը կռուի. կառապանին գլխուն
գաւաթ մը նետեց, տիկնոջ մէկ մեծ անօթը կոտորեց, ամէնքը կը
դողացնէ վախցնելով թէ փորձանք մը պիտի բերէ գլխերնուն։ Ու
յետոյ, եթէ տեսնայիր այն խաղերը որ կը խաղայ խմելու համար,
քանզի նշմարեցին որ կը խմէր և կղպանքի տակ առին բոլոր ըմ-
պելիները։ Ուստի չես գիտեր թէ ի՛նչ հնարեց։ Անցած շաբթու
ամբողջ միլիսի շէշ մը պարպեց ու հիւանդ ինկաւ։ Ուրիշ անգամ
մը վրայ հասան երբոր օ տը քօլօնեց կը խմէր, բերանը արդու-
զարդի ծորակին դրած։ Հիմա կարծեմ վառելու համար իրեն տըր-
ուած իսքիքքօն կը խմէ... խնդալէ մարելիք բան է։ Չես գիտեր
որքա՛ն կը զբօսնում, որքա՛ն քէյֆ կ'ընեմ։

Ու խնդալէն կը մարէր, ձեռքերը իրար կը զարնէր, արցունք
թափելու հափ կը ծիծաղէր իր տէրերուն գլխին եկած փորձանք-
ները պատմելով, մինչ միջնորդուհին այդ գեղեցին պատմութիւն-
ներէն զուարճացած՝ ինքն ալ քահքահ կը խնդար, վայրենի ու-
րախութեան նոպայի մը մէջ։ Բայց յանկարծ հանդարտեցաւ։

— Ըսէ տեսնենք, ուրեմն զինքը դուրս պիտի նետեն։

— Ո՛հ, շատ չքեր։ Եթէ համարձակէին մինչեւ հիմա կը
ձամբէին։

Ձանգակի ձայնը հնչեց։ Սէլէսթ հայոյանք մը արձակեց՝

— Լա՛ւ, ահա՛ տիկինը որ զանգակը կը հնչեցնէ, որպէս զի
երթամ զինքը շփեմ։ Վայրկեան մը հանգիստ չեն թողուր։

Բայց արդէն Լա Դութօ ոտքի ելած էր, խելքը միտքը գոր-
ծին տուած՝ մեկնելու վրայ։

—Չէ՛, չէ՛, աղջիկս, պէտք է գործիդ նայիս: Ես գաղափար մը ունիմ, կ'երթամ այս առտու բերած ստնտուներէս մին փնտռելու, որուն մասին անձիս պէս վստահ եմ: Ժամէ մը հոս կ'ըլլամ անոր հետ, և քեզի նուէր մը կայ եթէ օգնես ինծի զայն հոս տեղաորելու:

Լա Քուիթօ աներեւոյթ եղաւ, մինչ սենեկապանուհին, երկրորդ զանգակահարութենէ մը առաջ, դանդաղօրէն դարակին մէջ կը դնէր մալական ու պիսքիւնները:

Այդ օրը, առտուն ժամը տասնին, Սէկէն, իր կինն ու իրենց Սանթէռ բարեկամը Մանթ պիտի տանէր ճաշի, օթոմօպիլ կառք մը փորձելու համար, զոր շատ սուղ չինել տուած էր:

Շատ փափաք տուած էր մեծ արագութիւններու այս նորագոյն մարզանքին, ո՛չ թէ այնքան անձնական հաճոյքի համար, այլ աւելի ծայրայեղ նորոյթներու մէջ առաջին կարգը գրաւելու համար: Ասոր համար, քառորդ մը առաջ արդէն գեղորնորով լեցուած ընդարձակ սրահին մէջ էր որ իբրեւ ներքնասենեակ կը ծառայէր իրեն. օթոմօպիլի յատուկ զգեստ մը հագած էր, կանանչ թաւիչ տաքատով ու բաճկոնով, դեղին կօշիկներով ու կաշիէ գլխարկով, Եւ ծաղրեց Սանթէռը, երբոր այս վերջինը ներկայացաւ քաղքենիի պէս բաց մոխրագոյն լաթ մը հագած:

Վալանթինի ոտքի ելլելուն հետեւեալ օրը վիպասանը տանը մտերիմը, սեղանակիցը եղած էր կրկին: Այլեւս բան մը իր զուարթութիւնը չէր խանգարեր, այլեւս յղութենէ աւրուած կնոջ մը նեղութիւններուն չէր բաղխիր. կրնար անոր հետ իր ընդհատուած քաղցր սիրովէսլը վերսկսիլ, այժմ յաղթութեանը ապահով: Ու Վալանթինն ալ, մահուան իր ահեղի երկիւղէն ազատած՝ փրկուած այդ մայրութենէն որ ամենէն սարսափելի աղէտքը կը համարէր և ուրկէ խոյս տուած էր, կորսուած ժամանակը շահելու պէտք մը կը զգար, խօլաբար նետուելով հանդէսներու, իր աշխարհիկ կեանքի այլանդակ յորձանքին մէջ: Կրկին նուրբ ու գեղեցկացած, գտած էր իր երիտասարդութիւնը և իր մանչու կերպարանքը: Վալանթին երբէք այս աստիճան չէր զգացած եռուզեռութի պէտքը, հետզհետէ աւելի մղուելով, իրերու տրամաբանական հետեւանքով, տղաքը ծառաներու խնամքին թօղլու, ամէն

օր աւելի լքելու իր տունը, իր քմահաճոյքի դաշտերը վազելու մանաւանդ այն օրէն ի վեր ուր իր ամուսինը նոյնը կ'ընէր, իր նախանձի յանկարծական նուպաներուն միջոցին, որոնք անակնկալ կերպով կը պայթէին, առանց պատճառի, տխմար կերպով մը՝ Վերջնականապէս խանգարուած տուն մըն էր, փճացած ընտանիք մը, դերազոյն աղէտքի մը սպառնալիքին տակ, և Սանթէռ հոն անձնդիւր կ'ապրէր, տան կործանումին օգնելով, անշուշտ ամուսնոյն հաւանութեամբ որուն հետ կը շարունակէր յոռետես փրկիստփախութեան և գրականութեան մրցում կատարել, սպասելով որ կինը թեւերուն մէջ իյնայ:

Հիացում մը ունեցտւ երբ վերջապէս Վալանթին երեւցաւ ճամբու սխրալի արդուզարդով մը, գլուխը ձիաւորի շարփուշ մը դրած: Եւ որովհետեւ կը վազէր կ'երթար, ըսելով որ անմիջապէս պիտի դար, իր փոքրիկ Անտրէն տեսնելէ ու ստնտուին վերջին հրահանգները տալէ ետքը:

— Աճապարէ՛, գոչեց ամուսինը. անտանելի կ'ըլլաս կոր այս պէս երբեք պատրաստ չըլլալով:

Այս վայրկեանէն էր որ Մաթիէօ իր այցելութիւնը ծանոյց և Սէկէն զինք ընդունեց իր ցաւը յայտնելու համար թէ՛ նոյն օրը չպիտի կրնար օգտակարապէս տեսնուիլ հետը. Այսուհանդերձ, որ ինչ ժամադրութիւն մը որոշելէ առաջ, հաճեցաւ նկատողութեան առնել նոր պայման մը զոր իր գնորդը կ'ուզէր դնել, այսինքն այն պայմանը թէ՛ Մաթիէօ բացարձակ կերպով իրեն կը Վերապահէր ապագային, որոշեալ պայմաններու տակ, ամբողջ կալուածը մաս առ մաս և որոշ թուականներու գնելու իրաւունքը: Սէկէն իրեն կը խոստանար խնամով քննելու այս առաջարկութիւնը, երբ յանկարծական աղմուկ մը իր խօսքը կտրեց. հեռուէն աղաղակներ, վայրենի ոտնահարութիւններ, դուռներու ուժգին բաղխումներ կը լսուէին:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ, մրմուռաց, դէպ ի դղրդացող պատերը դառնալով:

Սակայն դուռը կրկին բացուեցաւ և Վալանթին երեւցաւ, ահաբեկ՝ վախէն, բարկութենէն կաս կարմիր կտրած, թեւերուն մէջ պզտիկ Անտրէն որ թալեթլելով կը ճչար:

— Այո՛, այո՛, իմ գանձս, մի՛ լար, ա՛լ քեզի չարութիւն չպիտի ընէ... բան չի կայ, լռէ՛ :

Ու զայն դրաւ խոշոր թիկնաթոռի մը ծոցը, ուր տղան մէկէն խելօքշաւ: Սխրալի ազլիկ մըն էր, բայց տակաւին այնքան ազազուն որ միայն խոշոր գեղեցիկ աչքերը կը տեսնուէին իր տոգոյն դէմքին վրայ:

— Վերջապէս, ի՞նչ կայ, հարցուց Սէկէն դարձայած:

— Սա կայ, բարեկամս, ըսաւ Վալանթին, որ Մարին գտաւ բնակարի մը պէս գինով վիճակի մէջ, օրօրոցին վրայ ինկած՝ անանկ յը որ խեղճ մանկիկը կը խեղդէր: Բանի մը բոլորէ եթէ աւելի ուշ հասնէի լմացած էր... առտուան ժամը տասնին գինով... նա՛լ, տեսնուած բան է աս: Նշմարած էի որ կը խմէր, ըմպելիները կը պահէի, կը յուսայի տակաւին զայն պահել, քանզի կաթը չատ աղէկ է: Եւ չէք գիտեր թէ ի՞նչ խմեր է. կրակակալը վառելու սահմանուած ալքօջը, չի՛լը քո՛լի ի վեր պարապ կեցած էր:

— Վերջապէս, ի՞նչ ըսաւ քեզի:

— Պարզապէս ուզեց զիս ծեծել: Երբոր զինքը կը ցնցէի՝ կատղած՝ վրաս նետուեցաւ անուր հայհոյանքներով: Հազիւ ժամանակ ունեցայ փախչելու՝ տղան հետս առած, մինչ ինք սենեակին մէջ կ'ամրանար, ուր այս միջոցիս կարասիները կոտրելու վրայ է... տե՛ս, մտիկ բրէ՛ :

Արդարեւ, պատին մէջէն ջարդուիչուրի հեռաւոր ձայն մը կուգար: Ամէնքը իրարու նայեցան, չփոթութեան ու վախի մեծ լռութիւն մը տիրեց:

— Ուրեմն, հարցուց վերջապէս Սէկէն չոր ձայնով մը:

— Ուրեմն, բարեկամ, ի՞նչ կ'ուզես որ բռնմ: Վայրի գազան մըն է այս կինը, և սակայն չեմ կրնար Անտրէն իրեն թողուլ, որ պէտքի զայն մեռցնէ: Տղան բերի և անշուշտ կրկին իրեն չպիտի վերադարձնեմ: Եւ կը խոստովանիմ որ այլեւս չեմ համարձակիր իր սենեակը մտնելու... պէտք է որ զինքը դուրս նետես, իր հաշիւը մաքրելէ ետքը:

— Ե՛ս, ե՛ս, գոչեց Սէկէն:

Յետոյ, քալել սկսելով ու հետզհետէ բարկանալով՝ գոչեց.

— Դիտես որ ա՛լ կը ձանձրանամ կոր բոլոր այս ապաշխարի-

ներէն: Բու յղութեամբդ, քու տղաբերքովդ, հիմակ ալ քու ստնտուներովդ, տունը անքնակելի տեղ մը կը դառնայ կօր, ի վերջոյ, առտուընէ մինչեւ իրիկուն կռիւ պիտի ըլլայ հոս... Նախ՝ ըսուեցաւ որ առաջինը, այն որ յոգնութիւն յանձն առի ընտրելու, աղէկ կաթ չունէր: Յետոյ անաւասիկ երկրորդ մը որ կ'երեւայ թէ աղէկ կաթ ունի, բայց կը գինովնայ ու մանուկը կը խեղդէ: Եւ հիմայ կարգը երրորդի մը պիտի գայ, ուրիշ հանած վարած մը որ մեղ բոլորովին պիտի խենթեցնէ... չէ', չէ', ա'լ չափը անցաւ, չեմ ուզեր:

Վալանդին, հանդարտած, յարձակողական դարձաւ:

— Ի՞նչ, ի՞նչ բան չես ուզեր: Ըսածդ իմաստ չունի... երախայ մը ունինք՝ անշուշտ ստնտու մը պէտք է մեզի: Գուն իսկ, եթէ ես կաթ տալ ուզէի, պիտի ըսէիր որ ապուշութիւն է ըրածս: Այն ստենն ալ տղան միշտ գիրկս տեսնելով՝ տունը անքնակելի պիտի դռնայիր: Ու յետոյ, չեմ ուզեր կաթ տալ, չեմ կրնար... Ըսածիդ պէս երրորդ ստնտու մը պիտի առնենք, շատ պարզ է ատիկա, և անմիջապէս, առանց բարակին նայելու:

Յանկարծ կեցած էր Անտրէի առջեւ, որ այդ խոշոր շուքէն վրդոված, սկսաւ նշալ: Գուցէ Սէկէն՝ բարկութենէն կատաղած՝ չէր տեսնար զայն, ինչպէս չէր տեսնար նաեւ կասթօնն ու Լիւսին որոնք ձայներուն ազմուկէն վազեր եկեր էին ու դրանք մէջ հեռուէն տուրբութիւնէն ու երկրորդէն քափուած կը մնային: Ո՛չ որ ինք մտքէն անցաւ զանոնք ճանաչել, հո՛ն կեցան, տեսան ու մտիկ ըրին:

— Կառքը վարը մեզի կը սպասէ, ըսաւ Սէկէն ձայնով մը զոր կը ջանար հանդարտ ցոյց տալ: Աճապարենք ու մեկնինք:

Վալանթին ապուշ կրթած՝ անոր նայեցաւ:

— Ի՞նչ կ'ըսես, միթէ կրնամ այս տղան հոս թողուլ, երբ մէկը չունիմ զայն վատահելու:

— Կառքը վարը մեզի կը սպասէ, կրկնեց Սէկէն անուշաբան ձայն: Շուտ մեկնինք:

Եւ որովհետեւ այս անգամ կինը կը գոհանար ուսերը թօթուելով, Սէկէն կատաղեցաւ, և ինկաւ այն յանկարծական նոպա- ներուն մէջ որոնք զինքը ծայրայեղ բռնութիւններու կը մղէին:

նոյն իսկ օտարականներու ներկայութեան, կատաղօրէն ցուցադրելով այն թունաւոր վէրքը ուրկէ կը տառապէր, այն անհեթեթ նախանձը, որ ամուսնական խարդաւանանքներէ ծնած էր և ընտանեկան աղէտքին սկզբնապատճառն էր: Այդ լացող մանուկը, այդ հէ՛գ աղաղուն փոքրիկ էակը, ոտքին տակ պիտի փշրէր, իբրեւ ամէն բանի յանցաւորը, իրբեւ իր այս օրուան պտոյտին արգելքը, զոր որոշած էր ընել և որ իր աչքին մեծ կարեւորութիւն մը կը ստանար: Եւ աւելի աղէկ եթէ հոն բարեկամ մը և ուրիշ անձ մը կային, իր խօսքերը լսելու համար, ու Սէկէն պոռթկաց.

— Ահ, չես ուզեր գալ... Միթէ իմ հոգս է քու աղջիկդ: Միթէ ի՞նչ է այդ աղջիկը: Գիտես որ երբ այդպէս ընդունելու գէժք ունիմ, պատճառը տան խաղաղութիւնը չվրդովելու համար է: Բայց գիտցածս գիտեմ, անանկ չէ՛, ու դուն ալ գիտես, քանի որ միայն մեր երկուքը կրնանք գիտնալ: Այո՛, միշտ ատիկա միտքս կ'իյնայ, կը յիշեմ թէ ինչպէս անցաւ ամէն բան, ու սա եղբակացութեան կը հասնիմ որ աղջիկը ինչ է չէ... բող մըն ես դուն ու աղջիկդ ալ փիճ մը և ես շատ ապուշ ըլլալու եմ նեղուեալու տղու մը համար զոր չեմ գիտեր որ աղտոտ պանդոկի մը սենեակին մէջ գացած շինած ես: Երկուքդ մէկ այն ատեն գոհ պիտի ըլլաք երբոր զիս տունէն վռնտէք...: Ձեռ ուզեր գալ, անանկ չէ՛: Բարի իրիկուն. առանձին կ'երթամ կը պտտնմ:

Ու Սէկէն մեկնեցաւ շանթի մը պէս, առանց խօսք մը ըսելու Սանթէռի որ լուռ կեցած էր, առանց նոյն իսկ յիշելու թէ Մաթթիէօ պատասխանի մը կը սպասէր հոն: Այս վերջինը բոլոր ակամայ լսածներէն ափի բերան մնացած՝ չէր համարձակած քաշուիլ երթալու, վախնալով որ այդ կերպով դատապարտած կ'ըլլայ տեղի ունեցած տեսարանը: Անշարժ կեցած, գլուխը կը դարձնէր, կը նայէր փոքրիկ Անտրէին, որ միշտ կը ճուար ու կասթօնին և իր սիրին, որոնք սոսկումէն լուծ՝ իրարու սեղմուած, կեցեր էին այն թիկնաթոռին ետեւ, ուր իրենց փոքրիկ քորը կը ձգար:

Վալանթին ինկաւ աթոռի մը վրայ, մարմնոյն անդամները դողահար, արցունքէն խեղդուած:

— Ահ, ինչպէ՛ս կը վարուի հետս, ահ, թշուառականը... և ես մազ մնաց որ մեռնէի, ե՛ս որ այնքան տառապեցայ, և կը

տառապիմ տակաւին, այս թշուառ տղուն համար, որուն հայրն է ինք, կ'երդնում մատուծոյ առջեւ... Չէ', չէ'։ ամէն բան ալ վերջացաւ, ա'լ ինծի չպիտի դպի բնաւ, նոյն իսկ մատերուն ծայրովը։ Լաւագոյն կը համարիմ ինքզինքս մեռցնել, այո', ինքզինքս մեռցնել, քան վերսկսիլ, քան ինքզինքս վերստին ենթարկել ատանկ դարչութեան մը։

Արցունքներու մէջ թօթովուած աղաղակն էր այս կնոջ մը զոր էրիկը կը խռտանգէ, որ անիծեալ մայրութեան մը տանջանքներէն կը զայրանայ, ա'լ սոսկէ ետքը հաստատապէս որոշելով իր հաճոյքը փնտռել ուր որ գտնայ, քանի որ իր տունը քայքայուած է։

Սանթէն մինչեւ այն ատեն մեկուսի կեցած՝ կը թուէր թէ կը սպասէր։ Յուշիկ մօտեցաւ Վալանթինի, յամարձակեցաւ ձեռքը բռնել քաղցր վշտակցութեամբ մը, կիսաձայն ըսելով։

— Օ'ն, սիրելի բարեկամուհի, հանդարտեցէ՛ք, ... Լաւ գիտէք որ առանձին մնացած չէք, թէ ձեզ չեն լքաներ... բաներ կան որ չեն կրնար ձեզ հասնիլ ու ձեզ վիրաւորել։ Հանդարտեցէ՛ք, ա'լ մի լաք, կը խնդրեմ։ Հոգիս կը յուզէք։

Որքան ամուսինը կոչտ եղած էր՝ ինք այնքան քաղցր կը դառնար, գիտնալով որ ինչ հիանալի ցօղերով գգուանքները կը թրջեն ու կը կակղեն խռտանգուած կնոջ մը սիրտը։ Իր յաղթանական ձեռքը յառաջացած էր մինչեւ գաղջ դաստակը զոր Վալանթին իրեն թողած էր, իր պիսերուն ծայրերը կը քսուէին քունքներու փոքրիկ մազերուն։ Ու Սանթէն ա'լ աւելի հակեցաւ, պարփակելով զայն ամբողջովին, ձայնը աւելի ցածցնելով, մինչեւ որ մրմունջ մը դարձաւ։ Հազիւ քանի մը բռնեւ լսուեցան։

— Պէտք չունիք վշտանալու։ Մէկ կողմ թողէ՛ք այդ տըխմարութիւնները... ըսի ձեզի արդէն, ձախաւերին մէկն է։

Երկու անգամ այդ ձախաւեր բռնը կրկնեց, տեսակ մը հեղինական արգահատանքով. և Վալանթին հասկեցաւ, քանզի տարտամօրէն ժպտեցաւ իր արցունքներուն մէջէն որոնք դաղրեցան, ու ինքն ալ մրմնջեց շատ ցած ձայնով։

— Այո', այո', գիտեմ... շատ բարի էք, շնորհակալ եմ։

իրաւունք ունիք, այժմ ա՛լ իրաւցնէ ապուշ պիտի ըլլայի... ա՛հ, ինչ որ ուզեն կ'ընեմ, միայն թէ քիչ մը երջանիկ ըլլամ:

Մաթիէօ որոշապէս տեսաւ որ Վալանթին դանդաղօրէն իր դաստակը կը քաշէր, ինքն ալ Սանթէոի ձեռքը սեղմելէ ետքը, ճրուած մխիթարանքին ընդունելութիւնն էր այս, մինչեւ այդ որ յետագոյն Ժամադրութեան մը մօտաւոր օր մը կատարուէր: Ու ասիկա տրամաբանօրէն կը պատահէր, սիրային աղէտքին մէջ ուր կը գրտնուէր՝ անխուսափելի վաղքին մէջ դէպի այլամբռութիւն՝ կին մը որ իր էրկանը միջոցաւ ապականած էր, մայր մը որ մերժած էր իր ստնտուի պարտականութիւնը: Եւ սակայն Անտրէի մէկ ճիշդ զինք տաքի կայնեցուց դողահար՝ կացութեան իրականութենէն արթնցած, եթէ հէգ արարածը այդքան աղաղուն էր ու հիւծեալ՝ մօրը կաթը խմած չըլլալուն համար, մայրն ալ անկումի վտանգին մէջ կը գտնուէր նոյնպէս կաթ տալ չուզելուն՝ դայն իր կուրծքին վրայ իրեւ անյաղթելի վահան չկրելուն համար: Կա՛մ երկուքին ալ կեանքն ու փրկութիւնը, կա՛մ երկուքին ալ կորուստը: Անշուշտ այն ատեն ունեցաւ վտանգին յստակ գիտակցութիւնը, քանզի ընդվզում մը զինքը գարծեալ բաժնեց Սանթէոնէն. վազեց մանուկը առնելու, որպէս զի զայն իր գգուանքներովը հանդարտեցնէ, որպէս զի զայն պատնէշ մը ընէ այն յետին յանցանքին դէմ զոր կը զգար թէ պիտի գործէր: Եո ի՛նչ անհանգստութիւն. իր միւս երկու տղաքը հո՛ն էին, կը նայէին, մտիկ կ'ընէին: Յետոյ, երբոր նշմարեց որ Մաթիէօն ալ միշտ կը սպասէր, կրկին լալ սկսաւ, ջանաց խնդիրը բացատրել, նոյն իսկ ամուսինը արդարաւորութեամբ չափ առաջ գնաց:

— Ներեցէ՛ք իրեն, վայրկեաններ կան ուր խելքը կը կորորեցնէ... Աստուած իմ, ի՛նչ պիտի ըլլամ այս պղտիկով, և սակայն ա՛լ չեմ կրնար իրեն կաթ տալ. ի՛նչ սոսկալի բան է ընելիքը չգիտնալու աստիճան տակնուվրայ ըլլալը... Աստուած իմ, ի՛նչ պիտի ըլլամ:

Սանթէո նեղուած՝ լաւ զգալով որ Վալանթին խոյս կուտար իրմէ, յորմէ հետէ աղջիկը թեւերուն սէջ առած էր, փորձեց միջամտել, անոր վերստին տիրանալ չողտքորթիչ բառերով: Բայց Վա-

լանթին մտիկ չէր ըներ և Սանթէռ պայքարը ուրիշ առիթի մը պիտի թողուր, երբ անսպասելի միջամտութիւն մը յաղթանակը իրեն վերադարձուց։

Սէլէսթ անշուշտ ներս մտած էր սպասելով որ տիկինը թոյլադրէ իրեն խօսելու։

— Բարեկամուհիս եկած է զիս տեսնելու, տիկին, գիտէ՞ք արդէն, մեր գիւղացի կիներ, Սօֆի Բութօ, և որովհետեւ հետը ստընտու մը ունի...

— Ստնտո՞ւ մը կայ հոս։

— Ո՛հ, այո՛ տիկին, և չա՛տ աղուոր. չատ աղէկ ստնտու մը՝

Յետոյ, տեսնելով իր տիրուհիին յափշտակեալ յուզումը, մէկէն ի մէկ այսպէս թեթեւալէն զգացած ուրախութիւնը, աւելի եռանդ յոյց տուաւ։

— Տիկինը թո՛ղ յոգնութիւն յանձն չառնէ պղտիկը կրելու։ Տիկինը սորված չէ այդ բանին... Եթէ տիկինը կը ներէ, այդ ստնտուն հոս կը բերեմ։

Վալանթին թող տուաւ որ տղան առնեն, երանելի աղատութեան հառաչանք մը արձակելով։ Վերջապէս՝ երկինք ուրեմն զինքը չէր լքաներ։ Բայց վիճեցաւ, չուղեց որ ստնտուն իրեն բերուի, վախճալով որ յիւսը, այն որ գինով էր, իր սենեակին մէջ, կրնար դուրս ելլել և նորեկին հանդիպիլ. այդ կինը կարող էր ամէնքէն ծեծելու և ամէն բան ջարդուփշուր ընելու։ Ապա, բացարձակապէս ուղեց միասին տանիլ Սանթէռն ու Մաթիէօն, մանաւանդ այս վերջինը, որ ստնտուէ հասկնալու էր, կ'ըսէր, թէեւ Մաթիէօ հասկաւոր կը պնդէր։ Միայն կասթօնի և լիւսիի բացարձակ կերպով արգիլեց իրեն հետեւելու։

— Ձեզի պէտք չունինք, հոս կեցէք ու խաղացէ՛ք... ու մենք երթա՛նք, բայց կամաց կամաց, ոտքերնուս ծայրին վրայ կոխելով, որպէս զի միւսը չկասկածի։

Ծերմակեղէնի խուցին սէջ՝ Վալանթին զգուշութեամբ դըռները գոցել տուաւ։ Լա Բութօ հո՛ն էր, ոտքի վրայ, քսանը հինգ տարեկանի մօտ հուժկու աղջկան մը հետ, որ թեւէն վրայ գեղեցիկ մանուկ մը կը կրէր։ Ստնտուն թխազոյն, ճակատը ցած, երեսը լայն, շատ մաքուր հագուած էր, հարուստ քաղքենիներու քով

ծառայած ու վարուիլ գիտցող ստնտուի մը վայելուչ կերպով բարեւեց: Բայց վալանթինի շիոթութիւնը ծայրայեղ էր, աղջկանը կը նայէր, մանկիկին կը նայէր, խելքը բանի մը չհասնող կնոջ մը պէս. քանզի իր երկու առջիկեկ զաւակները իր սենեակին կից սենեակի մը մէջ կաթ կերած էին, առանց երբեք իր կողմէ հոգածութեան մը: Յուսահատօրէն, կոչում ըրաւ Մաթիէօյի ծանօթութեանց, որ կրկին հրաժարեցաւ կարծիք յայտնելէ, ժինչ Սանթէռ մեկուսի կեցած էր: Այն ատեն միայն, իա Դութօ, շեղակի ակնարկ մը նետելէ ետքը Մաթիէօյի զոր ամէն տեղ, իր գործերուն մէջ, կը հանդիպէր, համարձակեցաւ միջամտելու:

— Տիկինը կ'ուզէ՞ վստահութիւն ունենալ վրաս... Թո՛ղ տիկինը յիշէ որ ես ուզեցի իրեն ծառայութիւն մատուցանել և եթէ ընդունած ըլլար, շատ մը մտահոգութիւններէ խուսափած կ'ըլլար: Մառի Լըպլէօյի համար եթէ ինծի հարցուէր, անշուշտ պէտք եղածը նախապէս կ'ըսէի, երբոր եկայ իր մանկիկը առնելու: Բայց քանի որ տիկինոջ բոխկը զայն ընտրած էր, հարկաւ ինծի խօսք չէր իյնար: Ո՛հ, անշուշտ աղէկ կաթ ունի, բայց նաեւ լեզու մը ունի որ միշտ չոր է... Ուրեմն, եթէ այժմ տիկինը կ'ուզէ վրաստահութիւն ունենալ վրաս...

Ու խօսքը կ'երկարէր, վերջը չէր բերեր, իր գործին պարկեշտութեանը վրայ կը ճառէր, իր բերած ապրանքին գինը կ'աւելցնէր:

— Լաւ ուրեմն, տիկին, ձեզ կ'ըսեմ թէ Լա Գաթիչը կրնաք առնել, աչքերնիդ գոցած: Ձեզի պէտք եղած ստնտուն է, իրմէ լաւագոյնը չի կայ Բարիզի հրապարակին վրայ: Տեսէ՛ք ինչ կազմ ունի, ի՛նչ հաստատութիւն, ինչ առողջութիւն և տղան ալ, անգամ մը զիտեցէ՛ք, որքան քաջառողջ է: Իրա՛ւ ամուսնացած է, նոյն իսկ չորս տարեկան աղջիկ մը ունի գիւղը, էրկանը քով, բայց, այսուհանդերձ, ոճիւր մը չէ պատուաւոր կին մը ըլլալը... Վերջապէս, տիկին, զինքը կը ճանչնամ, գլխուս վրայ էրալխաւոր կ'ըլլամ իրեն: Եթէ գոհ չմնաք, ես, իա Դութօ, ձեր դրամը ետ պիտի տամ:

Վալանթին գործը ժամ առաջ լմնցելու իր աճապարանքին մէջ, լքուածի մեծ շարժում մը ըրաւ և տեղի տուաւ: Նոյն իսկ

հաւանեցաւ. ամսական հարիւր ֆրանք վճարել, քանզի Լա Բաթիշ աւուսնացած էր: Միջնորդուհին բացատրեց թէ՝ ստնտուի գրասենեակի ծախքեր չունէր վճարելիք. ասով քառասունըհինգ ֆրանքի խնայողութիւն ըրած կ'ըլլար, միայն թէ տիկինը անշուշտ նկատի պիտի առնէր իր յոգնութիւնը: Երեսուն ֆրանքի ծախք մըն ալ կ'ար ստնտուին մանկիկը գիւղ վերադարձնելու համար: Վալանթին, խիստ առատաձեռն, այդ գումարին կրկինը տալ խոստացաւ: Եւ ամէն բան կարգադրուեցաւ. Վալանթին ինքզինք փրկուած զգաց, երբ յիշեց միւսը որ սենեակին մէջ ամրացած էր: Ինչպէ՞ս զինքը հանելու էր հոնկէ, որպէս զի Լա Բաթիշ հանդարտօրէն անոր տեղը տեղաւորուէր:

— Ի՛նչ, գոչեց Լա Բութօ, Մառի Լըպլէօն է որ ձեզ վախ կը պատճառէ: Ա՛հ պէտք չէ որ զիս նեղացնէ, եթէ կ'ուզէ որ կրկին տեղ գտնամ իրեն... Ես կ'երթամ կը խօսիմ իրեն:

Սէլէսթ անմիջապէս փոքրիկ Անտրէն ծածկոյթի մը վրայ դնելով ստնտուին մանկիկին քով, յանձն առաւ միջնորդուհին: Մարիի սենեակը առաջնորդելու: Գերեզմանական լռութիւն մը կը տիրէր այժմ ստնտուին սենեակին մէջ և Լա Բութօ անունը տալուն պէս դուռը բացուեցաւ ու ներս մտաւ: Բանի մը վայրկեան չոր ձայնի չչնկոց մը լսուեցաւ. յետոյ երբ դուռս ելաւ, ապահովօրէն Վալանթինը որ՝ դողահար՝ եկած էր մտիկ ընելու:

— Խելքը գլուխը բերի... վճարեցէ՛ք իրեն իր ամսականը: Սնտուկը կը շիտկէ կոր, պիտի մեկնի:

Ճերմակեղէնի սենեակը վերադառնալով, Վալանթին հաշիւօ ները կարգադրեց ու միջնորդուհին հինգ ֆրանք եւս նուիրեց այսօր ծառայութեանը համար: Բայց վերջին դժուարութիւն մը ներկայացաւ, Լա Բութօ չէր կրնար իրիկունը վերստին գալ Լա Բաթիշի մանկիկը առնելու համար, և ի՞նչ պիտի ընէր ամբողջ օրը եթէ այժմ հետը տանէր:

— Պա՛հ, ըսաւ վերջապէս, հետս կ'առնեմ և գրասենեակը կը ձգեմ, իմ գործերուս վաղելէ առաջ, իրեն պիպրոռն կուտան. պէտք է որ վարժուի ատոր, այնպէս չէ՛:

— Անշուշտ, ըսաւ մայրը հանդարտօրէն:

Այն վայրկեսին ուր Լա Քութօ, մեկնելու վրայ, ամէն տեսակ ողջոյններ ու շնորհակալութիւններ ընելէ ետքը, կը դառնար մանկիկը առնելու համար, վարանումի շարժում մը ունեցաւ, ժիւնոյն ծածկոյթին վրայ քով քովի պառկած երկու երախաներուն հանդէպ:

— Վայ անպիտան, մըմնջեց, պէտք չէ որ սխալիմ:

Այս խօսքը ղուարճալի թուեցաւ, ամէնքն ալ խնդացին: Սէլէսթ քահ մը ձգեց, մինչ Լա Քաթիչ ինքն ալ բերանարաց կը խնդար: Եւ Լա Քութօ, իր երկար ու կոր ձեռքերով նորածինը առաւ տարաւ:

Հատ մըն ալ յափշտակուած՝ տարուած՝ նետուելու համար մանուկներու շարունակական ջարդին ճիրաններուն մէջ:

Միայն Մաթիէօ չէր խնդացած: Պութանի հետ իր խօսակցութեան յանկարծական յիշատակը միտքը ինկաւ, ստնտուի գործին անբարոյականացուցիչ դերը, ամօթալի սակարկութիւնը, երկու մայրերու հաւասար ոճիրը, երկուքն ալ իրենց զաւակներուն մօտը վտանգելով. դատարկակեաց մայրը որ ուրիշին կաթը կը դնէր, վարձկան մայրը որ իր կաթը կը ծախէր: Սրտին մէջ պաշտօնի մը զգաց, դիտեց փոքրիկ Լակին մեկնումը, տակաւին առաջընթացութեամբ զեղուն, նայեցաւ միւս տխեղձ մանուկին որ հոն կը մնար:

Ու ի՞նչ պիտի ըլլար ճակատագիրը, ի՞նչ հով պիտի փչէր ընկերութենէ մը որ այսքան զէշ շինուած ու ապականած էր, որ կը զոհէր երկու մանուկներէն մին: Գուցէ երկուքը միասին: Մարդիկն ու իրերը մթազնեցան իր աչքին ու սոսկում պատճառեցին:

Բայց արգէն Վալանթին երկու մարդիկը կը տանէր պերճաշուք ընդարձակ հիւրանոցը, բոլորովին բւրախ ու ազատ, վերստին գտնելով իր անհոգութիւնը, աղմուկի ու հաճոյքի մասին ունեցած կիրքը: Եւ երբ Մաթիէօ վերջապէս հրաժեշտ կ'առնէր, լսեց Սանթիէո որ յաղթական կ'ըսէր Վալանթինի, անոր ձեռքը պահ մը իր ձեռքին մէջ սեղմած:

— Ուրեմն վաղը:

— Այո՛, այո՛, վաղը, ըսաւ Վալանթին, անպաշտպան անձնատուր ըլլալով այլ եւս:

Ութ օր ետքը Լա Քաթիլ տան անվիճելի թագուհին էր։ Անտրէի երեսը քիչ մը դոյն եկած էր, ամէն օր աւելի կը կշռէր։ Եւ այս արդիւնքին դիմաց, ամէնքը կը խոնարհէին, ստնտուին իշխանութիւնը բացարձակ կը տիրէր։ Անոր տեղ կրկին ուրիշ մը փնտռելէ այնքան կը վախնային որ առաջուց աչք կը գոցէին իր հաւանական թերութիւններուն վրայ։ Ինք երրորդն էր, չորրորդ տնտու մը կրնար տղան մեղցնել, որով ինք անհրաժեշտ, նախախնամական մէկը կը դառնար, մէկը զոր ամէն գնով պէտք էր պահել։ Արդէն անթերի կը թուէր, հանդարտ ու խորամանկ գեղկուհի մըն էր որ զիտէր իբր տէրերը կառավարել, կրցածը քաշելով անոնցմէ։ Սէկէններուն տանը մէջ իր յաղթութիւնը խիստ ճարպիկ ու արտակարգ զօրութեամբ մը ի գործ ածեց։ Սկիզբները մազ մնաց որ գործերը աւրուէր, քանզի մրցակիցի մը բաղինցաւ, սենեկապանուհի Սէլէսթին՝ որ ինքն ալ մեծ ճարտարութեամբ իր տիրապետութիւնը առաջ կը վարէր։ Բայց երկուքն ալ խելացի կիներ էին և ի վերջոյ համաձայնեցան։ Իրենց սահմանները տարբեր ըլլալով, ըսին թէ կրնային իրենց արչաւանքը զուգահեռաբար առաջ մղել։ Ու ա՛լ անկէ ետքը իրարու ոյժ տոնին, կայսրութիւնը մէջերնին բաժնեցին, երկուքը միասին տունը կողպտելու համար։

Լա Քաթիլ տիրապետեց, միւս սպասաւորները իրեն ծառայեցին, տէրերը իր ոտքերուն խոնարհեցան։ Լա Քաթիլի համար կը պահէին կերակուրի լաւագոյն կտորները, իրեն յատուկ գինին, հացը ունէր։ Վերջապէս ինչ որ գտնային ամենէն ակորժահամ, ամենէն անուցիչ։ Շատակեր, ծոյլ ու հպարտ, Լա Քաթիլ օրերն ի բուն կը սիգար, մարդիկն ու իրերը իր քահանայութեան խոնարհեցնելով։ Ամէն բանի մէջ տեղի կուտային իրեն, որպէս չի բարկանար ու կաթը չի դառնար։ Ամէնափոքր փորհարում թիւն մը ունենալուն, տունը տակն ու վրայ կ'ըլլար։ Դիւեր մը անմարսողութիւն մը ունեցաւ, վաղեցին թաղին բոլոր բժիշկները փնտռելու։ Իր միակ պակասութիւնն էր քիչ մը գող ըլլալը։ Պէտք տած ճերմակեղէնը կը ժողվէր։ Բայց տիկինը չտեսնելու կը զարհուրէր։

Անդադար նուէրներով կ'ողողէին զինքը որպէս զի միշտ գոհ

ըլլար: Տղուն առաջին ակումտի հանելու անթիւ տրուած կանոնական նուէրէն դուրս, ամենադոյզն անթիւներէն օգտուեցան իրեն մասնի, գնծիկ, օղ նուիրելու համար: Բնականաբար Շան Ղեկիզէի ամէնէն զարգարուն ստնտուն էր, հոյակապ մուշտակներով, արեւուն տակ շողշողացող երկար ժապաւէնաւոր ճոխ գլխակներով: Երբեք կին մը այդչափ պերճաւոր գատարկութիւն մը չէր պտտցուցած:

Նաեւ նուէրներ բրցուց իր էրկանը, գեղը գտնուող աղջկանը համար: Ամէն շաբթու ճեպընթացով ծրարներ կը ղրկուէին: Այն առտուն ուր իմացան թէ Լա Բոթոյի տարած մանկիկը մեռած էր ծանր հարբաւիտէ մը, իրեն յիսուն ֆրանք տուին, իբրեւ տղուն ջինը, վերջապէս յետին յուղում մը ունեցան էրկանը պատճառաւ որ եկած էր ղինքը տեսնելու. քանզի շատ կը վախնային որ անոր հետ յարաբերութիւն մը կ'ունենար, ուստի վայրկեան մը զիրենք առանձին չթողուցին ու շուտով ճամբեցին մարդը, գրպանները լեցնելով: Կանանչախտաւոր (chlorotique) ստնտուէ մը ետքը, զինով ստնտուէ մը ետքը, յղի ստնտու մը ծանրագոյն աղէտքը պիտի ըլլար, մանաւանդ որ այդ պարագան յաճախ կը պատահէր թաղին մէջ և թէ դրացն կոմսուհի տիսփէօյլի տանը ստնտուն զոր աչքի տակ կը պահէին միշտ, յղի մնացած էր տիկնոջ կառապանէն, ի զարմացումն ամենուն: Լա Բոթիչ այդ դէպքին համար սրտիւմ ցոյց կուտար ինքզինքը: Ու փոքրիկ Անտորէ հետզհետէ աւելի լաւանալով, ա'լ ստնտուին ազդեցութիւնը աւելի մեծցաւ ու ամբողջ տունը ճնշեց իր բռնակալ իշխանութեան տակ:

Այն օրը ուր Մաթիէօ եկաւ վաճառման պայմանագիրը ստորագրելու, որ իրեն կը թողուր որսի հին տաղաւարը, ինչպէս նաեւ քսան եզվար հող, իրեն վերապահելով նոր հողեր գնելու իրաւունքը, որոշ պայմաններով, Սէկէնը գտաւ Հաւլը մեկնելու պատրաստ, ուր բարեկամ հարուստ անգղիացի մը իրեն կը սպասէր իր զբօսանալով, Սպանիոյ ծովեզերքներուն վրայ ամիսի մը չափ պտոյտ մը ընելու համար: Կը պատմէին որ այդ պարոնները հետեւնին կիներ ալ կը տանէին:

— Այո՛, ըսաւ Սէկէն յուղումով, խաղի մէջ ըրած մեծ կո-

բուստներուն ակնարկելով, այս միջոցիս հոս բաղդ չունիմ... Եւ
ձեզ, սիրելի պարոն, քաջութիւն և բարի յաջողութիւն կը մաղ-
թեմ: Դիտէք թէ որքան կը շահագրգռուիմ ձեր ընելիք փորձին
մասին:

Մաթիէօ անցաւ Շան Ղ'լիղէէն աճապարելով որպէսզի մամ
առաջ Շանթալէ Մարիանի քով երթայ, ըրած վճռական արարքէն
բոլորովին յուզուած, նոյնպէս յոյսով ու հաւատքով լեցուած, եր-
բոր ամայի ծառուղիի մը մէջ, տարօրինակ տեսիլք մը ունեցաւ:
Կառք մը կեցած էր որուն մէջ ճանչցաւ Սանթէռի սմսեղունկ կի-
սադէմքը: Եւ որովհետեւ քողարկուած ու ծածկաքայլ կրն մը այդ
կառքը կը մտնէր շուտով, Մաթիէօ ետին դարձաւ:

— Արդեօք վալանթինը չէ՞ր, մտածեց:

Ասոր վստահ եղաւ, մինչ վարագոյրները վար կ'իջնցնէին ու
կառքը աներեւոյթ կ'ըլլար:

Յետոյ, մեծ ծառուղիին մէջ, ուրիշ երկու հանդիպումներ
ունեցաւ. նախ՝ Կասթօնն ու Լիւսին տեսաւ որոնք խաղալէն շու-
տով մը յոգնած, իրենց տխեղծ դէմքերը կը քաշկռտէին Սէլէթի
անուշադիր հսկողութեան տակ, որ նոյն վայրկեանին խիստ դրա-
շած էր դրացի նպարավաճառի մը մանչուն հետ խնդալ խօսելու:
Մինչդեռ, աւելի հեռուն, Լա Բաթիշ, հոյակապ ու վեհապետա-
կան, վարձկան կաթնտուութեան հպարտ կուռքի մը պէս, փոքրիկ
Անտրէն կը պտտցնէր, արեւուն տակ շողացնելով իր երկայն ծի-
րանեգոյն ժապաւէնները:

Ե.

Այն օրն ուր բրիչի առաջին հարուածը տրուեցաւ, Մարիան՝ փէռվէն թեւերուն մէջ՝ եկաւ նստիլ աշխատութեանց մօտ, երանելի յուզումովն այդ հաւատքի ու յոյսի գործին որուն Մաթիէօ ձեռք կը դարնէր այնքան յանդգնօրէն։ Յունիսի մէջերը պայծառ ու տաք օր լըն էր, քաջալերիչ վստահութեամբ պայծառ երկնքի մը տակ։ Եւ որովհետեւ տղաքը արձակուրդ ունէին, խոտերուն մէջ կը խաղային։ Փոքրիկ Ռօզի սուր ձայնը կը լսուէր, որ կը շրջանաւոր երեք մանչերուն ետեւէն վազելով։

— Կ'ուզե՞ս բրիչի առաջին հարուածը տալ, հարցուց Մաթիէօ զուարթութեամբ։

Բայց Մարիան իր ծծկերը ցոյց տուաւ։

— Չէ՛, չէ՛, ես իմ գործս ունիմ... Դո՛ւն տուր հարուածը, դուն հայրն ես։

Մաթիէօ կեցած էր հրամանին տակ երկու մարդերով, ինքն ալ պատրաստ բաղուկի ծանր աշխատութեան՝ այնքան երկար առօրէն վիճաբանուած ու հասունցած գաղափարին իրագործմանը համար։ Շատ խոհեմ ու իմաստուն, մէկ տարուան համեստ ապրուստը ապահոված էր, որով առանց պարտքի տակ իյնալու պիտի կրնար առաջին հունձքին սպասելու։ Ու պարզապէս իր կեանքը դրած էր այդ ապագայ հունձքին վրայ, եթէ երկիրը զայն չի տար իր պաշտամունքին ու աշխատութեան փոխարէն։ Բայց ինք հաւատացեալն էր, յաղթելուն վստահ, քանզի կը սիրէր ու կ'ուզէր։ Իր մէջ այդ ստեղծիչ ուժը երեւան եկած էր իր վերջին տղեկէն ի վեր ու հետզհետէ աւելի մեծցած էր արտակարգ զօրութեամբ մը։ Հակառակ իր քաղցր բնութեան, երբոր զինքը իբրեւ յամառ կ'ամբաստանէին Շանթպլէի մասին իր յղացած երազներուն համար, խնդալով կը պատասխանէր թէ՛ արդարեւ ի վերջոյ կամքի լա-

ուսուցիչ մը պիտի ըլլար։ Գործելն ու ստեղծելը զինքը կը խանդավառէին։ Ու առտու մը, Մարիանը զբօսցուցած էր, բացատրելով որ ինչո՞ւ երկուքն ալ կ'ուզէին ու կը շինէին այդքան տղաք։

Չէ՛ մի որ կամք, կորով, կենդանի ու մարդկային գործ մըն էր այդ, ու աշխարհի ամէնէն զօրաւոր գործը, կեանքը ընդարձակուած ու յաղթական։

— Ուրեմն, եղաւ, գոչեց արիաբար, Թո՛ղ երկիրը մեզի համար բարի մայր մը ըլլայ։

Ու բրիչի հարուածը տուաւ։ Ասիկա տեղի կ'ունենար որո՞ւ հին տաղաւարին ձախ կողմը, ջախջախուտ ընդարձակ լեռնադաշտին մէկ անկիւնը զոր ակնազրիւրները ամէն կողմէ կ'ողողէին և ուր միայն եղէգներ կը բուսնէին։ Առ այժմ այդ ջուրերը կարգի դնելով, ջրանցքներ բանալով մէկ քանի եզվար հող մշակելի դարձնելու վրայ էր խնդիրը, որպէս զի յետոյ նոյն ջուրերը տանէին չոր ու աւաղուտ զառիվայրերուն վրայ, որոնք մինչեւ երկաթուղիի ճամբան կ'իջնէին։ Ուշադիր քննութեան մը շնորհիւ, Մաթիէօ հաշուած էր որ այդ աշխատութիւնները դիւրաւ պիտի գործադրուէին, թէ ոռոգման ճամբաները բաւական էին, հողին դիրքին և բնութեան ընծայած առաւելութիւններուն պատճառաւ։ Բուն իսկ ատոր մէջ էր իր գիւտը, առանց խօսելու լեռնադաշտին վրայ կուտակուած պարարտ հողին մասին, ուր մեծ արգասաւորութիւն մը երեւան պիտի գար արօրը հոնկէ անցնելուն պէս։ Ուստի իր բրիչի հարուածը գիւտ ընողի մը, ստեղծիչի մը արարքն էր։

Բայց Ժէռվէ, անշուշտ բաց օդէն քաղցած, ճշալ սկսած էր Այժմ երեքուկէս ամսու էր. զօրաւոր մանչ մըն էր որ կատակ չէր վերցնէր իր կերակուրի ժամերուն մասին։ Դրացի անտառին ռերուն պէս կ'աճէր, լիառատ արեւու կատարեալ առողջութիւն մը ցոյց կուտար, թաթիկները ձեռքը անցածը թող չէին իտար, լուսաշող աչքերուն մէջէն խնդումն ու արցունքները կ'անցնէին, մանաւանդ շատակեր թռչունի կտուց մը ունէր, միշտ բաց, փոթորիկ կը յարուցանէր երբոր մայրը զինքը սպասցնէր։

— Այո՛, այո՛, գիտեմ որ հոտ ես... օ՛ն ա՛ռ ու մեզ խենթեցնէր։

Կուրծքը քակած էր ու ծիծը տուած։ Ու ա՛յ ուրիշ բան չէր

լսուէր այլ երջանիկ կատուի մը խըրխըրը, շնչահեղձ ծծելով կաթը։ Բարերար աղբիւրը սկսած էր հոսիլ սշտահոս։

Կաթին թեթեւ հոսումը կը շնջէր. կը շնջէր անվերջ. և կարծես անոր իջնելը, հեղուլը կը լսուէր. մինչ Մաթիէօ կը շարունակէր խրամատներ բանալ երկու հուժկու կտրիճներու օգնութեամբ։

Մաթիէօ վեր կանգնեցաւ, երեսը չորցուց և իր վստահ ու հանդարտ դէմքովը ըսաւ.

— Սորվուելիք արհեստ մըն է ուրիշ ոչինչ։ Դանի մը ամիսէն զեղացի մը պիտի ըլլամ... Հոն նայէ՛, սա մնայուն ջրակոյտը, ջրատունկերով կանանչաց։ Ջայն ջրող աղբիւրը հոն է սա մեծ խոտերու դէզին մէջ։ Եւ երբ ջրանցքը բացուի մինչեւ հոն, զառի վայրը, պիտի տեսնաս որ ջրակոյտը պիտի ցամաքի, աղբիւրը ջուրս պիտի ցայտէ և իր ընթացքին հետեւի, հեռունները տանելով բարերար ջուրը։

— Ա՛հ, ըսաւ Մարիան, թո՛ղ արգասաւորէ բոլոր այս քարուտ հողերը, քանզի ոչինչ այնքան տխուր է որչափ լերկ հողերը։ Որքան երջանիկ պիտի ըլլան ջուրը ծծելով ու վերակենդանանալով։

Յանկարծ խօսքը կտրեց չախելու համար ժէռվէն իր աղուոր խնդումովը։

— Իս նայէ՛, պարոն, այդչափ ուժով մի՛ ծծեր։ Սպասէ՛ որ կաթը գայ, գիտես որ ամէնքն ալ քեզի համար է։

Երկու մարդոց բրիչները կը հնչէին. փոսը արագօրէն կը յառաջանար պարտաւ հողին մէջ քիչ ատենէն ջուրը պիտի վազէր մինչեւ մօտակայ աւաղուտքին չորցած երակները, դանոնք արգասաւորելու համար։ Ու կաթին փոքրիկ հոսումը կը շարունակէր, անհուն, անսպառելի աղբիւրի մը թեթեւ մրմունջովը, մօրը կուրծքէն տղուն բերանը վազելով, յաւիտենական կեանքի աղբիւրի մը պէտ։ Միշտ կը հոսէր, միս, մտածում, աշխատանք ու զօրութիւն շինելով։ Քիչ ատենէն իր շնկոցը պիտի խառնէր փրկուած ակունքի ձայնին, երբ ջուրը պիտի իջնար դէպի հրակէզ հողերը։

Յետոյ, չորս ամիս ետքը, նոյն տեղը ցանքը տեղի ունեցաւ, երբ Մաթիէօ և իր մարդիկը աշնան հերկումը լմնցուցին։ Մարիան

Բ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 21)

հո'ն էր կրկին: Քաղցր օր մըն էր, այնքան քաղցր, որ կրցաւ կրկին նստիլ և ղուարթօրէն կաթ տալ ժէռլէին: Տղեկը այժմ ութը ախու էր. արդէն խոշոր անձնաւորութիւն մը: Ամէն օր մէյմէկ քիչ կը մեծնար իր մօր բազուկներուն մէջ, այն տաքուկ կուրծքին վրայ ուր կեանքը կը ծծէր:

Ահ, ըսաւ Մարիան խնդալով, պարոնը կը մսի, ժամանակ է որ ձմեռուան լաթերը հաղնի:

Մաթիէօ իր ցանքի տոպրակը կախած՝ դէպի իրենց կուգար, ներդաշնակ շարժումով մը հատիկները նետելով, Լսած էր Մարիանի խօսքերը և կանգ առնելով պատասխանեց.

— Թո՛ղ կաթն ուտէ ու քնանայ, սպասելով արեւի վերագարծին: Հունձքի ատենը մեծ մարդ մը եղած պիտի ըլլայ:

Յետոյ ցոյց տալով ընդարձակ դաշտը զոր կը սերմանէր իր երկու օգնականներով, շարունակեց.

— Ասոնք պիտի բուսնին ու հասուննան երբ մեր ժէռլէն պիտի քալէ ու խօսի... տե՛ս, տե՛ս ուրեմն մեր յաղթանակը:

Իրաւամբ Մաթիէօ հպարտ էր: Հիմակ չորս հինգ եղվար տեղ մաքրուած, հերկուած ու հարթուած էր ու թուխ ծածկոյթի մը պէս կը տարածուէր, պարարտ հողի վերածուած, մինչ փոստաղինները ջուր կը տանէին դրացի շառի վայրերուն վրայ:

Իրիկուն կ'ըլլայ, ըսաւ Մաթիէօ, պէտք է փութալ:

Ու շարունակեց վար ու ցանը իր ներդաշնակ շարժումովը: Մինչ Մարիան կը դիտէր անոր լուրջ ու ծիծաղկոտ հեռանալը՝ փոքրիկ Ռօզ որ հոն կեցած էր, ինքն ալ ուզեց ցանել և ընկերացաւ հօրը, ափերով հատիկները առաւ ու ցրուեց հովին: Երեք մանչերը նշմարեցին զայն, Պլէզ և Տընի ամէնէն առաջ վազեցին, յետոյ Ամպրուաղն ալ եկաւ ու ամէնքը միասին սկսան ցանել: Խօլբար կը խնդային՝ անդադար դառնալով իրենց հօր շուրջը: Եւ կարծես թէ վայրկեան մը Մաթիէօ այն ներդաշնակութեամբ օրով ակօսներու կը յանձնէր ցորենի հունտերը, իր պաշտեցեալ տղաքն ալ կը ցանէր, զանոնք անհաշիւ կը բազմապատկէր, որ պէ՛տ զի ապագայ սերմանողներու ժողովուրդ մը. իրմէ բղխած, աշխարհը լեցնէր:

Բայց Մարիան յանկարծ իր դիմացը տեսաւ Անժըլէնները՝

սիրահար ամուսինները, որոնք կամացուկ մը եկած էին արահետէ մը, իրենց ժանվրի փոքրիկ տանը մէջ ամբողջ ձմեռը փակուելէ առաջ, իրենց սէրը կը պտտցնէին ամայի ճամբաներու երկայնքը, ուր վերջին տերեւները կը գեղնէին: Ու, երբոր այսպէս կը թափառէին հեռաւոր դաշտերուն մէջ, իրարու քով սեղմուած, այնքան խորապէս անձնատուր կ'ըլլային իրենց սիրոյն, որ բան մը չէին տեսնար հորիզոնին վրայ. այնպէս որ զլուինին վերցնելով ու իրենց երազէն արթննալով, դարձեալ անհայտ տեսնելով այդ նոր հողը, այդ անյայտութիւնը որ սակայն անձանոթ չէր իրենց: Մաթիէօ իրենց թուեցաւ տարօրինակ մարդ մը, որ փոխանակ հողը սիրելու, փոխանակ զայն սրգասաւորել ուղելու, պէտք էր զայն ըլլար իր սխրալի կնոջմովը: Բայց այդ քանները շատ հեռու էին իրենցմէ:

Այսուհանդերձ, խօսակցեցան, ձեռք բերուած արդիւնքին վրայ հիացում յայտնեցին, պարզապէս հաճոյ ըլլալու համար: Իրենց շարունակական յափշտակութեանը մէջ, սա աղնիւ զգացումը ունէին որ կը փափաքէին ամէնքը երջանիկ տեսնել իրենց պէս: Ինչեւ այդ վայրկեանը իրենց կեանքը հանդէս մը եղած էր, կինը երջանիկ պաշտուած ըլլալուն համար, էրիկը սիրուած, քաջաւոր, հարուստ, որ միմիայն հովահարի նկարչութեամբ կը զբաղէր կիներու և ծաղիկներու պատկերներ շինելու համար:

Բայց տիկին Անժըլէն, էրկանը թեւր, ոտքի վրայ կեցած, անոր ուսին կռթնած քաղցրութեամբ, տարտամ երազանքի մը մէջ ինկած թուեցաւ, աչքերը Մաթիէօյի վրայ դրած, որ զիրենք բարեւելէ ետքը, կը շարունակէր վար ու ցանը իր միօրինակ շարժումովը: Եւ յանկարծ, անշուշտ աղոց խաղերէն ազդուած, մեղմ ձայնով մը ըսաւ, առանց ու եւ անցումի մը.

— Մօրաքոյր մը կորսնցուցի այս օրերս որ ապահովաբար մնաւ տղայ չունենալուն վիշտէն, վեց ոտք երկայնութեամբ քաշուող կտրիճի մը հետ ամուսնացաւ. ինքն ալ խոշոր, զօրաւոր, շատ գեղեցիկ էր, և կը յիշեմ իր յուսադատութիւնը, երբոր փոքրիկ կիներու կը հանգիպէր որոնք զաւակներ ունէին...: Սմուսինը մեծ հարստութիւն մը չափած էր, ամէն բան ունէին, դրամ, սիրտ ու հարստութիւն մը չափած էր, ամէն բան ունէին, դրամ, սիրտ ու հարստութիւն, եւն: Բայց այդ բարիքներէն ո'չ մէկը գոյութիւն

ունէր իրենց համար ու զիրենք միշտ մտահոգութեան մէջ տեսած
եմ, միակ ուրախութեան մը բաղձալով զոր չունէին, այն է ման-
չեր ու աղջիկներ իրենց դաստիարակ տխուր տունը չէնցնելու հա-
մար... Բն այդ հոգը ունեցած էին իրենց ամուսնութեան հե-
տեւեալ օրն իսկ, նախ զարմանալով որ տղայ չեն ունենար, յե-
տոյ հետզհետէ մտատանջութեան մատնուած, քանի որ ամուս-
տարիներ իրարու կը յաջորդէին ու վերջապէս բոլորովին յուսա-
յատ՝ երբ անուշիկ անկարողութիւնը վերջնականապէս ցոյց տրուե-
ցաւ: Չէք կրնար երեւակայել ինչեր փորձեցին, բժիշկներ, հան-
քային ջուրեր, դեղեր... առանց հանգիստի տապնէինք տարուան
սլաքար մը. կամայ կամաց ամօթահար եղած՝ ինքզինքնին ծած-
կեցին յանցաւորներու սէս... Բարեբաղդաբար իրենց դժբախ-
տութեան մէջ զիրար չամբաստանելու խանդավառութեամբ
ու հաւասարապէս հարուած կրած խեղճ էակներու պէս ապրեցան
իրենց թշուառութեան մէջ. քանզի ուրիշ ընտանիքի մը պատ-
մութիւնը ըրին ինձ, որ համարիտ դժոխք մը զարձտծ էր, ո՛չ
մարդը ո՛չ ալ կինը չէին ուզեր իրենց վրայ բեռցնել ամուսնութեան
պատասխանատուութիւն... Ա՛հ, սիրելի և հէգ մօրաքոյր, միշտ
աչքիս առջեւն է, յուսահատ՝ ու տխուր, իր մայրական սուգը
կրելով ամէն տեղ, արցունքէ հեղձամղձուկ հեղած, տարեգլխին
երբ մեզ կը համբուրէր: Ու խեղճ կինը մեռաւ ամէն ժամանակ
արտաշուքէն հիւծած և կարծեմ որ իր ծերունի ամուսինն այ-
տնոր պիտի հետեւի, այնքան առանձին ու կորսուած է այլեւս:

Լուսնին մը տիկնոջ, մինչ մեծ ու քաղցր սարսուռ մը կ'անց-

նէր նոյեմբերի մոխրագոյն և անսահման երկինքին վրայէն:

— Բայց, նկատեց Մարիան, կարծեմ զուր չէք ուզեր զատակ
ունենալ:

— Ե՛ս, Աստուած իմ, ո՛վ ըսաւ թէ չեմ ուզեր... Այժմ

չեմ ուզեր, քանզի ամէն բանի տունը կայ, այնպէս չէ՛ք:

տարիքին մէջ պէտք է քիչ մը սիրելու հաճոյքը վայելել, այնպէս
չէ՛ք... Միայն թէ՛ երբոր իմաստութեան տարիքին հասնինք, և երբ
առանձինք տեսնէք: Չորս տղայ պէտք է մեզի, երկու մանչ
կու աղջիկ:

Սիրահարի իր գեղեցիկ ժպիտը մարեցաւ նոր լուսնին մը
մէջ:

— Եւ, ըսաւ Մարիան, եթէ չատ երկար սպասէք, եթէ չատ ոչ մնաք...

Տիկին Անժելէն ապահար անոր նայեցաւ: Յետոյ սկսաւ խօսարար ինդալ:

— Ո՛հ, ի՞նչ կ'ըսէք, մենք զաւակ չունենանք... չէք գիտեր որչափ զուարճալի է ձեր յայտնած գաղափարը:

Խօսքը կարեց, նեղուած՝ շփոթուած այն բաներէն զոր լուելեայն կը հասկնար. ու ալ միայն հաճոյքի ու գուրգուրանքի բաներ թոթովեց, մարմնով տատրակի մը մնչիւններով:

— Ո՛ն, ո՛ն, սիրելիս, դուն պէտք է որ ինքզինքդ պաշտօնանց... տղու պէտք չունինք:

— Ի՛րր թէ ըսէիք, տիկին, գոչեց Անժելէն կատակով, որ ցորենի հասկ մը չպիտի բուսնի այս դաշտին մէջ զոր ձեր ամուսինը կը սերմանէ:

Երկու կիները խնդացին քիչ մը նեղուելով ու կարծելով: Եւ այս վայրկեանին, Մաթիէօ իր երկու մարդոցմով կը վերադառնար, միշտ յանելով բարի հատիկը, զայն հողին վստահելով լայն շարժումով որ կ'արծես հորիզոնը կը լեցնէր: Հատիկը չափաներով պիտի քնանար, ծլումի անձանոթ ա շխատութեան մէջ, կեանքի ստորերկրեայ ճիգին յանձնուած և որ աւելի ետքը պիտի փթիւր ամառուան արեւուն տակ: Հարկաւոր հանգիստն էր այս, հասարակաց գանձէն առնուած գոյութիւնը, էակներու յաւիտենականութեան սնունդ տուող անսպառելի ու անսահման լիճը: Ու Մարիանի ծոցին վրայ ժէղովէ ինքն ալ կէս մը լնացած էր, այլևս յամբար օծելով ու խմելով՝ այնպէս որ կաթին շշնկոցը անզգալի մը մտնէր մը կը դառնար, հազիւ ձմեռնային սերմին աննշան ձայնին պէս:

Երկու ամիս անցաւ և յունվարի մէջ էին, և առնամանիքներու որ մը որ մերօմանները Սէկէնի և Պոչէնի անակնկալ այցելութիւնը ընդունեցին, որոնք եկած էին բաղ. յորսպուս լեռնադաշտին տակաւին անմշակ մնացած ջրակոյտներուն մէջ:

Գիրակի օր մըն էր, բոլոր ընտանիքը հաւաքուած էր ընդարձակ խոհանոցին մէջ, խոշոր կրակի մը դիմաց զուարթօրէն նստած, մինչ յստակ պատուհաններէն անսահման դաշտը կը նշմարուէր:

եղեամէն ճերմկցած, այդ փիւրեղեայ տուփին տակ պրկուած քնացած, նման սրբաղան մտնուան որ ապրիլի յարութեանը սպասէ: Եւ այդ օրը, երբոր այցելուները եկան, Ժէռվէ, Նոյնպիւր քնածնար իր ճերմակ օգորոցին մէջ, ցուրտ եղանակէն թմրաբայց ձմեռուան աքոյտի մը պէս գիրուկ, ինքն ալ սպասելով զարթուիլին, որպէսզի իր ստացած ու հաւաքած ոյժովը յանկաւ երեւար վճռական ու յաղթասպան:

Ընտանիքը զուարթօրէն ճաշած էր ու հիմա, մուծը կոխեառաջ, չորս տղաքը մողվուեր էին պատուհանին դիմաց, սեղանի մը շուրջը, զիրենք խիստ շահագրգռող խաղով մը զբաղած: Երկու երկուորեակները, Պլէշ և Տընի, միւս մանչուն՝ Ամպրուաղը օգնութեամբ գիւղ մը կը շինէին խաւաքարտով ու ուլայով: Տուներ, թաղապետարան մը, եկեղեցի մը ու դպրոց մը կային: Եւ մօզ, որուն արգիլած էին մորակը ձեռք առնել, միայն Ուլայով կը խաղար, որուն մէջ թաթխուած էր մինչեւ մաղերը: Մեծ հանդարտութեան մէջ, ուր ատեն ատեն իրենց ծիծաղը կը հնչէր հայրն ու յայրը քով քովի նստած էին, կրակին դէմը, հեշտօրէն վայելելով կիրակնօրեայ այս հանգիստը, շարթուան ծանր աշխատութիւնէն ետքը:

Շատ համեստօրէն կ'ապրէին հոն, ճշմարիտ գիւղացիներու պէս տեղաւորուած, առանց ուրիշ պիտանքի, միմիայն իրարու մօտ ըլլալու ուրախութիւնը վայելելով: Ամբողջ խոհանոցը՝ զուարթ ու շոգշոգուն, կը շնչէր այն նախնական կեանքը զոր հողին մօտ կ'ապրուի, խարէական պէտքերէ, փառամուտութիւններէ ու հաճոյքներէ զերծ: Ու ո՛չ մէկ հարստութիւն, ո՛չ մէկ զօրութիւն, չէր կրնար ալ այդ երջանիկ մտերմութեան քաղցրութիւնը, միշտ նորածինը կը ննջէր իր բարի քունովը, նոյնիսկ լսելի չընելով իր շուրթերուն փոքրիկ շունչը:

Պօլէն ու Սէկէն անյաջող որսորդներու պէս նորս մտան սրունքներին յոգնած՝ երեսնին ու ձեռքերնին ուռած: Զարմացումի բացազանչութիւններու միջեւ որոնցմով ընդունուեցան, սկսան ճշգոհալ այսպիսի օդով մը Բարիզը ձգելուն և դաշտերը ելլելուն համար:

— Երեւակայեցէ՛ք, իրօրիս, ըսաւ Պօլէն, որ մէկ բազմ

չտեսանք: Անշուշտ շատ ցուրտ է իրենց համար: Եւ չէք գիտեր թէ ի՞նչ սառեցուցիչ հով մը կայ հո՛ն վերը լեռնադաշտին վրայ, եղեամէ ճերմկցած ջրակոյտներուն և մացառներուն մէջ... իրա՛ւ որ որսորդութենէ հրաժարեցանք: Մեզի անշուշտ գաւաթ մը տաք զինի պիտի հրամցնէք ու անկէ ետքը շուտով Բարի՛ք պիտի վերադառնանք:

Սէկէն, ա՛լ աւելի սրտեղած, կրակին դէմը կը տաքնար. և մինչ Ռարիան կը փութար զինին տաքցնելու, ինք սկսաւ խօսիլ հերկուած դաշտերուն մասին որոնց հանդիպած էր, Բայց սառի խաւին տակ ուր անոնք կը քնանային պրկուած, անծանօթ պահելով սերմերը, Սէկէն բան մը չէր տեսած, բան մը չէր հասկցած ու մտահոգ էր այդ գործին մասին որ այնքան գէշ կերպով կը ներկայանար ու արդէն իսկ կը վախնար թէ չպիտի կրնար աւելիքը գանձել: Ուստի սկսաւ հեգնաբանել:

— Ինծի նայեցէք, սիրելիս, կը վախնամ որ ձեր ժամանակն ու յոգնութիւնը պարապ տեղ վատնած էք, հո՛ն վերը: Անկէ անցած ատենս նշմարեցի և վրաս լաւ մը տպաւորութիւն չըրաւ: Ինչպէ՛ս կրնաս ու եւ է բան մը հնձելու յոյս նուցանել փտած հողի մը վրայէն ուր դարերէ ի վեր միայն եղէ՛գ կը բուսնի:

— Պէտք է սպասել, պատասխանեց Մաթիէօ հանդարտութեամբ: Թունիսին կուգաք կը տեսնէք:

Պօչէն զիրենք ընդմիջեց:

— Կարծեմ ժամը չորսին կառախուժը մը կայ: Աճապարենք, քանզի փախցնելու չի գար, այնպէս չէ՛, Սէկէն:

Ու անոր մեղսակցի ականարկ մը նետեց:

Կ'երեւայ որ որոշած էին միասին տեղ մը երթալ զբօսնելու, ամուսիններու պէս որոնք կ'ուզեն ամբողջովին օգուտ քաղել որսորդութեան համար սահմանուած օրուան մը ազատութենէն: Յետոյ, երբ խմեցին, տաքցան և ոյժերնին վրանին եկաւ, զարմացան ու գոչեցին:

— Բարեկամ, յայտարարեց Պօչէն, ապչեցուցիչ բան է որ կրնաք այս առանձնութեան մէջ ապրիլ ձմեռ ժամանակ: Մարդ ձանձրոյթէն կը մեռնի: Ես ալ աշխատելու կողմն եմ, միայն թէ՛ պէտք է նաեւ զբօսնուլ:

— Բայց շատ աղէկ կը դրօսնունք, ըսաւ Մաթիէօ, չարժու-
մով մը ցոյց տալով բոլոր այդ գեղջկական խոհանոցը ուր սեղ-
մուած էր իրենց ընտանեկան քաղցր կեանքը:

Երկու մարդիկը հետեւեցան այդ ձեռքի շարժումին, զարման-
քով նայեցան պատերը խոհանոցի անօթներով զարդարուած, կոշտ
կարասիներով, սեղանը որուն վրայ տղաք իրենց խաղը կը շարու-
նակէին, իրենց պատերը այցելուններու անուշադիր շուրթերուն եր-
կընցնելէ հտքը: Անշուշտ հոտ պարունակուած հաճոյքները կարող
չէին ընաւ ըմբռնել, քանզի գլուխնին օրօրեցին ծաղրածու ժպիտ
մը զսպելով: Ճշմարտապէս իրենց համար յարտակարգ կեանք մըն
էր այս, եղական ճաշակներ ունեցողի յարմար:

— Եկէ՛ք տեսնել փոքրիկ Ժէռվէս, ըսաւ Մաթիան քաղց-
րութեամբ: Կը քնանայ կոր, շարթնցնէք:

Երկուքն ալ քաղաքավարութեան համար ծռեցան օրօրոցին
վրայ, հիացան որ տասը ամսու տղեկ մը այսքան զօրաւոր էր:
Մանկիկը խելօք ալ էր, միայն թէ երբոր արթննար ամէնքը իրար
կ'անցնէր: Ու յետոյ, եթէ աղուոր տղայ մը բաւական ըլլար
կեանքը երջանկացնելու համար, որքա՛ն մարդիկ իրենց ձեռքով կը
խանդարէին այդ երջանկութիւնը: Երկու բարեկամները կրակին
դէմը եկան, մեկնելու կ'աճապարէին, հիմակ որ նորէն կտրիճու-
թիւն եկած էր վրանին:

Ուրեմն այսպէս, հարցոյց Մաթիէօ, չէք ուզեր հոս մնալ
միասին ճաշելու համար:

— Ահ, ո՛չ, գոչեցին երկուքը միասին:

Ու փափաքելով դարմանել իրենց աղաղակին անհաճոյ տպա-
ւորութիւնը՝ Պոլէն կատակեց, ուրիշ օրուան մը համար ընդունեց
հրաւէրը, երբոր օդերը տաքնան:

— Պատուոյ խօսք որ կարելոր գործ մը ունինք Բարիդ...
Բայց կը խոստանամ ամառը գալու, ամէնքս միասին կուգանք օր
մը հոս անցնելու, այո՛, մեր կիներով ու տղաքներով: Ու ձեր
աշխատութիւններէ մեզի ցոյց կուտաք և այն ատեն կը տեսնենք
թէ ո՛վ իրաւունք ունի... Բարի յաջողութիւն, սիրելիս, ցտեսու-
թիւն պղտիկներ, խելօք կեցէ՛ք:

Կրկին համբոյրներ ու բարեւներ փոխանակուեցան, յետոյ եր-

կու բարեկամները աներեւոյթ եղան։ Ու երբ անոյշ լուսթիւնը վերստին տիրեց, Մաթիէօ ու Մարիան կրկին իրենց տեղը նստան, պայծառ կրակին դէմը, մինչ տղաքը իրենց գեղը կը լմնցնէին, ոսլային օգնութեամբ, ու ժէռվէ կը շարունակէր իր հանգարտ քունը, թեթեւ չնչառութեամբ մը։ Արդեօք Մարիան ու Մաթիէօ երազած էին, ինչ յանկարծական հով մը, Բարիզի ամօթներն ու տառապանքներէն եկած, փշեր էր իրենց հեռաւոր քաղցրիկ խաղաղութեան մէջ։ Դուրսը դաշտերը կը պահէին իրենց սառուցեալ պնդութիւնը, կրակը միայն կ'երգէր զարթօնքի ապագայ յօսք։ Ու յանկարծ Մաթիէօ, մէկ քանի վայրկեանի երազած քէ ետքը, սկըսաւ խօսիլ, կարծես գտած ըլլալով վճռական բացատրութիւնը, իր միտքը զբաղեցնող ծանրակշիռ խնդիրներու պատասխանը։

— Բայց այդ մարդիկը չեն սիրեր, անկարող են սիրելու։ Դրամ, իշխանութիւն, փառասիրութիւն, հաճոյք, այս ամէնքը կրնան ունենալ, բայց չեն կրնար սիրել։ Նոյն իսկ այդ ամուսինները որոնք իրենց կիները կը խաբեն, չեն սիրեր իրենց հոմանուն հիները։ Երբեք իրենց սիրտերը չէ վառուած մեծ տարիանքովը, երկնային տարփանքովը որ աշխարհի հոգին է, յաւիտենական գոթութեան կրակարանը։ Եւ ասիկա ամէն բան կը բացատրէ։ Այն որ տարփանք չունի, այն որ սէր չունի, առանց քաջութեան և առանց զօրութեան կ'ապրի։ Սիրով միայն մարդ կը ծնանի, կը ստեղծէ։ Ինչպէ՞ս կ'ուղէք որ այսօրուան մարդիկը բազմադժամ ընտանիքի մը գեղեցիկ արիութիւնը ունենան, երբ չունին սէրը որ իր կեանքի պաշտօնը ի գլուխ կը հանէ ասանց վատ չափաւորումներու, սեղմումներու։ Կը ստնն, կը խարդաւանեն քանզի չեն սիրեր։ Յետոյ կը տառապին, բարոյական ու ֆիզիքական յոռեգոյն անկումներու կը մատնուին քանզի չեն սիրեր։ Այս ամէնուն ծայրը վիշտ կայ. կայ նաեւ ամէն օր մեր աչքին տակ ճարճատու փտած ընկերութեան մը կործանումը... ահա՛ ուրեմն փստուած ճշմարտութիւնը։ Տարփանքն է, սէրն է որոնք կը փրկեն։ Ո՛վ որ կը սիրէ, կը ծնանի, կը ստեղծէ։ Փրկիչ յեղափոխականն է ծնանելիք աշխարհին համար մարդ պատրաստողը։

Երբեք այդքան յստակօրէն չէր հասկցած իրենց ընտանիքը։ Ասիկա զինքը կը զարմացնէր այդ վայրկեանին ականքեւ կերպով։

արտակարգ չողջողումով մը. ու բաղդատութիւններ կ'ընէր. իրենց պարզուկ կեանքը, դրամի դժնդակ հոգերէն աղատ, պերճանքի և աշխարհիկ ունայնութիւններու մասին իրենց արհամարհանքը, բռնի իրենց միաբան գործունէութիւնը աշխատութեան մէջ, ընդունուած, բեղմնաւորուած, փառաբանուած կեանքը, բոլոր այդ արեւակերպը որ իրենց ուրախութիւնն ու զօրութիւնն էր, կորովի յաւիտենական աղբիւրէն, երկնային տարփանքի սէրէն կը բղխէր, եթէ աւելի ետքը, յաղթութիւնը իրենց մնար, եթէ օր մը գոյժ, առողջութիւն, երջանկութիւն թողուն իրենց ետեւ, ասիկա մի միայն արդիւնքը պիտի ըլլար իրենց սիրելու զօրութեան, մարդ շինելու արիութեան, այդ յարաճուն ընտանիքին որ հունձքի մը պէս իրենց մէջ բուսած է, աշխարհակալութեան համար: Ու այս յանկարծական ստուգութիւնը զինքը խանդավառեց, իր երանքերը այնպիսի հրայրքով մը վառեց որ դէպի իր կիներ հակեցաւ, որ յօգուած իրեն մտիկ կ'ընէր, զայն շրթունքներէն ջերմագին համբուրեց: Աստուածային տարփանքն էր որ կ'անցնէր բոցավառ վով մը: Բայց Մարիան, ինքն ալ տկարացած՝ աչքերը հրատուր, և սակայն զօրութիւն ունեցաւ զինքը կեցնելու, չախելու թնթեւ խնդուքով մը ըսելով.

— Սո՛ւս, սո՛ւս, ժէռվէն պիտի արթնցնես: Սպասէ՛ միշտ եւ որ ինծի պէտք չունենայ:

Պահ մը ձեռք ձեռքի մնացին, ուժգին իրարու մատները անդ մեկով, ու իրենց լռութիւնը հիանալի եղաւ: Մութը կը կոխէր, սրահը յետին խաղաղութեամբ մը կը լեցուէր, մինչ տղաքը, իրենց խաղի սեղանին շուրջը, ուրախութեան ճիչեր կ'արձակէն իրենց զլուխ հանած թղթէ գիւղին դիմաց: Ու ամուսինները գորովաբար աչքերով կը դիտէին հեռուն, պատուհանէն դուրս, եղեամբ բիւրեղին տակ ննջող դաշտերը, յետոյ կը նայէին իրենց նորածին նին օրօրոցին ուր յոյսը կը ննջէր:

Նորէն երկու ամիս անցաւ, ժէռվէ տարեկան մը եղաւ ու կանխահոս գեղեցիկ օգեր հողին զարթօնքը կը փութացնէին: Անտու մը երբ Մարիան ու տղաքը, պտոյտի համար, գացած էին Մաթիէօն գտնելու լեռնադաշտին վրայ, զարմացական աղաղակ մը արձակեցին, արեւու առաջին ջերմութիւնը ա՛յն աստիճան կեր.

պարանափրկած էր ընդարձակ դաշտը, որ կը տարածուէր նախկին ճախճախուտքին տեղը: Հիմա այդ հողը անհուն կանանչ թաւիչ մըն էր, անսահման սփռոց մը, կուռ ու գօրաւոր, թաւալեւովնորածիլ ցորենները, զմրուխտի անոյշ փափկութեամբ մը: Երբեք այս աստիճան հրաշալի հունձք չ'ը տեսնուած չէր: Այսպէս, Ապրիլի այս գաղջ ու շողշողուն առտուն, իր ձմեռուան քունէն վերջապէս արթնցող դաշտին մէջ, ամբողջ ընտանիքը գուարթացաւ տեսնելով այդ առողջութիւնը, յառաջդիւրող արգասաւորութիւնը որ կարծես կը լնուր իր բոլոր յոյսերը: Ու իրենց յափտակութիւնը աւելի մեծցաւ երրորդ, յանկարծ, նշմարեցին որ փոքրիկ ժէռվէն, ինքն ալ, անդրանիկ կապանքներէն ազատած, կը զարթնուր գոյութեան մէջ վճռական ոյժեր կ'առնէր: Որովհետեւ իր փոքրիկ կառքին մէջ կը կը թալեթլէր և մայրը դուրս հանած էր ղինքը. ահա՛ սխաւ Պողոսիկը փայլեր առնել, երկու թաթիկներովը երթալ հօրը սրունքներուն կառչելու համար: Արտակարգ ուրախութեան աղաղակ մը լսուեցաւ:

Կը քալէ կոր, կը քալէ կոր:

Ահ, կեանքի այդ թոթովանքը, սիրելի փոքրիկ էակներու այս յաջորդական թռիչքը, առաջին ակնարկը, առաջին ժպիտը, առաջին քայլը, ինչ քաղցրութիւններ կուտան ամուսիններու սիրտներուն: Փոքրիկ մանկութեան հանգրուաններն են անոնք, որոնց ակնդէտ կը սպասեն ծնողքները, անհամբերութեամբ, յաղթութեան աղաղակներով կ'ողջունեն, իբր թէ անոնց ամէն մէկը մէյ մէկ աշխարհակալութիւններ ըլլային, մէյ մէկ նոր մուտքեր գոյութեան մէջ: Տղան մեծցած է, տղան մարդ կ'ըլլայ: Ու տակաւին կայ առաջին սուր ակոսան, փոքրիկ ասեղի մը պէս, վարդագոյն լինդերը, կայ նաեւ առաջին թոթոված բառը «պապա» «մամա», զոր անձեւ ձայներու մէջէն ճանչնալու համար շատ բարի կամեցողութիւն հարկ է ունենալ, կեանքը իր գործը կը կատարէ. հայրն ու մայրը միշտ հիացումով ու գուրգուրանքով կը զարմանան հանդէպ իրենց մօին ու հօգիին այս փթբուսին:

— Սպասէ՛, ըսաւ Մարիան, հիմա ինծի պիտի գայ... Ժէռվէ՛, ժէռվէ՛:

Եւ տղան մօրը վերադարձաւ վարանումէ մը ետքը, կրկին

չորս քայլերը առաւ, բազուկները երկնցուցած և օդը ծեծելով՝
— Ժէռվէ՛, Ժէռվէ՛, կանչեց Մաթիէօ իր կարգին։

Ու տղան նորէն եկաւ։ Ուղեցին որ տասը անգամ վերսկսի
այս երթուղարձը, հրճուանքի աղաղակներու միջեւ, այն աստիճան
սիրուն ու զուարճալի կը գտնէին այս տեսարանը։

Յետոյ, Մարիան տեսնելով որ միւս չորս տղաքը՝ խանդա-
վառուած՝ զայն կը հրժշտէին ու քիչ մը ուժող հետը կը խաղա-
յին, վերցուց գետնէն։ Ու անգամ մըն ալ, այդ տեղը, տնոր հետ
թաղուած նորածիլ խոտերու մէջ, ծիծ տուաւ, կատակելով որ ար-
ժանի եղած էր այդ խնճոյքին, թէև ճաշի ատենը եկած չըլլար։
Արդէն տղեկը միշտ պատրաստ էր ուտելու, որկրամուլ աճապարան-
քով մը իր լայն երեսը մխրճեց մօրը կուրծքը ու ա՛լ կաթին պըզ-
տիկ շշնկոցը լսուեցաւ, որ կը սկսէր վազել աշխարհի երակներէն։
ապագայ հունձքերը սնուցանելու համար։

Այս վայրկեանին հանդիպում մը տեղի ունեցաւ։ Դաշտերուն
երկայնքը, շեղա՛ր ճամբայ մը կար. բաւական յոռի վիճակի մէջ
որ դէպի մօտակայ գիւղ մը կ'երկարէր։ Ու ճիշտ հոնկէ սալակ մը
երեւցաւ որ անուահետքերուն մէջ կը դապլտէր և զոր գիւղա-
ցի մը կ'առաջնորդէր այնքա՛ն մտաւորազ կերպով մը որ ձին քա-
րակոյտի մը վրայ պիտի հանէր եթէ քովը գտնուող կինը մէկէն
ձիուն սանձը չքաշէր։ Զին կեցաւ և մարդը ծաղրածու ձայնով մը
գոչեց։

— Ուրիմն ա՛յս է տեսած գործերնիդ, պարոն Պրօման։

Մաթիէօ և Մարիան ճանչցան լըփայեւօրները, աղօրիքի
բնակիչները։ Դիտէին որ Ժանվիլի մէջ կը ծագրէին իրենց յիմա-
րական փորձը, լեռնադաշտի ճախճախուաքին մէջ ցորեն մշակելու
գաղափարը։ Մանաւանդ լըփայեւօր աչքի կը զարնէր իր բուն
ծաղրանքներովը այդ բարիզցիին դէմ, որ լաւ գործ մը ունենա-
լով, որ պարոն մը ըլլալով, այնքա՛ն ապսւշ էր որ գեղացի կ'ըլ-
լար, ունեցած քիչ մը դրամը կը նստէր այդ անպիտան հողին որ
պիտի կլլէր թէ՛ ղինքը, թէ՛ տղաքը և թէ՛ դրամը, առանց կտոր
մը ալիւր տալու ի փոխարէն։ Այսպէս, դաշտին տեսքը զինքը
ապշեցուցած էր։ Երկար ատենէ ի վեր հոնկէ անցած չէր, երբեք
չէր կարծած որ ցանքը պիտի բուսնէր այսչափ կուռ կերպով։

քանդի հարիւր անգամ կրկնած էր թէ՛ և ո՛չ մէկ հատին պիտի բռնէր այդ փսած հողին վրայ, Բայց թէև և համր բարկութիւն մը զգաց տեսնելով իր կանխագուշակութեան այսքան գէշ կերպով իրագործուիլը, և սակայն յամառեցաւ և չուզեց ինքզինք պարտուած ընդունիլ և հեգնական կոսկած մը ձեւացնելով, ըսաւ.

— Ուրեմն կը կարծէք որ պիտի բռնեմ... Ա՛հ կարելի չէ ըսել որ չեն ծլած, միայն թէ տեսնենք պիտի հասունանան:

Եւ մինչ Մաթիէօ իր յուսարից հանդարտութեամբը և ստուգութեամբը կը ժպտէր:

— Ա՛հ, չարունակեց միւսը, ուզելով անոր ուրախութիւնը թունաւորել, երբ հողը ճանչնաք. պիտի տեսնէք որ այն աղտոտ կիներուն կը նմանին որոնց հետ կարելի չէ երբեք գիտնալ թէ հաճոյք թէ վիշտ պիտի ունենանք: Ես տեսած եմ այդ հունձքերը որոնք հիւանալի կը թուին և յետոյ, բայց է որ ձախորդութիւն մը վրայ հասնի, փոթորիկ մը, հով մը, նորեմն ոչինչ բան մը, քիւսհաճոյք մը, և հա՛ն՝ ամէն բան կը փլի, կը կործանի... Բայց դուք տակաւին չառ երիտասարդ էք այս գործին մէջ, դժբախտութիւնը ձեզ պիտի սորվեցնէ:

Իր կիներ որ մօտիկ կ'ընէր էրկանը այսպէս լաւ խօսիլը, գիտութեամբով հաւանութիւն տուաւ և խօսքը Մարիամի ուղղելով, ըսաւ.

— Ձեզ սրտաբեկ ընելու համար չէ, տիկին, որ էրիկս այս խօսքերը կ'ընէ, Հողը, գիտէ՞ք տղաքներու կը նմանի, կան որ կ'ապրին, կան որ կը մեռնին, ոմանք ձեզի հաճոյք կը պատճառեն, ուրիշներ ձեզ վիշտէ կը սպաննեն, Բայց եթէ լաւ հաշուենք կը տեսնենք թէ միշտ մեր տուածէն աւելի քիչ կ'ընդունինք ու ի վերջոյ կը տեսնենք թէ խարուած ենք: Պիտի տեսնէք, պիտի տեսնէք:

Մեղմիկ առանց պատասխանելու, Մարիան Մաթիէօյի ուղիւնց վստահութեան ակնարկ մը, այդ չար գուշակութիւններէն յուզուած: Եւ Մաթիէօ վայրկեան մը գրգռուած՝ այդ տգիտութեան, նախանձի ու ապուշ անափառութեան հանդէպ, գոհացաւ կատակարանելով:

— Այդպէս է, պիտի տեսնենք... երբ ձեր որդին Անթօնէն

դաւառապետ ըլլայ, և ի՞նչ տասներկու աղջիկներս գեղջկուհին
դառնան, ձեզ իրենց հարսնիքին պիտի հրաւիրեմ, քանզի հարսնի
քը ձեր աղօրթիքը պիտի կատարուի, որ այն ատեն վերաշինու
պիտի ըլլայ, շոգեշարժ գեղեցիկ մեքենայով մը, աղալու համար
ի՞նչ հողերուս բոլոր ցորենը, հո՛ն, աջ ու ձախ, ասէն կողմ:

Իր շարժումը այնքան ընդարձակ տեղ կը պարփակէր որ ա
ղօրեպանը, սիրտը նեղացած՝ գրեթէ բարկացաւ, չուզելով որ զին
քը ծաղրեն: Զիտն մտրակի հարսւած մը տուաւ ու սայլակը մեկ
նեցաւ անուանեալներուն մէջ տատանելով:

— Նորածիլ ցորենը աղալու ցորեն չէ... ցտեսութիւն, բար
յաջողութիւն, այսու հանդերձ:

— Շնորհակալ եմ, ցտեսութիւն:

Մինչ տղաքը կը վազվզէին, կանխահաս գարնանածաղիկներ
կը փնտռէին մամուռներու մէջ, Մաթիէօ եկաւ վայրկեան մը նըս
տելու Մարիանի քով՝ զոր տակաւին յուզուած կը տեսնէր: Ինչ
մը չըսաւ իրեն, գիտեր որ կորովասիրտ էր և բաւական հաստատ
վատահուծիւն ունէր, պայքարելու համար ապագայի մասին անս
տուգութիւններու երկիւղին դէմ: Պարզօրէն եկած նստած էր
կնոջը քով, այնքան մօտ որ կը հպէր անոր, երեսը նայելով ու
ժպտելով: Եւ, անմիջապէս, Մարիան հանդարտեցաւ, վերստին
գտաւ իր ժպիտը, մինչ փոքրիկ ժեռովէ զոր տակաւին չարերու
խօսքերը չէին խռովեր, կը չարունակէր կաթ ծծել, առանց կա
թիլ մը կորսնցնելու, իր ոկրամու միաւիւնովը: Կաթը կը հոսէր
անդադար կը վազէր, ու կ'ուռեցնէր օր օրի զօրացած անդամնե
րը, կը տարածուէր հողին մէջ, կը լնուր աշխարհը, կը սնուցանէր
ամէն ժամ աւելցող կեանքը որ յաւիտենապէս կը փթթէր: Միթէ
այս հաւատքի ու յոյսի պատասխան մը չէ՞ր մահուան բոլոր ապառ
նալիքին, իեանքի ստոյգ յաղթանակը, աղուոր տղաք որոնք
կը մեծնան արեւուն տակ, գեղեցիկ հունձքեր որոնց կանանչ ու
կոյզները միշտ հողէն վեր պիտի բարձրանան ամէն գարնան: Վա
ղը, անդամ մըն ալ, հունձքի յաղթապանծ օրը, ցորենները
հասուննան, տղաք մարդիկ պիտի ըլլան:

Ու այսպէս եղաւ, երեք ամիս ետքը, երբոր Պօլէններն ու

Սէկէնները իրենց խոստումը բռնելով, ամէնքը միասին, էրիկ կնիկ ու տղաք եկան կիտակի: Օր մը անցնելու Շանթալէի մէջ:

Նոյն իսկ համոզուած էին Մօրանժը որ միասին գայ, Ռէնի հետ, զինքը գոնէ որ մը փրկելու համար այն ցաւատանջ անէա-
ցումէն որուն մէջ կ'ապրէր: Այս խումբը երկաթուղիէն իջնելուն պէս լեռնադաշտը ուղղութեամբ, տեսնելու համար աշխատութեանց վիճակը, քանզի ամէնուն հետաքրքրութիւնը կը շարժէր, որով-
հետեւ Մաթիէօյի այդ որոշումը, հողին դառնալու և գեղացի ըլ-
լալու, իրենց շատ արտառուց և անբացատրելի կը թուէր: Մաթիէօ
զուարթօրէն կը խնդար և խնդար և խումբը խորին զարմացումով
տեսաւ մեծ յաջողութիւնը, երբ ձեռքովը ցոյց տուաւ դաշտը որ
անհունօրէն կը տարածուէր, կապոյտ ընդարձակ երկնքին տակ,
կանանչ ցօղուններու ծովը որ բարձրացած էր, ցորենի հուսկերը
որոնք արդէն ծանրացած էին ու ամենափոքր հողէն կը վետովե-
տէին: Յաղթական արդասաւորութիւնն էր, սերմերու աճումը զոր
պարարտ հողը հրաշալի կենսականութեամբ մը սնուցած էր, յա-
ռաջ բերելով այս առաջին ու ահագին հունձքը, կարծես փառա-
բանելու համար կեանքի յաւիտենական աղբիւրը որ կը ննջէ հողին
կսղքերուն մէջ: Կաթը վաղած էր, ցորենը կը մեծնար ամէն կող-
մէ կորովի յորդումով մը, առողջութիւն ու զօրութիւն ստեղծելով,
պատմելով մարդուս աշխատանքը, աշխարհի բարութիւնն ու հա-
մերաշխութիւնը: Բարերար ծովն էր որ կը սնուցանէր, որ բոլոր
անօթութիւնները կը կշտացնէր: Երբեք այսքան յաղթական դաշտ
մը չէր շողչողած այսքան գեղեցիկ արեւի մը տակ: Ո՛չ Դոսթանս
ո՛չ ալ Վալանթին շատ յուզուած չէին այս տեսարանէն, այդ խո-
սին առջեւ անտարբեր, գլուխին ուրիշ փառամոլութիւններով
դրսողած: Մօրանժ ալ աչքերը տարտամ ու մարած, կարծես կը
խայէր առանց տեսնելու: Բայց Պօլէն և Սէկէն բացազանջութիւն-
ներ կ'արձակէին ու կը յիշէին իրենց այցելութիւնը յունվար ամ-
սուան մէջ, երբ սառուցեալ երկիրը տակաւին խորհրդաւոր քունի
մէջ էր: Բան մը չէին գուշակած, ահաբեկ կը մնային այս հրա-
շալի զարթօնքին հանդէպ, այս յաղթական առատութիւնը որ
հախճախաւ ու վայրի լեռնադաշտը հարստութեամբ կենդանի դաշ-

տի մը փոխած էր: Եւ մանաւանդ Սէկէն չէր գաղթէր գովարանական հիացումներ յայտնել, այժմ որ վստահ էր թէ առնելիքները պիտի կրնայ գանձել և յուսալող որ Մաթիոյ արդէն իսկ իրեն հետ պիտի բտնակցէր հողի նոր բաժինի մը համար:

Յետոյ, երբոր դարձան տաղաւարը, որ այժմ փոքրիկ ագարակի մը փոխուած էր, ու եերոր նստած պարտէզը, կերակուրի սպասելով, խօսակցութիւնը տղոց վրայ դարձաւ:

Մարիամ առջի օրը ժէռվէն կաթէն կտրած էր. իրիկունը վերջին անգամ ծիծ տուած էր ու մանկի՛յը հոն էր, այդ կիներուն մէջ, տակաւին ո՛չ շատ հաստատուն իր ոտքերուն վրայ, սակայն կտրիճ ձեւով մը մէկէն միւսին երթալով, հակառակ շարունակական անկումներու որ զինքը կը փռէին կռնակին կամ քիթին վրայ: Զուարթ տղեկ մըն էր որ չէր բարկանար, անշուշտ առողջ ըլլալուն համար: Իր պայծառ ու մեծ աչքերը կը խնդային, իր փոքրիկ թաթիկները բարեկամաբար կ'երկնային որ շատ սպիտակ էր, շատ վարդադոյն ու շատ կայտառ. արդէն փոքրիկ մարդմը՝ տասներհինգ ամսուան հասակին, կաթի գետակը անցած էր անկէ, մայրական լաւ աղբիւրի երջանիկ աճումն էր, սքանչելի փթթումը երկրին որուն մէջ սէրմը բուսեր էր: Ու Գոսթանս և վալանթին վրան կը հիանային, մինչ Մարիան կը կատակէր, զայն կը հեռացնէր իր կուրծքէն ամէն անգամ որ ընտանի շարժումով մը, իր թաթիկները կ'երկարէր ոկրամուրէն:

— Զէ', չէ', պարո՛ն, ա՛յ լմնցաւ... ալ հիմա ապուր պիտի խմես:

— Այդ կաթէ կտրելը ի՞նչ սարսափելի խնդիր է, ըսաւ թանս, միթէ այս իրիկուն թողո՞ւց որ քնանաք:

— Ո՛հ, այո՛, լաւ սովորութիւններ ունէր, երբեք գիշերը կաթ չէր ծծէր: Բայց այս առտու շատ զարմացաւ և սկսաւ պոռչելով: Բայց կը տեսնաք, արդէն իսկ բաւական խելօքցած էր: Միւսներուն հետն ալ երբեք ասկէ աւելի նեղութիւն չէր կրած:

Պօշէն, ոտքի վրայ, մտիկ կ'ընէր գոհունակ գէտքով մը իր յաւիտենական սիկառը ծխելով, և Գոսթանս շինքը իր վկայ կոչեց:

— Բախտ ունիք դուք, քանզի կը յիշես, բարեկամ, Մօսիսի տուած նեղութիւնները երբոր ստնտուն գնաց: Երեք գիշեր կարելի չեղաւ քնանալ: Թո՛ղ Աստուած ներէ, բայց կարծեմ պատճառներէն մէկն ալ այդ է որ երկրորդ զաւակ մը չուզեցի ունենալ:

Դոսթանս կը խնդար ու Պօլէն գոչեց.

— Տես ինչպէս կը խաղայ քու Մօսիսդ, ու յետոյ կրկին պիտի թէ հիւանդ է:

— Բայց այլ եւս ատ խօսքը չեմ ըսեր կոր, բարեկամ, հիմա շատ աղէկ է: Արդէն երբեք մտահոգ չեմ եղած իր մասին, գիտեմ որ շատ կայտառ է:

Պարտէզը, ծառուղիներու և նոյն իսկ ծաղկեղէններուն մէջ, խողոր խաղ մը սկսած էր հոն գտնուող ութը տղոց միջեւ: Նախ կային տան չորս տղաքը, Պլէզ, Տընի, Ամպրուազ և Ռօզ, յետոյ կասթօն և Լիւսի. Սէկէններուն մանչն ու աղջիկը, ապա Ռէն և Մօսիս: Եւ այս վերջինը, արգարեւ այժմ իր սրունքներուն վրայ հաստատ կը թուէր, դէմքը միշտ քիչ մը տփգոյն, հակառակ իր երեսին ու թանձր կզակին: Մայրը անոր վազելը կը դիտէր, չափազանց երջանիկ ու ունայնամիտ, տեսնելով որ իր երազը կ'իջադործուի, ու ասոր համար հաճոյակատար կ'ըլլար նոյն իսկ իր այս աղքատիկ աղգակներուն համար որոնց գիւղին մէջ հաստատուիլը իրեն անհասկանալի անկում մը կը թուէր, որով ընդ միշտ կը վտարուէին իր աշխարհիկ շրջանակէն:

— Ա՛հ, իրա՛ւ որ, վերսկսաւ Պօլէն, յաճախ զաւակ չեմ չիներ, բայց երբոր շինեմ, ասոր պէս հաստատուն են, այնպէս չէ՛, Մաթիէօ:

Անմիջապէս ստիպուեցաւ զղչալ իր այս կատակաբանութեանը համար, արտեւանունքի թեթեւ սարսուռ մը ունեցաւ, պաղութիւն մը որ այտերը սառեցուց, երբոր իր նախկին գծադրիչն նայուածքին հանդիպեցաւ որ իր վրայ սեւեռած էր, յստակ նայուածք մը որուն մէջ կը տեսնար միւսը, Նօսինի զաւակը, որ անծանօթ անկիւն մը նետուած էր: Ու լռութիւն մը տիրեց, պահուըտութեամբ խաղացող մանչերուն և աղջիկներուն սուր ճիչերը հնչեցին, մինչ փոքրիկ ստուերներու թռիչք մը կ'անցնէր գեղեցիկ արեւուն մէջէն,

դահեկանոցներու, հիւանդանոցներու Ռնկեցիկ Մանուկներու Ապաստարանին փոքրիկ անիծուածները, հազիւ ծնած տղեկները, ժողովուած ու տարուած միջնորդուհիներու ձեռքով ու ապա անկիւնները լքուած ըստ բախտի, գուցէ ցրտէն ու անօթութենէն մեռած։ Ահռելի ու կամաւոր նուազումն էր մարդկային հունձքին, և ի՞նչ յանկարծական սոսկում, ի՞նչ սրտցաւ։

Մաթիէօ պատասխանելիք բառ մը չգտաւ։ Իր յուզումը աւելի սաստկացաւ, երբոր նշմարեց Մօռանժը, աթոռի մը վրայ ինկած, որ կը դիտէր փոքրիկ Ժէռվէի խնդալն ու քալելը, խորասուզուելով այդ զուարթ ու առողջ մանկութեան տեսիլքին մէջ, աչքերը խռոված ու կամաց կամաց արցունքով ուռած։ Ինքն ալ արդեօք տեսած էր մեռեալ կնոջ ուրուականին անցնիլը, որ տարուած էր իր զաւկէն զոր չէր ուզած ընդունիլ, այն մանչը որուն կարօտը քաղած էին ատենօք և օր չծնած՝ մեռած էր։ Եղբրական ուրուականները կ'ոգեկոչէին պժգալի ու աղտոտ բնակարանը, արիւնալի մայրութիւնը ու մանուկներու սպանդանոցը։

— Ի՞նչ հիւանալի է ձեր Ռէնը, ըսաւ Մաթիէօ, զայն քաշելու համար իր խղճմտանքի յաճախանքէն։ Տեսէ՛ք անոր վազելը, ի՞նչ չարաճճի աղջիկ, ու ա՛լ գրեթէ կարգուելու տարիքին հասած։

Մօռանժ որ թոյլօրէն գլուխը վերցուցած էր, իր աղջկան նայեցաւ. ու իր աչքերուն մէջ, որ տակաւին արցունքով թրջած էր, ժպիտ մը երեւցաւ, ամբողջ պաշտում մը որ օրէ օր կ'աւելնար։ Բանի աղջիկը կը մեծնար, Մօռանժ զայն աւելի մօրը նման կը գտնար։ Անոր մասին հրայրք մը կը զգար, որուն մէջ իր միւս խանդաղատանքները, փափաքներն ու մարդու եսասիրութիւնները կ'ընկղմէին։ Իրեն համար միակ բան մը կար, այն է աղջիկը շատ գեղեցիկ, շատ երջանիկ, շատ հարուստ ընել։ Ատիկա իրեն քաւութիւնը պիտի ըլլար, միակ ուրախութիւնը զոր տակաւին կրնար յուսար։ Այս զգացումը առանց նախանձի չէր, երբ կը մտածէր թէ ամուսին մը, օր մը, իրմէ պիտի առնէր զայն և թէ ինք առանձին պիտի մնար, իր սեւ. ամայութեան մէջ, մեռեալ կնոջը ստուերին հետ։

— Ո՛հ, ղինքը ամուսնացնե՛լ, մրմնջեց, ո՛չ տակաւին։ Հա՛զիւ ասանըչորս տարեկան է։

Ամէնքը զարմացական ճիչ մը արձակեցին. տասներութը տարեկան կ'երեւար, այն աստիճան շորաւոր ու կազմուած էր, կնոջական գեղեցկութեամբ մը: Ու ճշմարիտ էր. իրմէ, իր թաւ ու թուխ մաղերէն, թարմ ու յամպարագոյն մորթէն, կանխահաս սիրոյ ռոյր մը կ'արտահոսէր:

— Ըշմարտութիւնը այն է, ըսաւ հայրը, իր սիրոյն մէջ հըպարտացած, որ արդէն ամուսնութեան խնդրեցին: Գիտէ՞ք որ պառօնուհի Լօվից կը բարեհաճի երբեմն գալու զինք առնելու, քիչ մը պտոյտի տանելու համար ու ինչ ինձ պատմեց թէ բազմահարուստ օտարական մը խենթի պէս սիրահարուած էր աղջկանս... Թո՛ղ սպասէ: Տակաւին հինգ վեց տարի ինծի համար պիտի պահեմ:

Ու ա՛լ չէր ի լար, եսասիրական գոհունակութեան փոքրիկ ժպիտ մը ունեցաւ, առանց նշմարելու Սէրաֆինի անունին յառաջ քերած պաղութիւնը: Պօչէն ինքն ալ իր քոյրը վտանգաւոր՝ և անոր ընկերութիւնը դեռատի աղջկան մը համար՝ անպատշաճ կը նկատէր:

Մարիան, տեսնելով որ խօսակցութիւնը թուլնալու վրայ է վալանթիւնը սկսաւ հարցութիւններ, մինչ օգէւղէ, սմանալով կերպով, իր ծունկերուն վրայ կը տեղաւորուէր:

— Ինչո՞ւ համար միասին չրերիք ձեր սիրուն փոքրիկ Անտրէն: Շատ գոհ պիտի ըլլայի զայն հասարակելով: Ու անկէ զատ պիտի կրնար խաղալ այս փոքրիկ պառնին հետ, որ, ինչպէս կը տեսնէք, վայրկեան մը հանգստութիւն չի տար կոր ինծի:

Բայց Սէկէն իր կնոջ պատասխան տալու ատեն իսկ չթողուց:

— Ա՛հ, ո՛չ, անկարելի բան էր... այն ատեն ես չէի գար: Երկու հափը արդէն բաւական են: Այդ պղտիկ շուտիկը որ գլուխնիս կ'ուռնեցնէ անդադար իր ստնտուն երթալէն ի վեր:

Վալանթին բացատրեց թէ՛ արդարեւ Անտրէ շատ խելօք չէր կենար: Շարժումն սկիզբը զինքը կաթէն կտրած էին և Լօվից թէ՛ ամբողջ տարի մը իր իշխանութեան խիստ ու բռնակալ սոսկութիւն տակ պահելէ ետքը տունը, իր մեկնումովը անիշխանական ամէն տեսակ դժուարութիւններու մտանած էր զայն: Ո՛հ, այդ

Քաթիլը, կրնար պարծենալ թէ սուղի նստած էր իրենց. գրեթէ ղինքը բռնի ճամբւած էին, թագուհիի մը պէս զոր կը ստիպեն դահլնկէց ըլլալու. այսուհանդերձ ղինքը ողորդած էին ընծաներով. իրեն, իր էրկանը ու աղջկանը համար: Ու հիմա ի զուր տատա մը առած էին, Անտրէ առտուընէ մինչեւ իրիկուն կը ճշար: Նըրմարած էին որ Քաթիլ հետը տարած էր բաղմաթիւ ճերմակեղէններ, առանց հաշուելու որ իր ետին կը թողուր ամբողջ ապականած ծառաներու խումբ մը, այն աստիճան կազմալուծուած որ հարկ էր վերէն վար փոխել: Ստնտուի այս սոսկալի հարկաւորութիւնը միթէ բաւական չէր որ ընտանիքները զաւակ չունենային:

— Պահ, ըսաւ Մարիան հաճութեամբ, երբ տղաքը քաջառողջ են, մնացած բոլորը կը մոռցուին:

— Էհ, միթէ կը կարծէք թէ Անտրէն քաջառողջ է, գոնեց Սէկլէն, տեղի տալով իր սովորական կապտութեան: Անշուշտ, ալիք Քաթիլը ղինքը զօրացուց. բայց, յետոյ, չեմ գիտեր ինչ ըրաւ անոր, փոքրիկը ոսկոր ու մորթ դարձաւ:

Եւ որովհետեւ կինը կ'ուզէր բողբոջել, Սէկլէն բարկացաւ:

— Տեսնենք, միթէ կը ստե՞մ: Մեր միւս երկու տղաքը որոնք հոս են ծամուած թղթի դէմքեր ունին: Պատճառը այն է որ իրենցմով չէք զբաղել... Գիտես որ Սանթէռ զանոնք տապալկի քերդուքներ կ'անուանէ:

Սանթէռի հեղինակութիւնը Սէկլէնի համար անեղծ կը մնար ու Վալանթին գոհացաւ կամայ մը ուսերը թօթուելով. մինչդեռ ներկայները, քիչ մը նեղուած, սկոտն նայիլ կասթօնի և Լիւսիի, որոնք, արդարեւ, միւս տղոց մէջ, չուտով չնչսպառ կ'ընային, ետեւ կը մնային, կասկածոտ ու դաժան դէմքով մը:

— Սիրելի բարեկամուհիս, հարցուց Գոսթանս Վալանթինին, արդեօք մեր բարի տղերք Պուլթանը ձեզ ըսած չէ՞ր որ բոլոր չարիքը յառաջ կուգայ ձեր տղաքը ձեր կաթով չսնուցանելէն: Ինձի այդպէս ըսած է:

Պուլթանի անունը արտասանելուն վրայ, բարեկամական աղաղակ մը բարձրացաւ: Ոհ, Պուլթան, Պուլթան, բոլոր մասնազէտներուն պէս է: Սէկլէն հեգնեց, Պօլէն կասակարանեց մայրական պարտաւորիչ կաթնալուծեան վրայ, Երեսփոխանական

ժողովի կողմէ քուէարկուած։ Ու միայն Մաթիէօ ու Մարիան լռեցին։

— Բնականաբար, սիրելի բաբեկամուհիս, վերսկսաւ Գոսթանս, դառնալով դէպի այս վերջինը։ ձեզ չենք հեղշեք։ Բայց ստաի, ձեր տղաքը արդարեւ հիանալի են, ո՛չ ոք հակառակը կը պնդէ։

Մարիան՝ զուարթացած՝ շարժում մը ըրաւ հասկցնելու համար թէ կրնային զինքը հեգնել, և թէ ինք գո՛ն պիտի ըլլար զուարթութեան նիւթ մը ըլլալով։ Բայց այս վայրկեանին նշմարեց որ ժէււէ, իր անուշադրութենէն օգտուելով, իր լանջակը կը պրպտէր, կորսեալ դրախտը փնտռելու համար։ Ու զայն գետին դրաւ։

— Ահ, ո՛չ, ո՛չ, պարոն, ըսի քեզի որ ո՛ր լմնցաւ... ասա, լրանիս կը խնդան։

Ու այն ատեն հիանալի բան մը պատահեցաւ։ Մաթիէօ, սիրտը շարժած, կը նայէր Մարիանի։ Ուրեմն կինը, պարտականութիւնը կատարելէ, տղան աշխարհ բերելէ ու զայն իր միտով անուցանելէ ետքը, կը վերադառնար իրեն։ Ամուսինն էր, սիրունիկ՝ որ կին կ'ըլլար, կաթիլ կարծու այնքան զուարթ գոյացութեամբ, նոր դարուն մը, նոր երկիր մը, հանդարտած, կրկին արգասաւորութեամբ տարտուն։ Մաթիէօ իր կինը շատ քեղեցիկ դտաւ, զօրաւոր ու հանդարտ գեղեցկութեամբ մը, իր երջանիկ մայրութեան յաղթանակին մէջ, կարծես ստատածացած՝ այն կաթի գետակէն որ իրմէ բխած էր, աշխարհի վրայ հոսելով։ Ամբողջ փառք մը կ'օրհնեցէր, փառք կենաց ազրիւրին, փառք ճշարտ մօր, անո՛ր որ կը անուցանէ ձուցանելէ ետքը, քանդի ւտկէ ուրիշ չկայ, միւսները անկատար ու վատ գործաւորուհիներ են, անհաշուելի աղէտքներու պատասխանատու։ Եւ զայն անհնելով արտայնէ, իր փառքին մէջ, իր զօրաւոր զաւակներուն մէջտեղը, յաւանքեալ արգասաւորութեամբ բարի աստուածուհիի մը պէս, որ արդէն պատրաստ է վաղուան համար, զգաց թէ կը պաշտէր զայն, թէ կ'ուզէր զայն, անեցուն անհնելիով մը, անմահ արեւու անշէջ ռոյտովը, երկնային տարիսը կ'օրհնէր, անարեւն ազլէր որ ինչ տղերք կը բաբախեն, որ ջուրերու մէջ կը թաւալի ու հովիտէ դէմէ կ'ալեմիի, ամէն բոլորէ միլիոնաւորէ ակներ յղանալով։ Գուց

գինովցաւ անոր հաղիւ գգալի մագերուն հոտովը, հեռաւոր ծաղկմը բոյրին պէս, Գուցէ իրենց միջեւ պարզ ակնարկի մը յաղթանակիչ գուրգուրանքը անցաւ, փոխանակուած պարզ նայուածք մը, փոխադարձ վերստացումը ինչ որ իրարու կը պատկանի: Ու հիտնալի եղաւ այն յափշտակութիւնը որուն մէջ ինկան, մնացած բոլոր աշխարհի մոռացումը, շուրջերնին գտնուող անձերուն մոռացումը: Այլ եւս չտեսան զանոնք, այլ եւս ուրիշ պէտք չգգացին՝ այլ լոկ վերստին իրարու տիրանալու, իրարու ըսելու թէ զիրար հը սիրեն, թէ եղանակը հասած էր ուր աէրը կը ծաղկէր: Մաթիէօ չըթուներ երկնցուց, Մարիան իրենները կարկառեց, ու իրար համբուրեցին:

— Լաւ ուրեմն, մի՛ նեղուիք, գոչեց կարճօրէն Պօլէն. ինչ եղաք մէկէն ի մէկ:

— Կ'ուզե՞նք որ երթանք, աւելցուց Սէկէն:

Եւ մինչ Վալանթին խօլաբար կը խնդար և Գոսթանս նեղուած ու զգաստ կերպարանք մը առած էր, Մօռանտ հետեւեալ խորին թախծութեան խօսքը արտասանեց, արտասուալից ձայնով մը.

— Սէ, չատ իրաւունք ունիք:

Մաթիէօ և Մարիան իրենց ըրածին զարմացած, չուզելով զայն ըրած ըլլալ, պահ մը շուարած մնացին, պակուցումով իրար նայելով: Ու յետոյ սկսան խնդալ, զուարթօրէն ներում խնդրեցին: Սիրել, սիրել, կարենալ սիրել, ա՛յս է բոլոր առողջութիւնը՝ կամքը և կարողութիւնը:

— Ուրեմն, ըրաւ Պօլէն, ծաղրածու կերպով, հիմա կարգէ վեցերորդինն է, այս գիշեր վեցերորդը, այնպէս չէ՞:

Ժէովէ տակաւին իր դեղեկոտ քալուածքովը գացած էր իր երեք մօծ եղբայրներուն և քրոջը քով, որոնք միւս տղոց հետ կը խաղային արեւոտ պարտէզին մէջ վազվզելով:

— Բայց անշուշտ, վեցերորդը, ըսաւ Մաթիէօ, մինչդեռ Մարիան գլխու քաղցրիկ շանով մը հաւանութիւն կը յայտնէր:

Ու Մաթիէօ իր լայն շարժումովը որ ընդարձակ դաշտը ցոյց կուտար հունա՛, հովին տակ թաւալեցնելով յառաջիկայ առաջ հունձքը, կրկնեց.

— Լեցերորդը պիտի ունենանք, քանի որ ահա՛ կերակուր ունինք :

Աօիկա կորովի ու կամքի տէր մարդուն աղաղակն էր, որ ինքզինքին կը խոստանար աղայ մը չծնանիլ, առանց նաեւ անոր գոյութեան բաժինը ստեղծելու : Այս բանը իրեն պարկեշտ չը թուէր, իր խիղճը իր գեղեցիկ պայծառութիւնը ստացած էր, շնորհիւ աշխարհի մէջ մանկաբոյժներ չնետելու որոշումին : Քանի ընտանիքը աճէր, ստացուածքը պիտի ընդարձակուէր, ճախճախուտքին, տատասկներուն և քարերուն վրայ բեղմնաւոր նոր դաշտերու տիրանալով : Եւ երկիրն ու կինը միասին ի կատար պիտի հանէին ստեղծագործութիւնը, յաղթելով կորուստներուն ու երթալով դէպի առաւելագոյն կեանքը, առաւելագոյն հաբստութիւնն ու զօրութիւնը :

Գ Ի Ր Ի Ր Դ.

Ա.

Չորս տարիներ անցան: Եւ այդ չորս տարիներու միջոցին Մաթիէօ ու Մարիան դարձեալ երկու զաւակ ունեցան, առաջին տարուան վերջը աղջիկ մը ու երրորդ տարին մանչ մը: Իւ մէկն անգամ որ ընտանիքը կը բաղմանար, Շանթալէի նորածին տաաց-
ուածքն ալ կ'աճէր, առաջին անգամ քսան նոր եղվար հող աւել-
ցաւ լեռնադաշտին ճախճախուտքին վրայ, երկրորդ անգամ մի-
բողջ ընդարձակ անտառ մը և տափաստան մը զոր ջուրերը կը
սկսէին թեղմաւորել: Կեանքի անընկճելի յաղթանակն էր, այդ ան-
սաւորութիւնը որ կ'աճէր արեւուն տակ, աշխատանքը որ միշտ
կը ստեղծէր, անդադար, արգելքներու և վիշտերու մէջտեղ, փո-
խարինելով կորուսաները, մմէն մամ աշխարհի երակներուն վրէ-
դներով աւելի կորով, աւելի առողջութիւն, աւելի ուրախու-
թիւն:

Եւ որք ուր Մաթիէօ եկաւ Սէկէնի հետ համաձայնելու ան-
տառալիներուն և տափաստանին գնման մասին, անոր տունը գտաւ
Սէրաֆինը: Սէկէն շատ գոհ որ որոշեալ պայմանաւանկերուն կա-
նոնաւորապէս զրամը կը գտնէ, հիացած՝ որ այսպէս, կտոր կտոր
կտրող կ'ըլլայ ծախելու այդ անսկազ ստացուածքը որ այնքան
ժանրութիւն կը պատճառէր իրեն, անմիջապէս պայմանագրութիւնը
կը կնքէր ու շուարթօրէն կը ստորագրէր վաճառումի նոր թուղթ-
թերը: Ու այդ օրը կ'ուզէր նոյնիսկ Մաթիէօն կերակուրի վար

դնել: Բայց այս վերջինը կ'աճապարէր դառնալու Շանթալէ ուր հունձքը իրեն կը սպասէր. Այնպէս որ Սէրաֆին, մինչեւ այն ատեն լուռ ու ժպտերես, միջամտեց և որովհետեւ Մաթիէօ կ'ըսէր թէ չուտով կառք պիտի նստէր կառախումբը չփախցնելու համար, ըսաւ.

— Ի՞մ կառքս վարը կը սպասէ կոր, ու ես ալ ճիշդ կայարանին կողմերը պիտի երթամ, կ'ուզէ՞ք որ ձեզ տանիմ:

Մաթիէօ տնոր երեսը նայեցաւ, չուզեց որ անկէ վախնալու ծաղրելի կերպարանքով ունենայ, այնքան տարիներու խղումէն ետքը: Արդէն վստահ էր որ ինք անխոցելի էր այլեւս.

— Բայց անշուշտ, շնորհակալ եմ ձեր ազնուութենէն:

Կանանչ թաւիչով ծածկուած կառքը զիրենք քով քովի համարայ հանելուն պէս, Սէրաֆին հիանալի անկեղծութիւն մը ցոյց տուաւ. չա՛տ սրտաղեղ ու մտերմական:

— Ա՛հ, բարեկամ, չէ՞ք գիտեր ի՞նչ հաճոյք մը պատճառէք ինձի, ընդունելով այս քանի մը վայրկեանի մտերմութիւնը ինձի հետ: Միշտ ինչ խոյս տալու երեւոյթ մը ունիք, կարծես թէ կը վախնար որ ձեր վրայ պիտի իյնամ: Անշուշտ վայրկեան մը կրցայ երազել վերստին դտնալու այն մամերը որոնց յիշատակը այնքան քաղցր է ինձի համար: Բայց, Աստուած իմ, այդ բաները որքան հեռու են այժմ և որքան իրաւունք ունիք չուզելու որ բան մը խանգարուի նորանոր իրականութեաց ետեւէն վաղելով: Ձեզ կ'երգնում որ իմ միակ փառաքս է ձեր բարեկամահին ըլլալ և կ'աւելցնեմ որ միակ մարդն էք որուն հոմար այս աղէկ տղը պահած եմ սրտիս մէջ: Ուստի ինձ չատ հաճելի է ձեզ վստահելը: Ձեզ բռնու ինչ որ մէկու մը չեմ ըսեր, ո՛չ թէ մարդոց, այլ նոյն իսկ կիներուն: Եթէ ազնիւ էք, անկեղծ բարեկամներ կ'ըլլանք ու այդ բանը, չա՛տ, չա՛տ աղէկ պիտի ըլլայ ինձի համար:

Իրապէս յուզուած էր, ինչ հրաշքով այս մարդը որ այդ կիները կ'արհամարէր զայն վայելելէ ետքը, այսպէս զայն կը խանդալտէր. ինք որ այնքան խիստ էր էրիկամորդերու նկատմամբ, որ անոնց հետեւէն կ'իյնար զանոնք մաշեցնելու և յետոյ մէկ կողմ նստելու համար: Սէրաֆին եղբայրական մտերմութիւն մը ցոյց տուաւ. ամէն բան խոստովանելու անծանօթ հաճոյքը զգաց իր տրտունջները յայտնելով:

— Այլեւս կարծուածին չափ երջանիկ չեմ, բարեկամ, հիմա շարունակական երկիւղներու մէջ կ'ապրիմ... Այո՛, դուք չէք գիտեր, մարդ չգիտեր թէ՛ մազ մնայ որ տղայ մը ունենայի։ Բախտը ուզեց որ երեք ամսուան յղի եղած ատենս վիժուամով մը աղատիմ։ Բայց ահա՛ կրկին փորձանքի հանդիպելու սպառնալիքին տակն եմ միշտ, մէկ օրէն միւսը... Եւ անշուշտ, դուք որ իմաստուն մըն էք, պիտի ըսէք որ ամուսնանամ, տղաքներ ունենամ։ Միայն թէ, ինչ կ'ուզէք, ատիկա իմ գործս չէ, ես տարփատենչ մըն եմ և նոյնիսկ քիչ մը պահանջկոտ տարփատենչ մը, ասիկա կրնամ խոստովանիլ ձեզի որ գիտէք արդէն։

Հակառակ իր մեկամաղձութեանը իր վրդովեցուցիչ փոքրիկ ծիծաղը հնչեց, մինչ աչքերը կը վերսկսէին բոցավառիլ իր շէկ երեսին տարփոտ անպատկառութեանը մէջ, բոցագոյն՝ խօսական մաղերով շրջապատուած։ Ծշմարտութիւնը այն էր որ տափանքի սաստկութիւնը կը մեծնար քանի ժամերը կ'առնէր։ Հպարտօրէն կը խոստովանէր երեսունընիստ տարեկան ըլլալը, թէեւ տակաւին ժպիտի գեղեցկութիւն մը ունէր, մարմարեայ ուսերով ու կրծքով, առանց ու ե թարչամութեան, Նոյնիսկ կը յաւակնէր ըսելու թէ աւելի երիտասարդ, աւելի հրաքորքօք, աւելի անյազ էր ու իր սրտնեղութիւնը ծերանալը չէր, այլ կը տառապէր միայն չկրնանալով ինքզինքը գոհացնել, ազատօրէն, առանց աղետաւոր հետեւանքներու վտանգին ենթարկուելու։ Մինչեւ այն օրը, անբաղդատելի իշխանութեամբ մը, յաջողած էր անեղծ պահել իր հարուստ որդեւայրիի աշխարհիկ դիրքը, ամէն տեղ ընդունուելով ու ամէն ամիս հոմանի փոխելով, զանոնք զոյգ զոյգ և նոյնիսկ անբախտ թիւով ընտրելով, միայն թէ միշտ ծածուկ պահէր Մարինեան փողոցի իր գետնայարկի այնքան ամբապէս փակուած բնակարանին մէջ, առանց երեք երեւան հանելու։ Իր մասին կը փրփրէր փսային թէ՛ գիշեր եղած էր որ տափական յիմարութեանց մէջ, հին Հռոմի անյազ կայսրուհիներուն պէս, աղախինի կերպարանք կը մտնար, չիլ փողոցներու մայթերուն վրայ ման գալու համար, որ պէսզի կոպիտ էրիկմարդիկ գտնայ, որոնց բռնութիւններուն կը բաղձար։ Հրէշները կը փնտռէր. չի կար որ եւ է կոշտ զուգահեռութիւն մը որուն պատուաւորները ճանչնալու չփափաքէր։

ընտանաբար յղութեան վտանգները աւելի կ'աճէին, այս մոլեգին յորձանքներուն մէջ, յաճախ գինով մարդոց հետ, որոնք ոչ մէկ փափկութիւն կը զնէին իրենց յարաբերութեանց մէջ:

Մաթիէօ, այդ տեսակ խոստովանութիւններէ քիչ մը դարձած՝ տեսակ մը մտահոգ զթասրտութիւն զգաց, ինչպէս հիւանդի մը հանդէպ: Ինքն ալ, իր կարգին, ակամայ ծիծաղ մը ունեցաւ խորհելով բոլոր այս խաբկանքներուն վրայ որոնցմով լի էր աշխարհ, և որ հակառակ բնութիւնը խաբելու իրենց յամառ ճիգին, ի վերջոյ իրենք կը խաբուէին անկէ:

— Դուք այնքան ապահով էիք ձեր ձեռք առած միջոցներուն վրայ, ըսաւ հեգնութեամբ մը, արդեօք հիմա մոռցածք այդ միջոցները:

— Մարդ երբեք կրնայ բացարձակ վստահութիւն ունենալ, գոչեց Սէրաֆին, բաց աստի այնպիսի անճարակներ կան երբեմն որ... առանց խօսելու պարագաներուն մասին: Միշտ կարելի չէ ինքզինքը պահպանել:

Յետոյ, մոռցաւ թէ կին մըն էր, և երկու էրիկմարդերու պէս աշխատօրէն խօսեցան: Ու հիանալի և վայրագ շանդգնութեամբ մը, որուն մէջ ամբողջ իր անյագ տարփանքը կը պայթէր, աւելցուց:

— Արդէն այդ զգուշական միջոցներէն կը սոսկամ և զանօնք կ'արհամարեմ: Ատոնցէ աւելի ցած, աւելի ապուշ բան մը կայ: Սիրոյ նուազումը, ապականումն ու սպաննութիւնն են ատոնք: Երեւակայեցէք երկու սիրահարներ որոնք իրենց աւիւնին վրայ կը հանին, ուրիշ մտահոգութիւն չունենալով՝ քան մինչեւ ծայրը չսիրելը: Աւելի աղէկ է անմիջապէս իրարու կռնակ դարձնել, քան մը չսիրել, քանի որ վերջը չպիտի բերուի: Ես բացէի բաց կը յայտարարեմ թէ կ'ընդվզիմ, կը կատղիմ ասոր համար, և թէ ամէն անգամ պիտի նախընտրէի մինչեւ ծայրը երթալ, եթէ ինքզինքս վտանգելու, հանգստութիւնս կորսնցնելու վախը չունենայի, որ ինչ ալ ուրիշներուն չափ վատ կը դարձնէ:

Սէրաֆին շարունակեց, իր հանդարտ գեղեցկութեամբը, հասկըցնելով որ, եթէ յոռի հետաքրքրութիւններ ունեցած է, փափաքելով վայելել ամէն տեսակ տափանքները, չուտով հեռացած էր անոնցմէ իրրեւ անհետեւանք ու չնչին խաղալիքներ, որոնք գինքը

գգրուած ու աւելի քաղցած կը ձգէին։ Ու միշտ վերադարձած էր էրիկ մարդուն, կանոնաւոր գործողութեան, բայց թեւաբայ և հրէշի ակորթակով, որ մի միայն հզօր, ամբողջական ու անվերջ գրկընդխառնումներով կը յագենայ։ Այդ պէտքն էր որ զինքը կը կատղեցնէր հարկաւոր խարկանքներու դէմ, տղայ ունենալու երկիւղին մէջ և իրեն բաղձալ կուտար ինքզինք ապահովելու միջոցը գտնալ առանց իր հաճոյքները զոհելու։ Այդ գաղափարով լեւեկուած էր, անպատիժ գիշերներ կ'հրադէր, աներկիւղ գիշերներ, առանց ո և է սեղմումի ուր ինքզինք, իր քաղձին պիտի յանձնէր ազատօրէն, բնութեան վրայ իր յաղթանակին բովանդակ մոլեգնութիւնը։

Երբ վերստին խօսեցաւ իր վիժումին վրայ, առանց խոստովանելու որ դիմամբ ըրած էր, Մաթիէօ գուշակեց ճշմարտութիւնը։

— Գէշն այն է, բարեկամ, որ այդ վիժումը զիս բոլորովին խաթարեց։ Հարկ կ'ըսու որ զիս բժիշկի մը խնամքին յանձնեմ և բարեբախտաբար բնական թաղիս մէջ շատ քաղցր, շատ պատշաճ երեսասարգ մը գտայ, ո՛ր, բոլորովին անմասնօրէն, մին այն բժիշկի ներքին օրոնցմէ խիստ շատ կան, բայց ես զինքը նախընտրեցի չոր, հակաւոր բժիշկէ մը, քանզի իրեն հետ ուղածիս պէս երջայի վարձով և աւելի ապահով էի գաղտնապահութեան մասին, որովհետեւ ոչ ոք ոչ չաղբութիւն կ'ընէր երբոր ինծի կուգար։ Ահապէս կ'երթայիս է որ զիս կը խնամէ և զիս ապահովիչ է։ Կ'ըսէ թէ այնքան ամենափոքր յարաբերութեամբ մը կրնամ յղի մնալ, ունի բաներ մը անդամախտած՝ կարծեմ վար իջած ըլլալուն համար։ Կ'երեւակայիմք զիս այն չարունակական անպանախիչին տակ, ուր համարձակելու չէ մարդ մը համբուրելու։ Այն ատեն իմ փոքրիկ բժիշկը թշկանական գործողութեան մը մասին խօսեցաւ, բայց վախճանը ահաբիտօրէն վախցայ։

Մաթիէօ զարմացման չարժոււմ մը ըրաւ։

— Ուրիմն ծանր է ձեր հիւանդութիւնը։

Սէրաֆին հասկցաւ, խօսքը կտրեց և յուսահատ զիս դարձաւ մը սուսաւ։

— Բայց անշուշտ, չըսի՞ ձեզի թէ բոլորովին խաթարուած

էի: Օրեր կան ուր անտանելի ցաւեր կ'ունենամ: Եւ եթէ բժիշկս գործողութեան մը մասին կը խօսի, պատճառը այն է որ լուրջ կասկածներ ունի, թէեւ լաւ չեմ գիտեր թէ ի՞նչ կասկածներ: Բաց աստի ինք վիրաբոյժ չէ, պարզապէս զիս պիտի առաջնորդէ հոգեկաւոր կոտի քով, որպէս զի այս վերջինը զիս քննէ և դործողութիւնը կատարէ եթէ պէտք ըլլայ... Ինչ որ է, այդ բանը զիս չափազանց կը վախցնէ, կարծեմ երբեք քաջութիւն չպիտի ունենամ որոշում տալու:

Արդարեւ տոգոյն սարսուռ մը անցաւ իր բոցավառ աչքերուն մէջէն ու բոլոր իր կատաղի տարփանքը տակաւին կը դողար, նշարակին պաղ մտածումին տակ, կռիւը տակաւին կը շարունակուէր իր վախին ու անպատիւ մնալու երազանքին միջեւ:

Մաթիէօ իրեն նայելով այլ ևս կասկած չունեցաւ:

— Կարծեմ թէ, ըսաւ մեղմիւ, այդ տեսակ գործողութիւնները շատ վտանգաւոր են: Ատոր զիմելու է երբ մարդ ծայրագոյն աստիճանին կը հասնի, երբ մահուան երկիւղ կայ: Եթէ ո՛չ գործողութեան ենթարկուող եղկելիները չափ դժբախտութեանց, չափ պատանքներու կ'ենթարկուին:

— Ո՛հ, գոչեց Սէրաֆին, կ'երեւակայէք կը յուսամ որ եթէ թողում որ զիս կտրտեն, այն ատեն պիտի ըլլայ երբ բացարձակապէս պէտք ըլլայ և լաւ մը տեղեկանալէ ետքը: Կ'երեւայ թէ կոտ Մուանօյի աղջիկներէն մէկուն վրայ գործողութիւն պիտի կատարէ, գիտէք Մուանօն որ տակաւին եզրօրս քով է, գործատան մէջ: Եթէ ուզեմ յետոյ պիտի հրթում զինքը տեսնելու, քիչ մը տեղեկութիւն տանելու համար:

— Մուանօյին մէկ աղջիկը, կրկնեց Մաթիէօ վշտակիր զարմացումի դէմքով մը, Էօֆրազին ըլլալու է, այն որ հագիւ չորս տարի կայ ամուսնացաւ և որ արդէն երեք տղայ ունի, որոնց երկուքը երկուորեակ: Այդ խեղճ մարդոց ծառայութիւն մը մատուցանելու համար քովս առի պզտիկ քոյրերնին Սէսիլը, որ տասներեօթը տարեկան հասակին մտաւ. բայց կը վախնամ որ դործերնուս չպիտի գայ, քանզի ամենավոքոր յոգնութիւն մը զինքը անկողին կը ձգէ: Այսօր ժողովուրդի այդ աղջիկները ջղային ու խանդարուած են՝ դժսուհիներու պէս: Շիտակը հայրեր ու մայ-

րեր կան որոնք բախտ չունին իրենց բազմանդամ ընտանիքովը, և այդ բանը զիս կը տրտմեցնէ, քանզի առանց հաշուի առնելու ընկերական չարաշուք պայմանները ու անհատական վատ պարագաները, կը խաթարէք զանոնք զիս պղտիկ ձգելու համար, դուք բոլորդ որ ընտանիքը կը սահմանափակէք, եթէ երբեք բնաջինջ չընէք:

Սէրաֆին սկսաւ զուարթօրէն խնդալ, իր ցաւերը մոռնալով, Եւ որովհետեւ կառքը կը կենար, գոչեց:

— Արդէն կայարան հասեր ենք: Ես որ տակաւին այնքան բան ունէի պատմելիք... ինչ որ է, չէք կրնար գիտնալ թէ որքան երջանիկ եմ ձեզի հետ հաշտութիւն կնքած ըլլալուս: Ծառապուշ բան էր որ դէմս դողալու կեպարանք մը ունէիք, կարծես զիս անկարող դպտելով բարեկամօրէն սիրելու: Ձեզ կը վստահեցնեմ որ այս րանը զիս կը հանդարտեցնէ ու ահա՛ շատ դո՛ւ եմ հիմա խորհրդակից մը ունենալուս, այո՛, խորհրդակից մը որուն ամէն բան կրնամ ըսել... Օ՛ն ձեռքերնիդ տուէք ընկերոջ մը պէս:

Իրարու ձեռք սեղմեցին. Մաթիէօ զիտեց կառքին հեռանալը, շատ զարմացած Սէրաֆինի այս կերպարանափոխութենէն որուն մասին չէր կասկածէր. չէր կարծէր որ այսպէս կը տանջուէր խոստովանութեան պէտքէ մը: Հին սիրահար մը ընտրելով գուցէ նոր զգայնութիւն մը կը գտնար իր բարոյական մերկութեանը: Ու տակաւին ինչ գերագոյն ցնցումներու կեանքի մը կը գիմելր իր կշտացումի անպատիժ ու անվերջ տափանքին մէջ:

Մէնֆրուա, թաղին բժիշկը, երեսուն տարեկան խոշոր երիտաւոր մըն էր, նուրբ և ուղիղ, հրեար կարմիր ու լուրջ: Միշտ ըրտէնկօթով, սկսած էր ունենալ այն կին յաճախորդներու խումբը որ կարգ մը միջակ ու անծանօթ բժիշկներու հաստատ եկամուտ մը կ'ապահովէ:

Իր կանոնն էր ամենաթեթեւ անհանդատութեան մը հանդէպ լուրջ կերպարանք մը առնել, մանաւանդ կարեւորութիւն տալ ամենափոքր ջղային խանգարման, տրտունջները անխոնջ մախիլընելով, դեղերը չռայելով, առանց երբեք կին յաճախորդի մը թեւերուն մօջ ինքզինք մոռնալու յիմար փափաքին տեղի տալու. քանզի ամէն կին որ իր բժիշկին անձնատուք կ'ըլլայ, յաճախորդ

մըն է որ չվճարեր: Այս կերպով իր իշխանութիւնը ի գործ ածեց Սէրաֆինի վրայ. այդ գեղեցիկ երիտասարդին աչք տնկեց սակայն ան չհասկնալու զարկաւ:

Գիշեր մը, ըստ բախտի, երբ վիժումի հետեւանքներէն կը տառապէր, սենեկապանուհիին ձեռքով զայն կ'անչեց. յանկարծական և բուռն ջղային տագնապ մը ունեցած էր: Բժիշկը առաջին քննութեամբ նշմարեց այն գործողութիւնները որոնք վիժումը առաջ բերած էին: Բայց բան մը չըսաւ, միայն զինքը վախցուց ըսելով որ հիւանդութենէ մը կը կասկածէր որ կրնար իր ամբողջ կեանքը տառապանքի փոխել եթէ մնայուն հանգստմանք մը ստանար: Ասանկով Սէրաֆին ամբողջովին ինքզինք անոր յանձնեց, մտատանջութիւնով երբ կը տեսնար որ գլուխը կ'օրօրէ, կիսկատար խօսքեր կ'արտասանէ, տեսակ տեսակ ահռելի հիւանդութիւններ ոգեկոչելով: Բժիշկը ինքզինք կատարեալ պարկեշտ ցոյց կուտար, թէ և ո՛չ աւելի ո՛չ պակաս էր քան թաղին միւս բժիշկներու մեծ համանութիւնը:

Իւ ապահովաբար ինք անձնապէս չարաչար չպիտի գործածէր հիւանդի մը վստահութիւնը: Բայց սսիկա իրեն չէր արգիլեր կարգ մը հոգակաւոր բժիշկներու միջնորդը ըլլալէ, անոնց յաճախորդներ տանելով ու հոգիի ամենայն պայծառութեամբ պարգեւ ստանալով: Յետոյ ինչ որ պատահէր իրեն չէր վերաբերէր: Ինք իրեւհանոյակատար միջնորդ ծառայած էր ու ա՛լ գիտութեան իշխանին, մեծ վիրաբոյժին կ'իյնար տեսնել ու գործել:

Անկէ ետքը, գրեթէ տարի մը, Մէնֆրուայի և Սէրաֆինի միջեւ դանդաղ կապակերպութիւն մը խաղցուեցաւ, որուն մէջ երկուքն ալ փոխադարձաբար ինքզինքնին խաբուած կրնային համարել: Նոյն իսկ կարող չէին ըսելու թէ երկուքէն ո՞րը առաջին անգամ խօսած էր գործողութեան մը կտրելիութեան մասին: Բժիշկը գրեթէ կանոնաւորապէս ամէն շաբաթ կուգար, եթէ չի գար Սէրաֆին զինքը կանչել կուտար. կը ստիպէր որ զինքը նայի, եղութիւնը կը չափազանցէր, ահռելի ցաւերու վրայ կը խօսէր:

Ու քանի որ այսպէս Սէրաֆին անհամբերութիւն ցոյց կուտար, երբեմն միասին կը խօսէին այդ գործողութեան մասին, որ անհրաժեշտ զինքը պիտի ազատէր բոլոր նեղութիւններէն: Եր-

կար ատեն իր գլուխը օրօրեց, ապագան խնայելով ու նախընտրելով իրեն պահել այս յաճախորդը որ լաւ կը վճարէր: Բայց ի վերջոյ վախցաւ որ ձեռքէն կը փախցնէ ու Սէրաֆին իր միջնորդութեան չսպասելով՝ ինքնիրեն կը դիմէ զէպի այն փրկութեան որուն հրաբորբոք երազը զինքը կը լկէր: Կատարելապէս հասկցած էր ու կը կասկածէր թէ Սէրաֆինի ցաւերը անտանելի չէին, թէ կրնար տանիլ զանոնք և որոնցմէ երկար ատենէ ի վեր բուժուած պիտի ըլլար, եթէ իր գիշերները խնայած ըլլար: Այդ վայրկեանէն սկսեալ, բուժումէն յուսահատած ցոյց տուաւ ինքզինքը, ըսելով որ ամիսներ ու ամիսներ հարկաւոր էին: Յետոյ, աւելցուց թէ այդ տեսակ հիւանդութիւններ չգիտցուիր թէ ի՞նչ հետեւանք կ'ունենան:

Օր մը բժիշկը հիւանդութեան մը՝ բշխակ անունը տուաւ, սակայն առանց որոշապէս հաստատելու. ու անմիջապէս Կօտի խօսքը բժշկական գործողութիւնը սկզբունքով որոշուեցաւ: Միայն թէ տակաւին Ծրեր անցան, քանզի Սէրաֆին կը սոսկար, իրական ահուկի սոսկում մը, որուն մէջ կը մտնար նաեւ հաւանական հետեւանքներու մտատանջութիւնը: Այլեւս բժիշկը ամէն այցելելուն, Սէրաֆին երկար բարակ զինքը կը հարցափորձեր, սիրտ առնելով, ուղեւով մանաւանդ գիտնալ թէ ի՞նչ պիտի ըլլային իր կնոջական զգացումները: Բարեկամութիւններ զինքը վախցուցած էին, պատմելով թէ գործողութենէն ետքը այլեւս կնոջական զգացումները կը դադրէին, կը պաղէին և հաճոյքի մասին անկարողութեան կը դատապարտուէին: Այս անձկութիւնն էր որ իր վերջին վարանումները կ'երկարէր. գործունէութիւնը ջնջել գործարանը ջնջելով, տղան ջնջել, ա՛հ անշուշտ, ուրիշ նպատակ չունէր ինք, ատկէ ազատելու համար ինքզինքը դանակին տակ պիտի դնէր, բայց տուփանքը ջնջելը, հաճոյքը սպաննելը, մինչ ինք կ'ուզէր զայն միայն պահել, ամէն պարտականութենէ ազատ, այլեւս իրեն բացորձակ վեհապետ մը: Եթէ ո՛չ սոսկալի խաբէութիւն մը պիտի ըլլար որուն համար ամօթէն ու բարկութենէն պիտի մեռնէր:

Ու բժիշկը մեղմիւ կը խնդար, ուսերը կը թօթուէր, որ տեղեկութիւնները պարապ խօսքեր համարելով, հաստատելով տասնէն ինը անգամը գործողութիւն կրող կիները կ'երիտասարդ-

դանան, մինչեւ յիսուն տարեկան հասակը թարմ կը մնան, ընդհակառակը աւելի սիրարորոք կ'ըլլան, այնպէս որ ադ բանը նոյնիսկ գործողութեան անպատեհութիւններէն մէկն է:

Այն օրը ուր Մէնֆրուա այս ապահովութիւնը առաւ, Սէրաֆին զայն լռեցուց, տեսակ մը ամօթխածութենէ բռնուած: Բայց իր ամբողջ տոյրուն դէմքը կը ճառագայթէր:

— Ո՛հ, տոքթոր, գոչեց, յետոյ զիս խնամելու պիտի ստիպուիք հանդարտեցնելու համար, այնպէս չէ՛... բայց կատակ կ'ընեմ, խնդալու համար. այսուհանդերձ՝ ձեզ կը վստահեցնեմ որ երէկուէն ի վեր ահռելի կերպով կը տառապիմ: Եւ սոսկալի է մտածել որ գուցէ մահացու հիւանդութիւն մը վրաս՝ հոգ ու հոն կը պտտիմ...: Ի՛նչ կ'ուզէք որ ընեմ, շատ կը վախնամ, բայց տեղի կուտամ, զիս Կօտի մօտ պիտի տանիք ու թող պիտի տամ որ գործողութիւնը ընէ, քանի սր կ'ըսէք թէ հրաշքներ կը գործէ:

— Անշուշտ, ըսաւ Մէնֆրուա, բոլոր թերթերը իր վերջին վերաբուժական գործողութեամբը կը զբաղին: Դանի մը ամիսէ ի վեր Ղարմանալի յաջողութիւններ ունեցաւ... գիտէք որ ոտքի հանեց սա գործաւորուհին, Էօֆրազին, որու մասին ձեզի խօսեցայ: Այժմ իր տունը վերադարձած է, շատ առողջ վիճակի մէջ, ու ձեր պարագան ալ քիչ մը իրենինին պէս կը թուի, քանզի կ'երեւայ որ ինքն ալ շատ գէշ տեսակ բշտակ Kyste մը ունի եղեր: Մէրաֆին գոչեց.

— Միտքս դրեր էի երթալ զինքը տեսնելու և զինքը խօսեցնելու: Կօտէն ինծի համար ժամադրութիւն մը առնելէ առաջ սպաւեցէ՛ք որ զինքը տեսնեմ, այնպէս չէ՛:

Էօֆրազի Մուանօ Օկիւթ Պէնարի հետ ամուսնանալէն ի վեր, երիտասարդ որմնադիրը զատ կը բնակէր Կոլնէլի թաղը Դառօլին փողոցը, մեծ սրահի մը մէջ որ իբր խոհանոց, ճաշարան ու ննջարան կը ծառայէր: Նեղ ու մութ խցիկ մըն ալ ունէին, որ յետոյ, երբ երեք զաւակներ ունեցան, գրեթէ չորս տարուան միջոցին, գործածեցին՝ հոն դնելով երկուորեակ անդրանիկներու անկողինը: Պղտիկին օրորոցը պէտք եղաւ դնել ծնողքներու անկողինն ոտքը: Եւ Էօֆրազի, որ գործատունը թողած էր, տունը շատ զբաղում ունենալուն համար, հոն մաքրութեան հրաշքներ կը գործէր. բա-

Բ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 23)

ցարձակ թագուհիի մը պէս կ'իշխէր, սոսկացնելով ու ամէնքը հնա-
զանդեցնելով, եւ իր վերջին տղաբերքէն ետքը անուելի ցաւեր
դինքը գրեթէ անդամալուծեցին: Կ'երեւայ թէ շատ շուտով ոտքի
ելած էր տղաբերքէն, երկար ատեն մաքառնցաւ, յուսահատեցնե-
լով իր ամուսինը որ կը դողդղար այդ կարմիր մարմինն առջեւ
ինք որ խոշոր կտրիճ մըն էր էօֆրազի այն աստիճան զայն յաղ-
թահարած էր իր անտանելի նկարագրին շնորհիւ: Վերջապէս հա-
ւանեցաւ հիւանդանոց երթալու ու հիմա տոքթոր կոտի դարմանա-
տունէն կը վերադառնար գործողութիւնը կրած ու ապաքինած:
Տասնընէք օրէ ի վեր թերթերը կը խօսէին հոչակաւոր վիրաբու-
ժին այս վերջին յաղթանակին վրայ, պատմելով այդ երիտասարդ
գործաւորուհիին սրտաշարժ պատմութիւնը, ամուսնացած ու պար-
կեշտ որ անուելի ակտէ մը բռնուելով՝ փրկուած է ստոյգ մահէ մը
ու վերադարձուած իր ամուսնոյն ու զաւակներուն, աւելի առողջ,
աւելի զօրաւոր: Գլուխ գործոց մըն էր այս, վճռական օրինակը որ
կը տրուէր գործողութիւնը փորձելու տրամադիր տիկիններուն:

Աւտուն, ժամը տասնըմէկին միջոցները, երբ Սէրաֆին եկաւ
Պէնարներուն, փափաքելով տեղեկութիւն առնելու, բոլոր ընտա-
նիքը հոն էր: Պէնար որուն գործատեղին մօտերն էր, հոն էր ու
սեղանի մը անկիւնը իր թանը կուտէր. մինչդեռ էօֆրազի՝ ոտքի
վրայ՝ աւտուք կ'ընէր, պողալով երեք պղտիկներու երեսին ու
ընէր միշտ կ'աղտոտէին չորս կողմը: Ու նոյն իսկ մայր Մուանօ,
վայրկեան մը վեր ելած ըլլալով՝ աղջկանը մօտին լուր առնելու
համար, աթոռի մը եզրը նստած էր, ձեռքերը գոգնոցին վրայ,
վերջին տարիները շատ ծերացած կերպարանքով մը:

— Այո՛, բացատրեց Սէրաֆին, իմացայ ձեր բուժումը, ու
զեցի նախ ձեզ շնորհաւորել, յիշելով որ ձեզ ճանչցած եմ գոր-
ծատունը՝ երբ դեռ պղտիկ էիք. ու յետոյ, քանզի բարեկամուհի
մը ունի՛մ որ ձեր հիւանդութենէն վարակուած է, հետաքրքիր եղաւ
ձեզ քիչ մը հարցուփորձելու:

Խեղճ մարդիկը այս անակնկալ այցելութենէն շփոթած էին
կը ճանչնային պառօնուհին, շատ պատմութիւններ կը խօսուէր իր
մօտին գործաւորներուն մէջ, իր առասպելական հարստութեան
վարած տարօրինակ կեանքին վրայօք: Այսուհանդերձ, երբոր

ձեցաւ աթոռ մը առնել նստելու, որմիտդիրը կրկին սեղանին գլու-
խը անցաւ իր թանը լմնցնելու համար, մինչ մայր Մուանօ, ինքն
ալ կրկին նստելով, կ'իյնար իր ապուշ լուրթեանը մէջ:

— Տիկին, պատմեց էօֆրազի, միշտ իր աւելին կոթնած,
անշուշտ գործողութիւնը գէշ չանցաւ: Ես չէի ուզեր հիւանդանոց
երթալ, քանզի տոքթոր Պութան որ յաճախ խնամած է մեզի
առանց դրամի, զիս քննելէ ետքը բաւ թէ՛ շատ լաւ կրնայի իմ
տունս բժշկուիլ, շատ համբերութեամբ եւ զգուշութիւններով:
Միայն թէ հարկ էր որ միշտ ես ինձնով զրադէի առանց բան մը
ընելու. և ինչպէս կարելի է բան մը չընել երբ ամուսին ու տը-
ղաքներ ունիս: Այնպէս որ օր մը, երբ շատ ալ կը տառապէի,
որոշեցի հիւանդանոց երթալ:

— Ու գործողութիւնը անմիջապէս տեղի՝ ունեցաւ, հարցուց
Սէրաֆին:

— Ո՛հ, չէ՛, չէ՛, տիկին, նոյն իսկ խօսքը անգամ չեղաւ այն
ասան: Առաջին անգամ երբոր ըսին՝ բարկացայ, ուզեցի հիւան-
դանոցը թողուլ երթալ, մտածելով որ խեղանդամ պիտի ըլլայի և
ամուսինս ինչ պիտի զգուէր: Այս մտածումս իրենց ծիծաղը կը
շարժէր, այնպէս որ ի վերջոյ ինծի յայտարարեցին որ եթէ կը
նախընտրէի մեռնիլ, այդ իմ գիտնալիք բանս էր: Տակաւին ութը
օր զիս ատանկ ձգեցին կրկնելով որ ապահովապէս մէկ ամիսէն
մեռած պիտի ըլլայի: Կը հասկնաք անշուշտ որ հաճելի բան մը չէ
այդ մտածումով ապրիլը. և մարդ ի վերջոյ թող կուտայ որ ու-
ղաքին կտրեն կտրտեն. մանաւանդ որ երբ իրենց ընելիք գոր-
ծողութեան մասին բացատրութիւն կ'ուզէի, չէին պատասխաներ,
կամ իբրեւ շատ թեթեւ բանի մը պէս կը խօսէին, ամէն օր
պատահած՝ եւ որմէ ցու անգամ չպիտի զգայի: Վերջապէս չէք
կրնար դադարիւր կազմել այն կիներու թիւին վրայ որ այս գոր-
ծողութեան կը հաւանէին: Ամէն ատու երեք չորս հատ կը բե-
րին սրահը ու յետոյ՝ կը տանէին, յայտարարելով որ բուժուած
էին... Եւ ահա՛ ինչպէս որոշեցի ես ալ տուկէ անցնիլ, ո՛հ յօժար
կամքովս, ու այսօր ալ շատ գոհ եմ գործողութիւնը կատարուած
ըլլալուն համար:

— Եւ ապա այն, ընդմիջեց Պէնար, բերանը լեցուն, կիրակի

օրը երբ եկայ ժամ մը քովդ անցնելու կրնային ինձ իմացնել
ամէն բանդ պիտի հանէին, ինձ կը թուի թէ՝ ասիկա անանկ
մըն է որ ամուսինին ալ կը վերաբերի, առանց անոր արտօն
թեանը պէտք չէր ընել... նոյն իսկ քեզի ալ իմացուցած չէ
դու ալ ապուշ կտրեցար երբոր իմացար թէ այլեւս մէկ բանդ
մնացած :

Էօֆրազի բարկացաւ և զայն շարժումով մը լռեցուց .

— Այո՛, ինծի ըսած էին... այսինքն խնդիրը որոշապէս չ
ըսած : Բայց կը տեսնէի թէ ուրիշներուն ինչ կ'ընէին ու դի
որ ամբողջովին քեզի չպիտի վերադառնայի... ինչ որ է, ի
ընենք, քիչ մը աւելի, քիչ մը պակաս . գործդ նայէ՛, ցաւե
բան մը չունիս, քանի որ եղածը չերեւար, Աւելի կը սիրեմ ա
կա քան թէ այտիս վրայ ճղղքուածք մը :

Բայց ամուսինը կը շարունակէր տուտալ, քիթը ապուշ
մէջ :

— Իմ կարծիքս այդ չէ : Հարկէր որ ինծի իմացնէին : Պէտք
քեզի ըսէին թէ՝ քանի որ ամէն բանդ պիտի հանէին, այլեւս
բեք զաւակ չպիտի ունենայիր :

Ու շարունակեց ուտելը, իր յառաջ բերած փոթորիկին շու
չին տակ :

— Լռէ՛, իս նորէն պիտի հիւանդացնես... : Բաւական չէ՞
րեք զաւակը, կը կարծեմ որ խումբ մը տղայ պիտի չինէի պ
տխմար մօրս պէս... : Ըսէ՛ք, տիկին, երեք զաւակ, մեզի պ
աղքատ մարդոց համար, միթէ բաւական չէ՞ :

— Ա՛հ, գոչեց Սէրաֆին դուարթօրէն, երեքն իսկ չափազ
է... : Ու գործողութիւնը շատ ցաւ կը պատճառէ՞ :

— Բան մը չիմացուիր, տիկին, քանի որ կը քնացնեն, Ս
արթննառ, բնաւ հաճելի չէ, բայց կարելի է դիմանալ :

— Վերջապէս, առողջացա՞ք :

— Այո՛, առողջացայ, ինծի անանկ ըսին... : Առաջ կուշտ
ու երանքներուս մէջ անանկ ցաւեր կ'ունենայի որ կը
Այժմ ատեն ատեն փոքրիկ ապօքնապներ կ'ունենամ ու ինձ խոս
տացան թէ այլեւս բան մը չպիտի զգամ երբ վէրքերս սպիւնան
ինչ որ զինքը կը նեղացնէր, այն էր թէ ուժը չէր գտնար

Ամբողջ օրը հազիւ կրնար տան գործերը ընել, միշտ աւելը ձեռքը, մաքրութեան այդ յիմարութենէն ընտուած՝ որ ճշմարիտ տանջանք մը դարձած էր էրկանը համար, սր ստիպուած էր չթքնելու, չշարժելու, որմնադիրի հողաթափները հանելու սեմին վրայ: Յետոյ երեք տղաքը կային զորս կը լուար, կը չարչրկէր փոքրիկ արատ մը ունենալուն պէս: Ու հիւանդանոցէն գալէն ի վեր անմիջապէս կը յոգնէր և աթոռի մը վրայ կ'իյնար, բարկանալով յուսահատելով որ այլեւս բան մը չկրնար ընել:

— Կը տեսնէք, տիկին, տասը վայրկեանի մէջ կը յոգնիմ, շարունակեց Էօֆրազի, աւելը թողլով ու նստելով: Ինչ որ է, համբերութիւն պէտք է, քանի որ խոստացան թէ առաջուրնէ աւելի զօրեղ պիտի ըլլամ:

Այս մանրամասնութիւնները չէին շահագրգռէր Սէրաֆինը, որ միակ մտատանջութենէ մը կը լլկուէր, առանց մինչեւ այն ատեն պարկեշտ ձեւ մը գտնալու որպէս զի իր ուղած փափուկ հարցումը ընէ, ի վերջոյ ուզեց ազատօրէն խօսիլ, Պէնարի նայելով իր հանդարտ անպատկառութեամբը:

— Էրիկները զաւակ չունենալու կը հաւանին, բայց երբ իրենց տանը մէջ հաճոյք չկրնան գտնալ, կը նեղուին և երբ կին մը կտրող չէ կնոջական պարտքը կատարել ընտանիքի մը համար մեծագոյն հրախտութիւնն է:

Որմնադիրը հասկցաւ և ղուարթ քահքահ մը արձակեց:

— Ո՛հ, տիկին, ատօր գալով, որտեղալու բան չունիմ, վերադառնալէն ետքը, եթէ իր խօսքին ականջ դնեմ, մինչեւ ետքը պէտք է որ զբօսնունք:

Էօֆրազի՝ ամօթահար ու կատաղի՝ դայն կրկին լռեցուց, իր բնական պարկեշտ կին մը որ չսիրեր աղտոտ խօսքերը:

Ու Սէրաֆին, ինքն ալ խիստ զուարթացած, ստացած տեղեկութենէն հիացած, վերջապէս խմանալով ինչ որ այնքան գիտնալ կ'ուզէր, օտքի պիտի ելլէր, երբոր մայր Մուանօ, որ մինչև այն ատեն լուռ կը մրափէր սկսաւ խօսքերու տարափ մը դուրս տալ, ծանր ու անվերջանալի կերպով:

— Շատ ճշմարիտ է. քու խեղճ ապուշ մայրդ թողուց որ շատ մը զաւակներ ունենայ: Ու այդ բանը չէ որ կը ցաւի, քանի որ

ատիկա հաճոյք կը պառնաւ իր ժարդուն, Բայց, այսուհանդերձ, ո՛չ ինք ո՛չ ալ ես ատոր համար վարձատրուեցանք: Ահա էր որ միշտ կը մտնէր գործատան մէջ, ուր մինակ մնացած կ'աշխատէր յորմէնեւէ վիթթող զինուոր ըլլալով մեկնեցաւ, գուցէ անկէ մը սատկելու համար, ինչպէս եղաւ մեր լծօճէնը: Մեր երեք մեկնեցէն հատ մը մնաց տունը, ամենէն պզտիկը, այդ անառակ փրէտը, որ կրցածին չափ դպրոցէն կը փախչի ու առտուընէ իր կուն փողոցները կ'անցնէ, աւելի մոլի եօթը տարեկան հասակ քան որքան չէին ատենօք տասնըհինգ տարեկանին: Մեր չաղջիկներուն պէս են, որոնցմէ միայն իռման ունիմ քովս, տակաւին շատ պզտիկ է ամուսնանալու համար և որու մասին դիմէ՛ք մէջ եմ որ օր մը գէշի դառնայ, քան զի շատ ծոյ է: Ի դուն՝ մազ մնաց որ մեռնէիր: Հիմա անա՛ Սէսիլը կայ որ հիւսիս դանոց մտաւ: Գալով քոյն թշուառ նօռինին...

Դիտու յուսահատ չարժու՛մ մը ըրաւ, յետոյ՝ սկսաւ անվերապա տրտնջալ, վերստին խօսելով իր ամէն մէկ զաւակին վրայ, պատմելով անոնցմէ ունեցած դոյզն ուրախութիւնը, մեղքնալով անոր հայրերին, որ քսանըհինգ տարին ի վեր հեծելարանի ձիու մը պէս կ'աշխատէր. աղօրիքը կը դարձնէր, իր զաւակներէն ու է ուրախութիւն չվայելելով: Արդէն խեղճ փոքրիկները, այժմ ցրուած ըստ բախտի հոս ու հոն ինկած՝ իրենց հօրմէն ու մօրմէն աւելի երջանիկ չէին. իրենք ալ կը սկսէին զաւակներ շինել, որոնք պէս աւելի երջանիկ չպիտի ըլլային: Եւ որովհետեւ կրկին նօռին անունը կուտար, սիրտը չարժած, խստօրէն ընդմիջուեցաւ:

— Ա՛հ, գիտե՛ս, մայրիկ. գոչեց լօֆրազի, քեզ արգիլեցիր անունը արտասանելու իմ դէմս... մեր ընտանիքին ամօթն է եթէ փողոցը հանդիպիմ՝ զինքը պիտի ապտակեմ: Ինծի քոյն զաւակ մըն ալ ունեցեր է, և Աստուած գիտէ թէ որմէ: Այն օրն ուր քու ծոյլ իռմադ գէշի դառնայ, նօռինի օրինակը պիտի ըլլայ պատճառը:

Իր անդրանիկին դէմ բոլոր անելութիւնը, այդ գիրուկ գեղեցիկ և հաճոյքի այնքան անձնատուր աղջկան դէմ՝ կ'արթնար նոր այդ նիհար ու չոր տանտիկնոջ մէջ, որ չուրջի ժարդիկը առջեւ կը խոնարհեցնէր, իր պարկեշտութեանը հպարտութեամբ:

տակ։ Ու ո՛չ մայրը, ո՛չ ալ ամուսինը համարձակեցան բառ մը աւելցնել, վախնալով որ իրեն հակառակաբանելով տազնապ մը առաջ կը բերին։

— Կ'ըսէիք որ ձեր Սէսիլ անուն աղջիկն ալ հիւանդանոց մտած է, հարցուց Սէրաֆին նորէն շահագրգռուելով։

— Աւա՛ղ, այո՛, տիկին։ Բախտ ունեցաւ պարոն Ֆրոմանի շահագործած ագարակը մտնելու, տան գործերը ընելու համար։ Բայց հիւանդութիւնը վրայ հասաւ. խեղդուելու պէս կ'ըլլար և կը տնտնջար ըսելով թէ խոշոր գամ մը կարծես գանկին մէջէն կ'անցնէր։ Յետոյ, յանկարծ ցաւը կուշտին ու երանքներուն մէջ ինջաւ, այնպէս որ ա՛լ չկրնար շարժել մէկ անդամը. առանց պոռալու։ Հիմա կը մտածեն Լօֆրազիի վրայ կատարուած գործողութիւնը իրեն ալ ընել։

— Տասնըեօթը տարեկան աղջիկ մը, իրա՛ւ որ զուարճալի բան չէ, ըսաւ Պէնտր, որ ապուրը լմնցնելով՝ ոտքի ելած էր։

— Ինչէ՛ աւելի մեծ մէկը չէ, գոչեց քոյրը դառնօրէն, և ինչո՛ւ իրեն ալ չընեն քանի որ հարկաւոր է։ Տարբեր բան եթէ՛ կը նախընտրէ մեռնիլը։

— Ձէ՛, երկու հատ իմիններէս, չաա՛ է, մըմռաց մայր Մուանօ, իր վշաագին համակերպութեան մէջ ինկած։

Սէրաֆին մնաք բարով ըսաւ, շնորհակալ ըլլալով և ամէն մէկ տղոց մէյ մէկ ֆրանք տալով, որպէս զի անուշեղէն զնեն. այս բանը բոլոր ընտանիքին օրհնութիւնները հրաւիրեց իր վրայ։

Հետեւեալ օրն իսկ Սէրաֆին յանձնարարեց Մէնֆրուայի երթալ տեղեկութիւն քաղելու Սէսիլի մասին, որոշած ըլլալով բան մը չընել մինչեւ որ այս նոր գործողութեան արդիւնքը չիմանայ։ Երբ քօիչկը լուր բերաւ թէ՛ Սէսիլ Կօտի դարմանատունն է, ապասեց որ գործողութիւնը կատարուի։ Երեք շաբաթ ետքը, իր փոքրիկ տոքթորը հաճեցաւ առտու մը զինքը առաջնորդել զեռաատի աղջկան քով, այն սրահը ուր տակաւին պառկած՝ ապաքինման մէջ էր։ Եւ ասիկա բուռն հետաքրքրութեան այցելութիւն մը եղաւ։

Հիւանդանոցին մէջ Կօտ կիշխէր, կիրերու յատուկ իր երեք սրահներուն վրայ, ամենազօր և փառաբանուած պետի մը պէս։

առաջին կարգի վիարոյժ մըն էր, հիանալի իմացականութիւն մը
զուարթ ու կոպիտ, աննման ճշտութեամբ ու ճարպիկութեամբ
գործող ձեռքով մը: Իր արուեստին փառքին մէջ կ'ապրէր, յայտնապէս
առանց խղճահարութեան, բայց անկարող ստորին հայի-
ներու, սրիկայական չիլ գործերու: Եւ եթէ դրամ կը շահէր, եթէ
իր միջնորդները ունէր, եթէ հարուստ յաճախորդներու շահագոր-
ծումը կար ձեռքին տակ, դրամէն տեւի՜ իր անունին շուրջ եղած
անապարձ աղմուկն էր զինքը երջանիկ ընողը: Գործողութիւնը
կը կատարէր ամենուն աչքին առջեւ, եթէ ձեռքէն գար ամբողջ
Բարիդը պիտի հրաւիրէր իր վիրաբուժական գործողութեանց սե-
ղանին շուրջը: Պատկերներ, նկարներ ու գծագրութիւններ զինքը
ժողովորդականացուցած էին:

Այնատութեան ատեն. սպիտակ խոշոր գոգնոցը կուրծքը
կապած, դաստակները մերկ, աստուծոյ մը պէս գեղեցիկ, կը գոր-
ծէր, կարծես մահու և կենաց իշխելով: Ինք միակն էր որ կրնար
փոր մը բանալ, մէջը քննել ու վերստին կարել, մաքիստրոսական
վեհափառութեամբ մը: Երբեմն կրկին կը բանար, աղէկ մը քննե-
լու համար: Ծնորհիւ հականեխութեան, գործողութիւնը այլեւս
պարզ խաղալիք մըն էր, ոչինչ բան մը զինքը կը մղէր գործո-
ղութեան, տեսնելու պարզ հաճոյքը, օրինակի համար: Որչափ կրն-
կուգային այնքան գործողութիւն կ'ըլլար: Եթէ անտաճանաչու-
թեան սխալ մը ըլլար, եթէ առողջ գործարանի մը դիմաց գրա-
նուէր, նորէն բաներ մը կը հանէր, չուղելով կարել առանց կրտ-
րած ըլլալու: Եւ Բարիդի մէկ ծայրէն միւսը իր վիրաբուժական
յաջողութիւնները կը տարածուէին, իր ստացած այդ հրաշալի իշ-
խանութիւնը կը փառաբանուէր, իշխանութիւն որ ստացած էր
հազարաւոր հէգ կիներու վրայ գործողութիւն կատարելով, այդ
հիւանդանոցին մէջ, և որ զինքը ոսկիով ծածկուած կուրծք
դարձուցած էր, վեհապետ կրճատիչը բոլոր միլիոնատէր խաթար-
ուածներու:

Երբոր Սէրաֆին, Մէնֆրուայի առաջնորդութեամբ, մտա-
ընդարձակ սպիտակ սրահը, պզտիկ ճերմակ անկողիններով
ուած, որոնց մէջ ճերմակ դէմքերով կիներ պառկած էին,
կընկալը ունեցաւ Մաթիէօն գտնելու Սէսիլի սնարին քով, որ ար-

դէն քանի մը օրէ ի վեր գործողութիւնը կրած էր Մաթիէօ իմացած էր գործողութեան կատարուած ըլլալը և եկած էր զայն տեսնելու, այսպիսի տխուր ճակատագրի մը մասին ցաւատանջ համակրանք մը զգալով: Ու հո՛ն լուռ կեցած էր ոտքի, մինչ Սէսիլ անկողնին մէջ կ'արտասուէր:

Տասնընթեք տարեկան հասակին նուրբ ու ազազուն մնացած էր երկայնութեամբ օճած, փոքրիկ աղջկան թեւերով, ուսերով ու կուրծքով: Բարձին վրայ իր տոգոյն մագերը քաղուած էին, իր նիհար երեսը դեղնած էր, տառապանքէն ու վիշտէն ջախջախուած: Ու շրթունքը դողահար, աչքերը կծրմրած՝ կուլար, կուլար. անմխիթ արեւի յուսահատութեան մը տագնապներուն մէջ:

— Ի՛նչ ունի, հարցուց Սէրաֆին: Գործողութիւնը աղէկ չբալեց, կը տառապի՞ կոր:

— Այո՛, այո՛, գործողութիւնը լաւ յաջողած է, պատասխանեց Մաթիէօ: Կ'երեւայ թէ գլուխ գործոց մը եղած է, այնքան փայլուն որ ներկաները յօժարակամ պիտի ծափահարեն եղեր: Ու քիչ մը առաջ ինծի կ'ըսէր թէ բնաւ ցաւ չէր զգացած:

— Ուրեմն ինչո՞ւ ասանկ կուլայ:

Մաթիէօ վայրկեան մը լռեց, յետոյ սրտաշարժ գթասրտութեամբ մը ըսաւ.

— Հիմա իրեն իմացուցին որ եթէ երբեք ամուսնանայ զաւակ չպիտի ունենայ:

Սէրաֆին ապուշ կտրած՝ ազազուն աղջկան նայեցաւ:

— Ի՛նչ ատոր համար, միթէ ցաւ կը զգայ այդ պատճառաւ:

Մաթիէօ դէպի անոր դարձած էր, աչքերը անորիններուն յառած: չատ լըջադէմ՝ տեսնելով որ Սէրաֆին հեգնական ժպիտ մը կը զսպէր:

— Այո՛, ըսաւ, կ'երեւայ թէ... կ'երեւայ թէ թշուառ, հիւանդ և առանց մէկ դրամի աղջիկներ կան որոնք բնաւ զաւակ չունենալու գաղափարէն կը վշտակրին:

Սէրաֆին անկողնին մօտեցած էր և ուզեց հանդարտեցնել այդ մեծ վիշտը, զինքը արցունքներէն փրկել, քիչ մը հարցու-փորձելու համար: Գեռատի աղջիկը վերջապէս պատասխանեց, իր տօգոյն մաղկերուն մէջէն աւրուած դէմքը դուրս հանելով ու ջանալով իր արցունքները ետ մղելու:

— Ալ չէ՞ք տառապիր, սիրելի փոքրիկս :

— Ո՛չ, տիկին, բնաւ :

— Բայց շատ տառապեցաք գործողութեան միջոցին :

— Ո՛չ, տիկին, չեմ կրնար ըսել, որովհետեւ չեմ գիտեր :

Եւ սկսաւ հեծկլտալ, հեծկլտալ, աւելի ուժգին հեծկլտալ : Կատարուած գործողութիւնը իրեն կը յիշեցնէր թէ իրմէ ամէն բան հանած էին, թէ ա՛լ երբեք, երբեք զաւակ չպիտի ունենար : Սիւրոյ և մայրութեան բաները գիտէր, փողոցի աղջիկ մըն էր, զինքը շրջապատող պղծութիւններուն մէջ կոյս մնացած : Ու այդ կոյսը որ այսպէս իր կոկոնին մէջ կտրուած էր, մօր թախիծը կ'աղաղակէր, կատաղի յուսահատութեան բնազդական ճիչ մը, որուն գոյութիւնը չէր գիտեր և որ հիմա դուրս կը պոռթկար, աւանց կարող ըլլալու արտասուքներու հեղեղովը զայն հանդարտեցնելու :

Այս միջոցին ուրախութիւն մը տիրեց սրահին մէջ, կօտ երեւցաւ, իր սովորական այցելութիւններէն դուրս, ինչպէս երբեմն կ'ընէր, իր կրճատեալներու հնազանդ փոքրիկ ժողովրդին հայրական խնամքի արտայայտութիւն մը ընելու համար : Իրեն կ'ընկերանար ներքին բոխիկ մը միայն, Սառալլ անուն խոշոր տղայ մը, խորամանկ աչքերով, ցատ ու հասարակ դէմքով :

Իսկ կօտ, ինքը. խոշոր գեղեցիկ ու չէկ մարդ մըն էր, խնամքով ածիլուած, դէմքը քառակուսի, զուարթ ու կոպիտ, իմացականութեամբ և զօրութեամբ կը փայլէր արդարեւ : Վենաշուք իշխանութիւն մը կար վրան, բարի իշխանի մը ընտանութեամբ, որ կը քարեհաճի խոնարհ երեւնալ : Եւ երբ տեսաւ որ իր կիներէն մէկը, այն զոր «իր փոքրիկ գոհարը» կը կոչէր և որ այդպէս կուլար, առաջ եկաւ, ուզեց իր վիշտին պատճառը իմանալ : Յետոյ երբ իմացաւ, սիրալիր ներողամտութեան ժպիտ մը ունեցաւ :

— Պիտի մխիթարուիս իմ փոքրիկ գոհարս : Ասիկա բան մըն է ուրկէ շատ լաւ կարելի է մխիթարուիլ, ետքը պիտի համոզուիս ըսածիս :

Ինք ամուսնացած չէր, իրրեւ խստասիրտ ամուրի մը, անպողաբեր մարդ մը կ'ապրէր, իրրեւ փիլիսոփայութիւն մարդերու արհամարհանքը ունենալով :

Որքան նուազ լճարդ չինենք՝ այնքան լաւագոյն է, կը դա-
ւանէր: Այդ ապուշներու և աւազակներու ցեղը միշտ բաւական
պիտի գտնուի: Պէտք չի կար զայն շատ անցնելու որպէս զի յաղ-
թանակէ. ամէն մէկ կին որ կը ներքինացնէր, այնքան յոռի սեր-
մերու բծացումն էր իրեն համար:

Ու խոհեմ լսիրահարի իր յաջողութիւնները կը պատմէին իր
յաճախորդուհիներու քով, անոնց հետ, որոնք ապահով թէ ու և է
վտանգի չեն ենթարկուիր, իրեն հետ զբօսնուին: Կ'ըսէին թէ շատ
բաղձաթիւ էին այդ կիները: ամուլներու ամբողջ սարայ մը, մա-
նաւանդ գործողութիւններէն ետքը, վրկութեան առաջին հրճ-
ուանքին մէջ:

Բայց Մէնֆրուա, Կօտը վայրկեան մը մէկ կողմ տանելէ ետ-
քը, անոր ներկայացուց պառօնուհին: Ժպիտներ ու աշխարհիկ մե-
ծարանքներ փոխանակուեցան, առաջին ակնարկներէն իսկ անմի-
ջական համաձայնութիւն մը գոյացաւ և յառաջիկայ շաբթուան հա-
մար ժամադրութիւն մը որոշուեցաւ հռչակաւոր վիրաբուժին
տունը:

Վերջին օրը մը տալով, սրահին չըջանը ընելէ ետքը երբ
չատ կը հեռանար, ձեռքը երկարեց իր համեստ պաշտօնակցին՝ Մէն-
ֆրուայի՝ և ուժով մը անոր ձեռքը սեղմեց, ու գործը կարգադ-
րուեցաւ: Սէսիլ միշտ կուլար, երեսը մագներուն մէջ մխրճած: Այլ
չէր պատասխաներ, չէր լսեր: Պէտք եղաւ զինքը հանգիստ թո-
ղուլ:

— Ուրեմն կը տեսնամ որ որոշած էք, ըսաւ Մաթիէօ Սէրա-
ֆինի, անոր հետ դուրս ելլելով: Շատ ծանր գործողութիւն մըն է:

— Ինչ կ'ուզէք որ ընեմ, չափազանց կը տառապիմ, պա-
տախանեց հանդարտութեամբ: Ու յետոյ, ա'լ այդ մտածումով կը
ուկուիմ. աէտք է վերջ մը դնել:

Սէրաֆին, տանըհինգ օր ետքը, բժշկական գործողութիւնը
կրեց դարմանատան մը մէջ զոր կրօնաւորուհիները կը վարէին Լիւ
փողոցը: Պարտէզներէ չըջապատուած տեսակ մը վանք էր, ուր
չօտ, արգելանոցի մը հանդարտիկ խաղաղութեան մէջ նր կրճա-
տէր այն կիները գործնք «իւր բարձր դասու տիկիները» կ'անուա-
նէր:

Իրեն կ'օգնէր միայն Սէռայլ, որուն եզի կնճիթը, ուսերուն մէջ թաղուած գլուխը, քանի մը թել մօրուքը, քունքերուն փակած հաստ մազերը բնաւ սիրուած չէին կիններէն։ Բայց Կօտ գիտէր որ ան հաւատարիմ չուն մըն էր, կորովի երիտասարդ մը, իր ներշնչած հակակրութենէն ընդվզած՝ տրդէն իսկ ամէն ինչ ընելու պատրաստ, չուտափոյթ յաջողութեան իր կատաղի պէտքին մէջ։

Ու բնականաբար, գործողութիւնը հիանալի եղաւ, ճարտար թեթեւածեղութեան հրաշալիք մը, գործարանը հանուեցաւ թռաւ, աներեւոյթ եղաւ կարծես աճպարարի մը նրաշարժ ձեռքերուն մէջ։ Ու Սէրաֆին հիւանդ չըլլալով, զօրաւոր ու հաստատ կազմովը, հիանալի կերպով կրեց վիրաբուժական գործողութիւնը, արագ ապաքինում մը ունեցաւ, վերերեցաւ աշխարհին կեանքին մէջ, յաղթական, առողջութեամբ շողջողուն, կարծես Ալպեան լեռներուն վրայ կամ կապոյտ ծովու եզերքները օդափոխութեան գացած ու վերադարձած ըլլար։ Մաթիէօ, երբ զինքը կրկին տեսաւ, շփոթեցաւ անոր անպատկառ ուրախութենէն։ Մայրայեղ տափանքի այնպիսի բոց մը ունէր դէմքին վրայ որ իր սակեղան երեսը կ'այրէր։ Հիմա ժողիւր հերպով կը յաղթանակէր վերջապէս ամուլ ըլլալուն, կարենալ ինքզինքը տալուն, աներկիւղ յագեցաւ իր համար։ Իր մշտախոյզ աչքերը կը պատմէին իր գիշերները՝ փողոցին վրայ բացուած իր ննջասենեակը, իր հեշտութեանց յորդումն ու ոչնչութիւնը։

Առտու մը երբ Մաթիէօ կը ճաշէր Պութանի բնակարանը, անոր մասին խօսեցան։ Տօքթորը ամէն բան գիտէր. խիստ ծանօթ ըլլալով այդ տեսակ գործողութիւններու, Լատինը վրայ խօսեցաւ յուսահատ ձայնով մը որ հետզհետէ բարկաճայթ կը դառնար։

— Կօտ, ինչ որ ալ ըլլայ, առաջին կարգի վիրաբոյժ մըն է և կ'ուզեմ հաւատալ որ տեղի կուտայ արուեստին սիրոյն։ Բայց եթէ գիտնայիք ընթացիկ գործողութիւնները զորս ուրիշներ կը կատարեն, իր օրինակէն քաջալերուելով... և ինչ սոսկալի չարիք հասցնելու վրայ են հայրենիքին ու մարդկութեան։ Կին մը այսպէս կրճատելը պարզապէս ոճիր մըն է, երբ բացարձակապէս անհրաժեշտ չէ։ Պէտք է որ իրապէս մահուան վտանգ ըլլայ, պէտք է որ բժշկական ամէն միջամտութիւն անբաւական ճանչցուի։ Այսօր

գործողութեան ենթարկոնած քսան կնոջ առ նուազն տասներհինգը
կրնան բժշկուիլ խեղացի խնամքներով: Այսպէս, տեսէք սա երկու
պարագաները. Մուանոյի երկու աղջիկները: Էօֆրազին խնամեցի,
բորբոքումէ մը կը տառապէր, չառ ցաւատանջ արդարեւ. բայց
խիստ ուշադիր խնամքով մը կարելի էր բուժել: Իսկ գալով Սէ-
սիլի, որ նոյնպէս ձեռքիս մէջ ունեցայ, ջղային ծանր տագնապ-
ներու ենթակայ է. ջլախտաւոր ըլլալու է: Կանանչախտաւորները,
ջլախտաւորները, գործողութեան ենթարկելը ապուշութիւն է,
թիարանի արժանի բան մըն է: Ինձ ըսին նոյն իսկ որ փորձած են
կատաղի լիժարուհիներ կրճատել, զանոնք հանդարտեցնելու հա-
մար... Ի՞նչ կ'ուզէք որ ընենք, օրուան խենթութիւնն է աս,
խենթութիւն՝ որ կը համաձայնի չահագործութեան հետ: Վերէն,
վաբ, մեծէն պղտիկը, դրամ կը չահին այս սոսկալի արհեստով որ
ամուլներ կ'արաադրէ: Ահա՛ ամուսնացած կին մը որուն փորը կը
բանան, որմէ կը բրցնեն կծանքի ողկոյզը իր ծլումին մէջ: Ահա՛
կրճատուած կոյս մը, որմէ կը հանեն փթթող մայրութիւնը, տա-
կաւին չծաղկած: Կը կտրեն, կը կտրեն, կը կտրեն, միշտ ու ամէն
տեղ: Ամենափոքր անհանգստութեան մը համար, կասկածելի ա-
բատի մը համար, կը կտրեն, վնաս չունի թէ առողջ գործարան
մը կը փճացուի, եթէ սխալած են: Յաճախ նախապէս իմաց չտրը-
ուիր կնոջ, ո՛չ ալ էրկանը, ո՛չ ալ ընտանիքին, ու յետոյ կ'իմա-
նայ թէ ի՞նչ ըրած են իրեն: Պահ, կարեւորութիւն չունի, թող
կին մը պակաս ըլլայ, ամուսին մը ու մայր մը պակաս... Եւ գի-
տէ՞ք ուր հասած ենք. հիւանդանոցներու մէջ տարին երկուքէն
երեք հազար կին կը կրճատուին: Գումարը կրկինն է մասնաւոր
գործաւանատուններու մէջ, ուր ո՛չ նեղացուցիչ վկաներ, ո՛չ ալ ո-
րեւէ քննութիւն կայ: Միայն Բօրիզի մէջ, տասներհինգ տարիէ ի-
վեր, գործողութիւններու թիւը երեսունէն քառասուն հազար ըլ-
լալու են: Վերջապէս հինգ հարիւր հազար, այսինքն կէս միլիոն,
կը հաշուուի ֆրանսայի մէջ կրճատուած, մայրութենէ զրկուած
կիներու թիւը... կէս միլիոն, Աստուած իմ, կէս միլիոն անօգուտ
ներ ու հրէշներ:

Այս թիւերը նետած էր բարկութեան մեծ աղաղակով մը ու
վերջապէս եզրակացուց ցաւատանջ արհամարհանքով մը:

— Այնքան գէշը այն է որ այդ ամենուն մէջ միայն սուտ, խաբէութիւն և գողութիւն կայ: Իրենց վիճակացոյցները որոնք իրենց փառքին համար կը հրատարակեն, ստախոս են: Գալիք յաճախորդութիւնները կը խաբեն, զանոնք կը կողոպտեն, գրեթէ երբեք չիրագործելով անոնց յոյսերը, որոնք ներշնչած էին: Այսպէս կրճատման բոլոր այդ նորոյթը խաբէութեան վրայ հիմնուած է, քանզի խնդիրը այն չէ թէ գործողութիւնը պիտի յաջողի՝ թէ ո՛չ, այլ հարկ է ետքը հետեւիլ գործողութիւն կրողներուն, քննել թէ ի՞նչ կ'ըլլան, ի՞նչ են վերջնական արդիւնքները, անհատական և ընկերական տեսակէտով: Եւ ի՞նչ սոսկալի յուսախաբութիւն այն ատեն, ի՞նչ գոփաքի մէջ կ'իյնան, ցաւով, անկումով ու աղէտքով լեցուած: Կարելի չէ գործարան մը բուժել գործունէութիւն մը կրճատելով. ատով հրէշներ կ'արտադրեն, ահա՛ ինչ որ կը կրկնեմ և հրէշները ամէն առողջութեան, ամէն երջանկութեան ժխտումն են: Ասոնց ամենուն ծայրը անսահման անկում մը, աւրուած՝ ջնջուած կեանքեր, սպաննուած մարդկութիւնը կան: Տասը տարուան մէջ, կրճատողներու զանակը աւելի քան տուած է քան թէ Բրուսիական գնդակները պատերազմի ահաբեկ տարին:

Շանթապէի մէջ Մաթիէօ և Մարիան կը հիմնէին, կը ստեղծէին, կը որդեծնէին: Եւ անցած չորս տարուան միջոցին, կրկին յաղթանակեցին կեանքի ու մահաւան յաւիտենական պայքարին մէջ, ընտանիքի այս շարունակական աճումովը և բեղմնաւոր հողովը, որ բուն իսկ իրենց գոյութիւնն, ուրախութիւնն ու գործութիւնն էր:

Տարիանքը կ'անցնէր հովի մը պէս, աստուածային տենչանքը զիրենք կը բեղմնաւորէր, շնորհիւ իրենց սիրելու, բարի և առողջ ըլլալու կարողութեան և իրենց կորովը, գործելու կամքը, մնացածը կը լրացնէր:

Երկու աղետաւոր ձմեռներ ունեցան, ձիւն ու սառոյց. յետոյ երբ մարտի հովերը փչեցին, կարկուտը տեղաց, մրբիկները օդէն թռնալեցին: Ինչպէս և Փայետօր իր նախանձոտի ու անկարող ծիծաղովը սպառնացեր էր, կարծեք երկիրը մօրու մը դարձաւ, իրենց աշխատանքը բնաջինջ ընող, իրենց կորուստին անտարբեր:

Այդ երկու տարուան մէջ միայն գործին մէջէն ելան շնորհիւ քսան եղվար նոր հողի բաժինի մը զոր գնած էին Սէկէնէն, լեռնադաշտին արեւմտեան կողմը, և որ բեղմնաւորեցաւ ու հա- կառակ աննպաստ եղանակին, հրաշալի հունձք մը տուաւ:

Ստացուածքը հետզհետէ ընդարձակուելով՝ կը զօրանար, գէշ բախտերու կը դիմադրէր. Մաթիէօ և Մարիան ունեցան նաեւ ըն- ասնեկան մեծ հողեր: Հինգ տղաքը շատ մտատանջութիւններ տուին իրենց: Հողին պէս, անոնց հետ ալ կռուիլ հարկ եղաւ, ամենօրեայ խնամքներ, վախեր, սրտհատումներ: Ժէռվէ վերջին ծնածը՝ մաղ մնաց որ տենդի մը զոհ երթար: Փոքրիկ Ռօզ, ինքն ալ, սաստիկ յուզում մը պատճառեց, ծառէ մը վար իյնալով, թէեւ փոքրիկ մնաս մը կրելով միայն: Բայց միւս երեքը, Պլէշ, Տընի և Ամարուազ, բարեբախտաբար ողջ առողջ էին, դեռաբոյս կաղնիներու պէս: Եւ երբ Մարիան իր վեցերորդ զաւակը բերաւ, աղջիկ մը որուն Բլէշ պայծառ անունը տուին, Մաթիէօ իրենց սիրոյն այս նոր հուէրը ասնեց, յափշտակուած՝ զօրութեան և բախտի այս աճումէն:

Յետոյ, միւս երկու տարիներու միջոցին, յաւիտենական պայքարները, տխրութիւններն և ուրախութիւնները շարունակուե- ցան, հասելով նոյն յաղթութեանց: Մարիան կրկին զաւակ մը անեցաւ, Մաթիէօ ուրիշ հողերու տիրացաւ: Միշտ շատ աշխա- տանք, շատ կեանք սպառուած ու միանգամայն շատ կեանք ձեռք բերուած:

Այս անգամ հարկ եղաւ կալուածքը տափաստաններուն, աւազուտ զառի վայրերուն և քարաստաններուն կողմէն աւելցը- նել, հոն ուր դարերէ ի վեր բան մը չէր բուսներ: Լեռնադաշ- տին ակունքը որոնք ջրուղիներով կը բախուէին, այդ անվակ հողերուն վրայ կը տարածուէին, զանոնք կամաց կամաց կը բեղմ- նաւորէին, և աճեցուն բուսականութեամբ մը կը ծածկէին:

Նախ՝ ձախորդութիւններ եղան, վախցուեցաւ որ պարտու- թեան պիտի մատնուէին, որովհետեւ ստեղծիչ ճիգին համար շատ համբերատար կամք հարկաւոր եղաւ: Բայց, հո՛ն ալ հունձքերը յորդեցոյտն մինչ գնուած անտառներուն մէջ խելացիօրէն կատար- ւած հատանումներ մեծ շահ կ'արտադրէին, և քաղափար կը

ներչնչէին ապագային մշակութեան սահմանելու ընդարձակ բացաստաններ որոնք մինչեւ այն ատեն մացառներով ծածկուած էին :

Քանի ստացուածքը կ'ընդարձակէր տղաքն ալ կը մեծնային : Առաջին երեք անդրանիկ մանչերը , Պլէզ , Տընի և Ամպրուազ Բարիզի մէջ լիսէ մը դրին , ուր ամէն օր կ'երթային առաջին կառախումբով ու երեկոյին կը վերադառնային : Միւս երեքը , պզտիկ Ժէռվէն , Ռօզ ու Բլէռ աղջիկները տակաւին ազատօրէն կ'աճէին : Բնութեան ծոցը թողուած :

Իրենց մասին սովորական նեղութիւններ կրեցին , հիւանդութիւններ որոնք ծնողքին գգուանքներուն տակ տեղի կուտային : Լացեր որոնք արեւուն ճառագայթներէն կը չորնային : Բայց եօթներորդէ զաւկին համար , Մարիանի տղաղերքը այնքան դժուար եղաւ որ Մաթիէօ , վայրկեան մը , դող ելաւ որ զայն պիտի կորսնցնէ : Հաւնոցէն եկած ատեն վար ինկաւ , և սուր ցաւեր ունեցաւ ու պարտաւորութեամբ անկողին մտնել և հետեւեալ օրը զաւակը ծնաւ , ութ ամսու : Անմիջապէս տօքթոր Պութանը կանչուեցաւ որ շատ ծանր դոաւ թէ՛ մօր և թէ նորածինին վիճակը : Ահռելի անձկութեան մէջ ինկան , ուրկէ սակայն ազատեցան շնորհիւ իր գեղեցիկ ու իմաստուն առողջութեան , մինչ նորածինն ալ , փոքրիկ կրէկուառը կորսուած ժամանակը կը շահէր , կեանքը կը վերստանար մօրը կուրծքին վրայ , իբրեւ ամէն գոյութիւններու բնական աղբիւրէն : Երբ Մաթիէօ տեսաւ Մարիանը ժպտերես , փոքրիկ սիրականը թեւին մէջ , զայն կաթոգին համբուրեց , անգամ մըն ալ յաղթեց , բոլոր վիշտերուն ու ցաւերուն կուրծք տալով : Տղայ մըն ալ ահա՛ , հարստութիւն մըն ալ , զօրութիւն մըն ալ , նոր ոյժ մըն ալ նետուած աշխտհի մէջ , վաղուան համար հերկուած նօր դաշտ մըն ալ :

Ու միշտ մեծ գործն էր որ կը կատարուէր , բարի գործը , բեղմնաւորութեան գործը որ կ'ընդարձակուէր հողին ու կնոջ շնորհիւ , կործանման դէմ յաղթական , ամէն մէկ նոր տղուն անունդը ստեղծելով , սիրելով , կամենալով , պայքարելով , աշխատելով տառապանքին մէջ , անընդհատ երթալով դէպի առաւելագոյն կեանքը , դէպի առաւել

Բ.

Երկու տարիներ անցան: Եւ, այս երկու տարուան միջոցին, Մաթիէօ և Մարիան գաւաւկ մըն ալ ունեցան, աղջիկ մը: Եւ, այս անգամ, միեւնոյն ատեն որ ընտանիքը կ'աճէր, Շանթալէի ստացուածքն ալ կ'աւելնար, լեռնադաշտի մը վրայ երեսուն եզվար անտառ, մինչեւ Մառէօյի դաշտերը, մինչդեռ, զաւիւլայրերուն վրայ, երեսուն եզվար նոր տափաստան, ստացուածքը կ'երկարեր մինչեւ Մօնվալ գիւղը, երկաթուղիին երկայնքը: Բայց մանաւանդ որսի նախկին ժամադրաւայրը, խարխիկ տաղաւարը, այլեւս չէր բաւեր. հարկ եղաւ կառուցանել, ամբողջ ագարակ մը կազմակերպել, շէնքերով, ամբարանոցներով, շտեմարաններով, Խոտաներով ու գոմերով, հունձքերուն, մշակներուն, անասուններուն համար, որոնց թիւը հետզհետէ կը բազմապատկուէր, բարգաւաճ տապանի մը պէս: Կեանքի անպարտելի յաղթանակն էր, արեւուն տակ մեծցող արգասաւորութիւնը, միշտ ստեղծող աշխատանքը, անդադրում՝ արգելքներու և ցաւերու մէջերէն, կորուստները փութարինելով, աշխարհի երակներուն մէջ ամէն ժամ աւելի կորով, աւելի առողջութիւն և աւելի ուրախութիւն կը դնէր:

Մաթիէօ յաճախ Բարիզ կ'երթար զանազան գործերու համար, թէ Սէկէնի հետ շարունակական յարաբերութիւններ ունենալով և թէ առուծախի ու ամէն տեսակ յանձնարարութիւններու համար հոն կանչուելով: Օգոստոսի հրատոյժը առտուներէն մին, նոր տեսակ հնձան մը տեսնելու համար գործատուն եկած ըլլալով, ո'չ փութաւոր ո'չ ալ Մօսիսը հոն գտաւ, որոնք նախորդ օրը մեկնած էին Պօլէնի հետ, որ, զանոնք Ուլկաթի կողմերը ծովուն մօտ տեղաւորելէ ետքը, յաջորդ երկուշաբթի պիտի վերադառնար: Եւ երբ մեքենան քննեց, որուն յօրինուածքը իրեն հաճոյ չթուեցաւ վեր ելաւ ձեռքը սեղմելու համար բարի Մօռանմին որ միշտ քաւուած էր իր տուածներու առջեւ, ամառ թէ ձմեռ:

Բ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 24)

—Ահ, չատ աղնիւ էք որ հոս գալով չմոռցաք ինձ բարի լոյս ըսելու: Հին բարեկամներ ենք:

—Այո՛, այո՛, և գիտէք թէ որքան կը սիրեմ ձեզ:

Հանդարտած, կրկին կհանքին վերադարձած, Մօռանժն էր, որ հին երջանիկ օրերուն պէս կը խնդար, Պաշտեցեալ կնոջ ահաւի մահունէն մտքի աւելի մեծ տկարութիւն մը պահած էր միայն, դիւրաւ լալու տրամադիր, աւելի բարութեամբ և երկչոտութեամբ աճեցուն: Բառասունըլեց տարեկան հասակին բոլորովին ճաղատ, կրկին կը խնամէր իր գեղեցիկ մօրուքը, որուն համար հպարտ էր:

Ու միայն Ռէն այս հրաշքը գործած էր, այդ աղջիկը որ իր կեանքը վերստին կ'երջանկացնէր, որուն վրայ, ամէն տարի, քանի կը մեծնար, իր ողբացեալ կնոջ պատկերը կը գտնար: Այսօր Ռէն, քսան տարեկան հասակին, բոլորովին վալանթինը կը նմանէր, երբ հետը ամուսնացած էր, որ իր դեռատի գեղեցկութեան մէջ մայրը կը վերակենդանացնէր, զինքը միտքարեւու համար: Այլ այդ օրէն, մեռնողին ուրուականը, իր արիւնալից խժգեակին վրայ, կը ջնջուէր, հմայքի և ուրախութեան այս սլաքառ յարութեամբը: Մօռանժ ա'լ դադրած էր ամենափոքր աղմուկէ մը դէմ զալէ, իր խղճահարութենէն միայն սրտին վրայ ծանր բեռ մը պահելով, քնացող ցաւ մը զոր այլեւս զարհուրանքը չէր արթնցնէր: Սկսած էր Ռէնը սիրել խօլական, անսահման սիրով մը, բոլոր սէրերէն կազմուած: Իր երիտասարդութիւնը կը վերածնէր իր իրեն անանկ կը թուէր թէ նոր ամուսնացած է, կը վերապրէր իր սիրած կնոջ հետ, որ կոյս վիճակի մէջ իրեն վերադարձուած էր: Որ սէրը կը վերսկսէր, քախտին աստուածային մէկ ներումով: Ու բոլոր այս տարիանքը նուիրական արարածի մը համար էր, զոր չէր կրնար ծածկել, զոր անմերձենալի աստուածութիւն մը ըրած էր և որուն առջեւ ծնրաչոգ կը մնար:

—Եթէ աղնիւ էք, ըսաւ, ինձի հետ կուգաք ճաշելու...

Չէք գիտեր որ երէկունէ ի վեր այրի մնացած եմ:

—Ինչպէ՞ս այրի:

—Այո՛, Ռէնը երեք շաբթուան համար Լուառէի կողմը գնաց, եակ մը գնաց: Լօվից պառօնուհին խնդրեց ինէ թոյլ տալու որ զայն բարեկամներու տանի հետը: Ու հս ալ, իրաւ որ:

տուի տեսնելով սիրելի աղջկանս դաշտերու մէջ վաղվզելու հա-
ժար ունեցած խօսական փափաքը, ես որ ղինքը Վեռսայլէն ան-
դին տարած չէի... և սակայն շատ ալ փափաք ունէի մերժելու։

Մաթիէօ ժպտեցաւ։

— Ո՛հ, ձեր աղջկան մէկ փափաքը մերժելու անկարող էք։

Եւ ճշմարիտ էր։ Ինչպէս առաջ Վալէռի իբրեւ ըսցարձակ
վնասակաւ կ'իշխէր տան մէջ, հիմակ ալ Ռէնը եղած էր ամենա-
զօր կամքը որուն կը հնազանդէր Մօռանժի, իր կնոջ մահուամբը
տարազնաժողով մտամոլոր ու անառաջնորդ, իրեն համար խաղաղու-
թեան միակ պայմանն էր պաշտելի էակ մը գտնել որ իշխէ իրեն,
ղինքը նորէն վարէ։ Այս պատճառաւ միմիայն իր աղջկան համար
կ'ապօրէր։

— Ահա մտաբանեմ ձեր քով պիտի վերադառնայ, ըսաւ Մաթիէօ
փոքրիկ չարամտութեամբ մը. քանզի գիտէր հօրը ղգացումները։
Այն ատեն Մօռանժի դէմքը մռայլեցաւ ու ջղագրգիռ
դարձաւ։

— Կը յօսամ թէ ո՛չ, իմ յանձնարարութիւններս ըրի պա-
ռնուհիւն։ Ռէն տակաւին տղայ է և չունի այն հարստութիւնը
զոր ես կ'ուզեմ տալ իրեն որպէս ղի իրեն արժանի մարդը գտնայ։
Ատոր կ'աշխատիմ, ու օր մը պիտի տեսնաք... Չէ՛, չէ՛, ղիս
չափազանց կը սիրէ, այդ ցաւը չպատճառեք ինձի ու առանց իմ
հաւանութեանս չամուսնանար։ Եւ գիտէ թէ վայրկեանը չէ հա-
տած, թէ այս անգամ պիտի մեռնիմ եթէ երազս չիրականացնեմ,
եթէ իրեն չտամ բոլոր այն երջանկութիւնը ղոր խոստացած էինք
խեղճ կնոջս հետ... Յետոյ, եթէ գիտնայիք թէ ո՛րքան երջա-
նիկ ենք, մեր փոքրիկ անկիւնը։ Անշուշտ, բոլոր օրը ղինքը ա-
ռանձին կը թողում. բայց պէտք է մեր ուրախութիւնը տեսնել,
եթէ իրիկունը իրար կը գտնանք։ Այնքան անմեղ է որ պէտք
չունի տակաւին ամուսնանալու, քանի որ բոն մը պատրաստ չէ
անպարելու պէտք չի կայ։

Կրկին կը ժպտէր. և խօսքը շարունակեց.

— Օ՛հ, ձեզ տեսնեմ, ճաշի ինձի եկէ՛ք... Աղջկանս վրայ
կը խօսինք, ձեզի կը պատմեմ փոքրիկ դաշտնիքներս, ինչ որ
կ'երազեմ, ինչ որ կը պատրաստեմ. ու յետոյ ձեզի ցոյց պիտի

տամ իր վերջին լուսանկարը, որ տակաւին ութ օր չկայ քան
տուաւ: Շատ աղէկ պիտի ընէք եթէ ինծի ընկերաւաք, մինչ քան
հոս չէ: Իր տեղը ծաղկեփունջ մը կը դնենք...: Հէ՛յ, հա՛տ
ձայնեցանք, այնպէս չէ՛. կէս օրին կը սպասեմ:

Մաթիէօ չկրցաւ այդ մեծ հաճոյքը պատճառել անոր:

— Ո՛չ, անկարելի է, շատ գործեր ունիմ այս առտու...
Բայց, տեսէք, վաղը չէ միւս օր ստիպուած եմ կրկին Բարի
գալու: Եթէ այդ օրը ձեզ կը յարմարի, խօսք կուտամ միասին
ճաշելու:

Այդպէս որոշուեցաւ. զուարթօրէն իրարու ձեռք սեղմացին և
Մաթիէօ իր գործերուն գնաց, Բլիշի ծառուղին փոքրիկ ճաշարանի
մը մէջ ճաշեց, ուր գործի մը համար ստիպուած էր մնալ: Ետքը
մինչ Ամսթերապ մոզոցէն վար կ'իջնար Փոմարթէն փողոցը
զանաւորի մը երթալու համար, երբ Լօնտր փողոցի անկիւնը
սաւ, ճամբան կարճցնելու համար Թիվօլիի անցքը մտաւ, երբ
կարծ հանդիպում մը զինքը տպեցուց: Մինչ կը դարձանար
տեսնելով տունի կառք մը, անիւները ցեխի մէջ, պերճօրէն
ուած, տեսաւ որ երկու կիներ դուրս կ'ելլէին ամենաաղաւառ
նէ մը: Այդ կիները փութով կառք մտան ու աներեւոյթ եղան:
Բայց հակառակ իրենց քողերուն, ճանչցաւ Սէրաֆինը Ռէնի
Վայրկեան մը կասկած ունեցաւ Սէրաֆինի մասին, ամիսներէ
վերջ զինքը տեսած չըլլալով, այնքան տարօրինակ ու փոխուած
թուեցաւ իրեն. բայց Ռէնի մասին չէր կրնար սխալիլ, որուն փո-
րուն դէմքը, այնքան քաղցր, այնքան ուրախ, դէպի իրեն դար-
ձած էր, առանց զինքը նշմարելու: Կառքը կորսուեցաւ միւս կողմ
քերու բազմութեան մէջ, որոնք Սէն Լազար փողոցը կը լեցնէին:
Մաթիէօ եղած տեղը մնաց, քարացած ու ապուշ դարձած: Որ
այդ աղուոր աղջիկը, զոր հայրը դղեակի մը մէջ կը կարծէր, մի
լէտնի մօտերը, Բարիվը թողած չէր: Ու հո՛ն ալտոտ տան մը
կը բերէր զինքը պառօնուհին, ծածկաբար, փոխանակ պտուղներու
մեծ անտառակի մը դարաւոր ծառերուն տակ: Իր սիրտը ա՛նուհա-
րէն սեղմուեցաւ, սոսկալի կասկածներու տակ: Երկայարկ տան
նայեցաւ, ցած, չիլ, ուրկէ խայտառակութիւնը կը կաթկթէր:
Անշուշտ ժամադրութեան ամօթալի տուն մըն էր ու արդեօք ինչ

անխոստովանելի խենեղութեանց համար: Յետոյ, հասկնալու փոր-
նութիւնը շատ զօրաւոր եղաւ ու մտաւ մութ ու գարշահոտ ճամ-
բու մը մէջ, հասաւ մինչեւ կանանչկեկ բակ մը, աւազանի մը յա-
տակին պէս, առանց հանդիպելու դռնապանի մը որմէ կարելի ըլ-
լար բան մը իմանալ: Ո՛չ մարդ մը կար, ո՛չ ալ շնորհ մը: Վերա-
դարձաւ առանց բան մը հասկնալու, երբ դրան մը վրայ պղինձէ
ազդարարութեան մը տեսքը, որուն վրայ սա բառերը գրուած էին
«Տոքթոր Սառայի դարմանատունը» յանկարծակի լոյսով մը զինքը
լուսաւորեց: Յիշեց Կօտի աչակերտը, այդ ցած ու ելի ունչով
գէմքը. յիշեց մանաւանդ տոքթոր Պութանի խօսքերը, որ այդ
անձը կը ճանչնար: Ուրեմն ի՞նչ. արդեօք հիւանդութիւն մը կար
զոր կը ծածկէին, արդեօք գաղտուկ խորհրդակցութիւն մը բրած
էին: Ու սարսափին հեռացաւ, չուզելով իր կասկածներուն
չեւ ծայրը երթալ:

Յանկարծ ահռելի նմանութիւն մը աչքին զարկաւ, նոյն սիրտ-
խառնուքը հո՛ւս, Թիվօլիի անցքը, տոքթոր Սառայի տունը և հո՛ւն
Ռօշէ փողոցը, Լա Ռուշի տունը, ամօթի ու ոճիրի որջեր: Ահ որ-
քան լաւ էին, օգոստոսի այս տաք արեւուն ներքեւ Բարիզի լայն
ճառուղիները իրենց աշխատանքի եռուղեռումին մէջ, ամէնքն ալ
իրենց կեանքի գործովը զբաղած:

Տրամաբանական պատմութիւն մըն էր, անխուսափելի հետե-
ւանքներովը: Ռէն հարստութեան փափաքի, հաճոյքի սիրոյն մէջ
մեծցած էր, պերճանքի կեանքի մը համար որուն շարունակական
յետաձգումը իր գեղեցիկ աղջկան ախորժակները կը զայրացնէին:
Երբ մայրը ողջ էր, արդուզարդի, կառքերու, շարունակական
հանդէսներու երազանքներէ ուրիշ բան չէր լսեր: Ու ետքն ալ,
հօրը հետ առանձին մնացած, շարունակեց նոյն փառասիրութիւն-
ներով սնանիլ: Յոռեգոյնը այն եղաւ որ վրան հսկող ալ չգտնուե-
ցաւ, ամբողջ օրերը անցուց սպասուհիի մը ընկերակցութեամբ,
շուտ անձրանալով երաժշտութենէ ու ընթերցումէ, իր պատշգա-
պին վրայ պարելով ու նայելով որ երազած իշխանը արդեօք կու-
գայ, ոսկիով բռնաւորուած, զինքը իր միջակութենէն հասելու
ու տանելու անվերջ զբօսանքներու արքայական կեանքին, զոր
իր ծնողքը բացարձակապէս խոստացած էր: Իրեն համար ուրիշ

բան գոյութիւն չունէր, կը պահանջէր որ երազը իրական
Հգացումները արագ չափահասութեամբ մը արթնցած էին:

Ու միայն Սէրաֆինն էր որ եկաւ զինքը փնտռելու և
լու պտոյտի ու մանկամարդ աղջիկներու յարմար տեսարան
գուարճանալով մանկունիին յափշտակուած կերպարանքէն՝
մէջ կը տեսնէր վայելելու տենչաւքը որմէ ինքն ալ կ'այրէր:
տոյ, երբոր պզտիկը մեծցաւ ու կ'ին եղաւ, պատահեցաւ որ
ռօնուհին առանց զայն ապականելու սեւ ծրագրը յղանալու,
առաջնորդեց աւելի յանցապարտ հանդէսներու, նուազ ա
թատրոններու որոնք իրեն ամէն բան սորվեցուցին, Այն ատեն
կուժը արագ եղաւ, հետզհետէ աւելի սերտ մտերմութիւն մը
րենց տարիքի տարբերութեան մոռացումը, ամէն բան իր
յայտնելու վստահութիւնը այն ստտիճանի հասաւ որ ալ իր
ծածուկ բան մը չունէին: Երկուքն ալ հաճոյքի պաշտամուն
անձնատուր՝ զիրար կը գտնէին նոյն տուփոտ միջավայրին
Այսպէս մեծը, այլ եւս ուրիշ խղճահարութիւն չունենալով, պ
տիկին իր փորձառութեան խորհուրդները կուտար. գայթակ
թենէ փախչիլ, իր աշխարհիկ կացութիւնը անեղծ պահել. եր
ր կեանքը չխոստովանիլ, մանաւանդ խուսափիլ տղայ ունենա
որ խոստովանութեանց յուսկոյնն է ու անդարմանելի դժբա
տութիւնը: Ու արդարեւ, զրեթէ տարի մը, մանկտոյնի աղջ
յաճախ եկաւ, ժամը հինգէն եօթը, թէյ խմելու իր բարեկա
հիին տունը, ուր կը պատահէր հաճոյալի մարդոց, առանց այնք
վախճուելիք արկածը պատահելու, քանզի արդէն Ռէն գիտէր
իմէ ի՞նչ տալու էր, ժամուան մը զսոսանքի համար, հետեւեա
ներէն զգուշանալով:

Բայց անխուսափելի կուգար: Օր մը, Ռէն համոզում
յացուց թէ յզի էր: Աղէտքը ինչպէ՞ս եղած էր: Ինքն ինչ
կրնար ըսել, ինքն ալ ապշած էր այդ մոռացումի վայրկեանին
վաղուան սարսափին առջեւ, այլ եւս կարող չէր յիշել:
բնականաց, հայրը որ զինքը կը պաշտէր, այս պղծութեան
ջախջախուած, լալահառաչ ու մահամերձ: Ու և է կ'աղագայ
թիւն կարելի չէր, զինքը հրապուրողը, որ գաղտուկ
ճախող բարձր պաշտօնեայ մըն էր, արդէն կ'ին ու զաւակներ ունէր

և արդէն այս տեսակ յղութիւններ, այդ պայմաններուն մէջ, ոչ ոքի կը վերաբերին: Ռէն, լալով ու խելակորոյս խոստովանեցաւ իր բարեկամութիւնը՝ Սէրաֆինի. այս վերջինը տեսնելով որ տխմար դիպուած մը կուգար իր հաճոյքները խանգարելու, սաստիկ բարկացաւ և մազ մնաց որ զայն ծեծէր: Յետոյ, ինքն ալ վտանգուած ըլլալու սարսափը, իր երկարատեւ աշխարհիկ կեղծաւորութեան երեւան ելլելուն վախը, իրեն վերադարձուց իր ամբողջ հանդարտ յանդգնութիւնը, Համբուրեց ու մխիթարեց ինչ աղջիկը. երգում ըրաւ զինքը չլքանելու ու յաղթանակօրէն գործին մէջէն ազատելու: Անմիջապէս վիժումի գաղափարը յղացաւ, քանի մը որ սպասեց և վերջապէս այս մասին խօսք բացաւ Ռէնի, բայց այդ բանը աղջիկը արտասուախառն սարսափի տաքն. պնդեց իրենց, Ռէն երկար ատեն հաւատացած էր թէ իր մայրը տղաբերքի ատեն մեռած էր, ինչպէս իրեն պատմած էին ու Սէրաֆինի մէկ անգաղտնապահութենէն վերջապէս իմացած էր ճշմարտութիւնը, կղեւնագործ միջոցները, խշտիկի մը վրայ մեռնիլը, այնպէս որ, անպաշտական վախէ մը բռնուած՝ կը սարսափէր, կը պոռար թէ անուշտ ինքն ալ մօրը պէս պիտի մեռնէր, եթէ հաւանէր նոյն գործողութեան: Բայց Սէրաֆին կը խորհէր և ի վերջոյ վտանգաւոր կը գտնէր դահեկը. հարկ էր բոլորովին անոր անձնատուր ըլլալ, և այն դահեկը որուն ինք դիմած էր ատենօք, տակաւին այսօր սոսկում կ'ազդէր իրեն, ըրած ընչաքաղցութեանցը, ցածութիւններուն և սպառնալիքներուն պատճառաւ: Ու բոլորովին տարբեր ծրագիր մը ծնաւ մտքին մէջ, աւելի արմատական ու յաղթական, այսինքն թէ՛ իր մանկատի բարեմամութիւն պէտք էր աւելնէ օգուտ քաղէր իրենիցին պէս գործողութեան մը ենթարկուելու համար, ինչ որ, մէկ անգամէն, զինքը պիտի փրկէր և մայրութենէ ընդ միշտ պիտի բռնկէր: Ու այս մասին խօսեցաւ իրեն, նախ խոհեմութեամբ, ըսաւ թէ ինչպէ՞ս երբեմն վիրաբոյժներ սխալած են և ուռեցք մը կարծելով գործողութիւն կատարած և սաղմի մը պատահած են:

Ինչո՞ւ այդ բժիշկներէն մէկուն չգիտուի Մանաւանդ որ գործողութիւնը ո՛չ մէկ վտանգ կը ներկայացնէ. ու ինքզինք ցոյց կուտար իրրեւ օրինակ, կը պատմէր այն ապահովութիւնը զոր այժմ

կը ճաշակէր, բոլոր իր անպատկառ հեշտութիւնները, բոլոր այդ զգայական զայրագրգռութիւնը որմէ դեռ չէր յոգնած: Երբ տեսաւ աղջկան վարանումը, հօրը մասին խօսեցաւ, իրեն բացատրեց թէ՛ այդ պարագային, կրնար անոր հետ մնալ, քանի որ այնքան կը վախնար ամուսնացնելէ ու ինքն ալ կը նախընտրէր ապրիլ, առանց կապի ու առանց պարտականութեան: Միթէ լաւ չէ՛ր ուզածին պէս օրրելը, վայրկեանի քմահաճոյքին համեմատ, անձնատուր ըլլալ իր փափաքած մարդուն, վստահ ըլլալով որ երբեք մայր չպիտի ըլլար: Իր կեանքի վեհափառ տիրուհին պիտի ըլլար, բոլոր գինովութիւնները պիտի ճանչնար, պիտի ճաշակէր ցյաղ, առանց վախի ու առանց խղճահարութեան: Բաւ էր որ բաւական ճարպիկ ըլլար իր ուրախութեանց զաղտնիքը պահելու: Փոքրիկ կատակերգութիւն մը որ ներելի էր խաղալ, մանաւանդ այդ քաղցր ու տկարամիտ Մօռանժի հետ որ իր օրերը գրասենեակին մէջ կ'անցնէր: Եւ երբ տեսաւ որ Ռէնն ապահովուած ու որոշումը տուած է, զայն կատաղօրէն համբուրեց, հիացած այս նոր աշկերտուհիէն, այնքան երիտասարդ ու գեղանի, ու զայն իր «սիրելի աղջիկը» անուանեց:

Այդ վայրկեանէն ալ ուրիշ բան չէր մնար ընելիք այլ գիտնալ թէ ո՛ր փնտռելու էր այն վիրաբոյժը որ յանձն առնէր այդ գործողութիւնը կատարել, Բնաւ միաբէն չանցուց Կօտը, շատ մեծ անձնաւորութիւն ժըն էր ան ու չպիտի ուզէր այս տեսակ գործի մը մէջ վտանգուիլ: Արդէն անմիջապէս գտած էր ուզած մարդը, այսինքն Սառայլը, Կօտի աշակերտը, այն որ վարպետին օգնած էր իր վրայ կաարուած գործողութեան միջոցին: Լաւ կը ճանչնար զինքը, ապաքինման միջոցին անոր խոստովանանքները ըրած էր, զիտէր որ կատղած էր իր տգեղութեանը, իր թանձր ու տմոյն դէմքին պատճառաւ, որ, կ'ըսէր, զինքը յաւիտեան կ'արգիլէր յաճախորդուհիներու քով յաջողութիւն ունենալէ: Իր գործութեան սնանկութիւնն էր այս, իր ապաքան փակուած, իր անկումը տղիին մէջ, գուցէ թիարանը: Աղքատ գիւղացիի մը միակ զաւակը, պարտաւորուած էր թափառական յան մը պէս ապրելու, իր արձանագրութիւնները առնելու համար: Յետոյ, այսօր, տարիներով իբրեւ ներքին բժիշկ ծառայելէ ետքը, հակառակ Կօտի

պաշտպանութեան, փողոց ձգուած էր։ Առանց խոստովանելի յա-
ճախորդներու թիվօլի անցքին այդ չիլ դարմանատունը բացած էր
ապրելու համար։ Ու այս կերպով էր որ Սէրաֆին վստահօրէն
գտաւ իր փնտռած մարդը։ Պառօնուհին պէտք զգաց պաշտութիւն
մը հնարել, ըսելով որ Ռէն իր քրոջ աղջիկներէն մին էր զոր գա-
ւառէն զրկած էին որպէս զի բժիշկի մը դիմէ, իր տարօրինակ հի-
ւանդութեանը համար... անեւի ցաւեր ստորին որովայնին մէջ,
թէեւ խիստ քաջառողջ երեւոյթ մը ունէր։ Վերջապէս խնդիրը
կարգադրեց, հազար ֆրանգ խոստացաւ, այնպէս որ Սառայլ ա-
ռաջին քննութենէ մը ետքը յայտարարեց որ ուռեցք մը գոյացած
է։ Նոր այցելութիւններ եղան, Ռէն հետզհետէ աւելի ցաւեր կը
կեղծէր, ճիշեր կ'արձակէր ամենափոքր հպումի մը համար։ Վեր-
ջապէս Երոժման Թիւնը որոշուեցաւ իրրեւ միակ դարման։ Սյնպէս
կարգադրեցին որ հիւանդը գործողութիւնը կրէ թիվօլի անցքին
դարմանատան մէջ, ուր, յետոյ, ապաքինուած պիտի տեւէր երկու
երեք շաբաթ։ Այն ատեն Սէրաֆին երեւակայեց երեք շաբթուան
հանդիստի սուտը, բացօդեայ կեանքը, Լուսուէի դղեակին մէջ ուր
կը տանէր իր մանկատի բարեկամուհին, և երբ Մաթիէօ զանոնք
տեսաւ Սառայլի տունէն դուրս ելած միջոցնուն, եկած էին ամէն
բան վերջնականապէս կարգադրելու հետեւեալ օրուան համար։
Այդ իրիկունն իսկ, երբ Ռէն պառօնուհին տունը մտաւ ուր առ
այժմ կը մնար, իր հօրը շատ գորովալից նամակ մը գրեց, զը-
ւարթ մանրամասնութիւններով լի, որ թղթատան պիտի յանձնուէր
հոն, դղեակին մօտ, այդ հեռաւոր գիւղէն, հաճոյակատար անձի
մը միջոցաւ։

Յաջորդ օրը, Մաթիէօ, ինչպէս խոստացած էր, եկաւ ցերեկ-
ուան ժամը Մօռանժի տունը ընելու, անոր կրնէլ ծառուղիի բնա-
կարանը, Մաթիէօ Մօռանժը գտաւ տղու երջանիկ ուրախութեան
մը մէջ։

— Ահ, ճշդապահ էք, ու քիչ մը պիտի սպասէք, քանզի
պաշտուհին ուշ մնաց, իր մայրճեղին համար... հիւրասրահը մտէ՛ք,
նոյն հիւրասրահն էր միշտ, իր մոխրագոյն թուղթովն ու
լուի իշ. կարասիներովը։

— Անշուշտ, բացատրեց Մօռանժ, բնակարանը շատ մեծ է

մեր երկուքին համար: Բայց սիրտս պիտի արիւնէր եթէ այս տունը
ձգէի: Ու յետոյ մեր փոքրիկ վարժութիւնները ունինք, . . . Ռէն իր
սենեակին մէջ կ'ապրի, Եկէ'ք տեսէ՛ք որքա՛ն սիրուն է, ինչպէ՛ս
ամէն բան կարգի դրած է: Ձեզ ցոյց պիտի տամ երկու անոթներ
որոնք իրեն ընծայեցի:

Սենեակը, տոգոյն կապտագոյն, նոյնպէս չէր փոխուած,
երկու անոթները շատ գեղեցիկ էին: Բաց աստի հոն սիրուն ա-
ռարկաներս առատութիւն մը կար, ամէն տեսակ նուէրներ, ա-
նակնկալներ որոնցմով հայրը կ'ողողէր իր աղջիկը: Ու Մօռանժ
ոտքին ծայրերուն վրայ կը քալէր սենեակին մէջ, ինչպէս սրբա-
ղան վայրի մը մէջ, ցած ձայնով կը խօսէր՝ բարեպաշտի ժպիտով
մը, որ անծանօթի մը կը բացատրէ կուռքի մը պաշտամունքը:
Յետոյ խորհրդաւոր դէմքով մը Մաթիէօն առաջնորդեց բնակարա-
նին միւս ծայրը, իր սենեակը, ուր բան մը փոխած չէր կնոջը
մահուէնէն ի վեր, իբրեւ նշխարք պահելով նոյն կարասիները,
Միայն թէ վառարանը, սեղանները և պատերը ծածկուած էին
լուսանկարներով, հրաշալի հաւաքածոյ մը բոլոր պատկերներու
գոր կրցած էր միացնել, ամէնքն ալ իր կնոջ վերաբերեալ, որոնց
վրայ աւելցած էր իր աղջկան անթիւ պատկերները, ամէն վեց
ամիս քաշուած՝ իր մանկութենէն ի վեր:

— Եկէ՛ք, Եկէ՛ք տեսէ՛ք, քանի որ խոստացայ ձեզի ցոյց
տալու Ռէնի վերջին լուսանկարը . . . նայեցէ՛ք:

Եւ զայն տարաւ տեսակ մը փոքրիկ խորանի առջեւ, որ եր-
կիւղածօրէն կեցած էր սեղանին վրայ, պատուհանին դէմը: Ծառ
մը լուսանկարներու մէջտեղ կ'երեւային երկու հատ՝ իր աղջկան
վերջին պատկերը ու անոր մօր պատկերը երբ նոյն տարիքը ունէր:
Երկուքն ալ քով քովի, գեղեցիկ ու ժպտերես, երկու կրկնորեակ
քոյրերու պէս:

Արցունքները լնցուած էին Մօռանժի աչքերուն մէջ: Արտա-
բուխ չափաւորութեան մը մէջ թոթովեց:

— Հէ՛յ, ի՛նչ կ'ըսէք ասոր. միթէ իմ այնքա՛ն սիրած ու այն-
քա՛ն լացած Վալերիա չէ՞ որ իմ պզտիկ Ռէնս վերջապէս ինչ վե-
րադարձուց: Ձեզ կը վստահեցնեմ որ նոյն կիներն է, կը տեսնէք որ
չեմ երազեր, որ մին միւսը վերականգնաւացուց, նոյն աչքերով:

նոյն բերանով, նոյն մազերով: Ու ի՞նչ աղուոր է... Ժամերով հոս
իր առջեւ կը կենամ, բարեկամ... իմ բարի Աստուածս է:

Մաթիէօ ինքն ալ լալու աստիճան յուզուած՝ այսպիսի պաշ-
տամունքէ մը, զգաց որ այս երկու պատկերներուն դիմաց պա-
ղութիւն մը զինքը կը սառեցնէր. այդ իրարու նման երկու կինե-
րէն մին մեռած՝ միւսը, հո՛ն, անծանօթ տեղ մը, որուն սպառ-
նալիքը զինքը կը լկէր երկու օրէ ի վեր:

Բայց սպասուէին եկաւ իմաց տալու թէ խեցին ու մայօնէզը
պատրաստ էին և Մօռանտ զինքը զուարթօրէն անցուց ճաշարանը,
ուր ուղեց որ պատուհանը բաց մնայ, որպէս զի պատժգամէն վա-
յելեն գեղեցիկ տեսարանը:

Միայն երկու սպաս դրուած էր, Միայն թէ Ռէնի սովորական
տեղը ճերմակ վարդերու խոշոր փունջ մը կար:

— Նստեցէ՛ք հոն, իր աջ կողմը, ըսաւ բարի ժպիտով մը:
Նորէն երեք հոգի չ'ըլլանք:

Մինչեւ աղանդերի ատենը այսպէս զուարթ անցուց: Խեցիէն
ետքը սպասուէին կողիկ բերաւ, յետոյ կանկար:

Եւ Մօռանտ որ սովորաբար քիչ կը խօսէր, մասնաւորապէս
սրտաբաց էր նոյն օրը, կարծես ուղիւով ցոյց տալ իր հիւրին թէ
ինք իմաստուն մըն էր, խելացի ու խոհեմ մարդ մը, զոր ճակա-
տագիրը, հակառակ ամենայնի, պիտի վարձատրէր ի վերջոյ: Իր
կնոջ հին անսովորականներուն կը դառնար, կը բացատրէր որ իրա-
ւունք ունեցած էր ողաքներով չժանրաբեռնուելու. թէ իր մեծ
երջանկութիւնն էր միմիայն իր փոքրիկ Ռէնին վրայ մտածելը:
Եթէ իր կեսնքը վերսկսէր, դարձեալ անկէ ուրիշ զաւակ չպիտի
ուղէր: Առանց իր կնոջ անուի մահուան, որ զինքը ընկճած էր,
Բրէտի Նասիօնալը մտած պիտի ըլլար ու գուցէ այսօր միլիոններու
տէր պիտի ըլլար: Բայց բան մը կորսուած չէր, քանզի մէկ աղջիկ
միայն ունէր:

Ու պատճեց իր երազները, դրամօժիտը զոր կը պատրաստէր,
իրեն արժանի ամուսինը որ կը փափաքէր գտնել, ձեռք բերուած
ընկերական բալձր դիրքը, այն բարձրագոյն մթնոլորտը որուն մէջ
վերջապէս ինքն ալ պիտի բարձրանար, չնորհիւ Ռէնին: Տարբեր
բան եթէ չամուսնանալը նախընտրէր, ինչ որ իրեն համար դրախ-

տային բան մը պիտի ըլլար. քանզի զայն իր քով պահելու ծրագիրը իրեն մեծ փառամոլութիւններ կուտար, զորս խոստովանեցաւ: Ամէն բանի մէջ իր աղջկան կը հնազանդէր ու կը զգար որ իր մօրը պէս փառասէր էր. պերճ կեանքի, հաճոյքներու, հանդէսներու ծարաւի, և գաղափար յղացած էր պորսան խաղալու, քանի մը մեծ հարուած զարնելու, յետոյ քաշուելու, կառք և ամառանոց ունենալու: Իրմէ աւելի ապուշները յաջողած էին: Հիմա յարմար առիթի մը կը սպասէր:

— Ի զո՛ւր է ըսածներդ, սիրելի բարեկամ, միակ զաւակը միայն կարող է բախտը մեր կողմ ձգելու: Միակ սիրելի էակ մը ու ազատ բաղուկներ, որպէս զի անոր համար հարստութիւն չինենք:

Ու երբ սպասուէին սուրճ կը բերէր, Մօռանժ զուարթօրէն գոչեց.

— Կը մոռնայի կոր, ձեզի չըսի թէ՛ Ռէնը ինձ արդէն գրեց. ո՛հ, այնքան խանդակաթ, այնքան երջանիկ նամակ մը, որուն մէջ ամէն տեղակ զուարճալի մանրամասնութիւններ կուտայ հո՛ն հասնելուն մասին, ինչպէս նաև երկայն պտոյտի մը մասին որ առաջին որն իսկ ըրած է...: Այս առտու ընդունեցայ:

Մինչ գրպանին մէջ կը փնտռէր, Մաթիէօ կրկին զգաց պաղ սարսուռը որ իր վրայէն անցաւ, անծանօթէն գալով:

Երկու օրէ ի վեր կը փորձէր ինքզինք ապահովցնել, լաւագոյն կերպով բացատրութիւն մը գտնել թիւօլի անցքին հանդիպումին մասին: Այս զուարթ ճաշը, այդ բարի մարդուն հետ, իր վախերը տարտամ մղձաւանջի մը մէջ կը խեղդէին:

Բայց, յանկարծ, այդ սուտը, յայտնապէս Բարիզէն գրուած այս նամակը, զինքը անձնատուր ըրաւ իր ողորմելի անձկութեան, այդ այնքան սիրաշատ, այդքան երջանիկ հօրը հանդէպ, հո՛ն, աղջկան ճակատագիրը տեղի կ'ունենար:

— Սիրելի՛ աղջիկս, վերսկսաւ Մօռանժ, նամակէն պարբերութիւններ կարդալով, զինքը գգուանքներով կը ընուն, կարծիր գեղեցիկ սենեակ մը տուած են իրեն, մեծ անկողինով մը, որուն մէջ անյայտ կ'ըլլայ եղեր: Ասեղնագործուած վերմակներ կան եղբոր ու անուշահոտութեան սրուակներ արդուզարդի սեղանին վրայ, ու ամէն կողմ գորգեր: Ո՛հ, շատ հարուստ մարդիկ են, լաւագոյն:

աղնուականութենէն, ինչպէս ըսաւ պառօնուհին, . . . Կը շարունակեմ նամակս, պառօնուհին անմիջապէս սիրելի աղջիկս տարեր է ծառաստանը, ուր երկու ժամ պտտեր են, ամենաճիւղանալի ծաղիկներու մէջ: Դարաւոր ծառերով ուղիներ կան եղեր, եկեղեցիի գմբէթներու պէս բարձր: Խոշոր աւազաններ որոնց մէջ կարապաներ կը լողան: Ջեռանոցներ ուր հազուագիւտ ծաղիկներ կը բուսնին որոնք կը խնկարուրեն . . . Դիտէք ես բնաւ ունայնասէր չեմ, բայց և այնպէս ինձ հաճոյք կը պատճառէ գիտնալ որ աղջիկս կընդունուի այսպիսի գլեհակի մը մէջ: Թո՛ղ զբօսնու իմ բարի աղուորիկս, Թո՛ղ երջանիկ ըլլայ:

Այս յափշտակութեան մէջ կը մոռնար իր սուրճը խմելու: Յանկարծ՝ դուռը բացուեցաւ, արտաքոյ կարգի տեսիլք մը երեւցաւ, ալնքան անակնկալ, որ մեծ լուութիւն մը տիրեց: Պառօնուհին ներս մտած էր:

Մօռանժ՝ բերանաբաց՝ անոր կը նայէր, առանց բան մը հասկընալու:

— Ինչպէ՞ս, դո՛ւք էք . . . Ռէնը հո՞ս է, զինքը բերի՞ք:

Մօռանժ մեքենաբար ոտք ելած էր նախասենեակին մէջ նայելու համար, կարծնով թէ աղջիկը հո՛ն կ'ուշանար գլխարկը հանելու զբաղած ըլլալով:

Ու վերադարձաւ և կրկնեց.

— Ռէնը կը բերէք . . . բայց ո՛ւր է:

Սէրաֆին խիստ դժգոյն՝ չիութաց պատասխանելու, թէ և կերպարանքը վճռական, իր խիզախ ու բարձր հասակովը կեցած, պատրաստ՝ մեծագոյն վտանգներուն դիմագրաւելու և անոնց յաղթելու: Մաթիէօյի կարկառած էր սառած ձեռք մը, որ սակայն չէր դողար:

Յետոյ, վերջապէս, շատ հանդարտ կերպով խօսեցաւ:

— Այս՝ Ռէնը կը բերեմ: Յանկարծական անհանգստութիւն մը ունեցաւ և խոհեմութիւն համարեցի բերելը . . . իմ տունս է:

— Ահ, ըրաւ Մօռանժ դող ելած:

— Ուղեւորութենէն քիչ մը յոգնած է, ձեզի կը սպասէ:

Մօռանժ կը շարունակէր Սէրաֆինի նայիլ, աչքերը կտոր, այդ պատմութեան իրեն պատճառած յուզումնին մէջ, առանց

անհաւանականութիւնները նշմարելու, նոյն իսկ տառնց մտածելու հարցնել թէ՛ ինչո՞ւ, եթէ իր աղջիկը անհանգիստ էր, ուղղակի իր տունը չէին բերած:

— Ուրեմն զիս փնտռելու եկաք:

— Այո՛, աճապարեցէ՛ք:

— Լաւ, թոյլ տուէ՛ք որ գլխարկս առնեմ և սպասուհիին ըսեմ որ սենեակը պատրաստէ:

Ու դուրս ելաւ, վայրկեան մը աներեւութացաւ, տափաւին ո՛չ այնքան մտատանջ, իր գլխարկն ու ձեռնոցները փնտռելու զբաղած՝ որպէս զի պառօնուհին չսպասցնէ:

Սենեակէն դուրս ելլելուն պէս, Սէրաֆինն որ աչքերով անոր հետեւած էր, իր հպարտ կուրծքը տնկեց, պատերազմիկի մը պէս որ շունչ կ'առնէ, խիստ կոխւաւ մը սկսելէ առաջ, իր տմոյն դէմքին մէջ, շէկ մազերուն հրդեհին տակ, իր աչքերը մռայլ բոցով մը կը վառէին: Մաթիէօյի աչքերուն հանդիպեցաւ, լռութեամբ իրարու նայեցան, Սէրաֆին վայրագ արիութեամբ մը, Մաթիէօ՝ անկէ աւելի տփգոյն, ահաւելի կասկածէ մը դողդոջուն:

— Ի՞նչ կայ, հարցուց վերջապէս:

— Սոսկալի աղէտ մը, բարեկամ, իր աղջիկը մեռաւ:

Մաթիէօ աղաղակ մը խեղդեց, երկու ձեռքերը միացուցած էր անարկու գլխարտութեամբ մը:

— Մեռած... մեռած հո՞ն. այդ Սառայի քով, այդ աղտոտ տան անկիւնը:

Իր կարգին Սէրաֆին սարսռաց, մաղ մնաց որ շարժանքէն ու վախէն պիտի աղաղակէր:

— Ատիկա գիտէ՞ք դուք... ո՞վ ըսաւ, ո՞վ մեղ մատնեց ուրեմն:

Բայց արդէն ինքզինք կը գանար, նորէն կը տնկուէր, ամէն բան կը խոստովանէր ցած ու արագ ձայնով մը:

— Պիտի տեսնէք որ վատ չեմ: Չեմ փախչիր, քանի որ ես ուզեցի գալ հոս, հայրը փնտռելու...: Իրա՛ւ է որ, երբոր յղի էր, գործողութեան գաղափարը յղացայ, զինքը աղատելու համար այդ զաւկէն և ուրիշներէն: Ինչո՞ւ այդ բանը չյաջողէր, երբ ինչի աչքն ան յաջող կերպով եղած էր: Ու բնաւ չսպասուած ապուշ:

Դէպք մը, ունելի մը որուն զսպանակը կը բրդի, մինչ հիւանդապահը կը քննարար... այնպէս որ այս առտու խեղճ պղտիկը արիւնի լիճի մը մէջ մեռած կը գտնեն... Ի՞նչ վառվռուն, ի՞նչ աղուոր էր, Զինքը չա՛տ, չա՛տ կը սիրէի:

Իր ձայնը ջախջախուեցաւ, պարտաւորեցաւ ընդմիջելու, մինչ խոյր արցունքներ կ'երեւային աչքերուն մէջ:

Երբեք Մաթիէօ անոր այսպէս լալը չէր տեսած. այդ արցունքները բոլորովին տակնուվրայ ըրին Սէրաֆինը:

— Հիմա կրկին զայն համբուրեցի, այնքան պաղ էր դէմքը, վերսկսու խօսիլ, ու անմիջապէս հոս եկայ: Պէտք է վերջացնել այս դործը. պէտք է որ խեղճ մարդը իմանայ: Գիտեմ որ ես միայն կրնամ ամէն բան իրեն իմացնել: Ո՛հ, վտանգը կ'ընդունիմ... Բայց քանի որ հոս էք, մեզի հետ եկէ՛ք: Մօռանժ ձեզ կը սիրէ: Մանաւանդ որ կառքին մէջ պէտք է որ զինքը սպասարաստենք այս ահաւելի հարուածը կրելու:

Լռեց: Մօռանժ ներս կը մտնէր: Անշուշտ իրենց փսիսուքը տեսած էր, անոնց նայեցաւ կասկածոտ կերպով մը: Յետոյ, կ'եւ ինչայ որ խորհեցաւ, քիչ մը ինքզինքին եկաւ, մինչ ասդին անշիւն իր ձեռնոցները կը փնտռէր: Այժմ իր ձայնը կը դողդաղոր անձկութեան մը սկզբնաւորութեամբ:

— Բսէ՛ք՝ խնդրեմ, հարցուց, իր անհանգստութիւնը ծանր բան մը չէ՞:

— Ո՛հ, ո՛չ, պատասխանեց Սէրաֆին, որ տակաւին չէր համարձակէր առաջին հարուածը տալու:

— Այն ատեն պէտք էր որ կայարանէն ուղղակի հոս բերէիք անմիջապէս: Աւելի պարզ կ'ըլլար:

— Արդարեւ այնպէս է: Բայց ինք չուզեց, վախնալով որ ձեզ դող կը հանէ... պատրաստ է՛ք, շուտով մեկնինք:

— Մօռանժ վար իջաւ ծանր քայլով մը, առանց բառ մը աւելցնելու:

Այժմ գլխուն մէջ բաներ կը դառնային, տեսակ տեսակ առարկութիւններ կ'ընէր մտովի: Բանի որ ինք առտուն գրասենեակէն էր, Ռէն չէ՛ր կրնար իր տունը գալ ու նոյն իսկ անկողին պառկիլ և զինքը դող հանելու վախ չի կար: Իր մտատանջութիւնը

այն աստիճանի կը հասնէր որ այլեւս չէր համարձակէր հարցուփորձ
ընելու, անձանթին սարսափէն որ հո'ն կը բացուէր, անդունդի
մը պէս:

Բայց, երբ տեսաւ որ Մաթիէօ իրենց հետ կառք կը մտնէր,
աւելի տագունեցաւ: Չկրցաւ սա ազաղակը զսպել:

— Ի՜նչ, դո՞ւք ալ կուգաք, ինչո՞ համար:

— Ձէ՛, չէ՛, չի գար կ'որ, փութաց պատասխանելու պառօ-
նունին: Զինքը ճամբան պիտի թողունք, այդ կողմերը գործ մը
ունի:

Այսուհանդերձ ժամանակը կ'անցնէր, Մօռանժ կը յուզուէր,
դող կ'ելլար, անռելի ճշմարտութիւնը կարծես նախզգալով:

Որովհետեւ կառքը արգարօրէն կ'անցնէր ու կամուրջէն անց-
նելու վրայ էր, Սէրաֆին խորհեցաւ թէ Մօռանժ պիտի նշմարէ
որ տ'Անթէն ծառուղիէն կը հեռանան առանց իր տան առջեւ
կանգ առնելու, ուստի պատմութիւն մը սկսաւ, Ռէնի հիւանդու-
թեան վրայ խօսեցաւ, կամաց կամաց հասկցուց թէ աղջիկը ծանր
հիւանդութիւն մը ունէր, որ հաւանօրէն բժշկական գործողու-
թեամբ մը կարելի պիտի ըլլար բուժել:

Մօռանժ մտիկ կ'ընէր, անոր կը նայէր, դէմքը չարչարուած
աչքերը խռոված: Յետոյ երբոր կառքը Շան զ'ելիզէէն անցաւ,
տեսաւ որ զինքը պառօնունիին տունը չեն տանիր, մեծ հեծկըլ-
տանք մը զինքը բոլորովին պատռտեց, յանկարծական լոյսին առ-
ջեւ, և կարծեց թէ աղջիկը արդէն գործողութիւնը կրած էր,
քանի որ գործողութեան մը մասին կը խօսէին:

Մաթիէօ կամաց մը անոր ջղաձգական ձեռքերը բռնեց, իրեն
հետ լալով, մինչ Սէրաֆին խոստովանանքը կը սկսէր, կը բա-
ցատրէր թէ՛ արդարեւ գործողութիւնը կատարուած էր:

Եթէ պահած էին, եթէ այդ գիւղագնացութեան պատմու-
թիւնը հնարած էին, պատճառը այն էր որ կ'ուզէին զինքը տան-
ջանքներէ ազատել: Ու համարձակեցաւ ըսելու որ ասկէ ետքը
ամէն բան կարգին պիտի երթար, ու այս կերպով ջանաց թէ մը
յոյս ներշնչել, վերջնական հարուածը տալէ առաջ:

Եւ սակայն Մօռանժ չէր հանդարտէր, մտամոլար՝ կտրուէր
երկու պատուհաններէն դուրս կը հանէր գլուխը, չորս գին կը

նայէր արգելափակուած գազանի յը վայրագ շարժումովը: Կ'ուզէր գիտնալ թէ ի՞նչ ճամբով, ո՛ր անձանօթ ու ահռելի վայրը կը տանէին զինքը այսպէս:

Յանկարծ, երբ կառքը Սէն Լազարի կայարանէն կ'անցնէր, Պօէսի և Բէրինիէն փողոցներէն անցնելէ ետքը, Մօռանժ ճանչցաւ զառիվայրը, Ռոյէ փողոցին սեւ տուները, որոնք մինչեւ Ռօմ փողոցը կ'երթային: Ու ասիկա իրեն համար փայլակի շողշողում մը եղաւ, ամբողջական, կուրացուցիչ ճշմարտութիւնը որ շանթի մը պէս կը զարնէր, յիշատակի սոսկալի ոգեկոչութեան մէջ... Իր կինը մեռած, տարածուած, հո՛ն, պիղծ խշտեկին վրայ, արիւնով արատաւորուած:

— Աղջիկս մեռած է, աղջիկս մեռած է, մեռցուցին զայն: Կառքը կը սուրար ուրիշ կառքերու և քալողներու խճողումին մէջէն: Վազն ի վազ եկաւ Սէն Լազար փողոցը, թիփօլի անցքին նեղ կամարներէն մէկուն տակ դարձաւ և գրեթէ ամայի, խռնաւ, աղտոտ ու սեւ փողոցի մը մէջ կնքաւ: Մօռանժ կը թափէր, խելակորոյս, յիմարացած, երկու ձեռքը Մաթիէօյի ձեռքերուն մէջ, որ ինքն ալ արցունքէ կուրացած էր, մինչ Սէրաֆին, խիստ ուշադիր ու ինքզինքին տէր, կ'աղաչէր Մօռանժի որ լռէ ու պատրաստ էր իր բարակ մատներով անոր բերանը գոցելու, եթէ շարունակէր ողբալը: Ի՞նչ կ'ուզէր ընել, ինքն ալ չէր գիտեր. ոռնալ, կառքէն վար ցատքել, աւելի շուտ վազելու համար, չէր գիտեր թէ ո՛ւր: Ուստի, երբ կառքը կեցաւ, անիւները ցեւիքի մէջ, չիլ տան դիմացը, յանկարծ դադրեցաւ շարժուելէ, ինքզինք յանձնելով միւս երկուքին որոնք զայն վար իջեցուցին ու տարին առարկայի մը պէս:

Բայց մութ ու գարշահոտ նրբանցքը հասնելուն պէս, որուն պաղութիւնը պատանքի մը պէս ուսերուն վրայ ինկաւ, վայրագ յիշատակը արթնցաւ, ահռելի ոգեկոչութեան մը զօրութեամբը. նոյն նրբանցքն էր, ճեղքուած ու մզլոտած պատերով. ու յետոյ նոյն կանանչկեկ բակը, ժանտահոտ աւազանի մը յատակին պէս:

Այնքն ինչ կը վերածնէր, ահռելի տուամը կը վերսկսէր, անիւ պիղծալի կերպով:

Իր խորհրդակցութեան հեղ, մութ և հազիւ կահաւորուած

Բ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 25)

սենեակին մէջ, Սառայլ կը սպասէր, սեւ ու հին բըտէնկօթ մը հագած, աչքերը խիստ և վճռական, խոշոր դէմքը բոլորովին տոգունած: Յանկարծ Մօռանժ, ոտքերը զարնելով, ապուշ շուարումի դէմքով մը չորսդին նայելով, մինչ ակրաները կը կափկափէր, սաստիկ մածի պէս, սկսած էր գոչել ու կրկնել անվերջ.

— Ո՛ւր է, ցուցուցէ՛ք զինքը, կ'ուզեմ տեսնել:

Ի դժուր, Սէրաֆին Մաթիէօյի օգնութեամբ, կը շարունակէր խօսիլ իրեն, բարի խօսքերով միտքը զբաղցնել, տակաւին քանի մը վայրկեան շահելու համար, յուսալով մեղմացնել իրեն սպասող գերագոյն հարուածը: Բայց Մօռանժ զանոնք մէկ կողմ կը հրէր. կը սկսէր միեւնոյն բառերը թոթովել, սենեակին շուրջը դառնալով, եւք մը փնտռող անասունի մը յամառութեամբ:

— Յուցուցէ՛ք զինքը, կ'ուզեմ տեսնել, ո՛ւր է:

Յետոյ, Սառայլ պարտք զգաց իրեն խօսելու, զինքը պատրաստելու: Մօռանժ մէկէն նշմարեց զայն, կատաղութեամբ վրան վազեց, փռունցքը սեղմելով, զայն ձեծելու համար:

— Ուրեմն դժուր էք բժիշկը, դժուր զինքը մեռցուցիք:

Ահռելի տեսարան մը տեղի ունեցաւ. հայրը բազուկները շարժելով՝ նախատինքներ, սպառնալիքներ դուրս կուտար, ինչ որ բերնին կուգար, հէ՛գ թշուառ մարդը, որուն սիրտը բրդուցած էին, կատղած ցաւուն աղաղակները. մինչ բժիշկը նախ շատ արժանաւոր, շատ փափկանկատ, զայն կը չքմեղացնէր:

Բայց, ի վերջոյ, ինքն ալ բարկացաւ, ինքն ալ իր կարգին պողաց թէ զինքը խաբած էին, թէ՛ ինք պատասխանատու էր, անայդ երիտասարդ կնոջ խաղցած կատակերգութենէն ետքը: Դարմանելի խօսքերը ըսուեցան, ամէն բան դուրս տուաւ, յղուեց թիւնը, կեղծուած ցաւերը, ծանր կացութիւնը որուն մէջ ինքզինք դրած էր ուռեցքի մը համար գործողութիւն կատարել տալով: Մինչ պարզապէս յղի էր: Անշուշտ ինք սխալած էր, բայց իր վարպետներն ալ նմանօրինակ սխալանքներ ունին իրենց խղճին վրայ: Ոչ ոք անսխալ է և որովհետեւ հայրը վրան յարձակած էր զայն ստախօս ու ոճրագործ անուանելով և ոռնալով որ զինք արդարութեան պիտի յանձնէ, բժիշկը ըսաւ թէ ինքն ալ ատոր կը փափաքէր, թէ դատարանին առջեւ պիտի պարզէր բոլոր պատմու-

Այն ատեն թշուառ մարդը տկարացաւ, դողդոջեց ու թոռի մը վրայ ինկաւ, այդ պզգալի յայտնութիւններու հարուածներուն տակ: Իր աղջիկը յղի՛, Աստուած իմ, իր աղջիկը ոճրագործ, մեղսակից ու զոհ: Ասիկա երկինքի փլուզումն էր, աշխարհի կործանումը: Ու կը հեծկտար, կը թոթովէր, օդը ծածոշ յիմարի խեղճուկ շարժումներով, կարծես վանելու համար բոլոր այդ փլատակները:

— Ոճրագործներ էք... ոճրագործներ էք, ամէնքդ ալ ոճրագործներ... Թիարան պիտի երթաք, ամէնքդ, ամէնքդ ալ Թիարան:

Սէրաֆին որ իր քով նստած էր, ուղեց ձեռքերը բռնել, կռուելով արիօրէն, անոր յաղթելու համար:

— Չէ՛, ոճրագործներ էք, ամէնքդ ոճրագործներ, Թիարան պիտի երթաք, ամէնէն առաջ դո՛ւք:

Սէրաֆին մտիկ չէր ընել, միշտ Մոռանմի կը խօսէր, արտառուչ բաներ կ'ըսէր, կը յիշեցնէր թէ՛ որքա՛ն կը սիրէր խեղճ աղջիկը, իր անձնութիւնը, զայն երջանիկ ընելու իր մշտական փափաքը:

— Չէ՛, չէ՛, դո՛ւք էք ոճրագործը... Թիարա՛ն, Թիարա՛ն, բոլոր ոճրագործները:

Առաջը Սէրաֆինը թողլով որ պայքարի, Մաթիէօն մէկ կողմ տարաւ, քանզի անոր մէջ կը տեսնէր հաւանական վկայ մը, եթէ գործը գէշնայ: Ու իրեն բացատրեց գործողութիւնը, բնական ճամբով բոլոր գործարանին կտրատումը, ինչ որ երեք վայրկեանի մէջ ըլլալիք բան մըն է:

Միայն թէ արիւնահոսութեան մեծ վտանգ մը կար: Ասոր համար նոր ունելիներ միայն օւղած էր գործածել, շնչերակները ճնշելու համար, որոնց սպիացումը ճնշումով ձեռք կը բերուի: Ութը ունելի գործածած էր, նոյն իսկ իրիկունը նախագգուլութիւնը ունեցած էր ապահովելու թէ՛ ունելիները իրենց տեղերը լաւ կեցած էին, մանրամասնօրէն քննելով ամէն բան. ու, անսէ՛ք չաբաղատութիւնը, ունելիներէն մին գիշերը տեղէն ելած էր, զսպանակը բրդելով, անշուշտ աղէկ յինուած չըլլալուն համար. քանզի նո՛ւ էր իր միակ խղճահարութիւնը, իր միակ ցաւը նոր ունելիներ

գործածած ըլլալուն, որոնց որպիսութիւնը չէր գիտեր. ու այսպէս ճիշտ իր չափազանց փոյթեռանդութեան համար կը պատժուէր:

Յետոյ, հիւանդապահ կնոջ չափազանց ծանր քունը, աղջկան տկարութիւնը որ կ'երևայ թէ նոյն իսկ չէր ղգացած արիւնահոսութիւնը և հաւանօրէն քնացածի պէս մեռած էր, մեծ հանգըստութեան մը մէջ, պատճառ եղեր էին աղէտքին:

Ու կրկին երգմնցաւ, հանդարտ յանդգնութեան դէմքով մը, թէ աղջկան ծանր ու կարծր ներքնորովայնը իր ուրիշ պաշտօնակիցներն ալ պիտի խորէր, մտնկամարդունիին այնքան որոշ հաստատութիւններուն դիմաց, որուն ենթադեալ ցաւերը ճշմարտութեան սրտածովիկ շեշտ մը ունէին:

— Ո՛հ, ես բոլորովին հանդարտ եմ, մրմռաց, ու պատօնունի տը Լօվից, որ հոս է, զիս արդէն բոլորովին կը չքմեղացնէ. քան զի ինքն ալ ստեց ըսելով որ ազգականունի մըն էր աղջիկը գործնողքը գաւառէն ղրկած էին: Կրնան զիս մատնել, ես պատրաստ եմ պատասխանելու... հիանալի գործողութիւն մը եղաւ, կատարեալ յաջողութիւն մը, որ վարպետիս՝ Կօտի՝ նախանձը պիտի գրգռէր:

Սակայն բժիշկին դէմքը կապարագոյն էր, ցրուկը ջղաձգօրէն կծկուած, իր խոշոր աչքերը բախտին ձախողութեան դէմ լուռ գայրոյթով մը կը վառէին: Ծակատագիրը ղինքը կը հալածէր, այդպիսի գործի մը վտանգները աչքը առած էր այն յոյսով որ պառօնունիին ընդ միշտ իրեն պիտի կապէր. ու ահա ապուշ ղիպուած մը գուցէ ղինքը ոճրադատ ատենին առջեւ ղրկէր: Նոյն իսկ վստահ չէր թէ պիտի առնէր այն հազար ֆրանքը որ այդ կինը խոստացած էր. քանզի գիտէր անոր ժլատութիւնը. իր փոքրիկ բարեկամունիին վրայ ունեցած խանդաղատանքին համար պիտի վճարէր միայն ու ահա՛ աղջիկը մեռած էր: Այս անգամ պարտութիւններուն ամէնէն դասնը կը կրէր, բախտը բռնաբարելու իր անգոր կատաղութեանը մէջ:

Մաթիէօ Սէրաֆինի քով եկաւ որ չէր դադրած իր խրատներով ու մխիթարութիւններով Մօռանժի գլուխը տանելէ: Անոր ձեռքերը բռնած էր, միեւնոյն խօսքերով զայն կը յոգնեցնէր, իր ահուկի սուգը կը պաամէր, խեղճ մեռեալին յիշատակը ցնխերու

մէջ քաշքշուելէ զգացած վախը, եթէ Մօռանժ բաւական խելք
չունենար սոսկալի գաղտնիքը պահելու։ Իր պատասխանատուու-
թեան բաժինը կ'ընդունէր, կ'ըսէր թէ որքա՛ն յանցաւոր էր ու իր
յաւիտենական խղճի խայթին մասին կը խօսէր։ Բայց, Աստուած
իմ, թող բոլոր ատոնք թաղուէին այս փոքրիկ սիրելիին հետ, թո՛ղ
իր դերեղմանին վրայ մաքուր ծաղիկներ միայն բուսնէին, միաձայն
թափածները այդքա՛ն երիտասարդութեան, այդքա՛ն անմեղ գե-
ղեցկութեան։

Ու կամաց կամաց Մօռանժ կը կքէր, իր սրտի տկարութեան
տեղի կուտար, մինչ ոճրագործ բառը որ միշտ կը կրկնէր, մենա-
մոլական ամառութեամբ մը, կ'անջրպետուէր, աւելի հազուադիւտ
կը դառնար, ա՛լ արցունքներու մէջ խեղդուած՝ թոթովուն մըր-
մունջ մը կ'ըլլար։ Իր աղջիկը արդարութեան առջեւ տարուած,
իր մարմինը բացուած, ամէնուն առջեւ դրուած իր արատովը,
թերթերու մէջ ոճիրը պատմուած, ո՛չ, ո՛չ, չէր կրնար այդ բանը
ուզել, այս կիներ իրաւունք ունէր։

Աղջկան վրէժը լուծելու անկարեղութիւնը զինքը բոլորովին
անէացուց, խորտակեց, կարծես թէ ձեծած ըլլային, անդամները
ձկնուած՝ գլուխը պարապ, սիրտը սառած հազիւ նետելով, Ու
տեսակ մը մանկութեան մէջ կ'իյնար, ձեռքերը իրարու միացուց,
վախկոտ տղու մը պէս ազաչեց, լալագին թոթովումներով սարսափի
ու համակերպութեան մատնուած խեղճ էակի մը պէս որ ներում
կը հայցէ, իր ահուելի տառապանքին մէջ։

Մարդու չարիք չեմ ըներ, ինծի գէշութիւն մի՛ ընէ՛ք...
միայն թէ՛ ցուցուցէ՛ք զայն ինծի, կ'ուղեմ տեսնալ։

Սէրաֆին վերջապէս յաղթած ըլլալով՝ ուզեց ոտք ելլել։
Բայց հարկ եղաւ որ Մաթիէօ օգնէ իրեն, ինքն ալ այն աստիճան
ջախջախուած, ուժասպառ եղած էր։ Քրտինք մը իր երեսը կը
թրջէր, պահ մը ստիպուեցաւ իրեն ընծայուած բաղուկին կոթնիլ։
յետոյ Մաթիէօյի նայեցաւ կամաց կամաց իր հպարտ հասակը չիտ-
կելով, մինչեւ վերջը քաջասիրտ ըլլալուն համար յաղթապանծ։

Մաթիէօ զարմացաւ զայն այնքա՛ն ծերացած տեսնելով, կար-
ծես իր արդէն նշմարած թառամութեան նշանները յանկարծ աւել-
ցած էին, անոր տմոյն դէմքը հազար ծալքերով խորշմեցնելով։

Մօռաճժ իր դողահար ձեռքերը կը կարկառէր, իր տղու
տխուր արտունջքը կը կրկնէր։

— Կը սպառնա՞ս ձեզի, ցուցուցէ՛ք զայն, կ'ուզեմ տեսնել...
մարդու գէշութիւն չեմ ըներ, հանդարտ պիտի կենամ իր քովը։

Սառայլ վերջապէս ուզեց զայն գոհացնել, քանի որ հիմա
համակերպած կը թուէր։ Զինքը բռնեցին ու տարին փոքրիկ նրբ-
բանցքի մը ծայրը. ահռելի սենեակը, Մաթիէօ և Սէրաֆին իրեն
հետ մօտէն, մինչ տոթթորը դրան սեմին վրայ, որ բաց թողուած
էր, կեցաւ։

Նոյն սենեակն էր, արհաւիրքի ու սոսկուծի սենեակը, ուր
էրիկը, ութը տարի առաջ, իր կինը մեռած գտած էր։ Նոյն փո-
շոտ պատուհանը որ բազէն կանանչկեկ լոյս մը ներս կը թափան-
ցէր, նոյն կարածօրները շիւ ու աղտոտ օթէլներու, չորս մերկ պա-
տերու միջեւ որոնց վրայ կարմիր ծաղիկներով ու խոնաւութենէ
քրդած թուղթեր կային։ Եւ հո՛ն, այդ ստորնութեան մէջ, զաղիւր
խժտեակին վրայ, հայրը, այս անգամ, իր աղջիկը կը գտնար,
իր փոքրիկ Ռէնը, կուռքը, աստուածութիւնը որուն միակ պաշ-
տամունքը իր էութիւնը կը շնորհէր։ Մանկուհին պաշտելի գլուխը,
մոմի տժգունութեամբ, ամբողջ արիւնը եղեռնագործ վէրքէն գա-
ցած ըլլալով, կը հանգչէր իր քաղուած թուխ մազերուն ալիքին
մէջ։ Իր կըրոր ու թարմ երեսը, այնքան զուարթ սիրունութեամբ
մը, այնքան բոցավառ պերճանքի ու հաճոյքի պապակովը, երբ
կ'ապրէր, այժմ մահուան մէջ սոսկալի լրջութիւն մը առած էր։
Մեռած էր ու առանձին էր, առանց քովը մէկը գտնուելու,
առանց գոխուն վրայ մոմ մը վառելու։

Միայն վերմակը մինչեւ կշակը քաշած էին, ինչպէս նաեւ,
իրբեւ սենեակի յարդարում, գոհացեր էին անկողնին տակ մաքրել
հոգած արիւնը որ բարձերէն անցեր էր։ Ու այդ խոնաւ արատը
տախտակամանին վրայ, գէշ չորցուած ու աակաւին կարմրեկ, կը
պառամէր ահռելի տուամբ։

Սայթաքելով՝ ցաւէն գինովցած, Մօռաճժ կեցած էր։

Վալերի, Ռէն, երկուքէն ո՛րը։

Աղէկ գիտէր որ մայրը վերակենդանացած էր իր աղջկան
մէջ, որ այդպէս եկած էր վերստին ապրելու, իրեն հետ, գութ-

գուրանքի կեանքը. աղէկ գիտէր որ երկուքը մէկ կին էին, ու առիկա այլ եւս ապացուցուած էր, քանի որ ահա՛ աղջիկը որ կ'երթար մօրը պէս: Վայրկեան մը, պայծառ արեւուն տակ, վերածաղկելէ ետքը, մահուան մէջ կը մտնար, նոյն պոգալի դռնէն: Երկու անգամ զինքը սպաննած էին: Հիմա, ա'լ լմնցած էր, չպիտի վերադառնար: Ու ինք, թշուառը, կը կրէր այս տանջանքը զոր ո'չ մէկ մարդ ճանչցած էր. այն է՝ իր պաշտեցեալ կինը երկու անգամ կորսնցնել, երկու անգամ ներկայ գտնուիլ դժնդակ արատին, ամօթի ու օճիրի փոթորիկին որ իր սիրտը կ'առնէր կը տանէր:

Մունկերուն վրայ ինկաւ, անդադրում լացաւ. և որովհետեւ Մաթիէօ զինքը վերցնել կ'ուզէր, ցած՝ հազիւ որոշուող ձայնով մը մրմնջեց.

— Չէ՛, չէ՛, թողէ՛ք զիս, վերջացաւ... գացին մէկը միւսին ետեւէն, ու ես միայն յանցաւոր եմ: Ատենօք սուտ խօսեցայ Ռէնին, ըսելով որ իր մայրը ճամբորդութեան մէջ էր. ու ահա՛ ինքն ալ սուտ խօսեցաւ անցած օր, դժեակի մը մէջ հրաւերի պատմութեամբը: Ութը տարի առաջ եթէ զիմադրէի խեղճ վաւերիիս յիմարական որոշումին, եթէ՝ անկարող՝ ներկայ չգտնուէի իր սպաննութեան, այսօր խեղճ Ռէնս, չպիտի վերսկսէր ահռելի արարքը...: Յանցանքը իմս է, ե'ս, ես միայն զանոնք սպաննեցի: Միտելի՛ հոգիները, միթէ գիտէին, միթէ ես հոս չէի՝ զիրենք սիրելու, պաշտպանելու, առաջնորդելու, երջանկացնելու համար: Ե'ս սպաննեցի զանոնք, ե'ս եմ օճրագործը:

Ու կ'ընկճուէր, կը խորտակուէր, իր արցունքները կը ծածկէր, զողահար, մահուան ցուրտ մը եկած վրան:

— Եւ, ապուշ թշուառական, քանդի զիրենք չափազանց կը սիրէի, անոր համար սպաննեցի... այնքան գեղեցիկ էին, այնքան չքմեղանք ունէին հարուստ, զուարթ, երջանիկ ըլլալ փափաքելու: Մին միւսէն ետքը սրտիս տիրացան, անոնց մէջ, անոնցմով, անոնց համար կ'ապրէի: Երբ մին ալ հոս չէր՝ միւսը՝ իր կարգին՝ իմ կամքս եղաւ, փառասիրութեան երազը զոր մայրը ունեցած էր, վերսկսայ, աղջկանը համար իրագործելու միակ փափաքով, որուն մէջ կը վերապրէին բոլոր խանդաղատանքներս...:

Ու զիրենք սպաննեցի, այդ երկու ոճիրներուն տարաւ զիս բարձրանալու, հարստանալու յիմարութիւնս, զոհելով իմ լաւագոյն մասս, նախ հէգ փաքրիկ էակը, զոր բռնի մէջտեղէնվ երցնել ուղելուս իր մայրը առաւ տարաւ, յետոյ, աղջկանս հոգին, այս օրինակէն աւրուած, նոյն տենդէն ընկուած, արեան նոյն կոհակներուն մէջ մեռած... : Ահ, երբ կը մտածեմ որ տակաւին այս առտու, կը համարձակէի ինքզինքս երջանիկ նկատել միակ աղջիկ մը ունենալուս համար, միայն զինքը սիրելուս համար, ինչ ուրուշ անէծք կեանքի ու սիրոյ դէմ : Ահա՛ մեռած է հիմա, մեռած իր ձորմէն ետքը, և ես բոլորովին առանձին եմ, ա'լ սիրելիք մէկը չունիմ, ո'չ ոք որ զիս կը սիրէ... ո'չ կին, ո'չ աղջիկ, թռանց փափաքի ու առանց կամքի, մինակ. միս մինակ յաւիտեան... :

Գերագոյն լքումի աղաղակն էր, գետին կը կործանէր. պարապ, մարդկային ծուէնի մը պէս. ու Մաթիէօյի երկու ձեռքերը սեղմեց, դարձեալ թոթովելով.

— Զէ՛, չէ՛, թողէ՛ք զիս, բան 'ը մի՛ ըսէք... դուք միայն իրաւունք ունէիք, կեանքը մերժեցի ու կեանքը վերջապէս ամէն բան առաւ ինէ :

Մաթիէօ լալով զայն համբուրեց, դեռ քանի մը վայրկեան ալ կեցաւ, եղբրական տանը մէջ ու վերջապէս մեկնեցաւ, թողնելով Մէրաֆինը որ յանձն առած էր հէգ մարդուն հոգը. զայն պղտիկ հիւանդ տղու մը տեղ դրած, որ ասկէ ետքը իր ուղածը պիտի ընէր :

Շանթպլէի մէջ, Մաթիէօ և Մարիան. կը հիմնէին, կը ստեղծէին, կը որդեծնէին : Եւ անցած երկու տարիներուն միջոցին, կրկին յաղթող եղան կեանքի ու մահուան յաւիտենական պայքարին մէջ, ընտանիքի ու քեղմնաւոր հողին շարունակական անուանովը, որ իրենց գոյութեան պէս, իրենց ուրախութիւնն ու զօրութիւնն էր : Բոցեղէն տարփանքը կ'անցնէր, աստուածային տարփանքը զիրենք կ'արգասաւորէր. շնորհիւ իրենց սիրելու, բարի և առողջ ըլլալու զօրութեան. ու իրենց կորովը միացածը կ'ընէր, գործի կամքը, հարկաւոր աշխատութեան համար հանդարտ արիւնք թիւնը, աշխարհի շինիչը ու ուղիչը : Բայց այս երկու տարուան միջոցին, յարատեւ պայքարով միայն յաղթութիւնը իրենց մնաց :

Այնպիսի հակադրութեան խիստ աւ դժնդակ սկզբնաւորութեան մէջն էին տակաւին, յաճախ լացին ցաւի ու անձկութեան մէջ: Ինչպէս որսի նախակին ժամադրաւայրը, նեղ տաղաւարն ալ այլեւս չէր բաւեր, շատ հոգեք ունեցան, երբ կ'ամաց կ'ամաց ամբողջ ագարակ մը կազմակերպելու ստիպուեցան, իր չէնքերովը, ամսոռնե-րովը, գոմերովը և ամրարանոցներովը: Դրամի կանխավճարները բազմաթիւ էին, երրորդն հունձքերը սպառնացին պարտամուհակ-ները չկարենալ վճարելու: Դանի շահագործումը կ'ընդարձակէր, այնքան աւելի պայարի պէտքը կ'աւելնար, ձիերը, ծառաները, աղախները, ամբողջ պաշտօնէութիւն մը, ամբողջ կազմածք մը, որոնց ամենօրեայ հսկողութիւնը զիրենք զբաղումներու տակ կը ճնէր, քանի որ տակաւին իրենց զաւակները չէին կրնար օգտա-կար ըլլալ: Մարիէս յապտութեան աշխատութեանց հսկողութիւնը իր վրայ առած էր, զանոնք անդադար բարելաւելով, մտքի ու գործի շարունակական ճիգով մը, որպէս զի երկրէն քաղէ անոր կողքին մէջ քնացող բոլոր կենսականութիւնը:

Մարիան ագարակին կը հսկէր, ախոռներուն կաթնարանին, հանոցին կը նայէր, առաջին կարգի հաշուակալ մը եղած էր, տոմարները կը բռնէր, կը վճարէր, կը գանձէր: Ու հակառակ հետզհետէ ծնող հոգերու, անյաջող դիպուածներու, անխուսափելի սխալանքներու, բախտը, վրիպանքներու և կորուստներու մէջէն, դարձեալ իրենց իրաւունք կուտար, քանզի շատ քաջ ու իմաս-տուն էին ամէն օրուան անդադրում պայքարին մէջ:

Յետոյ, նոր շինութիւններէն դուրս, կալուածքը կրկին մեծ-ծաւ աւազուտ գառի վայրի երեսուն եզվար հողով, որ մինչեւ Մծնվալ գիւղի կը հասնէր, մինչդեռ լեռնադաշտին վրայ, ծա-ռաստանի երեսուն եզվարներ զայն կ'երկարէին դէպի Մառէօյ:

Մարիէօյի պայքարը աւելի դաժան, աւելի դիւցազնական կը դառնար, այդ ամուլ զառի վայրերով, քանի իր գործունէու-թեան դաշտը կ'ընդարձակէր. բայց հոն էր հանճարեղ քաղափարը, ի վերջոյ կը յաղթէր, ամէն եղանակի ա'լ աւելի արգասաւոր կ'ընէր զանոնք, չնորհիւ բեմնաւորիչ աղբիւրներուն որոնցմով հողը կ'ողողէր ամէն կողմէ: Լեռնադաշտին վրայ, անտառին մէջ հողը ուղիներ բացած էր, հարաբերութիւններ յաստատելու համար,

յետոյ կը ջանար բացաստանները արօտավայրերու կը փոխէր, պատճառներուն համար:

Ուրեմն, այժմ ամէն կողմէ կռիւր սկսած էր այս ստեղծագործութեան յարաճուն ճիգին մէջ. և յաղթութեան վճռական բախտն ալ կ'աւելնար հետզհետէ, գէշ հունձքի մը հաւանական կորուստները կը փոխարինուէին ուրիշ դաշտի մը յորդառատ հունձքով: Ու տղաքը կը շարունակէին մեծնալ, մինչ կայուածքը կ'ընդարձակուէր. ետեւ մնացողները կարծես միւսները առաջ կը մղէին:

Երկուորեակները. Պէզ և Տընի, արդէն տասնընորս տարեկան, արցանակներ կը քաղէին Լիսէին մէջ, քիչ մը ամօթահար ձգելով Ամպրուազը, որ վարվուուն ու խելացի, յաճախ խելքէ դասերէն դուրս առարկաներու կուտար: Ռօզ և Քլէր, խելքէ նաեւ վերջինը, Կրէկուար, տակաւին շատ պզտիկ ըլլալով, զրկուելու համար, կը շարունակէին անվտանգ մեծնալ բաց ծառերէն: Եւ երբ, այս երկու տարիներուն վերջը, Մարիան ծնաւ իր օրորդ զաւակը, այս անգամ աղջիկ մը, որ Լուիզ կոչուեցաւ, որ ամբողջաբար չտառապեցաւ ինչպէս Կրէկուարին համար, բաւական մնացեր էր մահուանը պատճառ ըլլար. բայց և այնպէս բաւական ատեն ետքը կրցաւ ոտքի ելլել: Երբ Մաթիէօ զայն տեսաւ ելած ու ժպտերես, փոքրիկ սիրելին թեւը, տոփանքով լրաց, անգամ մըն ալ յաղթութիւնը տարաւ, վիշտերու և ծաւալութեան վրայէն: Զաւակ մըն ալ, հարստութիւն և զօրութիւն մըն ալ, յոյժ մըն ալ նետուած աշխարհի մէջ, վաղուան համար անբռնանալի նոր դաշտ մըն ալ:

Ու միշտ մեծ գործն էր որ կը կատարուէր, բարի գործը, արգասաւորութեան գործը որ կ'ընդարձակուէր հողին ու կ'ընդարձակուէր ձեռքով, փճացումին յաղթելով, ամէն նոր զաւակի անունով տառապանքներով, սիրելով, ուզելով, պայքարելով, աշխատելով տառապանքով, անընդհատ երթալով դէպի աւելի կեանք, դէպի տոյս:

Գ.

Երկու տարիներ անցան: Եւ այս երկու տարուան միջոցին Մաթիէօ և Մարիան աղջիկ զաւակ մըն ալ ունեցան: Ու այս անգամ, միեւնոյն ատեն որ ընտանիքը կ'աճէր, Շանթալէի կալուածքն ալ կ'ընդարձակուէր, լեռնադաշտին արեւմտեան կողմը, կալուածքին ամբողջ այդ մասին տիրացած էին, աւելի քան երկու եզրար հող ուր մինչեւ այն ատեն ջրատուները բուսած էին, ասկէ ետքը հունձքով ղեղուն մշակութեան կը յատկացուէին: Նոր ակունքները կարգի դրուելով, օգտակարապէս գործածուելով, գացին հո'ն բարերար կենսականութիւնը տոնելու, աւազակները զաւրվայրները արգասաւորելով: Կեանքի անպարտելի յաղթանակն էր այս, արեւուն տակ աճող արգասաւորութիւնը, աշխատանքը մշտնադիմ, անդադրում, արգելքներու և ցաւերու մէջ, կորուստները փոխարինելով, ամէն ժամ աշխարհի երակներուն մէջ գնելով աւելի կորով, աւելի առողջութիւն, աւելի բախտութիւն:

Այս անգամ Սէկէնի հետ Մաթիէօյի ունեցած գործառնուած անց յարատեւ յարաբերութեանց ատեն, Սէկէնը եղաւ առաջին զինքը ստիպեց հողի նոր բաժին մըն ալ գնելու, նոյնիսկ ջրաց զայն համոզելու որ մէկ անգամէն մնացած հողերը, անտառ, անտառան, եւլն. երկու հարիւր եզրարի չափ, գնէ: Սէկէն անտառ դրամի պէտք ունէր, առաւելութիւններ կ'ընծայէր, գինին զեղջ կ'ընէր՝ բայց Մաթիէօ, շատ իմաստուն, չընդունեց, անտառութիւն ունեցաւ իր առաջին կամքէն չհեռանալու, այն է կամաց յառաջանալ, պէտքերու չափովը և իր ուժին հասնելու: Յետոյ, տափաստաններու ամբողջական դնումին համար, արեւելք, երկաթուղիի երկայնքը, դժուարութիւն մը ներ-

կայացաւ. հոն, այդ տափաստանները կտրող աղետաւոր հողաբա-
ժին մը կար, Աղօրիքի տիրոջ Լը Փայիէօրի պատկանող, որմէ ե-
րեք բան մը քաղած չէր: Ասոր համար Մաթիէօ դէպ ի արեւմուտ
հող մը ընտրած էր, աւելցնելով որ տափաստաններուն համար
կարգադրութիւն մը կ'ընէ յետոյ, երբոր աղօրեպանը իր հողաբա-
ժինը ծախել յանձն առնէ: Բայց աստի գիտէր որ աղօրեպանը
նախանձը կը գրգռէ իր կալուածքին շարունակական աճումովը
և թէ՛ մերժում մը պիտի կրէր եթէ անոր հողը ծախու առնել ու-
ղէր: Սէկէն բարկացաւ, ըսաւ թէ ինք կրնար այդ մարդուն խօս-
հասկցնել, նոյնիսկ աւելցուց թէ այդ հողաբաժինը ոչինչ գնով
կրնայ առնել: Եւ ուզելով անպատճառ այդ տափաստաններն
ծախել, յամառեցաւ, ուզեց Լը Փայիէօրը տեսնել, սակարկութիւն
ընել անոր հետ, միւս հողերու վաճառման գործողութիւնը կատար-
ելէ առաջ:

Բանի մը չաքաթներ անցան: Յետոյ, այն օրն ուր Մաթիէ-
օն Մաթիէն ծառուղիի բնակարանը եկաւ պայմանագրութիւնը ստա-
րագրելու համար, Սէկէնը հոն չգտաւ, թէեւ նամակով ժամադ-
րեցած էր: Դառայ մը, որ զինքը առանձին ձգեց առաջին յար-
ընդարձակ սրահին մէջ, ըսաւ թէ՛ պարոնը անշուշտ շուտով Սա-
գար, քանզի հրաման տուած էր որ Մաթիէօ իրեն սպասէ:
Վրայ, հիւրը սկսաւ քալիլ, չորս կողմը դիտել, ու զարմաց-
հոն տիրող յամրընթաց կօրծանումի կերպարանքէն, ինք որ
տեսնօք հիացած էր ճոխ կերպաներուն, գեղորներու հաւաքած
յին, անագեղէններուն վրայ: Հրաշալիքները տակաւին կ'աղ-
բայց աշխարհի լքումի մը մէջ որ վանոնք կը սառեցնէին, կ'աղ-
տացնէին, ինչպէս նորոյթէ ինկած, արհամարհուած բաները
փոշիի կեր կ'ըլլան: Սէկէն իր նեղմիտքի յաւիտենական ձանձր-
թին մէջ, որ ինքզինք ցուցադրելու և վայրկեանին յիմարութիւն
չափազանցելու միայն հետամուտ է, հրաժարելով արուեստի
բահարի դիրքէն, որ զինքը բնաւ չէր գրօցներ, նախ արտա-
սէր մը տուաւ նոր սքօրներու, արագութեան ծայրայնութեան
յետոյ վերադարձաւ իր միակ ճշմարիտ գուրդուրանքին՝ ձիոյ
Ուզեց ախոռ մը ունենալ, ինչ որ իր կօրծանումը կը փութացնէ
Այն մեծ հարստութիւնը զոր հոմանունհիներն ու թղթախաղը

քաղած սպառել, ձիերը կը փճացնէին: Այժմ կ'ըսէին թէ պորսան
ը խաղար, բացերը գոցելու համար, ապուշ հպարտութեամբ մը
անկ ցոյց տալով որ իբր թէ նախարարները իրեն տեղեկութիւն-
ներ կուտային: Եւ քանի իր կօրուստները կը ծանրանային, մօտա-
բար քայքայումի սպառնալիքով, Սանթէռի հետ գրականութեան
ընկերային իմաստասիրութեան վրայ վիճաբանող բարոյախօսէն
որի բան չէր մնար, այլ դառն անկարող մը, յոռեսան մը որ իր
արած թակարդին մէջ ինկած է, իր իսկ գոյութիւնը աւերելով,
այն աստիճան որ ա'լ իր կամաց կամաց իրական դարձած ատե-
ութեանը մէջ, ապականութեան և մահուան գործաւոր մը կ'ըլլար:
Մինչ Մաթիէօ սրահին շրջանը աւարտելու վրայ էր, խոշոր
և գեղեցիկ խարտեաշ աղջիկ մը ներս մտաւ, հազիւ քսանը հինգ
տարեկան, սեւ մետաքսէ շրջագգեստ մը հագած, զոր պարզ վա-
րկութեամբ մը կը կրէր: Փոքրիկ ճիշ մը արձակեց ակնարկովը
անկները խուզարկելով:

— Մէ, կը կարծէի թէ աղաքը հոս են:
Ու հիւրին երեսին ժպտելով, եկաւ իբր թէ սեղանին վրայ
գողթները կարգի դնելու, տանտիրուհիի մը կերպարանքով որ
նուզէ, մարդոց դիմաց իր հսկողի իրաւունքը հաստատել:
Մաթիէօ կը ճանչնար այս աղջիկը զայն տարիէ մը ի վեր
անտատուած տեսնելով այս տան մէջ. ուր ինքն էր հրամայողը,
որի վալանթին հետգհետէ աւելի զգուանք մը ցոյց կուտար տան
գեղերուն մասին:
Այս աղջիկը Նօրա կը կոչուէր, գերմանուհի մըն էր, վար-
ձուհի և դաշնակի ուսուցիչ ու վալանթին դայն առած էր մանա-
կը տղոց վրայ հսկելու համար այն օրէն ի վեր ուր օտիպուեր
ըր ճամբել Սէլէսթը, որ հակառակ իր խորամանկութիւններուն
ընկէր յդի մնացեր էր ու այս անգամ այնքան չարաբախտ կերպով
չէր կրցած յղութիւնը ծածկել: Արդէն Սէկէնն էր որ սենեկա-
գողթին ճամբուելէն ետքը, բերած էր Նօրան, գոհար մը զոր,
որի վրայ ինք զուարթօրէն կ'ըսէր, գողցած էր բարեկամուհիէ մը:
Ու շուտով յայտնի եղաւ որ իր հոմանունին էր. անշուշտ իր տունը
որտեղ էր զայն որպէս զի ուղածին պէս վայելէ, ու մանաւանդ
այն բանտարկուած պահէ, քանզի կ'երեւար որ շատ նախանձոտ

էր անոր մասին, այն հիւանդագին նախանձոտութեամբ որ, մինչեւ
այսօր զինքը կը մղէր երբեմն, կնոջը վրայ նետուելու, փռուցքը
վերցուցած, թէեւ ամէն յարարերութիւն դադրած ըլլար մէջերէն
Իրա՛ւ է որ խոշոր ու գեղեցիկ աղջիկը ամէն մտաւանջութիւն
արդարացիելու համար շինուած կը թուեր, իր վաւաչոտ շրթունք-
ներովը, անպատկառ անհոգութեան աչքերովը, չար ու ապուշ
խնդուած քովը:

— Պարոն Սէկէնի՛ կը սպասէք, ըսաւ վերջապէս, Գիտեմ որ
ձեզի ժամադրութիւն տուած է, ապահովաբար հիմա կուգայ:

Մաթիէօ որ դայն կը քննէր, շատ հետաքրքիր կերպով,
զեց փորձ մը կատարել:

— Գուցէ տիկին Սէկէնի հետ դուրս ելաւ, ըսաւ: Գիտեմ որ
յաճախ միասին կ'ելեն:

— Անո՞նք, գոչեց աղջիկը խնդալով, ու պարզ վարժութիւն
մը համար խիստ անպատկառ կերպով մը, շատ սխալ տեղեկու-
թիւն առած էք, պարոն: Երբեք միասին չեն երթար... Կարծես
տիկինը եկեղեցի քարոզ մտի՛ ընելու գացած է, եթէ ուրիշ տեղ
մը չէ:

Ու ծաղրական ու լրբենի, սկսաւ դառնալ սրահին մէջ, կար-
ծեօ քիչ մը կարգ կանոն դնելու ջանքով, միեւնոյն ատեն կու-
գար իր շրջագետտովը հիւրին քսուքստելու, այն բնագիւղական
պէտքէն տարուած որ զինքը կը մղէր էրիկ մարդուն վրայ
առանձին դտնուէր անոր հետ:

— Ա՛հ, ինչ տուն, շարունակեց կէս ձայնով, ինքնիրեն խո-
տելու պէս: Ինչպէ՛ս երեսի վրայ կը թողուն այս խեղճ պարոնը...
Տունը աւելի աղէկ պիտի քալէր եթէ տիկինը առտու ընէ
իրիկունը դադած չըլլար:

Վալանթին զբաղած... այս խօսքին ամբողջ հեղձութիւն
ճաշակելու համար, պէտք էր, Մաթիէօյի պէս, գիտնալ թէ վա-
լանթին, վեց ամիսէ ի վեր, Սանթէռի հետ վերստին կապուելու
երջանկութիւնը կը վայելէր, երեք տարուան խզումէ մը ետք,
Այժմ կը համարձակէր նոյնիսկ դայն ընդունիլ ամուսնական յար-
կին տակ, դայն իր փոքրիկ հիւրասրահին մէջ կը պահէր, հետ-
քիակուելով ամբողջ ժամեր և անշուշտ այդ խուցին մէջ ըրածներ-

ուն ակնարկելով՝ վարժուհին այնքան հեգնօրէն կը խօսէր տիկ-
նոյ զբաղումներուն մասին:

Սանթէռ, իր քաղցր գուրգուրանքի կերպարանքով՝ վալան-
թինի տիրանալէ ետքը, այն ժամանակ ուր զայն անհրաժեշտ կը
նկատէր իր վիպասանի յաջողութեանցը համար, ամարդօրէն թո-
ղած էր, հաստիւրութեան կոշտ անգթութեամբ մը, երբ ան այլեւս
իրեն համար անօգուտ՝ նոյնիսկ նեղացուցիչ դարձած էր:

Այս խզումէն յուսահատ՝ վալանթին այն ատեն իր բարեկա-
մուտները դարձացուց կրօնական ջերմեւանդութեամբը, իր մօրը
հետ եղած հին ատենին պէս ինքզինք աղօթքի տալով: Իր ընտա-
նիքին՝ Վօթըլաւներու արիւնը կը վերագտնար, ամուսնոյն բարե-
կամներէն առած սանձարձակ ձեւերէն կը հրաժարէր անհեթեթ ան-
հարգութեան ծայրայեղութեանց դիմելու համար, յանուն Սաստու-
այ, նոր յիմարութիւններէ միտքը լլկուած: Վալանթին երաժշտու-
թեան պէս, Հռոմի կրօնքն ալ, հինցած՝ նորութիւնը կորսնցուցած
էր. իրեն Նեոի մը արիւնալի գալուստը հարկաւոր էր, աշխարհի
մեղքերը սրբելու համար: Կ'ըսէին որ ուրիշ սիրահար մը ունենալ
վարձած էր, բայց այս իրողութիւնը ապացուցուած չէր: Սէկէն որ
կրօնքը իրրեւ պարզ զարդարանք մը կը նկատէր, պահ մը կնոջը
մտեցնէր էր, հաշտութիւնը այնքան առաջ մղելով որ ինքն ալ կը
հետեւէր անոր ընթացքին: Գրեթէ անմիջապէս անկողնի կռիւները
վերսկսէր էին, աւելի նախատական, այլեւս տուանց կարելի հաշ-
տութեան: Եւ յորմէհետէ Նօրան զինքը ամբողջովին դրաւած էր,
Սէկէն երազած էր տան մէջ քիչ մը խաղաղութիւնը վերահաստա-
տել, հոն բերելով Սանթէռը, տան հին բարեկամը, զոր միշտ ա-
կումբին մէջ կը տեսներ: Այս բանը տեղի ունեցաւ խիստ պարզու-
թեամբ, վիպասանը յաջողութեան մէջ քաղքեցիանալով և համոզ-
ուած ըլլալով որ կիններէն քաղած էր ինչ որ կարելի էր քաղել,
այլեւս իրեն ընելիք ուրիշ բան չէր մնար, այլ եթէ ամուսնանալ
և կամ ուրիշի մը բոյնը առնել: Տակաւին ամուսնութենէ խոյս
վերադարձ, այնքան իր տեսութիւններով որքան անձնական առելու-
թեամբ: Սէկէնի պէս քտուստուըմէկ տարեկան էր. Վալանթին ե-
րեսունըննգ պիտի մտնար. հանգիստի տարիներ չէին միթէ ասոնք,
որ իմաստութիւն էր պատրաստելու հաստատ ու տեւական կապեր

զորս ներողամիտ մարդիկ կը թոյլատրեն։ Աւելի վաւանթինը թո՛ղ
ըլլար քան ուրիշ մը, քանի որ զայն կը ճանչնար, հարուստ, համ-
բաւուած աւ այժմ բարեպաշտ ալ էր, վերջապէս բոլոր փափաքելի
յատկութիւնները ունէր։

Ու այսպէս, վերջնական փլուզումին մէջ, տունը կարգադ-
րուած էր, հայրը վարժուհիին հետ, մայրը բարեկամին հետ, մինչ
տղաքը սանկ նանկ կը մեծնային, կործանումի մը մէջ։

Յանկարծ սուր ճիչեր լսուեցան և Մաթիէօ խիստ զարմացաւ
վազվռտութիւն սոսկալի աղմուկէ մը, սրահին մէջ յանկարծական
խուժումէ մը։ Անտրէն էր որ կը փախչէր խելայեղ, Կասթօնէն
հալածական, պոռաւով։

— Նօնօ, Նօնօ մազերս պիտի քաշէ։

Անտրէ շատ գեղեցիկ մազեր ունէր, նուրբ մոխրագոյն, իր
մանկուհիի պաշտելի գլխուն շուրջը թռչտուն, արդէն փոքրիկ կին
մըն էր վեց տարեկան հասակին, քաղցր ու փոքրիկ հրապոյրով մը.
մինչ իր եղբայրը, իրմէ չորս տարեկան մեծ, բարակ, չոր, հօրը
պէս, օր կարմիր երեսին վրայ կը կրէր դաժան կապոյտ աչքեր,
նեղ յամառութեան ճակտի մը տակ։ Վերջապէս աղջկան ետեւէն
հասաւ և ուժով մը մազերէն քաշեց։

— Ո՛հ, չարը, արգիլէ՛ Նօնօ, գոչեց մանկուհին հեծկլաւով,
երթալ իյնալով վարժուհիին ղգեստներուն մէջ։

Բայց Նօրա զինքը ետ կը մղէր ու կը յանդիմանէր։

— Լռէ՛ Անտրէ, միշտ ինքզինքդ ծեծել կուտաս... անտանե-
լի բան է աս։

— Նս իրեն բան մը չէի ըսէր կոր, կը կարգայի կոր, բա-
ցատրեց մանկուհին, արցունքներուն մէջէն, եկաւ գիրքս յափշտա-
կեց, յետոյ վրաս յարձակեցաւ... ես ալ այն ատեն փախայ։

— Ապուշ է երբեք զբօսնուլ չուզէր, ըսաւ Կասթօն իր ծաղ-
րածու ժպիտով։ Ի՞նչ աղէկութեանդ համար է որ մազերէդ
քաշեմ որպէսզի երկննան։

Վարժուհին Կասթօնի հետ սկսաւ խնդալ, այդ խօսքը շատ
զսւարճալի գտնելով։ Միշտ անոր իբաւունք կուտար, թողնով որ
իբրեւ երկիւղալի տէր մը իշխէ երկու քոյրերուն վրայ, նոյնիսկ
թոյլատրելով որ իրեն ալ խաղեր խաղայ, ինչպէս, օրինակի հետ

Մար, պաղ ձեռքերը կռնակը խօթէ կամ յանկարծ ուսերուն վրայ ցատկէ:

Եւ Մաթիէօ կը զարմանար, նոյն իսկ քիչ մը կը օրտմտէր, երբ տոքթոր Պութան ներս մտաւ: Փոքրիկ Անտրէ որ զայն կը սիրէր իր ժպտուն բարեմտութեանը համար, դէպի անոր վաղեց արդէն իսկ մխիթարուած, ճակատը ներկայացուց որպէս զի համբուրէ:

— Բարեւ, տղա... ձեր մայրիկին պիտի սպասեմ, որ զիս փնտռել տուած էր այս առտու և որ կ'երեւայ որ դեռ տուն չէ եկած: Արդէն ժամանակէն առաջ եկայ... Վայ, իմ բարի Մաթիէօս, դժբաղ հոս էք:

— Այո՛, ես պարոն Սէկէնին կը սպասեմ:

Գորովալից կերպով իրարու ձեռք սեղմեցին: Յետոյ, տոքթորը, որ Նօրայի վրայ շեղակի ակնարկ մը նետած էր, դէպի անոր դարձաւ, հարցուց թէ տիկին Սէկէնը անհանգիստ էր, որ զինքը հեռագրով կը կանչէր: Վարժուհին չոր կերպով պատասխանեց թէ բանէ մը տեղեկութիւն չունի: Եւ որովհետեւ տոքթորը կը շարունակէր զինքը հարցափորձել, Լիւսիի մասին զոր մէջտեղ չէր, Անտրէի ու Կասթօնի հետ, Նօրա վերջապէս պատասխանեց.

— Լիւսին պառկած է:

— Ինչպէ՛ս պառկած: Ուրեմն ա՛ն է հիւանդը:

— Ո՛հ, ո՛չ, հիւանդ չէ:

Տոքթորը նորէն անոր նայեցաւ, իր նուրբ աչքերով որոնք կարծես վարժուհիին հոգւոյն խորը թափանցել կ'ուզէին: Ետոյ, դադրեցաւ հարցափորձելէ:

— Լա՛ւ, կը սպասեմ:

Նօրա վերջապէս գնաց սրահէն, Կասթօնն ու Անտրէն հեռն առած ու քիչ մը հրմշտկելով, նեղուած կերպարանքով մը, գլուխը դրուած այն խուզարկու նայուածքէն որ զինքն ու երկու տղաքը յթողուց մինչեւ որ դռնէն դուրս ելան:

Պութան դէպի Մաթիէօն դարձած էր: Վայրկեան մը այսպէս դէպ զէմաց լուռ մնացին: Երկուքն ալ ամէն բան գիտէին, երբ

Բ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 26)

կուքն ալ գլուխնին երերցուցին։ Առաջին անգամ տոքթորը խօսեցաւ կէս ձայնով։

— Հէ՛յ, ի՞նչ կ'ըսէք այս օրիորդին։ Ես բարեկամ, կը սոսկամ իրմէ։ Ձննեցի՞ք իր բերանն ու ալքերը, որոնք իրա՛ւ հիանալի են։ Երբեք՝ անոնց վրայ՝ ո՞՞րը այնքա՛ն որոշապէս չէի տեսած... յուսանք որ սխալ ըլլամ։

Նոր լուսթիւն մը տիրեց, ինքն ալ սկսաւ սրահին շրջանը ընել. և երբ վերադարձաւ, չարժու՛մ մը ըրաւ, սրահին լքեալ վիճակը ցոյց տալու և ըսելու համար ողորմելի աղէտքը որ կը սպառնար ամբողջ տունը քայքայելու։

— Ճակատագրական էր այս, դուք կանխատեսեցիք, անոր փուլերուն հետեւեցաք, այնպէս չէ՛... Գիտեմ, զիս կը ծաղրեն, բարեմիտ մենամոլ մը կը համարեն, որ միայն իր խնամած պարտադաներով կը ժտալկուի։ Բայց, ի՛նչ ընեմ, եթէ կը յամառիմ՝ պատճառը այն է որ իրաւունք ունենալուս համողուած եմ... Այսպէս, Սէկէններու համար, ակներեւ չէ՛ որ ամէն չարիք յառաջ եկած է տղայ չունենալու համար իրենց առաջին խարդաւանանքներէն, երբոր այր ու կին ապականեցան, զայրագնեցան, իրենց յամառութեան մէջ, չուզելով զաւակ ունենալ։ Այդ օրէն կարելի է ըսել որ տունը կորստեան մատնուած էր։ Եւ սակայն հատ մը ունեցան, անգիտակցաբար, մոռացմամբ, ու անա՛ մարդը ապա-կանուած՝ տխմար նախանձէ խելայեղ, իսկ կինը ծեծի ենթարկուած, երեսի վրայ թողուած, անկումներու ենթարկուած։ Կրկնակ այլ լամերձութիւնը կար ասոր ծայրը, այդ տեսակ բնաւորութիւններով, որոնք զիրար կը ջգայնոտէին, զիրար կը թունաւորէին փոխադարձաբար, աշխարհին յոռեգոյն գրգռումներու մէջտեղ։ Այսօր, կատարեալ խզումն է, ընտանեկան կապին քայքայումը, պարոնին հոմանունին ու տիկնոջ սիրահարը տան մէջ տեղաւորուած, մօտաւոր փուլը կրկին ու ամէն դի, խարդաւանանքի շնորհիւ, զազիր խարդաւանանքին որ կը տարածուի, կը բազմապատկուի, որ այժմ չորս հօգիի ձեռքով կը կաաարուի...։ Ընթարիտ է որ վրաս կատաղութիւն կուգայ։ Եւ եթէ այս մասին ձեզ կը խօսիմ, պատճառը այն է որ ասով կը հանդարտիմ, թէեւ ձեզի նոր բան մը սորվեցնելու յաւակնութիւնը չունիմ։

ինք որ այդքան քաղցրաբարոյ էր՝ կը բարկանար։ Իր ձայնը, թէեւ ցած, եղական յստակութիւն մը և կորով մը կ'առնէր։

— Շատ աղմուկ կը յարուցանեն մեր այժմեան ջլախտութեան, ճղածութեան մասին, տղաք որոնք աշխարհ կուգան հիւանդ, խաթարուած ու խելայեղ կիներու միջոցաւ։ Բայց նուազ կարեւոր ուրիշ պատճառներէ առաջ, խաղաղականքը առաջին, մեծագոյն պատճառն է, այն որ կեանքը կը թունաւորէ իր աղբիւրին մէջ։ Խարդաւանանքն է, տիեզերական, կանխատեսածութեան, զովաբանուած խարդաւանանքը, որ մեզ կը նետէ այդ վաղահաս զառամութեան մէջ և որ մեզ բնաջինջ պիտի ընէ...։ Երբեք քան զայս, անպատիւ կերպով կարելի չէ գործարան մը խարել, կրնա՞ք երեւակայել ստամոքս մը որ շարունակական խարելութեամբ կը սնուցանեն, որուն անմարսելի նիւթերը անդադար արիւնը կը ժողվեն, մարսողութեան ոչինչ տալով։ Ամէն գործունէութիւն որ չկատարուիր կանոնաւոր կարգով, խռովութեան մնայուն վտանգ մը կը դառնայ։ Կը ջղագրգռէ կիներ, անոր միայն ստոնգանքը (spasme) կը գոհացնէ, կ'առնէ կ'առնէ տափանք՝ յաղեցումին՝ որ պարզապէս ծնիչ խայծն է, առանց արգասաւորութեան հաւանելու, որ նպատակն է, հարկաւոր ու անհրաժեշտ գործողութիւնը։ Ու չէք ուզէր որ այդ խաբուած, տակնուվրայ եղած, իր գործածութենէն չեղած գործարանին մէջ սոսկալի խռնակութիւններ, կորուստներ, վատթարութիւններ յառաջ գան...։ Լեւելցուցէ՛ք նաեւ որ եթէ ամուսինը կը խարդաւանէ, սիրահարը ա՛լ աւելի կը խարդաւանէ։ Մէյ մը որ տղայ ունենալու վախը չլափաւորեր ախորժակը, գործարանը ի՞նչ տեսիլով զիւրին՝ յատկապէս ու յոգնեցուցիչ հաճոյքներու, կատաղի, անհաւատալի կողտութեան պարագաներու հանդիպած եմ։ Անշուշտ մարդերէն չեմ պահանջեր անասուններու իմաստութիւնը, որոնք իրենց զուգաւորութեան եղանակը ունին։ Բայց պէտք չէ որ անողոք կերպով զաւակը արգիլեն, թո՛ղ ձգեն որ ատեն ատեն ծնի, որպէս զի չնշուած գործունէութիւնը վերահաստատուի։ Որքան հիւանդ, զրգուած, ջախջախուած կիներ տեսած եմ խարդաւանանքներու պատճառաւ, որոնք առողջացած են յվութեան մը միջոցաւ։ Եւ որքաններ ալ այդ տառապանքներուն մէջ ինկած են երբ մերժած

են ապրիլ ինչպէս որ պէտք է...: Բանդի, աղէկ կը հասկնաք ըստեկամ, ամէն բան հո՛տ է: Խարուած բնութիւնը կ'ընդլզի: Որքա՛ն խարդաւանենք այնքան կ'ապականինք, այնքա՛ն բնակչութիւնը կը տկարանայ, կը խաթարուի, ու կը հասնինք մեր ներկայ հոչակաւոր ջլախտութեան, մեր մօտաւոր ֆիզիքական ու բարոյական սնանկութեան: Տեսէ՛ք մեր կիները, բաղդատեցէ՛ք զանոնք հին տտենուան խաթուններուն հետ: Մեր անսեռացած, արսուուն, յիմարացած կիները մենք ենք որ կը չինենք, մեր սովորութիւններով, արուեստովն ու գրականութեամբ, սահմանափակ ընտանիքի մեր մտատիպարովը, զաւակները զոհելով դրամի և իշխանութեան կատաղի փառասիրութեանց: Մա՛հ տղայոց, և ատով մա՛հ կիներուն, մա՛հ մեզի ալ, մա՛հ ամէն ինչ որ ուրախութիւն, պողողութիւն, զօրութիւն է...: Ըսէ՛ք ինծի, ընկերութեան մը վերջը լաւագոյն կերպով զգացած էք, քան այս տանը մէջ, հազուագիւտ գեղօրներու, թալկացեալ պերճանքի այո սրահին մէջ: Հո՛ս ներկայ չէ՞ք ըլլար այժմու մեծ տոմարին, կեանքի զգուանքին ապականութեանը, ուղուած ու գործադրուած անարգասաւորութեանը: Ի՛նչ հարկ ապրելու, քանի որ ամէն էակ որ կը ծնի նոր թշուառ մը կ'աւելցնէ: Խարդաւանանքները իրենց կործանումի գործը կատարեցին, անկողնի կռիւը տունը կազմալուծեց, էրիկը մէկ կողմ, կնիկը միւս կողմ, ու հա՛ն՝ երեք խեղճ տղաքը այդ աղջկան՝ վարժուհիին՝ ձեռքը մնացած, գէշ ըստ դիպուածի մեծնալով, ամենավատ վտանգներու ենթարկուած: Ա՛հ, հէ՛գ էականեր, ամէնէն շատ զանոնք կը մեղքնամ, ամենց սիրտս յուղուելու չեմ կրնար հոս գալ:

Պութան՝ աւելի մեղմիկ՝ շարունակեց. ըսաւ թէ որքա՛ն կը սիրէր փոքրիկ Անտրէն, այնքա՛ն գեղեցիկ ու գաղցր, այնքա՛ն անկածու որ մայրը, երբեմն կատակելով՝ իր ստնտուն՝ Լա Բաթիլը կ'ամբաստանէր, ըսելով որ իր ագարակի անասունի կաթովը զայն գիւղացի ըրած էր, հլու, այնպէս որ կարծես այդ բնատանիքէն չէր, միշտ հանդարտ ու ժպտուն, առանց ընդլզելու իր եղբոր շարունակական չարութիւններէն:

Դալով Կասթօնի՝ այն բնաւ հաճելի չէր իրեն, կոշտ, չմաքականութեամբ, հօրը նրբացումը ալ աւելի չափազանցելով:

աւելի յամառութեամբ, աւելի չորութեամբ: Իր գերազանցութեան
հասմով ապահովութեանը մէջ, որ նոյն իսկ վիճաբանութեան տակ
ձգելու չէր թողուր:

Բայց տոքթորին մեծ հետաքրքրութիւն պատճառողը Լիւսին
էր, այն ատեն տասներկու տարեկան, տագոյն ու փափուկ աղջիկ
մը, գունաթափ խարտեալ մազերով, անըջտնքի մէջ թաղուած՝
տարտամ կապոյտ աչքերով: Ամէն գուշակութեան հակառակ՝ շատ
կանուխ արքունքի հասած՝ զինքը կնոջ կարգ անցնող արիւնին
հանդէպ, սոսկումէն ու չկամութիւնէն, վրան տեսակ մը հիւսն-
դութիւն եկած էր: Եւ այն օրէն ի վեր որ զայն օտքի հանած էր,
տոքթորը կը հետեւէր անոր, ամենահետաքրքրական երեւոյթներ
կ'ուսումնասիրէր վրան, մարմնական զգայնութիւններու յարաճուն
զգումը մը, կանխահա միտիքականութիւն մը որուն թռիչքը
զինքը կը նետէր հրեշտակներու, կոյսերու սրբութեան ու աննիւ-
թական ամբոթեան արտակարգ երեւակայութեանց մէջ: Ամէն
կենսականութիւն, ամէն եռուղեռում, մըջնարան մը, մեղուներու
բրամ մը, անփետուր թռչնիկներով բոյն մը, զինքը տակնուվրայ
կ'ընէր, զինքը կը տառապեցնէր, իրեւ սիրտխառնուք պատճա-
ռելու աստիճան: Ու տոքթորը, իբրեւ կատակ, կ'ըսէր թէ այդ
աղջիկը իր ծնողքին յոռետեսութեան պտուղն էր արգասաբեր,
կենդանի ու տաք մարմնէն զգացած խորշանքովը:

Բայց այդ վայրկեանին Վալանթին ներս մտաւ, իրեն սովոր-
ական աճապարանքովը, միշտ ուշ մնացած, միշտ իրար անցած,
անակնկալ արկածի մը պատճառաւ: Երեսունըվեց տարեկանին իր
հասակը յայտնի չէր ընել, այնքան նիհար, այնքան վարվռուն
մնացած էր որքան Անտրէն ծնած ատենը, նոյն փոքրիկ խարտեալ
մազերովը, նոյն նուրբ ու չոր դէմքովը: Ինք, ուրիշներէ աւելի
երջանիկ, ինչպէս կ'ըսէր տոքթորը. միայն ինքզինքը կ'եփէր, ալ
աւելի կը նուազէր, իր խաթարումներու բոցէն:

— Բարեւ, պարոն միօման... բարեւ տոքթոր... Ահ, տոք-
թոր, ներում կը խնդրեմ: Երեւակայեցէք որ Մատրէնի եկեղեցի
կերթայի արբա Լը Վասէօրի մէկ բանախօսութեան սկզբնաւորու-
թիւնը լսելու, ինքնիրենս ըսելով որ յետոյ կը ձգեմ կը փախչիմ,
քանի որ ձեզի հետ ժամադիր եղած էի. ու ահա՝ ձեզ բողոքովին

մոռցայ, այնքա՛ն արքան զիս գրաւեց, ո՛հ, բոլորովին, բոլորովին զիս գրաւեց, առանց ինէ բան մը մնալու:

Տակաւին աչքերը կը մարմրէին: Եւ սակայն քիչ մը թոյլ կը գտնար արքան, նոր գաղափարներու բարեկամ, քանզի կրօնքի ու գիտութեան միջեւ համաձայնութեան մը կարելիութեան կը հաւատար:

Պութեան ժպտելով զինքը ընդմիջեց:

— Արդեօք ձեր ջղային ցաւերը վերսկսա՞ն:

— Ես, ո՛չ, ո՛չ...: Ինծի համար չէ որ ձեր գալը խնդրեցի՛, այլ լիւսիին համար, որ ճշմարիտը զիս կը յուսահատեցնէ, Ձեմ հասկնար թէ ի՞նչ ունի այս աղջիկը...: Դիտէ՛ք որ, այս առաւուռ չուղեց անկողնէն ելլել: Երբ այդ բանը ըսին ինծի, գացի զինքը տեսնելու. և նախ՝ ինծի չպատասխանեց, պատին կողմը դարձաւ: Յետոյ, իմ ամէն հարցումներուս, տասը անգամ, քսան անգամ պատասխանեց թէ վաճառ մտնալ կ'ուզէր, առանց ուրիշ բացատրութեան, երեսը լաթի պէս ձերմակ, աչքերը սեւեռուէն: Ի՞նչ կ'ըսէք այս նոր տնկեթեթութեան:

— Բայց արդեօք բան մը անցա՞ւ դարձաւ այս գիշեր կամ առջի իրիկուն:

— Այս գիշեր, իմ գիտնալս ո՛չ... երէկ իրիկուն եւս ոչինչ: Իրիկունը շատ հանդարտ էր: Տան մէջ առանձին էի, դուրս չելալ. և մեր բարեկամ Սանթէաք կանուխէն եկած ըլլալով՝ թէյ խմելու համար, անոր հետ իմ պզտիկ հիւրասրահս քաշուեցայ, աղաքը համբռնեցի՛ք ետքը: Որո՞շտ զի մեզ անհանգիստ չընեն... իրենց սովորութեան համեմատ պառկած ըլլալու են:

— Բնացա՞ւ, տրտունջ մը չյայտնե՞ց:

— Այդ մասին բան մը չեմ գիտեր: Յաւ մը ունենալու կերպարանք չունի: Ձեմ կարծեր որ հիւանդ ըլլայ, քանզի կ'ըմբռնէր որ դուրս չպիտի ելլէի այսօր, եթէ ամենադժոյզն կասկած մը ունենայի: Միայն թէ ուզեցի որ մէյ մը գայիք, վասն զի անկողնէն չելլելու այդ յամառութիւնը զիս կը ճաթեցնէ կոր...: Իր սենեակը կը երթանք, տոքթոր, և լաւ մը չախնեցէք զինքը ու չուտով ոտքի հանեցէ՛ք:

Սէկէն ալ իր կարգին ներս կը մտնէր: Իր կնոջ վերջին խօս-

քերը լսած էր, լռին՝ Պռնթանի ձեռքը սեղմեց որ կնոջը հետ դուրս
կ'ելէր սրահէն, Յետոյ, ինքն ալ ներուժ խնդրեց Մաթիէօյէն:

— Ներեցէ՛ք ինձ, սիրելի պարոն Ֆրոման, որ ձեզ օպասցնել
տուի: Հիւանդ ձի մը ունիմ, նշանաւոր վազող մը, որուն վրայ
մեծ յոյսեր դրած էի: Ինչ որ է, ամէն բան դէշ կ'երթայ կոր...
Մեր գործին վրայ խօսինք, որուն մասին ալ արդէն բոլորովին ան-
յաջող ելայ:

Ու բարկութիւնը թափեց Լըփայեօրի գլխուն, որ իր մէկ
քանի եզվար տափաստանին համար այնպիսի չափազանց գին մը
մը ուզած էր որ, ա՛լ առկէ ետքը որ և է օտարութիւն անկարելի
կ'ըլլար: Աղօրեպանը իր խուլ կատաղութիւնը թափած էր Մա-
թիէօյի վրայ որ կը յաղթանակէր այդ անմշակ, դարբեէ ի վեր
լքուած հողերը յորդառատ հունձքով ծածկելով, իր առելութեան
մէջ, ա՛լ աւելի կատաղած էր հողին դէմ, այդ անիրաւ մօրուն, որ
այնքան դաժան եղած էր իրեն համար որ գեղացիի մը զաւակն
էր և որ այնքան բարեացակամ կ'ըլլար այդ քաղքենիին, որ կար-
ծեռ երկինքէն կ'իյնար երկիրը յեղափոխելու համար: Ու հեզնարար
լսած էր որ այդ մացառները այժմ ոսկի կ'արծէին, քանի որ կա-
խորդներ կային որոնք քարերուն վրայ ցորեն կը բուսցնէին:

— Դիտէ՛ք որ յոգնութիւն յանձն առի երթալ անձամբ զինքը
տեսնելու: Ժամանակին եկած էր առաջարկելու որ ոչինչ գնով մը
առնեմ իր տափաստանը և բնականաբար չէի ուզած, քանզի ես
կը փափաքէի իմ հողերէս ազատիլ: Ուստի սկսաւ քթիս խնդալ:
Մաղ միաց պիտի ապտակէի... հիմակ աղջիկ մը ունի:

— Այո՛, փոքրիկ Թէրէզը, պատասխանեց Մաթիէօ խնդա-
լով, որովհետեւ առաջուց վստահ էր Սէկէնի դիմումին արդիւն-
քին: Անցած տարի այդ դժբախտութիւնը ունեցաւ, ինչպէս ինք
կ'ըսէ, ու տակաւին բարկութիւնը չէ անցած, նախ կնիկը մեղադ-
րած է, յետոյ ամբողջ ընկերութիւնը, բոլոր սուրբերը և նոյն իսկ
Աստուած: Մնապարծ ու ռիսակալ մարդ մըն է:

— Կատարելապէս, զինքը վիրաւորած ըլլալու էի հիացումս
չյայտնելով իր տղուն՝ Անթօնէնի վրայ՝ որ տասներկու տարեկան
հասակին, կ'երեւայ թէ վկայական առեր է Ժանվիլի դպրոցէն,
ուր հրաշալիքի մը կարգը անցած է եղեր:

Մաթիէօ կը շարունակէր մեղմիկ ժպտիլ :

— Լաւ, լաւ, այլ եւս չեմ զարմանար ձեր չյաջողելուն վրայ :
Օր մը ուր իրենց խորհուրդ կուտայի Անթօնէնը երկրագործական
դպրոցը դնել, էրիկ կնիկ մազ մնաց որ զիս ծեծէին : Կ'երազեն
զայն պարոն մը ընել :

Վերջապէս գործը չէ յաջողած և Աէկէն չէր կրնար ինքզինք
մխիթարել, քանզի պէտք էր հրաժարիլ այդ տարի Մաթիէօյի ծա-
խելէ, դէպի արեւմուտք գտնուած հողերէն դուրս ուրիշ բաժին
մը : Արդէն վաճառման պայմանագրութիւնը պատրաստ էր և ստո-
րագրութիւնը փոխանակեցին : Տակաւին երկու հողաբաժին մնաց,
մին հարիւր եղւար անտառ, Լիւպօնի կողմը և միւսը բոլոր տա-
փաստանները, մինչեւ Վիէօ-Պուր որուն մէջ կը գտնուէր Լըփայ-
ետի հողի մասը :

— Զսգի կրնայի լաւագոյն պայմաններ առաջարկել և դուք
չահաւոր կ'ելլայիք, կրկնեց Աէկէն որ դրամի պէտքէն կը նեղուէր :
Բայց դուք իմաստուն մըն էք, գիտեմ որ, եթէ սպասելու որո-
շում տուած էք, միտքերնիդ չեմ կրնար փոխել... ուրեմն բարի
յաջողութիւն, քանի որ իմ շահս ալ այդ կը պահանջէ :

Իրենց յարաբերութիւնները միշտ շատ ուղիղ եղած էին ու
իրարու ձեռք կը սեղմէին երբ դուռը բացուեցաւ և առանց ծա-
ռային կողմէ լուր տրուելու, Սանթէռ ներս մտաւ :

— Վայ, դուք էք, ըսաւ տանտէրը, կը կարծէի որ ձեր բա-
րեկամ Մէնտրօնի թատրոնի ներկայացման փորձերուն գացած էք :

Սանթէռ ժպտեցաւ յաջողութեամբ լեցուած ճարպիկ մարդու
մը քիչ մը յոգնած ժպիտովը : Շատ գիրցած էր, յաջողութեամբ
խճողուած, իր գգուիչ, գեղեցիկ աչքերովը, միշտ խնամուած մո-
րուքովը, որ իր տգեղ բերանը կը ծածկէր : Ինք առաջին անգամ
զգացած էր անկողնի վէպերուն սնանկութիւնը, ամուսիններու տր-
կածները, ու գացած էր Վալանթինի միանալու անոր բարեպաշ-
տական եռանդին մէջ, այժմ պատմութիւններ գրելով ուր դարձեր
կային և ուր կաթորիկ իշխանութեան ողին կը յաղթանակէր : Այս
բանը աճեցուցած էր մարդկային հետին համար իր ունեցած տր-
համարհանքը :

— Ո՛հ, Մէնտրօնի թատերախաղը, պատասխանեց, չէք կըր-

նար երեւակայել թէ ի՞նչ տափակ բան է: Նորէն այլամերձութեան պատմութիւն մը. չիտակը ա՛լ մարդ կը զգուի: Անհաւատալի է որ հանրութիւնը ի վերջոյ չընդվզիր, և իրապէս հարկ է որ մեր տը-խուր հոգեբանները, որոնք հին ընկերութիւնը այսպէս ողբալիօրէն կը թաղին, վերջապէս զայն ընդ միշտ փոփոցեն...: Ես չեմ փոխուած: Աստուած վերջնական երջանկութեան համար պիտի ջնջէ աշխարհը:

Յետոյ, տեսնելով որ Մաթիէօ զարմացումով իրեն կը նայէր, յիշելով անշուշտ սեւ զգեստով իր նախկին վիպասանի դերը, պարելով ու թաղելով այդ գեղեցիկ ընկերութիւնը զոր կը շահագործէր, գոհացաւ կարճ կապելու և աւելցուց.

— Թատրոնէն խոյս տուի... օգը գեղեցիկ է, կառք մը ունին տրամադրութեան տակ, կ'ուղէ՛ք հետս ցրաներկներու ցուցահանդէսին դալ:

— Ո՛հ, ո՛չ սիրելիս, բնաւ, ըսաւ Սէկէն: Ջրաներկները զիս կը նեղացնեն... տեսէ՛ք թէ Վալանթին ազատ է և կ'ուղէ՛ գալ:

Ու շարժումը որ կ'ընկերանար այս խօսքին, կինը կուտար, բան մը չգիտնալու որոշում տուող էրկան մը վստահութեամբը: Մազ մնացեր էր որ տասը անգամ սպաննէր Վալանթինը, պժգալի նախանձներէ կատղած, զայն զազիր անբաստանութիւններով ձանրարեռնած:

Յետոյ, առանց բանաւոր բացատրութեան մը, առանց տրամաբանութեան, թոյլադրած էր Սանթէռի հետ տեսնուիլ. ան, անշուշտ, հաշիւի չէր առնուեր. կամ, գոնէ, եթէ ամուսինը երկար ատեն չէր գիտցած հաւանական յարաբերութիւնները, վերջը այլեւս յարմարած էր կատարուած իրողութեան հանդէպ: Մանաւանդ սիրահարը տուն բերելու գեղեցիկ գաղափարը յղանալէն ի վեր, որպէս զի ինքն ալ ազատ ապրի հոն, թոյլ կուտար անոր ամէն ժամ գալու, հս'ն տեղաւորուելու, կնոջը հետ դուրս ելլելու, անոր հետ վերադառնալու, երեքն ալ լաւ ընկերներու պէս, խնդալով, վիճելով ինչպէս ատենօք, չափազանցեալ ու հմայաթափ վայելչութեամբ մը:

— Իցի՛ւ թէ միայն ձանձրացուցիչ ըլլային: Սիրական ձիւ՝ Սի-բիւսը՝ հիւանդ է, անաւասիկ ախոռս կազմալուծուած, բոլոր

ձախորդութիւնները վրայ վրայի... մարդուս մեռնիլը կուգայ՝
— Ինչպէ՛ս, իրա՛ւ Սիրիւս հիւանդ է։ Խնդճ բարեկամ, եթէ
կ'ուզես միասին վերջացնենք կեանքերնիս, ես կը քաշքշեմ, կը
յօրանջեմ կոր իմ կեանքս։

— Ես, կը թքնեմ, կը փսխեմ կոր զայն. ա՛հ, ինչ աղետո
բան։

Պահ մը լռութիւն տիրեց, յետոյ Սէկէն, նուաղօրէն վե-
րըկաւ։

— Ուրեմն, սիրելիս, ուրիշ դժբախտութիւն չի կ'այ այսօր։

— Ո՛չ, տակաւին ծխնելոյզները գլխուս չեն իյնար կոր...
տն ալ պիտի ըլլայ։

— Յուսանք։ Ու այս ջատուկ երկիրը, էակներու իր զազիր
եռուղեռումովը, որ շարունակէ դառնալ... Սիրիւս հիւանդ, ա-
մէն բանի վերջն է այս։

Մաթիէօ ձանձրացած, ոտքի ելած էր մեկնելու համար, երբ
աղախին մը գալով երկարօրէն բացատրեց թէ՛ տիկինը կը խնդրէր
պարոնէն որ ամիջպէս իր քով երթար օրիորդ Լիւսիի սենեակը,
քանզի օրիորդը կը շարունակէր իր յամառութիւնը։

Եւ Սէկէն շարունակեց հեգնական պաղարիւնութեամբ կա-
տակաւաճել, երկու մարդիկը իրեն հետ տանելով, որպէս զի կ'ը-
սէր, այդ փոքրիկ կնոջ հիմակուընէ հասկցնեն առնական ամենա-
զօրութիւնը։

Լիւսիի սենեակին մէջ արտաքոյ կարգի տեսարան մը կ'անց-
նէր։ Մանկուհին կռնակին վրայ պառկած, վերմակը ծնօտին քա-
շեր էր իր երկու պրկուած փոքրիկ ձեռքերով զայն բռնած, կար-
ծես կռուելու, արգիլելու համար որ դուրս չի քաշեն անկողինէն,
որուն մէջ մնալու կը յամառէր։ Միայն իր նուրբ ու ճերմակ երեսը
ցոյց կուտար, պաղած ու գունաթափ մազերը ծփանքին մէջ խեղ-
դուած։ Սինդրեռ իր աչքերը, խիստ տարտամ կապոյտով մը,
յուսահատօրէն ձեղունին սեւեռած կը մնային, վայրագ որովման
մը կերպարանքով։ Լիւսի երբ տեսած էր իր մօրն ու որովման
Պութանի ներս մտնելը, իր ակնարկը մթազնած էր առնելի տա-
ռապանքի մը ստուերովը։ Բայց իրմէ բան մը չէր շարժած, իր
կուրծքին թեթեւ շնչառութիւնը նոյնիսկ վերմակը չէր շարժէր։

և շատ մը վայրկեաններ մոռցած էր պատասխանելու, երեսը մեռելակեպ։

— Հիւանդ ես, սիրելի աղջիկս, ըսաւ տոքթորը։ Մայրիկդ ըսաւ որ չես ուզեր այս առտու անկողնէն ելլել... ո՛ւր տեղդ կը ցաւ։

Լիւսի ո՛չ խօսք մը, ո՛չ ալ շարժում մը ըրաւ։

— Ինձ նայէ՛, շատ տգեղ բան է այսպէս մտատանջութիւն պատճառել ծնողքիդ, յամառելով որ քեզ չխնամեմ... Խելօք եղի՛ր, ըսէ ինծի թէ ի՞նչ ունիս։ Փո՛րդ կը ցաւի։

Լիւսի շրթունքը չբացաւ, մատին ծայրը չշարժեց։

— Շիտակը ես քեզ աւելի խելացի կը կարծէի, ամենուս ալ սիրտը կը հատցնես կոր...։ Եւ սակայն ինչ ունենալդ պէտք է դիտնամ որպէս զի կարենամ դարմանել։

Ու այս անգամ, որովհետեւ տոքթորը կը յառաջանար ձեռքը բռնելու դէմքով մը, Լիւսի ընդվզումի սառսուռ մը ունեցաւ։ Վերմակը այնքան ուժգին սեղմեց վիզին շուրջը որ բժիշկը պարտաւորուեցաւ հրաժարիլ բաղկերակը քննելէ, չուզելով զայն խոչտանալ։

Վալանթին որ լուռ կը սպասէր, բարկացաւ։

— Շիտակը, սիրելիս, մեր համբերութիւնը չարաչար կը գործածես, ըրածդ խնջթութիւն է ու ի վերջոյ հայրդ պիտի կանչեմ որ քեզ կարգի բերէ...։ Այս առտունէ ի վեր անկողինիդ կառչեր ես ու ինչ ունենալդ չես ըսեր։ Դո՛նէ խօսէ՛, ցաւդ բացատրէ՛ որ ընելիքնիս գիտնանք...։ մէկու մը դէմ բան մը ունի՞ս։

Յետոյ, Լիւսին դարձեալ իր մեռելական անշարժութեան մէջ ինկած ըլլալով, մայրը, տոքթորին խորհրդով, վարժուհին՝ Նօրան՝ բերել տուաւ, որպէս զի ինք անձամբ հարցուփորձէ։ Երբոր խոշոր խարտեալ աղջիկը երեւցաւ, տոքթորը կարծեց մանկուհիին վրայ նշմարել այն սարսուռը, փախչելու և անյայտանալու այն ջանքը զոր քիչ մը առաջ անսած էր հոր ձեռքը բռնել կը փորձէր։

Նօրա անկողին քով ոտքի՝ հարցուփորձուելով՝ պատասխանեց հանդարտ ժպտով, անպատկառ անգիտակցութեամբը ուսով կը խնդային իր հոյակապ աղջկան գեղեցիկ աչքերը։

— Բայց բան մը չեմ գիտեր, պարոն. Բնական է որ ես չեմ

ձախորդութիւնները վրայ վրայի... մարդու մեռնիլը կուգի

— Ինչպէ՛ս, իրա՛ւ Սիրիւս հիւանդ է։ Խեղճ բարեկամ, կ'ուզեա միասին վերջացնենք կեանքերնիս, ես կը քաշքշեմ, յօրանջեմ կոր իմ կեանքս։

— Ես, կը թքնեմ, կը փսխեմ կոր զայն. ա՛հ, ի՛նչ աղբա՛րան։

Պահ մը լռութիւն տիրեց, յետոյ Սէկէն, նուաղօրէն գլուխը շարժեց։

— Ուրեմն, սիրելիս, ուրիշ դժբախտութիւն չի կա՞յ այսօր։

— Ո՛չ, տակաւին ծխնելոյզները գլխուս չեն իյնար կոր. ա՛ն ալ պիտի ըլլայ։

— Յուսանք։ Ու այս ջատուկ երկիրը, էակներու իր զագեռուղեռուսովը, որ շարունակէ դառնալ... Սիրիւս հիւանդ, մէկ բանի վերջն է այս։

Մաթիէօ ձանձրացած, ոտքի ելած էր մեկնելու համար, երբ աղախին մը գալով երկարօրէն բացատրեց թէ՛ տիկինը կը խնդրէ պարոնէն որ ամիշապէս իր քով երթար օրիորդ Լիւսիի սենեակը քանզի օրիորդը կը շարունակէր իր յամառութիւնը։

Եւ Սէկէն շարունակեց հեգնական պաղարիւնութեամբ կատակաբանել, երկու մարդիկը իրեն հետ տանելով, որպէս զի կ'ըսէր, այդ փոքրիկ կնոջ հիմակունդէ հասկցնեն առնական աւանադորութիւնը։

Լիւսիի սենեակին մէջ արտաքոյ կարգի տեսարան մը կ'անցնէր։ Մանկուհին կռնակին վրայ պառկած, վերմակը ծնօտին քաշելով էր իր երկու պրկուած փոքրիկ ձեռքերով զայն բռնած, կարծես կռուելու, արգիլելու համար որ դուրս չի քաշեն անկողինէն, որուն մէջ մնալու կը յամառէր։ Միայն իր նուրբ ու ճերմակ երեսը ցոյց կուտար, պաղած ու գունաթափ մազերը ծփանքին մէջ խեղդուած. մինչդեռ իր աչքերը, խիստ տարտամ կապոյտով մը, յուսահատօրէն ձեղձնին սեւեռած կը մնային, վայրագ որոշման մը կերպարանքով։ Լիւսի երբ տեսած էր իր մօրն ու առաջինը Պութանի ներս մտնելը, իր ականարկը մթաքնած էր առեւի իր ռապանքի մը ստուերովը. բայց իրմէ բան մը չէր շարժած, իր կուրծքին թեթեւ շնչառութիւնը նոյնիսկ վերմակը չէր շարժէր։

և շատ մը վայրկեաններ մոռցած էր պատասխանելու, երեսը մեռելակեայ:

— Հիւանդ ես, սիրելի աղջիկս, ըսաւ տոքթորը: Մայրիկդ ըսաւ որ չես ուզեր այս առտու անկողնէն ելլել... ո՛ւր տեղդ կը ցաւ:

Լիւսի ո՛չ խօսք մը, ո՛չ ալ շարժում մը ըրաւ:

— Ինձ նայէ՛, շատ տգեղ բան է այսպէս մտատանջութիւն պատճառել ծնողքիդ: յամառելով որ քեզ չխնամեմ... Խելօք եղի՛ր, ըօէ ինծի թէ ի՛նչ ունիս: Փո՛րդ կը ցաւի:

Լիւսի չըթուներ չբացաւ, մատին ծայրը չշարժեց:

— Շիտակը ես քեզ աւելի խելացի կը կարծէի, ամենուս ալ տիրող կը հատցնես կօր...: Եւ սակայն ինչ ունենալդ պէտք է դիտնամ որպէս զի կարենամ դարմանել:

Ու այս անգամ, որովհետեւ տոքթորը կը յառաջանար ձեռքը բռնելու դէմքով մը, Լիւսի ընդվզումի սառսուռ մը ունեցաւ: Վերմակը այնքան ուժգին սեղմեց վիզին շուրջը որ բծիչկը պարտաւորուեցաւ հրաժարիլ բազկերակը քննելէ, չուզելով զայն խոչտանգել:

Վալանթին որ լուռ կը սպասէր, բարկացաւ:

— Շիտակը, սիրելիս, մեր համբերութիւնը չարաչար կը գործածես, ըրածդ խենթութիւն է ու ի վերջոյ հայրդ պիտի կանչեմ որ քեզ կարգի բերէ...: Այս առտու ընէ ի վեր անկողինիդ կառչեր ես ու ինչ ունենալդ չես ըսեր: Դո՛նէ խօսէ՛, ցաւդ բացատրէ՛ որ ընելիքնիս գիտնանք... մէկու մը դէմ բան մը ունի՛ս:

Յետոյ, Լիւսին դարձեալ իր մեռելական անշարժութեան մէջ ինկած ըլլալով, մայրը, տոքթորին խորհրդով, վարժուհին՝ Նօրան՝ բերել տուաւ, որպէս զի ինք անձամբ հարցուփորձէ: Երբոր խոշոր խարտեաշ աղջիկը երեւցաւ, տոքթորը կարծեց մանկուհիին վրայ նշմարել այն սարսուռը, փախչելու և անյայտանալու այն ջանքը որ քիչ մը առաջ անսած էր հոր ձեռքը բռնել կը փորձէր:

Նօրա անկողին քով ոտքի՝ հարցուփորձուելով՝ պատասխանեց հանդարտ ժպտովը, անպաշտկառ անգիտակցութեամբը որով կը խնդային իր հոյակապ աղջկան գեղեցիկ աչքերը:

— Բայց բան մը չեմ գիտեր, պարոն. Բնական է որ ես չեմ

տղաքը պառկեցնողը: Երէկ իրիկուն օրիորդ Լիւսի քաջառողջ Գր
թուէր: Սովորութեան համեմատ ժամանակին պառկած ըլլալու է,
փօքրիկ սրահը երթալ մայրը համբուրելէ ետքը, որ նոյն միջոցին
հիւր մը ունէր... Ես, ինչպէս ամէն իրիկուն, վայրկեան մը միայն
մտայ այս սենեակը, իրեն բարի գիշեր ըսելու... Ինչ կ'ուզէք
որ ըսեմ, ատկէ աւելի բան մը չեմ գիտեր:

Խօսած միջոցին իր մեծ աչքերը յառած էր մանկուհիին վրայ,
կատարելապէս հանդարտ և միանգամայն գրգռիչ կերպարանքով
մը, վստահ ըլլալով որ աղջիկը բան մը չպիտի ըսէր, բան մը չէր
կրնար ըսել: Ներքին զուարճութիւն մը, զուարթ պատմութեան
մը յիշատակին պէս, նոյն իսկ իր շրթունքին վրայ երեւցաւ, ցոյց
տալով իր մատակ գայլի սպիտակ ակունները:

Ու այս բանը ա'լ չափազանց եղաւ, մանկուհին սկսաւ
ջղաձգօրէն լալ, երբոր իր տփռոյն կապոյտ նայուածքը, որ յա-
մառօրէն ձեղունին սեւեռած էր, վար իջեցուց և հանդիպեցաւ
վարժուհիին այնքան հեգնական ու այրող ականարկին, որ իր վրայ
կը ճնշէր:

— Ո՛հ, թո՛ղ տուէք զիս, մի՛ խօսիք ինծի, մի՛ նայիք
ինծի... Վանք երթալ կ'ուզեմ:

Այս այն աղաղակն էր որ իր մէջ, մանուկ մնացած վաղա-
հաս կինը, իր սեռին զգուանքէն զայրագնած՝ արձակեք էր արդէն
առտուն: Նոր ուժգնութեամբ մը վերսկսաւ ու ա'լ չգաղթեցուց:
Ու անկողնէն չելլելու մասին, այլեւս թոյլ չտալու որ իր ձեռ-
քերուն մորթը տեսնան, այնպիսի կամք մը կար որ կարծես կ'ու-
զէր մեռնիլ ու թաղուիլ աշխարհի համար, իր բոլոր մարմնական
անձովը, ֆիզիքական զգայնութեան դէմ իր ունեցած ատելու-
թեան պատճառաւ: Կ'ուզէր որ վարագոյրները գոցէին որպէս զի
ցերեկուան լոյսը չտեսնէր: Կ'ուզէր ա'լ առանձին ըլլալ՝ առանց
ուրիշ դրացի էակի մը ջերմութեանը, դամբանի մը սշնչութեան
մէջ, խոյս տալու համար իր կեանքի սարսափէն, կեանք չունենա-
լու համար իր շուրջն ու իր մէջը:

— Վանք երթալ կ'ուզեմ, վանք երթալ կ'ուզեմ:

Այն ատենն էր որ Վալանթին՝ կարծելով որ բոլորովին կը
խենդենար՝ Սէկէնը փնտռել տուած էր: Եւ անոր գալուն պահ

սելով, սկսած էր աղջիկը խրատել, խիստ մայրաբար, խիստ
պատշաճօրէն:

— Ի՛րաւ որ զիս կը յուսահատեցնես... Ի՛նչ տարիքիդ մէջ
չէ որ այդպէս վանք երթալու խօսք կ'ընեն, կարծես թէ ընտա-
նիքիդ ծոցը միայն տխրութեան ու տառապանքի պատճառներ ըլ-
լային, կարծես միշտ պարտականութիւնս կատարած եմ, բարե-
բախտաբար ինքզինքիս դատաւարտելիք բան մը չունիմ... Ան-
շուշտ, լաւ գիտես ի՛մ կրօնական ջերմեռանդ զգացումներս, քեզ
մեր կրօնքի յարգանքը ներշնչեցի, որպէս զի չկրնան ըսել թէ
Աստուած կը թշնամանես, զայն խառնելով հիւանդ տղու քմա-
հաճոյքներուն... Վանք երթալու համար հնազանդ ըլլալու է ու
Աստուած չուզեր այն աղջիկները որոնք իրենց մայրերը կը վի-
րաւորեն, անոնցմէ միայն լաւ օրինակներ առնելէ ետքը:

Լիւսիի աչքերը այժմ մօրը աչքերուն յառած էին. ու քանի
այս վերջինը կը խօսէր, աղջկան խեղճ անմեղ աչքերը, աստուա-
նային մաքրութենէ խռովուած, սոսկումէն կը լայննային, ամե-
նազօնդակ ցաւերը կ'արտայայտէին, յարգանքը փճացած, գորովը
չկ'ուրաւ, բոլոր անձկութիւնը փոքրիկ աղջկան մը հոգիին ուր
որդիական մեծարանքը կը փլչէր:

Այս միջոցին Սէկէն ներս մտաւ, Սանթէռի և Մաթիէօի հետ:
Մինչ Վալանթին խօսքը կը շարունակէր, եղածը կը պատմէր ու
իր հայրական իշխանութեան կոչում կ'ընէր, Սէկէն, իր շուրթե-
րուն անկիւնը հեգնութեան թեթեւ ծալք մը կը պահէր, կարծես
ըսել ուզելով. «Ինչ ընենք, սիրելիս, զանոնք այնքան գէշ կեր-
պով մեծցուցիր, որ այժմ այսպէս տխմար քմոյշներ ունին»:

Երբ մայրը խօսքը աւարտեց, Սէկէն դէպի տոբթորը դար-
ձաւ, որ շարժումով մը գործին մէջէն ելաւ, քանի որ աղջիկը
թոյլ չէր տար զինքը քննելու: Նօրային ալ նայեցաւ խնդալով,
տեսնելով որ այն ալ կը ժպտէր այս ծաղրելի տեսարանին մասին:
Ու կ'ուզէր Մաթիէօն վկայ կոչել, վճիռը տալէ առաջ, երբ Սան-
թէռ խաղաղութեան սիրոյն համար, կարծեց գործը զուարթօրէն
կարգադրել:

— Ինչպէ՛ս, իմ պզտիկ Լիւսէթս, ըսաւ, իրա՛ւ է մայրիկիդ
պատմածները, Չէ՛, չէ՛, կը սխալի, անանկ չէ՛, դուն խելօք

նածածք. ամէն գորով մայր ու աղջկան միջեւ, կա'մ հիւանդ էք, կամ սրիկաներուն ամէնէն գէշը... Գացէ՛ք, ձեզ կը վռնէ Այն ատեն միայն Սէկէն որ տակաւին բերանը բացած հաճեցաւ միջամտել, ինքզինքը ցուցունել: Իր չոր ու ժպդէվքովը ըսաւ.

— Ներեցէ՛ք, սիրելիս, չեմ ուզեր որ Նորա երթայ ու մնայ... Ապահովաբար տունը տակնուվրայ չպիտի դարձնենք փոխենք սովորութիւններ որոնցմէ ամէնքս ալ գոհ ենք, անգամ որ այդ խաթարուած Լիւսին գիշերը մղջաւանջներ ունայ... Մաքրողական մը տուէք իրեն տոբթոր, աղէկ ստուրջէք: Եւ մանաւանդ այդ տեսակ տեսիլքներ, բանդագուշանք չեմ ուզեր, եթէ ո՛չ կը բարկանամ.

Երբոր Մաթիէօ, փողոցը մայթերուն վրայ գտաւ ինքզին տոբթորին ընկերակցութեամբ, որ գոհացած էր հանդարտեցող դեղ մը տալով Լիւսիին, երկար ու անխօս ձեռքի չարժուած փոխանակեցին: Յետոյ, Պութան կառքը նստած միջոցին, ըստ պարզապէս.

— Կատարեալ չէ՞, քիչ մը առաջ ծանուցա՛յ փուլզումս չէ՞. Հոգեվարք ընկերութիւն մը, կանոնաւոր ու առողջ կեանքի ատելութեանը մէջ: Ամէն գէշութիւն միացած, հարստութիւն նուազած, օրէ օր տւրուած, ընտանիքը սահմանափակուած, պըծուած, բնաջինջ եղած, Ամենավատ պղծութիւններ որոնք վերնախնայ քայքայուել կը փութացնեն, տասներկու տարեկան տղիկներ միսքիք եղած, ջլախտաւոր, տարիքէն առաջ արգասաւորութենէ զգուած, վանքի մարմնական մահուան բաղձացող... Այն չիտակը աղէկ կ'երթանք, բոլոր այդ թշուառները աշխարհի վերջ կ'ուզեն:

Շանթպլէի մէջ, Մաթիէօ և Մարիան կը հիմնէին, կը ստեղծէին, կը որդեծնէին: Եւ չ'երկու տարիներու միջոցին որոնք անցան նորէն յաղթական եղան կեանքի ու մահուան յաւիտենական պայքարին մէջ, ընտանիքի ու բեղմնաւոր հողի այս շարունակական աճուսովը, որ իրենց էութեան պէս, իրենց ուրախութիւնն ու զօրութիւնն էր: Տարփանքը կ'անցնէր բոցավառ, աստուածային տարփանքը զիրենք կ'արգասաւորէր, շնորհիւ իրենց սիրելու, բարի

և առողջ ըլլալու զօրութեան : Ու իրենց կորովը մնացածը կ'ընէր , գործի կամքը , հարկաւոր աշխատանքի հանդարտ արիւթիւնը , աշխարհի յինչն ու ուղղիչը :

Բայց երկու տարուան միջոցին՝ յարատեւ պայքարի մը շնորհիւ յաղթութիւնը իրենց մնաց : Բանի կալուածքը կ'ընդարձակէր , դրամի գործառնութիւնները աւելի կը մեծնային ու հոգերը աւելի կը ծանրանային : Այսու հանդերձ սկզբնաւորութեան պարտքերը վճարուած էին , ու այն ատեն կրցան ընկերակցութեան և փոխառութեան վնասաբեր դրութենէն հրաժարիլ , զոր նախ հարկ եղած էր ընդունիլ : Ա՛լ հիմա մէկ գլխաւոր մը , մէկ նահապետ մը կար , որուն մտածումն էր իր ընտանիքը հիմնել բո՛ւն իսկ կալուածքին վրայ և իր զաւակներէն դուրս շահակից կամ օգնող չունենալ : Անոնց ամէն մէկուն համար էր որ նոր նոր դաշտերու կը տիրանար , մէյ մէկ հայրենիք կուտար իր փոքրիկ ժողովուրդին : Աւելի ետքը , արմատները , անոնք որ կը կապեն ու կը սնուցանեն , հո՛ն պիտի ըլլային , նոյն իսկ եթէ շատեր ցրուէին ու երթային ընկերական զանազան կացութիւններ ստեղծելու :

Ուստի այս անգամ վճռական ընդարձակումի մը որոշում տուաւ , ճախճախուտքներու վերջին հողաբաժինը գնելու , որով ամբողջ լեռնադաշտը , հարիւր եզվարէն աւելի , յաւկութեան պիտի արուէր : Ուրիշ տղայ մըն ալ կրնար ծնիլ , իր մնունդի բաժինը պիտի ունենար , իր ամենօրեայ հացին համար ցորենը պիտի բուսնէր : Ու աշխատութիւնները աւարտելուն պէս , վերջին ակնադրելները շահագործուելէ , հողերը հերկուելէ ետքը , հրաշալի տեսարան մը եղաւ , յաջորդ գարնան , երբ տարածութեան ամբողջութիւնը , աչքը առածին չափ կանանչած , յաղթապանծ հունձքը աւետեց : Ասիկա առաջին օրերու բոլոր արցունքները , բոլոր մաշեցուցիչ հոգերը կը փոխարինէր :

Յետոյ , Մաթիէօյի այս ստեղծագործութեան քով , այս երկու տարուան միջոցին , Մարիանի շարունակական որդեծնութիւնն ալ եղաւ : Միայն նեղմիտ ագարակապանուհին չէր , էրկանը շահագործման օգնող , հաշիւները բռնող ու ներքին հոգերով զբաղող : Մարիան կը մնար միշտ , պաշտելի ու պաշտուած ամուսինը , զոր անտուածային տարփանքը կ'արգասաւորէր , մայրը , որ տղան աշտ

խարհ բերելէ, զայն սնուցանելէ ետքը, կրթիչն ու դաստիարակիչը կ'ըլլար տակաւին՝ անոր տալու համար իր բանականութիւնն ու սիրտը: Լաւ ածող, լաւ մեծցնող, կ'ըսէր Պութան իր անոյշ խնդուովը:

Շատ զաւակ չինելը լոկ բնախօսական կարողութիւն մըն է զոր շատ կիներ ունին անշուշտ. լուսադոյնը այն է որ այդ կիները նաեւ բարոյական առողջ պայմաններու մէջ ըլլան, զանոնք լաւ մեծցնելու համար: Մարիան, այնքան իմաստուն, այնքան զուարթ, իր հպարտութիւնը կը դնէր զաւակներէն ամէն բան քաղցրութեամբ ու շնորհով ստանալու մէջ: Ու իրեն բաւ էր որ հաճելի ըլլար, որպէս զի խօսքը մտիկ ընէին, հնազանդէին, պաշտամունքով մը շրջապատէին, քանզի շատ գեղեցիկ, շատ բարի ու շատ սիրուած էր: Ու իր գործը բնաւ դիւրին չէր իր ութը զաւակներուն մէջտեղ, որոնց բարձրացող ծիփանքը իր պարտականութիւնը կը ծանրացնէր: Ինչպէս ամէն բանի մէջ, ասոր մէջն ալ շատ կարգապահութեամբ կը շարժէր, մեծերը կը գործածէր պղտիկներուն վրայ հսկելու համար ամենուն ալ իր քաղցր իշխանութեան բաժինը կը շնորհէր, յոռեգոյն նեղութիւններուն մէջէն յաղթական դուրս կ'ելլար, ամենուն վրայ իշխել տալով ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը: Անդրանիկները, Պլէզ և Տընի որոնք տառնըվեց տարեկան էին, Ամպրուազ որ տասներորսը կը մտնար, իրմէ խուսափած էին քիչ մը, այժմ հօրերնուն ձեռքին տակ ըլլալով, Բոյժ միւս հինգը, Ռօզէն որ տասներմէկ տարեկան էր, մինչեւ երկու տարեկան Լուիզը, Ժէռվէէն, Քլէռէն ու Կրէկոսաէն ետքը, երկու տարուան տարբերութեամբ, զինքը միշտ կը շրջապատէին, նորածին մը միշտ տեղը բռնելով պղտիկին որ կը թռչէր, թեւերը զգալուն պէս: Ու այս անգամ, երկու տարի ետքը, դարձեալ աղօջիկ մը ծնաւ, զոր Մառլէն կոչեցին: Տղաբերքը շատ աղէկ եղաւ, բայց թաքը ամիս առաջ վիժում մը ունեցած էր, ծանր յոգնութիւններու հետեւանքով: Ուստի, երբ Մաթիէօ զայն ոտքի ելած ու ժպտուն տեսաւ, սիրելի Մատրլէնը թեւերուն մէջ, թաքիանքով համբուրեց զայն, անգամ մըն ալ յաղթելով, բոլոր վիշտերու և ցաւերու վրայէն: Զաւակ մըն ալ, հարստութիւն ու զօրութեամբ:

թիւն մըն ալ, նոր ոյժ մըն ալ աշխարհ նետուած, վաղուան հա-
մար սերմանուած նոր դաշտ մըն ալ:

Ու մեծ գործն էր այս, բարի գործը, արգասաւորութեան
գործը որ հողին ու կնոջ ձեռքով կը տարածուէր, կործանումին
յաղթելով, ամէն նոր զաւկի սնունդը ստեղծելով, սիրելով, ու-
զելով, պայքարելով, աշխատելով տառապանքին մէջ, անընդհատ
երթալով դէպի առաւել կեանքը, դէպի առաւել յոյսը:

Դ.

Երկու տարիներ անցան: Եւ այս երկու տարուան միջոցին,
Մարիէն և Մարիան աղջիկ մըն ալ ունեցան: Ու այս անգամ, ըն-
տանիքը աւելնալուն հետ, Շանթայէի կալուածքն ալ ընդարձակ-
ւումեցաւ, լեռնադաշտին արեւելեան կողմը, ծախու դրուած բոլոր
անտառներով, մինչեւ Մառէոյի և Լիւպոնի հեռաւոր ագարակնե-
րը: Հիմա կալուածքին բոլոր հիւսիսային կողմը դնուած էր, եր-
կու հարիւր եզվարի չափ անտառ, լայն բացաստաններով կտրուած,
շոր ճամբաներ իրարու կը կապէին: Ու այս մարգագետինները,
բնական արօտավայրներու կերպարանափոխուած, ծառերով չրջա-
պատուած, դրացի ակնաղբիւրներէ ոռոգուած, թոյլ տուն որ
պաճարը եռապատկուի ու ընդարձակ սահմանի մը մէջ անասնա-
բուծութիւն փորձուի: Կեանքի անպարտելի յաղթանակն էր ասի-
կա, արեւուն տակ աճող արգասաւորութիւնը, անդադար ստեղ-
ծագործող աշխատութիւնը, արդելքներու և ցաւերու մէջէն, կո-
րուստները փոխարինելով, ամէն ժամ աշխարհի երակներուն մէջ
աւելի կորով, աւելի առողջութիւն և աւելի ուրախութիւն դնելով:

Այն օրէն ի վեր ուր փրօմանները, աշխարհականներ կ'ըլլա-
նէր ենք ողորդի թաղաւորութիւնը հիմնելու զբաղած, ընթանա-
ղէպի հաստատագոյն հարստութիւնը, այն է հողին հարստութիւ-
նը օղէնները այլ եւս չէին ծաղրեր անոնց գալ գիւղը հաստատու-
արտառոց գաղափարը, անոնց սիրող գիւղացիի, պատահական
ղազործի հանգամանքը, ինչպէս առաջ կ'ըսէին: Յաջողութիւն
րէն զարմացած, հետեւին յարգանքով կը վարուէին, և ալ
տերնին հարուստ ազգականներու պէս կը վարուէին, կը բարե-
ճէին երբեմն այցելել իրենց, այդ կենդանի ու բարգաւաճ ազ-
րակէն հիացած կերպարանքով մը:

Եւ այս այցելութիւններուն մէկուն ատենն էր որ Գոսթա-
գտաւ իր զպրօցական հին բարեկամուհին Անժըլէնը, զոր արդ-
տեսութենէ երբեք կորսնցուցած չէր բոլորովին: Երիտասարդ
տանիքը որ, տասը տարի առաջ, եկած էր, ժանվիլի ամայի ար-
հետներուն մէջ, իր զուարթ տարփանքը պտտցնելու, ամէն ցա-
կերու ետեւ որկրամուկ համբոյրներ փոխանակելով, ի վերջոյ փո-
րկ տուն մը դնած էր գիւղին ծայրը, ուր, ամէն տարի, գեղեցի-
կեղանակը կ'անցնէր: Բայց առաջուան գորովալի անհագութիւն
այլ եւս չի կար, տիկին Անժըլէն երեսունըվեց տարեկանին
հասնէր, և վէց տարէն ի վեր որ իրեւ լուրջ ամուսիններ կը վար-
ուէին, սպասելով վաւկիս որ իրենք իրենց խոստացած էին, զա-
ւակը չէր ծներ: Ի զո՞ւր զայն կ'ըզէին՝ իրարու վրայ տակաւի-
վառ պահուած բոլոր տարփանքովը, իրենց գրկընդխառնումներ
անպտուղ կը մնային՝ կարծես իրենց հաճոյքի երկար եսասիրու-
թեամբ լաւութեան գաղափար տուած ըլլալով:

Եւ տունը աճեցուն տխրութեան մը մէջ կիյնար. էրիկը գե-
ղեցիկ հրացանակիրը, արդէն աղերեկ, աչքերը տկարացած, յու-
սահատ՝ տեսնելով որ հազիւ կրնար իր հովհարները նկարել
կինը, այնքա՛ն զուարթ ծիծաղով, երկիւղի մատնուած այդ
սպառնացող կուրութենէն, իրենց տունը կամաց կամաց տարած-
ուող ստուերէն ու լուութենէն՝ սարսափահար:

Հիմակ որ յարաբերութիւնները վերահաստատած էին, տիկին
Անժըլէն երբոր գործի համար Բարիզ երթար, երբեմն Գոսթաւին
կը հանդիպէր, ժամը չորսին ատենները, գաւաթ մը թէյ խմելու
կառախումբով վերադառնալէ առաջ:

Օր մը, երբ մինակ էին, խոշոր լաց մը թողուց ու իր ցականքը ամբողջ անոր պատմեց։

— Ահ, սիրելիս, չէ՞ք գիտեր մեր քաջած տառապանքը, երբ զաւակ մը ունի մարդ, չկրնար երեւակայել թէ ի՞նչ վիշտ էր կրեն անոնք որ բոլոր սրտով կը փափաքէին ու չեն կրնար հատ մը ունենալ, իմ խեղճ ամուսինս զիս միշտ կը սիրէ, բայց լաւ կը տեսնեմ որ անանկ համոզուած է որ յանցանքը իմս է, ու այդ բանը սիրտս կը ծակէ, ամբողջ ժամեր ատոր համար կուլամ, իմ յանցանքս, միթէ կրնան համարձակիլ հաստատելու թէ յանցանքը կնոջ կամ մարդունն է։ Բայց այս բանը չեմ ըսեր իրեն, քանզի բարկութենէն կը խենդենայ, եւ եթէ երկուքս միասին տեսնէիք մեր զատարկ տան մէջ, այնքան լքուած, որ աչքի հիւանդութիւնը զինքը նսղսրտ դարձուց։ Ահ, արիւն-նիս կուտանք որպէս զի տղայ մը ունենանք աղժուկ ընչու, մեր սիրտերը տաքցնելու համար, հիմա է որ կեանքս կը մեղսէ մէջն ու մեր շուրջը։

Դոսթանս՝ շատ զարմացած՝ անոր կը նայէր։

— Ինչպէ՛ս, սիրելիս, տղայ մը չէ՞ք կրնար ունենալ, երբ հազիւ երեսունըվեց տարեկան էք, ես միշտ այնպէս համոզուած եմ որ երբ մարդ ուզէ հատ մը ունենալ կ'ունենայ, քանի որ ձեզի պէս առողջ ու հաստատուն է... Բայց ատոր համար միջոցներ կան, թերթերու մէջ միշտ ծանուցումներ կ'ըլլան։

Արցունքի նոր հեղհեղ մը շնչահեղձ ըրաւ Թիկին Անժրէն։

— Զիս կը ստիպէք ամէն բան ըսելու... Աւա՛ղ, հէ՛գ բա-րեկամուհիս, երեք տարիէ ի վեր ինքզինքս խնամել կուտամ, անա՛ վեց ամիս է որ Միրոմէնիլ փողոցը բնակող դահեկի մը ձեռքն եմ և եթէ զիս ամառը այնքան յաճախ կը տեսնէք, պատ-շառը այն է որ իրեն կուգամ, Միշտ գեղեցիկ խոստումներ, բայց բան մը եղած չունի... Այսօր աւելի անկեղծօրէն խօսեցաւ, ալ յուսահատ երեւցաւ, անաւասիկ ինչո՛ւ համար չկրցայ արցունք-ներս զսպել հիմա, ասոր համար ձեր ներողութիւնը կը խնդրեմ։

Յետոյ, ձեռքերը միացուցած, նուանդուն ու պերճախօս յա-փըշտակութեամբ մը ըսաւ։

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, մտածել թէ այնքան երջա-

ջանիկ կիներ կան, կիներ որոնք ուզածնուն չափ զաւակ կ'ունենան: Տեռէ՛ք, ձեր ազգականունհին, տիկին Ֆրոմանը, օրինակի համար: Այնքան ծաղրէցին, այնքան պարտաւեցին, ես ալ միասին: Լաւ ուրեմն, իրմէ ներում խնդրեցի, քանզի չատ գեղեցիկ, չատ մեծ բան մըն է այդ շարունակական որդեծնութիւնը. այնքան հանդարտ, այնքան յաղթական: Ու չէք գիտեր ինչպէ՛ս կը նախանձիմ իրեն, ա՛հ, սիրելիս, կ'երագեմ, գիշեր մը եմթալ ու իրմէ հատ մը գողնալ այդ զաւակներէն որոնք այնքան բնականօրէն կը բուսնին, քաջաւոյգ ծառի մը յորդառատ պտուղներուն պէս...: Աստուած իմ, Աստուած իմ, արդեօք պատճառը չատ սպասելինս է, արգիլելով որ չպողարերի, սերմի լաւագոյն երանակներուն:

Գոսթանս լուրջ կերպարանքով մը գլուխը օրորեց, իր աղ-գականունիին Մարիանի անունը լսելով: Միշտ բան կ'ըսէր անոր յաջորդական յղութիւններուն համար, որոնք, ըստ իրեն, ճշմարիտ դայթաւղութիւններ էին և որոնք՝ ապահովաբար օր մը պիտի քաւէր:

— Ձէ՛, չէ. սիրելիս, չափազանցութեան մէջ մի՛ իյնար: Զաւակ մը, անշուշտ, կնոջ մը, մօր մը համար ստիպողական պէտք մըն է: Բայց բոլոր այդ խուժըր, բոլոր այդ հօտը, չէ՛, չէ՛, ամօթ է, յիմարութիւն է...: Անշուշտ հիմակ որ Մարիան հաս-րուստ է, կրնայ պատասխանել թէ՛ ներելի է իրեն անհեռատես ըլլալ: Կ'ընդունիմ որ առիկա չքմեղանք մըն է: Ինչ որ է, ես իմ զաղափօրիս վրայ հաստատ եմ, պիտի տեսնէք որ ուշ կանուխ իր ըրածին համար սոսկալի կերպով պիտի պատժուի:

Այսուհանդերձ, այդ իրիկուն, երբոր տիկին Անժելէն մեկնեցաւ, Գոսթանս միտքը լիլուած մնաց, անոր ըրած խոստովանու-թենէն խռովուած: Կը զարմանար թէ՛ իրենց տարիքին մէջ չեն կրնար զաւակ մը ունենալ երբոր կ'ուզէին: Եւ ուսկի՛ց եկած էր այն սառույցի պաղութիւնը որ այդ բանը լսած արդէն անցեր իր երեւնեցողն մէջէն: Ապագայի ինչ անծանօթ վախ մը անցեր էր վրայէն, իր սրտի ամենէն գաղտուկ զգայնութեան մէջէն: Այս նեղութիւնը տարտառ, բոն մըն էր, և ո՛չ իսկ նախզգացում մը, այլ լոկ թեթեւ բնազդական սառսուռ մը իր վտանգուած, գուցէ

կորսուած արգասաւորութեանը համար։ Ատոր կարեւորութիւնն չպիտի տար, եթէ արդէն, ուրիշ զաւակ մը չունենալուն ցաւը, անձկութեամբ իր մէջէն անցած չըլլար, այն օրն ուր թշուառ Մօռանժ, իր աղջկան շանթահար մահուամբը, տռանձին մնացած էր։

Այդ մեծագոյն լքուածքն ի վեր, թշուառ մարդը տեսակ մը ապշութեան մէջ կ'ապրէր. միջակ լաւ պաշտօնեայի մը տխմարութեամբը, մեքենաբար ու խղճմտօրէն իր գործին փարած։ Հազիւ խօսելով, շատ ուղիղ, շատ քաղցր, վերսկսած էր իր հաշուակալի գործը, ա'լ բոլորովին ջախջախուած մարդու մը պէս, որ այլեւն գործատուներ չպիտի թողուր և ուր իր տարեկանը ութը հազար ֆրանքի բարձրացած էր։

Աղէկ մը մը չէին գիտեր թէ ի'նչ կ'ընէր այս գումարը որ շատ էր այդքան անձուկ կեանք վարող մարդու մը համար, որ խիստ կանոնաւոր կ'ապրէր, առանց ունէ շռայլութեան, առանց աչքի զարնող քմահաճոյքներու, ի բաց առեալ բնակարանը որ ա'լ շատ ընդարձակ էր իրեն համար և զոր յամառօրէն պահած էր, հո'ն փակուելով ու հոն ապրելով կղպանքի տակ պահուող նախանձոտի կեանք մը, վայրագ առանձնութեան մը մէջ։

Ու այդ ջախջախուած ցաւն էր որ վայրկեան մը տակնուվրայ ըրած էր Գոսթանսը, այն աստիճան սիրտը շարժած ու Մօռանժի հետ լացած էր առաջին օրերը. ինք որ շատ դժուար կուլար, Անշուշտ, ինքն իր վրայ անգիտակից դարձ մը, միւս զաւակին վրայ, զոր կրնար ունենալ, մտածում մը, իր միտքը կ'իյնար խռով ժամերուն, երբոր, արթնցած ու մտատանջ մայրութեան խորքէն, մութ վախեր և յանկարծական սոսկումներ, զորս երբեք չէր ճանչցած, կը բարձրանային։

Եւ սակայն իր տղան՝ Մօռիսը՝ փափուկ պատանեկութենէ մը ետքը, որ շատ խնամքի տեղի տուաւ, հիմակ գեղեցիկ մանչ մըն էր տասներինը տարեկան, միշտ քիչ մը տոգոյն, բայց քաջառողջ դէմքով. բաւական յաջող կերպով լրացուցած էր իր ուսումը ու արդէն հօրը կ'օգնէր գործարանի կառավարութեան մէջ. և իր մայրը, իր առջեւ պաշտամունքի դիրքով կեցած, երբեք այնքան բարձր յոյսեր չէր դրած. որքան հիմա իր միակ տղուն վրայ, զայն

նկատելով վաղուան տէրը այդ տան որուն հարստութիւնը աւելի
կ'աճեցնէր և որ իրեն պիտի տար դրամի տիրապետութիւնն ու
ընթացութիւնը:

Իր աղուն, վաղուան դիւցազնին, համար Դոսթանսի այս
պաշտամունքը մանաւանդ կ'աւելնար այն օրէն ի վեր ուր հայրը,
հետզհետէ կը հեռանար իրմէ: Տրամաբանական անկում մըն էր
այս գոր չէր կրնար կասեցնել և որուն փուլերը ինքն իսկ կը փո-
թացնէր: Սկիզբները, երբ առաջին անհաւատարմութիւններուն
վրայ աչք գոցեց, երբ գիշերները դուրսը կ'անցնէր աղիճներու
հետ, էրկանը չափազանց տուփասիրութիւնը մեղմելու համար էր,
քանզի ինք առանձին չէր կրնար բաւել անոր, մանաւանդ որ դա-
ւակ ունենալու պատենութենէն ալ կրցածին չափ խոյս տալ կը
ջանար:

Այսուհանդերձ, երկար ատեն կրած էր իր էրիկը, պարտա-
կանութեան դադափարով, զայն պահելու և անդարմանելի չարիք-
ներու առաջքը առնելու մտքով, մինչև այն օրն ուր Ննջարանի
անհամաձայնութիւնը ճակատագրականօրէն յառաջ եկած էր, էրիկը
հետզհետէ աւելի կոպիտ, դուրսէն նորանոր պահանջներ բերելով,
որոնք ի վերջոյ կ'ընդգծեցնէին զինքը: Էրիկը քառասուններկու
տարեկան էր, չափազանց կը խմէր, չափազանց կ'ուտէր, չափա-
զանց կը ծխէր, կը գիրնար, կ'ուռնար, չրթունքը թոյլ, արտե-
ւանունքը ծանրացած, ալիւս ինքզինք չխնամելով առաջուան
պէս, կոշտ զուարթութեամբ անհամ կատակներ ընելով, Բայց
մանաւանդ դուրսը սրիկայութիւններ կ'ընէր, ստորին խոնկու-
թիւններու մէջ մտնելով, որոնց մասին միշտ հրապոյր մը զգացած
էր, սիրելով դիւրահաճ կիները որոնք ամէն բանի կը հուանին,
առանց խօսք ընելու: Այսպէս, հիմակ որ ա'լ տան մէջ կ'ընէր հետ
յարաբերութիւնը դադրեցուցած էր, ինքզինք տուած էր փողոցի
յոռեգոյն արկածներու: Կ'անյայտանար, գիշերը դուրսը կը մնար,
ձախող սուտեր կը հնարէր և նոյնիսկ ստելու յօգնութիւնն ալ
յանձն չէր առնէր: Կինը ինչպէ՞ս կրնար պայքարիլ հետը, ինք որ
հազիւ քաջութիւն ունէր ատեն ատեն հաւանելու էրկանը, որպէս
զի խզումը վերջնական չըլար: Ինքզինք անզօր կը զգար ու ի
վերջոյ զայն բոլորովին ազատ թողուց, գիտնալով հանդերձ անոր

վարած հաճոյքի զազիր կեանքը։ Ու իրեն համար ամենէն գէշը
այն էր որ այդ քաջառողջ մարդուն յառաջախաղաց կազմալու-
ծումը, այն տեսակ մը ֆիզիքական ու բարոյական այլասերումը
որուն մէջ կ'իյնար իր խենեկութիւններով, իր սոսկալի հակահար-
ուածը կ'ունենար գործատան մէջ որուն ապագան կը վտանգուէր։
Նախկին կատաղի աշխատասէրը, կորովի ու դիմադրութեան վար-
պետը կը թանձրանար, յաջող գործառնութիւններու հոտաւութիւ-
նը կը կորսնցնէր, այլեւս ընդարձակ ձեռնարկներու դօրութիւնը
չէր գտնար։ Առտուն անկողնին մէջ երկար ատեն կը մնար, երեք
չորս օր առանց գործատունը այցելելու կ'անցնէր, թոյլ կուտար
որ շապուութիւնն ու անկարգութիւնը մեծնայ, այն աստիճան որ
հաշուեցոյցները որոնք ատենօք այնքան փայլուն էին. այժմ
տարուէ տարի նահանջներ ցոյց կուտային որոնք հետզհետէ կը
ծանրանային։ Ու ինչ վերջաւորութիւն այս եսասէրին, այս հեշ-
տամուրի համար, որ այնքան զուարթ ու աղմկալից գործունէու-
թիւն մը ունէր և որ միշտ կը դաւանէր թէ՛ դրամը, դրամագլխի
բազմապատկումը, ուրիշներու ախատանքին շնորհիւ, միակ փա-
փաքելի զօրութիւնն էր և որ հիմա, չափազանց դրամը, չափա-
զանց վայելումը, արդար հեզնութեամբ մը, զինքը յամրելթաց
կործանումի մը. անզօրներու յետին անդամալուծութեան մէջ կը
նետէր։

Մեծագոյն վէրք մը պիտի խոցէր Գոսթանսի սիրտը, խուլ
սոսկում մը ներշնչելով իրեն ամուսնոյն նկատմամբ։ Անանուն նա-
մակներ, վռնտուած ծառաներու ցած վրէժխնդրութիւններ, իրեն
խաղաղութիւն Պօլէնի և Նօռինի սիրալին յարաբերութիւնները, գոր-
ծատան այդ բաներուն հին որ յղի մնալով մանչ մը ծնած էր, զոր
աներեւութացուցած էին։ Ու տասը տարի ետքը, տակաւին այս
աղտոտ զէպքին վրայ չէր կրնար մտածել առանց իր էութիւնը
ամբողջովին ընդվզելու։ Անշուշտ, չպիտի ուզէր որ այդ դաւակը
իրեն շինէ, բայց ինչ ամօթ, ինչ աղտոտութիւն՝ երթալ այդ աղ-
ջկան հետ շինելը։ Ուր նետած էին տղան, տակաւին կ'ապրէր,
որ խաղճութեան խորը, կը յուզուէր այդ խենեկ մայրութենէն
որ իրմէ գողցուած էր, որուն հրատոյնը ցաւը կը զգար, յամառու-
ուն մերժած ըլլալուն համար զայն։ Այնպէս կը թուէր թէ իր մէջ մայ-

ըր, քանի զգուանքով հեռացած էր էրիկէն, այնքան մեծցած էր նախանձոտ գորովանքներով:

Ասոր համար էր որ այժմ ամբողջ կեանքը իր պաշտեցեալ Մօռիսին կուտար, զանի աստուած մը կ'ընէր, անոր զոհելով մինչեւ իսկ իր արդար ռիսկալութիւնը: Որոշած էր որ սղան պէտք չէր որ տառապէր իր հօրը անարժանութեանցը համար, և ասոր համար խորխտ դիրք մը կը պահէր, հոգիի տարօրինակ զօրութեամբ մը, ամէն բան անգիտանալու երեւոյթով մը, երբեք մեղադրանք մը չուզղելով ամուսնոյն, ուրիշներու քով միշտ մնալով անոր հանգէպ՝ յարգալից կին մը, ինչպէս եղած էր առաջ: Նոյն իսկ գլուխ գլխի եղած ատեննին, մինչեւ իսկ ննջասենեակին մէջ, կը լռէր, բացառութիւններէ կը խուսափէր: Խոհեմ քաղքենուհին, պարկեշտ կինը, հեռի սիրահար մը փնտռելու ու վրէժ լուծելու, ընդհակառակը՝ կը թուէր թէ էրիկ մարդու զեղխութիւններէն գանձած՝ ա'լ աւելի սաստիկ փարած էր տանը, իր տղան գրկած, անով ու իր սրտին և մարմնոյն կարծրութեամբը պաշտպանուած:

Եւ վերաւորեալ՝ ու էր արհամարհանքը ծածկելով, կը ողբասէր այս զաւկին յաղթանակին որ պիտի մաքրէր ամէն բան ու տունը պիտի փրկէր:

Դոսթանս էր որ, առաջին անգամ, կրկին խօսք բացաւ տիկին Անժըլէնի, անոր ըրած խոստովանութիւններուն մասին: Շատ շատագրգռուած ու շատ սիրտը ցաւած ցոյց տուաւ ինքզինքը՝ Յետոյ, խեղճ ամուլ կինը որ զաւկի փափաքէն կը խելայեղէր, երբ իրեն խոստովանեցաւ թէ դահեկին ըրած ամէն մէկ այցելութիւնը նոր յուսախարութիւն մըն էր, Դոսթանս մխիթարանք մը փնտռել ուզեց, ինքզինք տրամադրեց սիրայօժար:

— Կը ներէ՞ք, սիրելի բարեկամուհիս, որ ձեզ ընկերանամ օր մը: Դուցէ դահեկը ինծի ըսէ ինչ որ չհամարձակիր ձեզ բռնել:

Տիկին Անժըլէն՝ զարմացած՝ մերժումի թոյլ չարժում մը ըրաւ:

— Ո՛հ, ի՞նչ օգուտ, ինչ աւելի բան մը չպիտի խմանաք: Շատ ցաւ պիտի զգամ սլարայ տեղը ձեզ ժամանակը վատնելու:

— Բայց ընաւ երբեք, իմ ժամանակս ձեզի կը պատկանի:

այսպիսի ծանրակշիռ պարագայի մը մէջ : Եւ ձենէ չեմ ծածկեր որ հետաքրքիր եմ այդ դահեկին հետ տեսնուելու , որովհետեւ շատ զարմանալի բաներ կը պատմէք կոր :

Ի վերջոյ ժամագրութիւն մը ըրին և որոշեցին որ յառաջիկայ հինգշաբթի , կէսօրէն ետքը , միասին տիկին Պուր-տէօյի երթան , Միրօմէնիլ փողոցը :

Ճիշդ այդ հինգշաբթի օրը , ժամը երկուքին միջոցները , երբ Մաթիէօ Բարիզ եկած էր Պօլէնի գործատուներ ցորենահար մեքենայ մը տեսնելու , հանդարտօրէն Պօլէսի փողոցէն քալած ատենը Սէսիլ Մուանօյի հանդիպեցաւ , որ խնամով կապուած փոքրիկ ծրար մը ունէր ձեռքը : Սէսիլ քսանմէկ տարեկանը կը մտնար , միշտ նուրբ , տեգոյն և տկար մնացած էր գործողութենէն ի վեր , բայց ծանր անհանգստութիւններ չունէր : Մաթիէօ անոր մէկ քանի ամիս ագարակը մնալուն առթիւ վրան մեծ խանդաղատանք մը ունէր , որուն յետոյ միտցած էր նաև գթոտ վշտակցութիւն մը , այն աճեւի տագնապին հանդէպ որուն միջոցին այնքան լացած էր մայր չկրնալ ըլլալուն : Եւ հիւանդանոցէն ելլելուն պէս , Մաթիէօ անով գրառեցաւ , իրեն դիւրին աշխատանք մը գտաւ , բարեկամ գործարանատիրոջ մը քով :

Կին ըլլալէ դադրելէն ի վեր Սէսիլ կարծես իր աճումին մէջ կասած աղջիկ մըն էր , որ սակայն ամէն անգամ տղայ մը տեսնելուն կ'ուզէր առնել աւ գգուել : Իր նուրբ ձեռքերուն ճարտարութեան շնորհիւ յաջողեցաւ մինչեւ օրական երկու փրանք չահիլ խաղաւարտէ տուփեր շինելով : Եւ որովհետեւ իր ծնողքին քով շատ կը նեղուէր , ամէն չարաթ վատաբերածը ձեռքէն առնելուն պատճառաւ , ուղեց առանձին ըլլալ , քիչ մը դրամ ճարել սենեակ մը կահաւորելու համար , ուր հանդարտ ու երջանիկ պիտի ապրէր : Մաթիէօ մտադրած էր իրեն բարի անակնկալ մը ընել , օր մը այդ հարկաւոր պղտիկ գումարը տալով :

— Ո՛ւր կ'երթաք այսպէս արագ , ըսաւ Մաթիէօ զուարթօրէն : Աղջիկը այս հանգիստմէն քիչ մը չուարած մնաց . և նեղ-
ուած շէնքով մը նախ խուսափողական պաշտօնաւոր մը տուաւ .
— Միրօմէնիլ փողոցը կ'երթամ , այցելութեան մը համար :
Յետոյ , մտաբերելով որ Մաթիէօ միշտ իրեն օգնութեան

հասնելու բարութեամբ տոգորուն է. ամբողջ ճշմարտութիւնը պատմեց: Իր քոյրը, խեղճ Նոսինը, երրորդ անգամ ըլլալով, տղաբերք ունեցած էր տիկին Պուրտիէօյի տունը: Դարձեալ խղճաւի պատմութիւն մը այդ երրորդ յղութիւնը իր զուարթ կեանքի մը շրջանին, երբ խիստ շնորհքով պարոնի մը հետ կ'ապրէր՝ որ իրեն գեղեցիկ սենեակ մը կահաւորած էր. և որովհետեւ խիստ շնորհքով պարոնը յղութիւնը տեսնելուն պէս կծիկը դրած էր, Նոսին, ապրելու համար, ստիպուեց էր իր քանի մը կտոր կարասին ծախել, ինքզինքը քարերաղդ համարելով որ ձեռք բերած երկու հարիւր փրանքովը պիտի կրնար տղաբերքը տիկին Պուրտիէօյի տան մէջ անցնել, քանզի հիւանդանոց երթալէ կը սոսկար: Բայց երբ յօտեսա հոնկէ ելլար, նորէն փողոցը պիտի մնար, ու երեսուն չէմէկ տարեկան հասակին այլեւս զուարճալի բան մ'չէր տեսնուիր:

— Ինծի նկատմամբ երբեք չար եղած չէ, շարունակեց Սէսին: Դացի զինքը տեսնելու, քանզի բոլոր սրտովս վրան կը ցաւիս: Այսօր քիչ մը շօքօւա կը տանիմ կոր իրեն... Տեսնայիք ինչ աղուոր մանչ մը ունի, հրեշտակ մը:

Այլեւս փայլեցան ժպտեցաւ գորովալի կերպով մը որ իր նուրբ ու տփշոյն երեսը ճառագայթեցուց: Հրաշալի էր որ այդ նախկին քայքայուած ստահակունհին, կրնէի փողոցներուն այդ դատարկաշրջիկը, կոշտ երկաթին տակ, այդքան փափուկ զգայնութեամբ արարած մը եղած էր, այդ մայրութենէ զրկուած աղջիկը որ սարսուռ գորով մը ունէր: Գործարանը վերցուելով՝ կարծես մայրութեան բնազդը աւելի սուստկացած էր իր մէջ:

— Ինչ դժբախտութիւն որ Նոսին կը յամառի զայն լքանելու, ինչպէս բոլոր միւս երկու տղաքը: Սակայն, այս անգամ, մանկիկը այնքան զօրաւոր կերպով կը պուար, որ ծիծառաւոր վերջապէս: Բայց առժամայ կերպով... կ'ըսէ թէ չուզեր որ իր քովը անօթութենէ մեռնի... Խելքիս կուտայ երբ այդ քայքայեցողքը կը տեսնեմ... զաւակ մը ունենալ ու զայն չպահել: Ուստի, մտածեցի կարգադրութիւն մը ընել, Գիտէք որ ծնողքիս քովէն պիտի ելլեմ: Ուզեցի մեծկակ սենեակ մը վարձել, քոյրս ու մանկիկը միւսին առնել, արհեստս սորվեցնել անոր, միասին խաղաւարտէ տուփեր շինել և երեքս մէկտեղ երջանիկ ապրիլ...: Ինչ աղ-

ուոր գործ կը տեսնայինք, ազատ ըլլալու ուրախութեան մէջ, առանց ստիպուելու մեզի գարշելի թուած բաները ընելու:

— Եւ ինք չուզեց, հարցուց Մաթիէօ:

— Ըսաւ թէ խենդ էի և քիչ մը շիտակ է ըսածը, քանի որ առ մը չունիմ սենեակը վարձելու համար: Ահ, եթէ գիտնայիք ասոր համար որքան սիրտս կ'այրի:

Մաթիէօ որ իր յուզումը կը ծածկէր, հանդարտ դէմքովը չարունակեց:

— Սենեակը վարձելը բան մը չէ, կրնաք բարեկամ մը գրտնել ձեզ օգնելու համար: Միայն շատ կը կասկածիմ որ չպիտի յաջողիք քոյրերնիդ համոզելու որ տղան պահէ, քանզի այս մասին իր համոզումները գիտեմ, Հրաշք մը հարկաւոր է:

Սէսիլ իր արթուն իմացականութեամբը անոր կը նայէր, ինքն էր բարեկամը: Աստուած իմ, արդեօք երազը պիտի իրականանար: Ի վերջոյ արիւթաբար ըսաւ.

— Մտիկ ըրէ՛ք, պարոն, մեզի համար այնքան բարի էք որ պէտք է մեծ շնորհ մը ընէք. այն է անմիջապէս գալ Նոսիւն տեսնել ինծի հետ: Դուք միայն կրնաք իրեն հետ խօսիլ ու գուցէ համոզել...: Կամաց կամաց երթա՛նք, այնքան գոհ եմ որ չեմ կըրնար բացատրել:

Մաթիէօ՝ խիստ յուզուած՝ սկսաւ անոր քովէն քալել: Միւրօմէնիլ փողոցի անկիւնէն դարձան ու իր սիրտն ալ կը բաբախէր երբոր տղաբերքի տան սանդուղներէն վեր ելան: Տասը տարի անցած էր արդէն: Բոլոր հին արհաւիրքը միտքը կ'իյնար, վերջիչեց Վիքթուար Բօքըլէի փոքրիկ ահաբեկ դէմքը, որ իր տէրերուն տղումէն յդի մնացած էր, չէր գիտեր ինչպէ՛ս, Ռօզինի ամբիծ դէմքը, մղձենայ ու կուսական, եղբրական շուշանի մը պէս, Թիմօն Դառլօթի ահռելի տեսիլքը, տակաւին արիւնշուայ, այլամերօնական պտուղէն բոլորովին բզկտուած, վերազառնալով ամուսնական անկողինը, հո՛ն ստեղծու, գուցէ մեռնելու համար: Ու յետոյ, երբ թշուառ տղաքը աշխարհ կուգային, Լա Քուիթօյի վըրջովեցուցիչ կիսադէմը կ'երեւար, ոճրագործը, որ միշտ պատրաստ էր նորածինները քշել տանելու, նեղացուցիչ ծրարներու պէս: Այդ բաները իրեն կը թուէին թէ երէկ տեղի ունեցած էին, քանզի

տուներ փոխուած չէր, ամէն յարկի դռներուն վրայ նոյն արատն
ըը ճանչնալ կը կարծէր:

Վերր, օճնեակին մէջ, Մաթիէօ աւելի եւս գրաւուեցաւ
զգացումէն թէ հո'ն դեռ երէկ իսկ եկած էր: Սենեակը նոյնը
ցած էր, նոյն մոխրագոյն թուղթովը, նոյն կարասիներովը: Սրե
երկաթէ անկողինները նոյն ձեւով չարուած էին, երկուքը քո
քովի, երրորդը չեղակի դրուած: Մէկուն վրայ կապուած պայու
սակ մը կը կենար տոպրակի մը քով, համեստ բեռ մը որուն նա
ուշադրութիւն չրբաւ, բայց իր նմանութիւնը կը լրացնէր: Ու
րեւոտ պատուհաններուն դէմը, մեծ մոխրագոյն պատին ետեւ
դրացի զօրանոցին նոյն շեփոռները նոյն եղանակները կը հնչեցնէին
Նօռին նոր հագուած իր անկողնին վրայ նստած էր, արդէ
իսկ բաւական զօրացած, ու իր տղուն կաթ կուտար:

— Ինչպէ՛ս, դո՛ւք էք, պարոն, գոչեց, երբոր ճանչցաւ Մա
թիէօն: Սէսիլ շատ լաւ ըրած է ձեզ բերելով...: Աստուած ի՛մ
ի՛նչ բաներ ունցան: Բայց այդ յիշատակները մեզ չեն երիտասար
դացներ բնաւ:

Մաթիէօ զայն կը քննէր, իրեն արդարեւ շատ ձերացած
թուեցաւ, խարտեաշներու այն արագ պառաւութեամբը, որոնք
երեսունը անցնելէ ետքը, ա'լ տարիք չունին: Սակայն, տակաւին
հաճելի էր, քիչ մը չափաւորանց միս կապած, դէմքը յոգնած, թէեւ
իր անհոգութիւնը պահած կ'երեւար:

Սէսիլ ուզեց անմիջապէս բացատրութիւն տալ:

— Ահա՛ չօքօյադ...: Փողացին մէջ հանդիպեցաւ պարոն
Ֆրոմանի, ու այնքա՛ն բարի է, ինձմով այնքա՛ն կը շահագրգռուի
որ հաճեցաւ նկատի առնել սենեակ մը վարձելու մասին ունեցած
գաղափարս, ուր դուն ալ կուգաս հետս աշխատելու...: Այն ա-
տեն խնդրեցի իրմէ որ ինձ հետ վեր ելլէ քեզ տեսնելու վայրկեան
մը, որպէս զի համոզէ այս խեղճ պզտիկը պահելու: Կը տեսնա՞ս որ
դաւ մը չենք նիւրթեր քեզի, քանի որ առաջուց քեզ իմաց կու-
տամ:

Նօռին յուզուած՝ բողոքեց.

— Ի՛նչ է դարձեալ այս խնդիրը: Չէ՛, չէ՛, չեմ ուզեր որ
չիս չարչարէք, արդէն շատ դժբախտ եմ:

Մաթիէօ անմիջապէս միջամտեց, իրեն հասկցուց որ հաճոյքի կեանքը իր տարիքին մէջ ա՛լ կ'աւրուի, թէ հետզհետէ խորագոյն անկումներու պիտի ենթարկուէր եթէ փողոց վերադառնար: Ու այս մասին համաձայն եղան իրարու, իր բոզի կեանքին վրայ խօսեցաւ դառնութեամբ, հիասթափի մը պէս որ էրիկմարդերէն չարարանքէ, սուտերէ ու ծեծէ ուրիշ անկալութիւն չունի: Ասիկա այն ճշմարտութիւնն էր ուր կը փչրի ազատ կեանքի երազանքը, զոր այնքա՛ն Բարիզցի աղուոր բանուորահիները կ'ընեն, զործառուէն իսկ ապականուած՝ ջանալով ինքզինքնին սուղ ծախել տիրանալու համար այն պերճանքին զոր մեծ թողերու ցուցափեղկներուն մէջ աչքերովն կը լափեն, յետոյ, իյնալով փողոց, իրենց գեղեցկութեան իբրեւ գին՝ մարդերէն ուրիշ բան չառնելով եթէ ոչ դիպուածական սոսկալի յղութիւնը, այո խեղճ աղաքը որոնցմէ կը փութան ազատիլ, խաբուած ըլլալու իրենց կատաղութեանը մէջ: Այժմ նօռին զայրաբանած էր, առանց հացի, առանց կարելի արհեստի մը, առանց երիտասարդութեան և առանց յոյսի, Բայց ինչ կրնար ընել: Անգամ մը որ ցեխին մէջ ինկած էր, պէտք էր հոն մնալ:

— Ա՛հ, այո՛, ա՛հ, այո՛, ա՛լ բաւական քաշեցի այդ անիծաւ կեանքը որ այնքա՛ն զուարճալի կը կարծուի, երբ մարդ երիտասարդ է և ուր նոյն իսկ յաճախ անօթի կը մնայ, առանց հաշուելու ուրիշ ամէն տեսակ աղտոտութիւններ...: Դիտէ՛ք որ այսօր այդ կեանքը ճիտէս կախուած քար մըն է որ զիս կը խղդէ: Անկէ դատ, ա՛լ անկէ փրկուելու ճար չի կայ, ա՛ն ինծի կը սպասէ ու հո՛ն կը վերադառնամ, մինչեւ որ զիս փողոցի մը անկիւնէն խաւարեն ու տանին հիւանդանոց՝ վերջին շունչս փչելու:

Այս խօսքերը արտասանեց կնոջ մը վայրագ կորովով որ, յանապօրէ՛ս, յստակ տեսիլքը կ'ունենայ այն ճակատագրին ուրկէ չկրնար խուսափիլ: Յետոյ, նայեցաւ տղուն որ միշտ ծիծ կ'ուէէր:

— Լաւ է որ ինք իր կողմը երթայ, ես իմ կողմս: Ասանկով չէք չենք նեղեր:

Իր ձայնը կակղած էր, մինչ յուսահատ դէմքին վրայ անբաղջրութիւն մը կ'անցնէր: Եւ Մաթիէօ՝ զարմացած՝ անոր վրէժալով այն նոր յուզումը զոր չէր խոստովանէր, փութաց խոստովանելու:

— Ինք իր կողմը երթայ... ամենէն կարճ ճամբան
ցընելու, հիմակ որ սկսած էք զայն սնուցանել:

Նօսին կրկին բարկացաւ:

— Միթէ յանցանքը ի՞նչ է: Ես կը մերժէի կոր կաթ
Դիտէք թէ ի՞նչ էին իմ գաղափարներս, ու բարկութիւն
մազ մնաց որ կռուէի տիկին Պուրտիէօյի հետ, երբ բռնի
բռն մէջ դրաւ տղան, Յետոյ, ի՞նչ ընեմ, անօթութենէն
կը ճշար խեղճը. իմ մերժումիս պատճառաւ այնպիսի տա
գին դէմք մը ունէր որ տկարութիւն ունեցայ թոյլ տալու
մը ծծէ, ինքնիրենս ըսելով որ հետեւեալ օրը չպիտի վե
րս յետոյ, հետեւեալ օրը կրկին կը ճշար, հարկ եղաւ շարուն
Աս ամէնքը իմ դժբաղդութեանս համար: Գութ չունեցան
զիս շատ շատ դժբաղդ ըրին, քանի որ օրը հասաւ ուր
բռնադատութիւն իրմէ զատուելու, ինչպէս զատուեցայ միւ
կուքէն:

Արցունքներ երեւցան աչքերուն մէջը: Ասիկա յաճախ
տահած պատմութիւնն էր աղջիկ-մայրերու որոնք կը համոզ
րենց տղան սնուցանելու, քանի մը օր, այն յոյսով որ
զակին կը կապուին ու անկէ չեն կրնար բաժնուիլ: Ասիկա
նեն մանաւանդ տղան փրկելու համար. լաւագոյն ստնտուն
է, բնական սնուցիչը: Ուստի Նօսին բնազդաբար զգացած էր
թակարդը, կը կռուէր, իրաւամբ կը գոչէր որ այդպիսի բա
նկսելու չէ, յետոյ լքելու համար: Տեղի տալուն պէս, բռն
էր, իր եսասիրութիւնը պիտի յաղթահարուէր, գթութեան,
բովի, յոյսի ալիքներուն տակ որոնք իր սիրաւ պիտի ողողէ
Հէգ նորածինը ծանր չէր կշռեր, ազազուն և տոգոյն, ծնծ տու
առաջին օրը: Այդ վայրկեանէն սկսեալ, ամէն առտու զին
կշռեցին ու անկողինն ոտքը պատէն կախեցին պատկերը, ոտքեր
հետքը: Նօսին նախ շատ քիչ հետաքրքրուեցաւ ատով, ատեն ատ
անոր վրայ անտարբեր աչք մը նետելով: Բայց քանի գիծերը կը
նային ու ցոյց կուտային տղուն աճումը, իր ուշադրութիւն
հետէ կը մեծնար: Յանկարծ գիծը ինչաւ, անհանգստութեան
պատճառաւ. ու այդ օրէն, Նօսին տենդագին սպասեց
ժամուն. անմիջապէս թուղթին վրայ կը նետուէր տեսնելու

որ գիծերը կը բարձրանային: Յետոյ, գիծերը իրենց շարունակական բարձրացումը վերսկսելով, ուրախութենէն խնդաց, շահագոռուեցաւ այդ փոքրիկ գիծերուն որոնք միշտ կը բարձրանային և որոնք կ'ըսէին թէ իր տղան փրկուած էր, թէ բոլոր այդ ծանրութիւնը, բոլոր այդ ստացած զօրութիւնը, իրմէ կը քաղէր զաւակը, իր կաթէն, իր արիւնէն, իր միսէն: Մայրութիւնը վերջապէս արթնցած էր, կը փթթէր սիրոյ ծլումի մը մէջ:

— Եթէ կ'ուզէք զինքը սպաննել, կրկնեց Մաթիէօ, բաժնեցէ՛ք ձեր քովէն: Տեսէ՛ք ինչպէս կ'ուտէ, սիրուն փոքրիկը:

Արդարեւ, տղան բոլոր սրտովը կը ծծէր: Ու Նօռին սկսաւ լալ:

— Աստուած իմ, ահա՛ դարձեալ կը սկսիք զիս չարչրկել...: Կը կարծէ՞ք որ այժմ ուզելով է որ պիտի բաժնուիմ իրմէ: Զիս կը ստիպէք ըսելու այնպիսի բաներ որոնք գիշերը իս կը լացնեն, երբ սնունց վրայ կը խորհիմ: Գիտէ՞ք որ երբեք չար չեմ եղած, այնպէս չէ՛: Երբոր գան այս տղան առնելու՝ կը զգամ որ աղիքներս պիտի բքցնեն...: Հիմակ երկուքդ ալ գո՛հ էք որ այս բանը կ'ըսեմ ձեզի: Ինչ շահեցաք զիս այս վիճակին բերելով, քանի որ ոչ ոք կրնայ ճար մը ընել և քանի որ հարկ է որ ա՛ն երթայ մէկ կողմ և ես դառնամ աղբակոյտը օր մը՝ աւելուելու համար:

Սէսիլ, ինքն ալ լալով, գայն համբուրեց, տղան ալ համբուրեց և սկսաւ իր երազը, երկար բարակ բացատրելով թէ ինչպէս երջանիկ պիտի ըլլային երեքը միասին, գեղեցիկ սննեակի մը մէջ, զոր ուրախութեամբ լի դրախտ մը կ'երեւակայէր: Փոքրիկ տուփերը կտրել ու փակցնելը դժուար չէին: Երբ Նօռին սորվէր, ինք որ զօրաւոր էր, գուցէ օրը երեք ֆրանք պիտի կրնար չահիլ: Երկուքին համար հինգ ֆրանք բաւական չէ՛ր, տղան կը մեծցնէին. բոլոր աղտոտ բաները կը վերջանային, կը մոռցուէին: Եւ Նօռին, հետզհետէ պարտասած, տեղի տուաւ ու դադրեցաւ չէ՛ ըսելէ:

— Գլուխս կը տանիք, ա՛լ չեմ գիտեր ընելիքս. ըրէ՛ք ինչ որ հաճելի է ձեզ... ա՛հ, անշուշտ ինծի համար մեծ երջանկութիւն մը պիտի ըլլայ այս պզտիկ սիրելին պահելը:

Սէսիլ խանդավառ՝ ձեռքերը կը զարնէր, մինչ Մալա յուզուած, պարզապէս սա խորունկ խօսքը կ'ըսէր.

— Ձինքը փրկեցիք, ու ինք ձեզ կը փրկէ:

Բայց, այս միջոցին, երկար սեւ դէմք մը ներս մտաւ չոր, չոր ու նիհար աղջիկ մը, խոժոռ դէմքով, մարած աչու ու տոգոյն բերնով մը: Ուր տեսած էր Մաթիէօ այդ բարձր տի կտորը, այդ տափակ հասակը, առանց զիստի ու կուծու, յանկարծ, զարմանքով ճանչցաւ զայն, Ամին էր, անգլիացի զոր տասը տարի ետքը յար և նման կը գտնէր, նոյն տալիս նոյն շրջազգեստը, օտարականուհիի նոյն պայծառութիւնը նոյնիսկ չէր գիտեր այն երկրին լեզուն ուր կուգար աղաք աղատելու: Այժմ կը ճանչնար նոյնիսկ, դիմացի անկողնին վրայ կապուած խայուսակը, ինչպէս նաև պզտիկ պարկը: Չորրորդ գամ ըլլալով, այս տան մէջ տղաբերք կ'ունենար. և այս չորրորդ անգամուն՝ առաջին անգամուան պէս եկած էր, առտու մը, առանց նախապէս իմաց տալու, աղաբերքէն ութը օր առաջ. առայ, հրեք շաքաթ անկողին մնալէ ու նորածինը ընկեցիկ Մանուէլին ու ապաստանարանը զրկելով աներեւոյթ ընկէ ետքը, հանդարտիկ իր երկիրը կը դառնար, զինքը բերող շոգենաւը առնելով: Եւ մինչ իր թեթեւ բռններովը կը մեկնէր, նօսին կեցողինքը:

— Կարը հաշիւնիդ մաքրեցիք ու կը մեկնի՞ք... Համբուրն ցէք զիս, համբուրնցէ՛ք պզտիկս:

Անգլուհին շրթունքին ծայրովը համբուրնց ծծկերին մեր գանկը, դէմքը խռովուն այդ նոր, տաք ու փափուկ միսէն:

— Եւ բարի ճամբորդութիւն, ըսաւ նօսին:

— Եե՛ս... մնաք բարով, մնաք բարով...:

Ելաւ գնաց, նոյնիսկ վերջին անգամ չնայեցաւ այն օրածին ուր տառապած էր: Եւ Մաթիէօ իր հին զարմացումին մէջ կ'իյնար այս խոշոր աղջկան հանդէպ, օր այնքան քիչ չինուած էր սիրոյ համար և որ պարբերաբար կուգար փրանտա աղաբերքը կատարելու: Եւ ինչպէ՛ս, Աստուած իմ, սրտի ինչ հանդարտ խառնութեամբ, մեկնումի պահուն առանց յուզումի, առանց մտածում մը ունենալու հո՛ն թողուած տղուն համար:

— Մինչեւ կէս տուգիցան պիտի լրացնէ, ըսաւ Նօոին, երբ աղջիկը աներեւոյթ եղաւ: Զարմանալին այն է որ հոս տղաքերը կատարելով հանդերձ ֆրանսերէն բնաւ սորված չունի, քանզի ի դուր զինքը հարցութիւններէ, չկրցայ բերնէն երկու խօսք առնել: Եթէ վանքի մը մէջ է, ինչպէս ըսին, ասիկա կ'ապացուցանէ որ ամէն տեղ կարելի է գէշ ընթացքի հետեւիլ...: Ահաւասիկ մէկը որ պէտք է ստիպել կաթ տալու, որպէսզի տղան արգիլէ զինքը այդքան յաճախ ճամբորդելու:

Հիմա կը խնդար, երջանիկ էր, սրտին վրայ ծանր բեռէ մը ազատած, եւ ուզեց անպատճառ ելլել անկողնէն, տղան թեւեւ-րուն մէջ վար իջնալ, փափաքելով քրոջը և իրենց բարեկամին ընկերանալ մինչեւ առաջին յարկը:

Կէս ժամէ ի վեր, Գոսթանս և տիկին Անժըլէն տիկին Պուր-տիէօյի հետ փակուած էին մեծ խորհրդածութեան մը մէջ ընկող-մած: Առաջինը անունը չէր տուած, պարզապէս հաճոյակատար բարեկամունիի դեր խաղալով, բայց դանկը, իր արհեստին հո-տառութեամբը կը գուշակէր որ կրնար ապագայ յաճախորդ մը ըլլալ այդ խիստ հետաքրքիր տիկինը որ զինքը տարօրինակ հար-ցումներով կ'ողողէր:

Դժնդակ տեսարան մը տեղի ունեցած էր քիչ մը առաջ, երբոր, տիկին Անժըլէնի յուսահատ ստիպումներէն յոգնած, հաս-կնալով որ այլեւս սուտ յոյսերով չէր կրնար զայն օրօրել, դա-նակը որոշում առած էր հասկցնելու որ ու է է դարման իրեն անօ-ղուտ կը թուէր: Խնդճ կինը արցունք թափած էր, իր ամուս-նեանը վրայ լալով, մինչ Գոսթանս կը բողոքէր, բացատրութիւն-ներ կը պահանջէր, զարմացած, սարսափած որ այսպիսի բան մը կրնար պատահիլ իրենց տարիքին մէջ: Ու յայն ատենն էր որ տի-կին Պուրտիէօ գոված էր իր դրութիւնը, արտաքոյ կարգի պարա-գաներ յիշած էր, որոնք, իրեն չնորհիւ, յղի մնացած էին: Փառք Աստուծոյ, այդ պարագաներէն չատերը բուժելի էին, տառնին վրայ ութը կը յաջողէր, հազուադիւտ կնճռոտութիւններ պէտք էր որ պատահէին, որպէս զի ինքզինք յաղթուած յայտարարէր: Տի-կին Անժըլէնի արցունքները կրկնապատկուեցան, ինքզինք այդ փոքրաթիւ անիծեալներու մէջ տեսնելու ցաւէն, ի դուր Գոսթանս

ջանաց զայն մխիթարել, ինք բոլորովին սիրտը հանդարտած դա-
հեկին խօսքերէն որ մինչեւ յիսուն տարեկան հասակին զաւակ
ծնեցնել կը խոստանար: Ու Դոսթանս նշաններ ըրաւ, աղաչելու
համար դահեկին որ բարեսիրտ ըլլայ ու շարունակէ խաբել իր բա-
րեկամուհին:

Երբ երկու կիները ոտք ելան, տիկին Պուրտիէօ անոնց ըն-
կերանալով ուղեց դարմանել իր ձախող ախտաճանաչումը: Քա-
ռասուն երկու տարեկանին գիրցած էր ու պահած՝ իր կրթ
դուարթ դէմքը, որ այնքա՛ն կը նպաստէր իր յաջողութեան: Եւ
հաճելի ըլլալու փափաքով՝ ըսաւ.

— Դիտէ՛ք, սիրելի տիկին, որ տասնեակ զաւակներ ունենա-
լու համար շինուած էք: Ապահովաբար չատ սպասեր էք, գոր-
ծարանը խցուեր է, այլասերում առաջ եկեր է: Բայց քիչ մը ա-
ռաջ սխալեցայ. երբեք ինքզինք պարտուած համարուելու չէ: Այժմ
իմ գաղափարս է ելեկտրականութիւնը փորձել... վերստին եկէ՛ք
դիւ տեսնելու:

Այս վայրկեանին, Մաթիէօ և Սէսիլ տակաւին սանտուզէ
գաւթակին վրայ էին, խօսակցութեան բռնուած Նօռինի հետ
որուն տղան, փոքրիկ Յիսուսի մը պէս կը քնանար թեւերում
մէջ: Երեքն ալ անմիջապէս սենեակ մը վարձելու մասին որոշում
կուտային, երբ Դոսթանս և տիկին Անժըլէն երեւցան: Այնքա՛ն
զարմացան Մաթիէոն այդ երկու աղջիկներուն հետ հանդիպելով որ
չտեսնել ձեւացուցին: Բայց Դոսթանս, յանկարծօրէն, յիշողու-
թեամբ ճանչցաւ Նօռինը, և միտքը բերաւ որ տասը տարի առաջ
Մաթիէօ իրրեւ միջնորդ ծառայած էր ամուսնոյն: Ու իր մէջ ընդ-
միջում մը տեղի ունեցաւ. յիմար երեւակայութեան տենդ աղբիկ
ինչ կ'ընէր այդ տան մէջ, որմէ՞ էր այդ զաւակը զոր աղբիկ
թեւերուն վրայ բռնած էր: Միւս տղան ցցուեցաւ անցեալին մէ-
ջէն, իրարու հետ չիօթեց, ա'լ չկրցաւ հասկնալ թէ միեւնոյն
էր, որ կը տեսնար հո՛ն աչքերուն տակ: Ու տիկին Պուրտիէօն
տուած լաւ յոյսերուն բոլոր ուրախութիւնը աւրուեցաւ, և
զած ու ամօթահար առաւ քսլեց, կարծես արատաւորուելով բո-
լոր այդ անորոշ պօզանքներէն որոնք ժամանակէ մը ի վեր
չուրջը կը զգար, առանց հասկնալու թէ ուսկի՛ց կուգար
պաղութիւնը որ զինքը կը սարսուցնէր:

Մաթիէօ հասկնալով որ ո՛չ Նօռին ոչ Սէսիլ չէին ճանչցած Խիկին Պօչէնը, իր քողին տակ, շորտնակեց հանդարտօրէն բացարելու առաջնոյն թէ պիտի աշխատէր Հանրային Օգնութեան գրասենեակէն օրօրոց մը և ճերմակեղէն առնել նորածինն, համար և թէ միանգամայն անմիջական նպատակ մը ուզել, քանի որ յանձն կ'առնէր տղան պահել և սնուցանել: Յետոյ, իրեն ամսական երեսուն Ֆրանք կապել պիտի տար, զոնէ տարուան մը համար: Ասիկա երկու քոյրերուն համար մեծ օգնութիւն մը պիտի ըլլար, մանաւանդ առջի օրերուն: Երբ Մաթիէօ աւելցուց թէ ինք վրան կ'առնէր նախնական ծախքերը ընել կահ կարասիքի և տեղաւորման համար, Նօռին ուզեց զայն համարել:

— Եկէ՛ք, բարի սիրտով է որ կը համարուիմ: Ասիկա քիչ մը զիս կը մխիթարէ միւսներէն, ձեզի տես մտադ մը... Ո՛հ, համարեցէք նաեւ իմ խեղճ պզտիկս, որպէս զի բախտ բերէք իրեն:

Պօչէսի փողոցին մէջ, Մաթիէօ, որ Պօչէնի գործատունը կ'երթար, ուզեց կառք մը բռնել և Սէսիլը առաջնորդել իր ծնողքին, քանի որ անոր թաղը կ'երթար: Բայց Սէսիլ ըսաւ թէ պարտաւոր էր նախ Քառօլին փողոցը իր քրոջ Էօֆրազիի հանգիպելու: Եւ որովհետեւ այդ փողոցը մօտերն էր, կրէին կառքը առաւ զայն քրոջը ձգելու համար:

Կառքին մէջ Սէսիլ այնքան յուզուած, այնքան երջանիկ էր իր երազը իրականացած տեսնելով որ չէր գիտեր ինչպէ՛ս շնորհակալ ըլլալ, Աչքերը լալէն ու խնդալէն խոնաւցած էին:

— Եւ սակայն, պարոն, պէտք չէ որ չար աղջիկ մը կարծէք զիս ծնողքիս քովէն հեռանալուս զգացած ուրախութեան: Համար... Հայրիկս կը շարունակէ կրցածին չափ աշխատիլ գործատունը, առանց ասոր համար աւելի վարձատրուելու: Մայրիկս ալ տան մէջ կրցածը կ'ընէ, թէեւ մեծ բան մը ընելու այլ եւս զօրութիւն չունի: Եղբայրս՝ Վիքթօր՝ ղրնուորական ծառայութենէ վերադառնալէն ի վեր ամուսնացաւ, ինքն ալ իր կարգին ղաւակներ ունի և կարծեմ տակաւին այնքան պիտի ունենայ որ չպիտի կրնայ սնուցանել, քանզի կ'երեւայ որ աշխատութեան ճաշակը կորսնցուցած է բանակին մէջ: Բայց ամէնէն չարածնին սա ծոյլ Իոման է, կրտսեր քոյրս, որ այնքան սիրուն, այնքան նուրբ է, գուցէ

միշտ հիւանդ ըլլալուն համար: Կը յիշէ՞ք որ մայրիկս կը դողդը-
ղար որ Նուրիի պէս գէշ ճամբու պիտի հետեւի: Լաւ ուրեմն,
բնաւ այդպէս չեղաւ, ինք միայն ռադդաւոր պիտի ըլլայ, թրդ-
թառան պաշտօնեայի մը հետ պիտի ամուսնանայ, որմէ կը պար-
տուի, առանց թոյլ տալու որ նոյն իսկ մազին մէկ թելը համբու-
րէ... Այնպէս որ միայն ես կը մնամ տան մէջ, Ալֆրէտին հետ:
Ո՛հ, ինք ճշմարիտ յելուզակ մըն է: Մտածածիս պէս կը խօսիմ:
Անցած օր գողութիւն ըրաւ և դժուարաւ զինքը ազատեցին ոս-
տիկանութեան ձեռքէն. Ասոր հետ միասին, մայրիկս շատ ներք-
շամիտ է իրեն համար, այնպէս որ բոլոր վաստկածս անոր կու-
տայ: Չէ՛. չէ, ա՛յ բաւական է, մանաւանդ որ սոսկալի վախ
կ'աղդէ ինծի, միշտ զիս ծեծելու, սպաննելու սպառնալիք կ'ընէ:
Գիտնալով որ գործողութիւն կրելէս ի վեր, ու է աղմուկ զիս
մարեցնելու աստիճան կը յուզէ: Ու, շիտակը քանի որ ո՛չ մայ-
րիկս, ո՛չ հայրիկս պէտք ունին ինծի, շատ ներելի է զատ ապրիլ
ուղելս, հանդարտ գլխով... Այնպէս չէ՞. պարօն, իմ իրա-
րունք՝ է:

Յետոյ իր քրոջ Էօֆրազիի մասին խօսեցաւ:

— Ո՛հ, խեղճ քոյրս, եթէ գիտնաք թէ ինչ եղաւ գործողու-
թիւնը կրելէն ի վեր...: Ես տակաւին շատ տրտնջալաւ բան չու-
նիմ, ի բաց տուել այն ահուկի մտածումէն թէ այլեւս գաւազ
պիտի ունենամ: Կը տեսնէք որ ոտքի վրայ եմ, թէեւ ո՛չ շատ
ուժեղ. բայց դարձեալ բաւական զօրաւոր: Պէտք է ըսեմ որ ա-
ղիքի ցաւերս ա՛յ չվերսկսան: Բայց միշտ, գլխուս ետին կարծէք
գաժ մը կայ, յետոյ ստամոքսս ալ շատ աղէկ չէ և երբեմն խեղճ
դուելու պէս կ'ըլլամ...: Բայց ասոնց կարելի է դիմանալ և խեղճ
Էօֆրազիի վիճակին քով բան մը չէ: Չէք կրնար այդպիսի աւե-
րուսի մը վրայ գաղափար ունենալ, իր ընտանեկան կեանքը ցայս-
ջախուցաւ, էրիկը միեւնոյն սրահին մէջ ուրիշ կնոջ մը հետ կ'ապ-
րի, որ թէ՛ կերակուր կ'եփէ և թէ տղաքը կը խնամէ: Էօֆրազի
քսան տարի ծերացած է, թրջած լաթ դարձած է, նոյն իսկ աւել
մը չկրնար կոր աւելի... պէտք է տեսնել, մարդուս վրայ ստակո՞ւ
կուգայ:

Յետոյ, լուութենէ մը ետքը, երբ կառքը Քառօլին փողոցը կը
հասնէր:

— Կ'ուզէ՞ք վեր ելլել տեսնել, ըսաւ Սէսիլ, իրեն քանի մը մխիթարական խօսքեր կ'ընէք... չատ հաճոյք կը պատճառէք ինծի քանզի նեղացուցիչ լանձնարարութիւն մը ընելու կ'երթամ: Կարծեցի որ ինծի պէս խաւաքարտէ տուփեր շինելու զօրութիւն պիտի ունենար, գոնէ քանի մը սու վասակելու համար. բայց ահա՛ ա՛յ միտէ մը աւելի է գործը կիսկատար ձգած է, և եթէ չպիտի կրնայ վերջացնել, պէտք է որ ձեռքէն առնեմ:

Մտթիէօ հաւանեցաւ: Վերը, սենեակին մէջ, դժնդակ, ահաւելի տեսարան մը պարզուեցաւ աչքին:

Այդ միակ սրահին մէջտեղը, ուր կը պառկէին ու կ'ուտէին, Էֆրեմի նստած էր յարդէ աթոռի մը վրայ. և յիսուն տարեկան փոքրիկ պառաւ մը կը թուէր, թէեւ հազիւ երեսուն տարեկան կար, այնքան նիհար ու թառամած էր որ կը նմանէր այն պտուղներէն մէկուն որոնք ծառին վրայ յանկարծ կը չորնան կենսական հիւթէն զրկուած: Ակռաները թափած էին, քիչ մը ճերմակ մազը մնացեր էր: Բայց ինչ որ մասնաւորապէս կը յատկանշէր այդ վաղահաս զառամութիւնը, մկնային զօրութեանց անհուատալի կորուստն էր, կամքի, կորովի, գործելու ոյժի անհետացումը, այն անտրիճան որ այսպէս ամբողջ օրը կը նստէր, անդործ, չլժօրած, առանց մատն իսկ շարժելու քաջութիւն ունենալու:

Երբ Սէսիլ գործատունին նախկին գծագրիչ Պ. Պրօմանի առունը տուաւ իրեն, կարծես թէ նոյն իսկ չճանչցաւ, այլ եւս բանով մը չէր շահագրգռուէր: Եւ որովհետեւ յետոյ քոյրը իրեն կ'ընէր այցելութեանը շարժառիթը և իրեն յանձնած գործը կը պահանջէր, անհուն յոգնութեան շարժումով մը պատասխանեց:

— Ահ, ի՞նչ ընեմ, չատ երկար բան է բոլոր այդ պղտիկ կտորները փակցնելը, կարողութիւն չունիմ, վրաս՝ քրտինք կ'իջնայ կոր:

Այն ատեն, խոշոր կին մը որ հո'ն էր և որ երեք տղոց կարագով հաց կերցնելու զբաղած էր, միջամտեց հանդարտ իշխանութեան դէմքով մը:

— Պէտք է որ այդ գործը ետ տանիք, օրիորդ Սէսիլ: Անկարող է մէջէն ելլելու, ի վերջոյ պիտի աղտոտէ ու չպիտի ուզեն ետ առնել:

Տիկին Ժօզեֆն էր, քառասուն տարեկան այրի մը, որ տուներու մէջ ծառայութիւն կ'ընէր թաղը և որ Օկիւսթ Պէնար, խնդրած էր որ գար, նախ առտունները երկու ժամ, տան գործերը կարգադրելու, երբ կինը ա'լ աղաքը հագուեցնելու, ապուրը կրակին վրայ դնելու, կամ նոյնիսկ աւտուք մը ընելու կարողութիւն չունէր. Առաջին օրերը Էօֆրազի կատաղօրէն ընդդիմացեր էր օտարունիի մը իր տանը մէջ մտնելուն, կը պայքարէր, կը դայրագնէր, իր մաքրասիրութեան մենամուտութենէն հիւանդացած ու չկրնալով զայն գոհացնել: Յետոյ, քանի իր ֆիզիքական անկումը ծանրացեր էր, ստիպուել էր թոյլ տալ որ օտարունին կամաց կամաց իր տեղը բռնէ: Եւ ընականօրէն, ինչպէս կը պատահի աղքատիկ տուններու մէջ ուր պէտքերը ամենէն կարճ կերպով կը գտնուին, տիկին Ժօզեֆ չուչացաւ Էօֆրազիի տեղը գրաւելու թէ տղոց և թէ էրկանը մօտ: Հիւանդը անցաւոր գրգռութենէ մը ետքը, այնպիսի տառապանքի մը մէջ ինկած էր որ ա'լ կին չէր կրնար ըլլալ իր ամուսնոյն, հակառակ իր անզօրութեան մէջ զգացած ահուելի նախանձին: Ուրիշ կին մը կար հոն, Պէնար զայն գործածած էր, պարզապէս խոշոր մարդու մը պէս որ չկրնար ծով բռնել, առանց սակայն չարութեան: Նախ սոսկալի տեսարաններ տեղի ունեցան, մինչեւ այն օրն ուր թշուառ կրճատուածը, կազաճ ու դողահար, աշխարհէ սրբուած փոքրիկ պատահի մը համակերպութեան հասած էր: Յետոյ, նոյնիսկ ինքն իր կամքով ամուսնական անկողինը թողուց, ու գնաց ապաստանիլ իր երկու աղջիկներուն նախկին մութ խցիկը, վախէն ու ծածկուելու փափաքէն մղուած, թող տալով որ աղաքը իրենց փոխնորդ մօրը քով պառկին: Եւ ինչ որ ներքնապէս կ'ապացուցանէր թէ ո'չ Պէնար և ո'չ ալ տիկին Ժօզեֆ չար սիրտ չունէին, սա էր որ զինքը անօգուտ ու նեղացուցիչ, քովերնին կը պահէին, փոխանակ դուրս նետելու ինչպէս ուրիշ յատեր պիտի ընէին:

— Ահա՛ նորէն սրահին մէջտեղն ես, ըսաւ յանկարծ խոշոր կինը որ ճապարելով, երթալով գալով, կը ստիպուէր ամէն անգամ աթոռէն ղգուչանալ: Ինչ զարմանալի բան է որ չես կրնար անկիւն մը երթալ... Օկիւսթ հիմա պիտի գայ ժամը չորսի համար, և դժգոհ պիտի ըլլայ եթէ իր պանիրն ու գինիի գաւաթը սեղանին վրայ չգտնայ:

Մտատանջ, առանց պատասխանելու. Էօֆրազի՝ դեղեկոտ՝
ոտքի ելաւ, դժուարաւ կրցաւ աթոռը քիչ մը ետեւ տանելու,
սեղանին մօտ: Յետոյ, վերստին նստաւ, լքուած՝ շատ յոգնած:

Ճիշդ այն միջոցին ուր տիկին ժողէֆ պանիրը կը բերէր,
Պէնար, որուն գործատեղին մօտերն էր, երեւցաւ: Միշտ նոյն
զուարթագէմ մարդն էր, սկսաւ իր քննիին հետ կատակել, շատ
քաղաքավար եղաւ Մաթիէօյի հանդէպ որուն շնորհակալութիւն
յայտնեց իր խեղճ կնոջ վիճակին շահագրգռուելուն համար:

— Աստուած իմ, պարոն, յանցանքը իրը չէ, այդ կը կրկնեմ
իրեն: Յանցաւորները այն աւազակներն են որոնք իր գործարան-
ները հանեցին, առանց նոյնիսկ ինծի իմաց տալու: Տարի մը կըր-
ցանք հաւատալ որ բուժուած էր ու յետոյ կը տեսնէք թէ ի՞նչ ե-
ղած է: Ներելի ըլլալու չէր այսպէս կին մը փճացնել, երբոր ա-
մուսին մը և տղաք ունի, մանաւանդ երբոր իր եկամուտովը ապ-
րելու կարողութիւն չունի... Գիտէք թէ ի՞նչ ըրին Սէսիլի: Եւ
ուրիշ մըն ալ գիտեմ որ նոյն գործողութիւնը կրեց, պառօնուհի
մը զոր ճանչնալու էք: Անցած օր հօս եկաւ կինս տեսնելու: Ձին-
քը չէի կրնար ճանչնալ, այնքան գեղեցիկ կին մը, ո՛հ, սոսկալի
բան, հարիւր տարեկան կ'երեւար... Ես կ'ըսեմ որ այդ մարդիկը
բանտարկելու է իրենց գործած չարիքին համար:

Յետոյ, երբ սեղանին առջեւ նստիլ ուզեց, ինքն ալ դար-
ձուեցաւ Էօֆրազիի աթոռին, որ աչքով իրեն կը հետեւէր, միշտ
մտատանջ՝ իր ապուշ երեւոյթովը:

— Նորէն ոտքերուս տակն ես: Ի՞նչպէս կ'ընես որ միշտ ոտքի
տակ կուգաս... Օ՛հ, քիչ մը տեղ բաց:

Շատ սոսկալի չէին այդ խօսքերը: Բայց Էօֆրազի սկսաւ
դողդղալ մանկական երկիւղով մը. կարծես թէ զինքը ծեծելու
սպառնալիք եղած ըլլար: Այս անգամ կրցաւ աթոռը տանիլ մին-
չեւ մութ խցիկը ուր կը պառկէր: Դուռը բաց էր և հոն ապաս-
տանեցաւ, մութին մէջ նստելով, ա՛լ հոնկէ տարտամ պղտիկ դէմ-
քի մը պէս կ'երեւար, նիհարեցած, հալած շատ պառաւ հանիի մը
պէս որ տարիներով չմեռնիր:

Եւ Մաթիէօյի համար ասիկայ սրտի սեղմում մը եղաւ, այդ
զառամած սարսափը, այդ դողահար հնազանդութիւնը կնոջ մը

որուն կատաղի, չոր, խիստ ու անոցեալ նկարագիրը կը ճանչնային
միշտ կռիւի մէջ նախ իր անդրանիկ քրոջ և յետոյ երկանը հետ
Երկար ատեն սարսափի տակ պահած էր այս վերջինը, իր ա
մէկ քմահաճոյքին զայն խոնարհեցնելով, Հիմա ինքն էր որ որ
նեղութեան պզտիկ խօսքէ մը կը դողդաւոր, կինը, կամքի,
խատանքի, կեանքի տարածը իրմէ գացեր էին ամուսնոյ ու
պաշտօններուն հետ, Սեւը ջնջուելով, այլեւս այս ծուէնը մնաց
էր, Եւ ըսել որ այդ գործողութիւնը, տարեգրութեանց մէ
կըրեւ յաջողութիւններէն մին, կօտի մէկ հրաշքը կը նկատուէր
որ կը յաղթանակէր այս բանւորութիւն միջոցաւ, ամուսնացա
պարկեշտ կին մը զոր ապահով մահուանէ մը աղատած էր,
ամուսնոյն ու տղոցը վերադարձուցած էր իբր թէ աւելի զօրեղ
Եւ որքան իրաւունք ունէր Պութեան սպասել ուղեւուն, որպէս զ
գատէ այդ յաղթական գեղեցիկ գործողութիւններու արդիւնքը

Սէսիլ իր բուն գործի դէմքովը համարեց երեք ազա
որոնք կը մեծնային այս խզուած ընտանիքին մէջ, Այլքերը կ
լեցուէին, ձգեց փախաւ Մաթիէօյի հետ, երբ տիկին ժողէֆ իրեն
վերադարձուց գործը, Սետոյ, վարը, մայթին վրայ, ըսաւ.

— Շնորհակալ եմ, պարոն Պրօման, ոտքով տուն պիտի եր
թաւ... Սոսկալի բան է, այնպէս չէ, Ձեզ կը կրկնեմ որ գրախ
տի պէս պիտի ըլլանք մեր հանդարտիկ սենեակին մէջ, որուն
համար զբաղելու բարութիւնը յանձն առիք:

Գործատան մէջ, ուր Մաթիէօ չիտակ աշխատանոցները գնաց
չկրցաւ ու է որոշ տեղեկութիւն մը ստանալ իր ցորենահար մե
քենային մասին զոր ամիսներէ ի վեր ապսպրած էր, իրեն ըսին
որ վարպետին տղան, պարոն Մօսին, գործի համար գաւրա
ըլլալով, ոչ ոք կար իրեն պատասխան տալու համար, մանաւանդ
որ վարպետն ալ շարթուան մէջ քնաւ երեւցած չէր: Վերջապէս
իմացաւ որ այս վերջինը, այդ միջոցին, ուղեւորութենէ վերա
դառնալով, վերը տիկնոջ մօտ ըլլալու էր:

Ուստի որոշեց Պօլէններուն ներկայանալ, ո՛չ այնքան ցորե
նահար մեքենային որքան ուրիշ գործի մը համար, այն է իր
երկուորեակներէն մին՝ Պիէզը գործատունը տեղաւորել: Տղան,
տասներկն տարեկան, լիսէէն ելլելուն պէս, ամուսնանալու վրայ

էր առանց դրամի աղջկան մը, Շառլօթ Տէվինների հետ, հետեւանք
փրային վէպի մը որ իրենց մանկութենէն ի վեր կը տեւէր: Իր
ձնողքը, սրտերնին շարժած, չէին ուզած զինքը յուսահատեցնել,
անոր մէջ գտնելով իրենց հին անկանխատեսութիւնը: Բայց զինքը
անմիջապէս ամուսնացնելու համար, հարկ էր որ գործի մը մէջ
տեղաւորէին: Եւ մինչ միւս երկուորեակը, Տընի, մասնագիտութեան
դպրոց մը կը մտնար, Պօլէն խնդրին տեղեկանալով, զուարթօրէն
առաջարկած էր Պլէզը իր քով առնելու, երջանիկ ըլլալով այդ-
պիսով իր յարգանքը յայտնելու իր ազգականներուն յարածուն
բախտին:

Մաթիէօ, զոր Գոսթանսի փոքրիկ դեղին հիւրանոցը մտցու-
ցին, զայն գտաւ տիկին Անժըլէնի հետ թէյ խմելու վրայ: Դեռ
նոր եկած էին դահեկին տունէն ու կրկին գացեր էին խորհրդակ-
ցութեան: Անշուշտ, Պօլէնի անակնկալ գալուստը անհաճոյ կեր-
պով խանգարած էր իրենց յուզեալ խոստովանանքները: Կարճ
ուղեւորութեան մը պատրուակով, ետ կը դառնար ծածուկ ժա-
մադրութենէ մը խարտեալ կնոջ մը հետ, զոր փոզոցը ճանչցած
էր. ու երկու կիները կը յողմեցնէր շողոգողուն սուտերով: Դեռ քիչ
մը գիշով էր, լեզուն թանձրացած, աչքերը խոնջ ու տենդոտ:

— Ահ, սիրելիս, գոչեց Մաթիէօյի, այս տիկիններուն կը
պատմէի Ամիէնսէն վարադարձս...

Յետոյ, երբ Մաթիէօ իրեն խօսեցաւ Պլէզի մասին, Պօլէն
բարեկամական բուռն արտայայտութիւններ ըրաւ. ըսաւ թէ եղած
լնացած գործ մըն էր, թէ կրնար տղան անմիջապէս բերել, զայն
նախ Մօռանտի քով պիտի դնէր, որպէս զի գործատան վարչու-
թեան մասին դադափար կաղժէ: Ու կը հեւար, կը թքնէր, ար-
տաշնչելով ծխախոտի, ալքօօլի և մուշկի հոտը զոր հանրակիներէն
առած էր. մինչ իր կիներ, որ մարդու քով գործովալիք՝ կը խնդար
իրեն, ըստ իր սովորութեան, ատեն ատեն սակայն յուսահատ ան-
հուն զգուանքով տկնարկ մը կը նետէր վրան երբ տիկին Անժըլէն
դուրսը անդին կը դարձնէր:

Եւ որովհետեւ Պօլէն կը շարունակէր շաղակրատել, խոստո-
ւանելով որ չէր գիտեր թէ ցորենահար մեքենային շինութիւնը
մէկ տեղուանքն էր, Մաթիէօ տեսաւ որ Գոսթանս՝ մտատանջ

ականջ իր դնէր: Պէճի գործատան մտնելը արդէն իրեն լրջութիւն մը տուեր էր. հիմա կը տառապէր տեսնելով գործերու մասին իր ամուսնոյն անգիտութիւնը. և յետոյ, Նոսինի պատկերը միտքը կուգար, տղուն կենդանի յիշատակը, երկու մարդոց միջեւ նոր համաձայնութեան մը երկիւղը: Այսպէս, Մաթիէօ որ կը գուշակէր միտքէն անցածը, սկսաւ խօսիլ կօտի գործողութիւններուն գեղեցիկ արդիւնքներուն վրայ, Սէսիլի հետ իր հանդիպումը պատմելով, յետոյ իր այցելութիւնը էօֆրուզիի: Երկու կիները սարսուռացին, թէեւ Պէճէն, շատ գրգռուած, շատ զուարճալի կը գտնէր փափուկ մանրամասնութիւնները և կը սափպէր Մաթիէօն խօսելու, եւ յանկարծ մայրը ուրախութեան աղաղակ մը արձակեց.

— Ահ, ահաւասիկ Մօռիսը:

Իր տղան էր որ ներս կը մտնէր, միակ աստուածը մէկհատին վրայ այժմ կը կեդրոնացնէր իր գուրգուրանքը, իր հպարտութիւնը, գահաժառանգ իշխանը որ վաղուան թագաւորը պիտի ըլլայ, որ ի կորուստ մատնուած թագաւորութիւնը պիտի փրկէ, որ զինքը իր աջակողմը պիտի բարձրացնէ իր փառքին մէջ: Զայն գեղեցիկ, մեծ, զօրաւոր, անյաղթելի կը գտնէր տասներինը տարեկան հասակին մէջ, հեքեթներու ասպետներուն պէս: Երբ բացատրեց թէ հօրը մէկ ձախող գործին մէջ շահաւոր կարգադրութիւն մը ըրած էր, մօրը այնպէս թուեցաւ որ տղան կրնար աղէտքները զարմանել, յաղթութիւններ տանիլ: Յետոյ, ա՛յ անբերի յաղթանակեց լսելով որ կը խոստանար ցորենահատ մեքենան մինչեւ չաթթուն վերջը յանձնել:

— Սիրելիս, պէտք է որ գաւաթ մը թէյ խմես: Գլուխդ շատ կը յոգնեցնես կոր, թէյը աղէկ կուգայ:

Մօռիս ընդունեց և զուարթօրէն ըսաւ.

— Գիտես, հիմա մաղ մնաց որ հանրակառք մը զիս ջախջախէր Ռիվօլի փողոցը:

Գոսթանսի գոյնը նետեց, թէյին գաւաթը ձեռքէն ինկաւ: Աստուած իմ, իր երջանկութիւնը այսպէս արկածէ՛ մը կախուած էր: Անգամ մըն ալ անուիլի սպառնալիքը կ'անցնէր, այն պաղուծութիւնը որ չէր գիտեր ուսկի՛ց կուգար և որ մինչեւ երթկամութեան զինքը կը սառեցնէր:

— Բայց, ապո՛ւշ, ըսաւ Պօլէն իր ժպիտովը, ինք ջախջախեր է հանրակառքը, քանի որ ահա՛ հոս է և արկածը կը պատմէ... : Ա՛հ, իմ խեղճ Մօռիսս, շատ ծաղրելի մայրիկ յը ունիս : Ես որ զիտեմ թէ ինչպէս քեզ շինած եմ, կը տեսնե՞ս, հանդարտ եմ :

Այդ օրը, տիկին Անժըլէն Մաթիէօյի հետ եկաւ Ժանվիլ : Վակօնին մէջ ուր առանձին էին, դարձեալ աչքերէն արցունքներ ցայտեցին առանց յայտնի պատճառի մը : Ներուժ խնդրեց, ու իբր թէ երազի մէջ մը մընջեց :

— Չաւակ մը ունենալ և զայն կորսնցնել, ա՛հ, անշուշտ, ահա ռելի ցաւ մը ըլլալու է : Սակայն, զաւակը եկած է, մեծցած է, տարիներով ճանչցած են անոր միակ, անհուն ուրախութիւնը : Բայց երբ զաւակը չի գար, երբեք, երբեք... : Ա՛հ, լաւագոյն է տառապանքն ու սուգը, քան այս պարապութիւնը :

Շանթպլէի մէջ, Մաթիէօ և Մարիան, կը հիմնէին, կը ստեղծէին, կը որդեծնէին : Եւ անցած երկու տարիներու միջոցին, կրկին յաղթող եղան կեանքի եւ մահուան յաւիտենական պայքարին մէջ, ընտանիքին ու բեղմնաւոր հողին շարունակական աճուածովը, որ իրենց գոյութեան պէս, իրենց ուրախութիւնն ու զօրութիւնն էր : Բոցեղէն տարփանքը կ'անցնէր, աստուածային տարփանքը զիրենք կ'արգասաւորէր, շնորհիւ իրենց սիրելու, բարի և առողջ ըլլալու զօրութեան. ու իրենց կորովը մնացածը կ'ընէր, գործի կամքը, հարկաւոր աշխատութեան համար հանդարտ արիւթիւնը, աշխարհի շինիչը ու ուղղիչը : Բայց այս երկու տարուան միջոցին յարատեւ պայքարով միայն յաղթութիւնը իրենց մնաց : Եւ սակայն յաղթութիւնը հետզհետէ աւելի լայն ու ապահով կը դառնար, քանի կը տարածուէր բովանդակ կալուածքին վրայ : Սկիզբի ժամանակներուն անձուկ մտահոգութիւնները անհրեւոյթ եղած էին, այժմ հարկ էր միայն խելքով և արդարութեամբ կառավարել : Լեռնադաշտին վրայ, դէպի հիւսիս, Մառէօյի ագարակէն Լիլպօնի ագարակը, ամբողջական գնումը եղած էր, այլեւս չի կար պզտիկ անտառակ յը որ իրենց չըլլար. երկու հարիւր եզրվար տարածութեամբ ընդարձակ տեղ մը, դրացի մշակութեան դաշտերուն վրայ կ'աւելցնէր դարաւոր ծառերու արքայական անտառ մը : Մաթիէօ կանոնաւոր հատանումներէ դուրս,

չուզելով անտառը անօգուտ պահել, միմիայն իր գեղեցկութեանը համար, գաղափար յղացած էր ուղիներ բանալ մէջը, լայն բացաս տաններ, մարգագետնի վերածուած. ու պաճարը ձգուեցաւ անոնց վրայ, կատարեալ անանաբուծութիւն մը. որ հիանալի կերպով յաջողեցաւ: Կեանքի տապանը արագ աճեցաւ, շատցաւ հարիւրաւոր անասուններով և ընդհուպ ողողեց անտառը: Արգասաւորութեան նոր մղում մը տեղի ունեցաւ, ախոռները տասնապատկուեցան, նոր գոմեր հիմնուեցան, կառքերով աղբ հողերը ահագին բեղմնաւորութեամբ մը պարարտեցուցին: Տղաքներ, միշտ աղաքներ կրնային ծնել, կաթը կը հոսէր, անվերջ հօտեր հո'ն էին զանոնք անուցանելու և զգեստաւորելու համար: Հասած հունձքերուն քով, անտառները իրենց հովանին կը տարածէին, իրենց շուքին տակ ծլող յաւիտենական սերմերովը սարսուռն, շողորուն արեւին տակ: Ու միայն մէկ հողաբաժին մը կը մնար ծախու առնելիք, վերջին աւազոտ զառ ի վայրը, արելելեան կողմը, որպէս զի թագաւորութիւնը կատարեալ ըլլար: Ասիկա բոլոր հին արցունքները կը փոխարինէր, աշխատութեան առաջին տարիներու բոլոր կեկծական հոգերը:

Յետոյ, մինչ Մաթիէօ իր յաղթանակը ի գլուխ կը հանէր, Մարիան այս երկու տարուան միջոցին, ուրախութիւնը ունեցաւ իր առաջին զաւակը ամուսնացնելու, երբ ինքն իսկ յղի էր, տակաւին որդեծնելու պատրաստ: Հողին պէս բեղմնաւոր մնալով էր, նոյն իսկ չափահասութեան օրերուն, ուր իր կողերէն ելած սերմը իր կարգին կ'երթար կեանքի ստեղծագործութեան: Պէտքի այս ամուսնութիւնը, տասներին տարեկան հասակին, ծաղկեփունջի մը պէս թարմ տասներութր տարեկան պաշտելի աղջկան մը հետ անհուն յոյսի հիանալի տօն մը եղաւ:

Միւս ութը աղաքը հո'ն էին, Տընի, Ամպրուազ, Ժէնլէ օրոնք իրենց ուսմունքը կ'աւարտէին, Ռօզ, աղջիկնէկ աղջիկը, որուն տասներորս տարիները առողջ գեղեցկութեամբ և արջունիկ զուարթութեամբ աղջիկ մը կը խոստանային. յետոյ, Բլէր տակաւին փոքր, Կրէկուար՝ հազիւ Լիսէ մտած, առանց հաշուելու փոքրագոյնները Լուիզ և Մատրլէն: Մօտակայ գիւղերէն հետաքրքրութեամբ եկած էին դիտելու զուարթ խումբը որ մեծ եղբայրը կը

առնէր շահապատուն: Հրաշալի թափօր մը եղաւ ծաղիկներու, զարնանային մարմիններու, բախտաւորութիւն մը, որմէ սիրտերը յուզուեցան: Արդէն, արձակուրդի օրեր, ուր ընտանիքը խմբովին մօտակայ գիւղերու տօնավաճառները կ'երթային, ճամբուն երկայնքը այնպիսի վազք մըն էր, կառքով, ձիով ու պիսիքէթով, որ բարեմիտ մարդիկ կը կենային դիտելու, այնքան տեսարանը զեղեցիկ էր: Բարի անձեի կատակի ձեւով կը գոչէին.

— Ահաւասիկ երամը որ կ'անցնի:

Կարծես ըսեալ համար թէ բան մը չէր կարող դիմադրել իրենց, թէ երկիրը իրենց կը պատկանէր, յաղթութեան իրաւամբ, այն օրէն ի վեր որ ամէն երկու տարի հատ մը կը ծնէր իրենցմէ: Ի վերջոյ ամբողջ երկիրը մասնակից կ'ըլլար այս ուրախութեան, այս առողջութեան, այս զօրութեան որ այսպէս զուարթօրէն կը բազմապատկուէր, աշխարհակալելով հորիզոնը: Ու այս անգամ, երկու տարի ետքը, Մարիան դարձեալ աղջիկ մը ունեցաւ, զոր Մարկըրիթ կոչեցին:

Տղարբերքը աղէկ անցաւ, սակայն յետոյ վրդովեցուցիչ տենդ մը ունեցաւ: Կաթի նեղութիւններ որ պահ մը զինքը յուսահատեցուցին, երկիւղ ազդելով որ չպիտի կրնայ իր վերջին նորածինը անուցանել, ինչպէս անուցած էր միւս բոլորը: Ուստի, երբ Մարիէն զայն տեսաւ ոտքի ելած ու ժպտերես, փոքրիկ սիրելին թեւը, տարփանքով համբուրեց, անգամ մըն ալ յաղթելով բոլոր ցաւերուն և բոլոր վիշտերուն վրայէն: Զաւակ մըն ալ, հարստութիւն և զօրութիւն մըն ալ, նոր ոյժ մըն ալ նետուած աշխարհի մէջ, վաղուան համար սերմանուած նոր դաշտ մըն ալ:

Ու միշտ մեծ գործն էր որ կը կատարուէր, բարի գործը, արգասաւորութեան գործը, որ կ'ընդարձակուէր հողին ու կնոջ ձեռքով, փճացումին յաղթելով, ամէն նոր զաւկի անունըը ստեղծելով, սիրելով, ուզելով, պայքարելով, աշխատելով տառապանքին մէջ, անընդհատ երթալով դէպ ի աւելի կեանք, դէպ ի աւելի յոյս:

Ե.

Երկու տարիներ անցան, եւ այս երկու տարուան միջոցին, Մաթիէօ և Մարիան ուրիշ զաւակ մըն ալ ունեցան, այս անգամ մանչ մը: Ու, միեւնոյն ատեն ուր ընտանիքը կ'աճէր, Շանթալէի կալուածն ալ կ'ընդարձակուէր, բոլոր այն տափաստաններով ու բոնք արեւելեան կողմը կը տարածուէին, մինչեւ վիէօ-Պուր գիւղը: Բայց, ա'լ վերջին հողաբաժինը գնուած էր, վերջապէս կալուածին գրաւումը ամբողջացած էր, ատենօք անմշակ մնացած հինգ հարիւր եզվար հողը զոր Սէկէնի հայրը գնած էր, հո'ն արքայական բնակութիւն մը հաստատելու համար: Հիմակ, մէկ ծայրէն միւսը, այս հողերը կը բեղմնաւորէին, անագին արգասաւ և որութիւնը մը երեւան եկած էր, մարդուն յարատեւ ջանքերուն շնորհիւ. և միայն Լըփայեօրներու պատկանած հողաբաժինը, զոր չծախելու կը յամառէին, այդ կանանչ դաշտը քարոտ կտորով մը կը կտրէր, չորութենէ ամայացած:

Կեանքի անպարտելի յաղթանակն էր. արեւուն տակ տարածուող արգասաբերութիւնը, միշտ ստեղծող աշխատանքը, անդադար, արդելքներու և ցաւին մէջէն, կորուստները փոխարինելով, ամէն ժամ աշխարհի երակներուն մէջ գնելով աւելի կորով, աւելի առողջութիւն և աւելի ուրախութիւն:

Պէէզ որ հիմա տասը ամսուան աղջնակ մը ունէր, անցնալ ձմեռուընէ ի վեր գործատունը կ'ապրէր ուր կը նստէր այն հին տաղաւարին մէջ, ուր ատենօք, մայրը ժեռովէն աշխարհ բերած էր: Իր կիներ Շառլօթ՝ Պօլէնները հմայած էր իր խարտեալ շնորհալիութեամբը, իր թարմ և ծաղկադեղ հմայքովը, այն աստիճան որ Գոսթանս նոյն ինքն, հմայուած՝ ուզեր էր որ իրենց մօտ բնակի,

Ճշմարիտը այն էր որ տիկին Տէվինեը իր երկու աղջիկները

Շառլօթն ու Մարթը երկու պաշտելի տարածներ ըրած էր: Իր
էրկանը մահուընէն ետքը, որ զինքը այրի կը թողուր, երեսուն
տարեկան հասակին, խիստ վտանգուած ժառանգութեամբ մը,
իմաստութիւն ունեցած էր իր դոյզն եկամուտները կարգի դնելու,
ժանկիլ քաշուելու համար, որ իր բնիկ երկիրն էր, ուր ինքզինք
ամբողջովին նուիրած էր ազլիկներուն կրթութեանը: Դիտնալով
որ անոնք գրեթէ անօժիտ էին, շատ լաւ կրթած էր, խորհելով
որ այդ բանը անոնց պիտի օգնէ ամուսնանալու, ինչ որ զիպուա-
ծով, յաջողեր էր: Անոնց և Թրօմաններու միջեւ գորովալից կապ
մը հաստատուեր էր: Սիրոյ անբիծ վէպ մը որ պիտի յանգէր Պլէզի
ու Շարլօթի ամուսնութեան, այդ առաջին խաղերէն կը սկսէր.
և երբ Շառլօթ տասնըութը տարեկան հասակին ամուսնացաւ, իր
քոյրը Մարթա, որ տասնըորս տարեկան էր, անբաժանելի ընկե-
րուհին եղաւ Ռօզ Թրօմանի, որ նոյն տարիքն ունէր և անոր պէտ
գեղեցիկ էր, այնքան թուխ, որքան միւսը խաբտեալ:

Շառլօթ նուրբ բնաւորութեամբ մը օժտուած քան իր
կրտսեր քոյրը, մեծ եռանդով հետեւած էր նկարչութեան արուես-
տին, այնպէս որ յաջողած էր շատ սիրուն կերպով մանրանկարներ
նկարել, որ նեղ օրերուն կրնար ապրուստի միջոց մը ըլլալ, ինչպէս
մայրը կ'ըսէր: Եւ անշուշտ Դոսթանսի սիրալիր ընդունելութեան
մէկ պատճառն ալ այն մանրանկարն էր զոր շինած ու անոր նուի-
րած էր և որուն մէջ Դոսթանսի դէմքը շատ գգուիչ կերպով կ'ե-
րեւար:

Արդէն, Պլէզ, որ Թրօմաններու ստեղծիչ բոցը, վառ աշխա-
տասիրութիւնը և մշտատեւ ճիգը ժառանգած էր, շուտով Մօռիսի
համար թանկագին նեցուկ մը եղած էր, տան գործունէութեանց
ծանօթանալուն պէս, քիչ մը ատեն Մօռանժի գրասենեակը մնալէ
ետքը: Այսպէս, Մօռիսն ալ ստիպած էր որ երիտասարդ ամուլը
առաջաւարին մէջ բնակի, որպէս զի ամէն ժամ անոր ձեռն-
դուռութիւնը վայելէ, ու մայրը, որ իր տղուն առջեւ կ'երկրպա-
ղէր, յարգանք հնազանդելէ ուրիշ բան մը չէր կրցած ընել: Իր
տղուն խելքին վրայ արտաքոյ կարգի հաւատք մը ունէր:

Մօռիս յաջողած էր բաւական լաւ ուսմունք մը առնել, քիչ
մը ծանր ու դանդաղ էր սորվելու համար, բայց աշխատասէր,

հոգաբանի իր պատանեկութեան շարունակական հիւանդութիւն
պատճառաւ կրած յապաղումներուն: Որովհետեւ քիչ կը խ
մայրը զայն ինքն իր վրայ կեդրոնացած հանճար մը կը նկա
ծածկուած տաղանդ մը որուն գործերը ամէնքը պիտի զարմ
նէին: Տասնըհինգ տարեկան չի կար, երբ Գոթթանս իր պաշ
տին մէջ կ'ըսէր անոր հոմար. «Մհ, հզօր միտք մըն է»:

Եւ Պլէշը Գոթթանսի կողմէ ընդունուած էր միայն իրերեւ ձ
մը որ կը գործադրէ ամենագէտ տիրոջ հրամանները: Հիմա
բիւ շատ զօրաւոր, շատ գեղեցիկ էր և հօրը համարենթոց
կուսով վտանգուած տունը վերականգնելու վրայ, առաջ ընթ
ցող դէպի հրաշալի հորատութիւնը. դէպի այն վերջնական յո
թանակը մէկ հատիկ զաւկին զոր մայրը կ'երազէր, զոր
պատրաստէր տարիներէ ի վեր այնքան հպարտօրէն ու այնք
եռատիրաբար:

Այն ատեն, կայծակի հարուած մը իջաւ: Պլէշ առանց վ
րանումի չէր որ ընդունած էր դրացի փոքրիկ տաղաւարը բնակի
գլխանալով որ ի'նչ տեսակ հնազանդ գործիքի մը պիտի վերս
ծէին զինքը: Յետոյ իր կնոջ աղաբերքէն ետքը, այս առջինն
զաւկին, փոքրիկ աղջիկին, հանդէպ որ կը ծնէր, արիապէս որոշ
էր, ընդունելով պայքարը, ինչպէս ատենօք իր հայրը ընդուն
էր, այն բազմաճիւղ ընտանիքին մատնուածով որ կրնար ունենալ
Եւ առտու մը, երբ վեր կ'ելլէր Մօսիսի հրամանները ընդունելու
հոմար, Գոթթանսէն իմացաւ որ ինքն իսկ արդիւած էր աղու
տնկողնէն ելլել, զայն անհանգիստ գիշերէ մը ետքը, բոլորովին ընկ
նուած գտնելով: Սակայն շատ մտառանջ չէր երեւեր. անհանգստու
թիւնը յոգնութեան արդիւնք ըլլալու էր, երկու երիտասարդ
ները ութը օրէ ի վեր, աշխատութենէ խոնջած ըլլալով, մեծկակ
յանձնարարութեան մը հոմար որ բոլոր գործարանը շարժման մէջ
դրած էր: Միւս կողմէ, նախորդ օրը, Մօսիս քրտնած, գլուխը
բաց, անխոհեմութիւնը ունեցնէր էր սալատան մը տակ կենալու,
ինքզինքը հովի հոսանքի մը ենթարկած, մեքենայի մը փորձերուն
նայելու համար: Իրիկունը սաստիկ ջերմ մը երեւան եկաւ. գաթին
անապարանքով տոքթոր Պութանը կանչելու: Հետեւեալ օր, բժիկը
հիւանդութեան շանթահարիչ ընթացքէն զող ելած, պահանջեց որ

բժշկական խորհրդակցութիւն մը ըլլայ. երկու արհեստակիցներ կանչուեցաւ և երեքն ալ շուտով հիւանդութեան մասին համաձայնեցան: Մօռիս արագահիւժ թոքախտ ունէր, մասնաշատուկ սասկուլթեամբ, կարծես ախտը, ինչալով պատրաստ հողի մը վրայ, հոն արտակարգ ուժգնութեամբ քայքայում մը առաջ կը բերէր: Պօլէն, միշտ ճամբորդութեան մէջ, բացակայ էր: Գոսթանս, հակառակ բժիշկներուն ծանրակշիռ դէմքերուն՝ որոնք չէին ուզէր կոչու կերպով ամէն բան ըսել, և ինք իր յարաճուն մտատանջութեան մէջ, կը մնար միշտ յամառ յոյսով թէ իր զաւակը, հերոսը, աստուածը, որ իր իսկ կեանքին անհրաժեշտ էր, չէր կրնար ծանրապէս հիւանդ ըլլալ և մեռնիլ: Յաջորդ օրը, իր թեւերուն մէջ մեռաւ, այն գիշերն իսկ Պօլէն, հեռագրով կանչուելով, եկաւ: Առիկա ուրիշ բան մը չէր այլ վերջին տարբաշաղկութիւնը, քաղաքնիի մը շքացած արիւնի մը, իր աղբիւրին մէջ ապականած: Յանկարծական անհետացումը միջակ խեղճ էակի մը, որ իր մանկութենէն ի վեր կը տառապէր, իր առողջ երեւոյթին տակ: Բայց ինչ շանթի հարուած մօրը համար, հօրը համար, որոնց բոլոր հաշիւները կործանած էին: Մէկ հատիկ ժառանգը, ճարտարարուեստի իշխանը զոր ուզած էին ընել այնքան յամառ եսասիրական հաշուով մը, ստուերի մը պէս կ'անցնէր, և ահուելի իրականութիւնը, երբ իրենց բազուկները լոկ պարապութիւնը գրկեցին, իրենց առջեւ ցցուեցաւ: Մէկ ըրպէսէն միւսը ա'լ զաւակ չի կար:

Պէտք ծնողքին հետ անկողնին սնարն էր Մօռիսի մեռած վայրէկանին, առառաւն ժամը երկուքին միջոցները. և կրցածին պէս մահը ծանուց Շանթայէ, հեռագրով: Ժամը ինն էր, երբ ագարակի բակին մէջ, Մարիան խիստ տոգոյն, տակնուվրայ եղած, կանչեց Մաթիէօն:

— Մօռիս մեռեր է... Աստուած իմ, այդ մէկ հատիկ զաւակը, խեղճ մարդիկ:

Շուտաւ՝ սարսուռէ մը պաղած մնացին: Հագիւ թէ հիւանդութիւնը իմացած էին և չէին կարծեր որ ծանր բան մըն էր:

— Կ'երթամ հագուելու, ըսաւ Մաթիէօ, և ժամը տասը քաղաքի անցած կառախմբով կը մեկնէր: Պէտք է երթալ զիրենց համբուրել:

Մարիան, թէեւ այն ատեն ութ տասուան յղի էր, որոշեց միասին երթալ: Պիտի ցաւէր եթէ գուրգուրանքի այս ապացոյցը չի տար իր ազգականներուն որոնք շատ բարի գտնուած էին Պլէզի և կնոջը մասին: Յետոյ, իրաւամբ սիրտը վառուած էր այդ սոսկալի աղէտքէն: Եւ երկուքն ալ, օրուան աշխատութեանց բաժանումը ընելէ ետքը փութացին կայարան ուր հազիւ կրցան հասնիլ կառավարին: Կառավարման արդէն ճամբայ ելած էր, երբոր ճանչցան Լըփայեօրներն ու իրենց Անթօնէն զաւակը, որոնք իրենց վաղօնը նստած էին:

Եւ զանոնք տեսնելով որ միասին կը մեկնին, հանդիսական զգեստներով, աղորեպանը կարծեց թէ հարսնիք կ'երթային և երբ իմացաւ որ սուգի այցելութեան մըն էր.

— Ուրեմն հակառակն է, ըսաւ. ինչ որ է, դուրս ելլելու, ժամանակ անցնելու առիթ մըն է:

Մաթիէօյի, աղթանակէն, ընդարձակ կալուածքին ամբողջական մշակումէն ի վեր, Լըփայեօր այդ քաղքեցիին հետ ալնածանքով կը վարուէր: Բայց չուրանալով հանդերձ ձեռք բերուած արդիւնքը, անձնատուր էր ըլլար, սմանդուկ կերպով կը շարունակէր հեգնել, սպասելով երկրի ու երկրի ու և է դղրդումի մը որ իրեն իրաւունք պիտի տար ի վերջոյ: Չէր ուզեր սխալած ըլլալ, կը կրկնէր թէ գիտցածը գիտէր և թէ օր մը պիտի տեսնէին որ այդ զագործի արհեստը յետին արհեստն էր, այն օրէն ի վեր ուր աղտոտ հողը սնանկացեր էր ու լան մը չէր արտադրեր: Արդէն իր վրէժը կը լուծէր այն հողաբաժինով զոր անվակ կը թողուր, բողոքելու համար դրացի կալուածին դէմ, և որ կը կտրէր, կ'աղտոտէր միւս դաշտերը: Այդ բանը զինքը հեգնող կը դարձնէր.

— Ուրեմն, ըսաւ, իր անապարծ ծաղրածութեամբ, մենք ալ Բարիզ կ'երթանք... հո՛ն պիտի տեղաւորենք այս պարոնը:

Եւ ցոյց կուտար իր Անթօնէն զաւակը, տասնըութ տարեկան, խոշոր, շէկ մանչ մը, որ իր հօր երկար գլուխը ունէր:

Քաղքեցիի պէս հաղուած էր, մետաքսէ գլխարկով, ձեռնոցով ու վառ կապոյտ լիողկապով: Ժանվիլը իր դպրոցական յաջողութիւններովը զարմացնելէ ետքը, ձեռարուեստի մասին այնպիսի

չկամութիւն մը ցոյց տուած էր որ իր հայրը որոշած էր զինքը Բարիզցի մը ընել, ինչպէս կ'ըսէր:

— Ուրեմն որոշուած է վերջնականապէս, հարցուց Մաթիէօ որ խնդրին տեղեակ էր արդէն:

— Է՛հ, այո՛, ինչո՞ւ կ'ուզէք որ զինքը ստիպեմ արիւն քըրտինք թափելու, առանց հարստանալու ամենադժուրն յոյս մը ունենալու: Ո՛չ ես ո՛չ հայրս կրցանք փարա մը մէկ կողմ դնել, այդ անիծած աղօրիքով որուն երկանաքարները աւելի կը մաշին քան թէ ցորեն կ'աղան. նոյնպէս մեր չպիտու դաշտերը աւելի քար կ'արտադրեն քան թէ հունձք: Ուրեմն քանի որ ինք ահա՛ պիտուն մըն է, թո՛ղ խելքին ուղածին պէս ընէ, թո՛ղ Բարիզ երթայ բախաւ փորձելու: Քաղաքէն մեզ հարը նայիլ:

Տիկին Լըփայեօր, որ աչքերը տղուն վրայէն չէր զատեր, ահոր առջեւ հիացիկ մնացած, ինչպէս ստեղծած էր անոր առջեւ, ինքն ալ իր կարգին ըսաւ.

— Այո՛, այո՛, դպիրի պաշտօն մը ունի նօտար Ռուսըլէի քով... իրեն փոքրիկ սենեակ մը վարձեցինք, գացի կարասիներն ու ճերմակեղէնը կարգադրեցի. ու այսօր հանդիսաւորօրն է. իրիկունը հոն պիտի պառկի, երեքս միասին ալէկ ճաշարանի մը մէջ ընթրելէ ետքը... Ա՛հ, շատ գոհ եմ, ահա՛ վերջապէս կ'երթայ:

— Եւ գուցէ նախարար պիտի վերադառնայ, ըսաւ Մաթիէօ ժպտելով: Ո՛վ գիտէ, ամէն բան կարելի է:

Գիւղերու չուն էր դէպի քաղաքները, արագ հարստութիւն դիզելու տենդային անհամբերութիւնը, ծնողքներն իսկ տօնելով մեկնումը, ընկերանալով դասալիքին, անոր հետ դասակարգ մըն ալ վեր ելլելու հպարտ աճապարանքով: Եւ ինչ որ կը ծիծաղեցընէր Շանթպլէի ագարակապանը, որ քաղքենիէ դիւղացի դարձեր էր, այս խաչածեւումն էր. աղօրեսլանին տղան որ Բարիզ կ'երթար, մինչ ինք դարձած էր հողին. ամէն զօրութեան և ամէն վերածնունդի հասարակաց մօր:

Անթօնէն նոյնպէս սկսաւ խնդալ, իր ծոյլ չարածնի դէմքով՝ որ մանաւանդ Բարիզի հաճոյքներէն կը հրապուրուէր

— Ո՛հ, նախարար, բնաւ փափաք չունիմ: Շատ յոգնեցուցիչ

Մարիան, որ երկու դեռատի աղջիկներուն կը ժպտէր, որոնք միշտ լուռ ու անշարժ փակուած էին կառքին մէջ, խօսակցութիւնը փոխեց:

— Որչա՛փ մեծցեր, գեղեցկացեր են: Ձեր Անտրէն պաշտելի է...: Բանի՞ տարեկան եղաւ Լիւսին: Բիշ ատենէն ալ ամուսնանալու տարիքին պիտի հասնի:

— Ահ, լաւ, գոչեց վալանթին, չըլլայ որ ձեր ըսածը լօէ, լալը պիտի ձգէ: Տասներեօթը տարեկան է. բայց, խելքի կողմէ տասներկու տարեկան չի կայ: Կը հաւատա՞ք որ, այս առտու, կը հեծկլտար, կը մերժէր այս ամուսնական պատարագին երթալու, ըսելով որ ատիկա զինքը հիւանդ պիտի ընէր: Միշտ վաճառ մտնելու վրայ կը խօսի, հարկ պիտի ըլլայ որոշում մը տալ... Մնտրէ, իր տասներեք տարեկան հասակին, արդէն իսկ անկէ աւելի կին է: Բայց պզտիկ ապուշ մըն է, ոչխարի պէս: Իր քաղցրութիւնը այն աստիճան ջիղերուս կը դպչի, որ երբեմն հիւանդ կ'ըլլամ այդ պատճառաւ:

Եւ կառք նստելու կը պատրաստուէր վերջապէս ու Մարիանի ձեռքը կը սեղմէր, երբոր անոր յդի ըլլալը տեսաւ:

— Շիտակը, խելքս թռուցեր եմ, ես որ ձեր առողջութեան մասին լուր չեմ հարցներ...: Ութերորդ ամսուն մէջն էք, այնպէս չէ՞: Եւ ասիկա տասներեքերորդ զաւակնիդ պիտի ըլլայ: Սոսկալի բան, սոսկալի: Ինչ որ է, քանի որ այդ բանը ձեզի կը յաջողի կոր, խօսք չի կայ... Ահ խեղճ մարդիկը զորս վերը պիտի տեսնէք: Ահա՛ ուրեմն տունը որ դատարկ կը մնայ:

Երբ կառքը մեկնեցաւ, Մաթիէօ և Մարիան խորհեցան որ վեր ելլելէ առաջ պէտք էր որ տաղաւարէն անցնէին ուր իրենց զաւակները գուցէ օգտակար տեղեկութիւն մը տային: Բայց ո՛չ Պլէզ ո՛չ ալ Շառլօթ հոն էին. միայն աղախինին հանդիպեցան. որ փոքրիկ Պէրթը կը պահէր: Այդ աղախինը նոյն իսկ առջի օրուէն ի վեր չէր տեսած Պլէզը որ վերը, մեռեալի մարմնոյն քովը կեցած էր: Գառով տիկնոջ, այն ալ առտուն կանուխ վեր ելեր էր և նոյն իսկ հրաման ըրեր էր որ ցերեկուան մօտ Պէրթը իր քով տանի, կաթ տալու համար, որպէս զի վար իջնելու չստիպուի, այն աստի-

ճան կը փափաքէր վայրկեան մը չկորսնցնել: Եւ որովհետեւ Մարիան՝ զարմացած՝ զայն կը հարցուփորձէր:

— Տիկինը իր ներկի տուփը միասին առաւ, բացատրեց աղախինը: Կարծեմ որ մեռնող խեղճ երիտասարդին պատկերը կը չիմէ:

Գործատան բակէն անցած ատեննին, Մաթիէօ և Մարիան օրտի սեղմում մը ունեցան հոն տիրող դժբախտային խոր լուսութեանէն, այդ աշխատանքի ընդարձակ քաղաքը, որ սովորաբար այնքան աղկալից է: Մահը յանկարծօրէն անցած էր, ու բոլոր այդ եռանդուն կեանքը մէկէն կեցած էր, մեքենաները պաղած ու յամր, աշխատանոցները լռած ու ամայի: Ո՛չ մէկ աղմուկ, ո՛չ մէկ հոգի, ո՛չ մէկ շուռչ այն շոգիէն որ կարծես տան բո՛ւն իսկ շնչառութիւնն էր: Տէրը մեռնելով, ա՛ն ալ մեռած էր: Եւ իրենց օրտին խոցը աւելի մեծցաւ երրորդ գործատունէն բնակարանը անցան այդ բացարձակ ամայութեան մէջէն:

Նախասենեակին մէջ, սպասաւորի չհանդիպեցան: Հիւրասրահն ալ իրենց դատարկ երեւցաւ, կէս մութ, մուսրլինէ վարագոյրները ամբողջովին գոցուած, թիկնաթոռները չրջանակաձեւ շարուած, ընդունելութեան օրերու պէս, երբ շատ հիւրերու կը սպասուէ: Յետոյ, վերջապէս, ստուերի մը դէմը գտնուեցան, անորոշ դէմքով, որ սրահին մէջտեղ ոտքի կեցած, մանրաքայլ կը քալէր: Մօռանժն էր, գլուխը բաց, ընտէնկօթով, որ ահռելի լուրը առնելուն պէս վազեր եկեր էր, ճշտապէս, այն դէմքով որով իր գրասենեակը պիտի երթար: Կարծես իր տունն էր ու սարսափած՝ ազուլցած էր այդ տղուն կորուստէն, որուն յանկարծակեան աներեւութացումը, իրեն վերյիշել կուտար իր աղջկան ահռելի մահը, իր վէրքը բացուած էր, գունաթափ՝ իր խոշոր աղիքեկ մազերով, այնպիսի չիթութութեան մը յատնուած որ անդադար կը քալէր, ինքզինք հոն մոռնալով, ամբողջ տարածուն ցաւը իրենը ընելով:

Երբ հիւրերը ճանչցաւ, ինքն ալ ամենուն բերնէն ելած խօսքը կրկնեց.

— Ի՛նչ ահռելի դժբախտութիւն, մէկ հատիկ զաւակ մը:

Անոնց ձեռքը սեղմած էր, փսփաւով բացատրեց որ տիկին ջողէն, ջախջախուած՝ վայրկեան մը քաշուեր էր իր սենեակը, մինչ

Պօլէն և Պլէզ մանրամասնութիւնները կարգադրելու զբաղած էին վարը: Եւ մենամուտի իր յամր քաղաքը վերսկսելով, շարժումով ցուցուց դիմացի սենեակը, որուն դուռը երկու երեսի վրայ բաց էր: — Հո՛ն է, այն անկողինն վրայ ուր մեռաւ: Մաղիկներ դրին, շատ աղուոր եղաւ... կրնաք ներս մտնալ:

Արդարեւ Մօռիսի սենեակն էր, Մեծ վարագոյրները գոցուած էին, կատարեալ գիշեր ընելու ձեւով: Անկողինն մօտ մոմեր կը վառէին, քաղցր պայծառութեամբ մը լուսաւորելով մեռեալին դէմքը, շատ հանդարտ, շատ սպիտակ, աչքերը գոց, կարծես թէ կը քնանար: Բնաւ չէր փոխուած, միայն նիհարցած՝ մաքրուած էր զինքը առնող տանող շանթի հարուածէն: Իրարու միացած երկու ձեռքերը խաչելութիւն մը կը սեղմէին: Մաղիկներ, վարդեր, սիւռուած էին վերմակին վրայ, դարձնային անկողինն մը ձեւացրելով: Հօտը, տաք սեղրամոմին հետ խառնուած, հեղձուցիչ էր այդ մեծ լուծեան մէջտեղ որ կ'իյնար բոլոր այդ եղբերական անշարժութենէն: Եւ, կէս խաւարին մէջ, ուր միայն անկողինը կ'երեւար, ո՛չ մէկ շունչ կը շարժէր մոմերու շիտակ ու բարձր բոցը:

Երբոր Մաթիէօ և Մարիան ներս մտան, դրան մօտ, հոգմարկելի մը ետեւ նշմարեցին իրենց հարսը՝ Շառլօթը՝ որ նստած ու փոքրիկ կանդեղով մը լուսաւորուած, նկարչութեան թուղթ մը ծռնակին վրայ, վարդերու մէջ հանգչած մեռեալին գլուխը կը նկարէր: Խելայեղ մօրը փափաքին տեղի տուած էր, հակառակ այդպիսի գործէ մը զգացած իր քսանամեայ սրտին անձկութեան: Երեք ժամէ ի վեր հո՛ն էր, աշխատելով, ուզելով լաւ ընել, շատ տոգոյն, երիտասարդական արտակարգ գեղով մը, իր ծագկափրթիթ դէպքով, կապոյտ աչքերը լայնցած, իր մազերուն նուրբ ոսկեթելին մէջ: Երբ Մաթիէօ և Մարիան մօտեցան՝ չուղեց տներին խօսիլ, միայն գլխու շարժում մը ըրաւ: Բայց արիւնք քիչ մը այտերուն եկած էր, աչքերը ժպտեցան. և երբ առանց աղմուկի վերադարձան հիւրասրահ, վայրկեան մը հոն կենալէ ետքը՝ իր աշխատութիւնը շարունակեց, միայնակ՝ մեռեալին դէմք վարդերուն և մոմերուն միջեւ:

Հիւրասրահին մէջ, Մօռանժ միշտ կ'երթեւեկէր, իր մոլորած ստուերի դէմքով: Մաթիէօ ռոքի կեցաւ, մինչ Մարիան, որուն

լիճակը երկար յօգնութիւններ չէր կրնար կրել, դրան մօտ կը նստէր: Այլեւս խօսք չփոխանակեցին, ճշող սպասուած շարունակուեցաւ, ստուերով լի փակ սրահներուն հեղցուցիչ լուծեանը առի: Տասը վայրկեանէն ետքը, նոր հիւեր եկան, տիկին մը և զարոն մը, որոնք նախ և առաջ չկրցան ճանչնալ: Մօռանժ խոնարհութիւն մը ընելով զանսնք ընդունած էր: Յետոյ, որովհետեւ տիկինը թող չէր ի տար պարոնին ձեռքը և զայն կոյրի մը պէս կ'առաջնորդէր կարասիներուն մէջէն, որպէս զի բանի մը չլարնուի, Մարիան և Մաթիէօ ճանչցան Անժրլէնները: Նախորդ ձմեռէն ի վեր, ասոնք իրենց ժանվրի տունը ծախած էին Բարիզ հաստատուելու համար, վերջին դժբախտութիւն մըն ալ կրելով, այն է՝ իրենց պզտիկ հարստութեան գրեթէ ամբողջական կորուստը, որ մեծ դրամատան մը սնանկութեան զոհ գացած էր: Կինը գործէր փնտռելով, Հանրային Օգնութեան փոխանորդուհի անուանուած էր, այսինքն մին այն քննիչներէն որոնք օգնութեան կարօտ մայրերուն կը հսկեն, տղոց կ'այցելեն, տեղեկագիրներ կը խմբագրեն, և ինչպէս ինք կ'ըսէր ժպտուն տխրութեամբ մը, միսթարունք ինք էր այդ պզտիկները կառավարել, իրեն համար որ այլեւս անբուժելի ամլութենէն յուսահատած էր: Գալով էրկանը, տեսողութեան հետզհետէ հիւանդացած, ստիպուած էր դադարեցնել նկարչական ու է գործ ու այլեւս, ոչնչութեան մէջ ինկած, իր աւուրած կեանքին խոժոռ աւերմունքին մէջ կ'ապրէր:

Մանրաքայլ, կարծես թէ տղայ մը առաջնորդէր, տիկին Անժրլէն էրիկը Մարիանի քով բերաւ ու զայն նստեցուց թիկնաթոռի մը մէջ: Պարոն Անժրլէն պահած էր իր հրազանակրի բարձր կերպարանքը, բայց մտատանջութենէ աւերեալ, քառասունընչորս տարեկանին արդէն իսկ ճերմկած: Եւ ինչ յիշատակ, այդ տխուր կինը որ այս անշար մարդը կը բերէր, անոնց համար որ կը յիշէր գուրգուրանքի ու գեղեցկութեան այդ երիտասարդ ամօրը, իրենց տղատ սիրոյ անհոգ ուրախութեան մէջ, ժանվրի գաղտնապահ արահետներուն վրայ վազվառելով:

Իր դողդոջուն ձեռքերուն մէջ Մարիանի ձեռքը բռնելուն տիկին Անժրլէն, ինքն ալ, յուսահատական բառը միայն խոսեւ և ցած ձայնով թոթովեց:

—Ահ, ահռելի դժբախտութիւնը, մէկ հատիկն ուռածն յը:

Այլքերը արցունքով լեցուն, չուզեց նստիլ, առանց վայրկեան մը քովի սենեակը երթալու. մեռելին քով երբ վերադարձան, հեծկտանքները կը խեղդէր թաշկինակէն մէջ, թիկնաթոռի մը վրայ ինկաւ, Մարիանն և ատանոյն մօջէւ, որ անշարժ կը մնար իր հէգ սեւեռուն ալքերովը. Եւ լռութիւնը վերսկսաւ մեռած տան մէջ, ուր չէր լսուէր չարժումը վարած, ամայի ու պաշտօնաւորներին

Անբըջապէս Պօռչէն երեւցաւ Պէտղի հետ: Տասը տարի ծեր-
ցած կը թուէր իր ընդունա՛ծ լախոի հարուածին տակ: Կարծե-
յանկարծ երկինքը գլխուն փչած էր: Իր յաղթական ետափրու-
թեան, իր զորաւոր մարդու հպարտութեան, իր հաճոյքներուն
մէջ երբեք չէր մտածած որ աւապիտի փրօղու՛մ մը կարելի էր: Եր-
բեք չէր ուզած տեսնել Մօսկուր հիւանդ վիճակի մէջ, այդ տե-
սակ բան մը բուն իսկ իր առողջութեան դէմ մահափորձ մը նկա-
տելով: Քանզի այն վստահութիւնը ունէր թէ ա՛հ, աշէտքի դի-
մագրաւող, հաստատուն լանջ մը շինած էր: Ինքզինքը շանթէն
վեր կը կտրէր ու համոզուած էր թէ Կժբախտութիւնը իրեն դէմ
ելլելու չպիտի համարձակէր: Եւ առաջին ջախջախումին
կնոջական տկարութիւն մը ունեցաւ, մարմինը խոնջ, շուայտ
կեանքէն թուլացած, իր մտային կարողութիւնները կազմալուծ-
ուած: Տղու մը պէս լացիւր էր իր մեռած զաւկին դիմաց: Բոլոր
իր ունարեւտութիւնները ջախջախուած, բոլոր իր հաշիւները
փճացած էին: Շանթը զարկած էր այլեւս բան մը չի կար: Մէկ
վայրկեանէն՝ Միւսը իր կեանքը աքրուած էր. աշխարհ մութ ու
դատարկ կ'ըլլար: Իսկանախփ՝ սահմակած կը մնար, իր խոյր
դէմքը վիշտէն սառած, իր ծանր կոպեղող արգունքէն ճվուած:

Երբ նշմարեց Ֆրոմանները, վրան գեչու թիւն մը եկաւ, զեւկոտ զէպի անոնց եկաւ, բանուկները բացած՝ նորանոր կլտուքներէ խեղդուած:

Ահ հեղ քարեկամներս, ինչ ահուելի հարուած, Ու
այ չէի: Երբ հասայ, ինքդինքը կորսնցուցած էի, նոյնիսկ մը
ճանչցաւ... Իրիթ կարելի՛ բան է, այդքան քաջաւոզջ տղայ
ինծի անանկ կողայ որ կ'երազեմ, թէ ոտքի պիտի ելլէ ու ինծի
հետ վար պիտի իջնէ: աշխատանոցներուն մէջ:

Զինքը համբուրեցին. խղճսլի վիճակ մը ունէր, այսպէս շան-
թանառուած՝ շուայառութենէ վըր պերադարձին, դուցէ տակաւին
գինով, խնալով այս սոսկալի սուգին մէջ, զարնուած ապահա-
րութեամբ մը որուն մէջ իստուած գինիներու և երկարաեւ գըգ-
ուանքներու յոգնութիւնը խառնուած էր իր մօրուքը, արցունք-
ներով թրջած, կը թունաւորէր սիկառն ու մուշկը:

Յետոյ, իր թեւերուն մէջ սեղմեց Աստուղէններն ալ, զորս
պիւ կը ճանցնար:

—Ահ, հէ՛ղ բարեկամներս, ի՞նչ անուելի հարուած, ի՞նչ ան-
հարուած:

Պէճն ալ եկաւ իր ծնողքը համարուելու, հակառակ անցու-
ած սոսկալի գիշերին, հակառակ իր վիշտին, պայծառ ազուոր
պէքը, երիտասարդ թարմութեամբ ղէմքը պահած էր քան ի
տղունքներ կը գլտորէին տակաւին իր այտերուն վրայ, քան զի
Թորսի հետ լաւ բարեկամութեամբ մը կապուած էր, իրենց ամե-
այ աշխատութեանց մէջ:

Լուսինը վերսկսաւ Մօռանժ, իբր թէ մինակ ըլլար, ա-
նց շուրջը անցած դարձածին գիտակցութիւնը ունենալու երե-
ւոյթին, կը շարունակէր կամաց կամաց քալել, քնաշըջիկի քայլե-
րով, Պօլէն, մօլորուած՝ անյայտ եղաւ: յետոյ վերստին երեւցաւ,
մաքրիկ տոմարներով, Բիչ մըն ալ դարձաւ, ի վերջոյ նստաւ գրա-
նդանի մը առջեւ զոր Մօռիսի սենեակէն դուրս հանած էին, Եւ
կուտած, վիշտ կրելու անփորձ ու ինքզինք մոռնալու բնազդական
դէպքով մը, ահաւ թղթատել փոքրիկ տոմարները, հասցէներու
նիւթեր, հրաւէրներու ցանկը պատրաստելու համար: Բայց իր աչ-
քերը կը շփոթէին, չարժուժով մը Պլէշը կսնչեց, որ կնոջը գծած
տակերին վրայ ակնարկ մը նետելէ ետքը, սրահ կը մտնար: Ե-
րեսարարէր եկաւ քովը կեցաւ ոտքի վրայ, գրասեղանին քով,
գոն ձայնով անուններ կարդալով: Ու ա՛լ անկէ ետքը, խոր լուս-
մէջ, միայն այդ թեթեւ մրմունջը լսուեցաւ, միօրինակ կա-
նաւորութեամբ:

Վայրկեանները յամրաբար կը սահէին: Այցելուները միշտ
 անխնայ կը սպասէին: Մեռեալին սենեակին մէջ, հաղորդակ-
 ցեան փոքրիկ դուռ մը բացուեցաւ կամաց մը և Գոսթանտ

ներս մտաւ, առանց աղմուկի, առանց մէկէ մը նշմարուելու, առանց մըն էր որ ստուերէն դուրս կ'ելլէր, մոմերու ածուցանիսն սէջէն, Տակաւին չէր լացած, դէմքը գունաթափ, կծկոկարձրացած՝ պաղ կատաղութենէ մը, Կարծես կատաղի ընդվզմը վեր կանգնած՝ իր փոքրիկ հասակը, հեռի կքելէ, մեծցած թուէր ճակատագրին անարդարութեան տակ, եւ սակայն իր առանց անակնկալի էր. անմիջապէս զգացեր էր որ առաջ սպասէր, թէ եւ մեռնելէն վայրկեան մը առաջ կը յամառէր լատալու: Այդ քանը ամիսներէ ի վեր ծածուկ մնացեր էր, իր աղիքներուն մէջ, խորհուրդի մը մէջ որ յանկարծ ահռելի կանութեամբ մը կը պայթէր: Մէկէն լսած՝ հասկցած էր անծանօթին փսփսուքները, այն թեթեւ պաղուծիւնը որ իր մարմինը թռեցնէր, ուրիշ զաւակ մը չունենալուն տարտամ ու սարսափ հոր ցաւը: Եւ սպառնալիք կ'իրագործուէր, անդամամանելի ճատաղիւրը կ'ուզէր որ այս մէկ հատիկ զաւակը, վտանգուած այս փրկութիւնը, վաղուան այս իշխանը, որուն թագաւորութիւնը հպարտօրէն պիտի մասնակցէր, չոր տերեւի մը պէս տարու Տապալու մէջ էր այս. անդունդին մէջ կ'իյնար: Ու իր մեծագոյն ցաւը այն ամուլութիւնն էր որուն մէջ կը մնար, այս կատաղութիւնը մէջ արցունքները կ'այրէին, մինչ բարի մայրը զոր միշտ եղբայր էր ինք, կը տառապէր դժնդակ չարչարանքը զարագնած մայրութեան մը որ կը թունաւորուէր իր զաւակին կորուստով:

Շառլօթին մօտեցաւ, անոր ետեւը կեցաւ, նայելով իր մեռնող զաւակին նուրբ կիսադէմքին, ծաղիկներու մէջ հանգչած: Ու չարունակեց չի լալ: Յամարար կը դիտէր անկողինը, աչքերը դժբաղակ տեսարանով կը ընուր, յետոյ թղթին վրայ կը տանէր մեռնողը, կարծես տեսնելու համար որ աակաւին ինչ պիտի իրեն այդ պաշտեցեալ զաւակէն, մատիտի այդ քանի մը գիծերը իրմէն երբ հողը, հետեւեալ օր, զայն առ յաւէա պիտի առնէր վերցնելու: Շառլօթ զայն զգալով իր կռնակին ետեւ, գլուխը վերցնելու սարսուռ մը ունեցաւ: Վախճեր էր, հետը չխօսեցաւ: Կուքն ալ ակնարկ մը փոխանակեցին: Եւ մօրը համար, ինչ անդամ, այս մեռելական հանդերձանքին մէջ տեղ, իր անդամութեան հանդէպ, այդ զուրգուրանքի, առողջութեան, գեղեցկու-

թեան դէմքը, որ այսպէս կ'ելլէր, նոր աստղի մը պէս, ապագայով շողողուն, իր վարսերուն ոսկիէ նրբութեան մէջ:

Բայց, այս վայրկեանին, Գոթանա ուրիշ ցաւ մը ունեցաւ. ցած ձայնով խօսքեր լսեց, հիւրասիրտին մէջ փոփոխուող, սենեակին դրան քով իսկ և որ իրեն կը հասնէին որոշապէս: Տեղէն չարժեցաւ, ոտքի մնաց Շառլօթին ետեւ որ վերսկսած էր աշխատիլ: Ականջ դրած՝ մօիկ կ'ընէր, աակաւին ինքզինք ցոյց չառնով, թէեւ արդէն նշմարած էր Մարիանն ու տիկին Անժըլէնը, դրան դէմ նստած:

— Ահ, կ'ըսէր տիկին Անժըլէն, խեղճ մայրը կարծես նախընթացում մը ունեցաւ: Շատ մտաւանջ երեւցաւ, երբ իրեն պարզեցի իմ տխուր պատմութիւնս...: Ես, ա'լ լմնցած եմ: Ու մահը տեսաւ, ահաւասիկ իրեն համար ալ ամէն բան լմնցաւ:

Լռութիւն մը տիրեց: Յետոյ խօսք մը փոխանակուեցաւ և տիկին Անժըլէն կտապունկ շարունակեց, իր խօսելու պէտքէն ժղուած:

— Ձերինը յառաջիկայ ամսու է, այնպէս չէ... Տասնըմէկերորդը, և առանց ձեր երկու վիժումներուն, առաներք պիտի ըլլար... տասնըմէկ զաւակ, տաիկա շիտակ թիւ 8-ը չէ, մինչեւ տասներկուքի պիտի հասնէք:

Սուգը կը մոռնար, աժգոյն ժպիտ մը ձեւացաւ իր շրթունքին վրայ, կարծես իր խուլ նախանձը զինաթափ կ'ըլլար այսպիսի արդաստաւորութեան մը առջեւ:

Բայց Մարիան աշխոյժով բողբոջեց:

— Ո'հ, այս անգամ ո'չ, կարծեմ տասներկուերորդը ճամբան պիտի մնայ: Խորհեցէ՛ք անգամ մը որ քառասունըմէկ տարեկան եմ: Ա'լ ժամանակ է որ կանգ առնեմ, իմ դերս լրացած է: Ա'լ տակէ ետքը իմ մանչերուս և աղջիկներուս կ'իյնայ զաւակ չիներ:

Եւ Գոթանա սարսուաց, յուզուած՝ այն կտաղաղութեան նստալէն որ իր արցունքները կ'այրէր: Շեղակի ակնարկով մը կրնար տեսնել Մարիանը, այդ մայրը տասը ողջ զաւակներու, տասնըմէկերորդովը յղի, մօտաւոր կեանքով լեցուն իր մէջքովը: Զայն միշտ երիտասարդ կը գտնար, միշտ թարմ, ուրախութեամբ առջընդետ, անվերջ յոյսով յորդած: Ու, գերագոյն խլումին

մէջ, երբ ինք մէկ հատիկ զաւակը կը կորսնցնէր, միւսը հո՛ն մեռելական մահիճին քով, անվերջ հունձքերու աստուածուհի պէս, յաւիտենական բեղմնաւորութեամբ յորդանոս իր փորովը:

— Յետոյ, ըսաւ Մարիան, իր կարգին խնդարով, կը մոռնա որ արդէն մեծ մայր եմ... տեսէ՛ք սա պզտիկը, ահաւասիկ զհանգստեան կը կոչէ:

Շարժումով մը տիկին Անժըլէնի ցոյց կուտար իր հարթ Շառլօթի՝ աղախինը, որ ընդունած պատուէրին համեմատ, թեւ երուն մէջ գրկած կը բերէր պզտիկ Պէրթը, որպէս զի տիկին չստիպուէր վար իջնել, կաթ տալու համար: Աղախինը վարան չէր համարձակէր այդ օգալի սրահը մտնելու և դրան առջեւ կեցած էր: Բայց զուարթ մանկիկը, իր լեցուն թաթիկները շարժեց, թեթեւ մը ժպտեցաւ: Եւ Շառլօթ որ ձայնը լսեց, փութաբար ոտքի ելնելու, թեթեւաքայլ հիւրասրահէն անցնելու, զայն քով տննեակը տանելու որպէս զի կաթ տայ:

Ինչ սիրուն է, մրմնջեց տիկին Անժըլէն, ծաղկեփունջ մըն են այս փոքրիկ արարածները: Ուր որ մտնան թարմութիւն և պայծառութիւն կը բերեն հետներն:

Գոսթանս չլացումի պէս բան մը ունեցաւ: Յանկարծ, կէս խաւարին մէջ, մոմերու բոցով աստեղաւորեալ, մեռած օդին մէջ, զոր վարդերու հոտը կը ծանրացնէր, ժպտուն մանկիկը գարնանային մուտք մը ըրած էր, երկար կեանքի թարմ ու պայծառ խոստումը: Ու ասիկա մեղմնաւոր մայրերու յաւելեալ յաղթանակն էր, զաւկին զաւակն էր, Մարիան կը մեղմնաւորէր տակաւին իր զաւկին բեղմնաւորութեան մէջ: Արդէն մեծ մայր, կը ժպտէր: Գեղեցկութիւն մը, վեհափառութիւն մը եւս եկած էր վրան, իր կողէն հոսող գեղը կ'երթար անվախճան լայնալու: Ու տապալքի հարուածը աւելի ահռելիօրէն կ'իջնար Գոսթանսի սրտին, արմատէն կարուած ծառը, մէկ հատիկ շառաւիղը կտրուած, ա՛լ իրմէ ծնելիք բան մը չի կար:

Վայրկեան մը եւս առանձին մնաց այդ անէութեան մէջ, այդ տննեակին մէջ ուր կը հանգչէր իր զաւկին նշխարները: Յետոյ, որոշում տուաւ, հիւրասրահը անցաւ, իր սառած ուրուականի կերպարանքովը: Ամէնքը ոտքի ելան, զինքը համբուրեցին, աստուածային

ցին իր պաղ այտերու հպումէն, զոր արիւնը այլեւս չէր տաքցներ: Խորին վշտակցութիւն մը կը սեղմէր հոգիները. այնքան անուշիկ էր ինք իր հանդարտութեամբը: Մխիթարիչ խօսքեր կը փնտռէին, բայց ինք պզտիկ չոր շարժումով մը զիրենք կը կեցնէր:

— Վերջացաւ, կ'ըսէր, ի՞նչ կ'ուղէք, վերջացաւ. բոլորովին վերջացաւ:

Տիկին Անժըլէն կը հեծկտար, պարոն Անժըլէն ինքն ալ իր խեղճ սեւեռուն ու չփոթ աչքերը կը սրբէր: Մարիան և Մաթիէօ, լալով, անոր ձեռքերը բռնած էին: Ինք, խոժոռ, չէր կրնար լալ, մխիթարութիւնները կը մերժէր, միաձեւ ձայնով մը կրկնելով:

— Վերջացաւ, ոչինչ զայն ինձ պիտի վերադարձնէ, այնպէս չէ: Ուրեմն, ա՛լ բան մը չի կայ, վերջացաւ, բոլորովին վերջացաւ:

Եւ սակայն հարկ էր արիանալ, շատ մը այցելուներ պիտի գային: Բայց տակաւին վերջին հարուած մը պիտի ընդունէր սրբօրին: Պօչէն, սր լալ սկսած էր վերստին կնոջը ներս մտնելէն ի վեր, այլեւս յստակ չէր տեսնար գրեւու համար: Զեռքը կը դողդար, ստիպուեցաւ թողուլ գրասեղանը, թիկնաթոռի մը մէջ նստուիլ, ըսելով Պլէզի:

— Դուն նստէ՛ ու շարունակէ՛:

Եւ Գոսթանս տեսաւ Պլէզը որ իր զաւկին գրասեղանին առջեւ կը տեղաւորուէր, որ իր զաւկին տեղը կ'առնէր, գրիչը թաթհելով մեկանին մէջ, գրելով նոյն ձեւ ինչպէս ինք յաճախ տեսած էր Մօռիսի գրելը: Այդ Պլէզը, Ֆրոմաններու այդ առջինեկը. խեղճ սեւեռալը տակաւին թաղուած չէր և արդէն Ֆրոման մը անոր տեղ կ'անցնէր, ինչպէս կենսալից տունկերը անելով կը գրաւեն չրջակայ ամայի դաշտերը: Ա՛լ աւելի սպառնական զգաց բոլոր այս կեանքի ալիքները որոնք իր շուրջը կը թաւալէին, տիեզերական աշխարհակալութեան համար. մեծ մայրեր տակաւին յղի, հարսեր արդէն ծծմայր եղած, զաւակներ որոնք պարապ մնացած թագաւորութիւններու կը տիրանան:

Ու ինք կը մնար առանձին, ա՛լ հոն իր անարժան փլած ու լմացած էրիկէն զատ մէկը չունէր, մինչ մենամուլ Մոռանժ, անվերջ երթեւեկելով, կարծես իր անձկութեան ուրուականն էր,

խեղճ մարդ մը որուն մէկ հատիկ աղջիկը, իր ահռելի մահու առած տարած էի անոր բոլոր հոգին, զօրութիւնն ու բանականութիւնը: Ո՛չ մէկ աղմուկ կ'ելլէր դատարկ ու պաղած գործատանէն. գործատունը մեռած էր:

Երկու օր ետքը, յուղարկաւորութիւնը շատ փառաւոր եղաւ: Գործատան հինգ հարիւր բանւորները հետեւեցան դագաղին, ամ կարգի ծանօթ անձնաւորութիւններ անսահման թափօր մը կ'աղմուկէին: Շատ ուշադրութիւն դրաւեց ծեր գործաւոր մը, հայր Մուսնո, գործատան երիցագոյնը, որ ծոպերէն մին բռնած էր, և աս կա շատ սրտայոյզ համարուեցաւ, թէեւ խեղճ մարդը սրունքը քմը կը քաշքշէր, իր բռնակցութիւն մէջ սահմուկած, երեսուն տարուան տաժանքէն ապուշցած: Գերեզմանատան մէջ, Մաթիէօ զարմացաւ երբ տարիքոտ կին մը մօտեցաւ իրեն.

— Կը տեսնեմ, բարեկամ, որ զիս չէք ճանչնար:

Մաթիէօ ներում խնդրելու շարժում մը ըրաւ: Սէրաֆին էր, միշտ բարձր ու նուրբ, բայց այնքան նիհար, այնքան աւրուած որ հարիւր տարեկան կ'երեւար, հեքեաթներու գահադուրբ պառաւ թաղուհիներուն պէս: Սէսիլ, գործողութիւն կրած խեղճ աղջիկը, ի զուր նախապէս ըսած էր իրեն, երբեք չէր հաւատարացած որ այդ շէկ անպատկառ գեղեցկութիւնը որ տարիներու կը դիմագրաւէր, այսպիսի արագ քայքայում մը պիտի ունենար: Ան կուտի ինչ ահռելի հով մը անցած էր արդեօք:

— Ահ, բարեկամ, ըսաւ, աւելի մեռած եմ քան այն խեղճ մեռեալը որ փոս պիտի իջեցնեն, հոս...: Օր մը եկէ՛ք տեսնուալինք: Միակ մարդն էք որուն տմէն բան կրնամ ըսել:

Մարմինը իջեցուցին, չուանները կը ճռնչէին, խուլ բախում մը լսուեցաւ, վերջինը: Պօչէն որ աղգականի մը կռթնած էր, կը նայէր մարած նայուածքով մը: Գոսթանս, որ անհնարին արիւն-թիւնը ունեցած էր գալու, այժմ արցունքը սպառած՝ նուաղեցաւ: Զինքը տարին, առաջնորդեցին դատարկ տունը, ընդմիշտ դատարկ տունը, նման այն շանթահար դաշտերուն որոնք լերկ կը մնան, ամուրթեան դատապարտուած: Հողը ամէն բան առած էր:

Շանթպլէի մէջ, Մաթիէօ և Մարիան, կը հիմնէին, կը սանդձէին, կ'որդեծնէին: Եւ անցած երկու տարիներուն միջոցին կրկին

յաղթող եղան կեանքի ու մահուան յաւիտենական պայքարին մէջ, ընտանիքի ու բեղմնաւոր հողին շարունակական աճումովը, որ իրենց գոյութեան պէս, իրենց ուրախութիւնն ու զօրութիւնն էր։ Բոցեղէն տարփանքը կ'անցնէր, աստուածային տարփանքը զիրենք կ'արգասաւորէր, շնորհիւ իրենց սիրելու, բարի և առողջ ըլլալու շօրութեան. ու իրենց կորովը մնացածը կ'ընէր, դործի կամքը, հարկաւոր աշխատութեան համար հանդարտ արիութիւնը, աշխարհի շինիչը և ուղիչը։ Բայց այս երկու տարուան միջոցին, յարատեւ պայքարով միայն յաղթութիւնը իրենց մնաց։ Այսօր, ա'լ կատարեալ էր։ Սէկէն, կտոր, կտոր, վաճառած էր ամբողջ կալուածքը, որուն թագաւորն էր Մաթիէօ, իր խոհմ աշխարհակալութեամբ, ընդարձակելով իր կայսրութիւնը, քանի իր զօրութեան աւելնալը կը զգար, ապրուստի համար իր պայքարին մէջ։ Հարստութիւնը դոր ծոյլը արհամարհած ու մոխած էր, աշխատողին, ստեղծիչին, կ'անցնէր։ Հինգ հարիւր եզվարներն էին որոնք հորիզոնին մէջ ծայրէն միւսը կը տարածուէին, անառններն էին, իրենց լայն մարդագետիներով ուր բազմաթիւ հօտեր կը ճարակէին, չորացուած, պարարտ հողի փոխուած ճահիճներն էին, հունձքով զեղուն, տափաստաններն էին, որոնք ոռոգուելով՝ տարուէ տարի աւելի կը բեղմնաւորուէին։ Միայն լըփայեօրներու անմշակ տափաստանը կը մնար հո'ն, կարծես հաստատելու համար հրաշքը, մարդկային ճիգը որ արգասաւորած էր աւաղի ու ցեխի այս անապատը, որուն հունձքը ասկէ ետքը կը սնուցանէր փոքրիկ ու երջանիկ ժողովուրդը։ Ո՛չ ոքին բաժինը կ'ուտէր, իր բաժինը հերկած, մշակած էր, հասարակաց հարստութիւնը աւելցնելով, քիչ մըն ալ, տիրելով ընդարձակ աշխարհին, որ տակաւին շատ քիչ բնակիչ ունի և շատ քիչ օգուտ տուած է երջանկութեան, կալուածքին մէջտեղ, ագաւորակը մեծցած էր, բարգաւաճ քաղքի մը պէս, իր բնակչութեամբ, իր պաշտօնէութեամբ, իր անասուններով, ամբողջ եռուզեռուն և յաղթապանծ կեդրոն մը։ Եւ ինչ վեհափառ զօրութիւն, այդ երջանիկ արգասաւորութիւնը որ չէր դադրած ծնանելէ, տասներկու տարիէ ի վեր, և այս յարաճուն քաղաքը որ միակ ընտանիքի մը տարածումն էր, այս ծառերը, տունկերը, ցորենները, պտուղները որոնց սնուցիչ ալիքները անդադար կը բարձրանային, շողշողուն

արեւին տակ: Բոլոր վիշտերն ու բոլոր առօրեանքները մոռցու
էին, ստեղծումի այս ուրախութեան, կատարուած գործին, նուաճ
ուած ապագային մէջ:

Յետոյ, մինչ Մաթիէօյ իր աշխարհակալութիւնը ի գլուխ կը
հանէր, Մարիան, այս երկու տարիներու ընթացքին, երջանկու
թիւնն ունեցաւ տեսնելու իր Պէշ գործւոյն նոր աղջիկ մը ունենա
լը, մինչ ինքն ալ յղի էր և տակաւին ծնանելու պատրաստ: Յաղ
թարմատ ծառն էր որուն ոստերը կը սկսէին երկնդիլ, յետոյ ան
վերջ բազմապատկուելու համար, հսկայական կաղնիի մը պէս որ
հեռուէն հողին երեսը կը ծածկէ: Իր զաւակներուն զաւակները, իր
թոռներուն զաւակները, ամբողջ սերունդը, հետզհետէ լայնալով
առաջ կ'ընթանար: Եւ, ինչ խնամոտ ու գուրգուրալից ձեռքով,
տակաւին իր շուրջը կը բոլորէր, առաջին տասնըմէկ ձագերամը,
երկու անգրանիկներէն՝ Պէշէն և Տընիէն սկսեալ, որոնք արդէն
քսանըմէկ տարեկան էին, մինչեւ վերջին եկողը, հազիւ գոյու
թիւն ունեցող աղաղուն էակ մը, որուն որկրամօլ շրթունքները
զինքը կը ծծէին մինչեւ արիւնը: Իր ձագերամին մէջ, ամեն տա
րիքէ կային, մեծ մը որ ինքն ալ հայր էր, ուրիշներ որոնք դպրոց
կ'երթային, ուրիշներ որոնք հարկ էր հագուեցնել առտուն. մանկը
կային, Ամպրուազ, Ժէռվէ, Կրէկուար, Նիքօլա. աղջիկներ կային,
Ռօզ, քիչ ատենէն հարսնցու, Քլէռ, Լուիզ, Մատրէն, Մառկը
րիթ, այս վերջինը հազիւ կը քալէր տակաւին: Եւ հարկ էր տես
նել անոնց ազատ համարձակ վազվառուքը կալուածքին մէջ,
փոքրիկ ձիերու խումբի մը պէս, անհաւասար գնացքով մը իրա
րու հետեւելով, իրենց հասակին համեմատ, հորիզոնին չորս կողմը
վազելով: Մարիան լաւ գիտէր թէ զանոնք մինչեւ ետքը իր փե
շերուն մէջ չպիտի պահէր. երանի թէ ագարակը անոնցմէ երկու
երեքը պահէր, բայց միւս կրտսերներն յանձնառու էր ձգելու որ
երթան շրջակայ երկիրներու աշխարհակալութեան: Ծակատագրային
տարածումն էր, այսինքն պահուած երկիրը ամէնէն բազմաթիւ
ցեղին կողմէ գրաւուած: Պէշ, երկու տարիէ ի վեր գործատան
մէջ տեղաւորուած էր, մինչ իր եղբայրները գացած էին ուրիշ աշ
խարհակալութիւններու: Քանի որ թուով չատ էին, գորութիւնը
իրենց կողմն էր, աշխարհ իրենց կը պատկանէր: Հայրն ու մայրը,

իրենք ալ, ամէն մէկ նոր զաւկի, աւելի զօրաւոր զգացած էին ինքզինքնին: Ամէն մէկ զաւակ զիրենք աւելի մօտեցուցած, աւելի միացուցած էր: Եթէ՝ հակառակ սոսկալի մտահոգութեանց, կրցեր էին միշտ ապրիլ, իրենց սիրոյն, իրենց աշխատութեան, իրենց սըրտին ու կամքին շարունակական ծննդագործութեան կը պարտէին այդ շարունակական յաղթանակը: Արգասաւորութիւնը մեծ յաղթողն է, ինքն է որ կը շինէ խաղաղասէր հերոսները, որոնք երկիրը կը նուաճեն, զայն բազմաթիւ անգամ Եւ այս անգամ մանաւաղ, երկու տարի ետքը, երբ Մարիան մանչ մը՝ Նիքօլան՝ ծնաւ, տասնըմէկերորդը, Մաթիէօ զայն տարփանքով համբուրեց, անգամ մըն ալ յաղթութիւնը տանելով վիշտերու և ցաւերու վրայէն: Զաւակ մըն ալ, հարստութիւն և զօրութիւն մըն ալ, նոր ոյժ մըն ալ նետուած աշխարհի մէջ, վաղուան համար սերմանուած նոր դաշտ մըն ալ:

Ու միշտ մեծ գործն էր որ կը կատարուէր, բարի գործը, արգասաւորութեան գործը որ կ'ընդարձակուէր հողին ու կնոջ ձեռքով, փճացումին յաղթելով, ամէն նոր զաւկի սնունդը ստեղծելով, սիրելով, ուղեւով, պայքարելով, աշխատելով տառապանքին մէջ, անընդհատ երթալով դէպի աւելի կեանք, դէպի աւելի յոյս:

ՎԵՐՋ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻՆ

Հեղինակ
ԷՄԻԼ ԶՕԼԱ

Թարգմանիչ
ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ՉՈՐՍ ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

Ա.

ԱՐԳԱՍԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐՐՈՐԴ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

ԱԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 40

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վ. ԵՒ Պ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս — Զաքմաքմըլար, Թիւ 24—26

Տպագր. Ռ. ՍԱԳԱՆԱՆ

1910

UNIVERSITY OF CHICAGO

1910

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1910

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1910

ԱՐԳԱՍԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ

Գ Ի Ր Ք Ե

Ա.

Կեանքը, մեծ սուգին մէջ, յամրաբար վերսկսաւ Պօլէն, ջինքը ջախջախող սոսկալի հարուածին տակ, ալլելս դուրս չելաւ, առաջին շաբաթները տունը կեցաւ, առանց ունէ փափաքի, անէացածի պէս, Ուղղուած կը թուէր, ա՛լ չէր ստեր, ա՛լ գործի համար չարունակական ճամբորդութիւններ պատրուակ չէր բռներ, կնոջական ընդոստ պապակներ յագեցնելու համար, որուն պէտքը, իր մէջ, տարիքը հետզհետէ աւելի կը զայրագնէր: Եւ վերստին աշխատիլ սկսած էր, գործերովը կը զբաղէր, նորէն ամէն առտու աշխատանոցները կ'իջնար Պլէզի հետ որ հաւատարիմ ու գործունեայ փոխանորդ մըն էր և որուն վրայ ամէն օր հետզհետէ

ծանր գործերը կը բեռցնէր, Բայց մանաւանդ ինչ որ կը զարմացնէր մտերիմները, էրիկ կնկան իրարու մերձեցումն էր. Գոսթան ա՛յն բանով հոգ կը տանէր իր ամուսնոյն, Պօլէն այլեւս կնոջմէն չէր զատուեր, երկուքն ալ իրարու հետ համաձայնած, իրենց փակ բնակարանին մէջ կ'ապրէին, ուր միայն ազգականները կ'ընդունուէին:

Գոսթանսի մէջ, ահաւելի վիշտին, զինքը անդամահատուած ու արիւնահոս թողող, Մօռիսի այս յանկարծական կորուստին հետեւեալ օրը, իր մէկ անդամը կտրուած անկարի մը ահաւելի զգայնութիւնը անցաւ: Ա՛լ ամբողջական չէր, կ'ամէնար ինքզինք խաթարած ու նուաղած զգալով, եւ իր ստրջանքին մէջ, ուր իր խաբուած գուրգուրանքը կը հեծկլտար, կը մտնար նաև հպարտութեան զայրագնած ընդվզում մը, այն աստիճան կը տառապէր իր նուաղումէն, այն օրէն ի վեր ուր այլեւս մայր չէր, ուր իր քով չունէր գահաժառանգը՝ կայսրութեան տիրելու համար: Ինք որ այս մէկ հատիկ զաւկին մասին յամառած էր, զայն հաբստութեան միակ տէրը, վաղուան ամենազօր թագաւորը տեսնելու փափաքով: Տխմար մահը զայն իրմէ գողցած էր և տունը նուազ իրը կը թըւէր, գործարանը խոյս կուտար իրմէ, մանաւանդ չիմա երբ Պէզ տեղաւորուած էր հո՛ն իր կնոջ և զաւկին հետ, գրաւող Ֆրոմաններու բոլոր այդ աճեցուն արգասաւորութեամբը: Ինքզինքին չէր ներեր զանոնք հոն հիւրընկալած՝ բնակեցուցած ըլլալը, այլեւս ինքզինք պաշտպանելու, իր տղան վերակենդանացնելու, ուրիշ զաւակ մըն ալ ունենալու փափաքովը կ'այրէր, որպէս զի վերստին գրաւէ իր ինչքը, իր տեղը, իր թագաւորութիւնը: Անշուշտ պաշտած էր Մօռիսը, նոյնիսկ անկէ զատ մէկը սիրած չէր, ամուսնական գոռուանքներու մասին միայն համակերպող կնոջ մը պաշտութիւնը զգալով, Բայց իր մայրական սէրը, մինչեւ այն ատեն անշողջող, լուռ ու խորին՝ այժմ յանկարծական ջերմի բոցով մը կը վառէր, որուն մէջ բոլոր իր էութիւնը կ'այրէր: Այդ բուռն, պահանջկոտ մայրութեան այժմ շարունակական տագնապը կը զգար: Ուրբուած, կողոպտուած մայրն էր, մայրը որմէ զաւակը առած էին, որ զայն կը պահանջէր, որ ուրիշ մը կ'ուզէր, որուն սիրելու անյադ պապակը ոչինչ կրնայ մեղմել, եթէ ոչ նորէն մայր

Ըլլալ: Իր հպարտութեան, իր սրտին, իր մօին՝ ինչպէս իր փառասիրութեան համար զաւակ մը, պէտք էր զաւակ մը իրեն: Եւ անա ինչո՞ւ համար, առանց հաշուի, նոյնիսկ բնազդով, մօտեցած էր իր ամուսնոյն:

Փակ բնակարանին ու սեւ զգեստներու սուգին մէջ, մեղրաւոյսի վերադարձ մը եղաւ այսպէս: Ա՛լ խաբկանքներու չէին դիմեր իրենց ամուսնական յարաբերութեանց մէջ, երկուքն ալ սպասեցին, նախ յուսալից, Գոսթանս հազիւ քառասունըմէկ տարեկան էր, Պօլէն իրմէ վեց տարու մեծ, հաստատուն կտրիճի ազանով երեւոյթ մը ունէր, ամբողջ աշխարհ մը բազմամարդացնելու կարող, Այլեւս զիրենք միշտ միասին կը տեսնէին: Կանուխ կը պառկէին, վեց ամիս կանոնաւոր կեանք մը վարեցին, քով քովի, համաձայն, իրենց ամբողջ բարի կամեցողութիւնը և զօրութիւնը դնելով, որպէս զի գործը յաջողցնեն: Բայց փափաքուած, սպասուած զաւակը չեկաւ: Եւ վեց ամիս եւս անցաւ, և այն ատեն այնպէս թուեցաւ թէ համաձայնութիւնը կը խզուէր, թէ մտահոգութիւններ, մեղադրանքներ, բարկութիւններ կը սկսէին վրդովել անկողնոցը, քանզի Պօլէն կրկին խոյս կուտար երբեմն, օդ առնելու համար, կ'ըսէր, մինչ Գոսթանս, աչքերը կարմիր, տենդոտ, առանձին կը մնար տունը:

Օր մը որ Մաթիէօ եկած էր իր հարսին՝ Շառլօթի՝ այցելութիւն մը տալու, և պարտէղին մէջ կը խաղար փոքրիկ Պէրթի հետ որ ծուկներուն վրայ կը մագլցէր, զարմացաւ տեսնելով Գոսթանսի վար իջնելը, որ կ'երեւայ թէ զինքը պատուհանէն տեսած էր: Գոսթանս եկաւ զինքը տարաւ պատրուակով մը և քառորդ ժամ զայն քովը պահեց առանց խօսելու: Յետոյ, մէկէն ըսաւ.

— Սիրելի Մաթիէօ, ներեցէ՛ք որ ձեզի խօսիմ նիւթի մը վրայ որ դժնդակ է ձեզի համար...: Տասնըհինգ տարի կոյ, գիտեմ որ ամուսինս զաւակ մը ունեցած է գործատան մէկ բանուորէիէն: Դիտեմ նաև որ այդ պարագային իրեն ծառայութիւն մատուցիք միջնորդելով և զբաղեցաք թէ՛ աղջիկովը և թէ զաւակովը որ մանչ մըն էր, այնպէս չէ՛:

Պատասխանի մը սպասեց: Բայց Մաթիէօ, շուարած անոր այսքան ճիշտ ծանօթութիւն ունենալէն, չհասկնալով թէ ինչո՞ւ,

այնքան տարիներ ետքը, իրեն կը դիմէր, այդ դժնդակ դէպքին համար, շարժում մը ըրաւ որ իր զարմանքն ու մտահոգութիւնը կը մատնէին:

— Ո՛հ, ըսաւ Դոսթանս, ձեզ բնաւ չեմ մեղադրեր, համարձակ եմ որ ձեր դերը, այդ գործին մէջ, զուտ բարեկամական էր, նոյնիսկ գորովալից ինծի համար, այն երկիւղով թէ կրնայ գայթակղութիւն մը ծագիլ որ կրնար ինծի վնասել: Բաց աստի, կը հասկնաք որ այդքան հին անհաւատարմութեան մը մասին ամբաստանութիւններ չեմ ըներ: Իմ փափաքս միմիայն տեղեկութիւն ատենել է: Երկար ատեն չուղեցի կարեւորութիւն տալ այն յայտնութիւններուն որոնք ինձ կ'ուղղուէին ծածկաբար: Այսօր այդ դէպքը զիս կը մտալկէ և շատ բնական է որ ձեզի դիմեմ, քանզի այս մասին ամուսնոյս խօսք մը չեմ ըրած, քանզի կը հաւատայի թէ մեր հանդարտութեանը համար շատ գէշ պիտի ըլլար իրմէ խոստովանութիւն մը կորուզել, անդարմանելի յանցանքի մը բոլոր մանրամասնութիւնները մէջտեղ դնելը: Վերջապէս, ինչ որ զիս դժգոհեց այս որոշումս տալու, մեր հանդիպումին յիշատակը եղաւ, այն օրն ուր տիկին Անժելէնի ընկերացոյ Միլոսմէնիլ փողոցի դռնէն հեկին տունը և ուր ձեզ նշմարեցի այդ աղջկան հետ որ կրկին թեւերուն մէջ մանկիկ մը ունէր...: Ուրեմն զինքը վերստին տեսած, գիտնալու էք թէ ի՞նչ եղաւ, թէ իր առաջին դաւաճելու կ'ապրի՞ տակաւին, և այս պարագային, ո՛ւր է, ի՞նչ կ'ընէ:

Մաթիէօ կրկին չպատասխանեց: Տենդը զոր կը տեսնար որ հետդհետէ կ'այրէր Դոսթանսի այտերը, զինքը զգոյշ կ'ընէր, իրեն ժնտուել կուտար այսքան տարօրինակ դիմումի մը շարժառիթը, սովորաբար այնքան հպարտ և զգուշաւոր կնոջ մը կողմէ: Ինչ կ'անցնէր ուրեմն, ինչօ՞ւր կ'աշխատէր իրմէ խոստովանութիւններ քաղելու, որոնց արդիւնքը չէր կրնար նախատեսել: Յետոյ, որ քովհետեւ Դոսթանս երեսը կը նայեր, սուր աչքերովը զինքը, խուսափողական բառեր փնտռեց.

— Զիս շատ նեղը կը ձգէք: Եւ բաց աստի, չեմ գիտեր բան զի համար, ի՞նչ օգուտ ունի այդ հեռաւոր անցեալը խառնելու...: Հաւատացէ՛ք ինձ, ջանացէ՛ք մոռնալ ինչ որ ձեզ ըսած էմ, դուք որ այնքան բանաւոր և իմաստուն էք...:

Գոսթանս զայն ընդմիջեց, ձեռքերն բռնեց, զանոնք իր ձեռքերուն մէջ պահեց, տաք ու դողահար սեղմուով մը: Երբեք այսպիսի բան մը չէր ըրած, ինքզինք մոռցող ու անձնատուր եղող այսպիսի շարժում մը:

— Բայց ձեզ կը կրկնեմ որ ասոր համար ո՛չ էրիկս, ո՛չ աղ- ջիկը, ո՛չ ալ զաւակը վախնալիք բան մը չունին ինէ: Միայն կը տագնապիմ չգիտնալու համար, այո՛, ինձ կը թուի թէ աւելի հանդարտ պիտի ըլլամ եթէ ամէն բան գիտնամ: Ինծի համար, իմ հանգստութեանս համար է որ ձեզ կը հարցուփորձեմ... Ահ, եթէ ձեզ ըսէի, եթէ ձեզ լսէի:

Մաթիէօ կը սկսէր շատ մը բաներ դուշակել, Գոսթանս պէտք չունէր ամէնքան ըսելու: Արդէն իսկ էրիկ կնկան մերձեցումը իրեն կը տեղեկացնէր, Մօռիսի մահուան հետեւեալ օրը կասկածներ ունեցած էր, մեռնողին տեղ ուրիշ զաւակ մը ունենալու իրենց բուն փափաքին ու ջանքերուն մասին: Եւ տարիէ մը ի վեր որ այս զաւակը չէր գար, կրցաւ հետեւիլ իրենց յուսախաբութեան, իրենց յարաճուն տխրութեան, վերջապէս բարկութեան և դառնու- թեանց ու կռիւներուն, որոնք յառաջ կուգային իրենց անկարո- թութենէն: Յետոյ, ահաւասիկ ներկայ կ'ըլլար այդ պառաւցած կնոջ տարօրինակ նախանձի նոպային, այդ զաւակի մտալկութիւն զոր ամուսինը այժմ չէր շիներ և զոր ատենօք այդ աղջկան շինած էր: Կինը ա՛լ գոյութիւն չունէր. գիտէր որ այդ աղջիկը գեղեցիկ, թարմ եւ պաշտելի միտով բանւորուհի մըն էր, մինչ ինք որ, ղեղին եւ տարիքէն առաջ պաղած էր վիրաւորեալ սիրուհիի եւ է խօսք մը չըրաւ: Միայն մայրն էր որ կը տառապէր իր մէջը, զաւակն էր որ կը նախանձէր յիմարեալ սրտով մը: Չէր կրնար զայն վանել իր յիշողութենէն: Եւ ամէն ամիս պատրանքը աւելի կը ծանրանար, ալ աւելի կը քով կ'երազէր միւսին զաւակը, կ'ուզէր զայն, ինքնիրեն կը հարցնէր թէ ո՛ւր կը գտնուէր, ինչ եղած էր, աղէ՞կ էր եւ թէ հօրը կը նմանէ՞ր:

— Ձեզ կը վստահեցնեմ, սիրելի Մաթիէօս, ըսաւ, որ բարի մը ըրած պիտի ըլլանք ինծի պատասխանելով...: Կ'ապրի՞, միայն թէ կ'ապրի՞...: Բայց սոստ մի խօսիք...: Եթէ մե-

ռած է, կարծեմ զիս աւելի հանդարտ պիտի թողուս: Եւ սակայն Աստուած իմ, իրեն չարիք չեմ բաղձար:

Այն ատեն, Մաթիէօ, որ սկսած էր ինքն ալ յուզուիլ, պարզ ճշմարտութիւնը ըսաւ:

— Քանի որ կը պնդէք յանուն ձեր հանգստութեան, քան որ այս բանը մէջերնիս պիտի մնայ, առանց ձեր տան խաղաղութիւնը վրդովելու, անպատեհութիւն մը չեմ տեսնար գիտցած ձեզի ըսելու. եւ, կը կրկնեմ, գիտցածս քիչ բան է...: Տղան իսաւրիս տակ, դրուած է Ընկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանը: Անկէ ի վեր, մայրը, երբեք հետաքրքիր չըլլալով՝ լուր մը չէ ունեցած իր մասին: Պէտք չունիմ աւելցնելու թէ՛ ձեր ամուսինն ալ, նմանապէս, խորին տգիտութեան մէջ է այդ մասին, քանզի միշտ մերժեց այդ տղայով զբաղիլ...: Դեռ կ'ապրի՞, ո՞ր է, այդ բանը չեմ գիտեր: Պէտք է քննութիւն մը ընել: Այսու հանդերձ, եթէ իմ կարծիքս կ'ուզէք, շատ հաւանական է որ մեռած է, քանզի այդ խեղճ փոքրիկ էակներուն մէջ մեռնողները խիստ շատ են:

Գոսթանս իրեն կը նայէր սեւեռուն աչքերով:

— Բո՛ւն ճշմարտութիւնը կ'ըսէք, ինէ բա՞ն մը չէք պահեր: Եւ որովհետեւ Մաթիէօ այս խօսքերուն դէմ կը բողոքէր,

— Այո՛, այո՛, ըսաւ, ձեր վրայ վստահութիւն ունիմ...: Ուրեմն, մեռած ըլլալու է, ա՛յս է ձեր կածիքը: Ահ բո՛ւր այդ մեռնող տղաքը, երբ կիներ կան որոնք այնքան երջանիկ պիտի ըլլային անոնցմէ մէկը փրկելով, անոնցմէ մէկը ունենալով...: Ինչ որ է որոշ բան մը չիկայ. բայց գոնէ ծանօթութիւն մը ատի՛: Ծնորհակալ եմ:

Յաջորդ ամիսներու միջոցին, Մաթիէօ յաճախ առանձին գտնուեցաւ Գոսթանսի հետ. բայց երբեք այդ նիւթին վրայ չանդադարձաւ: Նորէն չգիտնալ, մոռնալ ուզել կը թուէր, կորովի ճիգով մը: Այսու հանդերձ, Մաթիէօ կը զգար որ միշտ մոտալը՝ կուած էր ան, եւ զգուար չէր գուշակել թէ երիկ կնկան յարաբերութիւնները աւելի կը վատթարանային, քանի ամուսինները զաւակ ունենալու յոյսը կը կորսնցնէին, այդ յոյսը որ, միայն, զիրենք մօտեցուցած էր: Եթէ տակաւին ուրիշներու առջեւ իրենց միաբան դիրքը կը պահէին, իրողութիւնները կը պատմէին յամբ

անմիաբանութիւնը, նոր խզումը, որ շարժէ շարժութ կը ծանրանար:

Պօլէն գրեթէ կատարելապէս վերսկսած էր իր դուրսի կեանքը, իբրեւ մարդ մը որ խոնջած, գրգռուած է ամուսնական կեանքէն, արդէն այնքան անհամ եւ այնքան նուազ հաճելի, յորմէ հետէ բացարձակապէս անօգուտ կը մնար:

Եւ սակայն Գոսթանս կը պայքարէր, զայն կը պահէր, պատերազմիկ կնոջ մը դատանութեամբ որ ինքզինքը կը մատնէ իր ակնարկովը, բացարձակ կերպով որոշած ըլլալով իր էրիկը պարպուած կամ մեռած մէկ կողմ նետել: Միթէ կարելի էր, իրենք ալ Անժըլէններու անկարողութեան մատնուած էին: Ինչ որ նախազգացած, երկնչած էր, միթէ պիտի իրադործուէ՞ր, իր տունն ալ այն ահուելի պարապութեան մէջ պիտի խրէր ուր խրած էր բարեկամուհիին տունը: Անկարողութեան այդ գաղափարը զինքը կը զայրագնէր, ամօթահար կը թողուր, արատի մը պէս, անկուսի մը պէս: Չէր ուզեր զայն ընդունիլ իրեն համար: Գուցէ յանցանքը էրկանն էր, քանզի ինքզինք յոգնեցուցած, մաշեցուցած էր ամէն դիւր ու սոսկալի ժամ մը ճղաւ այն ուր անկողնոցի կռիւը պայթեցաւ, ուր փոխադարձաբար զիրար ամբաստանեցին ամուլութեան համար, իրենց անօգուտ գրկընդխառնումներու յորդանոս բարկութեանը մէջ:

Պօլէն կը յայտարարէր որ ատոր դարմանը կար: Բայց որո՞ւ դիմելու էր, Երբ Պուլթանի անունը տուաւ, Գոսթանս նախ բողոքեց, քանզի անկէ կ'երկնչէր, կը վախնար որ ան պիտի յողթանակէր, իր տեսութիւններովը օրոնց դէմ ինք երկար ատեն կըռուած էր: Յետոյ, տեղի տուաւ, միշտ արթուն զգուշաւորութեամբ մը նախ զինքը ճանչցող դահեկ բժիշկին դիմելով:

Այն առտուն ուր Պուլթան կանչուեցաւ, ամուսինները դեղին փոքրիկ սրահին. մէջ գտաւ, զոր լաւ կը ճանչնար, շատ անգամներ եկած ըլլալուն, Մօռիսի հիւանդկախ մանկութեանը ատեն: Անմիջապէս, դռները խնամքով փակուած, Պօլէն ուզեց կատակաբանութեամբ խօսք բանալ, որպէսզի առաջին բացատրութիւններու նեղութենէն խուսափի: Պուլթանը բերաւ իր կնոջ դիմաց, որ ոտքի կեցած էր, շատ տոգոյն եւ շատ լըջադէմ:

— Տոքթոր, ըսաւ, ահաւասիկ տիկին մը որ կը փափաքի

Գ. ՀԱՍՏՈՐ

(Արգասաւորութիւն 31)

կրկին նոր հարս ըլլալ... զաւակ մը կ'ուղէ եւ պէտք է իրեն ըսէք
թէ տօթկա ի'նչպէս կարելի է :

Բարի տոքթորը յօժար կ'ամբողջ ընդունեց այս կառակախառն
առաջարկը : Իր պատուական մարդու խոշոր երեսը, քաղցր ակնար-
կը, յաղթական ձեւ մը չառին այս աղէտքին հանդէպ, զոր ինք
երկար ատենէ ի վեր կանխագուշակած էր : Գոհացաւ միայն
զուարթօրէն խնդալով :

— Զաւակ մը, չա'տ աղէկ է. բայց ինծի չափ դուք ալ լաւ
գիտէք թէ ունենալու համար ի'նչ ընելու է :

— Շիտակը, ո'չ, տոքթոր, ըսաւ Պօլէն, իր կտրիճի կերպա-
րանքով : Գոնէ, մոռցած ենք, քանզի ահա՛ տարի մըն է որ ամէն
պէտք եղածը կ'ընենք զաւակ ունենալու համար, եւ այդ սիրելի
մանկիկը կը յամառի չի գալու :

Պակասութիւնը գործեց աւելցնելու, առանց համբերելու,
պարզապէս իր էրիկ մարդու պատասխանատուութիւնը փրկելու
անմիտ պէտքէն մղուած :

— Կարծեմ որ մայրիկը խաթարուած բան մը ունի, եւ եթէ
ձեզի դիմեցինք, խնդրելու համար էր որ նայէիք եւ այդ խաթար-
ուած բանը կարգի դնէիք :

Գոսթանս, վիրաւորուած այս խօսքերէն, արիւնը յանկարծ
դուլիւր ցատքած, բարկութեան շեշտով մը միջամտեց :

— Ինչո՞ւ զիս կ'ամբաստանես : Այդ ժառին բան մը գիտե՞ս...
Տոքթոր, ըստ իս, պէտք է հայրը քննէք ու խնամէք :

— Օ՛ն, սիրելիս, իմ միտքս քեզ վշտացնել չէր :

— Վշտացնել, ա՛հ, Աստուած իմ, ինչ փոյթ, հիմա օրերն
ի բուն կուլամ... Բայց չեմ ուզեր որ սկսիս իմ վրաս նետել մեր
վշտին բոլոր պատճառները : Եւ քանի որ զիս կը ստիպես, պար-
տաւորուած եմ տոքթորին ըսելու որպէսզի գիտնայ քու մասիդ
ընելիքը :

Ի գո՛ւր Պօլէն փորձեց զայն հանդարտեցնելու : Կը խելաւէր,
ամէն չափ կը կորսնցնէր :

— Այն էրիկը որ էիր, այն էրիկը որ տակաւին ես, միթէ կը
կարծես որ այսօր միայն կը ճանչնամ : Ա՛հ, խեղճ մարդ,
տեղեակ էի վարած պժգալի կեանքիդ :

Պօլէն ուղեց զայն ընդմիջել, ձեռքերը բռնել, վախճալով տազնապէ մը որուն մօտենալը կը զգար:

— Լուէ', յիմար բաներ մի' ըսեր, ինչ հարկ կայ բոլոր այդ խօսքերուն:

— Մի' դպչիր ինծի, զգուանք կը պատճառես... միթէ անոր համար որ տոքթորը հո՞ս է, բայց դու ինքք ըսի՞ր որ բժիշկ մը խոստովանահայր մըն է, իրեն ամէն բան կարելի է ըսել եւ ամէն բան ցոյց տալ: Բաց աստի, կը կարծես որ չի՞ գիտեր քու սոսկալի ընթացքդ: Ամէն մարդ գիտէ... երբ կը խորհիմ որ ամբողջ քսան տարի իմ կուրուքեանս, իմ տխմարութեանս հաւատացիր, որովհետեւ չէի խօսեր...:

Պօլէնի դիմաց տնկուած էր, փոքրիկ, սեւ, կատղած: Ըսածը ճշմարիտ էր, քօան տարի դիւցազնական քաջութիւնը ունեցած էր լուկու: Ո՛չ միայն մարդու դիմաց իր կասկածները, բարկութիւնը յայտնի չէր ըրած ու ցոյց չէր տուած լքուած, զայրացած կնոջ կերպարանք մը, այլ նոյնիսի հեռու կեցած էր, անկողնոցի առանձնութեան մէջ իսկ, ու է մեղանդրանքէ: Հպարտութիւնն ու արժանապատուութիւնը զինքը այսպէս կանգուն, արհամարհոտ եւ լուռ կը պահէր: Յետոյ, ինչ փոյթն էր իրեն անարժան հայրը, զոր չէր սիրէր եւ որուն չափազանց կոշտ գգուանքները զինքը կը վերաւորէին, կը զգուեցնէին: Միթէ ինք զաւակը չունէ՞ր, աստուածը, որուն քով ապաստանած էր, որ իր կեանքը, իր ուրախութիւնը, իր փառքը եղած էր: Պիտի մնունէր առանց տրտնջալ հաճելու. և, որպէսզի իր երկար լուութիւնը խղէ, հարկ եղեր էր որ ճակատագիրը անցնէր, իրմէ խելով զաւակը որ իր դիւցազնութեան պատճառն էր եւ զինքը թողլով դատարկ, կայմակոտոր, փոթորիկներու մատնուած: Այն ատեն այդ լռասէր կինը, կը պայթէր, ամէն ինչ դուրս կուտար, սառնահալութիւնը կը քչէր կը տոնէր քսան տարուան անհաւատարմութիւնները, իր արհամարհանքը, իր զղուանքը, ինչ որ ծածկած էր եւ ինչ որ զինքը կը խեղդէր այսօր քան երկար ատենէ ի վեր:

— Բայց, խեղճ մարդ, անմիջապէս կ'ստեղծեցայ որ անքէ դուրսն էր, մեր ամուսնութենէն երեք ամիս ետքը: Ո՛հ, ծանր բաներ չէին, պարզապէս փոքրիկ անհաւատարմութիւններ, այնպի-

սի բաներ զորս խելացի կիներ կը թոյլադրեն... Միայն թէ չուտով գործը աւրուեցաւ, սկսար անպատկառօրէն ստել, ամէն անգամ սուտ մը ստիպեց քեզ ուրիշ մըն ալ ըսելու: Ու ի վերջոյ՝ ինկար փողոցի աղջիկներուն, գիշերը բովս եկար, քնացած միջոցիս, երբեմն գինով, անարգ մօլութիւններով թունաւորուած... չէ՛ մի ըսեր, կրկին սուտ մի՛ փնտռեր: Կը տեսնես որ ամէն բան գիտեմ:

Եւ իր վրայ կը քալէր, առանց թոյլ տալու իրեն սր խօսք մը ըսէ:

— Այն ատեն, այն զաւակը զոր չես կրնար կոր ինծի շինել, գացիր դուրսը շինելու, բոլոր այն աղիճներուն հետ որոնք ուզեցին: Առաջին դէմք ելլողը, մայթէն անցնող աղիճը հատ մը կ'ուսնենար, եթէ սիրտը ուզէր: Ատիկա հովին կը նետէիր, քու հասոյքիդ համար, ու ամէն կողմ կը ցանէիր: Զաւակներ, բայց ամէն կողմ ունենալու ես: Ուր են անոնք, ուր են... ինչ, կը խնդաս, զաւակ չունեցար: Լաւ ուրեմն, հապա Նօսիւնը, այդ գործաւորուհին զոր ցածութեամբ գացիր գտար հոս, իմ մօտս, գործատանդ մէջ: Տգարերքին համար դրամ չվճարեցիր, մանուկը լնկեցիկներու ապստամբութեանը զրկել չտուիր: Մի՛ ստեր ուրեմն այլեւս, քանի որ կը տեսնես թէ ամէն բան գիտեմ: Եւ ուր է անիկա, այդ զաւակը, ուր է, ըսէ՛ ինծի:

Պօլէն, գունաթափ, շրթունքը դողահար, այլեւս չէր կատար կաբանէր: Նախ ակնարկովը Պութանէն օգնութիւն հայցած էր, որ պարզապէս նստած էր, սպասման դիրքով: Որքան նմանօրինակ, եւ աւելի կոշտ ու վտանգաւոր տեսարաններու, տոբթորը ծածուկ գտնուած էր, իրրեւ բնական դադանապահ այդ ծածուկ տոտամներուն որոնք յառաջ կուգան ամուսնական խաբկանքներէ: Այսպէս, իբրեւ կանոն ընդունած էր թողուլ որ մարդոց բարկութիւնը խօսի, փորձած ըլլալով որ այդ էր միակ միջոցը անոնցմէ ճշմարիտ ծանօթութիւններ քաղելու, քանզի պաղարիւն վիճակի մէջ միշտ կը ստէին:

— Սիրելի բարեկամուհիս, պատասխանեց վերջապէս Պօլէն, սիրտը ցաւած ցոյց տալով, իրա՛ւ որ ընաւ գութ չունիս, միթէ երկուքս ալ մեռցնել կ'ուզես: Եթէ յանցանքներ գործեցի, հա՞

ւատա՛ որ դառնօրէն կուլամ անոնց համար... բայց, վերջապէս պէտք չէ որ վրաս ինաս ախպէս, մեր դժբախտութեան բոլոր պատճառը զիս համարես: Ինծի կը մեղադրես ուրիշ կիներու ետեւէն վազած ըլլալու համար, միթէ դո՛ւն չէիր թոյլ տուողը... դուն ալ քիչ մը յանցանք ունիս:

— Ինչպէ՛ս, յանցա՞նք ունիմ:

— Անշուշտ... դու ինքզի կը խոստովանիս, աչք կը գոցէիր, թոյլ կուտայիր որ մոլորիմ: Չէիր՞ կրնար զիս արգելիլ: Ո՛վ կ'ըսէ թէ քու կողմէդ յանդիմանութիւնները, գուրգուրանքները զիս չպիտի ուղղէին...: Տե՛ս, երբ մարդ մը իր տան մէջ չդռնար սիրալիր, անձնուէր կին մը, որուն պէտք ունի ապրելու համար, մանաւանդ ինծի պէս սիրազեղ մարդ մը, միշտ քիչ մը իրաւունք ունի երբ ուղիղ ճամբէն կը շեղի... յանցանքը քուկդ է:

— Իմ յանցա՞նքս... միթէ երբէք ինքզինքս մերժա՞ծ եմ:

— Ո՛հ, ինքզինքը տալով հանդերձ՝ մերժելու ձեւ մը կայ: Աս բանը չվիճաբանուիր, բայց կը զգացուի... Ինչ որ է, քանի որ զիս կը ստիպես կոպիտ կերպով խօսելու, ես սլ ըսեմ որ կին մը իրաւունք չունի իր էրկանը հոմանունիները երեսին զարնելու, երբ չէ գիտցած պէտք եղածը ընել զայն բոլորովին իրեն պահելու համար: Պէտք էր որ ինքզինքդ տայիր, զիս պահանջէիր, օրնապէս մը ընէիր որ ուրիշ տեղ հաճոյք փնտռելու պէտք չզգայի:

Գոսթանս մտիկ կ'ընէր սրտմտած, ինքնիրմէն ելած:

— Բայց գարշելի բան է ըսածդ: Ուրեմն, քու կնոջմէդ բաւական հաճոյք չկրնալ ունենալուդ համար դուքիր փողոցի աղջիկներէն հաճոյք փնտռելու: Եւ ի՞նչ հաճոյք, միթէ ես դիտե՞մ, միթէ իմ պարտականութիւնս չկատարեցի: Մեղադրէ՛ զիս պարկիշտ ըլլալուս, մաքուր ըլլալու համար, մեղադրէ՛ զիս որովհետեւ չեղայ մին այն թշուառունիներէն որոնք քեզի ապականեցին, ապուշ եւ անկարող դարձուցին:

Պօժէն բուռն շարժումով մը զայն ընդմիջեց, երեսը այդ անկարողութեան մեղադրանքէն մտրակուած, ուղեց սիրաւ պաղչկեցնել կնոջը երեսին նետելով անոր նիհարութիւնը, չոր մորթը, կապարի գոյնը: Այդպիսի կին մը, «այդ ոսկորը» որ այնքան ձախող էր սիրոյ մէջ, այնքան պաղ, որ երբեք իր թեւերուն մէջ չէր

առաջացած, առանց մպիտի մը, առանց ուրախութեան մը, իրաւունք ունէ՞ր իր երեսին նետելու այդքան մեղադրանք:

— Լաւ ուրեմն, ծեծէ՛ զիս հիմա, գոչեց Գոսթանս, ա՛լ ամէն բան կատարեալ կ'ըլլայ... Եւ եթէ քու ուզածիդ պէս չէ՛ ըլլար ամէն բան, եթէ ուրիշ բան մը փափաքէիր, ինչո՞ւ միտքդ չէիր բացատրեր: Չէ՞իք ուղեր գաւակ ունենալ, պարտաւորուած էինք հարկ եղած զգուշութիւնները ձեռք առնել: Արդէն դուն տորվեցուցիր այդ բաները, ես միշտ քու ըսածներդ ըրի... հիմա չես կրնար ըսել թէ զաւակ ունենալ կ'ուզէիր:

— Չէ՛, բայց այդ մասին դեռ չատ ըսելիքներ կան:

— Ինչպէ՛ս... միթէ զաւակ մը կ'ուզէիր:

— Եթէ չէի ուզեր, ամէն պարագային անդադար ուշադրութիւն չէի ըներ, միշտ չէի հսկէր մեր յարաբերութիւններուն վրայ... այդ պայմաններուն մէջ, լաւագոյն է իրարու կռնակ դարձնել... օ՛ն, բարեկամս, շնորհ ըրէ՛ յիշելու... միթէ քսան անգամ, մինչեւ ծայրը չպիտի՞ երթայի, եթէ դուն արգելք չըլլայիր:

Այս վերջին հաստատումները բոլորովին խենթ դարձուցին Գոսթանսը:

— Կը ստես, նորէն կը ստես... ո՛հ, կը հասկնամ, կ'ուզես յայնպէս հաւատացնել թէ ես եմ յանցաւորը, միակ յանցաւորը, եթէ այսօր ուրիշ գաւակ մը չունէինք, որ մեր խեղճ Մօռիսին պարապ թողաց տեղը բռնէ: Այո՛, չատ վատ ես ամէն պատասխանատուութիւն իմ վրաս նետելուդ...: Աստուած իմ, մեր խեղճ Մօռիսը, միթէ գինքը հարուստ, երջանիկ, յաղթական տեսնելու համար չէ՞ր որ այսօր այսպիսի ցաւի մը մատնուած ենք: Եթէ մեղանչեցինք, չափազանց սիրոյ, պաշտամունքի պատճառաւ էր: Եւ դուն ալ նոյն բանը կ'ըսէիր, ինծի պէս կը վարուէիր:

Պօչէն տեղի չտուաւ:

— Դեղի՞ պէս. ո՛չ. նորէն կը կրկնեմ, եթէ չբռնանայիր՝ զաւակ կ'ունենայինք... Յետոյ, չեմ գիտեր ի՞նչ բաներ կ'ընէիր՝ քու կողմէդ յատուկ զգուշութիւններ կ'ընէիր:

— Ե՛ս, ե՛ս:

— Անշուշտ. նոյն իսկ գիշեր մը այդ բանը հասկցուցիր՝ կը կասկածէիր և միջոցներ ձեռք կ'առնէիր, որպէս զի իմ կողմէս ի՛նչ

մարական գործ մը չտեսնամ... վերջապէս, գիտեմ որ կիները ինչ բաներու կարող են, երէկուան ծնածը չեմ...

Գոսթանս կանգնած էր, էրիկը ջախջախելու համար լախտի հարուածը կը փնտռէր։ Բայց սուր յիշողութիւն մը ինկաւ միտքը, այս անգամ էրիկը ճշմարիտ կը խօսէր, յիշեց թէ ինչպէս, ժամանակով, իր էրիկէն գաղտուկ, ծայրայեղ զգուշութեամբ մը, հաւանական յղութիւններու դէմ ճամբան փակած էր, բարեկամուհիի մը խորհրդին վրայ, որուն ամուսինը շատ զաւակներ ունենալ կ'երազէր և ինք բնաւ չէր ուզեր։ Այս յիշատակը զինքը տակնուվրայ ըրաւ, խելայեղ խղճահարութեամբ մը ներսիդին պատռտեց, այն մտածումով թէ, այդ գիշերները, գուցէ պիտի կրնար երկրորդ զաւակ մը ունենալ և ինք զայն մեռցուցած էր, ու այս ժամուստոր պատիժը կը կրէր, աշխարհի մէջ միայնակ, սիրտը երած, իր դատարկ ու արիւնալի մայրութեամբը։ Խոստովանելու համար չափազանց հպարտ՝ ի վերջոյ սկսաւ դողդալ, թոթովել։

— Իս կը խենթեցնես կոր... կը տեսնէք, տղթոր, այժմ տուներնիս դժոխք դարձած է... ներեցէ՛ք ինծի, ա՛լ չեմ կրնար համբերել։

Եւ ձգեց գնաց, դուռները շառաչել տալով. լսեցին որ իր սենեակը կը փակուէր, դուռը կղպելով։

Պահ մը լռութենէ ետքը, Պօլէն, որ վեր վար պտտել սկսած էր, մօտեցաւ Պութանին, ուսերը թօթուելով անոր ըսելու համար։

— Այս կիները ամէնքն ալ իրարու կը նմանին, այս խնդիրը ուրիշ կերպով վերջացնել կարելի չէր... սխալ ըրի հոս մնալով, պէտք էր որ փախչէի, խորհրդակցութեան ներկայ չըլլայի...։ Ինչ որ է, նորէն եկէք, բարեկամս, զինքը առանձին տեսէ՛ք, լաւագոյն է։

Յետոյ, ապրելուն երջանիկ մարդու մը դէմքով, շարունակեց.

— Կինս համոզուած է որ ես եմ անկարողը և մասնաւորապէս ձեզ կը կանչէ որպէս զի իրեն իրաւունք տաք։ Ես չար չեմ և նոյն իսկ ձենէ կը խնդրեմ որ դուք ալ անանկ ըսէք, եթէ այդ բանը զինքը կը հանդարտեցնէ և տանը մէջ քիչ մը խաղաղութիւնը կը վերահաստատէ...։ Բայց, խօսքը մէջերնիս, և դուք ինչ աղէք գիտէք, ինքն է հիւանդը։

Արդարեւ Պութանի կարծիքն ալ այդ էր: Պարագան ծանօթ էր իրեն, իր յաճախորդներուն մէջ յաճախ կը պատահէր: Եւ սակայն, Պօլէնը հարցուիորձեց, թէ եւ պէտք չունէր խաբկանք գործող ամուսնոյն խոստովանանքները լսելու: Ամուսնական յարաբերութիւններու մէջ գործուած խաբկանքները կազմալուծութեան պատճառ էին, նոյն իսկ երբ քաղքենիներու խոհեմ անկողնոցներու մէջ, տեսակ մը կանոնաւոր ձեւ կ'առնէին: Իրենց յաճախութեամբ, ընդհանուր կազմութեան վրայ պատճառած իրենց յնցումներովը, ամենագէշ քայքայումներ յառաջ կը բերէին: Տօքթորը մանաւանդ այս մասին կասկածներ ունեցած էր երբ Գոսթանսի մէկ մասնաւոր բորբոքումը խնամած էր: Եւ ամլութիւնը ատոր անբուժելի արդիւնքն էր:

— Ա՛լ ես չեմ ուզեր գործի խառնուիլ, իրեն հետ նոր ժամադրութիւն մը կ'ընէք, կրկնեց Պօլէն, տօքթորը ճամբու դնելով: Եւ բո՛կեցե՛ք զինքը, անկարելի ըլլալու չէ, քանզի իրաւունք ունի ըսելու որ տակաւին գրեթէ բնաւ մաշուած չէ, թէ ծայրայեղութիւններ չէ դործած: Արդէն գիտէք որ չեմ հաւատար ձեր ըսածին թէ՛ հարկ է միշտ զաւակ չիսել որպէսզի կարելի ըլլայ ուղուած ատեն հատ մը ունենալ... եթէ խաբեքայութիւն չգործենք ապրիլ կարելի չէ:

— Ի՞նչ պիտի ըսէիք այն մարդուն, պատասխանեց տօքթորը, որ խնձորենի մը ունի եւ ամէն ծաղկելուն՝ ծաղիկները կը բրցնէ եւ յետոյ կը զարմանայ թէ պտուղ չի տար... ծառը չարչարեցիք ու ատոր համար անպտղատու եղաւ:

Երբոր, երկու օր ետքը, Պութան Գոսթանսը քննեց, իր ամստաճանաչութեան մէջ հաստատուեցաւ, թէ եւ զայն ընդունելով իրրեւ շատ հաւանական ենթադրութիւն մը, քանզի կեանքի այս աղբիւրները այնքան մութ են որ անկարելի է կատարեալ ատու գութեամբ ամէն բան տեսնել: Շատ խոհեմ, շատ սակաւախօս եղաւ, չուզելով զայն մէկէն կատարեալ յուսահատութեան մատնել, Նոյն իսկ վայրկեան մը էրկանը մասին ըրած գիտողութիւններուն համոզուելու ձեւ մը ըրաւ: Ամէն պարագային, սակայն, որ բեղմնաւորութեան իր միակ յոյժը այդ մարդուն վրայ դնել, որ տակաւին հաստատ էր, հակառակ իր չուայտ կեանքին: Եւ վեր-

շապէս զինքը համոզեց որ իր գործարաններէն մին խաթարուած էր զոր հարկ էր խնամել և որ հաւանօրէն պիտի բուժուէր։ Ասիկայ անշուշտ շատ երկար պիտի տեւէր, հարկ էր համբերութիւն ունենալ։ Տոքթորը ինքն ալ նախ յուսաց թէ կը սխալէր, թէ պարզապէս համախռնական վիճակի մը հանդէպ կը գտնուէր, որուն պիտի կրնար յաղթել յամառ դարմանումով մը։ Օր մը սակայն բերնէն ծանր հիւանդութեան մը անունը փախցուց, որ դո՛ղ հանեց Գոսթանսը եւ տոքթորը ստիպուեցաւ ըսածը ետ առնել։ Ու ամիսներ սահեցան, շարաթը երկու անգամ կանոնաւորապէս խնամեց, անձկազին սպասելով եւ ամէն ամիս յուսախաբութեան և հետզհետէ մեծցող ահռելի յուսաբեկութեան նոպաներու յանգելով։

Վայրկեան մը հասաւ ուր Գոսթանս այլեւս վատահութիւն չունեցաւ տոքթորին վրայ որուն գիտութիւնը զինքը չէր կրնար մայր մը ընել։ Անոր դեղերը շատ խոնկաւ, միջոցները շատ ուղիղ գտաւ։ Յետոյ կը զգար որ կը խուսափէր, կը գուշակէր որ զինքը կը քնացնէր, միշտ երկարաձգւող խոստումներով, իր բոլոր հիգեբուն անօգուտ ըլլալուն համոզուած։

Եւ Գոսթանս որոշեց ուրիշ բան փորձել, ինքզինք տիկին Գուրտիէօյի յանձնեց, այցելութենէ մը ետքը որուն միջոցին այս վերջինը բաղարձակապէս յանձն առաւ զինքը բժշկել, բացատրելով որ տիկին Անտրլէնի պարագան բոլորովին տարբեր էր։

Այն ատեն նոր դարմանում մը եւ նոր սպասում մը սկսան։ Երկու ամիս Գոսթանս գնաց Միոսմէնի վողոցը, ամենածանր խնամքներու, ամենացաւաւանջ գործողութիւններու ենթարկուեցաւ։ Բայց կրկին բան մը չէր ըլլար, երկար ատեն խաբուած բնութիւնը կը մերժէր իրեն բեղմնաւորութիւն տալ, կրկին ինկաւ իր մեռեալ մայրութեան անձկութեանը մէջ, յոյսի եւ յուսաբեկութեան տարուբերին մէջ ջախջախուած։ Եւ այն ատեն ալ բոլորովին խելքը թռցուց, սկսաւ փորձական միջոցներու դիմել, ամէն առտու թերթերը կարդալ անոնց մէջ դարմանի մը ծանուցումը գտնելու կամ չիլ դարմանատան մը հասցէն փնտռելու համար, ուր ամուլ մայրերը կը շահագործեն, ինչպէս ուրիշ տեղեր չափազանց բեղմնաւոր մայրերը կը շահագործեն։ Իրիկուն մը Լա Ռուշին գնաց, որ իր մեռելածիններու մասնագիտութեան կը միացնէր դեղահա-

տի մը վաճառումը որ իբր թէ հրաշալի դարձան մըն էր ամուսնացածները, որ տղաքները կը վիժեցնէր կամ կը ծնուցանէր, յաճախորդներու փափաքին համեմատ: Այլ այնուհետեւ այդ խոհեմ քաղքուհին, որ նոյն իսկ իր դահեկին կը մերժէր ինքզինք ցոյց տալ՝ շառլաթաններու դարձանատուները կը յաճախէր, անդադար ալիքներ թիւներ կ'ընէր, եւ գուցէ հրապարակին վրայ մերկ պիտի պատէր եթէ գիտնար որ այդ կերպով երկինքէն հրաշալի յղութիւն մը պիտի իյնար:

Եւ երբ ամէն բան փորձեց, ամէն բան սպառեց, մինչեւ հանքային ջուրները եւ Աստուածածնի ուխտերը, դարձեալ չուզեց ինքզինք պարտուած խոստովանիլ, երկար ատեն յամառօրէն հրաշքի մը սպասեց, կատղեցաւ, երգմեցաւ թէ՛ ճակատագիրը պիտի բռնաբարէր զաւակ մը ունենալու համար:

Պօշէն խիստ նեղացած էր: Գոթթանս այլեւս զայն իբրեւ անկարող չէր ամբաստաներ, այլ զայն կը պահէր, դռները կը գոցէր, կ'ուզէր որ միայն իբր ըլլայ, այն գաղափարով թէ՛ էրկանը ամէն մէկ անհաւատարմութիւնը, իր յոյսէն մաս մը պիտի գողնար: Ու այս բանը կ'ընէր առանց գորովի, խիստ ձեռքով մը, հրամայելով կերպարանքով մը, որուն մէջ էրկանը նկատմամբ նոյն արհամարհանքը, նոյն զղուանքը կար: Զայն կ'ընդունէր, կը պահանջէր, այն անախորժ դեղահատներուն պէս զոր կը հաւանէր առնելու:

Նաեւ իր էրէկը կը չարչարէր միշտ փափաքուող, սպասուած զաւակին վրայ խօսելով, բարձրաձայն երազելով, կրկնելով ինչ որ կ'ընէր, ինչ որ կը յուսար: Յետոյ, ամէն նոր յուսախաբութեան, դժոխային կռիւներ կը ծագէին, հին մեղադրանքներու կոհակները անճանաչ փիճերու պատմութիւնները, եւ այս դառն ճախողանքը մահազանգակի մը պէս կը հնչէր, իր արուի յաջողութիւնները որ ինչ կիներու հետ, երբ իր կնոջ հետ չէր յաջողեր բնաւ: Գուցէ վայրկեան մը Գոթթանս խորհեցաւ փորձի համար անհաւատարմութիւն մը գործել, այն գաղափարէն տարուած թէ՛ այդ էր միակ կերպը հասկնալու որ, իրաւ, ամուսնունք իրմէ՛ կուգար, իսկ չէր կրնար այդ բանին որոշում տալ, իր բոլոր էութիւնը կը բողբոջէր, կ'ընդվզէր, իր խառնուածքը, իր կրթութիւնը թող չէին տար: Եւ այդ յետին կասկածը, այդ կէտը որ յաւիտեան

պիտի մնար, զինքը կը զայրագնէին, թունաւորելով իր տան-
լանքը:

Մօտաւորապէս երկու տարիէ ի վեր, Գոսթանս այսպէս կը
պայքարէր, երբ տակաւին յոյս մը ունեցաւ, գերագոյն փորձի մը
գաղափարը: Սէրաֆինի խոստովանութիւնները ընդունած էր, որ
իւր ընտանիքին մօտեցած էր այժմ, յաճախ հիւանդ, յոգնած, ծե-
րացած ըլլալով: Սէրաֆին այժմ յօժարակամ ուրիշներուն տունը
կը մնար, իր տանը մէջ առանձնութենէ սոսկալով: Գոսթանս, ա-
նորմէ անուշի դառնութեամբ մը լսելով հռչակաւոր վիրաբոյժ Կո-
տի բժշկական գործողութիւնները, ինքնիրեն ըսած էր թէ՛ քանի
որ մարդ մը որ այսպիսի հրաշքներ կը գործէ տղոց ծնունդը ար-
գիւելու համար, պիտի կրնար նաեւ զանոնք ծնուցանել իր մօդա-
կան մատներուն տակ: Միշտ գլխուն մէջ ունէր Պութանի խօսքը
թէ՛ իր գործարանը խցուած էր: Ուրեմի ասիկա վիրաբուժական
բան մըն էր, ուստի հարկ էր Կօտի դիմել: Նոյն խօսքը չուզեց նորէն
խորհուրդ հարցնել բժիշկին: Իր ծրագիրն էր ուղղակի Կօտին եր-
թալ, որպէս զի Պութան զինքը յուսաբեկ չընէ, իր այցելութեան
անօգուտ ըլլալը փաստաբանելով: Միայն, երբոր աղաչեց Սէրա-
ֆինի որ իրեն ընկերանայ, այս վերջինը կատաղօրէն մերժեց, յայ-
տարարելով որ չէր կրնար զայն վերստին տեսնել առանց իրմէ խլե-
լու կտոր մը էրեկմարդու միտ այդ կիներու քայքայիչէն, այդ տար-
փանքի սպաննիչէն: Եւ Գոսթանս որ իր ծրագիրը մէկ կողմ թո-
ղած թուեցաւ, սպասեց քաջութեան վայրկեանի մը որպէս զի ա-
ռանձին և գաղտնաբար դիմում ընէ Կօտին:

Օր մը երբ Սէրաֆին Պօլէններէն կը վերադառնար, Մաթիէօյի
հանդիպեցաւ և զայն իր տունը տարաւ աղաչելով: Պէտք մը կը
դժար զայն իրեն խորհրդական ունենալու, սիրտը թեթեւցնելու
իւր կեանքի աղէտքը պատմելով անոր, բան մը որ ո՛չ մէկուն կըր-
նար ըսել: Մաթիէօ նախկին հոմանին էր, քսան տարուան բարե-
կամը, ուստի իրեն մտիկ պիտի ընէր:

— Ահ, բարեկամ. ա՛յ չեմ ապրիր, ներեցէք ինձ եթէ ամէն
բան լքուած կը գտնէք հոս, ըսաւ իրեն զինք մօզսնելով Մարին-
եան փողոցի իր գետնայարկը, որ ատենօք այնքան խորհրդապա-
ն և հեշտալի կերպով զարդարուած էր:

Մաթիէօ շատ զարմացաւ բնակարանը դիտելով: Անշուշտ այլ եւս Սէրաֆին հոն խորհրդաւոր այցելութիւններ չէր ընդուններ, որոնց համար այդ բնակարանը չի նուաճ կը թուէր: Թանձր գորգերով փակ սրահները, փոշիով ու պաղութեամբ լեցուած կ'երեւային, կարծես մեռածի պէս: Բայց մանաւանդ հաղիւ թէ ճանչցաւ փոքրիկ սրահը, առանց տեսանելի պատուհաններու, դամբասնային լուսութեամբ մը, ուր կը յիշէր թէ ընդունուած էր ցերեկ տեն, մոմերու մեղմ լոյսովը: Հոնկէ իր հետը տարած էր խռովեցուցիչ բոյրը և կը յիշէր խօս տենչանքի նոպան որ մազ մնացեր էր, գինովութեան գիշեր մը զինքը հոն բերելու: Եւ այդ սրահը այլ եւս նոյնը չէր, առանց վարագոյրի պատուհան մը զայն կտպարագոյն լոյսով մը կը լուսաւորէր, սառած մաշած կը թուէր, ամօթալի տակնուվրայութեան մը մէջ:

— Ահ, բարեկամս, կրկնեց Սէրաֆին, նստեցէ՛ք ինչպէս սր կրնաք: Այ տուն չունիմ, հոս կը մտնամ միայն ցաւէ սւ բարկութենէ հոգեվարելու համար:

Ձեռնոցները քաշեց. զլխարկն ու քօղը հանեց: Եւ Մաթիէօ զայն կը դիտէր, արդէն քանի մը հանդիպումներու միջոցին տեսածին պէս էր, բայց ճշմարիտ սոսկումով մը համակուեցաւ մօտէն զայն տեսնելով, ուսումնասիրելով իր վրդովեցուցիչ քայքայումին մէջ: Միտքը կը բերէր զայն քանի մը տարի առաջ, երեսունընիգ տարեկանին, իր չէկ անպատկառ գեղեցկութեամբը, իր յաղթանակիչ երկար հասակը, իր արեւափայլ մազերը, իր կուրծքը, իր անպարկեշտ ուսերը, առանց ո եւ է արատի: Ինչ ահաւելի հով զայն քայքայած՝ յանկարծ պառաւջուցած էր անէութեան ուրուականի մը պէս, կարծես մօտէն արդէն անցած ըլլար և թէ ինք անքան տոջէ: Ունեցած ըլլար յաղթապանն կնոջ մասթափ կմախքը՝ Հարիւր տարեկան կը թուէր:

— Այո՛ դիտ կը դիտէք կրկին, չէք կրնար հաւատալ: Ես այնպէս եմ երբոր հայելին կը նայիմ, վախ կուգայ վրաս... Այսպէս, կը տեսնէք. բոլոր հայելիները գոցած եմ հոս, այնքան կը սոսկամ ուրուականս տեսնելէ:

Մաթիէօ ցած բազմոցի մը վրայ նստաւ, Սէրաֆին քովէ եկաւ, բարեկամօրէն ձեռքերը բռնեց իր նիհար մատներուն մէջ:

— Հէ՛յ, այլ եւս չէ՞ք վախճար որ ձեզ կը բռնաբարեմ, ա՛լ պառաւցայ և կրնամ ամէն բան ձեզ ըսել...: Պատմութիւնս գիտէ՞ք: Ծշմարիտ է որ մայր ըլլալու համար ծնած չէի, ո՛չ ալ ամուսին: Երկու անգամ տղայ անցուցի և երբեք չցաւեցայ ասոր համար: Դալով էրկանս, անոր վրան ալ չատ չլացի, վտանգաւոր խենթ մըն էր: Յետոյ, այրի մնալով, ազատ էի ուղածիս պէս ապրելու, այնպէս չէ՛: Ո և է գայթակղութեան համար չեն կրնար ղիս մեղադրել, դիրքս պահեցի, ըրի ինչ որ հաճոյ թուեցաւ ինծի, բայց դռները գոց պահելով...: Սիրոյ էակ մը, մի միայն գեղեցկութեան, հեշտանքի համար ապրող, այո՛, ահա՛ ինչ որ երազեցի ըլլալ, բոլոր ոյժովս, զիս այրող ամբողջ անշնչութիւն: Եւ ճշմարիտ է որ ատենօք ստեցի երբ ձեզի ըսի որ հիւանդ էի, որպէս զի այդ կերպով բացատրեմ բժշկական գործողութիւնը որուն իբր թէ ստիպուած էի ենթարկուիլ: Արդէն չեմ կարծեր որ խաբուեցաք, շատ յստակ էր... Ահ, կը խոստովանիմ, տեղի տուի հաճոյքիս տիրուհին ըլլալու յիմարութեան, զայն ուղածիս պէս վայելելու, որչափ որ կրնայի, առանց շարունակաբար մտատանջուելու, զաւակ ունենալու ապուշ երկիրդէն արգելուելու: Եւ ինքզինքս գործողութեան ենթարկեցի բնութենէն ազատելու համար, այսպէս, օրէնքէ դուրս, գերագոյն՝ աստուածային մարմին մը ունենալու համար: Եւ պապակը ունեցայ ճանչնալու թէ մինչեւ ո՛ւր կրնայ ելլել մարդկային հրճուանքը, անպատիժ կերպով, ամէն տեսակ գրկընդիս առնումներու մէջ...:

Կը խոստովանիմ, կը խոստովանիմ: Ի դո՛ւր շանթահարուեցայ, վաղը կը վերսկսիմ ընել ինչ որ ըրի, եթէ փորձը կարելի ըլլաւ կրկնել, չեմ կրնար դիմադրել հաճոյքի անհունութիւնը փորձելու պէտքերն:

Այո աղաղակը որ իրմէ կ'ելլէր, զինքը կէս մը վերցուցած էր, տեսակ մը կատաղի յախտակութեան մէջ: Շարունակեց, համարձակեցաւ պատմել իր յաղթանակը գործողութեան յաջորդ օրը, երբոր նախ զգաց իր տենչանքին աւելնալը, երկաթէն գրգռուած վէրքին տակ: Բնութիւնն էր յաղթահարեալ, անվտանգ ընդունելութիւնը ամէն հոմանիսներու: Յետոյ, յամր անկումը սկսաւ, կանխահաս գառամութիւն մը որուն նշանները, մէկիկ մէկիկ, յայտ-

նուեցան։ Այլ եւս կին չէր, կարծես անդամահատուած սեռը իրեն հետ կը տանէր ինչ որ իր շնորհը, իր կանացի փառքը կը կաշմէր։ Բանի որ այլ եւս չէր կրնար ո՛չ ամուսին, ո՛չ մայր ըլլալ, ինչ օգուտ ունէր ամուսիններու և մայրերու յաղթապանծ գեղեցկութիւնը։ Մազերը թափեցան, տկրանները դեղնեցան ու երերալ ակըսան։ Նաեւ տեսողութեան աստիճանական տկարութիւն մը յառաջ եկաւ, մինչ ականջի բզզիւններ, գրեթէ անդադրում, զինքը կը խելայեղէին։ Բայց ամէնէն շատ զինքը զարհուրեցնողը այն նիհարութիւնը եղաւ որ զինքը կը չորցնէր, մասթափ կ'ընէր, մորթը կը խորշումէր, մագաղաթ կը դարձնէր։ Եւ սոսկալի շարժում մը ըրաւ, իր հոգեվարք կնոջ անպատկառութեան մէջ։

— Ո՛հ, ամէն բան չէք տեսներ, բարեկամ... նայեցէ՛ք։

Եւ, երկու ձեռքով, բացաւ, պատռեց իր կուրծքը ծածկող զգեստը։ Իր կուրծքը, ուսերը երեւցան, իր քայքայուած գեղեցկութեան ամբողջ աղէտքը, իր միսին բոլոր ահռելի սուգը, ժամանկով այնքան տաք, այնքան հոտաւէտ, այնքան շողշողուն, այսօր, ճաթաւած, պարպուած շատ հասուն պտուղի մը պէս որ գետին կ'իյնայ ու կ'աւրուի։ Իր գաղտուկ մերկութեան տակնուվրայութիւնն էր, Սիրոյ վերջնական նահանջը։ Եւ իր երկու ձեռքերը կատաղի ամօթով մը դողդղացին, երբ վեհերոտաբար ինքզինք ծածկեց, այդ վաղահաս պառաւութիւնը ծածկելու համար, անարգ խոցի մը պէս որ զինքը կը կրծէր։

— Ուրեմն, բարեկամս, ի՞նչ պէտք է ընել։ Նոյն իսկ ձեռքերս կարծես իմս չեն, չեմ գիտեր զանոնք ինչի՞ գործածել։ Այլ ուրիշ փափաք չունիմ եթէ ո՛չ միշտ քնանալ, քնանալ առանց երազի։ Բայց, քնանալուս պէս, ահռելի մղձաւանջներ կ'ունենամ։ Պիչերներս ցերեկներուս պէս կ'անցնեմ, աթոռէ աթոռ քայլող տուելով, շարունակական բարկութեան մը զայրաւնութեան մէջ, որ կեանքս անհանդուրժելի կը դարձնէ... Եւ բոլոր ասոնք, բան մը չեն։ Ծերութիւնը, մարմնոյս աւերումը կ'ընդունիմ։ Եթէ այդ կօտը միայն խորշումներս փութացուցած ըլլար, իրեն կը ներքի կնքնիրենս ըսելով թէ ամէն հաճոյք պէտք է որ վճարուած ըլլայ։ Ինչ որ զիս կը յիմարացնէ, այն է թէ զգայնութիւնը, հաճոյքը մեռ-

ցուցած է իմ մէջս, ապրելու իմ միակ նպատակս: Եւ ասիկա կը տեսնէ՞ք, բարեկամ, ոճիր է, ամէնէն սոսկալի տանջանքն է:

Ոտքի ելած էր, և կը քալէր Մաթիէօյի դիմաց, խօսքի յարածուն համարձակութեամբ մը, այնպիսի տառապանքէ մը մղուած որ իր խոստովանութեան խայտառակութիւնը վայրագ մեծութեան մը կը հասցնէր:

Եւ վրան բաց մանրամասնութիւններ կ'ըսէր, իբր թէ էրիկ մարդ մը զինքը մտիկ չընէր և Մաթիէօ գթոտ սոսկումով մը կը սարսուռար, առանց վիրաւորուելու, այնքան սրտաշարժ էր իր անզօր կատաղութիւնը: Ահ, որքան կը նախանձէր միւս գործողութիւն կրողներուն, անոնք որ ամէն բան կորսնցնելով, տենչանքն ալ կորսնցուցած էին, ինչպէս, օրինակի համար, Էօֆրազի Մուանօ, այնքան անէացած, միսը պաղած: Այլեւս անոնք իրեր էին, կրնային ապրիլ փոքրիկ Սէսիլի պէս, այդ կոյսը որ բան մը չէր ճանչցած, բան մը չպիտի ճանչնար: Բայց ինք, թշուառը, կ'ոգեւարէր մեռած զգայնութեամբ մը, ինք՝ որուն մէջ գրգռուած տենչանքը կը վառէր միշտ և որ այլևս չէր կրնար գոհացնել: Կարելի՞ է երեւակայել այս դիւանին տանջանքը, միայն ոչնչութիւնը գրկելու, ինչ որ ալ ըլլայ ճիգը, կատաղութիւնը անոր հասնելու:

Եւ յանկարծ կեցաւ Մաթիէօյի դիմաց:

— Դիտէ՛ք որ պիտի խենթենամ... Կ'ըսուի թէ Բարիզի մէջ քսան հազար կրճատուած կայ, Կ'ուզէի ամէնքն ալ ճանչնալ և ամէնքը Կօտին տանիլ, տեսակցութիւնը զուարճալի պիտի ըլլար, այնպէս չէ՞:

Յետոյ, կրկին Մաթիէօյի քով, բազմոցին վրայ իյնալով, շարունակեց.

— Ոհ, այդ Կօտը, ըսի՞ ձեզի որ Գոսթանս ինծի աղաչեց որ չինքը անոր տանիմ խորհրդակցելու համար, այն յուսով թէ իրեն զաւակ պիտի չինէ...: Այս խեղճ Գոսթանսը, կարծեմ ինծի չափ խաթարուած է, այնքան կատաղօրէն կ'ուզէ իր Մօռիօին տեղ տրիլ զաւակ մը ունենալ: Զիս իբրեւ խորհրդակից ընտրած է, արտաքոյ կարգի բաներ կը պատմէ: Իրաւամբ մայր ըլլալու տենչանքը անհուն է...: Սակայն ինչ փոյթ, կրկին ես եմ որ աւելի կը տառապիմ: Անշուշտ յուսահատօրէն կը մագառի, ամէն բան կը

փորձէ: Բայց եթէ ձեզի պատմեմ ահուելի կռիւը զոր մղեցի կ'
սուած հաճոյքը վերստին գտնելու համար, կ'ապշիք կը մնա
Ամէնէն ամօթալի բաները փորձեցի, գարշելի զրկընդխառնում
րու ինչայ: Եւ ոչինչ, երբէք ոչինչ, այլեւ բան մը չգգացի, ն
իսկ գոհելի կոչտութիւններու մէջ...: Զաւակ մը, զաւակ
կ'ուղէ, ատիկա կարելի է փոխարինել, կարելի է տեղը փոքր
չուն մը առնել, Բայց տենչանքը գոհացնելու այս կենսական պէ
քը... Միթէ կարելի է ապրիլ առանց մարմինը սնուցանելու
Միթէ կարելի է ապրիլ առանց մարմնոյն տալու իր ուրախութիւն
եւ ես եմ չարչարուողը, խաչուածը, քանզի ասկէ աւելի մեծ տա
ռապանք չի կայ:

Արցունքները դինքը կը խեղդէին: Մաթիէօ ձեռքերէն բռն
զայն հանգարտեցնելու համար, ինքն ալ տակնուվրայ եղած անձ
կութեան այս աղաղակէն: Երբեք էակի մը սրտէն ասկէ աւել
ցաւատանջ աղաղակ չէր լսած: Եւ սարսուռն մնաց տենջանքի այ
վայրագ դէմքին հանդէպ, որ կ'ուղէ անմեղմնաւոր ըլլալ ու անկ
կը մեռնի:

Երկուքն ալ տակաւին կը խօսէին, երբ անակնկալ այցելու
թիւն մը զարմացուց Սէրաֆինը: Գոսթանն էր որ վերջապէս որո
շած ու գացած էր Կօտի և անկէ կուգար: Երբեք այդ ժամուն
Մարինեանի փողոցը եկած չէր: Բայց վիրաբոյժին խօսքերէն վի
րաւորուած, խելակորոյս, դուրսը ինքզինք այնքան առանձին
գտած էր որ, խօսելու, թեթեւնալու, այնպիսի պէտք մը դգացած էր
որ վազելով հո'ն կուգար, անգիտակից՝ բոլորովին իր կրքին անձ
նատուր:

Դռնէն իսկ տենդագին խօսիլ սկսաւ, առանց զարմանալու
Մաթիէօն հոն տեսնելուն և առանց անոր ներկայութիւնը փոյթ
ընելու:

— Ա՛հ, սիրելիս, կը վախնայի որ ձեզ հոս չեմ գտներ...
գիտէ՞ք ձեր Կօտը ի՞նչ ըսաւ ինձի. «Տիկին ապսպրանքի համար
տղայ չունիմ»: Եւ կը խնդար. և շատ զօրաւոր ու գեղեցիկ կը
թուէր... ա՛հ, աղտոտ մարդը:

-- Զեզի նախապէս ըսի, դիտել տուաւ Սէրաֆին: Զեր վրայ
խնդացեր է, գիտէի որ այդպէս պիտի ընէր: Ապսպրանքի վրայ,

աղայ, ո՛չ անշուշտ, ինք որ ընդհակառակը ապսպրանքը ետ կ'առնէ:

Գոսթանս, սրունքները թուլցած՝ բազմոցին վրայ նստաւ, այն տեղն ուր նստած էր Սէրաֆին: Այն ատեն պատմեց բոլոր իր այցելութիւնը, բացատրեց թէ ինչպէ՛ս ստիպած էր Կօտը որ զինքը քննէ: Եւ իր յուսահատութեան պատճառը այն էր որ Կօտ կոշտ հանդարտութեամբ մը յայտարարած էր թէ երբեք զաւակ չպիտի ունենար: Իր դատապարտութիւնը բացարձակ էր, չառաթանները կրնային զինքը չահագործել, սուտերով զինքը օրօրելով: Իրեն համար իրողութիւնը անկասկածելի էր:

Եւ ա՛լ ամէն բան վերջացած էր և տեսնելով Գոսթանսի ցաւը, Կօտ ըսած էր որ իր տարիքին մէջ նոյն իսկ յղութիւն մը կրնար աղետարներ ըլլալ: Իր յաճախորդներէն շատերը այդ բանը լսելով այնքա՛ն երջանիկ պիտի ըլլային և ինք կը տրտնջար: Հարկներով կիներ կրճատած էր և կը շարունակէր կրճատել, վստահ ըլլալով որ իր փոքրիկ դանակը հարստութեան, աշխարհի երջանկութեան համար կ'աշխատէր:

— Կը ստէ, կը ստէ, գոչեց Սէրաֆին կատաղօրէն: Ոճրագործ մըն է և իմ երջանկութիւնս սպաննեց:

— Երբ իրմէ մեկնեցայ, վերջացուց Գոսթանս, կարծեցի թէ սանդուխին վրայ պիտի իյնամ... ինչ որ է իրաւունք ունէր կոշտ ըլլալու: Հիմա գիտեմ որ վերջացաւ, յաւիտեան վերջացաւ:

Եւ արցունքները զինքը լսեղեցիկէ: Գոսթանս երկարօրէն լացաւ իր մայրութիւնը, այնտեղ ուր Սէրաֆին լացած էր իր հաճութեան: Դիմելով Մաթիէօ, հիմա, զանոնք կը դիտէր իրարու թեւերուն մէջ, խոհեմն ու պիղծը, մայրն ու տարփուհին, մօտեցած, իրար խառնուած, անկարողութեան նոյն յուսաբեկութեան մէջ:

Երբոր Գոսթանս թողուց իր աղգականուհին, խնդրեց Մաթիէօյէն որ թեւը իրեն տայ, զինք առաջնորդելու համար: Կառքը համբած էր, կը լսեղեցիկէր, կ'ուզէր քալել: Եւ Մաթիէօ, ընդհուպ, հասկցաւ թէ ի՛նչ գաղտնի նպատակով զինքը կը տանէր:

— Սիրելի աղգականս, ըսաւ անոր յանկարծօրէն, ամայի քարափներուն վրայ հասնելուն պէս, ներեցէ՛ք որ դժնդակ նիւթի մը վրայ կրկին պիտի խօսիմ, բայց շատ կը տառապիմ, այս վեր-

Տին հարուածը զիս կը սպաննէ... Էրկանս տղան, տղան որ այդ աղջկէն ունեցած է, միտքս ու սիրտս կը չարչարէ ու կը լկէ: Կ'ուզէ՞ք մեծ ծառայութիւն մը մատուցանել ինծի: Ըրէ՛ք այն քննութիւնը որու մասին խօսեցաք, ջանացէ՛ք իմանալ թէ ո՞րն է կամ մեռած... Երբոր գիտնամ՝ ինծի այնպէս կուգայ որ հանգարտութիւնս պիտի գտնեմ:

Մաթիէօ՝ զարմացած՝ քիչ մնաց որ պիտի պատասխանէր թէ՛ այդ տղան գտնուելով իրեն չպիտի տրուած ըլլար այն դաւակը զոր չկրնալ ունենալուն համար կը յուսահատէր: Մաթիէօ լաւ գուշակած էր այն անձկութիւնը որուն մէջ Գոսթանս կը հոգեվարէր, տեսնելով որ դործատան մէջ Պլէզ Մօռիսի տեղը կը բռնէ, մանաւանդ այն օրէն իվեր ուր Պօլէն, կրկին իր մոլութիւններուն դաւանալով, անոր վրայ կը բեռցնէր տան հոգերը, ամէն օր աւելի մեծ իշխանութիւն մը տալով Պլէզի: Երիտասարդ ընտանիքը կը պարտաւորէր, Շառլօթ նորէն զաւակ մը ծնած էր, այս անգամ մանչ մը. և ի՞նչ գրաւիչ արգասաւորութեան նոր վառարան մը, ի՞նչ սպասեցնալիք մօտաւոր յալիտակութեան, հիմակ որ ինք՝ ամուլ՝ երբեք հարազատ ժառանգ մը չպիտի ունենար, այնքան վաւիաքուած դահածառանգը, օտար արչաւանքներու դէմ ճամբան գոցելու համար: Առանց միջամուխ ըլլալու այն տարօրինակ զգացման որուն տեղի կուտար Գոսթանս, Մաթիէօ մտածեց թէ պարզապէս իր միտքը հասկնալ կ'ուզէր, տեսնելու համար թէ՛ արդեօք իր տղուն՝ Պլէզի՝ ետեւ անցած, կողոպտանքի դաւադրութիւն մը չէ՞ր տար: քեր: Գուցէ պիտի մտատանջուէր, պիտի մերժէր ու և է խուզարարութիւն ընել:

— Զեր տրամադրութեան տակն եմ, Զարմուհիս, պատասխանեց Մաթիէօ: Բաւ է որ այսպիսի խուզարկութենէ մը կարենաք սրտի թեթեւացում մը յուսալ: Եւ եթէ այդ տղան՝ կ'ապրի, հարկ է ձեզի բերել:

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛հ, ոչ, ատչէ ուղածս:

Յետոյ թոթով ձայնով և մոլորուն շարժումով մը.

— Զեմ գիտեր ի՞նչ է ուղածս, բայց մեռնելու չափ կը ռապիմ:

Գոսթանս չէր ստեր. ու է որոշած ծրագիր մը չունէր, զինքը աւերող փոթորիկին տակ: Այդ կարելի ժառանգին մասին կը մտածէր. դուրսէն եկող աշխարհակալին դէմ ունեցած ատելութիւնը մինչեւ հոն կ'երթար որ, հակառակ նախատինքին, հակառակ իր կնոջական ընդվզումին, պոռնկորդութեան դէմ իր քաղքենիի սոսկումին, այդ տղան ընդունէր: Եթէ իրը չէր, գոնէ ի՞նչէրկանը արիւնհնէր: Եւ գուցէ արդէն կայսրութիւնը փրկելու, գործատունը ժառանգորդին ձեռքը յանձնելու զաղնափարը զայն այնքան կը մեծցնէր, որ իր նախապաշարուններն և ատելութիւնները ոտքի տակ կ'առնէր: Բայց տակաւին չփոթ զգացումներու փոթորիկ մըն է այս, և իր մէջ միշտ կար խելայեղ տաղնապը մօր որ այլ եւս զաւակ չունի, որ ա՛յլ բնաւ չպիտի ունենայ և որ ուրիշի մը զաւակը կը փնտռէ, զայն քիչ մը իրենը ընելու խօլ երազանքէն չարչարուած:

— Պէ՛տք է որ իմ ընելիք խուզարկութեանս մասին Պօլէնի խօսիմ, հարցուց Մաթիէօ:

— Ուղածնուդ պէս ըրէ՛ք. բայց կարծեմ լաւագոյն կ'ըլլայ եթէ իրեն լսւր տաք:

Նոյն իրիկունն իսկ Գոսթանս իր յարաբերութիւնը խղեց էր. կանը հետ: Զայն ամուսնական անկողնէն ու սենեակէն վտարեց: Քանի որ այժմ զանի այլ եւս կորսուած կը համարէր, գործատունը վարելու անկարող, քանի որ իրմէ այլ եւս զաւակը չէր սպասեր, ուրեմն կրնար անոր երեսին թքնել իր բոլոր արհամարհանքն ու պիգանքը որ կը զգար անոր գրկընդխառնումէն, այսքան տարիներէ ի վեր: Փրկութեան այնպիսի բուռն զգացում մը ունէր այլ եւս այդ մարդէն չօշափուելու գաղափարով որ վրիժառու ուրախութեան վայրկեան մը ունեցաւ էրկանը ըսելով իր գանելանքը, իր գարշանքը զոր միշտ զգացած էր անոր ցոփ ու շուայտ կեանքին համար: Եւ Պօլէն վախցաւ, գնաց տունէն դուրս պառկելու, այնքան մեծ ու երկիւղալի թուեցաւ կինը: Երբ իրեն սլուաց թէ՛ այլ եւս զինքը վար չէր դնել, թէ՛ կրնար կրկին իր աղտոտութեան դառնալ, հոն ազատ մնալ, անոր մէջ խեղդուիլ: Տրամարանական գնացքն էր այս, անխուսափելի քայ-

Քայլումը որ ի գլուխ կ'ելլէր, նախ՝ ամուսնական խաբկանքները
դրամի հսամու հպարտութենէն հարկադրուած, էրկանը դէշ յագե-
ցած ախորժակներուն՝ թոյլ տրուած քիչ մը մոլութեան խարանը,
յետոյ խելացի մարդուն անկումը, աշխատող մարդուն հաճոյքի
ազտեղութեանց մէջ իյնալը, յետոյ վերջապէս, մէկ հատիկ զաւկի
մահուընէն ետքը, տան կործանումը, ամուլ դարձած մայրը, հայրը
վտարուած անոր կողմէ և վերջնական ապականութեան մէջ թա-
ւալելով: Եւ կեանքը կը շարունակուէր:

Բ.

Երբոր Մաթիէօ սկսաւ իր գաղտնապահ փնտռտուքները, առաջին գաղափարը որ ունեցաւ, նոյն իսկ Պօլէնի խորհուրդ հարցնելէ առաջ, ուղղակի Ընկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանը դիմել եղաւ: Եթէ տղան մեռած էր, ինչպէս ինք կ'ենթադրէր, այն ատեն խնդիրը կը թաղուէր: Բարեբախտաբար ամենափոքր մանրամասնութիւնները կը յիշէր, Ալէքսանդր-Օնօռէ կրկնակ առնունները, յանձնումի ճիշտ թուականը, Լա Բուսթօյի հետ կառքով գացած օրուան բոլոր մանր դէպքերը: Եւ երբ հաստատութեան տնօրէնին կողմէ ընդունուեցաւ և իր փնտռտուքին ճշմարիտ շարժումի թիւը յայտնեց, իր անունը տալով, զարմացաւ անմիջական և որոշ պատասխան մը ստանալուն:

Ալէքսանտր-Օնօռէ Ռուսմօնի մէջ, Լաւազօ կնոջ քով իբրեւ ծնկեր զրկուելէ ետքը, կովապահ եղած էր նախ, յետոյ դարբինի արհեստը փորձաց էր և այժմ երեք ամիսէ ի վեր Պ. Մօնթուար անուն մէկու մը քով սալագործութեան աշկերտ եղած էր, Ռուսմօնի մօտ գտնուող Սէն-Բիէռ գիւղը: Տղան կ'ապրէր, տասնընինջ տարեկան էր. անա՛ իր առած բոլոր տեղեկութիւնը. ուրիշ բան չկրցաւ իմանալ անոր ֆիզիքական կամ բարոյական վիճակին մասին:

Փողոցին մէջ, Մաթիէօ, քիչ մը մտացիր, յիշեց թէ Լա Բուսթօյի իրեն ըսած էր արդարեւ թէ՛ ըստ հիւանդապահ կնոջ մը խօսքին, տղան Ռուսմօն պիտի զրկուէր: Ինք միշտ մեռած ենթադրած էր զայն, տարուած՝ այն մահացու հովէն որ նորածինները կը պահուկեցնէր գիւղին գերեզմանատունը: Չայն այսպէս ջարդէն առաջած գտնելը ճակատագրին մէկ անակնկալն էր որ իրեն տեսակ մը տարտամ անձկութիւն կը պատճառէր, սարսափելի աղէտքներու վախով կուտար: Բայց, քանի որ տղան կ'ապրէր և այժմ գիտէր

Թէ ո՛ւր փնտռելու էր զայն, խղճահարուծիւն մը ունեցաւ: Պէտք
զգաց Պօլէնին իմաց տալու, քննութիւնը աւելի առաջ չտարած:
Խնդիրը ծանրակշիռ հանգամանք մը կ'առնէր և ինք կը կարծէր
թէ տառնց հօրը հաւանութեան չէր կրնար գործել:

Շանթալէ վերադառնալէ առաջ, Մաթիէօ անմիջապէս գործա-
տուն դնաց, ուր բախտ ունեցաւ հանդիպելու Պօլէնին որ Պլէշի
մէկ բացակայութիւնը ոտիւլած էր դրասենեակին մէջ գամուած
պահելու: Ուստի զայն գտաւ շատ սրտնեղած, յօռանջելով ու կէս
մը քնացած: Ժամը երեքը կը զարնէր, և ինք չէր կրնար մարսել,
կ'ըսէր, եթէ կերակուրէն ետքը դուրս չելլէր: Ծշմարտութիւնը
այն էր որ կնոջը հետ խղուելէն ի վեր, իր յետ միջօրէի ժամերը
նուիրած էր գարնջրատան աղջկան մը զոր սենեակի մը մէջ տե-
ղաւորած էր:

— Ահ, բարեկամս, հառաչեց երեկոտալով, իրա՛ւ որ արիւնս
կը թանձրանայ: Պէտք է որ շարժիմ, առանց ասոր, կարծես թէ
պիտի մեռնիմ:

Բայց արթնցաւ երբոր Մաթիէօ խիստ որոշապէս բացատրեց
իր այցելութեան շարժառիթը: Նախ՝ չհասկցաւ, այնքան արտա-
կարդ, ապուշ կը թուէր իրեն այս պատմութիւնը:

— Ի՛նչ, ի՛նչ կ'ըսէք: Կի՛նս ձեզ խօսեցաւ այդ տղուն մա-
սին, ինք ունեցաւ տեղեկութիւն առնելու, զայն փնտռելու գե-
ղեցիկ գաղափարը...:

Իր արիւնոտ խոշոր դէմքը կ'այլայլէր, բարկութենէն կը թո-
թովէր: Եւ երբ իմացաւ այն վճռական պաշտօնը որ կրնը տուած
էր Մաթիէօյի, պայթեցաւ:

— Խենթ է, ձեզի կ'ըսեմ որ կապուելիք խենթ է, միթէ եր-
բեք ասանկ երեւակայութիւն տեսնուած է: Ամէն առտու նոր բան
մը կը հնարէ, նոր տանջանք մը խելքը գլխէն առնելու համար:

Մաթիէօ հանդարտօրէն եղրակացուց.

— Ուրեմն այսպէս, Ընկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանէն
կուգամ, ուր իմացայ որ տղան կ'ապրի: Հասցէն ունիմ... Զիմ
ի՛նչ պէտք է ընեմ:

Հախտի հարուածը եղաւ այս: Պօլէն, զայրագնած, բռնեց
սեղմեց, բաղուկները վեր բարձրացուց:

— Լաւ ուրեմն, ահա՛ նոր փորձանք մը... բայց, խերն անի-
ծած, ի՞նչ պէտք ունի զիս նեղողներու այդ տղով: Իրմէ չէ, թո՛ղ
հանգիստ ձգէ մեզ: Իմ շինած տղաքս իմ գիտնալիք բանս է:
Ձեզ կը հարցնեմ թէ՛ միթէ պատշա՞ճ է որ կինս ձեզ անոնց ետե-
ւէն վաղցնէ: Եւ յետոյ, ի՞նչ, կը յուսամ որ տղան իրեն չպիտի
բերէք: Ի՞նչ պիտի ընենք այդ փոքրիկ գիւղացին, որ գուցէ ամէն
մոլուխթիւնները ունի վրան: Կ'երևակայէ՞ք զինքը մեր երկուքին
մէջտեղ... ձեզ կը կրկնեմ որ խենթ, խենթ, խենթ է:

Կատաղօրէն սկսաւ քալել: Յանկարծ կեցաւ:

— Սիրելիս, ինծի հաճոյք մը պիտի ընէք և իրեն պիտի ը-
սէք որ տղան մեռած է:

Բայց գոյնը նետեց, ետ ընկրկեցաւ: Գոսթանս, դրան սեմին
վրայ, իր խօսքերը լսած էր: Ժամանակէ մը ի վեր այսպէս կը
շրջէր գործատան սենեակները, առանց աղմուկի, ամէն կողմ ե-
րեւալով, կարծես հսկողութիւն մը ի գործ դնել ուզելով: Վայր-
կեան մը, երկու մարդոց չփոթութեան հանդէպ, լուռ մնաց: Յե-
տոյ, նոյն իսկ առանց ամուսնոյն ուղղելու խօսքը, պարզօպէս
հարցուց.

— Կ'ապրի, այնպէս չէ՞:

Մաթիէօ ճշմարտութիւնը միայն կրնար ըսել: Հաստատական
նշանով մը պատասխանեց: Եւ Պօլէն, յուսաբեկ, յետին ճիգ մը
փորձեց:

— Օ՛ն, սիրելիս, խելքդ գլուխդ բեր: Դիչ մը առաջ կ'ըսէի
որ չէնք գիտեր նոյն իսկ թէ ի՞նչ կ'արժէ այս պզտիկը: Պէտք չի
կայ դիտմամբ կեանքերնիս խանգարելու:

Ձոր ու պաղ, Գոսթանս անոր կը նայէր դաժան դէմքով մը:
Կռնակը անոր դարձուց և տղուն անունը, սայլագործին ու գիւ-
ղին անունները պահանջեց:

— Լաւ, Ալէքսանդր-Օնօնէ կ'ըսէք, սայլագործ Մօնթուարի
քով, Քալվատօսի մէջ, Ռուժմօնի մօտերը գտնուող Սէն-Բիէռ
գիւղը...: Լաւ ուրեմն, բարեկամ, հաճեցէք ձեր փնտառութիւնը
շարունակելու ծառայութիւնը մատուցանել ինձ, ջանացէք այդ
տղուն սովորութիւններուն և նկարագրին վրայ որոշ ծանօթութիւն-
ներ ստանալ: Խոհեմ եղէք, մարդու անուն մի՛ տաք... չնորհա-

կալ եմ այժմէն, շնորհակալ եմ ինձ համար ձեր բոլոր ըրածներէն
 Ու ելաւ գնաց, առանց ուրիշ բացատրութեան, առանց նոյն
 իսկ էրկանը ըսելու իր ծրագիրը, որ թերեւս տակաւին այնքան
 չփոթ էր որ ինքն ալ չէր գիտեր: Պօչէն այդ ջախջախիչ արհա-
 մարհանքին տակ հանդարտած էր: Ինչո՞ւ իր եսամոլ վայելումը
 կեանքը պիտի խաթարէր ասկէ ետքը, դիմադրելով այդ յիմարու-
 չիին որ իր տունը կը գտնուէր: Գլխարկը առաւ և դուրս ելաւ,
 իր սովորական հաճոյքներուն երթալու: Այսպէս ուրեմն, ի վերջոյ
 իր ծանր ուսերը շարժելով՝ ըսաւ.

— Ինչ կ'ուզէ թո՛ղ ընէ, թո՛ղ աղան քովը առնէ, այդ յի-
 մարութիւնը ես չեմ որ պիտի ընեմ...: Հնազանդեցէ՛ք իրեն, ո՞ր-
 քելիս, խուզարկութիւնները առաջ տարէ՛ք, զինքը գոհացուցէ՛ք:
 Գուցէ զիս հանգիստ թողու...: Այս օրուան համար ա՛լ բաւա-
 կան է, բարի իրիկուն, դուրս կ'ելլամ կոր:

Մաթիէօյի առաջին մտածումը եղաւ, Ռուժմօնի վրայ տեղե-
 կութիւն առնելու համար, Լա Բուլթօյի դիմել, եթէ զայն գըտ-
 նար: Իր արհեստին բերմամբը գաղտնապահ էր, բաւ էր իր լռու-
 թիւնը ծախու առնել: Արդէն իսկ հետեւեալ օրը, կը պատրաստ-
 առէր Միռօմէնիլ փողոցը, տիկին Պուռտիէօյի երթալ լուր առնե-
 լու համար, երբ գաղափար յղացաւ ուրիշ հետքի մը, որ իրեն
 աւելի ապահով թուեցաւ: Երկար ատեն Սէկէնները չտեսնելէ ետ-
 քը, Շաթպլէի ամբողջական գնումին հետեւանքով, այժմ, մաս-
 նաւոր պարագաներու մէջ, վերստին յարաբերութիւն հաստատած
 էր. և անակնկալը ունեցաւ Վալանթինի քով գտնելով նախկին
 սենեկապանուհի Սէլէսթը, որ ճամբուած էր և որ քանի մը ամիսէ
 ի վեր ներումի արժանացեր էր: Իր յիշողութիւնը կ'արթննար, ու-
 րոշեց որ, Սէլէսթի միջոցաւ, ուղղակի Լա Բուլթօն գտայ:

Բարեբաստիկ դէպք մը այս նոր կապը հաստատած էր Սէ-
 կէններու և Ֆրօմաններու միջեւ: Երկուորեակներէն պզտիկը՝ Ամ-
 բուազ՝ որ քսանըմէկ տարեկան պիտի ըլլար, Լիսէէն ելլելէն ետ-
 քը, տաանեւութեւ տարեկան հասակին, մտած էր Սէկէններու մէջ
 հօրեղբոր՝ Թոմաս Տիւ Հօռտէլի քով, սր Բարիզի ամէնէն հարուստ
 ապրանքի միջնորդներէն մէկն էր: Երեք տարիէ ի վեր, ծերունին,
 շատ տարիքոտ, սակայն տակաւին քաջառողջ և իր գործերը երի-

տասարդական աւելնով մը միշտ վարելով, կամաց կամաց յարա-
ձուռն խանդաղատանքով մը կապուած էր իր Ամպրուազի
որ հիանալիօրէն օժտուած տղայ մըն էր և որուն մէջ առուտուրի
ոգին կը բոցավառէր: Ծերունին երկու աղջիկ ունեցած էր. մին
կանուխէն մեռած, միւսը խենթի մը հետ ամուսնացած, որ զըն-
դակահար ինքզինք սպաննած էր, կինն ալ, առանց զաւկի, ցո-
ւաքար ձգելով: Այսպիսով կը բացատրուէր այն մեծ հօր գուր-
գուրանքը զոր Տիւ Հօռտէլ ցոյց կուտար այս Ամպրուազին, այս
հրաշալիքին որ երկինքէն կ'իյնար իրեն, Ծրոմաններուն ամէնէն
գեղեցիկը, գոյնը պայծառ, խոշոր սեւ աչքեր, բնականօրէն գան-
գուր թուխ մազեր, մանաւանդ կատարեալ վայելութիւն մը,
նրբութիւն մը: Բայց ինչ որ ամէնէն աւելի զինքը հմայած էր,
երիտաւարդին տարօրինակէս հզօր գործնական ոգին էր, զորս
կենդանի լեզուները զորս կը խօսէր, և այն ճարտարութիւնը զոր
յայտնապէս որ մը պիտի ունենայ. հաստատութեան մը մէջ որուն
գործառնութիւնները աշխարհի հինգ մագերուն վրայ կը տարած-
ուէին: Դեռ շատ պզտիկ եղած ատենը, իր եղբայրներուն և քոյ-
րերուն մէջ, ամէնէն յանդուգը, ամէնէն հմայիչն ու ամէնէն տի-
րապետողն էր արդէն: Միւսները կրնային լաւագոյն ըլլալ, ինք
իրեւ շիառասէր և անյազ գեղեցիկ մանչ մը՝ կը տիրապետէր.
ինքն էր տպագային ուրախութեան և աշխարհակալութեան մար-
դը: Եւ այսպէս, ծերունի Տիւ Հօռտէլ քանի մը ամսուան մէջ
յաղթահարուած էր, ինչպէս պիտի յաղթահարէր աւելի ետքը ինչ
որ ուզէր իր բախտին ենթարկելու, մարդիկն ու երկիրը: Իր զօ-
րութիւնը հաճելի ըլլալու և գործելու մէջ կը կայանար, ամէնէն
կատաղի աշխատութեան մէջ շնորհ կը դնէր:

Նոյն ատենները, մերձեցում մը տեղի ունեցաւ Սէկէնի և իր
հօրեղբոր միջեւ, որ ոտք չէր դնէր Ավընիւ տ'Անթէնի բնակարանը,
այն օրէն ի վեր ուր յիմարութիւնը հոն կը տիրէր: Եւ այս առե-
րեւոյթ հաշտութիւնը տեղի ունեցած էր գաղտուկ պահուած տռա-
մի մը հետեւանքով: Սէկէն պարտքի տակ, Նօռայէն լքուած՝ քան-
դի աղջիկը կը զգար կործանումին գալուստը, ամենաստորին տե-
ղակէ կիներու ձեռքը ինկած, ձիարշաւի մէջ ի վերջոյ գողութիւն
մը ըրած էր: Տիւ Հօռտէլ, լուրը առնելով, վազած եկած էր, գու-

մարը վճարած էր, առաջըր առնելու համար սոսկալի գալթակ-
ղութեան և չատ յուզուած էր տեսնելով իր եղբորորդւոյն տան
վիճակը, որ ատենօք այնքան քարգասած էր: Ծերունին բուռն
խղճահարութիւն մը զգացած էր այդ տեսարանին հանդէպ, կար-
ծեօ թէ իսքն ալ քիչ մը պատասխանատու ըլլար եղածին, այն օ-
րէն ի վեր ուր որոշած էր հեռու մնալ անորմէ, եսասիրարար, իր
խաղաղութիւնը չվրդովելու փափաքով: Բայց մանաւանդ իր օրի-
տը գրաւած էր եղբորորդւոյն աղջիկը, պղտիկ Անտրէն, տասնեւ-
ութը տարեկան սխրալի աղջիկ մը, արդէն հարսնցու, որ վտան-
գաւոր լքումի մը մատնուած կ'ապրէր հոն:

Հայրը կը շարունակէր իր կեանքը տնէն դուրս քաշկոտել:
Մայրը՝ Վալանթին՝ դեռ նոր ելած էր անհետի տագնապէ մը, իր
վերջնական խզումը Սանթէռի հետ, որ ա'լ յոգնած ամուսնական
կեանքի բեռը կրելէ, առանց անոր օգուտները վայելելու, որոշած
էր խիստ հարուստ ծերունի կնոջ մը հետ ամուսնանալ, ինչ որ
տրամաբանական վերջաւորութիւնն էր, կիներու այս վարպետորդի
չահագործողին:

Վալանթին՝ խելակորոյս՝ քառասուններեք տարեկան հասակին
այլեւս չսիրուելէ դողահար, ա'լ աւելի կրօնքին տուած էր ինքզին-
քը, որուն մէջ անմիջական մխիթարութիւններ գտած ըլլալ կը
թուէր, խորհրդապահ մարդոց ընկերութեան մէջ: Այժմ ինքն ալ
ամբողջ օրեր աներեւոյթ կ'ըլլար, կ'ըսէին որ գործօն աշխատա-
կիցն էր ծերունի կոմս տը Նավարէտի, նախագահ կաթոլիկութեան
տարածման ընկերութեան մը: Կասթօն երեք ամիսէ ի վեր Սէն-
Սիռէն ելած՝ Սօմիւրի դպրոցը կը գտնուէր: Զինուորական ասպա-
րէզին համար այնքան գեղեցիկ եռանդ մը ունէր որ արդէն ա-
մուրի մնալ որոշած էր, քանզի կ'ըսէր սպայ մը իր սուրէն ուրիշ
սէր կամ հարազատ կին ունենալու չէ: Լիւսի, տասներինը տարեկան
հասակին վերջապէս մտած էր Իւրսիւլիներու վանքը, ուր մայրա-
պետ պիտի ըլլար: Եւ պարապ մեծ տանը մէջ ուրկէ հայրն ու
մայրը, եղբայրն ու քոյրը գալած էին, միայն քաղցր ու պաշտելի
Անտրէն կը մնար, հոն փչող յիմարութիւններու սպառնալիքին
տակ, այնպիսի անձկութեան մը մէջ որ Տիւ Հօռտէլ հօրեղբայրը

գութը չարժեցաւ և գեղեցիկ գալտփարը յղացաւ անոր տալու, իրրեւ ամուսին, Ապրուազը, ապագայ աշխարհակալը:

Սէլէսթին կրկին այս տունը մտնելը փութացուց ամուսնութեան այս ծրագիրը: Ութը տարի անցեր էր այն օրէն ի վեր ուր Վալանթին ստիպուեր էր ճամբել սենեկապանուհին, որ երրորդ անգամ յղի մնացած՝ այլեւս անկարող էր իր խոշորցած մէջքը ծածկելու: Եւ այդ ութը տարուան միջոցին, ծառայելէ զգուած, Սէլէսթ կարգ մը շիւ գործեր փորձեր էր որոնց մասին չէր խօսեր: Նախ՝ տղաբերք ունեցող աղջիկներու ճերմակեղէն վաճառող եղեր էր, ինչ որ իրեն թոյլ տալով դահեկներու տուններ մտնելը, իրեն առիթ կուտար անոնց խորհրդակցելու յանձնակատարը կամ միջնորդը ըլլալու, յաճախ լիառատ վարձք ստանալով: Յետոյ, բացէ ի բաց, մտած էր հանրատուն մը և Լա Բուսթօյի ընկերակցութեամբ, նօւմանտիայէն աղուոր աղջիկներ կը բերէր: Բայց հանրատունը ձախորդութեանց հանդիպելով, Սէլէսթ աներեւոյթ եղած էր, ոստիկանական խուզարկութեան մը միջոցին, պատուհանէն փախչելով: Անկէ ետքը տասնըութը ամիս իր հետքը կարելի չէ եղած գտնալ: Վերջապէս եկած էր իր երկիրը, Ռուսթօն, հիւանդ, շատ խեղճ վիճակի մէջ, ապրելու համար օրական աշխատանքներու դիմելով: Ինչ քիչ ինքզինք գտած, վրան գլուխը շիտկած էր, չընորհիւ քահանային պաշտպանութեան, որուն սիրտը շահած էր իր ծայրայեղ բարեպաշտութեամբը: Եւ հոն էր որ խորհած էր կրկին մտնելու Սէկէններու քով, Լա Բուսթօյի միջոցաւ, իմանալով հոն անցած դարձածը, քանզի միջնորդուհին որ զրացի մանրավաճառուհի Տիկին Մընուի հետ միշտ յարաբերութեան մէջ էր, ամէն բան կ'իմանար անկէ:

Սանթէռի հետ խզուելով հետեւեալ օրը, կատաղի յուսահատութեան օր մը ուր Վալանթին անգամ մըն ալ իր բոլոր ծառաները մէկէն ճամբած էր, Սէլէսթ եկաւ յանկարծ, այնքան զղջացած, այնքան անձուէր ու լուրջ դէմքով մը որ Վալանթինի սիրտը շարժեցաւ: Երբ անոր յիշեցուց իր յանցանքը, Սէլէսթ՝ դայնալացուց, Սասուէճոյ դիմաց երդում ընելով որ այլ եւս չպիտի մեղանչէ. քանզի հիմա Սէլէսթ կը խոստովանէր, հաղորդութիւն կ'առնէր, նոյն իսկ Ռուսթօնի երէցէն խորին բարեպաշտութեան և

բարոյականութեան վկայագիր մը ունէր։ Այս վկայագիրը բոլորովին համոզեց Վալանթինը, որ հասկցաւ թէ ինչ թանկագին նեցուկ մը պիտի ըլլայ այս աղջիկը իրեն որ տան մէջ ապրելէ, տան հոգեւորը զբաղելէ կը սոսկար։ Իշխանութեան այսպէս իրեն յանձնուելուն վրայ արդէն յոյս դրած էր Սէլէսթ, Երկու ամիս ետքը Լիւսիի կրօնական ջերմեռանդութիւնը արծարծելով յաջողած էր զայն մղել ժամ առաջ վանք մտնելու, Կաթօն միայն արձակուրդ ունեցած օրերը կ'երեւար։ Ուրեմն Անտրէ միայն կը մնար տունը, տակաւին նեղացուցիչ, իր ներկայութեամբը արգիլելով երազուած մեծ թալանը, Եւ այսպէս սենեկապանուհին օրիորդին ամուսնութեան ամենանաւաղութիւն աշխատողը եղած էր։

Ամպրուաղ արդէն, իր տիեզերական աշխարհակալութեան մէջ, տիրացած էր նաև Անտրէի։ Տարիէ մը ի վեր անոր կը պատահէր Տիւ Հօռտէլ հօրեղբօր տունը, տակաւին անիկա զիրենք ամուսնացնելու գաղափարը չյղացած։ Շատ քաղցր աղջիկ մըն էր. դեղին դառնուկ մը, ինչպէս մայրը կ'անուանէր։ Այդ ժպտերես գեղեցիկ երիտասարդը, որ այնքան անոյշ կը վարուէր իրեն հետ, իր մտածումը դարձած էր, յոյս մը որուն մէջ կը սիրէր ապաստանիլ, երբ առանձնութենէ և լքումէ չափազանց կը տառապէր։ Այլեւս եղբօրմէն ծնծ չէր ուտեր, բայց կը զգար կործանած ընտանիքին նեղութեան աճումը, ինքզինք վտանգուած կը զգար իր շուրջի շիւ ու ամօթալի բաներէն, առանց անոնց մասին որոշ դիտակցութիւն մը ունենալու։ Ուստի, երբ իր հօրեղբայրը, փրկութեան այս գործը երեւակայելով, զայն խոհեմաբար հարցուփորձեր էր ամուսնութեան և Ամպրուաղի մասին, Անտրէ թեւերուն մէջ նետուած էր, երախտագիտութեան և խոստովանանքի խռոր արցունքներ թափելով։ Երբ գործը զգացուցին Վալանթինի նախ քիչ մը զարմանք յայտնեց։ Ձրօմաններուն մէկ տղան. Շանթալէն առեր էին իրենց ձեռքէն ու հիմակ ալ կ'ուզէին իրենց աղջիկներէն մին առնել։ Բայց յետոյ ո'չ մէկ բանաւոր արգելք կրցաւ գտնել, իրենց կործանած հարստութեան ներկայ վիճակին մէջ, Երբեք չէր սիրած Անտրէն և միշտ անոր ծծմայրը, Գաթիլը, կ'ամբաստանէր ըսելով որ իր ագարակի անասնական կաթովը զայն գիւղացի ըրած էր։ Այսպէս, ինչպէս ինք յաճախ կ'ըսէր, այդ ոչխարը, այնքան հիւս,

այնքան սրտայոյզ հրապոյրով մը, Սէկէն մը չէր: Սէլէսթ աղջիկը պաշտպանելու ձեւ մը բռնելով հանդերձ, մօրը սա գաղափարը կը ներշնչէր թէ՛ զայն շուտով ամուսնացնելով հոգէն կ'ազատէր:

Եւ Տիւ Հօռտէլ Մաթիէօյի հետ երկարօրէն խօսելէ ետքը, որ հաւանութիւն տալ խոստացած էր, ուրիշ ընելիք չունէր այլ եթէ Սէկէնին հաւանութիւնն ալ ապահովել, ծնողքները իրենց պաշտօնական դիմումը ընելէ առաջ: Սակայն դիւրին չէր Սէկէնը գտնել պատշաճ պայմաններու մէջ: Շարաթներ անցան, հարկ եղաւ հանդարտեցնել Ամպրուազը, որ սաստիկ սիրահարած էր:

Օր մը երբ Մաթիէօ կ'անցնէր Ավընիւ տ'Անթէնէն, խորհեցաւ ներս մտնել, փափաքելով դիտնալ թէ Սէկէն հո՞ն էր, յանկարծական մեկնումէ մը ի վեր, անբացատրելի աներեւութացում մը, դէպ ի խալիս, ինչպէս կը կարծուէր: Յետոյ, երբ Սէլէսթի հետ առանձին կը գտնուէր, առիթը իրեն լաւ թուեցաւ լա ֆուլթօն հարցնելու և գտնելու: Ուստի վայրկեան մը հետը խօսեցաւ և ի վերջոյ միջնորդուհիին մասին տեղեկութիւն հարցուց, ըսելով որ բարեկամ մը ունէր, որ լաւ ծծմայր մը կը փնտռէր:

— Շատ աղէկ պատահեցաւ, պատասխանեց սենեկապանուհին հաճոյակատարութեամբ, լա ֆուլթօ այսօր տղայ մը պիտի բերէ մեր դրացուհւոյն՝ տիկին Մընուի: Ժամը չորս զարնելու վրայ է և ճիշտ այդ ժամուն խոստացած է գալու... գիտէ՞ք տիկին Մընուն, երրորդ խանութն է առաջին փողոցին մէջ, դէպ ի ձախ դառնալու ուղ պէս:

Յետոյ ներում խնդրեց որ անձամբ չկրնար զինքը առաջնորդել:

— Տան մէջ առանձին եմ: Պարոնէն միշտ լուր չի կայ: Զոհեքլաթթի օր տիկինը իր ընկերութեան նիստին կը նախադահէ և օրիորդ Անտրէ հօրեղբօրը հետ դուրս ելաւ, կարծեմ պտոյտ մը ընելու համար:

Մաթիէօ փութաց տիկին Մընուի երթալու: Հեռուէն, խառնութիւն սեմին վրայ, նշմարեց փերեղակուհին, տարիքէն աւելի պղտիկցած, քառասուն տարեկանին աղջկան մը նիհարութեանը վերածուած: Յամր գործունէութենէ մը այրած կը թուէր, քսան տարիէ ի վեր երկու սուի դերձան և երեք սուի ասեղ կը ծախէր, առանց կարենալ քիչ մը հարստութիւն ղիգելու, միայն երջանիկ

ըլլալով որ կրնար ամէն ախիս իր փոքրիկ շահը աւելցնել էրկան
ամսականին վրայ:

Երկանը յօդացաւ անշուշտ պիտի պարտաւորէր զինքը թան
գարանի պահապանի պաշտօնը թողլու, ինչ պիտի ըլլային հան
գըստեան թոշակի քանի մը հարիւր ֆրանքովը, եթէ ինք առեւ
տուրը չչարունակէր, Յետոյ, բախտ չէին ունեցեր. իրենց առջինն
տղուն մահը, երկրորդին անագան ծնունդը, որ թէև խանդաղա
տանքով ընդունուած էր, բայց և այնպէս իրենց վրայ ծանր բե
ռաւ էր, մանաւանդ հիմա որ պարտաւորեր էին քովերին առնե
լու: Ու Մաթիէօ այսպէս սպասումի մեծ յուզմունքներու մէջ կը
գտնէր տիկին Մընուն, խանութի սեմին վրայ, ակնարկը հեռուն
ծառուղիին ծայրը ուղղած:

— Սէլէսթին է ձեզ զրկողը, պարոն... ո՛չ, Լա Բուլթօ տա
կաւին չեկաւ: Բայց մէկ վայրկեանէն միւսը իրեն կը սպասեմ...
Եթէ կը հաճիք, պարոն, ներս մտէք և նստեցէք:

Մաթիէօ մերժեց միակ աթուր որ կը փակէր նեղ անցքը:
ուր երեք յաճախորդուհիներ հաղիւ կրնային ոտքի կենալ: Ապակ
եայ միջնորմի մը ետեւ, խորը կը նշմարուէր այն մութ խուցը որ
էրիկ կնիկ կ'ապրէին և որ միեւնոյն ատեն թէ՛ իբրեւ ճաշասրահ,
թէ՛ խոհանոց և թէ ննջարան կը ծառայէր, և որ օդ կ'առնէր
միայն խոնաւ բակէ մը:

— Կը տեսնէք, պարոն, բնաւ տեղ չունինք: Միայն թէ ութը
հարիւր ֆրանք կը վճարենք և ո՛ւր պիտի կրնանք այս գինով խա
նութ գտնել: Առանց հաշուելու որ քսան տարիէ ի վեր թաղին
մէջ յաճախորդներ ունիմ... ո՛հ, ես, չեմ տրտնջար, խոշոր չեմ
միշտ բաւական տեղ կայ ինծի համար: Եւ որովհետեւ էրիկս միայն
իրիկունը կուգայ, ծխափողը ծխելու համար թիկնաթուին մէջ կը
նստի, շատ չնեղուիր: Կրցածիս չափ զինքը կը շփացնեմ և ինք
բաւական խելացի է աւելին չպահանջելու համար... Բայց
ողայ մըն ալ կ'աւելնայ, անկարելի կը դառնայ:

Իր առջինեկ զակին՝ փոքրիկ Բիէռի՝ յիշատակը միտքը
կաւ, աչքերը արցունքով լեցուեցան:

— Տեսէ՛ք, պարոն, տասը տարի առաջ էր. դեռ կը տեսնեմ
Լա Բուլթօն որ ինձ կը բերէր պղտիկը, ինչպէս հիմա պիտի բերէ

միւսը: Այնպիսի բաներ կը պատմէին, Ռուսթմոնի գեղեցիկ օդը, տղոց առողջ կեանքը, և իմ պզտիկիս կարմիր այտերը, ևն. ևն. որ զինքը հոն թողուցի մինչեւ հինգ տարեկան հասակը, ցաւելով որ հոս իրեն տեղ մը չեմ կրնար ունենալ: Նուէրները որ ծծմայրը քաշեց ինէ, բոլոր տուած դրամս, ո՛չ, չէք կրնար երեւակայել, պարզապէս կործանեցայ: Եւ յետոյ յանկարծ, հազիւ ժամանակ ունեցայ զինքը հոս բերել տալու. այնքան նիհար, այնքան տըժ-դոյն, այնքան տկար տղայ մը բերին որ կարծես թէ կեանքին մէջ բնաւ չնորհքով հաց կերած չէր...: Հայրը զայն տեսնելով հիւանդ եղաւ, պարոն, և եթէ իրարու վրայ սէր չունենայինք՝ կարծեմ երկուքս ալ պիտի երթայինք ինքզինքնիս ջուրը նետելու:

Կրկին խանութին սեմը վերադարձաւ, տենդահար, աչքերը չէլ չորցուցած, նորէն ակնարկ մը նետեց դէպի ծառուղին: Եւ երբ ետ եկաւ, բան մը տեսած չըլլալով, շարունակեց.

— Ուստի կը հասկնաք մեր յուղումը. երկու տարի առաջ, երբ կրկին մանչ մը բերի, երեսունը եօթը տարիս անցնելէ ետքը: Ուրախութենէ խենթ դարձած էինք, նոր ամուսնացածներու պէս: Բայց և այնպէս, ինչ ամտութեամբ, ինչ հոգ: Հարկ եղաւ նորէն ծծմայրի մը քով դնել, քանի որ չէինք կրնար քովերնիս պահել: Նոյն իսկ երդում ընելէ ետքը թէ Ռուսթմոն չպիտի շրջենք, ի վերջոյ ըսինք որ տեղը կը ճանչնանք, թէ ուրիշ տեղ աւելի աղէկ չպիտի ըլլայ, ու նորէն հոն շրջեցինք: Միայն թէ զինքը Վիմէօյի քով դրի, չուզելով Լուսադոյի անունը լսել, որ իմ Բիէռս այդ վի-սակին հասուցած էր: Եւ այս անգամ, երբ պզտիկը երկու տարե-կան եղաւ, մտիկ չըրի գեղեցիկ առաջարկներն ու խոստումները, ուղեցի որ ինծի վերադարձնեն, առանց իսկ դիտնալու թէ ուր պիտի դնեմ...: Ժամէ մը ի վեր իրեն կը սպասեմ և կը դողամ. այնքան վախ ունիմ որ և է աղէտքէ մը:

Այլ եւս չէր կրնար խանութին մէջ կենալ, դրան առջեւ կե-ցաւ, վիզը երկնցուցած, աչքը յառած հեռուն, փողոցին անկիւնը: Յանկարծ, խորին աղաղակ մը արձակեց.

— Ահ, ահաւասիկ:

Լա Բուլօ, առանց աճապարելու, դաժան ու յոգնած շէմ-

քով, ներս մտաւ, քնացած տղան տիկին Մընուի թեւերուն վրայ դրաւ, ըսելով .

— Զեր ժօրժը շատ ծանր կը կշռէ . ասոր համար չէք կրնար ըսել թէ կմախք վիճակի մէջ ձեզ կը վերադարձուի :

Դողահար, սրունքները ուրախութենէն կտրտած, մայրը պարտաւորուեցաւ նստելու, պզտիկը ծունկերուն վրայ պահելով, համբուրելով, քննելով, ուզելով տեսնել թէ իրա՛ւ, առո՞ղջ էր, կ'ապրէ՞ր : Խոշոր դէմք մը ունէր, քիչ մը տոգոյն, զօրաւոր կեքուէր : Բայց երբ լաթերը վրայէն հանեց, իր դողահար ձեռքերով, տեսաւ թէ սրունքներն ու բազուկները պզտիկ էին ու փորը մեծ :

— Փորը շատ խոշոր է, մրմռաց խնդալը դադրեցնելով և դէմքը նոր երկիւղով մը մթագնած :

— Մեղքցէ՛ք զինքը նայիմ, գոչեց Լա Բութօ : Միւսը շատ նիհար էր, ասիկա շատ գէր է... մայրերը երբեք գոհ չեն ըլլար :

Առաջին ականարկով, Մաթիէօ տեսաւ թէ տղան ապուրով սնած, հացով ու ջուրով փորը լեցուած տղաքներէն մին էր, մանկութեան բոլոր ստամոքսի խաթարումներուն ենթակայ : Եւ այս խեղճ էակին առջեւ, անուշիկ Ռուժմօնը կը ցցուէր իր յիշողութեան մէջ, իր անմեղներու հանապազօրեայ ջարդերովը, այնպէս ինչպէս որ իրեն պատմած էին ժամանակով : Լուսաղօն էր, աղտոտութեամբ, որուն քով ծծկերները աղբին վրայ կը փռէին : Վիմէօն էր, որ երբեք կաթիլ մը կաթ չէր գնէր, գիւղին թափթփուք հացի պատառները կը ժողվէր, ու անոնցմով քիթիք կը շինէր իր խնամքին յանձնուած նորածիններուն, ինչպէս կ'ընեն խողերու համար : Լա Կալէթն էր, որ միշտ դաշտերը կ'երթար, մանկիկները յանձնելով ծեր անդամալոյծի մը, որ երբեմն անոնցմէ մին անզգուշութեամբ կրակը կը ձգէր : Լա Կօշուան էր որ կը գոհանար զանոնք իրենց օրօրոցին մէջ կապելով, որովհետեւ ո՛չ ոք ունէր վրանին հսկելու համար ու զանոնք կը թողուր հաւերու հեռ, որոնք կուգային աչքերնին կտցելու : Եւ սակայն ամէնքը չէին մեռնէր, քանի որ գոնէ ասիկա կը վերադառնար : Բայց, երբ զիրենք կենդանի կը վերադարձնէին, շատերը հոնկէ միասին կը բերէին մահը ու նորէն գերեզմանը իր գործը կը տեսնար և ընկերային ետապի-րութեան հրէշային աստուածը իր զոհերը կ'առնէր :

— Ա՛լ չեմ կրնար. պիտի նստիմ, ըսաւ Լա Գութօ, նեղ նըստարանին վրայ տեղաւորուելով: Ա՛հ, ինչ սարսափելի արհեստ, և ըսել որ միշտ գէշ կ'ընդունին մեզ, իբրեւ թէ սիրտ չունեցող արարածներ ըլլայինք, ոճրագործներ կամ գողեր:

Ինքն ալ չորցած էր, դէմքը այրած, փոշոտած՝ թռչունի կտուցի պէս: Բայց պահած էր իր վառ՝ սուր աչքերը, կատաղի անգթութեամբ լի: Անշուշտ շուտ չէր հարստանար, քանզի շարունակեց իր դժգոհանքը յայտնել, գործէն, ծնողքներու յարաճուն ազահուլութենէն, վարչութեան պահանջումներէն. ամէն կողմէ միջնորդուհիներու դէմ մղուած պատերազմէն տրտնջալով: Կորսուած գործ մըն էր, պէտք էր Աստուծոյ լքուած ըլլալ ասանկ գործ մը քառասունըհինգ տարեկան հասակին շարունակելու համար, ասանց եկամուտ մը ապահոված ըլլալու:

— Հոգիս պիտի հանեմ և ի վերջոյ քիչ մը դրամ պիտի ունենամ, շատ մը գէշ խօսքեր լսելով: Կր տեսնէք անիրաւութիւնը, ձեզի հոյակապ աղայ մը կը բերեմ և գոհ ըլլալու երեւոյթ չունիք... իրաւ որ մարդ կը զգուի բարիք ընելէ:

Թերեւս այս տրտունջներուն նպատակն էր փերեզակուհիէն աւելի խոշոր նուէրներ բրցնել: Այս վերջինը խռովեցաւ: Տղան քունէն արթննալով սկսած էր ձայնը ձգած լալ: Դիչ մը մը տաք կաթ խմցուցին, Եւ երբ հաշիւը մաքրեցին, միջնորդուհին անուշ-ցաւ, տեսնելով որ աասը ֆրանք նուէր կը ստանար:

Եւտոյ, հրաժեշտ առնելու ատեն՝

— Պարոնը գործի մը համար ձեզի կը սպասէր, ըսաւ Թիկին Մընու Մաթիէօն ցոյց տալով:

Լա Գութօ կատարելապէս կը ճանչնար պարոնը, որ սակայն տարիներէ ի վեր տեսած չէր: Բայց նոյն իսկ դէպի անոր չէր դարձած, գիտէր որ շատ բաներու խառնուած էր և շատ գողանապահ չէր կրնար ըլլար: Ուստի գոհացաւ ըսելով.

— Եթէ պարոնը բացատրէ թէ խնդիրը ինչի՞ վրայ է, պատ-րաստ եմ իրեն ծառայութիւն մատուցանելու:

— Ձեզի պիտի ընկերանամ, պատասխանեց, քալած միջոցնուս կը խօսինք:

— Շատ լաւ, գործես կուգայ, քանզի ժամանակ չունիմ:

Գ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 33)

Դուրսը, Մաթիէօ որոշեց Հա Բութօյի հետ ողորդ չխօսիլ: Լաւագոյնն էր որոշ կերպով իրեն ըսել թէ ի՛նչ կ'ուզէր, յետոյ պէտք եղածը վճարել, զինքը լռեցնելու համար: Առաջին բառերէն իսկ միջնորդունին հասկցաւ: Կատարելապէս կը յիշէր Նօոինի զաւակը, թէեւ տասնեակներով տարած էր Ընկեցիկ Մանուկներու ապաստանարանը. բայց յատուկ պարագաները, փոխանակուած խօսքերը, կառքով երթալին, իր յիշողութեան մէջ մնացեր էին: Բաց աստի, այդ տղան հինգ օր վերջը գտած էր Ռուժմօնի մէջ, կը յիշէր իսկ որ իր բարեկամունին, հիւանդապահը, եկած էր զայն դնելու Լուազօյի քով: Միայն թէ անկէ ետքն ա՛լ անով չէր զբաղած և կը կարծէր թէ մեռած է, ինչպէս շատ մը ուրիշներ: Եւ երբ լսեց Սէն Բիէռ գիւղի անունը, Մօնթուար սայլագործը և Ալէքսանդր-Օնօռէն, տասնըհինգ տարեկան, որ հո՛ն ըլլալու էր, իբրեւ աշկերտ, շատ զարմացած երեւցաւ:

— Ո՛հ, պարոն, սխալած ըլլալու էք: Լաւ կը ճանչնամ Մօնթուարը, Սէն-Բիէռի մէջ: Արդարեւ իր քովը վարչութենէն եկած տղայ մը կայ ձեր ըսած տարիքովը, բայց անիկա Կօշուայի քովէն եկած է, խոշոր ու շէկ մանչ մըն է Ռիշար անուն, միւսէն քանի մը օր առաջ բերուած: Իմացայ թէ ո՛վ էր մայրը, տեսէ՛ք, դուք ալ տեսած էք, անկողնին է, Ամին որ տիկին Պուռտիէօյի տունն էր և ուր եկած է երեք անգամ, ինչպէս ինծի պատմեցին... Այդ շէկը ապահովաբար Նօոինի զաւակը չէ, Ալէքսանդր-Օնօռէ թուի էր:

— Ուրեմն, ըսաւ Մաթիէօ, սայլագործին քով ուրիշ աշկերտ մըն ալ կայ: Իմ տեղեկութիւններս որոշ են, պաշտօնական աղբիւրէ իմացած եմ:

Հա Բութօ՝ երկմիտ՝ չգիտնալու ձեւ մը ըրաւ և անմիջապէս պատասխանեց, [redacted]

— Շատ հաւանական է, կարելի է երկու աշկերտ կայ Մօնթուարի քովը: Գործատունը մեծ է և որովհետեւ ահա՛ երկուս միս է որ Սէն-Բիէռ չեմ գացած, քան մը՝ չեմ հաստատեր... ինչ որ է, ինչ կ'ուզէք, պարոն, որ ընեմ:

Խիստ յօտակօրէն Մաթիէօ հասկցուց իր ընելիքը: Տգուեն վրայ ամենաորոշ տեղեկութիւններ պիտի առնէր, իր առաջնութեան,

նկարագրին, վարքին մասին, թէ վարժապետը միշտ գոհ մնացած է իրմէ, թէ իր վարպետն ալ նւնայէս գոհ է, մէկ բառով կատարեալ քննութիւն մը: Բայց, մանաւանդ, պէտք է քննութիւնը անպէս մը կատարէ որ մարդ կասկածի չերթայ, ո՛չ տղան, ո՛չ լուրջի մարդիկը: Բացարձակ գաղտնապահութիւն:

— Այս ամէնը դիւրին է, պարոն: Լաւ հասկցայ, կրնաք վրաս վստահ ըլլալ...: Ինչ մը ժամանակ պէտք է ինծի: Լաւագոյնը այն է որ բերանացի բերեմ ձեզ փնտռողքներուս արդիւնքը, տասնըհինգօրէն, Բարիդ ընելիք յառաջիկայ ուղեւորութեանս ատեն... Եւ եթէ կ'ուզէք, երկու շաբաթ ետքը, ժամը երկուքին եկէ՛ք զիս գտէք Ռօքէփին փողոցը, Պրօքէթ տան գրասենեակը: Իմ տանս պէս եմ հոն և կատարեալ դամբարան մըն է այդ տեղը:

Բանի մը օր ետքը, երբոր Մաթիէօ գործատունն էր իր տղուն՝ Պլէզի հետ Դոսթանս գինքը նշմարեց և կանչեց և այնքան ուղղակի կերպով հարցութեան, որ Մաթիէօ պարտաւորութեամբ իրեն ըսել ինչ որ ըրած էր, թէ քննութիւնը ո՛ւր հասած էր: Յետոյ, երբ իմացաւ Լա Բութօյի հետ եղած ժամադրութիւնը, յաջորդ շաբթուան չորեքշաբթիին համար, իր հաստատամիտ ձայնով ըսաւ.

— Եկէ՛ք զիս գտէք, կ'ուզեմ ես անձամբ հարցաքննել այդ կիւնը... ստոյգ լուրի մը պէտք ունիմ:

Ռօքէփին փողոցը, Պրօքէթ տունը, տասնըհինգ տարի ետքը, նոյնը մնացած էր, սա միակ տարբերութեամբ որ տիկին Պրօքէթ մեռած ըլլալով, իր աղջիկը Հէրմինի իրեն յաջորդած էր: Նախ, այդ խարտեաշ կնոջ յանկարծական կորուստը, որ այնքան արժանաւոր դիրք մը ունէր և հաստատութեան քաղքենիական բարոյականը կը շեշտէր, զգալի երեւցաւ: Բայց հէրմինին ալ, վէպերով անած, երկայնահասակ, անարիւն, իր թուլամորթ կերպարանքովը պատշնելով իր անհամ կուսութիւնը, ծծմայրներու յորդանոս կաթին մէջ, նոյնպէս վայելուչ՝ և յաճախորդներուն համար՝ զգուիշ բան մը ունէր: Արդէն երեսուն տարեկանին տակաւին չէր ամուսնացած, կարծես զգուած ըլլալով բոլոր այս խոշոր կուրծքով աղջիկներէն, թեւերնուն մէջ լալկան մանուկներով: Եւ արդէն, հայրը, պարոն Պրօքէթ, հակառակ վաթսուներինգ աստիճան հասակին, տանը ամենազօր ու յարաշարժ ոգին մնացած էր, ներքին

հակողութիւնը ընելով, նոր ծծմայրները կրթելով, քիթն ու ձեռքն կողմ, իր տարտամ ու շիլ պանդոկին երեք յարկերը անընհատ ելլել իջնելով:

Հա Գուրթօ գաւթակին տակ Մաթիէօյի կը սպասէր: Նշմարելով Գոսթանսը զոր չէր ճանչնար, զոր երբեք տեսն չէր, զարմացած երեւցաւ: Ո՛վ էր այս կինը, ի՞նչ բան ունէր գործին մէջ Բայց անմիջապէս մարեց իր աչքերուն մէջ շողացող բուռն հետաքրքրութիւնը: Եւ որովհետեւ Հէրմինի, Թոյլ վայելչութեամբ մը գրասենեակը նստած՝ երկու պարոններու ծծմայրներ ցոյց կուտար միջնորդուհին իր հիւրերը մտցուց ճաշատանը որ այդ միջոցին դատարտ էր և ուր ճենճի սոսկալի հոտ մը կը բուրէր:

— Ներեցէք, պարոն և տիկին, ուրիշ ազատ տեղ չի կայ Տունը լեցուն է:

Յետոյ, իր սուր ակնարկը պտտցուց Մաթիէօյէն Գոսթանսի վրայ, նախընտրելով հարցաքննուիլ, քանի որ գաղտնիքին մէջ նոր անձ մըն ալ մտած էր:

— Կրնաք ազատօրէն խօսիլ... ձեզի յանձնարարուած փնտուտուքը ըրի՞ք:

— Կատարելապէս, պարոն, ամէն բան ըրի և աղէկ կերպով կարծեմ:

— Ուրեմն արդիւնքը ըսէ՛ք մեզի... կը կրկնեմ թէ կրնաք խոսիլ աիկնոջ դիմաց:

— Ո՛հ, պարոն, երկար չպիտի տեւէ... ըսածնիդ ճշմարիտ էր, երկու աշկերտ կար Սէն-Բիէռցի սալագործ Մօնթուարի քով, և անոնցմէ մին արդարեւ Ալէքսանդր-Օնօռէն է, գեղեցիկ խորտեչուհւոյն տղան, այն որ միասին ապաստանարանը տարինք: Հա՛ղիւ երկու ամիսէ ի վեր հոն է եղեր, երեք չորս ուրիշ արհեստներ փորձելէ ետքը, ինչ որ կը բացատրէ իմ ագիտութիւնս իր մասին: Միայն, ինչպէս որ տեղ մը չէ կրցած մնալ, տհա՛ երեք շաբաթէ ի վեր հոնկէ ալ խոյս տուած է...

Գոսթանս զայն ընդմիջեց, չկրնալով զօգել մտատանջութեան աղաղակ մը.

— Ինչպէ՛ս, խո՛յս տուած:

— Այո՛, տիկին: Ըսել կ'ուզեմ որ փախած է, և այս անգամ

ապահով են որ բոլորովին հեռացած է երկրէն, քան զի անյայտ եղած է, իր վարպետին Մօնթուարի երեք հարիւր ֆրանքը հետը տանելով:

Իր փոքրիկ չոր ձայնը հնչեց, կարծես թէ տապարի հարուած մը տուած ըլլար: Թէեւ բան մը չէր հասկցած այդ տիկնոջ յանկարծական տօգուենութենէն և յուսափտական յուզումէն, բայց այնպէս թուեցաւ որ անգուժ հաճոյք մը կը զգար անկէ:

— Զեր տեղեկութեանց մասին վստահ էք, ըսաւ Գոսթանս որ կը թաւելէր: Կարելի է ասոնք գիւղացիի բամբասանքներ են:

— Բամբասանքներ, տիկին, ո՛չ, ևս երբոր կ'ընդունիմ ինդրով մը զբաղելու, շատ լրջօրէն կը վարուիմ... Ոստիկանները տեսայ, Բոլոր երկիրը խուզարկեր են, ապահով է թէ Ալէքսանդր Մօնտէ իր հասցէն չէ թողած, երեք հարիւր ֆրանքով մեկնած ատեն: Տակաւին կը փախչի կոր: Այս մասին ձեռքս կը կտրեմ:

Գոսթանսի համար տապարի հարուածն էր այդ այդ աղան զոր գտած ըլլալ կը կարծէր, զոր կ'երազէր, որուն գլխուն վրայ այնքան անխոստովանելի, տակաւին չյայտնած, հատուցումի ծրագիրներ կը հիմնէր և որ, յանկարծ իրմէ խոյս կուտար ու վերադառնալով իր շիւ անծանօթութեան մէջ: Տակնուվրայ եղած էր ճակատագրական հալածումի մը մատնուածի պէս, նոր, անդարմանելի պարտութիւն մըն էր այս: Եւ ինք շարունակեց հարցութիւններ:

— Միայն ոստիկանները տեսաք, մինչ ձեզի պաշտօն տրուեցաւ ամէն մարդ հարցութիւններ:

— Ես ալ այդպէս ըրի, տիկին: Վարժապետը տեսայ, միւս վարպետներուն հետ խօսեցայ, որոնց քով աղան գտնուած էր: Ամէնքն ալ ըսին որ մեծ բան մը չէր արժէր, վարժապետը կը յիշէ որ ստախօս և կոպիտ տղուն մէկը եղած է: Վերջապէս, ահաւասակ հիմակ ալ գող եղած է, ասիկա զինքը կ'ամբողջօցնէ... Ես, ինչ կ'ուզէք որ ընեմ, ուրիշ բան չեմ կրնար ըսել, քանի որ ճշմարտութիւնը, զոր գիտնալ ուզեցիք, այս է:

Լա Գոսթո կը պնդէր, տեսնելով որ կնոջ տառապանքը կը մեծնար: Եւ ինչ տարօրինակ տառապանք, այդ հարուածները որոնք սրտին կ'իջնէին ամէն մէկ նոր ամբաստանութեան, կարծես

թէ իր երկանը զաւակը, իր ամուսնեան աղէտքին մէջ, քիչ մը
ալ իրը եղած էր: Ի վերջոյ լռեցուց միջնորդունին:

— Շնորհակալ եմ: Տղան այլեւս Ռուսմօն չէ, այդ ահա գիտ
նալ կ'ուզէինք:

— Այն ատեն, Հա Բութօ դէպի Մաթիէօյին դարձաւ, շարունակելով,
ուզելով դրամին փոխարէն կրցածը տալ:

— Միւս աշակերտը, անկուհիին տղան ալ խօսեցնել տուի,
Ռիչարը, կը յիշէք անշուշտ, այն խոշոր չէկ տղան որուն մասին
ձեզի խօսեցայ: Ահա ուրիշ մըն ալ որուն հաղորդութիւն չեմ տար
առանց խոտոտվանանքի: Բայց ապահովաբար չգիտեր թէ ո՛ւր
փախած է իր ընկերը... Ոստիկանները կը կարծեն թէ Ալէքսանդր
Բարիզ կը գտնուի:

Մաթիէօ, իր կարգին, շնորհակալութիւն յայտնեց և Հա
Բութօյի ձեռքը դրաւ յիսուն ֆրանքնոց պանքնօթ մը, ինչ որ
զինքը լուռ, ժպտերես և խիստ ակնածու դարձուց, դամբանական
գաղտնապահութեամբ մը, ըստ իր սիրելի բացատրութեան: Եւ ո՛ր
բովհետեւ երեք ծծմայրներ ներս կը մտնէին ու սեղանին վրայ կը
փռէին խողեղէն ուտելիքները, մինչ, խոհանոցին մէջ, կը լսուէր
սլարոն Պրօքէթի ձայնը, որ խօզանակով ու կտտաղօրէն չորրորդ
ծծմօր մը ձեռքերը կը լուար, Գոսթանս փութաց իր ընկերոջ հե-
տեւելու, սիրտը զզուանքի սիրտխառնուքով մը պղտորուած, Բայց
մայթին վրայ, կեցաւ, անմիջապէս իր կառքը չմտաւ, մտածկոտ
միտքը լլկուած նորէն Հա Բութօյի վերջին բառերէն:

— Լսեցիք, այդ թշուառ տղան Բարիզ ըլլալու է եղեր:

— Հաւանական է, ամէնքը հոս կուգան խրելու:

Դարձեալ լռեց, մտածելու կերպարանք մը առաւ, վարանե-
ցաւ, ր վերջոյ որոշում տուաւ և դողահար ձայնով մը ըսաւ.

— Եւ մայրը, բարեկամ, գիտէք ո՛ւր կը բնակի: Չըսի՞ք թէ
իրմով շահագորգուուած էք:

Արդարեւ:

— Ուրեմն, մտիկ ըրէ՛ք...: Եւ մանաւանդ մի դարմանաք:
բարեկամ, աւելի խղճացէ՛ք ինձ, քանզի իրաւամբ չափազանց կը
տառապիմ...: Դադափար մը զիս կը պաշարէ, կ'երեւակայեմ որ
եթէ աղան Բարիզ է, կրնայ մայրը գտած ըլլալ և գուցէ, անոր

քովն է, կամ գոնէ մայրը գիտէ թէ ո՛ւր կը գտնուի... չէ՛, չէ՛, մի՛ ըսէք թէ անկարելի է: Ամէն բան կարելի է:

Մաթիէօ զարմացած, յուզուած զայն այդպիսի երեւակայութիւններու անձնատուր եղած տեսնելով, ինք որ այնքան հանդարտ կին մըն էր, չուզեց աւելի յուզել և խոստացաւ տեղեկութիւն քաղելու: Բայց Գոսթանս կռռք չէր մտնար, սեւեռուն՝ մայթին կը նայէր: Եւ երբ աչքերը վերցուց, Մաթիէօյի աղաչեց, նեղուած ու խոնարհ դէմքով մը.

— Ներեցէ՛ք ինձ... գիտէ՛ք ի՛նչ պէտք է ընենք: Մառայութիւն մըն է զոր երբեք չպիտի մոռնամ: Եթէ կարող ըլլամ քիչ մը հանդարտելու, անմիջապէս իմանալով... լաւ ուրեմն, այժմ անմիջապէս պիտի երթանք այդ աղջկան: Ո՛հ, ես վեր չեմ ելլեր, դուք առանձին կ'ելլէք և ես կառքին մէջ կը սպասեմ փողոցին անկիւնը... և գուցէ լուր մը կ'առնէք:

Թիմարական բան մըն էր այս: Մաթիէօ նախ պէտք զգաց այդ բանը իրեն ըսելու: Յետոյ, զայն դիտելով՝ այնքան թշուառ լքումի մը, անխոստովանելի ցաւատանջ չարչարանքի մը մէջ տեսաւ որ, առանց խօսք մը ըսելու, հաւանեցաւ, գթասիրտ բարեօթեկամութեան շարժումով մը: Եւ կառքը դիտէնք տարաւ:

Այն մեծ սենեակը որուն մէջ Նօռին և Սէսիլ տեղաւորուած էին, կրնէի թաղը կը գտնուէր. Ֆէտէռասիօն փողոցի ծայրը, Շան տը Մարսի մօտ: Վեց տարիէ ի վեր հոն էին, սկիզբները շատ հոգ ու նեղութիւն կրած էին, Բայց աղան զոր տնուցանելու, փերկելու էին, գիրենք ալ փրկեց: Մայրը որ կը ննջէր Նօռինի մէջ, արթնցած էր տարփանքով՝ այս փոքրիկ էակին համար, անոր կաթ տալէն ի վեր, զայն իր մսովը կերակրելով, վրան հսկելով ու սիրելով. և հրաշալի էր տեսնել թէ ի՛նչպէս Սէսիլ, իր յաւիտեան ամուլ կոյսի յուսահատութեանը մէջ, զայն որդեգրած էր ու անոր կը նայէր իբրեւ իր զաւկին: Տղան երկու մայր ունէր որոնք իրմով կը զբաղէին միմիայն: Եթէ Նօռին, առաջին ամիսները, դժկամաւ կեր էր յաճախ, իր օրերը փոքրիկ տուփեր փակցնելով անցնելու, նոյնիսկ եթէ փախուստի գաղափարներ յղացեր էր, միշտ հո՛ն մնացեր էր երկու աղազուն բազուկներէ բռնուած՝ որոնք իր վզին շուրջը կը կապուէին: Հիմա հանդարտած էր, խելքը գլուխը եկած,

աշխատասէր, շատ ճարպիկ այդ խաղաւարտի գործին մէջ զոր Սէսիլ իրեն սորվեցուցեր էր: Եւ պէտք էր տեսնել երկուքը, շատ միաբան, շատ զուարթ, վառքի մը պէս առանց էրիկմարդու տարելով, ամբողջ օրեր նստած իրենց փոքրիկ սեղանին երկու կողմերը, սիրելի զաւակը մէջերնին, որ իրենց կեանքի միակ պատճառն էր, աշխատելով և երջանիկ ըլլալով:

Երկու քոյրերը մտերիմ բարեկամուհի մը ունեցած էին, տիկին Անժըլէնը: Ծիւղ, այս վերջինը, Հանրային օգնութեան իրեր պատուիրակուհի, պաշտօն ունէր քննելու կրնէլ թաղին նպաստընկալները որոնց մէջն էր Նօռին: Գուրգուրանք մը զգալով այդ երկու մայրերու ընտանիքին վրայ, ինչպէս ինք կ'անուանէր, յաջողած էր ամսական երեսուն ֆրանքի նպաստը տղուն կապել տալ, երեք տարիի չափ: Յետոյ, երբ տղան երեք տարեկան եղաւ, անոր դպրոցական նպաստ մը կապել տուաւ, առանց հաշուելու այն շարունակական նուէրները զորս կը բերէր, հագուստ, ճերմակեղէն և նոյնիսկ դրամ, բաւական մեծ գումարներ որոնք կը հաւաքէր վարչութենէն դուրս բարեսիրտ անձերէ և զորս կը բաշխէր արժանաւոր աղքատ մայրերուն: Հիմա եւս, երբեմն կուգար ու կը սիրէր ժամ մը հոն նստիլ, հանգաբար գործունէութեան այս անկիւնը, տղուն ժպիտներէն ու խաղերէն զուարթացած: Հոն, աշխարհէ հեռու, նուազ կը տառապէր իր կործանած մայրութենէն: Եւ Նօռին անոր ձեռքերը կը համբուրէր, ըսելով որ, առանց անոր, երկու մայրերու ընտանիքը երբեք չպիտի կրնար ապրիլ:

Երբոր Մաթիէօ երեւցաւ, ուրախութեան ճիւղեր արձակեցին: Ինքն ալ բարեկամ մըն էր, փրկիչ մը, ինք որ մեծ սենեակը վարձելով ու կահաւորելով, հիմնած էր ընտանիքը: Այս մեծ սենեակը շատ մաքուր էր, շատ սիրուն կերպով կարգադրուած իր ճերմակ վարագոյրներով, նոյնպէս շատ զուարթատեսիլ իր երկու բայն պատուհաններով, որ թոյլ կուտար արեւուն վերջալուսը ներս թափանցելու: Նօռին և Սէսիլ, իրենց սեղանին առջեւ, կ'աշխատէին, թուղթերը կը կտրէին, կը փակցնէին և փոքրիկ տղան ալ, դպրոցէն վերադարձած, իրենց միջեւ բարձր աթոռի մը վրայ նստած, մկրատ մը կը շարժէր, կարծելով թէ անոնց կ'օգնէ:

— Ո՛հ, դուք էք, ի՞նչ ազնիւ էք որ եկաք մեզ տեսնելու:

Ահաւասիկ հինգ օրէ որ ոչ ոք եկաւ: Ո՛հ, ասոր համար չենք տրտնջար: Այնքան գոհ ենք մենք մեզի... Իրմա պաշտօնեայի մը հետ ամուսնանալէն ի վեր մեզ կ'արհամարհէ, էօֆօրազի այլեւս սանդուխէն վար չիջնար: Վիթթոր իր կնոջ հետ սատանին ծակը կը նստի: Իսկ գալով ստահակ Ալֆրէտին, հոս կուգայ միայն տեսնելու համար թէ գողնալիք բան մը կա՞յ...: Հինգ օր կայ մայրիկը եկաւ մեզ ըսելու թէ հայրիկը նախորդ օրը մազ մնացեր է որ սպաննուի գործատան մէջ: Խեղճ մայրիկ այնքան հոգին ելած է որ քիչ ատենէն քալելու կարողութիւնը չպիտի մնայ:

Մինչ երկուքը միասին կը խօսէին, իրարու խօսք կտրելով կամ զիրար ամբողջացնելով, Մաթիէօ Նոռինին կը նայէր, որ, այս կանոնաւոր ու հանդարտ կեանքին մէջ, երեսունըվեց տարեկան հասակին, վերստին կը գտնար իր հանդարտած թարմութիւնը, արեւուն տակ ոսկեզօծուած հոյակապ պտուղի մը ամբողջական հասունութիւնը: Եւ Սէսիլ ինքն ալ, այնքան նուրբ, յաւիտեան պզտիկ աղջիկի մը մնացած, զօրացած էր:

Այս վերջինը յանկարծ սոսկումի աղաղակ մը արձակեց:

— Բայց ինքքինքը վիրաւորեր է, խեղճը:

Եւ մկրատը առաւ, պզտիկին ձեռքէն, որ, մատին ծայրը կաթիլ մը արիւն՝ կը խնդար:

— Ա՛հ, Աստուած իմ, մրմնջեց Նոռին գոյնը նետած, կարծեցի որ ձեռքը կտրեց:

Վայրկեան մը Մաթիէօ ինքնիրեն հարցուց թէ արդեօք օգուտ ունէ՞ր իրեն յանձնուած տարօրինակ պաշտօնը մինչեւ ծայրը կատարելու: Յետոյ, իրեն լաւ թուեցաւ գոնէ իմաց տալու երկտասարդ կնոջ, զոր այնքան հանդարտ կը գտնար աշխատութեան կեանքին մէջ որ վերջապէս ստեղծեր էր իրեն համար: Եւ խոհեանքին մէջ որ վերջապէս ստեղծեր էր իրեն համար: Եւ խոհեմութեամբ շարժեցաւ, ճշմարտութիւնը կամաց կամաց յայտնեց: Սակայն վայրկեան մը հասաւ ուր, Ալէքսանդր-Օնօնէի ծնունդը յիշեցնելէ ետքը, պարտաւորութեաւ ըսելու որ տղան կ'ապրէր:

Նոռին անոր նայեցաւ տակնուվրայ եղած:

— Կ'ապրի՛, կ'ապրի՛... Ի՛նչու այդ բանը կ'ըսէք ինծի:

Այնքան հանդարտ էի չգիտնալով:

— Անշուշտ, սակայն լաւագոյն է որ գիտնաք: Նոյն իսկ ինծի հաւատեցին թէ տղան Բարիզ ըլլալու է և մտածեցի թէ արդեօք ձեզ չէ՞ գտած, հոս չէ եկած ձեզ տեսնելու:

Այն ատեն Նոռին բոլորովին խելքը կորսնցուց:

— Ինչպէ՞ս գալ զիս տեսնել... ոչ ոք եկաւ զիս տեսնելու... և կը կարծէք որ կրնայ գալ: Բայց չեմ ուզեր, խելքս կը թոցընեմ: Տասնըհինգ տարեկան խոշոր տղայ մը, որ այսպէս յանկարծ վրաս ինչայ, զոր չեմ ճանչնար, չեմ սիրեր...: Ո՛հ, ո՛չ, ո՛հ, ո՛չ, որդիւնցէք զինքը, չեմ ուզեր, չեմ ուզեր:

Այս աւարցունք թափել, խելայեղ շարժումով մը բռնեց պզտիկը որ քովն էր և զայն կուրծքին վրայ սեղմեց, կարծես միւսին դէմ պաշտպանելու համար, անծանօթին, օտարականին դէմ, որուն մէջտեղ ելլելը կը սպառնար միւսին տեղը քիչ մը գողնալու:

— Չէ՛, չէ՛, միայն մէկ զաւակ ունիմ, մէկ հասը կը սիրեմ, միւսը չեմ ուզեր, երբեք, երբեք:

Սէսիլ, խիստ յուզուած, ոտքի ելաւ, փափաքելով քրոջը խօսք հասկցնել: Եւ սակայն եթէ զար, ինչպէ՞ս կարելի էր դուրս ձգել: Եւ ինքն ալ արդէն կուլար իրենց վտանգուած երջանկու թեան վրայ, հակառակ լքուած տղուն մասին զգացած մտատանջութեան: Հարկ եղաւ որ Մաթիէօ զիրենք ապահովցնէ իրենց երդում ընելով որ այդպիսի այցելութիւն մը իրեն բոլորովին անհաւանական կը թուէր: Առանց ճշմարիտ պատմութիւնը իրենց ըսելու, յայտնեց տղուն անյայտ ըլլալը, նոյն իսկ իր մօր անունը չգիտնալը: Եւ երբ անոնցմէ բաժնուեցաւ, երկու քոյրերը սկսան նորէն իրենց փոքրիկ տուփերը փակցնել, սիրտերնին թեթեւցած, պզտիկին ժպտելով, որուն վերստին տուած էին մկրատը, թուղթ կտրելու համար:

Վարը, փողոցին անկիւնը, Գոսթանս, մահացու անհամբերութեամբ մը, գլուխը կառքէն դուրս երկնցուցած, հեռուէն դրան կը նայէր:

— Լաւ ուրեմն, հարցուց, զողահար, Մաթիէօն քովը մօտեցածին պէս:

— Լաւ ուրեմն, մայրը բան մը չգիտեր, մարդ չէ տեսեր, արդէն առաջուց յայտնի էր այսպէս ըլլալիքը:

Գոսթանս ուսերը կքեց, կարծես գերագոյն փլուզումի մը տակ, մինչ իր գունաթափ երեսը կ'այլայլէր:

— Իրաւունք ունիք, յայտնի էր այսպէս ըլլալիքը. Բայց մարդ միշտ կը յուսայ:

Ու, անէացումի շարժումով մը աւելցուց.

— Հիմա ա'լ լմնցաւ, ամէն բան մատներուօ մէջ կը կոտորտի, վերջին երազս մեռաւ:

Մաթիէօ, որ անոր ձեռքը սեղմած էր, կը սպասէր որ հասցէ մը տայ որպէս զի կառապանին հաղորդէ: Բայց Գոսթանս մոլորած կը մնար, կարծես ինքն ալ չէր գիտեր ուր երթալիքը: Յետոյ Մաթիէօյի հարցուց թէ՛ կ'ուզէ՞ր որ զինքը տեղ մը ձգէ և այն ալ ըսաւ որ Սէկէններուն պիտի երթար: Եւ անշուշտ անմիջապէս առանձին մնալէ սոսկալով՝ Գոսթանս ուզեց ինքն ալ այցելու թիւն մը տալ՝ Վալանթինի, յիշելով որ երկար ատենէ ի վեր չէր տեսած զայն:

— Կառք մտէ՛ք, միասին կ'երթանք տ'Անթէն ծառուղին:

Կառքը թաւալեցաւ, ծանր լրութիւն մը տիրեց, խօսք մը չունէին փոխանակելիք: Եւ սակայն երբ կը հասնէին՝ Գոսթանս ըսաւ դառնօրէն:

— Էրկանս բարի լուրը կը հաղորդէք, իրեն կ'ըսէք որ աղան անյայտ եղեր է: Ա՛հ, ինչ թեթեւացում իրեն համար:

Սէկէններուն երթալով Մաթիէօ կը յուսար բոլոր ընտանիքը հաւաքուած գտնել: Ութը օր առաջ, Սէկէն վերջապէս վերադառնալով, չգիտցուիր թէ ո՛ւրկէ, կարելի եղաւ իրմէ պաշտօնապէս Անտրէի ձեռքը խնդրել, և ինք շատ շնորհալի եղաւ Տիւ-Հօռտէլ հօրեղբօր հետ տեսակցութենէ մը ետքը: Նոյն իսկ ամիջապէս որոշեցին հարսնիքի թուականը, քիչ մը ետ ձգելով, մինչեւ մայիս, քանզի այդ թուականին Պրօմանները պիտի ամուսնացնէին նաև իրենց անդրանիկ աղջիկը՝ Ռօզ. շատ հիանալի պիտի ըլլար, երկու ամուսնութիւնները միեւնոյն օրը պիտի ընէին Շանթպլէի մէջ, Եւ այդ վայրկեանէն, Ամպրուազ, իբրեւ փեսացու ընդունուած, կրցաւ ամէն իրիկուն ժամը հինգին գալ իր

նշանածը տեսնելու։ Ասոր համար Մաթիէօ կը յուսար որ բոլոր ընտանիքը հոն պիտի գտրէր։

Բայց, երբ Գոսթանս Վալանթինը հարցուց, ծառայ մը ըսաւ թէ տիկինը դուրս ելած էր։ Եւ, երբ Մաթիէօ Սէկէնը հարցուց, ծառան պատասխանեց թէ պարոնն ալ հոն չէր։ Վերը միայն օրիորդ Անտրէն կար իր նշանածին հետ։ Երկու այցելուները վեր ելան։

— Ինչպէս, ձեզի առանձին կը ձգեն այսպէս, գոչեց Մաթիէօ, տեսնելով զանոնք քով քովի, նեղ բաղմոցի մը վրայ, առաջին յարկի ընդարձակ սրահին խորը։

— Այո՛, տանը մէջ բոլորովին առանձին ենք, պատասխանեց Անտրէ աղուոր ժպիտով մը։ Շատ գոհ ենք։

Երկուքն ալ պաշտելի էին, այսպէս զիրար սեղմած, աղջիկը այնքան քաղցր, այնքան գեղեցիկ, մանչը ուժեղ մարդու հրապոյրովը, իր անդիմադրելի շնորհքովը։ Թեւ թեւի մտած էին, նստած մնալով հանդերձ, իբր թէ ոտքի ելլելու վրայ ըլլային, այսպէս իրենց երկար ուղեւորութիւնը ընելու համար։

— Գոնէ Սէկէսթը հո՞ն է։

— Չէ՛, ո՛չ իսկ Սէկէսթը։ Անյայտ եղաւ, չենք գիտեր թէ ո՛ւր է։

Եւ սկսան խնդալ, ուրախ զուարթ, ազատ ու շառխօս թռչուններու պէս, որոնք ձգուած են անտառի զով առանձնուած են մէջ։

— Բայց վերջապէս ի՞նչ կ'ընէք հոս առանձին։

— Ո՛հ, չենք նեղանար, այնքան ընելիքներ ունինք։ Նախ՝ կը խօսինք, յետոյ իրարու կը նայինք։ Ու այսպէս կը տեւէ ու վերջանալիք չունի։

Գոսթանս վրանին կը հիանար, սիրտը արիւնլըւայ։ Ա՛հ, այնքան հմայք, այնքան առողջութիւն, այնքան յոյս։ Մինչդեռ իր տունը ամլութեան խորշակը ամէն բան այրած՝ անէացուցած էր։ Այդ Գոսթաններու բեզմաւոր ցեղը այսպէս կ'աճէր, մինչեւ կ'ընդարձակուէր ուրեմն։ Բանգի կրկին յաղթանակ մըն էր, այս երկու աղաքը այսպէս զիրար սիրելու համաց ազատ թողուած։

ա՛լ աօկէ ետքը առանձին այդ պերճաշուք բնակարանին մէջ,
որուն տէրը պիտի ըլլային վաղը:

— Զեր անդրանիկ աղջիկն ալ միթէ չէ՛ք ամուսնացնէր հար-
ցուց:

— Այո՛, Ռօզը: պատասխանեց Մաթիէօ զուարթօրէն: Յա-
ռաջիկայ մայիսին մեծ տօն կայ Շանթալէ: Պէտք է որ ամէնքդ
ալ գաք:

Այս էր ահա՛ թիւին զօրութիւնը, կեանքի յաղթանակը:
Շանթալէ առնուած՝ Սէկէններէն, իրենց բնակարանը գրաւուած
Ամպրուազէն, գործատունն ալ կէս մը ինկած Պլէզի ձեռքը:

— Պիտի գանք, ըսան Գոսթանս դողահար, և թո՛ղ ձեր յա-
ջող բախտը շարունակէ, այս կը մաղթեմ ձեզի:

Գ.

Ռօջ, կրկնակ ամուսնութիւններու ցնծութեան մէջ, որոնք Շանթալէի փառաւոր օծութիւնը պիտի ըլլային, գաղափար յղացաւ, արարողութենէն տասը օր առաջ, կիրակի մը, բոլոր ընտանիքը հո՛ն հաւաքելու: Առտուն՝ իր նշանածին հետ՝ բոլոր ընտանիքին ընկերակցութեամբը պիտի երթար Ժանվիլի կայարանը միւս զոյգը, Ամպրուաղն ու Անտրէն դիմաւորելու, որոնք յաղթականօրէն պիտի բերէին ագարակ, ճաշի համար: Ասիկա փորձ մը պիտի ըլլար, կը բացատրէր իր աղուոր ժպտովը. իրարու հետ պիտի համաձայնէին, սիսին մեծ օրուան յայտագիրը պիտի պատրաստէին: Եւ իր գաղափարէն այնքա՛ն երջանիկ էր, այդ առաջին հանդէսով ուրախանալու այնքա՛ն յայտ ունէր, որ Մաթիէօ ու Մարիան որոնք զինքը կը պաշտէին, հաւանութիւն տուին:

Ռօջի այս ամուսնութիւնը տան երջանկութիւնը ի կոտար կը հանէր, իբրեւ երկար բարգաւաճութեան մը գերագոյն իթթումը: Աղջիկներուն գեղեցկագոյնն էր, մազերը թուխ, մորթը սպիւզոյն, իր կլոր ու թարմ դէմքովը, զուարթ աչքերովն ու հմայիչ բերնովը: Ու միշտ քաղցրահամայր, միշտ հնչուն խնդումովը, այդ մեծ ագարակին կենդանի հողին էր, անոր բարի պարիկը, յաղթապանք երգը: Բայց մանաւանդ իր նշանածին ընտրութիւնը ցոյց տուած էր իր բոլոր բանականութիւնը, իր սրտին ամբողջ գուրգուրոտ կորովը, այդ շարունակական զուարթութեան տակ՝ որ իրեն երգել կուտար առտունէ մինչեւ իրիկուն: Ութը տարիէ ի վեր Մաթիէօ քովը առած էր դրացի հողագործի մը զաւակը, Ֆրէտէրիք Գէրթօ, հաստակազմ մանչ մը, որ շատ յափշտակուած էր Շանթալէի ստեղծիչ աշխատութեանց և հո՛ն կ'ուսանէր, ցոյց տալով հազուադէպ գործունէութեան և իմացականութեան ոգի մը: Ու և է հարստութիւն չունէր: Ռօջ որչա՛նք քով մեծցած էր, գիտէր որ հօրը նա-

խասիրած օգնականն էր և զինուորական ծառայութենէ վերադարձածին պէս, երբ կրկին ագարակ մտաւ, խիստ պարզ կերպով երիտասարդը խոստովանեցուց թէ զինքը կը սիրէր: Իր ճակատագիրը կ'որոշէր, միտքը դրած էր ծնողքէն չբաժնուիլ և մնալ այն ագարակը ուր մինչեւ այդ օր երջանիկ եղած էր: Ո՛չ Մաթիէօ, ո՛չ ալ Մարիան չղարմացան այս որոշումին: Խիստ յուզուած հաւանութիւն տուին այս ընտրութեան որուն մէջ այնքա՛ն իմաստուն գորով կար իրենց մասին: Ընտանիքին կապերը սեղմուած էին այսպէս, ու ասով տան մէջ աւելի ուրախութիւն եղաւ:

Ուստի ամէն բան կարգադրուեցաւ: Որոշուեցաւ որ այդ կիրակին, ժամը տասնի կառախումբով, Ամպրուաղ իր նշանածը՝ Անտրէն՝ Ժանվիլ բերէ, իր մօր, տիկին Սէկէնի, հետ: Եւ ժամը ութէն իսկ Ռօջ ստիպուեցաւ կուռի որպէս զի բոլոր ընտանիքը կայարան գացող թափօրին մասնակցին, նշանածները դիմաւորելու համար:

— Բայց աղջիկս, ըսածդ խենթ բան է, կ'ըսէր մեղմիկ Մարիան: Հարկ է որ մէկերնիս հոս մնանք: Նիքօլան քովս կը պահեմ, հինգ տարեկան տղաքը պէտք չունին փողոցները թափառելու: Ժէնովէն ու Քլէոն ալ վար կը դնեմ... բոլոր միւսները տար... Լիո՛ղ հայրդ ձեզ առաջնորդէ:

Բայց Ռօջ, իր բարձրագոյ ծիծաղներով, տեղի չէր ի տար, իր զուարթ գաղափարէն չէր հրաժարեր:

— Չէ՛, չէ՛, մայրիկ, դուն ալ պիտի գաս, ամէնքն ալ պիտի գան, խօսք տուիք...: Դիտցիր որ Ամպրուաղ և Անտրէ, ինչպէ՛ս ենք երթալներու մէջ կը պատմուի, դրացի իշխանութեան մը արքայական զոյգն են: Ամպրուաղ եղբայրս օտար իշխանուհիի մը ձեռքը խնդրելով, հոս կը բերէ զայն մեզ ներկայացնելու համար... Ուստի, ընականաբար, զիրենք պատուելու համար Ֆրէտէրիք և Կլէրթանք դիմաւորելու բոլոր արքունիքով: Դուք արքունիքն էք, պէտք է որ գաք, ուրիշ կերպ չէք կրնար ընել... Հէ՛յ, ի՛նչ չքաւ հանդէս, ի՛նչ տեսարան, դաշտերուն մէջ, մեր վերադարձի տեսն: Մարիան որ տեղի կուտար ի վերջոյ այս յորդահոս զուարթութեան, խնդաց ու հաւանեցաւ:

— Ահաւասիկ կարգը և գնացքը, ըսաւ Ռօջ: Ո՛հ, ամէն բան

կազմակերպեցի, պիտի տեսնես... Յրէմէրիք և ես հեծելանիւս
պիտի երթանք, աւելի այժմէական է: Հեծելանիւսով պիտի առնին
նաեւ մեր հետեւորդները՝ երեք քոյրերս, Լուիզ, Մաաըլէն, Մա
կըրիթ, տասնըմէկ, ինը, եօթը տարեկան, իմ հտեւէս սանդուղ
պէս պիտի ըլլայ և գեղեցիկ ապաւորութիւն մը պիտի ընէ: Երեւոյ
նաեւ երէկուար եղբայրս ալ հեծելանիւս նստեցնել, տասներեք տա
րեկան մանկուսիկ մը որ մեր վեհափառ թափօրին վերջին օղակ
կրնայ կազմել... արքունիքին բոլոր մնացորդը կրնայ դիզուի
դեսպակին մէջ... ընտանիքին խոշոր կառքը ըսել կ'ուզեմ որուն
մէջ ութը հոգի կրնայ նստիլ: Դուն, մայր թագուհին, կրնաս
ծունկին վրայ առնել Նիքօլան, քու վերջին շառաւիղդ: Հայրիկը
թո՛ղ իր արքայական մեծութիւնը առանձին կրէ արժանաւորապէս:
Եւ եղբայրս, Ժէռվէ, պատանի Հերակլէս տասնըեօթը տարեկան,
թո՛ղ կառքը վարէ նստարանին վրայ իր քովը առած Քլէռ քոյրս,
որուն տասնըհինգ տարիները բարձր իմաստութեամբ մը կը ծաղ
կին...: Գալով երկու անդրանիկներուն, մեծանուն երկուորեակ
ները, Պլէզ և Տընի հզօր իշխանները, գիրենք Ժանվիլի մէջ կ'առ
նենք, տիկին Տէվինների տունէն, քանի որ մեզի հոն կը ապաստեն:
Ռօզ յաղթանակեց, պարեց, երգեց, ձեռքերը զարնելով:
— Ահ, շիտակը, կարծեմ ըսելիք չի կայ, գեղեցիկ թափօր մը
պիտի ըլլայ:

Այնպիսի զուարթ աճապարանք մը զինքը կը փութացնէր որ
ամէնքը մէկէն շատ կանուխ ճամբայ հանեց այնպէս որ ժամը ին
նուկէսին Ժանվիլ հասան: Բայց պէտք էր հոնկէ ընտանիքին մնա
ցորդն ալ առնել:

Այն տունը ուր տիկին Տէվիններ քաշուած կ'ապրէր իր էր
կանը մեռնելէն ետքը, և ուր կը նստէր տասներկու տարիէ ի վեր,
կործանումէն ազատուած փոքրիկ եկամուտովը, շատ հանդարտիկ,
շատ առանձին, բոլորովին ինքզինք աղջիկներուն կրթութեանը
տուած, ճամբուն վրայ, գիւղին տուօլին տունն էր: Ութը օրէ ի
վեր, անդրանիկ աղջիկը, Շառլօթ, որ Պլէզի հետ ամուսնացած
էր, եկած էր հոն հաստատուելու ամիսի մը համար, իր երկու
աղոց հետ, Պէրթ և Բրիսթօֆլ, որոնք պէտք ունէին բաց օդին,
և նախորդ իրիկուն Պլէզ ինքն ալ եկած էր, թողլով գործատունը

մինչեւ երկուշաբթի, կիրակին անոնց հետ անցընելուն համար չափազանց ուրախ: Կրտսեր աղջկան՝ Մարթի համար մեծ զուարճութիւն մըն էր նրբոր անդրանիկ քոյրը կուգար այսպէս քանի մը շաբաթ հին բոյնին մէջ ապրելու, հետը բերելով պէպէքները, իր աղջկնութեան օճենակը պառկելով, ուր երկու օրօրոցները կը դնէին: Հին ատենուան խաղերն ու ծիծաղները կը շերտկսէին, բարի տիկին Տէվիններ, իր մեծ մօր հպարտութեան մէջ, այլ եւս ուրիշ բան չէր երազեր այլ եթէ իր այնքան խոհմարար կատարած պաշտօնը լրացնել՝ Մարթն ալ իր կարգին ամուսնացնելով:

Եւ ճշմարտութիւնը այն էր որ վայրկեան մը անանկ կարծուեցաւ թէ, Շանթալէի մէջ, երկուքի տեղ՝ երեք հարսնիք պիտի ըլլար: Տընի որ, իր Մասնագիտական Դպրոցէն ելլելէն ետքը, գիտական նոր ուսումնասիրութիւններու մէջ նետուած էր, յաճախ ագարակը կը պառկէր, գրեթէ ամէն կիրակի տեսնելով Մարթը որ Ռօզի տարիքը ունէր և որոնք երկու անբաժանելիներ էին. ու դեռատի աղջիկը, խարտեաշ ու աղուոր իր քրոջ Շարլօթի պէս, բայց աւելի գործնական իմացականութեամբ և աւելի պաշարուն բանաւորութեամբ մը, հմայեր էր Տընին, այն աստիճան որ զայն համոզեր էր հետը ամուսնանալու, նոյն իսկ առանց դրամօժիտի, այն օրէն ի վեր որ աղջկան մէջ գտած էր կնոջական հաստատուն յատկութիւններ, որոնք մեծ բախտաւորութիւններու կ'օգնեն: Միայն թէ իրենց սիրտհարի խօսուընտուքներուն մէջ, երկուքն ալ այնքան իմաստուն, այնքան պայծառ վստահութեամբ մը լեցուած էին որ ո և է աճապարանք չէին զգար, մանաւանդ Տընի, շատ կանոնասէր, կը փափաքէր կնոջ մը երջանկութիւնը չվտանգել, անոր ապահով կացութիւն մը չընծայած: Եւ ահա՛ ինչպէս, իրենք իրենցմէ յետածգած էին ամուսնութիւնը, դիմադրելով, հանդարտիկ ժպիտներով, Ռօզի կրքոտ պնդումներուն, որ կը յափշտակուէր երեք հարսնիք միանգամայն կատարելու գաղափարով, Եւ սակայն Տընի կը շարունակէր իր գողար այցելութիւնները տիկին Տէվիններէ տունը, որ զայն զաւկի մը պէս կ'ընդունէր, ինքն ալ ապահով ու խոհմ: Այդ առտուն Տընի ագալակէն մեկնած էր ժամը եօթին, ըսելով որ կ'ուզէր Պլէզը անկողնէն ելած

միջոցին վրայ հասնիլ, այնպէս որ այժմ Տընին ալ ժանվիլի մէջ պիտի գտնային:

Ընդ ժանվիլի տօնը, մայիս ամսուան երկրորդը, նոյն օրը կ'իյնար: Կայարանին դէմ, մեծ հրապարակը լեցուած էր փայտէ ձիերով, շրջուն գինետուններով, առժամեայ խանութներով և նշանառութեան տեղերով: Դիշերը փոթորկալից տեղատարափ մը մաքրած էր երկինքը, որ յստակ կապոյտ մը եղած էր, եղանակին համար շատ առաջ շողշողուն արեւով մը: Ուստի բաղմութիւնը արդէն լեցուած էր հոն, տեղւոյն բոլոր պանդոյրները, տղոց երամակներ, շրջակայ գիւղացիները: Եւ այս ամբոխին մէջ ինկաւ ընտանիքը, նախ հեծելաւորները, յետոյ կառքը, յետոյ ժանվիլէն իրենց միացողները:

— Տպաւորութիւն յառաջ կը բերենք կոր, ըսաւ Ռօզ իր մեքենային վրայէն վար ցափքելով:

Անուրանալի էր: Առաջին տարիները, բոլոր ժանվիլ խիստ եղած էր նիւթաններու հանդէպ, այդ քաղքենիները որոնք ո՛վ գիտէ ուրկէ եկած, յաւակնութիւնը ունեցած էին ցորեն բուսցնելու հոն ուր միայն քար կը բուսնէր դարերէ ի վեր: Յետոյ հրաշքը, արօտակարգ յաղթութիւնը, ունայնամտութիւնները վիրաւորելով, երկար ատեն ատելութիւնները զայրացուցած էր: Բայց ամէն ինչ կը մաշի, մարդ յաջողութեան ոխ չի պահեր, այն մարդիկը որ կը հարստանան՝ ի վերջոյ իրաւունք կ'ունենան: Ու այժմ, ժանվիլ հաճոյակատարութեամբ կը ժպտէր այս յարաճուն ընտանիքին, որ հոն մեծցած էր, մոռնալով որ ատենօք ամէն մէկ նոր զաւակի գայթակղութիւն մը եղած էր բամբասող կիներուն համար: Բաց աստի, ինչպէ՞ս կարելի էր դիմադրել այս երջանկութեան ոյժին, այս արշաւանքի զուարթութեան, երբոր այս տօնական կիրակիին, բոլոր ընտանիքը կուգար վազն ի վազ, տիրելով ճամբաներուն, փողոցներուն, հրապարակներուն: Հայրն ու մայրը, տասնըմէկ զաւակ, որոնց վեցը մանչ և հինգը աղջիկ, յետոյ արդէն իսկ երկու թռուներ, ամէնքը տասնըհինգ հոգի: Երկու տնդրանիկները, երկու ուտրեակները, քաճըջորս տարեկան էին, ու ամառին այնքան իրարու նման որ մարդիկ յաճախ իրարու հետ կը շփոթէին, թէ քաղարձակապէս նոյնատիպ չըլլային, ինչպէ՞ս ատենօք, իրենց օրօ-

րոցին մէջ, ուր հարկ էր որ աչքերնին բանային որպէս զի կարելի
ըլլար իրարմէ զանազանել, Պլէզի աչքերը մոխրագոյն և Տընիինը
սեւ ըլլալով: Ամենէն պղտիկը, Նիքօլա, հինգ տարեկան էր, հիւս-
նալի մանչուկ մը, կանխահաս պզտիկ մարդ մը արդէն, այնպիսի
կորովով ու քաջութեամբ որ զուարճալի կը թուէր: Յետոյ Ամպ-
րուաղ, վաղուան հմայիչ ամուսինը, ամէն աշխարհակալութեանց
պատրաստ. Ռօզ այնքան կենսալից, նոյնպէս կին ըլլալու, մայր
ըլլալու վաղորդայինն մէջ. Ժէռվէ, քառակուսի ճակտով, ըմբիշի
մարմնով, որ քիչ ատենէն մեծատարած մշակութեան բարի պատե-
րազմը պիտի մղէր. Բլէռ, լուսաւոր, աշխատասէր, առանց գեղեցի-
կութեան, հաստատուն սիրտ մը, տանտիկնոջ իմաստուն զլխով.
Կրէկուար, անհնազանդ դպրոցականը, միշտ զարթուն կամքով,
մացառներու մէջ մոլորուն՝ արկածներ փնտռելով. վերջապէս վեր-
ջին երեք աղջիկները, Լուիզ բարի խոշոր աղջիկը, Մատրլէն
փափկակաղմ և երազկոտ, Մարկրոթ՝ ամէնէն նուազ աղուորը,
ամէնէն դորովասիրտը: Եւ երբ, հօր ու մօր ետեւէն, տասնըմէկը
ետեւէ ետեւ կ'երեւային, երբոր հետերնին առած էին Պերթն ու
Քրիսթօֆը, նոր սերունդի պատկանողներ արդէն, գեղեցիկ տեսա-
րան մը կը պարգէր, ինչպէս այդ կիրակին Ժանվիլի մեծ հրապա-
րակին մէջ՝ տօնական ամբօխով լեցուած: Եւ անդիմադրելի էին,
նոյն իսկ անոնք որ Շանթալէի հրաշալի ստեղծագործութեան ծուռ
աչքով կը նայէին, կը զուարճանային տեսնելով այսպէս անոնց
վաղվզելը, տիրանալը երկրին ուր ինկած էին, այնքան առողջու-
թիւն, ուրախութիւն և զօրութիւն կը բերէին միասին, կարծես
թէ երկիրը ինքն իսկ, իր կեանքի գեղումին մէջ, զանոնք ծնած
էր վաղուան յաւիտենական յոյսերուն համար:

— Անոնք որ աւելորդ են թո՛ղ ինքզինքնին ցոյց տան, ըսաւ
Ռօզ զուարթօրէն: Պիտի համրուինք:

— Լռէ՛ տեսնեմ, ըսաւ Մարիան, որ կառքէն վար կ'իջնար,
եկուր Նիքօլան գետին դիր: Այնչափ պիտի ընես որ մեզ եռնալի
պիտի բռնեն:

— Եռնալի բռնել, բայց ամէնքն ալ վրանիս կը հիանան կոր,
տես՝ ա զիրենք... զարմանալի է որ աւելի հպարտ չես քեզի ու
մեզի համար:

— Այնքան հպարտ եմ որ կը վախճամ ուրիշները ամչցնելու։
Ամէնքը սկսան ծիծաղիլ։ Եւ Մաթիէօ, Մարիանի քով, շատ
հպարտ էր ինքն ալ, թէ ե իր հանգարտ ու բարեմիտ գէմքը կը
պահէր, երբ այսպէս բազմութեան մէջ կը գտնուէր իր սրբազան
գունդովը, ինչպէս ինք կ'ատակելով կ'անուանէր իր տղաքն ու
աղջիկները։ Բարի տիկին Տէվինեը, ինքն ալ անոնց մաս կը կաղ-
մէր, յորմէ հետէ իր աղջիկը Շառլօթ, սպասելով որ Մարթն ալ
ամուսնանայ, կը շարունակէր կենարար գործը, ու գինուոր կը
հասցնէր միշտ յարաճուն սրբազան գունդին, որ ի վերջոյ բանակ
մը պիտի ըլլար։ Տակաւին սկզբնաւորութիւն մըն էր այս, յետոյ
պիտի տեսնէին անդադար աճումն ու ընդարձակումը, յաղթական
ցեղին, թողները, թողնորդիները։ Յիսուն հոգի, հարիւր հոգի,
երկու հարիւր հոգի պիտի ըլլային, աշխարհի երջանկութեան ու
գեղեցկութեանը համար։ Ու ժամվիլի ապշութեան ու զուարթ
ներողամտութեան մէջ, այս բեղմնաւոր ընտանիքին շուրջը կը
մտնար անշուշտ անգիտակից հիացումը զօրութեան և առողջու-
թեան հանդէպ որոնք մեծ ազգերը կը ստեղծեն։

— Արդէն բարեկամներ միայն սենինք, դիտեց Մաթիէօ։ Ա-
մէնքը մեզ կը սիրեն։

— Ո՛հ, ամէնքը, մըմնկեց Ռօզ։ Տե՛ս Լըփայեօրները, հո՛ն,
սա խանութին առջեւ։

Արդարեւ Լըփայեօրները հոն էին, հայրը, մայրը, Անթօնէն և
Թէրէզ։ Որպէս զի Ծրօմանները չտեսնեն, դարձեակի մը խաղին
ուշադիր եղած ցոյց կուտային ինքզինքնին։ Արդէն չէին բարեւեր
այլ եւս իրար։ Թէթեւ վիճաբանութենէ մը օգուտ քաղած էին
խզուելու համար Ծրօմաններու հետ, չկրնալով կատաղութիւններ
դսպել այսքան անընդհատ բարգաւաճումին հանդէպ։ Լըփայեօր
Շանթպլէի կալուածքը անձնական նախատինք մը կը համարէր,
քանզի չէր մոռնար իր հեգնութիւնները և իր պնդումները այդ
ամուլ հողերուն մասին ուր, ըստ իրեն, միայն քարեր կարելի էր
հնձել։ Եւ երբ լաւ մը դիտեց դարձեակի խաղը, ուղեց անպատ-
կառութիւն մը ընել և, ետեւ դարձաւ ու իր սեւեռուն աչքերով
նայեցաւ ընտանիքին, որ կանուխ եկած ըլլալով, քառորդ մը ժա-

մանակ ունէր, դեռ կառախումբը չհասած, և որ կը պտտէր զուարթօրէն տօնավաճառին մէջ:

Աղօրեպանին զղուելի բնութիւնը աւելի անտանելի դարձած էր երկու ամսէ ի վեր իր տղուն Անթօնէնի ժանվիլ վերադառնալովը, շատ խղճալի պարագաներու տակ: Տղան որ առտու մը ելեր գացեր էր Բարիզի տիրապետելու յոյսով ու հոն հաստատուեր էր իր ծնողքներուն խնամքով որ կոյր հաւատք մը ունէիր իր գեղազրութեան վրայ, չորս տարի մնացեր էր Ռուսըլէ նօտարին քով որ թանձրամիտ ու ծոյլ մարդ մըն էր: Անթօնէն առաջ չէր գացած, կամաց կամաց ինքզինքը հաճոյքներու տուեր էր, նախ սրճարանի կեանքին, յետոյ աղջիկներու, ի վերջոյ ճակատագրական զառ ի վայրին՝ ալքօլի, բախտախաղի և աղտոտ տարփանքներու:

Բոլոր դրամը ատոնց կը ծախսէր, դրամ զոր չարունական ձօրմէն կը քաշէր փայլուն յաղթանակներու խոստումներով, որոնք մայրը միամտօրէն կ'ընդունէր: Կատարեալ հաւատքով: Յետոյ, ի վերջոյ, առողջութիւնը վրայ տուաւ, այնքան նիւարցաւ, այնքան դեղնեցաւ, մազերը կորսնցուց քսաներեք տարեկան հասակին, որ մայրը՝ դող ելած, իրիկուն մը ղինքը գնդ բերաւ, յայտարարելով որ չափազանց կ'աշխատէր և թէ չէր ներեր որ այսպէս ինքզինք սպաններ: Յետոյ իմացուեցաւ որ Ռուսըլէ նօտարը պարզապէս զայն վռնտած էր: Բայց այս հարկաւոր նահանջը, այս ազատաւոր դարձը գէպի փարախ, բարկացուց Լըփայեօրը, որ կը սկսէր ամէն բան հասկնալ: Եթէ տակաւին բացէ ի բաց բարկութիւնը չէր յայտնէր՝ հպարտ ըլլալուն էր, որպէս զի իր սխալը չխոստովտնի: Տան մէջ փակուած՝ կնոջմէն վրէժը կ'առնէր, հետը սոսկալի կռիւներ ընելով, այն օրէն ի վեր որ իմացած էր անոր շարունակ դրամ գրկելը Անթօնէնին. և կինը հը դիմադրէր էրկանը հիանալով զաւկին վրայ, ինչպէս ժամանակով հիացած էր էրկանը վրայ, հայրը զաւկին զոհելով, հիմակ մանաւանդ որ զաւկին աւելի մեծ ուսմունքը զինքը կ'ապշեցնէր. այսպէս տան մէջ բոյն դրած էր անհամաձայնութիւնը որ ծնունդ առած էր իրենց զաւակը քաղքենի պարոն մը, Բարիզի մը ընելու փորձէն որ զիրենք այնքան ունայնամիտ յոյսով մը սառեցուցած էր: Անթօնէն կը ծաղրէր զանոնք, ուսերը կը թոթուէր և իր տգեղ հիւանդութիւնը

արեւուն տակ կը պտտցնէր, սպասելով որ բաւական ուժովնայ
կրկին իր յուսկութիւններուն դառնալու համար:

Սրբոր Յրօմանները անցան, գեղեցիկ տեսարան մըն էր դի-
տելը Լըփայեօրները որոնք՝ պրկուած՝ կարծես իրենց աչքերով զա-
նոնք կ'ուսէին: Հայրը բերանը գալարեց իբրեւ թէ հեգնելու հա-
մար, մայրը արհամարհական շարժում մը ըրաւ: Տղան, կանգնած,
ձեռքերը գրպանը, ողորմելի կերպարանք մը ունէր, իր արդէն
ճաղատ դէմովը, կռնակովը որ կը կորանար, տփույն աւերակ
ուր իր երկտասարդութիւնը կ'ընկղմէր: Եւ երեքն ալ անհաճոյ բան
մը կը փնտռէին ընելու, երբոր առիթ մը ներկայացաւ:

— Լաւ ուրեմն, ո՛ւր է Թէրէզը, ճղաց յանկարծ Լըփայեօրի
կիներ: Հիմա հոս էր, ի՞նչ եղաւ: Չեմ ուզեր որ ինէ բաժնուի, այս-
չափ մարդու մէջ:

Արդարեւ Թէրէզ անյայտացեր էր վայրկեանէ մը ի վեր: Տա-
սը տարեկանին մէջն էր, շատ աղուոր էր, գիրուկ խարտեալ մը,
խօլական մազերով, սեւ աչքերով որոնք կը վառէին մոմերու պէս:
Վարդագոյն, ոսկեգոյն աղջիկ մըն էր աղօթիքին մէջ ալիւրտած:
Բայց շատ անհանդարտ, շատ աշխոյժ էր. կը փախէր ու ժամերով
չէր երեւնար մացառներու մէջ պտտելու, թռչուններ, ծաղիկներ,
վայրի պտուղներ փնտռելու համար: Եւ եթէ իր մայրը այդքան
դող կ'ելլէր ու զայն փնտռելու կը վազէր երբոր Յրօմանները
կ'անցնէին, պատճառը այն էր որ, նախորդ շաբթու, մեծ գայ-
թակղութիւն մը տեսած էր:

Թէրէզի տենչալի երազն էր հեծելանիւ մը ունենալ, մանա-
ւանդ այն օրէն ուր իր ծնողքը յամառօրէն կը մերժէին զայն
գնել, յայտարարելով որ այդ բանը քաղքենիներու համար էր և
ո՛չ թէ պարկեշտ աղջիկներու: Արդ, այն օրը երբ իր սովորու-
թեան համեմատ դաշտերը գացած էր, մայրը որ չուկայէն կուգար,
զայն նշմարած էր ամայի ճամբու մը եզրը, ընկերակցութեամբ
փոքրիկ Կրէկուար Յրօմանի որ ինքն ալ մացառներու մէջ թափա-
ռող մըն էր և որու հետ Թէրէզ այսպէս յաճախ կը հանդիպէր:
Իրենց միայն ծանօթ անկիւններուն մէջ, Միաօին գեղեցիկ զոյգ մը
կը կազմէին, միաօին դբօսնելով, վազվզելով, արահետներու մէջ,
տերեւներու տակ, առուակին երկայնքը: Եւ այդ օր սոսկալին այն

էր որ Կրէկուար Թէրէզը նստեցուցած էր իր հեծելանիւին վրայ, մէջքէն բռնած՝ հաստատուն բազուկով մը, ու քովէն վազելով կ'օգնէր իրեն թաւալելու։ Վերջապէս ճշմարիտ դաս մը որ այդ անամօթը կուտար պզտիկ անամօթ աղջկան ու՛րը խնդային, զի-րար կ'ապտակէին, տղու խաղեր կ'ընէին որոնք չատ գէշ հետե-ւանքներ կրնային ունենալ ըստ տիկին Լըփայեօրի։ Ուստի, երբ աղջիկը երեկոյին վերադարձած էր, երկու փառաւոր ապտակ ըն-դունած էր մօրմէն։

— Բայց ո՛ւր գնաց այդ անիծեալ աղջիկը, կը շարունակէր գոչել տիկին Լըփայեօր։ Այժդ վրայէն հեռացնելուդ պէս կծիկը կը դնէ։

Անթօնէն, գլուխը փոքրիկ խանութին վրայէն երկնցնելով, վերադարձաւ սրունքը քաշելով ու ձեռքերը միշտ գրպանին մէջ, իր մոլի խնդումովը և ըսաւ.

— Նայէ՛, մայրիկ, գործը կ'եփի կոր։

Եւ խանութին ետեւ մայրը դարձեալ բռնեց Թէրէզն ու Կրէ-կուարը սիասին։ Կրէկուար մէկ ձեռքով բռնած էր իր հեծելանիւը որուն գործածելու կերպը կը բացատրէր, մինչ աղջիկը՝ հիացիկ՝ կը դիտէր մեքենան ցանկացող աչքերով։ Զարցաւ փափաքին դիմա-դրել, և Կրէկուար զայն իր թեւերուն մէջ վերցուց։ Վայրկեան մը հեծելանիւին վրայ նստեցնելու համար, երբ մօր սոսկալի ձայնը պայթեցաւ։

— Անիծեալ անամօթ, ի՞նչ կ'ընես նորէն այդտեղ։ Շուտ հոս եկուր, եթէ ոչ ծեծ կ'ուտես։

Մաթիէօ որ տեսարանը նշմարած էր, ինքն ալ խիստ կեր-պով կանչեց Կրէկուարը։

— Տա՛ր հեծելանիւդ միւսներուն քով դիր, և գիտես ի՞նչ որ աղէն քեզի արգիլեցի, պէտք է որ վերսկսիս։

Պատերազմի յայտարարութիւնն էր այս։ Լըփայեօր, անամօ-թաբար սպառնալիքներ ըրաւ դարչելի խօսքերով զորս նուագա-րանի մը ձայնը խափանեց։ Եւ երկու ընտանիքները բաժնուեցան, հեռացան ամբօխին մէջ որ հետզհետէ կը մեծնար։

— Աստուած իմ, այս կառախումբը չգրտի՞մք այս, ըսաւ Ռօզ, որ իր զուարթ անհամբերութեան մէջ, ամէն վայրկեան դէպի

փոքրիկ կայաքանին ժամացոյցը կը դառնար: Դեռ տաօը վայրկեան կայ, ի՞նչ կրնանք ընել:

Մայթին անկիւնը ոտքի կեցած մարդու մը առջեւը կեցաւ: Մարդը կողով մը՝ լեցուն խեցգիտին ունէր զոր կը վաճառէր: Ասպահովաբար իէօզի ակունքէն, որ երեք մղոն հեռու էր, որսացած էր, ո՛չ խոշոր բայց հիանալի խեցգետիններ՝ զորս Ռօզ շատ լաւ կը ճանչնար, ինքն ալ երբեմն որսացած ըլլալով առուակին եզերքը: Որկրախղակն մտածում մը ունեցաւ, որ միանգամայն խաղի մտածում մըն էր:

— Ո՛հ, մայրիկ, բոլոր կողովը ծախու առնենք... կը հասկընաս բարի եկաքի խնճոյքին համար, մեր նուէրը կ'ըլլայ արքայական զոյգին որուն կը սպասենք: Թո՛ղ չըսուի թէ մեր վեհափառութիւնը կիս կատար գործ կը տեսնէ, երբ դրացի վեհափառութիւններ կ'ընդունի... ու ես պիտի եփեմ երբ տուն դառնանք, պիտի տեսնէք թէ ինչպէ՛ս պիտի յաջողիմ:

Այն ատեն զինք հեգնեցին և ծնողքը տեղի տուին այդ խոշոր աղուն, որ իր երջանկութեան մէջ, ալ չէր գիտեր ի՞նչ զբօսանքի վաանել ինքզինքը, այնքան զուարթ կը թուէր իրեն կեանքը: Բայց, որովհետեւ ժամանակ անցնելու համար կ'ուզէր խեցգետինները համրել, ատիկա ծանր գործ մը եղաւ: Քանզի մէկ քանինները մատը խայթեցին և ինք զանոնք թողուց փոքրիկ ճիւղեր արձակելով, և ահա կողովը շրջելով, բոլոր խեցգետինները քալել սկսան: Մահչերը և աղջիկները ետեւնուն ինկան, կանոնաւոր որսորդութիւն մը եղաւ այս. նոյն իսկ ընտանիքին լուրջ անդամները մէջ մտան, և և այնքան զուարճալի, այնքան զուարթ էր անոնց խնդալը, զիրար գրգռելը լսել որ ժանվիլի մարդիկը նորէն ժողովուեցան շուրջերնին, իրենք ալ զբօսանքին մասնակցելով, բարեացակամութեամբ լեցուած:

Յանկարծ, հեռուէն անիւներու գլորդիւն մը լսուեցաւ, կառախումբը սուլեց:

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ահա՛ եկան, ըսաւ Ռօզ դող ելած: Շուտ, շուտ, ընդունելութեան չպիտի հասնինք:

Մարդուն դրամը վճարեցին, կողովը գոցեցին ու կառքը

դրին և զիրար հրմշակելով վազեցին։ Բոլոր ընտանիքը գրաւած էր փոքրիկ կայարանը և քարանփին երկայնքը կը շարուէր։

— Չէ՛, չէ՛, ո՛չ այդպէս, կը կրկնէր Ռօզ, իր մարդիկը կարգի դնելով։ Պէտք է գերազանութեան ուշադրութիւն ընել։ Մայր թագուհին իր ամուսնոյն հետ, յետոյ իշխանները իրենց հասակին կարգաւ։ Պրէտէրիք իմ աջ կողմը պիտի կենայ։ Մենք նշանածներն ենք... և գիտէք որ ես պիտի ընեմ մեծարանքները։

Կառախուժը կը կենար։ Երբ Ամպրուազ և Անտրէ վար իջան, նախ ապշեցան որ բոլոր ընտանիքը այսպէս եկած էր իրենց սպասելու, կարգաւ, պաշտօնական կերպարանքով մը։ Բայց, Ռօզ սկսելով իրենց ուղղել փոքրիկ հանդիսաւոր ճառ մը, Անտրէն անուանելով հեռաքնակ իշխանուհի մը զոր ինքն պաշտօն ունէր ողջունելու, իր հօր սահմանադրին վրայ, շուրջը սկսաւ խնդալ ուղեց կատակը շարունակել նոյն ձեւով պատասխանելով։ Կայտառանի պաշտօնեաները կը նայէին, մտիկ կ'ընէին բերանին բաց։ Լաւ խենդութիւն մը եղաւ այս, ամէնքն ալ ուրախ էին այսպէս տղայութիւններ ընելուն, մայրիկ ամսու տղա տաք առաւօտուն։

Այսուհանդերձ Մարիան զարմանքի բացազանութիւն մը արձակեց։

— Ինչպէ՛ս, տիկին Սէկէն ձեզի հետ չեկա՛ւ։ Խօսք տուած էր։

Արդարեւ Ամպրուազին ու Անտրէին ետեւէն միայն «ենեկապանուհին» Սէլէսթը ինչաւ կառախուժէն և խնդիրը բացառեց։

— Տիկինը ինձ յանձնարարեց ըսելու որ չիտակը շատ կը ծաւր չկրնալ գալուն։ Դեռ երէկ կը յուսար իր խոստումը պահել։ Սակայն իրիկունը պարոն տը նաւարէտի այցելութիւնը ընդունեց, և որ այսօր պիտի նախագահէ իրենց ընկերութեան մէկ ժողովին, և ընականաբար տիկնոջ համար անկարելի էր ներկայ չգտնուիլ։ Ուստի տիկինը ինձ յանձնեց երիտասարդները հոս բերելը։ Կը տեսնէք որ պաշտօնս լաւ կատարեցի։

Շիտակը ըսելու համար ոչ ոք կը ցաւէր վալանթինի չի գալուն և Մարթիէօ ընդհանուր կարծիքը արտայայտեց, քաղաքավար կերպով ցաւ յայտնելով։

— Ինչ որ է, իրեն կ'ըսէք որ իր բացակայութիւնը զգա
եղաւ... օն ճամբայ իյնանք հիմա:

Բայց Սէլէսթ նորէն խօսեցաւ:

— Կը ներէք, պարոն, ես ձեզի հետ չպիտի գամ... ո՛ր
տիկինը ինձ յանձնարարեց որ անմիջապէս իր քով վերադառնամ
քանզի ինձ պէտք ունի հագուելու համար: Բաց աստի միշտ
չատ կը ձանձրանայ... Բարիզի համար ժամը տասը քառորդ ան
ցած կառախումբ մը կայ, այնպէս չէ՛: Անով կրնամ երթալ: Յե
տոյ իրիկունը, ժամը ութին հոս կը վերադառնամ օրիորդը տանե
լու համար... այս ամէնը կառախումբերու ժամացուցակի մը վրայ
կարգադրեցինք: Յտեաութիւն, պարոն:

— Այո՛, այս իրիկուն:

Եւ սենեկապանուհին ամայի կայարանը ձգելով, ամէնքը
դուրս ելան, գիւղին հրապարակը գացին ուր կառքն ու հեծելա
նիւնները կը սպասէին:

— Ահա՛ ամբողջացանք, դուքն Ռօզ, վերջապէս բուն հան
դէսը կը սկսի... Թող տուէք ինձ թափորը կազմակերպել մեր յաղ
թական մուտքին համար:

— Շատ կը վախնամ որ, ըսաւ Մարիան, քու թափորդ պի
տի թրջի: Կը տեսնես հեռուն սա տեղատարափը որ կուգայ:

Վայրկեանէ մը ի վեր, երկինք որ այնքան պայծառ էր,
դէպի արեւմուտքէն եկող թուխ ամպով մը ծածկուեցաւ, և
բուռն հովով մը առաջ գալ սկսաւ: Նախորդ գիշերուան մեծ տե
ղատարափին հետեւանքն էր այս:

— Անձրեւը, անոր քիթին կը խնդանք, պատասխանեց դե
ռատի աղջիկը, երբեք չպիտի համարձակի գալ մեր տուն հասնե
լէն առաջ:

Եւ իր մարդիկը շարեց, ծիծաղելի հեղինակութեամբ ո՛ր, այն
կարգով որ ութը օրէ ի վեր գլխուն մէջ դրած էր: Եւ թափորը
ճամբայ ելաւ, անցաւ ժանվիլի մէջէն, բոլոր գեղջկուհիներու ծի
ծաղներուն միջեւ, որոնք զայն տեսնելու համար դուռը կը վա
զէին, յետոյ ճերմակ ճամբուն երկայնքէն, արգասաւոր դաշտերէն,
ուր արտոյտները կը թռչտէին իրենց յստակ երգերը դէպի երկինք
ուղղելով, հասան ագարակ:

Առջեւէն, Ռօզ ու Ֆրէտէրիք քով քովի կ'երթային հեծելա-
նիւով, հարսանեկան ճամբան լաժնելով վեհափառ զնացքով մը։
Իրենց ետեւէն երեք փոքրիկ քոյրերը, Լուիզ, Մատըլէն և Մառ-
կըրիթ, իրենց հասակին համեմատ հեծելանիւներու վրայ, գլուխ-
նին դդակներ դրած, մազերնին ուսերն ի վար և հողմածածան։

Արդարեւ պաշտելի էին այսպէս, աւետաբեր սուրհանդակ
թիթեռնիկներու պէս, որոնք հողը կը քերեն։ Դաւով մանկաւիկ
կրէկուարի, միշտ աճապարող, հեծելանիւը կը վազեցնէր այն աս-
տիճան որ գլխէն գացող արքայական զոյգը անցնելու կ'ըլլար,
ինչ որ իր վրայ խիստ կշտամբանքներ կը հրաւիրէր։

Յետոյ, քիչ մը հեռուէն, կառքը կուգար, ընտանեկան հին
կառքը, մարդով լեցուած։ Ըստ յայտագրին ժէռվէ կը վարէր
կառքը, Քլէռը իր ձախ կողմը առած, կաշիէ նստարանին վրայ։
Երկու հուժկու ձիերը հանդարտիկ կ'երթային, հովառակ իրենց
ականջներուն վրայ շառաջող մտրակի հարուածներուն։

Կառքին ներսը, վեց հոգինոց տեղը եօթը հոգի կար։ Նախ
Ամպրուաղ և Անտրէ, դէմ դիմաց նստած։ Յետոյ, Մաթիէօ և
Մարիան, որ իր ծունկին վրայ նստեցուցած էր պղտիկ Նիքօլան։
Վերջապէս, միւս երկու տեղերը նստած էին թոռները Պէրթ և
Քրիսթօֆլ, որոնք դեռ անկարող էին երկար ճամբայ քալելու։ Եւ
կառքը հանդիսաւորապէս կը յառաջանանար, թէեւ, մերձաւոր
անձրեւի վախէն, արդէն ճերմակ կտաւէ վարագոյրները իջեցուցած
էին, ինչ որ հեռուէն աղօրեպանի սայլակի մը երեւոյթը կուտար
իրեն։

Յետոյ, ետեւէն, իրրեւ վերջապահ, խուժը մը կուգար օտ-
քով, զոր կը կազմէին Պլէզ և Տընի, տիկին Տէվիներ և իր երկու
աղջիկները, Շառլօթ և Մարթ։ Բացարձակապէս մերժած էին
կառք հեծնել, շատ հաճելի կը գտնէին պտտելով քալել երկու
Քիլոմէդր ճամբան որ Շանթպլէն փանվիլէն կը զատէ։ Եթէ անձ-
րեւէր, կրնային տեղ մը ապաստանիլ։ Արդէն Ռօզ յայտարարած
էր որ, կատարեալ ըլլալու համար, թափօրը հետիոտն հետեւարդներ
ալ հարկ էր որ ունենար։ Այդ հինգ անձերը կը կազմէին ամբօրը,
անհուն մողովուրդը որ իր վեհապետներուն ետեւէն կ'երթար, զա-
նոնք ծափողջունելով։ Կամ հարկաւոր պահապան գունդն էր,

անդրանիկները, պատերազմիկներ որոնք կը հսկեն հաւանական
յարձակումներու վրայ:

Դժբախտութիւնը այն էր որ տիկին Տէվինը շուտ չէր քա-
լեր, վերջապահները հեռու մնացին, այնպէս որ, հեռուն, կոր-
սուած խուճրի մը կերպարանքը առին:

Բայց ասիկա չշուարեցուց Ռօզը, որ այդ տեսակ ձախողուած-
ներու հանդէպ աւելի կը խնդար: Ճամբան առաջին անկիւնը ետին
դարձաւ և երրոր տեսաւ իր վերջապահները որոնք երեք հարիւր
մէդր հեռուէն կուգային, հիացումով գոչեց:

— Ո՛հ, դիտեցէ՛ք, Թրէտէրիք: Ի՛նչ անվերջ թափօր: Որ-
քան տեղ կը բռնենք կոր. կ'երկնայ ու միշտ կ'երկնայ և դաշտը
ա՛լ չպիտի բաւէ:

Եւ որովհետեւ երեք քայրերը և մանկաւիկը զինք կը ծաղ-
րէին, Ռօզ ըսաւ:

— Ինծի նայեցէ՛ք. եթէ ականածանք ունիք համրեցէ՛ք տես-
նեմ: Վեց առաջապահ ենք, այնպէս չէ՞, կառքին մէջ ինը հոգի
կայ, կ'ընէ տասնըհինգ, չինգ վերջապահներն ալ աւելցուցէ՛ք,
կ'ընէ քսան... ճազարները որ մեր անցնիլը կը տեսնեն, զարման-
քէ ու հիացումէ մօտնջ կը դառնան:

Եւ սկսան խնդալ, կրկին երգելով Սանտրիյեօնի երգը:

Իէօզի կառուրջին վրայ անձրեւի առաջին կաթիլները իյնալ
սկսան, խոշոր խոշոր կաթիլներ: Թուխ ամպը զոր սոսկալի հով մը
կը մղէր, կը վազէր երկնքի երեսը և զայն կը լնուր փոթորիկի
աղմուկով մը: Եւ, գրեթէ անմիջապէս կաթիլները աւելի խոշոր-
ցան, բարձրապատկուեցան ու տեղատարափի փոխուեցան, և ահա՛
ջրվէժահոս սկսան թափիլ, կարծես թէ երկնքին մէջ թուժք մը
խզուած ըլլար: Բստն մէդր հեռուն չէր երեւար, երկու վայրկեա-
նի մէջ:

Այն ատեն, թափօրին մէջ, խուճապ մը տիրեց և ամէնքը
փախչիլ սկսան: Եետոյ իմացան որ վերջապահները բախտ ունեցե-
րին գեղացիի մը տուն ապաստանելու ամենայն հանդարտութեամբ:

Կառքին մէջիկները պարզապէս վարագոյրները գոցեցին և
ճամբուն եզրը ծառի մը տակ կեցան, վախճալով որ ձիերը այդ-
պիսի տեղատարափէ մը կը խրաչին: Առջեւէն գացող հեծելանա-

ւորդներուն պողոսցին որ իրենք ալ կենան և խենդութիւն չընեն
յամառօրէն այդպիսի ջրհեղեղի մը տակ ճամբանին շարունակելու.
Բայց իրենց ձայնը կորսուեցաւ ջուրի որոտումին մէջ: Եւ սակայն
փոքրիկ աղջիկները և մանկուակը իմաստութիւն ունեցան թանձր
ցանկի մը ետեւ պատսպարուելու իրենց գործիքներով: Բայց, ի-
րենց առջեւ, զոյգ նշանածները, խեղկորոյս, ճամբանին շարու-
նակեցին:

Ծրէտէրիք, երկուքէն աւելի բսնաւորը, ողջմտութիւն ու-
նեցեր էր ըսելու.

— Խոհեմութիւն չէ ինչ որ կ'ընենք: Կը խնդրեմ, միւսներուն
պէս մենք ալ կենանք:

Եւ իր վրայ հրաւիրեր էր Ռօզի սա պատասխանը, որ գըր-
գըռուած, իր երջանկութեան տենդէն տարուած, կարծես անզգայ
էր անձրեւին մտրակումներուն:

— Պահ, հիմա, ալ թրջած, խխում եղած ենք: Կենալով ա-
ւելի գէշ կ'ըլլանք... վազենք, վազենք երեք վայրկեանէն տե-
ղերնիս կը հասնինք և այդ բոլոր յետամնացներուն վրայ կը խոն-
դանք, երբոր քառուրդ մը ետքը գան:

Ինչօզի կամուրջէն անցած էին, քով քովի կը թռչէին, թէեւ
ճամբան դժուարին էր, մէկ քիլոմետրի չափ գառի վեր մը կար
բարձրաբերձ կաղամախներու միջեւ:

— Իրա՛ւ որ սխալ ըրիք, կը կրկնէր երիտասարդը: Զիս պիտի
յանդիմանեն և իրաւունք ունին:

— Լաւ, գոչեց Ռօզ, ե՛ս որ այնքա՛ն կը զօսնում: Շատ
զուարճալի է այս հեծելանիւի լողանքը... Թողէ՛ք ղիս առանձին,
եթէ ինձ հետեւելու չափ ղիս չէք սիրեր:

Երիտասարդը հետեւեցաւ, անոր քով սեղմուած, փորձեց
զայն քիչ մը պաշտպանել չեղակի անձրեւին դէմ: Ու այս խու-
ճապային արշաւ մը եղաւ, խեղկորոյս արշաւ մը, այդ զոյգը
այսպէս իրարու կապուած, արմուկները իրարու հպած, խօլական
արագութեամբ մը վազելով, կարծես այդ արշաւասոյց ջուրէն
առնուած տարուած, որ կ'ոռնար, կը կատաղէր:

Այն վայրկեանին ուր գործիքէն վար կը ցատքէին ագարակի

բակին մէջ, տեղատարափը յանկարծ դադրեցաւ, երկինք վերստին կապուեցաւ:

Ռօզ խնթի պէս կը խնդար, կաս կարմիր, շունչը կտրած, այն աստիճան խիռւմ եղած որ իր լաթերը, մագերը, ձեռքերը ջուրերու մէջն էին... կարծես աղբիւրներու պարիկ մը իր կուժը անոր վրայ պարպած էր:

— Հէ՛յ, հանդէսը կատարեալ է... վերջապէս մենք տմէնէն առաջ հասանք:

Վազեց գնաց, վեր ելաւ սանտրուելու և լաթերը փոխելու: Բայց ինչ որ չխոստովանեցաւ, այն էր թէ նոյն իսկ չոր ճերմակեղէններ հագնելու յոգնութիւնը յանձն չէր առած, որպէս զի քանի մը վայրկեան շահի և ժամանակ ունենայ խեցգետինները պատրաստելու: Ամբողջ ընտանիքը չեկած՝ ուզեց որ ջուրը կրակին վրայ դրուի, ճերմակ գինիով, ստեպղինով և համեմներով: Ու կ'երթար կուգար, կրակը արծարծելով, իր ղուարթ աշխոյժովը խոհանոցը լեցնելով, լաւ տանտիկինի մը պէս որ երջանիկ է իր գիտցածը ցոյց տալու. մինչ իր նշանածը, ինքն ալ վար իջած, աչքերովը կը հետեւէր անոր, բերանարաց հիացումի կերպարանքով մը:

Վերջապէս, երբոր ամբողջ ընտանիքը հասաւ, անոնք որ կառքով էին և անոնք որ ոտքով, բաւական բուռն խօսքեր փոխանակուեցան, քանզի հայրն ու մայրը կը բարկանային, որովհետեւ փոթորիկին տակ այդ արչաւը զիրենք խիստ մտաւտանջած էր:

— Աղջիկս, կը կրկնէր Մարիան, ատ ըրածդ բնաւ խելացի գործ չէ... դոնէ ճերմակեղէններդ աղէկ մը փոխեցի՞ր:

— Այո՛, այո՛, պատասխանեց Ռօզ: Ո՛ւր են խեցգետինները՝

Մաթիէօ եւս իր կողմէ փրէտէրիքը կը յանդիմանէր:

— Կրնայիք վտանգ մը հանել, մանաւանդ որ բնաւ աղէկ բան մը չէ այդ պաղ ջուին ենթարկուիլ երբ մարմինը տաքացած է... պէտք էր որ կենայիք:

— Իրա՛ւ որ խօսք մտիկ չըրաւ, ուզեց ճամբան շարունակել և ես, գիտէք, երբոր բան մը կ'ուզէ, զօրութիւն չունիմ հակառակելու:

Ռօզ, սիրուն կերպով վերջ դրաւ մեղադրանքներուն:

— Օ՛ն, օ՛ն, բաւ յանդիմանեցիք, յանցաւոր եմ... և ո՛չ ոք

թող ինձ գովեստներ ընէ եփածիս համար: Երբեք տեսած էք խնցքեփոխներ կրակի վրայ, որոնք ասոնց պէս լաւ մը կը բուրեն:

Ճաշը յորդանոս զուարճութեամբ մը անցաւ: Որովհետեւ քսան հոգի էին և կը փափաքէին հարսնիքի ճշմարիտ փորձ մը կատարել, սեղանը մեծ սրահի մը մէջ դրին, որ սովորական ճաշարանին դէմն էր: Սրահը տակաւին մերկ էր, բայց ճաշի ամբողջ տեւողութեան միջոցին, զայն ինչ ձեւ զարդարելու մասին խօսեցան, թուփերով, տերեւներով, ծաղկեփունջերով պիտի զարդարէին: Ազանդերի ատեն նոյն իսկ սանդուղ մը բերել տուին, պատին վրայ զարդարանքի մեծ գիծերը գծելու համար:

Վայրկեանէ մը ի վեր, Ռօզ, մինչեւ այն ատեն խիստ շատախօս, կը լռէր: Եւ սակայն մեծ ախորժակով կերած էր: Բայց իր յորդ մաղբուրն տակ, որոնք դեռ թրջած էին, այլեւս դէմքին վրայ արիւն չունէր և մոմի տիգունութիւն մը եկած էր վրան: Եւ որովհետեւ ինք կ'ուզէր սանդուղին վրայ ելլել զարդի ձեւ մը ցոյց տալու համար, քայլեցաւ ու յանկարծական մարտիք մը եկաւ վրան: Փութով զինքը աթոռի մը վրայ դրին և ամէն մարդ շող ելաւ: Բանի մը վայրկեան ինքզինքը կորսնցուցած մնաց: Յետոյ, երբ ինքզինքին եկաւ, տեսակ մը անձկութեամբ համակուեցաւ տակաւին, լուռ մնաց, առանց անցած դարձածը հասկընալու:

Մաթիէօ և Մարիան, տակնուվրայ եղած, հարցումներ կ'ուղղէին իրեն, կ'ուզէին հասկնալ թէ ի՞նչ կ'ըլլար: Յայտնապէս պաղ առած էր և այս էր այդ տխմար արշաւին արդիւնքը: Սակայն մանկատի աղջիկը ինքզինքին կուգար, նորէն կը խնդար. և բացատրեց թէ ցաւ մը չունէր, միայն յանկարծ խոշոր քար մը զգացած էր կուրծքին վրայ, բայց յետոյ այդ քարը հալած էր և հիմա աւելի դիւրաւ կը շնչէր: Արդարեւ, քիչ ետքը ոտքի ելաւ, սրահի զարդարանքին մասին իր գաղափարը յայտնեց, այնպէս որ ամէնքն ալ ապահովուեցան և կէսօրէն ետքը շատ զուարթ անցաւ գեղեցիկ ծրագիրներ շինելով:

Ընթրիքին քիչ կերան, քանզի առտուն չափազանց խնցքեփոխներ կերած էին: Յետոյ, ժամը իննին, Սելէսթը գալուն պէս, իրարմէ զատուեցան: Ամպրուազ իրիկունն իսկ Բարիզ վերադար-

ձառ։ Պէէզ և Տընի հետեւեալ առտուն ժամը եօթի կառախումբով պիտի երթային։

Եւ Ռօզ, ընկերանալով տիկին Տէվինքերի և իր աղջիկներուն, մինչեւ ճամբուն վրայ, գիշերուան մէջ իրենց ռաբրի գիշերչներ ճիւղաւթիւններ կը պոռար, բոլորովին թրթռուն այս վերջին ուրախութենէն որ ընտանիքը կ'ընէր, յառաջիկայ երջանիկ հարսնիքներուն համար։

Այսուհանդերձ, ո'չ Մաթիէօ ո'չ ալ Մարիան անմիջապէս չքնացան։ Չուզելով իրարու խօսիլ այդ մասին՝ Ռօզը տաբօրինակ կը գտնէին, աչքերը պղտորած, կերպարանքը գինովի պէս։ Ներս մտած ատեն կրկին սայթաքեր էր. համոզեցին զինքը որ անկողին մանայ, թէեւ ինք կ'ըսէր թէ միայն քիչ մը շնչառութենէն կը նեղուէր։

Յետոյ, երբոր իր սենեակը քաշուեցաւ, որ իրենց սենեակին քովէ էր, սպասեցին։ Մայրը քանի մը անգամ գնաց, ապահով ըլլալու համար թէ աղէկ դոցուած է վրան, թէ հանդարտ կը քնանայ, մինչ հայրը կը հսկէր, մտատանջ, ու կանթեղին տակ մտածկոտ։

Վերջապէս, քնացաւ և այն ատեն երկուքն ալ, հաղորդակցութեան դուռը բաց ձգելէ ետքը, ցած ձայնով վայրկեան մը խօսակցեցան, ուզելով զիրար հանդարտեցնել։—Անհանգստութիւնք բան մը չէր, լաւ գիշեր մը բաւական պիտի ըլլար։ Իրենք ալ իրենց կարգին պառկեցան, բոլոր ագարակին մէջ լռութիւն տիրեց, քունի մէջ անէացած մինչեւ աքաղաղի առաջին երգը։

Բայց ժամը չորսին միջոցները, արշալոյսէն առաջ, յանկարծական խուլ ու խեղդուած հեծեծանք մը «մայրիկ, մայրիկ», արթնցուց ամուսինները, զիրենք անկողնէն դուրս նետեց, բռնակ կը խեղդուէր, կը թափեթէր նոր նոպայի մը դէմ, որ ծայրայեղ սաստկութեամբ եկած էր վրան։ Երկրորդ անգամ ըլլալով, քանի մը վայրկեան ետքը, կրկին խելքը գլուխը եկաւ, հանդարտած երեւցաւ և ծնողքը, հակառակ իրենց բոլուն անձկութեան, նախաժամար համարեցին մարդ չկանչել, լուսնալուսն աղջիկներն անձանտ չելի դարձած էր, երեսը ուռած, քայքայուած, իբրեւ թէ չար ջու-

րութիւն մը զայն փոխէր, զայն իրենցմէ գողնար, մէկ գիշերուան մէջ, եւ սակայն կրկին քնացեր էր, պարտասած երեւոյթով մը, եւ ա'լ չէին շարժեր, վախնալով որ իր հանգիստը կը խոտովեն ու կը հսկէին, կը սպասէին, մտիկ ընելով ագարակը որ կը վերակենդանանար, լոյսը քանի ծագէր, ժամը հինգ ու վեց հնչեց: Եօթին քսան մնացած Մաթիէօ բակին մէջ Տընին նշմարելով որ Բարիզ կ'երթար ժամը եօթին կառախւումովը, աճապարանքով վախի՛ղաւ և իրեն ըսաւ որ Պութանի հանգիստի, խնդրելու համար որ առանց Վայրկեան մը կորսնցնելու վազէ գայ, եւ իր տղուն մեկնելէն ետքը, Մարիանին քով ելած էր, չուզելով տակաւին ո'չ ոք կանչել կամ մէկու մը բան մը ըսել, երբ երրորդ նոպայ մը յառաջ եկաւ: Եւ այս անգամ շանթի հարուածը եղաւ:

Ռօզ անկողնին մէջ ելած էր, թեւերը բաց, բերանը լայնցած, իր հեծածանքը արձակելով:

— Մայրի՛կ, մայրի՛կ:

Յեանոյ, ընդվզումի մը, կեանքի յետին ցոլացումի մը մէջ, անկողնէն ցատկեց, ուզեց քալել, երթալ մինչեւ պատուհանը, զոր նորածագ արեւը կը հրդեհէր: Վայրկեան մը անոր կռթնեցաւ, օրորունքներն և ուսերը մերկ, կոյսի մը մաքուր մերկութեամբը, իր բաղուած թանձր մազերով, որ զինքը արքայական վերարկուով մը կը ծածկէր: Նրբեք աւելի գեղեցիկ՝ զօրութեամբ ու սիրով աւելի շողշողուն երեւցած չէր:

— Ո՛հ, սոսկալի կը տառապիմ, ա'լ լմնցաւ, պիտի մեռնիմ:

Հայրը դէպի իրեն վազած էր, մայրը զայն կը բռնէր, երկու բազուկներովը կը շրջապատէր, անյաղթելի զրահի մը պէս, զայն ամէն վտանգի դէմ պաշտպանելու համար:

— Լռէ՛, թշուառ աղջիկ, բան մը չէ, նոպայ մըն է կրկին որ պիտի հանդարտի... պառկէ՛, կը խնդրեմ, հին բարեկամդ Պութան ճամբան է, վաղը ոտքի պիտի ելլես:

— Չէ՛, չէ՛, պիտի մեռնիմ, ա'լ լմնցաւ:

Անոնց բազուկներուն մէջ ինկաւ, հագիւ ժամանակ ունեցան անկողին դնելու: Եւ շանթի հարուածը եղաւ այս. առանց բառ մը արտասանելու, առանց ակնարկ մը ուղղելու, մեռաւ քանի մը վայրկեանի մէջ թոքային համախռնումէ:

Գ. Հատոր

(Արգասաւորութիւն 35)

Ապոլլոն շանթը, կոյր մանգաղը որ մէկ հարուածով կը կտրէ ամբողջ գարունը: Ասիկա այնքան կոպտօրէն, այնքան բռնօրէն անսպասելի էր որ ապշութիւնը նախ՝ աւելի մեծ եղաւ քան յուսահատութիւնը: Մարիանի և Մաթիէօյի արձակած աղաղակներէն՝ ամբողջ ագարակը վազեց եկաւ, ահաւելի շնկոցը տարածուեցաւ ամէն կողմ. յետոյ մահուան խոր լուսթիւն մը տիրեց, ամէն գործ ամէն կենդանութիւն դադարած ըլլալով: Ու հոն էին միւս տղաքը, սահմուկած, ջախջախուած, փոքրիկ Նիքօլտն որ տակաւին չէր հասկնար եղածը, կրէկուար, առջի օրուան մանկկաւիկը. երեք աղջիկները, Լուիզ, Մատըլէն և Մաուկրիթ, մեծերը ամէնէն աւելի հարուածը զգացողները, Բլէն և Ժէնվէ, Բայց տակաւին ուրիշներ կային ճամբան, անդրանիկները, Պլէզ և Տընի, Ամրուազ, որոնք այդ վայրկեանին իսկ դէպի Բարիզ կ'երթային, անակնկալին, ընտանիքին վրայ իջնող տապարի ահաւելի հարուածին անտեղեկ: Ուր իրենց ետեւէն պիտի հասնէր սոսկայի լուրը, ինչ զժնդակ անձկութեան մէջ պիտի վերադառնային: Եւ բժիշկը որ գալու վերայ էր...

Ու, յանկարծ, առաջին վայրկեաններու զարհուրելի շփոթութեան մէջ, նշանածին՝ Պրէտէրիքի աղաղակները պայթեցան. որ իր աղէտը կ'ոռնար: Խենթութիւն կու գար վրան, կ'ուզէր ինքզինք սպաննել, ըսելով որ ինքն էր ոճրագործը, թէ պէտք էր որ արգիլէր Ռօզը փոթորիկին տակ ճամբան շարունակելէ: Զինքը մեկուսացուցին, ագարակէն հեռացուցին, վախնալով նոր դժբախտութենէ մը: Իր յարկարծական խելայեղութիւնը սիրտերը կտրտած էր, արցունքները հոսեցան, ողբ ու կոծ մը բարձրացաւ թշուառ ծնողքներէն, եղբայրներէն, քոյրերէն, բոլոր շանթահար Շանթապլէէն, ուր մահը առաջին անգամ, կ'այցելէր:

Ռօզ, Աստուած եմ, այդ սուգի անկողնին վրայ, ճերմակ, պաղ, մեռած: Ամէնէն գեղեցիկը, ամէնէն զուարթը, ամէնէն սիրուածը: Այն որուն առջեւ միւս բոլորը հիացած, հպարտ, սիրազեղ կը մնային: Ու ասիկա կը պատահէր երբ երկար տարիներու և հաստատ երջանկութեան յոյսերու մէջ էին, ամուսնութենէն տասը օր առաջ, խօլական զուարթութեան գեղեցիկ օրուան հետեւեալ առաւել, ուր ինք այնքան կատակեր, այնքան խնդացեր էր:

Զինքը միտք կը բերէին, այնքան կենսունակ, այնքան պայտելի, իր խոշոր երջանիկ տղու երեւակայութեամբը, իր իշխանական ընդունելութիւնները, արքայական թափօրը, Երկու մօտաւոր ամուսնութիւնները որ միասին պիտի կատարուէին, յարատեւ երջանկութեան փթթումը պիտի ըլլար, ընտանիքին երկար բարգաւաճումը՝ գերադոյն ուրախութեամբ մը ծաղկած: Մինչեւ այդ օր, սնշուշտ, յաճախ հոգեր ունեցեր էին, երբեմն լացեր էին, բայց ղիրար սեղմած, մխիթարուած էին իրարմով. ո՛չ մին տակաւին իրիկունը բացակայ եղեր էր գիշեր բարիի համբոյրին որ ամէն բան կը բըժըլկէր: Ու ահա՝ լաւագոյնը կ'երթար, մահը կուգար ըսելու թէ բացարձակ ուրախութիւն չի կայ ոչ մէկուն համար, թէ ամէնէն քաջասիրտները. ամէնէն երջանիկները երբեք չեն յաղթեր իրենց յոյսերու ամբողջութեամբը: Կեանքը առանց մահուան չէր: Անգամի մը համար իրենց պարտքը կը վճարէին մարդկային թշուառութեան, այնքան աւելի սուղ կերպով՝ որքան մեծ եղեր էր կեանքի իրենց բաժինը, շատ ապրելու համար շատ ստեղծելով: Երբոր ամէն ինչ կը սերմնաւորի, կը բուսնի մեր շուրջը, երբ արգասաւորութիւն կ'ուզենք անվերապահօրէն, երբ շարունակական որդեծնութեան գործը կ'ուզենք. ինչ զժնդակ վերջում է յաւիտենական մօայլ անդունդին, այն օրը ուր դժբախտութիւնը կ'իջնայ մեր վրայ, առաջին փոսը կը փորէ, սիրելի էակ մը կ'առնէ կը տանի: Թանկարծական խորտակումն է այս, անվերջ կարծուած, յոյսերու խլումը, ապշութիւնը՝ զոր կ'ունենանք տեսնելով որ կարելի չէ միշտ ապրիլ ու միշտ զիրար սիրել:

Ահ, երկու ահաւելի օրերը որոնք այդ աղէտքին յաջորդեցին, ագարակը ինքն ալ մեռած էր և անասուններու շունչէն զատ չուկ մը չէր լսուեր: Ամբողջ ընտանիքը վազած եկած էր, ահաւելի սպասումէն անէացած, արցունքէ տոչորուն, քանի որ հէգ մարմինը հո՛ն կը կենար, ծաղիկներու հունձքի մը տակ: Եւ սա անգութ բանը պատահեցաւ որ յուղարկաւորութեան առջի օրը, մարմինը, դադարը դրուած, իջեցուցին այն օրահը ուր այնքան շուարթօրէն ճաշած էին, վիճաբանելով թէ ի՞նչ հիանալի է երկու պիտի զարդարէին զայն, երկու հարսնիքներու մեծ հանդէսին համար: Հո՛ն կատարուեցաւ մեռելական յետին հսկումը, ու կա-

նանչ թուփեր, տերեւէ դրասանգներ չի կային, այլ միայն մոմեր կը վառէին ու առտուն քաղուած ճերմակ վարդեր կը նէին: Ո՛չ հայրը ո՛չ մայրը չուզեցին պառկիլ այս յետին գիշերով քովի մնացին զաւակին մօտ զոր երկիրը իրենցմէ կ'առնէր: Չայն կը վերսիւնէին պտըտիկ եղած ատենը, տասնըվեց ամիս իրենց Շանթպլէ հաստատուելուն առաջին օրերը, որսի հին դաւարին մէջ, երբ կաթէն կտրուած էր և գիշերները կ'երթաւ վրան ծածկելու: Կը վերսիւնէին աւելի հտքը, Բարիզի մէջ, կաւին պղտիկ, երբ առտուն կը վազէր, կը շուրջուէր անկողնի վեր, յաղթութեան ծիծաղներով, կը վերսիւնէին մանաւանդ մի նալը, գեղեցկանալը, քունի որ Շանթպլէ կը մեծնար իրեն հետ կարծես ինքն ալ առողջութեամբ ու գեղեցկութեամբ փթթէր: Երբ քաղցրաւոր հողին հետ:

Եւ ահա՛ չի կար այլեւս:

Եւ երբ այս մտածումը միտքերնին կ'իյնար թէ՛ երբեք չպատի տեսնեն այլեւս, իրենց ձեռքերը զիրար կը փնտռէին, ահա՛ զրկնդխառնումով մը իրարու կը կապուէին, մինչ միեւնոյն վէճէն, միասին խորտակուած իրենց երկու սիրտերէն. իրենց կ'առնէր թուէր թէ՛ ամբողջ կեանքերնին, ապագայ բոլոր օրերնին անէտութեան ծոցը կը վազէր: Ասկէ հտքը, խրամատը բացուած էր, մի թէ միւս երջանկութիւններն ալ չպիտի հետեւէին անոր, իրենց ալ իրենց կարգին տարուելով: Եւ ի զուր միւս տասը զաւակներէն հոն էին, հինգ տարեկան պղտիկէն մինչեւ երկու անդրանիկներէն: Քսանըչորս տարեկան, սեւեր հագած, արտասուալից, իրենց քնքշող քրոջ քով, ցաւատանջ վաշտի մը պէս որ յուզարկաւորակաւ ողջոյնը կը մատուցանէ. ո՛չ հայրը ո՛չ մայրը այլեւս կը տեսնէին զանոնք, կը հաշուէին զանոնք, սրտերնին պատռած՝ բոցուած մեկնողին կորուստովը, որ իրենց միտը կը տանէր հեռը: Եւ մեծ ու մերկ սրահին մէջ, զորս չորս մոմեր տկար կերպով կը լուսաւորէին, արշալոյսը ծագեցաւ այս թաղմանական հսկոսին՝ բոլոր ընտանիքին այս հուսկ ողջոյնին վրայ:

Յետոյ կրկին մեծ ցաւ մը եղաւ թաղումը ճերմակ ճամբուն վրէժայէն, հակա կաղամախներու միջեւ, կանանչ ցորեններու մէջտեղէն, այդ ճամբան ուրկէ Ռօզ այնքան խօլաբար անցեր էր անձ:

բեւին տակ: Բոլոր ազգականները, բոլոր բարեկամները եկած էին, բոլոր երկիրը իր յուզումը բերած էր այս շանթահատի մահուան: Այսպէս, թափորը այս անգամ իրաւցնէ մինչեւ հետունները կ'երկրնար կարծես, ճերմակ պատած ճակատներէն ետեւ, արեւուն պայծառութեան տակ, ճերմակ վարդերով ծաղկած: Բոլոր ընտանիքը ուղած էր ներկայ ըլլալ սուգին, նոյնիսկ մայրը, ինչպէս քոյրերը, յայտարարելով որ իրենց սիրական մեռելով միայն փոսին եղրը կ'ուզեն թողուլ: Յետոյ, կը քալէին մոտոմոտները, Պօսթանսի, Սէկէնները: Բայց, իրենց արցունքներուն մէջ թողուած, ո՛չ Մաթիէս ո՛չ Մարիան, յոգնութենէ ջախջախուած, տառապանքէ անէացած, այլեւս չուրջի մարդիկը չէին ճանչնար: Միայն հետեւեալ որը յիշեցին թէ Մօռանժը տեսած ըլլալու էին, առանց սակայն վատահ ըլլալու թէ Մօռանժն էր այս յաւանքը պատուոյ որ ստուերի մը պէս ընդնմարած էին երբոր եկեր էր լալով ձեռքերնին սեղմելու: Նոյնպէս անուելի երազի մը պէս Մաթիէս կը յիշէր Գոսթանսի նիհար երեսը, չոր կիսապէշքը, որ իրեն սօսնայով, գերեզմանոցը, մարմինը հող իջեցնելէն ետք, իրեն մխթարական տարտամ խօսքեր ըսեր էր, մինչ Մաթիէս կարծած էր անոր աչքերուն մէջ պօգալի յաղթանակի մը շողալը տեսնել:

Ինչ ըսած էր իրեն, չէր գիտեր: Քաղաքավար խօսքեր բնականաբար, ինչպէս իր կերպարանքն ալ վշտակից աղգականութիւն մը կերպարանքն էր: Բայց այրող լիպտակ մը միտքէ կ'իջնար, օւրիշ խօսքեր զորս Գոսթանս արտասանած էր այն օրն ուր խոստացեր էր ներկայ գտնուելու երկու հարսնիքներուն, դառն ընդունով մը իրեն մաղթելով որ Շանթալէի բարի յաջոցութիւնը չարունակուէր: Ուրեմն իրենք ալ շանթահարուեր էին, այդ այնքան բեղմնաւոր, այնքան բարգաւաճ մորմանները և զօրցէ իրենց բարի յաջոցութիւնը առ յաւէտ վերջացած էր: Մաթիէս երկար սարսուռ մը ունեցաւ, ապագայի մասին իր հաւատքին մէջ իսխուած, միաքը լկուած իր բարդաւճանքը, իր բեղմնաւորութիւնը ընդմիջուած ու կորսուած տեսնելու վախէն, հիմա որ իրամատը բացուած էր:

Պ.

Տարի մը ետքը, Ամպրուազ և Անտրէ իրենց անդրանիկ տղան, որ մանչ մըն էր, պղտիկ Լէօնսը, կը մկրտէին: Ռօզի մահուընէն վեց չարաթ ետքը ամուսնացեր էին, մտերմութեան մէջ, առանց հանդէսի: Եւ այս կնունքը Մաթիէօյի և Մարիանի համար առաջին երջանիկ առիթն էր դուրս ելլելու, որոնք տակաւին սուգի մէջ էին, զեռ լաւ չկազդուրուած շահելի ցնցումէն: Արդէն որոշած էին որ արարողութենէն ետքը պարզ ճաշ մը պիտի ընէին երիտասարդ ամուսին տունը և յետոյ ամէնմարդ գործին պիտի երթար: Բոլոր ընտանիքը չէր կրնար գալ, մեծ հօրմէն ու մեծ մօրմէն դուրս, միայն երկու անդրանիկները, Տընի և Պլէզ, այս վերջինը իր կնոջ Շառլօթի հետ, ներկայ պիտի ըլլային: Կնքահայրը՝ Պօլէն, տիկին Սէկէնը ընտրած էր իրրեւ կնքամայր, քանզի խեղճ Գոթթանս, ինչպէս էրիկը կ'ըսէր, կը սարսուար նոյն իսկ տղու մը դըզ չելու մտածումէն, իրենց Մօռիսին մեռնելէն ի վեր: Եւ սակայն ընդունած էր ճաշին ներկայ գտնուելու, որմէ բացակայ մնալուն Սէկէն ներում խնդրած էր: Ու այս կերպով դարձեալ տասը հոգի էին և ատիկա բաւ էր լեցնելու փոքրիկ ճաշասրահը, համեստ բնակարանին մէջ, զոր երիտասարդ ամուսնու վտրձած էր Պօլէնի փողոցը, սպասելով մօտակայ հարստութեան:

Յիստ քաղցր առաւօտ մը եղաւ կնունքի առաւօտը, Մաթիէօ և Մարիան որոնք նոյն իսկ այդ ուրախութեան համար չէին ուղած իրենց սեւ լաթերը հանել, ի վերջոյ զուարթացան, այդ թողնիկին օրօրոցին դիմաց, որուն զալուստը կարծես յոյսի վերածնունդ մըն էր իրենց համար: Չմեռուան սկիզբը, ուրիշ սուգ մը տրամեցուցած էր ընտանիքը: Պլէզ կորսնցուցած էր իր փոքրիկ Բրիսթօֆը, երկու քուկէս տարեկան հասակին, որ զոհ գացած էր ալքորախնդրի Բայց, տեսակ մը փոխարինութեամբ, Շառլօթ նորէն յղի մնացեր

էր չորս ամիսէ ի վեր և առաջին օրուան ցաւերը փոխուած էին յուզեալ օպատոււմը: Յետոյ, նեղ բնակարանը շատ լաւ կը բուրէր, Անտրէի խարտեալ շնորհովը բիւրումնաւորուած, Ամպրուազի յաղթապանծ հրապոյրովը արեւոտած... գեղեցիկ սիրահարներու զոյգ մը որ զիրար կը պաշտէր, որ արիաբար կ'երթար թեւ թեւի, աշխարհի տիրապետութեան: Ասկէ զատ, ճաշին ատեն զուարճալի էր նաեւ Պօլէնի լաւ ախորժակը և խոշոր խոշոր ծիծաղները. կնքահայրը շատ հոգածու էր կնքամօրը վալանթինն, ու կատակելով հետը կը սիրաբանէր, բան մը որմէ վալանթին ալ կը զրօսանուր: Տակաւին քառասունըհինգ տարեկանին այնքան նուրբ մնացած էր որ մանկամարդ աղջիկ մը կ'երեւար, թէեւ ինքն ալ մեծ մայր եղած էր: Միայն Գոսթանս լուրջ ու ծանր կը մնար, միայն իր բարակ շուրթերուն ծալքերովը ժպտիլ բարեհաճելով, մինչ ատեն ատեն սոսկալի տառապանքի ստուեր մը կ'անցնէր իր չոր դէմքին վրայէն, երբոր ակնարկը կը պտտցնէր այս զուարթ սեղանին շուրջը, ուրկէ, հակառակ նորագոյն սուգերու. անպարտելի եպագայի մը նոր օյժը վեր կը բարձրանար:

Ժամը երեքին միջոցները, Պլէզ սեղանէն ելաւ, առանց ուղեւոր որ Պօլէն կրկին շարթէօզ խմէ:

— Իրաւ է, զաւակներս, իրաւունք ունի, ըսաւ այս վերջինը, հաազանդ կերպով մը: Շատ աղէկ ենք հոս, բայց անպատճառ պէտք է որ գործատուն վերադառնանք: Եւ հետերնիս պիտի տանինք Տընին, իրեն պէտք ունինք շինութեան մեծ գործի մը համար... Եհա՛ մենք այսպէս մարդիկ ենք, պարտականութեան դէմ քէն չենք ընել:

Գոսթանս նոյնպէս ոտքի ելած էր:

— Կառքը վարը ըլլալու է, պիտի նստի՞ս:

— Ձէ, չէ, ոտքով կ'երթանք, քիչ մը խելքերնիս գլուխնիս կուգայ:

Օգը ամպոտ էր. և, երկինքն ալ մթնալու վրայ ըլլալով հետզհետէ, Ամպրուազ որ պատուհանին մօտեցած էր. գոչեց.

— Պիտի թրջի՞ք:

— Պա՛հ, առտունէ ի վեր օգը կը սպառնայ կոր, մինչեւ շործատուն հասնելու ժամանակ կ'ունենանք:

Համաձայնեցան որ Գոսթանս Ծառլօթը կառքին մէջ միասին
առնէ, զայն իր տունը, փոքրիկ տաղաւարին գրան առջեւ ձգելու
համար, Վալանթին անապարելիք բան մը չունէր. հանդարտօրէն
պիտի վերադառնար տ'Անթէն փողոցը, որ երկու քայլ էր՝ օդը
բացուելուն պէս: Գալով Մարիանի և Մաթիէօյի, տեղի տուած
էիր Անտրէի քաղցր պաղատանքին, որ կը փափաքէր զիրենք ընթ-
րիքի վար դնել, օրն ամբողջ հոն անցնել, այնպէս որ Ծանթալէ
դառնային վերջին կառախմբով: Հանդէսը այսպէս կատարեալ պի-
տի ըլլար. երիտասարդ ամուրը յափշտակուած էր. կը պարէր ու կը
ծափահարէր ուրախութեամբ:

Բայց միւսներուն մեկնումը ղուարթ միջադէպի մը տեղի
տուաւ, Գոսթանսի մէկ սխալումովը որ շատ զուարճալի թուեցաւ:
Ճոխ սեղանին վերջին ուրախութիւններուն մէջ, Դէպի Տընին
դարձած էր և ամենայն հանդարտութեամբ հարցուցած, իր տոճքոյն
աչքերով անոր նայելով:

— Պէշգ, բարեկամս, պօսա տուէք, ղոր կարծեմ նախասնն-
եակը ձգեցի:

Ամէնքը խնդալ սկսան, առանց ինք պատճառը հասկնալու:
Եւ նոյն հանդարտութեամբ շնորհակալութիւն յայտնեց Տընիի, եր-
բոր այս վերջինը պօսն իրեն բերաւ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն Պէշգ, շաա ազնիւ էք:

Այն ատեն ծիծաղի պայթում մը եղաւ, ամէնքը խնդալէն կը
մարէին, այնքան զուարճալի կը թուէր իր հանդարձ վստահու-
թիւնը: Ինչ կար որ ամէնքը ասանկ զինքը կը ծաղրէին: Ի վեր-
ջոյ հասկցաւ իր սխալմունքը, աւելի ուշադրութեամբ դիտեց երի-
տասարդը:

— Ահ, այո՛, Պէշգը չէ, Տընին է... Ինչ ընեմ, ես ինչ
զիրենք կը շիտթեմ, մանաւանդ յորմէ հետէ միեւնոյն ձեռով
բուք կը կրեն:

Մարիան այդ ծիծաղներէն վիրաւորանք մը յառաջ չի գալու
համար յիշեց թէ՛ երբոր պզտիկ էին իր երկու անդրանիկները և
միասին կը պառկէին, զիրենք կ'արթնցնէր անոնց աչքի քոյնին
տարբերութենէն դանոնք որոշելու համար: Յետոյ, միւսները,
չէն, Վալանթին խօսքի մէջ մտան, պատմեցին այն անհաւատալի

հասկցնելով որ ամուսնական խաբկանքներն էին ասոր պատճառը, Այս անգամ կեանքի ծառը ա'լ մեռած էր, այլ եւս բան մը չպիտի բուսնէր չորցած ճիւղին վրայ:

Երկու ամիսէ ի վեր, Գոսթանս այսպէս խուլօրէն իր կատաղութիւնը կը ծամէր այլեւս կին չլուալուն համար: Եւ առտուն, կնուռքի միջոցին, ու հիմա կառքին մէջ, այդ յղի մանկամարդ կնոջ քով, իր անխռտով անելի անկումն էր որ, ամօթալի ախտի մը պէս գաղտուկ պահուած, տակաւին կը թունաւորէր իր ծիծաղը, որ զինքը դեղին ու չար կը դարձնէր, կարող ամենալաւ գէշութիւնները գործելու: Տղան զոր կորսնցուցած էր, տղան զոր այլեւս չէր կրնար ունենալ, այդ մայրութիւնը որ երկար ատեն հանդարտութեամբ գոհացուցած էր, այսօր, խաբուած՝ չյագեցած, զինքը կը նետէր ախտաւոր ապականութեան մը մէջ, ուրկէ կ'անցնէր հրէշաւոր ոխակալութեան փափաքներ, զոր չէր համարձակեր ինքզինքին ըսել: Ամբողջ աշխարհը, դէպքերը և մարդիկը կ'ամբաստանէր թէ զինքը ջախջախելու համար համաձայնած էին: Իր ամուսինը դաւաճաններուն ամէնէն վատն ու տխմարն էր, քանզի զինքը կը մատնէր, թոյլ տալով որ ամէն օր գործատուներ մէյմէկ քիչ Պէէզին երթայ, որուն կինը, եթէ տղայ մը կորսնցնէր՝ տեղը անմիջապէս ուրիշ մը կը շինէր: Եւ կը բարկանար տեսնելով իր էրիկը այնքան զուարթ, այնքան, երջանիկ, այն օրէն ի վեր որ զայն ազատ թողած էր դուրսի իր ստորին հաճոյքներուն, ամուսնական պարտականութեան մասին բան մը չպահանջելով, և ո'չ իսկ իր ներկայութիւնը: Էրիկը միշտ կը պահէր իր յաղթական գերազանցութեան կերպարանքը, յայտարարելով որ փոխուած չէր. և ճշմարիտ էր, ի զուր նախկին գործունեայ դործարանատէրը ծեր թափառիկ մը դարձեր էր, դէպ ի ընդհանուր անդամալուծութեան գացող, կրկին նոյն գործնական եսասէրն էր որ կեանքէն կարելի եղածին չափ շատ հաճոյք հանելու կը ջանայ: Իր դատ ի վայրին կը հետեւէր, Պէէզը ընդունած էր երջանիկ ըլլալով որ ձեռքին տակ ունէր խելացի, աշխատող տղայ մը, որ զինքը կ'աւտէր կարգ մը հոգերէ որոնք այլեւս շատ ծանր կուգային իր յոգնած ուսերուն ու միեւնոյն ատեն իրեն հաճոյքներուն պէտք եղած դրամը չահեցնելով: Գոսթանս գիտէր որ ընկերակցութեան

ճրագիր մը կար, իր էրիկը նոյնիսկ մեծկակ գումար մը ընդունած էր, կարգ մը ապուշ ձեռնարկներէ ու պժգալի պարտքերէ գոյացած ծակերը գոցելու համար: Եւ աչքերը գոց: Մինչ կառքը կը թաւալէր, այս բաներով ինքզինքը կը թունաւորէր, և կարծես կատաղօրէն կ'ուղէր իյնալ իր քով գտնուող մանկամարդ կնոջ վրայ, այդ Շառլօթին, սիրուած ախօսնոյն, բեղմնաւոր մօրը, զայն ապտակելու և երեսները պատռտելու համար:

Յետոյ, Տընին միտքը ինկաւ, ինչո՞ւ զայն գործատուն կը տանէին, այն ալ գողնալու կուգա՞ր: Եւ սակայն Գոսթանս գիտէր թէ, տակաւին դիրքի մը տէր չըլլալով հանդերձ, Տընի մերժած էր իր եղբօր միանալու, ըսելով որ երկու հոգիի համար տեղ չի կար հոն: Մեքենականութեան մասին գիտական շատ ընդարձակ ծանօթութիւններ ունէր, ընդարձակ շինարանի մը տնօրէնութեան փառասիրութիւնը կը տածէր: Եւ իր այդ ծանօթութիւններն էին որ ղինքը թանկագին խորհրդատու մը կը դարձնէին, երբոր գործատունը կ'ուղէր հողագործական մեքենայի մը յատակագիծը ուսումնասիրել:

Բայց Գոսթանս զայն հեռացուց միտքէն, իր երկիւղներուն մէջ տեղ չունէր, քանի որ առժամեայ պարզ անցորդ մըն էր, որ զուցէ հետեւեալ օրը պիտի երթար հաստաքուիլ Ֆրանսայի միւս ծայրը: Պէ՛ղի մտածուածը կրկին եկաւ, լիկիչ, խեղդիչ, և յանկարծ՝ ներշնչումն ունեցաւ որ եթէ աճապարէր տուն դառնալու, միւս երեք մարդերէն առաջ, կրնար Մօռանժը առանձին տեսնել իր զբօսենեակին մէջ, զայն խօսեցնել և շատ բան իմանալ, Ապաշովարար, ինք, հաշուակալը, դիտէր ընկերակցութեան պայմանագրութիւնը, նոյնիսկ եթէ այդ պայմանագրութիւնը տակաւին ծրագրի վիճակին մէջն էր, Եւ Գոսթանս՝ անհամբեր՝ տուն հասնիլ ուղեց, վստահ ըլլալով որ Մօռանժէն պիտի իմանար գաղտնիքները, որոնցմէ կը կարծէր թէ ուղածին պէս կարող էր օգուտ քաղել:

Մինչ կառքը ինչնայի կամուրջէն կ'անցնէր, դռնակէն դուրս նայեցաւ:

— Աստուած իմ, ինչ դանդաղ կ'երթայ կառքը... եթէ անձ-րեւէր, գուցէ քիչ մը զուխս կը թեթեւնար:

Կը խորհէր որ սաստիկ տեղատարափ մը իրեն աւելի ժամա-

նակ պիտի տար, երեք մարդիկը դրան մը տակ կեցնելով: Եւ վերջապէս գործատան դիմաց կառքը կեցուց առանց նոյնիսկ իր ընկերուհիին ընկերանալու մինչեւ տաղաւարը:

— Սիրելիս, կը ներէք, այնպէս չէ՞:

Շառլօթ ժպտուն. խանդակաթ, անոր ձեռքը բռնեց, քանի մը րոպէ իր ձեռքին մէջ պահեց. երբոր երկուքն ալ կառքէն իջան:

— Անշուշտ, և հազար շնորհակալութիւն: Շատ աղնիւ էք... և հաճեցէ՛ք ամուսնոյս ըսել որ զիս տունս ձգեցիք, քանզի զիս ըսաւ կը մտաւանջուի վերստին յղի մնալէս ի վեր:

Հարկ եղաւ որ Գոսթանս ալ իր կարգին ժպտի, խօսք տալ յանձնարարութիւնը կատարելու, գողտր բարեկամութեան արտայայտութիւններով:

— Ի տեսութիւն, առ վաղիւ:

— Այո՛, այո՛, ի տեսութիւն, առ վաղիւ:

Տասներու թր տար: էր որ Ռօուանտ իր կինը վալէրին կորսնցուցած էր և ինք տարի կտար որ աղիկը՝ Ռէն՝ մեռած էր, և միշտ այնպէս կը թուէր որ այս աղէտփնտրուն հետեւեալ օրն էր տուկալին, իր սեւ յաթերովը զորս պահած էր, իր քաշուած կեանքովը, տան մէջ փակուելով ու միայն անհրաժեշտ խօսքերը արտասանելով կրկին տիպար պաշտօնեան ևզած էր, ուղղամիտ հաշուակար. մանրակրկիտ միշտ ճշտապահ, գրասեղանի թիկնաթոռին վրայ քամուածի պէս, որ, երեսուն տարիէ ի վեր, ամէն առտու կը նստէր. քաղի իր երկու կիները, ինչպէս ինք կը կամէր սիրեցեալ անյայտացողները իրենց հետ տարած էին իր կամքը, իր փառասիրութիւնը, ինչ որ պահ մը ջանացեր էր երազել անոնց յաղթանակին համար այսինքն՝ մեծ հարստութիւն, պերս ու յաղթասպան՝ կեանք. ինք, այնքան առանձին այժմ, իր տկարութեան, իր մանկական երկչոտութեան մէջ վերստին ինկած մեռնելու համար ուրիշ բան չէր բաղձար, այլ եթէ այդ սովորած ստուերին անկիւնը, այս համեստ գործը զոր ամէն օր կը վերսկսէր, անիւր դարձնող կենդանիի մը վարժութեամբ:

Բայց կը կապած էին սր իր տան մէջ, պուլվար կորնէլի քնակարանը, զոր կը յամառէր երբեք չձգելու, խորհրդաւոր կեանք:

մը կ'անցնէր. մենամուտի կեանք մը, գաղտուկ պահուած, կասկածաշու նախանձաւորութեամբ մը, կ'պատուէին հրաման ունէր մարդներս թող չտալու, և որդէն ինքն ալ բան մը չէր գիտեր: Եթէ Մօռանժ անոր կը թողուր ճաշարանն ու սրահը, թոյլ չէր տար որ ռօքը իր սենեակին մէջ դնէ, հին ամուսնական սենեակը, ո'չ ալ Ռէնի սենեակը, ուր միայն ինք կը մտնար, Հո'ն կը փակուէր մաքրելու համար, առանց գիտցուելու թէ ինչ մաքրութիւն կրնար ընել: Այդ սենեակները նուիրական, երկիւղալի, սրբարաններ էին. որոնց միակ քահանան էր ինք, որ իբրեւ ջերմեռանդ հաւատացեալ իր վրայ առած էր ամբողջ պաշտամունքը: Ի զուր սպասուէին փորձած էր աչք մը նետել անոնց վրայ. ի զո'ւր, երբոր Մօռանժ ազատ օրերը հոն կ'ապրէր, ականջը դրան կը փակցնէր, բան մը չէր տեսնար, բան մը չէր լսեր: Ոչ մէկ հոգի կրնար ըսել թէ այդ մատուռները ինչ մասունքներ կը պարունակէին և կամ ինչ ձեւ պաշտամունքով կը պատուէին: Զարմանքի ուրիշ առիթ մըն էր իր Ռիշտ ագահի կեանքը որ օրէ օր աւելի կը խստացնէր, ուրիշ ծախք չունենալով ալ եթէ տան հազար վեց հարիւր ֆրանք վարձքը, սպասուէին ամսականը և օրական քանի մը սուսն զոր աղախինը դժուարաբար իր'է կը բրցնէր սնունդի և ուրիշ ծախքերու համար: Այժմ տարեկան ութը հազար ֆրանք ամսական կը ստանար, և ապահովաբար հազիւ կէսը կը ծախսէր: Ինչ կ'ըլլային իր խոշոր խնայողութիւնները, որոնցմէ օգուտ քաղել կը մերժէր: Ո'ր գաղտուկ ծակին մէջ կը թխուէր զանոնք: Ինչ ծածուկ կրքի մը, ինչ խօլական խանդաղատանքի մը համար կը պահէր: Եւ շատ քաղցր, շատ մաքուր էր, մօրուքը խիստ խնամուած, հիմա բոլորովին ճերմակ: Եւ իր գրասենեակը կուգար պզտիկ ժպիտ մը շրթունքին վրայ, առանց յայտնի ընելու իր ներքին քայքայումը, աղէտքին թողած բոլոր մոխիրն ու գէշ մարած կրակը:

Կամաց կամաց կապ մը գոյացած էր Գոսթանսի և Մօռանժի միջեւ: Երբոր Գոսթանս տեսաւ Մօռանժի քայքայուած գործատուն գալը, իր աղջկան մահուընէն ետքը, անոր մասին խորին գուլթ մը չգաց, որուն մէջ կը մնար, տարտամօրէն, անձնական խուլ մտատանջութիւն մը: Իր Մօռիսը տակաւին հինգ տարի պիտի ապրէր, բայց արդէն իսկ միտքը լկուած էր, չէր կրնար Մօռանժի

հանդիպել առանց պիտիկ օարսուռ մը զգալու. այդ մարդը իր մէկ հատիկ զաւակը կորսնցուցած էր: Ուրեմն այսպիսի աղէտք մը կարելի էր, Աստուած իմ, Յետոյ, երբ, ինքն ալ զարնուած միեւնոյն հարուածէն, ճանչցած էր ահռելի անձկութիւնը, յանկարծօրէն բացուած անբուժելի վէրքը, ու մօտեցած էր այդ ցաւի ընկերին, զայն ընդունելով, հետք վարուելով. բարեացակամութեամբ մը որ ո՛չ մէկուն մասին ցոյց կուտար: Յաճախ, կը հրաւիրէր զայն երեկոյթը իրեն հետ անցընելու և երկուքը միասին կը խօսէին, նոյն իսկ յաճախ բան մը չէին ըսեր, իրենց թշուառութիւնը իրարու մէջ կը բաժնէին լուրթեամբ: Գոսթանս յետոյ այդ մտերմութենէն օգուտ քաղած էր, անոր չնորհիւ գործատան բաներուն տեղեակ ըլլալով, որոնց մասին էրիկը կը խուսափէր խօսելու: Մանաւանդ այն օրէն ի վեր ուր կասկածած էր թէ՛ Պօլէն գէշ կը վարէր գործը, սխալներ կ'ընէր, պարտքեր կ'ընէր, կը ջանար հաշուակալը իրեն խորհրդակիցը ընել, նոյն իսկ իր լրտեսը, որպէս զի իրեն օգնէ կարելի եղածին չափ վարելու վտանգուած գործը, եւ ասոր համար կ'աճապարէր գործատուն մտնելու այդ օրը, հոն Մօռանժի ետ առանձին ըլլալէ օգուտ քաղելու համար, վստահ թէ պիտի կրնար խոստովանցնել, իր վարպետին բացակայութեանը:

Հազիւ գլխարկն ու ձեռնոցները հանեց, գնաց Մօռանժի քով գործտաւ իր նեղ գրասենեակին մէջ, իր անշարժ տեղը նստած, յաւիտենական տոմարին վրայ հակած, որ բաց դրուած էր իր առջեւ:

— Վո՛յ, ըսաւ զարմացած, ուրեմն կնունքը վերջացաւ արդէն:

Գոսթանս անմիջապէս անցածը պատմեց այնպէս մը կարգադրելով որ իր ըսելիքին գայ:

— Բայց այո՛, այսինքն ես եկայ որովհետեւ սարսափելի գլուխս կը ցաւէր կոր: Միւսները հոն մնացին... ուրեմն, քանի որ ահա՛ մինակ ենք, խորհեցայ որ գուցէ լաւ կ'ըլլայ եթէ քիչ մը խօսինք միասին, բարեկամ: Դիտէ՞ք թէ որքան կը յարգեմ ձեզ... ա՛հ, դժբախտ եմ, դժբախտ:

Աթոռի մը վրայ ինկած էր ուրիշներու երջանկութեան հանդէպ երկար առենէ ի վեր զսպուած արցունքներէն խեղդահար:

Մօռանժ տաւկնուվրայ եղած զինք տյգ այդ վիճակին մէջ տեսնելուն, ինքն ալ անկարող, ուզեց սենեկապանուհին կանչել, վախնալով որ Դոսթանս հիւանդ էր: Բայց զայն արգելեց.

— Ձեզ միայն ունիմ, բարեկամս... ամէն մարդ զիս կը լքանէ, ամէն մարդ ինծի դէմ է, ասիկա աղէկ կը զգամ, զիս կը կործանեն, իմ կորուստիս կ'աշխատին, իբր թէ արդէն ամէն բան կորսնցուցած չըլլայի, զաւակս կորսնցնելով...: Եւ քանի որ դուք կը մնաք ինձ միակ բարեկամ, դուք որ իմ չարչարանքս գիտէք, դուք որ այլեւս աղջիկ չունիք, ինծի հետ եղէք, կը խնդրեմ, ըսէ՛ք ինձ ճշմարտութիւնը: Գոնէ ատով կրնամ ինքզինքս պաշտպանել:

Իր աղջկան խօսքը լսելով Մօռանժ սկսաւ Դոսթանսի հետ լալ: Եւ հիմա կրնար զինքը հարցուփորձել, պիտի պատասխանէր, ամէն բան ըսէր, այդ հասարակաց ցաւին մէջ անէացած: Ուրեմն Դոսթանսի իմացուց թէ Պլէզի ու Պօլէնի միջեւ պայմանագրութիւն մը պիտի կնքուէր, բայց թո՛ւն ընկերակցութիւն մը չէր: Պօլէն գործատան արկղէն մեծագումար դրամ առած ըլլալով, անխոստովանելի ծախքերու համար, շանթաչի գործ մը, ինչպէս կ'ըսուէր, փոքրիկ աղջկան մը խնդիր, որ կը ապառնար ոճրադատ ատենանին ելլելու, ստիպուած էր Պլէզին խոստովանելու, որուն գործունեայ ձեռքերը կը վարէին գործատունը, անոր պաշտօն յանձնելով փոխատու մը գտնել: Այն ատենն էր որ երիտասարդը ինքն իսկ փոխ տուած էր դրամը, անշուշտ գումար մը զոր իր հայրը, Մաթիէօ Ֆրօման տուած էր, ուրախ ըլլալով որ այս կերպով գործատունը իր տղուն անունին կ'անցնէր: Այսօր, կացութիւնը ճշդելու համար, պարզապէս որոշած էին տան ինչքը վեց բաժին ընել, անոնցմէ մին Պլէզի տալու համար: Այս վերջինը ուրեմն տէր կը դառնար վեցէն մէկին, եթէ երբեք Պօլէն որոշեալ պայմանաժամի մը մէջ դրամը չհատուցանէր: Գէշը այն էր որ փոխանակ պարտքէն ազատելու, գուցր ասկէ ետքը միւս մասերը կտոր կտոր ծախելու փորձութեան չպիտի կրնար դիմադրել, այն շուայլութեան ու տխմարութեան զառիվայրին վրայ ուր կը թաւաչէր:

Դոսթանս, դողահար ու տոգոյն, մտիկ ըրած էր:

— Ատիկա ստորագրուած է :

— Ո՛չ տակաւին : Բայց թուղթերը պատրաստ են , այս օրերս պիտի ստորագրուին : Արդէն բանաւոր լուծում մըն է այս որ պարտաւորիչ է :

Բայց Գոսթանս այս կարծիքէն չէր , ընդվզումէ ոտք ելած , իր ամբողջ զօրութեամբ արգելք մը փնտռելով , կ'ուզէր անդարդարմանելին հնարել իր կործանումն ու ամօթը արգիլելու համար :

— Աստուած իմ , ի՞նչ ընելու է , ինչպէ՞ս գործելու է :

Յետոյ , բան մը չգտնելուն՝ անկարող ըլլալուն կատղած , սա աղաղակը թռաւ բերնէն .

— Ա՛հ , այդ թշուառական Պլէզը :

Իարի Մօռանտ ատկէ շատ յուզուեցաւ : Տակաւին չէր հասկըցած : Ուստի սեղմօրէն , ջանաց զայն հանդարտեցնել , իրեն բացատրելով որ Պլէզ բարի սիրտ մըն էր , թէ այս պարագային մէջ շատ կատարելութեամբ վարուած էր , ջանալով գայթակղութիւնը խեղդել , նոյնիսկ շատ անշահախնդիր կերպով : Եւ որովհետեւ Գոսթանս ոտքի ելած էր , դո՛ւ որ ամէն բան իմացած էր , փափաքելով որ երեք անձերուն եկած ատենը հոն չգտնուի , հաշուաւ կալն ալ ոտքի ելաւ , անոր ընկերացաւ նրբանցքին երկայնքը ուրկէ պիտի անցնէր իր բնակարանը մտնելու համար :

— Պատուոյս վրայ խօսք կուտամ , տիկին , որ այդ երիտասարդը ո՛ր մէկ ազտոտ հաշիւ ըրած է... : Բոլոր թուղթերը իմ ձեռքէս կ'անցնին , ո՛չ ոք ինծի չափ լաւ տեղեկութիւն ունի... Եւ եթէ մեքենայութենէ մը կասկած ունենայի , ձեզի իմաց տալու քաջութիւնը կ'ունենայի ի փոխարէն ձեր բարութեանց :

Գոսթանս այլեւս մտիկ չէր ընել անոր , կը ջանար օձիքը աղատել իրմէ : Այս վայրկեանին , բուռն տեղատարափը , որ երկար ատենէ ի վեր կը սպառնար , սկսաւ , կատաղօրէն ապակիները մտրակելով : Երկինք սեւ ամպով մը մթագնած էր , գրեթէ ցրեկը գիշերի փոխելով , թէեւ ժամը հազիւ չորսը կար : Եւ Գոսթանս մտածեց թէ երեք անձերը , այդպիսի անձրեւով մը , անպատճառ կառք պիտի նստէին : Քայլերը փութացուց , միշտ ետեւէն ունենալով հաշուակալը :

— Տեսէ՛ք, օրինակ մը տամ, շարունակեց Մօռանժ, երբոր խնդիր եղած պայմանագրութիւնը խմբագրելու... :

Յանկարծ, խօսքը ընդմիջեց, խոպոտ բացագանչութիւն մը արձակեց, զայն կեցուց, դէպի ետեւ քաշելով, զարհուրանքի շարժումով մը :

— Զգուշացէ՛ք :

Իրենց քայլերուէ տակ անդունդ մը կը բացուէր, նրբանցքէն տռաջ, որ իբրեւ հաղորդակցութեան ճամբայ կը ծառայէր բնականօրէն և գործատան միջեւ, մեծ զօրութեամբ բռնաբարձ մեքենայ մը, որ շոգիով կը գործէր, կը գտնուէր, խոշոր բռնեցող վար իջեցնելու համար : Սակայն երբեմն կը գործածէին զայն : Սովորաբար անագին կափուլը գոց կը մնար. և երբ մեքենան գործէր, յատուկ պահապան մը հո՛ն կը կենար հսկելու, գործին նայելու համար :

— Զգուշացէ՛ք, զգուշացէ՛ք, կը կրկնէր Մօռանժ, դիւատարած ու սառ կտրած :

Կափուլը վար իջած էր, խոշոր ծակը բաց կը մնար : Ո՛չ մէկ փակոց, ոչինչ զիրենք զգուշացնող ահաւելի ոստումը ընկէ : Անձրեւը միշտ կը շառաչէր ապակիներուն վրայ, մութը այնքան կատարեալ էր նրբանցքին մէջ, որ կը քալէին վստահօրէն առանց առջեւնին տեսնելու : Եւ եթէ քայլ մըն ալ առնէին պիտի գլտորէին ծակին մէջ : Հրաշք էր որ հաշուակալը մտահոգուեցաւ այդ թանձր մթութենէն, այդ անդունդէն զոր աւելի զգացած էր քան թէ նշմարած :

Այսուհանդերձ, Գոսթանս, տակաւին չհասկնալով, կ'ուզէր ինքզինք ազատել Մօռանժի ձեռքէն :

— Բայց տեսէ՛ք, կը գոչէր մարդը :

Եւ ծռեցաւ ու ստիպեց Գոսթանսը որ ինքն ալ ծռի ծակին վրայ : Այդ ծակը մինչեւ գետնայարկը կը հասնէր, այսինքն երեք յարկ բարձրութիւն ունէր, խաւարչտին հորի մը պէտ : Գետնայարկի խոնաւ շունչ մը կ'արտաբերէր, հազիւ խոշոր երկաթներու տարտամ գիծերը կը զանազանուէին : Միայն խորը լապտեր մը կը վառէր, հեռաւոր լոյս մը, կարծես աւելի լաւ ցոյց տալու համար

անդունդին խորութիւնն ու անելիութիւնը: Եւ գունաթափ՝ մէկ կողմ քաշուեցան:

Այժմ Մօռանժ կը բարկանար:

— Այս ի՞նչ ապուշ բան է, ի՞նչ կ'ընէին այդ մարդիկը, ի՞նչու կանոնին չեն հնազանդիր... սովորաբար մարդ մը կ'ըլլայ հոս, յատկապէս դրուած, որ պէտք չէ տեղէն շարժի, երբ կափուլը վեր չէ ելած... ո՛ւր է, ի՞նչ կ'ընէ այդ մարդը:

Մակին քով վերադարձաւ և կատաղօրէն պոռաց.

— Պօնա՛ր,

Ոչ ոք պատասխանեց, ծակը անյատակ կը մնար, սեւ ու պարագ: Այս լուծիւնը աւելի կատղեցուց զինքը:

— Պօնա՛ր, Պօնա՛ր,

Ու կրկին ոչինչ, ո՛չ մէկ շշուկ, խաւարին խոնաւ շունջը միայն կը բարձրանար, գերեզմանի մը ծանր լուծեանը պէս:

Այն ատեն Մօռանժ բուռն սիջոցի մը դիմեց:

— Լար պիտի իջնեմ, պէտք է՝ որ Պօնարը գտնեմ...: Մազ մնաց մէջը պիտի իյնայինք... չէ՛, չէ՛, կարելի չէ ատոր հանդուրժել: Ու յետոյ կ'ուզեմ որ գոցէ իր կափուլը, կամ գայ իր գործին գլուխը... ի՞նչ կ'ընէ, ո՛ւր կրնայ ըլլալ:

Արդէն դարձդարձիկ փոքր սանդուխէ մը վար կ'իջնար, երբ կամաց կամաց կորսուող ձայնով մը կրկին գոչեց.

— Կը խնդրեմ, տիկին, սպասեցէ՛ք ինձ, հոտ կեցէ՛ք որպէս զի եթէ մէկը անցնի իմաց տաք:

Գոսթանս մինակ էր: Տեղատարափին ձայնը ապակիներուն վրայ կը շարունակէր լսուիլ, բայց տոգոյն լոյս մը կը սկսէր վերածնիլ անձրեւին տակ:

Եւ անա՛յ այդ տոգոյն լոյսին մէջ Պլէզ երեւցաւ նրբանցքին ծայրը: Եկած էր ու վայրկեան մը բաժնուեր էր միւս երկուքէն, աշխատանոցները երթալու համար ուր տեղեկութիւն մը պիտի հարցունէր, որուն պէտք ունէր: Մտազբաղ՝ բոլորովին խելքը գործին տուած, հանդարտ կը քալէր: Եւ երբ Գոսթանս զայն տեսաւ, օրտին մէջ ատելութեան կրակը զգաց, իր իմացած բաներուն բարկութիւնը՝ այդ պայմանագիրը որ հետեւեալ օրը պիտի ստորագրուէր և որ զինքը պիտի զրկէր ստացուածքէն: Թշնամին էր որ կը յառաջ-

նար, իր տանը մէջ, իրեն դէմ: Եւ իր էութեան ամբողջ ուժովը կ'ուզէր բնաջինջ ընել, դուրս նետել, խաբեբայ յափշտակիչի մը պէս:

Պլէզ կը յառաջանար, Գոսթանս թանձր մութին մէջ, պատին քով կը գտնուէր, այնպէս որ երիտասարդը չէր կրնար զինքը տեսնել: Բայց ինք քանի կամաց կամաց կը յառաջանար անիկա, տարօրինակ յստակութեամբ մը կը տեսնար, մոխրագոյն լոյսի մը մէջ ողողուած: Երբեք այս աստիճան չէր զգացած երիտասարդին ճակտի զօրութիւնը, աչքերուն մտացիութիւնը, բերնին հաստատ կամքը: Եւ յանկարծ իրողութիւնը փայլակնացայտ ապահովութեամբ մը իր դէմքը ցցուեցաւ:

Պլէզ դէպի ծակը կը քայլէր առանց նշմարելու, ապահովաբար անոր մէջ պիտի գլտորէր, եթէ ինք չկեցնէր: Ի՞նչ մը առաջ ինքն ալ, անոր պէս, ծակին մէջ պիտի իյնար եթէ բարեկամ ձեռք մը զինք չկեցնէր. ու տակաւին Գոսթանս ատոր սարսուռը կը զգար. միշտ կը տեսնար խոնաւ անդունդը, խորը գտնուած փոքրիկ լապտերովը: Ահռելի բանը աչքին առջեւ եկաւ, որոշ կերպով. հողը որ ոտքին տակ կը պակսի, սոսկալի աղաղակով անկումը, ջախջախումը:

Պլէզ կը յառաջանար: Անշուշտ. այդպիսի բան մը անկարելի էր, Գոսթանս պիտի արգիլէր, քանի որ ձեռքի պզտիկ շարժում մը բաւական էր ատոր համար: Երբ հոն հասնէր, իր դիմաց, միթէ ծամանակ շունէ՞ր թեւը երկնցնելու: Այսուհանդերձ, իր էութեան մէկ մութ անկիւնէն, շատ յօտակ, շատ պաղ ձայն մը կը բարձրանար, որ կարճ խօսքեր կ'ըսէր, զորս կը լսէր այնպէս որպէս թէ բանար, որ կարճ խօսքեր կ'ըսէր, զորս կը լսէր այնպէս որպէս թէ չեփորներ զանոնք հնչեցնէին իր ականջներուն: Պլէզ եթէ մեռնէր, լինցած էր, երբեք գործատան չպիտի տիրանար: Ինք որ, այնքան բուռն կերպով կը յուսահատէր չկրնալով արգելք մը երեւակայել Պլէզի դէմ, հիմա կրնար թողուլ որ դիպուածը իրեն օգնութեան հասնէր: Ու ձայնը այդ բանը կ'ըսէր, կը կրկնէր սուր պնդումով մը, առանց ուրիշ բան մը աւելցնելու: Յետոյ բան մը չի կար, արիւնոտ խաւարչտին ծակ մը, ուր այլեւս բան մը չէր տեսնար: Ինչ պիտի ըլլար հետեւեալ օրը. չէր ուզեր այդ մասին խորհիլ. նոյնիսկ, իրեն համար, հետեւեալ օր չի կար: Հրամայող ձայնը

անմիջական ընդդիմութիւնը կը պահանջէր: Պէէզ եթէ մեռնէր, լինցած էր, երբեք գործատան չպիտի տիրանար:

Պէէզ կը յառաջանար, Գոսթանով մէջ անուելի կռիւ մը տեղի ունեցաւ այն առնելու Որչափ տեւեց, որե՛ր, տարինե՛ր: Հաղիւ քանի մը բողոք անշուշտ: Միշտ որոշած էր զայն կեցնելու: Վստահ ըլլալով որ պիտի յաղթէ սոսկալի մտածումին, երբ վճռական շարժումը ընելու վայրկեանը հասնի: Եւ սակայն այդ մտածումը կը տիրէր իր վրայ, իր միտին մէջ կը նիւթանար, ֆիզիքական պէտքի մը պէս, ճարաւի՛ր՝ անսթուրեան պէս: Այդ բանին անօթութիւնը կը զգար, ասկէ կը տառապէր, այն քաղձէն որ ոճիրներ ընել կուտայ, որ փողոցին անկիւնը անցորդը կը կողոպտէ, կը խողխողէ: Իրեն այնպէս կը թուէր որ եթէ յագեցում չգտնար, իր կեանքը վրայ պիտի տար: Այդ մարդը անէացնելու այրող կիրք մը, խօլ փափաք մը կը բորբոքէր ներսիդին քանի կը տեսնար անոր յառաջանալը: Զայն լաւագոյն կերպով կը տեսնար ու ասկէ կը մղեցնէր: Անոր ճակատը, աչքերը, բերանը զինքը ատելութեամբ կը չարչարէին: Քայլ, քայլ մըն ալ, յետոյ ուրիշ մը, և իր դէմը պիտի ըլլար: Քայլ մըն ալ, ու արդէն ձեռքը կ'երկարէր, զայն կեցնելու պատրաստ, երբ իրեն հպէր:

Պէէզ կը յառաջանար, ի՞նչ անցաւ, Աստուած իմ: Երբ իր քով հասաւ, այնքան մտախոհ, որ իրեն քսուեցաւ առանց զգալու: Գոսթանով կարծես քարի փոխուած էր: Զեռքը սառած էր: Իր տենդի կրակին մէջ պաղ սարսուռ մը եկաւ վրան, զայն անշարժեցնելով ու ապուշցնելով, մինչ իրմէ ելած աղաղակ մը զինքը կը խլացնէր: Ամէն կռիւ վերջացաւ իր մէջը, այդ մահուան պէտքը մնաց միայն լափիչ, անյաղթելի, ներքին ձայնին հրամայողական յամառութեան տակ, որ զինքը կ'արգիլէր կամենալու և գործելու: Պիտի մեռնէր, գործատունը չպիտի ունենար: Եւ չիփ չիտակ, պատին փակած, առանց շունչ մը առնելու, չկեցուց զայն: Իսկ անոր թիթեւ շնչառութիւնը, տեսաւ անոր կիսադէմը, յետոյ ծոծրակը: Անցեր էր քայլ մը, քայլ մը եւս: Եւ սակայն եթէ կոչ ընէր կրնար տակաւին, այդ յետին բողոքին, փոխել ճակատադիրը: Կարծեց թէ զիտաւորութիւն ունէր այդպէս ընելու, բայց ակա-

ները կոտորելու աստիճան սեղմած էր։ Եւ Պէէզ քայլ մըն ալ առաւ, այդ բարեկամ հողին վրայ վստահ ու հանդարտ գնացքովը, առանց ակնաբոկի մը, բոլորովին իր գործովը մտադրաւ։ Եւ գետինը պակսեցաւ քայլին տակ, և անուելի աղաղակ մը լսուեցաւ, անկումին յանկարծական հովը, խուլ ջախջախումը, խորը, խաւարին մէջ։

Գոսթանս չէր շարժեր։ Վայրկեան մը քարացած մնաց, միշտ մտիկ ընելով, տակաւին սպասելով։ Բայց անդունդէն խոր լուսութիւն մը միայն կ'ելլէր։ Կը լսէր միայն անձրեւին տապկիներուն շարունակու ձայնը, նոր կատաղութեամբ մը։ Այն ատեն փախաւ, նրբանցքէն անցաւ, իր սրահը մտաւ։ Հոն ինքզինքին եկաւ, ինքզինքը հարցութիւններով։ Ուրեմն ուզած էր այս սարսափելի բանը։ Զէ՛, իր կամքը գեր չունէր ուշոր մէջ։ Անշուշտ իր կամքը չկատարուեր, գործելէ արգելուեր էր։ Եթէ այդ բանը կրցած էր ըլլալ, իրմէ դուրս եղած էր, քանզի ապահովաբար ինք բացակայ էր։ Բառը, բառին զօրութիւնը, զինք ապահովեց, անոր կառնեցաւ, զայն կրկնեց։ Այս էր անա՛, այո՛, այո՛. ինք բացակայ էր։ Իր ամբողջ կեանքը աչքին առջեւէ կանցնէր, առանց թերութեան մը, առանց չար գործի մը։ Երբեք չէր մեղանշած, երբեք յանցապարտ չարութիւն մը մինչեւ այդ օր իր խղճին վրայ չէր ծանրանար։ Վայրկեշտ կին, արժանաւոր մնացեր էր իր ամուսնոյն անառակութիւններուն միջեւ։ Մայր ցաւատանջ, իր Գողգոթան կ'ելլար, զաւկին մահուընէն ի վեր։ Եւ Մօսիսի այս յիշատակը միայն, զինքը վայրկեան մը հանեց իր չորութենէն, արցունքի սկզբնաւորութեամբ մը զինքը խեղդեց, իբր թէ իր յիմարութիւնը հո՛ն ըլլար, ոճրին բացատրութիւնը զոր ի զուր կը փնտռէր։

Գլխու պտոյտ մը կուգար վրան. տղան մեռած՝ միւսը փէր դարձած անոր տեղը, մէկ հատիկ զաւկին գահադուրկ փոքրիկ իշխանին բոլոր այդ ապականած կիրքը, բոլոր այդ թունաւորուած կատաղութիւնը, կը փրփրար իր մէջ, զինքը մինչեւ ոճիր մղելու չափ կը յիմարացնէր։ Այդ հրէշային աճումը այսպէս ուրեմն մինչեւ ուզեղին հասած էր։ Արեան կոհակ մը բաւ է խիղճ մը մթադնելու համար։ Բայց կը համառէր բացակայ մնալու, արցունքները զուգեց, պաղարիւն մնաց։ Ո՛չ մէկ խղճահարութիւն չունեցաւ։

Եղած էր ըլլալիքը. այսպէս աղէկ էր: Պէտք էր որ ասիկա ըլլար: Ինք չէր հրած զայն, մինակ ինկած էր: Եթէ ինք հոն չգտնուէր, նորէն պիտի ինար: Արդ, քանի որ ինք հոն չէր, քանի որ իր ուղեղը, իր օրրտը հոն չէին, իրեն չէր վերաբերէր այդ բանը: Եւ բառը միշտ կը վերածնէր, յաղթութիւնը կ'երգեր. մեռած էր, գործատան չպիտի տիրանար:

Եւ սակայն, սրահին մէջ կեցած, ականջ դրած, Գոսթան մտիկ կ'ընէր: Ինչո՞ւ բան մը չէր լսեր: Ինչո՞ւ չէին երթար զայն ինկած տեղէն հանելու: Անձկութեամբ կը սպասէր իրարանցումին, գործատունէն ելլելիք զարհուրանքի ձայներուն, խոշոր քայլերու: Խոշոր աղաղակներու: Շունչը բռնած, սարսուգին, ամենափոքր շուկները մտիկ կ'ընէր: Բայց հանդարտութիւնը կը շարունակուէր: Միայն լռութիւն կը տիրէր: Վայրկեաններ անցան տակաւին և ինք գոհ մնաց որհին գողջ խաղաղութեանը մէջ: Բաղքենի պարկեշտութեան ապաստանարան մըն էր հոն, պերճ արժանաւորութեան ուր ինքզինք պաշտպանուած, ազատուած կը զգար: Մանօթ, մտերիմ առարկաներ, ինչպէս արեւակնազարդ գրպանի սրուակ մը, թուղթ կտրելու արծաթ դանակ մը, գրքի մը մէջ թաղուած, զինքը բոլորովին ապահովեցին: Ձանոնք վերստին կը գտնար և կը զարմանար, կը յուզուէր տեսնելով, իբր թէ նոր նշանակութիւն մը առած ըլլային: Յետոյ պզտիկ սարսուռ մը ունեցաւ: Նշմարեց որ ձեռքերը սառած էին: Մեղմիկ զանոնք չփչփեց, ու գեց քիչ մը տաքցնել: Ինչո՞ւ համար այժմ այսքան մեծ յոգնութիւն մը կը զգար: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ երկար պտոյտէ մը կուգար, թէ արկած մը անցուցած էր, հարուածներ տուած և խոշտանգած էին զինքը: Կարծես յագեցած քնէութեան մը մէջ էր, չափազանց անորոժակ ունենալէ ետքը, չափազանց կշտացած էր: Երբ իր ամուսինը շուայտութիւններէ կը վերադառնար, երբ բեմն նկատած էր որ այն ալ այսպէս էր, միտը այն աստիճան գոհացած՝ որ ոտքի վրայ կը քնանար, հանդարտած, առանց փափաքի ու զղջումի: Ինքն ալ նոյնպէս, ա՛լ բան մը չէր փափաքէր իր յոգնութեանը մէջ, միայն կը զարմանար թէ ի՞նչ ունէր:

Եւ սակայն սկսաւ մտիկ ընել, ինքնիրեն ըսելով որ եթէ այս ահռելի լռութիւնը շարունակէր, պիտի նստէր, աչքերը գոցէր ու

քնանար, Ու հեռուէն հեռու իրեն թուեցաւ թեթեւ շուկ մը լսել, հազիւ շունչի մը պէս:

Ինչ կար: Զէ՛, դեռ ոչինչ: Գուցէ երազած էր այդ սոսկալի մղձաւանջը, քալող մարդը, անդունդը, անուելի մեծ աղաղակը: Գուցէ ատոնց և ո՛չ մին չէր եղած, քանի որ բան մը չէր լսեր: Աղմուկը վարէն վեր ելլելու էր, մեծցող ալիքի մը պէս, և սառնադուխներուն և նրբանցքներուն մէջէն լուրը իրեն բերելու էր: Յետոյ, կրկին լսեց պզտիկ շուկը, շատ հեռուէն, որ սակայն կը մօտենար: Ամբոխ մը չէր եկողը, առանձին քայլ մը, անշուշտ քարափին վրայ պտտողի մը քայլը: Բայց ո՛չ, շուկը գործատու նէն կ'ելլէր, այժմ շատ որոշապէս, նախ սառնադուխէն ելլելով և յետոյ նրբանցքի մը երկայնքէն քաշելով: Եւ քայլերը գահավիժեցին, և հեւ ի հեւ շնչառութիւն մը լսուեցաւ, այնքան եղբրական որ զգաց թէ անուելի բանը կուգար: Դուռը ուժգին բացուեցաւ: Մօռանժ ներս մտաւ: Մինակ էր, տակնուվրայ եղած, դէմքը մռայլ, խօսքերը թոթովուն:

— Դեռ կը շնչէ բայց գանկը ջախջախուած է, լմնցաւ:

— Ինչ ունիք. ինչ եղաւ, հարցուց Գոսթանս:

Շլմորած՝ Մօռանժ անոր նայեցաւ: Վազելով վեր ելած էր, իրմէ բացատրութիւն մը ուզելու համար, այնքան իր խեղճ գլուխը կը կորսուէր, աղէտքի մը հանդէպ որ իր բոլոր գաղափարները կը չփոթեցնէին: Առերեւոյթ անգիտութիւնը, այն հանդարտութիւնը որուն մէջ Գոսթանսը կը գտնէր, զինք բոլորովին մոլորեցուցին:

— Բայց, գոչեց, ձեզ կափուլին քով ձգեցի:

— Կափուլին քով, այո՛: Դուք վար իջաք և ես ուղղակի հոս եկայ:

— Բայց, վերսկսաւ Մօռանժ յուսահատ ուժգնութեամբ մը, իջնալէ առաջ ձեռնէ խնդրեցի որ հոն ինծի սպասէք. ծակին հսկէք, որպէս զի մէկը մէջը չիյնայ:

— Ահ, ատիկա սխալ է, ո՛չ, ինծի բան մը չըսիք կամ գոնէ, ես բան մը չլսեցի, այդ անսակ բան մը միտքս չէ:

Սարսափահար՝ Մօռանժ կը շարունակէր անոր աչքերուն մէջ նայիլ: Ապահովաբար կը ստէր: Ի զուր շատ հանդարտ կ'երեւար,

Մօռանժ կը լսէր որ ձայնը կը դողդաղար: Յետոյ, ակներեւ էր որ արկածի պահուն տակաւին հո՛ն ըլլալու էր քանի որ ինք նոյն իսկ վար իջնելու ժամանակ չէր ունեցած: Յանկարծ յիշեց իրենց խօսակցութիւնը, Գոսթանսի հարցումները, ատելութեան աղաղակը անոր դէմ զոր արիւնջուայ վերցուցած էին հիմա անդունդին խորէն: Խեղճ մարդը, քստմնումի հովին տակ որ զինքը կը ստուերընէր, միայն սա խօսքը կրցաւ ըսել:

— Լաւ ուրեմն, տիկին, ձեր ստեւէն խեղճ Պլէզը եկաւ և գտնկը ջախջախուեցաւ:

Գոսթանս կատարեալ կերպով իր դերը խաղաց, դողահար ձեռքերը բարձրացուց և հատկապէս ձայնով մը ըսաւ:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ի՛նչ անուրի դժբախտութիւն:

Բայց այս վայրկեանին աղմուկ մը կը մեծնար տանը մէջ: Սրահին դուռը բաց մնացած էր և ձայներու, քայլերու, հետզհետէ մօտեցող ու գոռացող բազմութեան մը մօտենալը կը լսուէր: Սանդուխին երկայնքը հրամաններ տրուեցան, խուլ ճիգեր եղան: Կուրծքեր որոնք չունչ կ'առնէին, կամաց կամաց բերուած բռնի մը մերձեցումը զգացուեցաւ:

— Ուրեմն զինքը վեր կը բերեն, ըսաւ Գոսթանս տոգունելով, ակամայ աղաղակով մը որ բոլորովին հաշուակալին աչքը բացաւ: Հո՛ւ, քո՛վս կը բերեն:

Մօռանժ, տապարի հարուածին տակ ապուշցած, չպատասխանեց: Պօչէն յանկարծ երեւցաւ, վիրաւորին առջեւէն, կապտադոյն, ինքն ալ այլայլած, այնքա՛ն երկիւղ կ'ազդէր իրեն մահուան այս անակնկալ այցելութիւնը իր երջանիկ կեանք վարելու պէտքին մէջ:

— Սիրելիս, Մօռանժ ըսաւ քեզ անուրի աղէտքը... բարեբախտաբար Տընին հոս էր, ընտանիքին հանդէպ պատասխանատուութիւնները ճշդելու համար...: Եւ ճիշտ Տընին էր որ դիմացդ բեց խեղճին տաղաւար, իր տունը, փոխադրուելուն, պոռալով թէ իր կինը պիտի սպաննէինք եթէ իր էրիկը այսպէս մահամերձ իրեն տանէինք, մանաւանդ կնոջ յղի վիճակին մէջ... ուստի, հոս բերելէ զատ ուրիշ միջոց չիկար, այնպէս չէ՛:

Պօլէն կինը թողուց խելայեղ շարժումներով, դուրս ելաւ,
ուր լսուեցաւ իր դողափար ձայնը որ կ'ըսէր.

— Կամաց, կամաց... զգուշացէ՛ք բազրիքներէն:

Չարաշուք թափօրը օրա՛հ մտաւ: Ջախջախուած Պլէզը պառ-
կեցուցած էին պատգարակի մը վրայ: Տընի լաթի մը ճերմակու-
թեամբ, կը հետեւէր, բռնելով բարձը որուն վրայ եղբօրը գլուխը
կը հանգչէր, աչքերը գոց, ճակտին վրայ արիւնի հետք մը, մինչ
չորս մարդիկ, գործատան չորս բանւորներ, բառնալիքները բռնած
էին պատգարակը: Ողոր հողաթափներ կը ճզմէին գորգերը, դիւրաբեկ
կարասիները մէկ կողմ առնուեցան ճամբայ բանալու համար, սոսկումի
ու արհաւիրքի այս արշաւանքին:

Պօլէն որ կը շարունակէր հսկել գործողութեան, իր այլայլ-
ութեան մէջ գաղափար մը ունեցաւ:

— Օէ՛, չէ՛, հոս մի՛ թողուք... քովի սենեակը անկողին մը
կայ... զինքը կամաց մը կը լվերցնենք և անկողինն վրայ կը
հանգչեցնենք:

Մօռիօի սենեակն էր, այն անկողինն էր ուր Մօռիս մեռած
էր և զոր Դոսթանս, մայրական պաշտամունքով, անեղծ պահած
էր, սենեակը նուիրելով իր զաւկին յիշատակին, այն վիճակին մէջ
ուր թողած էր: Բայց ի՞նչ ընել, ինչպէ՞ս արգիլել որ այս Պլէզն
այ իր կարգին հո՛ն չմեռնէր, իր ձեռքով սպաննուած:

Այս իրողութեան ահելիութիւնը, վրէժխնդիր ճակատագիրը
որ այս սրբապղծութիւնը կ'ուզէր, այնպիսի ըմբոստութեամբ մը
զինքը լեցուց, որ կարծես մարակուեցաւ, ոտքի կեցած, այն վայր-
կեանին ուր կը զգար թէ տախտակամածը խոյս կուտար ոտքերուն
տակէն և գլխու պտոյտ մը կը զգետնէր:

Եւ արտաքոյ կարգի կորով մը ցոյց տուաւ, անպատկառ ա-
րիութեամբ մը: Երբ վիրաւորը անցաւ իր առջեւէն, իր փոքրիկ
նիհար մարմինը ցցուեցաւ, մեծցած թուեցաւ: Անոր նայեցաւ, իր
դեղին, անշարժ դէմքին վրայ սիւսն թարթիչները խաղացին, բեր-
նին ձախ անկիւնը ծամածուլութիւն մը ունեցաւ: Ու այս էր բոլորը
և կրկին կատարեալ եղաւ իր շարժումովը, ձայնովը, ընելով և
ընելով հարկաւոր բաները, առանց աճապարանքի, կերպարանքը
Վիայն այլայլած աղէտքին յանկարծականութենէն:

Սենեակին մէջ գործողութիւնը կատարուած էր և պատգա-
րակը կրողները, յուզուած, քաշուեր գացեր էին: Վարը, անմի-
ջապէս, արկածը պատահելուն պէս, հայր Մուանօյի ըսած էին որ
կռուք մը ցառքէ և Պութանին վազէ, վերաբոյժի մը հետ տուն
գալու համար, եթէ կարենայ ճամբան հատ մը գտնել:

— Լաւագոյն կը համարիմ որ հոս ըլլայ, քան թէ գետնա-
յարկը, կը կրկնէր Պօլէն մեքենարար, անկողինն դիմաց: Միշտ կը
շնչէ, տեսէ՛ք, այս վայրկեանիս շատ զգալի է... ո՛վ գիտէ, գու-
ցէ Պութան զինքը փրկէ:

Բայց Տընի բնաւ յոյս չունէր: Իր ձեռքին մէջ առած էր եղ-
բորը թոյլ ու պաղ ձեռքը և կը զգար որ այդ ձեռքը, կեանքէն
խլուած, կը մեռնէր: Դեռ վայրկեան մը հոն մնաց, այդ սուգի
անկողինն դէմը, անշարժ, այն յիմար յոյսովը որ իր հպումով մեռ-
եալին պիտի տար քիչ մը իր սրտին արիւնէն: Այդ արիւնը հաս-
րակած չէր երկուքին համար, իրենց երկուորեակ եղբայրութիւնը
միեւնոյն աղբիւրէն չէր սնած: Իի կէսն էր որ կը մեռնէր: Վարը
ահռելի անձկութեան աղաղակէ մը ետքը, ա՛լ բան մը չէր ըսած:
Եւ յանկարռ խօսեցաւ:

— Պէտք է Ամպրուազին երթալ, մօրս և հօրս իմաց տալ:
Գանի որ տակաւին կը շնչէ, գուցէ ժամանակին կը հասնին զինքը
համբուրելու համար:

— Կ'ուզես որ վազեմ երթամ զիրենք փնտռելու, ըսաւ Պօլ-
էն հաճոյակատարութեամբ:

— Չէ՛, չէ՛, շնորհակալ եմ, նախ ուզեցի այս ծառայութիւնը
խնդրել ձեռնէ: Բայց խորհեցայ, միայն ես կրնամ մայրիկիս ըսել
ահռելի բանը...: Շառլօթի համար սպասեցէք: Յետոյ կը նայինք,
երբ վերադառնամ...: Եւ մահը թո՛ղ հաճի քիչ մը համբերութիւն
ունենալ, որպէսզի խեղճ եղբայրս գտնում վերադարձիս:

Անկողինն վրայ ծռած էր, անշարժ Պէլզը համբուրեց, որ
աչքերը փակ, տակաւին փոքրիկ շունչով մը կը շնչէր: Յետոյ՝
խելայօրէն ձեռքն ալ համբուրեց և մեկնեցաւ:

Գոսթանս զբաղած էր, սենեկապանուհին կը կանչէր, փա-
փաքելով տաք ջուր ունենալ, որպէս զի մեռնողին արիւնոտ ճա-
կատը մաքրէ: Կարելի չէր ժաքէթը հանել, գոհացան կրցածնուն

չափ մաքուր պառկեցնելով, սպասելով բժիշկին: Եւ այս գործա-
շութիւններու միջոցին, Պօլէն արկածին վրայ խօսք բացաւ, նո-
րէն վիճեց, միտքը լիկուած, ինքն իրմէ դուրս ելած:

— Կարելի՛ է հասկնալ առանկ բան մը, ինչ ապուշ ճակատա-
դրականութիւններ կան... վարը, փոխադրութեան փոկ մը որ
տեղէն կ'ելլէ, որ կ'արգիլէ մեքենավարին կափուլը վեր հանելու:
Վերը Պօնար որ կը բարկանայ, կը կոչէ և կ'որոշէ վար իջնել,
կատաղած, տեսնելով որ իրեն չեն պատասխաներ: Եւ յետոյ, Մօ-
ուանտ որ կուգայ, որ նոյնպէս կը բարկանայ, որ, իր կարգին,
վար կ'իջնայ, զայրագնած Պօնարը կանչելէ որ չպատասխաներ:
Եւ այն ատեն Պէլզ որ կուգայ, կ'իյնայ...: Այդ խեղճ Պօնարը,
կուլայ կոր, ուզեց ինքզինք սպաննել երբոր փորձանքը տեսաւ:

Յանկարծ խօսքը ընդմիջեց Գոսթանսի հարցնելու համար:

— Ըսէ՛ տեսնեմ, իսկ դուն ինչ ըրիր... Մօուանտ ինձ ըսաւ
որ քեզ վերը կափուլին քով թողած էր:

Գոսթանս իր դէմն էր, պատուհանին լոյսին մէջ: Իր բերանի
ձախ անկիւնին կծկումը ունեցաւ միայն:

— Ես... բայց նրբանցքէն անցայ, անմիջապէս հոս մտայ...
Մօուանտ աղէկ գիտէ:

Վայրկեանէ մը ի վեր, Մօուանտ, սրունքները ջախջախուած,
անէացած, աթոռի մը վրայ ինկած էր: Անկարող ո եւ է բանի մը
օգնելու, կը լռէր, իրերուն վերջաւորութեան կը սպասէր: Երբ
լսեց որ Գոսթանս այդ հանդարտութեամբ կը ստէր, անոր նայե-
ցաւ: Ան էր ոճրագործը, կասկած չունէր: Եւ այդ բոլորին պէտք
չգաց այդ բանը ըսելու, բարձրագոյ պողալու:

— Տե՛ս, վերսկսաւ Պօլէն, ինք կը կարծէ որ քենէ խնդրած
է չհեռանալ, հոն կենալ, իրրեւ պահապան:

— Ամէն պարագային բռն մը չլսեցի, պատասխանեց Գոս-
թանս չոր կերպով: Եթէ այդպէս բան մը խնդրած ըլլար ինէ, մի-
թէ տեղէս կ'երբարայի՛:

Եւ հաշուակալին դռնաւով, համարձակեցաւ իր կարգին,
անոր նայիլ տօգոյն աչքերովը:

— Մտքերնիդ բերէ՛ք, Մօուանտ... խենթի մը պէս վար ի-
ջաք, ինծի բան մը չըսիք և ես ճամբատ շարունակեցի:

Դոսթանսի տոգոյն աչքերուն տակ, որ իրեններու մէջ
մտնար պողպատի մը կարծրութեամբ, Մօռանժ հշմարիտ երկիւղ
շգաց: Իր բոլոր տկարութիւնը վերստին երեւան կուգար, լ
քաղցր ու հիւսարտին վատութիւնը: Կրնա՞ր զայն ամբաստանե
լանքները: Յետոյ, ինքն ալ այլեւս չէր գիտեր, իր մենամու
խեղճ գլուխը կը կորսուէր: Մօռանժ թոթովեց.

— Շատ կարելի է, ես անանկ կարծած ըլլալու եմ որ խօսե
ցայ... վերջապէս այսպէս է, քանի որ ուրիշ կերպ չկրնար ըլլալ
Նորէն ինկառ իր լռութեան մէջ, անսահման յոգնութեան
շարժումով մը: Ուղուած ընդունուած մեղսակցութիւնն էր այս
վայրկեան մը փափաք ունեցաւ ոտքի ելլելու, տեսնելու չամար
թէ Պէէշ կը շնչէր միշտ: Յետոյ, չհամարձակեցաւ: Սրահին մէջ
մեծ խաղաղութիւն մը տիրած էր:

Ահ, ինչ անձկութիւն, ինչ տանջանք, կառքին մէջ, երբ,
Տընի Մաթիէօն և Մարիանը բերաւ: Նախ արկածի մը վրայ խօսեր
էր իրենց, բաւական ծանր անկում մը: Բայց քանի կառքը կը
թաւալէր, ինքն ալ խելքը կորսնցուցած էր, լալով, խոստովանե
լով, անոնց յուսահատ հարցումներուն հանդէպ: Եւ երբ վերջա
պէս գործատուն հասան, ա՛լ կասկած չունեցան, իրենց զաւակը
մեռած էր: Ախտատութիւնը դադրեցուցած էին հոն, վերլուծելով ի
րենց այցելութիւնը, Մօռիսի մահուան հետեւեալ օրը: Նոյն ան
շարժութեան, նոյն գերեզմանական լռութեան մէջ ներս մտած
էին: Բոլոր որոտացող կեանքը յանկարծ լռեր էր, մեքենաները
լռու ու պաղած, ախտատանոցները տխուր և ամայի: Ո՛չ մէկ
շուրջ, ո՛չ մէկ հոգի, ո՛չ մէկ շունչ այդ շոգիէն որ տան շնչա
ռութիւնն իռլ էր: Պետք մեռած էր, գործատունն ալ մեռած էր:

Յետոյ, իրենց արհաւիրքը աւելի աճեցաւ, երբոր գործատու
նէն բնակարանը անցան, այդ բացարձակ առանձնութեան մէջէն,
նրբանցքը քունի մէջ, սանդուխտ դողահար, բոլոր դռները բաց,
վերը, անքնակ տան մը պէս, որ երկար ատենէ ի վեր լքուած է:
Նախասենեակին մէջ ո՛չ մէկ ծառայի հանդիպեցան: Եւ նոյն յան
կարծական մահուան տուամն էր որ կը վերսկսէր, որ կը վերա
պրէր, բայց այս անգամ իրենց զաւակն էր զոր պիտի գտնէին

նոյն սննեակը, նոյն անկողնին վրայ, սառած, տոգոյն, անկենդան։

Պէջզ հոգին աւանդած էր։ Պութան հո'ն էր, անարին գլուխը, անկենդան ձեռքը բռնած, ուր արիւնի վերջին թնդիւնը կը մարէր։ Եւ երբ տեսաւ Մաթիէօյի և Մարիանի ներս մտնելը, որոնք ընաղդով անցեր էին տակնուվրայ եղած հիւրանոցէն ու խուժած էին այդ սննեակը որուն անէութեան հոտը կը ճանչնային, Պութան, աչքերը խոշոր արցունքներով լեցած, միայն սա բառերը կրցաւ մըմնջել։

— Խեղճ բարեկամներս, համբուրեցէ՛ք զինքը, տակաւին իր յետին շունչէն կ'ունեննաք։

Փոքրիկ շունչը հազիւ թէ դադրած էր, ու խեղճ մայրը, խեղճ հայրը վրան վազած էին, համբուրելով շուրթերը ուրկէ կեանքի սարսուռը կ'արտաբուրէր, լալով, իրենց անձկութիւնը պողալով։ Իրենց Պէջզը մեռա՛ծ էր։ Ռօզին պէս, մէկ տարուան հեռաւորութեամբ, յանկարծօրէն մեռած էր, տօնի օր մը։ Իրենց սրտին խոցը, դեռ գէշ գոցուած, վերստին կը բացուէր, եղբրաւան, պատառուժով մը։ Իրենց երկար երջանկութեան մէջ երկրորդ կոչն էր զիրենք մարդկային թշուառութեան կանչող, տապարի երկրորդ հարուածն էր որ կ'իջնար, առողջ ու երջանիկ ընտանիքին աճումին մէջտեղ։

Եւ իրենց արհաւիրքը կը մեծնար. տակաւին դժբախտութեան չէին վճարած իրենց դիդուած պարսօքը, ուրեմն յամր բնաջնջումն էր որ կուգար հիմա, հարուած հարուածի վրայ։ Արդէն, ծաղիկներու մէջ իրենց Ռօզին մեկնելէն ի վեր, իրենց բարգաւաճումին բեղմնաւորութեան ընդհատման այս երկիւղը ունեցեր էին, այժմ որ խրամատը բացուած էր։

Ու այդ արիւնոտ խրամատէն, ահա՛ այսօր իրենց Պէջզն ալ կ'երթար անուիրօրէն, կարծես նախանձոտ ճակատագրի մը բարկութեանը տակ փշրուած։ Եւ վաղը, գուցէ, իրենց զաւակներէն ո՛րը պիտի խլուէր իրենց մօէն, իր կարգին վճարելու համար իրենց ուրախութեան և զեղեցկութեան փրկանքը։

Մաթիէօ և Մարիան երկար ատեն լացին, անկողնին առջեւ ծունկի ինկած։ Գոթթանս քանի մը քայլ անդին կեցած էր, լուռ,

դողահար յուսահատութեան կերպարանքով մը: Վայրկեանէ մը ի վեր, Պօլէն, կարծես կռուելու համար մահուան այն երկիւղին դէմ որ զինքը կը սարսռացնէր, նստած էր Մօսիսի փոքրիկ գրասեղանին առջեւ, որ հիւրանոցը թողուած էր իբրեւ նուիրական միջատակ մը և կը ջանար ազդագիր մը խմբագրել բանւորներուն ուղղուած, ծանուցանելով որ գործատունը փակ պիտի մնար մինչեւ յուղարկաւորութեան հետեւեալ օրը: Ի՞նչ զո՞ւր բառերը կը փնտռէր, երբոր նշմարեց Տընին որ սենեակէն կ'ելլէր, բոլոր արջունքները թափելէ և ամբողջ սրտովը վերջին անգամ եղբայրը համբուրելէ ետքը, Պօլէն զայն կանչեց, կարծեց զայն զբաղցնել իրեն օգնութեան կոչելով:

— Եկո՛ւր, հոս նստէ՛ և շարունակէ:

Եւ Գոսթանս որ ինքն ալ ներս կը մտնէր, լսեց այդ խօսքը: Այն խօսքն էր որ իր էրիկը արտասանած էր, Պլէզը նստեցնելով Մօսիսի այդ գրասեղանին առջեւ, ատենօք, այն օրն ուր, խեղճ զաւկին տեղը տուեր էր անոր, երբ տակաւին մարմինը անկողինին վրան էր, քովի սենեակին մէջ:

Եւ Գոսթանս ընկրկում մը, արհաւիրք մը ունեցաւ տեսնելով Տընին որ նոյն գրասեղանին առջեւ նստած կը գրէր: Պլէզը չէ՛ր որ յարութիւն առած էր: Ինչպէս նոյն օրը երկու երկուորեակները շփոթած էր, կնուսքի զուարթ սեղանէն ելլելուն, հիմակ ալ Պլէզը կը տեսնէր Տընին մէջ, այնքան նման իրարու, որ ծնողքը երկար ատեն իրենց աչքի գոյնին տարբերութենէն կը զանազանէին: Պլէզն էր որ վերստին կուգար, վերստին իր տեղը կ'առնէր, որ ի վերջոյ գործատան պիտի տիրանար, թէեւ ինք զայն մեռցուցած էր: Ինք խաբուած էր, ի զո՞ւր մեռած էր, նորէն գործատան պիտի տիրանար: Այդ փրօմաններէն մին մեռցուցած էր, բայց իրենցմէ ուրիշ մը կը վերածնէր: Երբ մէկը կը մեռնէր ուրիշ մը խրամատը կը գոցէր: Եւ իր ոճիւրը այնքան անօգուտ, այնքան ապուշ թուեցաւ իրեն, որ սահմակած մնաց, իր ծոծրակին մազերը ցցուած, քրտինք թափելով, ընկրկելով՝ ուր ուտկանի մը հանդէպ գտնուածի պէս:

— Բանւորներուն ուղղուած ազդ մըն է, կը կրկնէր Պօլէն, սրան վրան պիտի փակցնենք:

Գոսթանս ուղեց քաջ ըլլալ, մօտեցաւ և էրկանը ըսաւ:

— Դո՛ւն ըրէ տախկա: Ինչո՞ւ համար ասանկ վայրկեանի մը, այդ յագնութիւնը կուտաս Պլէզին:

Պլէզ ըսած էր, իր ցուրտ արհաւիրքը կրկին տիրած էր վրան: Անգիտակցաբար, հո՛ն նախասենեակին մէջ ըսած էր. «Պլէզ, ո՛ւր էրի պօսաս» և զայն Տընին բերած էր: Ինչ օգուտ Պլէզը սպաննելը, քանի որ Տընին հո՛ն էր: Երբ մահը կը քողէ կեանքի այդ զինուորներէն մէկը, միշտ ուրիշ մը կայ որ կռիւի ասպարէզին մէջ անոր տեղը կը բռնէ:

Բայց վերջին նահանջ մը կը սպասէր իրեն: Մարիան և Մարիէօ երեւցան, մինչ Մօսանժ շարժումի պէտքէ մը մղուած, կ'երթար կուգար, իր ապուշած կերպարանքով, կոխկրտելով դժնդակ ցաւերը, անանուն բաները որոնք վերջ ի վերջոյ իր խեղճ մարդուն նեղ ուղեղը կը խաթարէին:

— Վար պիտի իջնեմ, կակազնց Մարիան, ջանալով արցունքները սրբել և ճիգ ընելով ոտքի վրայ կենալու: Պիտի երթամ Դառլօթը տեսնելու, զայն պատրաստելու, դժբախտութիւնը իրեն ըսելու...: Ես միայն կրնամ պէտք եղած բառերը գտնել, որպէս շի ցաւէն չմեռնի, խեղճ պզտիկովը որ որովայնին մէջ կը կրէ:

Իր տակնուվրայութեան մէջ, մատաւանջութեամբ լի, Մարիէօ զայն թող չէր տար, ուղեւով այդ նոր փորձութեան չենթարկել:

— Ո՛չ, կը խնդրեմ, Տընին հետս կուգայ, կամ ես առանձին կ'երթամ:

Դաղցր յամառութեամբ մը միշտ կը քալէր դէպի սանդուխը:

— Ես միայն կրնամ ըսել պէտք եղածը, կ'ապտիկոյցնեմ քեզ. այդ զօրութիւնը պիտի ունենամ:

Եւ յանկարծ տկարացաւ, մարմնուք մը ունեցաւ: Հորկ եղաւ արահի բազմոցներէն մէկուն վրայ պառկեցնել: Յետոյ, երբոր խելքը գլուխը եկաւ, գոյնը ճիւի ճերմակ, դէմքը կարկամած, անուշիկ փախուք մը սկսաւ, նուազ մը որուն սաստկութիւնը իր աղիքները կը բրցնէր:

Այն ատեն, տեսնելով որ Գոսթանս մատաւանջօրէն կը փութար իր սենեկապանունին կռնչել, դեղերու տուփը բերել տալու:

համար, Մաթիէօ ճշմարտութիւնը խոստովանեցաւ, ինչ որ տա-
կաւին չէին ըսած մէկու մը:

— Թղի է, այո՛, չորս ամսուան, Շառլօթին հետ մի եւնոյն
ատեն: Իր տարիքին, քառասուն երեք տարեկանին, քիչ մը շփո-
թած է ատկէ, ու չէինք ուզեր խօսիլ այս մասին... Ահ, սիրեց-
եալ կինը, այնքան արիասիրտ, ինք որ կ'ուզէր բուռն հարուած-
ներէ ազատել իր հարսը, իցի՛ւ թէ ինքն ալ կեանքը վրայ չի տար:
Թղի՛, Աստուած իմ: Գոսթանս այս բանը լսեց լախտի հար-
ուածի մը պէս որ իր նահանջը կը լրացնէր: Ուրեմն, եթէ թոյլ
կուտար որ Պլէզ մեռնէր, ուրիշ փրօման մը կը բուսնէր դեռ,
անոր տեղը բռնելու համար: Եւ միշտ ուրիշ մը, միշտ ուրիշ մը,
յաւիտեան: Ոյժի, անսպառ կեանքի աճում մըն էր, որուն դէմ
ամէն պայքար անկարելի կ'ըլլար: Իր զարմացումին մէջ որ,
այսպէս, ամէն բացուած խրամատ անմիջապէս կը գոցուէր,
ղգաց թշուառ անզօրութիւնը, իր ամուսնեան ոչնչութիւնը: Եւ
յաղթահարուեցաւ, սրբաղան երկիւղէ մը տարուած, աւլուած,
այս անվերջ ու յաղթական արգասաւորութենէն:

Ե.

Տասնընթերցան ամիս ետքը, հանդէս կար Շանթալէի մէջ: Տընի, որ գործատան մէջ Պլէզի յաջորդած էր, կ'ամուսնանար Մարթ Տէվիների հետ: Եւ, ընտանիքին այնքան դժնդակ ուղիին մէջ, առաջին ժպիտն էր այս, ինչպէս յստակ ու գաղջ արեւը, խոտաշունչ ձմեռէն ետքը: Մարթիէօ և Մարիան, մինչեւ այն ատեն սրբօտերնին ցաւած, սեւեր հաղած, քաղցր յուզումով մը կը զուարթանային այս կեանքի յաւիտենական վերսկսումին հանդէպ: Մայրը հաւանած էր նուազ մութ գոյնով շրջազգեստ մը հագնելու, հայրը յանձն առած էր այլեւս չերկարելու ամուսնութիւն մը որ ամիսներէ ի վեր որոշուած էր և որ բոլոր պարագաները անհրաժեշտ կը կը դարձնէին: Երկու տարիէն աւելի էր որ Ռօզ կը քնանար ժանվրի փոքրիկ եկեղեցիին մէջ, և տարիէն աւելի էր որ Պլէզ եկեր միացեր էր տնոր, միշտ թարմ ծաղիկներուն տակ: Եւ ամենէն այցելուած, երկու սիրելի մեռելներու յիշատակը, ամէն սիրտերու խորը կենդանի կը մնար և հանդէսին կը մասնակցէին, իրր թէ իրենք ալ որոշած ըլլային որ հարսնիքներու ժամը հնչած էր և թէ իրենց պատճառած ցաւը պէտք չէր աւելի երկար ատեն արգելք ըլլար աճելու և դարձեալ ծնանելու ուրախութեան:

Տընիի տեղաւորումը գործատան մէջ բնականօրէն տեղի ունեցած էր: Եթէ մասնագիտական դպրոցին մէջ երեք տարի մնալէ ետքը չէր մտած հոն, պատճառը այն էր որ տեղը եղբայրը գրաւած էր արդէն: Իր բոլոր գիտական ուսումնասիրութիւնները զինքը այդ գործին կը սահմանէին, առտուընէ մինչեւ իրիկուն իր ճշմարիտ տեղն էր հոն, հին տաղաւարը հաստատուած էր, ուրկէ Շառլօթ խօսա տուած էր, իր փոքրիկ Պէրթովը, աղէտքի արհաւիրքին մէջ, Շանթալէ ապաստանելու համար:

Ասկէ զատ, Տընիի գործատուն մտնելովը մեծ խնդիր մը կը կարգադրուէր, Պօլէնի փոխ տրուած դրամին խնդիրը, գործատան մէկ վեցերորդ բաժնին երաշխաւորութեամբ: Դրամը Ֆրոման ընտանիքին կողմէ տրուած ըլլալով, եղբայրը պարզապէս եղբոր տեղը կ'անցնէր, և կը ստորագրէր պայմանագրութիւնը զոր միւսը պիտի ստորագրէր. ու Շընի, պարկեշտ փափկանկատութեամբ մը, ուղեց որ շահին վրայէն ամսական մը յատկացուի այրիին՝ Շառլօթի՝ համար:

Այս բաները ութը օրուան մէջ կարգադրուած էին, առանց կարելի վիճարանութեան, իրողութիւններու տրամաբանութեան զօրութեամբ: Գոսթանս խելակորոյս, ջախջախուած, նոյնիսկ չկըրցաւ պայքարիլ, իր էրկտնը կողմէ լուութեան դատապարտուած, որ կը կրկնէր. «Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ, ինձի օգնական մը պէտք է, աւելի լաւ է Տընիին քան անծանօթ մը. և յետոյ, տարին չանցած այդ բաժինը իրմէ կը գնեմ և եթէ զիս նեղէ, զինքը դուրս կը նետեմ»:

Եւ Գոսթանս կը լռէր, էրկանը երեսին չտալու համար անոր գարշելիութիւնը, եւ յուսահատօրէն կը զգար տանը պատերուն կտոր կտոր փլելը իր վրայ:

Այն ատեն Տընի մտածեց թէ ժամը եկած էր իրագործելու ամուսնութեան խորհուրդը որ այնքան երկար ատենէ ի վեր որոշած էր Մարթ Տէվինների հետ: Շառլօթի այս կրտսեր քոյրը, Ռօզի այս անբաժան բարեկամուհին, ատոր կը սպասէր երեք տարիէ վեր, իր պայծառ ժպիտովը, իր քաղցր իմաստութեան կերպարանքովը: Զիրար մանկութենէ ճանչցած էին, իրարու երգումներ փոխանակած էին, ժանվիլի բոլոր կորսուած արահետներուն վրայ, բայց իրարու ըսած էին թէ աճապարանքով գործ չպիտի տեսնէին, թէ ամբողջ կեանքի մը երջանկութիւնը կ'արժէր որ համբերող ըլլային, լրջօրէն ընտանիք մը կազմելու համար պէտք եղած տարիքն ու զօրութիւնը ունենալու համար:

Շատ կը զարմանային որ այնքան մեծ ապագայի տէր երիտասարդ մը, որ արդէն փայլուն դէրձ մը ունէր, քսանըվեց տարեկան հասակին, այսպէս կը յամառէր ամուսնանալու աղջկան մը հետ որ մէկ սու օժիտ չունէր: Մարթիէօ և Մարիան կը ժպտէին,

հաւանութիւն կուտային, գիտնալով իրենց զաւակին այսպէս վարուելուն լաւ պատճառները: Տընի չէր ուզեր հարուստ աղջիկ մը որ իր բերելիք օժիտէն աւելի պիտի արժէր իրեն. շատ երջանիկ էր գտած ըլլալուն գեղեցիկ, խիստ առողջ, շատ խելացի, յաջողակ և ողջախոհ կին մը, որ ամէն յամուան ընկերուհին, օգնականն ու մխիթարութիւնը պիտի ըլլար: Անոր հետ անակնկալէ երկու չունէր, զայն ուսումնասիրած էր: Մարթ հոյսը, իմաստութիւնն ու բարութիւնն էր միանգամայն, ընտանիքի մը բոլոր հաստատուն երջանկութիւնը: Ու ինքն ալ շատ բարի, շատ իմաստուն է կ'ըսէին. և աղջիկը գիտէր ասիկա, ու անոր թելին յենած՝ երջանիկ՝ ճամբայ կ'ելլէր, վստահ թէ միասին նոյն հանգարտ քայլերով պիտի երթային կեանքին ծայրը, սիրոյ մէջ բանաւորութեան աստուածային ու պայծառ արեւուն տակ:

Հարսնիքի առջի օրը մեծ պատրաստութիւններ ըրին Շանթ-պլէի մէջ. Սակայն՝ հանդէսը մտերմական պիտի ըլլար, նոր սուգին պատճառաւ: Ընտանիքէն դուրս միայն Սէկէններն ու Պօլէնսն էին հրաւիրեցին, արդէն այս վերջինները ազգական էին: Բաժնի մը պիտի ըլլային և մէկ ճաշ մը պիտի տրուէր: Բայց կ'ուզէին փափկագորով ու գեղեցիկ ըլլալ և ամէն մէկը կ'աշխատէր որ գուրգուրանք մը, նոր գեղեցկութիւն մը գտնել, սիրտերու ջերմ կապերը աւելի սեղմելու համար: Այսպէս կը զբաղէին սեղանով, այն տեղով ուր պիտի դրուէր, այն ձեւով որ պիտի զարդարուէր: Այս յուլիսի առաջին օրերը այնքան արեւոտ, այնքան տաք էին որ անմիջապէս որոշեցին սեղանը, դուրսը, ծառերուն տակ գնել: Շատ յարմար ու հիանալի տեղ մը կար, նախկին որօի մասնադրավայրը, նախնական տաղաւարը ուր ատենօք ծնողքը բնակած էր, ժանվիլ հաստատուած ատեննին: Ընտանիքին բոյնն ինչ էր, կեդրոնը ուրկէ յետոյ բոլոր դրացի երկրին վրայ ճառագայթած էին: Այս տաղաւարը որ կը սկսէր ա'լ աւերակ դառնալ, Մարթիէօ նորոգած ու լայնցուցած էր, Մարիանի հետ հո'ն քաշուելու մտածումով, իրենց քովը պահելով միայն Շառլօթն ու իր քոյրը, երբ մօտեցաւ ագարակը պիտի թողուր իր տղուն՝ Ժէռվէի՝ երջանիկ ըլլալով կանուխէն իրրեւ նահապետ մը ապրելու, գահէն իջնալ թագաւորի մը պէս, որուն տակաւին կը հնազանդին իր իրաւունքներուն իմաստութեանը համար:

Եւ հին անմշակ պարտէզին տեղ, այժմ հոն կը տարածուէր մարգագետին մը, թարմ խոտերու խոշոր քառակուսի մը, զոր հիանալի ծառեր, կնձիններ, կը շրջապատէին, մեծ ու բարեացա- կամ ժողովուրդի մը պէս: Այդ ծառերը ինք տնկած էր, անոնց մեծնալը տեսած էր, քիչ մը իր միտէն էին: Բայց իր սիրելի ճշմարիտ զաւակը, իր սրտին նախասիրածը, մարգագետինին մէջտեղ, խոշոր կաղնի մըն էր, քսան տարեկանի մօտ, որուն նուրբ ցօղունը հողը դրած էր Մարիանի օգնութեամբ որ թուփը կը բռնէր, մինչ ինք բահով գետինը կը փորէր, այն օրն ուր իրենց Շանթալէի կալուածքը հիմնած էին: Իրենց գործը աճեր էր, ճիւղերովը տա- րածուեր էր, իբր թէ իրենց ճիգին արիւնը, կենսատու հիւթի մը պէս, ամէն գարնան անոր մէջ տարածուած ըլլար: Ու դեռ այդ կաղնիին քով որ իրենց զօրեղ ընտանիքին մաս կը կազմէր, կար ցայտուն ջուրի աւաղան մը, լեռնադաշտի աղբիւրներէն լեցուած և որուն ընկերակցայ փոքրիկ շուկը հոն յարատեւ զուարթութիւն մը կը յօրինէր:

Ամուսնութեան նախորդ օրը, այդտեղ խորհուրդ կազմեցին: Ամենէն առաջ Մաթիէօ և Մարիան եկած էին ըլլալիք պատրաստութիւնները տեսնելու համար և հոն գտան Շառլօթը, ծուկկին վրայ ալպօմ մը, որ մեծ կաղնիին մէկ արագ ուրուագիծը կ'աւարտէր:

— Ի՞նչ է այդ, անակնկալ մը:

Շառլօթ կը ժպտէր, նեղուած, քիչ մը շփոթած:

— Այո՛, այո՛, անակնկալ մը, յետոյ կը տեսնէք:

Ետոյ, խոստովանեցաւ թէ, տասնըհինգ օրէ ի վեր, հարս- նիքի խնձոյքին ճաշացուցակները կը զարդարէր ջրաներկով: Եւ իր սիրուն ու գուրգուրոտ գաղափարը եղեր էր միայն մանկական խաղեր, մանկական գլուխներ նկարել, ընտանիքի տղոց բոլոր աճումը, որոնց նմանութիւնները առեր էր հին լուսանկարներէ: Մեծ կաղնիի ուրուագիծը պիտի ծառայէր իբրեւ խորանկար երկու վերջին եկողներուն, փոքրիկ Պէնժամէնի և փոքրիկ Կիյեօմի:

Մաթիէօ և Մարիան հիացան, յափշտակուեցան, յուզուեցան այս սողանցութենէն, վարդ բերաններու այս վազվզուքէն, որոնք կը ճանչնային մէկիկ մէկիկ: Երկու երկւորեակներն էին դեռ իրենց

օրորոցին մէջ, իրարու պլլուած: Ուօզ նոյս ինքն էր, սիրելի ան- յայտացողը, կարճ շապկով: Ամպրուազն էր, ժէպէն էր, բաց օղին մէջ մերկանդամ, խոտին վրայ կուշկուշ: Ինչհուամբ էր, նիքօլան էր թափառաշրջիկ, բոյներ փնտռելով, Բլէն էր, միւս երեք աղջիկներն էին, Լուիզ, Մատրէն, Մառլըրիթ, ձգուած ագարակին մէջ, հաւերու հետ կուշկուշ, փայտէ ձիերու վրայ նստած: Բայց ինչ որ ամէնէն աւելի յուզեց Մարիանը, իր վերջին զաւակն էր, Պէնժամէնը, որ ճիշտ ինչ ամուսն էր և որ Շառլօթ կաղնիին տակ դրած էր, միեւնոյն փոքրիկ կառքին մէջ, իր տղուն Կիյեօմին հետ, որ ճիշտ նոյն տարիքը ունէր, ութը օր ետքը ծնած ըլլալով:

— Հօրեղբայրը և եղբորորդին, ըսաւ Մաթիէօ կատակելով: Ինչ որ ալ ըլլայ հօրեղբայրը նախնիքն է, չաքաթ մը աւելի ունի: Անոյ արցունքներ Մարիանի ժպիտին խառնուեցան: Զրա- նդկարը քիչ մը կը դողար իր երջանիկ ձեռքերուն մէջ:

— Սիրելի՛ գանձերը, սիրելի զաւակս, սիրելի թոռս... ու ահա՛ անգամ մըն ալ մայր ու մեծ մայր եղայ այս սիրելի պզտիկ- ներով... Ա՛հ, այս երկուքը գերագոյն մխրթարանքն են, վեր- քերը պատեցին, անոնց կը պարտինք կրկին յոյս ու արիւթիւն գտնելիս:

Եւ ճշմարիտ էր: Ի՞նչ սուգ, ինչ տխրութիւն, առաջին տենները, երբ Շառլօթ գործատունը թողլով, ապաստանած էր ագարակը: Մարիանի պէս չորս ամսուան յզլի՝ մազ մնացեր էր որ մեռնէր աղետաւոր արկածէն որ սպաննած էր Պլէզը: Իր առաջին մխրթարանքը այն եղաւ որ իր աղջիկը Պէրթ, որ Բարիզի մէջ քիչ մը տկար էր, Շանթալէի բաց օղին կը վերստանար իր աղուոր կարմիր այտերը: Արդէն կեանքը որդած էր, հոն պիտի պառաւ- նար, այս ասպնջական տան խաղաղութեան մէջ, ինքզինքը բո- լորովին նուիրելով երկու զաւակներուն, շատ երջանիկ այդ մեծ մօր ու մեծ հօր քովիկը, որոնք այնքան գուրգուրոտ էին, որ իրեն պիտի օգնէին, նեցուկ ըլլային:

Շառլօթ միշտ կեանքէն դուրս ապրած էր, երազողի հմայ- քով մը, սիրելու ու սիրուելու պէտք ունենալով միայն: Կամայ կամայ սկսաւ ապրիլ երբ տեղաւորուեցաւ, անոնց հետ, հին տա-

զաւարին մէջ զոր Մաթիէօ իրենց երեքին համար կահաւորած նոյն իսկ աշխատելու սկսաւ, ուղեց զբաղում մը ունենալ, ապա զօրծատան մէջ ունեցած շահարժիւնը հաշուելու, մանրանկար չինեց զոր Բարիզցի վաճառական մը ծախու կ'առնէր: Բայց նաւանդ իր տղարեքէն հտըր, այնքան ցաւերու զորավիգն դարձանը եղաւ պղտիկ կիյեօմը, իր մահամերձ ամուսնոյն նուազ ամուսնոյն մէջ յարուսթիւն կ'առնէր հայրը, որ կարծես իր կ'ընկալէր զուրգուրանքին կը վերադարձնէր Շառլօթը: Ու Մարի համար ալ նոյնն էր, իր Պէնթամէնը ծնելէն ի վեր, մանչ մըն որ կորսուած մանչուն տեղը կը բռնէր, ինքն ալ վերադարձող որ իր սրտին մէջ պարտապաշտօնացած տեղը կը գրաւէր: Այն ատեն երկու կիները, երկու մայրերը, անհուն քաղցրութիւն մը ճաշ կ'ընէին իւր-իւրեւնիստ սիրելի պղտիկ միսթարիչներ: Անոնցմով ինքզինքնին կը մոռնային, անոնց քով քովի մեծնալ կը դիտէին, մի եւ նոյն ժամուն անոնց ծիծ կուտային, իրար չզատելու համար, անոնց շատ զօրաւոր, շատ գեղեցիկ, շատ բարձրլանուն միասիրտ փախաքին մէջ, թէ եւ իրենցմէ մին միւսի կրկին տարիքը ունէր, զիտար իօրեւ քոյր կը նկատէին, մի եւ նոյն անուցանող կաթը կը հոսէր իրենց բեղմնաւոր կուրծքէն: Եւ իրենց տեղը կը լուսաւորէր, իրենք ալ կը խնդային երբ իրենց պղտիկ հրեշտակները խնդային, և ոչինչ այնքան զուարթ և յուզիչ էր որքան այս կեսուն ու հարսը, այդպէս իրար խառնուած, մէկ օրօրոց մը ունենալով իրենց մայրութեան անվերջ փթթումին մէջ: — Զգուշութիւն ըրէ՛ք, պահեցէ՛ք ձեր ջրանկարները, ըսաւ Մաթիէօ, ահաւասիկ ժէռվէ և Բլէռ որոնք օեղանին համար կուգան:

Ժէռվէ, տասներին տարեկան հասակին, հսկայ մըն էր, ընտանիքին ամէնէն մեծը, ամէնէն զօրաւորը, սեւ, կարծ ու գանգուր մազերով, լայն ու պայծառ աչքերով, լայն երեսով: Մաթիէօ զայն «Սիպլի զաւակ»ը կ'անուանէր, ինչ որ կը խնդացնէր Մարիանը, ի յիշատակ այն դիչերուան ուր զայն յղացեր էր, սերմերու ստրսուռի մը մէջ, երբ բոլոր Շանթալէ տակաւին կը քնանար, ծնանելու մօտ: Հօրը նախասիրածն էր ժէռվէ, արգասաւոր հողին զաւակը, այն որ կալուածքին սիրոյն մէջ կը մեծցնէր, խն-

լացի ու աշխարհակալ մշակութեան սիրովը, որպէս զի կարենայ
օր մը շարունակել գործը: Արդէն իսկ աշխատութիւններու մէկ
մասը անոր վրայ բեռցուցած էր, և կը սպասէր որ ամուսնացնէ,
բոլոր ագարակը անոր յանձնելու համար: Եւ սիրայօժար կը մտա-
ծէր անոր ընկերացնել Քլէոնը, երբ այն ալ ամուսնանար արի ու
առողջ մանչու մը հետ, որ իր բաժինը ունենար աշխատանքին
մէջ: Զիրար հասկցող երկու մարդ շատ չէին ձեռնարկութեան մը
մէջ որ օրէ օր կը մեծնար: Երբմէ հետէ որ իր մայրը կրկին ծիծ-
կուտար, Քլէո անոր տեղը կը բռնէր, ինքն ալ տանընթիւ տա-
րեկան հասակին կտրիճ աղջիկ մը ըլլալով, առանց գեղեցկու-
թեան, բայց կորովի առողջութեամբ մը: Մասնաւորաբար խոհա-
նոցով ու տան հոգեբով կը պարապէր, նոյնպէս հաշիւներ կը
բռնէր, գլխի տէր, խնայասէր աղջիկ մը ըլլալով, և այս մասին
ընտանիքին շուայլ անդամները հետը կը կատակէին:

— Ուրեմն հոս պիտի դնենք սեղանը, ըսաւ Ժէռվէ: Պէտք
է որ մարդագետինը մանգաղել տամ:

Քլէո՝ իր կողմէ՝ հրաւիրեալներու թիւովը, դրուելիք սպաս-
ներովը կը զբաղէր: Եւ որովհետեւ Ժէռվէ Ֆրէտէրիքը կանչեց
որպէս զի մանգաղէ, երեքը միասին վիճեցան ձեռք առնուելիք
միջոցներուն վրայ: Ռօզի մահուանէն ետքը, իր նշանածը՝ Ֆրէ-
տէրիքը, չկրնալով թողուլ ագարակը, իր աշխատութիւնը շարու-
նակած էր Ժէռվէի քով, որուն ընկերը, ամէնէն գործունեայ ու
խելացի օգնականը եղեր էր: Քանի մը ամիսէ ի վեր, Մաթիէօ և
Մաթիան նշմարած էին որ մանչը Քլէոին շուրջը կը դառնար,
կարծես մեծին տեղ պզտիկը ուղելով, նուազ գեղեցիկ, բայց հաս-
տատակազօ և լաւ տանտիկին: Նախ ատկէջ տխրութիւն մը զգա-
ցին. կրնային իրենց սիրելի գաւազը մոռնալ: Եետոյ, օրտերնին
կազդեցաւ, այն մտածումով որ ընտանեկան կապերը կրկին պիտի
սեղմուէին, որ այդ մանչուն սիրտը ուրիշ տեղ չպիտի երթար սի-
րելու, իրենց պիտի մնար, կրկնապէս սիրելի դառնալով: Ու աչք
կը գոցէին, կը ժպտէին, Ֆրէտէրիքի մէջ գտնելով ընկերակից
քեռայրը որուն պէտք ունէր Ժէռվէ, սպասելով որ Քլէո ամուս-
նանալու տարիքին հասնի:

Բայց երբ սեղանի խնդիրը կարգադրուեցաւ, կաղնիին տակ,

բարձր խոտերուն մէջէն, յանկարծական արշաւանք մը տեղի ունեցաւ թռչտուն շրջադղեցումներու, արեւուն մէջ քաղուած մազերու:

— Ո՛հ, կը գոչէր Լուիզ, վարդ չի կայ:

— Ո՛հ, կը կրնէր Մատըլէն, ո՛չ մէկ ճերմակ վարդ:

— Եւ, կը հաստատէր Մառկրիթ, բոլոր վարդենիները նայեցանք: Ո՛չ մէկ ճերմակ վարդ, ամէնքն ալ կարմիր են:

Տասներեք, տասնըմէկ և ինը տարեկան: Լուիզ զօրեղ ու զուարթ, արդէն փոքրիկ կին մը կը թուէր: Մատըլէն, քնքուշ ու սիրուն, ժամերով իր դաշնակին առջեւ կ'անցնէր, աչքերը երանգանքի մէջ թաղուած: Մառկրիթ, զօրաւոր քիթով ու թանձր բերանով, ոսկեգոյն հիւնալի մազերով, ձմեռնային թռչուններ կը հաւաքէր, իր գաղջ ձեռքերուն մէջ դանոնք տաքցնելու համար: Եւ երեքն ալ, որ բանձարանոցը պրպտած էին, ուր ծաղիկները բանձարեղէններուն կը խառնուէին, այսպէս կը վազէին, իրենց զուր փնտռումքէն յուսահատած: Հարսնիքին համար ճերմակ վարդ չի կար. ասիկա ամէն բանի վերջն էր: Ի՞նչ պիտի ընծայէին նոր հարսին, ի՞նչ պիտի դնէին սեղանին վրայ:

Երեք աղջիկներուն ետեւ, կրէկուար, որուն տասնընից տարիները սարսափելի չարամճիւթեամբ կ'աճէին, երեւցած էր, ծաղրածու, ձեռքերը գրպանին մէջ: Ընտանիքին անհանդարտ, վրդու սրածայր քիթը, նուրբ շուրթերը, կը պատմէին արկածախնդրութիւնը, կամքը, յաղթելու ճարպիկութիւնը: Եւ դէմքը զուարճացած իր երեք քոյրերուն չփոթութենէն, ինքզինք մոռցաւ և գոչեց, անոնց հետ իյնալու համար:

— Ես գիտեմ թէ ո՛ւր ճերմակ ու միանգամայն գեղեցիկ վարդեր կան:

— Ո՛ւր հարցուց Մաթիէօ:

— Բայց աղօրիքը, անիւին քով, փոքրիկ որմապատին մէջ, Երեք խոշոր ճերմակ վարդենիներ: Կաղամբի չափ վարդեր, Յետոյ, կարմրեցաւ, խռովեցաւ, երբ հայրը իրեն նայեցաւ, խիստ դէմքով մը իրեն ըսելով.

— Ի՛նչպէս, դեռ կը թափառիս աղօրիքին բոլորտիքը, քեզ

բացարձակապէս արգիլեցի... Եւ գիտնալու համար թէ որմափա-
կին մէջ ճերմակ վարդեր կան, նե՛րս մտար:

— Չէ՛, պատին վրայէն նայեցայ:

— Պատին վրայ ելար ուրեմն, աւելի գէշ: Ուրեմն կ'ուզես
որ խնդիրներ ունենամ այդ Լըփայեօրներուն հետ որոնք չար ու
ապուշ մարդիկ են...: Ծշմարիտը, տղաս, սատանան փորիդ մէջ
մտած է:

Ինչ որ կրէկուար չէր ըսեր, տոյն էր որ կ'երթար որմափակին
մէջ գտնելու թէրէզը, վարդագոյն խարտեչուհին, որուն տասնե-
րեք տարիներն ալ սարսափելի կերպով արկածախնդրական էին:
Բայց իրենց խաղերը տղու խաղեր կը մնային, բոլորովին անմեղ:
Բայց որմափակին խորը, խնձորենիներու տակ, հիանալի տեղ մը
կար, ուր շատ կը դբօսնուին, խօսելով ու խնդալով:

— Կը լսե՞ս, կրկնեց Մաթիէօ, չեմ ուզեր որ նորէն խաղաս
թէրէզի հետ: Շատ սիրուն է այդ աղջիկը, միայն թէ տուն մըն է
ուր պէտք չէ որ երթաս... Կ'երեւայ որ հիմա իրար կը ծածեն
հոն:

Ծշմարիտ էր: Երբոր Անթօնէն ինքզինք բռնկուած կարծեց
այն աղտոտ հիւանդութենէն որուն վրայ կը խօսէին Ժանվիլի կի-
ները, Բարիդի կարօտը զինքը չարչրկեց, ամէն բան ըրաւ հո՛ն
վերադառնալու և վերականգնու համար իր ծուլութեան և հաճոյքի
կեանքը: Նախ Լըփայեօր, աչքը բացուած, խաբուելէն բարկացած,
ուժգնօրէն հակառակեցաւ ատոր: Բայց ի՞նչ կարելի էր ընել այս
կտրիճը դաշտերուն մէջ, զոր ինքն իսկ մեծցուցած էր հողին ու
կիսովին փտած աղօրիքին դէմ ատելութեան մէջ: Յետոյ, ասկէ
ետքը, իրեն դէմ ունէր մայրը, որ իր զաւկին գիտութեան հան-
դէպ բերանաբաց հիացում մը ունէր, յամառ հաւատքով մը թէ
այս անգամ պիտի յաջողէր լաւ գործ մը գտնել: Ու հայրը պար-
տաւորեցաւ տեղի տալու: Անթօնէն Բարիդի մէջ կը սպառէր,
Մայլ փողոցը վաճառականի մը քով աննշան պաշտօնով մը: Միայն
թէ տան մէջ կռիւր կը սաստկանար, մանաւանդ երբ Լըփայեօր կը
կասկածէր թէ կինը իրմէ կը գողնար իր ծոյլ զաւկին դրամ ղեր-
կելու համար: Օրեր կ'ըլլար որ Իէօզի կամուրջէն հայհոյանքի ու
ապտակի ձայներ կը լսուէին: Ու հո՛ն ալ կրկին փճացած ընտա-
նիքն էր, խաթարուած զօրութիւնն ու երջանկութիւնը:

Մաթիէօ կը շարունակէր ճշմարիտ բարկութեամբ մը բռնած:

— Մարդիկ որ երջանիկ ըլլալու համար ամէն բան ունենան, կարելի չէ այս աստիճան ապուշ ըլլալ, պէտք չէ որ մարդ ազատ յամառութեամբ իր թշուառութիւնը ուզէ...: Իրենց գաղտնիքը միակ մանչ մը ունենալու զանիկա պարոն մը ընելու փառքին համար... ան, աղուոր յաջողեցան, այսօր գոհ են անա՛ստիկա հողին դէմ իր ատելութեան կը նմանի, իր սովորապէս մշակութեան, իր յամառութեամբ տափաստանները անմշակ թողլու որոնք կը մերժէ ինծի ծախել, անշուշտ բողբոջելու համար մի յաջողութեան դէմ, կարելի՛ է ասկէ աւելի ցած ապուշութիւն երեւակայել...: Ու իր աղօրիքին պէս է ճիշտ, որ տխմարութեամբ և ծուլութեամբ երեսի վրայ կը թողու որ կործանի: Ատենօք գոն իրաւունք մը ունէր, կ'ըսէր թէ երկիրը ցորեն մշակելէ հրաժարելով, գեղացիները իրեն ցորեն չունէին որ բերէին աղալու համար Բայց, այսօր, մեր շնորհիւ, ցորենը կը յորդի, միթէ պէտք չէ՞ր որ հին անիւը մէկ կողմ թողուր, շոգեշարժ մեքենայ մը դնելու համար տեղը...: Ա՛հ, եթէ իր տեղը ըլլայի, հիմա բոլորովին նոր աղօրիք մը կ'ըլլար հոն, վերաշինուած, ընդարձակուած, ինքզինքն ջուրէն օգտուելով, ժանվիլի կայարանին կապուելով երկաթուղիով մը որ կարելի էր շինել առանց մեծ ծախքի մը:

Կրէկուար մտիկ կ'ընէր, երջանիկ ըլլալով որ փոթորիկը իրմէ կը հեռանար: Եւ Մարիան, տեսնելով որ իր երեք ազնիկները յուսահատ էին ճերմակ վարդ չգտնուելուն համար, զանոնք մխիթարեց:

— Սեղանին համար, վաղը կը քաղէք նուազ կարմիր, տըժ գոյն վարդերը, և նորէն շատ գեղեցիկ կ'ըլլայ:

Այն ատեն Մաթիէօ հանդարտեցաւ, տղաքը խնդացուց եզրակացնելով.

— Քաղեցէ՛ք նաև կարմիր վարդերը, ամենէն կարմիրները դրէ՛ք. կեանքի արիւնն է կարմիրը:

Այսուհանդերձ Մարիան և Շառլօթ զբաղած էին բոլոր այդ պատրաստութիւններուն վրայ խօսելու, երբ կրկին պզօիկ ոտքեր վագեցին խոտերու մէջ: Նիքօլա, հպարտ իր եօթը տարիներով:

ձեռքէն բռնած կը բերէր իր եղբորորդին Պէրթը, վեց տարեկան խոշոր աղջիկ մը: Իրարու հետ շատ սիրով էին: Այդ օրը տունը մնացեր էին, Պէնժամէնի ու Կիյեօմի օրօրօցին քով, տանտէրի խաղ խաղալով, ըսելով թէ երկու մանկիկները իրենց պէպէքներն էին: Բայց ահա՛ երկու պզտիկները արթննալով՝ անօթութենէ ճգալ սկսեր էին: Այն տոնն Նիքօլա և Պէրթ վախնալով՝ վազեր եկեր էին երկու մայրերը փնտռելու:

— Մայրիկ. կանչեց Նիքօլա, Պէնժամէնը քեզ կ'ուզէ. ծա-
րաւ է:

— Մայրիկ, մայրիկ, կրկնեց Պէրթ, Կիյեօմը ծարաւ է, չուտ
եկուր:

Մօրիան և Շառլօթ խնդացին: Եւ սակայն ճշմարիտ էր որ
վաղուան հարսնիքը իրենց մոռցնել տուեր էր երկու պզտիկները:

Եւ աճապարեցին տուն դառնալու, քանզի ծիծ տալու ատենը
եկած էր:

Ահ, հետեւեալ օրը, երջանիկ հարսնիքը, ինչ քաղցր մօտեր-
մութեան մէջ կատարուեցաւ: Սեղանին վրայ քսանըմէկ հոգի ե-
ղան, մեծ կաղնիին տակ, մարգագետնին մէջտեղը, բարեկամ
կնձնիներէ շրջապատուած, խորհրդապահ կանանչ սրահի մը նման:

Բոլոր ընտանիքը հոն հաւաքուած էր, նախ ամբողջ ազարակը
գտնուողները, յետոյ Տընի՝ ամուսնացողը, զոր քիչ անգամ կը
տեսնէին, միշտ գործատուներ գամուած ըլլալով, յետոյ Ամպրուազ
է իր կինը Անտրէ, որ միասին բերած էին իրենց պզտիկ Լէօնսը
և որոնք նոյնպէս քիչ անգամ կ'այցելէին, Բարիզը գործոն կեան-
քին մէջ բռնուած: Եւ ուրախութիւն մըն էր տեսնել այսպէս ար-
դէն հեռացող թուչուններուն վերադարձը ընտանեկան բոյնին մէջ,
այս երջանկութիւնը կարենալ միանալու այսպէս ամբողջութեամբ,
հակառակ կեանքին շարունակական ցրուումին: Դուրսէն միայն
հրաւիրուած ընտանիքներ կային, Պօլէն և Գոսթանօ, Սէկէն և
Վալանթին, առանց հաշուելու բնականաբար տիկին Տէվիններն,
հարսին մայրը: Սեղանին վրայ քսանըմէկ հոգի էին, բայց երեք
փոքրիկներու համար մասնաւոր զատ օեղան մը դրուած էր. Լէօնս
որ կաթէն նոր կտրած էին, տասնըհինգ ամսուան, Պէնժամէն և
Կիյեօմ, տակաւին ծծկեր, և որպէս զի հանդէսին մասնակցին,

իրենց կառքերը իրարու մօտեցուցած էին, այսպէս ուրեմն մէկն արդէն տեղ բռնել: Ուրեմն ամէնքը քսանըչորս հոգի կլորիկ հաշիւ մը, այսինքն երկու երկվեցեակ, Սեղանը վարդազարդարուած, զով ստուերին տակ անոյշ կը բուրէր:

Յուլիսի յաղթական արեւ մը հորիզոնին մէկ ծայրէն մը կը տարածուէր, եթերային հրաշալի վրանի մը պէս: Ու Մաճարմակ շրջազգեստը, մեծ ու պզտիկ աղջիկներուն բաց գոյն թերը, այդ զուարթ արդուղարդները, այդ երիտասարդական զեցիկ առողջութիւնը, կարծես այս երջանկութեան անկիւն փթթումն էր: Ուրախութեամբ ճաշը ըրին, ի վերջոյ սկսան գեղցիներու պէս բաժակները իրար զարնել, նորապսակներուն աւտեմակ յաջողութիւններ մաղթելով, ինչպէս նաեւ ներկայ եղողներուն:

Այն ատեն մինչ աղախինները սպասները կը վերցնէին, Սէկոր անասնաբուծութեան շահագրգիռ ցոյց կուտար ինքզինքնուզեց որ Մաթիէօ ցոյց տայ ախոռները: Ճաշին ատեն միայն ձիերու վրայ խօսած էր. կը փափաքէր մանաւանդ մշակութեան զբաւոր ձիերու զոյգեր տեսնել, որոնց արտաքոյ կարգի յատկութիւններու գովեստը ըրած էր Մաթիէօ: Եւ համոզեց Պօլէնը ինքն ալ ընկերանայ: Յետոյ մինչ երեք մարդիկը կը մեկնէին Գոսթանս և Վալանթին, հետաքրքրուած այս ագարակով, որու այդքան արագ աճումը իրենց համար հրաշք մը կը թուէր, գաղափար ունեցան հետեւելու անոնց, ծառին տակ ձգելով ընտանիքին միւս անդամները որպէս զի հոն տեղաւորուին, հանդէսի զուարթ խաղաղութեանը մէջ:

Գոմերը և ախոռները աջ կողմը կը գտնուէին: Բայց երթալու համար, պէտք էր ընդարձակ բակէն անցնիլ, ուրկէ ամբողջ կալուածքը կ'երեւար: Ու հո՛ն կանգ առին յանկարծակիս հիացումով մը, այնքան կատարած գործը արեւուն տակ կը փայլէր: Այդ հողերը ճանչցած էին մացառոտ, չոր, ամուլ, հիմա տեսնէին ցորենի ծովի մը վերածուած, հունձքով ծածկուած ըոնք հետզհետէ կը բարձրանային, ամէն նոր եղանակին:

Հո՛ն վերը, ճախճախուտ հին լեռնադաշտին վրայ, այնպիսի մեղմաւորութիւն մը կար որ հարկ չի կար հողը պարարտացնել:

լու: Յետոյ, աջ ու ձախ կողմը, առաջուան աւազուտ զառ ի վայրերը կը տարածուէին կանանչաւէտ, այսօր արգասաւորուած աղբիւրներու ջուրով որ յարածուն բեղմնաւորութեամբ մը զանոնք կը թրջէր:

Ու անտառներն ալ չ հեռուն, լայն բացաստաններով օղաւէտուած, կարծես կենսատու հիւթով կը յորդէին, իբր թէ իրենց շուրջ տասնապատկուած կեանքը, զիրենք ուռեցուցած ըլլար զօրութեամբ և ոյժով: Այդ ոյժն ու զօրութիւնն էր որ կը բարձրանար բովանդակ կալուածքէն, կեանքի գործը, ստեղծուած, մարդուս աշխատութիւնը որ ամուլ հողը կը բեղմնաւորէ, սննդարար հարստութիւններ ծնանելով, ընդարձակուած մարդկութեան մը համար, որպէս զի աշխարհի տիրապետէ:

Մեծ լուծիւն մը տիրեց: Սէկէն իր չոր պզտիկ ձայնով ըսաւ պարզապէս, հեզնութեամբ մը որ իր անձնական կործանումին դառնութեամբը կը սրէր.

— Աղէկ գործ մը ըրած էք: Երբեք չէի կրնար հաւատալ ասոր:

Յետոյ, սկսան քալել: Բայց, գումարուն մէջ, կովանոցը, փառախը, ոյժի ու զօրութեան այս զգայնութիւնը աւելի սաստկացաւ: Ստեղծագործութիւնը կը շարունակուէր, կենդանի ստեղծագործութիւն մը, կովերը, ոչխարները, հաւերը, ճագարները, բոլորինչ որ կը շարժէր հոն, ինչ որ հսն կ'աճէր շարունակական փրթութումով մը: Ամէն տարի, տապանը կը լեցուէր, շատ պզտիկ կուգար, նոր մարգագետիններու, նոր չէնքերու պէտքը կը զգացուէր: Կեանքը կ'աւելցնէր, յարածուն կեանքի մը մէջ եղող ժողովուրդի մը մէջէն կը քալէին, ամէն տեղ թուխսեր, ամէն տեղ թռչներամներ որոնք նոր թռիչքներ, նոր հօտեր յառաջ կը բերէին, մինչ ետեւը, սերմերը կը բազմապատկուէին, որդեծնութիւնը կը վերսկընէր, յորդուն, միշտ բարձրանալով: Հո՛ն ալ, անսպառելի արգասաւորութեան աշխարհակալ հարստութիւնն էր:

Աթոռներուն մէջ, Սէկէն շատ հիացաւ զօրեղ զոյգ ձիերուն, ճանչցողի խօսքերով: Յետոյ, վերստին խօսեցաւ անասնաբուծութեան վրայ, յիշեց իր մէկ բարեկամը. որ տեսակ մը զուգաւորութիւններով արտաքոյ կարգի արդիւնքներ ձեռք կը բերէր: Եւ իր

հին գաղափարներուն վերադառնալով, աւելցուց, իբրեւ բացատրութիւն,

— Ո՛հ, անասուններուն համար, կ'ընդունիմ «Աճեցէք և բազմացարուք»ը, երբ մենք ենք զանոնք պահողը, որ պէտքի կամ հետաքրքրութեան համար, մոմը կը բռնենք:

Խնդաց, այդ ըսածը շատ զուարճալի գտաւ: Յետոյ, որովհետեւ վալանթին և Գոսթանս, լուռ, քիչ մը նեղուած բոլոր այդ կեանքի խմորումէն գոյացած հոտէն, յամրաբար ետ կը դառնային, բերնին տուաւ ներկալ դարուն դէմ, վերսկսաւ իր հին տեսութիւնները, առանց ուրիշ անցումի:

Գուցէ նախանձոտ խուլ ռիսկալութիւն մը զինքը կը մղէր կեանքի յաղթանակին դէմ, որ կը հնչէր բովանդակ ագարակին մէջ: Սակաւամարդութիւնը, ո՛հ անշուշտ, պէտք եղածին չափ արագ չէր քալեր: Այդ Բարիզը որ կ'ուղէր մեռնիլ, դանդաղ կը գործէր: Այսուհանդերձ մէկ քանի լաւ նշաններ նօթագրած էր, քանզի անանկութիւնը ամէն կողմ կը սաստկանար, գիտութեան մէջ, քաղաքականութեան մէջ, գրականութեան մէջ, և նոյն իսկ գեղարուեստին մէջ: Աշատութիւնը արդէն մեռած էր: Ռամկափարութիւնը, փառասիրութեան բնազդները զայս քաջնելով, իշխանութեան հասնելու համար դասակարգային կռիւք արծարծելով, ընկերային արագ կործանումի մը կը յանգէր: Ա'լ միայն ամբողջ կար, խոնարհները, աղքատները, որոնք տղայ կը շինէին, ապուշութեամբ, իրենց տգիտութեան և թշուառութեան աղբանոցին վրայ: Գալով ընտրելագոյն դասակարգին, խելացիներուն, հարուստներուն, հետզհետէ քիչ կը ծնանէին, ինչ որ յուսալ կուտար թէ, վերջնական երջանիկ անէացումէն առաջ, հաճելի քաղաքակրթութեան վերջին շրջան մը պիտի ըլլար, երբ շատ քիչեր, քանի մը մարդ և քանի մը կին, գերագոյն նրբութեան հասած, միայն հոտերով ապրող, ու շունչը վայելող, իրար պիտի գային: Բայց ինքնիրեն կ'ըսէր թէ զգուած էր հիմա, վստահ ըլլալով որ այդ հեռաւոր շրջանը շատ կամաց կուգար:

Եթէ քրիստոնէութիւնը, իր նախնական հաւատքին դառնալով, կինը դատապարտէր, իբրեւ պիղծ, սատանայական ու շետաբեր, պիտի կրնային սուրբ կեանքը ապրելով անապատին

մէջ և ամէն բան շուտով պիտի վերջանար: Ինչ որ զիս կը կատարեցնէ, այս քաղաքական կաթոլիկութիւնն է, որ, որպէս զի ինք ապրի, կը կանոնէ և կը թոյլադրէ ամուսնութեան խայտառակութիւնը, այսպէսով ծածկելով որդեծնելու աղտոտութիւնն ու ոճիրը... փառք Աստուծոյ, եթէ ես ալ մեղանչեցի, եթէ աշխարհի երեսը մէկ քանի թշուառներ դրի, յոյս ունիմ որ յանցանքս պիտի քաւեն, իրենք ամուլ մնալով: Կասթօն կ'ըսէ թէ ինք չպիտի ամուսնանայ, թէ զինուորական մը միայն իր սուրը պէտք է ունենայ իրրեւ կին. իսկ գալով Լուսիի, այն օրէն ի վեր ուր Իւրսիւեան մայրապետ եղաւ, սիրտս հանդարտ է... ցեղս մեռաւ և այս է իմ ուրախութիւնս:

Մաթիէօ ժպտելով մտիկ կ'ընէր: Գիտէր այս գրական յոռետեսութիւնը: Առաջ, այդ տեսակ փաստեր, քաղաքակրթութեան պայքարը ծննդականութեան հետ, խելացիներու համեմատական ամլութիւնը, զինքը խռոված էին: Բայց այն վայրկեանէն ուր սիրոյ հաճար պայքարած էր. գործելու պարզ ուրախութիւնը իրեն համար հաւատք մը, ստուգութիւն մը եղած էր թէ բարիք կը դործէ: Ուստի գոհացաւ քիչ մը չարամտութեամբ ըսելով:

— Լաւ, բայց ձեր Անտրէն, իր պզտիկ Լէօնսովը:

— Ո՛հ, Անտրէ, պատասխանեց Սէկէն շարժումով մը որ կարծես ըսել կ'ուզէր թէ այդ աղջիկը իրը չէր:

Վալանթին կեցած էր, աչքերը վեր առած, անոր կը նայէր սեւեռուն: Այն օրէն ի վեր որ երկուքը զատ կեանք կը վարէին, առանց խորհուրտ հետ յարաբերութիւն ունենալու, այլ եւս էրկանը չէր ներեր աւուր յիմար կոշտութիւնը, նախանձի հին նոպաները, խենթութեան աւարտըներու պէս: Իրենց հարստութեան փճացումովը, նաեւ էրիկը Վալին մէջ ունէր, կարգ մը հաշուական խնդիրներու կարգապարութեան արկիւղովը:

— Այո՛, հաւանեցաւ ըսելու, Անտրէն կայ: Բայց աղջիկները Լուսիլի չեն առնուիր:

Նորէն սկսան քալել, երբոր Պօլէն, որ մինչեւ այն ատեն գոհացեր էր իր սիկարը փչելու և ծամծամելու, վերապահ դիրք մը առնելով, քանզի այդպէս իր վրայ պարտք կը դնէր իր անձնական հոգեւոր տուամը, ա՛յ աւելի չկրցաւ լռել, ինքզինք մոռցած, իր

հին գաղափարներուն վերադառնալով, աւելցուց, իբրեւ բացա-
րութիւն,

— Ո՛հ, անասուններուն համար, կ'ընդունիմ «Աճեցէք
բազմացարուք»ը, երբ մենք ենք զանոնք պահողը, որ պէտքի կ'
հետաքրքրութեան համար, մոմը կը բռնենք:

Խնդաց, այդ ըսածը շատ զուարճալի գտաւ: Յետոյ, որո
հետեւ վալանթին և Գոսթանս, լուռ, քիչ մը նեղուած բոլոր ա
կեանքի խմորումէն գոյացած հոտէն, յամրաբար ետ կը դառնայի
բերնին տուաւ ներկայ դարուն դէմ, վերսկսաւ իր հին տեսութիւն
ները, առանց ուրիշ անցումի:

Գուցէ նախանձոտ խուլ ռիսկալուծիւն մը զինքը կը մղէ
կեանքի յաղթանակին դէմ, որ կը հնչէր բովանդակ ագարակի
մէջ, Սակաւամարդութիւնը, ո՛հ անշուշտ, պէտք եղածին չա
արագ չէր քալեր: Այդ Բարիզը որ կ'ուղէր մեռնիլ, դանդաղ կ'
գործէր: Այսուհանդերձ մէկ քանի լաւ նշաններ նօթագրած էր
քանզի սնանկութիւնը ամէն կողմ կը սաստկանար, գիտու-
թեան մէջ, քաղաքականութեան մէջ, գրականութեան մէջ,
և նոյն իսկ գեղարուեստին մէջ: Ազատութիւնը արդէն մե-
ռած էր: Ռամկավարութիւնը, փառասիրութեան բնաղդները գայ-
րագնելով, իշխանութեան հասնելու համար դասակարգային կռիւ-
ւործարծելով, ընկերային արագ կործանումի մը կը յանգէր: Ա՛լ
միայն ամբոխը կար, խոնարհները, աղքատները, որոնք տղայ կը
չինէին, ապուշութեամբ, իրենց տգիտութեան և թշուառութեան
աղբանոցին վրայ, Գալով ընտրելագոյն դասակարգին, խելացի-
ներուն, հարուստներուն, հետզհետէ քիչ կը ծնանէին, ինչ որ յու-
սալ կուտար թէ, վերջնական երջանիկ անէացումէն առաջ, հա-
ճելի քաղաքակրթութեան վերջին շրջան մը պիտի ըլլար, երբ
շատ քիչեր, քանի մը մարդ և քանի մը կին, գերագոյն նրբու-
թեան հասած, միայն հոտերով ապրող, ու չունէր վայելող, իրար
պիտի գային: Բայց ինքնիրեն կ'ըսէր թէ զգուած էր հիմա, վստահ
ըլլալով որ այդ հեռաւոր շրջանը շատ կամաց կուգար:

Ի՞նչ քրիստոնէութիւնը, իր նախնական հաւատքին դառ-
նալով, կինը դատապարտէր, իբրեւ պիղծ, սատանայական ու ան-
գիտաբեր, պիտի կրնային սուրբ կեանքը ապրելով անապատին

մէջ և ամէն բան շուտով պիտի վերջանար: Ինչ որ զիս կը կատարեցնէ, այս քաղաքական կաթոլիկութիւնն է, որ, որպէս զի ինք ապրի, կը կանոնէ և կը թոյլադրէ ամուսնութեան խայտառակութիւնը, այսպէսով ծածկելով որդեծնելու աղտոտութիւնն ու ունիւրը... փառք Աստուծոյ, եթէ ես ալ մեղանչեցի, եթէ աշխարհի երեսը մէկ քանի թշուառներ դրի, յոյս ունիմ որ յանցանքս պիտի քաւեն, իրենք ամուլ մնալով: Կասթօն կ'ըսէ թէ ինք չպիտի ամուսնանայ, թէ ղինուորական մը միայն իր սուրը պէտք է ունենայ իբրեւ կին. իսկ գալով Լուսիի, այն օրէն ի վեր ուր իւր-սիւրեան մայրապետ եղաւ, սիրտս հանդարտ է... ցեղս մեռաւ և այս է իմ ուրախութիւնս:

Մաթիէօ ժպտելով մօտիկ կ'ընէր: Գիտէր այս գրական յոռետեսութիւնը: Առաջ, այդ տեսակ փաստեր, քաղաքակրթութեան պայքարը ծննդականութեան հետ, խեղացիներու համեմատական ամուլութիւնը, զինքը խռոված էին: Բայց այն վայրկեանէն ուր սիրոյ համար պայքարած էր. գործելու պարզ ուրախութիւնը իրեն համար հաւատք մը, ստուգութիւն մը եղած էր թէ բարիք կը դործէ: Ուստի գոհացաւ քիչ մը չարամաութեամբ ըսելով:

— Լաւ, բայց ձեր Անտրէն, իր պզտիկ Լէօնսովը:

— Ո՛հ, Անտրէ, պատասխանեց Սէկէն շարժումով մը որ կարծես ըսել կ'ուզէր թէ այդ աղջիկը իրը չէր:

Վալանթին կեցած էր, աչքերը վեր առած, անոր կը նայէր սեւեւ ուն: Այն օրէն ի վեր որ երկուքը զատ կեանք կը վարէին, առանց իրարու հետ յարաբերութիւն ունենալու, այլ եւս էրկանը չէր ներեր անոր յիմար կոշտութիւնը, նախանձի հին նոպաները, խենթութեան անարքենորութիւնը: Իրենց հարստութեան փճացումովը, նաեւ էրիկը անոր մէջ ունէր, կարգ մը հաշուական խնդիրներու կարգապարտութեան երկիւղովը:

— Այո՛, հաւանեցաւ ըսելու, Անտրէն կայ: Բայց աղջիկները աղջիկի չեն առնուիր:

Նորէն սկսած քալել, երբոր Պօլէն, որ մինչեւ այն ատեն զոհացեր էր իր սիկարը փչելու և ծամծամելու, վերապահ դիւրը մը առնելով, քանզի այդպէս իր վրայ պարտք կը դնէր իր անձնական առեւտրի տոամբը, ա՛յ, աւելի չկրցաւ լռել, ինքզինք մոռցած, իր

արտաքոյ կարգի անգիտակցութեան տէր դարձած, նորէն յաղթական, սկսաւ խօսիլ շատ բարձր և համարձակ.

— Սէկէնի դպրոցէն չեմ: Այսուհանդերձ չիտակ բաներ ըսաւ ծննդականութեան այդ խնդիրը չէք գիտեր որքան զիս կը զբաղեցնէ տակաւին: Կրնամ պարծենալ որ խորապէս գիտեմ զայն Լաւ ուրեմն, ակներեւ է որ Մալթիւս իրաւունք ունէր, իրաւունք չունինք անհունապէս զաւակ ածելու, առանց նախ մտածելու թէ ինչպէս պիտի սնուցանենք զանոնք... եթէ աղքատները անթոթութենէ կը սատկին, յանցանքը իրենցն է, ո՛չ թէ մերինը, քան զի ապահովաբար մենք չենք որ յղի կը ձգենք իրենց կիները:

Խոշոր քահանայ մը ձգեց: Եւ շարունակեց, այդ խնդրոյն վրայ իրեն սովորական բանախօսութիւնը սկսաւ: Միայն վարկէ դասակարգը խոհականութիւն ունէր, ինքզինք քիչ պահելով: Երկիր մը որոշեալ չափով սնունդ կրնայ արտադրել, այնպէս որ այդ պատճառաւ ստիպուած է որոշեալ չափով բնակչութիւն մը ունենալ: Ասոր համար, երբ աղքատները ինքզինքնին կը մոռնան, երբ չափազանց կը զբօսնուն իրենց անկողինն վրայ, թշուառութիւն առաջ կուգայ: Հարստութեան յոռի բաժանումը կ'ամբաստանեն բայց յիմարութիւն է երեւակայել այնպիսի ցնորական քաղաք մը ուր գործարանատէրներ չպիտի ըլլան, այլ միայն եղբայրներ, հասարակարար տնօրէններ, տիեզերական երջանկութիւնը խնայող կարկանդակի մը պէս մէջերնին բաժնելու համար: Յանցանքը թէ՛ ուսուցիչներու անհեռատեսութեան վրայ է անշուշտ, եթէ գործարանատէրները պէտք կը զգան այդ չափազանց թիւով տղաքը աշխատեցնելու օրականի զեղչումով:

Եւ գինովցած, ամէն յիշատակ կորսնցուցած, իր գաղափարներուն ունայնամուլ ու յամառ կանխակալութեանը մէջ, իր պարագային հասաւ:

— Կ'ըսեն որ հայրենասէր չենք, որովհետեւ պոչերնէս դաւակներ չենք կախած: Ասիկա ապուշ խօսք է. ամէն մարդ իր հայրենիքին կը ծառայէ իր ձեռովը: Եթէ խեղճերը անոր զինուորներ կուտան, մենք մեր դրամագլուխը կուտանք, մեր ճարտարարուեստին ու առեւտուրին արդիւնքը... վերջապէս, ամէն մարդ իր գործը գիտէ, այնպէս չէ: Հայրենիքը չիտակը շատ պիտի չանի:

եթէ ինքզինքնիս կործանենք անոր զաւակներ չինելու համար, որոնք մեր թեւերը պիտի կոտրեն և մեզ պիտի արգիլեն հարստանալու և մենէ ետքը մեր ստեղծած գործը պիտի կործանեն զայն մէջերնին բաժնելով: Մեր օրէնքներով, մեր բարքերով, միայն մէկ հատիկ զաւկի համար հաստատ հարստութիւն կայ... է՛հ, Աստուած իմ, այո՛, մէկ հատիկ զաւակը պարտադրիչ է, միակ իմաստութիւնը, միակ կարելի երջանկութիւնը այդ է:

Ասիկա այնքան զոնգակ, ցաւատանջ բան մը կը դառնար, որ բոլորն ալ նեղուած, կը լռէին: Ինք կը յաղթանակէր, կարծելով որ զանոնք կը համոզէ:

— Այսպէս, ես...

Գոսթանա զայն ընդմիջեց: Նախ գլուխը կախ քալած էր խօսքերու այդ հեղեղին տակ որ զինքը կը ճնշէր, ամօթահար կը թողուր, իբր թէ իր նահանջը ծանրացնելով: Եւ հիմա դէմքը կը բարձրացնէր, ուր երկու խոշոր արցունքներ կը վազէին:

— Ալեքսանտր...

— Ի՞նչ կայ, սիրելիս:

Տակաւին չէր հասկնար: Յետոյ, տեսնելով որ կինը կուլայ, վերջապէս խռովեցաւ իր գեղեցիկ ապահովութեան մէջ: Միւսներուն նայեցաւ, ուղեց վերջին խօսքը ինք ընել:

— Ա՛հ, այո՛, մեր խեղճ զաւակը... բայց մասնաւոր պարագաները կարեւորութիւն չունին տեսութիւններու հանդէպ, գաղափարները գաղափար կը մնան:

Ծանր լռութիւն մը տիրեց, արդէն մարգագետնին մօտ հասած էին, ուր ընտանիքը մնացած էր: Եւ վայրկեանէ մը ի վեր Մաթիէօ կը մտածէր Մօռանժի վրայ, զոր հրաւիրած էր, բայց որ ներում խնդրած էր չի գալուն համար, կարծես սոսկալով ուրիշներու այս ուրախութենէն, մտատանջուելով նաեւ այդպիսի ուղեւորութենէ մը, բացակայութենէ մը որուն միջոցին ամէն տեսակ ոճրափորձութիւններէ կը վախնար, իր պաշտամունքի խորհրդաւոր սրբավայրին դէմ: Արդեօք այն ալ յամառած պիտի մնար իր հին տեսութիւններուն մէջ. պիտի պաշտպանէր տակաւին միակ զաւակ մը ունենալու գաղափարը, փառասիրութեան ատելի հաշիւը, որուն զոհուեր էին իր կինն ու աղջիկը: Եւ Մաթիէօ

անոր խելայեւ դէժքին անցնիր տեսաւ, մռայլ, իր միջակ մարդո՞
գանկին համար չառ խիստ եղող փոթորիկին տակ, և որ կը քա-
լէր մենամուլի քայլերով դէպի առեղծուածային վերջաւորութիւն
մը, յիմարութենէ սպասուած: Բայց շարաշուք տեսիլքը աներե-
ւոյթ եղաւ, մարգագետինը կրկին կը տարածուէր զուարթ արե-
ւուն տակ, իր խոշոր ծառերու չրջանակին մէջ ընծայելով երջանիկ
առողջութեան, յաղթապանծ գեղեցկութեան այնպիսի պատկեր մը,
որ Մաթիէօ սուգի լուծիւնը խլեց, ախմայ գոչելով:

— Տեսէ՛ք, տեսէ՛ք, որքան զուարթ, որքան հիանալի են
այս սիրական կիները, այս սիրական տղաքը, բոլոր այս կանան-
չութեան մէջ: Պէտք էր նկարել ասիկա, մարդոց սորվեցնելու
համար թէ որքան առողջ ու գեղեցիկ բան է ապրիլը:

Մարգագետինն վրայ ժամանակը չէին կորսնցուցած, յորմէ-
հետէ Պօլէն ու Սէկէն գացեր էին խնոռները այցելելու: Նախ
ճաշացուցակներու բաշխում մը տեղի ունենցած էր, այն ճաշա-
ցուցակները որոնք Շառլօթ զարդարեր էր այնքան քնքոյլ քրա-
նկարներով: Ճաշի ատեն անակնկալը ամէնքը հիացուցեր էր, դեռ
ծիծաղները կը շարունակէին այդ մանկական գլուխներու նկար-
ներուն հանդէպ:

Յետոյ, մինչ աղախինները սպասները կը վերցնէին, կրէ-
կուար մեծ յաջողութիւն մը ունեցաւ հարսին նուիրելով հիանալի
ճերմակ վարդերու փունջ մը, զոր մօտակայ մացառէ մը հանեց,
ուր մինչև այն ատեն պահած էր: Անշուշտ իր հօրը մէկ բացակա
վայրկեանին կը սպասէր: Աղօրիքի վարդերն էին, կ'երեւայ որ
որմափական վարդենիները աւարի տուած էր Թէրէզի օգնութեամբ:
Մարիան զգալով յանցանքին մեծութիւնը, ուղեց զայն յայնչի մե-
մանել: Բայց ի՞նչ հոյակապ ճերմակ վարդեր էին, կաղամբի ունէր,
ծութեամբ, ինչպէս ինք կ'ըսէր: Եւ տղան իրաւունք ունէր,
կրնար յաղթանակել, այդ վարդերը միակ ճերմակ վարդերն էին
զորս ձեռք ձգած էր, իբրեւ ասօցնտական մանչ մը, պատերէ
ցատկելու, աղջիկներ հրապուրելու կարող, որպէս զի նոր հարսի
մը ճերմակ ծաղիկներ նուիրէ:

— Շատ գեղեցիկ վարդեր են, ըսաւ վստահաբար, հայրիկ
բան չպիտի ըսէ:

Այս խօսքը խնդացուց ներկաները, ու յետոյ նոր յուզում մըն ալ ունեցան: Պէնժամէն և Կիյեօմ որոնք արթնցեր էին, կը ճգային անօթութենէ: Զուարթորէն նկատեցին որ կարգը պզտիկներուն եկած էր: Քանի որ մեծերը այնքան ազուր անորոշակով մը կերած էին, պէտք էր որ պզտիկներուն ալ կերակուր տային: Եւ որովհետեւ ընտանի չըջանակի մը մէջ էին, ասիկա առանց նեղուելու իրեն: Մարիան, մեծ կաղնիին չուքին տակ նստած. Պէնժամէնը ծունկերուն վրայ առաւ, կոճակները քաղեց և իր զուարթ ու լուրջ կերպարանքովը ծիծ տուաւ, մինչ, իրեն մօտ, աջ կողմը, Շառլօթ, նոյն պայծառութեամբ, նոյնը կ'ընէր, Կիյեօմին որ յատ որկրամու էր. և, իր ձախ կողմը Անտրէն ալ եկաւ նստելու, իր փոքրիկ Լէօնը թեւերուն մէջ, որ այլ եւս ծիծ չէր ուտեր, ութը օրէ ի վեր կաթէն կտրուած ըլլալով, բայց միշտ գգուանքի փափաքով և երջանիկ այդ գաղջ կուրծքին վրայ ուր մինչեւ այն ատեն ապրած էր: Խօսակցութիւնը կաթնտուրթեան վրայ ինկաւ: Ամպրուազ պատմեց թէ ինչպէս իր կինը՝ Անտրէն համոզուած էր թէ չպիտի կրնար ծիծ տալ, թէ կաթ չպիտի ունենար, այնպէս որ, առանց իրեն, նոյն իսկ չպիտի փորձէր կաթ տալու: Ետոյ, կաթը եկած էր, և ինք կարող եղած էր կանաքեղանակէս ծիծ տալու տըղուն: Խնդիրը անշուշտ կամք ունենալու վրայ է:

— Ըսածը ճշմարիտ է, ըսաւ Անտրէն խնդալով: Կաթ տալէ երկուշ մը զգացի, բոլոր բարեկամուհիներս կ'ըսէին որ անկարելի բան էր ատիկա: Նախ՝ դժուար թուեցաւ ինծի, իսկ հիմա շատ երջանիկ եմ կաթը ես տուած ըլլալու համար:

Խոշոր պաշիկ մը տուաւ Լէօնին: Այն ատեն նոր հարսը՝ Մարթ, օրաի ակամայ աղաղակ մը արձակեց, որ զուարթութիւնը կրկնապատկեց:

— Կը լսե՞ս, մայրիկ, Շառլօթի չափ զօրաւոր չեմ որ իր երրորդ զաւակը կը սնուցանէ և սակայն յըստ չունի, ես ալ ծիծ պիտի տամ իմ զաւակիս:

Այդ վայրկեանին էր որ, խնդումներու մէջ, որուն փայլը կ'աւելնար Մարթի յանկարծակտն կարմրութենէն, Պօլլենները, Սէկլեններն ու Մարթիէօ երեւցան: Յանկարծ կեցան այդ հիանալի ու քորեղ պատկերին հանդէպ: Մեծ ծառերու շրջանակին մէջ, նահա-

պետական կաղնիին ներքեւ, իբր թէ նոյն պարարտ հողէն ծնած կուռ խոտերուն մէջ, բոլոր ընտանիքը հո՛ն էր, կորովի աճումով մը, ուրախութեամբ, զօրութեամբ և գեղեցկութեամբ յաղթապանծ խումբով մը: Ժէւովէ և Քլէռ, միշտ գործունեայ, փրէտէ-րիքի հետ կը զրաղէին օգնելու համար աղախիններուն, որոնք սուրճ կը բերէին:

Երեք աղջիկները, տապետ կրէկուարի հետ, նոր դարդ մը կը խորհէին սեղանին համար, չորսն ալ կորսուած ծաղիկներու դէպք մը մէջ, ուր դեղին, բաց գոյն և կարմիր վարդեր կ'երեւային: Քանի մը քայլ անդին, նոր հարսն ու փեսան, Տընի և Մարթ, կիսաձայն կը խօսակցէին, մինչ մայրը, տիկին Տէվինքը, լռութեամբ զանոնք մտիկ կ'ընէր, խորհրդապահ ու անհունօրէն քաղցր ժպիտով մը:

Եւ մէջտեղը Մարիան՝ ճաճանչափայլ՝ իր տասներկուերորդ զաւկին ծիծ կուտար, մորթը ճերմակ, տակաւին թարմ, իր գօրեղ պայծառութեամբը, առողջ կամքովը միշտ գեղեցիկ, խնդալով իր Պէնժամէնին որ զինքը կը ծծէր և միւս ծունկին վրայ ընդունելով նիքօլան: որ այդ տեղը իրեն պահել կ'ուզէր: Եւ իր երկու թեւերը կտրծես իր երկարաձգումն էին: Զախ կողմը Անտրէն, որուն մօտ եկած էր Սմպրուազ Լէօնսին հետ իյնալու համար, աջ կողմը Շառլօթ, իր երկու զաւկըներով, կիսօմը կուրծքին վրայ: Պէրթ իր փէշերուն մէջ:

Կեանքի հաւատքը հո՛ն սերմաններ էր բարգաւաճում մը հարուստ և յորդող. երջանիկ արգասաւորութեան վեհափառ փրթութեամբ մը:

Սէկէն խօսքը Մարիանի ուղղելով կատակաբանեց:

— Ուրեմն այս պատիկ պարոնը տասներորսերորդն է որ կը սնուցանես:

Մարիան զուարթօրէն խնդալ սկսաւ:

— Զէ՛, պէտք չէ սուտ խօսիլ... տասներորս պիտի ըլլային, բայց երկու անգամ վիժում ունեցայ: Տասներկուքին կաթ տուի միայն, ահա՛ ճիշտ թիւը:

Պօլէն որ իր համարձակութիւնը կը գտնար, կրկին միջամտեց:

— Վերջապէս տասներկուերորդը: Յիմարութիւն է այդ:

— Ես ալ այդ կարծիքէն եմ, ըսաւ իր կարգին Մաթիէօ, ինքն ալ զուարթանալով: Եթէ յիմարութիւն ալ չէ, անկարգութիւն է... Երբ ես ու կինս առանձին մնանք, իրարու կը խոստովանինք որ քիչ մը հեռուն գացած ենք: Արդէն չենք ըսեր որ ամէնքը պէտք է մեր օրինակին հետեւին, ո՛հ, ո՛չ...: Բայց, պատհաներկայ ժամանակիս մէջ կարելի է չափը տնցնել: Չափազանցը հաշիւ բաւական է: Եթէ օրինակը չափազանցեցինք, մեր խեղճ երկիրը գոհ պիտի մնայ, այն օրն ուր մեր յիմարութիւնը վարակիչ ըլլայ...: Եւ վախճալիք բան մը միայն կայ, այն է թէ փոխանակ յիմարութեան՝ իմաստութիւնը յաղթանակէ:

Մարիան մտիկ կ'ընէր, միշտ ժպտելով, մինչ արցունքները աչքերուն մէջ կը լեցուէին: Սրտայոյզ տխրութիւն մը կը տիրէր վրան, իր սրտին տակաւին արիւնոտ վէրքը բացուած էր, իրմէ ձնած, իրմէ սնուցուած զաւակներուն իր շուրջը ժողված ըլլալու ուրախութեանը մէջ:

— Այո՛, մրմնջեց դողահար ձայնով մը, ասիկա տասներկուերորդն է, բայց միայն տասը հատ ունիմ: Երկուքը արդէն կը նընջեն հո՛ն, հողին մէջ ուր մեզի կը սպասեն:

Եւ այս ոգեկոչումը, մօր կողմէն եղած, փանվիլի հանդարտիկ գերեզմանոցի ընտանեկան դամբարանին, որուն մէջ, իրարու հետեւէ, բոլոր տղաքը քով քովի պառկիլ կը յուսային, առանց արհաւիրքի եղաւ, բարի խոստումի մը քաղցրութիւնը առաւ, այս զուարթ հարսնիքին լիջանդ: Աներեւութացող հրկուսի բերելներուն յիշատակը կենդանի կը մնար և ամէնքն ալ գորովոտ լըջութիւն մը կը պահէին, նոյնիսկ ուրախութեան մէջ, այժմ որ ամիսները արդէն վէրքը պատած էին: Միթէ կեանքը կարելի՞ էր առանց մահուան: Ամէն ոք կուգար իր գործի բաժինը գործելու, յետոյ, օրը լրացնելէ ետքը, կ'երթար անդրաւիկները գտնելու յաւիտենական քունին մէջ, ուր կ'իրագործուէր մարդկային մեծ եղբայրութիւնը:

Իայց այս Պօլէնի ու Սէկէնի դիմաց որոնք կը կատակէին, խօսքերու հեղեղ մը կ'ելլար Մաթիէօյի շուրթերուն վրայ, կ'աւազէր անոնց պատասխանել, յաղթել. սուտ տեսութիւններու որոնց,

իրենց պարտութեան մէջ, տակաւին յարած կը մնային: Չափազանց բազմամարդ երկրի վախը, չափազանց կեանքերու երկիւղը թէ սով յառաջ կը բերեն, միթէ ապուշ բան չէ՞ր: Թո՛ղ իրեն պէս ընէին, թո՛ղ պէտք եղած սնունդը ստեղծէին, տմէն անգամ որ զաւակ մը աշխարհ կը բերէին: Եւ կ'ուզէր ցոյց տալ Շանթալէն, իր գործը, արեւուն տակ բուսնող ցորենը, քանի մարդիկը կը բուսնէին: Անշուշտ, իր զաւակները չպիտի ամբաստանէին թէ եկած են ուրիշներու բաժինը ուտելու, քանի որ անոնցմէ ամէն մէկը հացը միասին բերած էր: Միլիոնաւոր նոր էակներ կրնային ծնիլ, երկիրը ընդարձակ էր, դեռ երկու երրորդը անմշակ էր և անվերջ արգասաւորութիւն մը կար մեր անսահման մարդկութեան համար: Յետոյ, միթէ բոլոր քաղաքակրթութիւնները, բոլոր յառաջդիմութիւնները բազմամարդութեան շնորհիւ չե՞ն եղած: Միայն աղքատներու անհեռատեսութիւնը յեղափոխական ամբոխները հետեւած է ճշմարտութեան, արդարութեան, երջանկութեան, աշխարհակալութեան մէջ: Տակաւին ամէն օր, մարդկային հեղեղը պէտք պիտի ունենար աւելի բարութեան, աւելի արդարութեան, հարստութեան տրամադրական բաշխման, արդար օրէնքներով որոնք տիրապետական աշխատանքը պիտի կազմակերպեն: Եւ եթէ իրաւ է որ քաղաքակրթութիւնը սանձ մըն է չափազանց մեծ բազմամարդութեան դէմ, այդ երեւոյթը կրնար յուսալ տալ վերջնական հաւասարակշռութիւնը, դարերու հեռաւորութեան մէջ, երբոր երկիրը, ամբողջովին լեցուած, բաւական իմաստուն պիտի ըլլար աստուածային անշարժութեան մը մէջ տալիւ: Բայց ատիկա զուտ հայեցողութիւն մըն էր արդէն, ներկայ հարկաւորութեանց դիմաց, պէտք էր աղքերը վերաշինել, անդադար բաղժացնել, սպասելով վերջնական մարդկային զաւնակցութեան: Եւ ըստ այսմ որինակը, հարկաւոր օրինակն էր որ Մարիան և ինք կուտային, փոխելու համար բարձրը, ինչպէս նաեւ բարոյականի և գեղեցկութեան գաղափարները:

Արդէն Մարթիէօ չրթունքը կը բանար: Յանկարծ՝ զգաց վիճաբանութեան անօգուտութիւնը, այս հիանալի պատկերին հանդէպ, այդ մայրը չրջապատուած կորովի զաւակներու այդպիսի փթթումով մը, տակաւին զաւկի մէն ալ ծիծ տալով, իր

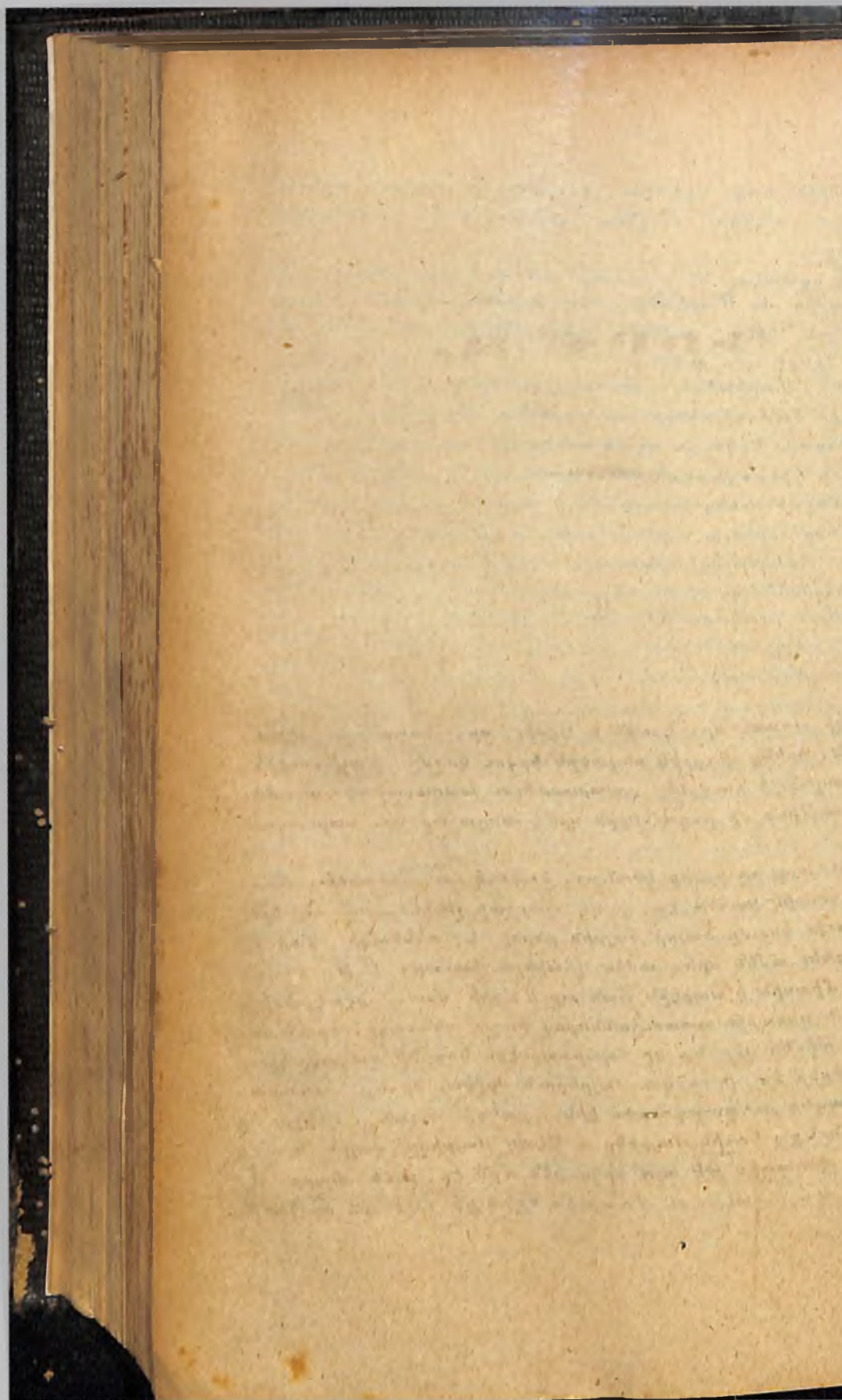
տնկուած կաղնիին տակ: Արիաբար, իր գործը կը տեսնար, աշխարհը շարունակելու, անվերջ ստեղծելու գործը: Ի՛նքն էր վեհափառ գեղեցկութիւնը:

Եւ միակ օգտակար ու բաւարար բան մը գտաւ ընելիք, այն է պինդ մը համբուրել Մարիանը, բոլոր հարսնեւորներուն դիմաց: — Սիրական կինս, ամենէն գեղեցիկն ես, լաւագոյնն ես: Թո՛ղ ամէնքը լեզի պէս ընեն:

Այն ատեն, Մարիան եւս փառաւորութեամբ զայն համբուրելով, ամէնքը ծափողշունեցին ու բարեմիտ ծիծաղներու փոթորիկ մը պայթեցաւ: Երկուքն ալ հերոսներ էին որոնք իրենց կեանքը վարած էին դիւցազնական մեծ շարժումով մը, շնորհիւ կեանքի մասին ունեցած իրենց հաւատքին, շնորհիւ իրենց գործելու կամքին, իրենց սիրելու զօրութեան: Եւ Գոսթանս վերջապէս զգաց ասիկա, հասկնալով արգասաւորութեան յաղթահարիչ ոյժը, արդէն իսկ Ֆրոմանները տեսնելով գործատան տէրը Տրնիին միջոցաւ, Սէկէններու բնակարանին տէրը՝ Ամպրուազի միջոցաւ, բոլոր գաւառին տէրը՝ իրենց միւս զաւակներուն միջոցաւ, թիւն էին իրենք ու յաղթութիւնը: Եւ, ինք նուաճուած գուրգուրանքով մը մաշած զոր այլ եւս չէր կրնար գոհացնել, իր պարտութեան դառնութեամբը կշտացած, միշտ յուսալով տակաւին ճակատագրին մէկ գարշելի վրիժառութեանը, գլուխը դարձուց ծածկելու համար երկու խոշոր ու հրատուր արցունքներ, որոնք իր չոր այտերը կ'այրէին, ի՛նք որ հրեք չէր ի լար:

Պէնժամէն և Կիյեօս միշտ կը ծծէին, պզտիկ որկրամոլներու պէս որ բան մը չկրնար արգիւել ճաշելէ: Նախ Մարիան ծիծը փոխած էր: Շառլօթ միւս ծիծը կը հսկէր որպէս զի պզտիկը ուժով չխածնէ: Եթէ նուազ աղմուկով խնդային, պիտի լսէին կաթին հոսումը, այդ փոքրիկ առուակը որ կը վազէր կենսահիթ հեղեղատին մէջ որ երկիրը վեր կը հանէր, որ մեծ ծառերը կը սարսռացնէր, յուրիսի զօրեղ արեւուն:

Ամէն կողմէ, բեղուն կեանքը սերմեր կը բերէր, կը ստեղծէր, կը ծնէր, կը սնուցանէր: Եւ կեանքի յաւիտենական գործին համար, կաթի յաւիտենական գետը կը հոսէր աշխարհիս վրայ:

Ա.

Կիրակի առտու մը, Նօսին և Սէսիլ, որ, հակառակ տէրու-
նական օրին, իրենց փոքրիկ սեղանին երկու կողմը կ'աշխատէին,
մօտակայ կաղանդի նուէրներ պատրաստելու խաղաւարտէ տուփե-
րով, այցելութիւն մը ընդունեցին որմէ ապշահար ու սարսափած
մնացին:

Մինչեւ այդ օր իրենց կեանքը, ծածուկ ու անծանօթ մնա-
ցած, հանդարտիկ սահեր էր, ուրիշ պայքար չունենալով՝ այլ եթէ
չարթու գլուխ դրամը ծայրը ծայրին բերել և սենեակի վարձքը
մէկ կողմ դնել ամէն երեք ամիս վճարելու համար: Ութը տարիէ
ի վեր ուր միասին կ'ապրէին Շան տը Մարսի մօտ, Ֆէտէրասիօն
փողոցը, այն զուարթ պատուհաններով խոշոր սենեակը, որուն կո-
կիկ մաքրութիւնը զիրենք կը հպարտացնէր, Նօսինի զաւակը կըտ-
րիծօրէն մեծցեր էր, իր երկու մայրերուն միջեւ, որոնք հաւասա-
րապէս սիրազեղ ու գուրգուրօտ էին. քանզի տղան ի վերջոյ կը
չփեթէր զանոնք, Նօսին մայրիկը և Սէսիլ մայրիկը կային և ինք
չէր գիտեր որոշապէս թէ այդ երկուքէն ո՞րն էր բուն մայրը: Ա-
նոր համար կ'աշխատէին ու կ'ապրէին երկուքն ալ, մին տակաւին

գեղեցիկ քառասուն տարեկան հասակին, մարդերէն փրկուած իր ուշամնաց մայրութեամբը, միւսը երեսուն տարեկանին փոքրիկ աղջիկ մը մնացած, այդ աղուն վրայ կեդրոնացուցած իր բոլոր տարփութիւն ու ամուսնի սէրը, զոր ուրիշ կերպով չէր կրնար յագեցընել:

Արդ, այդ կիրակին, ժամը վեցին ատենները, երկու անգամ ուժգին դուռը զարկին: Յետոյ, երբ դուռը բացուեցաւ, տասնըութ տարեկանի մօտ գեր ու կարճ մանչ մը ներս մտաւ: Թխագոյն էր, դէմքը քառակուսի, կզակը կարծր, բաց մոխրագոյն աչքերով: Պատուած հին բանկոն մը հագած էր, գործածութենէ դեղնած սեւ քսքէթ մը գլուխը:

— Ներեցէ՛ք, հարցուց, արդեօք հո՞ս կը բնակին տիկին Մուանօսները, որոնք խաղաւարտի տուփեր կը շինեն:

Նօսին, ոտքի կեցած, անոր կը նայէր յանկարծական մտահոգութեամբ մը: Սիրտը սեղմուած էր, իբր թէ սպառնալիքի մը ներքեւ ըլլար: Անշուշտ այդ դէմքը տեղ մը տեսած էր, բայց իր յիշողութեան մէջ հոն վտանգ մը կը գտնար, որ կը վերադառնար, իր կեանքը խանգարելու համար:

— Այո՛, հոս է, պատասխանեց:

Առանց աճապարանքի, երիտասարդը աչքովը սրահին շրջանը կ'ընէր: Եւելի մեծ ճոխութեան մը կը սպասէր կ'երեւայ որ, քանզի դժգոհութեան թեթեւ շարժում մը ըրաւ: Յետոյ, իր ակնարկը կեցաւ աղուն վրայ, որ խելօք տղոյի մօտիւ մը պէս կարգալով կը զբօսներ և որ գլուխը վեր առած էր նորեկը քննելու համար: Երիտասարդը իր զննութիւնը վերջացուց միւս կնոջ կարճ ակնարկ մը նետելով որ հո՞ն կեցած էր, շատ նուրբ, աղաղուն, կերպարանքը խռովուն, այդ անծանօթին հանդէպ որ յանկարծ երեւան կուգար:

— Ինձի ըսին որ չորրորդ յարկը ձախ կողմի դուռն է, շարունակեց: Սակայն կը վախնայի որ կը սխալիմ, քանզի ըսելիքս ամէն մարդու չեմ կրնար բերել...: Քիչ մը անյարմար բան է, և հոս գալէ առաջ, շատ մտածեցի:

Բառերը կը քաշկուէր, այլեւս Նօսինը չէր թողուր իր տօգոյն ակնարկովը, կրկին ապահովելով որ միւս կինը շատ փոքր

էր իր փնտռածը ըլլալու համար: Աճեցուն անձկութիւնը որով կը տեսնէր թէ Նօսին կը սարսուար, իր յիշողութեան ուղղած ակնեւել կոչը, փորձը քիչ մը ատեն եւս երկարել տուին իրեն: Ի վերջոյ խօսեցաւ:

Ռուժմօնի մէջ ծծմօր քով դրուած տղան եմ, Ալէքսանդր Սնօռէ կը կոչուիմ:

Եւ Եւելի բան մը ըսելու պէտք չունեցաւ: Նօսին սկսած էր իր բովանդակ հէգ մարմինովը դողդղալ, ձեռքերը իրար միացան, գալարուեցան, մինչ տակնուվրայ եղած դէմքը կը տօգունէր: Աստուած իմ, Պօլէն: Պօլէնին էր որ կը նմանէր, ակնյայտի կերպով, անոր գիշատիչ աչքերովը, խիստ կզակովը, և այժմ Նօսին կը զարմանար որ տեսածին պէս անունը չէր տուած: Իր սրունքները կտրեցան, ստիպուեցաւ նստիլ:

— Ուրեմն, դուք էք, ըսաւ Ալէքսանտր պարզութեամբ:

Նօսին կը շարունակէր դողդղալ, խոստովանելով մայրը ըլլալը, առանց սակայն չարենալ բառ մը արտասանելու, այն աստիճան յուսահատութիւնն ու երկուղը իր կողորդը կը սեղմէին: Տղան պէտք չգաց զայն քիչ մը հանդարտեցնելու, որպէս զի առաջին վայրկեանէն երեսին չգոցուէր դուռը գոր բանալ տուած էր:

— Պէտք չի կայ այս աստիճան իրար անցնելու: Ինչ վախնալիք բան մը չունիք, իմ միտքս ձեզի նեղութիւն պատճառել չէ...: Միայն երբ իմացայ ո՛ւր ըլլալնիդ, փափաքեցայ ձեզ ճանչնալ, ասիկա շատ բնական է, այնպէս չէ: Եւ նոյն իսկ ինքնիրենս ըսի որ գուցէ դուք ալ գոհ պիտի ըլլաք զիս տեսնելով...: Յետոյ, ճշմարտութիւնը այն է որ նեղութեան մէջ եմ: Ահա՛ երեք տարի է որ Բարիզ գալու տխմարութիւնը ըրի, ուր անօթութենէ տարի է որ Բարիզ գալու տխմարութիւնը ըրի, ուր անօթութենէ կը սառկիմ: Այն օրն ուր կերակուր չէ կերած մէկը փափաք կը զգայ երթալ գտնելու, իր ծնողքը որ թէեւ զինքը փողոցը նետած է, սակայն անշուշտ պնակ մը ապուրը մերժելու չափ գէշ սիրտ չունի:

Արցունքները լեցան Նօսինի. աչքերուն մէջ, Ասիկա ա՛լ ամէն բանի լրումն էր, այդ թշուառ լքեալին վերադարձը, այս վրդովեցուցիչ խոշոր կտրիճը որ զինք կ'ամբաստանէր և անօթու

թիւնը կ'աղաղակէր: Տղան տեսնելով որ Նօոինէն սարսուռ հեծկլտուք միայն կ'ունենայ, դէպ ի Սէսիլ շարձաւ:

— Գիտեմ, իր քոյրն էք... ըսէ՛ք իրեն որ ապուշութիւն է այդպէս լալը: Ապահովաբար զինքը չպիտի սպաննեմ: Զարմանալի է զիս տեսնելու առթիւ զգացած այս կերպ հաճոյքը... և սակայն աղմուկ չեմ հաներ կոր, վարը դռնապանին բան մը չըսի, կ'երդնում ձեզի:

Սէսիլ, առանց պատասխանելու, ոտքի ելած ըլլալով՝ Նօոինի օգնութեան հասնելու համար, պատանին կրկին շահագրգռեցաւ փոքրիկ տղայով, որ ինքն ալ վախցած, շատ տոգոյն էր, տեսնելով երկու մայրիկներուն վիշտը:

— Ուրեմն այս խլէզը եղբայրս է:

Բայց, յանկարծ, Նօոին, ոտքի կանգնած, տղուն և անոր միջեւ կեցաւ: Աղէտքի մը, փլուզումի մը յիմարական վախը ունեցաւ: Կ'ուզէր չար չըլլալ, նոյնիսկ անոյ խօսքեր գտնալ, ու հիմա խելքը կը կորսնցնէր, ինքն իրմէ ելած, ընդվզումի, ատելու-թեան և թշնամութեան թափով մը:

— Եկաք. կը հասկնամ ատիկա... միայն թէ շատ դժնդակ բան է այս, ինչ կրնամ ընել: Այդքան տարիներէ ի վեր իրար չենք ճանչնար, իրարու ըսելիք մը չունինք... և յետոյ, լաւ կը տեսնէք, հարուստ չեմ:

Ալէքսանդր, ակնարկով մը, երկրորդ անգամ սենեակին շրջանը բրաւ:

— Լաւ կը տեսնեմ...: Իսկ հայրս, չէ՛ք կրնար իր անունը ըսել:

Նօոին շուարած մնաց, ա՛լ աւելի տոգունեցաւ, մինչ պատանին կը շարունակէր:

— Բանցի եթէ հայրս դրամ ունի, կրնամ ստիպել զինքը որ տայ ինծի: Զաւակը այսպէս փողոցին անկիւնը չեն նետեր:

Նօոին մէկէն անցեալը տեսաւ, Պօլէնը, գործատունը, հայր Մուանօն՝ որ գործատունէն այլեւս ելած էր, անկար վիճակի մէջ, հո՛ն թողւով իր վերքթոռ որդին: Մը բնազդական խոհեմութիւն մը ունեցաւ, այն մտածումով որ եթէ Պօլէնի անունը յայտնէր, գուցէ պիտի վտանգէր իր երջանիկ կեանքը կարգ մը ահռելի

կնճռոտութիւններու մէջ որոնք կրնային առաջ գալ: Իր երկիւղը այդ չիլ մանչէն որ ծուլութիւն և մոլութիւն կը բուրէր, զինք ներշնչեց:

— Ձեր հայրը երկար ատենէ ի վեր մեռած է:

Անշուշտ տղան բան մը չէր գիտեր, բան մը չէր լսած հօրը մօտին, քանզի կասկած չունեցաւ, Նօսին այնքան կոբովի կամք մը դրած էր իր հաստատումին մէջ: Մանչը կոշտ շարժում մը ըրաւ, իր բարկութիւնը յայտնելով յոյսի կործանմանը հանդէպ:

— Ուրեմն պէտք է անօթութենէ սատկի՛ր:

Նօսին՝ տակնուվրայ եղած՝ միակ ցաւատանջ պէտք մը կը գգար. այն է՝ տղան հեռացնել. որ իր ներկայութեամբը զինք չչարչրկէր, այնքան իր արիւնլուայ սիրտը լեցուած էր խղճի խայթով, գթութեամբ, արհաւիրքով ու սոսկումով, Դարակ մը բացաւ, մէջէն տասը ֆրանքնոց մը առաւ, իր երեք ամսուան խնայողութիւնը, զոր պզտիկին կաղանդչէքին համար պահած էր և զայն Ալէքսանտրի տալով՝ ըսաւ.

— Մտիկ ըրէ՛ք, ձեզի համար բան մը չեմ կրնար ընել: Երեքնիս այս սենեակին մէջ կ'ապրինք, հազիւ թէ ուտելիք հաց մը ունինք...: Շատ կը վշտակցիմ ձեր թշուառութեան վրայ, բայց իմ վրաս յոյս դնելու չէք...: Մեզի պէս ըրէ՛ք, աշխատեցէ՛ք:

Տղան տասը ֆրանքը գրպանեց, դեռ քիչ մըն ալ երերեկաց, ըսելով որ ատոր համար եկած չէր, թէ ինք կը հասկնար ամէն բան: Ինք ամէնուն հետ աղէկ կը վարուէր, եթէ ամէնքը իրեն հետ աղէկ վարուէին: Եւ կրկնեց թէ իր միտքը գայթակղութիւն յարուցանել չէր, քանի որ հետը լաւ կը վարուէին: Մայր մը որ իր ունեցածը կը բաժնէ, իր պարտականութիւնը կը կատարէ, նոյն իսկ եթէ տասը սու տայ:

Յետոյ, երբ ա՛լ կ'երթար վերջապէս.

— Չէ՞ք ուզեր զիս համբուրել, ըսաւ:

Նօսին համբուրեց, չրթունքը պաղ, սիրտը մեռած: Տղան ալ փոխադարձաբար երկու ծանր համբոյր դրաւ Նօսինի այտերուն, ուրոնց պզտիկ սարսուռը, հէգ մայրը զգաց երկար ատեն:

— Եւ ի կրկին տեսութիւն, այնպէս չէ՛, Հոգ չէ թէ աղքատ ենք ու միասին չենք կրնար ապրիլ, բաւ է որ այժմ գիտենք թէ

գոյութիւն ունինք, եւ ասիկա արգելք մը չէ որ ատեն ատեն,
ցած ատենս վեր ելլեմ պզտիկ բարի լոյս մը ըսելու:

Երբ աներեւոյթ եղաւ, երկար լռութիւն մը տիրեց, տա-
այցելութեան թողած անհուն անձկութեանը մէջ: Նօսին վերս-
ինկած էր աթոռի մը վրայ, կարծես աղէտքին տակ ջախջախու-
իւր դէմը, Ուէսիլ, ինքն ալ ընկճուած, նոյնպէս պարտաւորուե-
նատելու: Եւ ինքը եղաւ որ մեծ սենեակին սուգին մէջ, ուր դ-
առտուն երջանիկ էին, առաջին անգամ խօսեցաւ, իր զարման-
ու բողոքը յայտնելու համար:

— Բայց բան մը չհարցուցիր իրեն, բան մը չենք գիտեր
մասին... Ուրկէ՞ կուգայ, ի՞նչ կ'ուզէ: Եւ, մանաւանդ, ինչպի-
տեղդ իմացած է...: Ատոնք միակ չահեկան բաներն էին իմ
նալիք:

— Ահ, ի՞նչ ընեմ, պատասխանեց Նօսին, երբ իր անուն
ըսաւ, սառեցայ, անէացայ: Ո՛հ, բուն ինքն է, դուն ալ ճանչցա-
ես հայրը, այնպէս չէ...: Ու իրաւունք ունիս, բան մը չենք գի-
տեր, հիմա այս սպառնալիքին տակ պիտի ապրինք, միշտ այն եր-
կիւղին մէջ թէ տունը գլխերնուս պիտի փլչի:

Նօսին սկսաւ հեծկլտալ, առանց զօրութեան, առանց արիւ-
թեան, արցունքով ողողուն խօսքեր միայն թոթովելով:

— Տասնըութը տարեկան խոշոր մանչ մը որ այսպէս կ'ելլէ
կուտայ, ատանց իմաց տալու... Եւ ճշմարիտ է որ զինքը չեմ սի-
րեր, քանի որ զինքը չեմ ճանչնար...: Երբ զիս համբուրեց, բան
մը չզգացի, միայն սառի պաղութիւն մը... իբր թէ սիրտս սա-
ռած ըլլար... Աստուած իմ, որչափ կը տանջուիմ, ի՞նչ գէշ
ի՞նչ ազտոտ, ի՞նչ անգութ բան է տոյս:

Եւ որովհետեւ իր տղան, տեսնելով մօրը լալը, վազեց,
կուրծքին վրայ նետուեցաւ, դողահար, ինքն ալ արտասուալից,
Նօսին խելայեղօրէն զայն թեւերուն մէջ սեղմեց:

— Հէ՛գ պզտիկս, հէ՛գ պզտիկս, իցի՛ւ թէ ատկէ դուն ալ
չտառապէիր, իցի՛ւ թէ յանցանքը քու գլխուդ չիյնար... Ահ,
դժնդակ պատիժ մը պիտի ըլլար, շիտակը լաւագոյնն է աղէկ ըն-
թացք մը ունենալ, եթէ չենք ուզեր որ ետքէն նեղութիւններ
կրենք:

Իրիկունը, երկու քոյրերը, քիչ մը հանդարտած ըլլալով, որոշեցին որ հարկ էր գրել Մաթիէօյի։ Նօռին յիշեց այն այցելութիւնը զոր քանի մը տարի առաջ Մաթիէօ ըրած էր, հարցնելու համար որ արդեօք Ալէքսանտր եկած զինք տեսնելու։ Այն միտկ կը ճանչնար խնդիրը, գիտէր թէ ո՛ւր հարցնելու էր։ Եւ նամակը առնելուն պէս, Մաթիէօ փութաց գալ Ֆէտէրասիօն փողոցը, մտահոգ ըլլալով այն հակահարուածին մասին որ կրնար գործատան մէջ պատահիլ այս մասին, Պօլէնի ներկայ կացութեան, որ օրէ օր աւելի կը ծանրանար։ Երկարօրէն Նօռինը հարցուփորձելէ ետքը, գուշակեց թէ Ալէքսանտր իր մօր հասցէն լա Բուլթօյէն իմացած ըլլալու է, թէեւ տակաւին իրողութիւններու տրամաբանական շղթայումը չէր կարող ըմբռնել, քանզի շատ մութ կէտեր կային։

Վերջապէս, ամսուան մը խորհրդապահ փնտռութիւններէ ետքը, տիկին Մընուի, Սէլէսթի և Լա Բուլթօյի հետ տեսակցութիւններէ ետքը, կրցաւ խնդիրը գրեթէ լուծել։ Բանը Ռուժմօնի մէջ միջնորդուհիին ըննութիւններէն ծագում առած էր, երբոր Սէն Բիէռ դիւղը գացեր էր տեղեկութիւններ հաւաքելու տղուն վրայ, որ սայլագործ Մոնթուարի քով աշկերտութիւն ըրած էր։ Լա Բուլթօ չափազանց խօսած էր, աւելորդ բաներ ըսած էր, մանաւանդ միւս աշկերտին, Ռիչառին, որ հանրային օգնութեան Ապաստանարանի ընկեցիկ տղայ մըն էր, ինքն ալ այնքան զէշ ընաղդներով որ, եօթը ամիս ետքը, ինքն ալ կծիկը կը դնէր իր կարգին, Ալէքսանտրի պէս, վարպետին դրամը գողնալէ ետքը։ Բայց յետոյ, ապահովարար, երկու սրիկաները իրար գտած էին Բարիզի ստալայատակներուն վրայ, այնպէս որ խոշոր չէկ տղան իմացուցած էր պղտիկ թուխ տղուն ըտոր պատմութիւնը, թէ ի՛նչ կերպով իր ծնողքը զինքը կը փնտռեն, և գուցէ ըսած էր նաեւ թէ ո՛վ էր իր մայրը։ այդ ամէնքը, բամբասանքներով, այլանդակ սուտերով ողողուած։ Միայն թէ ասիկա բաւական չէր, Մաթիէօ հասկցաւ թէ ինչպէ՛ս պատանին հասցէն իմացած էր լա Բուլթօյէն, քանզի ասոր ապացոյցը գտաւ Պրօքէթ տանը մէջ, ուր կարճ ու գէր պատանի մը, կոշտ կզակով, երկու անգամ եկեր էր կարճ ու գէր պատանի մը, կոշտ կզակով, երկու անգամ եկեր էր միջնորդուհիին հետ խօսելու։ Անշուշտ իրողութիւններ կային որ

անբացատրելի կը մնային, խնդիրը կ'անցնէր բարիզեան այն եղև
րական ստուերին մէջ, որուն ցեխը խառնել աղէկ չէր: Ի վերջ
գոհացաւ գիտցածովը, ինքն ալ վախնալով այդ երկու յելուզակ
ներուն արդէն ծանրաբեռն պարութայէն, որոնք մեծ մայրաքաղա
քին սալայատակներուն վրայ ձգուած, ըստ բախտի կ'ապրէին
իրենց ծուլութիւնն ու մոլութիւնը քաջքելով:

Եւ Մաթիէօ մխիթարական ապահովութիւն մը ունեցաւ, այ
օրինքն որ եթէ մայրը, Նօոին, ճանչցուած էր, հօրը՝ Պօլէնի՝ ա
նունն ու կացութիւնը ոչ ոքի կողմէ կը կասկածուէր:

Երբ Մաթիէօ վերստին տեսաւ Նօոինը զայն սարսափեցուց
իրեն հաղորդած մէկ քանի մանրամասնութիւններովը:

— Ո՛հ, կը պաղատիմ, կը պաղատիմ, թո՛ղ հոս չի գայ կըր
կին: Միջոց մը գտէ՛ք, արգելեցէ՛ք գալու... չատ գէշ կ'ըլլամ
զայն տեսնելով:

Մաթիէօ, բնականաբար, այս մասին բան մը չէր կրնար ընել:
Եւ իր բոլոր ջանքը, հասուն խորհրդածութիւններէ ետքը, պիտի
սահմանափակուէր արգելելու Ալէքսանտրը որպէսզի Պօլէնը չգտ
նայ: Ինչ որ լսած էր մանչուն մասին այնքան խոշոր, այնքան
ցածօրէն ցաւատանջ բաներ էին որ կ'ուզէր Գոսթանսին ալ խնայել
այդպիսի ահաբեկի գայթակղութիւն մը: Ու Մաթիէօ կ'երեւակայէր
Գոսթանսը այդ տղուն գարշելիութեանց առջեւ գունաթափ, այդ
աղուն զոր այնքան կրքով փափաքած, փնտռած էր իր մատնեալ
օիրոյն խաթարմանը մէջ. ու անոր համար ամօթ կը զգար, հար
կաւոր և զթած կը համարէր գերեզմանական լռութեան մը մէջ
թաղել գաղտնիքը: Բայց ասիկա առանց երկար պայքարի մը չե
ղաւ, քանզի խիստ կը գտնէր այդ թշուառը այսպէս սալայատա
կին վրայ թողուլը: Արդեօք կարելի՞ էր տակաւին փրկել զայն:
Բնաւ չէր հաւատար ասոր: Յետոյ, ո՛վ պիտի ուզէր, ո՛վ պիտի
կրնար զայն բռնել աշխատանքի պարկեշտութեան բուժումովը:
Ի՞նչ մըն ալ ծովը նետուած, փթորիկին մէջ, և իր սիրտը կ'ար
իւնէր զայն դատապարտելու, թէեւ փրկութեան ամէն բանաւոր
միջոցներէ կը կասկածէր:

— Ի՞մ կարծիքս, ըսաւ Նօոինի, այն է որ այս միջոցիս հօրը
անունը պահես իրմէ: Յետոյ կը տեսնենք թէ ի՛նչ կ'ըլլայ: Այսօր
ամենուր համար նեղութիւններէ կը վախնամ:

Նօսին ջերմապէս համամիտ գտնուեցաւ իրեն :

— Ո՛հ, հոգ մի՛ ընէք : Իրեն արդէն ըսի որ հայրը մեռած է : Բոլոր նեղութիւնը իմ վրաս պիտի իյնայ, ես որ այնքա՛ն կը փափաքիմ որ զիս հանգիստ թողուն իմ անկիւնս, պղտիկիս հետ :

Դէմքը ցաւատանջ, Մաթիէօ տակաւին կը մտածէր, չկրնալով այդ պատանին լքանելու որոշում տալ :

— Եթէ աշխատիլ ուզէ, կրնամ գործ մը գտնել : Յետոյ, նոյն իսկ ագարուկը կ'առնեմ, եթէ վստահ ըլլամ որ իմ մարդիկս չպիտի թունաւորէ... : Մէյ մը նայիմ, սալագործ մը կը ճանչնամ որ անշուշտ գործ մը կուտայ իրեն, պատասխանը ձեզի կը հաղորդեմ, որպէս զի իրեն ըսէք թէ ո՛ւր ներկայանալու է, երբոր վերստին գայ : ձեզ տեսնելու :

— Ինչպէ՛ս, երբոր վերստին գայ, գոչեց Նօսին յուսահատ, կը կարծէք որ կրկին պիտի գայ : Ո՛հ, Աստուած իմ, երբեք երջանիկ չպիտի ըլլամ :

Արդարեւ վերստին եկաւ : Բայց, երբոր Նօսին սալագործին հասցէն տուաւ, թեւերը թօթուեց հեղնաբար : Բարիզի սալագործ ները կը ճանչնար, չահագործողներ, ծոյլեր էին որոնք աղքատները կ'աշխատեցնէին իրենց համար : Ասկէ զատ, իր աշկերտութիւնը չէր աւարտած, ինք միայն ասդին անդին երթալու կարող էր, եթէ մեծ վաճառատան մը մէջ գործ մը ըլլար աւելի կը յարմարէր իրեն : Եւ, երբ Մաթիէօ այդպիսի տեղ մը գտաւ իրեն, տասնըհինգ օր չմնաց հոն, իրիկուն մը աներեւոյթ եղաւ, իրեն յանձնուած ագարանքները առնել տանելով : Հետզհետէ հացագործի ու որմնադրի քով աշխատեցաւ, հալերուն մէջ պաշտօնեայ եղաւ, առանց երբեք տեղ մը հաստատ մնալու, իր պաշտպանը յուսարեկ ընելով, միշտ իր ետեւ աղտոտ հաշիւներ ձգելով, զորս հարկ էր մաքրել : Հարկ եղաւ հրաժարի՛լ զինքը փրկելէ : Պէտք եղաւ որ գոհանան ձեռքը քիչ մը դրամ տալով, ամէն անգամ որ՝ վրան գլուխը պատռտած ու անօթի՛ երեւան կ'ելլէր :

Ալ անկէ ետքը Նօսին այդ մահացու մտատանջութեան մէջ ապրեցաւ : Շարաթներով Ալէքսանդր մեռած կը թուէր : Եւ օտակայն Նօսին գաւթակին վրայ դոյզն աղմուկէ մը կը օտրոտար : Միշտ կը կարծէր թէ մանչը հոն է. և երբ յանկարծ դուռը դար-

նէր, կը ճանչնար իր բռունցքի ձայնը և կը սկսէր դողալ, իբրեւ թէ զինքը ծեծելու գար. Ալէքսանտր նշմարած էր թէ անէացու ինչ ուժով կը սարսափեցնէր խեղճ կինը և ասոր համար ամէն բան կ'ընէր ձեռք անցնելու համար դարակներու խորը պահած Նօռին բոլոր դրամները, Երբ անոր կուտար հինգ ֆրանքնոցը, զոր Մաթիէօ գաղտուկ իրեն կը յանձնէր, Ալէքսանտր ատով շէր գոհանար, կ'ուզէր ինք չորս կողմը փնտռուուք ընել, Երթեմն, յանկարծ կուգար Նօռինին, մօլորած՝ պատմելով թէ իրիկունը բանտ պիտի երթար եթէ տասը ֆրանք չունենար, և սպառնալով սենեակին մէջ ամէն բան կոտորելու, փափրիկ ճօճանակաւոր ժամացոյցը տանիլ ծախելու: Եւ պէտք կ'ըլլար որ Սէսիլ միջամտէր, զայն դուրս նետէր, քսնզի ան հակառակ իր նուրբ ու ազազուն երեւոյթին, շատ քաջ էր: Ու Ալէքսանտր կ'երթար քանի մը օր ետքը կրկին գալու համար, նոր պահանջումներով, սպառնալով որ իր պատմութիւնը պիտի պողար սանդուխին վրայ, եթէ տասը ֆրանքը չի առնին: Օր մը, երբ մայրը կուլար, սու մը չունենալով, ուզեց անկողինը քակել, ըսելով որ Նօռին դրամը հոն կը պահէր: Երկու քայրերուն սենեակը դժուար դարձած էր:

Բայց աղէտքը այն եղաւ որ Ալէքսանտր փետրուարի փողոցին մէջ ծանօթացաւ Ալֆրէտի, Նօռինի ամէնէն պղտիկ եղբորը, Մուանօներու վերջին զաւակը: Այն ատեն քսան տարեկան էր, իբր պատահական քեռորդէին երկու տարեկան աւելի, ինչպէս կատակելով անուանեց Ալէքսանտրը երբ առաջին անգամ իրարու հանդիպեցան: Եւ Ալֆրէտ փողոցի կատարեալ սրիկայ մըն էր, տոգոյն, երեսը անմօրուս և առանց յօնքի, քթթող աչքերով, գալարուն բերնով, վերջապէս ճահիճի գէշ տունկ մը, Բարիզեան աղբանոցին մէջ բուսած: Եթէ տարեկան հասակին քայրերէն գողութիւն կ'ընէր, իր պղտիկ տկար ձեռքերով Սէսիլը կը ծեծէր, շաբաթ օրերը օրականը ձեռքէն առնելու համար, Մայր Մուանօ իր գործին դրամ չա՞ծ՝ երբեք չէր կրնար վրան հսկել, ո՛չ կրցած էր դպրոց ղրկել, ո՛չ ալ աշկերտութեան տալ, և այնքան մօրը սիրտը կը նեղացնէր որ խեղճ կինը ի վերջոյ զայն փողոց կը ղրկէր, հանգիստ ըլլալու համար: Մեծ եղբայրները զինքը կը ծեծէին, հայրը առտուրէն մինչեւ իրիկուն գործի էր, տղան բարոյապէս լքուած, դուրսը կը

յնձնար մոլութեան և ոճիրի համար, իր տարիքը ունեցող ստա-
հակներու և ստահակուհիներու մէջ, որոնք միասին կը փոփոխ-
ծիւղերէն իյնող վաղահաս խնձորներու պէս: Ապականութեան մէջ
մեծցած էր և աշքատ ընտանիքին աւելորդ ու զոհուած անդամն
էր, կոյանոց թափուած չափազանց ջուրը, աւրուած պտուղը որ
միւսներն ալ կ'աւրէ:

Ալէքսանտրին պէս դիպուածէն կ'ապրէր, առանց գիտցուե-
լու նոյն իսկ թէ ո'ւր կը պառկի, այն օրէն ի վեր ուր մայր Մուա-
նօ հիւանդանոց գացեր էր մեռնելու, սպառուած՝ թշուառութեան
մէջ չափազանց զաւակ ունենալէն և ընտանիքի ծանրաբեռն յոգ-
նութիւններէն ջախջախուած: Դեռ վաթսուն տարեկան էր և ծուռ
կը քալէր, կործանած՝ հարիւրամեակի մը պէս: Հայր Մուանօ իրմէ
երկու տարու մեծ, իրեն պէս կորացած, ոտքերը լռնուած անդա-
մալուծութենէ, յիսուն տարուան անիրաւ աշխատանքի ողբալի ա-
ւերակ մը, ստիպուած էր խոլուլ գործատուներ: Ու տունը պար-
պուած էր, մէկ քանի կա՛ն կարասիքը չորս հովին ցրուած: Մար-
շը, բարերախտաբար, հանգստեան փոքրիկ թոշակ մը կը ստա-
նար, զոր Տընիի միջամտութեան կը պարտէր: Բայց կը ծնդէր, իր
ռաժանակիւր աշխատութիւններէն ապուշցած՝ իր քիչ մը դրամը
խմելու կը ծախսէր, մինակ չէր կրնար մնալ, ոտքերը անշարժ,
ձեռքերը դողահար, այնպէս որ ծխափողը վառելու ատեն մազ մը
կը մնար որ չորսգին բռնկցնէ, այնպէս որ եկեր ինկեր էր իր երկու
աղջիկներուն՝ Նօսինի և Սէսիլի քով, որոնք ընտանիքին մէջ
միակն էին զինքը ընդունող: Հինգերորդ յարկը իրեն համար
խուց մը վարձած էին, իրենց սենեակին վրայ, ու հոն զայն կը
խնամէին, իր փոքրիկ թոշակը սնունդին կը ծախսէին, իրենք ալ
իրենց գրպանէն աւելցնելով: Ասով, ինչպէս իրենք զուարթ աշխու-
թեամբ մը կ'ըսէին, երկու զաւակ ունեցած կ'ըլլային, պղտիկը և
ծերուկը, ծանր բեռ մը երկու կիներու համար որոնք օրը հինգ ֆր.
կը շահէին առատունէ իրիկուն տուիներ հաւկցնելով: Եւ իրերու
քաղցր հեգնութեամբը հայր Մուանօ ապագատան կը դռներ Նօսինի
քով, այն աղջկան զոր վաճառած էր տունէն ու անիծած՝ իր ըն-
թացքին համար. այդ անպիտան աղջիկը՝ այդ ջլտիկը որ զինքը
կ'անպատուէր, և որուն ձեռքերը կը համբուրէր այսօր, երբեք ի-

րեն կ'օգնէր ծխախողը վառելու, վախնալով որ քթին ծխ
կ'այրէ:

Բայց Մուանօներու երերուն հին բոյնն էր որ կործանած
ամբողջ ընտանիքը թռած, ցրուած, ըստ բախտի: Միայն իւր
շնորհիւ իր գեղեցիկ ամուսնութեան, պաշտօնեայի մը հետ, եր
նիկ կ'ապրէր, տիկին եղած, այնքան ունայնամիտ որ այլ եւս
տեսնուէր իր քոյրերուն և եղբայրներուն հետ: Վիքթոր գոր
տունին մէջ իր հօր կեանքը կը վերսկսէր, դարձնելով այն եր
նաքարը զոր հայրը դարձուցած էր, նոյն կոյր ու յամառ ճիղո
Սմուսնացեր էր, վեց զաւակ ունէր արդէն, երեք մանչ և եր
աղջիկ, իր կնոջ տալով այն ճակատագիրը զոր մայրը ունեցած
անհեռատես հաճոյքներու գիշերներ, առանց հացի ցերեկներէ հտ
շարունակական աղաբերքներ, տան ծանր հոգերը. և երկուքն
ի վերջոյ ընկճուած պիտի մնային, մինչ իրենց զաւակները իր
կարգին պիտի շարունակէին, առանց նոյն իսկ գիտնալու, բազմ
ցընել անօթիներու անիծելալ ցեղը, էօֆորադիլ տունը անխուսափ
ի ճակատագիրը աւելի ողբալի էր: Թշուառ անդամահատեալ
մեռնելու գերադուին բախտը չէր ունեցած: Ոչինչի վերածուած, և
կնութիւնը կորսնցնելէն ի վեր, կամաց կամաց անշարժ մնացեր
իր անկողինն մէջ, շարժում մը ընելու անկարող, թէեւ կենդանի
ու կը լսէր, կը տեսնար, կը հասկնար, եւ այդ բաց գերեզմանէն
տմիսներով ներկայ գտնուէր էր իր տան քայքայումին, ինք ա
դարկայ մըն էր զոր էրկը կը նախատէր և զոր տիկին ժողէֆ, ո
տիրուհի եղեր էր, կը շարչարէր, օրերով առանց ջուրի ձգելով
իրեն փշրանքներ նետելով, ինչպէս կ'ընեն հիւանդ անասունի մը
որուն խոտն անգամ չեն փոխեր: Ինք, ինչ որ է, անհատագէտ
համակերպէր, երկիւղէ ու սաորնացումէ սահմուկած՝ իր անկուս
մէջ: Ամէնէն գէշը այն էր որ երեք զաւակները, երկուորեակներն
ու մանչը, լքուած, աղբանոցին մէջ կը սահէին, փողոց կ'իյնային
էրիկը՝ Պէնար՝ սկսած էր ինքզինքը խմելու տալ տիկին ժողէֆին
հետ, բազուկները խոնջ, խելքը կորսնցուցած իր ընտանեկան ա
ղէտքին պատճառաւ:

Յետոյ Պէնարի ու տիկին ժողէֆի միջեւ ծնծուրտուքը սկսաւ
կռուեցան, ամէն բան կոտորելով, աղաքը վռնտելով որոնք պատ

տըռտած ու Յեխոստ լաթերով կը վերադառնային, գրպանին գող-
ցուած քաներով լեցուն։ Երկու անգամ Պէնար ութը օր անյայտ
եղաւ։ Երրորդ անգամուն ա'լ բնաւ չեկաւ։ Երբ հարկ եղաւ բնա-
կարանին վարձքը վճարել, տիկին Ժողէֆ իր կարգին ձգեց գնաց
ուրիշ մարդու մը հետ։ Ասիկա ամէն բանի վերջաւորութիւնը եղաւ։
Լօֆրազի պարտաւորուեցաւ Սալբէզրիէոի հիւանդանոցը փոխադ-
րուիլ, մինչ տղաքը, առանց բնակարանի, փողոց նետուեցան։
Մանչը չվերերեաց, իբր թէ կոյանոցի մը մէջ քլուած տարուած
ըլլար։ Երկուորեակներէն մէկը յաջորդ ձմեռ հիւանդանոցին մէջ
մեռաւ։ Միւսը, Թուանէթ, նիհար աղջիկ մը, իր ազադուն կեր-
պարանքովը ահռելի, խարտեաշ, գայլի ակուններով ու աչքերով,
կամուրջներու տակ կ'ապրէր կամ, քարահանքներու խորը, տասը
տարեկան հասակին բողբոթիւն ընելով ու տասնըվեց տարեկանին
աւարառութեան ու գողութեան մէջ ծերացած։ Ալֆրէտի կացու-
թիւնն էր, սակայն աւելի ծանրացած, աղջիկը բարոյապէս լքուած,
փողոցի կեանքով թունաւորուած, ոմբիի սահմանուած։ Ու մօրեղ-
բայրն ու քեռորդին իրարու հանդիպելով, միասին կ'ապրէին, ա-
ռանք գիտցունելու որոշապէս թէ ո'ւր կը պառկէին, թերեւս Մու-
րիօյի կողմերը ուր գածի բովեր կային։

Օր մը, պատահեցաւ որ, Ալէքսանտր, Նօնիի սննեակը ել-
լելով, հոն պատահեցաւ Ալֆրէտի, որ երբեմն կ'երթար հայր Մուս-
նայէն կէս ֆրանքնոց մը քրցնելու համար։ Երկու երիտասարդ յե-
լուղակները միասին դուրս ելան, խօսակցեցան, յարաբերութիւն
հաստատեցին։ Ատկէ ծնունդ առաւ ընկերակցութիւն մը։ Ալէք-
սանտր Ռիշառի հետ կ'ապրէր, Ալֆրէտ իրենց մօտ բերաւ Թուա-
նէթը։ Չորս հոգի եղան, և պատահեցաւ որ նիհար Թուանէթը սի-
րահարեցաւ Ռիշառի, հսկայ մը, որուն իբրեւ բարի ընկեր, Ալֆրէտ
թողուց իր ընկերուհին։ Ալ անկէ ետքը, ամէն իրիկուն, Թուանէթ
ապտակ կ'ուտէր իր նոր տիրոջմէն։ Երբ հինգ ֆրանք չէր քերեր
իրեն, Բայց աղջիկը շատ գոհ էր ատկէ, ինք որ պոնդի մը համար
մարդուս երեսները կը ճանկուտէր կատղած կատուի մը պէս։ Եւ
այս հասարակաց կեանքը շարունակուեցաւ, նախ մուրացկանու-
թեամբ սկսան. աղջիկը, աւելի երիտասարդ քան միւս երեք թա-
փառաշրջիկները կը մուրար, դարանի մտած, գիշերները, մօլթ

անկիւններու մէջ, ուշ մնացած քաղցեանները ողորմութիւն տ
ստիպելով. յետոյ, բողոքեան սկսաւ, երբոր քիչ
մեծցաւ. Մարդիկը որմասկաններու ետեւ կը տանէր ու չվճա
ններ բարեկամներուն կը մատնէր. Յետոյ, գողութեան ձեռք գ
կին, նախ փոքր գողութիւնը, ցուցափեղկի մէջ եղածներու ա
րաւութիւնը, ապա աւելի մեծ գործեր, կանխամտածուած ուսո
նասիրուած արշաւանքներ, ինչպէս նաեւ ճշմարիտ պատերա
ծրագիրներ:

Խուճը կրցած տեղը կը պառկէր, մերթ շիւ սենեակներու մ
մերթ անքնակ հողերու վրայ: Ամառը անվերջ պտոյտներ կ'ըն
արուարձանի անտառներուն մէջ, սպասելով գիշերին, որպէս
յարձակին Բարիզի վրայ: Հալերուն մէջ, Պուլվարներու ամրոյթ
միջեւ, աղաղակ գինեւորներու մէջ, ամայի ծառուղիներու ե
կայնքը իրար կը գտնէին, բոլոր այն տեղերը ուր բախտ կը յո
սային ծլութեան հացը գողնալու համար, ուրիշներէն յախշտակել
ուրախութեան մոլութեամբը: Վայրենիներու ճշմարիտ ցեղ մըն էին
քաղաքակրթութեան մէջ նետուած, օրէնքէ դուրս ապրելով, երի
տասարդ գաղաններու խուճ մը, պապենական անտառներուն մէ
ձգուած, Լարգկային անտառներ: Բարբարոսութեան վիճակին դար
ձած, իր ծնած օրէն լքուած, աւարի ու նախճիրի հին բնազդնե
րուն թողուած: Եւ գէշ խոտերու պէս, կուռ կը բուսնէին, ամէն
օր աւելի համարձակութիւն առած, աշխատող ապուշներէն յարա
ճուն սուգանք մը պահանջելով, իրենց դողութիւնները ընդարձա
կելով և դէպի ոճրագործութիւն ընթանալով:

Այսպէս, շուայտութեան դիպումածական մէկ վայրկեանէն,
մարդկային տերր կը մայթէր, աղան կը ծնէր առանց նախապէս
այդ բանը հաշիւի առնելու, յետոյ զինքը կը ձգէին մայթին վրայ
առանց հսկողութեան, առանց նեցուկի: Հո՛ն կը փռէր, ընկերային
տարրալուծութեան ահռելի խմորում մը կ'ըլլար: Բոլոր այս ողջ
տիկները փողոց ձգուած, ինչպէս կոյանոց կը նետեն չափազանց
բազմաթիւ կատուի ձագերը, բոլոր այդ լքուածները, սալայառա
նի այդ թափառիկները, որոնք կը մուրան, կը պոռնկանան, կը
գողնան, այն աղբակոյտը կը կողմեն ուր կը ծլի ոճիրը, թշուառ
մանկութիւնը այսպէս ահռելի ապականութեան մը վառարանը կը

անմխիթար ու անզաւակ կեանքին մեծագոյն մխիթարութիւնը
գտնէր, նուէրներ ընելով այսպէս աղքատ մայրերու, որոնց մա-
նուկները հրճուանքով կը խնդային իրեն, անոր գալը տեսնելնու
պէս, ձեռքերը աղուոր բաներով լեցուն:

Օր մը, անձրեւի ու հովի առելի օդով մը, տիկին Անժըլէ
պահ մը մնաց նոսրի սենեակը: Հազիւ ժամը երկուքն էր, ի-
նչանը կը սկսէր, ծունկերուն վրայ բռնած փոքրիկ քսակը, ոսկի
ու արծաթ դրամներով ուռած՝ որոնք պիտի բաժնէր, Հայր Մուս-
նո եւս հոն էր, տիկնոջ դէմը, աթոռի մը վրայ տեղաւորուած ու
ծխափողը բերանը. և Անժըլէն անով կը հետաքրքրուէր, կը բա-
ցատրէր թէ շատ կը փափաքէր իրեն ամսական նպաստ մը կապել
տալու:

— Բայց, աւելցուց, եթէ գիտնայիք թէ աղքատները որքան
կը տառապին ձմեռուան այս ամիսներուն, Ամէն կողմէ վրանիս կը
խուժեն, ամենուն չենք կրնար հասնիլ: Դուք կրկին երջանիկներէն
էք: Տեսած եմ խեղճեր որ գետինը կը պառկին, չուներու պէս,
և որոնք կտոր մը ածուխ չունին տաքնալու համար, ո՛չ ալ գետ-
նախնձոր մը՝ անանելու համար: Եւ խեղճ պղտիկները անոնց քով,
Աստուած իմ, ոջիւներու մէջ մնացած, առանց կօշիկի, առանց
հագուստի, բանտի ու կախաղանի համար մեծնալով, երբ թո-
քախտը, գիրենք չմեռցներ:

Տիկին Անժըլէն սարսռաց, աչքերը գոցեց, խոյս տալու հա-
մար թշուառութեանց, ամօթի, ոճիրներու սարսափեցուցիչ ոգեկո-
չութենէն, զորս մօտէն կը տեսնէր իր շարունակական այցելու-
թեանց օտեն, այդ աղքատ մայրութեան, բողոքութեան և անօթու-
թեան դժոխքին մէջ: Այդ այցելութիւններէն կը վերադառնար
տոգոյն, համր, չհամարձակելով ամէն բան ըսել, հասած ըլլալով
մարդկային պէգանքին յառակը, Նոբելմի, կը դողդղար, երկնքին
կը նայէր, ինքնիրեն հարցնելով թէ ի՞նչ վրիժառու ջրհեղեղ մը
պիտի ծածկէր անիծեալ քաղաքը:

— Ա՛հ, միմիջեց, շատ կը տառապին, թո՛ղ իրենց յանցանք-
ները ներուին:

Մուանօ՝ ապշահար՝ մտիկ կ'ընէր, առանց հասկցած ըլլալու
կերպարանք ունենալու: Դժուարաւ ծխափողը բերնէն հանց,

քանզի այդ շարժումը մեծ ճիգ մը կը պահանջէր իրմէ, ինք որ, յիսուն տարի ամբողջ, երկաթի հետ կռուած էր սալին վրայ:

— Խնդիրը լաւ վարմունք ունենալու վրայ է, թոթովեց: Երբ մարդ կ'աշխատի՝ վարձքը կը ստանայ:

Բայց երբ ուղեց ծխափողը բերանը դնել, չկրցաւ: Իր ձեռքը, գործիքներէն գոսացած,՝ չափազանց կը դողդղար: Եւ հարկ եղաւ որ Նօսին ոտք ելլէ իրեն օգնելու համար:

— Խեղճ հայրիկը, ըսաւ Սէսիլ, որ իր աշխատութիւնը ընդհատած չէր և տուփերու համար խաղաւարաններ կը կտրէր: Ինչ պիտի ըլլար վիճակը եթէ զինքը չընդունէինք քովերէս: Իսման չէ որ, իր գլխարկներովն ու մետաքսէ հագուստներով, զայն տունը պիտի ընդունէր:

Խօսակցութեան միջոցին, Նօսինի պզտիկ մանչը, տիկին Անժելին հոն գալէն ի վեր, եկեր տնկուեր էր առջին, քանզի լաւ գիտէր որ, այն օրերն ուր բարի տիկինը գար, իրիկունը պտուղ կ'ունենային: Կը ժպտէր, պայծառ աչքերով, իր դեղնորակ սիրուն դէմքովը ու ոսկեգոյն մազերովը: Եւ երբ տիկին Անժելէն նշմարեց թէ ինչ գուարթ ակնարկով կը սպասէր որ քսակը բանայ, սիրտը յարժեցաւ:

— Եկուր զիս համարուէ, փոքրիկ բարեկամս:

Տիկին Անժելէնի ամենէն քաղցր վարձատրութիւնը տղաներու այդ համբոյրներն էին, այն աղքատիկ տուններուն մէջ ուր քիչ մը ուրախութիւն կը տանէր: Աչքերը արցունքով լեցուեցան, երբոր պզտիկը իր վիզը նետուեցաւ, և տիկինը կրկնեց, խօսքը մօրը ուղղելով:

— Չէ', չէ', մի՛ տրտնջաք, ձեռքէ թշուառները կան...: Կը ճանչնամ մէկը որ այս աղուորիկը ունենալու համար, իրաւ որ ձեր թշուառ վիճակը պիտի ընդունէր, ինչպէս նաև առտուընէ մինչեւ իրիկուն փակցուելիք տուփերը և այս արգելափակ կեանքը այս խեղճ ու միայնակ սենեակին մէջ... ա՛հ Աստուած իմ, եթէ ուղէիք, եթէ կարենայինք մեր կեանքերը փոխել:

Վայրկեան մը լռեց, վախնալով որ լալ պիտի սկսէր: Իր յաւիտենապէս բաց վէրքն էր այս, տղան զոր նախ չէին ուզած ու նենալ, յետոյ փափաքած էին և որ երբէք չէր եկած: Ամուսինները

այժմ կը ծերանային դռն առանձնութեան մը մէջ, բակի մը վրայ երեք սենեակ վարձած, Լիլ փողոցին մէջ, այսպէս քաշուած ապրելով շնորհիւ կնոջ ամօականին, զոր կ'աւելցնէին իրենց հարստութեան մնացորդին վրայ, Հովահարի նախկին նկարիչը, բոլորովին կուրցած, ինք որ այնքան յաղթապանծ էր առաջ, այլեւս առարկայ մը դարձած էր, ցաւատանջ. բան մը զոր կինը առտուն թիկնաթոռի մը մէջ կը նստեցնէր և ուր կը գտնար իրիկունը վերադարձին, երբ իր շարունակական այցելութիւնները կը վերջացնէր անուի թշուառութիւններու, յանցաւոր մայրերու և մարտիրոս տղաքներու մօտ: Առանց կնոջը ո'չ կրնար ուտել և ո'չ ալ պառկիլ, զայն ունէր միայն, անոր տղան էր, ինչպէս ինք կ'ըսէր յուսահատ հեգնութեամբ մը, որ երկուքն ալ կը լացնէր: Տղայ մը, բայց անա՛ վերջապէս հատ մը ունեցած էր և այդ տղան ինքն էր: Աղետքի ծեր տղայ մը, որ, յիշուն տարեկանին՝ ութսուն տարեկան կ'երեւար, իր յաւիտենական մուրթ գիշերին մէջ արեւը երազելով, այն երկայն ժամերուն որոնք ստիպուած էր առանձին անցընելու: Եւ Անժըլէն միայն այդ փոքրիկ մանչը չէր նախանձեր խեղճ գործաւորուհիէն, այլ կը նախանձէր նաեւ իր ծխափութ ծխող այս ծերուկը, աշխատանքի այս անկարը, որ ինք գոնէ յըստակ կը կը տեսնէր, տակաւին կ'ապրէր:

— Մի՛ նեղեր տիկինը, ըսաւ Նօոին իր դուկին, մօտաւանջուելով և յուզուելով տիկնոջ խռովումէն: Գնա՛ խաղա՛:

Մաթիէօյէն գիտէր քիչ մը Անժըլէններու պատմութիւնը, իր բարերարուհիին համար երախտագիտութիւն մը, տեսակ մը ջերմ յարգանք ունէր, որ զինքը երկչոտ, ակնածու կը դարձնէր, ամէն անգամ որ անոր գալը կը տեսնէր այսպէս, յետ, վայելուչ միշտ սեւեր հագած, իր գեղեցկութեան մնացորդովը, արցունքներէ աւերուած, հազիւ քառասունըվեց տարեկան հասակին: Իրեն համար այդ կինը անուիի ու անիրաւ ցաւերու մէջ ինչպէ՛ գծիւն մըն էր:

— Գնա՛, գնա՛ խաղա՛, սիրելիս: Տիկինը կը յօգնեցնես:

— Զիտ յօգնեցնե՛մ, ո՛հ, ո՛հ, գոչեց տիկին Անժըլէն, իր յուզումին յաղթելով, Ընդհակառակը հաճոյք կը պատճառէ ինձի... համբուրէ՛ զիս, անգամ մըն ալ համբուրէ՛, իմ աղուոր տղաս:

Յետոյ, շարժեցաւ, ինքզինքին եկաւ:

— Մ'ն, ուշ կը մնամ և տակաւին այնքան տեղ ունիմ երթալիք, իրիկուն չեղած... Ահաւասիկ ինչ որ կրնամ ընել ձեզ: Բայց, այն վայրկեանին ուր իր քսակէն ոսկի դրամ մը կը հանէր, դրան բռունցքի հարուած մը տրուեցաւ: Նոռին ահելի կերպով տոգունեցաւ: Ալէքսանտրի բռունցքի հարուածը ճանչցած էր: Ի՞նչ ընելու էր: Եթէ չբանար, աւազակը պիտի շարունակէր զարնել, գայթակղութիւն մը պիտի պատճառէր: Պարտաւորուեցաւ բանալու, և գործը իր վախցած եղբերական բուռն հետեւանքը չունեցաւ: Ալէքսանտր զարմացած այդ տիկինը հոն գտնելուն, չորթունքը անգամ չբացաւ, կամաց մը սահեցաւ, պատին քով ոտքի կեցաւ: Քննիչուհին ոտքի ելած էր, յետոյ աչքերը դարձուցած, հասկնալով որ այդ երիտասարդը, այդ կերպով ընդունուած, բարեկամ մը, ազգական մըն էր: Եւ խօսքը շարունակեց, առանց բռն մը ծածկելու:

— Ահաւասիկ քսան փրանք, ասկէ աւելի չեմ կրնար տալ...: Միայն թէ ձեզ կը խոստանամ որ, յառաջիկայ ամիս, պիտի ջանամ այս գումարը կրկնապատկել: Տան վարձքի աժիսն է և արդէն ամէնէն խնդրեցի, կրցածնուն չափ պիտի տան... աւաղ, բաւական պիտի ունենա՞մ, այնքան ուզող կայ որ...:

Փոքրիկ քսակը ձուներուն վրայ բաց մնացած էր. և Ալէքսանտր իր փայտիկուն աչքերով զայն կը խուզարկէր, ոսկին ու արծաթը և մանր դրամները կը հաշուէր որոնք քսակը կ'առնեցնէին և որոնք ազգատներու սահմանուած էին: Միշտ լուռ, տեսաւ որ քսակը գոցեց, չղթան դաստակին անցուց, յետոյ աթոռէն ելաւ:

— Ուրեմն, ի կրկին տեսութիւն, այնպէս չէ՞, ըսաւ: Ապահովաբար ամուսին հինգին կուգամ: Անշուշտ չրջանս ձեռքէ կը սկըսիմ: Բայց հաւանօրէն ուշ պիտի գամ, քանզի ճիշտ խեղճ էրկանս տօնախմբութիւնն է... Մ'ն, քաջութիւն, աղէկ աշխատեցէ՛ք:

Նոռին և Սէսիլ, նոյնպէս ելած էին մինչեւ դուռ իրեն ընկերանալու համար: Ու հոն ալ կրկին անվերջ շնորհակալութիւններ յայտնեցին և տղան նորէն համբուրեց տիկինին երկու այտերը, իր բոլոր սրտովը: Երկու քոյրերը որ Ալէքսանտրի երեւումէն սարսա-

փած էին, շունչ առին: Միջագէպը նոյն իսկ բաւական աղէկ վերջացաւ, քանդի երիտասարդը կակուղ երեւցաւ և հինգ ֆրանքով գոհացաւ, երբ Սէսիլ գնաց ոսկին աւերելու և չորս հատ հինգ ֆրանքնոց բերաւ: Սովորութեանը համեմատ երկար չմնաց կիները չարչարելու համար, դրամը առաւ անմիջապէս գնաց, որսի եղանակ մը սուշելով:

Յաջորդ ամսուն հինգին, շաբաթ օր մը, ձմեռուան ամէնէն անձրեւոտ, մռայլ ու տխուր մէկ օրն էր: Ժամը երեքին արդէն մութ էր, գրեթէ ամբողջովին: Ֆետէրասիօն փողոցի այդ անկիւնը ընդարձակ պարապ հող մը կար, շինութեան համար հող մը, սր տարիներէ ի վեր խոնաւութենէ փտած փայտէ որմափակով մը շրջապատուած էր: Փայտերէն ոմանք պակաս էին, խրամատ մը բացուած էր մէկ ծայրը: Եւ կէսօրէն ետքը, մինչեւ իրիկուն, նիհար աղջիկ մը հոն կեցաւ, հակառակ շարունակաւ տեղատարափին, շալի հին կտորի մը մէջ փաթթուած, որ զինքը մինչեւ աչքերը կը ծածկէր. անշուշտ ցուրտէն պաշտպանելու համար: Հաւանօրէն դիպուածի մը կը սպասէր, զթասիրտ անցորդի մը ողորմութեան, կամ դիւրահաճ թափառիկի մը շուայտութեան, անհամբերութեամբ մը որ զինքը ամէն վայրկեան կը զատէր այն փայտերէն որոնց փակած էր, դարանակալ անասունի մը պէս, կուզի իր նուրբ գլուխը երկարելով, զննելով Շան տը Մասի կողմը:

Ժամեր անցան, ժամը երեք հինգ և այնքան թուխ ամպեր անցան կապարագոյն երկինքէն որ աղջիկը ինքն իսկ, խեղդուած թուեցաւ, խաւարին մէջ նետուած խլեացի մը պէս: Ատեն ատեն, գլուխը կը վերցնէր, իր փայլող աչքերով որ նայէր սեւ երկնքին, կարծես շնորհակալ ըլլալու համար անոր որ այսքան մթութիւն կը թափէր, այդ դարանի ամայի անկիւնին մէջ, Մէյ մըն ալ, այն վայրկեանին ուր հեղեղ մը կը վերակսէր, կին մը սկսաւ յառաջանալ, սեւեր հագած, բաց անձրեւնոցի մը տակ: Արագ կը քալէր, ջրակոյտներէ կը զգուշանար, աճապարող մէկու մը պէս որ ոտքով կ'երթայ, կառքին դրամը խնայելու համար:

Թուանէթ հեռոտէն զայն ճանցած ըլլալու էր, որոյ նշաններու շնորհիւ: Տիկին Անթրլէնն էր որ, ինչ փողոցէն գալով, կ'աճապարէր իր աղքատներուն՝ վազելով, դաստակին անցած իր շքե-

Թայով քսակը միասին, Եւ երբոր աղջիկը տեսաւ այդ շղթայի պողպատին շողալը, ա՛լ կասկած չունեցաւ ու թեթեւ մը սուլեց : Անմիջապէս պարապ հողին մէկ անկիւնէն ճիչեր ու ողբեր լսուեցան, մինչ ինքն ալ կը սկսէր ճչալ, լալկան կոչեր արձակելով :

— Ի՛նչ ունիս, զաւակս, հարցուց :

— Ո՛հ, տիկին, եղբայրս վար ինկաւ, հո՛ն, ու ոտքը կոտրեց :

— Ինչպէ՛ս ինկաւ, ո՛ւր ինկաւ :

— Ո՛հ, այո՛, տիկին, սայլանոց մը կայ ուր կը պառկինք, քանզի սենեակ չունինք և հին սանդուխ մը ուղեց տանիքին վրայ դնել որպէսզի անձրեւը գլխերնուս չի գայ և ոտքը կոտրեց :

Թուանէթ նորէն լաց մը ձգեց, ըսելով թէ ի՛նչ պիտի ըլլային հիմա, թոթովելով որ տասը վայրկեանէ ի վեր յուսահատ կեցած էր հոն, առանց մէկը օգնութեան հասնելու իրենց, այդ անձրեւոտ ու ցուրտ օդին և յիշոցին, ողբալի աղաղակները, ցաւատանջ տրտունջները կը կրկնապատկուէին հեռուէն :

Տիկին Անժըլէն, սիրտը տակնուվրայ եղած թէեւ սակայն կասկածի վարանում մը ունեցաւ :

— Պէտք է երթալ բժիշկ մը փնտռել, խեղճ զաւակս, ես կարող չեմ բան մը ընելու :

— Ո՛հ, ա՛յո, տիկին, եկէ՛ք... ես չեմ գիտեր թէ բժիշկը ո՛ւր կարելի է գտնել... եկէ՛ք, զինքը վերցնենք, քանզի մինակս չեմ կրնար, և գոնէ սայլանոցին տակ կը տանինք, որպէսզի անձրեւին ներքեւ չմնայ :

Այս անգամ տիկին Անժըլէն տեղի տուաւ, այնքան աղջկան շեշտը ճշմարիտ կը թուէր իրեն : Իր շարունակական այցելութիւնները աղտոտ տեղերու մէջ, ուր ոճիրը կը ծլէր թշուառութեան աղբակոյտին վրայ, զինքը արիասիրտ ըրած էին : Պարտաւորեցաւ անձրեւնոցը գոցել, երբ պէտք եղաւ կոտրած տախտակներուն ծակէն ներս սահելու, աղջկան ետեւէն որ իր առջեւէն կը վազէր : Իր պատառուն շալովը, գլուխը բաց, նուրբ ու ճկուն՝ էգ կատուի մը պէս :

— Ձեռքերնիդ տուէ՛ք, տիկին... զգուշութիւն ըրէ՛ք, քան զի փոսեր կան... : Հո՛ն, խորն է : Կը լսէք ինչպէ՛ս կը տառապի, խեղճ եղբայրս... : Ահա՛, հոս, հասանք :

Այն ատեն չանթահար ու վայրագ բան մը տեղի ունեցաւ։ Երեք յելուզակները, Ալէքսանտր, Ռիչառ և Ալֆրէտ, մութին մէջ ծածկուած, ցատկեցին յանկարծ, տիկին Անժըլէնի վրայ յարձակեցան, փարատիչ գայլերու այնպիսի բաղխումով մը, որ գետին տապալեցաւ։ Սակայն Ալֆրէտ որ վատ էր, զայն միւս երկուքին թողուց, ինք վազեց, Թուանէթի հետ, որմափակի ծակին, հսկողութիւն կատարելու համար։ Ալէքսանտր, որ թաշկինտկը ոլորած պատրաստ բռներ էր, զայն կնոջ բերանը խօթեց, անոր աղաղակները խեղդելու համար։ Իրենց միտքը զայն հաբեկել էր ու յետոյ քսակը առնել փախչիլ։ Բայց թաշկինտկը բերնէն ելաւ, տիկին Անժըլէն պողաց, խոշոր աճելի աղաղակ մը արձակեց, և այդ վայրկեանին, միւս երկուքը, ծակին քովէն, սուլեցին. անշուշտ անցորդներ կը մօտենային։ Հարկ էր դործը լմնցնել։ Ալէքսանտր թաշկինտկը անոր վզին փաթեց, մինչ Ռիչառ բռունցքովը կոկորդը կը սեղմէր։ Կարմիր յիմարութիւնը փչեց... երկուքն ալ սկսան թաշկինտկը ոլորել, սեղմել և կինը ցեխերուն մէջ քաշքշել, մինչև որ ա'լ չչարժեցաւ։ Յետոյ, որովհետեւ սուլումը կը վերսկսէր, քսակը առին, մարմինը թողուցին հո'ն, թաշկինտկը վիզը, չորսն ալ սկսան վազել, վազել մինչև Կոնէլի կամուրջը, յարկէ քսակը Սէն գետը նետեցին, մէջի սուերը, արծաթ և ոսկի շրամները գրպաննին խօթելէ ետքը։

Երբոր Մաթիէօ թերթերուն մէջ կարդաց ոճրին ժանրամասնութիւնները, սոսկումով համակուեցաւ և փէտէրասիօս փողոցը վազեց։ Տիկին Անժըլէնի ինքնութիւնը չուտով հաստատուելով, ոճիրը որ այդ պարապ հողին վրայ գործուեր էր, երկու քոյրերուն ընակած տունէն հարիւր մէդր հեռու, զինքը ահռելի նախադգացումով մը տակնուվրայ ըրաւ։ Եւ անմիջապէս զգաց որ իր վախերը կ'իրագործուէին, երբոր պարտաւորուեցաւ երեք անգամ դուռը զարնել և Սէսիլ եկաւ բանալու, բոլորովին դողահար։ Եւ երբ ներս մտաւ, կրկին դուռը ամբափակ գոցեց։ Նօրին հիւանդ անկողինը պառկած էր, ճերմակեղէնի սպիտակութեամբ դէմքով մը։ Սկսաւ հեծկտալ, սարսուռով պատմեց ամէն բան, տիկին Անժըլէնի տյցելութիւնը, Ալէքսանտրի յանկարծական դալուստը, որ քսակը տեսած էր ու միանգամայն լսած էր նոր օգնութեան

խոստումը, օրովն ու ժամովը, Արդէն ու Է կասկած չէր ունեցած, զոհին վզէն գտնուած թաշկինակը իր թաշկինակներէն մէկն էր, զոր Ալէքսանդր իրմէ գողցած էր և որուն վրայ իր անունին սկզբնատառերը բանուած էին, աժանագին թաշկինակ մը որուն նմանը հազարներով կը վաճառուին մեծ խանութներու մէջ։ Միակ հետքն էր այս թաշկինակը, այնքան տարտամ ու անորոշ որ ոստիկանութիւնը միշտ կը փնտռէր ոճրագործը, չատ մը հետքերու ետեւէն մոլորած և արդիւնքի մը հասնելէ յուսահատ։

Մաթիէօ, անկողնին քով նստած, քար կտրեր էր։ Աստուած իմ, այդ Ժիուր տիկին Անժելէնը... զայն կը յիշէր երիտասարդ եղած ատենը, այնքան զուարթ, այնքան փայլուն, հո՛ն, Ժան-Վիլի մէջ, իր էրկանը հետ անտառներուն մէջ պտտելով, ամայի արահետներու վրայ մոլորուն, ինչպիսի խորհրդապահ ուռնիներու շուքին տակ գիրենք մոռնալով, սիրոյ այնպիսի տօնի մը մէջ, որ իրենց համայնքները կը հնչէին ճիւղերու մէջ, թռչուններու երգին պէս։ Զայն կը յիշէր աւելի ետքը, արդէն խիստ կերպով պատժուած իր խօլ գուրգուրանքի անխոհմութիւններէն, յուսահատ՝ չկրնալ ունենալուն զաւակ մը զոր երկար ատեն չէր ուզած, ընկճուած իր կոյր էրկան անկարողութենէն։

Ու յանկարծ միտքը բերաւ ողբալի կոյրը, այն իրիկունը երբ իր կնոջ վերադարձին կը սպասէր, որպէսզի իրեն կերակուր տայ ու պառկեցնէ, այդ ծեր տղան, այսօր առանց մօր մնացած, լքուած, իր խաւարին մէջ յաւիտեան առանձին, ու հո՛ն ապրելով այլեւս սպաննուած կնոջ արիւնլուայ ուրուականովը։ Փայլուն կեանքի սկզբնաւորութեան ի՞նչ վախճան, ի՞նչ ճակատագիր, այսպիսի մահ մը։

— Իրաւունք ունեցանք, մրմնջեց Մաթիէօ, որ Գոսթանսի վրայ կը մտածէր, ծածկելու այդ թշուառականին իր հօրը անունը։ Ի՞նչ ահուկի բան... գաղտնիքը պէտք է թաղել մեր սրտին խորը։

Նօոին նորէն սարսռաց։

— Ո՛հ, մի՛ վախնաք ատկէ, լաւագոյն կը համարիմ մեռնիլ քան թէ խօսիլ։

Ամիսներ ու տարիներ սահեցան, և երբեք չիոքրիկ քսակով
կնոջ սպաննիչները երեւան չեկան: Տարիներով Նօնին սարսռաց,
ամէն անգամ որ ուժով ձեռք վը դուռը կը դարնէր: Բայց Ալէք-
սանտը չվերերեցաւ, անշուշտ վախնալով այդ Ֆէտէրասիօն փո-
ղոցի անկիւնէն, ու թաղուած մնաց Բարիզի Ովկիանոսին մոլթ
ու անչափելի անդունդներուն մէջ:

Բ.

Եւ, անցած տասը տարիներու միջոցին, Թրոյաններու զօրեղ աճուով շարունակեց, Շանթալէի հետդհետէ ճոխացած կալուածքին մէջ, ուրախութեամբ և ոյժով առողջ բուսականութեան մը պէս: Փանի մանչերն ու աղջիկները կը մեծնային, ամուսնութիւններ կը կնքուէին, նոր տղաք կը ծնէին: Բոլոր խոստացուած հունձքը, անհունօրէն յաղթական բազմածնութիւնը:

Նախ, ժէռովէ ամուսնացաւ Քառօլին Պուշէի հետ, չրջակայ մեծ ագարակատէրի մը աղջիկը, զուարթ ու զօրաւոր դեղնորակ աղջիկ մը, գեղեցիկ դիմագիծներով, տիրուհի կին մը իր սպասուհիներու բազմութեան հրամայելու համար ստեղծուած: Բարիզեան գիշերօթիկ վարժարանէ մը ելլելէ ետքը, իմաստութիւնն ունեցած էր հողէն ամօթ չղգալու, զայն սիրելու վերստին և կամենալ անկէ քաղելու իր կեանքին բոլոր հաստատուն երջանկութիւնը: Իբրեւ օժիտ կը բերէր, Լիլպօնի կողմը արօտավայր մը որ կալուածքը երեսուն եզվարի չափ կ'ընդարձակէր: Բայց մանաւանդ իրբեւ օժիտ կը բերէր իր զուարթ բնաւորութիւնը, առողջութիւնը, կանուխ ելլելու արիութիւնը, հաւնոցը նայելու, կովանոցին հսկելու, բոլոր տունը վարելու յատկութիւնը, կորովի գործունէութեամբ տանտիկնոջ մը պէս, միշտ ոտքի վրայ ու ամէնէն ետքը պառկող:

Յետոյ, կարգը Քլէռին եկաւ, որուն ամուսնութիւնը Թրէտէ-րիք Պէրթօյի հետ, երկար ատենէ է վեր նախատեսուած, վերջապէս կատարուեցաւ: Սրտայոյզ արցունքներ թափուեցան, Ռօզի միշտակը զոր սիրած էր, որուն հետ պիտի ամուսնանար, սիրտերը խռովեց հարսնիքին օրը. երբոր Ժանվիլի փոքրիկ գերեզմանոցին քովէն անցան, գիւղապետէն դարձած ատեննին: Բայց միթէ այդ սէրը կապ մը աւելի չէ՞ր, այս հաւատարիմ մանչուն երկարատեւ գուրգուրանքը որ կրտսեր քրոջ վրայ փոխանցուեր էր, ագարա-

կին մէջ աշխատած երկար տարիներու միջոցին, Տղան ու է հարս-
տութիւն չունէր, միայն իր հառտատուն հաւատարմութիւնը կը բե-
րէր, այն տեսակ մը եղբայրութիւնը որ ժէռվէի և իր միջեւ գո-
յացեր էր այն բազմաթիւ տարիներու միջոցին ուր, քով քովի,
կալուածքը հերկած էին, միեւնոյն արօրին լծուած երկու անխոնջ
եղներու պէս։ Սիրտ մըն էր ուրկէ կարելի չէր կասկածիլ, անհրա-
ժեշտ դարձող օգնականը, ամուսինը որ բացտրձակ միութիւնն ու
ապահով երջանկութիւնը պիտի բերէր։

Ա՛լ անկէ ետքը ագարակին ուղղութիւնը որոշուեցաւ։ Մա-
թիէօ, յիսունըհինգ տարեկան հասակին, իր իշխանութիւնը յանձ-
նած էր ժէռվէի, երկրի զաւկին, ինչպէս զայն կ'անուանէր խըն-
դալով, այն որ, առաջին անգամ, հո՛ն բուսած էր, զոր երբեք
թողած չէր, իր բազկին, ուղեղին ու սրտին ամէն վայրկեանի ա-
ռարկան րրած էր։ Եւ ֆրէտէրիք, իր կարգին, ժէռվէի մտածու-
մին ու ջանքին նեցուկը, հաւատարիմ տեղակալը պիտի ըլլար հա-
սարակաց աշխատանքին մէջ։ Իրենք երկուքը, ասկէ ետք, պիտի
շարունակէին հօր գործը, մշակութեան եղանակները կատարելա-
գործելով, Պօլէնի գործատան մէջ, Տընիի ձեռքով, նոր մեքենա-
ներ չինել տալով, երկրէն քաղելով ինչ հունձք որ կրնար տալ։
Երկու կիներն ալ նոյնպէս իշխանութիւնը բաժնեցին։ Բլէռ Բառօ-
ւինի թողած էր, տեսնելով անոր աւելի զօրեղ ու ժիր ըլլալը,
գործօն հսկողութիւնը, և ինք միայն հաշիւներով, ելեւմուտքով,
կը զբաղէր։ Կարծես երկու ընտանիքները յատկապէս զատուած՝
իրար միացուած էին, կարելի եղածին չափ շատ աշխատանք ար-
տադրելու համար, առանց ամենադոյզն գժտութենէ վախ ունե-
նալու։ Ու արդարեւ համաձայնութիւնը կատարեալ էր, միակ կամք
մը կար լաւագոյնը իրագործելու և Շանթալլէի ուրախութիւնն ու
հարստութիւնը հետզհետէ աճեցաւ բարեբար արեւին տակ։

Բայց եթէ Մաթիէօ հրաժարած էր գործօն իշխանութենէ, հո՛ն
կը մնար իբրեւ ստեղծիչ աստուածը, պատգամը, որուն մտիկ կ'ը-
նէին, կը հնազանդէին։ Որսի հին ժամադրաւայրին մէջ, որ մեծ-
ցած՝ կերպարանափոխուած էր լայն ու հանգստաւէտ բնակարանի
մը, սիրագործով կ'ապրէր Մարիանի հետ, երկուքն ալ թագաւո-
րութեան մը հիմնադիրներուն պէս, իրենց փառքին մէջ քաջուած։

ուրիշ ուրախութիւն չունենալով, այլ եթէ իրենց զաւակներու շտապներուն անհամար աճումը:

Քլէռն ու Ժէռվէէն զատ, տակաւին միայն Տընի և Ամպրուազ բոյնէն թռած էին, Բարիզի մէջ իրենց բախտը չինելու համար: Նըջանիկ տան մէջ, իրենց ծնողքին մօտ կը գտնուէին միշտ, երեք աղջիկները Լուիզ, Մատըլէն և Մառլըրիթ, որոնք քիչ ատենէն հարսնացու պիտի ըլլային, առանց հաշուելու երեք վերջին մանչերը, ազատասէր Կրէկուարը, յամառ կամքով Նիքօլան և երազուն մանկութեամբ Պէնժամէնը: Բոլոր ասոնք կը մեծնային, բոյնին եղերքը, կեանքի պատուհանին քով որ կը բացուէր, սպասելով որ ամէն մէկը իր կարգին թոխքը առնէր: Ու հո՛ն էր նաեւ Շառլօթ, Պէզի այրին, իր երկու տղաներով, Պէրթ և Կիյոս, որոնք երեքը մէկանց վերի յարկը կը բնակէին ուր մայրերնին իր նկարչութեան աշխատանոցը հաստատած էր: Շառլօթ կը հարստանար, յորմէնտէ գործատան շահէն իր ունեցած պղտիկ բաժինը, զոր Տընի իրեն յատկացուցած էր, տարուէ տալիս կ'աւելնար. և սակայն կրկին կ'աշխատէր իր նկարներու վաճառականին համար, իր գրգանի դրամին կամ տոցը հարսնիքին նուէր պատրաստելու համար, ինչպէս ինք կ'ըսէր զաւարթօրէն: Արդէն իսկ կը խօսէին Պէրթի ամուսնութեան: Ապահովաբար Մաթիէօյի և Մարիանի առաջին թոռը պիտի ըլլար ամուսնացող, ու հրճուանքով կ'ուրախանային ստածելով որ թոռնորդին պիտի տեսնէին:

Չորս տարի ետքը, Կրէկուառ, ամէնէն առաջ, թռաւ: Ասիկա մեծ սրտհատնումներու տեղի տուաւ, կատարեալ տուամ մը, որուն մօտենալը արդէն ծնողքը կը զգային ատենէ մը ի վեր: Կրէկուառ ինչօք չէր: Միշտ ընտանիքին անհանգարտ, հոգ պատճառող անդամը եղած էր, իր կորովի կարճ հասակին մէջ ամփոփուած, ծաղրածու դէմքովը, ուր լուսաչող աչքեր կը փայլէին: Իր մանկութիւնը Ժանվիի անտառներուն մէջ թափառելով անցուցեր էր և անկէ ետքը, Բարիզի մէջ, շատ անխնամ ուսմունք մը առած էր, ուրկէ վերադարձած էր զուարթ և առողջ, առանց ուղեւու արհեստի կամ գործի մը մասին որոշում տալու: Բասնըլոյս տարեկանին որսորդութենէ, ձկնորսութենէ ու ձի նստելէ ուրիշ բան չէր գիտեր, ուրիշներէ աւելի ապուշ կամ նուազ գործունեայ չէր, բայց

յամառ գուարթութեամբ մը իր գլխուն ապրիլ կ'ուզէր, իր հոգիին համեմատ: Եւ ամէնէն գէշը այն էր որ բոլոր ժանկիւրի մէջ քանի մը ամիսէ ի վեր, կը պատմուէր թէ իր հին բարեկամութիւնը հաստատեալ էր աղօրիքի աղջկան՝ Թէրէզ Լըվայեօրի հետ և թէ գիշերը անոնց կը հանդիպէին ստուերներու մէջ, ինչօրի ուռնիններուն տակ:

Առտու մը, Մաթիէօ, Կրէկուանը իրեն հետ տարաւ, փափաքելով տեսնել թէ կաքաւներու բոյները առա՞տ էին Մառէօյի կողմը: Յետոյ, առանձին մնալնուն պէս, լեռնադաշտին վրայ, Ըսաւ անոր.

— Գիտես, տղաս, որ քենէ գո՛չ չեմ... չեմ կրնար ըմբռնել այդ ծոյլ կեանքդ որ կ'ապրիս, մեր մէջ, որ ամէնքս ալ կ'աշխատինք: Հոկտեմբերին կը սպասեմ, քանի որ ինձ բացարձակ խօսք տուիր որ այդ թուականին քեզի համար գործ մը պիտի որոշես... Բայց ի՞նչ է դարձեալ այն պատմութիւնները որ ինձի պատմեցին, այդ ժամադրութիւնները Լըվայեօրի աղջկան հետ: Ուրեմն կ'ուզես մեզի նոր սրտհատնումներ տալ:

Կրէկուաւ հանդարտօրէն սկսաւ խնդալ:

— Ո՛հ, իս նայէ՛, հայր, չիս կրնար յանդիմանել քու գաւաղներէդ մէկը քանզի աղուոր աղջկան մը ընկերն է...: Յիշէ՛ որ ես տուի իրեն հեծելանիւի առաջին դասը, տասը տարի առաջ, Սէյիշէ՛ որ ինք ինձի օգնեց աղօրիքի որմափակէն գողնալու այն գէշ ղեցիկ ճերմակ վարդերը, Տընիի հարսնիքին համար:

Իե՛ռ կը ղուարճանար, կ'ոգեւորէր, հին մանկական սիրաբանութիւնները վերյիշելով, իրենց վազվառուքը փոքրիկ գետակի երկայքը, վայրի թուղերով խնձոյքը անտառին խորերը, անգտանելի թաքստոցներու մէջ: Եւ լաւ կ'երեւար որ այդ հին գուրգուրանքը վերստին արծարծած էր, այժմ լաիիչ հրդեհի մը փոխուելով, այնքան կը շառագունէր, աչքերը կը վառէին այդ հին բաներուն վրայ խօսած ոտեն:

— Այս խեղճ Թէրէզը, որուն հետ տարիներով սրդողած էի, քանզի իրիկուն մը, Վիէօ Պուրի տօնէն դարձած ատեննիս, ճահի՛ճի մը մէջ հրած էի զինքը, ուր իր չըջազգեստը աղտոտած էր... իրա՛ւ է որ, այս գարնան, հաշտուեցանք իրարու հետ, Մոնվալի

փոքրիկ անտառին մէջ քիթ քիթի հանդիպելով : Բայց, հայր, մի-
թէ ասիկա ոճի՛ր մըն է, եթէ հաճոյքով իրարու հետ կը խօսինք,
երբ իրարու հանդիպինք :

Մաթիէօ աւելի մտաւորանջուելով՝ ինքզինք պաշտպանելու
համար զաւկին ցոյց տուած փութկոտութենէն, ուզեց իրողութիւ-
նը ճշդել :

— Ոճի՛ր մը չէ, եթէ միայն բարի լոյս, մնաս բարով կ'ըսէք
իրարու : Միայն թէ կը պատմեն որ գիշերը ձեզ կը տնսնեն իրար
գրկած և նոյն իսկ մէկը ըսաւ որ ձեզ տեսեր է լիճակի եզրը, բարձր
խոտերու մէջ պառկած ու ասողներուն երազելով :

Յետոյ, այս անգամ, որովհետեւ կրէկուռ աւելի բարձր կը
խնդար, երիտասարդական գեղեցիկ ծիծաղով մը, առանց պատաս-
խանելու, ըսաւ լրջօրէն :

— Մտիկ ըրէ՛, տղաս, զաւակներուս ետեւէն ոստիկանի դեր
կատարել չեմ ուզեր. ես միայն կը փափաքիմ լըփայեորներու հետ
աղտոտ խնդիրներ չունենալ : Դուն գիտես կացութիւնը, չատ դո՛-
պիտի ըլլան եթէ կարենան մեզ անհաճոյ ըլլալ : Ուստի իրենց ա-
ռիթ մի՛ տար տրտնջալու և հանգիստ ձգէ՛ աղջիկներին :

— Ո՛հ, խոհեմ կը վարուիմ, գոչեց երիտասարդը, յանկար-
ծական խոստովանութեամբ մը : Խեղճ փոքրիկը, արդէն ապտակ-
ներ ընդունեց, քանզի գացեր հօրն ալ պատմեր են թէ աղջիկը
խեղճի հետ տեսած են և պատասխաններ է որ ինծի չի տալու համար
կը նախընտրէ զայն գետը նետել :

— Կը տեսնա՞ս, եզրակացուց Մաթիէօ : Ուրեմն որոշուեցաւ,
այնպէ՛ս չէ, քու իմաստութեանդ կը վստահիմ :

Դաշտերը պտտեցան, մինչեւ Մառէօյի ճամբան : Աջ ու ձախ
կաքաւի ձագեր կը թռչտէին, տակաւին վարանոտ կերպով : Որսը
գեղեցիկ պիտի ըլլար : Եւ մինչ յամրաքայլ կը վերադառնային՝ եր-
կար լուռութիւն մը տիրեց : Սրկուքն ալ կը խորհրդածէին :

— Չեմ ուզեր որ մէջերնիս թիւրիմացութիւն ըլլայ, տղաս,
վերսկսաւ յանկարծ Մաթիէօ : Մի՛ կարծեր որ քեզ պիտի արգիլեմ
աղջածիդ պէս ամուսնանալէ և թէ քեզի համար հարուստ աղջիկ
մը պիտի պահանջեմ : Մեր խեղճ Պլէզը անօթի աղջիկ սը առաւ :
Սըյը ըրաւ նաեւ Տընի, առանց Բլէռի խօսքը ընելու, որ Ֆրէտէ-

րիքին տուի, մեր ագարակի մէկ պարզ գործաւորին... ուրեմն չեմ
արհամարեր Թէրէզը: Ընդհակառակը շատ աղուոր կը գտնեմ զին-
քը, այս տեղի տալէն տղուոր տղջիկներէն մէկը, ո՛չ մեծ, բայց
շատ եռանդուն, շատ կամքի տէր, իր վարդապոյն պզտիկ քիթովը
և իր խարտեաչ մազերու հեղեղին տակ, որոնք կարծես աղօրիքի
ալիւրովը փոշեւորած են:

— Այնպէս չէ՞, հայր, ընդմիջեց կրէկուառ հրայքով, եւ եթէ
զինքը ճանչնայիր, այնքան քաղցր, այնքան արիասիրտ է որ...
մարդ մը կ'արժէ, նոյն իսկ Աստուծոյ դէմ կրնայ գլուխ բռնել...
Իրաւունք չունին ապտակելու, քանզի երբեք այդպիսի բան մը
չպիտի ընդունի: Երբ բան մը ուզէ, կ'ընէ և նոյն իսկ ես չեմ կա-
րող զէ՛քը տրտնելու:

Սաթիէօ իր մտածման մէջ թաղուած՝ հաղիւ զայն կը լսէր՝

— Չէ՛, չէ՛, վերսկսեալ, չեմ արհամարեր իրենց աղօրիքը՝
Լըփայեօրի ապուշ յամառութիւնը ունենալու է մարդ որ այդ ա-
ղօրիքէն դրամ չշահի: Այն օրէն ի վեր ուր ցորենի մշակութիւնը
պատիւի հասաւ երկրին մէջ, մեր յաղթութեան շնորհիւ, կրնար
մինչեւ հիմա շատ դրամ ժողովել, եթէ պարզապէս իր անխիւն հին
մեքենան փոխէր, զոր թող կուտայ մամուռին տակ փտելու...
Ես կը նախընտրէի յոգեշարժ մեքենայ մը, փոքրիկ երկաթուղիով
մը որ Աղօրիքը պիտի կապէր ժանվիւի:

Խօսքը շարունակեց, իր բոլոր գաղափարը բացատրեց, մինչ
կրէկուառ մտիկ կ'ընէր, նորէն զուարթացած, խնդիրը կատակի
տանելով:

— Ուրեմն, հայր, ըսաւ վերջապէս, դուն որ կ'ուզես ան-
պատճառ արհեստ մը ընելս, եղաւ լմնցաւ, եթէ Թէրէզը անհեմ,
աղօրեպան կ'ըլլամ:

Մաթիէօ՝ զարմացած՝ գոչեց:

— Չէ՛, չէ՛, խօսք է որ կ'ընեմ... Ինչ խոստացար խելօք
կենալ, տղաս: Անգամ մըն ալ կը կրկնեմ, մեր ամէնուն խաղա-
ղութեանը համար, հանգիստ թո՛ղ Թէրէզը, քանզի Լըֆայեօրնե-
րէն որտա՛տնումէ ուրիշ բան չենք կրնար յուսալ:

Աղտրակ կը մտնէին և խօսակցութիւնը դադարեցաւ: Իրի՛-
կունը հայրը տղուն խոստովանութիւնը պատմեց մօրը, ինչ որ ա-

ւելի մտմտուք տուաւ իրեն, քանզի ինքն ալ ապահով չէր: Սա-
կայն ամիս մըն ալ սահեցաւ առանց ծանր պատահարի մը:

Յետոյ, առտու մը, Մարիան զարմացաւ Կրէկուարի սենեակը
պարապ գտնելով, ուր եկած էր, ըստ սովորութեան զայն համբուրելու:
Գուցէ շատ կանուխ ելած էր, չրջակաները պտոյտ մը ընելու հա-
մար: Թեթեւ սարսուռ մը ունեցաւ, երբոր յիշեց թէ՛ իրիկունը,
անկողին մտած ատեն, իբրեւ թէ կատակելով, ինչպէ՛ս երկու ան-
գամ յուզուածով զինքը գրկած էր: Եւ մինչ չորս կողմը կը նայէր,
վառարանին վրայ իր հասցէին նամակ մը նյմարեց, սիրուն նամակ
մը ուր տղան ներում կը խնդրէր իրեն մեծ վիշտ մը պատճառելուն
համար, աղաչելով որ հօրը մօտ զինքը արդարացնէ. ուրիշ ման-
րամասնութիւն չի կար, միայն քիչ մը ատենի համար իրենցմէ
բաժնուելու հարկին վրայ կը խօսէր: Ասիկա տանը համար շատ
դժնդակ հարուած մը եղաւ, այնքան միացած ընտանիքին մէջ
այս պառակտումը, իրենց ամենէն չփացած զաւկին այս տգեղ
արարքը, առաջինը որ կապը կը խզէր, յանկարծական յիմարու-
թեան մը նուազին մէջ: Իրենց սարսփեր, մանաւանդ, այն էր որ
կը գուշակէին թէ միանակ գացած ըլլալու չէր:

Շառլօթ յիշեց թէ լսած էր որ Կրէկուար վար իջած էր գրե-
թէ անմիջապէս, սպասուհիներուն դռները գոցելէն առաջ: Ան-
շուշտ վազած էր միանալու Թէրէզին, մացառի մը խորը, յետոյ
միասին վազելու համար մինչեւ Վիէօ Պուր, ուրկէ Բարիզի համար
վերջին կառախումբը կէս գիշերը քսանըհինգ վայրկեան անցած կը
մեկնէր:

Եւ իրա՛ւ ալ այդպէս եղեր էր: Կէս օրին իմացան որ Լըփայ-
ետ անուելի գայթակղութիւն մը կը հանէր Թէրէզի փոխուստին
համար, անմիջապէս ոստիկաններուն դիմելով, կ'ուզէր որ յանցա-
ւոր աղջիկը չղթայակապ բերեն զինքը գլխէ հանողին հետ, ձեռ-
քերին կապուած: Ինքն ալ աղջկանը սենեակին մէջ նամակ մը
գտած էր, քաջարի նամակ մը որուն մէջ կ'ըսէր որոշապէս թէ՛
նախորդ օրը կրկին ապտակուած ըլլալով, ա՛լ համբերութիւնը
սպառած էր և թէ իր յօժար կամքովը կ'երթար և ինքն էր որ
Կրէկուարը կը տանէր ու քսաներկու տարեկան աղջիկ մը ըլլալով՝
ըրածը գիտէր: Լըփայետի կատաղի բարկութիւնը այս նամակէն

էր գոր չէր համարձակեր ցոյց տալ, առանց հաշուելու որ իր կինն ալ, իրենց անդրանիկին՝ Անթօնէնի համար, միշտ հետը կռիւ ունենալով, այժմ իր վրայ կը յարձակէր, կը հեգնէր ըսելով որ այս բանը անխուսափելի կերպով պիտի պատահէր և թէ ինքն էր իր աղջկան անպատկառութեանց պատճառը: Իրար ծեծեցին, և երկիրը, ամբողջ ութը օր, խօսեցաւ Շանթալէի տղաքներէն միոյն Աղօրիքի աղջկոն հետ փախչելուն վրայ, ի մեծ յուսահատութիւն Մաթիէօյի և Մարիանի, որոնց խոցահար հէ՛գ սիրտը կը տառապէր այս աղտոտ խնդիրներէն:

Հինգ օր ետքը, կիրակի մը, գործը աւելի գէշցաւ: Փնտրուտութենքը անարդիւնք մնացած ըլլալով, Լըփայեօր, ոխակալութենէ գինովցած, մինչեւ ագարակ եկաւ. և ճամբուն մէջտեղէն, առանց ներս մտնելու, անլուր հայհոյանքներու հեղեղ մը փսխեց: Մաթիէօ հոն չէր, Մարիան մեծ նեղութիւն կրեց լիւսովէն, ինչպէս նաեւ Պրէտէրիքը զսպելու, որոնք կ'ուղէին այդ կոպտութիւններուն փոխարէն լաւ դաս մը տալ անոր: Իրիկունը երբ Մաթիէօ վերադարձաւ շաա ցաւեցաւ եղածին:

— Անկարելի է որ այս կացութիւնը շարունակուի, ըսաւ կնոջը անկողին մտնելով, ինքզինքնիս ծածկելու, յանցաւորը մենք ըլլալու կերպարանք ունինք, Վաղը պիտի երթամ այդ մարդէ տեսնելու... գործը կարգադրելու պարզ միջոց մը միայն կայ: Եւ այն է կարգել այդ թշուառական տղաքը: Մենք կը հաւանինք, այնպէս չէ՞: Այդ մարդուն շահն ալ հաւանութիւն տալն է... վաղը պէտք է խնդիրը վերջացնել:

Այդ երկուշաբթին, Մաթիէօ, ժամը երկուքին, ուղղուեցաւ դէպի աղօրիքը: Բայց կնճռոտութիւն մը, անակնկալ տոհմ մը իրեն կը սպասէր հոն: Տարիներէ ի վեր, խուլ ու յամառ պայքար մը աճած էր Լըփայեօրի և կնոջը միջեւ Անթօնէնի մասին: Մինչ հայրը անոր ծուլութենէն, Բարիզի սալալատակներուն վրայ վարած աղտոտ ու շուայտ կեանքէն զայրագնած, մայրը տգէտ կնոջ մը յամառութեամբ զայն կը պաշտպանէր, իր զաւկին գեղազրութեան վրայ կոյր հաւատքով մը, համոզուած ըլլալով որ եթէ չէր յաջողէր պատճառը այն էր որ իրեն հարկ եղած դրամը կը մերժէին տալ: Հակառակ իր գձուձ ագահութեան, մայրը կը շարունակէր

ինքզինք զրկել, նոյնիսկ էրիկէն գողնալ դրամ զրկելու համար տղուն, և երբ դրամը զրկած միջոցին էրիկը վրայ հասնէր, կռիւը կը փրդէր: Եւ չատ անգամ պատերազմը կը վերսկսէր ու կարծես հին աղօրիքը պիտի կործանէր:

Յետոյ, Անթօնէն, լմեցած, փտած, երեսունըվեց տարեկանին, հիւանդ ինկաւ: Լըփայեօր յայտարարեց որ, եթէ իր աղտոտ հիւանդութեամբը քովերնին վերադառնար, զինքը գետը պիտի նետէր: Արդէն Անթօնէն ալ չէր փափաքէր գիւղ դառնալ, դաշտը ատելուն և հօրմէն վախնալուն որ զինքը չունի մը պէս տանը մէջ կը կապէ: Եւ մայրը զայն Պաթինեօյի կողմը տուն մը դրած էր ուր թաղին բժիշկը կուգար կը խնամէր: Երեք ամիս է կը տեւէր այս վիճակը և մայրը տանըհինգ օրը անգամ մը կ'երթար տղան տեսնելու: Հինգշաբթի գացեր էր, երբ կիրակի իրիկուն հեռագիր մը առաւ զինքը կրկին կոչող: Եւ, երկուշաբթի առտու, այն օրն ուր Մաթիէօ կը ներկայանար, նորէն մեկնած էր, էրկանը հետ սոսկալի կռիւ մը ընելէ ետքը, որ կը հարցնէր թէ ե՞րբ իրենց դատարկապորտ տղան օձիքնին պիտի թողու:

Աւօրիքին մէջ, այդ առտու, Լըփայեօր միշտ բարկացած կը մնար, Երբ տեսաւ Մաթիէօյի ներս մտնելը, կարծեց թէ յոխորտանալու եկած է:

— Օ՛ն, դրացիս, ըսաւ մտերմօրէն Շանթալէի տէրը, ջանանք երկուքս ալ բանաւոր ըլլալ... փոխադարձ այցելութեան կուգամ, քանի որ երէկ դուք եկած էք: Միայն թէ, գէշ խօսքերով աղէկ գործ տեսնել կարելի չէ և լաւագոյնը, քանի որ դժբախտութիւնը հասած է, զայն ժամ առաջ պարտկելն է...: Ե՛րբ կ'ուզէք որ իրարու հետ ամուսնացնենք այդ չար զաւակները:

Այս ուղղակի յարձակումին բարեմիտ հանդարտութենէն չփութած, Լըփայեօր անմիջապէս չպատասխանեց: Տանիքներու վրայ պողացած էր որ ամուսնութիւն չուզեր, այլ դատ մը, բոլոր միօմանները բանտ նետելու համար: Սակայն մեծ աղարակապանին մէկ զաւակը արհամարհելիք փեսայ մը չէր, եթէ խորհէին:

— Զիրինք ամուսնացնել, զիրենք ամուսնացնել, թոթովեց, այո՛, երկուքին վիզը քար մը կապելու և ջուրը նետելու է...:

Ահա աղտոտները, իրենց կաշին պիտի ունենամ, թէ՛ աղջկանը և թէ՛ մանչունը:

Այսուհանդերձ կը հանդարտէր, նոյնիսկ կը հաւանէր խօսելու, երբ ժանվիլիցի լակոտ մը, վազելով բակէն անցաւ:

— Ի՞նչ կ'ուզես դուն ալ, հարցուց աղօրեպանը:

— Պարոն Լըփայեօր, հեռագիր մը կայ ձեզի համար:

— Լա՛ւ, տուր նայիմ:

Եւ լակոտը, իր ընդունած նուէրէն ուրախ, արդէն մեկնած էր, երբ աղօրեպանը տակաւին հեռագիրը կը քննէր, առանց բանալու, սովորաբար հեռագիր չընդունող մարդերու կասկածոտ դէմքովը: Սակայն վերջապէս բացաւ: Հեռագիրը սա բառերը կը պարունակէր միայն. «Զաւակդ մեռաւ...» Այս կարճ կոչտութեան մէջ, այս լախտի հարուածը, կը զգացնէր մօրը պաղ կատաղութիւնը, իր էրիկը անմիջապէս հարուածելու պէտքը, այդ հայրը զոր կ'ամբաստանէր իրրեւ իր տղուն մահուան պատճառը, ինչպէս ամբաստանած էր նաեւ իրրեւ աղջկան փախուստին պատճառը: Լըփայեօր զգաց զայս, հարուածին տակ դեղեւեց, ապուշ դարձած այս փոքրիկ կապոյտ թուղթին դիմաց, զայն վերստին կարդալով և ի վերջոյ հասկնալով: Եւ ձեռքերը սկսան դողալ, նախ սոսկալի կերպով հայհոյեց:

— Խնքն անիծած, ա՛ռ քեզի փորձանք մըն ալ... ահա՛ այժմ տղան մեռած, ամէն բան խոյս կուտայ մենէ:

Յետոյ, սիրտը ելաւ, արցունքներ երեւցան: Աթոռի մը վրայ ինկած էր, քրունքները կոտրտած և յամառօրէն հեռագիրը կը կարդար. «Զաւակդ մեռաւ... զաւակդ մեռաւ», մնացածը կը փնտռէր, բաներ որ մէջը չկային: Թերեւս մօրը հասնելէն առաջ մեռած էր: Թերեւս հասած միջոցին մեռած էր: Այս բանը կը մեկնէր թոթովելով, քսան անգամ կը կրկնէր թէ ժամը տասներեք տասը անցած կառախումբով մեկնած էր, թէ կէսօրը կէս ժամ անցած Պաթինեօլ հասած ըլլալու էր. և որովհետեւ հեռագիրը կէսօրը քսան անցած զարկեր էր, հետեւաբար հաւանօրէն մեռած գտած ըլլալու էր:

— Անիծից արմատ, հեռագիր մը որ բան մը չըսեր և քեզ կը օպաննէ: Կրնար մէկը զրկել հոնկէ... պէտք է որ երթամ: Ահ,

կատարեալ է հիմա, չափազանց դժբախտութիւն է այս մարդու մը համար:

Լըփայեօր այս խօսքերը պոռացած էր այնպիսի յուսահատ բարկութեամբ մը, որ Մաթիէօ, մեղքնալով, հաժարձակեցաւ միջամտել: Այս տոռալին յանկարծահաս ճնցումէն չփոթած, լուռ սպասեր էր. և հիմա, իր ծառայութիւնը կը մատուցանէր, կ'առջարկէր մինչեւ Բարիզ ընկերանալու: Բայց ստիպուեցաւ յետս ընկրկիլ, աղօրեպանը ոտքի ելած էր, խօլական զայրոյթով մը, Մաթիէօն տեսնելով հո'ն, իր տանը մէջ:

— Ա՛հ, իրաւ է, եկած էք...: Ի՞նչ կ'ըսէիք, թէ հարկ էր ամուսնացնել, այդ աղտոտ տղաքը... այո՛, կը տեսնէք թէ ինչպէս հարսնիքի երթալու վրայ եմ: Տղաս մեռեր է, աղէկ օր մը զատեր էք հարսնիքի խօսք ընելու համար... գացէ՛ք, գացէ՛ք, եթէ չէք ուզեր որ գէշութիւն մը ընեմ:

Բռունցքը կը վերցնէր, Մաթիէօյի ներկայութիւնը զինքը կը յիմարացնէր, իր ամբողջ կեանքի նահանջքին մէջ: Ահռելի բան էր որ այդ քաղքենին որ հարստացած էր գիւղացի դառնալով՝ իր տունը գտնուէր ճիշդ այն միջոցին ուր, շանթի հարուածի մը պէս, իր տղուն Անթօնէնի մահը կ'իմանար, զոր պարոն մը ընել երազած էր, զայն զգուեցնելով հոգէն ու զրկելով Բարիզ ծլութեան և մոլութեան մէջ մեռցնելու համար: Կը կատարէր սխալած ըլլալուն համար, տեսնելով որ իր կողմէ զրպարտուած հոգը, այնքա՛ն քաղցր, այնքա՛ն ուժեղ, այնքա՛ն բեղմնաւոր եղած էր այն մարդուն համար որ զինքը սիրեր էր: Եւ հիմա իր շուրջը միայն աւերակներ կար, ընտանիքը սահմանափակելու իր ապուշ հաշիւներուն պատճառաւ. զաւակը ամօթալի կերպով մեռած էր, աշխիկը փախած էր յաղթապանծ ագարակին մէկ զաւկին հետ, ինք այդ միջոցին առանձին կուլար, կ'ոռնար իր ամայի աղօրիքին մէջտեղ, զոր նոյնպէս արհամարհած էր և որ հնութենէ կը փչէր:

— Աղէկ կը լսէ՛ք, Թէրէզ կրնայ ոտքերս իյնալ, երբեք չպիտի տամ քու աւազակ զաւկիդ... որպէսզի այստեղ ամէն մարդ վրաս խնդայ, որպէսզի զիս ալ ուտէք, ինչպէս միւս բոլորը կերաք:

Անշուշտ, խառնաշփոթ կերպով, իր աչքերուն կ'երեւար տ-

պագայ սպառնալիքը: Անթօնէն մեռած, ուրեմն կրէկուար պիտի տիրանար աղօրիքին, եթէ Թէրէզի հետ ամուսնանար: Եւ ձեռք պիտի անցնէր նաեւ տափաստանները, այն հողերը որոնք վայրագ ուրախութեամբ մը պահած էր, մինչ Մաթիէօ այնքան կը փափաքէր ձեռք անցնելու և որ անշուշտ տղան հօրը պիտի տար, անոր տէրը դառնալուն պէս: Այդ մտածումը թէ Շանթպլէ կրնար տակաւին ընդարձակուիլ իր հողերուն շնորհիւ, բոլորովին կատաղեցուց աղօրեպանը:

— Ձեր դաւակը թիարան պիտի շրկել տամ և դուք ալ եթէ չերթաք, դուրս պիտի նետեմ... դուրս ելէ՛ք, դուրս ելէ՛ք:

Մաթիէօ, խիստ տոգոյն, կամաց կամաց ետ ետ կ'երթար, այդ կատղած խենդին առջեւէն: Եւ մեկնեցաւ հանդարտ ձայնով մը ըսելով.

— Թշուառ մարդ մըն էք: Կը ներեմ ձեզի, քանզի մեծ վիշտ մը ունիք այսօր: Բաց աստի, օրրոս հանգիստ է, ինչ որ բանաւոր է ի վերջոյ կը կատարուի:

Նորէն ամիս մը անցաւ: Յետոյ, հոկտեմբերի անձրեւոտ առտու մը սիկին Լըփայեօր կախուած գտնուեցաւ աղօրիքի ախոռին մէջ. ժանվիլի մէջ մարդիկ գտնուեցան որոնք ըսին թէ Լըփայեօրը զայն կախած էր: Ճշմարտութիւնը այն էր որ, Անթօնի մահու ընէն ի վեր, մեկամաղձութեան նշաններ ցոյց կուտար: Միւս կողմէ, ընտանեկան կեանքը անտանելի դարձած էր, էրիկ կնիկ ամէն օր տղուն մահուան ու աղջկան փախչելուն պատճառ կը բռնէին զիրար, իրարու դէմ կատղելով, միեւնոյն վանդակի մէջ դրուած ու առանձին թողուած երկու գաղաններու պէս: Ամէն մարդ պարզապէս զարմացաւ որ այդքան խստասիրտ ու ագահ կին մը կեանքը թողեր էր առանց ինչքը միասին տանելու: Թէրէզ մօրը մահը լսելուն պէս վազեր եկեր էր և հօրը քով իր տեղը գրաւեր էր, ըրածին զղջալով և չո գելով որ հայրը այդպէս առանձին մնայ, երկու սուգերուն մէջ: Առաջին օրերը անուշիկ եղան իրեն համար, այդ կոշտ մարդուն ընկերակցութեամբ որ իր գէշ բախտին համար կը զայրագնէր: Բայց Թէրէզ հաստատուն արիւթեամբ և կորովի կամքով աղջիկ մըն էր: Եւ քանի մը շաբաթ ետքը, հայրը համոզեց կրէկուարի հետ ամուսնանալու համար, որ միայն թանաթ

ուծումն էր խնդրին, ինչպէս Մաթիէօ կ'ըսէր: Ասիկա սրտի մեծ թեթեւացում մը եղաւ ագարակին մէջ ուր անառակ որդին չէր համաձակեր երեւնալ, Անորոշապէս գիտէին որ երկու երիտասարդները Բարիզի մէկ կորսուած թաղին մէջ բնակած էին, և նոյն իսկ կը կասկածէին որ առատաձեռն Ամպուաղը եղբայրսիրաբար միջամըտած էր, անոնց նիւթապէս օգնելով:

Եւ եթէ Լըփայեօր թողուց որ հարսնիքը կատարուի, չորթուած ըլլալու վախին մատնուած մարդու մը ժպիտն ու մտատանջ կերպարանքով, տեղի տալով օր մը իր մօայլ տանը մէջ առանձին մնալու եսասէր երկիւղին, Մաթիէօ և Մարիան երջանիկ եղան որ այս կարգադրութեամբ վերջ կը տրուէր երկդիմի կացութեան մը, որմէ շատ տառապած էին, սրտերնէն վիրուորուած՝ իրենց մէկ շաւկին ըմբոստութեանը պատճառաւ:

Արդ, պատահեցաւ որ, ամուսնութենէն ետքը, Կրեկուար, իր կնոջ Թէրէզի փափաքին համեմատ, Աղօրիքին մէջ տեղաւորուելով, յուսացուածէն շատ աղէկ համաձայնեցաւ իր աներոջը հետ: Ասիկա առաջ եկաւ մանաւանդ տեսարանէ մը որուն միջոցին Լըփայեօր ուզեց ստիպել իր փեսան որ երդում ընէ թէ՛ իր մահուանէն ետքը, երբեք ագարակի մարդոց, իր եղբայրներուն կամ քոյրերուն, չպիտի թողու տափաստանները, որոնք մինչեւ այն առեւն անմշակ թողած էր. յաղթահարուած գեղացիի մը յամառութեամբ: Կրեկուար երդում չըրաւ, սակայն ղուարթօրէն յայտարարեց թէ այնքան տխմար չէր որ կինը զրկէր իր լաւագոյն ժառանգութենէն, քանզի ինք միտք ունէր այդ տափաստանները մշակելու և զանոնք մէկ երկու տարիէն երկրին ամէնէն բեղմնաւոր հողերը դարձնելու: Ինչ որ իրն էր ուրիշին չպիտի տրուէր և պիտի տեսնէին որ իր փոքրիկ հողը աղէկ պիտի պաշտպանէր: Եւ նոյնը եղաւ աղօրիքին համար ալ, որուն նախ գոհացաւ հին կազմածքը նորոգելու, առանց յանկարծակի կերպով աղօրեպանին հին սովորոյթներուն դժպտելու, աւելի ուշի ձգելով չոգեչարժ մեքենան, ժանվրի կայարանին հետ կապուելիք երկաթուղին. Մաթիէօյի բոլոր այդ գաղափարները, որոնք արդէն իսկ կը խմորուէին իր յանդուգն ու երկափասարդ մտքին մէջ, Ու այս կերպով նոր Կրեկուար մը երեւան եկաւ, խելօքցած անհանդարտ մը, որ իր խօլ երիտասարդութե-

նէն կը պահէր միայն յաջող ձեռնարկութիւններու մասին յանդգ-
նութիւն մը, մեծապէս օգտուելով խարտեաչ ու կորովարիւր Թէ-
րէզէն, երկուքն ալ յափշտակուած՝ այս հին ու վիպական աղօրի-
քին մէջ զիրար պաշտելնուն, սպասելով որ զայն գետին տապա-
լէն, անոր տեղը դնելու համար նոր ու հսկայ երկանաքարերով
սպիտակ աղօրիքը, զոր կ'երազէին իրենց յաղթական փառասիրու-
թեան մէջ,

Այն ատեն, յաջորդ տարիներուն մէջ, Մաթիէօ և Մարիան
ուրիշ մեկնումներու հանդիսատես եղան, կարգը երեք աղջիկնե-
րուն եկաւ, Լուիզին, Մատրլէնին և Մարկըռիթին, հետզհետէ թըռ-
չիլ երթալու, ընտանեկան բոյնէն դուրս, նրեքն ալ երկրին մէջ
ամուսնացան: Լուիզ որ զուարթութիւնն ու առողջութիւնն էր,
թանձր մազերով խոշոր թուխ աղջիկ մը, խնդացող մեծ աչքե-
րով, Ժանվիլլիի նոստար Մազօյի հետ ամուսնացաւ, փոքրիկ հան-
գարա մարդ մը, խոհական, որուն հազուադէպ լուռ ժպիտները
կը պտտէին միայն այն կատարեալ գոհունակութիւնը որ կը զգար
այսպիսի զուարթ կնոջ մը հետ ընտանիք կազմելուն: Յետոյ, Մա-
տրլէն բաց շաքանակագոյն մը, աւելի քնքոյշ, երազուկ գեղեց-
կութեամբ մը, երաժշտի փափուկ ճաչակներով նրբացած, սիրային
ամուսնութիւն մը ըրաւ, կատարեալ վէպ մը, Հէրպէթ ճարտարա-
գէտին հետ, արդէն իսկ հոչակ հանած, վայելուչ, գեղեցիկ մարդ
մը, որ Մօնվալի մօտ ծառատան մը ունէր ուր կուգար կը հանգ-
չէր իր Բարիդի մեծամեծ աշխատութիւններէն: Յետոյ Մարկըռիթ
երեքէն նուազ գեղեցիկը, նոյն իսկ տգեղ, բայց անհուն բարու-
թեան հմայքով մը, ամուսնացաւ տղթոր Շամպուլէի հետ,
զուարթամիտ ու քաղցրասիրտ կտրիճ մը, Վիէօ-Պուր հաստատ-
ուած, հոն ժառանգած ըլլալով իր հօր տեղը, ընդարձակ ճերմակ
տուն մը որ աղքատներու բնակավայր դարձած էր: Եւ երեք աղ-
ջիկներն ալ ամուսնանալով, Մաթիէօյի և Մարիանի քով, կամաց
կամաց պարպուող բոյնին մէջ, միայն երկու վերջինեկ. մանչերը,
Նիքոլան ու Պէնժամէնը մնացած էին:

Այսու հանդերձ, քանի այդ սիրեցեալ պղտիկները թռեր էին,
ուրիշ պղտիկներ բուսած էր անոնցմէ, աճում մը որ անդադար
կ'ընդարձակուէր այդ ամուսնութիւններով: Գործատան մէջ, ուր

Վ'իշխէր, Տընի ութը տարուան մէջ երեք զաւակ ունեցած էր, երկու մանչ, Լիւսիէն և Բօլ և աղջիկ մը՝ Հօրթանս։ Բարձր վաճառականութեան մէջ յաղթելով հանդերձ, Աւպրուազ ժամանակ գտեր էր իր Լէօնսին պզտիկ եղբայր մը, Շարլը և երկու փոքրիկ քոյրեր՝ Բօլինն ու Սօֆին՝ տալու։

Ժէռլէ, ագարակին մէջ, արդէն երկու մանչ ունէր, Լէօն, Հանրի, մինչ Քլէռ, աւելի գործունեայ՝ թէեւ աւելի պզտիկ, երեք զաւակ կը հաշուէր, մանչ մը՝ Ժօզէֆ՝ երկու աղջիկ, Լիւսիլ և Անժէլ, կրէկուարն ալ, աղօրիքին մէջ, խոշոր մանչ մը ունեցած էր՝ Ռոպերը։ Յետոյ էն վերջը ամուսնացողները, Լուիզ՝ որ երկու տարեկան աղջիկ մը ունէր Քօլէթ անուն, յետոյ Մատրլէն՝ վեց ամսու մանչով մը՝ Լիլէռ անուն, յետոյ Մարկըռիթ՝ որ յղի էր ու ծնանելու վրայ և որուն զաւակը, եթէ մանչ ըլլար, Սէպասթիէն պիտի անուանէին և եթէ աղջիկ ըլլար, Քրիսթին։ Ամէն կողմէ, ընտանեկան կաղնին իր ճիւղերը կ'երկարէր, կոճղը կը երկճղէր, կը բաղձապատկուէր, ամէն նոր եղանակին՝ ոստեր կ'աւելնային ոստերու վրայ և Մաթիէօ տակաւին վաթսուն տարեկան չի կար ու Մարիան հազիւ յիսունը տարեկան էր, տակաւին ծաղկաւետ զուարթութեամբ, առողջութեամբ ու զօրութեամբ մը, շարունակական ուրախութեան մը մէջ տեսնելով մարդկութեան այս մասնիկը որ իրենցմէ բուսած էր և որ անվերջ կ'աճէր, իրենց շուրջի երկրին կը տիրէր, միակ ծառէ մը ծնած անտառի մը պէս։

Բայց մեծ հանդէսը որ Շանթալէն փառաւորեց, այդ թուականին, թողունուհիին՝ Պէրթի ամուսնութենէն ինը ամիս ետքը տեղի ունեցաւ. նոր ծնունդ մըն ալ, աղջկակ մըն ալ, Անժէլին, Մաթիէօյի և Մարիանի առաջին թողնորդին։ Ու այս վարդագոյն աղջիկը կը վերակենդանացնէր միշտ ողբացեալ Պլէզը, և այնքան անոր կը նմանէր իր ծնած վայրկեանէն որ Շառլօթ, որ քառասուններկու տարեկանին արդէն մեծ մայր կ'ըլլար, արտասուեցաւ։ Տիկին Տէվինը մեռած էր վեց ամիս առաջ, քաղցր ու խորհրդապահ մեկնելով աշխարհէն, ինչպէս ապրած էր, իր գործը լրացնելէ ետքը, որ կարծես ուրիշ բան չէր այլ եթէ երկու աղջիկները մեծ-օրնել ու կարգել, իր կործանած հարստութեան մէջ, Եւ սակայն կրկին ինքն էր որ, մեռնելէն առաջ, իր թողան համար գտած էր

սպասուած ամուսինը, երիտասարդ երկրաչափ մը, Թիլիք Հավար անուն, զոր Մառէօյլի մօտ, պետական գործատան մը փոխ-տնօրէն անուանած էին: Եւ տղաբերքը Շանթպլէի մէջ եղաւ, և բոլոր ընտանիքը, մօրը անկողնէն ելած օրը, ուղեց անգամ մըն ալ համախմբուիլ, փառապանծօրէն տօնելու համար մեծ հաւն ու մեծ հանին:

— Մն, ըսաւ զուարթօրէն Մարիան, օրօրոցին քով, եթէ պզտիկները կը թռչին կ'երթան, տեղը նորեր կը ծնին միշտ և բոյնը երբեք դատարկ չպիտի մնայ:

— Երբեք, երբեք, կրկեց Մաթիէօ սիրտը յուզուած, հայարտ իր տարած շարունակական յաղթութեանը, ամայութեան և մահուան վրայ: Երբեք առանձին չպիտի մնանք:

Եւ սակայն տակաւին մեկնում մը եղաւ որ իրենց շատ արօցունք թափել տուաւ: Նիքօլա, իրենց կրտսերագոյն զաւակներէն մին, քսան տարեկան պիտի ըլլար, առանց տակաւին որոշելու իր բռնելիք ճամբան, կեանքի այս քառուղիին վրայ: Թուխ, հաստատուն մանչ մըն էր, անկեղծ ու զուարթ դէմքով: Մանկութեանը կը պաշտէր ուղեւորութեանց պատմութիւնները, հաճոյք զգալով հեռաւոր արկածախնդրութիւններէ, ինքն ալ արիասիրտ ու տոկուն մանչ մը ըլլալով, շատ անգամ անվերջանալի պատյաներէ կը վերադառնար, ոտքերը ուռած՝ սակայն առանց տրանջալու: Ասոր հետ միասին կարգ կանոնի և պահպանումի արտակարգ ձիրք մը ունէր, իր բաները ինք կարգի դնելով դարանին մէջ ու արհամարհելով իր քոյրերուն քոյրչները: Աւելի ետքը, մեծնալով, երազկոտ մէկը դարձաւ, կարծես, ի զո՛ւր, իր շուրջը կը փնտռէր նորանոր երկիրներ ուր կուղէր հաստատուիլ ու կազմակերպել: Ինք բազմաճիւղ ընտանիքի մը յետնածին զաւակը, այլ եւս բաւական ազատ ասպարէզ չէր գտնար, իր կամքի զօրութեանը համար: Իր եղբայրներն ու քոյրերը, իր կարգը չհասած, արդէն արարացած էին բոլոր շրջակայ երկիրներուն, այն աստիճան որ ինք կը խեղդուէր, սովահար ըլլալու սպառնալիքին տակ, ի զո՛ւր երազած ընդարձակ դաշտերը փնտռելով, որոնք պիտի մշակէր և որոնցմէ իր հացը պիտի հնձէր: Ա՛լ տեղ չի կար, ա՛լ ապրուստ չի կար, և նախ չկրցաւ որոշել թէ ո՛ւր ելթալու էր, վարանեցաւ

ամիսներով, իր պայծառ ծիծաղը կը շարունակէր զուարթացնել տունը, ո՛չ իր հայրը ո՛չ ալ մայրը կը ձանձրացնէր իր ճակատագրին հոգեւորովը, քանզի կը զգար որ ինք կարող էր գլխին ճարը նայիլ:

Ագորակին մէջ այլ եւս տեղ չի կար Նիքօլայի համար, քանի որ ժէռվէ և Քլէռ հո՛ն էին, բոլոր տեղը գրաւելով: Գործատան մէջ, Տընի բաւական էր, ուր կ'իշխէր իրրեւ պարկեշտ աշխատաւոր մը, առանց ուրիշի մը պէտք ունենալու: Աղօրիքին մէջ, կրէկուար հաղիւ կը տեղաւորուէր, տակաւին այնքան փոքր իշխանութեան մը մէջ, որ չէր կրնար իր ստացուածքին կէսը ուրիշի թողուլ: Ու միայն Ապրուազը գտնուեցաւ որ քանի մը ամիս զայն, իրրեւ փորձ, իր քովը առաւ, պարզապէս իրեն ծանօթացնելու համար բարձր վաճառականութիւնը: Ամպրուազի հարստութիւնը շատ կը մեծնար, յորմէհետէ որ ծերունի հօրեղբայր Տիւ Հօնտէլ մեռած էր իրեն թողուլ իր յանձնարարութեանց տունը, որուն նոր տէրը, տարուէ տարի, գործերը կ'ընդարձակէր երկրագունդի ամէն երկիրներու հետ: Հիմա իր երջանիկ յանդգնութեամբը, իր միջազգային լայն տեսութեամբը, սահմանագլուխները կը տապալէր, աշխարհի հարստութիւնը ժողովելու համար: Եւ եթէ Նիքօլա նորէն նեղուած կը զգար Ամպրուազի ընդարձակ գրասենեակներուն մէջ, ուր կը ժողովուէր հեռաւոր երկիրներու հարստութիւնը. հո՛ն լսեց վերջապէս իր կոչումին խօսիլը, յանկարծ ձայն մը զինք հեռուները կանչեց. անհուն երկիրներու անծանօթին մէջ, որոնք տակաւին ամուլ էին և կը սպասէին ապագայ մշակութեան, հունձքի ու բազմամարդութեան:

Երկու ամիս, Նիքօլա բան մը չըսաւ այն որոշման մասին որ հիմա կը հասուննար իր մէջը: Շատ խորհրդապահ էր, բոլոր մեծակորով անձերու պէս, որոնք գործելէ առաջ կը խորհրդածեն: Մեկնիլ հարկ էր, քանի որ այլ եւս ծննդական օրօրօցին մէջ, ո՛չ տեղ, ո՛չ արեւ կար. բայց առանձին մեկնիլը, անկատար անարգասաւոր մեկնում մը չէր, նոր երկիր մը մշակելու և բազմամարդելու դիւցազնական գործին համար: Ժանվիլի մէջ աղջիկ մը կը ճանչնար տասնըինը տարեկան, Լիսպէթ Մօռա, խոշոր ու զօրաւոր, որուն գեղեցիկ առողջութիւնը, լուրջ գործունէութիւնը զինքը

հմայած էր: Իրեն պէս, այն ալ կը խեղդուէր այն նեղ անկիւնին մէջ ուր բախտը զինքը փակած էր ու հեռուն, բաց օդին տենչանքը ունէր: Որքունի մըն էր, հօրաքրոջ մը վրայ բեռ եղած, և մինչեւ այն ատեն մնացած էր մութ փերեզակի խանութի մը մէջ, որ իր հօրաքրոջ կը պատկանէր: Բայց հօրաքրոյը նոր մեռած էր իրեն թողլով տասը հազար ֆրանքի չափ գումար մը: Եւ իր երազն էր, ծախել խանութը, երթալ, ապրիլ վերջապէս: Նիքօլայի և Լիսպէթի միջեւ համաձայնութիւնը գոյացաւ, հոկտեմբերի իրիկուն մը, երբ իրարու ըսին ինչ որ ոչ ոքի չէին ըսած: Վճռաբար ձեռք ձեռքի տուին և բոլոր կեանքերնուն համար պայմանաւորուեցան, նոր աշխարհի մը մէջ պայքարելու և նոր ընտանիք մը ստեղծելու խոստումով, հեռուն, անծանօթ երկրի մը մէջ: Եւ ասիկա արիւնթեան ու հաւատքի սքանչելի նշանտուք մը եղաւ:

Այն ատեն միայն, երբ ամէն բան կարգադրուեցաւ, Նիքօլա խօսեցաւ, իր հօրն ու ձօրը ծանուց մեկնելը: Իրիկուն մըն էր, աշունան իրիկուն մը, տակաւին քաղցր, բայց ուր արդէն ձմեռուան առաջին սարսուռը կը զգացուէր: Մաթիէօ և Մարիան մեծ ցաւ մը զգացին երբ իրենց զաւկին որոշումը իմացան: Այս անգամ միայն ձագը չէր որ ընտանեկան բոյնէն կը թռչէր իր բոյնը չինելու համար հասարակաց անտառին մէկ ծառին վրայ. ծովերէ անդին թռիչքն էր, ընդմիջտ մեկնումը, խզումը առանց վերադարձի յոյսին: Միւս տղաքը վերստին պիտի տեսնէին, մինչդեռ ասիկա յաւիտենական մնասորով կ'ըսէր: Իրենց հաւանութիւնը դժնդակ զոհաբերութիւն մը պիտի ըլլար, իրենց գերազոյն նուէրը կեանքին, տասանորդը որ կեանքը կ'առնէր իրենց գորգուրանքին վրայէն, իրենց արիւնին վրայէն: Անընդհակ յաղթական կեանքին համար հարկ էր իրենց մօի այս պատառը, բաղմանդամ ընտանիքին այս աւելորդ զաւակը, քանի որ իրենք կը յորդէին, կը տարածուէին:

Եւ ինչ պէտք էր պատասխանել, ինչպէ՞ս կարելի էր մերժել: Չաւակը որ ապրուստ չունէր կը հեռանար, ատկէ աւելի տրամաբանական և իմաստուն բան չէր կրնար ըլլալ: Հայրենիքէն անդին, տակաւին անքնակ ընդարձակ ցամաքներ կային, և սերմը որ երկնքի շունչը կը բերէ, սահմանազուլի չի ճանչնար: Յեղէն ետքը՝

ժարդկութիւնը կայ, անսահման ընդարձակումը, ապագային միակ և եղբայրական ժողովուրդը, բերոր բոլոր աշխարհ ճշմարտութեան և արդարութեան քաղաք մը պիտի ըլլայ: Յետոյ, բանաստեղծներու և տեսանողներու այս մեծ երազէն դուրս, Նիքօլա զուարթօրէն կը պարզէր իր պատճառները, իբրեւ գործնական սղայ մը, իր խանդավառութեան մէջ: Չէր ուզեր մակարոյծ մը ըլլալ ու կ'երթար ուրիշ երկրի մը աշխարհակալութեան ուր իր հացը պիտի բուսցնէր, քանի որ հայրենիքը շատ նեղցած ըլլալով, իրեն համար դաշտեր չունէր այլեւս: Ասկէ զատ, այդ հայրենիքը, իրեն հետ կենդանի կը տանէր, այդ հայրենիքն էր որ կ'ուզէր ընդարձակել հեռուն, իր հարստութեան և զօրութեան՝ անսահման աճումովը: Հնաւուրց խորհրդաւոր Ափրիկէն, այսօր գտնուած, մէկ կողմէն միւսը ծակուած, զինքը դէպ իրեն կը քաչէր: Նախ Սենեկալ պիտի երթար. յետոյ անշուշտ պիտի յառաջանար մինչեւ Սուտան, կոյս երկիրներու կեդրոնն իսկ, ուր նոր Պրանստ մը կ'երազէր, այն գաղթային մեծ կայսրութիւնը որ ձերացած ցեղը պիտի վերագենդանացնէր, անոր տալով իր հօգի բաժինը: Հոն էր որ կ'երթար իր փառասիրութիւնը, ընդարձակ մշակութիւններու շնորհիւ, իր թագաւորութիւնը հիմնելու համար, Լիպպէթի հետ Պրօմաններու ուրիշ իշխանութիւն մը հիմնելու, տասնապատկուած Շանթպլէ մը վառ արեւին տակ, իր զաւակներովը չէնցած: Եւ այս մասին այնպէս զուարթ արիութեամբ մը կ'ըսէր որ Մաթիէօ և Մարիան, ի վերջոյ իրենք ալ ժպտեցան, իրենց արցունքներուն մէջ, հակառակ իրենց վշտահար սրտին:

— Գնա՛, սղաս, չենք կրնար քեզ բռնել: Գնա՛ ուր որ կեանքը քեզ կը կոչէ, ուր պիտի ապրիս աւելի առողջութեամբ, ուրախութեամբ և զօրութեամբ: Հոն ինչ որ բուսնի քննէ, նորէն առողջութիւն, ուրախութիւն և զօրութիւն պիտի ըլլայ, որ մենէ մեծցած պիտի ըլլայ և որուն մասին մենք պիտի փառաւորուինք...: Իրաւունք ունիս, պէտք չէ լալ, պէտք է որ քու մեկնումդ տօն մը ըլլայ, քանզի ընտանիքը չբաժնուիր, այլ կը տարածուի, կ'արբշուէ ու աշխարհի կը տիրէ:

Այսուհանդերձ, Նիքօլայի ու Լիպպէթի ամուսնութենէն ետքը, հրաժեշտի օրը, Շանթպլէի մէջ սրտածմբիկ յուզումի օր մը

եղաւ : Ընտանիքը միացեր էր յետին խնճոյքի մը մէջ և երբ , արկածախնդիր երիտասարդ ամուլը՝ ժայրական հողէն զատուիլ պարտաւորուեցաւ , ամէնքը լացին , թէեւ արի ըլլալ խոստացեր էին : Թեթեւ բեռով ու զեղուն յոյսերով կ'երթային , ուղեւով հետերնին տանիլ տասը հազար ֆրանք օժիտէն դուրս , միայն բերիչ տասը հազար ֆրանք ալ , առաջին քայլերնուն չնեղուելու համար : Եւ թո՛ղ արութիւնն ու աշխատութիւնը աշխարհակալութեան հաստատ գործաւորներ ըլլային :

Բայց , մանաւանդ , Պէնժամէն , ամենէն պզտիկը , տակնուվրայ եղաւ այս մեկնումէն : Տակաւին տասներկու տարեկան չիկար , փափկակազմ ու սրբուն տղայ մըն էր : Ղոր ծնողքը շատ կը շփացնէին , զայն տկար համարելով : Անիկա լաւ որոշած էին իրենց պահել , այնքան աղուոր կը գտնէին զինքը իր քաղցր ու պայծառ աչքերով , գանգուր գեղեցիկ մազերով : Ու թոյլօրէն կը մեծնար , հրազկոտ ու պտշտելի , իր մօր փէշերուն մէջ անգործ , իբրեւ այդ զօրեղ ու աշխատասէր ընտանիքին փրկանքը :

— Սպասէ որ տակաւին համբուրեմ , իմ բարի Նիքօլաս... Ե՛րբ պիտի վերստնանաս :

— Երբեք , իմ պզտիկ Պէնժամէն :

Տղան սարսուռաց :

— Երբեք , երբեք... ո՛հ , շատ երկար է այդ : Վերադարձի՛ր , վերադարձի՛ր օր մը , որպէսզի նորէն համբուրեմ քեզ :

— Երբեք , կրկնեց Նիքօլաս , որ ինքն ալ կը տօգունէր , երբե՛ք , երբե՛ք :

Եւ թեւերուն մէջ վերցուց պզտիկը , որուն արցունքները այժմ կը հոսէին : Եւ ասիկա ամէնուն համար մեծ ցաւը եղաւ , տապարի հարուածին ահուելի վայրկեանը , յաւիտենական բաժանումը :

— Մնաս բարով , աղբարիկ... մնաք՝ բարով , մնաք բարով՝ դուք ամէնքդ :

Գ.

Գործատուներ, քարավիի պերճաշուք ապախանքին մէջ, ուր իրրեւ վեհապետուհի իշխած էր, Գրոթանս ճակատագրին կը սպասէր, արդէն տաճերկու տարիներէ ի վեր, խիստ ու յամառ, իր կեանքին ու յոյսերուն շարունակական փլուզումին մէջ տեղ:

Այս տաճերկու տարուան միջոցին, Պօլէն հետեւած էր իր զառի վայրին, ճակատագրային անկումով մը: Վար, յետին գարշութեան մէջ, ինկած էր: Նախ զրօսասէր ամուսնի պարզ ժամանցներով սկսեր էր, յետոյ զուրս նետուեր էր իր անկողնոցէն, սալայատակի հանդիպումներուն դիմեր էր, փոխադարձաբար ընդունուած ամուսնական խաբկանքներու պտտճառաւ, իր շուայտ ակորժակը յագեցնելու համար, աչն աստիճանին հասած էր որ ա՛լ տուն չէր գար ու մայթին վրայ իրեն հանդիպող բոգերուն տունը կ'ապրէր: Ի վերջոյ անոնց մէջէն երկուքը զատելով, մօրաքոյր մը և քրտորդի մը, իբր թէ, ատոնց հետ կը նստէր, անոնց թեւերուն մէջ ինքզինք կը սպառէր, վաթսունըվեց տարեկանին տակաւին անյաք խենեկութեամբ մը, մարդկային խղճալի ցնցոտի մը դարձած՝ զոր ա՛ռօթահար մահը պիտի առնէր տանէր յետին ստնգանքի մը մէջ: Եւ այդպիսի գարշելի աւերակ մը դառնալու համար, իր անագին հարստութիւնը հազիւ բաւեր էր, դրամը հետզհետէ աւելի ծախսելով՝ քանի տարիքը կ'առնէր: Ահագին գումարներ անյայտ կ'ըլլային շիւ արկածներու մէջ, որոնց յառաջ բերած գայթակղութիւնը հարկ էր խեղդել: Ա՛լ աղքատացած էր, շարունակական բարգաւաճումի մէջ եղող գործատան միշտ աւելցող շահերէն աննշան բաժին մը միայն կ'առնէր ինք:

Այս էր այն աղէտքը որմէ կը տառապէր Գրոթանսի անբուժելի հպարտութիւնը: Իր զաւակը կորսնցնելէն ի վեր, Պօլէն աւելի լքած էր ինքզինքը, իր հաճոյքի եսասիրութեան տեղի տա-

լով, տունէն ձեռք քաշելով, աղառտ բողբոլու ետեւէն վազելու համար: Ի՞նչ հարկ պաշտպանել այդ տունը, քանի որ ժառանգորդը այլ եւս հո՛ն չէր որ զայն առնէր, մեծցնէր, հարստացնէր: Ու այդ կերպով, կտոր կտոր, իր ընկերոջ, Տընիի ձեռք յանձնած էր գործատունը, և, կամաց կամաց, ա՛ն եղած էր միակ տէրը: Տընի, իր եկած ատենը, նախ գործատան ներկայացուցած վեց բաժինէն միայն մէկ բաժին ունեցած էր: Ըստ իրենց պայմանագրութեան, և Պօլէն իրեն վերապահած էր այդ բաժինը վերստին դնելու իրաւունքը, որոշեալ պայմանաժամի մը մէջ: Բայց այդ պայմանաժամին լրանալուն՝ գնելու կարող չըլլալէ զատ, ստիպուել էր նոր բաժին մըն ալ տալու երիտասարդին, կարգ մը անխոստովանելի պարտքերէ ազատելու համար: Յետոյ, անկէ ետք, ասիկա սովորութիւն մը եղեր էր և մէկն երկու տարի մէջ մէկ բաժին ծախելու, այնպէս որ այսօր, վերջին կարգադրութեան մը համեմատ, նոյն իսկ ամբողջական բաժին մը չէր կրցած պահել իրեն, այդ վեցերորդ բաժինէն բեկոր մը, հազիւ հարիւր հազար ֆրանք: Եւ այդ ալ պարզ կեղծիք մըն էր, քանզի Տընի այդ գումարը ընդունած էր որպէս զի պատրուակ մը ունենայ անոր ամսական մը տալու, որուն կէսն ալ Գոսթանս կ'առնէր:

Ուրեմն կացութիւնը յայտնի էր Գոսթանսի: Դիտելը որ գործատունը, իրօք այդ առեցեալ միջոցներու տղուն պիտի ըլլար, այն օրն ուր ուզէր ճամբել հին տէրը, որ նոյնիսկ այլեւս չէր երեւար աշխատանոցներուն մէջ՝ Իրա՛ւ պայմանագրութիւններուն մէջ յօդուած մը կար որ կ'ըսէր թէ որչափ ատեն որ այդ պայմանագրութիւնը խզուած չէ, Պօլէն կրնար ամբողջ բաժինները վերստին դնել: Այդ յիշար յոյսն էր, հուշքի մը հաւատքը, երկինքէն իջնող փրկչի մը յոյսը որ Գոսթանսը խիստ ու յամու կը պահէր: Ճակատագրին սպասելով, Այս տասներկու տարուան զուր սպասումը, յաջորդական աւելումները, հակառակ ամենայնի, որ ըլլալթելու մասին իր ունեցած վստահութիւնը չէին խախտած: Շանթալէ, Մաթիէօյի և Մարիսնի յաղթանակին հանգէպ, իր արցունքները կրցեր էին հոսիլ բայց ինքզինքին եկեր էր, այսմ կ'ապրէր այն յոյսով թէ անսպասելի իրողութիւն մը վերջապէս իրաւունք պիտի տար իր աշխատանքին: Չէր կրնար որոշապէս ըսել

Թէ ի՞նչ կը բաղձար, պարզապէս կը յամառէր չմեռնելու, բազմանդամ ընտանիքին գլխուն փորձանք մը չեկած, որպէսզի ինքզինք արդարացնէր գերեզմանը պրուած աղան. աղբիւսը ինկած ամուսնոյն, վերջապէս բոլոր այն ապականութեանց համար զորս ինք ուզած էր և որոնց պատճառաւ կը հոգեւորէր: Հակառակ իր արիւնոտ սրտին, իր պարկեշտ քաղքենիի սնափառութիւնը զինք կը ցնցէր կատաղի ընդվզութով մը, և չէր ուզեր ընդունիլ սխալած ըլլալը: Եւ այսպէս կը սպասէր ճակատագրին վրէժխնդրութեանը, իր պերճաշուք ապարանքին մէջ որ շատ մեծ էր իրեն համար, հիմակ որ առանձին կ'ապրէր հոն: Ստիպուած էր սեղմել իր կեանքը, միայն առաջին յարկի սենեակները բնակիլ, օրերն ի բուն փակուած՝ պառաւ սպասունիի մը հետ, իր ծառայութեան մէջ մնացած միակ աղախինը: Սեւեր հագած, Մօռիսի յատենական սուգը պահելու համար, միտք ոտքի բարձրացօն լռութեան մը մէջ քարացած, երբեք չէր տրտնջար, թէ եւ, խուլ զայրաքնութենէ հիւանդ, սիրտը բռնուած, երբեմն խեղճուելու պէս կ'ըլլար սոսկալի նոպաներու մէջ, զորս կը ծածկէր: Պառաւ սպասունին օր մը ինքն իր գլխուն վազած տոքթօր, Պութանը փնտրած ըլլալուն, մնաղ մնաց որ զայն վռնտէր. ու չէր պատասխաներ Էշկին, կը մերժէր խնամուիլ, փետտի ըլլալով որ իր յոյսին չափ պիտի ապրէր: Բայց ի՞նչ անձկութիւն, հրք ցանկարձ չունչը կը բռնուէր, պարապ տանը մէջ առտնձին, առանց դակի, առանց ամուսնի, առանց մէկը կանչելու, քանզի գիտէր թէ ո՛չ ոք պիտի գար: Եւ տաքնապը անցնելէ ետքը, ի՞նչ աննուաճելի յամառութեամբ մը կրկին ոտք կ'ելլէր, ինքնիրեն ըսելով որ միմիայն իր ներկայութիւնը կ'արգիլէր Տընիս գործարան տիրանալու և իր հեծան իշխելու, և թէ ամէն պարագային առկա չպիտի լռնենար ապարանքը, չպիտի կրնար հոն իբրեւ յաղթող տեղաւորուիլ, քանի որ ինք մեռած չէր, առաստաղներու յետին փլուզումի մը տակ: Եւ որ ինք մեռած չէր, առաստաղներու յետին փլուզումի մը տակ:

Գոսթանս այս արգելափակ կեանքը, սեւեռուն գաղափարովը ստալկուած, կը գործածէր միայն գործատան վրայ հսկելու. օրը օրին տեղեկանալու անցած դարձածէն: Բարի Մօռանմը, որ իր գաղտնապահ խորհրդակիցը ըրած էր, գրեթէ ամէն իրիկուն, առանց չարամտութեան իրեն տեղեկութիւններ կուտայ, երբ գրա-

սենեակէն ելլելուն՝ կուգար վայրկեան մը խօսելու։ Անոր բերնէն լսած էր ամէն բան, յաջորդաբար ծախուած բաժինները, Տընիին կամաց կամաց ա բողջութեան տէր դառնալը, իրեն ու Պօլէնին այլեւս անոր անատաճեղնութեան շնորհիւ ապրիլը, եւ իր լրտեսութիւնը այն աստիճան կազմակերպած էր որ ծեր հաշուակալը, անգիտակցաբար, կը գործածէր Տընիի իր կնոջ Մարթի, տղոցը Լիւսիէնի, Բօլի եւ Հօրթանսի, ներքին կեանքը իմանալու համար, ինչ որ կ'ընէին, ինչ որ կ'ըսէին այն հանգստ տաղաւարին մէջ ուր երիասարդ ընտանիքը, հակառակ իր տիրացած հարստութեան, զուարթօրէն կը շարունակէր ապրիլ, առանց մեծամտութիւն ցոյց տալու, առանց գեղեցիկ ապարանք բնակելու համար աճապարելու։ Կարծես չէին իսկ նշտարեր թէ տաղաւարը շատ նեղ էր իրենց համար, մինչ ինք աստիճին էր այդ ընդարձակ ապարանքին մէջ, իր սուգովը այնքան տխրած, ուր կարծես կորսուած էր։ Ու կը կատարէր անոնց ակնածանքէն, հանդարտօրէն իր մեռնելուն սպասելէն, քանզի այն գերազանց պարտութիւնն ալ կրած էր որ զանոնք չէր կրցած սրբողոյնել, պարտաւորուած ըլլալով անոնց հանդէպ երախտապարտ ըլլալու, անոնց զաւակները համբուրելու, երբ իրեն ծաղիկներ կը բերէին։

Այսպէս ա իսններ ու տարիներ կը սահէին, եւ Մօռանժ, գրեթէ ամէն իրիկուն երբ վայրկեան մը Գոսթանսի մօտ կուգար, զայն միշտ կը գտնար փոքրիկ ու լուռ սալօնին մէջ, նոյն սեւ լաթերը հագած, բրտացած՝ սպասուածի միեւնոյն յամառ դիրքին մէջ։ Ծակատագրի այն վրիժառութիւնը, այնքան համբերութեամբ սպասուած ուրիշներու գլխուն գալիք դժբախտութիւնը, երբեք չէր պատահեր, եւ սակայն ինք բնաւ չէր կասկածեր իր յաղթութեանը մասին։ Բնդհակառակը, ի զժամ դէպքերը զինքը հետզհետէ աւելի կ'ընկճէին, ինք աւելի եւ կանգուն կը մնար, բախտին դէմ կ'ելլէր, այն վստահութեամբ որ ի վերջոյ իրեն իրաւունք պիտի տար։ Եւ անշարժ կը մնար, յոգնելու անկարող, հրաշքի մը վրայ յոյսը դրած։

Այսպէս, ամէն որ, տասներկու տարուան միջոցին, երբ Մօռանժ իրիկունը կուգար, խօսակցութեան սկզբնաւորութիւնը միշտ նոյնն էր։

— Երէկուընէ ի վեր նոր բան մը չիկայ, սիրելի տիկին :

— Չէ՛, բարեկամ, ոչինչ :

— Ինչ որ է խնդիրը աղէկ ըլլալու վրայ է, գլխաւոր բանն այդ է, կրնանք լաւագոյն օրերու սպասել :

— Ո՛հ, ո՛չ ոք աղէկ է, այսու հանդերձ կը սպասենք :

Եւ ահա իրիկուն մը, տասներկու տարիէն ետքը. Մօռանժ ներս մտնելով, զգաց որ փոքրիկ սալօնին օդը փոխուած է, կարծես իր յաւիտենական լուսթեան մէջ, ուրախութենէ կը խայտար :

— Երէկուընէ ի վեր նոր բան մը չի կայ, սիրելի տիկին :

— Այո՛, կայ բան մը որուն կը սպասէի, այո՛, երբ մարդ գիտնայ համբերել սպասածը կ'ըլլայ :

Մօռանժ զարմացած անոր կը նայէր, զայն փոխուած տեսնելուն գրեթէ մոտատանջ, աչքերը փայլուն էին ու շարժումները վառվրուն : Այնքան օրերէ ի վեր ուր իր սուգին մէջ սառած կը թուէր, ինչ կատարուած փափաք մը գինքը այս աստիճան կը փերակենդանացնէր : Գոսթանս կը խնդար, ուժով շունչ կ'առնէր, կարծես զինքը օրհնակալով ահագին ծանրութենէն թեթեւցած : Եւ մինչ Մօռանժ զայն կը հարցուփորձէր այս մեծ երջանկով թե ան պատճառին մասին, ըսաւ .

— Բարեկամ, տակաւին չեմ ուզեր ձեզ պատասխանել Գոսթէ իրաւունք չունիմ ուրախանալու, քանզի ասէ՛ր ինչ չփոթ, օգոյն կը մնայ : Որայն թէ այս առտու մարդ մը ինձ կարգ 'ը բաներ իմացուց և պէտք է որ նախ իրերուն վստահ ըլլալու մտնաւանդ աղէկ մտածեմ... Յետոյ ձեզի պիտի վստահիմ խնդիրը, աղէկ գիտէք որ ամէն բան կ'ըսեմ ձեզի, առանց հաշուելու որ այս անգամ անշուշտ ձեր օգնութեան պէտք պիտի ունենաւ : Հենդարտօրէն սպասեցէ՛ք, իրիկուն մը կուգաք ինձի հետ ընթրելու և և ամբողջ գիշերը կրնանք խօսակցիլ... ա՛հ, Աստուած իմ յետէ ճշմարիտ է, եթէ այս հրաշքը ըլլայ :

Երեք շաբաթ անցաւ ու Մօռանժ օրու է խոստովանանք չի լսեց : Զայն շատ մոտատանջ, շատ տենդոտ կը տեսնէր, բայց զայն չէր հարցուփորձեր իսկ, իր առանձնացեալ կեանքը կ'ապրէր գրեթէ ինքնաշարժ լարուած կեանք մը : Հիմա վաթսուներինը տարեկան էր, երեսուն տարի էր որ իր կինը՝ Վալէրի մեռած էր և քսան

տարի կար որ իր աղջիկը Ռէն գացեր միացեր էր անոր, և միշտ կանոնաւոր կերպով, իր գրասենեակին մէջ, խղճահատ ճշտապահութեամբ մը կ'ապրէր, իր բովանդակ էութեան փուլաւորին տակ: Ո՛չ մէկ մարդ այնքան տառապած, այնքան տուամենեւեմ անցած, այնքան խղճի խայթեր ունեցած էր, ու միշտ կ'երթար կուգար իր փոքրիկ կանոնաւոր քայլերովը, անվերջ կերպով կը տեւէր իր սխալութեան մէջ, մոռցուած, կորսուած բանի մը պէս, զոր ցաւը կը պահպանէր: Սակայն վրդովեցուցիչ խանգարումներ տեղի ունեցած կը թուէին իր ներսը Տարօրինակ մենամուտութիւններու մէջ կ'իյնար: Միշտ յամառած էր պահելու իր շատ ընդարձակ բնակարանը ուր բնակած էր իր կնոջ և աղջկան հետ: Այժմ միս մինակ էր հոն, սպասուհին ճամբած ըլլալով. ինք կ'ընէր գնումները, կերակուրը կ'եփէր, ինքզինքին կը ծառայէր. և տասը տարիէ ի վեր ո՛չ ոք մտած էր տանը մէջ, կը կասկածէին որ գարշելի կերպով երեսի վրայ ձգուած էր ամէն բան, այն աստիճան որ տանտէրը ի գուր ըսաւ թէ բնակարանը նորոգել կ'ուզէր, չկրցաւ դրան սեմէն ներս մտնել: Արդէն, թէեւ միշտ մանրակրկիտ մաքրութեամբ, ծեր հաշուակալը, ձիւնի սպիտակութեամբ մօրուքով մը, խղճալի բրտէնկօթ մը կը կրէր, որուն պատըռուածքները կարկտելով կ'անցնէր հաւանօրէն իր գիշերները: Գձուձ ագահութեան իր յիմարութիւնը այն աստիճանի կը հասնէր, որ ամենաչնչին ծախք մը չէր ընէր, հացէն դուրս որ չորս օրը անգամ մը կ'առնէր և օթեկ կ'ուտէր, քիչ ուտելու համար: Այս բանը շատ կը հետաքրքրէր շուրջի մարդիկը, քանզի շաբաթ չէր անցներ որ իր դռնապանուհին սա հարցումը չընէր. — Այսքան կանոնաւոր պարոն մը, որ տարին ութը հազար ֆրանք կը շահէր, որ սու մը չէր վատներ, ի՞նչ կ'ընէր դրամները: Նոյնիսկ իր ժողոված դրամներուն հաշիւը կ'ընէին, գուցէ մէկ քանի հարիւր հազար ֆրանք: Եւ առողջական ծանր խանգարում մըն ալ ունեցաւ, զինքը, երկու անգամ, հազիւ փրկեցին օտոյգ մահէ մը: Օր մը երբ Տընի կուրնէի կամուրջէն կը դառնար, տեսաւ զայն որ եղբրքին վրայ ծռած էր, ջուրին վազելը դիտելով և գլտորելու մօտ, եթէ ընտէնկօթին ծայրէր չբռնէր: Իր հանդարտ դէմքովը սկսաւ խնդալ, ըօելով որ գլխի պտոյտ մը ունեցած էր: Յետոյ, ուրիշ օր մը,

գործատան մէջ, Վիթթու Մուանօ զայն հեռացուց շարժելու վրայ եղող մեքենայի մը քովէն, ճիշդ այն վայրկեանին ուր, մաքնասացած դէմքով, պիտի յափշտակուէր մեքենային ակռանքէն, նորէն ժպտեցաւ, խոստովանելով որ պակասութիւն ըրած էր անիւներուն շատ մօտէն անցնելով, Ասոր համար վրան կը հսկէին, այն գաղափարով թէ մտացրումներ կ'ունենայ, Եթէ Տընի զինք կը պահէր իրրեւ հաշուակալութեան պետ, նախ իրրեւ իր երկար ծառայութիւններուն փոխարինութիւն մը ընելու համար էր, բայց, ասկէ զատ, զարմանալին այն էր որ երբեք իր գործը այդքան լաւ կերպով տեսած չէր, յամառ խղճահարութեամբ մը կորսուած սանդիմները փնտռելով և անվերջանալի յաւելումներու մէջ կատարեալ պայծառ միտք մը պահելով, Եւ դէմքը հանդարտ, իրր թէ որ եւ է փոթորիկ իր սիրտը տակնուվրայ ըրած չըլլար, անձկօրէն իր մեքենական կեանքը կը շարունակէր, խորհրդապահ մենամուկ մը պէս, որ թերեւս առանց գիտցուելու, կապուելիք խնթ մըն էր:

Եւ սակայն քանի մը տարիէ ի վեր Մուանթի կեանքին մէջ մեծ դէպք մը պատահած էր: Թէեւ Գոսթանսի մտերմն էր, թէեւ ան իր վրայ տիրացած էր իր կամքին բռնաւորութեամբը, Մուանթ, կամաց կամաց, Տընիի աղջկան Հօրթանսի վրայ սէր մը կապած էր: Քանի աղջիկը կը մեծնար, կ'երեւակայէր որ անոր մէջ կը գտնէր Ռէնը, իր այնքան լացած աղջիկը: Հօրթանս ինք տարեկան էր հիմա և ամէն հանդիպելուն՝ յուզոււմ մը, պաշտում մը կը զգար, և ասիկա այնքան աւելի սրտաշարժ էր որ անոր մէջ իր ցաւերուն մէկ պարզ ու երկնային պատրանքը միայն կարկուտ աղաքը բնաւ իրարու չէին նմաներ, մին շատ թուխ, միւսը գրեթէ խարտեաշ: Հակառակ իր սոսկալի ազահութեան՝ Հօրթանսը կ'ողողէր պէպէքներով ու շաքարներով, ամէն անգամ որ առիթը ներկայանար, Եւ այս գուդուրանքը այն աստիճանին հասաւ որ Գոսթանս կասկածեցաւ իրմէ: Իրեն հասկցուց թէ այն որ ամբողջովին իրեն հետ չէր, իրեն հակառակ էր: Մուանթ հնազանդելու ձեւ ըրաւ և տղան համբուրելու համար գաղտուկ միջոցներու դիմեց, բայց ասով ա'լ աւելի սիրեց զայն, արգիլուած կիրքի մը պէս, Եւ Գոսթանսի հետ գրեթէ ամենօրեայ իր յարաբերութիւններուն մէջ, գործատան նախկին տիրուհին հանդէպ իր առ երեւոյթ

հաւատարմութեան մէջ, տեղի տուաւ միայն իր տկար էակի սարսափին պատճառաւ, քանզի Գոսթանս հզօր ձեռքով մը զինքը ընկճեցուցած էր միշտ, իրենց միջեւ հին դաշնակցութիւն մը կար, հրէշային արարքը որ երկուքը միայն գիտէին, այն մեղսակցութիւնը որուն վրայ երբեք չէին խօսեր, և որ զիրենք իրարսւ կը կապէր: Մօռանժ, տկար ու քաղցր, այդ արարքէն անէացած կը թուէր, վախկոտ անասունի մը պէս ընկճուած: Այդ առիթի օրէն ետքը, արդէն ուրիշ բաներ ալ իմացեր էր, ա՛յ տանը բոլոր գաղտնիքներուն տեղեակ էր: Այնքան տարի կար որ հոն կ'ապրէր, այնքան երկար ատեն իր խորհրդապահ փոքրիկ քայլերով պտտեր էր հոն, ամէն բան լսելով, տեսնելով, անակնկալ կերպով վրայ հասնելով: Եւ այս խենթը որ գիտէր և որ կը լուէր, մութ տունին մէջ ձգուած, կը սկսէր խուլ ընդմիջում մը ունենալ, այն օրէն ի վեր որ կը պարտաւորուէր պահուըտելու իր փոքրիկ բարեկամուհի Հօրթանսը համբուրելու համար. սիրտը կ'որոտար, բարկանալու պատրաստ, եթէ իր հրայրքին դպչէին:

Գոսթանս իրիկուն մը յանկարծօրէն զինքը կերակուրի վար դրաւ: Մօռանժ կասկածեցաւ. թէ խոստացուած խոստովանութեան ժամը հասած էր տեսնելով Գոսթանսը որ իր փոքրիկ հասակը կը տնկէր այլ եւս յաղթութեան մասին վստահ պատերազմիկի մը պէս: Եւ սակայն սեղանին վրայ, ծանրակշիռ նիւթին խօսքը չբացաւ, թէեւ սպասուէին զիրենք առանձին թողած էր, մէկ անգամէն ամբողջ համեստ ճաշը բերելով, Գոսթանս գործատան մասին խօսեցաւ, յետոյ Տընիի, իր կնոջ Մարթի զոր քննադատեց, նոյն լսկ օխալ գործեց Հօրթանսը անկիրթ, ագեղ, անշնորհ գտնելով: Եւ հաշուակալը վատարար մտիկ կ'ընէր, չէր համարձակեր բողոքելու, հակառակ բոլոր իր էութեան զայրուցքին:

— Պիտի տեսնենք, եղբակացուց Գոսթանս, երբոր ամէն մէկը իր տեղը գրուի:

Սպասեց որ փոքրիկ սալօնը վերադառնան և խօսեցաւ միայն այն ատեն երբ դռները գոցեցին, ու կրակին քով նստած, ձմեռ գիշերուան այս մեծ լուսնութեանը մէջ:

— Բարեկամս, ինչպէս կարծեմ արդէն ըսի, ձեզի պէտք պիտի ունենամ... պէտք է որ գործատան մէջ ընդունել տաք երի-

տասարդ մը որ իմ պաշտպանեալս է։ Նոյնիսկ ձեր գրասենեակը կ'առնէք, եթէ ինչ հաճելի ըլլալ կ'ուզէք։

Վառարանին միւս կողմը նստած, Գոսթանսի դէմը, Մօռանժ անոր նայեցաւ և պատասխանեց։

— Բայց տէրը ես չեմ, գործատան տիրոջը դիմեցէ՛ք և անշուշտ ձեր ուղածը պիտի ընէ։

— Ո՛չ, չեմ ուզեր Տընիին բան մը պարտական ըլլալ... յետոյ, իմ ծրագիրս ուրիշ է։ Դուք պիտի յանձնարարէք այս երիտասարդը, դուք զայն իրրեւ օգնական պիտի առնէք, ու զինքը պիտի տեղաւորէք ու կրթէք... օն, կարծեմ պաշտօնեայ մը տեղաւորելու չափ իշխանութիւն ունիք։ Բաց աստի, այս բանը կ'ուզեմ որ ընէք։

Իրրեւ վեհապետ կը խօսէր, Մօռանժ ուսերը կըքեց, կեանքին մէջ հնազանդելէ զատ բան մը ըրած չըլլալով, նախ իր կնոջը, յետոյ աղջկանը, այժմ այս ինկած ու պառաւ թագուհւոյն որ զինքը կ'ահաբեկէր հակառակ ժամանակէ մը ի վեր իր մէջը մեծցող մութ ընդվզումին։ Եւ համարձակեցաւ զայն հարցութիւններու։

— Անշուշտ կրնամ առնել զինքը... ո՞վ է այս երիտասարդը։

Անմիջապէս չպատասխանեց, Դէպի կրակը ծռած էր, իբր թէ փայտ մը շիտկելու համար, բայց՝ իրապէս՝ խորհելու ժամանակ ունենալու համար։ Ի՞նչ պէտք կար մէկի՛ն ամէն բան հասկցնելու։ Օր մը պիտի պարտաւորուէր ամէն բան ըսելու, եթէ կ'ուզէր զայն ամբողջովին իր խաղին մէջ ունենալ։ Բայց առ այժմ փութալու բան մը չի կար և Գոսթանս կարծեց շատ վարպետ ըլլալ, իրերը պատրաստելով պարզապէս։

— Երիտասարդ մըն է որուն վիճակը զիս յուզեց, կարգ մը յիշատակներու պատճառաւ... գուցէ կը յիշէք աղջիկ մը որ հոս աշխատած է, ո՛հ, շատ ատեն առաջ, առ նուազն երեսուն տարի մը կայ, Նօռին Մօռանս, հայր Մօռանոյի աղջիկներէն մէկը։

Մօռանժ գլուխը վեր վերցուցեր էր, Գոսթանսի կը նայէր, աչքերը լայնցած, յանկարծական փայլակին մէջ որ իր յիշողութիւնը կը լուսաւորէր։ Իր խօսքերը կշռելէ առաջ, ամէն ինչ դուրս տուաւ, զարմացումի ազդակով մը։

— Ալէքսանտր-Օնօռէ, Նօռինի զաւակը, Ռուսթումի տղան...

Գոսթանս՝ չուարած՝ ձեռքէն թողուց ունելիքը, անոր ա նարկը փնտռեց, մինչեւ հոգիին խորը խուզարկեց:

— Ա՛հ, գիտէք կոր... Ի՞նչ գիտէք, պէտք է ինծի ըսե աւ բան մը մի՛ պահէք, խօսեցէ՛ք, այդպէս կ'ուզեմ:

Աստուած իմ, ամէն բան գիտէր: Յամբօրէն, երկարօրէն խօսեցաւ, իբր թէ երազի մը խորէն, Ամէն բան տեսած, ամէն բա իմացած էր, Նօսինի յղութիւնը, Պօլէնի կողմէ տրուած դրամ որպէս զի Պուրտիէօյի տունը կատարէ աղաբերքը, տղուն Լինկեցի մանուկներու Ապաստանարանը զրուիլը, յետոյ Ռուժմօն փոխադ րուիլը, ուրկէ, յետոյ, փախած էր երեք հարիւր ֆրանք գողնա լով, Ու գիտէր նաեւ որ երիտասարդ ստահակը, Բարիզի սալա յատակներուն վրայ ինկած, ամենագարշելի կեանք մը վարած էր:

— Բայց բոլոր ատոնք ո՞վ ըսաւ. Ի՞նչպէս գիտէք այդ ամէ նը, գոչեց Գոսթանս կատաղօրէն, մտատանջութեան մէջ իյնալով:

Մօռանժ լայն ու տարտամ շարժում մը ըրաւ, իր շուրջի մթնոլորտը, ամբողջ տունը ցոյց տալով, Ամէն բան գիտէր, շուրջը եղած բաներ էին որ իրեն ըսած էին և կամ ինք գուշակած էր: Եւ նոյն իսկ չէր յիշեր թէ ո՞վ կամ որո՞նք ըսած էին, բայց գի տէր:

— Կը հասկնաք, երբոր երեսուն տարիէն աւելի մարդ տեղ մը կը կենայ, ի վերջոյ իրողութիւնները գլխուղ մէջ կը մտնեն... ամէն բան գիտեմ, ամէն բան գիտեմ:

Գոսթանս սարսուռաց, մեծ լռութիւն մը տիրեց: Ինք, աչքերը կրակին վրայ, ինկեր էր անցեալին մէջ որ իր մէջ կը կրէր, ման րակրկիտ հաշուակալի դադառապահութեամբ, Գոսթանս, կը խոր հրդածէր, կը մտածէր որ կացութիւնը այսպէս նախընտրելի էր որոշ ու անմիջական ըլլալով: Բանի որ Մօռանժ ամէն բանի տեղ եակ էր, ինք կրնար զայն օգտակարապէս գործածել, հլու գործի քի մը պէս, իր ուզած կերպով:

— Ալէքսանտր-Օնօռէ, Ռուժմօնի տղան, այո՛, այդ տղան է զոր վերջապէս գտայ... Ու գիտէ՞ք նաև ըրած դիմումներս, տասներկու տարի առաջ, զինքը գտնելէ յուսահատ, այն աստիճան օր մեռած կը կարծէի:

Մօռանժ գլուխը օրորեց, հաստատական նաշնով մը, և Գոս

Թանս շարունակեց, պատմեց թէ երկար ատենէ ի վեր հրաժարած էր իր հին ծրագիրներէն, երբ, յանկարծ ճակատագիրը յայտնուեալաւ:

— Երեւակայեցէք շանթի հարուած մը...: Այն օրուան առաւօտն էր ուր զիս այնքան յուզուած գտաք: Տալս՝ Սէրաֆին, որ տարին չորս անգամ այցելութեան չի դար ինծի, հոս եկաւ, ժամը առտուան տասնին, զիս շատ զարմացնելով: Շատ տարօրինակ կերպարանք մը ունէր և նախ մտիկ չըրի իր ըրած պատմութեանը թէ երիտասարդ մը զոր կին մը իրեն ճանչցուցեր էր և որ թշուառ վիճակի մէջ էր, գէշ ընկերներու ձեռք մնացած և որ հարկ էր փրկել, իրեն օգնութեան հասնելով: Յետոյ, ինչ հարուած, բարեկամ, երբ պայծառօրէն խօսեցաւ, ինձ խոստովանելով ինչ որ զիպուած մը իրեն յայտներ էր... ձեզ կը կրկնեմ, ճակատագիրն է որ կ'արթննայ ու կը զարնէ:

Արդարեւ պատմութիւնը խօլական բան մըն էր: Սէրաֆին, տարիներէ ի վեր կը շարունակէր խաթարիլ, իր թարշամութեան զայրաքնութեանը և վաղահաս պառաւութեանը մէջ, ուր զինքը նետած էր տխուր վիրաբուժական գործողութիւնը, որմէ՝ անպատիժ կերպով ազատ՝ հաճոյքներու վերազարթնումի մը հրաշքը կը սպասէր: Միշտ կորսուած զգացումներու ետեւէն ինկած՝ սկսեր էր փողոցները թափառիլ, ամենավատ ստորին տեղեր փնտռելով, իջնելով ու հրէշութիւններ փորձելով: Այսպէս, գթասիրտ անձի մը շրջումով, եզական գաղափարը ունեցեր էր իրրեւ խնամակալու հի մտնել բարեգործական ընկերութեան մը մէջ որուն նպատակն էր օգնել և բարոյացնել բանտէն նոր ելած երիտասարդ զատապարտեալները: Նոյն իսկ իր Մարինեան փողոցի խորհրդաւոր գետնայարկին մէջ հիւրընկալեր, կերակրեր ու պառկեցուցեր էր այդ մաքրիկը, անոնց հետ ապրելով, դուռ ու պատուհան գոցած, եւ պատահեցաւ որ իրիկուն մը, երիտասարդ բարեկամ մը, իրեն բերէ Ալէքսանտրը, երեսուներկու տարեկան խոշոր կտրիճ մը, նախորդ օրը ազատ ձգուած, վեց տարուան բանտարկութենէ մը ետքը:

Ալէքսանտր ամիս մը իշխեր էր տանը մէջ. յետոյ, առտու մը, իր ճշմարիտ պատմութիւնը պատմեց էր, Ռուժմոնի մասին խօսեց էր, իր մօր Նօնինի անունը տուեց էր,

հայրը գտնելու համար իր զուր ջանքերը ըսեր էր, հայրը որ անսահման հարստութեան տէր մէկն էր։ Սէրաֆին մէկէն հասկցած էր ամէն բան, նկատած էր անոր նմանութիւնը Պօլէնի հետ։ Եւ անհարտզատ եղբորորդիի մը այս զիպուածական հանգիպումը, այս մութ զուգաւորումը ուրկէ կ'անցնէր եղբրական ճակատագիրը, քիչ մը ատեն զբօսցուցեր էր զինքը, զայն վերջապէս ցնցելով և ընթացիկ կեանքէն դուրս հանելով։ Խեղճ տղան, չէր կրնար քովը պահել, նոյն իսկ անոր բան մը չէր ըսած իր ըրած զարմանալի յայտնութեան մասին, անօգուտ սիրտհատնումներէ վախնալով։ Միայն թէ, ծանօթ ըլլալով Գոսթանսի ժամանակին ըրած փնտռութիւններուն, եկեր իրեն պատմեր էր ամէն բան։

— Այսպէս ուրեմն, բացատրեց Գոսթանս Մօռանժի, երիտասարդը բան մը չգիտեր։ Տալս զայն ինձ պիտի զրկէ իբրեւ բարեկամունի մը որ խոստացած է լաւ տեղ մը գտնալ իրեն...։ Կ'երեւայ որ հիմա այլ եւս աշխատիլ կ'ուզէ։ Եթէ խեղճը յանցանքներ գործած է, ինքզինք արդարացնելու շատ պատճառներ ունի։ Եւ արդէն, մէյ մը որ իր ձեռքին տակ ըլլայ, ես վրաս կ'առնեմ ամէն բան և վստահ եմ որ ուզածս պիտի ընէ։

Թէեւ Սէրաֆին լռութեամբ անցեր էր իր անձնական արկածներուն վրայէն, սակայն Գոսթանս զայն բաւական կը ճանչնար գուշակելու համար թէ ինչ կորստեան վիճերու մէջէն կը բերէր իրեն Ալէքսանտրը։

Սէրաֆինէն իմացաւ միայն անոր դարբնած պատմութիւնը, այսինքն վեց տարուան բանտարկութիւնը որուն դատապարտուեր էր իբր թէ անմեղ տեղը, բուն յանցաւորը ըլլալով կին մը որուն անունը չէր ուզած տալ աղնուօրէն։ Բայց այդ վեց տարիներէն դուրս իր անյայտացած ատենէն ի վեր ուրիշ վեց տարիներ ալ կը մնային որոնց մասին ո և է տեղեկութիւն չի կար։ Բանտը իրեն համար ռգտակար հանգիստ մը եղեր էր, հոնկէ ելեր էր աւելի հանդարտ, որոշելով որ ա'լ աւելի չաղտեղէ իր կեանքը։ Եւ Սէրաֆինի ձեռքով մաքրուած, հագուառ սքուած ու կրթուած, ներկայանալի երիտասարդ մը եղեր էր։

Մօռանժ իր խոշոր աչքերը շողշողուն կրակին վրայէն վեր-

ժողովանդութիւնը որ աւելի արդարացի կերպով հարկ էր անհարազատին երթար քան թէ օտարականին, Անշուշտ, ինչպէս կը խոստովանէր, կինը, ամուսինն ու մայրը, կ'արիւնէր իր մէջը, բայց ամէնքը կը զօնէր իր ռիսակալութեան, օտարականը պիտի վռնտէր, նոյն իսկ եթէ մեռնիլ հարկ ըլլար: Յետոյ, իր ամո սնոյն այս զաւակը քիչ մըն ալ իրը չէր, քանի որ անկէ էր, այն մարդէն ուրկէ ինքն ալ մանչ մը ունեցած էր, անդրանիկը, այն որ մեռած էր: Եւ բաց աստի, իրենը պիտի ընէր այս անհարազատ զաւակը, զայն պիտի վարէր, պիտի ստիպէր որ միայն իրը ըլլայ, իրմով և իրեն համար:

— Չէք գիտեր թէ այս տան մէջ ինչ բանի պիտի գործածեմ զինքը, ես ալ չեմ գիտեր... Ապահովաբար վաղը չէ որ պիտի գտնեմ հարկաւոր եղած հարիւր հազարաւոր Փրանքները: Չեր թեւերը ճիշտ են, կարելի է որ երբեք չպիտի ունենանք վերագնումի համար հարկ եղած դրամը: Եւ սակայն ինչո՞ւ չկուրիլ, ինչո՞ւ չփորձել... Եւ յետոյ, ընդունիմ որ յաղթուած ենք, աւելի գէշ միւսին համար, քանզի քեզի կը խոստանամ որ այս մանչը եթէ զիս մտիկ ընէ, քանդուամը պիտի ըլլայ ինք, գործատան մէջ մասած վրիժառու պատուհասը, և որ զայն օգը պիտի հանէ:

Քայքայումի շարժումով մը, պատերուն մէջէն, ըսաւ վերջապէս իր գարշելի յոյսերը: Այս չփոթ, ատելութեան վրայ չինուած ծրագիրներուն մէջ, եթէ միւս կռիւները կորսնցնէր, ապահովաբար այդ էր երազած յետին կռիւը, այսինքն այդ թշուառակտն Ալէքսանտրը գործածել իրրեւ քանդիչ այժ մը, որուն աւերումները իր սիրտը պիտի թեթեւցնէին քիչ մը: Ու Գոսթանս, իր անսահման յուսահատութեան մէջ ուր զինքը նետած էր իր մէկ հատիկ դաւ կին կորուստը, չորցած, ու անյազ գուրգուրանքէ տոչորուն, եկած հասած էր այս յիմարութեան, իր թունաւորուած մայրութեան խենթութեանը մէջ մինչեւ ոճիր խաթարուելու աստիճան:

Մօռանժ սարսուռ մը ունեցաւ, երբոր Գոսթանս իր յամառ խստութեամբը եզրակացուց:

— Տասներկու տարի է որ ճակատագրին մէկ հարուածին կը սպասեմ ու ահա՛ կը ներկայանայ... աւելի կը նախընտրեմ մեռնիլ քան թէ անկէց կրցած օգուտս չքաղել:

Տընիի կորուստն էր որ կ'ուխտուէր, և պիտի կատարուէր, եթէ հակատագիրը ուզէր: Եւ ծերունի հաշուակալը աղէտքին տեսիլքը ունեցաւ, անմեղ տղաք իրենց հօր համար պատժուած, ամբողջ անիրաւ փորձանք մը որ կը յուզէր իր քաղցր սիրտը: Միթէ պիտի թողնուէր որ այս նոր ոճիւրն ալ կատարուէր, առանց իր գիտցածը աղաղակելու: Անշուշտ, միւս ոճիւրը, սուսջինը, թաղուած հրէշային բանը, որուն մասին երկուքն ալ կը լռէին, երեւցաւ իրեն, աչքերը խռովքով լեցուց, այդ ահաւելի վայրկեանին, քանզի Գոսթանս ալ սկսաւ սարսռալ անոր սեւեռուն ականարկէն զոր կ'ուզէր ընկճել իր ականարկին տակ: Վայրկեան մը այսպէս, աչք աչքի մէջ, զիրար գտան հո՛ն, մահացու կափուկին քով, անդունդին պաղ հովէն սառած: Ու այս անգամն ալ Մօռանժ եղաւ յաթիւնողը, չխօսեցաւ, խեղճ մարդու տկարութեամբ մը որ կնոջ կաթին տակ անէացած է:

— Ուրեմն, բարեկամ, որսուեցաւ, ըսաւ Գոսթանս մեղմօրէն, յոյսս ձեր վրայ կը դնեմ նախ Ալէքսանտրը իբրեւ պաշտօնեայ առնելու համար... զինքը հոս, այս սրահին մէջ պիտի գտնէք, իրիկուն մը ժամը հինգին, մութը կոխելէն ետքը, քանզի կը փափաքեմ որ նախ ինք չհասկնայ որ իրմով կը շահադրգուիմ: Կ'ուզէ՞ք որ վաղը չէ միւս իրիկուն գայ:

— Վաղը չէ միւս իրիկուն, սիրելի տիկին, ինչպէս որ հաճեալի է ձեզ:

Վաղայաջորդօրը Մօռանժ այնքան յուզուած երեւցաւ որ իր դռնապանունին, որ վրան կը հսկէր, իր երկիւղը յայտնեց ամուսնոյն. անշուշտ իրենց վարձուորը աագեսապ մը պիտի ունենար, քանզի մոռցեր էր մոռճակները դնելու ջուր փնտռելու համար վար իջած ատեն, ու դէմքը այլայլած՝ ինքնիրեն կը խօսէր: Եւ այդօրը, արտակարգ դէպքը այն եղաւ որ իր ճաշին ետքը, ժամ մը ուշ գնաց գրասենեակ, ինչ որ աննախընթաց անձնատապաւորութիւն մըն էր, որուն նման օրինակ մը ո՛չ ոք կրնար յիշել գործատան մէջ: Կարծես փոթորիկի բռնուած կը քալէր և այսպէս ինքզինք գտած էր Կոբնէլի կամրջին վրայ, ուր Տընի զինք օր մը աղատած էր ջուրին հմայութենէն: Այժմ, զօրութիւն մը զինքը նորէն այդ տղան կը բերէր, նոյն եղերքէն կախուած, նոյն նայուացքը ուղղելով

վազող ջուրին: Առջի իրիկուընէ ի վեր բերանը նոյն բառերը կը կրկնէին, սա բառերը որ կը թոթովէր կիսաձայն, մտալկուած՝ չարչարուած. «պիտի թողունք ուրեմն որ այս նոր ոճին ալ կատարուէր, առանց իր գիտցածը ազազակելու»: Ապահովաբար այս բառերն էին, որոնցմէ չէր կրնար ինքզինք ազատել, որոնց պատճառաւ այնքան չփոթած էր որ գործատան դուռը կորսնցուց: Եւ եթէ այժմ ծռած էր այդ ջուրին վրայ, արդեօք ամէն բանի վերջ մը դնելու անգիտակից պէտքէն մղուած չէ՞ր, միթէ բնազդական յոյսը չունէ՞ր հո՞ն, անոր մէջ, խեղդելու այն խռովքը որոնցմով արդ բառերը զինքը տակնուվրայ կ'ընէին: Հո՞ն, խորը, վերջապէս բառերը պիտի լուէին, այլ եւս չպիտի կրկնէր զանոնք, այլ եւս իր կաւքին վրայ չպիտի ճնշէին: Եւ ջուրը քաղցրօրէն կը կոչէր զինքը և ի՞նչ աղէկ բան պիտի ըլլար այլ եւս չկուուիլ, այսպէս ինքզինք ճակատագրին յանձնել, իբրեւ խեղճ ու տկար ու փափկասիրտ մարդ մը որ չափազանց ապրած է:

Մօռանժ աւելի կը ծռէր, արդէն իսկ կը զգար գետին մանչիւնին զինքը բռնելը, երբոր մանկաստի ու զուարթ ձայն մը զինքը կոչեց:

Հօրթոնն էր, արդէն մեծ իր տառը տարեկան հասակին, ու սքանչելի աղջիկ մը, զոր սենեկապանուհի մը կը տանէր իր փոքրիկ բարեկամուհիներուն քով խաղալու, Օթէօյի մէջ: Եւ երբոր խելակորոյս հաշուակալը ետին դարձաւ, վայրկեան մը մնաց ձեռքերը դողահար, աչքերը արցունքով թռչած, այս տեսիլքին հանդէպ, այս սիրելի հրէշտակին դիմաց որ զինքը կը կանչէր այնքան հեռուէն:

— Պարոն Մօռանժ, բռաւ աղջիկը. ի՞նչ կը դիտէք այդպէս ծռած, արդեօք խոշոր ձուկե՞ր կան:

— Ի՞նչպէս դո՞ւն ես, իմ սիրունս... չէ՛, չէ՛, մեծ ձուկեր չի կան: Կարծեմ յատակը կը պահուին, քանզի ձմեռը ջուրը չափազանց կ'ըլլայ... իսկ դուն, այցելութեան կ'երթաս, որչափ գեղեցիկ ես մուշտակապատ այդ վերարկուովդ:

Մանկուհին սկսաւ խնդալ, փայտափայլուած ու սիրուած ըլլալուն գո՛հ, այնքան սարսուռն՝ պաշտում մը կար ծերունի բարեկամին ձայնին մէջ:

— Այո՛, այո՛, շատ ուրախ եմ, կատակերգութիւն պիտի խաղան գացած տեղս... ո՛հ, զուարճալի բան է երջանիկ ըլլալը:

Այս խօսքերը ըսած էր ինչպէս ժամանակին իր Ռէնը կ'ըսէր և Մօռանժ ծննկի կուգար իր փոքրիկ ձեռքերը համբուրելու համար, ինչպէս կ'ընեն կուռքի մը:

— Բայց պէտք է որ միշտ երջանիկ ըլլաս... շատ աղուոր ես, քեզ պիտի համբուրեմ:

— Շատ աղէկ, համբուրեցէ՛ք զիս, Պարոն Մօռանժ: Ահ, զիտէ՛ք. ձեր ինձ տուած պէպէքը Մառիօ կը կոչուի, և չէք գիտեր ի՛նչ խելօք է... եկէ՛ք օր մը զինքը տեսնելու:

Մօռանժ զայն համբուրած էր, զիտեց ձմեռուան ամառայն լոյսին մէջ անոր հեռանալը, սիրտը տոչորուն՝ նահատակութեան պատրաստ: Ընելիքը շատ վատ բան պիտի ըլլար, պէտք էր որ մանկուհին երջանիկ ըլլար: Յամբօքէն թողուց կամուրջը, մինչ բառերը վերստին կուգային, վճռական որոշողութեամբ մը կը հընչէին՝ պատասխանի սպասելով. «Պիտի թողո՛ւր որ կատարուէր այս նոր ոճիբը, առանց իր գիտցածը պողալու»: Չէ՛, չէ՛, անկարելի էր, պիտի խօսէր, պիտի գործէր: Եւ սակայն ասիկա տակաւին խառնափնդոր մշուշի մը մէջ կը մնար, ինչպէ՛ս խօսելու էր, ինչպէ՛ս դործելու էր: Յետոյ զրաւեցնակ հասնելուն պէս, հակառակ իր քառասուն տարուան սովորութեան, իբրեւ լըումն արտակարգութեան, փոխանակ անմիջապէս իր անվերջանալի յաւելումներուն մէջ խորասուզուելու, սկսաւ երկար նախակ մը գրել: Այս նախակը, զոր Մաթիէօյի կ'ուղղէր, ամբողջ դէպքը կը պատմէր, Ալէքսանտրի յարաւթիւն առնելը, Գոսթանսի ծրագիրները, այն ծառայութիւնը զոր ինքն իսկ յանձնառու եղած էր կատարելու, և այլն:

Բոլոր այս բաները խառն ի խուռն կը գրէր, խոստովանանքի մը պէս որով իր սիրտը կը թեթեւցներ, բայց առանց ինք բան մը որոշած ըլլալու ալի դատաւորի դերին հախար, որ այնքան ծանր կը ճնշէր իր ուսերուն: Մաթիէօյին իրաց տալով երկու հոգի կ'ըլլային վտանգին առաջը տանելու համար: Եւ նախկը կը լմնցներ պարզապէս խնդրելով անկէ որ հետեւեալ օր գար, ժամը տասնէն ետքը, քանզի Մօռանժ կը փափաքէր նախ ճանչնալ Ալէքսանտրը, գիտնալ թէ տեսակցութիւնը ի՛նչպէս պիտի աւեցներ և թէ Գոսթանս ի՛նչ պիտի պահանջէր իրմէ:

Յաջորդ գիշերն ու օրը սոսկալի եղած ըլլալու էր: Դռնապանուհին պատմեց՝ յետոյ՝ թէ չորրորդ յարկի վարձուորը ամբողջ գիշեր լսեր էր Մօռանժի քալելը իր գլխուն վրայ: Դուռները կը բանար կը դռցեր, կարասիները ասդին անդին կը տանէր, իբր թէ տեղափոխութիւն մը ըլլար: Նոյնիակ տնեցիները կարծեցին լսել ճիշեր, հեծկտուքներ, խենթի մը մենախօսութիւնը ուրուականներու ուղղուած, տեսակ մը սարսփեցուցիչ ու խորհրդաւոր արարողութիւն զոր հաւատացեալ մը կը մատուցանէ զինքը մտալիցով մնռնալներու: Եւ օրուան մէջ, գործատունը, իր անձկութեան վրդովեցուցիչ նշանները տուաւ, այն ալիքները որոնց մէջ իր խելքը կը կորսուէր վերջապէս, նայուածքը խռովուն, ներքին պայքարներէ չարչրուած, որոնք զինքը, տասը անգամ, ատանց պատճառի վար իջեցուցին, շարժող մեքենաներուն քով տարին, յետոյ վեր ելլելու և իր դումարումները ընելու համար, կերպարանքը մտամոլոր, կարծես չկրնալով գտնել ինչ որ այնքան ցաւատանջօրէն կը փնտռէր:

Նրբ մութը կոխեց, ժամը չորսին միջոցները, ձմռան ամիս մալ օրը, իր գրասենեակին մէջ եղող երկու պաշտօնականները տեսան որ ամէն աշխատանք դադրեցուց, Ա՛յ անկէ ետքը սղասեց, աչքը ժամացոյցին վրայ յառած: Եւ երբ ժամը հինգ չնչեց՝ վերջին անգամ քննեց թէ գումարու մը ճիշդ ըրած էր ու ոտք ելաւ ու դուրս գնաց, տոմարը բաց թողլով, կարծես վերստին ետ գաւա՛նալու և յաջորդ գումարները քննելու համար:

Մօռանժի հետեւեցաւ այն ճամբուն որ կը տանէր նրբանցքի որ աշխատանքները ասպարանքին կը կապէր: Այդ ժամուն բոլոր գործատուները լուսաւորուած էր, ելեկտրական լամպարներ հրեկուան պայծառութիւն մը կը սփռէին ամէն կողմ, մինչ աշխատութեան ժխորը կը բաղձրանար, պատերը կը ցնցէր, սեքենաներու որոտումովը: Եւ նրբանցքը չհասած, յանկարծ, իր առջեւ տեսաւ բռնամբարձը, սոսկալի վիհը, սպաննուջման անդունդը ուր Պէշ ջախջախուեր էր, տասներորս տարի առաջ: Աղէտքէն ետքը, որպէս զի կրկին չպատահի, կափուլը ցանկով մը պատած էին, զոր դուռը կը գոցէր, այնպէս որ անկում մը անկարելի կ'ըլլայ, եթէ դուռը շխտամբ չբանային մէջը գլտորելու համար: Կափուլը իջեցուցած

և դուռը գոցած էին: Եւ Մօռանժ մօտեցաւ, տեղի տալով բարձրագոյն զօրութեան մը, ծռեցաւ անդունդին վրայ, երկար սարսուռով մը: Բոլոր տեսարանը կ'ոգեկոչէր, այդ անուելի պարապութեան խորն էր, կը վերտեսներ ջախջախուած մարմինը, միեւնոյն արհաւիրքի հովէն կը սառէր, այդ ապահով, ընդունուած ու ծածկուած սպաննութեան հանդէպ: Քանի որ այնքան կը տառաջէր, քանի որ այլևս չէր քնանար, քանի որ երկու մեռեալներուն խոստացած էր երթալ իրենց միանալու, ինչո՞ւ մէկ անգամէն ամէն բան չէր վերջացներ: Նախորդ օրը, դեռ կամուրջի եզերքէն վար հակած, մտալլկիչ փափաքը ունեցեր էր գետը նետուելու: Հաւասարակշռութեան խանգարում մը և պիտի ազատէր, վերջապէս հողին խաղաղութեան մէջ պիտի քնանար, իր երկու կիներուն միջեւ: Եւ յանկարծ, իր թէ անուելի լուծումը իրեն տուն արուած ըլլար քառսէն, իր յիմարութեան մէջ, որ երկու օրէ ի վեր կը դեղեւէր, կը զայրաղնէր, անա՛ կարծեց լսել ձայն մը որ վարէն զինքը կը կոչէր, Պիլզի ձայնը որ կը պոռար. «Եկո՛ւր միւսին հետ, եկո՛ւր միւսին հետ»: Մեծ սարսուռ մը զինքը կանգնեցուց. բեռնուուն գաղափարին որոշումը զինքը շանթահարեց: Իր յիմարութեան մէջ, միակ խնայողուն լուծումն էր, տրամաբանական, մաթեմատիկական, որ ամէն բան կարգի կը դնէր: Ասիկա այնքան պարզ էր թուէր իրեն որ կը զարմանար այդչափ փնտռած ըլլալուն: Եւ անկէ հաջորդ, խնդհ տկար ու քաղցր մարդը, խաթարուած թշուառ ուղեղը, երկաթէ կամք մը, վահափառ զիւցաղնութիւն մը հոյս տուաւ, խորամանկութեան ամէնէն որոշ ու նորին պատճառարար նուիրեալը ուժովցած:

Նախ, ամէն բան պատրաստեց, կեցունելու կեռիքի քաշեց որպէս զի իր բացակայութեան միջոցին կափուլը վեր չհանէ, յետոյ ապահովուեցաւ որ ցանկին դուռը ուղածին պէս կը բացուէր ու կը գոցուէր: Թեթեւ քայլով մը կ'երթար կուգար հարձեռ թռչելով, աչքը վառուած, դարանակալ, փափաքելով որ տեսնուի, ո՛չ ալ լսուի: Յետոյ, մարեց երեք ելեկտրական լարերները, նրբանցքը ամենակատարեալ մթութեան մէջ ընկղմեց: Վառէր, բաց ծակէն, միշտ վեր կ'ելլէր աշխատութեան իր եզոզ գործատան աղմուկը, մեքենաներու խոկալու ձայնին հետ: Եւ այն

ատեն միայն, երր ամէն բան պատրաստ նդաւ, նրբանցքին ճամբան բռնեց ապարանքին փոքրիկ սալոնը երթալու համար:

Գոսթանս հոն իրեն կը սպասէր Ալէքսանտրի հետ: Զայն կէս ժամ առաջ բերել տուած էր, կ'ուղէր խոստովանեցնել, առանց աակաւին անոր յայտնելու բո'ւն ղիրքը որ իրեն կը վերապահէր տանը մէջ: Որովհետեւ մէկէն չէր ուզեր անոր ամէն բան հասկցնել, պարզապէս ըսած էր որ Պառոնուհի տը Լովիցի յանձնարարեալին մասին կը փափաքէր ձեռքէն եկածը ընել, իրեն գործ մը հայթայթելով: Բայց ինչ զսպուած կիրքով մը կը քննէր զայն, երջանիկ ըլլալով որ այդ երիտասարդը յաղթանդամ, կորովամիտ, խիստ դէմքով մէկն էր, սոսկալի աչքերով որոնք իրեն կը խոստանային վրէժխնդիր ըլլալ: Գոսթանս զայն աւելի պիտի մաքրէր, կոկէր ու այն ատեն շատ շնորհքով պիտի ըլլար: Ալէքսանդր, առանց որոշապէս բան մը հասկնալու, անցած դարձածէն հոտեր մը կ'առնէր, կը զգար որ բախտը կ'որոշուէր, ապահով կերութեամբին կը սպասէր, երիտասարդ գայլի մը պէս որ կը հաւանի ընտանեանալու, որպէս զի յետոյ ամբողջ գոմը լափէ: Եւ երբ Մօսանժ մտաւ, բան մը միայն տեսաւ, Ալէքսանտրի նմանութիւնը Պօլէնի հետ, այդ արտագոյ կարգի նմանութիւնը որմէ Գոսթանս, սիրտը արինով, քիչ մը առաջ տակնուվրայ եղեր էր և որ զինքն ալ սառեցուց, իր սեւեռոն գաղափարին մէջ, իրր թէ իր նախկին վարպետը դատապարտած ըլլար:

— Զեզ կը սպասէի, բարեկամ ուշ մնացիք, դուք որ այնքան ճշտապահ էք:

— Այո՛, պզտիկ գործ մը ունէի զոր ուզեցի լմնցնել:

Բայց Գոսթանս կը կատակէր, երջանիկ էր, Եւ, անմիջապէս գործերը կարգադրեց:

Լաւ ուրեմն, ահաւասիկ պարոնը որուն մասին խոսեցայ՝ նախ ձեր քովը կ'առնէք զինքը, գործին վարժեցնելու համար, նախ զինքը միայն ասդին անդին շրկելու համար... համաձայն էք, այնպէս չե՞ք:

— Կատարելապէս, սիրելի տիկին, իր հոգը վրաս կ'առնեմ, վստահ եղիք:

Յետոյ մինչ կը ճամբէր Ալէքսանդր, անոր ըսելով որ հե-

տեւեալ առտուն կրնար գալ: Մօռանժ աղնուաբար յանձն առաւ զայն իր գրասենեակն ու աշխատանոցները տանիլ, որոնք տակաւին բաց էին:

Գործատուներ իրեն կը ճանչցնէ՜, վաղը չի՛ի չիտակ ինձի կուգայ:

Գոսթանս նորէն ժպտեցաւ, հաշուակալին բոլոր այս հաճոյակատարութիւնը զինքը կ'ապահովէր:

— Լաւ գաղափար է այդ, բարեկամ, շատ շնորհակալ եմ... և դուք, պարոն, ցտեսութիւն, ձեր ապագայովը պիտի զբաղինք թէ խելօք ըլլաք:

Բայց, այս միջոցին, ապուշ, արտառոց իրողութիւն մը Գոսթանսը շանթահարեց: Մօռանժ, որ Լիէքսանդրը իրմէ առաջ զուրս հանած էր փոքրիկ սալօնէն, դէպ ի իրեն դարձաւ, խելիքի յանկարծական ծամածռութեամբ մը, իբր թէ ներքին քայքայումը մէկէն ի մէկ երեւան ելած ու դէմքը այլ կերպած ըլլար: Եւ Մօռանժ անոր երեսին թոթովեց ցած, ընտանի և հեգնական ձայնով մը.

— Հտ', հա', Պլէզ ծակին խորէն կը խօսի, ինձի խօսեցաւ... հա', հա', ոստովմը, դո'ւն ուղեցիր ոստովմը, նորէն պիտի ունենաս, ոստովմը, ոստովմը:

Եւ Մօռանժ Լիէքսանդրի հետ անհրեւոյթ եղաւ: Գոսթանսը երանը բաց մտիկ ըրած էր: Ասիկա յնքան անակնկալ, այնքան յիմար բան մըն էր որ նախ չհասկցաւ: Բայց, յետոյ, ինչ շտապ: Ոճրին վրայ կը խօսէր, հո'ն, ծակին ոճիրը, որուն վրայ երբեք չէր խօսած, հրէշային բանը զոր տասուչորս տարիէ ի վեր թաղած էին, զոր միայն իրենց ակնարկները իրարու կը խոստովանէին, և որ, յանկարծ, իր երեսին կը նետէր յիմարութեան ծամածռութեամբ մը: Ինչո՞ւ համար խեղճ մարդուն այս գիւային ըմբոստութիւնը, մութ սպառնալիքը որուն անցնիլը զգաց անդունդի մը հովին պէս: Գոսթանս ահռելի կերպով տագնապեցաւ, ճակատագրին մէկ սարսափելի վրիժառութեան խուլ նախզգացումը ունեցաւ, այն ճակատագրին որ, այդ վայրկեանին իսկ, ի'րր կը կարծէր: Այո', բո'ւն իսկ այդ էր: Եւ ինքզինքը գտաւ տասնչորս տարի առաջ, այդ միեւնոյն սալօնին մէջ, ոտքի կեցած, ցարսազին, սառած,

ատեն միայն, երբ ամէն բան պատրաստ նշաւ, նորանցքին ճամբան բռնեց ապարանքին փոքրիկ սալօնը երթալու համար:

Գոսթանս հոն իրեն կը սպասէր Ալէքսանտրի հետ: Չայն կէս ժամ առաջ բերել տուած էր, կ'ուզէր խոստովանեցնել, առանց աակաւին անոր յայտնելու բո'ւն ղերքը որ իրեն կը վերապահէր տանը մէջ: Որովհետեւ մէկէն չէր ուզեր անոր ամէն բան հասկցնել, պարզապէս ըսած էր որ Պառոնուհի տը Լօվիցի յանձնարարեալին մասին կը փափաքէր ձեռքէն եկածը ընել, իրեն գործ մը հայթայթելով: Բայց ինչ զսպուած կիրքով մը կը քննէր զայն, երջանիկ ըլլալով որ այդ երիտասարդը յաղթանդամ, կորովամիտ, խիստ դէմքով մէկն էր, սոսկալի աչքերով որոնք իրեն կը խոստանային վրէժխնդիր ըլլալ: Գոսթանս զայն աւելի պիտի մաքրէր, կոկէր ու այն ատեն շատ շնորհքով պիտի ըլլար: Ալէքսանդր, առանց որոշապէս բան մը հասկնալու, անցած դարձածէն հոտեր մը կ'առնէր, կը զգար որ բախտը կ'որոշուէր, ապահով կերուխուսին կը սպասէր, երիտասարդ գայլի մը պէս որ կը հուանի ընտանեանալու, որպէս զի յետոյ ամբողջ գործը լափէ: Եւ երբ Մօռանժ մտաւ, բան մը միայն տեսաւ, Ալէքսանտրի նմանութիւնը Պօլէնի հետ, այդ արտագոյ կարգի նմանութիւնը որմէ Գոսթանս, սիրտը արիւնով, քիչ մը առաջ տակնուվրայ եղեր էր և որ զինքն ալ սառեցուց, իր սեւեռոն գաղափարին մէջ, իրր թէ իր նախկին վարպետը դա՛ տապարտած ըլլար:

— Զեզ կը սպասէի, բարեկամ, ուչ մնացիք, դուք որ այնքան ճշտապահ էք:

— Այո, պզտիկ գործ մը ունէի զոր ուզեցի լմնցնել:

Բայց Գոսթանս կը կատակէր, երջանիկ էր, եւ, անմիջապէս գործերը դարգադրեց:

Լաւ ուրեմն, ահաւասիկ պարոնը որուն մասին խօսեցայ՝ նախ ձեր քովը կ'առնէք զինքը, գործին վարժեցնելու համար, նախ զինքը միայն տաղին անդին զրկելու համար... համաձայն էք, այնպէս չէ՞:

— Կատարելապէս, սիրելի տիկին, իր հոգը վրաս կ'առնեմ, վստահ եղիք:

Յետոյ մինչ կը ճամբէր Ալէքսանդր, անոր ըսելով որ հե-

տեւեալ առտուն կրնար գալ: Մօռանժ ազնուարար յանձն առաւ զայն իր գրասենեակն ու աշխատանոցները տանիլ, որոնք տակաւին բաց էին:

Գործատուներ իրեն կը ճանչցնէ՜, վաղը չի՛ի չիտակ ինծի կուգայ:

Գոսթանս նորէն ժպտեցաւ, հաշուակալին բոլոր այս հաճոյակատարութիւնը զինքը կ'ապահովէր:

— Լաւ գաղափար է այդ, բարեկամ. չատ շնորհակալ ե՛մ... և դուք, պարոն ցտեսութիւն, ձեր ապագայովը պիտի պաղղինք եթէ խելօք ըլլաք:

Բայց, այս միջոցին, ապուշ, արտառոց իրողութիւն մը Գոսթանսը շանթաւարեց: Մօռանժ, որ Ալէքսանդրը իրմէ առաջ զուրս հանած էր փոքրիկ սալօնէն, դէպ ի իրեն դարձաւ, խելի յանկարծական ծամածռութեամբ մը, իբր թէ ներքին քայքայումը մէկէն ի մէկ երեւան ելած ու դէ՛կքը այլ կերպած ըլլար: Եւ Մօռանժ անոր երեսին թոթովեց ցած, ընտանի և հեգնական ձայնով մը.

— Հո՛ւ, հա՛, Պլէզ ծակին խորէն կը խօսի, ինծի խօսեցաւ... հա՛, հա՛, ոստո՛ւմը, դո՛ւն ուղեցիք ոստո՛ւմը, նորէն պիտի ունենաս, ոստո՛ւմը, ոստո՛ւմը:

Եւ Մօռանժ Ալէքսանդրի հետ աներեւոյթ եղաւ: Գոսթանս բերանը բաց մօտիկ ըրած էր: Ասիկա այնքան անակնկալ, այնքան յիմար բան մըն էր որ նախ չհասկցաւ. Բայց, յետոյ, ինչ շանթ: Ոճրին վրայ կը խօսէր, հո՛ն, ծակին ոճիրը, որուն վրայ երբեք չէր խօսած, հրէշային բանը զոր տասուչորս տարիէ ի վեր թաղած էին, զոր միայն իրենց ակնարկները իրարու կը խոստովանէին, և որ, յանկարծ, իր երեսին կը նետէր յիմարութեան ծամածռութեամբ մը: Ինչո՞ւ համար խեղճ մարդուն այս դիւային ըմբոստութիւնը, մութ սպառնալիքը որուն անցնիլը զգաց անդունդի մը հովին պէս: Գոսթանս տհալի կերպով տոգոնեցաւ, ճակատագրին մէկ սարսափելի վրիժառութեան խուլ նախզգացումը ունեցաւ. այն ճակատագրին որ, այդ վայրկեանին իսկ, ի՛րր կը կարծէր: Այո՛, բո՛ւն իսկ այդ էր: Եւ ինքզինքը գտաւ տասնչորս տարի առաջ, այդ միեւնոյն սալօնին մէջ, ոտքի կեցած, օարսաազին, սառած,

գործատուներն ելած ձայնին մտիկ ընելով, սպասելով անկիւմին ահաբի ձայնին, ինչպէս այն հեռաւոր օրը ուր մտիկ ըրած ու սպասած էր միւսին ջախջախումին:

Եւ սակայն, Մօռանժ, իր մանր զգուշիկ քայլերով, կը տանէր Լիւէքսանդրը, հանդարտ ու բարեացակամ ձայնով մը խօսելով հետը:

— Ներում կը խնդրեմ առջեւէն քաշելուս համար, ճամբան ձեզի ցոյց տալու համար է... ո՛հ, այս տեսակ տուներու մէջ սանդուղիները, նրբանցքները, անկիւնները այնքան խառնաշփոթ են որ վերջը չի գար... տեսէ՛ք հիմա նրբանցքը դէպի ձախ կը դառնայ:

Յետոյ, նրբանցքին մէջ ճամբան շարունակելով, ուր բացարձակ միութիւն մը կը տիրէր, բարկացաւ և շատ բնական ձայնով մը ըսաւ.

Օ՛ն, լաւ, տակաւին լոյսերը չեն վառեր, և ելեկտրական կոճովը հո՛ն, միւս ծայրն է... բարեբախտաբար ոտքս դրած տեղի՝ գիտեմ, քառասուն տարի է որ հոսկէ կ'անցնիմ... ուշադրութիւն, աղէկ հետեւեցէ՛ք ինծի:

Եւ ա՛յլ անկէ ետքը ամէն մէկ քայլին իրեն իմաց տուաւ թէ ինչ պէտք էր ընել և զայն առաջնորդեց իր հաճոյակատար կերպարանքովը, առանց երբեք ձայնին հանդարտութիւնը խռովելու:

— Ինէ մի՛ դատուիք, դէպի ձախ դարձէք... այժմ չի՞ր շիտակ պիտի երթանք... միայն թէ, սպասեցէ՛ք, նրբանցքը ցանկով մը գոցուած է և դուռ մը կայ: Ահա՛ հասանք... կը լսէ՞ք՝ դուռը կը բանամ... հետեւեցէ՛ք ինծի, ես առջեւէն կ'երթամ:

Մօռանժ հանդարտօրէն քայլը առաւ դէպի խաւարը, պարպութեան մէջ: Եւ առանց աղաղակի մը, անդնդասոյզ եղաւ: Իր ետեւը, Լիւէքսանդր, որ գրեթէ իրեն հպած էր, զինք չկորսնցնելու համար, զգաց վիհին պարապութիւնը, անկումին հովը, իրենց ոտքին տակ պակսող աշտ տախտակամածին յանկարծակեան արհաւիրքը: Բայց ինքն ալ իր կարգին քայլը առած էր ու ահա՛ ոռնաց և ինքն ալ թաւալգութիւն կը լինէր: Երկու մարմինները եկան ջախջախուեցան, անմիջապէս մեռած, թէեւ Մօռանժ տակաւին քանի մը ըրաւ չնչեց: Լիւէքսանդր տարածուած էր, գանկը խոր-

տակուած, ուղեղը գետին թափած, ճիշտ այն տեղը ուրկէ Պէշքը վերցուցած էին:

Ահեղի ապուլութիւն մը տիրեց երբոր այդ երկու մեռեալները գտնուեցան հո'ն, առանց կարենալ աղէտքին բացատրութիւն մը տալու: Մօռանժ գաղտնիքը իր հետ կը տանէր վայրագ արգա-
րութեան գործը զոր կատարած էր իր յիմարութեան մէջ, գուցէ Գոսթանսը պատժելու, գուցէ հին յանցանքը քաւելու համար, ծածուկ կը մնար:

Մէջտեղէն վերցնելով ոճիրի գործիքը, վերցուցած կ'ըլլար հաւանական նոր ոճիրը: Բայց գործատան մէջ ամէնքը համաձայն էին թէ Մօռանժ ապահովաբար խենթեցած էր և միայն ինքն էր արկածին պատճառը, մանաւանդ որ չէին կրնար բացատրել լամպարներուն մարած ըլլալը, ցանկի դրան բաց ըլլալը, այդ ծակին մէջ թաւալգլոր ինչալը թշուառ երիտասարդի: հետ, մինչ լաւ գիտեր թէ հո'ն ծակ մը կար:

Արդէն հետեւեալ օրերը իր յիմարութիւնը ո'չ ոքի համար կասկածի տեղի տուաւ երբոր դռնապանուհին պատմեց անոր վերջին այլանդակութիւնները և մանաւանդ երբ ոստիկանութեան քովսէր մը եկաւ բնակարանը խուզարկելու: Մօռանժ խենթ էր, կապուելիք խենթ: Նա կարելի չէր այդ ձեւով պահուած բնակարան մը երեւակայնել: Խոհանոցը ճշմարիտ ախոռ մը դարձած էր, սայօնը լքուած իր Լուի ԺԴ ի կարասիներով, ճաշարանը տակնուվրայ եղած, հին կապիկէ կարասիները պատուհանին առջեւ դիզուած էին, սենեակը մութին մէջ ձգելով, չգիտցուիր ինչո՞ւ համար: Միայն Ռէնի սենեակը շնորհքով էր, Սրբարանի բարեպաշտիկ մաքրութեամբը, որուն վիլլովինէ կարասիները, ամէն օր շփուած, փայլ ի փայլ կը շողային: Բայց յիմարութիւնը ամենէն աւելի սպացուցուեցաւ ննջասենեակին մէջ որ յիշատակներու թանգարանի մը փոխուած էր, պատերը որոնք կնոջ և աղջկան լուսանկարներով ծածկուած էին: Պատուհանին դէմ, սեղանի մը վրայ, պատը անյայտ կ'ըլլար. հո'ն տեսակ մը պզտիկ խորան շինած էր զոր աստեղծ ցոյց տուեր էր Մաթիէօյի և ուր դրած էր Վալերիի և աստեղծ ցոյց տուեր էր Մաթիէօյի և ուր դրած էր Վալերիի և Ռէնի պատկերները իրենց քսան տարեկան հասակին, երկուորեակ քոյրերու պէս, սեղանին մէջտեղը դրուած ու շրջապատուած

անթիւ ուրիշ լուսանկարներով, ամէնքն ալ վալէրին ու Ռէնը ներկայացնող իրենց զանազան տարիքներուն և զանազան դիրքերով ու արդուզարդներով:

Եւ հո՛ն, այդ սեղանին վրայ, գտան հարիւր հազար ֆրանքէ աւելի գումար մը, ոսկի, արծաթ ու նոյն իսկ պղինձ դրամներէ գոյացած, այդ հարստութիւնը որ տարիներէ ի վեր կը խնայէր, աղքատի մը պէս միայն օթեկ հաց ուտելով: Վերջապէս հասկըցան թէ ի՛նչ կ'ըլլային իր խնայողութիւնները. զանոնք իր երկու կիներուն կուտար, որոնք միշտ իր կաւքը, իր կիրքը, իր փառասիրութիւնը մնացեր էին: Միշտ մտալլկուած այն խղճի խայթէն թէ ի՛նք զանոնք մեռցուցած է՝ հարուստ ընելու երազով, իրենց կը վերապահէր այդ դրամը զոր այնքան կը սիրէին և զոր այնքան հաճոյքով պիտի ծախսէին: Դեռ անոնց համար կը շահէր այդ դրամը, անոնց կը բերէր, առանց իր հաճոյքին համար ամենափոքր ծախս մը ընելու ու այսպիսով կ'ուզէր իր չարչարուած տենիւքները մեղմել և անոնց ուրուականները հանդարտեցնել ու զուարթացնել:

Եւ բոլոր թաղը անվերջ մեկնութիւններ տուաւ այդ ծերունի խենթ պարոնին մասին որ ինքզինք թշուառութենէ մեռցուցեր էր, ճշմարիտ գանձի մը քով, զոր մանր մանր հաւաքեր էր սեղանի մը վրայ, որ քսան տարիէ ի վեր նուիրուած էր իր կնոջ և աղջկան պատկերներուն:

Ժամը վեցին միջոցները, երբոր Մաթիէօ գործատուն եկաւ, աղէտքին ահուելի իրարանցումին մէջ ինկաւ: Առուուընէ ի վեր արդէն Մօռանժի նամակը անձկութեան մատնած էր զինքը. այնքան այդ նամակը զինքը յանկարծակիի կը բերէր ու կը մտատանջէր այդ Ալէքսանտրի վերստին գտնուած ըլլալուն, Գոսթանսի տունը ընդունուելուն, անոր ձեռքով գործատուն դրուելուն արտաքոյ կարգի լուրերովը: Ու թէեւ նամակը չատ որոշ էր, զարմանալի հակասութիւններ, անհասկացողութիւններ կը պարունակէր: Որոնք Մաթիէօյի սիրտը կը յուզէին: Չայն երեք անգամ կարգացած էր, ամէն անգամուն ա՛լ աւելի մռայլ ենթադրութիւններ ընելով, այն աստիճան տարտամ սպառնալիքներով լեցուն կը թուէր այդ գրութիւնը: Յետոյ, որոշեալ ժամադրութեան գալով, անա՛

ինքզինքը կը գտնար այդ երկու արիւնալի մարմիններու դիմաց զորս Վիքթորու Մուանօ գետնէն վերուցեր և քով քովի դրնէր էր։ Համար ու սառած՝ Մաթիէօ մտիկ ըրաւ իր զաւակը Տընին, որ վազած եկած էր, մահուան սարսուռով մը, մեքենաներուն դադրիլը լսելով։ Տընի խելակորոյս իրեն կը պատմէր անբացատրելի դժբախտութիւնը, երկու զոհերը իրարու վրայ ջախջախուած, մենամուծերունի հաշուակալը և երիտասարդը որ երկնքէն ինկած կը թուէր, զոր ո՛չ ոք կը ճանչնար։ Մաթիէօ՝ ինք՝ անմիջապէս ճանչցեր էր Ալէքսանտրը, և եթէ, սարսափահար ու տագոյն, կը լռէր, պատճառը այն է որ ո՛չ ոքի և ո՛չ իսկ զաւակին կ'ուզէր յայտնել գաղտնիքը, քանզի տակաւին ենթադրութիւններու, ահուելի ենթադրութիւններու և մթութեան մէջ էր ինքն ալ։

Յարաճուն անձկութեամբ մը մտիկ կ'ընէր կարգ մը բացատրութիւններ, նրբանցքին ելեկտրական լոյսին մարած ըլլալը, ցանկին միշտ փակ դրան բաց ըլլալը, դուռ զոր կոճակով մը բանալու համար միայն գիացող մէկը կ'ընար ընել։ Եւ մինչ Վիքթորու Մուանօ իրեն նկատել կուտար թէ ապահովաբար ծերուկը առաջին անգամ ինկած է, քանզի երիտասարդին մէկ սրունքը անոր փորին վրայ էր, Մաթիէօ յանկարծ տասնըչորս տարի ետ գնաց, յիշեց հայր Մուանօն, յիշեց հայրը որ Պլէզը վերցուցած էր այն տեղն ուր որդին Մուանօն ու Ալէքսանտրը վերցուցեր էր։ Պլէզ, նոր լոյս մը կը ծագէր մոռնին մէջ, ահուելի կասկած մը զինքը կուրցուց, այդ սոսկալի մթութեան մէջ ուր իր կասկածը խարխալելով առաջ կ'երթար. ու թողուլ Տընին որ վարը ամէն բան կարգադրէ ինք ուղեց վեր, Գոսթանսի մօտ ելլել։

Բայց վերը, երբ Մաթիէօ հաղորդակցութեան նրբանցքը պիտի մտնար, նորէն կեցաւ, բեռնարարձ մեքենային քով։ Տասնըչորս տարի առաջ հոն էր որ Մուանօ, կափուլը բաց գտնելով, վար իջած էր իմաց տալու, մինչ Գոսթանս կ'ըսէր թէ հանդարտօրէն իր սենեակը վերադարձած էր, այն վայրկեանին ուր՝ Պլէզ՝ մուծ նրբանցքին խորէն գալով, վիհին մէջ կ'իյնար։ Եւ այս պատմութիւնը զոր ամէնքը ընդունած էին, այժմ կը զգար թէ սուտ էր, կը վերյիշէր ակնարկները, բառերը, լռութիւնները, յանկարծական լուսաբանութիւն մը կ'ունենար, բոլոր այն բաներէն կազ-

ժուած որոնք մինչեւ այն ատեն չէր հասկցած, բոլոր այն նշաններէն որոնք այս ժամուն ահուելի նշանակութիւններ կ'առնէին: Ասիկա ականյայտնի էր, թէեւ կը տատանէր լուռ ու վատ ոճիրներու հրէշային տարամուծեանը մէջ, ուր միշտ նողկալի դաղտնիքի մը ստուերը կը մնայ: Ասիկա արդէն կը բացատրէր իրողութիւնը, վարի երկու դիակները, որքան որ տրամաբանական հետեւութիւն մը կրնայ բացատրել խենթի մը արարքը: Եւ սակայն ուղեց կասկածիլ, ուղեց Դոսթանսը տեսնել:

Իր փոքրիկ սալօնին մէջտեղը, Դոսթանս ոտքի կեցած էր, անշարժ, մեղրամոմի սպիտակութեամբ: Տասնըշորս տարուան առաջուան սպառուժը կը վերսկսէր, այնպիսի անձկութեան մը մէջ կը մխրճուէր որ առանց շունչ առնելու կը մնար, լաւագոյն լսելու համար: Տակաւին գործատունէն ոչինչ վեր ելած էր, ո՛չ մէկ ջըշնկոց, ո՛չ մէկ քայլի աղմուկ: Ի՞նչ կ'անցնէր ուրեմն: Բստմնելի բանը, երկիւղալի բանը պարզ մղձաւա՞նջ մըն էր: Եւ սակայն Մօռանժ երեսին ըսած էր այդ խօսքերը և ինք լաւ հասկցած էր: Ոստումը, անկումը ձայն մը չէ՞ր հասած իրեն: Հիմա, այլեւս չէ՞ր լսեր մեքենաներու խուկալը, մահն էր, պաղած գործատունը, իրեն համար կորսուած այլեւս:

Յանկարծ սիրտը դադրեցաւ բաբախելէ, երբ հեռաւոր ոտքի ձայն մը լսեց որ կը մօտենար, կը շտապէր: Եւ Մաթիէօն ներս մտաւ:

Դոսթանս՝ կապարագոյն՝ ետ ընկրկեցաւ, իբր թէ ուրուակաշնի մը հանգէպ ըլլար: Ի՞նք, Աստուած իմ, ինչո՞ւ համար ինք: Ի՞նչպէս հո՞ն կը գտնուէր: Բոլոր գուժարեր սուրհանգակներէն ամենէն նուազ սպասածն էր ան: Եթէ մեռած զաւակը եկած ըլլար աւելի չպիտի սարսուար քան հօր այդ երեւումէն:

Դոսթանս չխօսեցաւ. Մաթիէօ ըսաւ պարզապէս.

— Ոստումը ըրին, երկուքն ալ մեռան, մեռան Պլէզին պէս: Այն ատեն, Դոսթանս միշտ բան մը չէսաւ, Մաթիէօյի նաշեցաւ: Վայրկեան մը աչք աչքի մէջ մնացին: Եւ Դոսթանսի ակնարկին մէջ Մաթիէօ կարդացամէն բան, ոճիրը վերսկսաւ, յառաջ գնաց ու կատարուեցաւ: Հո՞ն, մարմինները, մէկ մէկու վրայ կը ջախջախուէին:

— Թշուառական, ինչ հրէշային մոլորութի մէջ ինկած, որ-
քան արիւն կայ ձեր վրայ, գոչեց Մաթիէօ :

Դոսթանս՝ ճիգով մը՝ գերագոյն հպարտութիւնը գտաւ տըն-
կուելու, մեծնալու, կրկին ու գելով յաղթել, ու գելով պոռալ որ
արդարեւ ինքն էր ոճրագործը, թէ իրաւունք ունեցած էր և միշտ
պիտի ունենար : Բայց Մաթիէօ արդէն իսկ զայն յետին յայտնու-
թեամբ մը կը խորտակէր :

— Ձէ՛ք գիտեր ուրեմն որ այդ Թշուառական Ալէքսանտրը
ձեր բարեկամուհիին, Տրիկին Անժըլէնի սպաննիչն է, ձեռք իրիկուն
մը կողոպտուած ու խեղդուած խեղճ կինը... : Ձեռք ձեռք
այս բանը մտատանջ գլխարտութեամբ մը : Եւ թիարանը պիտի ըլ-
լար, եթէ խօսէի : Եւ եթէ այսօր խօսէի դուք ալ պիտի երթայիք
իրեն միանալու հո՛ն :

Ասիկա տապաքի հարուածը եղաւ : Ձխօսեցաւ, գորգին վրայ
ինկաւ, ծառի մը պէս զոր արմատէն կը կտրեն : Այս անգամ
պարտութիւնը զինքը կը ջախջախէր, ճակատագիրը որուն կը
սպասէր, իրեն դէմ կը դառնար ու զինքը կը տապալէր : Մայր մը
որ մէկ հատիկ զաւակի օէրը ապականած էր, խաբուած, կողոպ-
տուած, կատաղած մայր մը որ իր անմխիթար մայրութեան յիմա-
րութեանը մէջ մինչեւ ոճրագործութեան հասեր էր : Եւ հո՛ն կը
փռուէր, հասակին երկայնութեամբը, նիհար ու չոր, թունաւոր-
ուած այն գուրգուրանքներէն որոնց յագուրդ չէր կրցած տալ :

Մաթիէօ դող ելաւ, պառաւ աղախինը վազեց եկաւ, և եր-
կուքը միասին զայն անկողնին վրայ տարին, յետոյ հանուեցուցին :
Այդ միջոցին, որովհետեւ Դոսթանս մեռած կը թուէր, վրան եկած
ըլլալով այն մարելիքներէն մէկը որ զինք կ'անշնչացնէր երբեմն,
Մաթիէօ ինք անձամբ վազեց Պութանը փնտռելու, զոր բախտը
ունեցաւ անմիջապէս գտնել բերելու : Պութան, եօթանասուներկու
տարեկան, այլ եւս բժշկութիւն չէր ընել, շարունակելով ապրիլ
կեանքի մասին իր ունեցած պայծառ զուարթութեան յոյսին մէջ,
ու միայն իր բարեկամներուն, շատ հին յաճախորդներու այցելու-
թեան կ'երթար :

Մաթիէօյի հրաւերը չմերժեց, հիւանդը քննեց, յուսահատ
չարժոււմ մը ունեցաւ, այնքան որոշ նշանակութեամբ որ Մաթիէօ,

հետզհետէ աւելի մտատանջ, զբաղեցաւ Պօլէնը գտնելու, որպէս զի գոնէ սնարին մօտ գտնուի, եթէ կինը մեռնելու ըլլար: Պառաւ աղախինը հարցուփորձեց. որ թեւերը երկինք բարձրացնելով՝ յայտարարեց թէ չէր գիտեր պարոնին ո՛ւր ըլլալը, քան զի երբեք հասցէն չէր թողուր: Վերջապէս, պառաւն ալ նոյնպէս սարսափած, որոշում տուաւ, վազեց երկու կիներուն քով, հօբաքոյրն ու հօրաքեռորդին, որոնց տունը կատարելապէս կը ճանչնար, իր տիրուհին զինքը հո՛ն շրկած ըլլալով հարկեցուցիչ պարագաներու ատեն. բայց հոն իրեն ըսին թէ երկու կիները նախորդ օր Նիս գացեր էին ութը օրի չափ հանգչելու համար, պարոնին հետ. և աղախինը չուզելով վերադառնալ, առանց ընտանիքէն անդամ մը հետը բերելու. գաղափար յղացեր էր պառնունհի տը Լօվիցի հանդիպելու, զոր գրեթէ բռնի հետը բերած էր իր կառքին մէջ:

Ի զո՛ւր Պութան փութալան խնամքներ կազմակերպեց, Երբոր Գոսթանս աչքերը բացաւ, անոր նայեցաւ սեւեռուն կերպով, զայն ճանչցաւ անշուշտ, յետոյ թարթիչները վերստին փոցեց: Անակէ՛ն ետքը ա՛լ յամառօէն մերժեց պատասխանել. Գոսթանս ապահովաբար կը լսէր ու անկարելի էր որ հոն եղողները չճանչնար. ու չէր ուզեր իրենց խնամքը, կը յամառէր մեռած մնալու, կեանքի նշան չտալու: Ո՛չ աչքերը, ո՛չ բերանը կը բացուէին, կտրծես արդէն աշխարհէ՛ դուրս ըլլար, իր պարտութեան համար հոգեվարքին մէջ:

Այդ իրիկուն Սէրաֆին շատ ասարօրինակ էր: Եթերով ինքզինք կը թռնաւորէր, այժմ եթեր կը խմէր: Երբ իմացաւ կրկնակ արկածը, Մօռանժի ու Ալէքսանտրի մահը, որ յառաջ բերած էր Գոսթանսի սրտի տազնապը, պարզապէս խաթարուածի բերանի ծամածռութիւն մը ունեցաւ, տեսակ մը ակամայ ծիծաղ և ըսաւ.

— Թո՛նա՛մ բան:

Այսուհանդերձ թիկնաթոռի մը մէջ տեղաւորուեցաւ, առանց ձեռնոցներն ու գլխարկը հանելու: Աչքերը բաց կը հսկէր, իր թուխ աչքերը, միակ կենդանի բոցերը զորս պահած իր հին գեղեցկութեան հռելի քայքայումէն: Վաթսուներկու տարեկանին հարիւրամեայ կ'երեւար:

Ու կէս գիշերին միշտ հո՛ն էր, մեռեալին անկողին քով, զոր անգիտանալ կը թուէր, այդ սարսուգին սենեակին մէջ ուր ինքզինք կը մոռնար, իրեղէնի մը պէս, կարծես չգիտնալով թէ ինչո՞ւ զինքը հոն առաջնորդած էին։

Թէ Մաթիէօ և թէ Պուլթան չէին ուղած Նեռանալ և որոշեր էին գիշերը հոն անցնել, չուզելով Գոսթանսը առանձին թողուլ պառաւ աղախինին հետ, մինչ ամուսինը Նիս գացեր էր երկու կիներուն ընկերակցութեամբ, Եւ կէս գիշերին մօտ, մինչ ցած ձայնով կը խօսէին, ապշահար մնացին լսելով Սէրաֆինը որ, երեք ժամուան լուռթենէ մը ետքը, վերջապէս բերանը բանալով կ'ըսէր.

— Գիտէ՞ք որ այդ մարդը մեռաւ։

Ո՞վ էր մեռնողը։ Վերջապէս հասկցան որ Կօտի մասին կը խօսէր։ Արդարեւ հռչակաւոր վիրաբոյժը գտած էին իր սենեակի բազմոցին վրայ, յանկարծական մահուամբ մը չանթահարուած, որուն պատճառները որոշապէս չէին գիտցուիր։ Լիմենէն տարօրինակ ու վրան բաց պատմութիւններ կը լսուէին, մէկ քանին նոյնիսկ շատ արտառոց ու եղբրական։ Վաթսուներու թր տարեկանին, Կօտ, ամուրի ու անդէղջ, շատ կնամուլ մնացած էր, կ'ըսէին, և յօժարակամ յարաբերութիւն կը հաստատէր այն երիտասարդ յաճախորդուհիներուն հետ, որոնք իբրեւ երախտապարտ կրճատեալներ, հետը զրօսնուլ կ'ուղէին։ Եւ Մաթիէօ յիշեց քստմնելի երազը զոր Սէրաֆին, օր մը ըրած էր իր առջեւ, իր սեռային կարողութիւնը կորսնցուցած ըլլալուն կատաղութեանը մէջ. «Ա՛յ, եթէ իրիկուն մը ամէնքս ալ իրեն երթայինք, բոլոր անոնք զորս կրճատեց, և եթէ՝ ի փոխարէն՝ մենք ալ զինքը կրճատէինք»։

Հազարաւոր ու հազարաւորներ էին, Սէրաֆին բոլոր ատոնք կը տեսնար իրեն հետ, իր ետեւը ձգած, խուժ մը, բանակ մը, ժողովուրդ մը, հարիւր հազար ամուլներու բազմութիւն մը, որուն յարձակումէն բժիշկին տան պատերը պիտի սարսէին։ Ինչ որ կը յուզէր Մաթիէօ, այն տարօրինակ պատմութիւնն էր որ կը չըջէր Կօտի յանկարծական մահուան մասին, որուն համեմատ իբր թէ իր բազմոցին վրայ, մերկ, կրճատեալ և արիւնլուայ գտնուած էր։

Եւ Երբոր Սէրաֆին տեսաւ որ Մաթիէօ իրեն կը նայէր մղձաւան-
ջի մը մէջէն, խաթարեալի իր ծամածուռ բերնովը ըսաւ .

— Մեռա՛ւ, այո՛, ու ամէնքս ալ հո՛ն էինք :

Ասիկա յիմարական, անճշմարտանման, անկարելի բան մըն
էր : Բայց սակայն իրա՛ւ էր թէ սուա : Եւ սարսափեցուցիչ մեծ պա-
ղութիւնը անցաւ, խորհրդաւոր պաղութիւնը մեր չգիտցած ու
չգիտնալիք բաներուն :

Պու.թան կամաց մը Մաթիէօյի ականջին ծռած էր :

— Ութը որ չանցած՝ կապուելիք խենթ մը պիտի ըլլայ, խցի-
կի մէջ փակուելու արժանի :

Իրա՛ւ ալ, ութը որ ետքը, պառռնուհի տը Լօվից ուսերուն
վրայ յիմարներու ըռնաչապիկը կը կրէր : Իր մէջ կրճատումը աղ-
դած էր ուղեղին, անյազ մտացած հաճոյքին աւերիչ կատաղու-
թեանը մէջ : Զինքը առանձնացուցին, նոյնիսկ քովը մարդ չէին
կրնար տանիլ, քանզի գարշելի խօսքեր կ'ըսէր, զղուելի շարժում-
ներ կ'ընէր, իր տագնապներուն խենէշ ժամերուն մէջ :

Մաթիէօ և Պու.թան Գոսթանսի քով հսկեցին մինչեւ լոյս :
Շրթունքը չբացաւ, ո՛չ ալ աչքերը : Երբ արեւը կը ծագէր, պա-
տին կողմը դարձաւ ու մեռաւ :

Գ.

Տակաւին տարիներ անցան, և Մաթիէօ վաթսուներութը տա-
րեկան էր, Մարիան վաթսուներհինգ, երբոր, իրենց յարաձուն հա-
րստութեանը մէջ զոր կը պարտէին կեանքի մասին իրենց ունեցած
հաւատքին, իրենց յոյսի երկարատեւ քաջութեան, յետին պայքար
մը, իրենց էութեան մէջ ամենէն դժնդակը, մազ մնաց որ զիրենք
ընկճէր ու յուսահատ և անմխիթար, գերեզման իջեցնէր:

Իրիկուն մը, Մարիան, զողտհար և խելակորոյս, անկողին
ինկաւ: Ընտանիքին մէջ պառակտում մը երեւան կուգար ու կը
մեծնար: Կործանարար կռիւ մը, որ կամաց կամաց ատելի կը դառ-
նար, աղօրիքը՝ ուր կրէկուար կ'իշխէր, ազարակին դէմ կը հա-
նէր, զոր ժէռվէ ու Քլէռ կը վարէին. և, Ամպրուազ զոր իբր
իրաւարար ընտրած էին Բարիզէն, աւելի հրահրած էր կիրքերը
խնդիրը գործի մարդու մը կորովովը վճռելով, առանց հաշուի
առնելու բռնկած կիրքերը: Ամպրուազի մօտ գաղտնի դիմումէ
մը վերադարձին էր որ Մարիան, խաղաղութեան համար մայրա-
կան փափաքէ մը դրդուած, եկեր անկողին ինկեր էր, օրտէն
շարնուած, վաղուան համար սարսափահար: Ամպրուազ գրեթէ
կոշտութեամբ ընդունեւ էր զինքը ու Մարիան կը վերադառնար
սոսկալի անձկութեան մէջ, սիրտը արիւնլուայ իր ապերախտ տղոց
համար որոնք իրարու հետ կը կռուէին ու զիրար կը լափիլզէին:
Այսպէս, ա'լ անկողնէն չէր ելած, աղաչելով Մաթիէօյի որ լռէ:
Բացատրելով որ բժիշկ բերել անօգուտ է, երդում ընելով որ չէր
տառապել և թէ որ եւ է հիւանդութիւն չունէր: Ու Մարիան
կամաց կամաց կը մարէր, Մաթիէօ՝ լաւ կը զգար զայս, ամէն օր
մէյմէկ քիչ ինքզինքը կը լքէր, իր սաստիկցաւէն տարուած: Միթէ
կարելի էր այս բանը. բոլոր այս դաւանները այնքան սիրով իրա-
րու հետ, իրենց թեւերուն մէջ մեծցած, իրենց գուրգուրանքնե-

րուն տակ, իրենց յաղթութեան ուրախութիւնն ու հպարտութիւնը դարձած, բոլոր այդ դաւակնները որոնք իրենց սէրէն ծնած էին, իրենց հաւատարմութեան մէջ միացած, եղբայրական ու սրբազան խումբը, իրենց շուրջը սեղմուած, որոնք կատաղօրէն զիրար կը բզկտէին: Ուրեմն իրաւունք ունէին ըսելու որ որքան ընտանիքը բազմանար, այնքան ապերախութեան հունձքը կ'աւելնար և որքան իրաւ էր այն ճշմարտութիւնը թէ հարկ էր մէկու մը մասնունան օրին սպասել անոր երջանկութեանը կամ դժբախտութեանը մասին վճիռ մը տալու համար:

— Ահ, կըսէր Մթիէօ, անկողնին մօտ նստած, իր ձեռքին մէջ բռնած Մարիանի տենդահար ձեռքը, այնքան պայքարիլ, այնքան յաղթահարել ու գալ վշրուիլ այս գերագոյն ցաւին դէմ: Արդարեւ մինչեւ յետին շունչը պէտք է պայքարիլ, և երջանկութիւնը տառապանքին ու արցունքներու մէջ կը շահուի... պէտք է յուսալ տակաւին. պէտք է կռուիլ տակաւին, պէտք է յաղթել ու ապրիլ:

Մարիան այլեւս քաջութիւնը կորսնցուցած, անէացած էր:

— Ձէ', ա'լ կորով չունիմ, յաղթուեցայ... Դուրսէն եկած վէրքերը միշտ բուժեցի. բայց այս վէրքը իմ արիւնէս կուգայ, իմ մէջս է որ արիւնը կը հոսի եւ զիս կը խեղդէ... Մեր բոլոր գործը կործանած է: Լերջին ժամուն կը տեսնամ որ մեր ուրախութիւնը, մեր առողջութիւնը, մեր զօրութիւնը ստութիւններ են: Եւ Մթիէօ, ինքն ալ ազդուած այս աղէտքին ցաւատանջ երկիւղէն, կ'երթար լալու քովի սենեակը, իր կինը մեռած ու ինքզինք առանձին տեսնելով:

Խնդիրը Լըփայեօրի տափաստանին մասին էր որ Շանթպլէի կալուածքին մէջ երկնցած էր: Տարիներէ ի վեր արդէն հին վիպական ազօրիքը, բազդեղներու մէջ կորսուած, իր նախնական անխուովը, գոյութիւն չունէր: Կրէկուար, վերջապէս իրագործելով իր հօր գաղափարը, զայն վար առած էր, անոր տեղ շոգեշարժ ազօրիք մը հաստատելու համար, ընդարձակ յարակից մասերով, որոնք երկաթուղիով մը ժանվիլի կայարանին կապուած էին: Եւ ինքն ալ գեղեցիկ հարստութիւն մը շահելու ճամբուն վրայ, շրջականերու բոլոր ցորենը իրեն գալէն ի վեր, տարօրինակ կերպով խելօքցած:

էր, զէպի քառասուն տարին հասնող խոշոր մարդ մը եղեր էր որ իր անհանդարտ երիտասարդութենէն պահած էր միայն յանկարծական բարկութիւնները, որոնց ուժգնութիւնը միայն իր կիներ՝ Թէրէզ՝ կրնար մեղմել իր քաղցր ու հաստատ սիրտովը։ Բսան անգամ մազ մնաց յարաբերութիւնները պիտի խզէր իր սներով Լըփայեօրի հետ, որ իր եօթնասուն տարինկը չարաչար կը գործածէր։ Հին աղօրեպանը, չկրնալով արգիլել նոր շինութիւնները, հակառակ իր կործանումի մարգարէութիւններուն, կրկին կը հեռնէր, կը պոռչտար բարգաւաճ ընդարձակ ազօրեքին դէմ, իր սխալած ըլլալէն կատղած։ Նրկրորդ անգամ պարտուած էր. ո՛չ միայն Շանթպլէի հրաշալի հունձքը հողին անանկութիւնը սուտ կը հառնէր, այդ անպիտան հողին ուր ըստ իրեն բան մը կարելի չէր բուսցնել, բայց 'ահա', աղօրեքն ալ, որ ինք կ'արհամարհէր, իրեն անօգուտ կմախք մը, կը վերածնէր, հսկոյ մը կ'ըլլար և զոր իր փեսան հարստութեան մեծ գործիքի մը կը վերածէր։ Եւ գէշը այն էր որ կը յամառէր ապրելու, կարծես ներկայ գտնուելու համար իր շարունակական պարտութեան, առանց երբեք ուզելու իր պարտութիւնը խոստովանիլ։

Ուրախութիւն մը միայն ունէր, այսինքն այն խոստումը զոր Կրէկուար ըրեր էր իրեն և զոր կը պահէր. այն էր տափաստանը ագարակին չի տալ։ Նոյն իսկ իրմէ խօսք առաւ որ չպիտի մշակուի։ Այդ ամուլ մնացած տափաստաններու տեսքը, կանանչափայլ ու գեղեցիկ կալուածքին մէջ, իր թխտկալութեան հրճուանք կ'ազդէր, իրը թէ ատիկա դրացի արգասաւորութեան հերքումը ըլլար։ Յաճախ զինքը կը տեսնէին որ հոն կը պտտէր, իրեն խիճերու և մացառներու թագաւոր մը, դէմքը գո՛հ հողին այս ցականքէն, իր նիհար ու երկար հասակը ղցելով, և գուցէ հո՛ն կարելի կուէնորու պատրուակներ կը փնտռէր, քանզի ինքն էր որ, այդ պտոյտներէն մէկուն միջոցին, ագարակի ոտնձգութեան մէկ հետքը տեսաւ, ոտնձգութիւն մը որ իր մեկնութիւններովը այնքա՛ն ծանրակշիւ դարձաւ, այնքա՛ն աղետալի խոշոր հետեւանքներ ստացաւ որ Թրոմաններուն երկարատեւ երջանկութիւնը վայրկեան մը վտանգի ենթարկեց։

Կրէկուար, գործի մէջ, արիւնշտ մարդու խստութիւն մը ու-

ներ, որ կը յամառէր իր իրաւունքէն բնաւ կտոր մը չզոհել: Երբոր իր աները եկաւ իրեն պատմեց թէ ագարակը, անպատկառօրէն, այդ տափաստաններէն երեք եղվար հող մշակած էր, անշուշտ այդ աղուոր գողութիւնը շարունակելու նպատակով, եթէ առաջքը չառնէին, ուղեց անմիջապէս խնդիրը քննել, չուղծելով որ այսպէս իր ստացուածքը կապտեն: Դժբախտութիւնը այն եղաւ որ չկրցան որոշապէս սահմանները ճշդել: Այսպէս ագարակը կրնար պնդել թէ բարեմտութեամբ սխալած էր և կամ նոյն իսկ իր սահմանէն անդին չէր անցած: Բայց Լըփայեօր կատաղօրէն հոկառակը կը պնդէր, կը ճշդէր, գաւաղանով մը սահմանագիծը կը քաշէր, երդում պատառ ընելով որ իր ըսածը ճիշդ էր: Եւ գործը աւրուեցաւ, երկու եղբայրներուն, Ժէռվէի և Կրէկուարի միջեւ բացատրութեան մը հետեւանքով, որուն միջոցին Կրէկուար բարկանալով՝ աններելի խօսքեր արտասանեց:

Հետեւեալ օրը, Կրէկուար բանակցութիւնները խղեց և դատ բացաւ: Ժէռվէ ի փոխարէն անմիջապէս սպառնացաւ ցորենի հատիկ մը այլ եւս չգրկել ազօրիք և գործերու այս խզումը ծանր հարուած մըն էր, քանզի Շանթալէի ցորենը իրապէս հարստացուցած էր նոր ազօրիքը: Այդ վայրկեանէն կացութիւնը հետզհետէ ծանրացաւ, քիչ ատենէն ու է հաշտութիւն անկարելի դարձաւ, մանաւանդ որ Ամպրուաղ, սրուն յանձնուած էր համաձայնութեան գետին մը գտնելու պաշտօնը, ինքն ալ բորբոքեցաւ և ի վերջոյ երկու կողմն ալ դժգոհ թողուց: Եղբայրապաշտ կոիւր իր ատենի աւերումները կրնդորձակէր, այժմ երեք եղբայրներ էին որ իրարու դէմ կը կռուէին: Ու ասիկա ամէն բանի վերջը չէր, ամբողջ ընտանիքը չպիտի վարակուէր այս կործանիչ կատաղութենէն ու ընկղմէր յիմարութեան և ատելութեան այս փոթորիկէն, այնքան տարուան գեղեցիկ բանականութենէ, առողջ ու զօրեղ գուրգուրանքներէ ետքի:

Մաթիէօ բնականաբար փորձեց միջամտել: Բայց, առաջին խօսքերէն, ղգաց որ եթէ չյաջողէր, եթէ իր հալրական իշխանութիւնը չճանչցուէր, փլուզումը անդարձանելի պիտի ըլլար: Ու կը օպասէր, իր մոտին պայքարէն հրաժարած չըլլալով բնաւ, ուղեւ լով յաջող պարագայէ մը օգտուիլ: Միայն թէ գժտութեան ամէն

մէկ օրը որ կ'անցնէր իր մտատանջութիւնը կ'աւելցնէր: Իր ամբողջ գործն էր, իր ծնած փոքրիկ ժողովուրդը, հիմնած փոքրիկ թագաւորութիւնը, բարերար արեւին տակ, որ յանկարծական կործանումի մը սպառնալիքին տակն էր: Գործ մը սիրով միայն կ'ապրէի, սէրը որ զայն կը ստեղծէ կրնայ միայն յաւերժացնել, ու գործը կը կործանէր: Բարութեան, ուրախութեան և զօրութեան փրթութիւն մէջ ձգելու տեղ, զայն կործանած պիտի տեսնէր, կտոր կտոր, պղծուած, մեռած, ինք տակաւին կենդանի եղած ատեն իսկ: Եւ ինչ բեղուն ու բարգաւաճ գործ էր մինչեւ ան ատեն Շաթպլէի այս կալուածը ուր յորդափոս արգասաւորութիւնը հունձքէ հունձք կ'աւելնար, նոյն իսկ այդ աղօրիքը, այնքան մեծցած, այնքան բարգաւաճ, որ իր հանճարէն ծնած էր, առանց հաշուելու միւս հրաշալի հարստութիւնները, Բարիզի մէջ, հեռուն իր աշխարհակալ զաւակներուն ձեռքով: Եւ այս սքանչելի գործը զոր կեանքի վրայ իրենց ունեցած հաւատքը ստեղծած էր, եղբայրասպան կռիւով մը պիտի քանդուէր:

Իրիկուն մը, սեպտեմբերի վերջին օրերու տխուր աղջակուղջով, Մարիան պատուհանին առջեւ քշել տուաւ իր երկար աթոռը որուն վրայ լռին վիշտով մը կը մեռնէր: Միայն Շառլօթի ձեռքով կը խնամուէր, իր քովը միայն վերջին զաւակը, Պէնժամէնը մնացեր էր: Այն օրէն ի վեր որ ընտանիքը կռիւի մէջ էր, Մարիան տան դուռը փակեր էր և զայն կ'ուզէր բանալ երբ իր բոլոր զաւակները իրարու հետ հաշտուէին և զային իրեն մօտ գիրար համբուրելու: Բայց այս մասին յուսահատ էր, այդ միակ ուրախութենէն որ զինքը պիտի ապրեցնէր: Ու այդ տմոյն իրիկունը, մինչ Մաթիէօ եկած էր քովը նստելու, ըստ սովորութեան ձեռք ձեռքի մէջ, նախ չխօսեցան իրարու հետ, զիտեցին իրենց առջեւ պարզուող դաշտը, կալուածքը որուն անվերջ արտերը կը կորսուէին մառախուղին տակ: հեռուն աղօրիքը, Իէօզի եղբւր, իր բարձր ծխնելոյզովը որ կը մխար, նոյն ինքն Բարիզը, հորիզոնին ետեւ, ուրկէ կը բարձրանար դարբնոցատան մը անհուն կրակէ շիկագոյն ամպը:

Վայրկեանները անցան: Մաթիէօ, կէսօրէն ետքը երկար ատեն քալած էր, մինչեւ Մառէօյի և Լիլպօրի ագարակները, իր

տառապանքը խոնջեցնելու համար։ Եւ վերջապէս, կիսաձայն, ինքն իրեն խօսելու պէս, ըսաւ.

— Երբեք հերկերը լաւագոյն սլայմաններու մէջ չպիտի ըլլան։ Հո՛ն, լեռնադաշտին վրայ, հողին յատկութիւնը ա՛լ աւելի զօրացաւ մշակութեան նորագոյն մեթոտներուն շնորհիւ. և հոս ալ, զառիվայրերուն վրայ, աւագուտ հողերը չատ ճոխացան. մէկովէի կողմէ երեւակայուած Զուրի նոր բաշխումներուն շնորհիւ, կալուածքը իր ու Քլէոփ ձեռքը անցնելէն ի վեր գրեթէ արժէքը կրկնապատկուած է։ Հաստատուն բարգաւաճումն է, աշխատութեամբ յաղթութիւնը անսահման է։

— Ի՛նչ օգուտ, երբ սէր չի կայ այլ եւս, մըմնչեց Մարիան։

— Յետոյ, շտրունակեց Մաթիէօ, լռութենէ մը ետքը. մինչեւ Իէօզ ինջայ, և հեռուէն տեսայ որ կրէկուար ստացած էր նոր մեքենան զոր Տընի իրեն համար շինել տուած էր։ Բակին մէջ կառքէն կ'ինջեցնէին։ Կ'երեւայ որ երկանաքարերը աւելի շուտ դարձնելու յատկութիւնը ունի։ Այս տեսակ գործիքներով երկիրը կրնայ ցորենի ովկիանոսներ արտադրել անթիւ ժողովուրդներու համար. ամէնքն ալ հաց կրնան ունենալ։ Ու աղօթիքի այդ մեքենան, իր կանոնաւոր շարժումովը, դարձեալ հարստութիւն պիտի ստեղծէ։

— Ի՛նչ օգուտ, քանի որ իրար կ'ատեն, կրկնեց Մարիան։

Այն ատեն Մաթիէօ լռեց։ Բայց, ինչպէս որոշած էր իր պտոյտին ատեն, պառկած ժամանակը կնոջը ըսաւ որ հետեւեալ օր Բարիզ պիտի երթար. և տեսնելով որ Մարիան կը զարմանար, գործ մը պատրուակեց, հին առնելիք մը, հաշիւի կարգադրութիւն մը։ Այլեւս կարելի չէր Մարիանի այս յամբ մահը, ուրկէ ինքն ալ կը հոգեււարէր։ Կ'ուզէր գործել, հաշտութեան գերագոյն փորձը ընել։

Հետեւեալ օրը, ժամը տասնին, Մաթիէօ, Բարիզ օտք դնելով, Հիւսիսային կայարանէն կառքով ուղղակի Կըրնէլի գործատունը գնաց։ Ամէն բանէ առաջ, կ'ուզէր Տընին տեսնել, որ մինչեւ այդ օր, կռիւին չէր մասնակցած։

Արդէն, երկար ատենէ ի վեր, Գոսթանսի մահուան հետեւեալ օրը, Տընի եկեր տեղաւորուել էր քարափի ապարանքը իր կնոջ

Մարթի և երեք զաւակներուն հետ։ Ասով գործատան ամբողջական տիրապետումը լրացեր էր։

Այսուհանդերձ, Պօլէն տակաւին շատ տարիներ պիտի ապրէր. բայց իր անուր աչեւս չէր էրեւոր գործատան մէջ, իր ստացուածքին վերջին կտորը թողած էր. իրեն տրուած տարեկան գումարի մը փոխարէն՝ վերջապէս իրիւրուն մի իմացուեցաւ որ մեռեր է երկու նիններուն տունը, ճոխ սեղանէ մը ելլելէ ետքը, բազմոցի մը վրայ շահժահար եղած կաթուածէ մը. և կը թուէր թէ մանկական վիճակի մը մէջ ինկած էր. չափազանց ուտելով ու զուարճանալով այդ նիններուն հետ, այնպիսի բաներով որոնք չէին պատշաճիր իր յատկացած տարիքին։ Ասիկա եսասէր արուի, սալայտաւորները զեգհող ամուսնի մահն էր, աւելին յետին հարուածը դէպի կոյսնայ, որ կը վերջացնէր սերունդը։

Վա՛ն, հէ՛ն, հով փչեց, գոչեց Տրնի գուարթօրէն, երբոր իր հայրը նշտարեց. յօգի՞ եկար... Ես տակաւին առանձին եմ, երկուցորթի պէ՛ս եմ... Տիէփ, Մարթն ու երեք տղաքը բերելու, քանդի սեպտեմբեր ամիսն ալ հոն անցնել ուզեցին։

Յետոյ, յաւրջ դէմք մը առաւ, մտատանջուեցաւ երբ իմացաւ որ մայրը հիւսիս գլխով փախած կ'ապրէր մեջքէն։

— Մայրիկ, հիւսիսդ, վտանգի մէջ... Ի՞նչ կ'ըսես։ Ես զինքը միայն յոգնած կը համարէի, առանց հետեւանքի անհանգստութիւն մը... Ծն հաւաքսէ՛ տեսնենք ի՞նչ կայ։ Բան մը կը ծածկէք, ուրեմն միշտ էր ունեւոր։

Ու մտիկ արու խիստ որոշ խիստ կատարեալ պատմութիւնը, զոր Մարթիէն յորոհեց իրեն ընել։ Ասիկա Տրնիի համար մեծ յուզում էր եղաւ. հասական աղէտքի մը յայտնութեան պէս բան մը, որուն առաջափառը այժմ գինքը պիտի արգիլէր հանգիստ ապրելու։ Ու՛ր արեւացած՝ գոչեց։

Ինչպէ՛ս երբայրներս ասանկ աղուոր բաներ կ'ընեն այդ տեսակի ապրումներէն ետեւ։ Գիտէի որ իրարու հետ համաձայն չէին այլեւս. ինչպէ՛ս որ իրենց մանրամասնութիւններ որոնք զիս տխրեցուցին, բայց երբեք չէի կարծեր որ ասոր համար մայրիկս ուզուէ՛ր, արդարապէս կը մնաք... ա՛հ, ոչ, ա՛հ ո՛չ, պէտք է կար-

գաղթել այս խնդիրը: Հիմա անմիջապէս պիտի տեսնեմ Սմարտա-
զը: Երթանք իր տունը ճաշելու և ամէն բան վերջացնենք:

Քանի մը հրահանգներ ունէր տալիք, Մաթիէօ վար իջաւ
գործատան բակը անոր սպասելու: Եւ հո՛ն, տասը վայրկեան ժուռ
եկաւ բոլոր հին անցեալը երազելով, ոգեկոչելով:

Կը վերոյիշէր ինքզինքը. երբ իբրեւ պաշտօնեայ, ամէն տու-
տու այս բակէն կ'անցնէր ժանվիլէն գալով, ցերեկուան ճաշի հա-
մար գրպանը երեսուն սոսնով: Միշտ նոյնն էր, կեդրոնական շէնքը
իր խոշոր ժամացոյցով զարդարուած, աշխատանոցները, չտեմա-
րանները, մոխրագոյն շէնքերով պզտիկ քաղաք մը, որուն վրայ
կը բարձրանար երկու ահագին ծխնեւոյզներ որոնք անդադար կը
մխայրէին: Իր զաւակը աւելի ընդարձակած էր աշխատութեան այս
քաղաքը, ուրիշ նոր շէնքեր աւելցնելով մէտէրասիօն փողոցի ու
Կըրնէլի ծառուղիին վրայ: Կր տեսնար նաեւ աղիւսով չրջանակ-
ուած ապարանքը, ճերմակ քարերով զարդարուն, որուն համար
Գոսթանս այնքան հպարտ էր, և ուր իբրեւ ճարտարարուեստի
Թագունի ընդունելութիւն կ'ընէր դեղին մետաքսով պատած իր
փոքրիկ սալօնին մէջ Ութը հարիւր գործաւորներ կ'աշխատէին
հո՛ն, գետինը կը սարսէր շարունակական ցնցումէն, գործատունը
Բարիզի ամենէն կարեւոր հաստատութիւնը դարձած էր, այն ուր-
կէ կ'ելլէին հողագործական մեծագոյն մեքենաները, հողին հզօր
բանտները: Եւ իր զաւակն էր զոր բախտը անվիճելի իշխանը
ըրած էր մեքենական շինութեաց և իր հարսն էր որ դեղին մե-
տաքսէ փոքրիկ սալօնին մէջ ընդունելութիւն կ'ընէր, երեք աղ-
ուոր կտրիճներովը:

Յետոյ, մինչ Մաթիէօ, հին յիշատակներով սիրտը շարժած,
կը դիտէր, աջ կողմը, տաղաւարը ուր բնակած էին Մարիանի
հետ, ուր ժէռվէն ծնած էր, ծեր գործաւորի մը կողմէ ողջուն-
ուեցաւ:

— Բարեւ, պարոն Պրոման

Մաթիէօ ճանչցաւ Վիքթոր Մուանօն, արդէն յիսունհինգ
տարեկան, աշխատութենէ աւելի ծերացած ու քայքայուած, քան
ժամանակին իր հայրը. երբոր մայր Մուանօն Լուգար հրէշ մեքե-
նային ընծայելու իր տակաւին փոքրիկ մանչերուն միսը: Տասնըվեց

տարեկան հասակին գործատուն մտած ըլլալով, գրեթէ քառասուն տարիէ ի վեր երկաթ ծեծած էր սալին վրայ: Նոյն ճակատագրին վերսկսումն էր, բոլոր ջախջախիչ աշխատանքը որ հօրմէն ետքը, զաւակը կը փչրէր, թշուառութեան և անարդարութեան երկանաքարին տակ:

— Բարեւ, Վիքթոր, աղէկ էք միշտ:

— Ո՛հ, պարոն Պրոման, այլեւս երիտասարդ չեմ: Պէտք է որ ծակս պատրաստեմ տեղ մը... միայն թէ հանրակառքի մը տակ չըլլայ:

Հայր Մուանօյի մահուան կ'ակնարկէր, զոր հանրակառքի մը տակէն, կռնէլ փողոցը, վերցուցեր էին. երկու սրունքը փչրուած ու գանկը բացուած:

— Ինչ որ ալ ըլլայ, ըսաւ, այդպէս կամ ուրիշ կերպ մեռնիլը միեւնոյն բանն է: Նոյնիսկ ասանկ աւելի շուտ կը լինայ... Հայրիկը բախտաւոր եղաւ, Նօռինը ու Սէսիլը գտնելով: Առանց ատոր մ'չ թէ հանրակառքին տակ, այլ ապահովաբար անօթութենէ պիտի մեռնէր:

— Նօռինն ու Սէսիլը աղէկ են, ընդմիջեց Մաթիէօ:

— Այո՛, պարոն Պրոման, որչափ որ գիտեմ, քանզի, կը հասկնաք, շատ չենք տեսնար զիրար... Մեր ամենէս այդ երկուքն ու ես կը մնանք, չհաշուելով Իռման, որ մեզ ուրացաւ, յորմէնք տէ մեծութեան մէջ կ'ապրի: Էօֆրազի բախտ ունեցաւ մեռնելու, իսկ աւագակ Ալֆրէտը անյայտ եղաւ, ինչ որ ճշմարիտ թեթեւացում մըն էր, այնքան վախ ունէի զինքը օր մը թիարանը տեսնելու...: Եւ երբ լուր առնեմ Նօռինի ու Սէսիլի մասին միշտ հաճոյք կը զգամ: Գիտէք որ Նօռին ինէ մեծ է, վաթսուն տարեկան ըլլալու է, բայց միշտ քաջառողջ եղած է և իր մանչը կ'երեւայ օր շնորհքով մէկն է...: Վերջապէս, երկուքն ալ կ'աշխատին տակաւին: Սէսիլ որ այնքան տկարակազմ էր, դեռ կ'ապրի: Սիլուսն տուն մըն է իրենց տունը, երկու մայրիկ խոշոր մանչու մը համար, որ աղէկ մէկը կրցած են ընել:

Մաթիէօ գլխով հաւանութիւն կը յայտնէր: Յետոյ, զուարթօրէն ըսաւ.

— Բայց դուք ալ, Վիքթոր, մանչեր ու աղջիկներ ունեցաք:

որոնք այժմ հայրեր ու մայրեր եղած ըլլալու են, իրենց կարգին, Ծեր գործաւորը տարտամ շարժում մը բրաւ:

— Ութը հատ ունեցայ, հօրմէս հատ մը աւելի... ամէնըն ալ գացին, իրենք ալ հայր ու մայր ըլլալով, ինչպէս որ կ'ըսէք, պարոն Թրոման: Կրցածնուս չափ պէտք է որ ապրինք: Իրենց մէջ կան որ ճերմակ հաց չեն ուտեր, ո՛հ, ո՛հ, եւ չեմ գիտեր թէ այն օրն ուր այլ եւս աշխատելու բազուկ չպիտի ունենամ զաւակ մը պիտի գտնե՞մ որ զիս քովը առնէ ինչպէս Նոոիին և Սէսիլ հայրերնին առին... Վերջապէս, ի՞նչ ընենք, թշուառներու հատիկներ ենք որոնք աղէկ չեն բուսնիր ու լաւ բան մը չեն կրնար արտադրել:

Վայրկեան մը լռեց. ու ղէպի գործատուն իր քայլը ուղղելով, իր յօգնած կռնակով ու աշխատանքէ ճեղքուած ձեռքերով, ըսաւ.

— Յտեսութիւն, պարոն Թրոման:

— Յտեսութիւն, Վիքթոր:

Տրնի հրահանգները տալով եկաւ հօրը միանալու: Առաջարկեց մինչեւ ՅԱթէն ծառի տոբով երթալ և ճամբան հօրը ըսաւ որ ապահովարար Աւարուազի տառնածրոյ պիտի գտնային, քանզի կինը ու չորս զաւակները, անոնք ալ տակաւին Տիէփ կը գտնուէին, ուր երկու հարսերը, Անտրէ և Ուարթ, ամառուան եւ զանակը միասին անցուցած էին:

Տասը տարուան մէջ Աւարուազի հարստութիւնը տասնապատկուած էր: Հազիւ քառասունընդ տարեկան տասակին՝ կ'իշխէր Բարիզի հրապարակին վրայ: Տիւ Հօրտէլ, հօրեղբօր մահուամբը ժառանգն ու միակ տէրը եղած էր յաւնճարար թիւտն տանը զայն իր ձեռնարկու ոգւովը ընդարձակած էր, ճշմարտապէս տիեզերական հաստատութեան մը վերածած էր, ուրկէ որ ղենէին բոլոր աշխարհի ապրանքները: Սահմանագլուխները գոյութիւն չունէին իրեն համար, աշխարհի բոլոր բերքերովը կը հարստանար և մանտանդ կը ջանար գաղթականութիւններէն քաղելու: Եւ ո՞նց արտադրած բոլոր հրաշալի հարստութիւնները, ու այս բանը իրենէր յաղթական յանդգնութեամբ մը, այնքան ապահով վճատանութեամբ որ ամէնէն յանդուգն ձեռնարկութիւնները յօջողութեամբ կը պսակուէին: Այս վաճառականը, որուն բեղուն գործը կ'ութիւնը պա-

տերազմներ կը շահէր, ճակատագրականօրէն պիտի կլլէր ծոյլ, անկարող ու ամուլ Սէկէնները: Ու անոնց հարստութեան կործանումին ու ընտանիքին ցրուումին մէջ, ուղած էր ինք իր բաժինը առնել և տիրացած էր Տ'Անթէն ծառուղիի ապարանքին: Սէկէն տարիներէ ի վեր նոյն իսկ այլ եւս հոն չէր բնակեր, իր ակումբին մէջ ապրելու տարօրինակ գաղափարը յղանալով: Հոն էր իր սենեակը իր կնոջ հետ հաշտարար բաժանումէ մը ետքը: Երկու զաւակները գացեր էին, Կասթօն այսօր հրամանատար էր հեռաւոր զօրագունդի մը, Լիւսի՝ կրօնուհի եղած՝ Իւրսիւրիներու մէկ վանքին մէջ կը գտնուէր: Այսպէս, Վալանթին, առանձին մնալով, սիրտը նեղացած, չկրնալով այլ եւս իրեն հարկաւոր կեանքը վարել, ինքն ալ իր կարգին ձգեր էր ապարանքը, խիստ զուարթ ու վայելուչ բնակարան մը փոխադրուելով, Պուլվար Մալդէրպի վրայ, ուր իր աշխարհիկ կեանքը կը վերջացնէր, բարեպաշտ ու միշտ գթասիրտ կնոջ մը պէս, նախադահելով բարեգործական հաստատութեան մը, մի միայն զրաղած ուրիշներու զաւակներով, յորմէ հետէ որ չէր կրցած պահել իրենները: Եւ Ամպրուազ պարզապէս տուած էր դատարկ ապարանքը, գրաւներու տակ դրուած, այն աստիճան որ եթէ Սէկէնի ժառանգութիւնը բաժնել հարկ ըլլար, ապահովաբար Վալանթին, Կասթօն և Լիւսի իրեն տակաւին զրամ պարտական պիտի ըլլային:

Բայց յիշատակներու ինչ դարթնում երբոր, Մաթիէօ, Տընիի ընկերակցութեամբ, մտաւ Տ'Անթէն ծառուղիի այդ արքայական ապարանքը: Հոս ալ, ինչպէս գործատան մէջ, կը յիշէր իր իրեւաղքատ մարդ, իրեւ նեղուած վարձակալ տանիքի մը նորոգութիւնը խնդրելը, որպէս զի անձրեւը չողողէ իր չորս զաւակները, զոր իր յանցապարտ անհոգութիւնը ծնեցուցեր էր:

Այժմ, ամբողջ ապարանքը կը վերապրէր, տակաւին աւելի պերճաշուք, ձմեռը հանդէսներու շուկին մէջ, չորս զաւակներու խնդումներովը զուարթացած: Ու այլ եւս ծոյլ Սէկէնը չէր, անէութեան գործաւորը, զոր Մաթիէօ կուգար տեսնել, այլ իր զաւակը Ամպրուազ, ստեղծիչ զօրութեամբ:

Ամպրուազ որ դուրս ելած էր, ճաշի ատենը պիտի գար: Մաթիէօ և Տընի անոր սպասեցին. և մինչ առաջինը նախասենեակէն

գ'անցնէր, փափաքելով տեսնել նոր կահաւորումը, զարմացաւ երբ կին մը, որուն նախապէս ուշադրութիւն չէր ըրած, զինքը կեցուց:

— Կը տեսնեմ որ պարոն Ֆրոման զիս չճանչնար:

Մաթիէօ տարտամ շարժում մը ըրաւ: Զօրեղ ու գէր կին մըն էր, ապահովաբար վաթսուներ անցած, բայց խնամուած, ժպտուն, լեցունկեկ լայն երեսով մը զոր ճերմակ ու պատկառելի մազեր կը շրջանակէին: Կարծես գաւառացի բարի քաղքենի մըն էր, հանդիսաւոր արդուզարդով:

— Սէլէսթ... Սէլէսթ, տիկին Սէկէնի նախկին սենեկապանուհին:

Այն ատեն զայն կատարելապէս ճանչցաւ, ծածկելով իր զարմանքը այսքան երջանիկ վերջաւորութեան մը համար: Մաթիէօ զայն կոյանոցի մը խորը կորսուած կը կարծէր: Եւ Սէլէսթ պայծառ ու զուարթ դէմքով իր երջանկութիւնը պատմեց:

— Ո՛հ, շատ գո՛հ եմ... Իմ երկիրս, Ռուժմօն, քաշուած էի, ի վերջոյ հո՛ն նախկին նաւազի մը հետ ամուսնացայ, հանգստեան կոչուած սպայ մը, որ աղւոր թօշակ մը ունի, առանց հաշուելու իր առաջին կնոջ թողած փոքրիկ հարստութիւնը: Եւ որովհետեւ երկու մեծ տղաք ունի, համարձակեցայ մին պարոն Ամպրուազի յանձնարարել, որպէս զի իր վաճառատան մէջ առնէ. ինչ որ ընելու բարութիւնը ունեցաւ... Այն ատեն, սպասեցի Բարիզ գալուս որպէս զի գամ ու բոլոր սրտով շնորհակալութիւնս յայտնեմ:

Զէր ըսեր թէ ինչ կերպով ամուսնացած էր նախկին ծովային սպային հետ: Նախ իբրեւ պարզ աղախին քովը մտած էր, յետոյ հոմանին՝ և յետոյ օրինաւոր կինը եղած էր, առաջին կնոջ մահ, ուրնէն ետքը, որուն մահը փութացուցած էր: Բայց, ինչ որ ալ ըլլայ, իր էրիկը շատ երջանիկ ըրած էր, նոյն իսկ զայն ազատած էր իր նեղացուցիչ զաւակներէն, շնորհիւ այն գեղեցիկ յարաբերութիւններուն որոնք պահած էր Բարիզի մէջ: Եւ կը շարունակէր խնդալ, բարի կնոջ մը պէս որ հին յիշատակներով կը յուզուի:

— Երբ քիչ առաջ ձեր անցնիլը տեսայ, պարոն Ֆրոման, չէք գիտեր ինչ հաճոյք զգացի: Ա՛հ, որովհետեւ շատ հինէն է որ ձեզ հոս տեսայ առաջին անգամ... Կը յիշէ՞ք Լա Ռութօն, լաւ ու-

րեմն, ինք որ միշտ կը տրտնջար, հիմա շատ գոհ է, էրկանը հետ, իրենց սեփականութիւնը եղող աղուոր տան մը մէջ քաշուած, փոքրիկ խնայողութիւններով որոնք հանդարտիկ կ'ուտեն այժմ։ Այլ եւս երիտասարդ չէ, բայց շատերը թաղեց ու դեռ շատեր ալ պիտի թաղէ...։ Տեսէ՛ք, օրինակի համար, տիկին Մընուէն, կը միշէ՛ք տիկին Մընուէն, քովի փերեզակուհին։ Ահաւասիկ կին մը որ բախտ չունի։ Իր երկրորդ զաւակն ալ կորսնցուց, ինչպէս նաեւ խոշոր ու կտրիճ աճուսինը զոր կը պաշտէր...։ Պահ մը մտածեցի զինքը Ռուսթմոն բերել, ուր օդը լաւ է առողջութեան համար։ Խննուսուն տարեկան ծերունիներ ունինք։ Տեսէ՛ք Լա Քութօն, ուզածին չափ պիտի ապրի... Ո՛հ, շատ հաճելի երկիր մըն է, ճշմարիտ դրախտ մը։

Ու պտգալի Ռուսթմոնը եկաւ Մաթիէօյի երեւակայութեան առջեւ, իր խաղաղիկ զանգակատունը ցցելով հարթ դաշտերուն մէջ, փոքրիկ Բարիզցիներու դիակներով սալայատակուած իր գետնեղմաննօցովը, որ վայրի ծաղիկներու տակ կը պահէր այնքան սպաննութիւններու կոյտերը։

— Ձեր աճուսնութենէն զաւակ չունեցաք, հարցուց Մաթիէօ, ուղելով ըսելիք մը գտնել ու այդ հարցումը միայն գըտնելով։

Սէլէսթ կրկին զուարթացաւ, իր ակռաները ցոյց տուաւ, որոնք տակաւին ճերմակ էին։

— Ո՛հ, ո՛չ, պարոն Ֆրօման, ա՛լ զաւակ ունենալու տարիքը չունիմ։ Եւ յետոյ, գիտէք, բաներ կան որոնք պէտք չէ վերսկըսիլ... աղէկ միտքս ինկաւ, տիկին Պուրտիէօ, այն դահեկը զոր դուք ալ ճանչցաք կարծեմ, մեր մօտերը մեռաւ, կալուածի մը մէջ ուր եկած էր հաստատուիլ արդէն երկար առնէ ի վեր։ Միւսէն աւելի բախտաւոր եղաւ, այսինքն Լա Ռուշը, ան ալ բարի կին մը, որ սակայն չափազանց հաճոյակատար էր։ Իր դատը կտրուացած ըլլալու էք թերթերուն մէջ, բանտարկութեան դատապարտուեցաւ Սէռայլ անուն բժիշկի մը հետ, իրաւցնէ շատ է՛ր աղտոտ բաներու համար զորս միասին գործած էին։

Լա Ռո՛ւշ, Սէռա՛յլ, այո՛, անշուշտ, Մաթիէօ հետեւած էր այս չարագործ ընկերակցութեան դատին։ Եւ այս երկու անուն-

ները ինչ արձագանգ կը զարթուցանէին անցեալէն, ուրիշ երկու անուններ ալ միտքը ձգելով. Վալէրի Մօռանժ և Ռէն Մօռանժ: Արդէն, գործատան բակին մէջ, Մօռանժի անորոշ ուրուականին անցնիլը նշմարեւ էր, մանրակրկիտ հաշուակալը, քաղցր ու երկչոտ, որ թշուառութեան և յիմարութեան հով մը տարած էր մթութեան ալիքներուն: Յանկարծ, հոս կը վերերեւար, թափառական ստուերի մը պէս, անհանգիստ զոհ ապուշ փառասիրութիւններու, խնդն միջակ արարած, այնքան վայրագօրէն պատժուած՝ ուրիշներու ոճիրին համար, որ անշուշտ չէր կրնար քնանալ այն գերեզմանին մէջ ուր արիւնյուեայ նետուած էր, ոտքերը ջախջախուած: Եւ Մաթիէօ տեսաւ նաեւ Սէրաֆինի ուրուականին անցնիլը, դէմքը դժնդակ ու վայրագ, անյագ մնացած հաճոյքներէ:

— Վերջապէս, պարոն Ֆրօման, ներեցէ՛ք ինձ ձեզ կեցնելու համար... Դոհ, շատ գոհ եմ զձեզ վերստին տեսնելուս:

Մաթիէօ կը շարունակէր անոր նայիլ և զայն ձգած ատեն իր լաւատես ներողամտութեամբը ըսաւ.

— Բարի յաջողութիւն, քանի որ երջանիկ էք: Երջանկութիւնը անշուշտ իր ըրածը գիտէ:

Բայց Մաթիէօ խռովեցաւ, սիրտը յուզուեցաւ, անզգայ բնութեան առերեւոյթ անարդարութեան մտածումովը: Իր Մարիանի յիշատակը միտքը կ'իյնար, որ այնքան ծանր վիշտով մը զարնուած էր և իր զաւակներուն անբարիշտ կոխներուն երեսէն կը հոգեվարէր: Ամպրուազ եկաւ վերջապէս, ու զուարթօրէն համարուեց հայրը, Սէլէսթի շնորհակալութիւնները ընդունելէ ետքը: Մաթիէօ մեծ անձկութիւն մը զգաց այդ վճռական վայրկեանին ուր, ըստ իրեն, պիտի որոշուէր, ընտանիքին եղբայրական փրկութիւնը:

Բայց, շուտով եղաւ ամէն բան: Տընի որ ինքզինքնին ու հայրը ճաշի հրաւիրեւ էր, առանց սպասելու, ուղղակի խնդիրը պարզեց:

— Հոս եկած չենք միայն քեզի հետ ճաշելու հաճոյքին համար... Մայրիկը հիւանդ է, գիտե՞ս:

— Հիւանդ, ըսաւ Ամպրուազ, ո՛չ ծանրապէս, այնպէս չէ՛:

— Այո՛, շատ հիւանդ, կեանքը վտանգի մէջ... Եւ գիտե՞ս որ հիւանդ է այն օրէն ի վեր ուր եկած էր քեզի խօսելու կրէկուարի ու Ժէռվէի միջեւ ծագած կռիւին մասին և դուն ալ, կ'երեւայ որ, շատ կոշտ կերպով հետը խօսեր ես։

— Ես, հետը կոշտ կերպով վարուի՛մ։ Գործի վրայ խօսեցանք, գուցէ իբրեւ գործի մարդ պատասխանեցի իրեն, քիչ մը խստօրէն։

Դէպի Մաթիէօն դարձաւ, որ կը սպասէր, լուռ և տոգոյն։

— Իրա՞ն է, հայր, մայրիկը հիւանդ է ու մտատանջութիւն կը պատճառէ քեզ։

Եւ որովհետեւ հայրը այո՛ կ'ըսէր գլխու երկար շարժումով մը, Ամպրուազ յուզումով գոչեց, ինչպէս Տընի ըրած էր գործատունը, ճշմարտութիւնը իմանալուն պէս։

— Ահ, բայց այս խնդիրը ապուշ բան մը կը դառնայ, Ըստ իս կրէկուար իրաւունք ունի Ժէռվէի դէմ։ Միայն թէ ճաղրելի բան է շարունակել, պէտք է որ իրար համբուրեն, եթէ ատով խեղճ մայրիկին տառապանք՝ երը պիտի մեղմանան... Ուրեմն ինչո՞ւ փակուեր մնացեր էք, ինչո՞ւ ձեր վիշտը չյայտնեցիք։ Կը մտածէինք, խնդիրը կը հասկնայինք։

Յանկարծ, իր հայրը համբուրեց, այն որոշումի արագութեամբը որ իր վաճառականութեան ոյժն էր, երբ ճշմարտութեան լոյսը կը ծագէր մտքին մէջ և գոչեց։

— Եւ յետոյ, դարձեալ դուն ես ամէնէն խելացին, դուն գիտես ու կը նախատեսես... նոյն իսկ եթէ կրէկուար իրաւունք ունենայ դատ վարելու Ժէռվէի դէմ, ապուշ բան է այդպիսի դատ մը բանալ, քանզի այդ անհատական փոքրիկ շահերէն վեր, մեր ամէնուս շահը կայ, ընտանիքին շահը, որ է միացած մնալ, իրարու փարած, անվկանդ, եթէ կ'ուզէ անպարտելի ըլլալ։ Մեր գերագոյն զօրութիւնը մեր համերաշխութեան մէջն է... ուրեմն, շատ պարզ է։ Շուտով ճաշերնիս կ'ընենք, ու կառախումը կը նստինք։ Տընին և ես քեզի կ'ընկերանանք մինչեւ Շանթալէ։ Պէտք է որ այս իրիկուն խաղաղութիւնը հաստատուի... գործը ես վրաս կ'առնեմ։

Մաթիէօ, Ժպտուն և երջանիկ, վերջապէս ինքզինք իր դա-

— Լաւ ուրեմն, ի՞նչ է այս, գոչեց Ամպրուաղ չփոթած, գործը եղեր լմնցեր է:

— Եւ մենք որ յաջողութեան մասին յուսահատած էինք, յայտարարեց Տընի զարմացած շարժումով մը:

Մաթիէօ, ինքն ալ ապուշ կրթած, իր յափշտակութեանը մէջ, կացութիւնը բացատրեց, տեսնելով որ Բարիզի երկու մեծ եղբայրներուն գալուստը զարմանք կը պատճառէր հոն եղողներսն:

— Բայց ես էի որ, այս առտու, գացի զանոնք փնտռելու և որ, այժմ, հոս բերի որպէս զի ամէնքս հաշտեցնեն ընդհանուր պագուռուքի մը մէջ:

Այն տանն, զուարթ ծիծաղիւ ձայն մը պայթեցաւ: Շատ ուշ մնացեր էին մեծ եղբայրները: Ո՛չ անոնց իմաստութեան, ո՛չ ալ ղրկանագիրտութեան պէտք ունեցած էին: Ասիկա զանոնք ալ շատ զուարթացուց, առանց յագնութեան խնդիրը կարգադրուած տեսնելով:

Մարիան, աչքերը խոնար, երկնային երջանկութեամբ մը, այնքան երջանիկ որ առողջացած կը թուէր, պարզապէս պատասխանեց Մաթիէօյի:

— Կը տեսնաս, բարեկամս, եղաւ լմնցաւ: Ու չգիտեմ թէ ինչպէս եղաւ... Կրէկուարը եկաւ, զիս համբուրեց, ուղեց որ անմիջապէս փեռվէն ու Բլէռը բերել տամ: Յետոյ, ինքն իրմէն ըսաւ որ երեքնին ալ խննդութիւն կ'ընէին ինծի այդքան վշտացընելով և թէ պէտք էր որ համաձայնէին...: Իրենք ալ համբուրուեցան և եղաւ լմնցաւ:

Կրէկուար զուարթօրէն միջամտեց:

— Մտիկ ըրէ՛ք, այս պատմութեան մէջ շատ գեղեցիկ դեր մը կը վերագրուի ինծի... Նախ ես չեմ որ հաշտութեան փափաքեցայ, այլ թէրէզը: Բարի սիրտ մը ունի, ջոթիի մը յամառութեամբ, այն աստիճան որ, երբ միտքը բան մը գնէ, ի վերջոյ կը ստիպուիմ կատարելու...: Ուրեմն այսպէս, երէկ իրիկուն կռուեցանք, քանզի իմացած էր, չեմ գիտեր ի՞նչպէս, թէ մայրիկը վերադառնալէն հիւանդացած է ու այդ պատճառաւ ինքն ալ կը տառապէր, և ջանաց ինձ ապացուցանելու այդ կռիւին ապուշ բան ըլլալը: Կռիւ մը ուրկէ ամէնքս ալ պիտի վրասէինք: Այս առտու կրկին

ւակներուն մէջ գտնելուն, ինքն ալ զուարթօրէն Ամպրուազը համարեց: Եւ, ճաշի նստելէ առաջ, վար իջան ձմեռնային պարտէզը տեսնելու համար, զոր Ամպրուազ աւելի ընդարձակած էր, հանդէսներ սարքելու նպատակով: Ինք կը սիրէր աւելի ճոխացընելու ապարանքը ու հո'ն իշխելու պերճաշուք իշխանի մը պէս: Յետոյ, սեղանին վրայ, ներում խնդրեց որ ամուրիի մը պէս կ'ընդունէր զիրենք, թէեւ կերակուրները հիանալի էին, քանզի Անտրէի ու զաւակներուն բացակայութեան միջոցին, խոհարարուհի մը կը պահէր, իրաւամբ զգուանք զգալով դուրսի կերակուրներէն:

— Ո՛հ, ես, ըսաւ Տընի պարզօրէն, Մարթն ու տղաքը Տիէփի երթալնէն ի վեր, ճաշարանը կը ճաշեմ, տունս գոց է:

— Որովհետեւ դուն իմաստուն մըն ես, պատասխանեց Ամպրուազ իր հանդարտ ու անկեղծ կերպարանքովը: Ես, լաւ գիտես որ վայելող մըն եմ... հիմա, շուտ խմեցէ՛ք սուրճերնիդ, ու մեկնինք:

Ժամը երկուքին կառախմբով ժամովիլ հասան: Իրենց ծրագիրն էր նախ Ծանթպլէ երթալ, որպէս զի Ամպրուազ և Տընի նախ կարենան խօսիլ Ժէռվէի հետ, գիտնալով որ անիկա աւելի քաղցր էր բնութեամբ, և կը յուսային որ կրնան, իրեն մօտ, հաշտութեան միջոց մը գտնել: Յետոյ, պիտի երթային Կրէկուարի մօտ ու պիտի խրատէին զինքը, հաշտութեան պայմաններ պիտի առաջարկէին: Բայց, քանի ագարակին կը մօտենային, գործին դժուարութիւնները իրենց աչքին կը մեծնային: Անշուշտ, կարծածնունչաւի դիւրին չպիտի ըլլար: Եւ կը պատրաստուէին բուռն կռիւի մը:

— Նախ երթանք մայրիկը տեսնինք, առաջարկեց Տընի: Զինքը կը համարուէր ու անով սիրտ կ'առնէինք:

Ամպրուազ սքանչելի գտաւ այս գաղափարը:

— Այո՛, նախ վեր ելլանք, մանաւանդ որ մայրիկը միշտ աղէկ խորհուրդներ կուտայ: Անշուշտ ինքն ալ բան մը մտածած է:

Տան առաջին յարկը ելան, այն ընդարձակ սրահը ուր Մարիան փակուած կ'ապրէր, պատուհանին քով երկնցած: Եւ ապրեցան մնացին. Մարիան նստած էր իր երկար ավոռին վրայ, իր առջեւ կեցած էր Կրէկուար, երկու ձեռքերը բռնած, մինչ միւս կողմէ, Ժէռվէ և Քլէռ, ոտքի կեցած, մեղմիկ կը ժպտէին:

սկսաւ զիս համոզել և բնականաբար համոզուեցայ, մանաւանդ որ բնաւ քունս չէր տարեր, մտածելով որ խեղճ մայրիկը մեր պատճառաւ հիւանդ էր... Բայց հարկ էր համոզել Լըփայեօրը, թէ՛րէզ գործը վրան առաւ, նոյն իսկ արտաքոյ կարգի բան մը գտաւ, որպէս զի ծերուկը համոզէ թէ ինք յաղթող կը մնար, Չայն համոզեց որ վերջապէս ձեզի ծախէ այդ սոսկալի տափաստանը, այնպիսի մեծ գնով մը որ կրնար իր յաղթութիւնը տանիքներու վրայ հռչակել:

Եւ դէպի ագարակապանն ու ագարակապանուհին դառնալով, կրէկուար կատակի ձեւով աւելցուց:

— Իմ բարի ժէռվէս ու Քլէռս, կը խնդրեմ, թոյլ տուէք որ ձեզ կողոպտենք, Տանս հանգիստը ատով պիտի վերահաստատուի: Տուէ՛ք այս յետին ուրախութիւնը իմ աներոջս և թող անանկ համոզուի որ ինք միայն իրաւունք ունի և թէ մենք ապուշներ ենք:

— Ո՛հ, ուզած դրամը կուտաք, պատասխանեց ժէռվէ խնդալով: Այդ հողը արդէն անպատուութիւն մըն է կալուածքին համար, այդ պատառը որ վէրքի մը պէս մտած է մեր մշակուած արտերուն մէջ, Եոկար ատեն կայ որ կ'ուզենք վերջնել այդ կեղտը: Ծանթալէ կրնայ ընել այս զոհողութիւնը:

Խնդիրը կարգադրեցին, աղօրքը վերստին երկանաքարներուն տակ պիտի ունենար ագարակին յորդանոս ցորենները և ագարակն ալ նոր արտով մը պիտի ճոխանար: Ու մայրիկը պիտի առողջանար ու կեանքի երջանիկ զօրութիւնն էր, սիրոյ պէտքը, բոլոր ընտանիքին հարկաւոր եղած համերաշխութիւնը որ ի գլուխ կ'ելլար:

Տընին, Ամպրուազը, ժէռվէն ու կրէկուարը, չորս մեծ եղբայրները և Քլէռ մեծ քոյրը, հո՛ն, միացած, հաշտուած ու անյաղթելի, իրար գտնելուն ուրախութեան վրայ աւելցաւ նաեւ ուրիշ ուրախութիւն մը, երբոր Շառլօթ եկաւ, իրեն հետ բերելով միւս երեք աղջիկները, Լուիզ, Մաարլէն, Մարկըռիթ, որոնք երկրին մէջ ամուսնացած էին:

Առաջինը գիտնալով որ մայրիկը հիւանդ է, գացեր երկու քոյրերը փնտռել էր միասին գալու, լուր առնելու համար: Եւ ի՛նչ ուրախ ժպիտներ երբոր թափօրը ներս մտաւ:

— Ուրեմն ամէնքս ալ, գոչեց Ամպրուազ զուարթօրէն: Բոլոր ընտանիքը, արքայական ճշմարիտ խորհուրդի մը զումարումը...: Կը տեսնես, մայրիկ, պէտք է որ առողջանաս, բոլոր արքունիքէ հաս է, ոտքերուդ առջեւ, միեւնոյն շագացումով ողորդած, եւ նոյնիսկ թոյլ չի տար որ զխու պարզ ցաւ մը ունենաս:

Եւ մինչ Պէնժամէնն ալ, վերջին զաւակը, կուգար. երեք քոյրերուն ետեւէն, ծիծաղները կրկնապատկուեցաւ:

— Եւ Պէնժամէնը զոր կը մոռնայինք կոր, ըսաւ Մաթիէօ:

— Եկո՛ւր, իմ պզտիկս, եկո՛ւր դուն ալ զիս համբուրէ, մրմնջեց Մարիան սիրագործով: Քանզի ձագերավին լսենէն վերջինն ես, ասոր համար մեծերը հետզ կ'իյնան...: Եթէ քեզ կը չփացնեմ, ասիկա մեր երկուքին գիտնալիք բանն է, այնպէս չէ: Ընէ իրենց որ ամբողջ առտուն ինծի հետ անցուցիր և եթէ պաշտելու գացիր, ես ուզեցի որ երթաս:

Պէնժամէն կը խնդար, քաղցր ու քիչ մը տխուր դէմքով:

— Բայց, մայրիկ, վարն էի, տեսայ որ ամէնքը վեր կ'ելլան, իրարու ետեւէ... սպասեցի որ իրար համբուրէք, որպէսզի ես ալ իմ կարգիս վեր ելլեմ:

Պէնժամէն քսանըմէկ տարեկան էր, փափկակազմ գեղեցկութիւն մը ունէր, պայծառ երես մը, խոշոր թուխ աչքերով, երկար ցանգուր մաղերով ու փոքրիկ մօրուքով, Թէեւ երբէք հիւանդ եղած չէր, սակայն մայրը կ'ըսէր, թէ տկար էր և շատ կը խնամէր զինքը: Արդէն ամէնքն ալ զինքը կը պաշտէին, իր շնորհալի դէմքին, իր քաղցր հմայքին համար: Տեսալ մը երազի մէջ մեծցած էր, տեսչանքով մը լեցուած՝ զոր չէր կրնար բանաձեւել ու անձանօթին շարունակական փնտռտուքին ետեւէն էր. այն բանին զոր չունէր և որուն ի՛նչ ըլլալը չէր գիտեր: Եւ որովհետեւ ծնողքը կը տեսնէին որ ամէն գործի համար զգուանք մը ունէր, նոյնիսկ կարծես ամուսնութեան գաղափարն ալ իրեն տաղտուկ կ'ազդէր, ասոր համար չէին նեղանար. ընդհակառակը գաղտնապէս կը ծրագրէին զայն իրենց պահել, այդ վերջինեկը, կեանքի այդ յետին պարգեւը, այնքան բարի ու գեղեցիկ: Բոլոր միւսները չէին տուած, իրենց ներելի չէ՞ր սիրոյ եսամուլութիւնը, զոնէ մէկը իրենց պահելով, բոլորովին իրենց, որ չպիտի ամուսնանար, բան մը

չպիտի ընէր, որ աշխարհ եկած պիտի ըլլար իրենցմէ սիրուելու և զիրենք սիրելու հեշտալի նպատակով: Ասիկա իրենց ծերութեան երազն էր, այն բաժինը զոր կ'ուզէին իրենց երկար որդեծնութենէն:

— Մտիկ ըրէ՛, Պէնժամէն, ըսաւ յանկարծ Ամուրուազ, դուն որ ծեր քաջ Նիքոլայով կը շահագրգռուիս, կ'ուզե՞ս իր մասին լուր ունենալ: Առջի օրը նամակ առի... և հարկ է որ քիչ մը իր մասին խօսիմ, քանզի ձագերամէն, ինչպէս կ'ըսէ մայրիկը, միակն է որ չկրնար հոս գտնուիլ:

Պէնժամէն անմիջապէս հետաքրքրուեցաւ:

— Իրա՞ւ, նամակ գրե՞ց, ի՞նչ կ'ըսէ, ի՞նչ կ'ընէ:

Պէնժամէն բուռն յուզում մը պահած էր Նիքոլայի Սենեկալ երթալէն: Այն ատեն հազիւ տասներկու տարեկան էր, և ահա՛ անկէ ի վեր ինը տարի կ'ըլլար. բայց տեսարանը միշտ կենդանի մնացած էր ներսիդին, միշտ ներկայ, առ յաւէտ մնաս բարովը:

— Գիտէ՞ք, սկստաւ պատմել Ամուրուազ, որ գործի մէջ եմ Նիքոլայի հետ: Ո՛հ, եթէ մեր գաղթականութիւններուն մէջ իբր խելքն ու արիութիւնը ունեցող մէկ քանի կտրիճներ ունենայինք, շուտով քաղոցով պիտի ժողովէինք այդ կոյս երկիրներուն ցիր ու ցան հարստութիւնները, որոնք հոն թաղուած կը մնան: Վալով ինծի, եթէ հարստութիւնս կը տասնապատիկ, պատճառը այն է որ ատոնցմով շտեմարաններս կը լեցնեմ...: Այսպէս ուրեմն, մեր Նիքոլան իր Լիզէթին հետ տեղաւորուած է Սենեկալ: Շնորհիւ իրենց ունեցած մէկ քանի հազար ֆրանքին,՝ վաճառատուն մը հաստատած են և իրենց առևտուրը կը բարգաւաճի: Բայց կը զգայի որ գործունէութեան ասպարէզը շատ նեղ էր, իրենք անշուշտ կ'երազէին աւելի ազատ ու լայն միջավայրի մը... եւ ահա՛ յանկարծ Նիքոլա կ'իմացնէ ինձ իր սեկնուած դէպի Սուտան, Նիժէռի հովիտը, որ հազիւ երէկ բացուած է: Կինն ու չորս զաւակները միասին կը տանի, բոտ բաղդի կ'երթան աշխարհակալութեան, իբրեւ կենդանի յանդգնութեան սահմիրայներ. նոր աշխարհ մը հիմնելու պէտքէն տարուած...: Քիչ մը յանկարծակիի եկայ՝ քանզի այդ բոլոր ճամարիտ յիմարութիւն մըն էր: Եւ սակայն՝ մեր Նիքոլան քաջ է, և զիս խանդավառեց, ես որ գործօն ու

կորովի եմ, այս արի եղբորնուս հիանալի հաւատքը, որ այսպէս կ'երթայ, անծանօթ երկրի մը համար, այն հանդարտ վստահութեամբը թէ այդ երկիրը պիտի նուաճէ և բազմամարդացնէ:

Լոռութիւն մը տիրեց: Մեծ շունչ մը անցած էր, անհունին շունչը, հոնկէ, հեռուէն եկած, կոյս դաշտերու խորհրդին մէջէն: Եւ ընտանիքը կը հետեւէր զաւկին, իրենցմէ մէկուն, որ կ'երթար, անապատներու մէջէն, մարդկային բարի սերմը տանելու, անսահման երկնքին տակ:

— Ա՛հ, մըմնջեց Պէնժամէն, իր գեղեցիկ աչքերը խոշոր մը բացած ու հեռուն սեւեռած, աշխարհի ծայրը, ա՛հ, որքա՛ն երջանիկ է ուրիշ գետեր, ուրիշ անտառներ, ուրիշ արեւներ տեսնելուն: Բայց Մարիան սարսափեց իր:

— Չէ՛, չէ, պզտիկս, ի՛նչո՞ղէն ուրիշ գետ, մեր Լիւպօնի անտառակներէն ուրիշ անտառ և Շանթպլէի արեւէն ուրիշ արեւ չի կայ... եկո՛ւր նորէն համբուրէ զիս, նորէն ազուտոր մը իրար համբուրենք ու պիտի առողջանամ, ու ա՛յ իրար երբե՛ք, երբե՛ք չպիտի թողունք:

Պագուռուքներուն հետ ծիծաղներն ալ վերսկսան: Ասիկա մօծ օր մը եղաւ, յաղթութեան մը թուականը, ամենէն վճռական յաղթութիւնը զոր ընտանիքը ինքն իր վրայ տարած էր, թոյլ չտալով որ գժտութիւնը զիրենք փճացնէ: Ասկէ ետքը, անյաղթելի ու վեհափառ պիտի ըլլային:

Սյդ օրուան իրիկունը, աղջամուղջին Մաթիէօ և Մարիան իրար գտան, նախորդ օրուան պէս, ձեռք ձեռքի, պատուհանին քով, ուրկէ կը տեսնէին կալուածքը որ մինչեւ հորիզոն կը տարածուէր, այդ հորիզոնը որսւն ետեւ Բարիզ իր մեծ շունչովը կը շնչէր, իր հսկայ դարբնոցին չիկագոյն մուխովը: Բայց այս յստակ երեկոն որքա՛ն քիչ կը նմանէր միւսին, և ի՛նչ երանութիւն կ'ողողէր զիրենք, ի՛նչ անհուն յոյս մը բարի ու այլեւս ապահով կեանքի:

— Լաւագոյն կը զգաս ինքզինքդ, կը զգաս որ ուժդ վաճկուգայ, որ սիրտդ ազատօրէն կը բաբախէ:

— Ո՛հ, բարեկամ, առողջացած կը զգամ, վաղը բոլորովին պիտի աղէկնամ:

Այն ատեն, Մաթիէօ մեծ երազանքի մը մէջ ինկաւ, իր
յաղթանակին հանդէպ, այդ կալուածքին որ անվերջ կը տարած-
ուէր, մարը մոնոլ արեւին տակ, եւ, նորէն, յիշատակները կ'ո-
գեկոյէր, կը յիշէր այն առաւօտը, քառասուն տարի առաջ, ուր
Մարիանն ու տղաքը թողած էր երեսուն սուով, որսի հին տաղա-
ւարին մէջ. ուր կը ընակէին անտառին եզրը, խնայողութեան հա-
մար: Պարտքեր ունէին և սակայն ուրախ էին ու երկնային անհե-
ռատեսութեամբ մը, այն չորս փոքրիկ ու միշտ քաղցած բերանե-
րով, այդ օղիկներու և մանչերու բազմութեամբը որոնք իրենց
սէրէն ազատօրէն կը հոսէին, իրենց կեանքի վրայ ունեցած հա-
ւատքովը դորացած: Յետոյ, կը յիշէր նաեւ իրիկունը վերադարձը,
իւր ամառկան երեք հարիւր ֆրանքով, այն հալւանները զորս ըրած
էր, վատ մտատանջութեամբ մը. Բարիզէն ետքը բերած թունա-
ւոր եսասիրութենէն վրդովուած: Պօչէները, իրենց գործատու-
նով, իրենց փոքրիկ Մօսիսով, մէկ հատիկ զաւակը զոր իբրեւ
ապագայ իշխան մը կը մեծցնէին, իրեն սեւ ցականք մը նախա-
գուշակած էին, թշուառութեան մէջ մահ մը, իրեն, իր կնոջ ու
զաւակներուն համար: Եւ Սէկէները, իրենց այն ատենուան կալ-
ուածատէրը, իր առջեւ պարզած էին իրենց միլիոնները, իրենց
պերճալուք ապարանքը, հրաշալիքներով լեցուած, զինքը ջախջա-
խելով, իր վրայ խնդալով ու խղճալով, իրենք որոնք իմաստու-
թիւն ունեցեր էին միայն մանչ մը և օղիկ մը ունենալու:

Եւ այդ խեղճ Մօսանժներն ալ իրեն խօսեր էին իրենց ազ-
ջըկան՝ Ռէնի՝ արքայական օժիտ մը պատրաստելու մասին, երա-
զելով տասներկու հազար ֆրանքնոց պայտօն մը և իրենց խորի՝
արհամարհանքը յայտնելու բազմանգամ ընտանիքի թշուառութեան
մասին: Ու յիշեց մինչեւ իսկ այդ Լըփայեօրները, աղօրիքի մար-
դիկը, որոնք իրենց արհամարհանքը յայտնած էին այդ քաղցե-
նիին: Որ իրենց տասներկու ֆրանք հաւկիթի ու կաթի պարտք
ունէր և որոնք իրենք իրենց կը հարցնէին թէ արդեօք պիտի կըր-
նա՞ր վճարել, երբ այսպէս բազմաթիւ տղաքներ կը չինէր իր կըն-
կանը: Ա՛հ, ճշմարիտ էր որ իր յանցանքը կը զգար, այն ատեն
կը մտածէր թէ երբեք գործատուն մը և ո՛չ ալ ապարանք մը
պիտի կրնար ունենալ, և ո՛չ իսկ աղօրիքը, և անշուշտ երբեք

կեանքին մէջ տասներկու հազար ֆրանք չպիտի կրնար շահիլ։ Ուրիշները ամէն բան ունէին, ինք բան մը չունէր։ Միւսները, հարուստները, բաւական իմաստուն էին իրենց ընտանիքը չքաղմացնելու համար, և ինք, աղքատը, որ զաւակները կը շատցնէր, իրարու ետեւէ, առանց հաշուելու։ Յիմարութիւն կը ըրածը։

Եւ հեշտալի յիշատակ մը վերջապէս միտքը կ'իյնար, գուրգուրանքի ու յոյսի խենթութիւնը, որ բոլոր այդ գեղեցիկ պատշաճաւարանութիւններէ ետքը, զինքը նետած էր իր Մարիանի բազուկներուն մէջ, որ ապահով ու արի, նորէն զաւակ մը ունենալ ուզեր էր։

Յետոյ, քառասուն տարի ետքը՝ ահա՛ իր յիմարութիւնը որ իմաստութիւն եղեր էր։ Իր երկնային անհեռատեսութեանը մէջ ապրած էր, աղքատն էր որ յաղթած էր հարուստներուն, բարի սերմիացանը որ լիարուռն նետեր էր հատիկները, ապագային վրայ վստահ, և որ ամբողջ հունձքը կը քաղէր։ Եւ իր նոր օրը, այն բարի օրը զոր առտուընէ ի վեր կ'ապրէր, կը վերսկսէր, կը շարունակէր իր յաղթութիւնը։ Պօչէնի գործատունը իրն էր, իր զաւակին Տընիի ձեռքով, ու զայն կ'երեւակայէր իբրեւ աշխատութեան մէջ քաղաք մը, իր յարաշարժ մեքենաներով, իր սալերուն վրայ դարբնուած միլիոններովը։ Սէկէններու ապարանքն ալ իրն էր, իր զաւակին Ամպրուաղի ձեռքով, աւելի պերճաշուք, աշխարհի չորս անկիւններու հետ ըրած առեւտրովը ճոխացած։ Լըփայեօրներու աղօրիքն ալ ձեռքն էր, իր զաւակին Կրէկուարի միջոցաւ, ու այժմ տասնապատիկ կարեւորութիւն ստացած, նոր քարգաւաճութեամբ մը կը հարստացած։

Եղբերակոյն, անչափելի պատիւ մը առած տարած էր խեղճ Մուանթները, եղեռնի ու յիմարութեան փոթորիկի մը մէջ։ Ուրիշ ընկերային անկումներ կ'անցնէին, դէպի կոյանոց քշուելով. անօգուտ Սէրաֆինը, իր հաճոյքին մէջ շանթահարուած։ Մուանթները ջիր ու ջան, միջավայրի թոյնէն աւրուած, անէացած։ Եւ ինք, Մաթիէօ կանգուն կը մնար առանձին, Մարիանի հետ յաղթական, այս Շանթալէի կալուածքին դէմ, զոր Սէկէններէն առած էին, ուր իրենց ցեղին տիրապետութիւնը կ'ընդարձակէին։ Իրենց թագաւորութիւնն էր այս, դաշտերը անսահման կ'երկարէին, հրաշալի

ամէնքն ալ վաղեցին եկան յաղթական ժամադրութեան, ալեհեր ծերունիներէն մինչեւ տակաւին իրենց մատը ծծող պղտիկները, եւ մեծ կապոյտ երկինքը, բոցավառ արեւն ալ ուղեցին ներկայ գլտնուիլ, ինչպէս նաեւ ամբողջ կալուածքը, պաղպաջուն աղբիւրները, ծաղկած դաշտերը, իրենց խոստմնալից գեղեցիկ հունձքերով:

Աքանջելի էր ձիու պայտի ձեւով ահադին սեղանը խոտերուն մէջտեղ դրուած, սպաններու և սփռոցներու փողփողուն պերճանքովը:

Օգոստափառ ծնողքը, հայրն ու մայրը, քով քովի պիտի նստէին, սեղանին մէջտեղը, կաղնիին տակ: Յետոյ, որոշեցին որ միւս ընտանիքներն ալ իրարմէ չպիտի բաժնէին, թէ աւելի քաղցր ու գեղեցիկ պիտի ըլլար, սերունդի կարգով, զանոնք քով քովի նստեցնելը: Իսկ գալով պատանիներուն ու աղջիկներուն, մանուկներուն ու մանկուհիներուն, զանոնք թող պիտի տային ուղածնուն պէս նստելու իրենց քմոյշին և ուրախութեան համեմատ:

Յետոյ, առտունէ, խումբերը սկսան դալ՝ ցիր ու ցան ընտանիքին հասարակաց բոյնը դառնալուն պէս, ինչպէս չորս անկիւններէն:

Բայց, ուստի, մահը արդէն հնձեր էր, չպտերը չպիտի գային: Հիւրեր կը ննջէին, տարուէ տարի աւելի թիւով, Ժանվրի հանդարտիկ ու ծաղկաւէտ գերեզմանոցին մէջ, Ռօզին ու Պէլզին քովիկը, որոնք ամէնէն առաջ դաջեր էին, ուրիշներ եկեր իրենց յաւիտենական քունը կը քնանային, ամէն անգամ իրենց հեա տանելով ընտանիքի սիրտէն մաս մը, այդ սուրբ հողը, պաշտումի, յաւիտենական յիշատակի հող մը դաբանելով, Նախ, Շառլօթ, երկար ատեն հիւանդ, միացած էր Պէլզի, երջանիկ ըլլալով որ իր մեկնած ատեն իր աղջիկը Պէթթը կը թողուր Մաթիէօյի և Մարիանի քով, որոնք սրտերնէն զարնուած էին, իբր թէ երկրորդ անգամ զաւակնին կորսնցուցած ըլլային: Յետոյ իրենց աղջիկը Քլէն էր որ զիրենք թողած էր, ագարակը ձգելով իր Ֆրէտէրիք ամուսնոյն և Ժէովէ եղբորը, որ ինք ալ այրի մնացեր էր յաջորդ տարին: Յետոյ, կորսնցուցին իրենց Կրէկուար որդին, աղօրիքի տէրը, որուն այրին՝ Թէրէզ՝ բազմանգամ սերունդի մը գլուխը

կեցած, միշտ գործը կը վարէր: Յետոյ իրենց աղջիկներէն մէկն ալ, բարի Մաւկրրիթը, Տոքթոր Շամպուվէի կինը, մեռած էր, վարակուելով ազքատ գործաւորի մը երկու տղաքներէն, որոնք աքլորախեղդ ունէին և խնամելու համար քովը առած էր: Ու ա'ւ չէին հաշուեր միւս կորուստները, ամուսիններ որոնք խնամութեամբ ընտանիքին մէջ մտած էին, մանաւանդ տղաք, աղէտքի բաժինը, մարդկային հունձքին փոթորիկի հարուածները, բոլոր այն անյայտացած սիրեցեալ էակները զորս կենդանի մնացողները կուլային և որոնք կը սրբացնէին այն հողը ուր կը հանգչէին:

Բայց եթէ սիրելի մեռեալները կը քնանային հո'ն, մեծ լուսթեան մէջ, ինչ զուարթ աղմուկ և կեանքի ինչ յաղթութիւն, այս առաւօտ, այն ճամբաներուն վրայ որոնք ղէպի Շանթպլէ կ'առաջնորդէն: Մեռածներէն աւելի կը ծնէր, կարծես ամէն մէկ մեռածէն ամբողջ նոր փոթիւ մը յառաջ կուգար: Տասնեակներով կը բուսնէին այն հողէն ուր հայրերը՝ իրենց բարի գործէն վաստակաբեկ՝ կը ննջէին:

Ու ամէն կողմէ կուգային, ինչպէս ծիծեռնակները գարնան, կուգային տօնելու իրենց հին բոյնը, կապոյտ երկինքը վերադարձի ուրախութեամբը լեցնելով: Ագարակին առջեւ, շարունակաբար, կառքերը նոր ընտանիքներ կը բերէին, մանուկներու երա՛ններով, որոնց խարտեալ գլուխներու կոհակները կը բարձրանային միշտ: Մեծ հայրեր, ձիւնաթոյր մաղերով, հազիւ ոտքի ելած մանկիկներ կը բերէին: Շատ գեղեցիկ պառաւներ կային որոնց չոզչոզուն թարմութեամբ մանկատի աղջիկներ կ'օգնէին կառքէն իջնելու համար: Մայրեր կային որոնք յղի էին տակաւին, հայրեր սիրուն զաղափարը ունեցած էին իրենց աղջիկներուն նշանածները հրաւիրելու: Բոլոր ասոնք ազգական էին, իրարմէ ծնած, անբաժանելի կծիկի մը մէջ, հայրեր, մայրեր, եղբայրներ, քոյրեր, աներներ, զոքանչներ, տագրեր, տալեր, դաւակներ, աղջիկներ, հօրեղբայրներ, մօրաքոյրներ, ամէն աստիճանէ, երեւակայելի ամէն խառնուրդներով, մինչեւ չորրորդ սերունդը: Մինակ ընտանիք մը, միակ փոքրիկ ժողովուրդ մը, զոր ուրախութեան և հպարտութեան ստածում մը կը միացնէր, այն է տօնել աւգամանդեայ հարսնիքը որ այնքան հազուագիւտ, այնքան հրաշալի բան մըն է, երկու հերոսներու

հարսնիքը, կեանքով փառաբանուած, որմէ բոլոր այս ժողովուրդը ծնած էր: Եւ ինչ դիւցազնական մարդահամար մըն էր ըլլալիքը, ինչպէ՛ս անուանել բոլոր անոնք որ ագարակ կը մտնէին, ինչպէ՛ս կարելի էր ըսել իրենց անունները, տարիքը, ազգականութեան աստիճանը, աշխարհ բերած իրենց առողջութիւնը, զօրութիւնը և յոյսը:

Նախ ագարակը կար, բոլոր անոնք որ հօն բուսած ու մեծցած էին: Ժէռվէ վաթսուներկու տարեկան, իրեն նեցուկ ունէր երկու զաւակները Լէօն և Հանրի, որոնք արդէն երկուքը մեկանց տասը զաւակներու հայր էին. և իր երեք աղջիկները, Մաթիլտ, Լէօնթին, Ժիւլիէն, աւելի ուշ ծնած, չրջակաները ամուսնացած տասներկու զաւակ ունէին: Սրէտէրիք, Քլէօէն այրի մնացած, Ժէռվէէն հինգ տարեկան մեծ, իր տեղը տղուն՝ Ժօզէֆին՝ թողած էր, մինչ իր երկու աղջիկները, Անթէլ և Լիւսիէ, ինչպէ՛ս նաեւ վերջինեկ զաւակ մը, Ժիւլ, նոյնպէ՛ս ագարակին մէջ կը ծառայէին, չորսը միասին տասներհինգ զաւակներու երամ մը ունենալով, մանչ ու աղջիկ:

Յետոյ, դուրսէն եկողներուն մէջ, ամէնէն առաջ հասան Ազօրիքի մարդիկը, Ռէրէզ, Կրէկուարի այրին, հետը բերաւ իր սերունդը, իր Ռօպէր զաւակը որ այժմ կը վարէր ազօրիքը իր հրամանին տակ, իր երեք աղջիկները, Ժընէվիէվ, Ալին և Նաթալի, ետեւուն փոքրիկներու խումբով մը, տասը տղայ աղջիկներէն, չորս տղայ Ռօպէրէն: Յետոյ, ներկայացան Լուիզ, Մադօ նոտարին կինը, Մատըլէն, Հէրպէթ ճարտարագէտին կինը, որոնց կը հետեւէր Շամպուվէ բժիշկը, բարի Մարկըռիթի այրին, երեք արի խումբեր եւս, առաջինը չորս աղջիկ որոնց անդրանիկն էր Քօլէթ, երկրորդը հինգ մանչ, Հիլէռը առջեւէն, երրորդը, մանչ մը և աղջիկ մը միայն, Սէպասթիէն և Քրիսթին: Ասոնց ետեւէն կային քսան թուներդիներ:

Բայց ահա՛ Բարիդէն ալ կուգային, Տընի և իր կինը Մարթ, մեծ թափօրով ներկայացան. Տընի եօթանասուն տարեկան գրեթէ, արդէն մեծ հօր հայր իր Հօրթանս և Մառսել աղջիկներուն կողմէ, և որ այժմ բարի խաղաղութիւնը կը վայելէր յորմէ՛հետէ գործատունը յանձնած էր իր անդրանիկներուն Լիւոիէնի և Բօլի, որոնք

քառասուն տարեկան մարդիկ էին և որոնց զաւակներն ալ դէպի բախտը կը դիմէին, նուաճող ճշմարիտ ցեղ մը, որ հինգ կառքերէն վար իջաւ, էրիկ կնիկ, չորս զաւակ, տասնըհինգ թոռ, երեք թոռնորդի, որոնց երկուքը տակաւին խանձարուբսվ:

Վերջապէս, ամէնէն ետքը եկաւ Ամպրուազի խումբը, որ կանուխէն իր կիին՝ Անտրէն՝ կորսնցնելու վիշտը ունեցած էր, ինք քաջաւուղջ ծերունի մը վաթսուներեօթը տարեկան, տակաւին կը վարէր իր յանձնակատարի տունը, ուր զաւակները, Լէօնս և Շարլ, պարզ պաշտօնեայ կը մնային, ուր իր փեսաները, իր Բօլին ու Սօֆի աղջիկներուն ամուսինները, կը գողային իր առջեւ, ինք ըլլալով անփիճելի թագաւորը, ամէնէ յարգուած, արդէն իսկ հօթը ժօրուօք կտրիճներու և ինը աղջիկներու մեծ հայր, որոնց չորսը իրեն թոռնորդիներ տուած էին արդէն, իր անդրանիկէն՝ Տընիէն առաջ: Իրենց համար վեց կառք հարկաւոր եղաւ: Ու տողանցքը երկու ժամ տեւած էր ու ագարակը լեցուն էր երջանիկ, զուարթ ամբողջով մը, յունիսի պայծառ արմաւին տակ:

Եւ սակայն տակաւին Մաթիէօ և Մարիան երեւցած չէին: Ամպրուազ՝ որ հանդէսին կազմակերպիչն էր, իրենցմէ խօսք առած էր որ սինեակիտուն մէջ փակուած պիտի մնան, իրենց ժողովրդէն պահուող վեհապետներու պէս, մինչեւ որ ինք չերթայ զիրենք փնտռելու:

Կ'ուզէր որ հանդիսաւոր մուտք մը ընեն:

Եւ ամէնքը հաւաքուելէն ետքը, երբ որոշեց երթալ զանոնք բերել, սեմին վրայ, իբրեւ պահապան, գտաւ իր Պէնժամէն եղբայրը: Բոլոր այդ աճումին մէջ, այդ ամբօխին մէջ որ աշխատած ու բազմամարդուած էր այնքան հրաշալի թափով մը, Պէնժամէն միայն ծոյլ ու ամուլ մնացեր էր: Քառասուներեք տարեկանին, առանց կնոջ, առանց զաւակներու, տակաւին միայն տան ուրախութեան համար կ'ապրէր, իբրեւ իր հօրը ընկերը, իր մօրը պաշտամունքին մէջ, որոնց երկուքն ալ խանդակաթ եսասիրութիւնը ունեցած էին զայն իրենց պահելու, ըսելով որ կեանքը ուրուն այնքան էակներ տուած էին, կրնար իրենց ընծայել այս վերջինը ձախերումին վերջինեկը: Նախ երբեք ամուսնութեան մասին ընդբիմութիւն չըրին. բայց, յետոյ, երբ տեսան որ կը վարանէր,

յետոյ բոլոր կիները կը մերժէր, կորսնցնելէ ետքը այն զոր կ'ուզէր սիրել, ատկէ գաղտուկ և մեծ ուրախութիւն մը զգացին: Եւ սակայն, ի վերջոյ, անխոստովանելի խղճահարութիւններ ունեցան, իր ներկայութենէն վայելած իրենց երջանկութեանը մէջ: Կարծես գանձ մըն էր ան զոր կը ծածկէին, և որով իրենց ձերութիւնը կը հեշտանար: Իրենց Պէնժամէնը արդեօք չէ՞ր տառապեր այսպէս ասփարկուած ու իրենց հաճոյքին համար փակուած, տանը չորս պատերուն մէջ: Միշտ մտահոգ, երազուն եղած էր, իր գեղեցիկ աչքերով որ կարծես հեռուի բաները կը փնտռէին, հորիզոնին միւս կողմը: Եւ այժմ որ տարիքը կը լինար, որ այլ եւս երիտասարդ չէր, իր անձկութիւնը աւելցած կը թուէր, իրրեւ թէ անձանթը փորձած չըլլալուն համար գաղտնաբար յուսահատէր, իր կեանքը անօգուտ և ասպրջանիկ վերջացնելէ առաջ:

Բայց Պէնժամէն դուռը բացաւ, Ամպրուազ հրամանները տուաւ: Եւ, արեւուն տակ, ծաղկած մարգագետնին վրայ, Մաթիէօ և Մարիան երեւցան: Ծափողջոյն մը զիրենք ընդունեց, ազուր որ ծիծաղներ, գորովոտ ծափահարութիւններ: Ամբօխը զուարթ ու հրայքոտ, որ հոն կը գտնուէր, գոչեց.

— Կեցցէ՛ հայրը, կեցցէ՛ մայրը... երկար կեանք, երկար կեանք հայրիկին ու մայրիկին:

Իննուսուն տարեկանին, Մաթիէօ չատ ուղիղ մնացած էր, չատ նիհար, սեւ ըրտէնկօթի մ, մէջ սեղմուած, երիտասարդ փեսի մը պէս, գլուխը բաց, ձեռնաթոյր մազերով, Կորս առաջ կարճ կտրել կուտար և որոնք հիմա երկար թողած էր, յետին պերճանքով մը, այն օրէն ի վեր ուր իրեն կը թուէր թէ հին ու զօրեղ ծառի մը վերափթթումը կը զգար իր մէջը:

Իր դէմքը չորրցած, փոթփոթած ու մաշած էր տարիքէն, սակայն և այնպէս կը պահէր իր երիտասարդութեան աչքերը իր մեծ ու պայծառ ու ժպտուն աչքերը, վառվռուն ու խոհուն, որ ցոյց կուտար մտածումի ու գործի մարդը, չատ պարզ, չատ զուարթ, չատ բարի: Եւ Մարիան, ութսունըթը տարեկանին, հարսի պայծառ զգեստովը, ինքն ալ չատ ուղիղ կը կենար, հաստատուն ու տակաւին գեղեցիկ իր հին ատենի առողջ գեղեցկութեամբը, իր կողերուն զօրութեամբը, որ ամբողջ աշխարհ մը կրած էր, իր Ղօ-

րեղ կուրծքովը որ զայն անուցած էր: Ինքն ալ ճեփ ճերմակ, ղէմքը քաղցրացած, յետին արշալոյսով մը պայծառացած էր, իր բարեմոյն ու գեղեցիկ սեւ աչքերովը շողշողուն:

Մաթիէօ և Մարիան իրարու թեւ մտած, քով քովի, բարի ամուսիններու պէս, որոնք շատ հեռուէն եկած են, եօթանասուն տարիներ միասին քալելով, աչքերնին արցունքով թրջուած. զուարթօրէն կը խնդային իրենց ժողովրդին, վիստացող ընտանիքին որ իրենց սէրէն ծնած էր և որ կը շարունակէր զիրենք ծափողջունել:

— Կեցցէ՛ հայրը, կեցցէ՛ մայրը... Երկար կեանք, երկար կեանք հայրիկին ու մայրիկին:

Այն ատեն մեծարանքի արարողութիւնը տեղի ունեցաւ և փունջ մը նուիրուեցաւ իրենց: Ռօզ անուն հինգ տարեկան խարտեղահի մը վիճակուեցաւ փունջը ներկայացնելու պաշտօնը: Այս մանկուհին աղջիկն էր Անժըլինի, որ աղջիկէ էր Պէրթի, որ աղջիկն էր Պլէզի կնոջ՝ Շառլօթի: Եւ երբ երկու ծերունիները տեսան մանկուհիին յառաջանալը, մեծ ծաղկեկունջով մը, յուզուել կրկնապատկուեցաւ, երջանիկ արցունքներով, ու յիշատակներով թոթովուն:

— Ո՛հ, մեր փոքրիկ Ռօզը... մեր Պլէզը, մեր Շառլօթը:

Ամբողջ անցեալը կը վերապրէր: Մանկուհին Ռօզ անուանած էին ի յիշատակ միւս Ռօզին, այնքա՛ն ողբացեալ, որ առաջինը եղած էր գացողներուն ու կը քնանար հո՛ն, փոքրիկ գերեզմանոցին մէջ: Ու Պլէզ, իր կարգին, գացեր էր հո՛ն ննջելու և Շառլօթ ալ հետեւած էր անոր: Եւ այն ատեն, իրենց աղջիկը Պէրթ, որ Ֆիլիք Հաւարի հետ ամուսնացած էր, Անժըլինը ունեցեր էր: Եւ, յետոյ, Անժըլին որ ժօրժ Տէլմայի հետ ամուսնացած էր, Ռօզը ունեցեր էր: Մանկուհիին հտեւ, Պէրթ և Ֆիլիք Հաւար, Անժըլին և ժօրժ Տէլմա ոտքի կեցած էին: Ռօզ բոլոր այդ անձերը կը ներկայացնէր, մեռեալներն ու կենդանիները, բարգաւաճ երկայն սերունդ մը, այնքա՛ն ցաւեր ու այնքա՛ն ուրախութիւններ, բոլոր որդեծնութեան արի աշխատանքը, բոլոր կեանքի այս գետը, որ կ'երթար կը յանգէր այդ սիրելի դեղնորակ հրեշտակին, այնքա՛ն նուրբ ու փափուկ, արշալոյսի աչքերով, ուր ապագան կը շողշողար:

— Ո՛հ, մեր Ռօզը, մեր Ռօզը :

Եւ սակայն Ռօզ, իր խոշոր ծաղկեփունջը ձեռքերուն մէջ, յառաջացեր էր : Տասնըհինգ օրէ ի վեր շատ աղուոր ճառ մը զոց կ'ընէր : Նոյն առտուն իսկ իր մօրը արօտասանած էր զայն առանց մէկ սխալի : Բայց, երբ հո՛ն եկաւ, բայց այդ բազմութեան մէջ տեղը, իր յուզումը այն աստիճանին հասաւ որ ճառէն բառ մը չկրցաւ արտասանել : Բայց քնաւ չյփօթեցաւ : Արդէն արիասիրտ մանկուհի մըն էր : Եւ կտրիճօրէն, ծաղկեփունջը ձգեց, Մաթիէօյի ու Մարիանը վիզը ցատկեց ու սրինգի պէս սուր ձայնովը դռնեց :

— Մեծ հայրիկ ու մեծ մայրիկ, ձեր տօնն է այսօր ու բոլոր սրտովս ձեզ կը համբուրեմ :

Եւ այս շատ աղէկ եղաւ : Նոյն իսկ ճառէն լաւագոյն համարուեցաւ այս ձեւը : Ծիծաղներ, ծափահարութիւններ, կեցցէ՛ներ թնդացին կրկին : Եւ անմիջապէս սեղան նստան, Բայց ատրկայ բաւական դժուար գործ էր, պայտի ձեւ անսահման սեղանը կ'երկարէր կաղնիին տակ, հերկուած խոտերու քառակուսի մը վրայ :

Նախ՝ Մաթիէօ և Մարիան հանդիսաւորապէս, թեւ թեւի, գացին կեդրոնը նստելու, երկուքն ալ կռնակնին մեծ կաղնիի կոճղին տուած : Մաթիէօյի ձախ կողմը նստեցան Մարթ և Տընի, Լուիզ ու իր ամուսինը, Մաշօ նստարը, քանզի որ ընտանիքները իրարմէ չբաժնելու լաւ գաղափարը ունեցած էին : Մարիանի աջ կողմը նստեցան Ամպրուազ, Թէրէզ, Ժէնվէ, տղթոր Շամպուս վէ, ամէնքն ալ այրի : յետոյ կրկին ուրիշ ընտանիք մը, Մաթիլտ ու իր էրիկը, Հէրպէթ ճարտարապետը, յետոյ Պէնժամէն առանձին : Յետոյ, սերունդի կարգով, միւս ընտանիքները տեղաւորուեցան : Վերջապէս, ինչպէս որ որոշուած էր, երիտասարդութիւնն ու մանկութիւնը, պատանիներու և պզտիկներու երամը, ուղածնուն պէս նստեցան, իրենց ճաշակին համեմատ, արտաքոյ կարգի իրարանցումի մը մէջ :

Ա՛հ, վեհաշուք փառքի ի՛նչ վայրկեան Մաթիէօյի ու Մարիանի համար, Հո՛ն ինքզինքնին տեսան յաղթութեան մը մէջ զոր երբեք չէին համարձակած երազել : Կեանքը, կարծես զիրենք վարձատրելու համար իր վրայ ունեցած հաւատքնուն համար, ուղեր էր իրենց գոյութիւնը երկարաձգել սովորական սահմաններէն

անդին, որպէս զի կարենան իրենց աչքովը տեսնել իրենց գործին հրաշալի փթթումը: Իրենց բոլոր Շանթպլէն, ինչ որ հիմնած ու ստեղծած էին օգտակար և գեղեցիկ, հանդէսին մասնակից էր: Մշակուած դաշտերէն մօտալուտ հունձքի լայն սարսուռը կը հասնէր իրենց, հեռաւոր անտառներու արօտալայրներէն պախըններու տաք շունչը կուգար, անհամար հօտերու, շարունակաբար աճող փայլունակին հօտը, աղբիւրներէն կը լսուէր ջուրերու կարկաջը, կատարուած ընկերային գործն էր. ձեռք բերուած հացը, ստեղծուած ուտեստը, անմշակ հողերու ոչնչութենէն քաղուած: Եւ ինչ սիրուած շրջանակի մը մէջ, իրենց երջանիկ ու երախտապարտ ցեղը այդ հանդէսը կազմակերպած էր: Այդ կնձինները որոնք մարգագետինը ընդարձակ կանանչ սրահի մը կը վերածէին, իրենք տնկած էին, օրէ օր անոնց մեծնալը տեսած էին, իրեւ իրենց ամենէն հանդարտ ու զօրաւոր զաւակները: Մանաւանդ այս կաղնին, այսօր հսկայ մը եղած, շնորհիւ պայծառ աւազանին ուրկէ անընդհատ ջուր մը կը հոսէր, իրենց մեծ զաւակն էր, այն որ ծնած էին Շանթպլէն հիմնած օրերնին, Մաթիէօ հողը պեղելով ու Մարիան ցօղունը բռնելով: Եւ այս ժամուս, կաղնիին անհուն հովանին միթէ ամբողջ ընտանիքին արքայական խորհրդանշանը չէր: Անոր պէս ինքն ալ անհաշուելի էր, անոր պէս բազմապատկուեր էր, անվերջ տարածիր էր իր ճիւղերը որոնք հեռուէն կը ծածկէին գետինը. և անոր պէս, ինքն առանձին անտառ մըն էր, միակ կոճղէ մը ծնած, նոյն կենսաշիւթէն ապրելով, նոյն առողջութեամբ զօրացած, երգով, սիւքով ու արեւով լեցուն: Հսկային կրթնած՝ Մաթիէօ և Մարիան՝ կը շփոթուէին անոր փառքին ու վեհափառութեանը մէջ, իրենք ալ այնքան էակ ծնուցած ըլլալով՝ որքան անիկա ոստեր ունեցեր էր, իրենք ալ իշխելով իրենց զաւակներուն ամբօխին վրայ որոնք իրենցմէ կ'ապրէին, ինչպէս կաղնիին տերեւները իր կոճղէն: Իրենց տջ ու ձախ կողմերը, երեք հարիւր կոչնականները իրենց երկարաձգումն էին, կեանքի ձոյն ծառը, իրենց սէրէն ծնած ու տակաւին իրենց կողին կալած բոլոր նեարդներով: Ամէնքն ալ իրենց ուրախութիւնը կը զգային և ձերուներէն սոնկելով՝ իրենք կը փառաւորուէին: Բո՛ւն իսկ իրենց սրտին բարախումը կը զգային մինչեւ դողնորակ գըլ-

խով մանուկներու կուրծքին տակ, որոնք հիացիկ կը խնդային աղանդերի կարկանդակներուն դիմաց, եւ իրենց մարդկային ստեղծագործութեան գործը իրենց դիմացն ու մէջը հաւաքուած էր, ինչպէս որ հսկայ կազնիին կամարը կը բոլորուէր կոճղին շուրջը:

Այն ատեն, Մաթիէօյի և Մարիանի գեղեցկութիւնը երեւցաւ, երբեմնասուն տարի զիրար սիրելուն և այս ժամուս առաջին օրուան պէս կրկին զիրար պաշտելու գեղեցկութիւնը: Երբեմն տարի քով քովի քալած էին, թեւ թեւի մտած, առանց կռիւի մը, առանց անհաւատարմութեան մը: Այնքան հեռունեքէն գալով, նոյն վստահ ու ապահով քայլերով, անշուշտ կը վերլիշէին մեծ ցաւեր, բայց այդ ցաւերը միշտ դուրսէն զարկած էին իրենց եթէ երբեմն լացած էին, սակայն մխիթարուած էին միասին լալով: Իրենց ճերմակ մազերուն տակ, քսան տարեկանի հաւատքը պահած էին, իրենց սիրտերը իրարու մէջ կը մնային, ինչպէս իրենց ամուսնութեան հետեւեալ օրը, ամէն մէկը իր սիրտը տուած ու այլ եւս ետ չառած ըլլալով: Անլուծանելի սիրոյ կապն էր, միակ ամուսնութիւնը, այն որ ամբողջ կեանքը կ'ապահովէ, քանզի երջանկութիւնը միայն յաւիտենականութեան մէջն է, իրենց երջանիկ հանդիպումը այն եղած էր որ երկուքն ալ սիրելու զօրութիւնը, գործելու կամքը ունեցած էին և զգացած էին այն աստուածային տարփանքը որուն բոցը ախարհներ կը ստեղծէ: Մաթիէօ, իր կնոջ պաշտամունքին մէջ, ուրիշ ուրախութիւն չէր ճանչցած այլ եթէ ստեղծելու այդ հրայրքը, իր էութեան միակ նպատակը, իր պարտականութիւնն ու վարձատրութիւնը համարելով կատարուելիք ու կատարուած գործը: Մարիան, իր էրկանը պաշտամունքին մէջ, ջանացած էր ըլլալ միայն ընկերուհի, ամուսին ու մայր, լաւ ծնուցանող, լաւ կրթող, ինչպէս Պութան կ'ըսէր, յետոյ լաւ խորհրդատու մանաւանդ, նուրբ դատողութեամբ մը օժտուած որ դժուարութիւնները կը հարթէր: Եւ այսպէս էր որ ամէն մէկ նոր դաւիթի ծնունդովը իրարու ա'լ աւելի մօտեցած, վերջապէս իրարու խառնուած էին: Իրենք էին բանաւորութիւնը, առողջութիւնն ու զօրութիւնը: Արգելքներու ու ցաւերու մէջ յաղթած էին չնորհիւ այն երկարատեւ համաձայնութեան, հաւատարմութեան, անեղծ սիրոյն որոնց զրահը զիրենք անխոցելի

կ'ընէր։ Չէին կրնար յաղթուիլ, ամէն բանի յաղթած էին իրենց միութեան զօրութեամբը խկ, առանց ուղեւոր։

Ու իրենց կեանքը հերոսաբար կը վերջացնէին, իբրեւ երջանկութեան աշխարհակալներ, ձեռք ձեռքի, բիւրեղեայ մաքրութեամբ, շատ մեծ, շատ գեղեցիկ, իրենց խորին ծերութեամբը աւելի գեղեցկացած։ Եւ իրենց անհամար սերունդը որ հո'ն հաւաքուած էր, իրենց աղիքներէն ծնած աշխարհակալ ցեղը, ուրիշ զօրութիւն չունէր, այլ եթէ միութեան զօրութիւնը զոր կը ժառանգէր, պապերէն զաւակներուն թողուած այն արքայական սէրը, այն փոխադարձ գորովը որ իրարու նեցուկ կ'ըլլար, լաւագոյն կեանքի մը համար պայքարելու։

Բայց ուրախութիւն մը տիրեց. ճաշը կը սկսէր վերջապէս։ Աղբարակին մարդոցը յանձնուած էր սպասարկութիւնը, քանզի չէին ուղած օտարական մը մէջ խառնել։ Գրեթէ ամէնքն ալ կալուածքին մէջ մեծցած էին և իրենք ալ ընտանիքին մասը կը կազմէին։ Յետոյ, իրենք ալ իրենց սեղանը պիտի ունենային, իրենք ալ իրենց կարգին պիտի տօնէին ազամանդեայ հարսնիքը։ Եւ բացառանչութիւններու ու ծիծաղներու մէջ երեւցան առաջին պնակները։

Յանկարծ՝ սպասարկութիւնը, հազիւ թէ սկսած, դադարեցաւ։ Մեծ լուծիւն մը տիրեց, անակնկալ գէպը մը պատահած էր։ Մարգարէտներն մէջտեղ, պայտի ձեւ սեղանին երկու բաղուկներուն մէջէն անծանօթ երիտասարդ մը կը յառաջանար։ Զուարթօրէն ժպտելով մինչեւ ծայրը քալեց, և ի'րայն Մաթիէօի և Մարիանի դիմաց կեցաւ։ Յետոյ, զօրաւոր ձայնով մը բռաւ։

— Բարի լոյս մեծ հայր, բարի լոյս մեծ մայր։ Պէտք է պնակ մը աւելի դնել, քանզի ես ալ եկայ հանդէսին մասնակցելու։

Ներկաները, խորին զարմացումով, լուռ մնացին։ Ո'վ էր այս երիտասարդը զոր ոչ ոք տեսած էր։ Անշուշտ բնականօրէն չէր, քանզի եթէ բնականօրէն ըլլար անունը պիտի գիտնային, դէմքը պիտի ճանչնային։ Ուրեմն ինչու կ'օղջունէր ծերունիները մեծ հայր ու մեծ մայր անունով։ Եւ ապշութիւնը որ հետզհետէ կ'աւելնար, մոռնաւանդ անկէ առաջ կուգար որ երիտասարդը արտաքոյ կարգի

նմանութիւն մը ունէր Մաթիէօյի հետ. ապահովաբար Թրօման մըն էր, անոնց պայծառ աչքերը և բարձր նակատը ունէր: Մաթիէօյի երիտասարդութիւնը կ'ապրէր իր մէջ, այնպէս ինչպէս ընտանիքին մէջ պահուած պատկեր մը կը ներկայացնէր, քսանըեօթը տարեկան հասակին, երբ Շանթալէի տիրապետութեան սկսած էր:

Այն ատեն Մաթիէօ, դողահար, ոտք ելաւ, մինչ Մարիան կը ժպտէր, երկնային ժպիտով մը, քանզի ամէնէն առաջ գուչաւ կած էր ամէն բան:

— Ո՞վ ես դուն, աղաս, դուն որ զիս մեծ հայր կը կոչես և եղբօր մը պէս ինծի կը նմանիս:

— Տօմինիքն եմ, ձեր Նիքօլա դաւկին անդրանիկ զաւակը, այն որ մօրս, Լիսպէթի հետ, կ'ապրի ընդարձակ ու ազատ երկիրը, միւս Թրանսայի մէջ:

— Եւ քանի տարեկան ես:

— Յառաջիկայ օգոստոսին քսանըեօթը տարեկան պիտի ըլլամ, երբոր հո՛ն, Նիժէրի ջուրերը պիտի գան ոռոգել մեր ան-տահման դաշտերը:

— Ըսէ՛ տեսնենք, կտրգումած ես, զաւակներ ունի՞ս:

— Սենեկալի մէջ ծնած Թրանսուհի մը առի և արդէն մեր աղիւսէ տանը մէջ զոր շինեցի, չորս տղաք կը մեծնան Սուտանի բոցավառ արեւուն տակ:

— Եւ ըսէ՛ տեսնենք, եղբայրներ ու քոյրեր ունի՞ս:

— Հայրս Նիքօլա և մայրս Լիսպէթ տասներու զաւակ ունեցան, որոնց երկուքը մեռած են: Տասներկեց հապ ենք, ինը մանչ և եօթը աղջիկ:

Մաթիէօ զուարթ ծիծաղ մը ունեցաւ. կարծես ըսելու համար թէ իր Նիքօլա որդին, յիսուն տարեկանին, կեանքի քաջարի գործաւոր մըն էր, որ նոյն իսկ իրմէ աւելի գործած էր: Մարիանի նայեցաւ որ ինքն ալ յափշտակութեամբ կը խնդար:

— Ուրեմն, աղաս, քանի որ Նիքօլա զաւակիս զաւակն ես, եկո՛ւր մեզ համբուրէ, մեր հարճիքը տօնելու համար: Ու սպասե՛ պիտի դնեն, դուն ալ տունէն ես:

Տօմինիք, քանի մը խոչոր քայլերով, սեղանին շրջանը ըրաւ: Իր հաստատուն բաղուններուն մէջ սեղմեց ու համբուրեց ծերու-

նինները, որոնք երջանիկ յուզումով մը կը յուզուէին, այնքան գեղեցիկ էր — յս անակնկալը, այդ զաւակը, որ այսպիսի օր մը, հեռուոր երկինքէ մը կ'իյնար, որ իրենց կը պատմէր միւս ընտանիքը, իրենց կողերէն ծնած միւս Ժողովուրդը, որ հո'ն անելու և բաղմանալու վրայ էր, յարաճուն բեղմնաւորութեամբ, հասարակածի հրեաներուն մէջ:

Այս անակնկալ դէպքը Ամպրուադի մէկ խաղն էր. զոր անմիջապէս բացատրեց: Ութը օրէ ի վեր իր ապարանքին մէջ կը պահէր Տօմինիքը, որ Սուտանէն, հօրը կողմէ զրկուած էր աւտածուսի առեւտրական կարգ մը խնդիրներու բանակցութեան մասին, և մանաւանդ Տընիի գործատանը շատ մը հողագործական մեքենաներ ապսպրելու համար: Այսպէս ուրեմն միայն Տընին գաղտնիքին ծանօթ էր: Եւ երբ ամբողջ սեղանը տեսաւ Տօմինիքը երկու ծերունիներուն թեւերուն մէջ, երբ իմացաւ ամբողջ պատմութիւնը, արտաքոյ կարգի ուրախութիւն մը տիրեց, խլացուցիչ նոր ծափողջոյններ պայթեցան, շնորհաւորութեան, համբուրներու խառնաձայն ընդունելութիւն մը եղաւ, որոնց ներքեւ մազ մնաց որ հեռաւոր ընտանիքին յարմարը խեղդուէր:

Մաթիէօ, զուարթօրէն, հրաժաններ կուտար:

— Մեր երկուքին դէմը, հո'ն, դրէք իր սպասը...: Մեր դիմացը առանձին թո'ղ նստի, հզօր կայսրութեան մը դեսպանին պէս: Ուրհեցէ՛ք որ, իր հօրմէն ու մօրմէն դուրս, ինր եղբայր, եօթը քոյր կը ներկայացնէ, առանց հաշուելու իր չորս զաւակները... օ'ն, տղաս նստէ և կերտկուր կեր:

Հարսանեկան խնճոյքը խիստ սրտայոյզ ուրախութեամբ մը տեղի ունեցաւ, մեծ կաղնիին ստուերին տակ: Խոտերէն սքանչելի գովութիւն մը կը բարձրանար, կարծես բարեկամ ընտրութիւնը իր գգուանքի բաժինը կը բերէր: Ծիծաղները շարունակեցին իշտ հնչել, ծերունիներն ալ տղաքներ դարձած, սկսան խնդալ խաղալ, իննուսուն տարեկան փեսին ու ութսունըօթը տարեկան հարսին չուրջը: Ծողչողուն դէմքերու ցուցադրութիւն մըն էր, ճերմակ, թուխ կամ խարտեալ մազերու տակ, Ամբողջ գերդաստանն էր ուրախութեան մէջ, առողջ գեղեցկութեամբ մը, ճաճանչալէմ տղաք, հոյակապ երիտասարդներ, պաշտելի աղջիկներ, միասիրտ

ամուսիններ, քով քովի: Եւ ի՞նչ հաստատ ախորժակ և ի՞նչ զուարթ աղմուկ և ի՞նչ պատիւներ աղուոր գինիին, տօնելու հաշ մար այն բարի կեանքը զոր պարգեւած էր իրենց երկու նահապետներուն:

Աղանդերին ատեն ողջոյններ տրուեցան, աւողջութեան գինիներ խուեցան, կրկին ծափահարութիւններ եղան: Բայց, խօսակցութեանց մէջ, վարվումն խոսքերու մէջ որոնք սեղանին մէկ ծայրէն միւսը կը թռչտէին, միշտ կը վերադառնային այն յաղթական մուտքին զոր Տօմինիք ըրած էր: Ամէնքը կը սպասէին իր պատմութիւնը լսելու և սուրճը բերելնուն պէս, անվերջ հարցումներ սկսան տեղալ, Հարկ եղաւ որ խօսի:

— Ո՛հ, ի՞նչ ըսեմ, պատասխանեց խնդալով, Ամպրուազի մէկ հարցումին, որ կը փափաքէր զիտնալ թէ նորեկին կարծիքը ի՞նչ էր Շանթալէի մասին: Կը վախճամ որ ընաւ հաճելի չպիտի ըլլամ ո՛չ այս հողին, ո՛չ ալ ձեր գործին մասին, եթէ անկեղծ ըլլամ: Անշուշտ, հոս մշտկութիւնը խրուեծտ մըն է, կամքի հիանալի ճիգ մը: Գիտութիւն և կարգ կանոն հարկաւոր են, որպէս զի կարելի ըլլայ այս ձեր հողէն հունձք քաղել: Շատ կ'աշխատիք, հրաշքներ կը գործէի... բայց, Աստուած իմ, որքա՛ն փոքր է ձեր թագաւորութիւնը, ինչպէ՞ս կրնաք ապրիլ հոս առանց դրացիներու զարնուելու: Իրարու վրայ դիզուած էք, անպէս որ չէք կրնար ազատօրէն շնչել: Եւ ձեր մեծագոյն դաշտերը, ի՞նչ որ ձեր խոշոր կալուածքը կը կոչէք, հողի պատառներ են, ցւր ձեր պաճարները մոլորած մթնոլորտներու տպաւորութիւնը կ'ընեն վրաս... ո՛հ, իմ նիժէրիս անսահմանութիւնը, ոռոգած դաշտերուն անսահմանութիւնը, մեր դաշտերուն անսահմանութիւնը, որոնց օհմանը հորիզոնն է:

Պէնժամէն, իր նստած տեղէն, սարսռազին մտիկ ըրած էր: Յորմէհետէ որ այդ մեծ ջուրերու և տարբեր արեւու զաւակը հո՛ն էր, ակէտրկը վրայէն չէր զատեր ու երազուն և հրայրքոտ աչքերով անոր կը նայէր: Եւ երբ լսեց անոր այդ կերպ խօսիլը, այլևս չկրցաւ ինքզինք զսպել, տեղը թողուց, չըջան մը ըրաւ և եկաւ քովը նստաւ:

— Նիժէրը, անհուն դաշտավայրը... խօսէ՛, պատմէ մեզի այդ անսահմանութիւնը:

— Նիժէրը, այդ բարի հսկան, մեր ամենուս հայրը... ութը տարեկան հազիւ կայի, երրորդ հայրս ու մայրս թողուցին Սենեկալը, անխոհեմ յանդգնութեամբ մը և յիմար յոյսով մը, աշխարհակալութեան գիպուածովը Սուտանի մէջ մխրճելու պէտքէն մտալիկուած: Սէն Լուիէն մինչեւ մեր այժմու օգտարակը երթալու համար օրերով քալելու է. ապառաժներէ, մացառուտներէ, գետերէ անցնելու է...: Եւ այս առաջին ուղեւորութիւնս այլեւս չեմ յիշեր. ինձ ախպէս կը թուի որ բուն իսկ այդ բարի Նիժէրէն ծնած եմ. իր ջուրերուն հրաշալի արգասաւորութենէն: Անսահման ու քաղցր է այդ գետը, անթիւ ալիքներ կը գլտորէ, ծովու մը պէս, այնքան լայնութեամբ որ մէկ կամուրջ մը չի կայ վրան: Իր մէջը արշիպեղագոսներ ունի, խոտերով ծածկուած բաղուկներ, խոշոր խորքեր ուր մեծ ձուկերու երամներ կը լողան հանգստութեամբ: Իր փոթորիկները ունի, իր բոցավառ օրերը, երբոր իր ջուրերը արեւուն այրող գրկընդիսառնումէն կը բեղմնաւորուին, իր սքանչելի գիշերները ունի, իր վարդ գիշերները, անհուն քաղցրութեամբ, երբոր հողին խաղաղութիւնը կ'իջնայ աստղերէն...: Եւ ան է նահապետ հիմնողն ու արգասաւորողը, ինքն է որ ծնած է Սուսանը, զայն օժտած է իր անհաշուելի հարստութեամբը, զայն փրկելով դրացի Սահարաներու ձեռքէն, զայն ստեղծելով իր բեղմնաւոր տիղմովը: Ինքն է որ ամէն տարի, կանոնաւոր և զանակներուն, կը յորդի, կ'ոռոգէ հովիտը, ովկիանոսի մը պէս, յետոյ զայն պարարտացած կը թողու, ահագին մշակութեամբ մը յղի: Նեղոսի պէս՝ Նիժէր յաղթած է աւազներուն, անթիւ սերունդներու հայրն է, տակաւին անձամբ աշխարհի մը ստեղծիչ աստուածն է, որ օր մը պիտի հարստացնէ ծերունի Եւրոպան...: Ու Նիժէրի հովիտը, բարի հսկային հոյակապ դուստրը, ա՛ն, ինչ մաքուր անսահմանութիւն, ինչ ազատ թռիչք դէպի անհունը: Դաշտը կը բացուի, կը տարածուի, եւ կը մղէ հորիզոնը, առանց արգելքի ու սահմանի: Դաշտ ու դարձեալ դաշտ, արտեր զորս ուրիշ արտեր կ'երկարաձգեն, ուղիղ ալիսներ աչքդ առածին չափ, որուն ծայրը հասնելու համար ամիսներ պէտք է արօրին: Այն օրն

ուր մշակութիւնը հո՛ն պիտի կատարուի արիութեամբ ու գիտական օրէնքներով, կարելի պիտի ըլլայ մեծ ժողովուրդի մը համար պէտք եղած սնունդը հնձել, քանզի հողը տակաւին կոյօ է, այնպէս ինչպէս բարի գետը զայն ստեղծած է հազարաւոր տարիներ առաջ: Վաղը այդ երկիրը պիտի պատկանի այն հողագործին որ պիտի համարձակի զայն առնել, հո՛ն կալուածք մը հիմնել այնքա՛ն ընդարձակ որքան իր զօրութիւնը կը ներէ, ո՛չ միայն եզմարներով՝ այլ մղոններով տեղ... Եւ ի՛նչ լայն շուռ՝ մը այդ անսահմանութեան մէջ, ի՛նչ ուրախութիւն շնչել բոլոր այդ ընդարձակ տարածութիւնը, ի՛նչ առողջ ու զօրաւոր կեանք այդ երկրին մէջ ուր մարդ ստիպուած չէ իրարու վրայ զիզուելու, ի՛նչ հաճոյք ինքզինք ազատ, հզօր և միանգամայն տէր զգալ այն հողի բաժինին զօր ուզած է, այն արեւուն տակ որ ամէնուն համար կը փայլի:

Բայց. Պէնժամէն չէր յագենար զայն լսելէ ու հարցութորձելէ:

— Ի՛նչպէս տեղաւորուած էք հո՛ն, ինչպէ՞ս կ'ապրիք, ի՛նչ են ձեր սովորութիւնները, ձեր աշխատութիւնները:

Տօմինիք սկսաւ խնդալ, այնքա՛ն գիտակցութիւն ունէր զանոնք զարմացնելու, տակնուվրայ ընելու, բոլոր այդ աղգականները որոնք հո՛ն կը գտնար, որոնք իր շուրթերէն կախուած էին, աճեցուն հետաքրքրութեամբ մը վառուած: Կամաց կամաց, կի՛նէր, ծերունիներ ոտքի ելած էին իրեն մօտենալու համար. նոյն իսկ տղաքը զինք իլը չըջապատէին, իբր թէ գեղեցիկ հեքեաթ մը պատմէր:

— Ո՛հ, իբր թէ հանրապետութեան մը մէջ կ'ապրինք հասարակութիւն մըն ենք որուն ամէն մէկ անդամը պէտք է որ աշխատի եղբայրական գործին: Ընտանիքին մէջ, ամէն գործի համար գործաւորներ կան, խոշոր գործերու համար՝ քիչ մը բարբարոս ձեւով: Բայց հայրս իբրեւ մեծ որմնադիր մը երեւան եկաւ, քանզի ստիպուեցաւ չէնքեր չինել երբ հոն հասանք: Եւ նոյն իսկ իր աղիւանքը ինք չինեց, շնորհիւ կաւի խաւերու որոնք կան Տիէնէի մօտերը: Այսպէս ուրեմն մեր ագարակը այժմ փոքրիկ գիւղ մըն է, ամէն ամուսնացած տղայ իր տունը պիտի ունենայ... Եւստոյ, միայն հողագործ չենք, ձկնորս ու որսորդ ենք նաեւ: Մեր նա-

ւակները ունինք. Նիժէր արտաքոյ կարգի ձկնալատ գետ մըն է, և հրաշալի ձկնորսութիւններ կ'ըլլուն հոն: Նոյնպէս որսորդութիւնը բաւական է ընտանիքը ապրեցնելու համար, երէները կը վխտան ամէն դի, կաքաւ, խայտահաւ լեցուն են, առանց հաշուելու փիւռեկաթեւը, հաւալուսնը, ճայը և ուրիշ հազարաւոր կենդանիներ որոնք չեն ուտուիր: Երբեմն սեւ առիւծներ կուգան մեղ այցելելու. կամաց թռիչքով արծիւներ մեր գլխին վրայէն կ'անցնին. գետաձիններ, իրկնամուտին, երեք կամ չորս հատ, կը խաղան գետին մէջ, լուացուող սեւամորթ տղաքներու ծանր շնորհքովը...: Բայց մանաւանդ հողագործներ ենք, դաշտերու թագաւորները. երբոր Նիժէր մեր դաշտերը պարարտելէ ետքը կը քաշուի: Մեր կալուածքը անսահման է, ու կ'երկարի մինչեւ հոն ուր կրնայ հասնիլ մեր ճիգը: Եւ եթէ տեսնէիք տեղացի մշակները որոնք նոյն իսկ չեն հերկեր, որոնք իբրեւ նախնական գործիք դաւազանը միայն ունին որով հողը կը երքեն, սերմը ցանկէ առաջ...: Ոչ մէկ մամուռք, ոչ մէկ յոգնութիւն, հողը պարարտ է, արեւը բոցավառ, հունձքը միշտ գեղեցիկ պիտի ըլլայ: Այսպէս, մենք, երբոր արօտ կը գործածենք, երբ քիչ մը խնամք կը տանինք կեանքով ուսեցած այդ հողին, ա'լ կրնաք երեւտկայնել թէ ինչ հրաշալի հունձք, ինչ առատ բերք մը լեցուցին մեր շտեմարանները: Այն օրն ուր պիտի ունենանք հողագործական մեքենաները զորս եկայ հոս ապսպրելու, հարկ պիտի ըլլայ շողեմաներու տորմիդ մը ունենալ մեր շտեմարաններու աւելցուքը ձեզի զրկելու համար...: Պետք քաշուելն ետքը, երբ ջուրերը կ'իջնան, բրինձը կը մշակուի, քրինձի դաշտեր որոնք երբեմն երկու հունձք կուտան: Յետոյ, կորեակ կը մշակուի, բայց մենք ցորեն պիտի մշակենք երբոր կարելի ըլլայ սեւ մշակութեան ձեռնարկել: Բամբակի ընդարձակ դաշտեր իրարու կը յաջորդեն: Կը մշակենք նաեւ լեւզակը, սոխը, կաղամբը ու վարունգի բանձարանոցներ ալ ունինք: Ու խօսքը չեմ ըներ բնական բերքերուն, խէժի ծառեր որոնք այսօր անկապին են և որոնցմէ ամբողջ անտառ մը ունինք, յետոյ կարագի ու սլիւրի ծառեր, մետաքսի ծառեր որոնք մեր հողերուն վրայ կը բուսնին. ինչպէս հոս վայրի վարդենին ճամբաներու եղերքը...: Վերջապէս, միեւնոյն ատեն հովիւներ ալ ենք, մեր

մշտածին հօտերը ունինք, որոնց թիւը անգամ չենք գիտեր: Մեր
տոյժերը, մեր երկար բուրգով ոչխարները հազարներով կը հաշուին,
մեր ձիւնը տգատօրէն կը ուտուտեն բացաստաններու մէջ օրօնք
քաղաքներու պէս մեծ են, մեր եղները մզոն մը տեղ կը բռնեն,
երբոր կ'իջնեն Նիժէրի մէջ ջուր խմելու...: Եւ մանաւանդ ա-
զատ մարդեր ենք, զուարթ մարդեր, որ կ'աշխատինք ապրելու
ուրախութեան համար, առանց կապանքներու, սա փոխարինու-
թեամբ որ կրնանք իրարու ըսել թէ մեր գործը շատ մեծ, շատ
գեղեցիկ ու շատ բարի է, քանի որ միւս Թրանսան կը ներկայա-
ցընէ, վաղուան վեհագոյն Թրանսան:

Այլ անկէ ետքը Տօմինիք կանգ չառաւ: Այլ եւս զինքը հար-
ցոյփորձելու պէտք չի կար, իր ամբողջ հոգին, որ մեծութեամբ
ու գեղեցկութեամբ լի էր, կը պարպէր ամբողջովին, կը խօսէր
Տիէնէի վրայ, հին մայրաքաղաքը, եգիպտոսէն եկած ժողովուր-
դով և յիշակերտներով, որ տակաւին կ'իջխէ հովիտին վրայ, կը
խօսէր միւս չորս կեդրոններուն վրայ, Պամաքու, Նիամինա, Աէ-
կու, Սանսանտինէ, մեծ գեղեր որոնք օր մը մեծ քաղաքներ պիտի
ըլլան: Կը խօսէր մանաւանդ փառապանծ Թօնպուքթուի վրայ,
այնքան երկար ատեն անձանթ մնացած, առատպիւններով ծած-
կուած, արգիլեալ դրախտի մը պէս, իր ոսկիովը, իր փղոսկրովը,
իր հաճոյակատար կրներովը: Կը խօսէր Թօմպուքթուի վրայ որ
Սահարայի և Սուտանի կրկնակ դուռն էր, սահմանագլուխ քաղա-
քը, ուր կեանքը կը յանգէր, կը խառնուէր, կը փոխանակուէր,
ուր աւազներու ուղտը զէնքեր ու ապրանքներ կը բերէր եւրո-
պայէն, ինչպէս նաեւ անհրաժեշտ ազր և ուր Նիժէրի նաւերը
թան ապին փղոսկրեր ցամաք կը հանէին, ոսկին որ հողին երեսէն
կը հաւաքէին, ջայլեամի փետուրները, խէժը, արմուիքը, բեղմ-
նաւոր հովիտին բոլոր հարստութիւնները: Կը պատմէր Թամպուք-
թուի շտեմարանները, այդ քաղաքը որ մայրաքաղաքն ու վաճա-
ռատունն էր կեդրոնական Ափրիկի, իր փղոսկրի կոյտերով, իր
կոյս ոսկիներով, իր բրինձի ու կորեկի պարկերով, իր լեղակով,
իր ջայլեամի փետուրներու փունջով, իր մետաղներով, իր արմաւ-
ներով, իր կերպաններով, իր ծխախոտով, մանաւանդ իր աղի հա-
կերով, այդ ազր որ այն աստիճան յարգի է Սուտանի մէջ, որ

իրբեւ փոխարինութեան միջոց կը ծառայէ, դրամի պէս, որ ոսկիէն աւելի օգտակար է: Վերջապէս կը պատմէր որ Թոմպուքթու իր հին ատենուան փառքը կորսնցուցած էր, ինկած աղքատացած էր ու աւերակ դարձած և որ սակայն վաղը նորէն փառքի ու հարստութեան քաղաքը պիտի ըլլար, իշխանաբար կեցած առատութեան շտեմարան՝ Սուտանի և Եւրոպայի ճամբայ՝ Սահարայի միջեւ, երբոր Պրանսա այդ ճամբան բանար, նոր կայսրութեան նահանգները իրար կապէր ու հիմնէր այդ միւս Պրանսան որուն քով հին հայրենիքը միայն կտոր մը խորհող ուղեղ պիտի ըլլար, գլուխը որ կը կտուավարէ:

— Այս է մեր երազը, գոչեց, այն հսկայ գործը զոր ապագան պիտի իրագործէ: Մեր Ալժիրին Թոմպուքթուի կապուած՝ Սահարայի ճամբով, ելեկտրական վայրաշարժներ որոնք բոլոր հին Եւրոպան աւազներու անհունութեան մէջէն պիտի փոխադրեն: Թոմպուքթու Սէնէկայի կապուած, Նիթէրի շոգենաւներու տորմիղով և ուրիշ երկաթուղիներով որոնք ամէն կողմէ պիտի ակօսեն ընդարձակ կայսրութիւնը: Նոր, անսահման Պրանսան մայր Պրանսայի՝ հին հայրենիքին կապուած եզերքներու հրաշալի զարգացումով մը, վերջապէս հիմնուած ու պատրաստ հարիւր միլիոն բնակիչի համար որոնք հո՛ն պիտի բուսնին օր մը...: Անշուշտ այս բաները մէկ օրէն միւսը չեն ըլլար: Անդրսահարական երկաթուղին տակաւին չէ շինուած, դեռ երկու հազար հինգ հարիւր քիլոմէտր մերկ անապատ կայ, որուն շահագործումը չհրապուհիր ընկերութիւնները: Պէտք է որ բարգաւաճում մը յայտնուի, մշակութեան սկզբնաւորութիւն մը ըլլայ, հանքեր գտնուին, և աճեցուն արտածումներ կարելի ընեն մայր հայրենիքի դրամական զոհողութիւնները: Յետոյ, այդտեղի ցեղերուն խնդիրը կայ, որոնք ռոգհանրապէս քաղցրաբարոյ սեւամորթներ են, բայց մէկ քանին վայրագ, գոռ և կրօնամոլութենէ գրգռուած վայրենութեամբ մը, ինչ որ կը դժուարացնէ մեր աշխարհակալութիւնը: Եւ միայն կեանք, երկար տարիներու կեանքը միայն կրնայ նոր ժողովուրդ մը ստեղծել, նոր երկրին յարմար, որ զանազան տարրերը իրարու մէջ ձուլէ, անոնց կանոնաւոր գոյութիւն մը տայ, իր միասնեւ ոյժն ու հանճարը...: Եւ սակայն ի՞նչ փոյթ, այսօրուէն, Պրանսա մը

ծնած է հեռուն, անսահման կայսրութիւն մը և պէտք ունի մեր արիւնին և հարկ է որ տանք որպէս զի բազմամարդուի ու երկրէն քաղէ անհաշուելի հարստութիւնները և ամբողջ աշխարհի մէջ մեծագոյնը, զօրագոյնը և վեհագոյնը ըլլայ:

Պէնժամէն խանդավառութենէն տարուած, վերջապէս յայտնուած հեռաւոր իտէպէն սարսուռն, աչքերը արցունքով լեցուած էր: Ահ, առողջ կեանքը, աղնիւ կեանքը, այդ մեծ դործը, առաքելութիւնը զոր մինչեւ այն ատեն երազած էր միայն... չփոթ կերպով հարցուց դարձեալ.

— Սրդեօք հոն շատ Պրանսացի ընտանիքներ կան ձեզի պէս որոնք դադութներ կը հաստատեն:

Այն ատեն Տօփինիք բարձրագոյ խնդաց:

— Էհ, ո՛չ, թէեւ Սենեկայի մէջ մէկ քանի դադութներ կան, բայց հո՛ն, Նիժէրի հովիտին խորը, Տիէնէէն անդին, կարծեմ մենք առանձին ենք... Մենք ենք ռահվիրաները, յիմար առաջապահները, հաւատքի ու յոյսի ամէն ինչ շոհողները, եւ ասիկա արժանիք մըն է ձեզի համար, քանզի այս բանը, խելացի մարդոց համար, խենթ յանդգնութիւն մը կը համարուի: Կ'երեւակայէ՞ք այս բանը, Պրանսացի ընտանիք մը տեղաւորուած վայրենիներու մէջ, իրբեւ միակ պաշտպանութիւն ունենալով դրացի փոքրիկ ամրոց մը ուր Պրանսացի սպայ մը կը հրամայէ տասնի չափ բնիկներու, և որ ստիպուած է երբեմն կռուելու և այսպէս ազարակ մը հիմնելու երկրի մը մէջ զոր ցեղապետներու մոլեռանդութիւնը մէկ օրէն միւսը կրնայ ոտքի հանել: Ասիկա պարզապէս յիմարութիւն մըն է և ճիշդ տօնը համար մեզ կը հիացնէ ու մեզ այնքան զուարթ, առողջ ու յաղթական կը դարձէ: Ծամբայ կը բանա՞նք, օրինակ 'ըլլանք ուրիշներուն: Մեր հին բարի Պրանսան հո՛ն կը փոխադրենք, կոյս հողերու մէջ հաստատած ենք անսահման դաշտեր որոնք նահանգ մը պիտի ըլլան, գեղ մը հիմնած ենք որ հարիւր տարիէն խոշոր քաղաք մը պիտի ըլլայ: Գաղութներու մէջ Պրանսական ցեղէն աւելի արգասաւոր ցեղ չի կայ, ինք որ իր հին հողին վրայ ամուլ ըլլալ կը թուի: Ու պիտի վխտանք և աշխարհը լեցնենք...: Եկէ՛ք, եկէ՛ք ամէնքդ ալ, քանի որ հոս շատ խճողուած էք, քանի որ ձեր անձուկ դայտերուն և թունաւորուած

քաղաքներուն մէջ օգ չունիք: Հո՛ն ամենուն համար տեղ կայ, նոր երկիրներ, պայծառ օգ զոր ո՛չ ոք չնչած է, վերջապէս կատարուելիք դործ մը որ ձեզ մէյմէկ հերոս պիտի ընէ, հաստատուն կտրիճներ, ապրելնուդ երջանիկ: Եկէ՛ք ինծի հետ, բարի կամեցողութիւն ունեցող մարդիկն ու կիները հետս կը տանիմ և հոն ուրիշ գաւառներ և ուրիշ քաղաքներ կը հիմնէք, ապագայ ամենազօր ու անսահման փրանսային համար:

Այնքա՛ն զուարթօրէն կը խնդար, այնքա՛ն գեղեցիկ ու այնքա՛ն զօրեղ էր որ ամբողջ սեղանը անգամ մըն ալ զինքը ծափողջունեց: Անշուշտ իրեն չպիտի հետեւէին, քանի որ բոլոր այս ընտանիքները իրենց շոյները կազմած էին, քանի որ բոլոր այդ երիտասարդները արդէն խորարմատ կառչած էին իրենց հին հողին: Բայց ի՛նչ հրաշալի պատմութիւն էր որ մտիկ կ'ընէին մեծ ու պղծ տիկ տղաքը, գեղեցիկ հեքեաթի մը պէս որ զիրենք կը յափշտակէր և որ վաղը իրենց մէջ պիտի զարթուցանէր հեռաւոր ձեռնարկութիւններու փառապանծ ու գործօն հրայրքը: Անծանօթին սերմը նետուած էր և առասպելական զօրութեամբ մը պիտի բուսնէր:

Եւ Պէնժամէն առանձին, ընդհանուր խանդավառութեանը մէջ, ուր իր խօսքերը կը կորսուէին, գոչեց.

— Այո՛, այո՛, կ'ուզեմ ապրիլ... զիս հետդ տար, զիս հետդ տար:

Բայց, եզրակացնելու համար, Տօմինիք կը վերսկսէր խօսիլ:

— Եւ, մեծ հայր, գեռ ձեզի չըսի որ, հայրս մեր հոն տեղի ագարակին Շանթպլէ անունը տուաւ...: Յաճախ մեզի կը պատմէր թէ ի՛նչպէս հիմնած էք ձեր կալուածքը, հոս, նախատեսող յանդգնութեամբ մը, երբ ամէն մարդ կը ծաղրէր, ուսերը կը թօթուէր, ձեզ իբրեւ յիմար ամբաստանելով: Ու հո՛ն հօրս համար ալ նոյն հեգնութիւնն էր, նոյն արհամարհական գութը, քանզի կը սպասեն որ բարի՞ Նիսէրը օր մը քչէ տանի մեր գեղը, եթէ թափառակտն սեւամորթներու խումբ մը անկէ առաջ մեզ չսպաննէ ու չուտէ...: Ահ, ես շատ ապահով եմ, պիտի յաղթանակենք՝ ինչպէս դուք յաղթանակեցիք, քանզի գործունէութեան յիմարութիւնը աստուածային իմաստութիւնն է: Հո՛ն փրօմաններու ուրիշ թագաւորութիւն մը պիտի ըլլայ, ուրիշ անսահման Շանթպլէ մը,

որուն զուգ, մեծ մայր ու մեծ հայր, հեռաւոր նահապետները պիտի ըլլաք, զոր պիտի մեծարեն աստուածներու պէս... Եւ ձեր կենացը կը խմեմ, մեծ հայր, ձեր կենացը, մեծ մայր, յանուն ձեր ապագայ միւս ժողովուրդին, որ կտրճօրէն կ'աճի, հասարակածի բոցավառ արեւուն տակ:

Մաթիէօ որ ոտք ելած էր, զօրեղ ձայնով մը ըսաւ. տիրող խորին յուզումին մէջ:

— Ի՞նչ կ'ենացդ, զաւակս, իմ զաւկիս Նիքօլայի ու իր կնոջ Լիսպէթի կենացը և բոլոր անոնց որոնք իրենց սէրէն ծնած են: Բոլոր անոնց կենացը որոնք վաղը պիտի ծնին, սերունդէ սերունդ:

Եւ Մարիան, որ ինքն ալ ոտքի ելած էր, ըսաւ իր կարգին.

— Ձեր կիներուն և ձեր աղջիկներուն, ձեր ամուսիններուն և ձեր մայրերուն կենացը: Անոնց կենացը որոնք պիտի սիրեն, որոնք զաւակ պիտի բերեն, որոնք աւելի կեանք պիտի ստեղծեն կարելի եղածին չափ աւելի երջանկութեան համար:

Այն ատեն, հանդէսը լիմացաւ, սեղանէն ելան և բոլոր ընտանիքը աղատօրէն ցրուեցաւ մարգագետինն վրայ: Եւ վերջին յաղթանակ մը եղաւ Մաթիէօյի և Մարիանի շուրջը ուր հաւաքուած էին իրենց զաւակները: Յաղթական արգասաւորութեան ալիքն էր, իրենց կողերէն ծնած բոլոր փոքրիկ ու երջանիկ ժողովուրդը որ իր ուրախութեամբը զիրենք կը պաշարէր ու գուրգուրանքովը կը խեղդէր: Իսկ քան թաղուկներ միանգամայն կ'երկարէին, խարտեաչ կամ թուխ գլուխներ, համբուրելու համար՝ իրենք, իրենց մեծ տարիքին մէջ, այն երկնային մանկութեան վիճակին ուր կը վերադառնային, միշտ չէին կրնար ճանչնալ մանուկներն ու մանկուհիները: Կը չփոթէին, անունները կը մոռնային, մին միւսին տեղ կ'առնէին: Եւ պզտիկներն ալ կը խնդային, սխալը կ'ուղղէին, իրենց յիշողութեան կոչում կ'ընէին: Ու իրենք ալ կը խնդային, հիանալի սխալմունքի շարժումներ կ'ընէին: Կարեւորութիւն չունէր եթէ այլևս լաւ չէին ճանչար. քանզի չէ՞ մի ո՞ր ամէնքն ալ իրենց հունձքերն էին: Յետոյ, հոն յղի կիներ, թոռնուհիներ, թոռնորդիներ կային որոնք կը կոչէին, կ'ուղչէին համբուրել, որպէսզի բախտ բերեն նոր ծնելիք մանուկներուն, իրենց զաւակներուն: զաւակներուն, ցեղ մը որ միշտ կ'ընդլայնէր և որ զիրենք պիտի շարունա-

կէր տարիներու հեռաւորութեան մէջ։ Յետոյ, կային մայրեր որոնք ծիծ կուտային, անոնք որոնց մանուկները ճաշին ատեն խնօքիկ մը պառկած էին, և հիմակ որ կ'արթննային ու կը ճղային, պէտք էր որ իրենց խնճոքի բաժինը ունենային. ու մայրերը անոնց կաթ կուտային ծառերուն տակ նստած, իրարու հետ զուարճանալով, կուրծքերնին ազատ, հպարտ պայծառութեամբ մը։ Ասիկա արքայական գեղեցկութիւնն էր կնոջ, ամուսնի և մօր, ասիկա արգասաւոր մայրութեան վճռական յաղթանակն էր կինասպան կուսութեան վրայ։ Թո՛ղ բարքերը փոխուէին, ինչպէս նաեւ բարոյականի ու գեղեցկութեան գաղափարները և թո՛ղ նորէն շինուէր աշխարհ, յաղթական գեղեցկութեամբ մօր, որ իր զաւակը կը դիեցնէ, իր խորհրդանշանին վեհափառութեանը մէջ։ Միշտ նոր սերմեր նոր հունձքեր կը ծնանէին, արեւը միշտ կը բարձրանար հորիզոնէն, կաթը միշտ կը հոսէր սնուցիչ կուրծքերէ, կենդանի մարդկութեան այդ յաւիտենական կենսանիւթը։ Եւ կաթը՝ այդ գետը՝ կեանքը կը տանէր աշխարհի երակներուն մէջ, ու կ'ուռննար և կը յորդէր, անվերջ դարերու համար։

Կարելի եղածին չափ աւելի կհանք, կարելի եղածին չափ աւելի երջանկութեան համար։ Այս էր կեանքի հաւատքը, յոյսի արարքը իր գործին արդարութեան և բարութեան համար։ Յաղթական արդաստաւորութիւնը անվիճելի ոյժը կը մնար, վեհագոյն զօրութիւնը որ ինք միայն ապագան կը շինէ։ Մեծ յեղափոխականն էր, յառաջդիմութեան անդադրում գործաւորը, բոլոր քաղաքակրթութիւններու մայրը, իր անթիւ կռուողներու բանակը անդադար վերստեղծողը, որ դարերու ընթացքին մէջ կը նետէր աղքատներու, անօթիներու, ընդվզողներու միլիարներ, որպէսզի ճշմարտութեան և արդարութեան յաղթանակը տանին։ Պատմութեան մէջ դէպ առաջ քայլ մը չէ առնուած՝ առանց թիւին աշակցութեան որ կը մղէ մարդկութիւնը։ Վաղը, ինչպէս երէկ, յաղթութիւնը վիստացող ամբօթինն է, որ իր երջանկութիւնը կը փնտռէ։ Եւ այս պիտի ըլլայ մեր դարուն սպասած բարիքները, տնտեսական հաւասարութիւնը որ ձեռք պիտի բերուի քաղաքական հաւասարութեան պէս, հարստութիւններու արդար բաշխումը որ այլեւս զիւրին պիտի ըլլայ, պարտաւորիչ աշխատանքը որ պի-

տի հաստատուի իր փառապանծ հարկաւորութեամբ: Ճշմարիտ չէ որ աշխատութիւնը պարտք դրուած է մարդոց իբրեւ մեղքի մը պատիժը, ընդհակառակը՝ երջանկութիւն մըն է, ազնուականութիւն մը, բարիքներու ամենէն թանկագինը, ուրախութիւնը, առողջութիւնն ու զօրութիւնը, բուն իսկ աշխարհի ոգին, որ միշտ աշխատութեան մէջ է, ապագան ստեղծելու համար: Տղայ մը աշխարհ բերելը աշխատանք մըն է, առանց ապուշ ապականութիւններու՝ կանոնաւորապէս կեանքը ապրիլը աշխատանք մըն է: Ու թշուառութիւնը, ընկերային գարշելի ոճիրը անբերելի պիտի ըլլայ աշխատանքի այս փառաւորումին մէջ, ճիգին այդ տիեզերական բաշխումին մէջ, ամէն ոք ընդունած ըլլալով իր պարտքերուն և իրաւունքներուն հարադատ բաժինը: Եւ թո՛ղ տղաքը աճին, հարստութեան գործիքներ պիտի ըլլան անոնք, մարդկային դրամագլխին բազմանալը, ազատ ու երջանիկ էութիւններ, առանց պէտք ըլլալու որ ոմանց զաւակները ստրուկներ կամ թշուառներ ըլլան ուրիշներու զաւակներուն ետասիրութեանը համար: Եւ կրկին կեանքն է որ պիտի ապրի, յարգուած ու պաշտուած կեանքին վերածնութիւնը, կեանքի այն կրօնքը, որ ջախջախուած է ընդ երկար կաթոլիկութեան ատելի մզձաւանջին տակ, և որմէ ժողովուրդները, երկու անգամ, տասնըհինգերորդ և տասնութերորդ դարերուն, փորձեցին բռնի աղատել և որ վերջապէս պիտի վանեն, այն մերձաւոր օրն ուր արգասաւոր հողին և արգասաւոր կնոջ պաշտամուտքին, ալսինքն՝ ամենազօր ու վեհափառ գեղեցկութեան, պիտի վերադառնանք:

Այս յետին ժամուն, շողողուն երեկոյին մէջ, Մաթիէօ և Մարիան կ'իշխէին իրենց բազմանգամ սերունդովը: Իւրեքազնական, հիանալի շարժում մը զիրենք բերած էր այս արքայութեան: Իբրեւ կեանքի դիւցազուններ կը վերջանային, ոգոստափառ ծերունիներ, քանզի շատ որդեծնած էին, շատ էակներ ու շատ բռներ ստեղծած էին: Եւ բոլոր ատոնք պայքարներու միջեւ, աշխատութեան և յաւի մէջ, Յաճախ լացեր էին: Յետոյ, ծայրագոյն տարիքին հետ, խաղաղութիւնը եկեր էր, ժպտուն մեծ խաղաղութիւնը, կատարուած բարի գործերովը շինուած, մերձաւոր բարիքունին ապահովութեամբը, մինչ իրենց զաւակները, իրենց զաւակ-

ներուն զաւակները, իրենց շուրջ, կը վերսկսէին պայքարը, կ'աշխատէին ու կը տառապէին, իրենք ալ իրենց կարգին կ'ապրէին: Եւ իրենց դիւցաղնի մեծութեան մէջ, կար նաեւ բոլոր տարփանքը որով վառուեր էին, երկնային տարփանքը, այխարհի շինիչն ու ուղղիչը, որ իրենց այցելած էր բոցավառ թափով մը, իրենց ամէն մէկ նոր ծննդագործութեան: Այն սրբազան տաճարին պէս էին ուր աստուածը միշտ բնակած էր, զիրար սիրած էին այն անշիջելի կրակովը որով տիեզերք կ'այրի, շարունակական ստեղծագործութեան համար: Իրենց շողողուն գեղեցկութիւնը, ճերմակ մազերու տակ, այն լոյսէն կուգար որով իրենց աչքերը լի էին, այն սիրելու զօրութենէն՝ զոր տարիքը կարող չէր եղած մարել: Ան. շուշտ, ինչպէս ատենօք կ'ըսէին կատակելով, ամէն չափաւորութենէ անդին անցեր էին, իրենց զաւակ շինելու անհեռատեսութեանը մէջ, գայթակղեցնելով իրենց դրացիները, յարգուած բարքերը խռովելով: Բայց, ի վերջոյ, իրաւունք չէին ունեցած: Իրենց զաւակները ոչ ոքի բաժինը յափշտակեր էին, ամէն մէկը իր ապրուստը բերած էր: Եւ յետոյ, աղէկ բան է չափազանց հնձելը, երբ երկրին շտեմարանները դատարկ են: Այդ անխոհմտներէն շատ պէտք է, որպէս զի կուրին միւսներու եսասէր խոհեմութեան դէմ, մեծ սովերու մամանակ: Ատիկա քաղաքացիական բարի օրինակն է որ ցեղը կը զօրացնէ, հայրենիքը կը վերաշինէ, ահուիլի կորուստներու միջեւ, թիւին դեղեցիկ յիմարութեամբը, լիարուսն շոայլութեամբը, առողջ ու զուարթ:

Այն ատեն, կեանքը յետին դիւցաղնութիւն մը պահանջեց Մաթիէօյէն ու Մարիանէն: Ամիս մը ետքը, երբ Տօմինիք Սուտան վերադառնալու վրայ էր, Պէնժամէն իրիկուն մը իրենց բառ իր տենչանքը, անդիմադրելի կոչը, հեռաւոր ու անձանօթ դաշտերէն եկած, որուն կը հնազանդէր:

— Սիրելի հայր, պաշտելի մայր, թողէք զիս որ երթամ Տօմինիքի հետ... չա՛տ պայքարեցայ ես ինծի հետ. ինչ սոսկալի կը թուի ձեզ թողուլ այս տարիքին մէջ, բայց շատ կը տառապիմ, հոգիս՝ անհունով լեցուն՝ կը պայթի. և ամօթալի անգործութենէն պիտի մեռնիմ, եթէ չմեկնեմ:

Զինք մտիկ կ'ընէին, սիրտերնին ջախջախուած: Այդ խօսքե-

ըր բնաւ զիրենք չէին զարմացներ, ատոնց գալուն կը սպասէին, իրենց հարսնիքին նորոգութեն ի վեր: Ու կը դողային, լաւ կը զգային որ չպիտի կրնային մերժել, քանզի յանցաւոր կը նկատէին ինքզինքնին, այդ վերջին զաւակը ընտանեկան բոյնին մէջ պահած ըլլալնուն համաի, միւսները տալէ ետքը: Ահ, անյագ կեանքը որ իրենց թոյլ չէր տար այս ուշամնաց Եգիպտոսէն: որ կը պահանջէր նոյն իսկ գաղտուկ պահուած այս սիրելի գանձը, որմէ իրենց նախանձոտ եսասիրութիւնը կ'երեւէր միայն գերեզմանին ոտքը ըստնուի:

Մեծ լռութիւն մը տիրեց և Մաթիէօ վերջապէս սպառտս. խտնեց յամբ ձայնով մը:

— Տղաս չեմ կրնար քեզ արգելել: Դնա՛ ուրեմն հո՛ն ուր կեանքը կը կանչէ...: Եթէ գիտնայի թէ այս իրիկուն պիտի մեռնիմ, կ'ըսէի որ վաղուան սպասես:

Մարիան, իր կարգին, ըսաւ մեղմիկ:

— Ի՞նչու. անմիջապէս չենք մեռնիր... այս յետին տառապանքը չէինք ունենար ու միայն մեր յիշատակը կը տանէիր միասին:

Անգամ մըն ալ ժանվիլի՛ գերեզմաննոցը միտքերնին կ'իյնար, խաղաղութեան դաշտը ուր սիրեցեալ էակներ կը քնանային, ուր քիչ ատենէն իրենք ալ պիտի երթային անոնց միանալու: Այս մտածումը առանց տխրութեան էր, կը յուսային հո՛ն միասին պառկիլ, միեւնոյն օրը, քանզի չէին կրնար երեւակայել կեանքը մին առանց միւսին: Եւ արդէն, չպիտի շարունակէի՞ն ապրիլ, միշտ ապրելով իրենց զսւաւնեցողով. առ յաւելտ միացած, իրենց ցեղին մէջ անմահ:

— Սիրելի հայր, պաշտելի մայր, կրկնեց Պէնժամէն, ես պիտի մեռնիմ վաղը, եթէ չմեկնիմ: Ձեր վերջը սպասե՛լ, Աստուած իմ, դայն փափաքիլ չէ՛, Պէտք է որ տակաւին երկար ապրիք, և ես կ'ուզեմ ապրիլ ձեզի պէս:

Նոր լռութիւն մը տիրեց, յետոյ Մաթիէօ և Մարիան ըսին միաբերան.

— Դնա՛, տղաս, իրա՛ւ է. հարկ է ապրիլ:

Բայց, մեկնումի օրը, ինչ սրտի սլառառում, ինչ յետին ցաւ

բրցնելու համար այս միսն ալ, ինչ որ կը մնար իրենցմէ, զայն իր-
րեւ գերազոյն նուէր տալու համար կեանքին, Նիքոլայի մեկնումն
էր որ կը վերսկսէր, գաղթող զաւկին վերջնական բաժանումը,
թուած՝ անցնող հովին տրուած, սահմանագլուխներէն անդին, հե-
ռաւոր ու անծանօթ երկիրներու սերմանումին համար.

Եւ Մարիան կրկնեց, իր կողերէն ելլող մեծ հեծկրտան-
քին մէջ.

— Երբեք, երբեք ալ իրար չպիտի տեսնենք:

Այժմ, միայն աճած ընտանիքը, վերաչինուած հայրենիքը:
ապագայ պայքարներու համար բազմամարդուած միասնական չէր
միայն, այլ նաեւ ընդարձակուած մարդկութիւնը, հերկուած ա-
նապատները, երկիրը ամբողջովին բազմամարդուած: Հայրենիքէն
ետքը՝ ամբողջ աշխարհը: Ընտանիքէն ետքը՝ ազգը, յետոյ մարդ-
կութիւնը: Եւ ինչ տիրապետող թռիչք, ինչ յանկարծական բա-
ցում աշխարհի անսահմանութեան վրայ: Ովկիանոսներու բոլոր զո-
վութիւնը, կոյս ցամաքներու բոլոր բուրուիները, հսկայ շունչով
մը կուգային, ծովէն եկող սիւքի մը պէս: Հաղիւ այսօր հազար
հինգ հարիւր միլիոն հոգի կան, երկրագունտի մէկ քանի մշակուած
դաշտերուն մէջ, խեղճ բան չէ՝ այս, երբ երկրագունդը, արօրով
ամբողջովին հերկուած, կրնար տասն անգամ աւելի մարդ- անու-
ցանել: Ինչ անձուկ հորիզոն է ուզել կենդանի մարդկութիւնը
սահմանափակել ներկայ թիւին մէջ: Ընդունիլ պարզապէս ժողո-
վուրդէ ժողովուրդ փոխանակութիւնները մայրսքաղաքներ իրենց
տեղը մեռած, ինչպէս մեռան Բաբելոն, Նինուէ, Մեմփիս: Ինչ
ուրիշ մայրաքաղաքներ կը վերածնին, կը բարգաւաճին, նոր քա-
ղաքակրթութիւններով, առանց մարդերու թիւը այլ եւս աւելնա-
լու: Ժիթէ բանաւոր է այս:

Ասիկա մահուան վարկածն է, քանզի ոչինչ կայուն կը մնայ,
ինչ որ չաճիր այլ եւս՝ կը նուազի ու կը կորսուի: Կեանքը մակըն-
թացութիւնն է որուն ալիքները ամէն օր ստեղծագործութիւնը կը
չարունակեն, սպասուած երջանկութեան գործը կը լրացնեն:

Ժողովուրդներու մակընթացութիւնն ու անդատութիւնը
յէպաւ առաջ գնացքի չըջաններ են. լուսաւորութեան մեծ դարեր,
որոնք կը տարուին և որոնց կը յաջորդեն մթութեան դարեր, միայն

ԱԶԱՏ ՄԱՏԵՆԱԺԱՐ

88

Զարդարեալ գրատունը 1908 յուլիս 10-էն ի վեր նրատարակած է շարք մը գրական եւ գիտական երկեր որոնք մեծապէս գնահատուած են ընթերցասէր հասարակութեան կողմէ:

1. Սեւ Հովեր կամ Յետին Գիշեր Արարատեան. Թատերգ. *Պետրոս Դուրեանի. 5 արար.* 2
2. Աւերակ (Բանտի յիշատակներ). Վահան Թոթովենցի. 1
3. Ընդարձակ Հայկական երգարան Ա. Բ. և Գ. Հատոր 8
4. Վանգոյժ. *Խրիմեան Հայրիկի* 1 50
5. Երգեր և Տաղեր. *Պետրոս Դուրեանի, (պատկերով)* 1
6. Հանգոյժ. *Խրիմեան Հայրիկի.* 2
7. Աւերումն Անի մայրաքաղաքին. Թատերգ. Պ. Դուրեանի 2
8. Յաւին Տունը. (Բանտի յիշատակներ). Լ. Շաթրեանի. 4
9. Եղիա Տեմիրճիպաշեան. Լ. Էսաճանեան (պատկերով) 1 50
10. Երիտասարդը. Տօրթ. Լուի Պենքս. Թարգ. Ռօզմէրի. 1 50
11. Զայնագրեալ Հայկական երգարան. Բ. Կանաչեան. *Ա. մաս պատկերազարդ 40 երգերով.* 5
12. Ժամանակ եւ խորհուրդ իւր. *Խրիմեան Հայրիկ.* 1 50
13. Սով եւ Ման. Ուրուր 1
14. Սրինգ. քերթուածներ. Վահան Թոթովենցի. 2 50
15. Հայ Հերոսի արշաւանքը. Աշուղ Շահնազար 3
16. Ֆրանքո. Թրքական պատերազմ. կամ Զարչուք Արրին աղա, *կատակերգ, Եր. Օտեան, 3 արար.* 3
17. Պատասխան Ռուս Սինօգի բռնադրագրին. Թուսգոյ 1

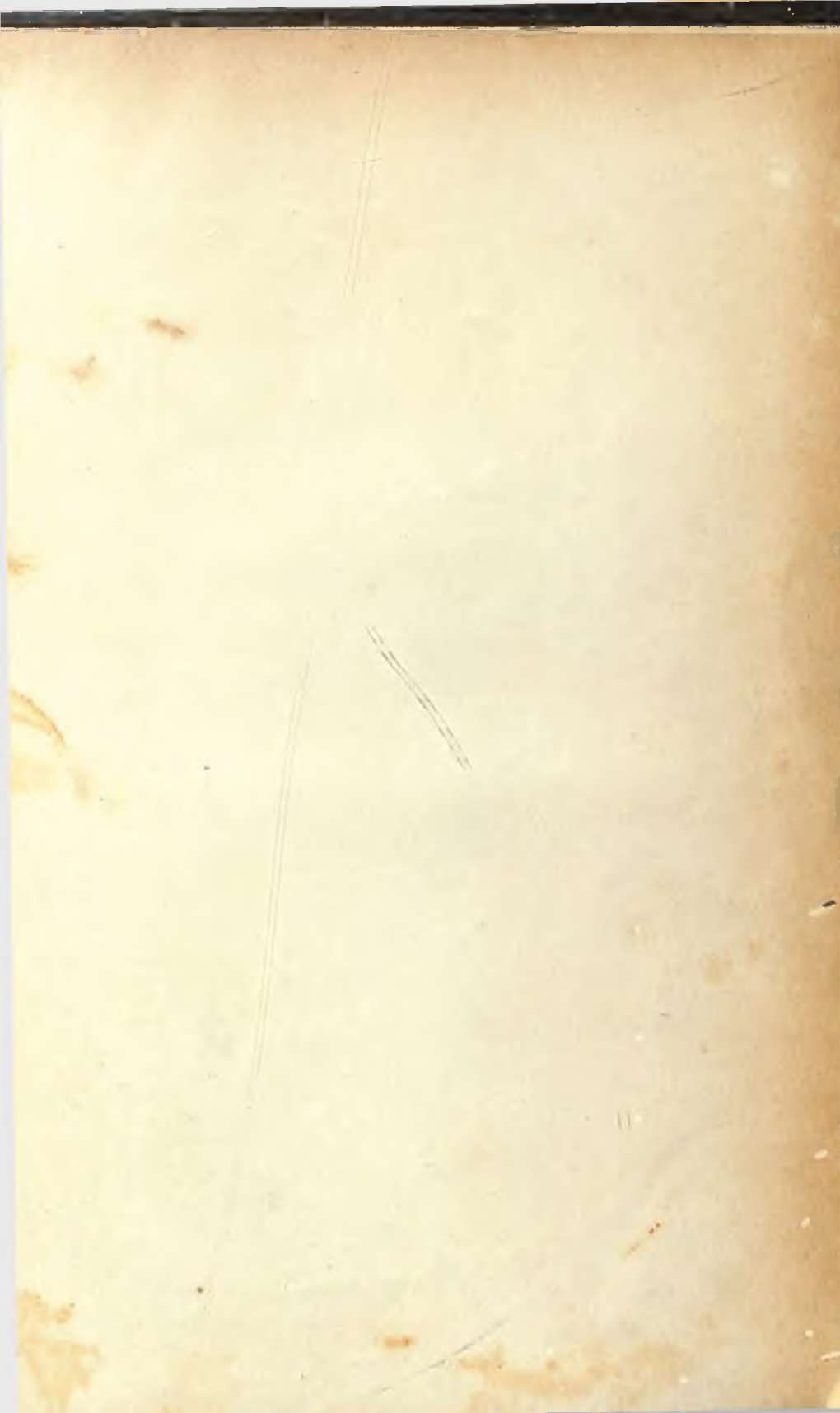
հանգրուաններ կը նշանակեն: Միշտ նոր քայլ մը առնուած է, քիչ մը աւելի երկիր տիրապետուած, քիչ մը աւելի կեանք շարժումի մէջ դրուած: Սրէնքը կը թուի ըլլալ կրկնակ երեւոյթը արգասաւորութեան որ քաղաքակրթութիւնը կը շինէ և քաղաքակրթութեան՝ որ արգասաւորութիւնը կը սահմանափակէ: Եւ հաւասարակշռութիւնը պիտի ծնի այն օրն ուր աշխարհ ամբողջովին ընակուած, մշակուած, իր ճակատագիրը պիտի լրացնէ: Ու աստուածային երազը, ազնիւ ցնորատեսութիւնը կը թուի օդին մէջ, այն է՝ ընտանիքը ցուլուած ազգին մէջ, ազգը ձուլուած մարդկութեան մէջ, միակ եղբայրական ժողովուրդ մը որ աշխարհը խաղաղութեան, ճշմարտութեան և արդարութեան միակ ոստան մը պիտի ընէ: Ա՛հ, թո՛ղ յաւիտենական արգասաւորութիւնը բարձրանայ միշտ, թո՛ղ մարդկային սերմը երթայ սահմանազուխներէն անդին, բազմամարդեւոր հեռաւոր ու անվակ անապատները, ընդարձակելով մարդկութիւնը գալիք ապագայ դարերուն մէջ, մինչեւ որ վեհափառ կեանքը իշխէ, իրեւ ժամանակին ու միջոցին թագաւորը:

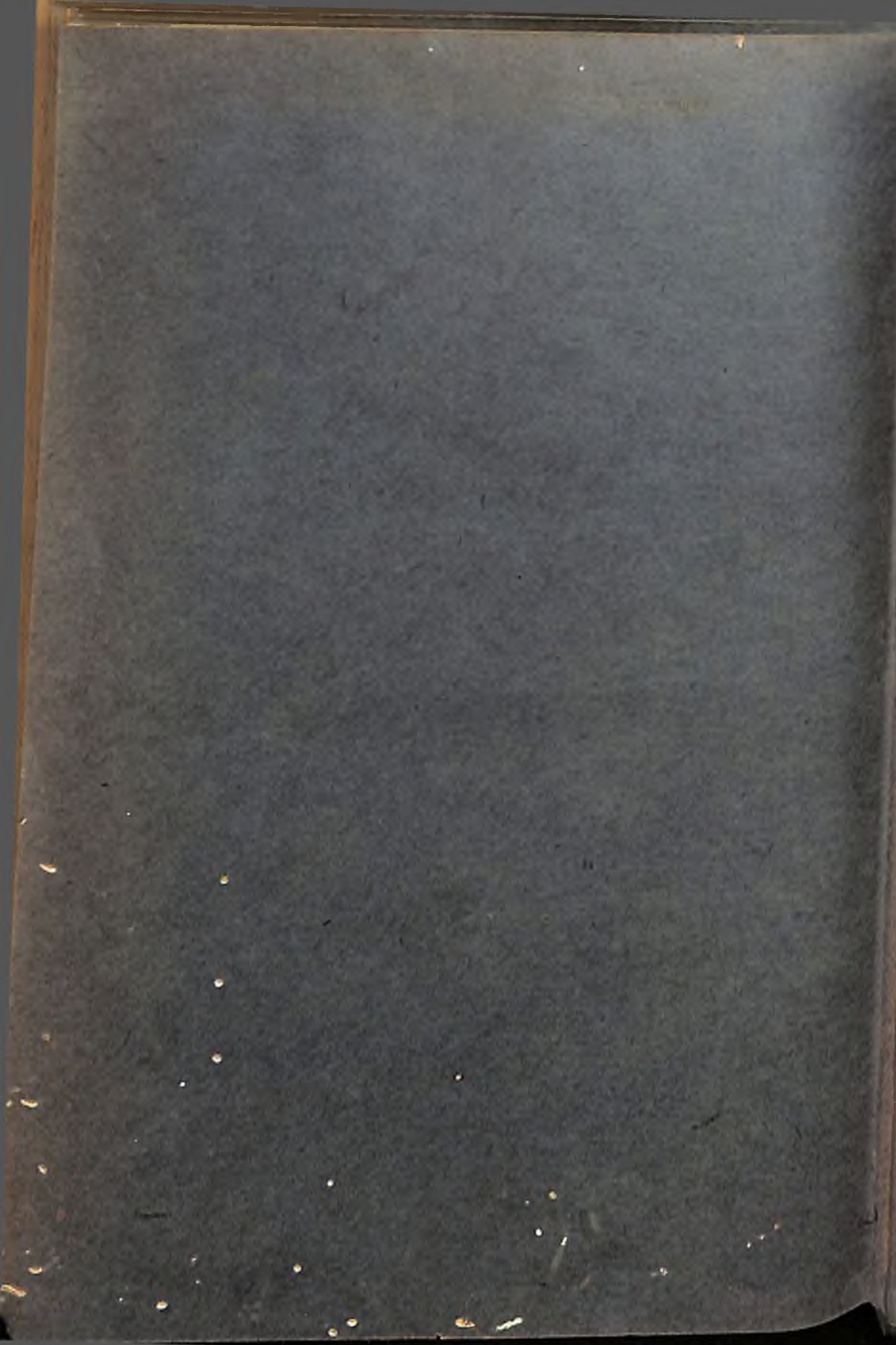
Եւ, Պէնժամէնի մեկնումէն ետքը, զոր Տօմինիք հետը տարած էր, Մաթիէօ և Մարիան վերստին գտան իրենց ծննդագործութեան մեծ ուրախութիւնը, իրենց ի գլուխ հանած գործին մեծ խաղաղութիւնը, չուայ ու անսպառ: Ա՛լ իրենց համար բան մը չունէին, եթէ ոչ ամէն ինչ կեանքին տուած ըլլալու երջանկութիւնը: Երբեք զիրար չտեսնելու բաժանումը՝ կեանքի աճումի մը կը վերածուէր, անսահման հորիզոններէն անդին: Պայծառ ու ժրպտուն, հարիւրամեայ դիւցազունները կը յաղթանակէին, իրենց ցեղին մազմայորդ փթթումին մէջ: Ծովերուն վրայէն, կաթը հոսած էր, Ֆրանսայի հին հողէն մինչեւ Կոյս Ափրիկէի անհունութիւնները, վաղուան երիտասարդ ու հսկայ Ֆրանսան: Ազգային հողի մէկ արհամարհուած անկիւնին վրայ Շանթպլէն հիմնելէ ետքը, ուրիշ Շանթպլէն մը կը հիմնուէր հեռուն, անապատ և ընդարձակ տարածութիւններու մէջ, զոր կեանքը տակաւին պիտի արգասաւորէր: Եւ ասիկա չունէր, մարդկային տարածումը աշխարհին վրայ, մարդկութեան դէպ առաջ գնացքը յաւիտեան:

18. Յիշատակարան. Երեւելի Հայերու լուսատիպ պատկերները, Հեռագիրները, կենսագրութիւնները, հեղինակութիւնները և գրուածքները, չքեղ տպագրութեամբ և թուղթերով, Ա. հատոր,	30
19. Զավայրը. Դիւր. կատակախաղ. Եր. Օտեան	4
20. Կրթական վերածնունդին, Յ. Նազարեան.	4
21. Կատակերգութիւն Երից Գաջաց. Մ. Պէշիկթաշեան.	1
22. Կատակերգութիւն Սաւակալաց. Մ. Պէշիկթաշեան.	1
23. Սեւ Պատկերներ, Յօրինեց Տիգրան Աչճեան	2 50
24. Թշուառները, Վ. Հրւկո 10 հատոր պատկերազարդ	60
25. Արշակ, ողբերգ. հինգ արարուած, Մ. Պէշիկթաշեան	2 50
26. Ման կեաւրու, Վօլքեռ, թատերգ. Պէշիկթաշեանի	2 50
27. Ուղեւորութիւն դէպի Երկրիս կեդրոնը. Ժ. Վէռն	2 50
28. Վեներիկի վսճառականը, թարգմ. Սահփանեան	1 25
29. Վանան Մամիկոնեան, Մ. Պէշիկթաշեանի	2
30. Վանե Մ. Պէշիկթաշեանի	2
31. Սառուղ Մ. Պէշիկթաշեանի	2 50
32. Մտքիս խառնարանէն. Ա. Արտոնց	2
33. Սառմանց Տուն Յ. Զիթունի	2
34. Բրուտոս Ա. Մ. Պէշիկթաշեան	2 50
35. Կոռնակ Մ. Պէշիկթաշեան	2 50
36. Դրուագներ Եղեօիոյ ջարդերէն	1 50
37. Արդաստարութիւն Էմիլ Զօլայ 3 հատոր	15

Դիմել Զարպետան Գրատուն, Կ. Պոլիս
Զագմագճըլար, քիւ 24 - 26

İstanbul Belediyesi

İnkilab Müzesi ve Kütüphanesi

Sayı:

Oda

Dolab

Raf

İBB Eyüp Sultan Halk ve Çocuk Kütüphanesi

ERM0433/1-3

255.07.02.01.06.00/

